

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ UNIVERSITY
OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ**

**Τα προγράμματα απεξάρτησης σε σωφρονιστικό περιβάλλον: η σχέση
ποινικού και ιατρικού μοντέλου στη διαχείριση των ναρκωτικών.**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΓΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ, 2022

Τριμελής επιτροπή

Ανθοζωή Χάιδου, Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Χριστίνα Ζαραφωνίτου, Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνιολογίας Παντείου
Πανεπιστημίου

Ιωάννα Τσίγκανου, Διευθύντρια Ερευνών του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών

Copyright © Μαρία Αναγνωπούλου, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τη συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Στον Bawan

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της παρούσας διδακτορικής διατριβής υπήρξε για μένα μια ενδιαφέρουσα, αλλά και κοπιώδης, ασφαλώς, εργασία, η οποία ξεκίνησε το 2019 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2022. Αισθάνομαι τυχερή, διότι τα τρία αυτά χρόνια δεν αντιμετώπισα κάποιο σοβαρό πρόβλημα, υγείας ή άλλο, οπότε ήμουν σε θέση να αφοσιωθώ στη μελέτη και τη συγγραφή, ενώ παράλληλα εργαζόμουν ως ψυχολόγος σε δημόσια σχολεία.

Είμαι, δε, ιδιαίτερος ευγνώμων απέναντι στους ανθρώπους των οποίων η συμβολή υπήρξε καθοριστική για την ολοκλήρωση της διατριβής. Ευχαριστώ εκ βάθρων την επιβλέπουσα της διατριβής, την Καθηγήτρια Ανθοζωή Χάιδου, τόσο για την πολύτιμη ακαδημαϊκή της καθοδήγηση, όσο και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε, από την πρώτη ημέρα της προσπάθειάς μου. Η ικανότητά της να με ενθαρρύνει και να με κινητοποιεί ήταν, πιστεύω, ένας από τους παράγοντες που συνέβαλαν στο να διατηρήσω τη δημιουργική μου διάθεση. Ευχαριστώ, επίσης, θερμά, την Καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου και τη Δόκτορα Ιωάννα Τσίγκανου, οι οποίες με τίμησαν ιδιαίτερος δεχόμενες να οριστούν μέλη της Τριμελούς Επιτροπής. Η υποστήριξη και οι καίριες προτάσεις και επισημάνσεις τους συνέβαλαν σημαντικά στην ολοκλήρωση της διατριβής.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, Γεωργία Κολονέλλου και Φώτη Αναγνόπουλο, γιατί από τα πρώτα χρόνια της ζωής μου προσπάθησαν να μου μεταδώσουν τη φιλομάθεια, αλλά και τη θέληση για πρόοδο που τους διακρίνει.

Τέλος, οφείλω ένα ξεχωριστό ευχαριστώ στον Bawan Mustafa, που ως σύζυγος και καλύτερός μου φίλος είναι πάντα δίπλα μου, πιστεύοντας στα όνειρά μου και δίνοντάς μου θάρρος στις πλέον δύσκολες στιγμές.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	11
Abstract.....	12
Εισαγωγή.....	13

ΜΕΡΟΣ Α

Εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις της εξάρτησης και των μοντέλων μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη

1.Ναρκωτικά: χρήση –εξάρτηση-απεξάρτηση.....	15
1.1Εννοιολογική προσέγγιση.....	15
1.2Θεωρητικές προσεγγίσεις της εξάρτησης	21
2.Το ποινικό μοντέλο διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών.....	35
2.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της αντεγκληματικής πολιτικής	35
2.2 Κριτική προσέγγιση του σωφρονιστικού συστήματος.....	36
2.3 Η διαμόρφωση της απαγορευτικής πολιτικής σε σχέση με το ζήτημα των ναρκωτικών.....	44
2.4 Πολιτικές αντιμετώπισης της χρήσης ναρκωτικών.....	54
3. Το ιατρικό μοντέλο διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών... ..	.63
3.1Το φαινόμενο της ιατρικοποίησης.....	63
3.2 Η ιατρικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ως ιδιαίτερη μορφή ιατρικοποίησης της παρέκκλισης.....	67
3.3 Η ψυχιατρική και η φύση της ψυχικής ασθένειας	76

4.Η μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη στο πλαίσιο του ποινικού συστήματος.....	86
4.1 Επισκόπηση της ελληνικής νομοθεσίας	86
α) Η δεκαετία 1900 -1910.....	89
β) Η δεκαετία 1910-1920.....	93
γ) Η δεκαετία 1920-1930.....	102
δ) Η δεκαετία 1930-1940.....	108
ε) Η δεκαετία 1950-1960.....	120
στ) Η δεκαετία 1960-..1970.....	128
ζ) Η δεκαετία 1970-1980.....	137
η) Η δεκαετία 1980-1990.....	141
4.2 Μοντέλα απεξάρτησης.....	156
i) Η θεραπεία υποκατάστασης.....	156
ii) Τα προγράμματα ριζικής απεξάρτησης.....	164
4.3 Προγράμματα απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές.....	171

,

ΜΕΡΟΣ Β

Η διερεύνηση της σχέσης του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου στη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, μέσω της ποιοτικής ανάλυσης πρακτικών της Βουλής.

1. Μεθοδολογία της έρευνας.....	182
α) Η επιλογή του θέματος.....	182
β) Ο σχεδιασμός της έρευνας και η επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης.....	185
γ) Το υλικό προς μελέτη.....	199
δ) Η ανάλυση του υλικού.....	200
ε) Τα ερευνητικά ερωτήματα.....	202
στ) Περιορισμοί της έρευνας.....	204

2. Η πρώτη τροποποίηση του ν.1729/1987, με κύριο στόχο τη σαφέστερη διάκριση του χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών.....	204
α) Η ιατροποίηση της εξάρτησης.....	210
β) Ο έμπορος ναρκωτικών: ένας ιδιαιτέρως επικίνδυνος εγκληματίας	226
γ) Η έλλειψη υποδομής.....	237
δ) Η εξάρτηση: ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα.....	238
ε) Η αντίφαση μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας.....	243
στ) Σύνοψη των ευρημάτων.....	249
 3. Η επιεικέστερη μεταχείριση του μικροδιακινητή και η ίδρυση του πρώτου κέντρου απεξάρτησης εξαρτημένων κρατουμένων.....	250
α) Η έμφαση στην απεξάρτηση.....	257
β) Η ίδρυση του ειδικού θεραπευτικού καταστήματος.....	259
γ) Η ειδική μεταχείριση όσων απεξαρτήθηκαν με δικά τους μέσα.....	264
δ) Η άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών.....	270
ε) Η αυστηρότητα προς τον έμπορο ναρκωτικών.....	278
στ) Σύνοψη ευρημάτων.....	288
 4. Η άμβλυνση του στιγματισμού του χρήστη και η διατήρηση της αυστηρότητας προς τον έμπορο ναρκωτικών.....	293
α) Η στιγματιστική λειτουργία της ποινής.....	299
β) Η γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής.....	306
γ) Η χρήση της γλώσσας.....	310
δ) Η διάκριση χρήσης-εξάρτησης.....	313
ε) Σύνοψη ευρημάτων.....	316
 5. Η έμφαση στη διάκριση του εξαρτημένου χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών.....	317
α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής.....	321
β) Η αυστηρότητα απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών.....	328
γ) Δυσχέρειες στην εφαρμογή της νομοθεσίας.....	337
δ) Σύνοψη ευρημάτων.....	351
 6. Η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου.....	352
α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής.....	355
β) Στεγνά προγράμματα και προγράμματα με υποκατάστατα.....	368
γ) Η διάκριση χρήστη-εμπόρου.....	372
δ) Σύνοψη ευρημάτων.....	380
 7. Το ζήτημα της υπό όρον απόλυσης καταδίκων για πράξεις διακίνησης	381
α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής.....	383

β) Υπό όρον απόλυση: Δύο εκ διαμέτρου αντίθετες ερμηνείες της εισαγόμενης διάταξης.....	405
γ) Σύνοψη ευρημάτων.....	432
 8. Ο ισχύων νόμος για τα Ναρκωτικά και η περαιτέρω προώθηση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη	433
α) Η φυλακή ως ακατάλληλο πλαίσιο για τη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου.....	446
β) Ο εξαρτημένος δράστης ως ασθενής.....	453
γ) Η διατήρηση της εγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών.....	462
δ) Η αντιπαράθεση για τα προγράμματα απεξάρτησης.....	468
ε) Η έλλειψη χρηματοδότησης	472
στ) Σύνοψη ευρημάτων.....	474
 9. Η αναγκαιότητα αποσυμφόρησης των φυλακών και η ακαταλληλότητα του σωφρονιστικού πλαισίου για τη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου.....	476
α) Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης.....	485
β) Ο υπερπληθυσμός των φυλακών.....	494
γ) Σύνοψη ευρημάτων.....	508
 10.Συμπερασματικές σκέψεις.....	512
 Επίμετρο.....	532
 Επίλογος.....	534
 Βιβλιογραφία.....	536

Περίληψη

Κύριος στόχος της διδακτορικής διατριβής με θέμα «Τα προγράμματα απεξάρτησης σε σωφρονιστικό περιβάλλον: η σχέση ποινικού και ιατρικού μοντέλου στη διαχείριση των ναρκωτικών» είναι η διερεύνηση της ιδιαίτερης σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου στο πλαίσιο της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη εγκληματικών πράξεων. Κατ' αρχάς, επιχειρείται η κατανόηση της σχέσης αυτής, με τις όποιες ιδιαιτερότητες, αντιφάσεις και δυσχέρειες συνεπάγεται, όπως αποτυπώνεται στον δημόσιο λόγο, που εκφέρεται στο πλαίσιο των νομοθετικών εργασιών του ελληνικού κοινοβουλίου κατά το χρονικό διάστημα 1990-2020. Πρόκειται, συγκεκριμένα, για τη συζήτηση και ψήφιση οκτώ νομοσχεδίων, τα οποία εμπεριέχουν ρυθμίσεις σχετικές με το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Εκτός αυτού, επιχειρείται η ανάδειξη των σημασιών που αποδίδονται στη λειτουργία των προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού συστήματος. Η μέθοδος που επιλέχθηκε είναι η έρευνα τεκμηρίων, ως η πλέον κατάλληλη για τη μελέτη των πρακτικών της ολομέλειας του ελληνικού κοινοβουλίου, ενώ η ποιοτική ανάλυση του υλικού πραγματοποιήθηκε με την αξιοποίηση, κυρίως, της θεματικής ανάλυσης.

Λέξεις κλειδιά: ναρκωτικά, εξάρτηση, εγκληματοποίηση, ιατρικοποίηση, μεταχείριση εγκληματία

Abstract

The main objective of the doctoral dissertation on "Rehabilitation programs in a penitentiary environment: the relationship between the penal and medical model in drug management" is to explore the unique relationship that develops between the penal and medical model in the context of the treatment of the drug dependent offender. Firstly, the main research objective consists in understanding this relationship, with all the peculiarities, contradictions and difficulties it entails, as reflected in the public speech/discourse, delivered in the context of the legislative work of the Greek parliament during the period 1990-2020. In particular, it is the discussion and voting of eight bills, which contain regulations related to the issue of the treatment of the drug dependent criminal. Moreover, an additional research objective consists in highlighting the meanings attributed to the operation of rehabilitation programs within the penitentiary system. The method of choice is archival research, considered as the most appropriate for the study of the records of the plenary session of the Greek parliament, while the qualitative analysis of the material was carried out using thematic analysis.

Key words: Drugs, dependence, criminalization, medicalization, offender's treatment

Εισαγωγή

Το ζήτημα των ναρκωτικών έχει αναδειχθεί, κατά τις τελευταίες ιδίως δεκαετίες, σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα¹, του οποίου η διευθέτηση απασχολεί επισταμένως την πολιτεία. Η πολιτική που κατά βάση εφαρμόζεται διεθνώς εδράζεται εν πολλοίς σε μια κατασταλτική λογική. Στην Ελλάδα, ομοίως, η πολιτική που εφαρμόζεται κατά τον τελευταίο αιώνα έχει πρωτίστως απαγορευτικό χαρακτήρα, ενώ έντονη είναι, κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες η σχετική νομοπαραγωγική δραστηριότητα. Μια εκ των πολυάριθμων όψεων του ζητήματος των ναρκωτικών έγκειται στη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία και ειδικότερα του εξαρτημένου κρατούμενου, ως προσώπου στο οποίο έχουν αποδοθεί δύο αρνητικές ταυτότητες, του εγκληματία αφενός και του ασθενούς, αφετέρου. Συνακόλουθα, η μεταχείρισή του συνιστά ένα συγκερασμό ποινικής και θεραπευτικής μεταχείρισης.

Στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής, με θέμα «Τα προγράμματα απεξάρτησης σε σωφρονιστικό περιβάλλον: η σχέση ποινικού και ιατρικού μοντέλου στη διαχείριση των ναρκωτικών», επιχειρείται η διερεύνηση της προαναφερθείσας σχέσης μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης, όπως αυτή αποτυπώνεται στον δημόσιο λόγο που εκφέρεται κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Η επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας ανέδειξε ένα κενό, αναφορικά με τη μελέτη της αποτύπωσης του εν λόγω φαινομένου στον δημόσιο λόγο, ως εκ τούτου, κρίνεται δόκιμη, καθότι πρωτότυπη, η επιλογή του συγκεκριμένου πεδίου μελέτης. Της ανάλυσης του μελετώμενου υλικού προηγείται η συνοπτική παράθεση ορισμένων θεωρητικών επισημάνσεων, οι οποίες προκύπτουν από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και κρίνονται απαραίτητες για την επιστημονική προσέγγιση του μελετώμενου θέματος. Ενδεικτικά, προσεγγίζονται θεωρητικά κομβικής σημασίας, για την παρούσα έρευνα, έννοιες όπως η εξάρτηση, η ψυχική ασθένεια και η ιατρικοποίηση της παρέκκλισης. Επιχειρείται, επίσης, η σύντομη επισκόπηση των πολιτικών για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα, από τη σύσταση του νέου ελληνικού κράτους έως το τέλος της δεκαετίας του 1980².

¹Α.Χαΐδου, *Ναρκωτικά. Χρήση-Εξάρτηση-Επίσημος κοινωνικός έλεγχος*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σ. 55.

²Το 1987 ψηφίστηκε ο ν.1729/1987, που απετέλεσε, επί σειρά ετών, τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά. Οι νόμοι που έπονται αυτού, αναφέρονται στο Β Μέρος της διατριβής, στο πλαίσιο της ανάλυσης του δημόσιου λόγου.

Στη συνέχεια, παρατίθεται η ανάλυση του επιλεγθέντος υλικού. Κατ' αρχάς, σε μεθοδολογικό επίπεδο επιλέγεται η ποιοτική έρευνα, ως κατάλληλη για την ανάδειξη αφενός μεν «κοινωνικών ποιοτήτων»³, αφετέρου δε των ποικίλων νοηματοδοτήσεων με τις οποίες επενδύεται η κοινωνική εμπειρία.⁴ Ως πλέον κατάλληλη μέθοδος επιλέγεται η έρευνα τεκμηρίων, η οποία αποτελεί «μια κλασσική ερευνητική διαδικασία», βασιζόμενη σε δευτερογενείς πηγές υλικού.⁵ Συγκεκριμένα, προσεγγίζονται με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, πρακτικά των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής, κατά τις οποίες, στο πλαίσιο των νομοθετικών εργασιών, τίθενται υπό συζήτηση σχέδια νόμων, που ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη. Στόχος της έρευνας, είναι η εις βάθος διερεύνηση της σχέσης του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη μέσα από τον δημόσιο πολιτικό λόγο, όπως αυτός εκφέρεται στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αποκαλύπτονται οι ιδιαιτερότητες, οι αντιφάσεις και οι δυσχέρειες που απορρέουν από τον διττό χαρακτήρα της θεσμικής διαχείρισης των ναρκωτικών ως κοινωνικού προβλήματος, όπως αυτές αναδύονται μέσα από τον λόγο των ομιλητών. Καθώς, εξάλλου, ο δημόσιος λόγος καθρεφτίζει την ίδια την κοινωνία⁶, η μελέτη της δημόσιας ρητορικής αναδεικνύεται σε προνομιακό εργαλείο διερεύνησης κοινωνικών διαδικασιών και πρακτικών, ιδίως δε του τρόπου με τον οποίο οι νόμοι και οι πολιτικές κατασκευάζονται εντός του αντίστοιχου κοινωνικού πλαισίου.⁷

³Γ.Λάζος, *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1998, σ. 29.

⁴C. Willig, *Introducing Qualitative Research in Psychology. Third edition*, Berkshire, Open University Press, 2013, σ. 51.

⁵Ι. Τσίγκανου, «Η Έρευνα Τεκμηρίων», στο Κ. Φελλάς- Δ. Μπαλούρδος (επιμ) *Κοινωνία και έρευνα. Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2015, σ. 212.

⁶M. Thanopoulou-J. Tsiganou, Representations of gender in public rhetoric. The case of law-making on immigration in the greek parliament, στο M. Verloo-M. Pantelidou Maloutas (eds), *Differences in the framing of gender inequality as a policy problem across Europe, The greek review of social research*, Athens, National Centre for Social Research (EKKE), 117 B', 2005, σ. 170.

⁷Στο ίδιο, σ. 171.

ΜΕΡΟΣ Α

Εννοιολογικές και θεωρητικές προσεγγίσεις της εξάρτησης και των μοντέλων μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη

1. Ναρκωτικά: χρήση-εξάρτηση-απεξάρτηση

1.1 Εννοιολογική προσέγγιση

Η θεωρητική επισκόπηση του ζητήματος που μελετάται στην παρούσα διατριβή απαιτεί, κατ' αρχάς, τη διασάφηση των εννοιών που συνθέτουν το υπό εξέταση θέμα. Αναφορικά με τον όρο «ναρκωτικά», ενδεικτικός είναι ο ορισμός που παρατίθεται στον ισχύοντα νόμο, βάσει του οποίου ως ναρκωτικά «νοούνται ουσίες με διαφορετική χημική δομή και διαφορετική δράση στο κεντρικό νευρικό σύστημα και με κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα τη μεταβολή της θυμικής κατάστασης του χρήστη και την πρόκληση εξάρτησης διαφορετικής φύσης, ψυχικής ή και σωματικής και ποικίλου βαθμού, καθώς και την ανακούφιση των χρονίως πασχόντων από τα συμπτώματα συγκεκριμένης νόσου, για την οποία αυτές κρίνονται ιατρικά επιβεβλημένες».⁸

Ο όρος «ναρκωτικά», που επικρατεί εξάλλου στην καθομιλουμένη για να δηλώσει τις παράνομες εξαρτησιογόνες ουσίες, δεν θεωρείται ετυμολογικά και επιστημονικά ορθός, διότι υποδηλώνει ουσίες που θέτουν το άτομο σε λήθαργο.⁹ Ωστόσο, ορισμένες μόνο από τις ουσίες που αναφέρονται στα νομοθετικά κείμενα και περιλαμβάνονται στον όρο «ναρκωτικά» συνιστούν κατά κυριολεξία ναρκωτικές ουσίες, ενώ οι υπόλοιπες έχουν διεγερτικές ή παραισθησιογόνες και όχι κατασταλτικές ιδιότητες.¹⁰ Ως εκ τούτου, θεωρείται περισσότερο δόκιμη η χρήση των όρων «τοξικές ουσίες», ήτοι ουσίες με τοξικές ιδιότητες,¹¹ ή «εξαρτησιογόνες ουσίες», δηλαδή ουσίες η διακοπή της λήψης των οποίων επιφέρει την εκδήλωση στερητικών φαινομένων.¹² Ορθός θεωρείται επίσης ο όρος ψυχοτρόπες ή ψυχοδραστικές ουσίες, καθώς αυτές «επιδρούν στον ψυχισμό του ανθρώπου, προκαλώντας μεταβολές στο επίπεδο της νοητικής σφαίρας, του συναισθήματος ή της συμπεριφοράς του ατόμου».¹³ Σημειώνεται, δε, ότι η συχνά

⁸Ν.4139/2013, άρθρο 1, παρ 1.

⁹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 9.

¹⁰Στο ίδιο, σ. 9.

¹¹Στο ίδιο, σ. 9.

¹²Κ.Γρίβας, «Οπιούχα. Μορφίνη-Ηρωίνη-Μεθαδόνη», Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, 1995, σ.142.

¹³Κ.Μάτσα, *Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίνιγμα της τοξικομανίας*, γ ανατύπωση, Αθήνα, εκδ. άγρα, 2013, σ. 47.

παρατηρούμενη, τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο, εναλλαγή συγγενών όρων, ενίοτε προκαλεί σύγχυση και παρερμηνείες.¹⁴

Έχουν προταθεί διάφοροι τρόποι απαρίθμησης και περιγραφής¹⁵ των, νόμιμων ή μη, εξαρτησιογόνων ουσιών. Μία ευρέως αποδεκτή διάκριση των ουσιών βασίζεται στην επίδραση που ασκούν στο κεντρικό νευρικό σύστημα¹⁶ και βάσει αυτής οι ουσίες διακρίνονται σε διεγερτικές, κατασταλτικές και παραισθησιογόνες. Η πλέον διαδεδομένη νόμιμη διεγερτική ουσία είναι η καφεΐνη, ενώ μεταξύ των διεγερτικών ουσιών που είναι παράνομες στην πλειονότητα των κρατών, οι πιο διαδεδομένες είναι η κοκαΐνη, η κάνναβη και το κρακ, οι αμφεταμίνες και μεθαμφεταμίνες.¹⁷ Στις κατασταλτικές ουσίες¹⁸ ανήκουν κυρίως τα οπιούχα, τα βαρβιτουρικά, τα εισπνεόμενα, οι βενζοδιαζεπίνες και οι αλκοόλες, ενώ στις παραισθησιογόνες ανήκουν η μεσκαλίνη, το LSD ή acid, και η φαινκυκλιδίνη.¹⁹ Τέλος, επισημαίνεται μια ακόμα κατηγορία ουσιών, η παρουσία της οποίας γίνεται όλο και πιο αισθητή στην παράνομη αγορά και ιδιαίτερα στη διαδικτυακή αγορά.²⁰ Πρόκειται για τα λεγόμενα «συνθετικά ναρκωτικά», που προκύπτουν είτε από τη χημική διαφοροποίηση των ήδη γνωστών, ουσιών, είτε από διάφορες προσμεμίξεις ουσιών. Χαρακτηριστικά παραδείγματα συνθετικών ναρκωτικών είναι το MDMA και η «σίσα».²¹

Αναφορικά με τον όρο «εξάρτηση», σημειώνεται ότι πρόκειται για την «ψυχική ή σωματική ανάγκη συνέχισης της χρήσης της ουσίας».²² Υπό άλλη διατύπωση, η εξάρτηση συνιστά μια «ψυχοπαθολογική κατάσταση που περιλαμβάνει ένα σύνολο από σωματικά, συμπεριφορικά, γνωσιακά και ψυχικά συμπτώματα, συνδεδεμένα με τη λήψη μιας ψυχοδραστικής ουσίας».²³ Η χρήση, συνεπώς, κάποιας ουσίας δεν είναι συνώνυμη της εξάρτησης, ούτε οδηγεί απαραιτήτως σε αυτήν,²⁴ διότι η τελευταία

¹⁴ Ν. Παρασκευόπουλος, «Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2004, σ. 63.

¹⁵ Στο ίδιο, σ. 64.

¹⁶ Α. Χάιδου (2016) ό.π., σ. 9.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 9 και J.W. Kalat, «Βιολογική Ψυχολογία. Τόμος Α», μτφρ. Α.Α. Καστελλάκης -Δ.Α. Χρηστίδης, Αθήνα, εκδ. Έλλην, 2001, σ. 83.

¹⁸ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 23.

¹⁹ Στο ίδιο, σ. 47.

²⁰ Στο ίδιο σ. 47.

²¹ Στο ίδιο, σ. 48.

²² B.J. Sadock-V.A. Sadock, «Kaplan&Sadock's Εγχειρίδιο κλινικής ψυχιατρικής. Τρίτη έκδοση», επιμ. Κ. Σολδάτος, Αθήνα, Επιστημονικές εκδόσεις Παρισιάνου, 2004, σ. 103.

²³ Χ. Ζερβής, «Ψυχοπαθολογία του ενήλικα», Αθήνα, Ηλεκτρονικές τέχνες, 2003, σ. 246.

²⁴ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 53.

προϋποθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά που τη συνθέτουν.²⁵ Σημειωτέον ότι ο όρος «εθισμός», που αναφέρεται στην «επαναλαμβανόμενη και διαρκώς αυξανόμενη χρήση μιας ουσίας, η στέρηση της οποίας προκαλεί συμπτώματα δυσφορίας, και ακατανίκητη παρόρμηση για χρήση του παράγοντα, η οποία οδηγεί επίσης σε σωματική και ψυχική αποδιοργάνωση», μολονότι ευρέως χρησιμοποιούμενος στην καθομιλουμένη, έχει αντικατασταθεί, στον επιστημονικό λόγο, από τον όρο «εξάρτηση».²⁶

Ειδικότερα, η «σωματική εξάρτηση» υποδηλώνει μία τροποποιημένη φυσιολογική κατάσταση²⁷ λόγω της επανειλημμένης χορήγησης μιας ουσίας, η διακοπή της οποίας προκαλείστερητικό σύνδρομο. Η σωματική εξάρτηση, χαρακτηρίζεται, συνήθως,²⁸ από την αναπτυσσόμενη ανοχή του οργανισμού του χρήστη απέναντι στην ουσία. Μια δεδομένη ποσότητα ουσίας έχει, επομένως, ασθενέστερα αποτελέσματα μετά από παρατεταμένη χρήση, ώστε να απαιτείται είτε μεγαλύτερη ποσότητα της για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος, λόγου χάριν της άμβλυνσης του εκλυόμενου άγχους, είτε μεταπήδηση σε άλλη, συνήθως ισχυρότερη, ψυχοδραστική ουσία.²⁹ Εκτός αυτού, ο όρος «ανοχή» συνδέεται και με την ανάγκη λήψης της ουσίας για την αποτροπή συνδρόμου στέρησης,³⁰ που είναι, ομοίως, ένα εκ των χαρακτηριστικών που συνήθως³¹ συνθέτουν την κλινική εικόνα της εξάρτησης. Το σύνδρομο στέρησης χαρακτηρίζεται από σωματικά σημεία και συμπτώματα μαζί με ψυχολογικές μεταβολές, όπως διαταραχές στη σκέψη, το συναίσθημα και τη συμπεριφορά³² ή, άλλως, «εκδηλώσεις ή συμπτώματα σωματικής και ψυχικής φύσεως» που εμφανίζονται στην περίπτωση διακοπής έντονης χρήσης.³³ Σημειώνεται ότι η εκδήλωση συνδρόμου στέρησης εύλογα συνεπάγεται ότι ο εν λόγω οργανισμός έχει αναπτύξει ανοχή απέναντι σε συγκεκριμένη ουσία.³⁴

²⁵Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

²⁶B.J.Sadock –V.A.Sadock, *Kaplan and Sadock's Εγχειρίδιο Κλινικής Ψυχιατρικής. Τέταρτη έκδοση*, μτφρ. Γ.Ν.Παπαδημητρίου, Αθήνα, Ιατρικές εκδόσεις Λίτσας, 2015, σ. 106.

²⁷Στο ίδιο, σ. 106.

²⁸Σημειώνεται ότι δεν αναπτύσσεται ανοχή του οργανισμού σε ορισμένες κατηγορίες ουσιών, παραδείγματος χάριν της ινδικής κάνναβης και του καπνού, όπως παρατίθεται στο Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

²⁹Στο ίδιο, σ. 246.

³⁰B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 106.

³¹Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 247.

³²B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 106.

³³Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 247.

³⁴B.J.Sadock-V.A.Sadock (2004), ό.π., σ. 103.

Η ψυχική εξάρτηση, κατά δεύτερον, παλαιότερα ταυτιζόταν ως έννοια με τον εθισμό.³⁵ Εν ολίγοις, η συνθήκη που ορίζεται ως ψυχική εξάρτηση χαρακτηρίζεται από «συνεχή ή διαλείπουσα επιθυμία για λήψη της ουσίας».³⁶ Επίσης, συνεπάγεται απώλεια ελέγχου, δηλαδή άμβλυνση της ικανότητας του ατόμου να οριοθετεί την ποσότητα της ουσίας και τη συχνότητα με την οποία την χρησιμοποιεί, παρά την ενδεχόμενη επιθυμία του να ανακτήσει τον έλεγχο της κατάστασης.³⁷ Ενίοτε, δε, η συνειδητοποίηση των επιπτώσεων της χρήσης της ουσίας εκ μέρους του ατόμου δεν αρκεί για την επιτυχή διακοπή της χρήσης.³⁸ Τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν αντανακλώνται και στον ορισμό της εξάρτησης, που παρατίθεται στην Αιτιολογική Έκθεση³⁹ του ισχύοντος Νόμου περί Ναρκωτικών. Βάσει αυτού, «ως εξάρτηση νοείται μία κατάσταση ψυχική ή και σωματική, που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της επίδρασης μιας ουσίας σε έναν ζωντανό οργανισμό και χαρακτηρίζεται από μια ποικιλία εκδηλώσεων, μέσα στις οποίες περιλαμβάνεται πάντοτε η διάθεση για τη συνέχιση λήψης της ουσίας με σκοπό την επανεκδήλωση των ψυχοδραστικών ενεργειών της ή αντίθετα την αποφυγή δυσάρεστων συμπτωμάτων, που μπορεί να εκδηλωθούν όταν δεν ληφθεί». Επιπλέον, το περιεχόμενο του όρου «κατάχρηση» ουσιών, διακρίνεται⁴⁰ από εκείνο του όρου εξάρτηση, μολονότι στην καθομιλουμένη συχνά συγχέονται. Η κατάχρηση συνίσταται στη «χρήση οποιασδήποτε ουσίας, συνήθως αυτοχορηγούμενης, με τρόπο που αποκλίνει από τα αποδεκτά ή ιατρικά πρότυπα».⁴¹ Ως εκ τούτου, ο όρος αναφέρεται σε μια «δυσπροσαρμοστική χρήση της ουσίας που προκαλεί επανειλημμένα προβλήματα και δυσμενείς συνέπειες»,⁴² χωρίς ωστόσο να παρατηρούνται οι ενδείξεις που χαρακτηρίζουν την εξάρτηση, λόγω χάριν το σύνδρομο στέρησης και η επίμονη, συνεχής αναζήτηση της ουσίας.⁴³

Αναφορικά με τον όρο «θεραπεία της εξάρτησης»,⁴⁴ σημειώνεται, κατ' αρχάς, ότι διαφοροποιείται από τον όρο «αποτοξίνωση», που ορίζεται ως «η διαδικασία

³⁵Στο ίδιο, σ. 103.

³⁶Στο ίδιο, σ. 103.

³⁷Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 247.

³⁸Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ.52.

³⁹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ.2-3.

⁴⁰Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 247.

⁴¹Β.Ι. Sadock-V.Α. Sadock (2015), ό.π., σ. 106.

⁴²Στο ίδιο, σ. 103.

⁴³Χ.Ζερβής (2003) ό.π., σ. 247.

⁴⁴Συνήθως απαντάται στην αγγλική γλώσσα ως 'treatment of drug use', ή 'drug treatment'.

απομάκρυνσης βλαβερών ουσιών».⁴⁵ Συνεπώς, ο όρος αποτοξίνωση είναι λιγότερο ευρύς, εφόσον συνδέεται με την αντιμετώπιση της σωματικής εξάρτησης του ατόμου σε κάποια τοξική ουσία, ενώ η απεξάρτηση ή θεραπεία της εξάρτησης συμπεριλαμβάνει την αντιμετώπιση της ψυχικής εξάρτησης. Ιδανικά,⁴⁶ η θεραπεία της εξάρτησης περιλαμβάνει «την αποκοπή από την τοξική ουσία», με στόχο την αποκατάσταση της λειτουργικότητας του οργανισμού και, συγχρόνως, την «αλλαγή του ψυχισμού του ατόμου», ώστε να είναι εφικτή μια ομαλή κοινωνική ζωή. Τα διεθνώς πιο διαδεδομένα μοντέλα απεξάρτησης⁴⁷ είναι η θεραπεία με υποκατάσταση και η ριζική απεξάρτηση.⁴⁸ Στην πρώτη περίπτωση, η θεραπεία λαμβάνει χώρα στις λεγόμενες μονάδες υποκατάστασης, των οποίων ο στόχος λειτουργίας έγκειται στη φαρμακευτική αντιμετώπιση των χρονίως εξαρτημένων από ηρωίνη ατόμων με τη χορήγηση υποκατάστατων ναρκωτικών ουσιών.⁴⁹ Στη δεύτερη περίπτωση, η παρέμβαση είναι ψυχοκοινωνικού χαρακτήρα, οπότε και έπεται της σωματικής αποτοξίνωσης.⁵⁰ Μεταξύ των θεραπευτικών μέσων συγκαταλέγονται η ατομική και ομαδική ψυχοθεραπεία, οι ομάδες εργοθεραπείας και οι ομάδες γυμναστικής και αθλητισμού.⁵¹

Σημειωτέον ότι οι όροι τοξικομανής, ναρκομανής και τοξικομανία τυγχάνουν ευρείας χρήσης στην καθομιλουμένη, ενώ περιλαμβάνονταν στις διατυπώσεις της ελληνικής νομοθεσίας μέχρι τη θέσπιση του Ν.1729/1987, οπότε και εγκαταλείφθηκαν. Διευκρινίζεται ότι ο όρος τοξικομανία «χρησιμοποιήθηκε αρχικά στα μέσα του 19^{ου} αιώνα για να υποδηλώσει μια κατάσταση που βρισκόταν μεταξύ νόσου και παραπτώματος...η πραγματική θέση που της επιφύλαξε η Επιστήμη και η Κοινωνία βρισκόταν μεταξύ Ψυχιατρικής και Νομικής, και αυτή τη θέση διατηρεί ουσιαστικά μέχρι σήμερα».⁵² Σύμφωνα με την Κ.Μάτσα, η χρήση του όρου είναι δόκιμη, διότι μέσω αυτής τονίζεται «ότι τοξικομανία και χρήση ουσιών δεν είναι έννοιες

⁴⁵Λήμμα “detoxification”, στο Cambridge Dictionary, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/detoxification, τελευταία προσπέλαση 1/12/2021.

⁴⁶Α.Χάιδου (2016) ό.π., σ.121.

⁴⁷EMCDDA, ‘Treatment of drug use problem’, όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα του EMCDDA, στο www.emcdda.europa.eu/topics/treatment.

⁴⁸Πρόκειται για τα λεγόμενα «στεγνά προγράμματα».

⁴⁹ΟΚΑΝΑ, «Πολιτική του ΟΚΑΝΑ στη θεραπεία. Θεραπεία με υποκατάσταση», στο www.okana.gr/2012-02-03-13-07-06/politikiokanatherapeia.

⁵⁰Α.Χάιδου (2016) ό.π., σ.122.

⁵¹18 ΑΝΩ, «Αρχές λειτουργίας», στην ιστοσελίδα του 18ΑΝΩ, στο www.18ano.gr/profil-18ano.

⁵²Κ.Μάτσα (2013), ό.π., σ. 20.

ταυτόσημες, ότι η τοξικομανία ως έννοια δεν εξαντλείται στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών ούτε στην εξαρτητική συμπεριφορά». ⁵³

Η συγκεκριμένη άποψη δεν υιοθετείται στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής γιατί, πρώτον, η λέξη τοξικομανής παραπέμπει στη στερεοτυπική εικόνα του εξαρτημένου ατόμου, δηλαδή σε ένα μη προνομιούχο άνθρωπο, έναν «εξαρτημένο του δρόμου», ⁵⁴ που ενίοτε έρχεται αντιμέτωπος με εξαθλίωση, ασθένειες και διώξεις. Αντιθέτως, το κοινωνικά προνομιούχο εξαρτημένο άτομο ⁵⁵, λόγω χάριν κάποιο διάσημο πρόσωπο, συνήθως δεν θα χαρακτηριστεί «τοξικομανής», διότι η συγκεκριμένη ιδιότητα δεν θα θεωρηθεί ικανή να χαρακτηρίσει το σύνολο της προσωπικότητάς του. Δεύτερον, ο όρος τοξικομανής παραπέμπει στη «μανία» κατανάλωσης μιας τοξικής ουσίας, κάτι που δημιουργεί σύγχυση, εφόσον υπάρχουν και μη τοξικές ουσίες που είναι απαγορευμένες, ενώ άλλες, αν και τοξικές, είναι νόμιμες. Πρόκειται για τον παράδοξο χαρακτηρισμό καταναλωτών μη τοξικών, πλην παράνομων ουσιών, όπως η κάνναβη, σαν «τοξικομανών», ενώ καταναλωτές τοξικών, πλην νόμιμων ουσιών, όπως το αλκοόλ, δεν χαρακτηρίζονται «τοξικομανείς», ενώ είναι. ⁵⁶ Παράλληλα, στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής υιοθετείται η θέση βάσει της οποίας ο ρόλος της γλώσσας είναι δημιουργικός και όχι απλώς αναγνωριστικός. ⁵⁷ Ως εκ τούτου, θεωρείται ότι η χρήση συγκεκριμένων όρων μπορεί να συντελέσει στη δημιουργία ή τη συντήρηση κοινωνικών καταστάσεων. Συνεπώς, στο παρόν κείμενο, αποφεύγεται κατά το δυνατόν η χρήση όρων που έχουν συνδεθεί με τον στιγματισμό και την απαξίωση προσώπων. Τέτοιοι είναι όροι όπως «ναρκομανής», «ναρκομανία», «τοξικομανής» και «τοξικομανία». Αντί αυτών, προτιμώνται οι όροι «εξάρτηση» και «εξαρτημένο άτομο». ⁵⁸

⁵³Στο ίδιο, σ. 20.

⁵⁴Κ.Γρίβας (1995),ό.π., σ. 160-164.

⁵⁵Στο ίδιο, σ. 152-159.

⁵⁶Στο ίδιο, σ. 135.

⁵⁷V.Burr, *An introduction to Social Constructionism*, London-New York, Routledge-Taylor and Francis e-library, 2006,σ. 33-34.

⁵⁸Κ.Γρίβας (1995), ό.π., σ. 142.

1.2 Χρήση και εξάρτηση: θεωρητικές προσεγγίσεις

Το ζήτημα της διαφοροποίησης της χρήσης από την εξάρτηση έχει επί μακρόν απασχολήσει τους ειδικούς. Είναι πλέον αποδεκτό ότι το πρόσωπο που κάνει χρήση ναρκωτικών δεν αναπτύσσει αναπαιτήτως εξάρτηση.⁵⁹ Όπως προαναφέρθηκε, κατά το παρελθόν γινόταν ευρεία χρήση των όρων «τοξικομανής» και «τοξικομανία». Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση που περιλαμβάνεται σε σύγγραμμα της δεκαετίας του 1980, στο οποίο αναφέρεται ότι «τοξικομανία είναι η κατάσταση χρόνιας ή περιοδικής δηλητηριάσεως, που δημιουργείται από την επανειλημμένη κατανάλωση μιας τοξικής ουσίας, φυσικής ή σωματικής».⁶⁰ Επιπλέον, σημειώνεται⁶¹ ότι «η τοξικομανία υπάγεται στις ψυχανωμαλίες, οι οποίες αποτελούν εκδήλωση διαταραχής της προσωπικότητας...η τοξικομανία θεωρείται, ως βαθύτερη ψυχολογική παλινδρόμηση στο στοματικό στάδιο της ψυχοσυναισθηματικής εξελίξεως του ανθρώπου».⁶²

Ήδη, πάντως, με τον Νόμο 1729/1987 προτείνεται η εγκατάλειψη της χρήσης των συγκεκριμένων όρων, με στόχο την αποφυγή του στιγματισμού⁶³ του χαρακτηριζόμενου⁶⁴ ατόμου και της κατάστασής του, αντιστοίχως. Σημειώνεται, σχετικά, ότι το δεύτερο συνθετικό της λέξης, η «μανία», δημιουργεί την εντύπωση «ενός ανθρώπου που κατέχεται από δυνάμεις τις οποίες δεν μπορεί να υπερνικήσει».⁶⁵ Τελικώς, ο όρος «τοξικομανία» αντικαταστάθηκε από την εξάρτηση, που έχει την έννοια «μιας επίκτητης καταστάσεως, ψυχικής ή και σωματικής «δύσας» για κάποια ουσία, η οποία λαμβάνεται συνεχώς ή περιοδικώς».⁶⁶ Παρατηρείται, πάντως, ότι συχνά αγνοείται η προταθείσα ορολογία⁶⁷ και συνεχίζεται η χρήση όρων, όπως «ναρκομανής» και «τοξικομανής», τους οποίους ο νομοθέτης «έχει εγκαταλείψει

⁵⁹Α.Κονταξής, «Ποινικό Δίκαιο και Ναρκωτικά», Αθήνα, Π.Ν.Σάκκουλας, 1998, σ. 145.

⁶⁰Λ.Καράμπελας, «Ο τοξικομανής εγκληματίας», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1988, σ. 75-76.

⁶¹Ν.Μπεναρδής, «Η ιατρική άποψη», στο ίδιο, σ. 63-67.

⁶²Στο ίδιο, σ. 65.

⁶³Εκτιμάται ότι ο στιγματισμός του ατόμου ενδέχεται, μεταξύ άλλων, να αποτελέσει τροχοπέδη στις όποιες προσπάθειες επίλυσης των προβλημάτων και απεξάρτησής του, στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 170.

⁶⁴Η.Δασκαλάκης, «Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης», Αθήνα, εκδ. Α.Ν.Σάκκουλα, 1985, σ. 18-22.

⁶⁵Γ.Πανούσης, «Θεσμικό πλαίσιο για την ευμενέστερη σωφρονιστική μεταχείριση του χρήστη-προτάσεις», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), ό.π., σ. 77.

⁶⁶Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 144.

⁶⁷Ν.Παρασκευόπουλος, (2004), ό.π., σ. 169.

συνειδητά ή τείνει να εγκαταλείψει». ⁶⁸Μια σύντομη, εξάλλου, έρευνα στο διαδίκτυο οδηγεί στη διαπίστωση της συνεχιζόμενης ευρείας χρήσης των όρων αυτών στον δημοσιογραφικό λόγο. ⁶⁹ Αναφορικά με την τακτική αυτή, σε συνάρτηση με τον προαναφερθέντα δημιουργικό ⁷⁰ ρόλο της γλώσσας, εκτιμάται ότι η χρήση φορτισμένων και στιγματιστικών εκφράσεων πιθανώς υπονομεύει την εκπλήρωση των στόχων της ειδικής πρόληψης και της επανένταξης. ⁷¹

Σχετικά με την έννοια της «εξάρτησης», συχνά επισημαίνεται η δυσκολία διατύπωσης ενός και μοναδικού, ευρέως αποδεκτού, ορισμού της. ⁷²Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας είχε ήδη από τη δεκαετία του 1960 επιχειρήσει να ορίσει την εξάρτηση ως «μια κατάσταση ψυχική και μερικές φορές επίσης σωματική, που προκύπτει ως αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης μεταξύ ενός ζώντος οργανισμού και ενός ναρκωτικού, η οποία χαρακτηρίζεται από επιδράσεις στη συμπεριφορά ή άλλες που περιλαμβάνουν πάντοτε μια εσωτερική ώθηση για λήψη ναρκωτικού σε περιοδική ή διαρκή βάση με σκοπό τη βίωση ψυχικών εμπειριών και σε ορισμένες περιπτώσεις την αποφυγή των ενοχλήσεων που προκαλούνται από την έλλειψή της». ⁷³Εν ολίγοις, η επιτροπή η οποία επιχείρησε τον προαναφερθέντα ορισμό, το 1964, προέκρινε τη χρήση του όρου «εξάρτηση», προς αντικατάσταση του όρου «εθισμός». ⁷⁴Η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία έχει, ομοίως, χαρακτηρίσει τον όρο «εθισμός» ως ασαφή εννοιολογικά και αρνητικά φορτισμένο, μολονότι αναγνωρίζει τη συχνή χρήση του από επαγγελματίες και μη. Αντιπροτείνει τον «πιο ουδέτερο» όρο «Διαταραχή χρήσης ουσιών», ο οποίος θεωρείται ως ενδεδειγμένος για να υποδηλώσει το ευρύ φάσμα της διαταραχής, που καλύπτει ήπιες έως χρόνιες και σοβαρές περιπτώσεις. ⁷⁵

⁶⁸Στο ίδιο, σ. 244.

⁶⁹Ενδεικτικά, Β.Γούλας, Αντιδράσεις στο κέντρο της Αθήνας για τη δημιουργία νέας δομής τοξικομανών, εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 10/3/2021, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.protothema.gr/greece/article/1103018/adidraseis-sto-kedro-tis-athinas-gia-tin-dimiourgia-neas-domis-toxikomanon-deite-fotografies/>.

⁷⁰V. Burr (2006), ό.π., σ. 33-34.

⁷¹N. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 244.

⁷²Στο ίδιο, σ. 67.

⁷³World Health Organisation (WHO), WHO Expert Committee on addiction producing drugs. Thirteenth report, WHO Technical report Series No 273, Geneva 1964, σ. 9, στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40580/WHO_TRS_273.pdf;jsessionid=BBBBB22ECB8FC3AD041E1D6B27570EF0?sequence=1, τελευταία προσπέλαση 20/12/2021.

⁷⁴Η εξάρτηση αποδίδεται ως dependence και ο εθισμός ως addiction. World Health Organisation (WHO), *Management of Substance abuse- Dependence Syndrome-Definition*, όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα του WHO, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/.

⁷⁵American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth edition*, Arlington, American Psychiatric Publishing, 2013, σ. 485.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας παραθέτει τη διατύπωση του ICD⁷⁶-10, δηλαδή της δέκατης αναθεώρησης της «Διεθνούς Στατιστικής Ταξινόμησης Νοσημάτων και Συναφών Προβλημάτων Υγείας». Βάσει αυτού του διεθνώς αποδεκτού συστήματος ταξινόμησης, η εξάρτηση υφίσταται ως «σύμπλεγμα» σωματικών, συμπεριφορικών και γνωσιακών εκδηλώσεων, οι οποίες υποδηλώνουν ότι η χρήση κάποιας ουσίας ή κατηγορίας ουσιών λαμβάνει το χαρακτήρα υψηλής προτεραιότητας για το άτομο, συγκριτικά με άλλες συμπεριφορές, που θεωρούνταν πιο σημαντικές κατά το παρελθόν.⁷⁷ Συνεπώς, καθοριστικής σημασίας χαρακτηριστικό για την περιγραφή της εξάρτησης και του σχετικού συνδρόμου (dependence syndrome), συνιστά η επιθυμία, ενίοτε σφοδρή ή και ακατανίκητη, λήψης κάποιας ψυχοδραστικής ουσίας, καπνού ή αλκοόλ.⁷⁸ Αναφορικά με τη σφοδρότητα της επιθυμίας αυτής, η Κ.Μάτσα σχολιάζει ότι «τα ναρκωτικά δεν αποτελούν αντικείμενο επιθυμίας, αλλά ανάγκης».⁷⁹ Το στοιχείο της «ανάγκης» δεσπόζει και στον ορισμό που παρατίθεται στο DSM⁸⁰-IV-TR. Σύμφωνα με το εν λόγω εγχειρίδιο, η εξάρτηση συνιστά την «ψυχική ή σωματική ανάγκη συνέχισης της χρήσης της ουσίας».⁸¹ Κατόπιν των προαναφερθέντων, καθίσταται σαφέστερη η διάκριση των εννοιών «χρήση» και «εξάρτηση». Η χρήση κάποιας ουσίας δεν είναι συνώνυμη της εξάρτησης, ούτε οδηγεί αναγκαστικά σε αυτήν,⁸² διότι η τελευταία προϋποθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά που τη συνθέτουν⁸³ και τα οποία θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Η διάγνωση της εξάρτησης, ή της «διαταραχής χρήσης ουσιών», βασίζεται σε ορισμένα κριτήρια ικανά να τη διαφοροποιήσουν σαφώς από τη χρήση ή και την κατάχρηση. Η διάγνωση βασίζεται στην ύπαρξη «παθολογικών μοτίβων συμπεριφορών σχετιζόμενων με τη χρήση ουσιών»⁸⁴, τα οποία ταξινομούνται σε τέσσερις ομάδες διαγνωστικών κριτηρίων, οι οποίες τιτλοφορούνται «μειωμένος έλεγχος», «κοινωνική έκπτωση», «ριψοκίνδυνη χρήση» και «φαρμακολογικά

⁷⁶International Classification of Diseases.

⁷⁷World Health Organisation (WHO), *Management of Substance abuse- Dependence Syndrome- Definition*, ό.π.

⁷⁸Επισημαίνεται, βάσει αυτού, ότι εξάρτηση μπορεί να αναπτυχθεί και στην περίπτωση λήψης νόμιμων ή και συνταγογραφούμενων ουσιών, στο ίδιο.

⁷⁹Κ.Μάτσα, *Το αδύνατο πένθος και η κρίση. Ο τοξικομανής και ο θάνατος*, Αθήνα, άγρα, 2012, σ. 19-20.

⁸⁰Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, το οποίο εκδίδει και αναθεωρεί κατά καιρούς η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία.

⁸¹B.J.Sadock-V.A.Sadock (2004) ό.π., σ. 103.

⁸²Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 53.

⁸³Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

⁸⁴American Psychiatric Association (2013) ό.π., σ. 483.

κριτήρια». ⁸⁵Κάθε ομάδα, στη συνέχεια, περιλαμβάνει περισσότερα κριτήρια, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι ανεπιτυχείς προσπάθειες διακοπής της χρήσης, η λήψη της ουσίας σε μεγαλύτερη ποσότητα και συχνότητα από την επιθυμητή, η «λαχτάρα» ⁸⁶, που εκδηλώνεται ως σφοδρή επιθυμία ή παρόρμηση για χρήση της ουσίας, η έκπτωση της συνολικής λειτουργικότητας του ατόμου να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον κοινωνικό του ρόλο, η ανάπτυξη ανοχής ⁸⁷ απέναντι στην ουσία και η εκδήλωση στερητικού συνδρόμου. Σημειώνεται, επίσης, ότι η σοβαρότητα των συμπτωμάτων της διαταραχής της χρήσης ουσιών εκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα, που περιλαμβάνει από τις πλέον ήπιες έως τις πιο σοβαρές περιπτώσεις. ⁸⁸ Η εκτίμηση της σοβαρότητας των συμπτωμάτων βασίζεται στο πλήθος των πληρούμενων εκ των προαναφερθέντων κριτηρίων. ⁸⁹ Συγκεκριμένα, η εκδήλωση δύο ή τριών συμπτωμάτων υποδεικνύει την ύπαρξη μιας «ήπιας» διαταραχής. Η εκδήλωση τεσσάρων ή πέντε συμπτωμάτων υποδεικνύει την ύπαρξη μιας διαταραχής «μέτριας» βαρύτητας, ενώ η εκδήλωση περισσότερων των έξι συμπτωμάτων υποδεικνύει την ύπαρξη «σοβαρής» διαταραχής.

Τα προαναφερθέντα κριτήρια παρατίθενται στο πλαίσιο του εγχειριδίου DSMV, το οποίο αποτελεί την τελευταία αναθεώρηση της πλέον γνωστής, για την ψυχιατρική, νοσογραφικής ταξινόμησης, ⁹⁰ με στόχο τη διάγνωση της εξάρτησης ή, άλλως, της «διαταραχής χρήσης ουσιών». Σημειώνεται, δε, ότι τόσο το DSM της Αμερικάνικης Ψυχιατρικής Εταιρείας όσο και το ICD του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας είναι εγχειρίδια τα οποία συνιστούν «απόπειρες καταγραφής των ψυχοπαθολογικών στοιχείων ‘α-θεωρικά’, χωρίς δηλαδή να επιχειρείται η οποιαδήποτε ερμηνεία των μηχανισμών γενέσεως ή συντήρησής τους». ⁹¹ Επομένως, τα ψυχοπαθολογικά στοιχεία καταγράφονται «με περιγραφικό και στατιστικό μόνο τρόπο», χωρίς να προτείνεται κάποιο θεωρητικό σχήμα που δυνητικά θα ερμήνευε την αιτιολογία ή την παθογένεια της εκάστοτε διαταραχής. ⁹² Ως εκ τούτου, μέσω των προαναφερθεισών ταξινομήσεων εκφράζεται το πνεύμα της λεγόμενης «αθεωρικής ψυχοπαθολογίας», η οποία κυριαρχεί

⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 483.

⁸⁶ Craving στο πρωτότυπο.

⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 484.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 484.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 484.

⁹⁰ Χ. Ζερβής (2003), ό.π., σ. 5.

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 5.

⁹² Στο ίδιο, σ. 5.

στη διεθνή βιβλιογραφία. Μολαταύτα, η αναζήτηση των παραγόντων, οι οποίοι επιδρούν στην ανάπτυξη εξάρτησης, έχει, εδώ και πολλές δεκαετίες, αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης.

Οι εξαρτήσεις, είτε έχουν ως αντικείμενο κάποια ουσία⁹³ είτε κάποια συμπεριφορά,⁹⁴ έχουν εξάλλου χαρακτηριστεί ως «η εμβληματική παθολογία»⁹⁵ της σύγχρονης εποχής. Στην περίπτωση, ιδίως, που η εξάρτηση αφορά μία ή περισσότερες ουσίες, παρατηρείται μία σημαντική διαφοροποίηση συγκριτικά με το απώτερο παρελθόν.⁹⁶ Η χρήση ουσιών αποτελούσε τότε μία από τις πολλές διαδικασίες συμμετοχής στα κοινωνικά πράγματα⁹⁷, ως εκ τούτου ήταν ενσωματωμένη στην κοινωνική ζωή,⁹⁸ γεγονός που πιθανώς διευκόλυνε την αυτορρύθμιση της συμπεριφοράς. Στη σύγχρονη εποχή η χρήση ουσιών δεν εκλαμβάνεται, στον δυτικό τουλάχιστον κόσμο, σαν μια τελετουργία «συμμετοχής», αλλά μάλλον σαν μια «διαδικασία φυγής».⁹⁹ Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα άρχισε να γίνεται αισθητή ως φαινόμενο η προβληματική χρήση ουσιών, αλληλένδετη πλέον με σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις.¹⁰⁰ Έκτοτε, το ερώτημα του γιατί ορισμένα άτομα αναπτύσσουν εξάρτηση από ουσίες «τείνει να εξελιχθεί σε μια διαχρονική απορία των κοινωνιών».¹⁰¹ Το ερώτημα αυτό συνδέεται και με την προσπάθεια ερμηνείας της διαπίστωσης ότι, εκ των ατόμων που κάνουν χρήση μιας ορισμένης ουσίας, λίγοι μόνο οδηγούνται στην εξάρτηση. Το φαινόμενο αυτό, όπως έχει διαμορφωθεί, μπορεί να ιδωθεί υπό ένα θετικιστικό¹⁰² πρίσμα αναζήτησης αιτίων ή παραγόντων που συντελούν στην εκδήλωσή του. Μπορεί επίσης, να αναλυθεί υπό ένα φαινομενολογικό πρίσμα των διαδικασιών ερμηνείας¹⁰³ πράξεων και συμπεριφορών και απόδοσης σημασιών¹⁰⁴ σε αυτές.

⁹³Οι ουσίες που προκαλούν εξάρτηση μπορεί να είναι νόμιμες (λόγου χάριν αλκοόλ, καφεΐνη και καπνός) ή παράνομες, στο Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 51-53.

⁹⁴Χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα συνιστούν η εξάρτηση από το διαδίκτυο και τα τυχερά παιχνίδια, στο ίδιο, σ. 51.

⁹⁵Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 127.

⁹⁶Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 9.

⁹⁷Κ.Μάτσα (2001), ό.π., σ. 47.

⁹⁸Ενδεικτικά, για τη χρήση των φύλλων του φυτού της κόκας και του οπίου στην αρχαιότητα, στο Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 15 και 23-24, αντίστοιχα.

⁹⁹Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 9.

¹⁰⁰Στο ίδιο, σ. 10.

¹⁰¹Στο ίδιο, σ. 22.

¹⁰²Α.Χαΐδου, «Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου», Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σ. 13-20.

¹⁰³Ε.Λαμπροπούλου, 'Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος', Αθήνα, Παπαζήσης, 1994, σ. 114-120.

¹⁰⁴Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 18.

Κατ' αρχάς, η εξέταση της συμβολής διαφόρων παραγόντων στην ανάπτυξη εξάρτησης προς κάποια ουσία, οδηγεί στη διαπίστωση του ότι «στο πεδίο των τοξικομανιών κυριαρχεί η απόλυτη ετερογένεια» και, συνακόλουθα, του ότι κάθε άτομο είναι μοναδικό και κάθε περίπτωση ιδιαίτερη.¹⁰⁵ Η χρήση ουσιών και, συνακόλουθα, η εξάρτηση, συνιστούν ένα φαινόμενο «εξαιρετικά πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό, το οποίο αφορά όλες τις παραμέτρους της ανθρώπινης ύπαρξης, ψυχολογικές, κοινωνικές, πολιτιστικές, ηθικές, βιολογικές και άλλες».¹⁰⁶ Μάλιστα, οι παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη κάποιας μεμονωμένης περίπτωσης εξάρτησης, όχι μόνο είναι πολλαπλοί, αλλά και επενεργούν είτε ταυτόχρονα είτε όχι, κατά τις φάσεις της διαδικασίας που ενίοτε απολήγει στην εξάρτηση.¹⁰⁷ Ως εκ τούτου, παρατηρούνται αξιοσημείωτες ατομικές διαφορές στο επίπεδο των παραγόντων που συνυπάρχουν και καταλήγουν στη διαμόρφωση της εξαρτητικής σχέσης μεταξύ του ατόμου και της ουσίας.¹⁰⁸ Αναφορικά με την πληθώρα των αιτιολογικών προσεγγίσεων, είναι χαρακτηριστική η επισήμανση του ότι ήδη το 1980 είχαν διατυπωθεί 43 κύριες θεωρίες.¹⁰⁹ Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, όπως θα αναφερθεί στη σχετική ενότητα, δεν επιχειρείται η εξέταση του ζητήματος των ναρκωτικών υπό ένα θετικιστικό πρίσμα, ως εκ τούτου η περαιτέρω εμβάθυνση σε συναφείς προσεγγίσεις δεν κρίνεται σκόπιμη.

Πέραν της θετικιστικής λογικής, που υπαγορεύει την αναζήτηση των παραγόντων που μπορεί να συμβάλουν στην εδραίωση της εξάρτησης, το φαινόμενο μπορεί να ιδωθεί υπό το πρίσμα της εξέτασης της σημασίας που αποδίδεται στη συγκεκριμένη συμπεριφορά σε ένα δεδομένο ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο. Το εγκληματολογικό παράδειγμα του περάσματος στην πράξη εδράζεται στις παραδοχές του θετικισμού, στην αποδοχή της έννοιας του συναινετικού κοινωνικού προτύπου, και στην αποδοχή της αντίληψης περί της ιδιοτυπίας της εγκληματικής συμπεριφοράς και του

¹⁰⁵Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 128.

¹⁰⁶Α.Μάτσα, «Η ελληνική πραγματικότητα στον τομέα της μείωσης της ζήτησης ψυχοδραστικών ουσιών: περιορισμοί και δυνατότητες», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 38.

¹⁰⁷Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 253.

¹⁰⁸Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι «το ψυχολογικό υπόβαθρο, η ιστορία, ατομική και διαγενεακή, η κουλτούρα στην οποία ανήκει, η στάση της κοινωνίας, η ρήξη του κοινωνικού δεσμού συντελούν στη διαμόρφωση ενός τρόπου ζωής, όπου το άτομο ζει για το αντικείμενο της εξάρτησής του, τυραννικά υποδουλωμένο σε αυτό», στο Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 128.

¹⁰⁹Κ.Γρίβας (1995), ό.π., σ. 146-147.

εγκληματία. Το εν λόγω παράδειγμα για έναν περίπου αιώνα δεν είχε τύχει ιδιαίτερης αμφισβήτησης ως προς τις επιστημολογικές του βάσεις.¹¹⁰ Υπό την επίδραση της φαινομενολογίας, βασική έκφραση της οποίας υπήρξε στην Κοινωνιολογία η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, αναδείχθηκε ο ρόλος της κοινωνικής αντίδρασης¹¹¹ στην κατασκευή του εγκλήματος. Ειδικότερα, η θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης, με θιασώτες τους Mead και Cooley, εντοπίζει την πρωταρχική αιτία της ανθρώπινης πράξης όχι στην προσωπικότητα του ατόμου, αλλά στην αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων και των όρων του κοινωνικού περιβάλλοντος.¹¹² Ιδιαίτερη έμφαση αποδίδεται στην έννοια της «σημασίας» η οποία απορρέει από την αλληλεπίδραση αυτή.¹¹³ Από την τελευταία απορρέει και ο κοινωνικός έλεγχος, τον οποία τα άτομα αντιμετωπίζουν ως ελεύθεροι πράττοντες, με μέσα που αντλούν από την ίδια την αλληλεπίδραση,¹¹⁴ επομένως το άτομο εκλαμβάνεται ως ελεύθερο και συγχρόνως ετεροκαθοριζόμενο.¹¹⁵ Το άτομο θεωρείται πως δρα ανάλογα με τη σημασία που έχει για αυτό μια κατάσταση, καθώς βάσει της φαινομενολογικής επιρροής -και στον αντίποδα της οντολογίας- απορρίπτεται η ιδέα της ύπαρξης μιας «αντικειμενικής» αλήθειας και η πραγματικότητα θεωρείται πως αποτελεί «κατασκευή». Συνεπώς, η «σημασία», ως προϊόν αλληλεπίδρασης, δεν προκύπτει από μια αντικειμενική ιδιότητα της κατάστασης. Συνακόλουθα, το έγκλημα δεν καθορίζεται με βάση μια «εσωτερική ιδιότητα» της συμπεριφοράς αλλά ανάλογα με τη σημασία η οποία αποδίδεται στην εν λόγω συμπεριφορά εντός ενός δεδομένου κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.¹¹⁶

Βάσει, δε, αυτής της θεώρησης, το έγκλημα αποσυνδέεται από ηθικές και νομικές σταθερές. Αυτό που αντανakλάται στην έννοια του εγκλήματος δεν είναι παρά οι αξίες και οι επιλογές συγκεκριμένων ομάδων, οι οποίες διαθέτουν την απαιτούμενη ισχύ ώστε να επιβάλλουν τις απόψεις τους για τις «σωστές» και «λανθασμένες» συμπεριφορές, ποινικοποιώντας κάποιες από αυτές.¹¹⁷ Επομένως, το έγκλημα δεν θεωρείται σαν εγγενώς «κακή» πράξη, εφόσον οι χαρακτηρισμοί «έγκλημα» και

¹¹⁰Η.Δασκαλάκης (1985),ό.π., σ. 14.

¹¹¹Στο ίδιο, σ. 18.

¹¹²Ε.Λαμπροπούλου (1994),ό.π., σ. 114.

¹¹³Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 18.

¹¹⁴Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 114.

¹¹⁵Στο ίδιο, σ. 114.

¹¹⁶Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 19.

¹¹⁷Ε.Λαμπροπούλου (1994) , ό.π.,σ. 115.

«εγκληματίας» είναι εξωτερικοί της πράξης και του πράττοντος.¹¹⁸ Η πράξη δεν εμπεριέχει το νόημά της, άρα το νόημα της πράξης κατασκευάζεται από την αντίδραση του κοινωνικού ακροατηρίου. Συνακόλουθα, η εγκληματική πράξη είναι αυτή που χαρακτηρίζεται ως τέτοια από τους ανθρώπους.¹¹⁹

Αναφορικά με την εξάρτηση, συγκεκριμένα, η προσέγγισή της υπό το πρίσμα της φαινομενολογίας εδράζεται στην κριτική που έχει δεχθεί η θετικιστική προσέγγιση του φαινομένου, εξαιτίας της αδυναμίας της να προσδιορίσει με ικανοποιητική επάρκεια τους παράγοντες που οδηγούν στην ουσιοεξάρτηση.¹²⁰ Βάσει της ανωτέρω προσέγγισης, η εξάρτηση έχει ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα της επίδρασης γενετικών παραγόντων, βιολογικών παραγόντων συνδεδεμένων με την επίδραση των ουσιών στον εγκέφαλο, κοινωνικών παραγόντων και ποικίλων ψυχικών ελλειμμάτων. Έχει, μολαταύτα, υποστηριχτεί ότι το πεδίο των ναρκωτικών εν συνόλω είναι τόσο φορτισμένο, ώστε μια απόπειρα θεώρησής του η οποία «δεν υπερβαίνει την αιτιολογική προσέγγιση του προβλήματος είναι εξ ορισμού υπονομευμένη».¹²¹ Εκτιμάται, εξάλλου, ότι η εξάρτηση συνιστά ένα φαινόμενο τόσο πολύπλοκο, ώστε οι διαχρονικά πολυάριθμες απόπειρες γενίκευσης να μην έχουν στεφθεί με επιτυχία, καθώς «κάθε άτομο είναι μοναδικό ανεπανάληπτο και κάθε περίπτωση ξεχωριστή».¹²² Η εφαρμογή των αρχών του θετικισμού στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών έχει, άλλωστε, συνολικά δεχθεί κριτική, λόγω του ότι οι κοινωνικές επιστήμες, εμφορούμενες από ένα θεμελιώδες «αίτημα για θετικότητα», περιόρισαν τις επιδιώξεις τους στη δυνατότητα διατύπωσης αιτιακών συναρτήσεων, εν είδει νόμων.¹²³ Συνακόλουθα, η θετικιστική λογική επικρίθηκε για το ότι «διαμελίζει τα υποκείμενα ανάλογα με τους τομείς της κοινωνίας στους οποίους ταυτόχρονα ανήκουν» και «παραμένει σε μια ταξινομητική απαρίθμηση», που δεν επιτρέπει την κατανόηση της αλληλεξάρτησης των προαναφερθεισών «περιοχών».¹²⁴

Υπό την επίδραση του φιλοσοφικού ρεύματος της φαινομενολογίας, επιχειρήθηκε η προσέγγιση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ. 115.

¹¹⁹ Στο ίδιο, σ. 115.

¹²⁰ Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 25.

¹²¹ Α.Κουκουτσάκη, *Χρήση ναρκωτικών, Ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού και ιατρικού ελέγχου*, Αθήνα, εκδ. Κριτική, 2002, σ. 15.

¹²² Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 128.

¹²³ Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης, Τ.Αντόρνο-Μ.Χορκχάιμερ (επιμ), «Κοινωνιολογία. Εισαγωγικά Δοκίμια», μτφρ Δ.Γράβαρης, Αθήνα, Κριτική, 1987, σ. 20.

¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 17,

θεωρίας της «συμβολικής αλληλεπίδρασης»,¹²⁵ από την οποία προέκυψε η εγκληματολογική «θεωρία της ετικέτας».¹²⁶ Αναλυτικότερα, η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης πρεσβεύει ότι σε κάθε κοινωνική ομάδα υπάρχει ένα «κοινά επιδοκιμαζόμενο σύνολο συμβόλων και συμβολικών αξιολογήσεων. Τα σύμβολα παρέχουν ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο τα μέλη ερμηνεύουν πράξεις και κατασκευάζουν νοήματα».¹²⁷ Ως εκ τούτου, το άτομο ερμηνεύει τις πράξεις των άλλων, τις χαρακτηρίζει και αντιδρά σε αυτές με βάση το νόημα που τους αποδίδει και όχι λόγω των πράξεων καθ' εαυτών. Επίσης, πέραν των πράξεων των άλλων, το άτομο αξιολογεί και ερμηνεύει τις δικές του πράξεις σύμφωνα με τα σύμβολα και το νόημα που έχει ήδη μάθει από τους άλλους.¹²⁸ Σύμφωνα, λοιπόν, με τη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, η πρωταρχική αιτία της ανθρώπινης πράξης εντοπίζεται όχι στην προσωπικότητα, αλλά στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση.¹²⁹

Η θεωρία της ετικέτας¹³⁰ αποτελεί την εφαρμογή της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης στο πεδίο της εγκληματολογίας και εξετάζει το έγκλημα και την παρέκκλιση ως προϊόντα κοινωνικής αλληλεπίδρασης, αποσυνδέοντάς τα από ηθικές και νομικές σταθερές. Ο Becker¹³¹ επεσήμανε τη συμμετοχή του κοινωνικού ακροατηρίου στη δημιουργία της παρέκκλισης. Υποστήριξε ότι η παρέκκλιση δεν συνιστά ένα ποιοτικό χαρακτηριστικό μιας διαπραχθείσας πράξης, αλλά μάλλον το επακόλουθο της εφαρμογής κυρώσεων στο άτομο που θεωρείται «παραβάτης».¹³² Βάσει της χαρακτηριστικής διατύπωσης του συγγραφέα, ο παρεκκλίνων συνιστά ένα πρόσωπο στο οποίο έχει αποδοθεί επιτυχώς αυτός ο χαρακτηρισμός, ενώ η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι η συμπεριφορά που οι άνθρωποι χαρακτηρίζουν ως τέτοια.¹³³ Σημειωτέον, δε, ότι αυτή η διαδικασία χαρακτηρισμού είναι ενίοτε ανεξάρτητη της παραβίασης του κανόνα, διότι η «ετικέτα» του παρεκκλίνοντος ενδέχεται να αποδοθεί σε άτομο που δεν έχει παραβεί κάποιον

¹²⁵Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 111.

¹²⁶Στο ίδιο, σ. 115.

¹²⁷Στο ίδιο, σ. 111.

¹²⁸Στο ίδιο, σ. 111.

¹²⁹Στο ίδιο, σ. 114.

¹³⁰Labeling approach, στο ίδιο, σ. 115.

¹³¹Η έκδοση του συγγράμματός του, με τίτλο “*Outsiders. Studies in the sociology of deviance*” σηματοδότησε το πέρασμα από το παράδειγμα της θετικιστικής Εγκληματολογίας στο παράδειγμα της Εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, όπως αναφέρεται στο Α.Χαΐδου, *Θετικιστική εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, 3^η έκδοση, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σ. 172-173.

¹³²H.Becker, “*Outsiders. Studies in the sociology of deviance. New Edition*”, New York-London, The free Press, 1997, σ. 9.

¹³³Στο ίδιο, σ. 9.

κανόνα.¹³⁴ Η παρέκκλιση, καταλήγει ο Becker, δεν αποτελεί ποιοτικό χαρακτηριστικό που μπορεί να εντοπιστεί στη συμπεριφορά καθαυτή, αλλά στην αλληλεπίδραση μεταξύ του ατόμου που δρα και των προσώπων εκείνων που αντιδρούν στην πράξη του.¹³⁵ Υπό την επίδραση της θεώρησης αυτής, η εστίαση της εγκληματολογικής μελέτης μετατοπίζεται από το έγκλημα σαν ιδιότυπη συμπεριφορά με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία το διαχωρίζουν από τη σύννομη συμπεριφορά, στις διαδικασίες θέσπισης και εφαρμογής των κανόνων που επικρατούν σε μια κοινωνία.¹³⁶ Παράλληλα, ο στιγματισμός που απορρέει από την απόδοση της «ετικέτας» του παρεκκλίνοντος, ενίοτε ενισχύει την πιθανότητα συνέχισης της συμπεριφοράς που χαρακτηρίστηκε παρεκκλίνουσα.¹³⁷

Το ζήτημα αυτό θίγει ο Lemert, ο οποίος μελέτησε τη διαδικασία στιγματισμού ή «ετικεταρίσματος» του παρεκκλίνοντος, την οποία εκλαμβάνει ως προϊόν διαδικασιών διαφοροποίησης και απομόνωσης.¹³⁸ Παράλληλα, ο συγγραφέας προβαίνει στη διάκριση μεταξύ της πρωτογενούς και της δευτερογενούς παρέκκλισης.¹³⁹ Η πρωτογενής παρέκκλιση, εν προκειμένω η χρήση ουσιών, συνιστά ένα γεγονός στο οποίο δεν αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία, καθώς ενδέχεται να συμβεί για πολυάριθμους λόγους. Η έμφαση δίδεται, αντιθέτως, στις επιπτώσεις που επιφέρει στο υποκείμενο το στίγμα¹⁴⁰ της επισήμανσης της πρωτογενούς παρέκκλισής του από το κοινωνικό ακροατήριο. Τότε, η δευτερογενής παρέκκλιση θεωρείται πως απορρέει από τις δυσχέρειες που προκλήθηκαν από την αντίδραση της κοινωνικής ομάδας.¹⁴¹

Η κριτική που ασκήθηκε στις προαναφερθείσες θεωρήσεις εδράζεται στο ότι αυτές δεν εκφεύγουν της θετικιστικής λογικής, καθώς τελικά εκλαμβάνουν την κοινωνική αντίδραση και τον στιγματισμό σαν αιτιολογικούς παράγοντες της εδραίωσης μιας παρεκκλίνουσας ή εγκληματικής σταδιοδρομίας, παραμένοντας, ως προς αυτό το σημείο, εντός της λογικής της εγκληματολογίας του περάσματος στην πράξη.¹⁴² Εκτός

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 9 και σ. 12.

¹³⁵ Στο ίδιο, σ. 14.

¹³⁶ Α.Χάιδου (2020), ό.π., σ. 173.

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 174.

¹³⁸ E. Lemert, *Social Pathology. A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*, New York, McGraw Hill, 1951, σ. 73.

¹³⁹ Στο ίδιο, σ. 75.

¹⁴⁰ Το στίγμα γενικώς ορίζεται ως σημείο ατίμωσης το οποίο εναποτίθεται σε συγκεκριμένα άτομα, με στόχο την επισήμανσή τους ως διαφορετικά, παρεκκλίνοντα ή παραβατικά, στο J. Muncie, λήμμα «Stigma», στο E. McLaughlin - J. Muncie (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, London-California, Sage Publications, 2001, σ. 292.

¹⁴¹ E. Lemert (1951), ό.π., σ. 75-77.

¹⁴² Α.Χάιδου (1996), ό.π., σ. 243.

αυτού, οι επικριτές της θεωρίας της ετικέτας, αξιολογώντας την σαν να ήταν μια αιτιοκρατική θεωρία, επισημαίνουν ότι δεν έχει ασχοληθεί με τους λόγους για τους οποίους το άτομο διαπράττει την πρωταρχική εγκληματική πράξη.¹⁴³ Οι θεωρητικοί, όμως, της «θεωρίας της ετικέτας» δεν αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στις αιτίες της πρωτογενούς παρέκκλισης, μολονότι δεν αρνούνται την ύπαρξή τους.¹⁴⁴ Τουναντίον, το ζήτημα που τίθεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους είναι οι κοινωνικές διαδικασίες μέσω των οποίων συγκεκριμένες ομάδες ατόμων ταξινομούν και κατηγοριοποιούν τη συμπεριφορά των άλλων. Εν συνεχεία, θεωρείται πως τα άτομα που έχουν κατηγοριοποιηθεί σαν «παρεκκλίνοντα» εκδηλώνουν μια συμπεριφορά, που τους εγκλωβίζει σε «παρεκκλίνοντες ρόλους»¹⁴⁵ και ακολούθως, έρχονται αντιμέτωπα με αντίστοιχες αντιδράσεις εκ μέρους τρίτων. Οι τελευταίες ενδέχεται να οδηγήσουν στην εσωτερίκευση, εκ μέρους του ατόμου, της ταυτότητας του παρεκκλίνοντος, που συνεπάγεται τη συνέχιση της συμπεριφοράς που εκλαμβάνεται ως ανεπιθύμητη και παρεκκλίνουσα.¹⁴⁶ Στο επίκεντρο, τίθεται συνεπώς η διαδικασία κατασκευής της παρέκκλισης και εναπόθεσης της ετικέτας του παρεκκλίνοντος σε συγκεκριμένα άτομα, καθώς και οι συνέπειες της διαδικασίας αυτής.

Αναφορικά με τις ψυχοτρόπες ουσίες, υπάρχουν σημαντικές ενδείξεις που συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η «σημασία» που αποδίδεται στη χρήση τους δεν απορρέει από κάποια εσωτερική ιδιότητα της χρήσης ή της κάθε ουσίας, αλλά συνιστά το προϊόν ενός ιστορικο-κοινωνικού πλαισίου. Εν πρώτοις, η μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του φαινομένου της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών αποκαλύπτει ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο παρόν στις κοινωνικές ομάδες ήδη από την αρχαιότητα.¹⁴⁷ Το σημείο στο οποίο διαφοροποιείται η πρακτική αυτή στη σύγχρονη εποχή έγκειται στη σημασία που λαμβάνει εντός του κοινωνικού πλαισίου. Συγκεκριμένα, στο απώτερο παρελθόν, η χρήση δεν αποτελούσε μια απόπειρα «φυγής», αλλά μάλλον «μια διαδικασία συμμετοχής στα κοινωνικά πράγματα», ενίοτε ως πρακτική ενταγμένη σε θρησκευτικά τελετουργικά.¹⁴⁸ Οι εν λόγω ουσίες, συν τοις άλλοις, χρησιμοποιούνταν ως θεραπευτικά μέσα, «κατέχοντας προνομιούχα θέση στο θεραπευτικό οπλοστάσιο

¹⁴³Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 118.

¹⁴⁴Στο ίδιο, σ. 119 και Α.Χάιδου (1996), ό.π., σ. 247.

¹⁴⁵Α.Χάιδου (1996), ό.π., σ. 246.

¹⁴⁶J.Muncie, λήμμα Labelling, στο E. McLaughlin - J.Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 159.

¹⁴⁷Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 9-43.

¹⁴⁸Κ.Μάτσα (2001), ό.π., σ. 47 κε.

της δυτικής ιατρικής»¹⁴⁹. Πέραν της θεραπευτικής ή αυτοθεραπευτικής χρήσης τους, ακόμα κι όταν συγκεκριμένες ουσίες χρησιμοποιούνταν σαφώς ως ευφορικά μέσα, η κατανάλωσή τους δεν εκλαμβάνονταν σαν αντικοινωνική δραστηριότητα¹⁵⁰ και ο καταναλωτής τους δεν απαξιωνόταν κοινωνικά.¹⁵¹ Τα σχετικά με τις ψυχοτρόπες ουσίες και τη χρήση τους ζητήματα δεν έφεραν ως τότε το χαρακτηρισμό της «απειλής για την κοινωνία».¹⁵² Αντιθέτως, η χρήση ουσιών, επί μακρόν άλλωστε εκτός του πεδίου της νομικής απαγόρευσης,¹⁵³ ήταν ενσωματωμένη στις λειτουργίες της κοινότητας, γεγονός που καθιστούσε εφικτή «την αυτορρύθμιση και τον αβίαστο έλεγχο του φαινομένου».¹⁵⁴

Επομένως, κυρίως κατά τον τελευταίο αιώνα η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών έχει εκληφθεί σαν σοβαρό «κοινωνικό πρόβλημα».¹⁵⁵ Το λεγόμενο «πρόβλημα των ναρκωτικών» εκτιμάται πως συνιστά ένα κοινωνικο-πολιτικό γεγονός,¹⁵⁶ το οποίο κατασκευάζεται μέσω συγκεκριμένων πολιτικών επιλογών, απολήγοντας στην ποινική καταστολή της χρήσης ουσιών.¹⁵⁷ Μεταξύ των παραγόντων που διαπλέκονται και οδηγούν στην ποινική ρύθμιση του ζητήματος, επισημαίνεται ο ρόλος των λεγόμενων «σταυροφόρων της ηθικής», οι οποίοι συνήθως ανήκουν στις προνομιούχες κοινωνικές τάξεις.¹⁵⁸ Ο σκοπός τους, ήτοι η διόρθωση των «κακώς κειμένων» της κοινωνίας, ηθικοποιείται και, σε συνάρτηση με την ισχύ που απορρέει από την κοινωνική τους θέση, ενίοτε «μετουσιώνεται σε νόμο».¹⁵⁹

Δεύτερον, η, θετικιστικής λογικής, αιτιώδης σύνδεση της εξάρτησης με ιδιαίτερες κοινωνικές καταστάσεις και η θεώρησή της ως σύμπτωμα μιας ιδιαίτερης, μάλλον ελλειμματικής, προσωπικότητας¹⁶⁰ δεν έχει επιβεβαιωθεί. Η θετικιστική λογική έχει επικριθεί για το ότι συνδέει το έγκλημα και την παρέκκλιση με ιδιάζοντα ατομικά

¹⁴⁹Κ.Γρίβας, *Πλανητική κυριαρχία και «ναρκωτικά»*. Τα «ναρκωτικά» ως εργαλείο της αμερικανικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής, Αθήνα, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, 1997, σ. 42.

¹⁵⁰Στο ίδιο, σ. 43.

¹⁵¹Αναλυτικά στο ίδιο, σ. 42-49.

¹⁵²Στο ίδιο, σ. 43 και σ. 45.

¹⁵³Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 57.

¹⁵⁴Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 10.

¹⁵⁵Στο ίδιο, σ. 10.

¹⁵⁶Κ.Γρίβας, «Οπιούχα: Δαιμονολογία και επιστήμη», στο Κ.Γρίβας «Οπιούχα», Αθήνα, Εκδοτική, 2006, όπως παρατίθεται στο www.grivas.info/narkotika/201-1994, τελευταία προσπέλαση 12/12/2021.

¹⁵⁷Ι.Μανωλεδάκης, «Πρόλογος» στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. xiv.

¹⁵⁸Η.Becker (1997), ό.π., σ. 147 κε.

¹⁵⁹Η.Δασκαλάκη (1985), ό.π., σ. 74.

¹⁶⁰Α.Κουκουτσάκη (2002) ό.π., σ. 17.

χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν τον εγκληματία από τον μη εγκληματία.¹⁶¹ Τα στοιχεία αυτά γίνονται αντιληπτά σαν απότοκο ελλιπούς «ηθικής διαπαιδαγώγησης», που καθιστά τον παρεκκλίνοντα «διαφορετικό από τον φυσιολογικό πολίτη».¹⁶² Αντιθέτως, διαπιστώνεται ότι «τα τελευταία χρόνια τα προβλήματα της χρήσης...επιβαρύνουν το σύνολο της κοινωνίας», έχοντας πάψει να αφορούν ειδικούς πληθυσμούς και μειονοτικές ομάδες.¹⁶³ Υπό άλλη διατύπωση, φαίνεται πως «σχεδόν όλοι-και οι ανήκοντες στις κοινωνικά κυρίαρχες τάξεις-γίνονται ολοένα και πιο εξαρτημένοι από τη χρήση ουσιών, είτε αυτές έχουν το ‘επίσημο’ όνομα του ναρκωτικού είτε όχι».¹⁶⁴

Το σημείο στο οποίο παρατηρείται, αντιθέτως, σημαντική διαφοροποίηση έγκειται στην αντίδραση του «κοινωνικού ακροατηρίου» ανάλογα με το κοινωνικο-οικονομικό status του εξαρτημένου ατόμου.¹⁶⁵ Έχει άλλωστε παρατηρηθεί ότι οι ανώτερες τάξεις και οι προνομιούχες κοινωνικές ομάδες εν γένει έχουν μεγαλύτερη ευχέρεια, συγκριτικά με τις μη προνομιούχες ομάδες, στο να συγκαλύπτουν τη συμπεριφορά των μελών τους, όταν αυτή θεωρείται παρεκκλίνουσα ή και εγκληματική.¹⁶⁶ Λόγου χάριν, μια οικογένεια ανώτερης κοινωνικοοικονομικής θέσης έχει τη δυνατότητα να εισαγάγει το μέλος της που αντιμετωπίζει πρόβλημα ουσιοεξάρτησης σε κάποια ειδική κλινική, με αποτέλεσμα να περιορίζονται δραστικά οι πιθανότητες επισήμανσης του προβλήματος από τον κοινωνικό περίγυρο, κάτι που θα καθιστούσε πιθανό το χαρακτηρισμό του ατόμου ως παρεκκλίνοντος.¹⁶⁷

Πέραν της ύπαρξης μια τέτοιας διάστασης στη θεατότητα της εξάρτησης, επισημαίνεται ότι, εάν η εξάρτηση επισημανθεί τελικώς από το κοινωνικό ακροατήριο, η αντίδραση του τελευταίου ποικίλει ανάλογα με την κοινωνικο-οικονομική κατάσταση του εξαρτημένου ατόμου. Στην περίπτωση που το άτομο είναι καταξιωμένο οικονομικά και κοινωνικά, η διαπίστωση της εξάρτησης παραμένει αδιάφορη για το κοινωνικό σώμα, ή προκαλεί μικρότερη απαξία σε σχέση με την ίδια κατάσταση, όταν

¹⁶¹ D.Melossi, «Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία», στο Α.Κουκουτσάκη, (επιμ) *Εικόνες Εγκλήματος*, Αθήνα, Πλέθρον, 2000, σ. 41-44.

¹⁶² Α.Κουκουτσάκη (2002) ό.π., σ. 17.

¹⁶³ Μ.Μαλλιώρη- Δ.Δουζένης, «Editorial. Ψυχιατροδικαστική και χρήση ουσιών», *Ψυχιατροδικαστική. Εξαμηνιαία έκδοση του κλάδου ψυχιατροδικαστικής της ΕΨΕ*, τεύχος 3, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2010, σ. 1.

¹⁶⁴ Ι.Μανωλεδάκης, “Πρόλογος” στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. xiv.

¹⁶⁵ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 57.

¹⁶⁶ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 95.

¹⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 95.

όμως αυτή αφορά ένα άτομο που δεν ανήκει σε προνομιούχα κοινωνική ομάδα.¹⁶⁸ Στην πρώτη περίπτωση, είναι πιθανό για το άτομο όχι μόνο να μη στιγματιστεί, αλλά να εξακολουθήσει να προβάλλεται σαν πρότυπο προς μίμηση, σαν πρόσωπο που δεν χρήζει κάποιας παρέμβασης.¹⁶⁹ Στη δεύτερη περίπτωση, ο χαρακτηρισμός του ατόμου ως παρεκκλίνοντος και, συνακόλουθα, η παρέμβαση με στόχο την «ίαση» και την επαναφορά του σε έναν «ορθό» τρόπο ζωής είναι σχεδόν βέβαιη.¹⁷⁰ Διαπιστώσεις όπως οι προαναφερθείσες, εύλογα στρέφουν την προσοχή του μελετητή του ζητήματος των ναρκωτικών στις «διαδικασίες κατασκευής» του ως «κοινωνικού προβλήματος» και «απειλής για την κοινωνία», σε συνάρτηση με τις «πρακτικές παραγωγής και εδραίωσης του κυρίαρχου λόγου για τις ουσίες, τους χρήστες και τις μορφές ελέγχου τους».¹⁷¹

Τέλος, σημειώνεται ότι η τοποθέτηση του ζητήματος των ναρκωτικών, ως αντικείμενου μελέτης, εντός ενός συγκεκριμένου και ιδιαίτερου, στη μοναδικότητά του, κοινωνικού πλαισίου και σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, συνεπάγεται την ανάδυση μιας επιστημολογικής και μεθοδολογικής ιδιαιτερότητας.¹⁷² Αυτή απορρέει από το ότι η εξάρτηση, έχοντας αποτελέσει κοινωνικό πρόβλημα σε άλλα κράτη και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους και ιστορικές συγκυρίες, είχε φτάσει στην Ελλάδα μέσω της βιβλιογραφίας και της αρθρογραφίας ως αντικείμενο ήδη φορτισμένο ιστορικά, ιδεολογικά και πολιτικά.¹⁷³ Εν ολίγοις, παρουσιάζεται ως ένα αποτέλεσμα λόγου που έχει παραχθεί σε άλλα περιβάλλοντα, και αυτό είναι σημαντικό να μην παραβλέπεται, πολλώ δε μάλλον επειδή η ουσιοεξάρτηση, έχοντας αποτελέσει κοινωνικό πρόβλημα σε άλλες χώρες, είναι αντικείμενο φορτισμένο ιδεολογικά, έχοντας αποτελέσει θέμα διαμάχης ανάμεσα σε ομάδες που έχουν διαφορετικές απόψεις σχετικά με διάφορες όψεις του φαινομένου.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 57.

¹⁶⁹ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα κοινωνικής αντίδρασης απέναντι σε ένα διάσημο και καταξιωμένο πρόσωπο αποτυπώνεται στο άρθρο με τίτλο «Κιθ Ρίτσαρντς: Η ζωή στα 74 χωρίς...ναρκωτικά», στο www.protagon.gr/epikairotita/kith-ritsarnts-ta-narkwtika-einai-toso-malaka-aftis-tis-meres-44341643726, τελευταία προσπέλαση 17/4/2022.

¹⁷⁰ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 57.

¹⁷¹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 15.

¹⁷² Σ.Τσίλη, *Η τοξικομανία ως ιδεολογικό διακύβευμα. Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1995, σ. 14.

¹⁷³ Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 15.

2. Το ποινικό μοντέλο διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών

2.1 Εννοιολογική οριοθέτηση της Αντεγκληματικής Πολιτικής

Το ζήτημα των ναρκωτικών ρυθμίζεται από ποινικούς νόμους, ως εκ τούτου η διαχείρισή του κατεξοχήν υπάγεται στο πεδίο της Αντεγκληματικής Πολιτικής, η οποία, ως κλάδος της Εγκληματολογίας «υπό ευρεία έννοια»¹⁷⁵ περιλαμβάνει τη «μελέτη όλων των στρατηγικών, προγραμμάτων και μέτρων που στοχεύουν στον έλεγχο, σε ανεκτά όρια, της εγκληματικότητας, πάντοτε με βασικό κριτήριο την προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου».¹⁷⁶ Υπό άλλη διατύπωση, ο όρος «Αντεγκληματική Πολιτική», αναφέρεται στο «σύνολο των διαδικασιών μέσω των οποίων το κοινωνικό σώμα οργανώνει τις απαντήσεις του στο εγκληματικό φαινόμενο»¹⁷⁷. Συνεπώς, ο ρόλος της είναι σημαντικός τόσο στην ποινικοποίηση και, αντιστρόφως, την αποποινικοποίηση συμπεριφορών, όσο και στην πρόληψη και αντιμετώπιση της εγκληματικότητας.¹⁷⁸ Η έννοια συμπεριλαμβάνει, επομένως, τα μέτρα που λαμβάνονται για την αποτροπή και τον κολασμό των εγκληματικών συμπεριφορών, και, γενικότερα, για τη μεταχείριση των δραστών.¹⁷⁹ Σημειωτέον, δε, ότι τυχόν μεμονωμένες, μη οργανωμένες, απαντήσεις στο εγκληματικό φαινόμενο, δεν υπάγονται στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής.¹⁸⁰

Αφετηρία της αντεγκληματικής πολιτικής αποτελεί, επομένως, η δημιουργία του ποινικού νόμου, διότι μέσω του χαρακτηρισμού ή αποχαρακτηρισμού ορισμένων πράξεων ή παραλείψεων ως εγκληματικών καθορίζονται οι καταστάσεις που υπάγονται στο Σύστημα¹⁸¹ Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης.¹⁸² Ως έννοια, η αντεγκληματική πολιτική είναι λιγότερο ευρεία από τον κοινωνικό έλεγχο, διότι «αποτελεί κατεξοχήν εκδήλωση της ποινικής εξουσίας, που ανήκει προνομιακά στο

¹⁷⁵Ι.Φαρσεδάκης, *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σ. 129.

¹⁷⁶Στο ίδιο, σ. 132.

¹⁷⁷Μ. Delmas-Marty, «Πρότυπα και τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής», μτφρ. Χ.Ζαραφωνίτου, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σ. 27.

¹⁷⁸Χ.Ζαραφωνίτου, Λήμμα «Αντεγκληματική πολιτική», στο Ν.Ανδρουλάκης-Λ.Μαργαρίτης-Ι.Φαρσεδάκης (επιμ) *Λεξικό Νομικής Ορολογίας ΙΙΙ. Ποινικό Δίκαιο-Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 42.

¹⁷⁹Γ.Π.Νικολόπουλος, *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το πρόγραμμα της Χάγης και η εφαρμογή του*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σ. 9.

¹⁸⁰Μ. Delmas-Marty (2005), ό.π., σ. 28.

¹⁸¹Στο εξής ΣΑΠΔ.

¹⁸²Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 9.

κράτος». Αντιθέτως, η έννοια του κοινωνικού ελέγχου περικλείει φορείς και διαδικασίες εκτός του «σκληρού πυρήνα» της ποινικής εξουσίας, οι οποίοι εκτείνονται σε όλο το κοινωνικό σώμα.¹⁸³ Η βασική στόχευση της αντεγκληματικής πολιτικής έγκειται στη διασφάλιση της κοινωνικής συνοχής, «μέσα από την επιδίωξη της ασφάλειας των εννόμων αγαθών των πολιτών».¹⁸⁴ Μολαταύτα, η σχετικότητα η οποία χαρακτηρίζει την έννοια του εγκλήματος και της παρέκκλισης σε σχέση με τον χώρο και τον χρόνο¹⁸⁵ αναπόφευκτα αντανακλάται και στην αντεγκληματική πολιτική. Συνακόλουθα, οι προληπτικές και κατασταλτικές απαντήσεις του κοινωνικού σώματος στο έγκλημα και την παρέκκλιση παρουσιάζουν εντυπωσιακή ποικιλομορφία, υφιστάμενες χωροχρονικές μεταβολές.¹⁸⁶ Παράλληλα, το θεωρητικό υπόβαθρο που υιοθετείται περί των γενεσιουργών παραγόντων του εγκλήματος επηρεάζει την κρατική αντίδραση απέναντι στο έγκλημα.¹⁸⁷ Συνακόλουθα, η εδραίωση του θετικισμού ως κυρίαρχου παραδείγματος συνεπάγεται την επιλογή, από τις περισσότερες νομοθεσίες, μιας ατομοκεντρικά προσανατολισμένης αντεγκληματικής πολιτικής, η οποία εύλογα επηρεάζει τη σωφρονιστική πολιτική.¹⁸⁸

2.2 Κριτική προσέγγιση του σωφρονιστικού συστήματος

Ο όρος σωφρονιστικό σύστημα αναφέρεται σε ένα συγκεκριμένο σύστημα οργάνωσης της εκτέλεσης των ποινικών κυρώσεων,¹⁸⁹ μέσω των οποίων επιτελείται ο κολασμός των εγκληματικών πράξεων. Αυτό το τελευταίο στάδιο της ποινικής καταστολής υλοποιείται είτε σε κλειστό περιβάλλον, δηλαδή σε καταστήματα κράτησης, είτε σε ελεύθερο περιβάλλον.¹⁹⁰ Ο σωφρονισμός σε ελεύθερο περιβάλλον υλοποιείται μέσω της αναστολής εκτέλεσης της ποινής, της απόλυσης υπό όρο και του καθεστώτος ημιελευθερίας.¹⁹¹ Εν προκειμένω, ο κατάδικος εξακολουθεί να υπόκειται στους μηχανισμούς του ΣΑΠΔ, αλλά και να υφίσταται τις επιπτώσεις του ποινικού στιγματισμού.¹⁹² Μολαταύτα, οι προαναφερθείσες μορφές σωφρονισμού σε ελεύθερο

¹⁸³ Στο ίδιο, σ. 14.

¹⁸⁴ Χ.Ζαραφωνίτου (2018), ό.π., σ. 42.

¹⁸⁵ M.Delmas-Marty (2005), ό.π., σ. 32.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 38.

¹⁸⁷ Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 63.

¹⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 64.

¹⁸⁹ Σ.Αλεξιάδης, *Σωφρονιστική*, Θεσσαλονίκη, εκδ.Σάκκουλα, 1997, σ. 42.

¹⁹⁰ Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 92.

¹⁹¹ Στο ίδιο, σ. 117. Αναλυτικά στο ίδιο, σ. 117-133.

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 117.

περιβάλλον θεωρούνται ηπιότερες σε σχέση με τη μεταχείριση σε κλειστό περιβάλλον, καθώς η τελευταία έχει δεχθεί οξεία κριτική, τόσο εξαιτίας της αποτυχίας της να πραγματώσει τους διακηρυγμένους στόχους της λειτουργίας της, όσο και εξαιτίας των επιπτώσεων του εγκλεισμού σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο.¹⁹³

Ο κατασταλτικός χαρακτήρας της κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα εκτιμάται ότι συμπυκνώνεται ιδανικά στη φυλακή, η οποία συνιστά θεσμό που έχει σχεδόν απολύτως «εξισωθεί με την ίδια την έννοια της ποινής και παραμένει στις μέρες μας κραταιός, μονοπολώντας τη σημασία κάθε άλλης μορφής ποινικής μεταχείρισης».¹⁹⁴ Στη συνείδηση του μέσου σύγχρονου ανθρώπου η φυλακή φαντάζει σαν ένα μόνιμο και μάλιστα κομβικής σημασίας στοιχείο των δυτικών κοινωνιών, σε σημείο που δύσκολα φαντάζεται κανείς το ποινικό σύστημα χωρίς αυτή.¹⁹⁵ Αποτελώντας «γέννημα του νομικού διαφωτισμού», η φυλακή εμφανίζεται ως ο πλέον ανθρωπιστικός και ορθολογιστικός τρόπος τιμωρίας, καθώς αφενός μεν πλήττει το πνεύμα του δράστη, αντί του σώματός του, αφετέρου δε επιτρέπει τον ακριβή υπολογισμό της ποινής, αναλόγως της βαρύτητας του αδικήματος.¹⁹⁶ Η στέρηση της ελευθερίας εφαρμόζεται για την επίτευξη διάφορων στόχων όπως ο εκφοβισμός, η αχρήστευση του δράστη, η βελτίωση και η θεραπευτική του μεταχείριση.¹⁹⁷ Σε πρακτικό επίπεδο όμως, φαίνεται πως οι φυλακές έχουν αποτελέσει κυρίως «χώρο ταπείνωσης και βίας, και μόνο κατ' εξαίρεση τόπο βελτίωσης».¹⁹⁸ Σημειώνεται, δε, ότι πρόκειται για τον μοναδικό, ίσως, θεσμό, ο οποίος όχι απλώς επιβιώνει, αλλά μάλλον ανθεί,¹⁹⁹ παρά τη δριμεία κριτική που του έχει ασκηθεί σχεδόν από τη στιγμή της έναρξης της λειτουργίας του,²⁰⁰ αντιστεκόμενος μάλιστα σε διάφορες απόπειρες, μάλλον επιδερμικών, μεταρρυθμίσεων.²⁰¹ Ακολούθως, θα αναφερθούν συνοπτικά τα κυριότερα σημεία στα οποία επικεντρώνεται η κριτική του θεσμού.

¹⁹³ Σ. Αλεξιάδης (1997), ό.π., σ. 56, Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 12.

¹⁹⁴ Φ. Τσαλίκoglou, *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1996, σ. 155.

¹⁹⁵ N. Morris-D. Rothman, 'Introduction', στο N. Morris-D. Rothman (eds), *The Oxford history of the prison. The practice of punishment in Western Society*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1998, σ. Vii.

¹⁹⁶ Α. Κουκουτσάκη, Εισαγωγή, στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ) (2006), ό.π., σ. 13.

¹⁹⁷ Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 223.

¹⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 223.

¹⁹⁹ N. Christie, *Crime control as industry. Towards gulags, Western style*, London-New York., Routledge, 2000, σ. 13 κε.

²⁰⁰ M. Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Αθήνα, Πλέθρον, 2011, σ. 133.

²⁰¹ Α. Κουκουτσάκη, «Εισαγωγή», στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ) (2006), ό.π., σ. 14.

Κατ' αρχάς, η φυλακή αποτελεί, για τις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, ενσάρκωση της επίδειξης της κρατικής ισχύος επί των πολιτών, στο μέγιστο βαθμό εν καιρώ ειρήνης.²⁰² Υπό άλλη διατύπωση, «το κλειστό ίδρυμα της φυλακής αποτελεί μια θεσμικά κατοχυρωμένη μορφή βίας που επιδιώκει να καταστείλει τη βία».²⁰³ Για τον Μανωλεδάκη, ομοίως με την ποινή γενικότερα, «η φυλακή, ως η σύγχρονη κύρια έκφραση της ποινής...αποτελεί, κι αυτή, μια ιστορία αίματος και πόνου», που έχει ενδυθεί, ωστόσο, τον μανδύα της αναγκαιότητας.²⁰⁴ Η επιχειρηματολογία περί της αποτυχίας του εκπεφρασμένου στόχου της φυλακής μπορεί να συνοψιστεί στις κάτωθι επισημάνσεις: Πρώτον, «οι φυλακές δεν μειώνουν το ποσοστό της εγκληματικότητας: όσο κι αν επεκταθούν, πολλαπλασιαστούν ή μετασχηματιστούν, η ποσότητα των εγκλημάτων και των εγκληματιών παραμένει σταθερή ή, ακόμα χειρότερα, αυξάνεται».²⁰⁵ Δεύτερον, «η κράτηση προκαλεί την υποτροπή: όταν βγει κανείς από τη φυλακή έχει περισσότερες πιθανότητες από πριν να επιστρέψει. Σε σημαντικό ποσοστό οι κατάδικοι είναι πρώην κρατούμενοι».²⁰⁶ Τρίτον, «είναι αδύνατον για τη φυλακή να μην κατασκευάζει εγκληματίες. Τους κατασκευάζει μέσω του τρόπου ζωής που επιβάλλει στους κρατούμενους», καθώς και «επιβάλλοντας βίαιους περιορισμούς» που απολήγουν στη διαπίστωση ότι η λειτουργία της φυλακής «εκτυλίσσεται συνολικά με όρους κατάχρησης εξουσίας».²⁰⁷ Τέταρτον, «η φυλακή καθιστά εφικτή ή, μάλλον, ευνοεί την οργάνωση ενός περιβάλλοντος από εγκληματίες που διατηρούν σχέσεις αλληλεγγύης και ιεραρχίας, έτοιμους για όλων των ειδών τις μελλοντικές συνενοχές».²⁰⁸ Πέμπτον, «οι συνθήκες οι οποίες επιφυλάσσονται στους κρατούμενους που απολύονται τους καταδικάζουν να γίνουν υπότροποι».²⁰⁹ Τέλος, «η φυλακή κατασκευάζει εμμέσως εγκληματίες εξαθλιώνοντας την οικογένεια του κρατούμενου».²¹⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι τα πορίσματα ερευνών της δεκαετίας του 1970 με αντικείμενο τη διερεύνηση του βαθμού επίτευξης των σωφρονιστικών στόχων συνοψίστηκαν στη γνωστή διατύπωση «nothing works».²¹¹

²⁰² N.Morris-D.Rothman (1998), ό.π., σ. Xiii.

²⁰³ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 155.

²⁰⁴ Ι.Μανωλεδάκης, Πρόλογος, στο Α.Κουκουτσάκη (επιμ) (2006), ό.π., σ. 11.

²⁰⁵ M.Foucault (2011), ό.π., σ. 303.

²⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 303.

²⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 304.

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 305.

²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 305.

²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 306.

²¹¹ H-J. Albrecht, «Εξελίξεις στο σύγχρονο σωφρονισμό», μτφρ. Τ.Σεράσης, επίμετρο στο Α.Χαΐδου, *Το Σωφρονιστικό Σύστημα. Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2002, σ. 214.

Αντιθέτως, τα επιχειρήματα των υποστηρικτών του θεσμού της φυλακής, διατυπώνονται προς την κατεύθυνση της ανεύρεσης πειστικών απαντήσεων στα ερωτήματα περί του «γιατί πρέπει να υπάρχει φυλακή»²¹², και του γιατί η φυλάκιση προτάσσεται έναντι άλλων αποκρίσεων στο έγκλημα.²¹³ Το πρώτο βασικό επιχείρημα εδράζεται στο ζήτημα της κοινωνικής προστασίας, καθώς «μια από τις βασικές λειτουργίες που υποτίθεται πως επιτελεί η φυλακή» είναι η προστασία του κοινωνικού συνόλου από τα επικίνδυνα μέλη του.²¹⁴ Επισημαίνεται, δε, η διάχυση μιας στερεοτυπικής εικόνας του εγκληματία²¹⁵, καθώς και της φυλακής ως τόπου συνάθροισης τέτοιων ατόμων, συνεπώς και σαν μέσου προστασίας της κοινωνίας από τους «πραγματικούς» και «επικίνδυνους» εγκληματίες.²¹⁶ Όμως, η εγκληματικότητα «ως παρατηρήσιμη κοινωνική πραγματικότητα» συνίσταται στον απολογισμό των αποτελεσμάτων της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης και κατ' αυτόν τον τρόπο διαμορφώνεται το στερεότυπο του εγκληματία, για να αποτελέσει ακολούθως «αντικείμενο κοινής αποστροφής».²¹⁷

Ο στερεοτυπικός αυτός εγκληματίας δεν συγκεντρώνει τα χαρακτηριστικά των παραβατών των ποινικών νόμων, αλλά τα χαρακτηριστικά των ατόμων που χαρακτηρίζονται ως εγκληματίες «λόγω πραγματικής ή νομιζόμενης παράβασης του ποινικού νόμου».²¹⁸ Τίθεται, επίσης, το ζήτημα του σκοτεινού αριθμού της εγκληματικότητας και της διαπίστωσης του ότι ένα σημαντικό ποσοστό των διαπραχθέντων εγκλημάτων παραμένει αθέατο,²¹⁹ εφόσον «η διάπραξη ενός εγκλήματος και μόνο δεν αρκεί για να τεθούν σε κίνηση οι μηχανισμοί του ποινικού συστήματος».²²⁰ Εάν, δε, συνεκτιμηθεί η άνιση μεταχείριση²²¹ που υφίστανται στο πλαίσιο του ποινικού συστήματος άτομα προερχόμενα από μη ευνοημένες κοινωνικές ομάδες, η απάντηση στο ερώτημα «από ποιους τελικά προστατεύει η φυλακή»²²² διαφοροποιείται τελικά, εάν ληφθεί υπόψη το ότι «μέσα στη φυλακή δεν βρίσκεται ένα

²¹² N.Morris-D.Rothman (1998), ό.π., σ. ix.

²¹³ Στο ίδιο, σ. x-xi.

²¹⁴ Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 183.

²¹⁵ Ο εγκληματίας προσλαμβάνεται σαν «δημόσιος εχθρός», σαν «ένα ηθικά απεχθές άτομο» που συνιστά «μια θανάσιμη απειλή για την ηθική τάξη της κοινωνίας», στο D.Melossi (2000), ό.π., σ. 22.

²¹⁶ Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 183.

²¹⁷ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 26.

²¹⁸ Στο ίδιο, σ. 26.

²¹⁹ Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 184.

²²⁰ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 80.

²²¹ Α.Χάιδου, *Ποινολογία-Σωφρονιστική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 11.

²²² Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 183.

αντιπροσωπευτικό δείγμα παραβατών του νόμου», αλλά εκείνοι οι οποίοι, «ανταποκρινόμενοι στο στερεότυπο του επικίνδυνου εγκληματία» έγιναν «ορατοί» στις διωκτικές αρχές.²²³

Το δεύτερο κύριο επιχείρημα που αξιοποιείται προς τη νομιμοποίηση της ύπαρξης της φυλακής έγκειται στην επίκληση της βελτίωσης και της κοινωνικής επανένταξης του εγκληματία,²²⁴ παρότι έχει προ πολλού διαπιστωθεί η αποτυχία της φυλακής στο ζήτημα αυτό.²²⁵ Σημειώνεται, αντιθέτως, ο εγκληματογόνος ρόλος της φυλακής, καθώς διαπιστώνεται ότι η φυλάκιση αυξάνει την πιθανότητα μελλοντικής εγκληματικής εκτροπής.²²⁶ Η επισήμανση, άλλωστε, των πολυεπίπεδων και διαβρωτικών για το άτομο επιπτώσεων του εγκλεισμού, μοιάζει να είναι ικανή να διαλύσει την όποια πίστη μπορεί να έχει κανείς στην επανορθωτική δύναμη της φυλακής. Όπως παρατηρεί ο Christie, η επιβολή της τιμωρίας στο πλαίσιο του ποινικού συστήματος ταυτίζεται με την εσκεμμένη επιβολή πόνου στον κατάδικο. Καθώς όμως το γεγονός αυτό βρίσκεται σε δυσαρμονία με κοινώς αποδεκτές αξίες όπως η καλοσύνη και η συγχώρηση, το σωφρονιστικό σύστημα προσπαθεί, συνήθως ανεπιτυχώς, να συγκαλύψει αυτόν ακριβώς τον πυρήνα της ύπαρξής του, που έγκειται στο στοιχείο του πόνου.²²⁷

Πολλοί συγγραφείς έχουν θίξει το ζήτημα των δυσμενών συνεπειών του εγκλεισμού για τον κρατούμενο. Ενδεικτικά, ο Sykes τονίζει πως το φυλακισμένο άτομο στερείται αναπόφευκτα, πέραν της ελευθερίας του, διάφορα αγαθά και υπηρεσίες, την αυτονομία και την ασφάλειά του, καθώς και τη δυνατότητα διατήρησης ετεροφυλοφιλικής ερωτικής σχέσης.²²⁸ Σε παρόμοιες επισημάνσεις προβαίνει και ο Mathiesen, ο οποίος αξιολογεί ως ιδιαιτέρως επώδυνη για το άτομο την αποστέρηση της ασφάλειας και της αυτονομίας, διότι το δυσάρεστο αυτό βίωμα δεν απαλύνεται από τυχόν βελτιώσεις, λόγου χάριν του περιβάλλοντος χώρου και των συνθηκών διαβίωσης εντός της φυλακής. Ακόμα κι αν ο χώρος της φυλακής διαμορφωθεί έτσι ώστε να είναι ευχάριστος, τα δύο προαναφερθέντα δεινά δεν είναι δυνατόν να αμβλυνθούν.²²⁹ Ο Αλεξιάδης, αναφερόμενος στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία

²²³ Στο ίδιο, σ. 184.

²²⁴ Στο ίδιο, σ. 187.

²²⁵ Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 73-74.

²²⁶ Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 187-188.

²²⁷ N. Christie, *Limits to Pain*, New York, Columbia University Press, 1981, σ. 5.

²²⁸ G.Sykes, *The society of captives. A study of a maximum security prison*, third edition, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1974, σ. 63-83.

²²⁹ T.Mathiesen, 'The politics of abolition', *Contemporary Crises*, Vol. 10, 1986, σ. 92.

εμμέσως ή ευθέως προσβάλλονται στην περίπτωση της ποινής κατά της ελευθερίας, εκτιμά ότι «εφόσον ο ποινικός νομοθέτης απείλησε για συγκεκριμένο έγκλημα ποινή κατά της ελευθερίας, προφανώς θέλησε προσβολή εκείνου μόνον του θεμελιώδους δικαιώματος, δηλαδή του δικαιώματος της προσωπικής ελευθερίας».²³⁰ Μολαταύτα, είναι προφανές ότι αναπόφευκτα οι κρατούμενοι ως φορείς ανθρωπίνων δικαιωμάτων τυγχάνουν ελαττωμένης προστασίας, «με την έννοια της επιβολής περιορισμών στην άσκηση των δικαιωμάτων τους, οι οποίοι περιορισμοί απορρέουν ακριβώς από το καθεστώς στο οποίο βρίσκονται».²³¹ Η Χάιδου σχολιάζει σχετικά ότι «η σχέση κράτους-πολίτη αποκτά μια ιδιάζουσα σημασία, όταν πρόκειται για το θεσμό της φυλακής. Δημιουργείται μια αντιφατική σχέση, όπου ο ρόλος του κράτους ως εγγυητή και προστάτη των ατομικών ελευθεριών μεταλλάσσεται σε ρόλο τιμωρού και ουσιαστικά καταστρατηγεί τις υποχρεώσεις του, όταν πρόκειται για τον εγκλεισμό ενός ατόμου στη φυλακή».²³²

Πέραν των προαναφερθέντων, τονίζονται οι επιπτώσεις του εγκλεισμού στην υγεία του κρατούμενου. Παρότι η επίδραση του εγκλεισμού εύλογα διαφέρει από άτομο σε άτομο, συναρτώμενη με παράγοντες όπως η προσωπικότητα του εγκλειστού και η διάρκεια της ποινικής κύρωσης,²³³ έχουν καταγραφεί συγκεκριμένα προβλήματα, τα οποία πλήττουν σημαντικό ποσοστό των κρατουμένων. Πρώτον, η διάδοση της ενέσιμης χρήσης, χωρίς την τήρηση στοιχειωδών κανόνων υγιεινής, αμφιβόλου ποιότητας ναρκωτικών ουσιών, συνδέεται με τον αυξημένο επιπολασμό μεταδοτικών ασθενειών όπως οι ηπατίτιδες και το AIDS.²³⁴ Δεύτερον, παράγοντες όπως η έλλειψη επαρκούς φυσικής άσκησης και υγιεινής διατροφής, η ανεπαρκής έκθεση στον ήλιο, η αναγκαστική διαβίωση σε συνθήκες γενικής υποβάθμισης και η ανεπάρκεια της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, οδηγούν στην επιδείνωση της υγείας του ατόμου.²³⁵ Ο Pavarini, σχολιάζοντας την πολυεπίπεδη επιδείνωση της υγείας των

²³⁰ Σ. Αλεξιάδης (1997), ό.π., σ. 280.

²³¹ Στο ίδιο, σ. 287.

²³² Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 108.

²³³ Α. Χάιδου (2002), ό.π., σ. 52.

²³⁴ K. Dolan et al, 'People who inject drugs in prison: HIV prevalence, transmission and prevention', *International Journal of Drug Policy*, 26, 2015, σ. 12-15, Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας, Θεραπεία χρηστών ναρκωτικών στις φυλακές-έναν κρίσιμος τομέας για την πολιτική προώθησης της υγείας και μείωσης της εγκληματικότητας, στο Διμηνιαίο Δελτίο από το Ε.Κ.Π.Ν.Τ «Τα ναρκωτικά στο προσκήνιο», Λισσαβόνα, Υπηρεσία των Επισήμων εκδόσεων των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, 2003, σ. 1.

²³⁵ Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 95.

κρατούμενων,²³⁶ υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι «η ποινή της φυλακής είναι ‘στην πράξη’ ακόμα, και κυρίως, σωματική ποινή, είναι κάτι που προκαλεί φυσικό πόνο, ασθένεια και θάνατο. Στην ουσία της, αν και όχι πάντα στις προθέσεις της, πρόκειται για μια απάνθρωπη ποινή».²³⁷

Πέραν του αντίκτυπου της φυλάκισης στη σωματική υγεία του εγκλείστου, διαπιστώνεται ότι αυτό που πλήττεται έτι περαιτέρω είναι η ψυχική υγεία.²³⁸ Η φυλακή έχει χαρακτηριστεί ως «χώρος θανάτου», καθώς ευνοεί την ανάδυση καταστάσεων που μπορεί να συντελέσουν στην ψυχολογική εξόντωση του κρατούμενου.²³⁹ Σχετικό είναι το φαινόμενο του ιδρυματισμού, ένα σύνδρομο ιδιαιτέρως διαβρωτικό για την ψυχική υγεία του εγκλείστου, το οποίο εκτιμάται πως εκπηγάζει από την «απόλυτη σχέση εξάρτησης» που αναπτύσσεται ανάμεσα στο άτομο και στο κλειστό ίδρυμα.²⁴⁰ Ο απόλυτος ετεροκαθορισμός, η ανασφάλεια, ο φόβος και η άρση δικαιωμάτων που προ φυλάκισης θεωρούνταν αυτονόητα, αποτελούν στοιχεία που συνδυαστικά καταφέρνουν καίρια πλήγματα στον ψυχισμό του ατόμου.²⁴¹ Στη συνέχεια, το σύνδρομο του ιδρυματισμού επιφέρει την εκδήλωση περισσότερων συμπτωμάτων, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται το πρώιμο γήρας, η αναστολή της ψυχοκοινωνικής δραστηριότητας, η ευερεθιστότητα και η συναισθηματική αδιαφορία.²⁴²

Ο Goffman, δε, παρατηρεί ότι «αν η παραμονή του τροφίμου είναι μακροχρόνια, μπορεί να συμβεί αυτό που ονομάστηκε «αποπαίδευση», με άλλα λόγια μια «απομάθηση», που τον καθιστά προσωρινά ανίκανο να χειρισθεί ορισμένα γνωρίσματα της καθημερινής ζωής στον έξω κόσμο, εφόσον και όταν επιστρέψει σε αυτόν».²⁴³ Εκτός αυτού, το νέο μέλος του ολοπαγούς ιδρύματος «αρχίζει να υφίσταται μια σειρά ηθικών μειώσεων, υποβιβασμών, ταπεινώσεων και βεβηλώσεων του εαυτού».²⁴⁴ Αναφορικά, τέλος, με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, ο Αλεξιάδης εκτιμά ότι, πέραν των

²³⁶ Μ. Pavarini, «Ο μύθος της σωφρονιστικής λύτρωσης», στο Α. Κουκουτσάκη (επιμ), *Εικόνες εγκλήματος*, Αθήνα, πλέθρον, 2000, σ. 312.

²³⁷ Στο ίδιο, σ. 313.

²³⁸ Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 95.

²³⁹ Φ. Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 195.

²⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 195.

²⁴¹ Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 95.

²⁴² Φ. Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 195.

²⁴³ E. Goffman, *Άσυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*, μετφρ. Ξ. Κομνηνός, Αθήνα, Ευρύαλος, 1994, σ. 32.

²⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 32-33.

δυσμενών της επιπτώσεων σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο, «η στέρηση της ελπίδας εξόδου από τη φυλακή εξομοιώνεται με τη θανάτωση του ατόμου ως κοινωνού» κι, ως εκ τούτου, η εν λόγω ποινική κύρωση καθίσταται «απάνθρωπη και απορριπτέα».²⁴⁵

Υπογραμμίζεται, εν ολίγοις, ότι η «πραγματική» λειτουργία της φυλακής κάθε άλλο παρά συνάδει με τους επισήμως διακηρυγμένους στόχους της λειτουργίας της. Όταν η φυλακή απεκδύεται το ιδεολογικό περίβλημα της βελτίωσης του εγκληματία και της προστασίας της κοινωνίας από αυτόν, τότε ανακύπτει το ερώτημα του ποια είναι η «πραγματική» λειτουργία της.²⁴⁶ Εύλογα, δεν είναι εύκολο να δοθεί μια μονοδιάστατη απάντηση. Μεταξύ των λειτουργιών²⁴⁷ που επιτελεί η φυλακή συγκαταλέγονται η «κάθαρση της κοινωνίας από τα επιλήψιμα άτομα»,²⁴⁸ καθώς και η «αποστράγγιση ισχύος», η οποία επιτελείται με την αποδυνάμωση των εγκλείστων, μέσω της μη παραγωγικής, ουδέτερης συμμετοχής τους στο κοινωνικό σύστημα.²⁴⁹ Μία επιπλέον λειτουργία της φυλακής, λόγω του ότι ο εγκλειστος πληθυσμός προέρχεται κυρίως από τις λιγότερο προνομιούχες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις,²⁵⁰ συνίσταται στην «εκτροπή» της προσοχής του κοινωνικού συνόλου από την παράνομη δραστηριότητα των ισχυρών και, ακολούθως, στην επικέντρωση της προσοχής αυτής στους κοινωνικά ανίσχυρους.²⁵¹ Τέλος, η συμβολική λειτουργία της φυλακής συνδέεται με τον στιγματισμό εκείνων των ατόμων που εντοπίζονται από τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο και φυλακίζονται, ούτως ώστε αντιπαραβάλλονται με τους νομιμόφρονες πολίτες, που ζουν σε καθεστώς ελευθερίας, μολονότι ενδέχεται να μη διαφέρουν²⁵² από τους κρατούμενους.²⁵³

Εκτιμάται, δε, ότι αυτή ακριβώς η διαδικασία δημιουργίας «αποδιοπομπαίων τράγων» ενδέχεται να συνιστά τη θεμελιακή λειτουργία της φυλακής, χάριν της οποίας ο αποτυχημένος κατά τα άλλα θεσμός μετουσιώνεται «σε αναγκαίο και πολύτιμο αγαθό».²⁵⁴ Ειδικότερα, μέσα από τον εκλεκτικά τιμωρητικό της χαρακτήρα, η φυλακή

²⁴⁵ Σ.Αλεξιάδης (1997), ό.π., σ. 67.

²⁴⁶ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 207.

²⁴⁷ T.Mathiesen, *Prison on trial. Third edition*, Winchester, Waterside Press, 2006, σ. 141-142.

²⁴⁸ Α.Χάιδου (2002), ό.π., σ. 47-48.

²⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 48.

²⁵⁰ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 141-145.

²⁵¹ Α.Χάιδου (2002), ό.π., σ. 48.

²⁵² Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 21.

²⁵³ T.Mathiesen (2006), ό.π., σ. 142, Α.Χάιδου (2002), ό.π., σ. 48.

²⁵⁴ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 210.

συμμετέχει ενεργά στους μηχανισμούς επιλογής αυτών που τελικά υφίστανται τον αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση, αυτών που πρέπει να υπάρχουν για να πιστοποιούν την ευρυθμία και ομαλότητα της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας.²⁵⁵ Παραλληλιζόμενη με μια «συμβολική ταξινομητική μήτρα»²⁵⁶, η φυλακή φαίνεται πως λειτουργεί ως πλαίσιο ικανό να κατηγοριοποιεί και να διακρίνει ευκρινώς τους «καλούς» και «νομιμόφρονες» από τους «κακούς» και «εγκληματίες», καθησυχάζοντας τους πρώτους²⁵⁷ και τιμωρώντας την «ιδιότυπη φύση», την «εγκληματική προσωπικότητα» των δεύτερων, απόρροια της οποίας θεωρείται εξάλλου η εγκληματική πράξη.²⁵⁸

Υποστηρίζεται, ως εκ τούτου, ότι οι προσδοκίες των δυτικών κοινωνιών για τα οφέλη της φυλάκισης βρίθουν αντιφάσεων²⁵⁹ και έλλειψης ρεαλισμού.²⁶⁰ Η κυριότερη αντίφαση, εγγενής στη λειτουργία του θεσμού, έγκειται στο ότι η φυλακή επισήμως προορίζεται να συνδυάσει δύο αντιφατικούς στόχους, που είναι μάλλον αδύνατον να συγκλίνουν.²⁶¹ Ο πρώτος εξ αυτών συνίσταται στην απομάκρυνση των «κακών» και «επικίνδυνων» ατόμων από το κοινωνικό σύνολο, ενώ ο δεύτερος στόχος συνίσταται εν συνεχεία στην επάνοδό τους σε αυτό, με το πέρας της διαδικασίας σωφρονισμού, όπως αυτός επιτελείται στον χώρο του σωφρονιστικού καταστήματος.²⁶²

2.3 Η διαμόρφωση της απαγορευτικής πολιτικής σε σχέση με το ζήτημα των ναρκωτικών²⁶³

Η αντιμετώπιση της χρήσης και διακίνησης ψυχοτρόπων ουσιών μέσω της ποινικής οδού αποτελεί μια σχετικώς πρόσφατη εξέλιξη στην ανθρώπινη ιστορία, διότι οι πλέον διαδεδομένες από τις ουσίες που απαντώνται στα περισσότερα σύγχρονα νομοθετήματα ως απαγορευμένες, υπήρξαν επί μακρόν νόμιμες.²⁶⁴ Ενίοτε δε η εφεύρεση και η χημική παρασκευή τους ανέκυπτε λόγω της αναγκαιότητας θεραπείας

²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 210 και Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 268.

²⁵⁶ Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 210.

²⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 211.

²⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 208, Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 12-13.

²⁵⁹ Α.Χάιδου (2002), ό.π., σ. 47.

²⁶⁰ N.Morris-D.Rothman (1998), ό.π., σ. xi.

²⁶¹ Α.Χάιδου (2002), ό.π., σ. 47.

²⁶² Στο ίδιο, σ. 47.

²⁶³ Στην ενότητα 4.1 περιγράφεται το πέραςμα από τη νομιμότητα στην απαγορευτική πολιτική, ειδικώς για την Ελλάδα.

²⁶⁴ Α.Χάιδου, *Εγκληματολογικά κείμενα. Ανήλικοι-Ναρκοτικά-Κοινωνικός έλεγχος*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σ. 77.

ασθενειών ή αντιμετώπισης της εξάρτησης την οποία προκαλούσαν άλλες ουσίες.²⁶⁵ Με την πάροδο του χρόνου και εν μέσω διαφόρων κοινωνικο-ιστορικών εξελίξεων, συγκεκριμένες ουσίες και συνδεόμενες με αυτές πράξεις τέθηκαν στο στόχαστρο του ποινικού ελέγχου.

Είναι γνωστό ότι η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών συνιστά κομμάτι της καθημερινής ζωής των ανθρώπων από την αρχαιότητα.²⁶⁶ Οι ψυχοτρόπες ουσίες, συν τοις άλλοις, χρησιμοποιούνταν ως θεραπευτικά μέσα, «κατέχοντας προνομιούχα θέση στο θεραπευτικό οπλοστάσιο της δυτικής ιατρικής».²⁶⁷ Πέραν της θεραπευτικής ή αυτοθεραπευτικής χρήσης τους, ακόμα κι όταν συγκεκριμένες ουσίες χρησιμοποιούνταν αποκλειστικώς ως ευφορικά μέσα, η κατανάλωσή τους δεν γινόταν αντιληπτή σαν αντικοινωνική δραστηριότητα²⁶⁸ και, συνακόλουθα, το άτομο που τις χρησιμοποιούσε δεν απαξιωνόταν κοινωνικά.²⁶⁹ Εν ολίγοις, τα σχετικά με τις ουσίες και τη χρήση τους ζητήματα δεν έφεραν ως τότε το χαρακτηρισμό της «απειλής για την κοινωνία».²⁷⁰ Αντιθέτως, η χρήση ουσιών ήταν ενσωματωμένη στις λειτουργίες της κοινότητας, γεγονός που καθιστούσε εφικτή «την αυτορρύθμιση και τον αβίαστο έλεγχο του φαινομένου».²⁷¹ Συνήθως, η προσφυγή του ατόμου στις ψυχοτρόπες ουσίες αποτελούσε φαινόμενο που ούτε συνδεόταν με τον κοινωνικό του αποκλεισμό²⁷² ούτε περιβαλλόταν από τη σχετική νομική απαγόρευση.²⁷³

Η νόμιμη κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών συνεχίζεται απρόσκοπτα έως και σήμερα, όπως καταδεικνύεται από την ευρύτητα της κατανάλωσης καφεΐνης, που αποτελεί την πλέον διαδεδομένη νόμιμη ψυχοδραστική ουσία παγκοσμίως,²⁷⁴ αλλά και οινοπνευματωδών ποτών και καπνού. Ομοίως με το παρελθόν, η κατανάλωση αυτή είναι ενταγμένη σε τελετουργικά τα οποία φέρουν σημαντική θέση στην κοινωνική ζωή του σύγχρονου ανθρώπου. Αναφορικά, δε, με τις ουσίες που έχουν, με την πάροδο των

²⁶⁵ Λόγου χάριν, οι αμφεταμίνες και οι μεθαμφεταμίνες παρασκευάστηκαν με κύριο σκοπό τη θεραπεία του άσθματος, στο Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 10-11. Αναφορικά με τη δεύτερη περίπτωση, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μορφίνη, που διαφημίστηκε τόσο ως αναλγητικό, όσο και ως θεραπεία για την εξάρτηση από το αλκοόλ και το όπιο, στο ίδιο, σ. 26.

²⁶⁶ Η κάνναβη, παραδείγματος χάριν, αποτελούσε θεραπευτικό μέσο στην Κίνα και την Ινδία ήδη από το 2000 π.Χ., στο ίδιο, σ. 19. Επίσης, στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 9-10.

²⁶⁷ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 42.

²⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 43.

²⁶⁹ Αναλυτικά στο ίδιο, σ. 42-49.

²⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 43 και σ. 45.

²⁷¹ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 10.

²⁷² Στο ίδιο, σ. 10.

²⁷³ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 57.

²⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 18.

ετών, χαρακτηριστεί ως παράνομες, διαπιστώνεται ότι η κατανάλωσή τους ουδέποτε εξέλιπε. Το κομβικό σημείο στο οποίο διαφοροποιείται η πρακτική αυτή στη σύγχρονη εποχή, σε σχέση με το παρελθόν της νομιμότητας, έγκειται στη σημασία που πλέον λαμβάνει εντός του κοινωνικού πλαισίου. Όπως παρατηρεί ο Κ.Γρίβας, «πριν από την επιβολή της απαγόρευσης, οι άνθρωποι έκαναν χρήση αυτών των ουσιών για λόγους θεραπευτικούς, ψυχαγωγικούς, διατροφικούς, κλιματολογικούς ή υπαρξιακούς. Μετά τη θέσπιση της απαγόρευσης, οι άνθρωποι εξακολουθούν να τις χρησιμοποιούν για τους ίδιους λόγους. Το μόνο που άλλαξε ανάμεσα στο πριν και το μετά είναι η στάση της εξουσίας απέναντι σε ορισμένες ψυχοτρόπες ουσίες».²⁷⁵

Ειδικότερα, μέχρι τον 19^ο αιώνα η χρήση του οπίου στις περισσότερες περιοχές του κόσμου ήταν κυρίως συνδεδεμένη με το πλαίσιο της ιατρικής πρακτικής.²⁷⁶ Ουσίες όπως το όπιο και τα παράγωγά του²⁷⁷ κυκλοφορούσαν ελεύθερα και συνιστούσαν προϊόντα κατανάλωσης, ιδίως από τα λιγότερο εύρωστα κοινωνικά στρώματα.²⁷⁸ Λόγου χάριν, η συνταγογράφηση οπιοειδών από οικογενειακούς γιατρούς και η πώλησή τους στα φαρμακεία αποτελούσε συχνότατο φαινόμενο.²⁷⁹ Οι ποσότητες οπίου που καταναλώνονταν στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τον 19^ο αιώνα, είχαν ως επί το πλείστον νόμιμα εισαχθεί στη χώρα, η δε μορφή παρασκευαζόταν νόμιμα από το εισαγόμενο όπιο.²⁸⁰ Εκτιμάται, δε, ότι η κατάσταση ήταν παρόμοια και στη Μεγάλη Βρετανία.²⁸¹

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, επήλθε μια μεταβολή στον χαρακτήρα της χρήσης οπιοειδών, η οποία δεν είχε πλέον κυρίως ή αποκλειστικώς ιατρικό χαρακτήρα.²⁸² Η «ψυχαγωγική» ή πάντως εξω-ιατρική χρήση οπιοειδών εξακολουθούσε να αποτελεί νόμιμη και μη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά. Μολονότι ήταν ήδη γνωστή η εξαρτησιογόνος επίδραση των ουσιών αυτών, η εξάρτηση υπό την έννοια που την αντιλαμβάνεται ο σύγχρονος άνθρωπος, δεν υφίστατο.²⁸³ Το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα είναι η χρονική περίοδος κατά την οποία για πρώτη φορά γίνεται αισθητή η

²⁷⁵Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 33-34.

²⁷⁶Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 102.

²⁷⁷Οι ουσίες αυτές θεωρούνταν «λαϊκά γιατρικά και ευφορικά μέσα», στο Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 44.

²⁷⁸Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 10.

²⁷⁹Ε.Μ. Brecher and the Editors of Consumer Reports Magazine, "The Consumers Union Report on Licit and Illicit Drugs", 1972, όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα της Schaffer Library of Drug Policy, στο www.druglibrary.org/schaffer/Library/studies/cu/cu1.html.

²⁸⁰Στο ίδιο.

²⁸¹Στο ίδιο.

²⁸²Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 102.

²⁸³Στο ίδιο, σ. 103.

προβληματική χρήση ψυχοτρόπων ουσιών ως γενικευμένο φαινόμενο, συνδεδεμένο μάλιστα με σοβαρές κοινωνικές επιπτώσεις.²⁸⁴ Μάλιστα, με σκοπό την αντιμετώπιση της εξάρτησης, ο Άγγλος χημικός Wright παρασκεύασε την ηρωίνη, μέσω επεξεργασίας της μορφίνης με οξεϊκό οξύ το 1874.²⁸⁵ Η νέα ουσία είχε παρόμοια επίδραση με τη μορφίνη, ωστόσο ήταν πολύ πιο ισχυρή. Η βιομηχανική παραγωγή της ξεκίνησε αργότερα στα εργοστάσια της Bayer, με επικεφαλής τον καθηγητή Dreser, ο οποίος το 1898 παρουσίασε σε συνέδριο την ηρωίνη. Ανάμεσα στα ιατρικά οφέλη της ουσίας αναφέρθηκαν οι αναλγητικές και αντιβηχικές της ιδιότητες, καθώς και το ότι μπορούσε να θεραπεύσει κάθε εξάρτηση.²⁸⁶ Εν ολίγοις, η ηρωίνη θεωρήθηκε πανάκεια και εντάχθηκε άμεσα σε ένα πλήθος ιατρικών πρακτικών, μεταξύ των οποίων και η απεξάρτηση από τη μορφίνη.²⁸⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι, μαζί με την ασπιρίνη, θεωρήθηκε το πιο επιτυχημένο προϊόν της Bayer, το οποίο εξαγόταν σε 23 χώρες.²⁸⁸ Γενικώς, έως και την εν λόγω χρονική περίοδο, η χρήση των διαφόρων οπιοειδών διατηρούσε θετικό πρόσημο,²⁸⁹ εξακολουθώντας να είναι αποδεκτή σε όλο το εύρος της κοινωνικής διαστρωμάτωσης.²⁹⁰

Βαθμιδόν η κατάσταση μεταβάλλεται και κατά το επόμενο διάστημα, μεταξύ του τέλους του 19^{ου} αιώνα και της αρχής του 20^{ου}, θεσπίζονται οι πρώτοι νόμοι για τον έλεγχο της χρήσης οπιούχων και διοργανώνονται οι πρώτες διεθνείς συνδιασκέψεις με στόχο την επισήμανση των συνδεόμενων με την εξω-ιατρική χρήση των ουσιών κινδύνων.²⁹¹ Ειδικότερα, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ξεκίνησε η πρώτη διεθνής «σταυροφορία» εναντίον του οπίου, αρχικώς βάσει του επιχειρήματος ότι τα ισχυρά κράτη της εποχής όφειλαν να συνδράμουν την Κίνα²⁹² στην πάταξη της κατάχρησης οπίου, που μάζιζε τον πληθυσμό της. Μάλιστα, το 1908, με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Ρούζβελτ, συστήθηκε η «Διεθνής επιτροπή οπίου», εκπροσωπούμενη από 13 κράτη, μεταξύ των οποίων οι ΗΠΑ, η Αυστρο-Ουγγαρία, η Κίνα, η Γαλλία, η

²⁸⁴ Ν. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 10.

²⁸⁵ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 28-29.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 29.

²⁸⁷ Α. Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103.

²⁸⁸ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 29.

²⁸⁹ Α. Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103.

²⁹⁰ Κ. Γρίβας (1997), ό.π., σ. 49.

²⁹¹ Α. Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103.

²⁹² J.G. Tsiganou, *Law-making on drugs and politics in Greece*, Athens, National Centre of Social Research, 2003, σ. 143-144.

Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο.²⁹³ Η επιτροπή πραγματοποίησε συνάντηση στη Σανγκάη τον Φεβρουάριο του 1909, οπότε και συμφωνήθηκε η άσκηση πίεσης στις αντίστοιχες κυβερνήσεις με στόχο τη σταδιακή απαγόρευση της χρήσης οπίου και ιδίως την πάταξη του σχετικού λαθρεμπορίου.²⁹⁴ Παρότι τα όσα συμφωνήθηκαν εκεί είχαν μάλλον συμβουλευτικό²⁹⁵ παρά δεσμευτικό χαρακτήρα, τότε τέθηκαν οι βάσεις της μετέπειτα διεθνοποίησης του ελέγχου των ναρκωτικών και της επιβολής απαγορεύσεων.²⁹⁶

Η δραστηριότητα που εγκαινιάστηκε στη Σανγκάη συνεχίστηκε πιο οργανωμένα. Από τον Δεκέμβριο του 1911 έως τον Ιανουάριο του 1912 έλαβε χώρα στη Χάγη η «Πρώτη Διεθνής Συνδιάσκεψη για το όπιο», οι εργασίες της οποίας κατέληξαν στην υπογραφή, στις 23 Ιανουαρίου 1912, της πρώτης διεθνούς σύμβασης για τα ναρκωτικά, της λεγόμενης «Διεθνούς Σύμβασης για το Όπιο».²⁹⁷ Τρία χρόνια αργότερα, το 1915, η σύμβαση κυρώθηκε από πέντε εκ των συμβαλλομένων κρατών, ενώ λίγο αργότερα, το 1919, η σύμβαση «ενσωματώθηκε» στη Συνθήκη των Βερσαλλιών, που σήμανε τη λήξη του Α Παγκόσμιου Πολέμου.²⁹⁸ Ως εκ τούτου, η «Διεθνής Σύμβαση για το Όπιο» έγινε δεσμευτική για τα κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι το περιεχόμενό της παραμένει επίκαιρο εν πολλοίς, καθώς αναφέρεται στον περιορισμό της μη ιατρικής και μη εξουσιοδοτημένης χρήσης ουσιών, στη σταδιακή απαγόρευση της χρήσης οπίου, καθώς και στον έλεγχο της παραγωγής και διακίνησης ακατέργαστου οπίου.²⁹⁹ Πέραν του οπίου και της μορφίνης, η Σύμβαση αναφέρεται στην κοκαΐνη και την ηρωίνη, δυο ουσίες που είχαν επίσης αρχίσει να απασχολούν τις αρχές.³⁰⁰

Η προαναφερθείσα Σύμβαση λειτούργησε και ως πρότυπο στο οποίο βασίστηκε η εισαγωγή εθνικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά από κράτη όπως οι ΗΠΑ και η Βρετανία.³⁰¹ Στη συνέχεια, θα παρατεθεί συνοπτικά το πώς ξεκίνησε η διαμόρφωση της

²⁹³United Nations. Office on Drugs and Crime, "The Shanghai Opium Commission", όπως παρατίθεται στο www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1959-01-01_1_page006.html.

²⁹⁴Στοιδίο.

²⁹⁵J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 144.

²⁹⁶United Nations Office on Drugs and Crime, "The Shanghai Opium Commission" ό.π.

²⁹⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 144.

²⁹⁸United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», όπως παρατίθεται στο www.unodc.org/unodc/en/frontpage/the-1912-hague-international-opium-convention.html.

²⁹⁹J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 145.

³⁰⁰United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», ό.π.

³⁰¹Στο ίδιο και J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 139.

απαγορευτικής πολιτικής στις ΗΠΑ, διότι η περίπτωση των ΗΠΑ συνιστά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, στο οποίο αντικατοπτρίζεται η μεταβολή της πολιτειακής στάσης απέναντι στη χρήση οπίου³⁰² και αναδεικνύεται η σημασία της αλληλουχίας ορισμένων συμβάντων που, στο σύνολό τους, συνετέλεσαν ώστε να αποδοθούν συγκεκριμένες σημασίες στο φαινόμενο της εξάρτησης, να επέλθουν νομοθετικές μεταβολές με στόχο τη ρύθμισή του και, τέλος, να επενδυθεί η εξάρτηση, για πρώτη φορά έως τότε, με τον χαρακτήρα της ασθένειας και η χρήση με εκείνον της επιλήψιμης συμπεριφοράς. Η επιλεγείσα πολιτική των ΗΠΑ για τα ναρκωτικά, έθεσε, εξάλλου, τις βάσεις για τη διαμόρφωση αντίστοιχων πολιτικών σε πολλά άλλα κράτη.³⁰³

Όπως προαναφέρθηκε, κατά τον 19^ο αιώνα επικρατούσε ένα κλίμα κοινωνικής ανοχής απέναντι στα οπιούχα. Μια πρώτη εξαίρεση, που απετέλεσε προάγγελο πολλαπλών μεταβολών, ήταν η απαγόρευση του καπνίσματος οπίου, που θεσπίστηκε το 1875 στο Σαν Φρανσίσκο, με την απειλή χρηματικής ποινής ή και φυλάκισης. Η εν λόγω νομοθετική ρύθμιση εκτιμάται πως διέθετε φυλετικό προσανατολισμό, καθώς βασικοί αποδέκτες της ήταν οι Κινέζοι εργάτες, οι οποίοι εργάζονταν κυρίως στην κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών.³⁰⁴ Το 1907 ακολούθησε η απαγόρευση της χρήσης οπίου στην Καλιφόρνια³⁰⁵ και δύο χρόνια αργότερα, το 1909, ψηφίστηκε η πλήρης απαγόρευση της εισαγωγής οπίου στις ΗΠΑ, η οποία φαίνεται πως συνετέλεσε στην ανάπτυξη ενός μεγάλου δικτύου παράνομης διακίνησης της ουσίας.³⁰⁶ Εκτός αυτού, η δυσχερής πρόσβαση στο όπιο προκάλεσε τη στροφή μεγάλου αριθμού καταναλωτών στο αλκοόλ και στις ουσίες μορφίνη και ηρωίνη, παράγωγα του οπίου.³⁰⁷

Αναφορικά με την αναγωγή της χρήσης οπίου για μη ιατρικούς σκοπούς, σε απαγορευμένη από τον νόμο πράξη, έχει υποστηριχθεί³⁰⁸ ότι, εξ αρχής, η διαπίστωση των εξαρτησιογόνων και βλαπτικών ιδιοτήτων της ουσίας δεν απετέλεσε παρά μια πρόφαση για την προώθηση των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων. Το πραγματικό κίνητρο εκτιμάται ότι συνίστατο στην εξυπηρέτηση τεράστιων οικονομικών

³⁰² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103.

³⁰³ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 44 κε.

³⁰⁴ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103-104.

³⁰⁵ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 26.

³⁰⁶ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 82.

³⁰⁷ Σημειώνεται ότι η μορφίνη και η ηρωίνη αποτελούν ουσίες δραστικότερες από το όπιο, ενώ το αλκοόλ αξιολογείται ως πιο βλαβερό, στο ίδιο, σ. 82.

³⁰⁸ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 81, Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 103-104.

συμφερόντων συναρτώμενων με τον τομέα της φαρμακοβιομηχανίας.³⁰⁹ Αναλυτικότερα, η απαγόρευση της μη ιατρικής χρήσης οπίου κατά πρώτον ευνοούσε την παραγωγή και εμπορία της τοξικότερης και εθιστικότερης μορφίνης. Σημειώνεται πως τον έλεγχο της παραγωγής και της διακίνησης της εν λόγω ουσίας είχαν πανίσχυρες φαρμακοβιομηχανίες της εποχής, που υπολόγιζαν σε τεράστια κέρδη λόγω της στροφής των χρηστών οπίου στη μορφίνη.³¹⁰ Παράλληλα, η απαγόρευση της χρήσης του οπίου εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της βιομηχανίας αλκοολούχων ποτών, τα οποία εκείνη την εποχή ήταν πιο ακριβά από το όπιο.³¹¹ Σημειώνεται επίσης ότι η νομική απαγόρευση του οπίου εύλογα απολάμβανε της στήριξης εκπροσώπων της φαρμακοβιομηχανίας, της καπνοβιομηχανίας και της βιομηχανίας του οινοπνεύματος.³¹² Χαρακτηριστικό δε της απαγορευτικής κίνησης έναντι της χρήσης οπίου, είναι το ότι σε διάστημα τεσσάρων δεκαετιών θεσπίστηκαν στις ΗΠΑ είκοσιεπτά ομοσπονδιακοί και δεκάδες πολιτειακοί νόμοι.³¹³

Συμβατή με το πνεύμα της νομοπαραγωγικής δραστηριότητας για τη ρύθμιση των σχετικών με το όπιο ζητημάτων, είναι η ψήφιση του «Harrison Narcotics Tax Act» το έτος 1914. Ο νόμος αυτός ρύθμιζε, μεταξύ άλλων, την παραγωγή και την εκμετάλλευση του οπίου και της κοκαΐνης³¹⁴ και θεωρείται ως η πρώτη σημαντική νομοθετική πρωτοβουλία της αμερικανικής πολιτικής κατά του οπίου. Αποτελούσε, δε, έναν ομοσπονδιακό νόμο, ο οποίος ρύθμιζε και φορολογούσε την παραγωγή, εισαγωγή και διάθεση των οπιοειδών και των προϊόντων του φυτού κόκα.³¹⁵ Βάσει αυτού, η χρήση οπίου καθίσταται νόμιμη μόνο κατόπιν ιατρικής συνταγής, απαγορεύεται συνεπώς η εξω-ιατρική χρήση του.³¹⁶ Εν τέλει, σε συνάρτηση με τον διεθνώς ηγετικό ρόλο των ΗΠΑ, η σπουδαιότητά του «Harrison Narcotics Tax Act» είναι τέτοια, ώστε το 1914, έτος ψήφισης του θεωρείται σε παγκόσμιο επίπεδο ως ορόσημο³¹⁷ για την ιστορική εξέλιξη των σχετικών με τα ναρκωτικά πολιτικών.

³⁰⁹Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 81.

³¹⁰Στο ίδιο, σ. 81.

³¹¹Στο ίδιο, σ. 81.

³¹²Στο ίδιο, σ. 81.

³¹³Στο ίδιο, σ. 83.

³¹⁴«Harrison Narcotics Tax Act, 1914. Full Text of the Act», όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα του The National alliance of Advocates for Buprenorphine Treatment, στο www.naabt.org/documents/Harrison_Narcotics_Tax_Act_1914.pdf.

³¹⁵Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 26.

³¹⁶Στο ίδιο, σ. 30.

³¹⁷Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 11.

Υποστηρίζεται, δε, ότι η εν λόγω εξέλιξη αρχικώς ικανοποίησε τους φορείς του ιατρικού ελέγχου, οι οποίοι διατηρούσαν έτσι το μονοπώλιό τους.³¹⁸ Σύντομα, όμως, λόγω και της επιρροής ισχυρών κοινωνικών ομάδων που δρούσαν ως «σταυροφόροι της ηθικής»,³¹⁹ άρχισε η μεταστροφή της κοινής γνώμης απέναντι στο ζήτημα της χρήσης ουσιών, η οποία βαθμηδόν χαρακτηρίζεται σαν «μέγιστη απειλή για την κοινωνία».³²⁰ Παράλληλα, παρότι ο Harrison Act θεωρητικά δεν έθιγε ζητήματα εξάρτησης και μεταχείρισης των εξαρτημένων ατόμων, σύντομα κατέληξε να γίνει το μέσο μιας πολιτικής για την εξάλειψη της εξάρτησης.³²¹ Ειδικότερα, λίγα χρόνια μετά την έναρξη της ισχύος του, απαγορεύθηκε στους γιατρούς να χορηγούν οπιούχα για θεραπεία συντήρησης, απαγόρευση που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας παράνομης αγοράς, η επιβίωση της οποίας εδραζόταν στην ανάγκη των εξαρτημένων ατόμων να συνεχίσουν να προμηθεύονται τις δόσεις τους.³²² Στη διάρκεια των επόμενων ετών και έως τα μέσα της δεκαετίας του 1920 είχε παγιωθεί η κατασταλτική, απαγορευτική πολιτική, που στόχευε, συν τοις άλλοις, στην εξάλειψη της εξάρτησης.³²³ Η συγκεκριμένη πολιτική εδραιώθηκε περαιτέρω στη συνέχεια, μέσω της θέσπισης μιας σειράς άλλων νόμων, που είχαν ρητώς απαγορευτικό χαρακτήρα και αφορούσαν μεγαλύτερο φάσμα ουσιών, συμπεριλαμβανομένης της κάνναβης.³²⁴

Παράλληλα με τις μεταβολές που έλαβαν χώρα σε νομοθετικό επίπεδο, ένα ακόμα κρίσιμη σημασίας συμβάν κατά την εξεταζόμενη περίοδο αποτελεί η εμφάνιση της αντιναρκωτικής προπαγάνδας, η οποία είχε σημαντική απήχηση στο επίπεδο της κοινής γνώμης.³²⁵ Οι κοινωνικές στάσεις ανοχής απέναντι στη χρήση, χαρακτηριστικό των προηγούμενων δεκαετιών, αντικαταστάθηκαν, μέσα σε λίγα χρόνια, από την εκδήλωση φαινομένων ηθικού πανικού απέναντι στα ναρκωτικά και τους χρήστες τους. Μετά το τέλος του πρώτου παγκοσμίου πολέμου το έδαφος ήταν ιδιαίτερα πρόσφορο για τη νομιμοποίηση πολιτικών καταστολής απέναντι σε ό,τι εθεωρείτο πως απειλούσε την

³¹⁸ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 104.

³¹⁹ Η. Becker (1997), ό.π., σ. 147. Σημειώνεται πως πρόκειται συνήθως για ομάδες ατόμων υψηλής κοινωνικοοικονομικής τάξης, που τάσσονται στην αλλαγή των κακώς κειμένων, κατά την άποψή τους, στην κοινωνία, θεωρώντας ότι αυτή είναι η «ιερή αποστολή» τους. Συνεπώς, «η δύναμη που απορρέει από την ηθικότητα του σκοπού τους» συνδυάζεται με την ισχύ που απορρέει από την υψηλή κοινωνική τους θέση. Ως εκ τούτου, «ο σκοπός τους μετουσιώνεται σε νόμο», στο Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 73-74.

³²⁰ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 48.

³²¹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 104.

³²² Στο ίδιο, σ. 104.

³²³ Στο ίδιο, σ. 104.

³²⁴ Κ.Γρίβας (1995), ό.π., σ. 205 κ.ε.

³²⁵ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 106.

τάξη και την κοινωνική συνοχή.³²⁶ Οι νόμοι δεν είναι ασύνδετοι με τα ιστορικοπολιτικά τεκταινόμενα, καθώς και με τις κοινωνικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες του κράτους στο οποίο θεσπίζονται.³²⁷ Ομοίως, σημαντικές όψεις των προαναφερθεισών νομοθετικών μεταβολών πιθανώς συνδέονται με στοιχεία της φυσιογνωμίας του αμερικανικού κράτους. Κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, οι ΗΠΑ αποτελούσαν ένα σχετικώς νέο κράτος, που μετατράπηκε από αγροτική σε βιομηχανική δύναμη στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.³²⁸ Η ταχύτατη αυτή μεταστροφή της φυσιογνωμίας της χώρας συνυπήρξε με άλλες ιδιαιτερότητες, όπως η έντονη παρουσία μειονοτικών ομάδων και η συγκέντρωση πλούτου στα χέρια λίγων μόνο οικογενειών.³²⁹ Ένα από τα μέσα που αξιοποιήθηκαν πολιτικά για τη διαχείριση ενός ανομοιογενούς πληθυσμού που διαβιούσε σε συνθήκες ανισοτήτων φαίνεται πως ήταν η «καλλιέργεια ενός καθεστώτος φόβου», η οποία μάλιστα εντάθηκε από το δεύτερη δεκαετία του εικοστού αιώνα και ύστερα.³³⁰

Στο πλαίσιο αυτό, βρήκαν πρόσφορο έδαφος διάφορα κινήματα, μάλλον ηθικολογικού χαρακτήρα, και έλαβαν χώρα αυταρχικές ενέργειες, όπως η λογοκρισία σχολικών βιβλίων και ραδιοφωνικών εκπομπών.³³¹ Λόγου χάριν, σημαντική ήταν η επιρροή του «κινήματος εγκράτειας»,³³² που, μέχρι και σήμερα, θεωρείται ως μια από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις «ηθικής εκστρατείας». Εν προκειμένω, η δράση του κινήματος είχε στο επίκεντρό της την εξάλειψη του αλκοολισμού, μέσω της «ηθικής μεταχείρισης» των ατόμων, κάτι που αντανάκλαται και στην ίδρυση των πρώτων ασύλων για αλκοολικούς στην Αμερική,³³³ κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, δηλαδή κατά την περίοδο στην οποία συνέβησαν οι προαναφερθείσες νομοθετικές μεταβολές σχετικά με το όπιο. Βάσει της συγκεκριμένης λογικής, το κύριο βάρος έπεφτε στην ηθική και όχι στην ιατρική μεταχείριση του «αλκοολικού», του οποίου η συνολική μεταχείριση ελάχιστα διέφερε από αυτή των εγκληματιών.³³⁴ Εν τέλει, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το «κίνημα εγκράτειας» μετατρέπεται σε «αντι-

³²⁶ Στο ίδιο, σ. 106.

³²⁷ D.Garland, 'Concepts of culture in the sociology of punishment', *Theoretical Criminology*, 2006, 10(4), σ.420 και J.Pratt, *Punishment and civilization*, London, Sagepublications, 2002, σ.1.

³²⁸ Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 83.

³²⁹ Στο ίδιο, σ. 83-89.

³³⁰ Στο ίδιο, σ. 88.

³³¹ Στο ίδιο, σ. 89.

³³² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 102.

³³³ Στο ίδιο, σ. 101.

³³⁴ Στο ίδιο, σ. 102.

αλκοολικό» κίνημα και οι σχετικές αντιλήψεις εκφράστηκαν επίσημα πλέον με την αμερικανική ποτοαπαγόρευση. Αυτή διήρκεσε από το 1920 έως το 1933, χρονική περίοδο κατά την οποία η χρήση αλκοόλ εντάχθηκε στο πεδίο του ποινικού ελέγχου. Οι υποστηρικτές της εγκράτειας αναλαμβάνουν τότε τον πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαχείριση του προβλήματος.³³⁵ Κοντολογίς, διαπιστώνεται ότι από τα τέλη του 19^{ου} έως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ήταν έκδηλη μια γενικότερη κινητοποίηση, είτε από την πλευρά των θεσμών είτε από την πλευρά ομάδων πολιτών, προς την κατεύθυνση της εφαρμογής περιορισμών στην ελεύθερη διακίνηση και χρήση συγκεκριμένων ουσιών.

Η απαγορευτική πολιτική εδραιώθηκε στις ΗΠΑ και επηρέασε τις πολιτικές επιλογές πολυάριθμων κρατών ως προς τη διαχείριση του ζητήματος των ψυχοτρόπων ουσιών. Σημαντικό γεγονός προς αυτή την κατεύθυνση αποτέλεσε η κήρυξη του «πολέμου κατά των ναρκωτικών» από τον πρόεδρο Nixon το 1971.³³⁶ Η εν λόγω «πολεμική» λογική, που επιβιώνει εν πολλοίς στη σύγχρονη εποχή, συνεπάγεται την πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων τόσο σε διακινητές όσο και σε χρήστες παράνομων ουσιών.³³⁷ Σημειώνεται, δε, ότι ενίοτε επικρατεί μια λογική «πουριτανικού μοραλισμού», βάσει της οποίας η ατομική συμπεριφορά, εφόσον χαρακτηρίζεται δυνάμει βλαπτική, εκλαμβάνεται σαν πρόβλημα της κοινότητας, κάτι που νομιμοποιεί την κρατική παρέμβαση.³³⁸ Στο μεταξύ, η μαζική παραγωγή ψυχοτρόπων ουσιών γνωρίζει ιδιαίτερα μεγάλη ανάπτυξη, ιδίως στη Νότια και Κεντρική Αμερική, καθώς και στην Ασία.³³⁹ Η πύκνωση των οικονομικών σχέσεων και η ανάπτυξη των δικτύων συγκοινωνιών και επικοινωνίας διευκολύνει την ανάπτυξη οργανωμένων ομάδων, με στόχο το παράνομο εμπόριο ουσιών. Η δεκαετία 1980-1990 θεωρείται η εποχή της αλματώδους διάδοσης των δικτύων διακίνησης, σε παγκόσμιο επίπεδο, κάτι που δεν άφησε ανεπηρέαστη και την κατάσταση στην Ελλάδα.³⁴⁰

Παράλληλα, αξιοσημείωτη είναι η υπογραφή σημαντικών διεθνών συμβάσεων, στις οποίες στηρίζεται η παγκόσμια αντιναρκωτική πολιτική έως και τη σύγχρονη

³³⁵P.Conrad-J.W.Schneider, *Deviance and Medicalization. From Badness to Sickness, second edition*, Philadelphia, Temple University Press, 1992, σ. 85.

³³⁶Global Commission on Drug Policy, "War on drugs. Report of the global commission on drug policy", 2011, σ. 2, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.globalcommissionondrugs.org/wp-content/uploads/2017/10/GCDP_WaronDrugs_EN.pdf

³³⁷Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 78.

³³⁸Στο ίδιο, σ. 77-78.

³³⁹Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 11.

³⁴⁰Στο ίδιο.

εποχή.³⁴¹ Ενδεικτικά, αναφέρεται η «Ενιαία Σύμβαση για τις Ναρκωτικές Ουσίες του ΟΗΕ», του 1961, η «Σύμβαση για τις ψυχοτρόπες ουσίες» του 1971 και η «Διεθνής σύμβαση κατά της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών του 1988.³⁴² Επίσης, το 1998 δημοσιεύθηκε η «Πολιτική Διακήρυξη και Πρόγραμμα Δράσης για τη διεθνή συνεργασία προς μια ολοκληρωμένη και ισορροπημένη στρατηγική για την αντιμετώπιση του παγκόσμιου προβλήματος των Ναρκωτικών» του ΟΗΕ, της οποίας η αναθεωρημένη εκδοχή δημοσιεύθηκε το 2009, ενώ τον Απρίλιο του 2016 πραγματοποιήθηκε ειδική σύνοδος της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, με στόχο την εκ νέου αναθεώρηση.³⁴³ Στις ανωτέρω διακηρύξεις απαριθμούνται δράσεις που πρέπει να υλοποιηθούν από τα κράτη-μέλη κατά την επόμενη δεκαετία.³⁴⁴

Σημειωτέον, δε, ότι, παρά τη συνολική κατίσχυση της απαγορευτικής λογικής, ορισμένα κράτη³⁴⁵ έχουν προβεί σε κινήσεις άμβλυνσης της ποινικοποίησης ή και απεγκληματοποίησης της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Πορτογαλίας, η οποία το 2001 απεγκληματοποίησε, επιτυχώς, όπως εκτιμάται, τη χρήση, την απόκτηση και την κατοχή ναρκωτικών και ψυχοτρόπων ουσιών για προσωπική χρήση.³⁴⁶ Όπως θα αναφερθεί στην επόμενη ενότητα, δεν απουσιάζει πλέον η διατύπωση επιχειρημάτων υπέρ του περάσματος σε μια αντιαπαγορευτική πολιτική, ή πάντως σε μια ηπιότερη πολιτική.

2.5 Πολιτικές αντιμετώπισης της χρήσης ναρκωτικών

Η τάση της αντιμετώπισης του ζητήματος των ναρκωτικών στο σύνολό του, όπως διαμορφώθηκε στη διάρκεια κυρίως του εικοστού αιώνα, μέσω της ποινικής οδού, παραμένει κραταιά, με την «απαγορευτική» λογική να τίθεται στο επίκεντρο των σχετικών πολιτικών.³⁴⁷ Υπέρ της ποινικής καταστολής, έχουν διατυπωθεί πολυάριθμα επιχειρήματα, τα οποία ενίοτε αντικρούονται από την επιστημονική μελέτη του

³⁴¹ Στο ίδιο, σ. 42.

³⁴² Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 157-158.

³⁴³ Στο ίδιο, σ. 159 και σ. 168.

³⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 159.

³⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 170-172.

³⁴⁶ T.S.Cabral, The 15th anniversary of the Portuguese drug policy: Its history, its success and its future, Independent Scientific Committee for Drugs, *Drug Science, Policy and Law* 3(0) 1-5, 2017, σ.1.

³⁴⁷ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 157-174.

φαινομένου, μολαταύτα εξακολουθεί η επίκλησή τους και η θεμελίωση ενός ολόκληρου κύκλου καταστολής πάνω σε αυτά, παραπέμποντας στην εκτίμησηβάσει της οποίας «η πολιτική για τα ναρκωτικά βασίζεται στην τυφλή πίστη και όχι στις επιστημονικές αποδείξεις»³⁴⁸.

Αναφορικά με τα επιχειρήματα υπέρ της απαγορευτικής πολιτικής, σημειώνεται ότι, οι υπέρμαχοί της τάσσονται κατά του νομοθετικού διαχωρισμού «μαλακών» και «σκληρών» ναρκωτικών. Το θέμα αυτό, ενταγμένο άλλωστε στην προβληματική της ποινικής καταστολής, έχει, ομοίως με αυτήν, αποτελέσει αφορμή για δημόσιο και επιστημονικό διάλογο. Η εν λόγω ταξινόμηση των ουσιών θεωρείται ως ένα σημαντικό ζήτημα, που «σημαδεύει τη διεθνή προβληματική της καταστολής της διάδοσης των ναρκωτικών».³⁴⁹ Παρατηρείται δε, ότι η εν λόγω διάκριση υφίσταται σε νομοθετικό επίπεδο σε κράτη, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο³⁵⁰, η Ολλανδία και η Τσεχία, καθώς και σε ορισμένες πολιτείες των ΗΠΑ.³⁵¹ Οι πολέμοί της επικαλούνται ως επιχείρημα το ότι η χρήση της μαριχουάνας, κυρίως, λειτουργεί ως «ενδεχόμενος προθάλαμος και προστάδιο σκληρότερων ναρκωτικών»,³⁵² καθώς «η μετάβαση από το ελαφρότερο στο βαρύτερο ναρκωτικό είναι, συνήθως, μόνο ζήτημα χρόνου»³⁵³. Επίσης, προβάλλεται με ιδιαίτερη ανησυχία το ότι οι επιεικέστερες ρυθμίσεις σε σχέση με μια ουσία, θα «ανοίξουν το δρόμο» για μια ηπιότερη πολιτική ως προς άλλες ουσίες.³⁵⁴

Το επιχείρημα ότι τα μαλακά ναρκωτικά λειτουργούν στην πράξη ως «προθάλαμος» για τη χρήση σκληρών ναρκωτικών, υπαγόμενο στη λεγόμενη «θεωρία της κλιμάκωσης»³⁵⁵ έχει αντικρουσθεί, συν τοις άλλοις βάσει της συλλογής στοιχείων από κράτη που έχουν προβεί ήδη στην επίμαχη διάκριση των ουσιών. Βάσει δεδομένων από την Ολλανδία, υπολογίζεται ότι μόνο το 1% των ατόμων που κάποια στιγμή έκαναν χρήση χασίς έγιναν στην πορεία χρήστες σκληρών ναρκωτικών.³⁵⁶ Τέλος, προς

³⁴⁸M.de Kort, «Ολλανδικό παρατηρητήριο για τα ναρκωτικά: Πώς τεκμηριώνεται η πολιτική για τα ναρκωτικά», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), ό.π., σ. 24-25.

³⁴⁹N.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 65.

³⁵⁰EMCDDA, United Kingdom. Country Drug Report 2019. Druglawanddruglawoffences, στο www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/united-kingdom/drug-laws-and-drug-law-offences_en.

³⁵¹A.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 170-172.

³⁵²N.Κουράκης, Εισαγωγή, στο Α.Καράμπελας (1988), ό.π., σ. 53, Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 14.

³⁵³Α.Καράμπελας (1988), ό.π., σ. 99.

³⁵⁴Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 15.

³⁵⁵Κ.Γρίβας, Η Επικινδυνότητα των ναρκωτικών ουσιών, Πρόλογος στο B.Roque, «Η επικινδυνότητα των «ναρκωτικών» ουσιών», μτφρ. Κ.Γρίβας, Αθήνα, εκδ. Παπαζήσης, 2001, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.grivas.info/narkotika/145-roques>.

³⁵⁶N.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 145.

αντίκρουση ενός ακόμα επιχειρήματος, βάσει του οποίου η αναζήτηση έντονων συγκινήσεων στρέφει το άτομο από τα μαλακά στα σκληρά ναρκωτικά, σημειώνεται ότι, ιδίως στο πεδίο της εξάρτησης, «κυριαρχεί η απόλυτη ετερογένεια. Η στροφή στις ουσίες γίνεται για πολλούς λόγους, διαφορετικούς για τον καθέναν».³⁵⁷ Οι λόγοι αυτοί είναι πολυάριθμοι και ένας μόνο εξ αυτών είναι «η ανάγκη για έντονες σωματικές αισθήσεις».³⁵⁸ Συνεπώς, είναι μάλλον υπεραπλουστευτικό να βασίζει κανείς το επιχείρημά του σε μία μόνο από τις πολυάριθμες εκδοχές της ερμηνείας της χρήσης ουσιών.

Η συζήτηση περί της διατήρησης της ποινικής καταστολής των ναρκωτικών υπερβαίνει, σαφώς, το ζήτημα της διάκρισης μαλακών και σκληρών ναρκωτικών. Τα συνηθέστερα επιχειρήματα υπέρ της καταστολής εν γένει αναφέρονται, πρώτον, στη «σοβαρή βλάβη στη σωματική και ψυχική υγεία του χρήστη», που προκαλείται από όλες τις ουσίες.³⁵⁹ Υποστηρίζεται ότι «όλα τα ναρκωτικά, ακόμα και η κάνναβη, οδηγούν σε αλλαγή της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς... Η προσπάθεια ενεργητικής λύσης των προβλημάτων εξαφανίζεται και ο χρήστης αναπτύσσει μια αρνητική στάση απέναντι στη ζωή, στάση μηδενιστική, αυτοκαταστροφική και μοιρολατρική»³⁶⁰. Επίσης, τίγεται το ζήτημα της «κοινωνικής επικινδυνότητας του χρήστη», διότι «το άτομο υπό την επήρεια ενός ναρκωτικού δεν βλάπτει μόνο τον εαυτό του, αλλά είναι επικίνδυνο και για το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο».³⁶¹

Αναφορικά δε με τις αντιρρήσεις περί της ποινικής απαγόρευσης πράξεων αυτοπροσβολής, όπως η χρήση ναρκωτικών, οι υποστηρικτές της καταστολής συνδέουν το επιχείρημα περί της αυτοδιάθεσης του χρήστη με έναν άκρατο ατομοκεντρισμό, που είναι ασύμβατος με την κοινωνική φύση της ζωής.³⁶² Στο επίκεντρο της επιχειρηματολογίας υπέρ της ποινικής καταστολής των ναρκωτικών τίθεται το ερώτημα του αν έχει κανείς το δικαίωμα να αυτοκαταστρέφεται,³⁶³ το οποίο μάλλον στο πλαίσιο αυτό θεωρείται ρητορικό και η απάντησή του είναι αρνητική, διότι το αντίθετο θα σήμαινε την άρνηση των υποχρεώσεων του ατόμου προς το κοινωνικό

³⁵⁷Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 128.

³⁵⁸Στο ίδιο, σ. 128.

³⁵⁹Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 14.

³⁶⁰Στο ίδιο, σ. 14.

³⁶¹Στο ίδιο, σ. 15.

³⁶²Στο ίδιο.

³⁶³Ν.Κουράκης, «Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: Υπέρ ή κατά; Ένα ψευδοδίλλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής», Ποινικός Λόγος, 2001, σ.5, στο <http://courakis.gr/images/stories/pdf/apopinikopoiisi-xrisis-ousion.pdf>.

σύνολο.³⁶⁴ Τέλος, υποστηρίζεται ότι «η ποινική παρέμβαση της Πολιτείας επιβάλλεται και για λόγους γενικής πρόληψης, κυρίως με την έννοια μιας καλώς εννοούμενης διαπαιδαγώγησης των πολιτών, δηλαδή με την έννοια ενός εθισμού των πολιτών στην επιλογή μορφών συμπεριφοράς που είναι σε θέση να προάγουν τον κοινωνικό βίο».³⁶⁵ Επομένως το κράτος, μέσω της απαγόρευσης, φέρεται να εκπέμπει «προς όλους το μήνυμα ότι η χρήση αυτή είναι αδιαμφισβήτητα βλαπτική και, άρα, αποδοκιμαστέα».³⁶⁶

Σε αντιδιαστολή των προαναφερθέντων, διαπιστώνεται, εσχάτως, μια σχετική μεταβολή του κλίματος, αρχικώς σε επίπεδο απόψεων που διατυπώνονται από επιστήμονες και φορείς και συνακόλουθα, σε επίπεδο πολιτικών αποφάσεων. Η επισήμανση, δε, της αναγκαιότητας λήψης μέτρων με στόχο τη μεταρρύθμιση των πολιτικών για τα ναρκωτικά «δεν αποτελεί πλέον μια περιθωριακή θέση».³⁶⁷ Μεταξύ των επιχειρημάτων εναντίον της υπαγωγής του ζητήματος των ναρκωτικών στην αρμοδιότητα του ποινικού³⁶⁸ συστήματος, αυτά που συχνότερα διατυπώνονται και βάσει των οποίων αξιολογείται το κατά πόσον συνιστά η ποινική καταστολή μια αποτελεσματική και πρόσφορη οδό διευθέτησης του ζητήματος, υπάγονται σε δύο κατηγορίες.

Ειδικότερα, η πρώτη κατηγορία επιχειρημάτων αποσκοπεί στην αξιολόγηση της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών σε σχέση με τις τρεις βασικές λειτουργίες της ποινής, ήτοι τη γενικοπροληπτική, την ειδικοπροληπτική και την ανταποδοτική.³⁶⁹ Αναφορικά με τη γενική πρόληψη, γενικώς εκτιμάται ότι η σχετική προσφορότητα της τιμώρησης της χρήσης ναρκωτικών καλό είναι να αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη.³⁷⁰ Ενδεικτικά, αν και από τη δεκαετία του 1950 η Ελλάδα διαθέτει αυστηρή ποινική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, η σχετική εγκληματικότητα δείχνει να

³⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 6.

³⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 8-9.

³⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 8-9.

³⁶⁷ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 166.

³⁶⁸ Στην έννοια αυτή «συμπεριλαμβάνονται καταρχήν όλοι οι διοικητικοί και δικαιοδοτικοί τομείς που συντελούν στη λειτουργία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης». Πέραν τούτου, «σε μια ευρύτερη προοπτική θα μπορούσαμε να συμπεριλάβουμε επίσης στην έννοια του ποινικού συστήματος τόσο τη διαδικασία της δημιουργίας των ποινικών κανόνων όσο και τα ιδεολογικά αποτελέσματα που παράγει η λειτουργία του ποινικού μηχανισμού μέσα στο πεδίο των κοινωνικών συγκρούσεων (πχ συναίνεση, νομιμοποίηση, στιγματισμός)», όπως παρατίθεται στο Γ.Νικολόπουλος, «Η προοπτική του ποινικού καταργητισμού στο έργο του Hulsman: θεωρητική θεμελίωση και κοινωνική στρατηγική», Εισαγωγή στο L.Hulsman – J. Bernat de Celis, *Άστοχες ποινές. Το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, μτφρ. Γ.Νικολόπουλος, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1997, σ. 7.

³⁶⁹ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 134.

³⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 143.

ακολουθεί αυξητικές τάσεις.³⁷¹ Εν ολίγοις, εκτιμάται ότι «η ποινική καταστολή δεν έχει επιτύχει: δεν λειτουργεί αποτρεπτικά, δεν εκφοβίζει, δεν προλαμβάνει την τέλεση σχετικών αδικημάτων».³⁷² Στο επίπεδο, δε, της ειδικής πρόληψης τίθεται το ερώτημα του κατά πόσον η τιμώρηση της χρήσης μπορεί να έχει θετική ειδικοπροληπτική επίδραση.³⁷³ Ως προς το ερώτημα αυτό, απαντάται ότι η ποινική καταστολή της χρήσης, ειδικά όταν πρόκειται για στερητική της ελευθερίας ποινή, έχει αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, διαπίστωση που αποτυπώνεται στα υψηλά ποσοστά υποτροπής.³⁷⁴

Τονίζεται, επίσης, ότι οι επιπτώσεις της ποινικής καταστολής δεν εξαντλούνται στον ίδιο τον χρήστη, αλλά επεκτείνονται και στο ήδη βεβαρυμένο περιβάλλον της φυλακής. Ως εκ τούτου, δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για την ύπαρξη των προϋποθέσεων που διευκολύνουν τη διακίνηση ναρκωτικών στη φυλακή³⁷⁵ και τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου από τον οποίο δεν είναι εύκολο να διαφύγει το άτομο, ιδίως δεδομένου του αναγκαστικού συγχρωτισμού του με άτομα που είναι εξαρτημένα.³⁷⁶ Πέραν τούτου, αμφισβητείται το κοινωνικό όφελος της επιβολής της ποινής, όταν, εξαιτίας του υψηλού σκοτεινού αριθμού³⁷⁷ που συνοδεύει τη χρήση, αφορά ένα πολύ μικρό ποσοστό του συνόλου των παραβατών, και μάλιστα όταν υφίστανται πειστικές ενδείξεις για το ότι η ποινική καταστολή της χρήσης ναρκωτικών είναι από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις για τις οποίες το κοινωνικό κόστος της ποινής είναι πολύ μεγαλύτερο από το κοινωνικό της όφελος.³⁷⁸ Σύμφωνα με τον Μανωλεδάκη, «η ‘ποινικοποίηση’ της χρήσης όχι μόνο δεν εξυπηρετεί κανέναν από τους αναγνωρισμένους επιστημονικά σκοπούς της ποινής, αλλά ανακυκλώνει το πρόβλημα, το διαιώνίζει και το διογκώνει».³⁷⁹ Ομοίως, ο Hulsman, σχολιάζοντας την περιθωριοποίηση των χρηστών ηρωίνης, υποστηρίζει ότι το φαινόμενο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ποινικοποίηση της ουσίας.³⁸⁰ Η κριτική που έχει ασκηθεί στο τιμωρητικό σύστημα, το οποίο φέρεται να «δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από εκείνα τα οποία διατείνεται ότι επιλύει», υπερβαίνει εξάλλου το ζήτημα των

³⁷¹ Στο ίδιο, σ. 143.

³⁷² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 130.

³⁷³ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 136.

³⁷⁴ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 130.

³⁷⁵ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 136-142.

³⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 141.

³⁷⁷ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 131.

³⁷⁸ Ι.Μανωλεδάκης, «Πρόλογος», στο Ν. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. xiii-xv.

³⁷⁹ Στο ίδιο, σ. xv.

³⁸⁰ L.Hulsman–J. Bernat de Celis (1997), ό.π., σ. 130.

ναρκωτικών και κατευθύνεται στη γενικότερη λειτουργία του εν λόγω συστήματος, ιδίως δε στην αδυναμία του να επιτελέσει τις κοινωνικά επωφελείς λειτουργίες που βρίσκονται, συν τοις άλλοις, στο κέντρο της λογικής των ωφελμιστικών θεωριών της ποινής.³⁸¹

Οι προαναφερθείσες απόψεις υπάγονται στην πρώτη κατηγορία επιχειρημάτων, βάσει των οποίων αξιολογείται η ποινική καταστολή των ναρκωτικών με άξονα τις λειτουργίες της ποινής, όπως αναγνωρίζονται από τη νομική επιστήμη. Πέραν της αποτυχίας της ποινικής καταστολής στο επίπεδο της επίτευξης των παραδεκτών σκοπών της ποινής, έχει αναπτυχθεί μια δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων, τα οποία συνίστανται στις αντιρρήσεις αναφορικά με τη συνταγματικότητα της νομικής θεμελίωσης της ποινικής καταστολής της χρήσης ναρκωτικών.³⁸² Ο σχετικός προβληματισμός αφορά, εν ολίγοις, το κατά πόσο πληρούνται οι όροι διατήρησης της ποινικής καταστολής σε συνάρτηση με τις αρχές διαφύλαξης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και σύμφωνα με τις γενικότερες δικαιοπολιτικές αρχές.³⁸³ Με το ερώτημα αυτό συνδέεται η προβληματική περί απεγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών και, γενικότερα, συμπεριφορών, η ποινική καταστολή των οποίων θεωρείται πως συνιστά παρέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα και στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης του ατόμου.³⁸⁴ Από εγκληματολογική σκοπιά, άλλωστε, η χρήση ναρκωτικών και η κατοχή τους για προσωπική χρήση υπάγεται στα λεγόμενα «εγκλήματα χωρίς θύμα». Ως έγκλημα χωρίς θύμα ορίζεται μια μορφή συμπεριφοράς η οποία είναι μεν παράνομη, όμως χαρακτηρίζεται από συναίνεση και από την απουσία προσώπου που έχει το ρόλο του ενάγοντος.³⁸⁵

Γενικώς, το ζήτημα της απαγορευτικής πολιτικής στο θέμα της χρήσης ναρκωτικών βρίσκεται εδώ και αρκετά χρόνια στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος.³⁸⁶ Η απαγόρευση έχει σθεναρούς υποστηρικτές, μεταξύ των οποίων και οι υποστηρικτές

³⁸¹ A.Baratta, «Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και ορίου του ποινικού νόμου», μτφρ Α.Κουκουτσάκη, *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 3-4/1989, σ. 11. Σχολιάζοντας τα αποτελέσματα της ποινικής καταστολής και ιδίως της κατάχρησης αυτής, ο Ι.Μανωλεδάκης διαπιστώνει ότι «ενώ από τη μια πλευρά η ποινική καταστολή ασκείται για να περιορίσει το έγκλημα, από την άλλη μοιραία το αυξάνει», στο Ι.Μανωλεδάκης, «Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 3-4/1989, σ. 41.

³⁸² Ι.Μανωλεδάκης, «Πρόλογος», στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. xv

³⁸³ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 132.

³⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 20.

³⁸⁵ E.McLaughlin, λήμμα victimless crime, στο E.McLaughlin -J.Muncie (Eds) (2001), ό.π., σ. 314.

³⁸⁶ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 124.

αντιναρκωτικών σταυροφοριών, με αίτημα τη διατήρηση της εγκληματοποίησης.³⁸⁷ Η διοργάνωση συναφών «εκστρατειών» φαίνεται πως συντελεί στην καλλιέργεια ενός κλίματος «ηθικού πανικού»³⁸⁸, που ενίοτε εκφράζεται μέσω «συνθημάτων», των οποίων η διατύπωση συχνά χαρακτηρίζεται από υπερβολή και λαϊκισμό. Σε σχέση με το φαινόμενο των ναρκωτικών, υποστηρίζεται, μάλιστα, ότι η ευθύνη αποδίδεται δυσανάλογα σε συγκεκριμένα άτομα, λόγου χάριν στους χρήστες των χαμηλών κοινωνικοοικονομικών τάξεων, αλλά και σε συγκεκριμένες ουσίες. Όπως παρατηρεί ο Akers, όταν μια άγνωστη μέχρι πρότινος ουσία έρχεται στο προσκήνιο και αρχίζει να είναι προσβάσιμη, αρχίζει παράλληλα να παρουσιάζεται, από το σύνολο σχεδόν των μέσων μαζικής ενημέρωσης, επενδυμένη με εντυπωσιοθηρικούς χαρακτηρισμούς, σαν το «φοβερό ναρκωτικό της χρονιάς».³⁸⁹ Πλην των επιπτώσεων στην υγεία του χρήστη, στις ουσίες αποδίδεται και μια δυναμική εγκληματογένεσης, συνεπώς, θεωρείται πως προκαλούν τη βία και το έγκλημα.³⁹⁰

Η πρόσφατη ιστορία βρίθει, μάλιστα, τέτοιων παραδειγμάτων. Ενδεικτικά, αναφέρεται η μαριχουάνα για τη δεκαετία του 1930, το LSD για τη δεκαετία του 1960, το PCP για τη δεκαετία του 1970, το κρακ για τη δεκαετία του 1980, το ecstasy στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και οι μεθαμφεταμίνες στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.³⁹¹ Αναφορικά με τις αντιλήψεις του κοινού, χαρακτηριστικό είναι ένα εύρημα προερχόμενο από τις Ηνωμένες Πολιτείες.³⁹² Το 2007 οι επίσημες στατιστικές έδειξαν ότι η χρήση ναρκωτικών στις ΗΠΑ σημείωσε, συνολικά, πτωτική τάση. Μολαταύτα, η πλειονότητα των Αμερικανών εξακολουθούσε να θεωρεί τις παράνομες ουσίες σαν ένα από τα σοβαρότερα εθνικά προβλήματα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο ακόμα ευρήματα, συγκεκριμένα ότι, πρώτον, πάνω από το 50% του κοινού εξέφρασε έντονη ανησυχία για το ενδεχόμενο εθισμού ενός μέλους της οικογένειας και, δεύτερον, επτά στους δέκα θεωρούσαν ότι οι κυβερνητικές ενέργειες για τη διευθέτηση του προβλήματος δεν επαρκούν.

³⁸⁷Στοιίδιο, σ. 124.

³⁸⁸E.Goode-N.Ben-Yehuda, *Moral Panics. The social construction of deviance. Second edition*, Chichester, Wiley-Blackweel publications, 2009, σ.35

³⁸⁹R.L.Akers, "Scary Drug of the year: Myths and realities in the changing Drug Problem". Paper presented at the meetings of the American Society of Criminology, Baltimore, November, 1990, όπως παρατίθεται στο ίδιο, σ. 198.

³⁹⁰Στο ίδιο, σ. 198.

³⁹¹Στο ίδιο, σ. 198.

³⁹²M.D.Lyman-G.Potter, *Drugs in Society. Causes, concepts, and control. Sixth edition*, Burlington, Anderson publ.-Elsevier INC, 2011, σ. 392.

Παράλληλα, υποστηρίζεται ότι ο διάλογος σχετικά με την απαγόρευση ξεκινά από λανθασμένη βάση.³⁹³ Συγκεκριμένα, το ερώτημα που συχνά διατυπώνεται είναι το ποιο θα μπορούσε να είναι το όφελος από το ενδεχόμενο πέρασμα στην απεγκληματοποίηση της χρήσης ουσιών. Η πρόταξη, όμως, του ερωτήματος αυτού θέτει τον διάλογο σε λανθασμένη βάση, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο «παραβλέπεται» ότι σε ένα κράτος δικαίου αυτό που χρήζει ιδιαίτερης δικαιολόγησης «δεν είναι η κατάφαση της ελευθερίας», αλλά η στέρησή της».³⁹⁴ Ορθότερο θεωρείται, συνεπώς, το να τίθεται το ερώτημα αντιστρόφως και να διερωτάται κανείς κατά πόσον η διατήρηση της απαγόρευσης είναι χρήσιμη και αποτελεσματική.³⁹⁵

Επιπλέον, η σύγκριση των όσων λάμβαναν χώρα σε άλλες εποχές με το σύγχρονο πλαίσιο δεν είναι ιδιαίτερα δόκιμη, καθώς δεν είναι ορθή η απομόνωση ενός μόνο τομέα-αυτού της πολιτικής γύρω από τις ουσίες- και η εξέτασή του ανεξαρτήτως του πολιτικοκοινωνικού πλαισίου εντός του οποίου εντάσσεται. Μολαταύτα, η αναφορά σε παλαιότερες εποχές είναι ένα επιχείρημα που μπορεί να καταδείξει τη σπουδαιότητα του πλαισίου και της σημασίας³⁹⁶ που αποδίδεται σε μια πράξη, εν προκειμένω στη χρήση ψυχοτρόπων ουσιών, η οποία σε κάποια καμπή της ιστορίας λαμβάνει τον χαρακτηρισμό της ανεπίτρεπτης ή και παράνομης, χωρίς αυτό να οφείλεται σε κάποια εσωτερική ιδιότητά της. Η εκ των υστέρων νοηματοδότηση³⁹⁷ της χρήσης ναρκωτικών ως εγκληματικής πράξης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της «συνειδητοποίησης της ιστορικότητας κάθε παρόντος χρόνου και της σχετικότητας κάθε φρονήματος και γνώσης».³⁹⁸

Σημειωτέον, δε, ότι η ένταξη της χρήσης ουσιών σε θρησκευτικές τελετές ή κοινωνικές εκδηλώσεις πιθανώς λειτουργούσε ως παράγων αυτορρύθμισης της χρήσης αυτής, ώστε να μη λάβει το χαρακτήρα της κατάχρησης ή της εξάρτησης. Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει στη σύγχρονη εποχή με τους ανθρώπους για τους οποίους η κατανάλωση αλκοόλ είναι ενταγμένη σε μια συγκεκριμένη τελετουργία, όπως το γιορτινό τραπέζι. Παρατηρείται, λοιπόν, ότι ακόμα και έπειτα από δεκαετίες τέτοιου τύπου κατανάλωσης αλκοόλ, είναι πιθανό να μην προβαίνει το άτομο σε κατάχρηση

³⁹³ N.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 125.

³⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 125.

³⁹⁵ Ι.Μανωλεδάκης (2004), ό.π., σ. xiv.

³⁹⁶ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 19.

³⁹⁷ N.Christie, *A Suitable Amount of Crime*, London, Routledge, 2004, σ.3.

³⁹⁸ H.G.Gadamer, «*Το πρόβλημα της ιστορικής συνείδησης*», μτφρ. Α.Ζέρβας, Αθήνα, Ίνδικτος, 1998, σ. 35.

ούτε να έχει αναπτύξει εξάρτηση. Σχετικά με τα ναρκωτικά, αντιθέτως, η απαγόρευσή τους συνεπάγεται την αποσύνδεση της χρήσης τους από παρόμοιες τελετουργίες. Ως εκ τούτου, η δυνατότητα αυτορρύθμισης αμβλύνεται και είναι πιο πιθανή η κατάχρηση και, ενίοτε, η ανάπτυξη εξάρτησης, που θεωρείται σαν κατάσταση χαρακτηριζόμενη από την απώλεια του ελέγχου εκ μέρους του ατόμου.³⁹⁹

Σχετικά με τις βλάβες και τους κινδύνους τους συνεπάγονται τα ναρκωτικά, είναι αξιοσημείωτο ότι, ενώ η πλειονότητα των ειδικών συμφωνούν στο ότι αυτοί είναι υπαρκτοί, απουσιάζει η ευρύτερη συμφωνία για τον ακριβή προσδιορισμό των εν λόγω κινδύνων και βλαβών. Υποστηρίζεται, μάλιστα, και το ότι οι απαγορευμένες εξαρτησιογόνες ουσίες δεν είναι και οι πιο βλαβερές: «Μετά την επιλεκτική απαγόρευση ορισμένων ψυχοτρόπων ουσιών...διαμορφώθηκε...μια ...λογικά ανακόλουθη κατάσταση...οι πιο επικίνδυνες και εξαρτησιογόνες ουσίες (καπνός, οινόπνευμα, αμφεταμίνες, ηρεμιστικά, βαρβιτουρικά), που έχουν υψηλή τοξικότητα και προκαλούν σημαντικές και, κατά κανόνα, μη-αντιστρεπτές βλάβες στις σωματικές και ψυχοδιαφοητικές λειτουργίες του χρήστη τους, είναι νόμιμες και προωθούνται ελεύθερα στην αγορά...αντίθετα, οι λιγότερο επικίνδυνες και μη-εξαρτησιογόνες ουσίες (κάνναβη, όπιο, φύλλα κόκας), που έχουν χαμηλή ή μηδενική τοξικότητα...και δεν προκαλούν βλάβες στις σωματικές και ψυχοδιαφοητικές λειτουργίες του χρήστη τους, είναι απαγορευμένες και διώκονται».⁴⁰⁰

Η εν λόγω θεώρηση συνδέεται με τα επιχειρήματα περί της αποσπασματικής προστασίας συγκεκριμένων εννόμων αγαθών, όπως η ανθρώπινη ζωή και η υγεία,⁴⁰¹ μέσω της εγκληματοποίησης, όχι κάθε πιθανής συμπεριφοράς που θα μπορούσε να τα προσβάλει, αλλά ορισμένων μόνο πράξεων, στις οποίες, κατά τον Becker⁴⁰², αποδίδεται επιτυχώς ο χαρακτηρισμός τους ως παρεκκλινουσών και, εν προκειμένω, εγκληματικών. Ανακύπτουν, εύλογα, προβληματισμοί σε σχέση με την προστασία των αγαθών της υγείας και της ζωής, η εξέταση των οποίων μάλλον οδηγεί στη διαπίστωση της υποκριτικής στάσης της πολιτείας και των πολέμιων των ναρκωτικών εν γένει.⁴⁰³ Αναφορικά με τη διακινδύνευση των αγαθών της υγείας και της ζωής, δεδομένου ότι πολλά είναι τα προϊόντα των οποίων η κατάχρηση μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή και την υγεία των ανθρώπων, όπως το «γρήγορο» φαγητό, το αλκοόλ και η ζάχαρη,

³⁹⁹Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 127.

⁴⁰⁰Κ.Γρίβας (1995), ό.π., σ. 124-125.

⁴⁰¹Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 58-59.

⁴⁰²Η.Becker (1997), ό.π., σ. 9.

⁴⁰³Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 63.

ανακύπτει το ερώτημα αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους η έμφαση αποδίδεται στις βλάβες που προκαλούνται από τα ναρκωτικά.

Ως προς τη σύνδεση της χρήσης ουσιών με τις μολυσματικές ασθένειες, οι υποστηρικτές της θέσης αυτής φαίνεται πως παραβλέπουν ότι δεν πρόκειται περί κάποιου είδους αιτιώδους σχέσης, στην οποία το αίτιο είναι η χρήση ουσιών και το αποτέλεσμα η μολυσματική ασθένεια. Πρόκειται για ζητήματα καταρχήν ασύνδετα, τα οποία όμως τελικά συνδέονται σε ορισμένες περιπτώσεις, διότι η μετάδοση των μολυσματικών ασθενειών μεταξύ των χρηστών δεν συνιστά αποτέλεσμα της χρήσης ουσιών, αλλά της περιθωριοποίησης και του υποβιβασμού της ποιότητας ζωής των χρηστών, συνεπεία της εγκληματοποίησης της εν λόγω συμπεριφοράς.⁴⁰⁴ Τέλος, το επιχείρημα περί απώλειας της ελευθερίας του εξαρτημένου ατόμου, επίσης εδράζεται στην επιλεκτικότητα της προστασίας του εννόμου αγαθού της ελευθερίας, διότι αυτή πλήττεται από κάθε εξάρτηση,⁴⁰⁵ η οποία μπορεί να έχει ως αντικείμενο τόσο νόμιμες ουσίες, όπως το αλκοόλ, όσο και νόμιμες δραστηριότητες, όπως η ενασχόληση με το διαδίκτυο.

3. Το ιατρικό μοντέλο διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών

3.1 Το φαινόμενο της ιατρικοποίησης

Βάσει του ορισμού του Conrad, ο όρος ιατρικοποίηση «περιγράφει μια διαδικασία μέσω της οποίας μη ιατρικά ζητήματα εξελίσσονται σε ζητήματα τα οποία προσδιορίζονται και αντιμετωπίζονται σαν ιατρικά ζητήματα, συνήθως σαν ασθένειες ή διαταραχές».⁴⁰⁶ Εκτιμάται, δε, ότι ένας από τους πιο επιβλητικούς μετασχηματισμούς του τελευταίου τετάρτου του εικοστού αιώνα έγκειται σε αυτήν ακριβώς την επέκταση της δικαιοδοσίας της ιατρικής.⁴⁰⁷ Μεταξύ των επιστημόνων που ασχολήθηκαν με τη μελέτη του ζητήματος, οι οποίοι μάλιστα προέρχονται από διάφορους κλάδους, ορισμένοι περιορίστηκαν στην καταγραφή και περιγραφή της ιστορικής διαδρομής του φαινομένου, πολλοί όμως τοποθετήθηκαν με σκεπτικισμό και κριτική διάθεση απέναντι σε αυτόν τον κοινωνικό, εν τέλει, μετασχηματισμό.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ Στο ίδιο, σ.62 και σ. 169.

⁴⁰⁵ Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 127.

⁴⁰⁶ P. Conrad, *The medicalization of society. On the transformation of human conditions into treatable disorders*, Maryland, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 2007, σ. 4.

⁴⁰⁷ A.E.Clarke et al, "Biomedicalization: Technoscientific Transformations of Health, Illness, and U.S. Biomedicine." *American Sociological Review* 68, 2003, σ. 161.

⁴⁰⁸ P.Conrad (2007), ό.π.,σ. 4.

Κατ' αρχάς, αξιοσημείωτη είναι η συμβολή του Freidson, ο οποίος υποστήριξε ότι, με πρόσχημα την ιδεολογία της μάχης κατά της ασθένειας, η ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης και η επαγγελματοποίηση της ιατρικής πρακτικής με τη διαμεσολάβηση του κράτους μέσω του δικαίου και μέσω της ανάπτυξης των κρατικών συστημάτων υγείας, διέυρυναν τον κοινωνικό ρόλο και τη σημασία της ιατρικής, επιτρέποντας συγχρόνως τη διεύρυσή της σε όλο το φάσμα των κοινωνικών σχέσεων.⁴⁰⁹ Ο Freidson αναδεικνύει τον ρόλο της ιατρικής στην κοινωνική κατασκευή της ασθένειας,⁴¹⁰ εκτιμώντας ότι η ενεργοποίηση του ρόλου αυτού απορρέει από την υπερίσχυση της επιστημονικής ιατρικής γνώσης έναντι της παραδοσιακής, λαϊκής ιατρικής.⁴¹¹ Συνακόλουθα, πολλές από τις πτυχές της υγείας, αλλά και της ζωής, του σύγχρονου ανθρώπου καθορίζονται από την κυρίαρχη επιστημονική ιατρική λογική.⁴¹² Λόγω της υπερίσχυσης σε μια πολιτική διαδικασία ανταγωνισμού, και όχι λόγω της ανωτερότητας της επιστημονικής ιατρικής γνώσης, το ιατρικό επάγγελμα προσδιορίζει πλέον μονοπωλιακά την υγεία και την ασθένεια, γεγονός που, σύμφωνα με τον συγγραφέα, συνδέεται με τον εξουσιαστικό ρόλο της ιατρικής.⁴¹³ Σύμφωνα με τον Freidson, η ιατρική εξουσία αποδίδεται στα άτομα τα οποία είναι φορείς του επιστημονικού ιατρικού λόγου. Η δε επιστημονική ιατρική εκφράζει ιδίως τα συμφέροντα της επαγγελματικής ομάδας των γιατρών.⁴¹⁴

Σημαντική είναι επίσης η συμβολή του Armstrong, που μελέτησε τις διαδικασίες τις οποίες ενέταξε στην «προβληματοποίηση του φυσιολογικού»,⁴¹⁵ φαινόμενο που γίνεται αισθητό ιδίως κατά τον εικοστό αιώνα. Έως τότε, η ιατρική περιόριζε το αντικείμενό της στην ενασχόληση με τις ασθένειες και τους ασθενείς. Βαθμηδόν, όμως, σημειώνεται μια διεύρυνση της ακτίνας δράσης των γιατρών, κατά τέτοιο τρόπο ώστε σε αυτήν εντάσσονται αυτοί που μέχρι τότε θεωρούνταν «φυσιολογικοί πληθυσμοί».⁴¹⁶ Σημειωτέον ότι το πρώτο στάδιο της εν λόγω μετατόπισης συνίστατο στην επέκταση του ιατρικού βλέμματος στο παιδί, βάσει του σκεπτικού ότι η ανάπτυξή του δεν έχει

⁴⁰⁹Κ.Κοσκινάς, Πρόλογος, στο Γ.Αλεξιάς, *Λόγος περί ζωής και θανάτου*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2000, σ.17.

⁴¹⁰E.Freidson, *"The profession of medicine. A study of the sociology of applied knowledge"*, New York, Dodd, Mead and Co, 1970, σ. 244κ.ε

⁴¹¹Στο ίδιο, σ. 47 κ.ε

⁴¹²Στο ίδιο, σ. 247 κ.ε.

⁴¹³Στο ίδιο, σ. 5-6 και σ. 48-50.

⁴¹⁴Στο ίδιο, σ.23-33.

⁴¹⁵Απόδοση του όρου «problematization of the normal», στοD.Armstrong, *The Rise of Surveillance Medicine, Sociology of Health and illness*, 17(3), 1995, σ.396 κ.ε.

⁴¹⁶Στο ίδιο, σ. 393.

ολοκληρωθεί και, ως εκ τούτου, ακόμα κι αν υπάρχει μια φυσιολογική κλινική εικόνα, είναι πανταχού παρών ο κίνδυνος εκδήλωσης ασθενειών και, συνακόλουθα, αυτό δικαιολογεί τη διαρκή ιατρική παρακολούθηση του παιδιού. Η τελευταία, μάλιστα, δεν περιορίζεται στη σωματική υγεία, αντιθέτως, υπό την επιρροή ιδίως της φροϋδικής θεωρίας, αφορά πλέον και «το ασχημάτιστο παιδικό μυαλό». ⁴¹⁷ Συμπεριφορές που ίσως παραπέμπουν σε ένα παιδί νευρικό, εύθραυστο, «δύσκολο» ή υπερευαίσθητο, δεν περνούν πλέον απαρατήρητες, αλλά παρακολουθούνται και κατηγοριοποιούνται, ώστε να εκτιμηθούν σαν ενδείξεις μιας δυνητικά επικίνδυνης παιδικής ηλικίας. ⁴¹⁸

Αναφορικά με τον ρόλο της ιατρικής, υποστηρίζεται ότι η σύγχρονη ιατρική δομείται στη λογική της διαρκούς και ολικής επιτήρησης της ζωής, για την πρόληψη εν δυνάμει μη φυσιολογικών καταστάσεων. ⁴¹⁹ Σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι η υγεία και η ασθένεια δεν εκλαμβάνονται πλέον ως διακριτές κατηγορίες, «εφόσον το παθολογικό μπορεί να υπάρχει μέσα στο σημερινά φυσιολογικό και να εκδηλωθεί στο μέλλον». ⁴²⁰ Συνεπώς, «στις συνθήκες αυτές, στις οποίες η υγεία και η ασθένεια δεν είναι διακριτές έννοιες, η υγεία, εφόσον δεν απειλείται από μια ορατή συνθήκη (ασθένεια), αλλά από απροσδιόριστες εν δυνάμει καταστάσεις, μετατρέπεται σε ένα ιδανικό προς απόκτηση παρά σε μια κατάσταση». ⁴²¹ Επίσης, η ασάφεια που εσχάτως επενδύει τον όρο «υγεία» συνεπάγεται ότι ο «υγιής» μπορεί να γίνει «ακόμα πιο υγιής» ⁴²² με τη συνδρομή της ιατρικής παρέμβασης, η οποία δεν έχει πλέον φραγμούς, αλλά διαχέεται σε όλο το φάσμα του βίου και των υγιών ατόμων. ⁴²³

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ιατροποίηση φυσιολογικών καταστάσεων της ζωής της γυναίκας, όπως η εγκυμοσύνη και ο τοκετός, οι οποίες πλέον χαρακτηρίζονται «δυνάμει επικίνδυνες» και απαιτούν συνεχή παρακολούθηση και εισαγωγή σε νοσοκομείο. ⁴²⁴ Άλλα παραδείγματα ιατροποιημένων, κατά τις τελευταίες δεκαετίες, καταστάσεων είναι το σύνδρομο χρόνιας κόπωσης, η ΔΕΠ-Υ (Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα), το προεμμηνορρυσιακό σύνδρομο και η εμμηνόπαυση. ⁴²⁵ Σύμφωνα δε με τον Szasz, δεν περνά απαρατήρητο το

⁴¹⁷ Στο ίδιο, σ. 396.

⁴¹⁸ Στο ίδιο, σ. 396.

⁴¹⁹ Γ. Αλεξιάς, «Κοινωνιολογία του σώματος. Από τον άνθρωπο του Νεότερνταλ στον Έξολοθρευτή», Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2006, σ. 144.

⁴²⁰ Στο ίδιο, σ. 144.

⁴²¹ Στο ίδιο, σ. 144.

⁴²² D. Armstrong (1995), ό.π., σ. 400.

⁴²³ Γ. Αλεξιάς (2006), ό.π., σ. 141.

⁴²⁴ Γ. Αλεξιάς (2000), ό.π., σ. 167.

⁴²⁵ P. Conrad (2007), ό.π., σ. 3 και 6.

ότι σε κάθε «ανεπιθύμητη συμπεριφορά» τείνει να αποδίδεται ο χαρακτηρισμός της ως ασθένειας, της οποίας η διάγνωση και η αντιμετώπιση εμπίπτουν δίχως άλλο στο πεδίο αρμοδιοτήτων της ιατρικής.⁴²⁶ Ενδεικτικά, ο συγγραφέας αναφέρεται σε συμπεριφορές όπως η «κλεπτομανία», οι «παρορμητικές αγορές»⁴²⁷ και η «παιδοφιλία». Παρουσιάζει ενδιαφέρον το ότι στην υπαγωγή ορισμένων εξ αυτών των συμπεριφορών στο πεδίο αρμοδιοτήτων της ποινικής δικαιοσύνης, προστίθεται η όλο και εντεινόμενη ιατρική παρέμβαση στο ζήτημα του χαρακτηρισμού και της θεραπείας τους.⁴²⁸

Η εξέταση, λόγου χάριν, της περίπτωσης της κλεπτομανίας, η οποία εκ των πραγμάτων συνδέεται με τη διάπραξη κλοπής, δηλαδή εγκλήματος κατά της ιδιοκτησίας, οδηγεί στη διαπίστωση ότι, υπό την κρατούσα ψυχιατρική οπτική, η εν λόγω συμπεριφορά υπάγεται στην κατηγορία που τιτλοφορείται «διαταραχές του ελέγχου των παρορμήσεων και της προσαρμογής».⁴²⁹ Ειδικότερα, θεωρείται ότι «οι ασθενείς με διαταραχές του ελέγχου των παρορμήσεων δεν μπορούν να αντισταθούν σε παρορμήσεις, ενορμήσεις ή την επιθυμία να κάνουν κάτι που μπορεί να είναι ή να μην είναι επιβλαβές για τον εαυτό τους ή για άλλους».⁴³⁰ Αναγνωρίζονται, δε, έξι υποκατηγορίες των συγκεκριμένων διαταραχών: Η «κλεπτομανία», η οποία συνίσταται σε «επανειλημμένες κλοπές ή μικροκλοπές από καταστήματα», η «διαλείπουσα εκρηκτική διαταραχή», η «παθολογική χαρτοπαιξία», η «πυρομανία», η «τριχοτιλλομανία» και η «διαταραχή ελέγχου των παρορμήσεων μη προσδιοριζόμενη αλλιώς».⁴³¹ Εν ολίγοις, το παράδειγμα της κλεπτομανίας είναι ενδεικτικό της «συνύπαρξης» του νομικού και ιατρικού χαρακτηρισμού στην αυτή συμπεριφορά.

Ακολουθώντας μια παρόμοια πορεία σκέψης με τον Szasz, ο Conrad επισημαίνει ότι κομβικής σημασίας για τη διαδικασία της ιατρικοποίησης μιας κατάστασης είναι ο ορισμός της. Το να αρχίσει να λαμβάνει χώρα, δηλαδή, ο προσδιορισμός ενός προβλήματος με όρους ιατρικούς, αναφορικά με την περιγραφή του, την ερμηνεία του και τον τρόπο αντιμετώπισής του.⁴³² Η ιατρικοποίηση εν ολίγοις συνεπάγεται ότι το σύνολο του πληθυσμού τίθεται υπό ιατρική επιτήρηση, η οποία ξεκινά πριν τη γέννηση του ατόμου, από την εμβρυική ηλικία, μέσω των πολυάριθμων ιατρικών εξετάσεων και

⁴²⁶ T. Szasz, *The medicalization of everyday life. Selected essays*, Syracuse New York, Syracuse University Press, 2007, σ. 95-96.

⁴²⁷ Shopaholism στο πρωτότυπο, στο ίδιο, σ. 96.

⁴²⁸ Εμφανής στις περιπτώσεις αυτές η συλλειτουργία του ποινικού και του ιατρικού ελέγχου.

⁴²⁹ B.J. Sadock-V. Sadock (2015), ό.π., σ. 335.

⁴³⁰ Στο ίδιο, σ. 335.

⁴³¹ Στο ίδιο, σ. 335.

⁴³² P. Conrad (2007), ό.π., σ. 5.

προγεννητικών ελέγχων. Συνεχίζεται διά βίου μέσω των τακτικών ιατρικών ελέγχων, αλλά και μέσω μορφών πειθάρχησης⁴³³ όπως η άσκηση και η διαίτα. Μια επίσης ενδιαφέρουσα όψη της διείσδυσης της ιατρικής γνώσης στο σύνολο του φάσματος του ανθρώπινου βίου συνίσταται στο ότι τείνουν να γίνονται όλο και πιο δυσδιάκριτα τα όρια μεταξύ της φυσικής και της «κατασκευασμένης» διάστασης του ατόμου.⁴³⁴ Λόγου χάριν, η ανάπτυξη της ιατρικής και η ευρεία εφαρμογή της πλαστικής χειρουργικής, των μεταμοσχεύσεων και της προσθετικής οργάνων και μηχανημάτων, συντελούν στη διεύρυνση της παρέμβασης στο άτομο, η οποία πλέον αφορά και την εξωτερική εικόνα και τη μορφή του σώματος. Το σώμα και κατ' επέκταση το άτομο μετατρέπεται σε αντικείμενο απόλυτης διαχείρισης από τους ειδικούς, καθότι βάσει της επιστημονικής γνώσης καθορίζονται, για παράδειγμα, το επιθυμητό βάρος και σχήμα του σώματος.⁴³⁵ Πέραν της επιτήρησης, ο άνθρωπος γίνεται και αντικείμενο εμπορευματοποίησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η περίπτωση της πλαστικής χειρουργικής, η ανάπτυξη της οποίας οδήγησε στο ότι το σώμα και το πρόσωπο μετατρέπονται σε αντικείμενα προς πώληση, καθώς το άτομο μπορεί να «αγοράσει» τα χαρακτηριστικά που επιθυμεί να αποκτήσει.⁴³⁶

3.2 Η ιατρικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών ως ιδιαίτερη μορφή ιατρικοποίησης της παρέκκλισης

Κατ' αντιστοιχία με την όλο και διευρυνόμενη παρέμβαση της ιατρικής στην κοινωνική ζωή εν γένει, παρατηρείται, επίσης, η εντεινόμενη παρέμβαση της ιατρικής στον καθορισμό και τον έλεγχο της παρέκκλισης. Η παρέμβαση αυτή εδράζεται στην αντίληψη ότι όλο και περισσότερες συμπεριφορές «μη συμμόρφωσης» είναι αποτέλεσμα οργανικών ή ψυχιατρικών διαταραχών, φαινόμενο στο οποίο αποδίδεται ο όρος «ιατρικοποίηση της παρέκκλισης»⁴³⁷. Διαπιστώνεται, μάλιστα, ότι αφενός μεν οι ιατρικοί ορισμοί της παρέκκλισης υπερισχύουν πλέον έναντι άλλων ορισμών, λόγου χάριν ηθικών ή νομικών, αφετέρου δε δημιουργούνται νέες κατηγορίες

⁴³³Χαρακτηριστική είναι η ανάλυση του Foucault για το «πειθήνιο», πειθαρχημένο σώμα, βλ. M.Foucault,(2011), ό.π., σ. 211-212.

⁴³⁴Γ.Αλεξιάς,(2006),ό.π., σ.66.

⁴³⁵Στο ίδιο, σ.148 κε.

⁴³⁶Στο ίδιο, σ. 147.

⁴³⁷P.Conrad-J.W.Schneider (1992), ό.π., σ. 28 κε.

ιατρικοποιημένης παρέκκλισης, με τον χαρακτηρισμό άλλων καταστάσεων ή συμπεριφορών ως παθολογικών.⁴³⁸ Ως εκ τούτου, ο ιατρικός έλεγχος διευρύνεται, και η ερμηνεία και αντιμετώπιση διαφόρων μορφών παρεκκλίνουσας και εγκληματικής συμπεριφοράς γίνονται υπό το πρίσμα της υιοθέτησης της οπτικής της δυτικής επαγγελματικής ιατρικής. Μολονότι, λοιπόν, το φαινόμενο του ιατρικού ελέγχου της παρέκκλισης δεν είναι καινούργιο, έχει διαδοθεί στις σύγχρονες κοινωνίες σε τέτοιο βαθμό, ώστε να διαπιστώνεται η εγκαθίδρυση ενός ιατρικού μοντέλου κοινωνικού ελέγχου.⁴³⁹ Ενδεικτικό παράδειγμα της σύγχρονης τάσης αναγωγής των συγκρούσεων και των προβλημάτων σε παθολογικές, ατομικές, κατηγορίες, συνιστά η μαζική συνταγογράφηση και λήψη ψυχοφαρμάκων. Η θεραπεία τέτοιων «παθολογικών καταστάσεων» έχει άλλωστε αναδειχθεί σε μια από τις μεγαλύτερες οικονομικές επιχειρήσεις των τελευταίων δεκαετιών.⁴⁴⁰ Άλλα χαρακτηριστικά παραδείγματα, τα οποία αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, είναι αυτό της παιδοφιλίας και της κλεπτομανίας, στη σύγχρονη εποχή, και της ομοφυλοφιλίας κατά το παρελθόν.⁴⁴¹

Συνοπτικά, μία βασική όψη της ιατρικοποίησης είναι ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ή μιας κατάστασης ως ασθένειας και η χρησιμοποίηση ιατρικών μεθόδων για τη διάγνωση και αντιμετώπισή της.⁴⁴² Ο ιατρικός έλεγχος ασκείται, συνεπώς, σε ένα πρώτο επίπεδο, με τη διάγνωση της «ασθένειας», την τυποποίηση, δηλαδή των συμπεριφορών μη συμμόρφωσης σε διάφορες κατηγορίες, για καθεμία από τις οποίες απαιτούνται εξειδικευμένες μορφές θεραπείας και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, με τη θεραπευτική παρέμβαση.⁴⁴³ Μια δεύτερη όψη του φαινομένου της ιατρικοποίησης της παρέκκλισης έγκειται στην αναζήτηση βιο-ψυχικών παραγόντων οι οποίοι ερμηνεύουν, κατά τους ειδικούς, την εκδήλωση μορφών παρέκκλισης. Όπως σημειώνει η Κουκουτσάκη, «μπροστά σε μια συμπεριφορά της οποίας τα κίνητρα κρίνονται ακατανόητα ή ανορθολογικά, αναλαμβάνει ο ειδικός να προσδώσει κίνητρα, τα οποία τα αντλεί, συνήθως, από τον χώρο της ψυχοπαθολογίας. Έτσι, στο βαθμό που ακυρώνεται με αυτόν τον τρόπο η οπτική του ίδιου του δράστη μέσα από την επιστημονική ερμηνεία της συμπεριφοράς του, οποιοδήποτε κίνητρο μπορεί να

⁴³⁸ Στο ίδιο.

⁴³⁹ S.Pfohl, «Images of Deviance and social control: a sociological history», New York, McGraw –Hill, 1994, σ. 136-137.

⁴⁴⁰ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 41.

⁴⁴¹ T.Szasz (2007), ό.π., σ. 96.

⁴⁴² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 42.

⁴⁴³ P.Conrad-J.W.Schneider (1992), ό.π., σ. 29 κέ.

μετασχηματιστεί σε προβληματικό λόγω του προβληματικού χαρακτήρα ο οποίος προσδίδεται στη συμπεριφορά».⁴⁴⁴

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο όρος «παρέκκλιση», κατά την κρατούσα άποψη, προϋποθέτει μια οντολογική έννοια του αντικειμένου του.⁴⁴⁵ Συνεπάγεται, δηλαδή, την παραδοχή της ύπαρξης μιας κατάστασης, συνθήκης ή συμπεριφοράς η οποία, λόγω κάποιας εσωτερικής της ιδιότητας, παρεκκλίνει από αυτό που θεωρείται «φυσιολογικό» και, ομοίως, αντικειμενικώς προσδιορίσιμο. Όπως προαναφέρθηκε, τόσο στο πεδίο του ποινικού νόμου όσο και στο πεδίο της ιατρικής και ιδίως της ψυχιατρικής, η εν λόγω θεώρηση έχει δεχθεί οξεία κριτική. Για την ιατρική, συγκεκριμένα, έχει λεχθεί ότι αυτή «προβάλλει έναν αξιολογικά ουδέτερο χαρακτήρα, αποσυνδεδεμένη από τη συμβατική ηθική και τους ισχύοντες κανόνες, ενώ στην πραγματικότητα, είναι ακριβώς η συμβατική ηθική που επανεπιβεβαιώνεται με μια «επιστημονικά ουδέτερη» γλώσσα».⁴⁴⁶ Μολαταύτα, βάσει της κρατούσας άποψης, κατ' αντιστοιχία με τις νομικές κατηγορίες, «οι ιατρικές κατηγορίες παρέκκλισης» εκλαμβάνονται σαν αντικειμενικό δεδομένο, υπό τη μορφή «αντικειμενικά προσδιοριζόμενων διαταραχών», οι οποίες, κατά συνέπεια, δεν επιδέχονται αξιολογικών προσδιορισμών.⁴⁴⁷ Συνακόλουθα, η ιατρική παρέμβαση φέρεται να είναι αποδεδειγμένη από την κρατούσα ηθική⁴⁴⁸ και, έτσι συσκοτίζεται το ότι αποτελεί μέσο άσκησης κοινωνικού ελέγχου, βάσει του επιχειρήματος ότι από τη στιγμή που υπάρχει ασθένεια, θα πρέπει να υπάρξει και θεραπευτική παρέμβαση. Παρομοίως, το κράτος ενίοτε νομιμοποιείται να επιβάλει τη θεραπεία ως μέσο για την προστασία του κοινωνικού συνόλου.⁴⁴⁹

Κατόπιν των προαναφερθέντων, ανακύπτει ένα εύλογο ερώτημα σχετικά με την ιατρικοποίηση της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών και της εξάρτησης. Η ιατρικοποίησή τους συνεπάγεται, πρώτον, την υπαγωγή των εν λόγω φαινομένων στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής, μέσω του χαρακτηρισμού τους με όρους ψυχοπαθολογίας

⁴⁴⁴ Α.Κουκουτσάκη (2002),ό.π., σ. 42.

⁴⁴⁵ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 10κε.

⁴⁴⁶ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 43.

⁴⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 43.

⁴⁴⁸ Η θέση αυτή συνιστά κομβική θέση του ρεύματος της ιατρικής φυσιοκρατίας, ή ιατρικού νατουραλισμού, που είναι η φιλοσοφική θέση βάσει της οποίας οι έννοιες της υγείας και της νόσου, τουλάχιστον ως θεμελιώδεις έννοιες της δυτικής ιατρικής, συνιστούν έννοιες ελεύθερες αξιολογικού φορτίου, στο Π.Ουλής, *Η φύση της ψυχικής νόσου. Μια φιλοσοφική-επιστημονική διερεύνηση*, Αθήνα, εκδ. Εξάντας, 2003, σ. 23.

⁴⁴⁹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π.,σ.43.

και, δεύτερον, τη θεώρησή τους σαν καταστάσεις δυνάμει ιάσιμες. Τρίτον, κρίνεται απαραίτητη η παρέμβαση των ειδικών του ιατρικού κλάδου, με στόχο τη θεραπεία. Εν ολίγοις, πρόκειται, κατά τη διατύπωση του Conrad, για «τον μετασχηματισμό ανθρώπινων καταστάσεων σε ιάσιμες διαταραχές».⁴⁵⁰ Ένα σημείο προβληματισμού έγκειται στο ότι η ιατρικοποίηση δεν αφορά το σύνολο των ψυχοτρόπων ή εξαρτησιογόνων ουσιών, ή έστω δεν έχει εκδηλωθεί στον ίδιο βαθμό ή με την ίδια ένταση. Μεταξύ των ουσιών που μπορούν να προκαλέσουν εξάρτηση, αλλά και να βλάψουν την υγεία του χρήστη, συγκαταλέγονται ευρύτατα καταναλισκόμενες νόμιμες ουσίες, όπως η καφεΐνη, η νικοτίνη και το αλκοόλ. Παρατηρείται εσχάτως η ιατρική παρέμβαση στο ζήτημα της κατανάλωσης αλκοόλ και του καπνίσματος, χωρίς όμως την έντονη απαξία που συνοδεύει τη χρήση παράνομων ουσιών. Ως εκ τούτου, το ερώτημα αφορά το γιατί επιλέχθηκε η χρήση ορισμένων ουσιών και όχι κάποιων άλλων, ή όλων συνολικά των εξαρτησιογόνων ουσιών για να υπαχθεί στο πεδίο παρέμβασης της ιατρικής.

Όπως προαναφέρθηκε, ο όρος ιατρικοποίηση «περιγράφει μια διαδικασία μέσω της οποίας μη ιατρικά ζητήματα εξελίσσονται σε ζητήματα τα οποία προσδιορίζονται και αντιμετωπίζονται σαν ιατρικά ζητήματα, συνήθως σαν ασθένειες ή διαταραχές».⁴⁵¹ Επίσης, ήδη αναλύθηκε ανωτέρω ο τρόπος με τον οποίο, κατά το παρελθόν, η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών ήταν ενταγμένη στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων, στο πλαίσιο, μεταξύ άλλων, κοινωνικών δραστηριοτήτων και θρησκευτικών τελετουργικών.⁴⁵² Επί σειρά ετών, η κατανάλωση των ουσιών που στη σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζονται «ναρκωτικά» δεν ενέπιπτε στη δικαιοδοσία ούτε του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης ούτε στην αρμοδιότητα των ασκούντων την ιατρική και τα συναφή επαγγέλματα. Ως εκ τούτου, τα φαινόμενα της όποιας εμπλοκής με τις ψυχοτρόπες ουσίες βρίσκονταν ακόμα εκτός της εμβέλειας των δύο «κυρίαρχων συστημάτων κοινωνικού ελέγχου της παρεκκλίσης, ποινικού και ιατρικού», τα οποία λειτουργούν βάσει του χαρακτηρισμού των παρεκκλινουσών συμπεριφορών ως εγκλημάτων ή ασθενειών, προτείνοντας, εν συνεχεία, την αντίστοιχη μεταχείριση.⁴⁵³ Υπάρχουν, ωστόσο, αναφορές για την «τρέλα του ποτού», λόγου χάριν από τον Ηρόδοτο, ο οποίος περιγράφει τη μέθη ως ασθένεια του σώματος και της

⁴⁵⁰ Αυτός είναι ο υπότιτλος του συγγράμματος «*The medicalization of society. On the transformation of human conditions into treatable disorders*», P. Conrad (2007), ό.π.

⁴⁵¹ P. Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

⁴⁵² Ν. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 9-10.

⁴⁵³ Α. Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 20.

ψυχής. Επίσης, ο Αριστοτέλης ορίζει την ακολασία ως κατάσταση λειτουργικής φύσεως, ενώ τη μέθη οργανικής φύσεως, θεωρώντας την μεν ακολασία μόνιμη, ενώ τη μέθη ιάσιμη.⁴⁵⁴ Τέλος, σύμφωνα με τον Σενέκα η μέθη είναι κατάσταση εσκεμμένης παραφροσύνης, δηλαδή ένας συγκερασμός του στοιχείου της επιλογής με εκείνου της ασθένειας.⁴⁵⁵ Εκτιμάται, πάντως, ότι οι συγκεκριμένες συμπεριφορές και καταστάσεις δεν συνιστούσαν τότε φαινόμενο συνδεδεμένο με κάποιας μορφής κοινωνικό αποκλεισμό.⁴⁵⁶

Αναφορικά, μεν, με την ποινική δικαιοσύνη, εξετάστηκε στην αντίστοιχη ενότητα το πέρασμα του ζητήματος των ναρκωτικών στο πεδίο της εγκληματοποιημένης συμπεριφοράς. Αναφορικά δε με την υπαγωγή των ναρκωτικών στο πεδίο αρμοδιότητας των ασκούντων την ιατρική, στην παρούσα ενότητα θα παρατεθούν ορισμένα σημαντικά στοιχεία με σκοπό την κατανόηση των γεγονότων και των διαδικασιών που οδήγησαν στη σύγχρονη θεώρηση της χρήσης ναρκωτικών και της εξάρτησης από αυτά. Είναι, κατ' αρχάς, γνωστή και έχει επίσης αναλυθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο η υπαγωγή της «εξάρτησης από ουσίες» καθώς και της «κατάχρησης»⁴⁵⁷ ουσιών σε έναν εκτενέστατο, άλλωστε, «κατάλογο» στον οποίο ταξινομούνται οι λεγόμενες «ψυχικές διαταραχές».⁴⁵⁸ Ειδικότερα, η εξάρτηση θεωρείται ως μια «ψυχοπαθολογική κατάσταση που περιλαμβάνει ένα σύνολο από σωματικά, συμπεριφορικά, γνωσιακά και ψυχικά συμπτώματα, συνδεδεμένα με τη λήψη μιας ψυχοδραστικής ουσίας».⁴⁵⁹ Πέραν τούτου, ακόμα και μέσω μιας απλής ανάγνωσης των εν ισχύ νομοθετημάτων, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η ιατρική παρέμβαση δεν αποτελεί πάντα αυτόνομη μορφή κοινωνικού ελέγχου του ζητήματος. Αντιθέτως, πολύ συχνά συνυπάρχει με τον ποινικό έλεγχο και «αξιοποιείται» από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.⁴⁶⁰

Σε ένα πλαίσιο ευρύτερο της ιατρικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών, τίθεται το ζήτημα των διαδικασιών ιατρικοποίησης της παρέκκλισης. Σημειώνεται σχετικώς ότι οι

⁴⁵⁴ Αριστοτέλης, Συμπόσιον ή Περί μέθης, όπως αναφέρεται στο Κ.Κοκκώλης, «Είναι η εξάρτηση ασθένεια ή επιλογή;», σ.4, όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα του OKANA, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/doc_download.

⁴⁵⁵ Σενέκας, Επιστολή LXXXIII, στο ίδιο, σ. 4.

⁴⁵⁶ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 10.

⁴⁵⁷ Υπενθυμίζεται ότι οι δύο όροι διαφοροποιούνται ως προς τη σημασία τους, μολοντί συχνά συγχέονται στην καθομιλουμένη. Η «κατάχρηση», συγκεκριμένα, υποδηλώνει τη «χρήση οποιασδήποτε ουσίας, συνήθως αυτοχορηγούμενης, με τρόπο που αποκλίνει από τα αποδεκτά ή ιατρικά πρότυπα», στο Β.Ι.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 106.

⁴⁵⁸ Οι πιο γνωστές ταξινομήσεις είναι το DSM και το ICD.

⁴⁵⁹ Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

⁴⁶⁰ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 38.

εν λόγω μετασχηματισμοί, έχοντας πρώτα βρει πρόσφορο έδαφος ιδίως στις ΗΠΑ, με όχημα, συν τοις άλλοις, την ισχυρή πίστη στις δυνατότητες της επιστήμης,⁴⁶¹ εντοπίζονται σήμερα στο σύνολο του δυτικού κόσμου.⁴⁶² Παράλληλα, η ιατρικοποίηση της παρέκκλισης συνίσταται επί της ουσίας στη μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου.⁴⁶³ Επισημαίνεται, δε, ότι η διαχείριση του ζητήματος των ναρκωτικών δεν ακολούθησε μια γραμμική πορεία μέσα στα χρόνια, συνεπώς δεν είναι εφικτό να προσδιοριστεί με ακρίβεια ένα συγκεκριμένο σημείο για το οποίο μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι σηματοδοτεί το πέρασμα από την εγκληματοποίηση στην ιατρικοποίηση.⁴⁶⁴ Αφενός μεν, γιατί οι δύο συνθήκες εξακολουθούν σε πολλά κράτη να συνυπάρχουν, αφετέρου δε, διότι σπέρματα της θεώρησης της χρήσης ουσιών σαν ιατρικού προβλήματος εντοπίζονταν και πριν την κατίσχυση της αντίληψης αυτής. Διαχρονικά, φαίνεται ότι το ποινικό και το ιατρικό μοντέλο συνυπάρχουν και συλλειτουργούν,⁴⁶⁵ μολονότι στη σύγχρονη εποχή εκ πρώτης όψεως φαίνεται πως το ποινικό ενίοτε «υποχωρεί» εμπρός της επικράτησης του ιατρικού.

Σχετικά με τον προσδιορισμό του χρονικού σημείου στο οποίο ξεκινά «η ουσιαστική παρέμβαση της ιατρικής στον έλεγχο των συμπεριφορών μη συμμόρφωσης», εκτιμάται ότι αυτή συμπίπτει με τη γένεση της εγκληματολογίας ως επιστήμης στα τέλη του 19^ο αιώνα.⁴⁶⁶ Το «προϊόν» της νέας επιστήμης, ο εγκληματίας, καθίσταται αντικείμενο παρατήρησης με τη συνδρομή και της ιατρικής, από τον ευρύτερο χώρο της οποίας προέρχονται διάφορες κατηγορίες ειδικών που ασχολούνται με τη μελέτη του εγκληματία. Είναι η περίοδος κατά την οποία μετατίθεται το ενδιαφέρον από την πράξη στον δράστη, ενώ ήδη αναδύεται ένα επιστημονικό μοντέλο ερμηνείας της ανθρώπινης συμπεριφοράς: υπογραμμίζεται η καθορισμένη φύση της, η οποία δεν αποτελεί παρά το αποτέλεσμα κάποιων αιτιακών σχέσεων που μπορεί να ανακαλυφθούν με την ίδια επιστημονική μέθοδο που χρησιμοποιείται για την κατανόηση των φυσικών φαινομένων.⁴⁶⁷ Έτσι, ιστορικά, οι ντετερμινιστικές θεωρίες της ανθρώπινης

⁴⁶¹ P. Conrad-J.W. Schneider(1992), ό.π., σ. 264.

⁴⁶² Στο ίδιο, σ. 263.

⁴⁶³ Ε. Ανδριάκαϊνα, *Παίζοντας με τα όρια. Θεραπευτικές κοινότητες και χρήστες ναρκωτικών*, Αθήνα, εκδ. Βιβλιόραμα, 2005, σ. 71.

⁴⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 71.

⁴⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 71.

⁴⁶⁶ Διευκρινίζεται, πάντως, ότι η ιατρικοποίηση της παρέκκλισης συνιστά φαινόμενο πολύ πιο ευρύ από τη «συνεργασία» της εγκληματολογίας με την ιατρική, και δη την ψυχιατρική, στο Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 41.

⁴⁶⁷ Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 9-14.

συμπεριφοράς συνδέονται με την «παθολογικοποίηση» των συμπεριφορών μη συμμόρφωσης. Ως εκ τούτου, ο έλεγχος της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν επιχειρείται πλέον με επιβολή ποινικής κύρωσης, αλλά κυρίως με τη συνδρομή της επιστήμης, που παράγει μεθόδους παρατήρησης και ελέγχου.⁴⁶⁸ Ο Foucault παρατηρεί σχετικά ότι δεν είναι μόνον ο δικαστής που δικάζει, αλλά και οι «ψυχίατροι ή ψυχολόγοι πραγματογνώμονες» και άλλοι «ειδικοί», οι οποίοι «κατακερματίζουν τη νόμιμη εξουσία του τιμωρείν»,⁴⁶⁹ καθώς στο επίκεντρο του επαγγελματικού ενδιαφέροντος τίθεται πλέον, αντί της ανεπίτρεπτης πράξης, ο δράστης, ο ένοχος. Ο δε ρόλος του ψυχιάτρου είναι «συμβουλευτικός» για την επιβολή της «κατάλληλης» ποινής, ανάλογα με ορισμένα χαρακτηριστικά του δράστη, με προεξάρχον αυτό της επικινδυνότητας.⁴⁷⁰

Αναφορικά με την εξάρτηση συγκεκριμένα, η θεώρησή της ως ασθένειας συνδέεται με την ίδρυση των Ανώνυμων Αλκοολικών από τους Wilson και Smith το 1935, στο Ohio των ΗΠΑ.⁴⁷¹ Αν και η συνεισφορά του χειρουργού Smith υπήρξε σημαντική, ο Wilson ήταν κυρίως εκείνος που δέχθηκε την επιτροπή του Silkworth, Διευθυντή του Charles Towns Hospital for Drug and Alcohol Addictions στην Νέα Υόρκη, όπου είχε εισαχθεί για θεραπεία. Οι Wilson και Smith είχαν υιοθετήσει μέρος των απόψεων του Buchman, ιδρυτή της Ομάδας της Οξφόρδης και του Moral Rearmament, σύμφωνα με τον οποίο ο αλκοολισμός ήταν εκδήλωση ηθικής αδυναμίας. Κατά τον Silkworth ωστόσο, υπήρχε κάποια παθολογική βάση της εξάρτησης, όπως και όλων των ασθενειών.

Η υιοθέτηση του μοντέλου της ασθένειας από τους Ανώνυμους Αλκοολικούς συνετέλεσε στην εκλαΐκευση της θεώρησης αυτής και στη διάχυσή της στο κοινωνικό σώμα, παράλληλα με την παραγωγή μεγάλου όγκου σχετικής βιβλιογραφίας για περισσότερο από έναν αιώνα.⁴⁷² Αργότερα, το 1956, και αμέσως μετά την ίδρυση των Ανώνυμων Ναρκομανών, η American Medical Association ορίζει τον αλκοολισμό ως ασθένεια. Λίγες δεκαετίες αργότερα, το έτος 1991, υιοθετεί τη διπλή ταξινόμηση του International Classification of Diseases και αποδέχεται την εξάρτηση ως ταυτοχρόνως ψυχιατρική και γενική ιατρική κατάσταση. Το 1997, ο τότε διευθυντής του National

⁴⁶⁸ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 40.

⁴⁶⁹ Μ. Foucault (2011), ό.π., σ. 30

⁴⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 30-31.

⁴⁷¹ Η ιστορική αυτή επισκόπηση παρατίθεται στο Κ.Κοκκώλης, «Είναι η εξάρτηση ασθένεια ή επιλογή;», ό.π., σ. 3, στο [www.okana.gr>doc_download](http://www.okana.gr/doc_download)

⁴⁷² Στο ίδιο, σ. 4.

Institute on Drug Abuse, Leshner, δηλώνει πως ο εθισμός είναι μεν μία εγκεφαλική νόσος, αλλά «όχι μόνο μια εγκεφαλική νόσος».⁴⁷³ Πιο πρόσφατα, η Volkow επεκτείνει τον προαναφερθέντα ορισμό του Leshner, δηλώνοντας πως ο εθισμός είναι μία εγκεφαλική νόσος, η οποία είναι ιάσιμη.⁴⁷⁴ Τέλος, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας ιατροκοποίησης της καθημερινής ζωής ή, υπό άλλη οπτική, στο πλαίσιο της όξυνσης της ψυχικής δυσφορίας του σύγχρονου ανθρώπου,⁴⁷⁵ αντικείμενο της εξάρτησης δεν είναι πλέον μόνο οι νόμιμες ή μη ουσίες. Αντιθέτως, «ένα κύμα εξαρτήσεων κατακλύζει την κοινωνία της όψιμης αστικής νεωτερικότητας»,⁴⁷⁶ περιλαμβάνοντας τα τυχερά παιχνίδια, το διαδίκτυο, τη γυμναστική, την εργασία και ορισμένες τροφές.⁴⁷⁷

Η διεθνής αυτή κινητικότητα στον τομέα της ιατροκοποίησης της εξάρτησης αντανακλάται και στο πνεύμα των νομοθετικών ρυθμίσεων, οι οποίες αποσκοπούν στη διαχείριση του ζητήματος. Παρατηρείται, εν ολίγοις, ότι τα νομοθετικά κείμενα εμφορούνται από ένα πνεύμα παραδοχής της ιατρικής διάστασης του ζητήματος και, συνακόλουθα, της αναγκαιότητας υποβολής του ατόμου στη θεραπεία, με στόχο την ίαση. Τα ερωτήματα που αναπόφευκτα ανακύπτουν, συχνά διατυπώνονται με τρόπο που απηχεί την ύπαρξη δισεπίλυτων διλημμάτων. Ορισμένα από αυτά συνίστανται στο αν πρέπει να δοθεί έμφαση στην καταστολή ή την πρόληψη, το αν είναι προτιμότερη η θεραπεία ή η τιμωρία, ή το αν είναι προτιμότερη μια πολιτική μηδενικής ανοχής σε σχέση με μια πιο ανεκτική και ήπια πολιτική.⁴⁷⁸ Αντικείμενο διαφωνίας αποτελεί επίσης το ποια θεραπευτική προσέγγιση είναι περισσότερο συμφέρουσα και αποτελεσματική,⁴⁷⁹ καθώς και το αν είναι επιτρεπτή η υποχρεωτική θεραπεία⁴⁸⁰ του εξαρτημένου προσώπου. Τέλος, το δίλημμα επεκτείνεται και στη διατύπωση απόψεων υπέρ και κατά της απεγκληματοποίησης της χρήσης ουσιών.⁴⁸¹

Ένα ζήτημα που έχει σχολιαστεί κριτικά έγκειται στην επίκληση της ψυχικής εξάρτησης ως «διαγνωστικού κριτηρίου» της εξάρτησης.⁴⁸² Η χρήση του όρου «ψυχική

⁴⁷³ Στο ίδιο, σ. 4.

⁴⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 4.

⁴⁷⁵ Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 11.

⁴⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 19.

⁴⁷⁷ Ε.Ανδριάκαϊνα (2005), ό.π., σ. 60. Τονίζεται, δε, πως ο αριθμός των αντικειμένων της εξάρτησης είναι ευθέως ανάλογη με το ποσοστό των «δυσλειτουργικών» ή «προβληματικών» ατόμων, τα οποία χρήζουν θεραπευτικής παρέμβασης και τροφοδοτούν με τη σειρά τους κλάδους όπως η συμβουλευτική και η ψυχοθεραπεία.

⁴⁷⁸ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

⁴⁷⁹ Ενδεικτικά στο Α.Μάτσα (2004), ό.π., σ. 38-45.

⁴⁸⁰ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

⁴⁸¹ Ενδεικτικά στο Ν.Κουράκης (2001), ό.π.

⁴⁸² Κ.Γρίβας (1995), Οπιούχα, ό.π., σ. 140.

εξάρτηση» έχει επικριθεί και χαρακτηριστεί αντιεπιστημονική, καθώς η «ψυχική εξάρτηση» θεωρείται σαν μια «απολύτως υποκειμενική κατάσταση που είναι αδύνατο να προσδιοριστεί με αντικειμενικά κριτήρια ή να ποσοτικοποιηθεί...από ψυχολογική άποψη ο όρος υποδηλώνει την επιθυμία ή την τάση για επανάληψη οποιασδήποτε δραστηριότητας από την οποία απορρέει χαρά, ευχαρίστηση ή ικανοποίηση. Έχει συνεπώς εφαρμογή σε πλήθος καταστάσεων και καθορίζει όλες σχεδόν τις επιλογές του ανθρώπου στην ατομική και κοινωνική του ζωή».⁴⁸³ Η επίκληση της «ψυχικής εξάρτησης» ερμηνεύεται σαν μια πολιτική επιλογή, «ένα ποινικό εφεύρημα» με στόχο να νομιμοποιηθεί «επιστημονικά» η επέκταση της καταστολής από τις ψυχοτρόπες ουσίες που προκαλούν σωματική εξάρτηση στις ψυχοτρόπες ουσίες που δεν προκαλούν, όπως η κάνναβη.⁴⁸⁴ Υπό αυτή την οπτική, όλα τα πρόσωπα και πράγματα με τα οποία μπορεί να αναπτύξει σχέση ένας άνθρωπος, μπορεί να μετασχηματιστούν σε «εξαρτησιογόνους παράγοντες».⁴⁸⁵ Η κατίσχυση της θεώρησης αυτής συνεπάγεται την ιατρικοποίηση πολλών πτυχών της καθημερινής ζωής οποιουδήποτε ανθρώπου, καθώς όλοι είναι εξαρτημένοι και μάλιστα «πολυεξαρτημένοι»,⁴⁸⁶ από το φαγητό, το ποτό, τα αγαπημένα πρόσωπα, την εργασία και ούτω καθεξής.

Ένα ακόμα ζήτημα που έχει επισημανθεί συνίσταται στη δαιμονοποίηση της χρήσης ορισμένων μόνο ουσιών, μολονότι η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από την, ενίοτε, αλόγιστη κατανάλωση φαρμάκων και δη ψυχοφαρμάκων. Όπως παρατηρεί η Κ.Μάτσα, «η επίσημη Ψυχιατρική, αλλά και γενικότερα η ιατρική επιστήμη, διαμορφώνουν την αντίληψη ότι τα ψυχοφάρμακα είναι η κύρια-και για πολλούς η μόνη-απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα και σε όλα τα ζητήματα, που εκ των πραγμάτων θέτει στον άνθρωπο μια ψυχική διαταραχή».⁴⁸⁷ Οι δε όροι ζωής του σημερινού ανθρώπου θεωρείται ότι διαμορφώνουν το πλαίσιο «της συστηματικής ιατρικοποίησης του ψυχικού πόνου και τελικά ολόκληρης της ανθρώπινης ύπαρξης», κάνοντας πολύ εύκολη την καταφυγή στα χάπια, το αλκοόλ, τα ναρκωτικά.⁴⁸⁸ Είναι αξιοπρόσεκτο, όμως, το ότι η κατανάλωση των ουσιών λαμβάνει τον χαρακτήρα της εγκληματικής πράξης μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, δηλαδή όταν πρόκειται για κατανάλωση «ναρκωτικών», ενώ γενικώς θεωρείται όχι μόνο ανεκτή αλλά και

⁴⁸³ Στο ίδιο, σ. 139-140.

⁴⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 139-140.

⁴⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 140.

⁴⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 140.

⁴⁸⁷ Κ.Μάτσα (2013), ό.π., σ. 62.

⁴⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 62.

επιθυμητή, και μάλιστα ενθαρρύνεται από τους ασκούντες την ιατρική. Αναδύεται, λοιπόν, για μια ακόμα φορά η σπουδαιότητα της σημασίας που αποδίδεται σε μια πράξη, στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοινωνικο-ιστορικής συγκυρίας, υπενθυμίζοντας ότι «πάντα είναι η κοινωνία που καθορίζει ποιος και σε ποια στιγμή έχει δικαίωμα να κάνει χρήση ουσιών»⁴⁸⁹.

3.3 Η ψυχιατρική και η φύση της ψυχικής ασθένειας⁴⁹⁰

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, η εξάρτηση συνιστά μια «ψυχοπαθολογική κατάσταση που περιλαμβάνει ένα σύνολο από σωματικά, συμπεριφορικά, γνωσιακά και ψυχικά συμπτώματα, συνδεδεμένα με τη λήψη μιας ψυχοδραστικής ουσίας».⁴⁹¹ Η διαχείριση της εξάρτησης, που εκλαμβάνεται ως μη φυσιολογική κατάσταση, επαφίεται προνομιακά στην Ψυχιατρική.⁴⁹² Η εξάρτηση, καλούμενη ως «διαταραχή χρήσης ουσιών», περιλαμβάνεται στο παγκόσμιας εμβέλειας Διαγνωστικό Εγχειρίδιο (DSM) της Αμερικανικής Ψυχιατρικής Εταιρείας.⁴⁹³ Παράλληλα, το ερώτημα του τι συνιστά ψυχική ασθένεια έχει επιφέρει τη διατύπωση αντικρουόμενων απόψεων στους κόλπους της Ψυχιατρικής. Ως εκ τούτου, κρίνεται σκόπιμη, η παράθεση ορισμένων στοιχείων αναφορικά με την Ψυχιατρική ως κλάδο της Ιατρικής, αλλά και την επιστημονική «διένεξη» σχετικά με τη φύση της ψυχικής ασθένειας, ώστε να καταστεί πιο εύληπτη η διαπίστωση περί της σχετικότητας που περιβάλλει τον χαρακτηρισμό της εξάρτησης ως «ψυχικής ασθένειας», μιας θεώρησης η οποία συχνά σχολιάζεται στο Β Μέρος της διατριβής.

⁴⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 48.

⁴⁹⁰ Επισημαίνεται ότι ο όρος «ψυχική ασθένεια» περιλαμβάνει τις διαστάσεις της αιτιολογίας, της παθογένειας και της βέβαιης οριοθέτησης της ψυχοπαθολογικής οντότητας. Τονίζεται, δε, ότι οι συγγραφείς αποφεύγουν τη χρήση του εν λόγω όρου, λόγω του ότι εκτιμάται ότι το παρόν επίπεδο της ψυχιατρικής γνώσης δεν επιτρέπει τη διατύπωση βέβαιων κρίσεων για την αιτιολογία των περισσότερων «ασθενειών» ούτε και μπορεί να απομονώσει με βεβαιότητα όλες τις περιγραφόμενες οντότητες, ώστε να τις ονομάσει «ασθένειες». Ως εκ τούτου, προτιμάται ο όρος «ψυχική διαταραχή», ο οποίος περιλαμβάνει μόνο σύνολα συμπτωμάτων, «δηλαδή σύνδρομα τα οποία ταυτοποιήθηκαν περιγραφικά και στατιστικά». Συνεπώς, θεωρείται πιο «ουδέτερος», στο Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 6. Ο λόγος για τον οποίο γίνεται εδώ αναφορά σε «ψυχική ασθένεια» έγκειται στο ότι ακριβώς ο χαρακτήρας της είναι το ζήτημα που τίγεται στην παρούσα ενότητα, οπότε η επιλογή του στενότερου όρου «διαταραχή» κρίνεται ως μη ενδεδειγμένη.

⁴⁹¹ Στο ίδιο, σ. 246.

⁴⁹² Εκτός βεβαίως των κλάδων που συνδέονται με το Ποινικό Δίκαιο, στο Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 81.

⁴⁹³ American Psychiatric Association (2013), ό.π., σ. 485.

Όπως παρατηρεί ο Szasz, η ψυχιατρική, με τη σύγχρονη έννοια, κάνει την εμφάνισή της όταν οι άνθρωποι παύουν να ερμηνεύουν την ενοχλητική, αντισυμβατική συμπεριφορά με θρησκευτικούς και υπαρξιακούς όρους και ξεκινούν να την ερμηνεύουν με ιατρικούς όρους.⁴⁹⁴ Σύμφωνα, δε, με τον Στυλιανίδη, «η ψυχιατρική πρακτική βρίσκεται αντιμέτωπη, ήδη από τη γένεσή της, με μια θεμελιακή αντίθεση, που προέρχεται από την αντιφατική φύση του αντικειμένου της, την ψυχική διαταραχή. Η παρέκκλιση από την κανονικότητα, ή ανώμαλη συμπεριφορά, πρέπει να θεραπευτεί, και αν είναι δυνατό να εξαλειφθεί. Ταυτόχρονα χρειάζεται να εξασφαλιστεί η προστασία του κοινωνικού συνόλου από τις απρόβλεπτες και επικίνδυνες εκδηλώσεις της. Έτσι, η ψυχιατρική πρακτική ταλαντεύεται ανάμεσα στη θεραπευτική της λειτουργία και την άσκηση κοινωνικού ελέγχου, διά μέσου ενός πολιτικού και διοικητικού θεσμικού πλαισίου».⁴⁹⁵

Πριν την επισκόπηση της ιστορικής διαδρομής της ψυχιατρικής, είναι σημαντικό να οριστεί και να οριοθετηθεί το αντικείμενό της. Συγκεκριμένα, βάσει ενός κοινώς αποδεκτού ορισμού, η ψυχιατρική «είναι ο κλάδος του ιατρικού επαγγέλματος που ασχολείται με την προέλευση, τη διάγνωση, την παρουσίαση και τη διαχείριση ψυχικών διαταραχών, συναισθηματικών και συμπεριφορικών διαταραχών».⁴⁹⁶ Βάσει δε της σύγχρονης αντίληψης, ο ψυχίατρος μπορεί να συνδυάζει τρεις διαφορετικούς ρόλους.⁴⁹⁷ Ο πρώτος, ιστορικά, ρόλος είναι αυτός του «ιατρού που παρακολουθεί τον ψυχικά ασθενή και φροντίζει για τη θεραπεία του, δηλαδή ένας εξειδικευμένος γιατρός, που κυρίως ασχολείται με όποιους έχουν τα χρήματα ή την κοινωνική θέση και μπορούν να τύχουν ειδικής ιατρικής περίθαλψης». Ο δεύτερος ρόλος, από τον 19^ο αιώνα και ύστερα, είναι αυτός του διευθυντή ή του επιστημονικού προσωπικού «σε ειδικό άσυλο φύλαξης ή θεραπείας ψυχικά ασθενών, αφού είναι πλέον αποδεκτή η θέση ότι οι ψυχικά ασθενείς δεν μπορούν να αφήνονται εγκαταλελειμμένοι και εκείνοι που έχουν διαπράξει κάποια αξιόποινη πράξη δεν πρέπει να στοιβάζονται στις φυλακές μαζί με τους «κανονικούς» εγκληματίες. Τέλος, στον 20^ο αιώνα και κυρίως μετά το δεύτερο

⁴⁹⁴T.Szasz (2007), ό.π., σ. 55-56.

⁴⁹⁵Σ.Στυλιανίδης, «Άτομο επικίνδυνο ή επικίνδυνο περιβάλλον; Ερωτήματα με αφορμή την κρίση», στο Π.Σακελλαρόπουλος (επιμ), *Επικινδυνότητα και Κοινωνική Ψυχιατρική. Κείμενα από δύο συμπόσια για την Ψυχιατρική, την επικινδυνότητα και τη Δικαιοσύνη*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1990, σ. 75.

⁴⁹⁶Ευρωπαϊκή ένωση ειδικευμένων ιατρών. Τμήμα ψυχιατρικής. «Το προφίλ του ψυχίατρου», *Ψυχιατρικό Βήμα*, Τόμος 1-Τεύχος 1, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018, σ. 6.

⁴⁹⁷N.Eastman et al, *Forensic psychiatry*, Oxford, Oxford University Press, 2012, σ. 11 κε.

μισό του, ο ψυχίατρος αποκτά, επίσης, την ιδιότητα του πραγματογνώμονα ή του μάρτυρα ειδικών γνώσεων»⁴⁹⁸.

Ακολούθως, η εξέταση βασικών σημείων της ιστορικής διαδρομής της ψυχιατρικής συντελεί στο να γίνει σαφέστερη η εξέλιξη του ρόλου της και, συνακόλουθα, του ρόλου του ψυχιάτρου, στο σύγχρονο κοινωνικό γίνεσθαι. Όπως προαναφέρθηκε, η έννοια της ασθένειας ήταν κατά το παρελθόν συνδεδεμένη με την έννοια της αμαρτίας. Η διάσημη, θεωρείτο αποτέλεσμα της στροφής προς τον θεό και της μετάνοιας, εν ολίγοις αποτέλεσμα θαύματος.⁴⁹⁹ Η θεώρηση αυτή, κατάλοιπα της οποίας φαίνεται να επιβιώνουν στη σύγχρονη εποχή,⁵⁰⁰ ήταν ιδιαιτέρως ισχυρή στην περίπτωση της ψυχικής ασθένειας. Μάλιστα, η έννοια της ψυχικής ασθένειας, σε άμεση συνάρτηση με την έννοια της επικινδυνότητας, πολύ πριν αμφότερες αποκτήσουν το σύγχρονο εννοιολογικό τους περιεχόμενο, ήταν ήδη συνδεδεμένες με την ιδέα του «κακού, αμαρτωλού ατόμου», το οποίο ήταν ικανό να διαπράξει «οποιοδήποτε βίαιο έγκλημα».⁵⁰¹

Σημαντική έως σήμερα θεωρείται η συμβολή του Ιπποκράτη στη μελέτη της ψυχικής διαταραχής. Ομοίως με την απόρριψη της μεταφυσικής προσέγγισης της σωματικής ασθένειας, ο Ιπποκράτης πρώτος αποσυνέδεσε την ψυχική διαταραχή από τις μεταφυσικές προεκτάσεις της και υποστήριξε ότι αυτή οφείλεται είτε σε παθογόνες επιδράσεις του περιβάλλοντος, είτε σε κάποια δυσλειτουργία του οργανισμού.⁵⁰² Εξακολουθεί, μάλιστα, να είναι αποδεκτός ο τρόπος με τον οποίο περιέγραψε βασικές ψυχικές διαταραχές, όπως η μανία, η άνοια και η μελαγχολία.⁵⁰³ Σημαντικό είναι επίσης το έργο του Αρεταίου, ο οποίος έζησε τον πρώτο αιώνα μ.Χ στην Καπαδοκία. Ο Αρεταίος εστίαζε το ενδιαφέρον του στο πώς αισθάνεται και σκέπτεται ο εκάστοτε ασθενής του και καινοτόμησε διαχωρίζοντας τη σχιζοφρένεια από τη μανία. Επίσης, ήταν ο πρώτος που μελέτησε τις ψυχικές διαταραχές της γεροντικής ηλικίας.⁵⁰⁴ Ο Γαληνός, τέλος, θεωρείται ο πατέρας της ψυχοσωματικής ιατρικής, αποκαλύπτοντας το ρόλο των ψυχολογικών παραγόντων στην πρόκληση σωματικών διαταραχών. Αναγνώρισε τον εγκέφαλο ως έδρα των ψυχικών λειτουργιών και συνέδεσε την ψυχική

⁴⁹⁸ Στο ίδιο.

⁴⁹⁹ Γ. Αλεξιάς (2000), ό.π., σ. 54-55.

⁵⁰⁰ Φ. Τσαλίκoglou, *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1987, σ. 42.

⁵⁰¹ Στο ίδιο, σ. 33.

⁵⁰² Στο ίδιο, σ. 176.

⁵⁰³ Στο ίδιο, σ. 177.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 177.

υγεία με την αρμονική σχέση τριών εγκεφαλικών λειτουργιών, τις οποίες ονόμασε «λογικό», «παράλογο» και «αισθησιακό».⁵⁰⁵

Η διάδοση του χριστιανισμού ενδυνάμωσε τη σύνδεση της ασθένειας με το μεταφυσικό στοιχείο, αντίληψη που παρέμεινε κραταιά επί μακρόν. Στον 17^ο αιώνα, ο αρχίατρος Ζακκίας απέρριψε το τότε κυρίαρχο, μεταφυσικό πρότυπο της τρέλας και ανέπτυξε τη ρηξικέλευθη, για τα δεδομένα της εποχής, θέση ότι η ψυχική ασθένεια, την οποία ονόμασε «άνοια», συνιστά ασθένεια του εγκεφάλου και επιφέρει το ακαταλόγιστο. Ο Ζακκίας συνέγραψε, επίσης, το έργο «Quaestiones medicolegales», με το οποίο έθεσε τον θεμέλιο λίθο της δικαστικής ψυχιατρικής.⁵⁰⁶ Οι θέσεις του συνέβαλαν καθοριστικά στην εδραίωση της σύνδεσης της ψυχικής ασθένειας με το ζήτημα του ποινικού καταλογισμού και, έπειτα, στη θεσμοποίηση της ατιμωρησίας του παράφρονα εγκληματία,⁵⁰⁷ αν και ήδη από τους ρωμαϊκούς χρόνους ήταν αποδεκτό ως σκεπτικό το ότι «ο παράφρων τιμωρείται αρκετά από την παραφροσύνη του».⁵⁰⁸ Το 1810 καθιερώνεται, βάσει του Ναπολέοντειου Ποινικού Κώδικα, η ανικανότητα καταλογισμού και η ατιμωρησία των παραφρόνων, η οποία όμως αφορούσε αποκλειστικά τα άτομα που διαγιγνώσκονται με άνοια. Η συγκεκριμένη διαταραχή, καλούμενη και «ποινική τρέλα», είχε συνδεθεί με μια «έκδηλη και κατάφωρη απώλεια της νοημοσύνης» και, κατ' επέκταση, με υψηλή επικινδυνότητα.⁵⁰⁹

Η Ψυχιατρική, με τη σύγχρονη έννοια, εγκαθιδρύεται στα τέλη του 18^{ου} αιώνα, κυρίως με το έργο του Pinel στη Γαλλία.⁵¹⁰ Είναι, δε, ενδιαφέρον το ότι η εμφάνιση της λέξης «ψυχίατρος» προηγήθηκε χρονικά αυτής της λέξης «ψυχιατρική», καθώς η πρώτη εντοπίζεται στο 1802, ενώ η δεύτερη στο 1864.⁵¹¹ Στο έργο του Pinel⁵¹² εμφανίζεται για πρώτη φορά η έννοια του ατόμου-υποκειμένου και ασκείται κριτική στην έως τότε αποδεκτή ιδέα της «ολικής τρέλας», που τότε ονομαζόταν και «αλλοτρίωση», με την έννοια της «ριζικής αλλοίωσης των ψυχοπνευματικών ιδιοτήτων του έλλογου ανθρώπινου όντος».⁵¹³ Κατά τον Pinel, παρότι η «τρέλα» επηρεάζει το

⁵⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 177.

⁵⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 178.

⁵⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 42.

⁵⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 178.

⁵⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 43.

⁵¹⁰ Γ.Αμπατζόγλου, «Το νομικό πλαίσιο της ψυχιατρικής πράξης στη Γαλλία και την Ελλάδα. Ιστορική αναδρομή, προβλήματα, αντιφάσεις», στο Π.Σακελλαρόπουλος, (επιμ) (1990), ό.π., σ. 59.

⁵¹¹ Στο ίδιο, σ. 65.

⁵¹² Ο Pinel προέβη σε μια πρωτοποριακή για τα δεδομένα της εποχής κίνηση, απελευθερώνοντας από τα δεσμά τους τροφίμους ψυχιατρείων, στο R.Porter, «Madness and its institutions», στο A.Wear (ed) *Medicine in Society. Historical Essays*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, σ. 291.

⁵¹³ Γ.Αμπατζόγλου (1990), ό.π., σ. 65.

σύνολο της προσωπικότητας, δεν αναιρεί ολοκληρωτικά κάθε υποκειμενική λειτουργία. Ως εκ τούτου, αρχίζει να θεωρείται εφικτή η διαμόρφωση μιας θεραπευτικής διαδικασίας και, συνακόλουθα, καλλιεργείται η πίστη στο ιάσιμο της τρέλας.⁵¹⁴ Επίσης, κατά την εποχή εκείνη δίδεται έμφαση στην απομόνωση της τρέλας και των συμπτωμάτων της, τα οποία γίνονται αντικείμενα παρατήρησης και ανάλυσης.⁵¹⁵ Τέλος, σημαντική, έως και σήμερα, είναι η επιρροή του Esquirol, που υποστήριξε τον διαχωρισμό των χώρων νοσηλείας και φύλαξης των ψυχοπαθών από εκείνους των άλλων αποκλινόντων, λόγω της πίστης του στην ιδέα ότι το άσυλο μπορεί να λειτουργήσει σαν χώρος ίασης.⁵¹⁶

Με την άνοδο του αστικού κράτους, η ψυχιατρική ως νεοσύστατη επιστήμη προσλαμβάνει όλο και μεγαλύτερη σημασία. Σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, η φρενολογία ή ψυχολογική ιατρική, ως νέα ιατρική ειδικότητα,⁵¹⁷ κατόρθωσε να καθιερωθεί ως ψυχιατρική επιστήμη,⁵¹⁸ αυξάνοντας την εγκυρότητα και την ισχύ της και επιδιώκοντας τη διεύρυνση του πεδίου άσκησης της εξουσίας της.⁵¹⁹ Η ισχυροποίηση της ψυχιατρικής συνδέεται κυρίως με δύο λόγους, σε συνάρτηση με την ιστορική συγκυρία. Ο πρώτος εξ αυτών έγκειται στο ότι η αστική τάξη, αφού ανήλθε στην εξουσία, διαπίστωσε την ανάγκη διασφάλισης και σταθεροποίησης της θέσης της. Ως εκ τούτου, επιχειρεί την οργάνωση του συνόλου της κοινωνικής ζωής κατά τρόπο που να εξυπηρετείται η παραμονή της στην εξουσία. Την επίτευξη του σκοπού αυτού υποστηρίζεται ότι ήρθε να εκπληρώσει η ψυχιατρική, «θέτοντας κάτω από ορθολογισμένο έλεγχο κάθε μορφή ανθρώπινης συμπεριφοράς που ξεφεύγει από τα προκαθορισμένα και επιθυμητά για την εξουσία όρια».⁵²⁰

Ο δεύτερος παράγοντας που συνδέεται με την άνοδο της ψυχιατρικής έγκειται στην επικράτηση του θετικισμού, από τον οποίο αντλεί «την ιδιαιτερότητα της φυσιολογίας της αλλά και ένα σημαντικό τμήμα της δύναμής της».⁵²¹ Βάσει της

⁵¹⁴ Στο ίδιο, σ. 60.

⁵¹⁵ Στο ίδιο, σ. 60.

⁵¹⁶ Στο ίδιο, σ. 66.

⁵¹⁷ Στη συμπερίληψη της ψυχιατρικής μεταξύ των κλάδων της ιατρικής έχει ασκηθεί κριτική, κυρίως λόγω του ότι το ίδιο το αντικείμενο της ψυχιατρικής, δηλαδή η ψυχική νόσος, αμφισβητείται ως προς την επιστημονική του εγκυρότητα. Βλ. Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 17. και Κ.Γρίβας, «33 ερωτήματα για τον ψυχιατρικό ολοκληρωτισμό», περιοδικό Ιανός, τ.1, 1982, στο www.grivas.info/psixiatriki/217-33-1982.

⁵¹⁸ Φ.Τσαλίκoglou (1987), ό.π., σ. 44.

⁵¹⁹ Στο ίδιο, σ. 69.

⁵²⁰ Στο ίδιο, σ. 44-45.

⁵²¹ Στο ίδιο, σ. 69.

θετικιστικής λογικής, η οποία συνεπάγεται και την απόρριψη των μεταφυσικών ερμηνειών, η ερμηνεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς μπορεί να καταστεί εφικτή εάν εφαρμοστούν οι μέθοδοι των φυσικών επιστημών.⁵²² Κατ' επέκταση, οι αιτίες της μη αναμενόμενης, «παθολογικής» ανθρώπινης συμπεριφοράς, θεωρούμενης σαν αντικειμενικά διαφορετικής από τη «φυσιολογική» συμπεριφορά, θεωρείται ότι, ομοίως, μπορούν να προσδιοριστούν μέσω της εφαρμογής των μεθόδων των φυσικών επιστημών. Συν τοις άλλοις, η επικράτηση της θετικιστικής οπτικής συνδέθηκε με την απόρριψη της ιδέας της ανθρώπινης ελευθερίας βούλησης και, συνακόλουθα, με μια στροφή προς τον ντετερμινισμό.⁵²³ Ως εκ τούτου, συντελείται μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος των ειδικών προς το υποκείμενο που δρα, με αποτέλεσμα να ανθεί η δραστηριότητα των ψυχιάτρων, οι οποίοι πλέον παρουσιάζονται σαν «σπεσιαλίστες των κινήτρων της ανθρώπινης συμπεριφοράς».⁵²⁴ Όπως παρατηρεί η Τσαλίκोगλου, «η ψυχιατρική, απόλυτα εναρμονισμένη με μια θετικιστική ιδεολογία, εξακολουθεί να έλκεται από την καθυστερημένη της μαγεία, καταχωρώντας, ταξινομώντας, καταγράφοντας κάθε εκδήλωση της ανθρώπινης συμπεριφοράς στις κατηγορίες της ψυχικής υγείας ή ψυχικής ασθένειας».⁵²⁵

Στην Ελλάδα η Ψυχιατρική εμφανίζεται κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, συνυπάρχοντας μέχρι τουλάχιστον τα μέσα του 20^{ου} αιώνα με προϋπάρχουσες πρακτικές συνδεδεμένες κυρίως με τα μοναστήρια και την εκκλησία.⁵²⁶ Ιδρύματα παρόμοια με αυτά που ήδη λειτουργούσαν κυρίως στη Γαλλία δεν υπήρχαν ως πρότυπα στον ελλαδικό χώρο, αν και συναφείς δομές εντοπίζονται στις ελληνικές κοινότητες της Σμύρνης, της Κωνσταντινούπολης και της Χίου. Για αρκετές δεκαετίες και μέχρι το 1862 δεν εκδίδεται κανένα θεωρητικό έργο και δεν υπάρχει σχετική ειδική νομοθεσία, πλην της Εξαβίβλου του Αρμενόπουλου.⁵²⁷ Ως σημαντικό γεγονός θεωρείται η ίδρυση, εν έτει 1838, του ψυχιατρικού ασύλου της Κέρκυρας, υπό την επιρροή της θεώρησης του Esquirol, το οποίο εν τέλει χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή, απορροφώντας και ορισμένους ψυχικά ασθενείς.⁵²⁸ Ένα ορόσημο για την πορεία της

⁵²² J. Muncie, λήμμα positivism, στο E. McLaughlin- J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 212.

⁵²³ Α. Χάιδου (1996), ό.π., σ. 17.

⁵²⁴ Φ. Τσαλίκोगλου (1987), ό.π., σ. 70.

⁵²⁵ Φ. Τσαλίκोगλου (1996), ό.π., σ. 241.

⁵²⁶ Γ. Αμπατζόγλου (1990), ό.π., σ. 62.

⁵²⁷ Στο ίδιο, σ. 62 και 67. Η Εξαβίβλος είχε χρησιμοποιηθεί στα Βαλκάνια κατά την κυριαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επίσης, απετέλεσε από το 1835 έως το 1946 τον επίσημο αστικό κώδικα του ελληνικού κράτους.

⁵²⁸ Στο ίδιο, σ. 62-63.

ελληνικής ψυχιατρικής απετέλεσε η ίδρυση του Δρομοκαΐτειου, κατόπιν ιδιωτικής δωρεάς, το 1887.⁵²⁹ Σημειώνεται, πάντως, ότι για αρκετές δεκαετίες η ψυχιατρική περίθαλψη «γίνεται υπό άθλιες συνθήκες, χωρίς ιατρικό σχεδιασμό», απουσία μάλιστα ενός επαρκούς νομοθετικού πλαισίου.⁵³⁰

Η ψυχιατρική, συγκρινόμενη με άλλους κλάδους της ιατρικής, χαρακτηρίζεται από μια σημαντική ιδιαιτερότητα, η οποία κυρίως έγκειται στην απουσία «ηγεμονικής θεωρίας» στο πλαίσιο του κλάδου αυτού.⁵³¹ Οι θεωρίες περί ψυχικής νόσου διαχρονικά εναλλάσσονταν, μάλιστα, κλίνοντας είτε προς την οργανογένεση είτε προς την ψυχογένεσή της.⁵³² Το χαρακτηριστικό, ωστόσο, που είναι ανιχνεύσιμο σε αμφότερες τις προσεγγίσεις είναι η *ενδογένεια*,⁵³³ ως αιτιολογικό χαρακτηριστικό της ψυχικής νόσου. Παράλληλα, «η αντικειμενικότητα του νοσηρού γεγονότος στην ψυχιατρική βρίσκεται στην ψυχική πραγματικότητα ενός υποκειμένου, που εκδηλώνεται μέσω συμπτωμάτων». Συνακόλουθα, «ο ψυχιατρικός λόγος προσεγγίζει και ονομάζει την ψυχική νόσο προτείνοντας μοντέλα, συγκροτώντας *θεωρία*, εντός του κάθε φορά κρατούντος κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος».⁵³⁴

Η φύση της ψυχικής νόσου θέτει ένα κομβικό μεν, δυσαπάντητο δε, ερώτημα.⁵³⁵ Ιδίως μάλιστα «το θέμα της επιστημονικής εγκυρότητας της ψυχικής νόσου, ήταν και συνεχίζει να είναι πολύ περισσότερο αμφιλεγόμενο απ' ό,τι εκείνο της έννοιας της σωματικής νόσου»,⁵³⁶ που απαντάται στους υπόλοιπους κλάδους και ειδικότητες της Ιατρικής».⁵³⁷ Η ενδελεχής διερεύνηση του ζητήματος αυτού συνιστά ένα εγχείρημα που ξεπερνά κατά πολύ τον σκοπό του παρόντος κειμένου. Καθώς, ωστόσο, η κατάχρηση ουσιών και η εξάρτηση έχουν υπαχθεί στο φάσμα των ψυχικών διαταραχών, κρίνεται χρήσιμη για την προσέγγιση του θέματος, η παράθεση ορισμένων βασικών στοιχείων.

⁵²⁹Στο ίδιο, σ. 63.

⁵³⁰Στο ίδιο, σ. 64.

⁵³¹Θ.Καραβάτος, Πρόλογος στο Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 13. Η απουσία ηγεμονικής θεωρίας αντανakλάται στον σύγχρονο τρόπο καταγραφής των ψυχοπαθολογικών στοιχείων «α-θεωρικά», με περιγραφικό δηλαδή και στατιστικό μόνο τρόπο, χωρίς να επιχειρείται η όποια ερμηνεία των μηχανισμών γένεσης ή συντήρησής τους, στο Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 5.

⁵³²Θ.Καραβάτος (2003), ό.π., σ. 13.

⁵³³Η πλάγια γραφή, όπου υπάρχει, χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο κείμενο.

⁵³⁴Στο ίδιο, σ. 14.

⁵³⁵Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 17.

⁵³⁶Πέραν της ψυχιατρικής, τα δίπολα «υγεία-ασθένεια» και «φυσιολογικό/κανονικό-παθολογικό» έχουν ούτως ή άλλως αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης, βλ. το κλασικό σύγγραμμα του Ζ.Κανγκιλέμ, *Το κανονικό και το παθολογικό*, μτφρ. Γ.Φουρτούνης, Αθήνα, εκδ. Νήσος, 2007.

⁵³⁷Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 17.

Κατ' αρχάς, ένα αξιοσημείωτο στοιχείο συνίσταται στο ότι, εντός της ιστορικής διαδρομής της ψυχιατρικής, είναι δυνατόν «μια έννοια να αλλάξει προσδιορισμό».⁵³⁸ Χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση είναι η εξής: ό,τι είχε κάποτε περιγραφεί ως «πρώιμη άνοια/dementia praecox» ονομάστηκε αργότερα «σχιζοφρένεια». Είναι, όμως, δυνατόν και το αντίστροφο, το να μπορεί, δηλαδή, «ένας προσδιορισμός να αλλάξει έννοια». Χαρακτηριστικό σχετικό παράδειγμα είναι αυτό των όρων «νεύρωση» και «ψύχωση», το περιεχόμενο των οποίων άρχισε να αντιστρέφεται προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα.⁵³⁹ Εκτός αυτού, η ιστορία της ψυχιατρικής βρίθει περιπτώσεων «ανακάλυψης» ψυχικών ασθενειών, ενώ η αναγκαιότητα των ανακαλύψεων αυτών φαίνεται πως ενίοτε υπαγορευόταν από κοινωνικοπολιτικές σκοπιμότητες.⁵⁴⁰ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της «δημοκρατικής ασθένειας», η οποία μελετήθηκε στο πλαίσιο διατριβής με τίτλο «Δημοκρατική ασθένεια, ένας νέος τύπος ψυχικής διαταραχής»,⁵⁴¹ εν έτει 1851.⁵⁴² Δύο άλλα γνωστά παραδείγματα επινόησης ψυχικών διαταραχών, οι οποίες μάλιστα αποδίδονταν «μόνο σε νέγρους» είναι η δραπετομανία, που εκδηλωνόταν ως τάση απόδρασης από τις φυτείες, και η Αιθιοπική δυσαισθησία, με συμπτώματα «την κατεργαριά, την τεμπελιά και την πρόκληση αναταραχών».⁵⁴³ Ένα ακόμα σημείο προβληματισμού σε σχέση με τη φύση της ψυχικής ασθένειας συνίσταται στον «αποχαρακτηρισμό» συμπεριφορών, οι οποίες έως ενός χρονικού σημείου θεωρούνταν ψυχικές ασθένειες.⁵⁴⁴ Η διαδικασία αυτή, με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της ομοφυλοφιλίας, είναι γνωστή ως «απο-ιατρικοποίηση», συνιστά δηλαδή την αντίστροφη κίνηση του φαινομένου της ιατρικοποίησης.⁵⁴⁵

⁵³⁸Θ.Καραβάτος (2007), ό.π., σ. 14.

⁵³⁹Στο ίδιο, σ. 14.

⁵⁴⁰Κ.Γρίβας (1982), ό.π.

⁵⁴¹“Demorbo democratic, nova insaniae forma”, στο L.Greenfeld, *Mind, Modernity, Madness. The impact of culture on human experience*, Cambridge, Massachusetts and London, Harvard University Press, 2013, σ. 612.

⁵⁴²Στο ίδιο, σ. 612.

⁵⁴³Κ.Γρίβας (1982), ό.π.

⁵⁴⁴Ως ιατρικοποίηση ορίζεται το ότι συμπεριφορές, που μέχρι ενός σημείου θεωρούνταν φυσιολογικές, λαμβάνουν τον χαρακτηρισμό της ψυχικής διαταραχής. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η παιδική υπερκινητικότητα, η οποία έχει από μια μερίδα ειδικών χαρακτηριστεί ως «ψευδοδιαταραχή». Έχει ασκηθεί μάλιστα κριτική τόσο στην τάση σχετικής υπερδιάγνωσης της υπερκινητικότητας όσο στην τάση υπερσυνταγογράφησης φαρμακευτικής αγωγής σε παιδιά για τη θεραπεία της, στο P.Conrad (2007), ό.π., σ. 46-69.

⁵⁴⁵Στο ίδιο, σ. 97.

Συναφείς διαπιστώσεις έχουν οδηγήσει στην αμφισβήτηση της επιστημονικότητας της ψυχικής νόσου, εκτός και εντός των τάξεων της ψυχιατρικής. Η αμφισβήτηση αυτή εκφράστηκε ιδίως με την αντιψυχιατρική κίνηση,⁵⁴⁶ που γεννήθηκε στη Μεγάλη Βρετανία κατά τη δεκαετία του 1960, για να επεκταθεί στη συνέχεια στη Γαλλία, την Ιταλία και τη Βόρεια Αμερική. Η ψυχιατρική επικρίθηκε για το ότι η άσκησή της συνδέεται με διαδικασίες αναγωγής της μη αποδεκτής συμπεριφοράς σε ψυχική ασθένεια, διαδικασίες δηλαδή οι οποίες φέρουν ένα κοινωνικοπολιτικό πρόσημο, εξυπηρετούν συγκεκριμένες σκοπιμότητες και αποσκοπούν στην εδραίωση των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας.⁵⁴⁷ Η πορεία της ψυχιατρικής έχει εύγλωττα παραλληλιστεί με τη διαρκή επιβεβαίωση των ορίων μιας λεπτής «ισορροπίας τρόμου», ανάμεσα σε δυο ασύμβατες μεταξύ τους λειτουργίες, της καταστολής και της θεραπείας.⁵⁴⁸ Κατά την αναζήτηση της ισορροπίας αυτής, εκτιμάται πως «συνχά είναι ο τρόμος εκείνος που επιβιώνει».⁵⁴⁹

Εν ολίγοις, επισημαίνεται ότι «η εννοιολογική αποσαφήνιση της ψυχικής ασθένειας δυσχεραίνεται από τη διαπίστωση της απουσίας ενός σαφούς, καθολικά αποδεκτού ορισμού».⁵⁵⁰ Το ζήτημα περιπλέκεται αν λάβει κανείς υπόψη ότι «στο σύνολό τους και ανεξάρτητα από την αιτιολογία τους, όλες σχεδόν οι ψυχικές ασθένειες...θίγουν το άτομο στις βιωματικές και κοινωνικές του λειτουργίες και εκδηλώνονται κατά κύριο λόγο στη συμπεριφορά».⁵⁵¹ Ως εκ τούτου, «αξιολογούνται με αντίστοιχα κριτήρια ψυχολογικά, κοινωνικά και όχι φυσιολογικά όπως στη σωματική ιατρική». Η διάγνωση, επομένως, των ψυχικών διαταραχών φαίνεται να στηρίζεται σε «ηθικοκοινωνικοπολιτισμικές» παραμέτρους.⁵⁵² Παρομοίως, η αδυναμία επιτυχούς ορισμού του παθολογικού εκτιμάται πως συνιστά την αχίλλειο πτέρνα της ψυχιατρικής, δεδομένου ότι ακόμα και το παγκοσμίου εμβέλειας Diagnostic and Statistical Manual (DSM) εμφορείται από την παραδοχή ότι υφίστανται περιθώρια απροσδιοριστίας και ασάφειας, κάτι που πιθανώς διευκολύνει την παρείσφρηση της κυρίαρχης ηθικής στο πεδίο της ψυχιατρικής.⁵⁵³

⁵⁴⁶Φ.Τσαλίκoglου, *Σχιζοφρένεια και Φόνος. Μια ψυχολογική-εγκληματολογική έρευνα*, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1989, σ. 46.

⁵⁴⁷Κ.Γρίβας (1982), ό.π.

⁵⁴⁸Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 237.

⁵⁴⁹Στο ίδιο, σ. 237.

⁵⁵⁰Φ.Τσαλίκoglου (1987), ό.π.,σ. 76.

⁵⁵¹Στο ίδιο, σ. 76.

⁵⁵²Στο ίδιο, σ. 77. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι η περίπτωση της σχιζοφρένειας, αναλυτικά στο Φ.Τσαλίκoglου (1989), ό.π., σ.27-56.

⁵⁵³Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 241-242.

Ο Szasz, σημαντικός εκπρόσωπος της αντιψυχιατρικής κίνησης, σημειώνει ότι, για να απαντηθεί ορθά το ερώτημα του εάν «υπάρχει» ψυχική ασθένεια, η μόνη αποδεκτή απάντηση είναι κατηγορηματικά αρνητική.⁵⁵⁴ Κατά τη διάρκεια της μακράς σταδιοδρομίας του, τάχθηκε υπέρ της θεώρησης της ψυχικής νόσου ως έννοιας πλήρως στερούμενης «γεγονοτικής σημασίας» και, συνακόλουθα, τόσο «αιτιακού όσο και εξηγητικού ρόλου».⁵⁵⁵ Ο Szasz συνεξετάζει την έννοια της ψυχικής ασθένειας και της κατοχής από δαιμονικά πνεύματα, θεωρώντας το επιστημολογικό καθεστώς αμφοτέρων ταυτόσημο και εξίσου σαθρό.⁵⁵⁶ Υποστηρίζει ότι γενικώς η έννοια της ασθένειας συνεπάγεται τη σημαντική απόκλιση γνωρισμάτων από μια σαφώς καθορισμένη νόρμα ή έναν σαφή κανόνα. Στη μεν περίπτωση της σωματικής αρρώστιας, ο κανόνας παρέχεται χωρίς ιδιαίτερες δυσχέρειες από τη φυσιολογική διάρθρωση του ανθρώπινου σώματος, σε μορφολογικό και λειτουργικό επίπεδο. Στην περίπτωση, αντιθέτως, της ψυχικής ασθένειας, είναι ανέφικτη μια επιστημολογικά βάσιμη επίκληση του κανόνα, διότι αυτός πάντα τίθεται εν μέσω νομικών, ηθικών και ψυχοκοινωνικών επιρροών.⁵⁵⁷ Συνακόλουθα, ο συγγραφέας εκτιμά ότι η ψυχική ασθένεια δεν συνιστά παρά μια συμπεριφορική παρέκκλιση του ατόμου από ποικίλους κατεστημένους κανόνες.⁵⁵⁸ Γενικώς, ο Szasz δεν διστάζει να τοποθετήσει την ψυχιατρική στο πεδίο της ψευδοεπιστήμης.⁵⁵⁹ Διευκρινίζει, δε, ότι τα έργα του δεν αποτελούν συγγράμματα ψυχιατρικής, αλλά «συγγράμματα για την ψυχιατρική» και παράλληλα τάσσεται αναφανδόν υπέρ της άρσης του εξαναγκαστικού χαρακτήρα των ψυχιατρικών παρεμβάσεων.⁵⁶⁰ Ενδεικτικός της θέσης του περί της σχετικότητας της συμπεριφοράς που εκλαμβάνεται σαν σύμπτωμα ψυχικής ασθένειας είναι ο γνωστός αφορισμός του: «Αν μιλάς στον θεό, τότε προσεύχεσαι. Αν ο θεός σου μιλάει, τότε έχεις σχιζοφρένεια».⁵⁶¹

Στο πλαίσιο της σύντομης αναφοράς στις βασικές θεωρήσεις περί ψυχικής νόσου, σημειώνεται ότι στη θεώρηση του Szasz αντιπαρατίθεται εκείνη του φιλοσόφου της

⁵⁵⁴ T.Szasz, *Fifty years after the Myth of Mental illness*, σ. 1-8, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.szasz.com/Szasz50newpreface.pdf. Επίσης, στο Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 69.

⁵⁵⁵ Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 69.

⁵⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 70.

⁵⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 70.

⁵⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 70, Κ.Γρίβας (1982), ό.π.

⁵⁵⁹ T.Szasz, *Fifty years after the myth of mental illness*, ό.π., σ. 5.

⁵⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 5.

⁵⁶¹ T.Szasz, *The Second Sin*, New York, Anchor press, 1973, σ. 101.

βιο-ιατρικής Boorse, κύριου υποστηρικτή της ιατρικής φυσιοκρατίας,⁵⁶² μιας προσέγγισης η οποία δεν διαφοροποιεί τον τρόπο πρόσληψης της σωματικής από την ψυχική ασθένεια. Η θεώρηση του Boorse εδράζεται στη θεμελιώδη οντολογική παραδοχή της υγείας ως απουσίας νόσου.⁵⁶³ Στα πρώιμα έργα του, η νόσος αντιδιαστέλλεται προς την «αρρώστια», λόγω του ότι η δεύτερη είναι ανεξάλειπτα αξιακά φορτισμένη έννοια, αντιθέτως από την πρώτη.⁵⁶⁴ Τη θέση αυτή αναθεώρησε αργότερα ο ίδιος, υποστηρίζοντας ότι ούτε η έννοια της αρρώστιας είναι αξιακά φορτισμένη. Εν κατακλείδι, κύρια θέση του ιατρικού νατουραλισμού είναι ότι η υγεία συνιστά φυσική συνθήκη ατομικών οργανισμών κάποιου βιολογικού είδους, και όχι ηθική ή αισθητική αξία συναρτώμενη με ανθρώπινες προσεγγίσεις ή επιλογές.⁵⁶⁵

4. Η μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη στο πλαίσιο του Συστήματος Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης

4.1 Επισκόπηση της ελληνικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά

Η κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών συνιστά μια πρακτική ενταγμένη στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων ήδη από την αρχαιότητα.⁵⁶⁶ Ως προς τον ελλαδικό χώρο, η τελετουργική και βιοτεχνική χρήση κάνναβης αναφέρεται από τον Ηρόδοτο,⁵⁶⁷ ενώ εκτιμάται πως ήδη κατά τον 4^ο π.Χ αιώνα ήταν γνωστή η τεχνική εξαγωγής οπίου από την παπαρούνα.⁵⁶⁸ Έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα η καλλιέργεια κάνναβης συνιστούσε νόμιμη και ιδιαιτέρως προσοδοφόρα δραστηριότητα, όπως άλλωστε και η καλλιέργεια καπνού.⁵⁶⁹ Η Ελλάδα ήταν τότε ισχυρή δύναμη στην εξαγωγή χασίς,⁵⁷⁰ η πώληση του οποίου απέφερε τεράστια κέρδη, σε αντιδιαστολή,

⁵⁶²Η ιατρική φυσιοκρατία, ή ιατρικός νατουραλισμός είναι η φιλοσοφική θέση βάσει της οποίας οι έννοιες της υγείας και της νόσου, τουλάχιστον ως θεμελιώδεις έννοιες της δυτικής ιατρικής, συνιστούν έννοιες ελεύθερες αξιολογικού φορτίου, στο Π.Ουλή (2003), ό.π., σ. 23. Άλλοι γνωστοί εκπρόσωποι αυτού του ρεύματος είναι ο D.Klein, ο AlfRoss και ο A.Flew, στο ίδιο, σ. 34-38.

⁵⁶³Στο ίδιο, σ. 24.

⁵⁶⁴C.Boorse, What a theory of mental health should be, *Journal for the theory of social behavior*, 6, 1976, σ. 63.

⁵⁶⁵L.Kass, Regarding the end of medicine and the pursuit of health, 1975, σ. 18, στην ηλεκτρονική διεύθυνση

www.nationalaffairs.com/storage/app/uploads/public/58e/1a4/bee/58e1a4bee18cf463065065.pdf , Π.Ουλή (2003), ό.π., σ. 38.

⁵⁶⁶T.Szasz, *Ceremonial chemistry. The ritual persecution of drugs, addicts and pushers*, New York, Anchor Press, 1974, σ. 40-45, Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 15 κ.ε, Κ.Γρίβας(1997), ό.π, σ. 33-34.

⁵⁶⁷Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 19.

⁵⁶⁸Στο ίδιο, σ. 23.

⁵⁶⁹J.G.Tsiganou (2003), ό.π,σ. 46 κ.ε.

⁵⁷⁰Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 19.

ιδίως, με το χαμηλό κόστος παραγωγής του.⁵⁷¹ Μάλιστα, στο νεοσύστατο κράτος, ο κανναβόσπορος είναι ένα από τα προϊόντα που «εξαιρούνται παντός φόρου», βάσει της νομοθεσίας της εποχής.⁵⁷² Η καλλιέργεια ινδικής κάνναβης συνέβαλλε σημαντικά στην τόνωση της αγροτικής οικονομίας και ενθαρρυνόταν από το κράτος.⁵⁷³ Αναφορικά δε με το όπιο, η καλλιέργειά του εντοπιζόταν κυρίως στην περιοχή της Μακεδονίας, και το τελικό εξαγωγίμο προϊόν φημιζόταν για την εξαιρετική του ποιότητα.⁵⁷⁴ Καθώς, δε, η Μακεδονία προσαρτήθηκε στην Ελλάδα το 1913, έως τότε η χώρα δεν συνιστούσε σημαντική παραγωγό οπίου.⁵⁷⁵ Γενικώς, όπως συνέβαινε και σε άλλες χώρες κατά την εποχή εκείνη, η παραγωγή και κυκλοφορία ψυχοτρόπων ουσιών δεν εθεωρείτο σαν απειλή για την ελληνική κοινωνία.⁵⁷⁶

Ως προς την κατανάλωση των ουσιών, είναι γνωστή τόσο η ευρεία φαρμακευτική χρήση τους, όσο και η χρήση τους για ευφορικούς σκοπούς. Κατά τον 19^ο αιώνα, η ψυχαγωγική χρήση οπίου και χασίς εντοπιζόταν κυρίως στην Ερμούπολη,⁵⁷⁷ ενώ με την πληθυσμιακή αύξηση της Αθήνας και του Πειραιά και τη συνακόλουθη άνθηση του εμπορίου, η χρήση των ουσιών σταδιακά μετατοπίστηκε προς τις περιοχές αυτές.⁵⁷⁸ Η συμμετοχή στην, εν είδει τελετουργίας, κατανάλωση χασίς, εκτιμάται πως ήταν διαδεδομένη και στις τάξεις των λεγόμενων «κουτσαβάκηδων», ανδρών οι οποίοι ενστερνίζονταν έναν ιδιαίτερο κώδικα αξιών και συμπεριφοράς, που συχνά τους έφερνε σε σύγκρουση με τις αρχές.⁵⁷⁹ Εκτιμάται, μάλιστα, ότι η κατανάλωση χασίς λειτουργούσε, συν τοις άλλοις, συμβολικά, ως μέσο αναγνώρισης της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας που έφεραν οι χρήστες.⁵⁸⁰ Σταδιακά, τους αποδόθηκε η ταυτότητα των παρεκκλινόντων και επικίνδυνων ατόμων, η οποία στη συνέχεια συνόδευε τους διαδόχους τους, τους λεγόμενους «μάγκες»⁵⁸¹, που εν πολλοίς

⁵⁷¹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 51-52.

⁵⁷²Άρθρο 7, Νόμος περί φορολογίας των προϊόντων της γης του 1839, Εφημερίς της Κυβερνήσεως, αρ. 8, 28 Απριλίου 1839. Η ίδια νομοθετική πρόβλεψη περιλαμβάνεται στους σχετικούς νόμους επόμενων ετών, έως και το 1875. (ενδεικτικά, αριθμός 8/29-4-1840, αριθμός 10/4-5-1841, αριθμός 9/18-5-1842, αριθμός 11/19-4-1844 κλπ)

⁵⁷³Κ.Γκοτσίνας, *Επί της ουσίας. Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950)*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης-Γαλλική Σχολή Αθηνών, 2021, σ. 46-47.

⁵⁷⁴J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 141.

⁵⁷⁵Στο ίδιο, σ. 145.

⁵⁷⁶Κ.Γρίβας (1997), ό.π, σ. 43.

⁵⁷⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 47.

⁵⁷⁸Στο ίδιο, σ. 47 και Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 53.

⁵⁷⁹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 50-51.

⁵⁸⁰Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 108.

⁵⁸¹Περισσότερες πληροφορίες για τους «μάγκες» και την κατανάλωση χασίς στο Η.Πετρόπουλος, *Το Άγιο Χασισάκι*, Αθήνα, εκδ. Νεφέλη, 1991, σ. 87-110 και 138-144.

διατηρούσαν τα χαρακτηριστικά των κουτσαβάκηδων.⁵⁸² Εκτιμάται, δε, πως ο στιγματισμός και η κοινωνική απόρριψη των ατόμων αυτών και των δραστηριοτήτων τους λειτούργησαν σαν πρελούδιο αφενός μεν της μετέπειτα γενικευμένης απαξίωσης των χρηστών χασίς στην Ελλάδα,⁵⁸³ αφετέρου δε της εκδήλωσης στοχευμένης κρατικής παρέμβασης μέσω της θέσπισης σχετικών νόμων.⁵⁸⁴

Γενικώς, πάντως, δεδομένου και του εύρους της σχετικής εμπορικής δραστηριότητας, μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα η κατανάλωση, παραγωγή και εμπορία οπίου και χασίς δεν είχε υπαχθεί στο πεδίο αρμοδιότητας του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ως εκ τούτου, συνιστούσε μια νόμιμη και αποδεκτή πρακτική, η οποία δεν εκλαμβάνονταν σαν αντικοινωνική δραστηριότητα⁵⁸⁵ και, συνακόλουθα, δεν συνεπαγόταν τον αρνητικό χαρακτηρισμό και την περιθωριοποίηση των εμπλεκόμενων προσώπων. Μολαταύτα, κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, έλαβαν χώρα ορισμένα γεγονότα, τα οποία έθεσαν τις βάσεις για τη μελλοντική επιβολή νομοθετικών περιορισμών στη χρήση και κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών και, συνακόλουθα, την εμπλοκή των χρηστών με τον ποινικό νόμο. Πρόκειται για δύο εμπορικές συμβάσεις, οι οποίες υπεγράφησαν μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου, κατά τα έτη 1884 και 1895. Βάσει των συμβάσεων αυτών, οι οποίες κυρώθηκαν με νόμους,⁵⁸⁶ απαγορεύτηκε η εξαγωγή ελληνικού χασίς στην Αίγυπτο. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι η υπογραφή των συμβάσεων αυτών υπήρξε το προϊόν ενός σύνθετου πλέγματος εξωτερικών πιέσεων, πολιτικών αντιπαραθέσεων και προσπαθειών προάσπισης των ελληνικών συμφερόντων.⁵⁸⁷

Οι προαναφερθείσες συμβάσεις, μολοντί προετοίμασαν το έδαφος για την εδραίωση της απαγορευτικής πολιτικής που υφίσταται έως σήμερα, δεν υποχρέωναν την Ελλάδα να προβεί στη νομοθέτηση περαιτέρω απαγορεύσεων σχετικά με το ζήτημα του χασίς σε ενδοκρατικό επίπεδο.⁵⁸⁸ Ωστόσο, το 1890, στο μεσοδιάστημα δηλαδή μεταξύ της υπογραφής των δύο συμβάσεων και εν μέσω του κλίματος που διαμορφώθηκε από τις ελληνο-αιγυπτιακές διαπραγματεύσεις,⁵⁸⁹ εκδόθηκε η πρώτη στην ιστορία του

⁵⁸² J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 50-51.

⁵⁸³ Στο ίδιο, σ. 51.

⁵⁸⁴ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 108-109.

⁵⁸⁵ Κ.Γρίβας (1997), ό.π, σ. 43.

⁵⁸⁶ Νόμος ΑΡΝΘ «Περί συνάψεως εμπορικής και τελωνειακής συμβάσεως μεταξύ Ελλάδος και Αιγύπτου», 1884 και Νόμος ΒΣΟΖ «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Αιγύπτου εμπορικής συμβάσεως», 1895.

⁵⁸⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 35-71.

⁵⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 73.

⁵⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 51.

ελληνικού κράτους νομοθετική ρύθμιση για την απαγόρευση της χρήσης χασίς εντός των φυλακών και των κέντρων διασκέδασης. Πρόκειται για ένα διάταγμα που εξέδωσαν οι υπουργοί Δικαιοσύνης και Εσωτερικών, της έκδοσης του οποίου είχε προηγηθεί γνωμάτευση του Ανώτατου Ιατρικού Συμβουλίου, που έκρινε ότι η χρήση χασίς είναι επικίνδυνη για τη δημόσια υγεία.⁵⁹⁰ Υποστηρίζεται, δε, ότι το νομοθέτημα αυτό, αναφερόμενο στη χρήση χασίς σαν γενεσιουργό παράγοντα ψυχικών διαταραχών και σαν κοινωνική απειλή, αποσκοπούσε στο να πλήξει μάλλον συγκεκριμένες υποπολιτισμικές ομάδες, τους κουτσαβάκηδες και μάγκες, παρά τη χρήση της ουσίας καθαυτή.⁵⁹¹ Όπως, όμως, διαπιστώνεται εκ των υστέρων, η ρύθμιση τελικά παρέμεινε ανεφάρμοστη.⁵⁹² Στο εν λόγω διάταγμα, που συνιστά το πρώτο ελληνικό νομοθετικό κείμενο για την απαγόρευση της χρήσης χασίς, εντοπίζονται τα πρώτα ψήγματα της εμπλοκής της ιατρικής στη νομοπαραγωγική δραστηριότητα, καθώς το κείμενο βασίστηκε στην ιατρική θεώρηση περί επικινδυνότητας του χασίς για την υγεία. Αναφορικά, πάντως, με την ελληνική πολιτική για τα ναρκωτικά κατά τον 19^ο αιώνα, σημειώνεται ότι ήταν κυρίως οι διεθνείς πιέσεις και εξελίξεις που οδήγησαν στην επιβολή των πρωτόλειων αυτών περιορισμών, παρά παράγοντες σχετιζόμενοι με αυτό καθαυτό το ζήτημα των ναρκωτικών στην ελληνική επικράτεια.⁵⁹³ Η χρήση και η παραγωγή ψυχοτρόπων ουσιών, δεν συνιστούσε κοινωνικό πρόβλημα και, αν δεν μεσολαβούσαν οι διεθνείς εξελίξεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω, ίσως να μην είχε απασχολήσει, κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα, την ελληνική κυβέρνηση, η οποία φαίνεται πως είχε, άλλωστε, να αντιμετωπίσει πιο σοβαρά ζητήματα, σχετιζόμενα με την ευάλωτη οικονομία και τις ανεπαρκείς υποδομές του νεοσύστατου κράτους.⁵⁹⁴

α) Η δεκαετία 1900-1910

Η προαναφερθείσα εμπορική σύμβαση μεταξύ Ελλάδας και Αιγύπτου, αρχικώς υπεγράφη το 1884 και ανανεώθηκε το 1895. Στις 23 Μαρτίου 1905 οι κυβερνήσεις των δύο χωρών αναγνώρισαν την αναγκαιότητα παράτασης της ισχύος της Σύμβασης του 1895, έως τον Μάρτιο του 1906, ώστε να υπάρξει ο απαιτούμενος χρόνος για την

⁵⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 51.

⁵⁹¹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 109.

⁵⁹² J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 51.

⁵⁹³ Στο ίδιο, σ. 70.

⁵⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 70-71.

«κατάρτιση και υπογραφή» νέας.⁵⁹⁵ Στις αρχές του 1906, το περιεχόμενο της Σύμβασης ήταν αναμενόμενο να επανεξεταστεί, ώστε τα συμβαλλόμενα μέρη να προχωρήσουν σε διαπραγματεύσεις, με πιθανό στόχο την εκ νέου ανανέωση της σύμβασης. Σημειώνεται, δε, ότι οι πιέσεις που είχαν ασκηθεί στην Ελλάδα για την υπογραφή των συμβάσεων εδράζονταν κυρίως στην επίκληση της άνευ προηγουμένου διάδοσης της χρήσης χασίς στην Αίγυπτο, ενός προβλήματος για τη διευθέτηση του οποίου η Ελλάδα επιφορτίστηκε με την «ηθική υποχρέωση» να συνδράμει.⁵⁹⁶ Ως εκ τούτου, η Αίγυπτος χρησιμοποίησε το ελληνικό λαθρεμπόριο χασίς σαν κομβικό διαπραγματευτικό επιχείρημα, για να προβεί στη ρητή, πλέον, διατύπωση του αιτήματός της για τη νομοθετική απαγόρευση της καλλιέργειας χασίς στην Ελλάδα και την εγκληματοποίηση των συναφών πράξεων.⁵⁹⁷ Το όφελος για την Αίγυπτο θα ήταν διττό: αφενός μεν θα υπάγονταν οι Έλληνες της Αιγύπτου στην απαγόρευση της χρήσης χασίς και θα μπορούσαν να διώκονται ποινικά στο αιγυπτιακό έδαφος, αφετέρου δε η παύση της καλλιέργειας χασίς στην Ελλάδα θα οδηγούσε στη μείωση της παραγωγής που διοχετευόταν παράνομα, εξαιτίας της απαγόρευσης, στην αιγυπτιακή αγορά. Εν μέσω πιέσεων, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να σταθμίσει τα συμφέροντα που διακυβεύονταν, ώστε να προβεί στις πλέον συμφέρουσες για αυτήν ενέργειες. Μια σημαντική δυσχέρεια συνίστατο στην αντιμετώπιση της δυσαρέσκειας των πολιτών, οι οποίοι έως τότε βιοπορίζονταν από την κερδοφόρα καλλιέργεια κάνναβης.⁵⁹⁸ Εν τέλει, προϊόν των διαπραγματεύσεων υπήρξε η Σύμβαση που υπεγράφη στην Αθήνα τον Μάιο του 1906 και κυρώθηκε με τον Νόμο ΓΡΙΗ⁵⁹⁹ τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Παρομοίως με τις προηγούμενες Συμβάσεις, στο νέο κείμενο, με χρονική ισχύ μια οκταετίας⁶⁰⁰ από την υπογραφή του, συμφωνήθηκε ότι η ελληνική κυβέρνηση «θέλει απαγορεύσει την εξ Ελλάδος εις Αίγυπτον εισαγωγή του χασίς».⁶⁰¹

Πέραν της ανανέωσης της εμπορικής σύμβασης με την Αίγυπτο, το διάστημα αυτό ήταν κρίσιμο για τη μετέπειτα εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά. Ειδικότερα, δύο μέρες μετά την κύρωση της νέας Σύμβασης, δημοσιεύθηκε ο Νόμος

⁵⁹⁵ Ν.ΓΝΕ (υπ' αριθ. 3033), ΦΕΚ 126, 12.7.1905.

⁵⁹⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 66.

⁵⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 76.

⁵⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 93.

⁵⁹⁹ Νόμος ΓΡΙΗ, υπ' αριθ. 3118, ΦΕΚ 141, 13/6/1906.

⁶⁰⁰ Στο ίδιο, άρθρο 24. Προβλέπεται επίσης δυνατότητα κατάλυσης της Σύμβασης, η οποία επισήμως λαμβάνει χώρα δώδεκα μήνες αφότου ανακοινωθεί από το συμβαλλόμενο μέρος που την επιθυμεί, όπως αναφέρεται στο ίδιο.

⁶⁰¹ Στο ίδιο, Πρακτικόν Α, παράγραφος Ι.

ΓΡΚΓ, υπ' αριθμόν 3123 «Περί φορολογίας της Ινδικής καννάβεως και περί τελωνιακών μέτρων κατά την εξαγωγήν αυτής εις την αλλοδαπήν». Η απαίτηση επιβολής φόρου στην καλλιέργεια και την εμπορική διακίνηση της κάνναβης υπήρξε κυρίως αιγυπτιακό αίτημα, που υποδουλίζόταν από τη Βρετανία.⁶⁰² Η ψήφιση του νόμου καταδεικνύει την υποχώρηση της Ελλάδας έναντι των έξωθεν πιέσεων, καθώς το περιεχόμενό του συμπλέει με τις υποχρεώσεις της Ελλάδας, όπως αυτές απορρέουν από την προαναφερθείσα ελληνο-αιγυπτιακή σύμβαση.⁶⁰³ Όταν, πάντως, το σχετικό νομοσχέδιο εισήχθη στη Βουλή προς ψήφιση, η επίσημη κυβερνητική θέση συνίστατο στην ένταξη της φορολόγησης της κάνναβης στον γενικότερο σχεδιασμό της ελληνικής οικονομικής πολιτικής, με στόχο την ενίσχυση του κρατικού εισοδήματος μέσω της συλλογής φόρων.⁶⁰⁴ Πέραν τούτου, η κυβέρνηση για πρώτη φορά εξέφρασε επισήμως την επιθυμία περιορισμού της καλλιέργειας και εμπορίας χασίς, χαρακτηρίζοντας τις δραστηριότητες αυτές επιβλαβείς για την κοινωνία.⁶⁰⁵ Αναφορικά, δε, με το όπιο, η καλλιέργειά του εντοπιζόταν κυρίως σε περιοχές της Μακεδονίας, οι οποίες τότε δεν υπάγονταν στο ελληνικό κράτος.⁶⁰⁶ Συνεπώς, η Ελλάδα δεν συγκαταλεγόταν μεταξύ των χωρών-παραγωγών οπίου, αντιθέτως εισήγαγε μικρές ποσότητες της ουσίας, με στόχο την κάλυψη των εγχώριων, ιατρικής κυρίως φύσεως, αναγκών.⁶⁰⁷ Ως εκ τούτου, το ζήτημα του οπίου δεν είχε απασχολήσει τον Έλληνα νομοθέτη και η Ελλάδα δεν είχε κληθεί να συμμετάσχει στις συνεδριάσεις της νεοσυσταθείσας, τότε, Διεθνούς Επιτροπής για το όπιο, που έλαβαν χώρα στη Σανγκάη, το 1909⁶⁰⁸ και στη Χάγη, το 1912.⁶⁰⁹

Κατά τη δεκαετία 1900-1910 έλαβαν χώρα διάφορες ζυμώσεις που έθεσαν τις βάσεις για τη μετέπειτα εγκληματοποίηση της παραγωγής, διακίνησης και χρήσης των ψυχοτρόπων ουσιών.⁶¹⁰ Παρότι ο νόμος 3123/1906 σηματοδότησε μια αλλαγή στην πολιτειακή στάση απέναντι στο ζήτημα της κάνναβης, κατά τα άλλα, η χρήση

⁶⁰²J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 76.

⁶⁰³Στο ίδιο, σ. 99.

⁶⁰⁴Στο ίδιο, σ. 98.

⁶⁰⁵Στο ίδιο, σ. 99.

⁶⁰⁶Στο ίδιο, σ. 142.

⁶⁰⁷Στο ίδιο, σ. 140.

⁶⁰⁸W.B.McAllister, *Drug Diplomacy in the Twentieth Century. An International history*, London-New York, Routledge, 2000, σ. 28-29. Στις συζητήσεις που έλαβαν χώρα στη Σανγκάη, υπήρξαν πιέσεις εκ μέρους των ΗΠΑ για απαγόρευση κάθε χρήσης που δεν εξυπηρετούσε ιατρικούς ή επιστημονικούς σκοπούς, σύμφωνα πάντα με τα κριτήρια της δυτικής ιατρικής, στο ίδιο, σ. 29.

⁶⁰⁹Στο ίδιο, σ. 30-36.

⁶¹⁰J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 109-110.

ψυχοτρόπων ουσιών, κυρίως χασίς και οπίου, δεν είχε ακόμα εγκληματοποιηθεί. Οι νέες απαγορεύσεις αφορούσαν μέχρι τότε, αποκλειστικά, την εξαγωγή χασίς προς την Αίγυπτο, ενώ η εξαγωγή της ουσίας προς άλλες αγορές συνεχιζόταν νόμιμα μεν, υπό τις προϋποθέσεις,⁶¹¹ δε, που τέθηκαν από τον νόμο. Συνεπώς, τα νομοθετήματα που έθεσαν τις βάσεις της μετέπειτα υπαγωγής του ζητήματος των ναρκωτικών στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής και του ποινικού δικαίου, μέχρι το 1910 δεν απέρρεαν από κάποια αναγκαιότητα διευθέτησης ενδοκρατικών προβλημάτων, αλλά υπήρξαν κυρίως προϊόν εξωκρατικής πίεσης και διπλωματικής αναγκαιότητας.⁶¹²

Παράλληλα, επιχειρήματα με ιατρικό αλλά και ηθικολογικό υπόβαθρο επιστρατεύτηκαν εκ των υστέρων, μετά δηλαδή την ψήφιση των νομοθετημάτων, για να δικαιολογήσουν τους πρωτοφανείς για την εποχή επιβληθέντες περιορισμούς.⁶¹³ Ειδικότερα, η χρήση χασίς αρχίζει να συνδέεται με τη συνολική διάβρωση της προσωπικότητας του χρήστη και με την πρόκληση βλάβης στη σωματική και ψυχική του υγεία.⁶¹⁴ Παράλληλα, η επίκληση της ηθικής διάστασης⁶¹⁵ του ζητήματος της χρήσης ναρκωτικών, φαίνεται ότι επιστρατεύτηκε, αρχικώς από την αιγυπτιακή πλευρά⁶¹⁶ ως μέσο άσκησης πίεσης, εν συνεχεία από την ελληνική κυβέρνηση, ως μέσο, αφενός μεν συσκότισης των πραγματικών λόγων φορολόγησης της κάνναβης, αφετέρου δε κατασκευής ενός αφηγήματος⁶¹⁷ που θα είχε τη δύναμη να παρουσιάσει σαν αναγκαία την επιβολή περιορισμών στην έως τότε ελεύθερη παραγωγή και διακίνηση της ουσίας. Σημειώνεται, επίσης, ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι φιλοκυβερνητικές εφημερίδες της εποχής, στην κατεύθυνση της «επανερμηνείας» του ζητήματος της χρήσης ουσιών και της «αναδόμησης» του προφίλ του χρήστη, ο οποίος έως τότε δεν είχε τύχει ιδιαίτερης ηθικής αποδοκιμασίας.⁶¹⁸ Πλέον, εν μέσω ενός κλίματος «ηθικού πανικού»⁶¹⁹, πρωτοφανούς για το ζήτημα των ουσιών, η χρήση

⁶¹¹Λόγου χάριν, Ν.3123/1906, άρθρο 12.

⁶¹²J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 109.

⁶¹³Στο ίδιο, σ. 108.

⁶¹⁴Στο ίδιο, σ. 108.

⁶¹⁵Στο ίδιο, σ. 94-95, σ. 99.

⁶¹⁶Στο ίδιο, σ. 68.

⁶¹⁷Στο ίδιο, σ. 106.

⁶¹⁸Στο ίδιο, σ. 106.

⁶¹⁹Ο ηθικός πανικός ορίζεται ως «δυσανάλογη και εχθρική κοινωνική αντίδραση απέναντι σε καταστάσεις, πρόσωπα ή ομάδες που ορίζονται σαν απειλητικές για τις κοινωνικές αξίες». Στην αντίδραση αυτή εμπλέκονται στερεοτυπικές αναπαραστάσεις των ομάδων ή των προσώπων από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, οι οποίες συνεπάγονται τη διατύπωση αιτημάτων για εντονότερο κοινωνικό έλεγχο, οδηγώντας σε περαιτέρω αντιδράσεις, όπως παρατίθεται στο K.Murji, λήμμα «moral panic», στο E.McLaughlin-J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ.175-177.

αρχίζει να αντιδιαστέλλεται με τις δυτικές αξίες της «παραγωγικότητας» και του «ήθους»⁶²⁰ και ο χρήστης αρχίζει να εκλαμβάνεται σαν εγκληματίας.⁶²¹ Κατά το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα, τη δεκαετία 1910-1920, θα ενταθεί ο θεσμικός έλεγχος του ζητήματος, με νέα νομοθετήματα.

β) Η δεκαετία 1910-1920

Κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1910-1920, το χασίς περιγραφόταν πλέον με τον όρο «ναρκωτική ουσία» και ο χρήστης του εθεωρείτο απειλή κατά των ηθών.⁶²² Είχε αρχίσει, επίσης, να διαδίδεται η άποψη περί της επικινδυνότητας της χρόνιας χρήσης της ουσίας για τη σωματική και ψυχική υγεία, καθώς και η σύνδεση της χρήσης με την εκδήλωση βίαιης και εγκληματικής, εν γένει, συμπεριφοράς.⁶²³ Ομοίως με το αμέσως προγενέστερο χρονικό διάστημα, το οποίο είχε χαρακτηριστεί από τη διασπορά κάποιας μορφής «ηθικού πανικού», ξεκίνησε η διατύπωση απόψεων υπέρ της αυστηροποίησης της πολιτειακής στάσης απέναντι στο ζήτημα. Παράλληλα, η Αίγυπτος, λόγω των δικών της συμφερόντων, επέκρινε τη στάση του ελληνικού κράτους απέναντι στο χασίς, αξιολογώντας την σαν υπέρμετρα επιεική.⁶²⁴ Παρά την επιβολή φορολόγησης⁶²⁵ στους καλλιεργητές κάνναβης και την απαγόρευση της εξαγωγής⁶²⁶ του προϊόντος προς την αιγυπτιακή αγορά, η Αίγυπτος έκρινε τα μέτρα αυτά ανεπαρκή για τον περιορισμό της διάδοσης της ουσίας και επιθυμούσε την επιβολή καθολικής απαγόρευσης εκ μέρους της ελληνικής πλευράς.⁶²⁷ Εν τέλει, τον Ιούλιο του 1914 οι δύο πλευρές υπέγραψαν ένα πρωτόκολλο με το οποίο παραινόνταν η Σύμβαση έως τις 16 Ιουλίου του 1915.⁶²⁸

Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα μέχρι το 1913 δεν συγκαταλεγόταν μεταξύ των χωρών με αξιοσημείωτη παραγωγή οπίου. Η προσάρτηση, όμως, της Μακεδονίας κατά το ίδιο έτος, έφερε στα ελληνικά εδάφη μια σημαντική παραγωγή οπίου υψηλής

⁶²⁰J.G.Tsiganou (2003), ό.π,σ. 106-107.

⁶²¹Στο ίδιο, σ. 108.

⁶²²Στο ίδιο, σ. 111.

⁶²³Στο ίδιο, σ. 112.

⁶²⁴Στο ίδιο, σ. 112.

⁶²⁵N. 3123/1906, άρθρο 1.

⁶²⁶N.3123/1906, άρθρο 11.

⁶²⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 112.

⁶²⁸Στο ίδιο, σ. 114.

ποιότητας.⁶²⁹ Η Ελλάδα κατέστη ξαφνικά μια από τις κύριες δυνάμεις παραγωγής οπίου στην Ευρώπη,⁶³⁰ κάτι που συνέβαλλε σημαντικά στην αύξηση των κρατικών εσόδων. Κατά το ίδιο, όμως, χρονικό διάστημα, η διεθνής κοινότητα είχε ήδη αρχίσει να στρέφει την προσοχή της στο ζήτημα της βλαπτικότητας του οπίου και των παραγώγων του. Ενδεικτικές αυτού είναι οι πρώτες διεθνείς συνδιασκέψεις για το ζήτημα, αρχικώς της Σανγκάης το 1909⁶³¹ και, έπειτα της Χάγης, που απέληξε στην υπογραφή της «Διεθνούς Σύμβασης για το όπιο»⁶³² το 1912. Ένα επίσης σημαντικό γεγονός, ο αντίκτυπος του οποίου ήταν ισχυρός και διαρκής, υπήρξε η θέσπιση του «Harrison Narcotics Act» στις ΗΠΑ το 1914.⁶³³ Ο νόμος αυτός, στοχοποιώντας αρχικώς το όπιο και την κοκαΐνη, σηματοδότησε την αρχή μιας μακράς περιόδου απαγορεύσεων και διώξεων.⁶³⁴

Παρότι η Ελλάδα δεν είχε προσκληθεί να συμμετάσχει στις εργασίες που έλαβαν χώρα στη Σανγκάη, σύντομα κλήθηκε να προσαρμοστεί στο κλίμα «διεθνούς συνεργασίας» που είχε αρχίσει να καλλιεργείται.⁶³⁵ Κάτι τέτοιο συνεπαγόταν την ελληνική υποχρέωση επιβολής περιορισμών⁶³⁶ στην παραγωγή, διακίνηση και χρήση του οπίου και των παραγώγων του. Επισημαίνεται, δε, ότι η συμμετοχή των κρατών στην πάταξη των ουσιών, που έως τότε παρουσιαζόταν σαν «ηθικό χρέος», πλέον αποκτά τον χαρακτήρα της νομικής δέσμευσης.⁶³⁷ Για μια ακόμα φορά, η Ελλάδα αντιμετώπισε πιέσεις για τη λήψη αποφάσεων δυσμενών για τα οικονομικά της συμφέροντα. Ακόμα όμως, στις αρχές της δεκαετίας του 1910, η μόνη νομοθετική κίνηση σχετικά με το όπιο υπήρξε ο Ν. 391 «Περί φορολογίας των κουκουλίων και του οπίου», ο οποίος ρύθμιζε μόνο ζητήματα φορολόγησης «των κουκουλίων του οπίου και του αφιονοσπόρου».⁶³⁸

Οι σημαντικότερες νομοθετικές αλλαγές για το ζήτημα των ναρκωτικών επήλθαν στο τέλος της δεκαετίας. Κατ' αρχάς, το 1919 θεσπίστηκε ο Νόμος 1681 «Περί αλητείας και επαιτείας», ο οποίος προέβλεπε, μεταξύ άλλων, την απαγόρευση της χρήσης και

⁶²⁹Στο ίδιο, σ. 139-143.

⁶³⁰Στο ίδιο, σ. 143.

⁶³¹United Nations. Office on Drugs and Crime, "The Shanghai Opium Commission", ό.π.και W.B.McAllister (2000), ό.π, σ. 28-30.

⁶³²United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», ό.π.

⁶³³W.B.McAllister (2000), ό.π, σ. 35.

⁶³⁴Κ.Γρίβας (1995),ό.π,σ. 23 καισ.124.

⁶³⁵J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 145.

⁶³⁶United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», ό.π.

⁶³⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 145.

⁶³⁸Ν.391/1914.

διακίνησης χασίς.⁶³⁹ Ο Ν.1681/1919 θεωρείται κομβικής σημασίας για την εξέλιξη της απαγορευτικής πολιτικής, διότι, βάσει του άρθρου 5, εγκληματοποιείται για πρώτη φορά στην Ελλάδα η χρήση χασίς, θεωρούμενη μάλλον ως επιβαρυντική συνθήκη εις βάρος ατόμων υπαγόμενων σε περιθωριοποιημένες ομάδες.⁶⁴⁰ Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του άρθρου 5⁶⁴¹: «Όστις, άεργος ων ή αποδεδειγμένως διάγων άτακτον βίον, επιδίδεται καθ' έξιν εις χασισοποτίαν, φοιτών προς τούτο εις τοιούτου είδους καταγωγή ή άλλα ενδιαιτήματα τιμωρείται με φυλάκισιν ενός έτους», ενώ σε περίπτωση υποτροπής «η ποινή αυτή δύναται να επιταθή μέχρι δύο ετών, ο δε καταδικασθείς υποβάλλεται και εις αστυνομικήν επιτήρησιν».⁶⁴²

Σημειωτέον ότι η αναφορά του νομοθέτη σε άτομα που διάγουν «άτακτον βίον» παραπέμπει στο κλίμα «ηθικού πανικού», που είχε ταχύτατα καλλιεργηθεί στην Ελλάδα⁶⁴³ ήδη κατά την προηγούμενη δεκαετία. Βάσει της συγκεκριμένης θεώρησης, ο έλεγχος της συμπεριφοράς των «ανήθικων πληθυσμιακών ομάδων»⁶⁴⁴ θεωρείται επιβεβλημένος για λόγους ηθικής και φυσικής προστασίας της κοινωνίας, δεδομένης και της σύνδεσης της χρήσης χασίς με τη βίαιη και εν γένει εγκληματική συμπεριφορά. Υποστηρίζεται, άλλωστε, ότι η κρατική παρέμβαση, μέσω της θέσπισης του συγκεκριμένου νόμου, λειτούργησε κυρίως ως μέσο έκφρασης της κοινωνικής απόρριψης, που είχε ήδη καλλιεργηθεί, και του στιγματισμού περιθωριακών κοινωνικών ομάδων,⁶⁴⁵ όπως οι «κουτσαβάκηδες» και οι «μάγκες»⁶⁴⁶.

Το δεύτερο αξιοσημείωτο στοιχείο έγκειται στην αναφορά του νομοθέτη σε άτομα που επιδίδονται «καθ' έξιν σε χασισοποτεία». Γίνεται, επομένως, μια πρώτη αναφορά του νομοθέτη στην «εξάρτηση», την «έξιν» από την ουσία, όρος ο οποίος όμως δεν ορίζεται ούτε τυγχάνει περαιτέρω ανάλυσης. Επίσης, η διατύπωση που έχει επιλεγεί από τον νομοθέτη και συγκεκριμένα η φράση «επιδίδεται καθ' έξιν εις χασισοποτίαν, φοιτών προς τούτο εις τοιούτου είδους καταγωγή ή άλλα ενδιαιτήματα τιμωρείται με φυλάκισιν ενός έτους»⁶⁴⁷ συνεπάγεται ότι η στόχευση του νόμου έγκειται σε έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής μάλλον, παρά στη χρήση χασίς ως πράξη. Από τη διατύπωση

⁶³⁹ Ν.1681/1919, άρθρο 5.

⁶⁴⁰ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 78.

⁶⁴¹ Ν.1681/1919, άρθρο 5.

⁶⁴² Στο ίδιο.

⁶⁴³ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 107.

⁶⁴⁴ E.Goode-N.Ben-Yehuda (2009), ό.π.,σ. 200.

⁶⁴⁵ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 108-109.

⁶⁴⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 123.

⁶⁴⁷ Ν.1681/1919, άρθρο 5.

συνάγεται λογικά ότι ο νόμος δεν τιμωρεί την «καθ' ἑξίν χασιμοποτίαν» όταν αυτή λαμβάνει χώρα σε άλλους χώρους εκτός των αναφερθέντων. Καθώς μάλιστα η ουσιοεξάρτηση απασχόλησε την ιατρική κοινότητα κυρίως από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα,⁶⁴⁸ η διατύπωση αυτή του νομοθέτη δεν είναι παράδοξη.

Μέσω των προαναφερθεισών διατυπώσεων καθίσταται αρκετά σαφής η σύνδεση της κατανάλωσης χασίς με έναν τρόπο ζωής ο οποίος όχι μόνο δεν θεωρείται αποδεκτός, αλλά καθίσταται επιπλέον ποινικά κολάσιμος. Εν ολίγοις, ο Ν.1681/1919 σηματοδοτεί την υιοθέτηση του ποινικού μοντέλου διαχείρισης του χασίς εκ μέρους της ελληνικής πολιτείας. Σε πρακτικό επίπεδο, οδήγησε στην αύξηση των εφόδων της αστυνομίας στα χασιμοποτεία της εποχής, με στόχο την επ' αυτοφώρω σύλληψη των θαμώνων.⁶⁴⁹ Σημειώνεται, όμως, ότι η συγκεκριμένη ρύθμιση δεν στόχευε τόσο στην πάταξη της χρήσης και διακίνησης της ουσίας αυτής καθαυτής, όσο στο να πληγούν συμβολικά και υλικά οι εμπλεκόμενες μειονοτικές ομάδες, γιατί άλλωστε η ουσία δεν είχε ακόμα διαδοθεί ιδιαιτέρως στις τάξεις του γενικού πληθυσμού.⁶⁵⁰

Εν έτει 1919 οι έξωθεν πιέσεις προς την κατεύθυνση της πλήρους απαγόρευσης της κάνναβης στην Ελλάδα⁶⁵¹ ήταν συνεχείς, με το επιχείρημα ότι η νόμιμη εν Ελλάδι καλλιέργεια κάνναβης τροφοδοτούσε το λαθρεμπόριο με προορισμό την αιγυπτιακή αγορά.⁶⁵² Απουσία εναλλακτικών λύσεων, η ελληνική κυβέρνηση επιδόθηκε στην προετοιμασία της επιβολής της απαγόρευσης, μέσω της επίκλησης της αναγκαιότητας προστασίας του «καλού ονόματος» της χώρας και της «ηθικής υποχρέωσης» της Ελλάδας να συνδράμει τον αιγυπτιακό αγώνα κατά της κατανάλωσης χασίς.⁶⁵³ Περί τα τέλη του 1919 το απαγορευτικό νομοσχέδιο είχε καταρτιστεί και τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους εισήχθη στη Βουλή προς συζήτηση.⁶⁵⁴ Τελικά, δημοσιεύθηκε τον Μάρτιο του 1920 ως Νόμος 2107/1920 «περί απαγορεύσεως της καλλιέργειας, της εμπορίας και της καταναλώσεως ινδικής καννάβευς (χασίς)».⁶⁵⁵ Ως εκ τούτου, τα συνδεόμενα

⁶⁴⁸ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 75.

⁶⁴⁹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 130 και 132.

⁶⁵⁰ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 109.

⁶⁵¹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 118.

⁶⁵² Στο ίδιο, σ. 120.

⁶⁵³ Στο ίδιο, σ. 119.

⁶⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 123.

⁶⁵⁵ Ν.2107/1920, ΦΕΚ 62,14/3/1920.

με τη συγκεκριμένη ουσία ζητήματα ρυθμίζονται πλέον με ειδικό νόμο.⁶⁵⁶ Κατ' αρχάς, «απαγορεύεται καθ' όλον το Κράτος η καλλιέργεια της ινδικής καννάβης (χασίς)», «από 1^{ης} δε Ιανουαρίου 1921 απαγορεύεται και η αγορά, πώλησις, κατοχή, μεταφορά αυτής ως και πάσα άλλη δικαιοπραξία επ' αυτής»⁶⁵⁷. Επίσης, η επιβολή της καθολικής απαγόρευσης σηματοδοτεί την αποσύνδεση των πράξεων αυτών από την αεργία, επαιτεία και αλητεία, σε αντιδιαστολή με τον Ν.1681/1919.⁶⁵⁸ Στο άρθρο 2 προβλέπονται οι ποινές για τους παραβάτες, δηλαδή φυλάκιση «ενός μηνός μέχρι ενός έτους και χρηματικήν ποινήν 200 μέχρι 2000 δραχμών ή και με αμφοτέρας τας ποινάς αυτάς», ενώ σε περίπτωση υποτροπής η ποινή τουλάχιστον διπλασιάζεται.⁶⁵⁹ Το δε άρθρο 3 προβλέπει για την τιμώρηση της χρήσης κάνναβης το εξής: «Ο καπνίζων χασίς τιμωρείται με κράτησιν ή πρόστιμον, ή και με αμφοτέρας τας ποινάς ταύτας, εν υποτροπή δε με διπλασίαν τουλάχιστον κράτησιν».⁶⁶⁰ Επίσης, τα σχετικά εγκλήματα δεν υπάγονται στις διατάξεις περί μετατροπής της ποινής σε χρηματική, περί προσωρινής απολύσεως και περί αναστολής της εκτέλεσης της ποινής,⁶⁶¹ κάτι που καταδεικνύει την αυστηρότητα του νομοθέτη.

Το περιεχόμενο των άρθρων που απαρτίζουν τον Ν.2107/1920 καταδεικνύει τη σαφή στροφή της ελληνικής πολιτείας προς την επιλογή της ποινικής καταστολής ως οδού διαχείρισης του ζητήματος της κάνναβης. Παρότι, δε, γίνεται αναφορά στην υποτροπή σε σχέση με το κάπνισμα χασίς, δεν γίνεται λόγος για εξάρτηση, κάτι που είναι εύλογο, καθώς η επιστημονική συζήτηση γύρω από την εξάρτηση γενικεύθηκε αργότερα, ιδίως από τη δεκαετία του 1950⁶⁶² και ύστερα. Ειδικά για την Ελλάδα, εκτιμάται ότι δεν υπάρχουν ενδείξεις για το ότι το ζήτημα της εξάρτησης και της θεραπείας της είχε απασχολήσει τους νομοθέτες⁶⁶³ και την ελληνική κοινωνία⁶⁶⁴ εν γένει. Η θέσπιση του Ν.2107/1920 συνιστούσε μάλλον προϊόν της πρόθεσης της τότε κυβέρνησης να δείξει

⁶⁵⁶ Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) «Ιστορία των νόμων για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okanampa.gr/component/k2/item/121-istoria-ton-nomon-gia-ta-narkotika-stin-ellada.

⁶⁵⁷ Ν.2107/1920, άρθρο 1.

⁶⁵⁸ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 48.

⁶⁵⁹ Ν.2107/1920, άρθρο 2.

⁶⁶⁰ Ν.2107/1920, άρθρο 3.

⁶⁶¹ Ν.2107/1920, άρθρο 6.

⁶⁶² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 75.

⁶⁶³ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 280.

⁶⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 282.

τη συμμόρφωσή της με υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη Σύμβαση της Χάγης του 1912.

Θεωρείται, δε, ότι ο Ν.2107/1920 αντανάκλα μια βούληση γενίκευσης της απαγόρευσης, σε αντιδιαστολή με τον 1681/1919, που στόχευε εναντίον συγκεκριμένων περιθωριακών ομάδων. Η δε «συνύπαρξη» των δύο νόμων φαίνεται πως είχε δημιουργήσει κάποια σύγχυση,⁶⁶⁵ καθώς συνεπαγόταν ένα διττό σύστημα τιμώρησης, βάσει του οποίου προβλεπόταν η διαφοροποιημένη αντιμετώπιση των άεργων, επαϊτών και αλητών χρηστών χασίς αφενός και του λοιπού πληθυσμού αφετέρου. Βάσει δεδομένων της εποχής, ο Ν.2107/1920 εφαρμοζόταν κυρίως στις περιπτώσεις λαθραίας καλλιέργειας και διακίνησης, ενώ ο Ν.1681/1919 εφαρμοζόταν για την τιμώρηση των χρηστών χασίς, κατόπιν εφόδων της αστυνομίας στα σχετικά «καταγώγια».⁶⁶⁶ Έχει, πάντως, υποστηριχθεί ότι κατά το χρονικό εκείνο διάστημα δεν είχε ιδιαίτερη έκταση το φαινόμενο της χρήσης, επομένως στο στόχαστρο του νόμου εξακολουθούσαν επί της ουσίας να βρίσκονται τα μέλη των παρεκκλινουσών ομάδων.⁶⁶⁷ Εκτιμάται, επίσης, ότι η ενεργοποίηση της κατασταλτικής πολιτικής υπήρξε απότοκο της υποχρέωσης της Ελλάδας να προσαρμοστεί στη διεθνή τάση αυστηροποίησης των πολιτικών για τις ψυχοτρόπες ουσίες.⁶⁶⁸ Εξάλλου, είχαν ήδη λάβει χώρα οι πρώτες διεθνείς συνδιασκέψεις για το ζήτημα του οπίου, αρχικώς στη Σανγκάη το 1909⁶⁶⁹ και, έπειτα στη Χάγη, με αποτέλεσμα την υπογραφή της «Διεθνούς Σύμβασης για το όπιο»⁶⁷⁰ το 1912. Αν και η Διεθνής Σύμβαση του 1912 αφορούσε πρωτίστως το όπιο, εμπεριείχε σύσταση⁶⁷¹ προς τα κράτη να εξετάσουν, σε επιστημονική και στατιστική βάση, το ζήτημα της ινδικής κάνναβης με στόχο τον περιορισμό των φαινομένων κατάχρησης της ουσίας. Ως εκ τούτου, η ελληνική πλευρά έδειξε με τον Ν.2107/1920 την πρόθεσή της να προσαρμοστεί.

Το έτος 1920 υπήρξε για την Ελλάδα πλούσιο σε δραστηριότητα αναφορικά με τη ρύθμιση του ζητήματος των ψυχοτρόπων ουσιών. Σημειωτέον ότι το 1919 υπεγράφη η

⁶⁶⁵J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 130.

⁶⁶⁶Στο ίδιο, σ. 132.

⁶⁶⁷A.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 109.

⁶⁶⁸Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 87.

⁶⁶⁹United Nations. Office on Drugs and Crime, “The Shanghai Opium Commission”, ό.π.

⁶⁷⁰United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», ό.π.

⁶⁷¹United Nations Treaty Collection, International Opium Convention, The Hague, 23 January 1912, σ. 34, στην ηλεκτρονική διεύθυνση treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIV.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-2&chapter=6&Temp=mtdsg4&clang=_en.

Συνθήκη των Βερσαλλιών, που σηματοδότησε τη λήξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Πέραν των λοιπών προβλέψεων, το άρθρο 295 της Συνθήκης προβλέπει ότι όσα από τα συμβαλλόμενα μέρη δεν είχαν ακόμα κυρώσει την «περί οπίου Σύμβασιν» της Χάγης του 1912, ήταν υποχρεωμένα να το πράξουν εντός δώδεκα μηνών από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης.⁶⁷² Η Σύμβαση του 1912 θεωρείται κομβικής σημασίας για το ζήτημα των ψυχοτρόπων ουσιών, γιατί έθεσε ως στόχο προς επίτευξη τον «διεθνή έλεγχο» των ναρκωτικών. Συνακόλουθα, έφερε στο προσκήνιο την ιδέα της «διεθνούς συνεργασίας», που επιβιώνει έως σήμερα. Με την υπογραφή της Συνθήκης των Βερσαλλιών, τα κράτη, συνεπώς και η Ελλάδα, δεσμεύονται να ακολουθήσουν τις προβλέψεις της «Διεθνούς Σύμβασης για το Όπιο»⁶⁷³ και να κινητοποιηθούν προς την κατεύθυνση του ελέγχου των ουσιών που αναφέρονται σε αυτήν. Στην περίπτωση της Ελλάδας, κάτι τέτοιο σηματοδοτεί η ψήφιση του Ν.2084/1920 «Περί κυρώσεως της μεταξύ των Συμμάχων και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Γερμανίας Συνθήκης περί Ειρήνης της 15/28 Ιουνίου 1919».

Ως εκ τούτου, η Ελλάδα δεσμεύεται να κινητοποιηθεί προς τη βαθμιαία καταστολή της κατάχρησης οπίου, μορφίνης, κοκαΐνης και των παραγώγων τους, αποδεχόμενη την κινητοποίηση αυτή σαν «ανθρωπιστικό εγχείρημα».⁶⁷⁴ Οι ουσίες που τίθενται υπό έλεγχο είναι το «ακατέργαστο όπιο»⁶⁷⁵, το «επεξεργασμένο όπιο»⁶⁷⁶, το «φαρμακευτικό όπιο»⁶⁷⁷, η μορφίνη και η κοκαΐνη. Επίσης, η Ελλάδα δεσμεύεται για τη θέσπιση «αποτελεσματικών νόμων» για τον έλεγχο της παραγωγής και τη διακίνησης των εν λόγω ουσιών.⁶⁷⁸ Εν ολίγοις, η εισαγωγή και εξαγωγή ακατέργαστου οπίου επιτρέπεται να υλοποιείται αποκλειστικώς από τα νομίμως εξουσιοδοτημένα πρόσωπα.⁶⁷⁹ Αντίστοιχος έλεγχος προβλέπεται και για το κατεργασμένο όπιο⁶⁸⁰, το

⁶⁷² Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Γερμανίας, άρθρο 295.

⁶⁷³ Συνθήκη Ειρήνης μεταξύ των Συμμάχων και Συνησπισμένων Δυνάμεων και της Γερμανίας, άρθρο 295.

⁶⁷⁴ International Opium Convention, ό.π.

⁶⁷⁵ Στο ίδιο, κεφάλαιο 1, άρθρα 1-5.

⁶⁷⁶ Στο ίδιο, κεφάλαιο 2, άρθρα 6-8.

⁶⁷⁷ Στο ίδιο, κεφάλαιο 3, άρθρα 9-14.

⁶⁷⁸ Στο ίδιο, άρθρο 1,

⁶⁷⁹ Στο ίδιο, άρθρο 5.

⁶⁸⁰ Στο ίδιο, άρθρα 6-8.

φαρμακευτικό όπιο, τη μορφίνη και την κοκαΐνη⁶⁸¹, συνιστώντας τον περιορισμό της χρήσης αυστηρά για ιατρικούς ή πάντως νόμιμους σκοπούς.⁶⁸²

Με στόχο την υλοποίηση των δεσμεύσεων που απορρέουν από τη Σύμβαση, κατά το ίδιο έτος εκδόθηκε επίσης το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί παραγωγής και εμπορίας του οπίου, της μορφίνης, κοκαΐνης, ηρωΐνης και των αλάτων αυτών».⁶⁸³ Βάσει αυτού, «τίθενται υπό τον έλεγχο του Κράτους» αφενός μεν η καλλιέργεια της υπνοφόρου μήκωνος αφετέρου δε η εμπορία των ουσιών που αναφέρονται στον τίτλο του νομοθετικού διατάγματος.⁶⁸⁴ Επίσης, «απαγορεύεται απολύτως, πλην της φαρμακευτικής, οιαδήποτε άλλη χρήσις του οπίου, της μορφίνης, της κοκαΐνης, της ηρωΐνης και των αλάτων αυτού»⁶⁸⁵. Κατά τα λοιπά, η καλλιέργεια της μήκωνος υπνοφόρου γίνεται υποχρεωτικά κατόπιν ειδικής άδειας,⁶⁸⁶ ενώ παράλληλα όλοι οι εμπλεκόμενοι επαγγελματίες πρέπει να εξασφαλίζουν ειδική άδεια προκειμένου να εμπορευθούν ή να χρησιμοποιήσουν όπιο.⁶⁸⁷ Ως προς το ζήτημα της εξαγωγής οπίου, αναφέρεται ρητά ότι «απαγορεύεται η εξαγωγή αγοραίου οπίου διά τας χώρας, εις ας απαγορεύεται η εισαγωγή αυτού».⁶⁸⁸ Επίσης, η ουσία πρέπει να εξάγεται σε ειδικά «σεσημασμένα» δέματα μέγιστου βάρους 5 κιλών⁶⁸⁹ και τα εμπλεκόμενα με τις σχετικές εξαγωγές πρόσωπα πρέπει να διαθέτουν ειδική άδεια.⁶⁹⁰ Σε αντιστοιχία με την αντίστοιχη πρόβλεψη της «περί οπίου διεθνούς συμβάσεως της Χάγης του 1912», το άρθρο 12 αναφέρεται στην απαγόρευση της κυκλοφορίας και εισαγωγής παρασκευασμένου οπίου στην Ελλάδα.⁶⁹¹ Τέλος, βάσει του άρθρου 22, «οι παραβάτες των διατάξεων του παρόντος νόμου τιμωρούνται με φυλάκισιν ενός μηνός μέχρι ενός έτους ή με χρηματικήν ποινήν 500 μέχρι 5000 δραχ. ή και με αμφοτέρας τας ποινάς ταύτας». Σε περίπτωση υποτροπής, ομοίως με άλλα νομοθετήματα της εποχής, η ποινή τουλάχιστον διπλασιάζεται.⁶⁹² Παρατηρείται, δε, ότι η νομοθετική πρόβλεψη περί των ποινών χαρακτηρίζεται από ασάφεια⁶⁹³, καθώς οι ίδιες ποινές προβλέπονται

⁶⁸¹ Στο ίδιο, άρθρο 9-11.

⁶⁸² Στο ίδιο, άρθρο 9.

⁶⁸³ Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920.

⁶⁸⁴ Στο ίδιο, άρθρο 1.

⁶⁸⁵ Στο ίδιο, άρθρο 14.

⁶⁸⁶ Στο ίδιο, άρθρο 2.

⁶⁸⁷ Στο ίδιο, άρθρο 5, παρ.1.

⁶⁸⁸ Στο ίδιο, άρθρο 8.

⁶⁸⁹ Στο ίδιο, άρθρο 11.

⁶⁹⁰ Στο ίδιο, άρθρο 9.

⁶⁹¹ Στο ίδιο, άρθρο 12.

⁶⁹² Στο ίδιο, άρθρο 22.

⁶⁹³ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 160.

αδιακρίτως για όλα τα αδικήματα, είτε πρόκειται για χρήση, διακίνηση ή παράνομη παραγωγή. Μολαταύτα, ο γενικός στόχος του νομοθετήματος έγκειται μάλλον στον έλεγχο των εμπορικών συναλλαγών, παρά της δραστηριότητας μεμονωμένων χρηστών.⁶⁹⁴

Η ψήφιση του εν λόγω νομοθετικού διατάγματος σηματοδότησε την εδραίωση της εγχώριας απαγορευτικής πολιτικής για τις ψυχοτρόπες ουσίες.⁶⁹⁵ Οι νέες ρυθμίσεις έθιγαν σημαντικά οικονομικά συμφέροντα, ιδίως για τους κατοίκους των περιοχών όπου ανθούσε η παραγωγή οπίου, ωστόσο η ενεργοποίησή τους ήταν επιβεβλημένη, εξαιτίας των εξωτερικών πιέσεων. Η απροθυμία της ελληνικής πλευράς να απωλέσει τη σημαντική αυτή πηγή εσόδων αντανακλάται στο ότι, εκμεταλλευόμενη το ότι η Σύμβαση της Χάγης δεν απαιτούσε την απαγόρευση της παραγωγής ανεπεξέργαστου οπίου, βρήκε τρόπο να τηρεί τη Σύμβαση⁶⁹⁶ διατηρώντας παράλληλα τις καλλιέργειες, με το να υποβάλλει τις τελευταίες στον «έλεγχο του κράτους»⁶⁹⁷, δηλαδή εντάσσοντάς τις σε ένα σύστημα καταγραφής⁶⁹⁸ και επίβλεψης.

Γενικώς, η δεκαετία 1910-1920 σηματοδότησε την επικράτηση της απαγορευτικής εν Ελλάδι πολιτικής, αρχικώς για το ζήτημα της κάνναβης⁶⁹⁹ και εν συνεχεία για την κοκαΐνη, το όπιο και τα παράγωγά του⁷⁰⁰. Η υιοθέτηση της ποινικής καταστολής ως επιλογής για τη διαχείριση του ζητήματος των ψυχοτρόπων ουσιών φαίνεται πως δεν συνιστούσε την απόκριση της πολιτείας απέναντι σε μεγάλης έκτασης προβλήματα συνδεδεμένα με την κατάχρηση ουσιών.⁷⁰¹ Τουναντίον, η νομοθεσία για το ζήτημα της κάνναβης φαίνεται πως υπήρξε το τελικό προϊόν μιας μακρόχρονης προσπάθειας της Ελλάδας να αντισταθεί στο έμμεσο, αρχικώς, και ρητό στη συνέχεια αίτημα της Αίγυπτου και της Βρετανίας για επιβολή απαγορεύσεων. Δεδομένης της συνθετότητας της κατάστασης και των συμφερόντων που διακυβευόνταν, η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να αγνοήσει τις έξωθεν πιέσεις. Ομοίως, η νομοθέτηση απαγορεύσεων στο ζήτημα του οπίου προέκυψε κυρίως από την υποχρέωση της χώρας να ακολουθήσει τις διεθνείς

⁶⁹⁴Στο ίδιο, σ. 160.

⁶⁹⁵Στο ίδιο, σ. 158.

⁶⁹⁶Στο ίδιο, σ. 159.

⁶⁹⁷Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920, άρθρο 1.

⁶⁹⁸Στο ίδιο, άρθρο 2-5.

⁶⁹⁹Ν.1681/1919, Ν.2107/1920.

⁷⁰⁰Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920.

⁷⁰¹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 180.

εξελίξεις και να συμμορφωθεί με τα προβλεπόμενα από τη Διεθνή Σύμβαση περί οπίου.⁷⁰²

γ) Η δεκαετία 1920-1930

Η δεκαετία 1910-1920 υπήρξε καθοριστική αναφορικά με την εξέλιξη της εν Ελλάδι θεσμικής διαχείρισης των ψυχοτρόπων ουσιών, καθώς στη διάρκειά της πραγματοποιείται η στροφή προς την απαγόρευση και τον ποινικό έλεγχο αρχικώς της ινδικής κάνναβης⁷⁰³ και εν συνεχεία της κοκαΐνης, του οπίου και των παραγώγων του.⁷⁰⁴ Όπως προαναφέρθηκε, το 1920 δημοσιεύθηκε το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί παραγωγής και εμπορίας του οπίου, της μορφίνης, κοκαΐνης, ηρωΐνης και των αλάτων αυτών»,⁷⁰⁵ το οποίο κυρώθηκε, τον Σεπτέμβριο του 1921, με τον Ν.2736 «Περί κυρώσεως του Νομοθετικού Διατάγματος της 22 Δεκεμβρίου 1920 ‘περί παραγωγής και εμπορίας του οπίου, της μορφίνης, κοκαΐνης, ηρωΐνης και των αλάτων αυτών’».⁷⁰⁶ Ως εκ τούτου, «τίθενται υπό τον έλεγχον του Κράτους» αφενός μεν η καλλιέργεια της υπονόσου μήκωνος, αφετέρου δε η εμπορία των ουσιών που αναφέρονται στον τίτλο του νομοθετικού διατάγματος.⁷⁰⁷

Η Δεύτερη Συνδιάσκεψη για το Όπιο έλαβε χώρα στη Γενεύη, όπου και υπογράφηκε η «Διεθνής Σύμβαση του Οπίου του 1925», προβλεπόμενη να τεθεί σε ισχύ από τον Σεπτέμβριο του 1928⁷⁰⁸ Πρόκειται για μια αναθεωρημένη εκδοχή της Σύμβασης της Χάγης, βάσει της οποίας υπάγεται στο πεδίο ελέγχου μία ακόμα ουσία, η κάνναβη.⁷⁰⁹ Ως ένας εκ των κομβικών στόχων τέθηκε ως ο έλεγχος της διακίνησης και της εμπορίας των ψυχοτρόπων ουσιών.⁷¹⁰ Επίσης, τονίστηκε η σημασία του περιορισμού της χρήσης των αναφερόμενων ουσιών για αυστηρά ιατρικούς και επιστημονικούς σκοπούς.⁷¹¹ Συνολικά, η Σύμβαση της Γενεύης είχε χαρακτήρα μάλλον

⁷⁰² Στο ίδιο, σ. 143.

⁷⁰³ Ν.1681/1919, Ν.2107/1920.

⁷⁰⁴ Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920.

⁷⁰⁵ Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920.

⁷⁰⁶ Ν.2736, ΦΕΚ 169/9-9-1921.

⁷⁰⁷ Ν.Δ.2, ΦΕΚ 294/24-12-1920, άρθρο 1.

⁷⁰⁸ United Nations Treaty Collection, Chapter VI, 6a, International Opium Convention, στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-6-a&chapter=6&clang=en.

⁷⁰⁹ United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/documents/timeline_E_09.pdf.

⁷¹⁰ J.G. Tsiganou (2003), ό.π., σ. 192.

⁷¹¹ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 107.

δεσμευτικό⁷¹² για τα συμβαλλόμενα μέρη, παρά συμβουλευτικό, όπως η σύμβαση της Χάγης. Η βούληση ένταξης της ποινικοποίησης αποτυπώνεται στο άρθρο 28, κατά το οποίο καθένα από τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλει να επιβάλει «επαρκείς» ποινές σε περίπτωση παράβασης της κατά τόπους νομοθεσίας.⁷¹³

Η υπογραφή της Διεθνούς Σύμβασης δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την ελληνική πολιτική για τις ψυχοτρόπες ουσίες, καθώς οι σχετικές πολιτικές αποφάσεις λαμβάνονταν με γνώμονα την ανταπόκριση της χώρας στις υποχρεώσεις που απέρρεαν από τη συμμετοχή της στην Κοινωνία των Εθνών. Μολαταύτα, η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν διατεθειμένη να προβεί σε ολική απαγόρευση της καλλιέργειας οπίου, καθώς εξαιτίας της τελευταίας θα θυσίαζε σημαντικά οικονομικά οφέλη.⁷¹⁴ Το 1925 δημοσιεύθηκε το Νομοθετικό Διάταγμα 2 «Περί μονοπωλίου ναρκωτικών φαρμάκων»⁷¹⁵, το οποίο αντανάκλα την προσπάθεια συγκερασμού εν πολλοίς αντιφατικών στοιχείων. Αυτά συνίστανται, πρώτον, στην αναγκαιότητα τήρησης των διεθνών δεσμεύσεων της Ελλάδας, ώστε να μην εκτεθεί η χώρα στη διεθνή κοινότητα και να αποφευχθούν δυσμενείς οικονομικές και πολιτικές συνέπειες, δεύτερον, στην κατά το δυνατόν καλύτερη εξυπηρέτηση των ελληνικών οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων,⁷¹⁶ τρίτον, στην προώθηση των προσωπικών στόχων των νομοθετών και τέλος, στην ικανοποίηση των συμφερόντων των εν Ελλάδι φαρμακοποιών, οι οποίοι το 1925 συνέστησαν για πρώτη φορά επαγγελματικό σύλλογο.⁷¹⁷

Βάσει του άρθρου 1 του Νομοθετικού Διατάγματος, «η καθ' άπαν το Κράτος εισαγωγή και πώλησις οπίου και εν γένει των παραγώγων και σκευασμάτων αυτού, ως και των φύλλων κόκας και των παραγώγων αυτής, καθίσταται αποκλειστικόν δικαίωμα του Κράτους».⁷¹⁸ Επίσης, η καλλιέργεια και η εξαγωγή της υπνοφόρου μήκωνος επιτρέπονται «δυνάμει αδείας»⁷¹⁹, ενώ η προμήθεια των προς φαρμακευτική και θεραπευτική χρήση απαιτούμενων ποσοτήτων ουσιών⁷²⁰ συνιστά αρμοδιότητα του

⁷¹² J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 193.

⁷¹³ United Nations Treaty Collection, Chapter VI, 6a, International Opium Convention, ό.π.

⁷¹⁴ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 191.

⁷¹⁵ Ν.Δ.2, ΦΕΚ 322/27-10-1925.

⁷¹⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 191.

⁷¹⁷ Στο ίδιο, σ. 194.

⁷¹⁸ Ν.Δ.2/1925. άρθρο 1.

⁷¹⁹ Στο ίδιο, άρθρο 2.

⁷²⁰ Οι αναφερόμενες ουσίες είναι το όπιο, η μορφίνη, τα άλατα μορφίνης (ηρωίνη, διονίνη) και κοκαΐνη και άλατα αυτής, στο ίδιο, άρθρο 3.

Υπουργού Οικονομικών.⁷²¹ Οι νόμιμοι αγοραστές των ουσιών δεν μπορεί να είναι άλλοι εκτός των αναγνωρισμένων φαρμακοποιών και των νοσοκομείων,⁷²² ενώ, παράλληλα, «η τιμή των υπό του Κράτους πωλουμένων οπίου και ναρκωτικών φαρμάκων» καθορίζονται βάσει σχετικών νομοθετικών διαταγμάτων.⁷²³ Στη συνέχεια, αναφέρονται οι προβλεπόμενες ποινές για τους επαγγελματίες που παραβαίνουν τους όρους του μονοπωλίου,⁷²⁴ για όσους λαθραία εισάγουν⁷²⁵ ή κατασκευάζουν⁷²⁶ τα είδη του μονοπωλίου, όσους καλλιεργούν «υπνοφόρον μήκωνα άνευ νομίμου άδειας»⁷²⁷ και όσους εξάγουν λαθραία όπιο. Επίσης, τιμωρούνται όσοι κατέχουν ή πωλούν είδη του μονοπωλίου «μη προερχόμενα εκ των αποθηκών του Κράτους»⁷²⁸, καθώς και όσοι παραγγέλνουν ή παραλαμβάνουν τα είδη μονοπωλίου⁷²⁹ χωρίς να πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις. Σε όλες τις προαναφερθείσες περιπτώσεις, οι ποινές που επιβάλλονται συνίστανται στον συνδυασμό χρηματικής ποινής⁷³⁰ και φυλάκισης «ενός μηνός μέχρι πέντε ετών»⁷³¹.

Αναφορικά με το σύστημα του κρατικού μονοπωλίου, εκτιμάται ότι συνιστούσε μια ικανοποιητική επιλογή για την προάσπιση των ελληνικών συμφερόντων.⁷³² Παράλληλα, σε συμφωνία με τη Διεθνή Σύμβαση της Γενεύης, το ανωτέρω νομοθέτημα θέτει τον στόχο της πάταξης της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών και του περιορισμού της παραγωγής τους στα όρια που ετίθεντο από τις ανάγκες της ιατρικής και φαρμακευτικής χρήσης. Επίσης, η Ελλάδα εφάρμοσε το σύστημα πιστοποιητικών για τις εισαγωγές και εξαγωγές, που είχε προταθεί ήδη από τη Βρετανία⁷³³ μόνο στην περίπτωση του ακατέργαστου οπίου (υπνοφόρου μήκωνος)⁷³⁴. Εξάλλου, το ζήτημα των πιστοποιητικών που απαιτούνταν για την εξαγωγή ινδικής

⁷²¹Στο ίδιο, άρθρο 3.

⁷²²Στο ίδιο, άρθρο 4.

⁷²³Στο ίδιο, άρθρο 4.

⁷²⁴Στο ίδιο, άρθρο 6.

⁷²⁵Στο ίδιο, άρθρο 7^α

⁷²⁶Στο ίδιο, άρθρο 7β.

⁷²⁷Στο ίδιο, άρθρο 7γ.

⁷²⁸Στο ίδιο, άρθρο 7^ε.

⁷²⁹Στο ίδιο, άρθρο 7στ.

⁷³⁰50.000 δραχμές ανά κιλό οπίου ή 1000 δραχμές ανά γραμμάριο άλατος μορφίνης, κοκαΐνης ή λοιπών ναρκωτικών που αναφέρονται στο παρόν Νομοθετικό Διάταγμα, στο ίδιο, άρθρο 7.

⁷³¹Στο ίδιο, άρθρο 7.

⁷³²J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 195.

⁷³³Στο ίδιο, σ. 164.

⁷³⁴Ν.Δ.2 ΦΕΚ 322/27-10-1925, άρθρο 2.

κάνναβης ρυθμιζόταν με το άρθρο 12 του Ν.3123/1906, ο οποίος είχε επανενεργοποιηθεί με τον Ν.3070/1924.⁷³⁵

Η υπογραφή της «Διεθνούς Σύμβασης του οπίου του 1925», υπήρξε ένα γεγονός κομβικής σημασίας για τη διεθνή συνεργασία στην αντιμετώπιση των ναρκωτικών και, εύλογα, επηρέασε σημαντικά τη διαμόρφωση της σχετικής ελληνικής πολιτικής κατά το χρονικό εκείνο διάστημα. Η απροθυμία της ελληνικής κυβέρνησης να κυρώσει τη Σύμβαση ήταν, ωστόσο, χαρακτηριστική και εκφραζόταν με το επιχείρημα ότι το σύστημα του κρατικού μονοπωλίου αρκούσε για τη ρύθμιση του ζητήματος.⁷³⁶ Παράλληλα, όμως, οι πιέσεις από την πλευρά της Αμερικής⁷³⁷ και της Βρετανίας ήταν έντονες.⁷³⁸ Εν τέλει, το 1929 δημοσιεύθηκε το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί κυρώσεως της εν Γενεύη υπογραφείσης συμβάσεως περί οπίου της 19 Φεβρουαρίου 1925».⁷³⁹ Στο εισαγωγικό κείμενο της Σύμβασης υποστηρίζεται ότι το λαθρεμπόριο και η κατάχρηση ουσιών εκδηλώνονται σε μεγάλη κλίμακα, ως εκ τούτου κρίνεται επιβεβλημένη η ενεργοποίηση πιο αποτελεσματικών περιορισμών στην παραγωγή και επεξεργασία των ουσιών και η άσκηση πιο εντατικού ελέγχου απέναντι στο διεθνές εμπόριο.⁷⁴⁰ Τονίζεται, δε, η σπουδαιότητα της διεθνούς συνεργασίας, με στόχο την επιτυχή έκβαση αυτής της «φιλανθρώπου προσπάθειας».⁷⁴¹ Βάσει του άρθρου 2 της «Διεθνούς Σύμβασης για το Όπιο», τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται να ενεργοποιήσουν νόμους και άλλες ρυθμίσεις με στόχο τον αποτελεσματικό έλεγχο της παραγωγής και εξαγωγής ακατέργαστου οπίου. Επίσης, κατά το άρθρο 5, τα κράτη πρέπει να λάβουν μέτρα ώστε να διασφαλίσουν τον περιορισμό της χρήσης, παραγωγής και διακίνησης των ουσιών αυστηρά στο πλαίσιο ιατρικών και επιστημονικών σκοπιμοτήτων.⁷⁴² Αναφορικά με την ινδική κάνναβη, εισάγεται η υποχρέωση των συμβαλλόμενων μερών να καταπολεμήσουν την παράνομη εμπορία της ουσίας, να απαγορεύσουν την εξαγωγή της προς χώρες που έχουν απαγορεύσει την ουσία και, συνολικά, να θέτουν υπό αυστηρό έλεγχο κάθε σχετική διακίνηση, καταφεύγοντας στη χρήση

⁷³⁵ Ν.3070/1924, άρθρο 2.

⁷³⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 215.

⁷³⁷ Η Αμερική θεωρούσε τη Σύμβαση της Γενεύης ως ενδεδειγμένη οδό διευθέτησης του δικού της προβλήματος με τα ναρκωτικά, ενώ η Βρετανία αποσκοπούσε στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της, καθώς και εκείνων της Αιγύπτου, που αντιπαρατίθεντο με τα ελληνικά συμφέροντα, στο ίδιο, σ. 215.

⁷³⁸ Στο ίδιο, σ. 215.

⁷³⁹ ΦΕΚ 173/11-5-1929, «Κοινωνία των Εθνών. Δευτέρα συνδιάσκεψις περί οπίου. Σύμβασις»,

⁷⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 1600.

⁷⁴¹ Στο ίδιο.

⁷⁴² Στο ίδιο, άρθρο 5.

«πιστοποιητικών εισαγωγής»⁷⁴³ και «αδειών εξαγωγής»⁷⁴⁴. Το προαναφερθέν Νομοθετικό Διάταγμα κυρώθηκε, λίγο αργότερα, με τον Ν.4175/1929.

Το 1929 ήταν, επίσης, έτος ελληνικών εκλογών, κατόπιν των οποίων ανεδείχθη πρωθυπουργός ο Βενιζέλος, γνωστός για τη βρετανόφιλη στάση του και ένθερμος υποστηρικτής της Κοινωνίας των Εθνών. Ο Βενιζέλος δραστηριοποιήθηκε στην κατεύθυνση της εξομάλυνσης των διεθνών σχέσεων της χώρας και τις ανταπόκρισης στις έξωθεν απαιτήσεις.⁷⁴⁵ Το 1930 δημοσιεύθηκε προεδρικό διάταγμα⁷⁴⁶ που εναρμόνιζε την ελληνική πολιτική για τη διακίνηση και εμπορία της ινδικής κάνναβης με τα προβλεπόμενα από τη συνθήκη της Γενεύης. Βάσει αυτού, απαγορεύθηκε η διαμετακόμιση και η προσωρινή αποθήκευση ινδικής κάνναβης στην ελληνική επικράτεια.⁷⁴⁷

Στα χρόνια που ακολούθησαν, μολονότι η χώρα δεν είχε πατάξει το λαθρεμπόριο ηρωίνης και την παράνομη διακίνηση εν γένει,⁷⁴⁸ έκανε σημαντικά βήματα προς την κατεύθυνση της σύμπλευσης με τις διεθνείς υποχρεώσεις της. Παράλληλα, η ενίσχυση του κρατικού εισοδήματος μέσω των εσόδων από το κρατικό μονοπώλιο επέτρεψε στη χώρα να αποπληρώσει δάνεια και συνιστούσε, εύλογα, ένα σημαντικότατο όφελος.⁷⁴⁹ Η μετάβαση, άλλωστε, από ένα καθεστώς νομιμότητας και ελεύθερης παραγωγής και εμπορίας στο νέο καθεστώς που υποδείκνυε το κρατικό μονοπώλιο δεν θα μπορούσε να είναι απλή υπόθεση, δεδομένης και της σύγκρουσης διαφόρων συμφερόντων. Γενικώς, εκτιμάται ότι κατά τη δεκαετία 1920-1930 η στόχευση του νομοθέτη συνίσταται στην προσπάθεια εξισορρόπησης των οικονομικών, εμπορικών και πολιτικών συμφερόντων της Ελλάδας με τις υποχρεώσεις της χώρας, που απέρρεαν, συν τοις άλλοις, από τις Διεθνείς Συμβάσεις.

Το ζήτημα των χρηστών ναρκωτικών δεν απασχόλησε ιδιαίτερος τους νομοθέτες, αντιθέτως δόθηκε έμφαση στην ποινική αντιμετώπιση της λαθρεμπορίας και της παράβασης των όρων του κρατικού μονοπωλίου. Παρατηρείται, συνεπώς, η διεύρυνση της αξιοποίησης του ποινικού μοντέλου για τη διαχείριση των «ναρκωτικών

⁷⁴³Στο ίδιο, άρθρο 11.

⁷⁴⁴Στο ίδιο, άρθρο 13.

⁷⁴⁵J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 217-218.

⁷⁴⁶Προεδρικό Διάταγμα 8/7/1930.

⁷⁴⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 218.

⁷⁴⁸Στο ίδιο, σ. 218.

⁷⁴⁹Στο ίδιο, σ. 218-219.

φαρμάκων», μολαταύτα εντοπίζονται κάποια ψήγματα της εμπλοκής της ιατρικής, μέσω της κινητοποίησης του κλάδου των φαρμακοποιών και της ενίσχυσης του ρόλου του Υπουργείου Υγείας. Πάντως, κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, φαίνεται ότι, ακόμα και στις τάξεις των επαγγελματιών υγείας, το πεδίο γνώσης για την ουσιεξάρτηση, με τη σύγχρονη έννοια του όρου, ήταν περιορισμένο.⁷⁵⁰ Μάλιστα, ουσίες όπως το όπιο χρησιμοποιούνταν σε μια πληθώρα καθημερινών πρακτικών,⁷⁵¹ συνεπώς η κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών δεν είχε ακόμα ιατρικοποιηθεί, δεν είχε δηλαδή χαρακτηριστεί σαν ιατρικό πρόβλημα και δεν είχε περιέλθει στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής.⁷⁵²

Στα μέσα της δεκαετίας του 1920 ξεκίνησε στις τάξεις των ιατρών η συζήτηση περί των επιπτώσεων της ανεξέλεγκτης κατανάλωσης ψυχοτρόπων ουσιών,⁷⁵³ παρότι πιθανώς η εξέλιξη αυτή συνιστούσε προϊόν σύγκρουσης συμφερόντων των μελών της ιατρικής κοινότητας, παρά επιστημονικού ενδιαφέροντος.⁷⁵⁴ Έκτοτε, άρχισε να γίνεται έκδηλη η παρουσία ιατρών στον τύπο, καθώς άρθρα τους εναντίον της ‘ηδονιστικής’ χρήσης ουσιών δημοσιεύονταν προς επίρρωση της επίσημης κυβερνητικής εκστρατείας κατά των ναρκωτικών.⁷⁵⁵ Εκτός αυτού, ήδη κατά τη δεκαετία του 1920 είχε αρχίσει να διαφαίνεται η ταξική διάσταση του ζητήματος της ορατότητας και της μεταχείρισης των χρηστών ναρκωτικών.⁷⁵⁶ Οι πιο προνομιούχοι κοινωνικά χρήστες ναρκωτικών, συνήθως μορφίνης και κοκαΐνης, προερχόμενοι από τα μέσα και ανώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα, συνήθως διέφευγαν του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης⁷⁵⁷ και υποβάλλονταν σε σταδιακή μείωση των δόσεων, σε κάποιο δημόσιο νοσοκομείο ή ψυχιατρική κλινική.⁷⁵⁸ Αντιθέτως, οι μη προνομιούχοι, κυρίως χρήστες ηρωίνης, πολύ πιο συχνά συλλαμβάνονταν επ’ αυτοφώρω και φυλακίζονταν.⁷⁵⁹

⁷⁵⁰Στο ίδιο, σ. 283.

⁷⁵¹Στο ίδιο, σ. 283.

⁷⁵²P.Conrad (2007), ό.π, σ. 4. Συνεπώς, δεν χαρακτηριζόταν ως ιατρικό πρόβλημα, ή ασθένεια για την αντιμετώπιση της οποίας είναι απαραίτητη η προσφυγή στην ιατρική γνώση.

⁷⁵³J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 283.

⁷⁵⁴Στο ίδιο, σ. 284.

⁷⁵⁵Στο ίδιο, σ. 286.

⁷⁵⁶Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π, σ. 95, Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 62.

⁷⁵⁷Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 166-167, Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π, σ. 95. Σύμφωνα με τον Δασκαλάκη, «οι δυνατότητες διατήρησης μυστικής από το ευρύ κοινό της εγκληματικότητας των μελών τους ή η αυτορρύθμιση αυτής της εγκληματικότητας ποικίλει από ομάδα σε ομάδα».

⁷⁵⁸J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 286.

⁷⁵⁹Στο ίδιο, σ. 286.

δ) Η δεκαετία 1930-1940

Η δεκαετία του 1930 σηματοδοτήθηκε από την ψήφιση σημαντικών νομοθετημάτων, τα οποία έθεσαν τις βάσεις για την πλήρη ανάπτυξη του ποινικού ελέγχου των ναρκωτικών.⁷⁶⁰ Χαρακτηριστικά στοιχεία της νομοθεσίας αποτελούν, πρώτον, η ενιαία ποινική αντιμετώπιση της κάνναβης και των λοιπών ουσιών και, δεύτερον, η υπαγωγή της θεραπευτικής αντιμετώπισης της εξάρτησης εντός της εμβέλειας του ποινικού συστήματος. Η ελληνική νομοθεσία επηρεάστηκε από τις διεθνείς τάσεις ως προς τη διαχείριση του φαινομένου, εφόσον άλλωστε η χώρα δεσμευόταν από τις σχετικές διεθνείς συμβάσεις. Ενίοτε, δε, η εκάστοτε κυβέρνηση κατέβαλλε προσπάθειες στην κατεύθυνση της ανεύρεσης της βέλτιστης λύσης, που θα μπορούσε να συμβιβάσει τις διεθνείς δεσμεύσεις της χώρας με τη διασφάλιση των οικονομικών της συμφερόντων.

Τον Ιούλιο του 1931,⁷⁶¹ υπεγράφη στη Γενεύη η «Σύμβαση για τον περιορισμό της παραγωγής και τον διακανονισμό της κατανομής των ναρκωτικών φαρμάκων»⁷⁶², ως μετεξέλιξη των Συμβάσεων του 1912 και του 1925. Επιθυμία των συμβαλλόμενων μερών συνιστά η ενίσχυση του περιεχομένου των ανωτέρω Συμβάσεων, πρώτον, με το να καταστεί αποτελεσματικός, μέσω διεθνούς συμφωνίας, ο περιορισμός της παραγωγής των ναρκωτικών φαρμάκων στο πλαίσιο που θέτουν οι νόμιμες ιατρικές και επιστημονικές χρήσεις των ουσιών και, δεύτερον με το να ελεγχθεί η κυκλοφορία τους.⁷⁶³ Ως εκ τούτου, εισάγεται ένα σύστημα υπολογισμού των ετήσιων αναγκών κάθε συμβαλλόμενου μέρους σε κάθε μία από τις αναφερόμενες ουσίες, εφόσον πρόκειται για σύννομη ιατρική ή επιστημονική χρήση.⁷⁶⁴ Εκτός αυτού, τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να δηλώνουν αιτιολογημένα⁷⁶⁵ τις ποσότητες που χρειάζονται για τη διατήρηση ενός αποθέματος, καθώς και για τις εμπορικές τους ανάγκες.⁷⁶⁶ Συνακόλουθα, απαγορεύονται οι εισαγωγές και εξαγωγές των αναφερόμενων ουσιών εφόσον δεν πληρούνται οι προδιαγραφές που τίθενται από τη Σύμβαση.⁷⁶⁷

⁷⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 227.

⁷⁶¹ League of Nations, Convention for Limiting the Manufacture and Regulating the Distribution of Narcotic Drugs, 1931, στο www.treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtidsg_no=VI-8-a&chapter=6&clang=_en.

⁷⁶² United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, ό.π.

⁷⁶³ League of Nations, Convention for Limiting the Manufacture and Regulating the Distribution of Narcotic Drugs, ό.π.

⁷⁶⁴ Στο ίδιο, άρθρο 4.

⁷⁶⁵ Στο ίδιο, άρθρο 5 παρ.3.

⁷⁶⁶ Στο ίδιο, άρθρο 5 παρ. 2.

⁷⁶⁷ Στο ίδιο, άρθρο 12.

Προβλέπεται, μάλιστα, ότι, εάν κάποιο κράτος αποτύχει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του, λογοδοτεί στη Μόνιμη Κεντρική Επιτροπή Οπίου.⁷⁶⁸ Σε περίπτωση, δε, που οι παρεχόμενες εξηγήσεις δεν κριθούν ικανοποιητικές, ενεργοποιούνται κυρώσεις, με αυστηρότερη το «εμπάργκο».⁷⁶⁹

Η Ελλάδα, ως συμβαλλόμενο μέρος, έλαβε μέρος στη Διεθνή Συνδιάσκεψη που προηγήθηκε της υπογραφής της Σύμβασης του 1931, έχοντας προηγουμένως καταθέσει υπόμνημα στο οποίο τονιζόταν η επιτυχία του κρατικού μονοπωλίου. Το μονοπώλιο προτεινόταν ως μια αποδοτική λύση στην περίπτωση άλλων κρατών που επιθυμούσαν την «πάταξη των βλαβερών ναρκωτικών».⁷⁷⁰ Παρά τις διακηρύξεις της ελληνικής κυβέρνησης, η χώρα είχε κατά καιρούς εγκληθεί για την αδυναμία της να πατάξει το λαθρεμπόριο ουσιών και για την ηπιότητα της ποινικής αντιμετώπισης των δραστών.⁷⁷¹ Επίσης, όταν το 1931 ζητήθηκε από την Ελλάδα να προσκομίσει στοιχεία για την έκταση της ουσιοεξάρτησης στη χώρα, τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν κρίθηκαν ανεπαρκή.⁷⁷² Παράλληλα, είχε επισημανθεί η αδυναμία συντονισμού των εμπλεκόμενων φορέων, η αδεξιότητα του γραφειοκρατικού μηχανισμού και η εν γένει μη ικανοποιητική, για τους επικριτές, διαχείριση του ζητήματος των ναρκωτικών.⁷⁷³ Η Ελλάδα, που επιπλέον ταλανιζόταν από σοβαρότερα προβλήματα,⁷⁷⁴ βρέθηκε σε δύσκολη θέση, δεχόμενη επικρίσεις που έπλητταν την καλή της εικόνα.⁷⁷⁵ Ως εκ τούτου, ανέκυψε η αναγκαιότητα μεταρρύθμισης του υφιστάμενου συστήματος.⁷⁷⁶

Προϊόν αυτής της συγκυρίας υπήρξε και η ψήφιση του Ν.5539/1932 «περί μονοπωλίου των ναρκωτικών φαρμάκων και του ελέγχου αυτών», του πρώτου νομοθετήματος στην ιστορία της ελληνικής νομοθεσίας που περιλαμβάνει την ινδική κάνναβη μεταξύ των «ναρκωτικών».⁷⁷⁷ Η ενιαία αυτή νομοθετική αντιμετώπιση των ουσιών συνιστά ένα από τα στοιχεία που αποδίδουν στο Ν.5539 την ιστορική του σπουδαιότητα, καθώς η μη διάκριση των ουσιών εξακολουθεί να χαρακτηρίζει τη σύγχρονη ελληνική νομοθεσία, εν αντιθέσει με τη νομοθεσία άλλων κρατών, στην

⁷⁶⁸ Στο ίδιο, άρθρο 14, παρ.3.

⁷⁶⁹ Second Opium Conference Convention Geneva, άρθρο 24.

⁷⁷⁰ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 234.

⁷⁷¹ Στο ίδιο, σ. 242-243.

⁷⁷² Στο ίδιο, σ. 251.

⁷⁷³ Στο ίδιο, σ. 249.

⁷⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 252.

⁷⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 242-258.

⁷⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 255.

⁷⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 258.

οποία προβλέπεται η διάκριση λόγου χάριν της κάνναβης από τα «σκληρά» ναρκωτικά. Στο άρθρο 2 υπενθυμίζεται ο μονοπωλιακός χαρακτήρας του ζητήματος, καθώς «η καθ' άπαν το Κράτος εισαγωγή και πώλησις των...καθοριζομένων ναρκωτικών είναι αποκλειστικόν δικαίωμα του Κράτους και ανήκει εις το Υπουργείον Υγιεινής».⁷⁷⁸ Σημειωτέον ότι, κατά το άρθρο 7, η πώληση ναρκωτικών από το Κράτος επιτρέπεται μόνο προς τα νοσοκομεία, τις κλινικές και τα φαρμακεία, ενώ η πώληση από φαρμακοποιούς προς το κοινό επιτρέπεται μόνο κατόπιν σχετικής ιατρικής συνταγογράφησης.⁷⁷⁹

Βάσει του Ν.5539/1932, επιτρέπεται η «καλλιέργεια της υπνοφόρου μήκωνος και η εξ αυτής παραγωγή ακατεργάστου οπίου», κατόπιν έκδοσης σχετικής άδειας από τη Νομαρχία.⁷⁸⁰ Ειδική άδεια απαιτείται επίσης για τη συγκομιδή⁷⁸¹ του οπίου, καθώς και για την «εξαγωγή του μη αγορασθέντος υπό του Κράτους οπίου ελληνικής παραγωγής».⁷⁸² Σε αντιδιαστολή με την υπό όρους καλλιέργεια οπίου, «η καλλιέργεια της ινδικής καννάβεως, ως και η κατοχή αυτής εν Ελλάδι απαγορεύεται».⁷⁸³ Συνεπώς, με την εν λόγω διάταξη «κλείνει η αυλαία της νόμιμης και υπό το κράτος ενισχυόμενης καλλιέργειας ινδικής κάνναβης, παραγωγής και εξαγωγής χασίς».⁷⁸⁴ Βάσει του άρθρου 14 ρυθμίζεται επίσης το ζήτημα των αποζημιώσεων⁷⁸⁵ των κατόχων ινδικής κάνναβης, οι οποίες κατά το παρελθόν είχαν προβλεφθεί χωρίς όμως να καταβληθούν, κυρίως εξαιτίας της οικονομικής δυσπραγίας του κράτους.⁷⁸⁶ Η εισαγωγή της καθολικής απαγορευτικής πολιτικής για την κάνναβη συνδέεται με τις συνεχείς έξωθεν πιέσεις, που ασκούσαν στην Ελλάδα αναφορικά με το ζήτημα αυτό.⁷⁸⁷

Στη συνέχεια, στο άρθρο 23 «Ποινικές διατάξεις» αποτυπώνεται η ένταση της ποινικής καταστολής των σχετικών με τα ναρκωτικά παραβάσεων. Πρώτον, «διά χρηματικής ποινής μέχρι δραχμών 1.000 και εν υποτροπή διά χρηματικής ποινής 4.000

⁷⁷⁸Ν.5539/1932, άρθρο 2.

⁷⁷⁹Ν.5539/1932, άρθρο 7.

⁷⁸⁰Ν.5539/1932, άρθρο 15.

⁷⁸¹Ν.5539/1932, άρθρο 18.

⁷⁸²Ν.5539/1932, άρθρο 22.

⁷⁸³Ν.5539/1932, άρθρο 14.

⁷⁸⁴Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 20.

⁷⁸⁵Ν.2107/1920, άρθρο 7.

⁷⁸⁶Το ζήτημα των αποζημιώσεων παρέμεινε έωλο για μερικά ακόμα χρόνια, καθώς στα τέλη της δεκαετίας του 1930 εκδόθηκαν δύο Αναγκαστικοί Νόμοι προς ρύθμιση του ζητήματος: Πρώτον, ο ΑΝ 474/1937 «περί παροχής αποζημιώσεως εις τα μέλη των επιτροπών 'περί αποζημιώσεως των προ του νόμου 5539 κατόχων ινδικής καννάβεως' και, δεύτερον, ο ΑΝ 2089/1939 «περί αποζημιώσεως κατόχων ινδικής καννάβεως».

⁷⁸⁷Ι.Τσιγανού (2003), ό.π, σ. 29 κε.

μέχρι δραχ. 30.000» τιμωρούνται επαγγελματίες υγείας, φαρμακοποιοί και ιατροί οι οποίοι τηρούν πλημμελώς ή αμελούν την καταγραφή των προβλεπόμενων στοιχείων.⁷⁸⁸ Επίσης, με αυστηρότερες χρηματικές ποινές, συνδυαστικά με ποινές φυλάκισης έως τριών ετών, τιμωρούνται όσοι παραβιάζουν τους όρους του μονοπωλίου, λόγου χάριν φαρμακοποιοί που πωλούν ναρκωτικά χωρίς ιατρική συνταγή.⁷⁸⁹ Όσοι επιδίδονται σε δραστηριότητες όπως η καλλιέργεια ινδικής κάνναβης, η καλλιέργεια υπνοφόρου μήκωνος «άνευ νομίμου αδείας» ή η παράνομη εισαγωγή ναρκωτικών, τιμωρούνται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών και βαριές χρηματικές ποινές.⁷⁹⁰

Με το άρθρο 23, προβλέπεται επίσης η τιμώρηση «διά φυλακίσεως 1 μηνός μέχρις 1 έτους και χρηματικής ποινής» ιατρών που συνταγογραφούν ναρκωτικά για μη θεραπευτικούς σκοπούς.⁷⁹¹ Η ίδια ποινή προβλέπεται για όσους, όντες άεργοι και διάγοντες «άτακτον βίον» επιδίδονται «καθ' ἑξιν σε χασισοποτείαν» συχνάζοντας σε «καταγώγια ή ενδιαιτήματα»,⁷⁹² διατύπωση που ομοιάζει με εκείνη του άρθρου 5 του Ν.1681/1919 «περί αλητείας και επαιτείας». Η προβλεπόμενη ποινή για τον χρήστη χασίς που δεν εμπίπτει στην εν λόγω περίπτωση είναι ηπιότερη, δηλαδή φυλάκιση «το πολύ 1 μηνός» και χρηματική ποινή «το πολύ 1.000 δραχμών». Με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και χρηματικές ποινές ανάλογες της ποσότητας των ουσιών τιμωρούνται οι διευθυντές ή ιδιοκτήτες καταστημάτων ή σπιτιών εντός των οποίων «κατά σύστημα γίνεται χρήσις ναρκωτικών φαρμάκων δι' ηδονιστικόν σκοπόν», καθώς και το προσωπικό των καταστημάτων που έχει γνώση της συστηματικής χρήσης και δεν την καταγγέλλει.⁷⁹³ Αναφορικά με τις προβλεπόμενες ποινές, ο εν λόγω νόμος, καθώς και οι μεταγενέστερες τροποποιήσεις του, φαίνεται πως είχαν ως κύριο στόχο την αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου των ναρκωτικών ουσιών και οι σχετικές ρυθμίσεις έχουν θεωρηθεί ήπιες.⁷⁹⁴ Αντιθέτως, παρατηρείται μια αρκετά αυστηρή στάση του νομοθέτη απέναντι στους παραβάτες των όρων του μονοπωλίου, οι οποίοι προφυλακίζονται χωρίς να μπορούν να απολυθούν κατόπιν εγγύησης.⁷⁹⁵ Προβλέπεται,

⁷⁸⁸ Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ. 1.

⁷⁸⁹ Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ.2.

⁷⁹⁰ Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ.3.

⁷⁹¹ Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ.4α.

⁷⁹² Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ. 4β,

⁷⁹³ Ν.5539/1932, άρθρο 23, παρ. 5^α και 5β.

⁷⁹⁴ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 48.

⁷⁹⁵ Ν.5539/1932, άρθρο 24.

επίσης, η απέλαση αλλοδαπών παραβατών και, για τους ημεδαπούς, η απαγόρευση της «διατριβής» σε περιοχές όπου είναι διαδεδομένη η χρήση ναρκωτικών.⁷⁹⁶ Περαιτέρω, οι κατάδικοι δεν έχουν δικαίωμα σε αναστολή εκτέλεσης της ποινής τους ή σε προσωρινή απόλυση.⁷⁹⁷

Εν ολίγοις, σημειώνεται η αναγκαιότητα προσαρμογής του περιεχομένου του Ν.5539/1932 στο πλαίσιο που οριζόταν από τις διεθνείς επιταγές σε σχέση με τον έλεγχο των ναρκωτικών. Ωστόσο, υπήρξε ένα πεδίο στο οποίο υπήρχε σχετική ευελιξία ως προς την επιλογή της κατάλληλης οδού διαχείρισής του, και αυτό συνίστατο στο ζήτημα της θεραπείας της εξάρτησης.⁷⁹⁸ Η ιστορική σπουδαιότητα του Ν.5539/1932 έγκειται στο ότι έθεσε την αντιμετώπιση της ουσιοεξάρτησης εντός της εμβέλειας του ποινικού νόμου κι, ως εκ τούτου, έθεσε τις βάσεις για τον έλεγχο του ζητήματος με τη μορφή που αυτός υφίσταται στη σύγχρονη εποχή.⁷⁹⁹ Στο εν λόγω νομοθετικό κείμενο εντοπίζονται επίσης ψήγματα της ιατρικοποιημένης θεώρησης της χρήσης ναρκωτικών και της ουσιοεξάρτησης. Το θέμα αυτό, που μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν είχε απασχολήσει την Ελλάδα, σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, είχε αρχίσει, κατά τη δεκαετία του 1930 να αναδεικνύεται σε αξιοπρόσεκτο ζήτημα, μέσω έξωθεν επιρροών και δημοσιεύσεων εκπροσώπων του ιατρικού κλάδου.⁸⁰⁰ Είναι ενδεικτικό το ότι με τον Ν.5539/1932 για πρώτη φορά γίνεται αναφορά σε «τοξικομανείς» και στη μεταχείρισή τους. Συγκεκριμένα, το άρθρο 29 προβλέπει ότι τα έσοδα από τις επιβληθείσες προβλεπόμενες χρηματικές ποινές διατίθενται «διά του Υπουργείου Υγιεινής διά την ίδρυσιν ειδικών θεραπευτηρίων και την λειτουργίαν ιδιαίτερων διαμερισμάτων εν ταις φυλακαίς προς θεραπείαν των τοξικομανών». Γενικότερα, το ότι συνολικά ο έλεγχος και η εποπτεία⁸⁰¹ των ναρκωτικών και, συγκεκριμένα η εισαγωγή και η πώλησή⁸⁰² τους ανατίθεται στο Υπουργείο Υγιεινής⁸⁰³, είναι ενδεικτικό της ενίσχυσης του ρόλου της ιατρικής στη διαχείριση του ζητήματος.

⁷⁹⁶Ν.5539/1932, άρθρο 25.

⁷⁹⁷Ν.5539/1932, άρθρο 26.

⁷⁹⁸J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 253.

⁷⁹⁹Στο ίδιο, σ. 227. Μια ακόμα πρόβλεψη που χαρακτήρισε τη σχετική ελληνική νομοθεσία του εικοστού αιώνα είναι η ενιαία ποινική αντιμετώπιση της κάνναβης και των λοιπών ναρκωτικών, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 1 του νόμου.

⁸⁰⁰Στο ίδιο, σ. 286-287.

⁸⁰¹Ν.5539/1932, άρθρο 3.

⁸⁰²Ν.5539/1932, άρθρο 2.

⁸⁰³Σύμφωνα με το άρθρο 30 του ίδιου νόμου, το Υπουργείο Υγιεινής είναι ο φορέας που πρέπει να ενημερώνεται από τα δικαστήρια για κάθε περίπτωση επιβεβαιωμένης παράβασης, για τα στοιχεία του παραβάτη και τις επιβληθείσες χρηματικές ποινές, Ν.5539/1932, άρθρο 30.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1934, ψηφίστηκε ο Ν.6025 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως νόμου 5539 ‘περί μονοπωλίου ναρκωτικών φαρμάκων’», ο οποίος κυρίως εισάγει τη διεύρυνση του πεδίου των τιμωρούμενων συμπεριφορών. Ενδεικτικά, στο άρθρο 23 του Ν.5539/1932, που αναφέρεται στην τιμώρηση όσων παραβιάζουν τους όρους του μονοπωλίου, προστίθεται η περίπτωση των ιατρών οι οποίοι εκδίδουν «συνταγές ναρκωτικών προς σκοπούς όχι θεραπευτικούς».⁸⁰⁴ Επίσης, ενισχύεται η ποινικοποίηση της μη ιατρικής χρήσης ουσιών, καθώς ορίζεται ότι «διά φυλακίσεως δύο μηνών μέχρι δύο ετών και χρηματικής ποινής» τιμωρούνται «οι ποιούμενοι οιαδήποτε άλληνη χρήσιν, πλην της φαρμακευτικής, ναρκωτικών φαρμάκων ή κατέχοντες τοιαύτα είδη δι’ ατομικήν των χρήσιν».⁸⁰⁵ Σύμφωνα, δε, με το άρθρο 3 του Ν.6025/1934, προβλέπεται, κατόπιν της έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής και η ποινή της εκτόπισης του καταδίκου, διάρκειας τριών μηνών μέχρι δύο ετών, που σε περίπτωση υποτροπής μπορεί να φτάσει τα πέντε έτη. Για τον σκοπό αυτό επιλέγονται περιοχές «όπου δεν είναι διαδεδομένη η χρήσις των ναρκωτικών».⁸⁰⁶ Επίσης, το 1934 η Ελλάδα κύρωσε την, υπογραφείσα το 1931, «Σύμβαση για τον περιορισμό της παραγωγής και τον διακανονισμό της κατανομής των ναρκωτικών»⁸⁰⁷, με τον Ν.6169/1934 «Περί κυρώσεως της εν Γενεύη υπογραφείσης την 13-7-1931 Συμβάσεως ‘περί περιορισμού της βιομηχανικής παραγωγής των ναρκωτικών’». Το συμβατικό κείμενο εστιάζει στον περιορισμό της παραγωγής ουσιών εντός του πλαισίου που τίθεται από την αναγκαία και νόμιμη ιατρική και φαρμακευτική χρήση.

Δύο χρόνια αργότερα, το 1936, υπεγράφη η «Σύμβαση για την καταστολή της παράνομης διακίνησης επικίνδυνων ναρκωτικών», η οποία μάλιστα απετέλεσε το πρώτο διεθνές νομοθέτημα βάσει του οποίου ορισμένες αδικήματα σχετικά με τα ναρκωτικά έλαβαν τον χαρακτηρισμό του «διεθνούς εγκλήματος».⁸⁰⁸ Η εν λόγω Σύμβαση υπεγράφη στη Γενεύη τον Ιούνιο του 1936 και, εφόσον είχε μεσολαβήσει ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, τροποποιήθηκε με πρωτόκολλο που υπεγράφη στο Lake Success της Νέας Υόρκης τον Δεκέμβριο του 1946.⁸⁰⁹ Η υπογραφή της

⁸⁰⁴Ν. 6025/1934, Άρθρο 1 παρ.1.

⁸⁰⁵Ν. 6025/1934, Άρθρο 1 παρ.2.

⁸⁰⁶Ν.6025/1934, άρθρο 3.

⁸⁰⁷United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, ό.π.

⁸⁰⁸Στοίδιο.

⁸⁰⁹United Nations Treaty Collection, Convention for the Suppression of the illicit Traffic in

Σύμβασης σηματοδότησε την περαιτέρω αυστηροποίηση της διεθνούς διαχείρισης του ζητήματος, η οποία εκφράστηκε μέσω της ενίσχυσης της ποινικής καταστολής των αδικημάτων που προβλέπονταν από τις προγενέστερες διεθνείς Συμβάσεις.⁸¹⁰ Η Ελλάδα επικύρωσε τη Σύμβαση του 1936 με τον Αναγκαστικό Νόμο 911/1937 «Περί κυρώσεως της Συμβάσεως του 1936 ‘προς καταστολήν του παρανόμου εμπορίου των ναρκωτικών φαρμάκων’». Σημειωτέον ότι, κατά το άρθρο 2 της Σύμβασης, η στερητική της ελευθερίας ποινή προτείνεται ως η πιο ενδεδειγμένη για την τιμώρηση των σχετικών πράξεων.⁸¹¹ Εκτός αυτού, αδικήματα που διαπράττονται σε διαφορετικά κράτη, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως διακριτές παραβάσεις, σύμφωνα με το άρθρο 4⁸¹², ενώ βάσει του άρθρου 5, όσα από τα συμβαλλόμενα μέρη διαθέτουν νομοθεσία με την οποία ρυθμίζεται η καλλιέργεια και η παραγωγή ναρκωτικών φαρμάκων πρέπει να αυστηροποιήσουν την ποινική αντιμετώπιση των παραβάσεων.⁸¹³

Τα άρθρα 8 και 9 αναφέρονται στην έκδοση των παραβατών, που την εποχή εκείνη είχε αναδειχθεί σε ζήτημα το οποίο απασχολούσε τους εμπλεκόμενους, διότι οι πιο σοβαρές περιπτώσεις παράνομων πράξεων, κυρίως διακίνησης και λαθρεμπορίας, είχαν, συνήθως, υπερεθνικό χαρακτήρα τόσο αναφορικά με την καταγωγή των δραστών όσο και με τους τόπους διάπραξης των αδικημάτων.⁸¹⁴ Αναφορικά με τις υποχρεώσεις των συμβαλλόμενων μερών, το άρθρο 11 προβλέπει την ίδρυση ενός κεντρικού φορέα επιφορτισμένου με την επίβλεψη και τον συντονισμό όλων των ενεργειών των απαιτούμενων προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης των σκοπών της Σύμβασης.⁸¹⁵ Προβλέπεται επίσης η στενή συνεργασία⁸¹⁶ των εγχώριων φορέων με τους αντίστοιχους των άλλων κρατών. Βάσει του άρθρου 16, τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να κοινοποιήσουν τη νομοθεσία που διαθέτουν με στόχο την επίτευξη των σκοπών της Σύμβασης, καθώς και να υποβάλλουν ετήσια έκθεση, όπου περιγράφονται οι ενέργειες που πραγματοποιούνται προς υλοποίηση της ανωτέρω στόχευσης.⁸¹⁷ Συνολικά, ο σκοπός της νέας αυτής Σύμβασης συνίστατο στον

Dangerous Drugs, στο www.treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-11&chapter=6&clang=en.

⁸¹⁰ Στο ίδιο, σ. 5.

⁸¹¹ Α.Ν 911/1937, άρθρο 2.

⁸¹² Α.Ν 911/1937, άρθρο 4.

⁸¹³ Α.Ν 911/1937, άρθρο 5.

⁸¹⁴ J. Tsiganou (2003), ό.π, σ. 274.

⁸¹⁵ Α.Ν 911/1937 άρθρο 11.

⁸¹⁶ United Nations Treaty Collection, Convention for the Suppression of the illicit Traffic in Dangerous Drugs και Α.Ν 911/1937, άρθρο 12.

⁸¹⁷ Α.Ν 911/1937, άρθρο 16.

περιορισμό της δυνατότητας διαφυγής και, συνακόλουθα, στην ενίσχυση των πιθανοτήτων για «βέβαιη τιμώρηση» των δραστών.⁸¹⁸

Το 1940, η κυβέρνηση του Μεταξά θέσπισε τον Α.Ν. 2430/1940 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του νόμου 5539/1932 ‘περί Μονοπωλίου Ναρκωτικών’». Συγκριτικά με τον θεωρούμενο ως ήπιο Ν.5539/1932, ο ΑΝ 2430/1940 εισάγει την αισθητή αύξηση των διοικητικών κυρώσεων⁸¹⁹ και των απειλούμενων ποινών⁸²⁰, καθώς και τη σώρευση παρεπόμενων⁸²¹ ποινών.⁸²² Ενδεικτικά, κατά το άρθρο 4 του Α.Ν. 2430/1940, οι «ποιούμενοι οιανδήποτε άλλην χρήσιν ναρκωτικών φαρμάκων διά σκοπούς μη θεραπευτικούς» τιμωρούνται «διά φυλακίσεως μέχρι δύο ετών και διά χρηματικής ποινής μέχρι 10.000 δραχμών».⁸²³ Επίσης, κατά το άρθρο 23στ, όσοι εμπλέκονται σε παράνομη διακίνηση των ειδών του μονοπωλίου τιμωρούνται «διά φυλακίσεως τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματικής ποινής δραχμών 2.000 κατά γραμμάριον άλατος μορφίνης και λοιπών ναρκωτικών φαρμάκων και εβδομήκοντα πέντε χιλιάδων δραχμών κατά χιλιόγραμμον οπίου ή ινδικής καννάβης».⁸²⁴ Στις προβλεπόμενες παρεπόμενες ποινές, υπάγεται η «εκτόπισις εκ των τόπων της κατοικίας και της τελέσεως του εγκλήματος από ενός μέχρι πέντε ετών»,⁸²⁵ τόσο προσώπων που τέλεσαν σχετικά εγκλήματα στο πλαίσιο των επαγγελματικών καθηκόντων τους, καθώς και ατόμων εμπλεκόμενων σε λαθρεμπόριο των ειδών μονοπωλίου. Σε περίπτωση υποτροπής, ο χρόνος εκτόπισης διπλασιάζεται⁸²⁶ και οι υπάλληλοι του δημοσίου τομέα απολύονται⁸²⁷. Τέλος, οι αλλοδαποί παραβάτες απελαύνονται μετά την έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής τους.⁸²⁸

Στον νόμο γίνεται ιδιαίτερη μνεία στη μεταχείριση των «τοξικομανών», χωρίς όμως να οριοθετείται εννοιολογικά το περιεχόμενο του όρου. Απουσιάζουν επίσης

⁸¹⁸J.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 274.

⁸¹⁹ΑΝ 2430/1940, άρθρο 1.

⁸²⁰ΑΝ 2430/1940, άρθρο 4.

⁸²¹Οι παρεπόμενες ποινές έχουν συμπληρωματικό-επικουρικό χαρακτήρα σε σχέση με τις κύριες ποινές. Σύμφωνα με το άρθρο 59 του ισχύοντος Ποινικού Κώδικα (Ν.4619/2019), οι παρεπόμενες ποινές είναι α) η αποστέρηση θέσεων και αξιωμάτων, β) η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος, γ) η αφαίρεση άδειας οδήγησης ή εκμετάλλευσης μεταφορικού μέσου, δ) η δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης και ε) η δήμευση.

⁸²²Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 48 και Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 82.

⁸²³ΑΝ.2430/1940, άρθρο 23β.

⁸²⁴ΑΝ 2430/1940, άρθρο 23στ.

⁸²⁵ΑΝ 2430/1940, άρθρο 6.

⁸²⁶Στο ίδιο.

⁸²⁷ΑΝ 2430/1940, άρθρο 23ε2, όπως αντικαθίσταται στο άρθρο 4.

⁸²⁸ΑΝ. 2430/1940, άρθρο 25 παρ 5, όπως αντικαθίσταται στο άρθρο 6.

διευκρινίσεις σχετικά με τον τρόπο διάγνωσης της «τοξικομανίας». Συγκεκριμένα, το άρθρο 8 «Ίδρυσις απομονωτηρίων» προβλέπει την αξιοποίηση των χρημάτων, τα οποία συγκεντρώνονται από τις χρηματικές ποινές και τα πρόστιμα που επιβάλλονται για παραβάσεις σχετικές με ναρκωτικά, με σκοπό την ίδρυση «ειδικών απομονωτηρίων προς περιορισμόν και θεραπείαν των τοξικομανών» και τη συντήρηση των ήδη λειτουργούντων. Επίσης, τα έσοδα αυτά προορίζονται «διά την ενίσχυσιν του αγώνος διά την δίωξιν του λαθρεμπορίου και της παρανόμου παρασκευής ναρκωτικών και της τοξικομανίας».⁸²⁹ Τέλος, στο ίδιο άρθρο προβλέπεται η δυνατότητα έκτισης των ποινών που επιβάλλονται σε τοξικομανείς στα προαναφερθέντα ειδικά «απομονωτήρια».⁸³⁰ Προβλέπεται, συγκεκριμένα, ότι «η έκτισις των επιβαλλομένων δυνάμει του παρόντος νόμου ποινών φυλακίσεως εις τοξικομανείς δύναται να γίνηται εις τα εν τη προηγουμένη παραγράφω προβλεπόμενα ειδικά απομονωτήρια».⁸³¹

Γενικώς, η δεκαετία 1930-1940 υπήρξε καθοριστική για τη μετέπειτα εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά. Κατ' αρχάς, σημειώθηκε μια σημαντική όξυνση της ποινικοποίησης πράξεων⁸³² οι οποίες, λίγα μόλις χρόνια πριν ήταν νόμιμες και ενίοτε, συνυφασμένες με πρακτικές της καθημερινής ζωής.⁸³³ Η αναγωγή τέτοιων συμπεριφορών στο επίπεδο της παρέκκλισης φαίνεται πως εδραζόταν στο νόημα που το κοινωνικό ακροατήριο και ο νομοθέτης απέδιδε στην εκάστοτε πράξη και όχι στην πράξη καθαυτή. Λόγου χάριν, κατά το άρθρο 23β του ΑΝ 2430/1940, δεν τιμωρείται οποιαδήποτε χρήση «ναρκωτικών φαρμάκων» αλλά κάθε χρήση «διά σκοπούς μη θεραπευτικούς». Αναδεικνύεται, συνεπώς, ο βαρύνων ρόλος των που αποδίδονται στη συμπεριφορά, που εν τέλει θεωρείται παρεκκλίνουσα.⁸³⁴ Οι διαδικασίες διαμόρφωσης της παρέκκλισης δεν εκτυλίσσονται, εξάλλου, στο κενό, αλλά λαμβάνουν χώρα εντός ενός συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου, που αναπόφευκτα χαρακτηρίζεται από τις δικές του ιδιαιτερότητες.⁸³⁵ Ως εκ τούτου, η θεώρηση της πράξης ως παρεκκλίνουσας συνιστά προϊόν της κοινωνίας στη οποία η πράξη προσδιορίστηκε ως τέτοια. Εκτιμάται, δε, ότι η επένδυση της χρήσης ναρκωτικών με το περίβλημα της εγκληματικής πράξης μάλλον δεν συνιστούσε προτεραιότητα της ελληνικής

⁸²⁹Άρθρο 29 παρ 1, όπως αντικαθίσταται από το άρθρο 8, Α.Ν.2430/1940.

⁸³⁰Άρθρο 29 παρ β, όπως αντικαθίσταται από το άρθρο 8, ΑΝ 2430/1940.

⁸³¹Στο ίδιο.

⁸³²Ν.5539/1932, άρθρο 23 και ΑΝ 2430/1940, άρθρο 4.

⁸³³J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 283.

⁸³⁴E. Freidson (1970), ό.π., σ. 215.

⁸³⁵P.Conrad, -J.W.Schneider (1992), ό.π, σ. 20.

κυβέρνησης κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα,⁸³⁶ αλλά υπήρξε κυρίως προϊόν έξωθεν πιέσεων και σύγκρουσης συμφερόντων.

Η εδραίωση, όμως, του ποινικού μοντέλου διαχείρισης του ζητήματος φαίνεται πως συνέβη παράλληλα με την ανάδυση της ιατρικοποίησης της χρήσης ψυχοτρόπων ουσιών, μέσω της αναφοράς, ιδίως, στο καινοφανές για τα ελληνικά δεδομένα φαινόμενο της «τοξικομανίας».⁸³⁷ Διευκρινίζεται, πρώτον, ότι η ιατρικοποίηση συνεπάγεται τη σταδιακή υπαγωγή ενός μη ιατρικού, αρχικώς, ζητήματος στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής επιστήμης.⁸³⁸ Η ιατρικοποίηση μιας συμπεριφοράς δεν εξαρτάται από κάποια εσωτερική ιδιότητα της τελευταίας, ικανή να την καταστήσει «ασθένεια»,⁸³⁹ αλλά απορρέει από τον ορισμό της ως τέτοιας, δηλαδή από το να πραγματωθεί ο προσδιορισμός ενός προβλήματος με όρους ιατρικούς, αναφορικά με την περιγραφή του, την ερμηνεία του και τον τρόπο αντιμετώπισής του.⁸⁴⁰ Πρόκειται για ζήτημα χαρακτηρισμού της εν λόγω συμπεριφοράς, κατά παρόμοιο τρόπο με την αναγωγή πράξεων σε εγκλήματα μέσω του χαρακτηρισμού τους ως τέτοιων.⁸⁴¹ Ως εκ τούτου, όταν συντελεστεί η ιατρικοποίηση του ζητήματος, αυτό πλέον θεωρείται ασθένεια ή διαταραχή⁸⁴² και η αντιμετώπισή του επαφίεται στην ιατρική πρακτική. Αντιστοίχως, αναφορικά με τις ζυμώσεις που έλαβαν χώρα στην ελληνική κοινωνία κατά τη δεκαετία 1930-1940 σε σχέση με το όλο ζήτημα των ναρκωτικών, σημειώνεται ότι δεν ήταν οι πράξεις των ανθρώπων αυτό που μεταβλήθηκε κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα, αλλά ο χαρακτηρισμός τους.⁸⁴³ Η μεταβολή αυτή ήταν αρκετά δραστική ώστε η ουσιοεξάρτηση να μετατραπεί «από ιδιωτική απόλαυση σε εθνικό πρόβλημα».⁸⁴⁴ Η ελληνική πολιτική για τα ναρκωτικά εμφορείται πλέον από το πνεύμα ενός «πουριτανικού μοραλισμού», βάσει του οποίου η δυνάμει βλαπτική ατομική συμπεριφορά θεωρείται πρόβλημα της κοινότητας.⁸⁴⁵

Ενδεικτικό αυτής της μεταστροφής είναι το άρθρο 8 του ΑΝ 2430/1940, το οποίο, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, προβλέπει την ίδρυση «ειδικών απομονωτηρίων προς

⁸³⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 285.

⁸³⁷ Α.Ν.2430/1940, άρθρο 8.

⁸³⁸ P.Conrad (2007), ό.π, σ. 4.

⁸³⁹ T.Szasz (2007), ό.π, σ. 27 και σ. 42.

⁸⁴⁰ P.Conrad (2007), ό.π, σ. 5.

⁸⁴¹ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π, σ. 31.

⁸⁴² P.Conrad (2007), ό.π.σ. 4.

⁸⁴³ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 313.

⁸⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 310.

⁸⁴⁵ Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 78.

περιορισμόν και θεραπείαν των τοξικομανών». ⁸⁴⁶ Επίσης, προβλέπεται η δυνατότητα έκτισης των ποινών που επιβάλλονται σε τοξικομανείς στα προαναφερθέντα ειδικά «απομονωτήρια». ⁸⁴⁷ Κατά τη διατύπωση του νομοθετήματος, «η έκτισις των επιβαλλομένων δυνάμει του παρόντος νόμου ποινών φυλακίσεως εις τοξικομανείς δύναται να γίνηται εις τα εν τη προηγουμένη παραγράφω προβλεπόμενα ειδικά απομονωτήρια». ⁸⁴⁸ Η συγκεκριμένη θεώρηση της «τοξικομανίας» ⁸⁴⁹, χωρίς όμως να προσδιορίζεται εννοιολογικά το περιεχόμενο του όρου ή να αναφέρονται οι τρόποι διάγνωσης της, συνδέεται με τη θεώρηση της «τοξικομανίας» σαν «μολυσματικής» ασθένειας ⁸⁵⁰, για την αποτροπή της διάδοσης της οποίας προκρίνεται ως ενδεδειγμένη λύση ο περιορισμός στα «απομονωτήρια».

Στην Ελλάδα, τη συζήτηση περί του ζητήματος μονοπώλησαν οι εκπρόσωποι της ιατρικής επιστήμης, καθώς άλλωστε η διεπιστημονική προσέγγιση εκτιμάται πως ήταν ανύπαρκτη. ⁸⁵¹ Ο επαγγελματικός κλάδος των ιατρών απολάμβανε ιδιαίτερου κύρους και, αντιθέτως με άλλες χώρες, οι σχετικές δημοσιευθείσες μελέτες ουδέποτε έτυχαν κριτικής ανάλυσης ή αμφισβήτησης, ⁸⁵² ακόμα και όταν οι διατυπωθείσες απόψεις χαρακτηρίζονταν από υπεραπλουστεύσεις, ηθικολογία και υπερβολή. ⁸⁵³ Τα σχετικά δημοσιεύματα, που πλήθαιναν συν τω χρόνω, λειτούργησαν επικουρικά στην κατεύθυνση της ομαλής υλοποίησης των πολιτικών επιλογών ⁸⁵⁴ και συνετέλεσαν στη σύνδεση της χρήσης ουσιών με την επικινδυνότητα του χρήστη, ο οποίος έφτασε να θεωρείται δυνάμει απειλητικός για την ομαλότητα της κοινωνικής ζωής. ⁸⁵⁵ Κάτι τέτοιο δεν συνέβη μόνο στην Ελλάδα, ωστόσο, η ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης έγκειται στο ότι δεν υπήρξε αντίλογος ή επιστημονικός διάλογος. Εν ολίγοις, η θεώρηση της χρήσης ουσιών περιοριζόταν στη, θετικιστικής λογικής, αποδοχή της αντίληψης περί της ιδιοτυπίας του χρήστη ως εγκληματία. ⁸⁵⁶ Ιστορικά, άλλωστε, οι

⁸⁴⁶ Α.Ν.2430/1940, άρθρο 8.

⁸⁴⁷ Άρθρο 29 παρ β, όπως αντικαθίσταται από το άρθρο 8, ΑΝ 2430/1940.

⁸⁴⁸ Στο ίδιο.

⁸⁴⁹ Όπως καταδεικνύει η επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, κατά το παρελθόν γινόταν ευρεία χρήση των όρων «τοξικομανής» και «τοξικομανία», οι οποίοι μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1980 άρχισαν να εγκαταλείπονται, θεωρούμενοι ως στιγματιστικοί, βλ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 170.

⁸⁵⁰ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302-304.

⁸⁵¹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ.285- 295.

⁸⁵² Στο ίδιο, σ. 295.

⁸⁵³ Στο ίδιο, σ. 286-295.

⁸⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 290.

⁸⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 293.

⁸⁵⁶ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 14.

ντετερμινιστικές θεωρίες της ανθρώπινης συμπεριφοράς συνδέονται με την «παθολογικοποίηση» των συμπεριφορών μη συμμόρφωσης, για τη διευθέτηση των οποίων επιστρατεύεται πλέον και η επιστήμη εκτός από το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.⁸⁵⁷ Ένα επίσης αξιοσημείωτο στοιχείο έγκειται στην ηθική αποδοκιμασία των «τοξικομανών», η οποία υποκρύπτεται στην νομιμοποίηση της απομόνωσής τους από τους υπόλοιπους κρατούμενους. Καθώς, δε, το σύνολο των κρατουμένων αποδοκιμάζεται και στιγματίζεται,⁸⁵⁸ ο «τοξικομανής» κρατούμενος υφίσταται έναν διττό στιγματισμό, εξαιτίας της «τοξικομανίας» του.

Ως εκ τούτου, κατά το διάστημα αυτό αναδύεται η παράλληλη επέκταση της ποινικοποίησης του ζητήματος των ναρκωτικών και της ιατροποίησης του. Η τελευταία, άλλωστε, υπάγεται στο ευρύτερο πεδίο της ιατροποίησης της παρέκκλισης, ενός φαινομένου που εύστοχα έχει χαρακτηριστεί ως η διαδικασία μετασχηματισμού της ανυπακοής σε αρρώστια.⁸⁵⁹ Μάλιστα, οι όροι «παρέκκλιση» και «παρεκκλίνουσα συμπεριφορά» παραπέμπουν σε «πράξεις, πεποιθήσεις και χαρακτηριστικά που παραβιάζουν σημαντικούς κοινωνικούς κανόνες και ενίοτε επιφέρουν αποδοκιμασία, στιγματισμό, κοινωνικό αποκλεισμό και τιμώρηση, ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό ακροατήριο».⁸⁶⁰ Πρόκειται, λοιπόν, για συμπεριφορές οι οποίες εκλαμβάνονται ως προβληματικές, απειλητικές, ενοχλητικές ή ανεπιθύμητες και των οποίων οι δράστες συχνά υφίστανται τις επιπτώσεις του άτυπου ή μη κοινωνικού ελέγχου.⁸⁶¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι τα μέλη περιθωριακών ομάδων όπως οι κουτσαβάκηδες και οι μάγκες, των οποίων ο τρόπος ζωής ήταν συνυφασμένος με το κάπνισμα χασίς, είχαν έρθει αντιμέτωπα με την κοινωνική απόρριψη και με τη δίωξη από τις αρχές, ήδη προτού ενταθεί η ποινικοποίηση της χρήσης ουσιών.⁸⁶² Ενδεικτικό αυτού υπήρξε το άρθρο 5 του Ν.1681/1919 «περί αλητείας και επαιτείας», βάσει του οποίου στο στόχαστρο του ποινικού ελέγχου τοποθετούνται οι διάγοντες «άτακτον βίον». Στο άρθρο 234β του Ν. 5539/1932 επαναλαμβάνεται η συγκεκριμένη διατύπωση και προβλέπεται η αυστηρή τιμώρηση των άεργων θαμώνων «καταγωγίων ή

⁸⁵⁷ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 40.

⁸⁵⁸ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π, σ. 133.

⁸⁵⁹ P.Conrad -J.W.Schneider (1992), ό.π,σ. 17.

⁸⁶⁰ E.Goode, «The sociology of deviance. An introduction», στο E. Goode (ed) (2015), ό.π, σ.4.

⁸⁶¹ Α.Χάιδου (2003), ό.π, σ. 9.Αναφορικά, δε, με τη χρήση ναρκωτικών, έχει υποστηριχθεί ότι είναι αν μη τι άλλο προβληματική η θεώρηση μιας μάλλον συχνής, ιδίως για συγκεκριμένες ηλικιακές κατηγορίες, συμπεριφοράς ως απόκλισης από τη νόρμα, στο S.Akins-C.J. Mosher 'Drug use as deviance', στο E. Goode (ed) (2015), ό.π, σ.349.

⁸⁶² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 109.

ενδαιτημάτων» που επιδίδονται σε «καθ' ἑξιν χασισοποτίαν». Στόχος της ποινικής καταστολής δεν είναι τόσο η πράξη καθαυτή της κατανάλωσης χασίς, όσο το φρόνημα που υποτίθεται πως οδηγεί το άτομο στη συγκεκριμένη πράξη. Σημειωτέον ότι η ελληνική κοινωνία είχε ήδη έρθει αντιμέτωπη με πρωτόγνωρα φαινόμενα καλλιέργειας «ηθικού πανικού» σχετικά με το ζήτημα του χασίς.⁸⁶³

Παράλληλα, η ιατρική αντιμετώπιση της συμπεριφοράς, η θεραπεία, ενίοτε ανάγεται σε μια νέα μορφή τιμώρησης⁸⁶⁴ και επιβολής του κοινωνικού ελέγχου, ενώ το θέμα αποκτά μια επιπλέον διάσταση με τη διαπίστωση της παρεμβολής του παράγοντα της ηθικής⁸⁶⁵ στη θεώρηση της εκάστοτε παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς. Ως εκ τούτου, το δίπολο «υγιές-παθολογικό» διαπλέκεται με το δίπολο «καλό-κακό» και με το δίπολο «νομιμότητα-παρανομία». Αναδύονται, επομένως, οι θεωρήσεις της χρήσης ναρκωτικών ως διαταραχής, ως αμαρτίας και ως εγκλήματος.⁸⁶⁶ Στην περίπτωση της ελληνικής κοινωνίας της δεκαετίας του 1930, φαίνεται ότι το προαναφερθέν τρίπτυχο αποδοκιμασίας εφαρμόστηκε επιτυχώς στο πρόσωπο του χρήστη ναρκωτικών. Προσφάτως εγκληματοποιημένη, η κατανάλωση ψυχοτρόπων ουσιών καθ' υπερβολή ταυτίστηκε με την εξάρτηση και με την ηθική έκπτωση. Ήδη κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, είχαν εκφρασθεί διχογνωμίες αναφορικά με την κατάλληλη θεραπευτική αντιμετώπιση της «τοξικομανίας», καθώς ορισμένοι τάσσονταν υπέρ της σταδιακής αποτοξίνωσης, ενώ άλλοι υπέρ της δραστηκής διακοπής λήψης της ουσίας.⁸⁶⁷ Αναδείχθηκε, επίσης, το ότι η αντιμετώπιση της εξάρτησης δεν μπορεί παρά να μην είναι αξιολογικά ουδέτερη,⁸⁶⁸ εφόσον στόχος της θεσμικής παρέμβασης είναι η επαναπροσαρμογή του ατόμου σε κοινωνικά αποδεκτά όρια συμπεριφοράς.

ε) Η δεκαετία 1950-1960

Κατά τη δεκαετία του 1940 η Ελλάδα δοκιμάστηκε, εξαιτίας του Β Παγκοσμίου Πολέμου και του εμφυλίου πολέμου που ακολούθησε. Αναφορικά με τον έλεγχο των ναρκωτικών, μια εξέλιξη που αφορούσε και την Ελλάδα έγκειται στο ότι τον Οκτώβριο του 1945, υπεγράφη στο Σαν Φρανσίσκο η σύσταση του Οργανισμού Ηνωμένων

⁸⁶³ J.G.Tsiganou (2003), οπ. σ. 108, Κ.Γκοτσίνας (2021),ό.π., σ. 224-225.

⁸⁶⁴ P.Conrad, -J.W.Schneider (1992), ό.π, σ. 1.

⁸⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 2.

⁸⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 27.

⁸⁶⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 291-292.

⁸⁶⁸ Κ.Γρίβας (1990), ό.π. και Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 45.

Εθνών.⁸⁶⁹ Το 1946, ο νεοσύστατος Οργανισμός επιφορτίστηκε με τον διεθνή έλεγχο του ζητήματος των ναρκωτικών, που έως τότε αποτελούσε αρμοδιότητα της Κοινωνίας των Εθνών.⁸⁷⁰ Κατά τα λοιπά, η δεκαετία αυτή δεν έχει να επιδείξει σημαντική νομοθετική δραστηριότητα για το ζήτημα των ναρκωτικών, πιθανότατα επειδή η χώρα ταλανιζόταν από πολύ πιο σοβαρά προβλήματα.

Ακολούθως, η δεκαετία του 1950 σηματοδότησε την επάνοδο του ελληνικού κράτους σε κατάσταση ειρήνης και τη συνακόλουθη προσπάθεια γενικής ανασυγκρότησης.⁸⁷¹ Κατά την ίδια χρονική περίοδο, η Ελλάδα φαίνεται πως είχε ξεπεράσει την «επιδημία» χρήσης ναρκωτικών που έλαβε χώρα προπολεμικά, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1930.⁸⁷² Μάλιστα, η διάδοση της χρήσης αλλά και της καλλιέργειας οπίου είχε περιοριστεί και οι συλληφθέντες χρήστες ήταν, στην πλειονότητά τους, χρήστες χασίς.⁸⁷³ Μολαταύτα, η χώρα συνέχισε να δέχεται έξωθεν πιέσεις προς την κατεύθυνση της εγκαθίδρυσης ενός αυστηρού ποινικού πλαισίου, ιδίως για την αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών, την οποία ευνοούσε και η γεωγραφική θέση της Ελλάδας.⁸⁷⁴ Η ένταση της πίεσης για συμμόρφωση με τις διεθνείς πρακτικές και η άμβλυνση της αυτονομίας του κράτους δεν αφορούσε, πάντως, αποκλειστικά την Ελλάδα.⁸⁷⁵

Τουναντίον, ιδίως από τότε που η διαχείριση του ζητήματος των ναρκωτικών πέρασε στη δικαιοδοσία του ΟΗΕ, φαίνεται πως γενικώς ενισχύθηκε ο έλεγχος των κρατικών δράσεων και άρχισε να εφαρμόζεται, μεταξύ άλλων τεχνικών «πειθούς», η τακτική της απαξίωσης⁸⁷⁶ των κρατών που δεν έδειχναν πρόθυμα να προσαρμοστούν στο νέο σχήμα δράσης.⁸⁷⁷ Το τελευταίο, σχεδιασμένο εν πολλοίς για την εξυπηρέτηση αμερικανικών επιδιώξεων⁸⁷⁸, διαπνεόταν από πουριτανισμό και ηθικολογική διάθεση.⁸⁷⁹ Σημειώνεται, δε, ότι οι προπολεμικές ρυθμίσεις είχαν αρκετά διαφορετικό προσανατολισμό και στόχους από εκείνες που ακολούθησαν τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Ειδικότερα, προπολεμικά η ποινικοποίηση φαίνεται να εμπνέεται αφενός μεν

⁸⁶⁹United Nations, History of the United Nations, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html.

⁸⁷⁰United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, ό.π.

⁸⁷¹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 322.

⁸⁷²Στο ίδιο, σ. 323.

⁸⁷³Στο ίδιο, σ. 322-323.

⁸⁷⁴Στο ίδιο, σ. 323.

⁸⁷⁵Στο ίδιο, σ. 318.

⁸⁷⁶Στο ίδιο, σ. 315.

⁸⁷⁷Στο ίδιο, σ. 318.

⁸⁷⁸Κ.Γρίβας (1997), ό.π, σ. 150.

⁸⁷⁹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 318.

από την επιδίωξη καταστολής συμπεριφορών φυγοπονίας και άτακτης ζωής, αφετέρου δε από την προσπάθεια προστασίας του κρατικού μονοπωλίου από πράξεις λαθρεμπορίας.⁸⁸⁰ Στις μεταπολεμικές νομοθεσίες, αντιθέτως, η καταστολή συμπεριφορών χρήσης και διακίνησης ναρκωτικών ουσιών φαίνεται να ανάγεται σε «άμεσο και αυτοτελή στόχο» του νομοθέτη.⁸⁸¹

Το 1953 υπεγράφη στη Νέα Υόρκη το «Πρωτόκολλο για το Όπιο», με στόχο τον περιορισμό της παραγωγής και εμπορίας οπίου αυστηρώς στις ποσότητες που απαιτούνταν για επιστημονικούς και ιατρικούς λόγους.⁸⁸² Πρόκειται για την πρώτη Σύμβαση που αποσκοπεί στον περιορισμό της παραγωγής και τον περιορισμό της χρήσης οπίου για αποκλειστικά ιατρικούς και επιστημονικούς λόγους.⁸⁸³ Τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύτηκαν να ισχυροποιήσουν το σχετικό σύστημα ελέγχου, ενώ σε επτά κράτη, μεταξύ των οποίων η Ελλάδα, επιτράπηκε η παραγωγή οπίου υπό τον όρο αυτή να είναι ενταγμένη σε ένα σαφές και αυστηρό σχήμα κρατικού μονοπωλίου.⁸⁸⁴ Σημειωτέον ότι στο προοίμιο του κειμένου γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην πάταξη της ουσιοεξάρτησης και της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών, δύο στόχων για την επίτευξη των οποίων τονίζεται η σημασία της διεθνούς συνεργασίας.⁸⁸⁵ Ως εκ τούτου, ο περιορισμός της καλλιέργειας υπνοφόρου μήκωνος και, συνακόλουθα, της παραγωγής οπίου, τίθεται ως προτεραιότητα για τα συμβαλλόμενα μέρη.⁸⁸⁶ Η τάση αυστηροποίησης των εθνικών πολιτικών για τα ναρκωτικά ενισχύθηκε κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα και ήδη έως το 1954 είχε αρχίσει να ενθαρρύνεται από τον ΟΗΕ και να εδραιώνεται ως τακτική η θέσπιση αυστηρότατων νόμων, καθώς εθεωρείτο η πλέον κατάλληλη λύση για την αποτροπή του λαθρεμπορίου ναρκωτικών.

Προϊόν των προαναφερθεισών ζυμώσεων υπήρξε η ψήφιση του Ν.Δ.3084/1954 «Περί τιμωρίας των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών και μεταχειρίσεως των τοξικομανών», το οποίο παρέμεινε σε ισχύ έως το 1967, σε μια περίοδο, δηλαδή κατά την οποία δεν υφίστατο στη χώρα ουσιαστικό πρόβλημα ουσιοεξάρτησης.⁸⁸⁷ Ήδη στον

⁸⁸⁰ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 47.

⁸⁸¹ Στο ίδιο, σ. 47.

⁸⁸² United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, ό.π.

⁸⁸³ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 320.

⁸⁸⁴ Αναλυτικά στο United Nations. Office on Drugs and Crime, United Nations Opium Conference: Protocol and Final Act of 23 June 1953, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1953-01-01_3_page015.html.

⁸⁸⁵ Στο ίδιο.

⁸⁸⁶ Στο ίδιο.

⁸⁸⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 326.

τίτλο του νομοθετήματος τίθενται δύο διακριτά ζητήματα, το πρώτο εκ των οποίων είναι η «τιμωρία των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών» και το δεύτερο «η μεταχείριση των τοξικομανών». Συνεπώς, ο νομοθέτης διαχωρίζει την τιμωρία από τη μεταχείριση, πιθανώς υπονοώντας ότι ο «τοξικομανής» δεν μπορεί να τιμωρηθεί. Ο διαχωρισμός αυτός αναιρείται, όμως, ήδη στο άρθρο 2 παράγραφος 2, που προβλέπει ότι η «μικρά εμπορία μεταξύ τοξικομανών»⁸⁸⁸ τιμωρείται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον δύο ετών και στο άρθρο 11 παρ. 2, κατά το οποίο η «καθ' έξιν» χρήση τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών όταν ο χρήστης είναι «φυγόπονος, επαίτης και αλήτης».⁸⁸⁹ Υποστηρίζεται, γενικώς, ότι το Ν.Δ. 3084/1954 δεν επέφερε ουσιαστικές αλλαγές στο προϊσχύσαν καθεστώς,⁸⁹⁰ ωστόσο εισήγαγε την καινοτομία, για τα δεδομένα της εποχής, εναλλακτική επιλογή της θεραπείας αντί της φυλάκισης. Οι ποινές που προβλέπει το Ν.Δ. 3084/1954 χαρακτηρίζονται ξανά από αυστηρότητα, ιδίως σε περιπτώσεις όπως η παραβίαση των όρων του μονοπωλίου, η καλλιέργεια υπνοφόρου μήκωνος χωρίς άδεια και η καλλιέργεια ινδικής κάνναβης εν γένει, για τις οποίες η προβλεπόμενη ποινή είναι πρόσκαιρη κάθειρξη έως δέκα έτη και χρηματική ποινή έως δέκα εκατομμύρια δραχμές.⁸⁹¹

Μια καινοτομία του νομοθετήματος έγκειται στην εισαγωγή της, συγκριτικά, ηπιότερης μεταχείρισης του «μικροδιακινητή»⁸⁹², του ατόμου που επιδίδεται στη λεγόμενη «μικρά εμπορία», εφόσον αυτή διενεργείται «μεταξύ τοξικομανών και εις ασημάντους ποσότητας».⁸⁹³ Για το εν λόγω έγκλημα προβλέπεται «ποινή φυλακίσεως τουλάχιστον δύο ετών», ηπιότερη πάντως συγκριτικά με τις προβλεπόμενες ποινές για την κοινή διακίνηση.⁸⁹⁴ Η προβλεπόμενη ποινή αντιδιαστέλλεται, πάντως, με τα όσα ευαγγελίζεται ο τίτλος του νομοθετήματος, βάσει του οποίου οι «τοξικομανείς» υφίστανται μεταχείριση άλλη της τιμώρησης. Αυστηρή είναι, επίσης, η ποινική αντιμετώπιση των εργαζόμενων σε καταστήματα όπου γίνεται χρήση ναρκωτικών,⁸⁹⁵ καθώς και των ιατρών και φαρμακοποιών που χορηγούν ναρκωτικά χωρίς ιατρική ένδειξη ή χωρίς ιατρική συνταγή, αντιστοίχως.⁸⁹⁶ Παράλληλα με τις κύριες ποινές, το

⁸⁸⁸Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 2 παρ. 2.

⁸⁸⁹Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 11 παρ.2.

⁸⁹⁰Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π, σ. 48.

⁸⁹¹ΝΔ 3084/1954, άρθρο 2 παρ. 1.

⁸⁹²Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 82.

⁸⁹³Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 2 παρ.2

⁸⁹⁴Στο ίδιο.

⁸⁹⁵Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 3.

⁸⁹⁶Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 4.

εν λόγω νομοθέτημα προβλέπει την επιβολή και παρεπόμενων κυρώσεων, όπως η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος.⁸⁹⁷

Το άρθρο 11 αναφέρεται στην ποινική μεταχείριση του ατόμου που κάνει «χρήσιν ναρκωτικών ουσιών διά σκοπούς μη θεραπευτικούς», οπότε και επιβάλλεται ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών και χρηματική ποινή μέχρι 50.000 δραχμών.⁸⁹⁸ Αυστηρότερη είναι η τιμώρηση του «καθ' έξιν» χρήστη, όταν αυτός είναι επιπλέον «φυγόπονος, επαίτης και αλήτης», οπότε και η προβλεπόμενη ποινή είναι φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών.⁸⁹⁹ Ξανά, η συγκεκριμένη ρύθμιση αντανακλά ενδεχομένως μια σύγχυση μεταξύ της θεώρησης της τοξικομανίας σαν «ασθένειας» που μπορεί να πλήξει τον οποιονδήποτε, και της τοξικομανίας σαν πτυχής ενός τρόπου ζωής που τόσο πολύ δεν είναι αποδεκτός ώστε πρέπει να είναι ποινικά κολάσιμος. Φαίνεται, δηλαδή, ότι η ηθικολογική διάθεση του νομοθέτη του Ν.1681/1919, που με το άρθρο 5 προβλέπει την τιμώρηση των «άεργων και διαγόντων άτακτον βίον» που «επιδίδονται καθ' έξιν εις χασισοποτίαν»⁹⁰⁰ εξακολουθεί να υφίσταται, αφορώντας πλέον την καθ' έξιν χρήση όλων των ουσιών που υπάγονταν στην κατηγορία των ναρκωτικών.⁹⁰¹ Τα άρθρα 12 και 13 αντανακλούν την ιατροκοποίηση του ζητήματος της χρήσης ναρκωτικών, μιας πρακτικής που εκχωρείται στο πεδίο αρμοδιοτήτων της ιατρικής και δη της ψυχιατρικής. Το περιεχόμενο των δύο άρθρων αναδεικνύει τη συλλειτουργία ποινικού δικαίου και ιατρικής ως φορέων άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Ο στόχος τους φαίνεται να είναι κοινός, η «συμμόρφωση των ατόμων σε κοινωνικούς κανόνες και αξίες»⁹⁰², με τη διαφορά ότι περιβάλλεται με τον μανδύα είτε του σωφρονισμού είτε της θεραπείας.

Στην περίπτωση του άρθρου 12, όπως και του προαναφερθέντος άρθρου 11⁹⁰³ εντοπίζεται το στοιχείο της ηθικολογίας,⁹⁰⁴ που, προερχόμενο κυρίως από την αμερικανική θεώρηση περί ναρκωτικών,⁹⁰⁵ δεν απουσιάζει από την ελληνική νομοθεσία. Παράλληλα, αναδεικνύεται η έννοια της επικινδυνότητας, είτε με την

⁸⁹⁷Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 7 παρ. 1.

⁸⁹⁸Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 11 παρ.1.

⁸⁹⁹Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 11 παρ.2.

⁹⁰⁰Ν.1681/1919, άρθρο 5.

⁹⁰¹Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 1.

⁹⁰²Α.Χάιδου (2003), ό.π, σ. 9.

⁹⁰³Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 11 παρ.2.

⁹⁰⁴Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 57.

⁹⁰⁵Ε.Goode- Ν.Ben-Yehuda (2009), ό.π, σ. 198-217.

έννοια της επικινδυνότητας της ουσίας, που άλλωστε χρησιμοποιείται διαχρονικά για τη δικαιολόγηση της επιβολής των απαγορεύσεων,⁹⁰⁶ είτε με την έννοια της κοινωνικής επικινδυνότητας⁹⁰⁷ του χρήστη ουσιών,⁹⁰⁸ ως σημείο τομής του ποινικού και του ιατρικού ελέγχου.⁹⁰⁹ Ειδικότερα, το άρθρο 12 αναφέρεται στη μεταχείριση του ατόμου που κάνει «καθ' εξιν χρήσιν ναρκωτικών ουσιών». Στην παράγραφο 1, όπου αποτυπώνεται η ιατροκοποίηση του ζητήματος και, αντιστοίχως, η υποχώρηση του ποινικού δικαίου ως αρμόδιου για την επίλυσή του, προβλέπεται ότι το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα, αντί της απειλούμενης ποινής, να διατάξει την εισαγωγή του δράστη, αν αυτός προβαίνει σε καθ' εξιν χρήση ναρκωτικών ουσιών, σε ειδικό Κρατικό κατάστημα προς θεραπεία.⁹¹⁰ Το σχήμα «θεραπεία αντί φυλάκισης», που εισήχθη με τον εν λόγω νομοθέτημα, εντοπίζεται και στη μεταγενέστερη νομοθεσία. Συνακόλουθα, ανακύπτει το ζήτημα της υποχρεωτικής θεραπείας, η οποία κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο εθεωρείτο από πολλούς ειδικούς σαν ενδεδειγμένη επιλογή μεταχείρισης⁹¹¹ του εξαρτημένου ατόμου. Αναφορικά με την ανάμειξη της ψυχιατρικής στο τιμωρητικό πεδίο, επισημαίνεται ότι η ψυχιατρική συνιστά έναν μεταμφιεσμένο μηχανισμό τιμώρησης ανεπιθύμητων ή «ασύμφορων» κοινωνικά συμπεριφορών.⁹¹²

Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου⁹¹³ ορίζεται ότι, μετά την πάροδο 6 μηνών και με τη σύμφωνη γνώμη του διευθύνοντος ψυχιάτρου, το δικαστήριο δύναται να διατάξει την «υπό όρον απόλυσιν του κρατουμένου, εάν ήθελε κρίνει ότι ούτος εθεραπεύθη και δεν είναι πλέον επικίνδυνος». Η αντιμετώπιση του εξαρτημένου ατόμου ως εν δυνάμει απειλής για την κοινωνική ευημερία εδραζόταν στη θεώρησή του σαν δημοσίου κινδύνου, εγκληματία και, ταυτόχρονα, πηγή «μετάδοσης» της εξάρτησης.⁹¹⁴ Στο συγκεκριμένο άρθρο γίνεται ρητή αναφορά στην επικινδυνότητα,⁹¹⁵ μια έννοια την οποία χρησιμοποιεί η ψυχιατρική, ήδη από την εποχή της εδραίωσής της, ως κριτήριο για τον εγκλεισμό των ψυχικά ασθενών στα ψυχιατρικά καταστήματα, ενώ στη

⁹⁰⁶ N.Κουράκης (2001), ό.π.

⁹⁰⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 293.

⁹⁰⁸ ΝΔ.3084/1954, άρθρο 12 παρ. 2.

⁹⁰⁹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 82.

⁹¹⁰ ΝΔ 3084/1954, άρθρο 12 παρ 1.

⁹¹¹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 293.

⁹¹² R.Porter, «Madness and its institutions», στο A.Wear (ed) (1992), ό.π., σ. 277.

⁹¹³ Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 12, παρ. 2.

⁹¹⁴ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 293.

⁹¹⁵ Γ.Πανούσης, «Νομική και εγκληματολογική προσέγγιση της έννοιας της επικινδυνότητας», στο Π.Σακελλαρόπουλος (επιμ) (1990), ό.π, σ. 27-43.

σύγχρονη εποχήενίστε αξιολογείται ως εργαλείο κοινωνικού ελέγχου⁹¹⁶ και ως το πλέον προβληματικό σημείο τομής του ποινικού και του ιατρικού ελέγχου.⁹¹⁷

Στην περίπτωση του άρθρου 12, προβλέπεται ότι στον κρατούμενο που απολύεται υπό όρους επιβάλλονται ορισμένοι «κανόνες διαβίωσης»,⁹¹⁸ όπως το να μη συναναστρέφεται τοξικομανείς, να μη συχνάζει σε τόπους όπου γίνεται χρήση ναρκωτικών ουσιών, να μη βρίσκεται εκτός της κατοικίας του πέραν ορισμένης νυχτερινής ώρας, να αποδέχεται «τιμίαν βιοποριστικήν εργασία» όταν του προσφέρεται και, τέλος, «να δέχεται προθύμως την προστατευτικήν επίβλεψιν των εταιρειών αποφυλακισμένων».⁹¹⁹ Υπονοείται, συνεπώς, ότι παράγοντες που συντελούν στην εξάρτηση είναι το να συχνάζει κανείς σε μέρη όπου γίνεται χρήση ναρκωτικών, το να βρίσκεται εκτός της οικίας του βραδινές ώρες και το να συναναστρέφεται τοξικομανείς. Πέραν της θετικιστικής αυτής λογικής, αναδύεται μια μοραλιστική και πατερναλιστική θεώρηση, βάσει της οποίας το άτομο χρήζει καθοδήγησης για να επανέλθει στον «σωστό» τρόπο ζωής. Βάσει του άρθρου 12 παρ. 3, εάν ο απολυθείς υπό όρον συνεχίζει να επιδεικνύει καλή διαγωγή επί τρία χρόνια, αποφασίζεται η οριστική του απόλυση.⁹²⁰ Αντιθέτως, αν διαπιστωθεί ότι «περιπίπτει εκ νέου εις την απόλαυσιν ναρκωτικών ουσιών»⁹²¹ εισάγεται ξανά στο θεραπευτικό κατάστημα, με απόφαση δικαστηρίου, και επανεξετάζεται η πορεία του σε ετήσια βάση,⁹²² παρότι δεν είναι δυνατόν η παραμονή του σε αυτό να διαρκέσει περισσότερο από δύο χρόνια.⁹²³ Τέλος, αν «κατά την νέαν ταύτην δοκιμασίαν ο υπό όρον απολυθείς ήθελε περιπέσει αύθις εις την απόλαυσιν ναρκωτικών ουσιών», αποφασίζεται η εισαγωγή του είτε σε άσυλο ανιάτων είτε σε ειδικό τμήμα αγροτικής φυλακής, για τουλάχιστον πέντε χρόνια.⁹²⁴

⁹¹⁶ Φ. Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 34.

⁹¹⁷ Α. Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 82 κ.ε., Α. Χουλιάρας, Εξέλιξη και διαχρονική λειτουργία της έννοιας της επικινδυνότητας του δράστη στις ποινικές επιστήμες, στο Β. Αρτινοπούλου και συνεργ.(επιμ), *Εξουσίες, Επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. Συμβολές στο 1ο Συνέδριο της ΕΕΜΕΚΕ*, Αθήνα, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, 2018, σ. 147-148.

⁹¹⁸ Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 12 παρ. 2.

⁹¹⁹ Στο ίδιο.

⁹²⁰ Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 12 παρ. 3.

⁹²¹ Στο ίδιο.

⁹²² Ν.Δ. 3084, άρθρο 12 παρ. 4.

⁹²³ Στο ίδιο.

⁹²⁴ ΝΔ 3084/1954, άρθρο 12 παρ. 5.

Αμέσως μετά την ψήφιση του Νομοθετικού Διατάγματος διαπιστώθηκε πως η ίδρυση των προβλεπόμενων «θεραπευτικών καταστημάτων» συνεπαγόταν σημαντική επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, ούσα ιδιαιτέρως δαπανηρή.⁹²⁵ Ως εκ τούτου, το άρθρο 12 που προέβλεπε την υποχρεωτική θεραπεία παρέμεινε ανεφάρμοστο και οι συλληφθέντες χρήστες ναρκωτικών είτε φυλακίζονταν είτε κρατούνταν προς θεραπεία στα ήδη υπάρχοντα δημόσια ψυχιατρεία ή και σανατόρια.⁹²⁶ Σημειώνεται σχετικά ότι «εν Ελλάδι δεν υπάρχουν ειδικά θεραπευτήρια των τοξικομανών. Η εισαγωγή αυτών γίνεται εις τα συνήθη ψυχιατρεία...Δυστυχώς ελλείπει ο χώρος εν τοις δημοσίοις ψυχιατρείοις, ως και τα οικονομικά μέσα του κράτους προς εισαγωγήν εις ιδιωτικά».⁹²⁷

Στη συνέχεια, βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου 13, προβλέπεται η ηπιότερη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου στην προδικασία. Ειδικότερα, εάν η ψυχική και σωματική υγεία του κατηγορουμένου δεν επιτρέπει την κράτησή του στη φυλακή, είναι δυνατή η κράτηση, μέχρι το πέρας της δίκης, σε νοσηλευτικό ή ψυχιατρικό κατάστημα, όπου παράλληλα «υποβάλλεται εις εξέτασιν εμπειρογνώμονος ψυχιάτρου προς διακρίβωσιν της καθ' ἑξιν χρήσεως ναρκωτικών ουσιών». Σε διαφορετική περίπτωση, η προφυλάκιση διαρκεί έως την οριστική εκδίκαση της υπόθεσής του.⁹²⁸ Τέλος, κατά το άρθρο 13 παράγραφος 4, «το Δικαστήριον προτού χαρακτηρίσει τον κατηγορούμενον ως καθ' ἑξιν ποιούμενον χρήσιν ναρκωτικών» λαμβάνει πάντα υπόψη τη «γνώμη εμπειρογνώμονος ψυχιάτρου». Συνεπώς, στο άρθρο 13 αποτυπώνεται η καινοφανής, για την ελληνική νομοθεσία, ιατροκοποίηση της χρήσης ναρκωτικών, καθώς καθίσταται σαφές ότι η εν λόγω πρακτική περνά στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής και δη της ψυχιατρικής,⁹²⁹ ώστε να διαπιστωθεί η τυχόν ύπαρξη ἑξης, που πλέον λαμβάνει τον χαρακτήρα ασθένειας,⁹³⁰ για την αντιμετώπιση της οποίας είναι απαραίτητη και πάλι η συνδρομή της ιατρικής. Στο άρθρο 13 αντανακλάται, επίσης, η «διμερής σχέση δικαίου και ψυχιατρικής»⁹³¹ και, συνακόλουθα, η συλλειτουργία των

⁹²⁵ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 325.

⁹²⁶ CND: Summary of the annual reports series, Greece, 1958, on Drug Addiction, όπως παρατίθεται στο ίδιο, σ. 326.

⁹²⁷ Κ.Γαρδίκας, *Εγκληματολογία. Τόμος Α Τα γενικά και τα ατομικά αίτια των εγκλημάτων*, Αθήνα, εκδ. Τζάκα, 1966, σ. 291.

⁹²⁸ Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 13 παρ 3.

⁹²⁹ Δ.Κιούπης, *Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2016, σ. 1-2.

⁹³⁰ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 40, P.Conrad (2007), ό.π. σ. 5.

⁹³¹ Δ.Κιούπης (2016), ό.π, σ. 1-2. Ο συγγραφέας σημειώνει ότι «το μεν δίκαιο απαιτεί συνδρομή του ψυχιάτρου σε συγκεκριμένα στάδια της διαδικασίας (πχ κρίση για την ικανότητα για καταλογισμό), η δε ψυχιατρική χρησιμοποιεί τους μηχανισμούς του δικαίου προκειμένου να επιτελέσει τη

δύο τομέων στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου. Εκτιμάται, άλλωστε, ότι ειδικά στην Ελλάδα, οι τοποθετήσεις γνωστών γιατρών της εποχής λειτούργησαν προς επίρρωση της άποψης περί του φαύλου χαρακτήρα της χρήσης ουσιών και της σύνδεσης της δραστηριότητας αυτής με την εγκληματικότητα και τη διάβρωση της ηθικής του χρήστη.⁹³² Η άποψη αυτή είχε ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα υποστηριχθεί σθεναρά από υψηλόβαθμα στελέχη της ελληνικής αστυνομίας⁹³³ και από τις φιλοκυβερνητικές εφημερίδες της εποχής,⁹³⁴ κάτι που βοήθησε στο να καταστεί η νεόκοπη απαγορευτική πολιτική πιο εύκολα αποδεκτή από το κοινωνικό σώμα.

Συνολικά, λοιπόν, το Ν.Δ. 3084/1954, λειτουργώντας ως οδός προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στις διεθνείς απαιτήσεις, ενίσχυσε την ήδη διαμορφωθείσα τάση της διαχείρισης του «προβλήματος των ναρκωτικών» εντός του ευρύτερου ποινικού πεδίου και, συνακόλουθα, τη μεταχείριση του χρήστη ναρκωτικών ως εγκληματία, ακόμα και επί τη βάση της χρήσης καθαυτής.⁹³⁵ Εκτιμάται, δε, πως η επιτυχής αποκατάσταση των ατόμων που έκαναν κατάχρηση ουσιών δεν αποτέλεσε προτεραιότητα της πολιτείας, εν αντιθέσει με τον τερματισμό της χρήσης ναρκωτικών, ο οποίος συνιστούσε κομβικό στόχο, προς ικανοποίηση των διεθνών δεσμεύσεων της χώρας.⁹³⁶

στ) Η δεκαετία 1960-1970

Το 1962 η Ελλάδα κύρωσε το «Πρωτόκολλο για το όπιο», που είχε υπογραφεί στη Νέα Υόρκη το 1953, με το Νομοθετικό Διάταγμα 4273/1962 «Περί κυρώσεως του εν Νέα Υόρκη υπογραφέντος πρωτοκόλλου αφορώντος εις τον περιορισμόν και τον διακανονισμόν της καλλιέργειας της υπνοφόρου μήκωνος, την παραγωγήν, το διεθνές και χονδρικών εμπορίον και την χρήσιν του οπίου». Βάσει του Πρωτοκόλλου, η χώρα δεσμεύεται στη συνέχιση των προσπαθειών για την καταπολέμηση της «τοξικομανίας» και του παράνομου εμπορίου ναρκωτικών ουσιών. Κομβικής σημασίας είναι ο περιορισμός της χρήσης οπίου «αποκλειστικών και μόνον διά ιατρικά και

θεραπευτική της λειτουργία (πχ διαδικασία ακούσιου εγκλεισμού του ασθενούς σύμφωνα με τον Ν.2071/1992)».

⁹³²J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 133 και σ. 325.

⁹³³Στο ίδιο, σ. 132-133.

⁹³⁴Στο ίδιο, σ. 105-108.

⁹³⁵Στο ίδιο, σ. 324.

⁹³⁶Στο ίδιο, σ. 324.

επιστημονικές ανάγκας».⁹³⁷ Το εν λόγω Πρωτόκολλο αναγνωρίζει την Ελλάδα ως μία εκ των επτά κρατών παραγωγής οπίου⁹³⁸ και από την ιδιότητά της αυτήν απορρέουν συγκεκριμένες υποχρεώσεις, όπως ο αυστηρός έλεγχος της καλλιέργειας υπνοφόρου μήκωνος,⁹³⁹ ο περιορισμός των αποθεμάτων του προϊόντος στα απολύτως απαραίτητα, για ιατρικούς και επιστημονικούς σκοπούς, επίπεδα,⁹⁴⁰ και ο περιορισμός της εισαγωγής και εξαγωγής οπίου επίσης στο επίπεδο που θέτουν οι ιατρικές και επιστημονικές ανάγκες.⁹⁴¹ Σημειωτέον, δε, ότι τα συμβαλλόμενα μέρη υποχρεούνται να συλλέγουν στοιχεία⁹⁴² σχετικά με τις ποσότητες οπίου που διατίθενται στο εκάστοτε κράτος και να υποβάλλουν εκθέσεις σχετικά με την πορεία εφαρμογής των συμφωνηθέντων μέτρων.⁹⁴³

Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα κύρωσε το Πρωτόκολλο του 1953 το 1962, δηλαδή εννιά χρόνια μετά την υπογραφή του. Αναφορικά με τη χρονική αυτή καθυστέρηση, που πιθανώς υποδηλώνει κάποια «απροθυμία» εκ μέρους της ελληνικής πλευράς, επισημαίνεται η ύπαρξη ενός χάσματος ανάμεσα στην κατάσταση, αφενός, που επικρατούσε στη χώρα κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα και, αφετέρου, στις δεσμεύσεις που απέρρεαν από το Πρωτόκολλο.⁹⁴⁴ Ειδικότερα, η Ελλάδα βρισκόταν σε μια διαδικασία ανασυγκρότησης, η οποία ήταν αναγκαία κατόπιν σχεδόν δέκα ετών εμπόλεμης κατάστασης.⁹⁴⁵ Η καλλιέργεια οπίου ήταν πλέον αμελητέα και η κατανάλωση οπίου εξαιρετικά περιορισμένη. Υπήρχε κατανάλωση χασίς, που όμως δεν είχε φτάσει σε σημείο να μπορεί να θεωρηθεί ανησυχητική.⁹⁴⁶ Ως εκ τούτου, η ηπιότητα της κατάστασης ερχόταν σε αντιδιαστολή με τη διεθνή απαίτηση για ακόμα πιο αυστηρά μέτρα. Μολαταύτα, ο φόβος της αμαύρωσης του «καλού ονόματος» της Ελλάδας στη διεθνή κοινότητα φαίνεται πως λειτούργησε προς την κατεύθυνση της υιοθέτησης των προβλέψεων του πρωτοκόλλου χωρίς ιδιαίτερη διάθεση κριτικής αξιολόγησής τους.⁹⁴⁷ Παράλληλα, το ζήτημα που απασχολούσε την ελληνική κυβέρνηση συνίστατο στην παράνομη διακίνηση ναρκωτικών, που ενισχυόταν από τη

⁹³⁷United Nations Opium Conference: Protocol and Final Act of 23 June 1953, άρθρο 2.

⁹³⁸United Nations Opium Conference: Protocol and Final Act of 23 June 1953, άρθρο 6 παρ 2^α.

⁹³⁹Στο ίδιο, άρθρο 4.

⁹⁴⁰Στο ίδιο, άρθρο 5.

⁹⁴¹Στο ίδιο, άρθρο 6.

⁹⁴²Στο ίδιο, άρθρο 9.

⁹⁴³Στο ίδιο, άρθρο 10.

⁹⁴⁴J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 322-323.

⁹⁴⁵Στο ίδιο, σ. 322.

⁹⁴⁶Στο ίδιο, σ. 322-323.

⁹⁴⁷Στο ίδιο, σ. 323.

γεωγραφική θέση της χώρας.⁹⁴⁸ Λόγω της κρατούσας άποψης περί της αποτελεσματικότητας της απαγορευτικής πολιτικής,⁹⁴⁹ οι όροι του Πρωτοκόλλου έγιναν δεκτοί χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις.

Λίγα χρόνια αργότερα και ενώ η Ελλάδα βρισκόταν πλέον υπό δικτατορικό καθεστώς, θεσπίστηκε ο Αναγκαστικός Νόμος 230/1967, του οποίου το άρθρο 14 αναφέρεται στην ποινική αντιμετώπιση των ναρκωτικών. Ειδικότερα, η τροποποίηση που το άρθρο 14 επιφέρει στο άρθρο 2 του Ν.3084/1954, έγκειται στην πρόβλεψη ηπιότερης ποινής για τα αναφερόμενα εγκλήματα παράβασης των όρων του μονοπωλίου και διακίνησης. Η πρόσκαιρη κάθειρξη έως δέκα ετών και χρηματική ποινή έως δέκα εκατομμύρια δραχμές⁹⁵⁰ αντικαθίσταται από την ποινή φυλάκισης διάρκειας τουλάχιστον δύο ετών,⁹⁵¹ με τη χρηματική ποινή να παραμένει ίδια. Για την περίπτωση της «μικράς εμπορίας», η προβλεπόμενη ποινή μειώνεται, από φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών,⁹⁵² σε φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών.⁹⁵³ Τέλος, μειώνεται και η ποινή που προβλέπεται για υπαλλήλους καταστημάτων στα οποία εν γνώσει των τελευταίων γίνεται χρήση ναρκωτικών, από «κάθειρξη έως δέκα ετών και χρηματική ποινή μέχρι ενός εκατομμυρίου μεταλλικές δραχμές»⁹⁵⁴ σε φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών, με τη χρηματική ποινή να διατηρείται ως έχει.⁹⁵⁵

Τρία χρόνια αργότερα, εισάγεται το Νομοθετικό Διάταγμα 743/1970 «Περί τιμωρίας των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών και ουσιών προκαλουσών τοξικομανία ή εξάρτησιν του ατόμου ως και περί μεταχειρίσεως των τοξικομανών εν γένει».⁹⁵⁶ Πρόκειται για νομοθέτημα ιδιαίτερης ιστορικής σπουδαιότητας, διότι σε αυτό αποτυπώνεται για πρώτη φορά με σαφήνεια η αναγωγή των ναρκωτικών σε «μάστιγα της κοινωνίας».⁹⁵⁷ Στο άρθρο 3 απαριθμούνται οι πράξεις που τιμωρούνται «διά προσκαίρου καθείρξεως και διά χρηματικής ποινής πενήντα χιλιάδων μέχρι δέκα εκατομμυρίων δραχμών».⁹⁵⁸ Ενδεικτικά, αναφέρεται η εισαγωγή, εξαγωγή ή

⁹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 323.

⁹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 323.

⁹⁵⁰ Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 2 παρ.1.

⁹⁵¹ Α.Ν. 230/1967, άρθρο 14.

⁹⁵² Ν.Δ.3084/1954, άρθρο 2 παρ. 2.

⁹⁵³ Α.Ν. 230/1967, άρθρο 14.

⁹⁵⁴ Ν.Δ. 3084/1954, άρθρο 3.

⁹⁵⁵ Α.Ν. 3084/1954, άρθρο 14.

⁹⁵⁶ Ν.Δ.743/1970.

⁹⁵⁷ Ι.Μανωλεδάκης, «Διάλογος με τον ποινικό νομοθέτη-Σειρά Ποινικά», Αθήνα, εκδ. Α.Ν.Σάκκουλας, 1995, σ. 32.

⁹⁵⁸ Ν.Δ.743/1970, άρθρο 3.

διαμετακόμιση ναρκωτικών ουσιών, η καλλιέργεια ινδικής κάνναβης ή υπονότου μήκωνος, η νόθευση και πώληση ειδών του μονοπωλίου και η πλαστογράφηση ή παραποίηση ιατρικής συνταγής με σκοπό την προμήθεια ναρκωτικών. Βάσει, δε, του άρθρου 4, οι προαναφερθείσες ποινές προβλέπονται για την περίπτωση των επαγγελματιών, ιατρών ή φαρμακοποιών που χορηγούν τις ουσίες κατά τρόπο που υπερβαίνει τις νόμιμες προβλέψεις.⁹⁵⁹ Στη συνέχεια, το άρθρο 5 ρυθμίζει την ποινική αντιμετώπιση των υποτρόπων ή όσων δρουν κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή θεωρούνται ιδιαίτεως επικίνδυνοι ή αποσκοπούν «εις την πρόκλησιν της χρήσεως ναρκωτικών ουσιών» σε ανήλικα άτομα. Η προβλεπόμενη ποινή είναι ιδιαίτεως αυστηρή, ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή εκατό χιλιάδων μέχρι δέκα εκατομμυρίων δραχμών.⁹⁶⁰ Η αυστηρότητα των προβλεπόμενων ποινών εκτιμάται ότι απηχεί όχι μόνο τον χαρακτήρα του καθεστώτος της εποχής, αλλά και τις απόψεις των ειδικών. Κατά τον Γαρδίκας, λόγου χάριν, «αι αυστηραί ποιναί, ας απειλούσιν αι σύγχροναι νομοθεσίαι των πεπολιτισμένων χωρών και ο διεθνής χαρακτήρ, όστις προσεδόθη εις το έγκλημα της λαθρεμπορίας των ναρκωτικών, συντείνουσιν εις την καταπολέμησιν αυτών».⁹⁶¹

Στη συνέχεια, το άρθρο 7 αναφέρεται στην περίπτωση του ατόμου που, ενώ δεν εμπίπτει «εις τας περιπτώσεις των άρθρων 3 και 4», «προμηθεύεται προς ιδίαν αυτού αποκλειστική χρήση ναρκωτικής ουσίας ή ποιείται παρανόμως χρήση ναρκωτικών ουσιών». Η προβλεπόμενη ποινή, εφόσον το εν λόγω άτομο δεν είναι τοξικομανής, είναι φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών.⁹⁶² Αντιθέτως, ο δράστης της προαναφερθείσας παράβασης, όταν είναι «τοξικομανής», παραμένει ατιμώρητος και υφίσταται τη μεταχείριση που προβλέπει το άρθρο 14.⁹⁶³ Χαρακτηριστική του εν λόγω νομοθετήματος είναι επίσης η εισαγωγή ρύθμισης, σύμφωνα με την οποία προβλέπεται η δυνατότητα αναστολής εκτέλεσης της ποινής ή η υφ' όρον απόλυση, εφόσον ο καταδικαζόμενος συντελεί με πληροφορίες που παρέχει στις διωκτικές αρχές στην εξάρθρωση συμμορίας διακίνησης ναρκωτικών.⁹⁶⁴ Στα άρθρα 10, 11 και 12 αναφέρονται οι παρεπόμενες ποινές, όπως η δήμευση αντικειμένων⁹⁶⁵, η απαγόρευση

⁹⁵⁹Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 4.

⁹⁶⁰Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 5.

⁹⁶¹Κ.Γαρδίκας (1966), ό.π, σ. 300.

⁹⁶²Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 7 παρ.1

⁹⁶³Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 7 παρ. 2.

⁹⁶⁴Ν.Δ.743/1970, άρθρο 8.

⁹⁶⁵Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 10.

άσκησης επαγγέλματος⁹⁶⁶ και η δημοσίευση της καταδικαστικής απόφασης στον τύπο⁹⁶⁷. Βάσει δε του άρθρου 16 προβλέπεται, για τους ενήλικους ημεδαπούς δράστες των εγκλημάτων των άρθρων 3 και 4, εκτόπιση, «διαρκείας τριών μέχρι πέντε ετών, μακράν του τόπου κατοικίας ή καταγωγής αυτού και μακράν της θαλάσσης, των νήσων και των συνόρων». Η εν λόγω εκτόπιση πραγματοποιείται αμέσως μετά το πέρας της έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής «επιμελεία του εισαγγελέως...και των αρμοδίων αστυνομικών αρχών».⁹⁶⁸ Στο ίδιο άρθρο γίνεται επίσης αναφορά στην ισόβια απέλαση αλλοδαπών παραβατών, ανεξαρτήτως ηλικίας, αμέσως μετά την έκτιση της επιβληθείσας σε αυτούς ποινής.⁹⁶⁹

Στη συνέχεια, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 13 ορίζεται η έννοια «τοξικομανής». Ειδικότερα, «τοξικομανείς...θεωρούνται όσοι, κτησάμενοι την έξιν της χρήσεως ναρκωτικών ουσιών, αδυνατούν να αποβάλλουν αυτοδυνάμως ταύτην, δέόμενοι ειδικής προς τούτο θεραπευτικής μεταχείρισεως».⁹⁷⁰ Ο όρος εξάρτηση, που χρησιμοποιείται συχνά στο παρόν νομοθέτημα διαζευκτικά με την τοξικομανία, δεν προσδιορίζεται εννοιολογικά. Η δε διάγνωση της τοξικομανίας προβλέπεται ρητά ότι γίνεται κατόπιν πραγματογνωμοσύνης της αρμόδιας ιατροδικαστικής υπηρεσίας ή κατόπιν πραγματογνωμοσύνης προβλεπόμενης από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.⁹⁷¹ Σημειωτέον, δε, ότι το δικαστήριο δεν δεσμεύεται να δεχτεί το πόρισμα, όμως δεν μπορεί να χαρακτηρίσει «ως τοξικομανή τον κατά την κρίσιν των αρμοδίων πραγματογνωμόνων μη όντα τοιούτον».⁹⁷² Στο νομοθέτημα αποτυπώνεται με ευκρίνεια η εδραίωση της διεπιστημονικής συνεργασίας με στόχο την επίτευξη του κοινωνικού ελέγχου, με την αξιοποίηση των γνώσεως της ψυχιατρικής από το ποινικό δίκαιο. Υπό άλλη διατύπωση, διαφαίνεται η ταλάντευση της ψυχιατρικής «ανάμεσα στη θεραπευτική της λειτουργία και την άσκηση κοινωνικού ελέγχου, διά μέσου ενός

⁹⁶⁶Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 11.

⁹⁶⁷Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 12.

⁹⁶⁸Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 16 παρ. 1.

⁹⁶⁹Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 16 παρ. 2. Σχετικά με το ζήτημα αυτό σχολιάζει ο Ι. Ανδρουλάκης ότι «υπό την αρχική μορφή του άρθρου 16 παρ. 2 του Ν.Δ. 743/1970, ακόμα και η πλημμεληματική κατοχή μιας ελάχιστης ποσότητας ναρκωτικής ουσίας αρκούσε για την ισόβια απέλαση του δράστη. Η κατάσταση περιεπλάκη...με τον επόμενο νόμο περί ναρκωτικών (ν. 1729/1987) που αντικατέστησε το ΝΔ 743/1970, ο οποίος και κατήργησε την παρεπόμενη ποινή της εκτόπισης αντικαθιστώντας την με την απαγόρευση διαμονής», στο Ι. Ανδρουλάκης «Η εκτέλεση της δικαστικής απέλασης και η άρση των συνεπειών της», Αθήνα, Π. Ν. Σάκκουλας, 2017, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.sakkoulas.com/wp-content/uploads/pdf/9789604206865.pdf>.

⁹⁷⁰Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 13 παρ. 1.

⁹⁷¹Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 13 παρ. 2.

⁹⁷²Στο ίδιο.

πολιτικού και διοικητικού θεσμικού πλαισίου».⁹⁷³ Ιδίως κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα καθίσταται, άλλωστε, σαφές ότι το δίκαιο απαιτεί συνδρομή του ψυχιάτρου σε συγκεκριμένα στάδια της διαδικασίας και, συνακόλουθα, ο ψυχίατρος αποκτά την ιδιότητα του «μάρτυρα ειδικών γνώσεων» ή του πραγματογνώμονα.⁹⁷⁴

Συνολικά, στο Ν.Δ. 743/1970 εντοπίζονται ορισμένες ρυθμίσεις που αντανακλούν κάποιου βαθμού επιείκεια προς τα εξαρτημένα άτομα, όχι υπό την έννοια της ανοχής της πολιτείας απέναντι στις επιλογές τους, αλλά μάλλον ως απότοκο του ότι είχε ήδη αρχίσει να συντελείται η ιατρικοποίηση της εξάρτησης, που θεωρείται σαν ιάσιμη ασθένεια. Η επίκληση της αναγκαιότητας παρέμβασης της ιατρικής με στόχο τη θεραπεία των ασθενειών συνιστά, διαχρονικά, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των διαδικασιών ιατρικοποίησης.⁹⁷⁵ Για την ιατρικοποίηση της εξάρτησης, συγκεκριμένα, σημειώνεται ότι πρόκειται για ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αναπλαισίωσης⁹⁷⁶ της ανεπιθύμητης ή παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς εντός του πεδίου της ιατρικής, χωρίς πάντως να αμβλύνεται η δυναμική του χαρακτηρισμού της συμπεριφοράς ως εγκληματικής. Το πρώτο στοιχείο επιεικούς αντιμετώπισης του «τοξικομανούς», εντοπίζεται στο άρθρο 7 παρ.2, βάσει του οποίου όποιος «προμηθεύεται προς ιδίαν αυτού αποκλειστικήν χρήσιν ναρκωτικής ουσίας ή ποιείται παρανόμως χρήσιν ναρκωτικών ουσιών» παραμένει ατιμώρητος, εάν διαπιστωθεί ότι είναι τοξικομανής.⁹⁷⁷

Παράλληλα, το άρθρο 14 αναφέρεται εκτεταμένα στη μεταχείριση του τοξικομανούς δράστη. Στο άρθρο 14 παρ. 1 προβλέπεται επιεικέστερη μεταχείριση του τοξικομανούς δράστη εγκλημάτων όπως η αγορά, η πώληση και η νοθεία, σε σχέση με τον μη τοξικομανή δράστη.⁹⁷⁸ Ο τοξικομανής δράστης τιμωρείται «διά φυλακίσεως ή διά καθείρξεως μέχρι οκτώ ετών, εάν δε ενήργησεν εξ αμελείας τιμωρείται κατά πάσαν περίπτωσιν διά φυλακίσεως μέχρις ενός έτους»⁹⁷⁹ Εν ολίγοις, το στοιχείο που καθίσταται σαφές είναι ο εγκληματικός χαρακτήρας κάθε σχετικής με τα ναρκωτικά πράξης, συμπεριλαμβανομένης της απλής χρήσης. Πέραν τούτου, αρχικώς ο νομοθέτης

⁹⁷³ Σ.Στυλιανίδης, «Άτομο επικίνδυνο ή επικίνδυνο περιβάλλον; Ερωτήματα με αφορμή την κρίση», στο Π.Σακελλαρόπουλος, (επιμ) (1990),ό.π, σ. 75.

⁹⁷⁴ Δ.Κιούπης (2016), ό.π, σ. 1.

⁹⁷⁵ P.Conrad (2007),ό.π, σ. 3-8.

⁹⁷⁶ W.Dolphin-M.Newhart, *The medicalization of marijuana. Legitimacy, stigma and the patient experience*, New York-Oxon, Routledge, 2019, σ. 29.

⁹⁷⁷ Ν.Δ.743/1970, άρθρο 7 παρ 2. Αν δεν είναι τοξικομανής προβλέπεται φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών, άρθρο 7, παρ.1.

⁹⁷⁸ Ν.Δ.743/1970, άρθρο 14 παρ.1

⁹⁷⁹ Στο ίδιο.

αναγνωρίζει ότι οι «τοξικομανείς» χρήζουν αναγκαστικής θεραπείας,⁹⁸⁰ καθώς θεωρείται ότι «κτησάμενοι την έξιν της χρήσεως ναρκωτικών ουσιών, αδυνατούν να αποβάλλουν αυτοδυνάμως ταύτην, δεόμενοι ειδικής προς τούτο θεραπευτικής μεταχειρίσεως».⁹⁸¹

Περαιτέρω, βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου 14, για τον τοξικομανή δράστη που έχει καταδικασθεί για οποιαδήποτε πράξη⁹⁸² ή που κηρύσσεται ανίκανος προς καταλογισμό προβλέπεται υποχρεωτική εισαγωγή «εις κατάλληλον σωφρονιστικόν ή άλλο δημόσιον νοσηλευτικόν ίδρυμα προς υποβολήν αυτού εις ενδεδειγμένην θεραπείαν, μέχρι αποθεραπείας». Στην περίπτωση δε που η επιβληθείσα ποινή δεν υπερβαίνει το ένα έτος, «ο χρόνος παραμονής εν τω νοσηλευτικώ ιδρύματι.. λογίζεται ως χρόνος εκτίθισης ποινής».⁹⁸³ Βάσει της παραγράφου 4, σε περίπτωση αποθεραπείας του τοξικομανούς στο πλαίσιο της κράτησής του στο νοσηλευτικό ίδρυμα, ο εισαγγελέας αποφασίζει είτε την υφ' όρον απόλυσή του είτε τη μεταγωγή του σε φυλακή για να εκτίσει το υπόλοιπο της ποινής. Επ' αυτού αποφαινεται το δικαστήριο, εκτιμώντας τις περιστάσεις, και «δι' ειδικώς ητιολογημένης αποφάσεώς του» αν συντρέχει σπουδαίος λόγος έκτισης του υπολοίπου της ποινής, αλλιώς απολύει τον κρατούμενο υπό όρον.⁹⁸⁴

Τέλος, σύμφωνα με την παράγραφο 6, που αναφέρεται στην προφυλάκιση «κατηγορουμένου τοξικομανούς», εάν ο εν λόγω κατηγορούμενος αθωωθεί από το δικαστήριο, «η περαιτέρω παραμονή αυτού εις το νοσηλευτικόν ίδρυμα ήρτηται εκ της συγκαταθέσεως αυτού» Εφόσον υφίσταται επιθυμία του να συνεχίσει τη θεραπεία σε νοσηλευτικό ίδρυμα, μεταφέρεται «εις άλλον κατάλληλον δημόσιον νοσηλευτικό ίδρυμα», πάντως εκτός του σωφρονιστικού πλαισίου.⁹⁸⁵ Στο σημείο αυτό αποτυπώνεται η αρχή «θεραπεία αντί φυλάκισης», η οποία συναρτάται με την ιατροκοποίηση της

⁹⁸⁰Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 7 παρ. 2.

⁹⁸¹Ν.Δ.743/1970, άρθρο 13 παρ. 1, J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 334.

⁹⁸²Όπως προαναφέρθηκε, το Ν.Δ.3084/1954 προέβλεπε ότι όσοι κατηγορούνται για απλή χρήση ναρκωτικών, την οποία κάνουν καθ' έξιν, μπορούν κατά την κρίση του δικαστηρίου, αντί να τους επιβληθεί ποινή να εισαχθούν σε ειδικό κρατικό κατάστημα προς θεραπεία και να απολυθούν υπό όρο μετά από ένα τουλάχιστον εξάμηνο. Η εν λόγω ρύθμιση υπήρξε επιτυχημένη, κατά τον Κουράκη, ο οποίος σχολιάζει ότι «το 1970 επεκτάθηκε για όλα τα αδικήματα ναρκωτικών που διαπράττονται από εξαρτημένα άτομα, με τρόπο δεσμευτικό προς το δικαστή», στο Ν.Κουράκης (1988), ό.π., σ. 41. Αντιθέτως, η Τσίγκανου αναφέρει ότι λόγω του υψηλού κόστους που συνεπάγονται, τα «ειδικά κρατικά καταστήματα» ουδέποτε ιδρύθηκαν, συνεπώς οι εξαρτημένοι κρατούνταν σε δημόσια ψυχιατρεία ή φυλακίζονταν, στο J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 326.

⁹⁸³Ν.Δ.743/1970, άρθρο 14, παρ.2.

⁹⁸⁴Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 14, παρ 4.

⁹⁸⁵Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 14, παρ. 6.

εξάρτησης, ως ειδικότερη μορφή ιατρικοποίησης της παρέκκλισης. Θεμέλιο της ιατρικοποίησης είναι ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ή μιας κατάστασης ως ασθένειας και η αξιοποίηση ιατρικών μεθόδων για τη διάγνωση και αντιμετώπισή της.⁹⁸⁶ Ο ιατρικός έλεγχος ασκείται, συνεπώς, σε ένα πρώτο επίπεδο, με τη διάγνωση της «ασθένειας», την τυποποίηση, δηλαδή των συμπεριφορών μη συμμόρφωσης σε διάφορες κατηγορίες, για καθεμία από τις οποίες απαιτούνται εξειδικευμένες μορφές θεραπείας και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, με τη θεραπευτική παρέμβαση. Εξάλλου, στο Ν.Δ. 743/1970 γενικώς αποτυπώνεται με ενάργεια η θεώρηση του ζητήματος των ναρκωτικών υπό ένα αυστηρά θετικιστικό πρίσμα αναζήτησης αιτιών⁹⁸⁷ που συντελούν στην εκδήλωση της παρεκκλίνουσας και νοσηρής συμπεριφοράς, η οποία απαρεγκλίτως αντιδιαστέλλεται με τη σύννομη και υγιή συμπεριφορά.

Ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τα τεκταινόμενα στην ελληνική επικράτεια έγκειται στο ότι δεν είχε υπάρξει κάποια φωνή επιστημονικής αμφισβήτησης του κυρίαρχου μοντέλου ως προς το ζήτημα των ναρκωτικών.⁹⁸⁸ Τουναντίον, οι επιστήμονες της εποχής στήριζαν με δημοσιεύσεις τους την απαγορευτική πολιτική και, ακόμα και όταν οι, πανομοιότυπες, απόψεις τους χαρακτηρίζονταν από υπεραπλούστευση και αναξιοπιστία, δεν συναντούσαν αντίλογο.⁹⁸⁹ Επίσης, παρά τις διεθνείς συστάσεις για επίκληση αξιόπιστων πληροφοριών και αποφυγή της φόρτισης του δημόσιου λόγου περί των ναρκωτικών με ηθικολογικά σχόλια,⁹⁹⁰ διαχρονικά στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε. Εν ολίγοις, εκτιμάται ότι κυριαρχούσε ένας αυστηρώς θετικιστικός επιστημονικός λόγος, που συνεπικουρούσε τη νομοθετική δραστηριότητα της εκάστοτε κυβέρνησης, απολήγοντας στην ηθική απομείωση του εξαρτημένου ατόμου. Ενδεικτική είναι η διατύπωση του Γαρδίκας: «η έξις κτάται τάχιον υπό ατόμων ψυχικώς ανωμάτων, γενετησίως ανωμάτων, αλητών, πορνών ή ψυχικώς μειονεκτικών, κατεχομένων υπό ενδομύχου συναισθήματος ανικανότητος, μάλιστα όταν συναντώσι δυσχέρειαν εν τω βίω...ιδία υπό ατόμων μη τονουμένων υπό βαθυτέρων αρχών ηθικής και θρησκείας».⁹⁹¹

⁹⁸⁶ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π, σ. 42.

⁹⁸⁷ L.Noaks- E. Wincup, *Criminological Research. Understanding Qualitative Methods*, London-Thousand Oaks-New Delhi, SAGE Publications, 2004, σ. 5.

⁹⁸⁸ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 294-295.

⁹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 284-290.

⁹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 329.

⁹⁹¹ Κ.Γαρδίκας (1966), ό.π, σ. 290.

Εξάλλου, ίσως και εξαιτίας της σύνδεσης της «τοξικομανίας» με την εγκληματική συμπεριφορά, η παροχή ουσιαστικής φροντίδας στο εξαρτημένο άτομο δεν φαίνεται να συγκαταλέγεται μεταξύ των προτεραιοτήτων των νομοθετών, σε αντίθεση με το κύριο μέλημα της προστασίας της κοινωνίας από τον επικίνδυνο τοξικομανή.⁹⁹² Σημειωτέον δε, ότι η Ελλάδα συνέπλευσε με τις διεθνείς προβλέψεις για την αυστηρότατη ποινική αντιμετώπιση των πράξεων εμπορίας και διακίνησης. Ωστόσο, σχετικά με τη μεταχείριση των εξαρτημένων, για την οποία οι διεθνείς συμβάσεις υπαινικτικά πρότειναν κάποια επιείκεια, οι νομοθέτες επέμειναν στην αυστηρότητα, χωρίς, όπως εκτιμάται, να έχει προηγηθεί προσεκτική μελέτη του ζητήματος.⁹⁹³ Εξαιτίας, δε, της υποβάθμισης του ρόλου των κοινωνικών επιστημών στην Ελλάδα και της απουσίας διεπιστημονικού διαλόγου, η όποια άποψη διατυπωνόταν από τους ιατρούς και νομομαθείς της εποχής θεωρείτο υπεράνω αμφισβήτησης.⁹⁹⁴ Κατά τη διατύπωση της Ι.Τσίγκανου, «φαίνεται πως αυτό που πραγματικά είχε σημασία δεν ήταν οι απόψεις αυτές καθαυτές, αλλά το κύρος όσων τις διατύπωναν ή τις υποστήριζαν».⁹⁹⁵ Εν ολίγοις, η χρήση ναρκωτικών στην Ελλάδα είναι ακόμα σχετικά περιορισμένη, τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του 1970· απαντάται δε κυρίως στα αστικά κέντρα και αφορά κατά βάση τη χρήση χασίς.⁹⁹⁶ Ως εκ τούτου, η προαναφερθείσα αυστηρότητα της σχετικής νομοθεσίας είναι μάλλον δυσανάλογη της έκτασης και της σοβαρότητας του ζητήματος. Μολαταύτα, βάσει του επίσημου αφηγήματος της εποχής, ακριβώς επειδή ο θεσμικός έλεγχος του ζητήματος είχε θεωρηθεί αποτελεσματικός, η Ελλάδα μπορούσε να συγκαταλέγεται μεταξύ των «προνομιούχων» κρατών, που δεν είχαν βιώσει την έξαρση της χρήσης κυρίως χασίς και LSD κατά τη δεκαετία του 1960.⁹⁹⁷

⁹⁹² J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 334-335.

⁹⁹³ Στο ίδιο, σ. 335.

⁹⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 295.

⁹⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 295.

⁹⁹⁶ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 12.

⁹⁹⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 330-331.

ζ) Η δεκαετία 1970-1980

Το 1961 υπεγράφη στη Νέα Υόρκη η «Ενιαία Σύμβαση για τα ναρκωτικά»,⁹⁹⁸ που τέθηκε σε ισχύ το 1964, και κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1972⁹⁹⁹ με το Ν.Δ. 1105/1972 «Περί κυρώσεως της Ενιαίας Συμβάσεως του 1961 επί των Ναρκωτικών». Ήδη από το προοίμιο της Σύμβασης εκφράζεται το πνεύμα του κειμένου, το οποίο συνίσταται στην πρόταξη «της σωματικής και ψυχικής υγείας της ανθρωπότητας». Εκτός αυτού, αναφέρεται ρητά ότι «η τοξικομανία είναι διά το άτομον μάστιξ και αποτελεί κίνδυνον οικονομικόν και κοινωνικόν διά την ανθρωπότητα».¹⁰⁰⁰ Ως εκ τούτου, επισημαίνεται το χρέος των συμβαλλόμενων μερών να προλάβουν και να καταπολεμήσουν αυτό το δεινό, αναγνωρίζοντας ότι «τα λαμβανόμενα εναντίον της καταχρήσεως ναρκωτικών, μέτρα οφείλουν να είναι συντονισμένα και παγκόσμια ίνα είναι αποτελεσματικά».¹⁰⁰¹ Υπό το πνεύμα αυτό, το κείμενο περιλαμβάνει ρυθμίσεις «σε σχέση με τον έλεγχο, τη συνεργασία σε διεθνές επίπεδο, την παροχή βοήθειας στη μάχη κατά της παράνομης διακίνησης, τη μεταχείριση των τοξικοεξαρτημένων».¹⁰⁰²

Η Ενιαία Σύμβαση για τα ναρκωτικά γενικώς διαπνέεται από αυστηρότητα. Θέτει την κάνναβη υπό πλήρη διεθνή έλεγχο¹⁰⁰³ και προβλέπει ότι τα κράτη πρέπει να τιμωρούν «διά καταλλήλου ποινής, ιδία διά ποινής φυλακίσεως ή ετέρων στερητικών της ελευθερίας ποινών» τα άτομα που διαπράττουν «βαρείας παραβάσεις».¹⁰⁰⁴ Σχετικά με τη «Θεραπεία Τοξικομανών», το άρθρο 38 αναφέρεται στη λήψη των αναγκαίων μέτρων «διά την θεραπείαν και νοσηλείαν των τοξικομανών ως και διά την εξασφάλισιν της αποκαταστάσεως αυτών».¹⁰⁰⁵ Προς αυτήν την κατεύθυνση, ενθαρρύνεται η ίδρυση των απαιτούμενων υπηρεσιών, εφόσον το κράτος αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα τοξικομανίας και διαθέτει τους απαιτούμενους οικονομικούς πόρους.¹⁰⁰⁶ Μολαταύτα, φαίνεται ότι «η σύντομη αναφορά στους ‘τοξικομανείς’ έχει περισσότερο τον χαρακτήρα ευχολογίου, χωρίς να δεσμεύει τα κράτη-μέλη για την

⁹⁹⁸United Nations Office on Drugs and Crime, «*Single Convention on Narcotic Drugs, 1961*», στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf.

⁹⁹⁹Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 157.

¹⁰⁰⁰«*Single Convention on Narcotic Drugs, 1961*», Εισαγωγή, ό.π.

¹⁰⁰¹Στο ίδιο, Εισαγωγή.

¹⁰⁰²Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 157.

¹⁰⁰³J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 327.

¹⁰⁰⁴Ν.Δ. 1105/1972, άρθρο 36.

¹⁰⁰⁵Στο ίδιο, άρθρο 38 παρ. 1.

¹⁰⁰⁶Στο ίδιο, άρθρο 38 παρ.2.

εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων αποτοξίνωσης και απεξάρτησης».¹⁰⁰⁷ Αντιθέτως, δίδεται έμφαση στη λήψη μέτρων με στόχο την πάταξη της παράνομης εμπορίας, ιδίως με τα άρθρα 34-37. Συνολικά, εκτιμάται ότι «το πνεύμα της σύμβασης κινείται στη λογική ενίσχυσης κοινών προγραμμάτων κατασταλτικών μέτρων» στα συμβαλλόμενα κράτη.¹⁰⁰⁸ Αναφορικά με την κύρωση της Ενιαίας Σύμφασης από την Ελλάδα, υποστηρίζεται ότι η χώρα ήταν μάλλον απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει τις δεσμεύσεις που απέρρεαν από το κείμενο, ιδίως αναφορικά με την ενδεχόμενη απαγόρευση της καλλιέργειας οπίου και τη θεραπευτική αντιμετώπιση της ουσιοεξάρτησης.¹⁰⁰⁹ Μάλιστα, η έλλειψη οικονομικών πόρων σε συνδυασμό με την ύπαρξη σοβαρών προβλημάτων συνδεόμενων με την πολιτική αστάθεια της δεκαετίας του 1960, καθιστούσε ανέφικτη την ίδρυση κέντρων απεξάρτησης.¹⁰¹⁰

Τον Ιούλιο του 1972 υπεγράφη το Ν.Δ. 1216/1972 «Περί απαγορεύσεως καλλιέργειας της υπονοφόρου μήκωνος εν Ελλάδι και καταργήσεως ενίων άρθρων του Ν.5539/1932 περί μονοπωλίου Ναρκωτικών φαρμάκων και του ελέγχου αυτών». Συνεπώς, το εν λόγω νομοθετικό διάταγμα επιφέρει την απαγόρευση μιας αγροτικής δραστηριότητας που είχε υπάρξει επί μακρόν ιδιαιτέρως προσοδοφόρα για το ελληνικό κράτος.¹⁰¹¹ Εύλογα, οι εκάστοτε ελληνικές κυβερνήσεις είχαν επί μακρόν προσπαθήσει να εξασφαλίσουν τη συνέχιση των καλλιεργειών στα ελληνικά εδάφη, ωστόσο η αναγκαιότητα συμμόρφωσης της χώρας με τις διεθνείς επιταγές επέφερε τη σχετική απαγόρευση.¹⁰¹² Επίσης, η κήρυξη του «πολέμου κατά των ναρκωτικών» από τον Nixon το 1971¹⁰¹³, επηρέασε δραστικά τις πολιτικές πολυάριθμων κρατών, συνεπώς η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να συνιστά εξαίρεση.

Επίσης, η Ελλάδα κύρωσε τη «Σύμβαση για τις ψυχοτρόπες ουσίες»¹⁰¹⁴, που υπεγράφη στη Βιέννη το 1971, με τον Ν. 348/1976 «Περί κυρώσεως της από 21^{ης} Φεβρουαρίου 1971 Συμβάσεως επί των ψυχοτρόπων ουσιών». Οι σημαντικότεροι εκ των στόχων που τίθενται από τη σύμβαση συνίστανται στην πρόληψη και

¹⁰⁰⁷ Α.Χάιδου (2016), ό.π, σ. 158.

¹⁰⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 158.

¹⁰⁰⁹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 331.

¹⁰¹⁰ Στο ίδιο, σ. 331.

¹⁰¹¹ J.G. Tsiganou (2003), ό.π, σ. 139 κε.

¹⁰¹² Στο ίδιο, σ. 322-323, W.B.McAllister (2000), ό.π, σ. 181.

¹⁰¹³ Global Commission on Drug Policy, "War on drugs. Report of the global commission on drug policy", 2011, σ. 2, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.globalcommissionondrugs.org/wp-content/uploads/2017/10/GCDP_WaronDrugs_EN.pdf

¹⁰¹⁴ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), «Convention on Psychotropic Substances, 1971», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/pdf/convention_1971_en.pdf.

καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και της κατάχρησης ψυχοτρόπων ουσιών, καθώς και στον περιορισμός της χρήσης αυτών εντός αυστηρώς νόμιμων ορίων.¹⁰¹⁵ Δίδεται, συνολικά, έμφαση στην αυστηρή αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης των ψυχοτρόπων ουσιών και υποδεικνύονται οι δράσεις που πρέπει να υλοποιηθούν προς επίτευξη του σκοπού αυτού.¹⁰¹⁶ Τέλος, ένα καινοτόμο βήμα απετέλεσε η υιοθέτηση επιστημονικών κριτηρίων, σε συνεργασία με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, για την ταξινόμηση των ουσιών σε τέσσερις κατηγορίες βάσει των φαρμακολογικών ιδιοτήτων τους και της πιθανότητας πρόκλησης ισχυρής εξάρτησης.¹⁰¹⁷

Γενικώς, κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα, δηλαδή τη δεκαετία 1971-1980, δεν υπήρξε κάποια δραστική μεταβολή στο πεδίο της νομοθεσίας για το ζήτημα των ναρκωτικών. Σημειωτέον ότι, μετά τη μεταπολίτευση, το Ν.Δ. 743/1970 είχε δεχτεί επικρίσεις, καθώς είχε «ευρέως παρουσιασθεί από τον τύπο και τις ενδιαφερόμενες ομάδες ως αναχρονιστικό, απάνθρωπο, χουντικό».¹⁰¹⁸ Το πνεύμα του νόμου αντανakλά την πρόθεση αυστηρής τιμώρησης των ατόμων που διαπράττουν σοβαρά αδικήματα και ηπιότερης μεταχείρισης όσων λαμβάνουν τη διάγνωση της τοξικομανίας. Η αντικατάστασή του από έναν άλλο «προοδευτικότερο» και «δικαιότερο» νόμο, εθεωρείτο σαν ένα βήμα ικανό να σταματήσει το «κακό» των ναρκωτικών.¹⁰¹⁹ Κατά το διάστημα αυτό άρχισε να αντανakλάται σαφώς στη νομοθεσία η ιατροκοποίηση του ζητήματος της χρήσης ναρκωτικών, δηλαδή η υπαγωγή της εν λόγω συμπεριφοράς στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής. Συνακόλουθα, εφόσον πλέον γίνεται λόγος για «ασθένεια» ή «διαταραχή», θεωρείται επιβεβλημένη η στροφή στην ιατρική με στόχο τη θεραπευτική αντιμετώπιση του προβλήματος.¹⁰²⁰

Στην περίπτωση της ελληνικής νομοθεσίας, η μεταστροφή αυτή αποτυπώνεται στην πρόβλεψη περί μη τιμώρησης του «τοξικομανούς» που κάνει χρήση ουσιών ή προμηθεύεται ουσίες για δική του αποκλειστική χρήση.¹⁰²¹ Ωστόσο, εφόσον οι πράξεις φέρουν σαφώς τον χαρακτηρισμό του εγκλήματος, η αποφυγή της ποινικής κύρωσης μάλλον δεν εξαρκεί για την άρση του στιγματιστικού χαρακτήρα της νομοθεσίας.

¹⁰¹⁵ Στο ίδιο.

¹⁰¹⁶ Ενδεικτικό είναι το άρθρο 21, στο ίδιο.

¹⁰¹⁷ Στο ίδιο, άρθρο 2. Σχολιασμός της Σύμβασης στο Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 158.

¹⁰¹⁸ Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 237.

¹⁰¹⁹ Στο ίδιο, σ. 235.

¹⁰²⁰ Ρ. Conrad (2007), ό.π, σ. 4.

¹⁰²¹ Ν.Δ. 743/1970, άρθρο 7 παρ. 2.

Αντιθέτως, στο πρόσωπο που μέχρι τότε θα αποδιδόταν μόνο ο χαρακτηρισμός του εγκληματία,¹⁰²² πλέον αποδίδεται και ο χαρακτηρισμός του ψυχικά ασθενούς, καθώς η «τοξικομανία» τοποθετείται στο πεδίο μελέτης κυρίως της ψυχιατρικής. Αναπόδραστα, το στίγμα που συνοδεύει την παράβαση του ποινικού νόμου και, ιδίως, τη φυλάκιση, διαπλέκεται με το στίγμα που συνοδεύει τη χρήση ουσιών και, ιδίως, την ουσιοεξάρτηση. Ως εκ τούτου, ο εξαρτημένος δράστης είναι ένα πρόσωπο στο οποίο αποδίδονται δύο αρνητικοί χαρακτηρισμοί, του «τοξικομανούς» και του εγκληματία, οι οποίοι έχουν ενίοτε και αμετάκλητο χαρακτήρα.¹⁰²³ Συνολικά, εξαιτίας της απουσίας συστηματικής επιστημονικής μελέτης σχετικά με τη θεραπευτική αντιμετώπιση της νέας «πάθησης»,¹⁰²⁴ σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια οικονομικών πόρων, που καθιστούσε αδύνατη την ίδρυση και λειτουργία των πολυδάπανων υπηρεσιών απεξάρτησης,¹⁰²⁵ η ποιότητα της εξωποινικής μεταχείρισης των «τοξικομανών» κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα μάλλον δεν αντιστοιχούσε στις προδιαγραφές τις οποίες έθεταν οι διεθνείς φορείς.¹⁰²⁶

Εκτιμάται, δε, ότι η αυστηρότητα της νομοθεσίας της εποχής είναι δυσανάλογη με την έκταση και τη σοβαρότητα του ζητήματος που ρύθμιζε.¹⁰²⁷ Τουλάχιστον στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η χρήση ναρκωτικών στην Ελλάδα είναι μάλλον περιορισμένη, καθώς απαντάται κυρίως στα αστικά κέντρα και αφορά κατά βάση τη χρήση χασίς.¹⁰²⁸ Μολαταύτα, ιδίως μάλιστα μετά τη μεταπολίτευση, «το σκηνικό αλλάζει ριζικά» και η Ελλάδα «παύει να είναι απλώς ένας διαμετακομιστικός σταθμός ναρκωτικών από την Τουρκία προς την Ευρώπη και γίνεται κέντρο κατανάλωσης».¹⁰²⁹ Η χρήση ουσιών άρχισε να ακολουθεί αυξητική πορεία από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ενώ ιδίως η ηρωίνη άρχισε να διαδίδεται στα τέλη της ίδιας δεκαετίας.¹⁰³⁰ Επομένως, η χρήση ουσιών αρχίζει να ξεπερνά τα στενά όρια «περιθωριακών» κοινωνικών ομάδων, αφορώντας πλέον ευρύτερα τμήματα του πληθυσμού.¹⁰³¹ Παρατηρείται, εξάλλου, μια

¹⁰²² Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 21.

¹⁰²³ Κ. Τ. Erikson, Notes on the Sociology of Deviance, Paper read at the 55th annual meetings of the American Sociological Association, New York, 1960, σ. 307, στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://users.soc.umn.edu/~uggen/Erikson_SP_63.pdf,

¹⁰²⁴ J. G. Tsiganou (2003), ό.π., σ. 335.

¹⁰²⁵ Στο ίδιο, σ. 331.

¹⁰²⁶ Στο ίδιο, σ. 335 και στο Ν. Κουράκης, Εισαγωγή, στο Λ. Καράμπελας (1988), ό.π., σ. 46-48.

¹⁰²⁷ J. G. Tsiganou (2003), ό.π., σ. 341.

¹⁰²⁸ Ν. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 12.

¹⁰²⁹ Ν. Κουράκης, Εισαγωγή, στο Λ. Καράμπελας (1988), ό.π., σ. 23.

¹⁰³⁰ Ν. Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 12.

¹⁰³¹ J. G. Tsiganou (2003), ό.π., σ. 341.

ποσοτική αύξηση των συλληφθέντων¹⁰³² για υποθέσεις ναρκωτικών στο εν λόγω χρονικό διάστημα, και κυρίως η «ποιοτική αλλαγή στο σκηνικό των ναρκωτικών κατά τη δεκαετία του '70»,¹⁰³³ που εκδηλώνεται κυρίως ως μείωση της ηλικίας των εμπλεκόμενων ατόμων και ως αύξηση του μορφωτικού τους επιπέδου.¹⁰³⁴ Τέλος, κατά τη δεκαετία του 1970 η «διοχέτευση των ναρκωτικών στην αγορά» άρχισε να αποκτά μεθοδικότητα και να συνδέεται με το οργανωμένο έγκλημα.¹⁰³⁵

η) Η δεκαετία 1980-1990

Κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 άρχισε να γίνεται αντιληπτή στην Ελλάδα η όξυνση του φαινομένου της χρήσης ναρκωτικών. Τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και, ύστερα, η δεκαετία του 1980, θεωρούνται ως η χρονική περίοδος κατά την οποία «η κοινή γνώμη άρχισε να ανησυχεί» για τη διάδοση των ναρκωτικών και τους συνακόλουθους κινδύνους.¹⁰³⁶ Υποστηρίζεται, δε, ότι κατά τη δεκαετία 1980-1990 η «τοξικομανία» έπαψε να θεωρείται απλώς κοινωνικό πρόβλημα και εξελίχθηκε, μέσω παρεμβάσεων κοινωνικών ομάδων¹⁰³⁷ και ποικίλων άλλων ζυμώσεων, σε «ιδεολογικό διακύβευμα».¹⁰³⁸ Κατά το ίδιο διάστημα λάμβαναν χώρα ενημερωτικές εκστρατείες, των οποίων ο λόγος ήταν ενίοτε κινδυνολογικός και απλοϊκός, καθώς εστίαζαν στην ηθική στηλίτευση των νέων.¹⁰³⁹ Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκαν οι δημοσιεύσεις στον τύπο, οι οποίες, με αφορμή τους πρώτους καταγεγραμμένους θανάτους¹⁰⁴⁰ από ναρκωτικά, ενίοτε χαρακτηρίζονταν από τα στοιχεία της «υπερβολής, της παραπλάνησης και της

¹⁰³² Ν.Κουράκης, Εισαγωγή, στο Λ.Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 25.

¹⁰³³ Στο ίδιο, σ. 26.

¹⁰³⁴ Στο ίδιο, σ. 27.

¹⁰³⁵ Στο ίδιο, σ. 37.

¹⁰³⁶ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π, σ. 12.

¹⁰³⁷ Πρόκειται είτε για ομάδες που διαθέτουν εξουσία εκ των ενόντων, όπως οι δημοσιογράφοι, είτε την αποκτούν, όπως οι ομάδες ιδιωτικής πρωτοβουλίας, στο Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 46. «Οι ομάδες αυτές, που χρησιμοποιούν την τοξικομανία ως μέσο για να διεκδικήσουν και να αποκτήσουν κοινωνική ισχύ έχουν ως στόχο να προσηλυτίσουν όσο το δυνατόν περισσότερους αποδέκτες μέσα στο κοινωνικό σύνολο, στο ίδιο, σ. 61. Τελικώς, πετυχαίνουν όχι μόνο να επιβάλλουν τις απόψεις τους μέσω του λόγου, αλλά συγχρόνως και να αναγνωρίζονται ως έχοντες κοινωνική υπόσταση και έτσι να κατοχυρώνουν την ύπαρξή τους, στο ίδιο, σ. 46.

¹⁰³⁸ Στο ίδιο, σ. 39-40. Όπως διευκρινίζει η Σ.Τσίλη, «η διαφορά του ιδεολογικού διακυβεύματος από το κοινωνικό πρόβλημα έγκειται στο ότι ένα κοινωνικό πρόβλημα, που αφορά μια μειονότητα ή μια ομάδα συγκεκριμένων ατόμων, ανάγεται (μέσω διαφόρων μηχανισμών) σε πρόβλημα μεγάλης σημασίας που αφορά άμεσα όλο τον πληθυσμό ή την κοινωνία γενικότερα».

¹⁰³⁹ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π, σ. 13.

¹⁰⁴⁰ 5 θάνατοι το 1980, στο Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 67.

κινδυνολογίας». ¹⁰⁴¹ Ως εκ τούτου, άρχισε να επέρχεται μια σημαντική αλλαγή, όσον αφορά την αντίληψη της εξάρτησης από το κοινό, που δεν την αντιμετωπίζει πλέον ως ένα θέμα που αφορά μόνο μια μειονότητα ατόμων με ειδικά προβλήματα, αλλά σαν ένα δυνητικό κίνδυνο για τον κάθε πολίτη. ¹⁰⁴² Κατ' αυτόν τον τρόπο νομιμοποιείται «μια σειρά από συμπεριφορές παρέμβασης: όλοι πρέπει να ταχθούν υπέρ ενός κοινού αγώνα κατά των ναρκωτικών...αν κάποιος δεν συμφωνεί με τη γενικότερη αντίληψη περί γενικής κινητοποίησης σχετικά με το πρόβλημα, παραμελεί το καθήκον του». ¹⁰⁴³

Σημειώνεται, επίσης, ότι στο ίδιο ύφος κινείται και ο λόγος των ειδικών, όπως αποτυπώνεται τόσο σε δημοσιεύσεις στον τύπο της εποχής, όσο και σε επιστημονικά συγγράμματα. ¹⁰⁴⁴ Ενδεικτικά, σε σύγγραμμα του 1988 ¹⁰⁴⁵ υποστηρίζεται ότι «η τοξικομανία υπάγεται στις ψυχανωμαλίες, οι οποίες αποτελούν εκδήλωση διαταραχής της προσωπικότητας». ¹⁰⁴⁶ Επίσης, σημειώνεται ότι «τα αίτια που προκαλούν την τοξικομανία είναι πολλά και τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά των τοξικομανών ποικίλουν. Η μεγάλη όμως πλειονότητα απ' αυτούς πάσχουν από διαταραχές της προσωπικότητας». ¹⁰⁴⁷ Παράλληλα, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, λαμβάνουν χώρα πρωτοφανείς για τα ελληνικά δεδομένα ενέργειες, κυρίως αθρόες συλλήψεις διακινητών και εκστρατείες ενημέρωσης της κοινής γνώμης, οι οποίες θεωρούνται ως οι πρώτες οργανωμένες αντιδράσεις απέναντι στην παρατηρούμενη εξάπλωση των ναρκωτικών. ¹⁰⁴⁸ Εν ολίγοις, η Ελλάδα είχε παύσει να συνιστά απλό διαμετακομιστικό σταθμό και τόπο περιστασιακής μόνο διάδοσης ναρκωτικών, και είχε μετατραπεί σε χώρα όπου γίνεται κατανάλωσή τους με αυξητικούς ρυθμούς. ¹⁰⁴⁹

Το 1985 ψηφίστηκε ο Ν.1549/1985 «Κύρωση Πρωτοκόλλου τροποποίησης Ενιαίας Σύμβασης του 1961 για τα ναρκωτικά». Υπενθυμίζεται ότι το τροποποιητικό πρωτόκολλο της «Ενιαίας Σύμβασης για τις Ναρκωτικές Ουσίες» του 1961, είχε υπογραφεί στη Γενεύη το 1972 και είχε τεθεί σε ισχύ τον Αύγουστο του 1975. ¹⁰⁵⁰ Στο

¹⁰⁴¹ Στο ίδιο, σ. 67-80.

¹⁰⁴² Στο ίδιο, σ. 95.

¹⁰⁴³ Στο ίδιο, σ. 95-96.

¹⁰⁴⁴ Διαπιστώθηκε η ταύτιση του επιστημονικού και του δημοσιογραφικού λόγου ως προς τα στοιχεία της «υπερβολής, της κινδυνολογίας και της επιτόλαις αντιμετώπισης», όπως αναφέρεται στο ίδιο, σ. 106-107.

¹⁰⁴⁵ Ν.Μπεναρδής, (1988), «Η ιατρική άποψη», στο Λ.Καράμπελας, (1988), ό.π, σ. 63-67.

¹⁰⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 65.

¹⁰⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 66.

¹⁰⁴⁸ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π, σ. 13.

¹⁰⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 49.

¹⁰⁵⁰ United Nations, "Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the protocol amending the single convention on narcotic drugs, 1961", 1975.

κείμενο αυτό εμπεριέχονται «μέτρα για την καταπολέμηση της κατάχρησης ναρκωτικών»¹⁰⁵¹ και, συγκεκριμένα, επισημαίνεται τόσο η αναγκαιότητα εξασφάλισης επαρκών υπηρεσιών πρόληψης, έγκαιρης διάγνωσης, θεραπείας, «διαφώτισης», αποκατάστασης και «ένταξης των τοξικομανών στην κοινωνία», όσο και η σημασία της κατάλληλης εκπαίδευσης του αντίστοιχου προσωπικού.¹⁰⁵² Τονίζεται, επίσης, η υποχρέωση των κρατών για περιορισμό της παραγωγής οπίου¹⁰⁵³, και ενθαρρύνεται η απαγόρευση της καλλιέργειας υπνοφόρου μήκωνος ή κάνναβης.¹⁰⁵⁴ Επίσης, σημειώνεται η αναγκαιότητα συντονισμού των ενεργειών των κρατών και διεθνούς συνεργασίας.¹⁰⁵⁵

Από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980, οι δράσεις με σκοπό την αναχαίτιση του φαινομένου γίνονται πιο συντονισμένες. Σταθμό στην εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας συνιστά η ψήφιση του πολυσυζητημένου¹⁰⁵⁶ Ν.1729/1987 «Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις». Ο νόμος αυτός είχε αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης πολύ πριν ψηφιστεί, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, δηλαδή στις απαρχές της ανάπτυξης του δημόσιου λόγου περί ναρκωτικών.¹⁰⁵⁷ Λέγεται, δε, ότι η ψήφισή του απετέλεσε την αφορμή για να τεθεί επί τάπητος το ζήτημα των ναρκωτικών στο σύνολό του, τόσο εντός του κοινοβουλίου, όσο και στις δημοσιεύσεις του τύπου της εποχής, ενώ μάλιστα είχε διατυπωθεί η βούληση υπέρβασης των αδιεξόδων στα οποία είχαν οδηγήσει οι έως τότε νομοθετικές ρυθμίσεις.¹⁰⁵⁸ Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα άρχισε να διατυπώνεται, τόσο από τον τύπο όσο και από ομάδες πίεσης,¹⁰⁵⁹ το αίτημα αντικατάστασης των Ν.Δ. 743/1970 και Ν.Δ. 1176/1972 από ένα «δικαιότερο» και «προοδευτικότερο» νομοθέτημα. Η νομοθετική μεταρρύθμιση εθεωρείτο, συνολικά,

¹⁰⁵¹Ν.1549/1985, άρθρο 15 προς τροποποίηση του άρθρου 38 της Ενιαίας Σύμβασης του 1961.

¹⁰⁵²United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, ό.π. και Ν.1549/1985, άρθρο 15 προς τροποποίηση του άρθρου 38 της Ενιαίας Σύμβασης του 1961.

¹⁰⁵³Ν.1549/1985, άρθρο 11.

¹⁰⁵⁴Ν.1549/1985, άρθρο 12 προς τροποποίηση του άρθρου 22 της Ενιαίας Σύμβασης του 1961.

¹⁰⁵⁵Ν.1549/1985, άρθρο 13 προς τροποποίηση του άρθρου 35 της Ενιαίας Σύμβασης του 1961.

¹⁰⁵⁶Α.Κουκουτσάκη, «Ο Νόμος 1729/87: Μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της καταστολής στο χώρο των ναρκωτικών», στο «Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλίας Δασκαλάκη», Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας-Τομέας Εγκληματολογίας, 1991, σ. 283.

¹⁰⁵⁷Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 235.

¹⁰⁵⁸Α.Κουκουτσάκη(1991), ό.π, σ. 283.

¹⁰⁵⁹Ενδεικτικές οι ομάδες ιδιωτικής πρωτοβουλίας ΠΑΣΕΝ (Πανελλήνια Επιτροπή ενάντια στα ναρκωτικά), ιδιωτικός φορέας εθελοντών που συστάθηκε το 1980, στο Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 130, 132 και ΕΣΕΑΝ (Επιτροπή για τη σωστή ενημέρωση και αντιμετώπιση των ναρκωτικών), αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία που συστάθηκε το 1980, στο ίδιο, σ. 130.

σαν μια κίνηση ικανή να «σταματήσει το κακό των ναρκωτικών».¹⁰⁶⁰ Πάντως, περισσότερο ρηξικέλευθες θέσεις, όπως η αποποινικοποίηση της χρήσης και ο διαχωρισμός μαλακών και σκληρών ναρκωτικών φαίνεται πως ουδέποτε ελήφθησαν σοβαρά υπόψη. Ως εκ τούτου, παρόλο που είχε διατυπωθεί η βούληση επαναπροσδιορισμού του ζητήματος με στόχο την εισαγωγή καινοτόμων ρυθμίσεων, «για μια ακόμα φορά το πρόβλημα τέθηκε με τους ίδιους όρους και η λύση του αναζητήθηκε ανάλογα».¹⁰⁶¹

Ο νόμος είχε μια ρητή στόχευση που συνίστατο στη ρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό¹⁰⁶² της ποινικής καταστολής της διάδοσης ναρκωτικών. Για το κατά πόσο ο στόχος αυτός επετεύχθη, οι απόψεις διίστανται. Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, ο Ν.1729/1987 απετέλεσε τη βάση αλληπάλληλων μεταρρυθμίσεων,¹⁰⁶³ καθώς εισήγαγε ορισμένες, καινοτόμες για την εποχή, ρυθμίσεις, οι οποίες θεωρήθηκαν ως εφαρμογή μιας πιο εκσυγχρονισμένης αντίληψης της καταστολής, σε σχέση με τις αδιέξοδες, κατά τους συντάκτες του νόμου, επιλογές του παρελθόντος.¹⁰⁶⁴ Κατ' άλλους, αντιθέτως, επρόκειτο για «απλή μεταγλώττιση στη δημοτική του Ν.Δ.743/1970, καθώς το βασικό καθεστώς της προηγούμενης νομοθεσίας δεν άλλαξε ριζικά,¹⁰⁶⁵ απλώς πλέον ο κατασταλτικός χαρακτήρας του νομοθετήματος είναι «σοφά συγκαλυμμένος».¹⁰⁶⁶ Τέλος, κατά μια τρίτη άποψη, παρότι ο νόμος είχε τύχει ενθουσιώδους υποδοχής και είχε παρουσιαστεί σαν ένα βήμα προς μια πιο προοδευτική αντιμετώπιση του ζητήματος των ναρκωτικών, η προσεκτική εξέταση του περιεχομένου του αποκαλύπτει ότι, συνολικά, όχι μόνο δεν είναι λιγότερο αυστηρός από το Ν.Δ. 743/1970, αλλά «ψυχιατρικοποιώντας» τον χρήστη ναρκωτικών εντείνει την εμπλοκή του τελευταίου στους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου.¹⁰⁶⁷

Κατ' αρχάς, στον Ν.1729/1987 η στόχευση προς μια πιο αποτελεσματική ρύθμιση του ζητήματος των ναρκωτικών εκφράζεται μέσω της έμφασης που αποδίδεται σε δύο διαστάσεις του φαινομένου.¹⁰⁶⁸ Πρώτον, λαμβάνει χώρα μια μετατόπιση του νομοθέτη

¹⁰⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 235.

¹⁰⁶¹ Α.Κουκουτσάκη (1991), ο.π., σ. 283.

¹⁰⁶² Στο ίδιο, σ. 283.

¹⁰⁶³ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 13.

¹⁰⁶⁴ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283-284.

¹⁰⁶⁵ Ν.Κουράκης (1988), ό.π., σ. 42.

¹⁰⁶⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

¹⁰⁶⁷ Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 250-274.

¹⁰⁶⁸ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

στο ζήτημα της αντιμετώπισης του χρήστη και του εξαρτημένου ατόμου, το οποίο πλέον θεωρείται λιγότερο εγκληματίας και περισσότερο ασθενής, ως εκ τούτου φέρεται να χρήζει αφενός μεν θεραπευτικής μεταχείρισης, αφετέρου δε επιεικέστερης ποινικής αντιμετώπισης. Η δεύτερη διάσταση συνίσταται στην αυστηρότητα απέναντι στα άτομα που εμπλέκονται σε διακίνηση ναρκωτικών.¹⁰⁶⁹ Το δίπολο αυτό, «επιείκεια για τον χρήστη και αυστηρότητα για τον έμπορο», μοιάζει να περιγράφει εύγλωττα το πνεύμα του νόμου.¹⁰⁷⁰

Ο νόμος υπάγει τον χρήστη και τον έμπορο ναρκωτικών σε δύο σαφώς διαχωριζόμενες ομάδες, καθώς ο πρώτος θεωρείται θύμα και ο δεύτερος «θύτης».¹⁰⁷¹ Τονίζεται, δε, ότι η διεθνής τάση ιατροποίησης του φαινομένου της χρήσης και εξάρτησης δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την Ελλάδα. Έκφραση της επιρροής αυτής φαίνεται πως υπήρξε και ο Ν.1729/1987.¹⁰⁷² Εκτιμάται, επίσης, ότι «ο κυρίαρχος λόγος» που οριζόταν «ως προοδευτικός, αναφέρεται στη μη τιμωρία του τοξικομανή-θύματος και στην αντικατάσταση του σωφρονιστικού προτύπου από ένα πρότυπο ιατρικό-σωφρονιστικό. Ο προοδευτικός λόγος συνίσταται σε μεγάλο βαθμό στην αντικατάσταση της έννοιας της ‘τιμωρίας’, μέσω της φυλάκισης του τοξικομανή, από την έννοια της ‘θεραπείας’, μέσω της ψυχιατροποίησης της υπόστασής του».¹⁰⁷³ Εφόσον, λοιπόν, αποφασίστηκε νομοθετικά η χάραξη μιας πορείας στραμμένης περισσότερο προς τη θεραπευτική αντιμετώπιση του χρήστη ουσιών, εύλογα θεσπίστηκε η ίδρυση φορέων προς υλοποίηση της σχετικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, ιδρύεται το ΚΕΘΕΑ,¹⁰⁷⁴ με σκοπό «τη θεραπεία, την επαγγελματική κατάρτιση και την κοινωνική ένταξη των εξαρτημένων από φαρμακευτικές ουσίες ατόμων και η δημιουργία και συνεχής εκπαίδευση στελεχών στις αντίστοιχες σύγχρονες θεραπευτικές τεχνικές».¹⁰⁷⁵

Επίσης, στο άρθρο 3 προσδιορίζονται οι τρεις βαθμίδες της αντιμετώπισης της φαρμακευτικής εξάρτησης από ναρκωτικές ουσίες. Αυτές συνίστανται στην

¹⁰⁶⁹ Ν.Κουράκης (1988), ό.π., σ. 42.

¹⁰⁷⁰ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 284. Η εν λόγω οπτική φαίνεται πως επιβιώνει επί σειρά ετών. Σε σύγγραμμά του 1998, λόγου χάριν, ο συγγραφέας τονίζει την αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας «σωστής, σύγχρονης και προπαντός απλής νομοθετικής ρύθμισης που να διακρίνει, κατά τρόπο αδιάβλητο, τον τοξικομανή από το λαθρέμπορο, να βοηθήσει τον πρώτο και να διώξει το δεύτερο», στο Α.Κονταξής (1998), ό.π, σ. 13.

¹⁰⁷¹ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

¹⁰⁷² Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 284.

¹⁰⁷³ Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 242.

¹⁰⁷⁴ Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων

¹⁰⁷⁵ Ν.1729/1987, άρθρο 1 παρ.5, Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 13-14.

«πρόληψη-ενημέρωση», τη «θεραπευτική αποκατάσταση» και την «κοινωνική επανένταξη».¹⁰⁷⁶ Συνακόλουθα, θεσπίζεται η ίδρυση «συμβουλευτικών σταθμών, κέντρων ανοιχτής προστασίας εξαρτημένων από ναρκωτικές ουσίες ατόμων, παραρτήματά τους και άλλες ανάλογες μονάδες», «ειδικών μονάδων αποτοξίνωσης και σωφρονιστικών καταστημάτων θεραπευτικού χαρακτήρα» και «μονάδων κοινωνικής επανένταξης», αντιστοίχως.¹⁰⁷⁷ Στο άρθρο 4 ο νομοθέτης προβαίνει στον ορισμό των ναρκωτικών, τα οποία ορίζονται ως «ουσίες τεχνητές ή φυσικές που δρουν στο κεντρικό νευρικό σύστημα και προκαλούν εξάρτηση του ατόμου από αυτές και που περιλαμβάνονται ιδίως στους τέσσερις πίνακες του άρθρου αυτού».¹⁰⁷⁸

Το κεφάλαιο Β αναφέρεται στις ποινικές διατάξεις και στα θεραπευτικά και ασφαλιστικά μέτρα. Ειδικότερα, το άρθρο 5 ρυθμίζει την ποινική αντιμετώπιση των «βασικών εγκλημάτων», που τιμωρούνται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και με χρηματική ποινή εκατό χιλιάδες μέχρι εκατό εκατομμύρια δραχμές.¹⁰⁷⁹ Μεταξύ των «βασικών εγκλημάτων» συγκαταλέγεται η εισαγωγή, εξαγωγή ή διαμετακόμιση ναρκωτικών, οι αγοραπωλησίες, η εισαγωγή ναρκωτικών σε στρατόπεδα, σωφρονιστικά καταστήματα, νοσηλευτικά ιδρύματα και άλλες συναφείς δομές, η καλλιέργεια κάνναβης, υπονοφόρου μήκωνος ή άλλων φυτών από τα οποία παράγονται ναρκωτικά, η κατοχή ή μεταφορά ναρκωτικών οπουδήποτε στην ελληνική επικράτεια.¹⁰⁸⁰ Το άρθρο 6 αναφέρεται στην ποινική αντιμετώπιση των «διακεκριμένων περιπτώσεων», οι οποίες τιμωρούνται με κάθειρξη τουλάχιστον δεκαπέντε ετών και με χρηματική ποινή πεντακόσιες χιλιάδες δραχμές μέχρι εκατόν πενήντα εκατομμύρια δραχμές.¹⁰⁸¹ Διακεκριμένη περίπτωση συνιστά, πρώτον, η διάπραξη των «βασικών εγκλημάτων» του άρθρου 5 από πρόσωπο που είναι «υπάλληλος, ο οποίος λόγω της υπηρεσίας του ασχολείται με τα ναρκωτικά και ιδίως τη φύλαξή τους ή τη δώξη των παραβατών του νόμου αυτού».¹⁰⁸² Δεύτερον, διακεκριμένη περίπτωση συνιστά η εισαγωγή ή διευκόλυνση της εισαγωγής ναρκωτικών σε στρατόπεδα, αστυνομικά κρατητήρια, σωφρονιστικά καταστήματα και συναφείς δομές, όταν το πρόσωπο που πράττει τα ανωτέρω «ανήκει στο προσωπικό

¹⁰⁷⁶Ν.1729/1987, άρθρο 3 παρ 1

¹⁰⁷⁷Ν.1729/1987, άρθρο 3 παρ 2.

¹⁰⁷⁸Ν.1729/1987, άρθρο 4 παρ.1.

¹⁰⁷⁹Ν.1729/1987, άρθρο 5 παρ.1.

¹⁰⁸⁰Ν.1729/1987, άρθρο 5 παρ.1, περιπτώσεις α-ιβ.

¹⁰⁸¹Ν.1729/1987, άρθρο 6 παρ 1.

¹⁰⁸²Ν.1729/1987, άρθρο 6 παρ.1.

των καταστημάτων ή των ιδρυμάτων στα οποία τέλεσε την πράξη». ¹⁰⁸³ Οι ίδιες ποινές επιβάλλονται σε όσους εισάγουν ή διευκολύνουν την εισαγωγή ναρκωτικών σε σχολικές, και συναφείς, μονάδες οποιασδήποτε βαθμίδας, ¹⁰⁸⁴ καθώς και σε χώρους όπως οι κατασκηνώσεις και τα ορφανοτροφεία. ¹⁰⁸⁵ Τέλος, το άρθρο 8 αναφέρεται στην ποινική αντιμετώπιση περιπτώσεων που εμπίπτουν στις «επιβαρυντικές περιστάσεις». Ως τέτοιες θεωρούνται οι παραβάσεις που υπάγονται στα βασικά εγκλήματα και τις διακεκριμένες περιπτώσεις, όταν ο δράστης τους είναι «υπότροπος ή ενεργεί κατ' επάγγελμα, ή κατά συνήθεια ή αν ενεργεί με το σκοπό να προκαλέσει τη χρήση ναρκωτικών από ανηλίκους ή οι περιστάσεις τέλεσης μαρτυρούν ότι είναι ιδιαίτερα επικίνδυνος». ¹⁰⁸⁶ Η προβλεπόμενη ποινή είναι «ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή ένα εκατομμύριο έως διακόσια εκατομμύρια δραχμές». ¹⁰⁸⁷

Το άρθρο 12 με τίτλο «χρήστες ναρκωτικών ουσιών» ρυθμίζει την ποινική αντιμετώπιση των χρηστών ναρκωτικών ουσιών, προβλέποντας ποινή φυλάκισης, η οποία εκτελείται σε «ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα θεραπευτικού χαρακτήρα», στην περίπτωση ατόμων που «για δική τους αποκλειστική χρήση προμηθεύονται ή κατέχουν με οποιοδήποτε τρόπο ναρκωτικά σε μικρή ποσότητα ή κάνουν χρήση τους». ¹⁰⁸⁸ Στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου αναφέρεται ότι στην περίπτωση χρήστη που δεν είναι εξαρτημένος και υπότροπος ¹⁰⁸⁹ το δικαστήριο, «εκτιμώντας τις ιδιαίτερες περιστάσεις και την προσωπικότητα του κατηγορουμένου» μπορεί να του επιβάλλει, αντί ποινής στερητικής της ελευθερίας, το μέτρο της «παρακολούθησης κατάλληλου συμβουλευτικού υποστηρικτικού προγράμματος», το οποίο μπορεί να λειτουργεί σε κέντρα υγείας, συμβουλευτικούς σταθμούς ή άλλα ιδρύματα. Αλλιώς, «σε περίπτωση μη συμμόρφωσης, το δικαστήριο επιβάλλει τον εγκλεισμό σε κατάλληλο ίδρυμα για την παρακολούθηση του ίδιου προγράμματος». ¹⁰⁹⁰

Στη συνέχεια, βάσει του άρθρου 13 «Χρήστες ναρκωτικών ουσιών που υποβάλλονται σε ειδική μεταχείριση», «όσοι απέκτησαν την έξη της χρήσης ναρκωτικών και δεν μπορούν να την αποβάλουν με τις δικές τους δυνάμεις υποβάλλονται σε ειδική

¹⁰⁸³ Ν.1729/1987, άρθρο 6 παρ.2.

¹⁰⁸⁴ Ν.1729/1987, άρθρο 6 παρ 3^α.

¹⁰⁸⁵ Ν.1729/1987, άρθρο 6 παρ 3β.

¹⁰⁸⁶ Ν.1729/1987, άρθρο 8.

¹⁰⁸⁷ Στο ίδιο.

¹⁰⁸⁸ Ν.1729/1987, άρθρο 12, παρ.1.

¹⁰⁸⁹ Δηλαδή, όταν δεν είναι υπότροπος και δεν είναι εξαρτημένος, Ν.1729/1987, άρθρο 12, παρ.2.

¹⁰⁹⁰ Ν.1729/1987, άρθρο 12, παρ.2.

μεταχείριση κατά τους όρους του νόμου αυτού».¹⁰⁹¹ Η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου αναφέρεται στη διάγνωση της εξάρτησης, η οποία γίνεται με «ενιαία επιστημονικά κριτήρια που προσδιορίζονται από το Κεντρικό Συμβούλιο Υγείας» και ύστερα από πραγματογνωμοσύνη που διεξάγεται από ειδικό κέντρο αποτοξίνωσης ή από τον αρμόδιο τομέα ανώτατου εκπαιδευτικού ιδρύματος ή από την ιατροδικαστική υπηρεσία.¹⁰⁹² Βάσει δε της παραγράφου 3 του άρθρου 13, παραμένει ατιμώρητος όποιος διαπιστωθεί ότι είναι εξαρτημένος και προμηθεύεται ή κατέχει μικρή ποσότητα ουσιών για αποκλειστικά δική του χρήση, ή κάνει χρήση αυτής. Ο δράστης του οποίου οι πράξεις υπάγονται στις κατηγορίες των «βασικών εγκλημάτων», ή των «διακεκριμένων περιπτώσεων» ή της «κατάχρησης ιδιότητας γιατρών και φαρμακοποιών» και, παράλληλα, διαγιγνώσκεται ως εξαρτημένος τιμωρείται με φυλάκιση και χρηματική ποινή έως δέκα εκατομμύρια δραχμές. Τέλος, τα εγκλήματα που υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις και διαπράττονται από εξαρτημένο δράστη τιμωρούνται με κάθειρξη έως δέκα ετών και χρηματική ποινή ένα εκατομμύριο έως διακόσια εκατομμύρια δραχμές.¹⁰⁹³

Αντιθέτως, ο μη εξαρτημένος δράστης τιμωρείται με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και χρηματική ποινή μέχρι εκατό εκατομμύρια δραχμές στην περίπτωση διάπραξης βασικών εγκλημάτων και με κάθειρξη τουλάχιστον δεκαπέντε ετών και χρηματική ποινή μέχρι εκατόν πενήντα εκατομμύρια δραχμές για διάπραξη εγκλημάτων που υπάγονται στις διακεκριμένες περιπτώσεις του άρθρου 6. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 3, στον δράστη των εγκλημάτων που υπάγονται στο άρθρο 8 «επιβαρυντικές περιστάσεις», εφόσον διαγνωσθεί ουσιοεξάρτηση, επιβάλλεται κάθειρξη μέχρι δέκα έτη και χρηματική ποινή έως διακόσια εκατομμύρια δραχμές. Στον μη εξαρτημένο, εφόσον κριθεί ένοχος, επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη, και χρηματική ποινή μέχρι διακόσια εκατομμύρια δραχμές, συνεπώς είναι σαφές ότι η μεταχείρισή του είναι δυσμενέστερη σε σχέση με τον εξαρτημένο δράστη.

Στο άρθρο 14 «ειδική μεταχείριση χρηστών» ορίζεται ότι δράστης που είναι εξαρτημένος και «καταδικάζεται για οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη ή κηρύσσεται ανίκανος για καταλογισμό, σύμφωνα με το άρθρο 34 ΠΚ», εισάγεται υποχρεωτικά σε κατάλληλο σωφρονιστικό ή άλλο δημόσιο νοσηλευτικό ίδρυμα, για να υποβληθεί σε

¹⁰⁹¹ Ν.1729/1987, άρθρο 13, παρ.1.

¹⁰⁹² Ν.1729/1987, άρθρο 13, παρ 2.

¹⁰⁹³ Ν.1729/1987, άρθρο 13, παρ 3γ.

ειδικό πρόγραμμα θεραπείας, «μέχρι να αποθεραπευθεί».¹⁰⁹⁴ Επίσης, σε περίπτωση καταδίκης σε στερητική της ελευθερίας ποινή, ο χρόνος παραμονής στο νοσηλευτικό ίδρυμα υπολογίζεται ως χρόνος έκτισης ποινής. Παράλληλα με τις κύριες ποινές προβλέπονται και ορισμένες παρεπόμενες ποινές και συγκεκριμένα η απαγόρευση άσκησης επαγγέλματος¹⁰⁹⁵, η δημοσίευση καταδικαστικής απόφασης¹⁰⁹⁶ και οι περιορισμοί διαμονής¹⁰⁹⁷.

Το κεφάλαιο Γ «Δικονομικές διατάξεις» ρυθμίζει ζητήματα όπως η προανάκριση¹⁰⁹⁸ και η προδικασία¹⁰⁹⁹. Το άρθρο 23 «εκτέλεση θεραπευτικών διατάξεων», που έπεται, συμπληρώνει, κατά μία έννοια, το περιεχόμενο του άρθρου 14 «ειδική μεταχείριση χρηστών». Βάσει της παραγράφου 1, ο ελάχιστος χρόνος θεραπείας του δράστη είναι ένα έτος, οπότε στην περίπτωση που «ο χρόνος νοσηλείας του δράστη υπερβαίνει το ένα έτος», η διεύθυνση του ιδρύματος στο οποίο νοσηλεύεται, μετά τη λήξη κάθε έτους αναφέρει με έκθεσή της την πορεία της θεραπευτική αγωγής που εφαρμόζεται σε αυτόν και τον προβλεπόμενο αναγκαίο χρόνο περαιτέρω παραμονής του στο ίδρυμα. Με βάση την έκθεση αυτή το τριμελές πλημμελειοδικείο αποφασίζει για την παράταση της κράτησης.¹¹⁰⁰ Επίσης το δικαστήριο, που μπορεί να διατάξει και πραγματογνωμοσύνη κατά την παράγραφο 2 του άρθρου 13, «αποφαίνεται αμετακλήτως αν συντρέχει λόγος παράτασης της κράτησης στο νοσηλευτικό ίδρυμα».¹¹⁰¹ Βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου 23, σε περίπτωση αποθεραπείας του κρατούμενου στο νοσηλευτικό ίδρυμα προσώπου που είχε κριθεί ανίκανος προς καταλογισμό, το δικαστήριο με πρόταση του εισαγγελέα, διατάζει την απόλυσή του. Σε περίπτωση που υπάρχει υπόλοιπο ποινής, το δικαστήριο αποφασίζει είτε την απόλυση υπό όρους¹¹⁰² είτε την έκτιση του υπολοίπου αυτού εάν συντρέχει «σπουδαίος λόγος έκτισής της». Σύμφωνα δε με την παράγραφο 3, σε περίπτωση που ο κατάδικος δεν απολύθηκε, κατά τη λήξη κάθε έτους και μετά από σχετική δική του αίτηση, ή αίτηση της διεύθυνσης του ιδρύματος στο οποίο

¹⁰⁹⁴Ν.1729/1987, άρθρο 14.

¹⁰⁹⁵Ν.1729/1987, άρθρο 15.

¹⁰⁹⁶Ν.1729/1987, άρθρο 16.

¹⁰⁹⁷Ν.1729/1987, άρθρο 17.

¹⁰⁹⁸Ν.1729/1987, άρθρο 20.

¹⁰⁹⁹Ν.1729/1987, άρθρο 21.

¹¹⁰⁰Ν.1729/1987, άρθρο 23, παρ.1.

¹¹⁰¹Ν.1729/1987, άρθρο 23, παρ.1.

¹¹⁰²Οι όροι μπορεί να αφορούν τον τρόπο ζωής και τον τόπο διαμονής του ατόμου, καθώς και την υποχρέωσή του να παρουσιάζεται σε νοσοκομείο ή συμβουλευτικό σταθμό ή ειδικό κέντρο αποτοξίνωσης της περιοχής του και να υποβάλλεται σε έλεγχο –ο οποίος έγκειται κυρίως σε τοξικολογικές, βιοχημικές ή άλλες εξετάσεις- της τήρησης των όρων, Ν.1729/1987, άρθρο 23, παρ.2.

κρατείται ή πρότασης του εισαγγελέα, το δικαστήριο αποφασίζει για την απόλυσή του. Τέλος, η παράγραφος 4 που αναφέρεται στην προφυλάκιση, προβλέπει, ότι σε περίπτωση που ο προφυλακισθείς είναι εξαρτημένος, εφαρμόζεται το άρθρο 14 περί της ειδικής μεταχείρισης. Επίσης, σε περίπτωση αθώωσης του ατόμου από το δικαστήριο και επιθυμίας του να συνεχίσει τη θεραπεία σε νοσηλευτικό ίδρυμα, αυτό μεταφέρεται σε δημόσιο νοσοκομείο, εκτός πλέον του σωφρονιστικού πλαισίου.¹¹⁰³

Αναφορικά με το ΚΕΘΕΑ, βάσει της παραγράφου 2 του άρθρου 26, παρέχεται, ως ευεργέτημα, στον εξαρτημένο δράστη η αναβολή της άσκησης ποινικής δίωξης,¹¹⁰⁴ την οποία εισηγείται ο εισαγγελέας με σχετική πρότασή του στο συμβούλιο πλημμελειοδικών, εφόσον ο δράστης «πριν εξεταστεί από την αρχή για τις πράξεις του», έχει προσέλθει εκουσίως στον φορέα και έχει γίνει δεκτός για θεραπεία, έπειτα από γραπτή γνωμοδότηση του διευθυντή ότι έχει ανάγκη θεραπευτικής αγωγής. Βάσει της ίδιας παραγράφου, αν ο δράστης συμπληρώσει με επιτυχία το θεραπευτικό πρόγραμμα και προσκομίσει μέσα στο χρόνο της αναβολής στον εισαγγελέα σχετική βεβαίωση του ΚΕΘΕΑ, ο εισαγγελέας εισάγει πρόταση στο συμβούλιο πλημμελειοδικών για οριστική αποχή από την ποινική δίωξη για τις παραπάνω πράξεις.¹¹⁰⁵

Ένα ακόμα κίνητρο για τη συμμετοχή σε πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ έγκειται στο ότι «η υποβολή σε θεραπευτική αγωγή στο ΚΕΘΕΑ αποτελεί σημαντικό αίτιο αναβολής της δίκης...για οποιοδήποτε έγκλημα κατηγορείται ο θεραπευόμενος».¹¹⁰⁶ Βάσει δε της παραγράφου 7 του ίδιου άρθρου, «ο χρόνος παραμονής στο ΚΕΘΕΑ θεωρείται ως χρόνος έκτισης ποινής». Διευκρινίζεται ότι χρόνος θεραπευτικού προγράμματος θεωρείται, βάσει του νόμου, και ο εγκεκριμένος χρόνος του προγράμματος κοινωνικής επανένταξης.¹¹⁰⁷ Επίσης, ύστερα από τη συμπλήρωση του θεραπευτικού προγράμματος με επιτυχία, το δικαστήριο του τόπου εκτέλεσης της ποινής μπορεί να διατάξει απόλυση υπό όρους, ανεξαρτήτως του ύψους της επιβληθείσας ποινής.¹¹⁰⁸ Τα προαναφερθέντα ευεργετήματα παρέχονται άπαξ,¹¹⁰⁹ ενώ εξαίρεση συνιστά η

¹¹⁰³Ν.1729/1987, άρθρο 23, παρ.4.

¹¹⁰⁴Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ.2.

¹¹⁰⁵Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ.2. Επίσης, οι εν λόγω αποφάσεις του συμβουλίου πλημμελειοδικών είναι αμετάκλητες.

¹¹⁰⁶Ν.1729/1987, άρθρο 26, παρ.5.

¹¹⁰⁷Ν.1729/1987, άρθρο 26, παρ.13.

¹¹⁰⁸Ν.1729/1987, άρθρο 26, παρ. 7.

¹¹⁰⁹Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ.9.

περίπτωση διάπραξης κακουργήματος των άρθρων 5 και 6 με διεθνείς προεκτάσεις ή κακούργημα που αφορά μεγάλη ποσότητα ναρκωτικών ή κακούργημα που προβλέπεται από ποινικές διατάξεις άλλων νόμων.¹¹¹⁰ Στην τελευταία αυτή περίπτωση, είναι δυνατόν «με βούλευμα του συμβουλίου εφετών, μετά από πρόταση του αρμόδιου εισαγγελέα» να διαταχθεί η σύλληψη και παραπομπή σε δίκη ατόμου που υποβάλλεται σε θεραπευτική αγωγή στο ΚΕΘΕΑ». ¹¹¹¹

Πέραν τούτου, ένα επιπλέον ευεργέτημα της «θεραπευτικής αγωγής στο ΚΕΘΕΑ» αναφέρεται στην παράγραφο 10 και συνίσταται στο ότι στη διάρκεια της τελευταίας χορηγείται αναβολή στράτευσης που διακόπτεται με γραπτή βεβαίωση του διευθυντή του Κέντρου μετά την ολοκλήρωση ή τη διακοπή της θεραπευτικής αγωγής.¹¹¹² Επίσης, κατά την εν λόγω θεραπεία «δεν επιτρέπεται η σύλληψη και παραπομπή σε δίκη για λιποταξία και για τα συναφή προς αυτήν εγκλήματα». ¹¹¹³ Τέλος, το ευεργέτημα που προβλέπεται βάσει της παραγράφου 12 του άρθρου 26 συνίσταται στο ότι «μετά την ολοκλήρωση του θεραπευτικού» δεν «εγγράφονται σε οποιοδήποτε απόσπασμα ή αντίγραφο φύλλου ποινικού μητρώου αποφάσεις ή βουλεύματα για εγκλήματα σχετικά με τα ναρκωτικά, εκτός από εκείνα που προορίζονται για αυστηρώς δικαστική χρήση». ¹¹¹⁴

Ο Ν.1729/1987, έχοντας αποτελέσει τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά για αρκετά χρόνια, έχει εύλογα αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς σχολιασμού και, συνακόλουθα, αφορμή επιστημονικού διαλόγου. Κατ' αρχάς, στην Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου αναφέρεται η διάκριση τριών κατηγοριών προσώπων που κάνουν χρήση ναρκωτικών και των οποίων οι πράξεις ρυθμίζονται με τα άρθρα 12 και 13. Συγκεκριμένα, γίνεται μνεία στους «απλούς μη εθισμένους χρήστες (άρθρο 12)», στους «χρήστες που πρέπει να υποβληθούν σε ειδική μεταχείριση (άρθρο 13) και στους «χρήστες που παρουσιάζουν συμπτώματα εξάρτησης αλλά μπορούν να αποβάλλουν την έξη τους αυτοδύναμα» (άρθρο 12 παρ.1).¹¹¹⁵ Ως προς το σημείο αυτό, έχει

¹¹¹⁰Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ8.

¹¹¹¹Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ 8.

¹¹¹²Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ. 10.

¹¹¹³Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ.11.

¹¹¹⁴Ν.1729/1987, άρθρο 26 παρ.12.

¹¹¹⁵Εισηγητική Έκθεση Ν.1729/1987, στο Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 117. Σημειώνεται, δε, ότι συχνή ήταν τότε η χρήση των όρων «δυνάμενοι τοξικομανείς» και «μη δυνάμενοι τοξικομανείς», που υποδήλωναν αυτόν που μπορούσε να αποβάλει μόνος του την εξάρτηση και αυτόν που έχρηζε ειδικής θεραπευτικής μεταχείρισης, αντιστοίχως, στο Λ.Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 76.

υποστηριχθεί ότι «ο Έλληνας Νομοθέτης, θεωρεί τον ‘τοξικομανή’, άλλοτε πλήρως ασθενή, γι’ αυτό και δεν τον τιμωρεί, άλλοτε ‘ολίγον’ ασθενή, γι’ αυτό τον τιμωρεί επιεικέστερα και άλλοτε δεν λαμβάνει καθόλου υπόψη του την τοξικομανία».¹¹¹⁶

Ο χαρακτηρισμός, δε, της χρήσης ναρκωτικών ως παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς έχει δύο κύριες εκφάνσεις, η πρώτη εκ των οποίων συνδέεται με την ιατρική πλευρά του ζητήματος και η δεύτερη με την κοινωνική.¹¹¹⁷ Η εστίαση στον ιατρικό χαρακτηρισμό του ζητήματος και ειδικότερα στις επιπτώσεις της χρήσης στην υγεία του χρήστη, συνεπάγεται την υπερίσχυση της ιατρικής παρέμβασης ως κυριότερης μορφής κοινωνικού ελέγχου. Αντιθέτως, η εστίαση στις επιπτώσεις της χρήσης στην κοινωνική συμπεριφορά του χρήστη, που τείνει να αφορά όλο το κοινωνικό σύνολο καθώς θεωρείται δυνητικά επικίνδυνη για την κοινωνία, συνεπάγεται την ηθική καταδίκη της πράξης, η οποία εκφράζεται μέσω της ποινικής καταστολής.¹¹¹⁸ Στον Ν.1729/1987, ο νομοθέτης αξιοποιεί αμφότερες τις προαναφερθείσες εκφάνσεις του κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή τον ιατρικό και τον ποινικό έλεγχο.¹¹¹⁹ Ομοίως με την πλειονότητα των περιπτώσεων ιατροκοποίησης της παρέκκλισης, έτσι και στην προκειμένη, οι δύο μορφές κοινωνικού ελέγχου κατά βάση συλλειτουργούν, ενώ η καθεμία σημειώνει ενδεχομένως μικρές μόνο υποχωρήσεις, ανάλογα με την περίπτωση.¹¹²⁰

Έχει επίσης σχολιαστεί η προσθήκη της πράξης της «κατοχής»,¹¹²¹ η οποία απουσίαζε από το Ν.Δ.743/1970, το οποίο όριζε ως αξιόποινη μόνο την προμήθεια και τη χρήση.¹¹²² Ως προς την εγκληματοποίηση της κατοχής, υποστηρίζεται ότι «η κατοχή για προσωπική χρήση είναι ένα έγκλημα με το οποίο τιμωρείται μια αυτοπροσβολή της υγείας», όμως η αξιόποινη πράξης της κατοχής εν γένει στηρίζει την απαξία της στη διακινδύνευση της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας τρίτων προσώπων.¹¹²³ Το ζήτημα της ποινικής τιμωρίας της χρήσης ουσιών εγείρει επίσης αντιρρήσεις, οι οποίες εδράζονται στην άποψη ότι αυτό που τιμωρείται φαίνεται να είναι το φρόνημα¹¹²⁴ του

¹¹¹⁶Λ.Καράμπελας (1988), ό.π., σ. 77. Σχετική κριτική και στο ίδιο, σ. 82-84.

¹¹¹⁷Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 285.

¹¹¹⁸Στο ίδιο, σ. 285.

¹¹¹⁹Στο ίδιο, σ. 285.

¹¹²⁰Στο ίδιο, σ. 285.

¹¹²¹Ν.1729/1987, άρθρο 5, παρ.1ζ.

¹¹²²Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 121.

¹¹²³Στο ίδιο, σ. 123.

¹¹²⁴Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ.285.

ατόμου που κάνει χρήση ουσιών, καθώς η πράξη της χρήσης δεν είναι βλαπτική για κάποιο κοινωνικό αγαθό.¹¹²⁵

Ο έμπορος ναρκωτικών, τιμωρείται, όταν έχει την ιδιότητα του εξαρτημένου, ηπιότερα από όσο τιμωρείται ο δράστης της ίδιας πράξης, που δεν έχει την ιδιότητα αυτή.¹¹²⁶ Συγκεκριμένα, ο εξαρτημένος, για το εμπόριο ναρκωτικών με πρόθεση τιμωρείται, με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών μέχρι πέντε ετών και χρηματική ποινή μέχρι δέκα εκατομμύρια δραχμές.¹¹²⁷ Στις επιβαρυντικές περιπτώσεις, όταν λόγου χάριν είναι υπότροπος ή ενεργεί κατ' επάγγελμα, τιμωρείται με πρόσκαιρη κάθειρξη από πέντε μέχρι δέκα έτη και χρηματική ποινή από ένα έως διακόσια εκατομμύρια δραχμές.¹¹²⁸ Όταν ο παραβάτης του άρθρου 5 δεν είναι εξαρτημένος, τιμωρείται με πρόσκαιρη κάθειρξη από δέκα έως είκοσι έτη και χρηματική ποινή έως εκατό εκατομμύρια δραχμές. Εάν η περίπτωση εμπίπτει στις επιβαρυντικές περιστάσεις, ο μη εξαρτημένος δράστης τιμωρείται με ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή μέχρι διακόσια εκατομμύρια δραχμές.¹¹²⁹ Τέλος, στην περίπτωση που τελεί από αμέλεια τις παραβάσεις αυτές, δεν τιμωρείται, ενώ ο μη εξαρτημένος τιμωρείται.¹¹³⁰

Είναι χαρακτηριστικό ότι το δίπολο χρήστης-έμπορος διαπλέκεται με το δίπολο «θύμα-εγκληματίας».¹¹³¹ Συνακόλουθα, ο νόμος εμπεριέχει το δίπολο «επιείκεια για τον χρήστη και αυστηρότητα για τον έμπορο»¹¹³², συναντώντας «μια ευρεία συναίνεση από μέρους του κοινού».¹¹³³ Σημειώνεται, δε, ο ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης της εποχής στη διαμόρφωση του εν λόγω διπολικού σχήματος, καθώς συχνότατα ο έμπορος παρουσιάζεται σαν «πλούσιος, αδίστακτος που εμπορεύεται το θάνατο των άλλων».¹¹³⁴ Πολλώ δε μάλλον, όταν η ιατροκοποίηση και ιδίως η ψυχιατρικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών συνεπάγεται ότι η τελευταία αποδίδει στο άτομο μια ψυχοπαθολογική διάσταση, που ανάλογα με την περίπτωση, είναι θέμα χρόνου να

¹¹²⁵Α.Κονταξής (1998), ό.π, σ. 123.

¹¹²⁶Λ.Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 78.

¹¹²⁷Ν.1738/1987, άρθρο 20, προς τροποποίηση του άρθρου 13 παρ 3β του Ν.1729/1987.

¹¹²⁸Ν.1729/1987, άρθρο 13 παρ 3γ.

¹¹²⁹Λ.Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 78-79.

¹¹³⁰Στο ίδιο, σ. 78.

¹¹³¹Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 74.

¹¹³²Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 284. Η εν λόγω οπτική φαίνεται πως επιβιώνει επί σειρά ετών. Σε σύγγραμμα του 1998, λόγου χάριν, τονίζεται η αναγκαιότητα της ύπαρξης μιας «σωστής, σύγχρονης και προπαντός απλής νομοθετικής ρύθμισης που να διακρίνει, κατά τρόπο αδιάβλητο, τον τοξικομανή από το λαθρέμπορο, να βοηθήσει τον πρώτο και να διώξει το δεύτερο», στο Α.Κονταξής (1998), ό.π, σ. 13.

¹¹³³Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

¹¹³⁴Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 73.

εξελιχθεί σε «τοξικομανία»¹¹³⁵, δηλαδή σε ψυχική νόσο.¹¹³⁶ Εν τέλει, ο «χρήστης-θύμα του εμπόρου» γίνεται αντιληπτός σαν «άρρωστο θύμα».¹¹³⁷ Ομοίως με την εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 3084/1954, όπου σημειώνεται ότι «ο τοξικομανής είναι και αυτός άρρωστος», το ίδιο αναφέρεται και στην εισηγητική έκθεση του Ν.1729/1987.¹¹³⁸

Αναφορικά με το ζήτημα της «μεταχείρισης του τοξικομανούς», εκτιμάται ότι ο νομοθέτης θεωρεί τον εξαρτημένο σαν υπό προϋποθέσεις ασθενή.¹¹³⁹ Ειδικότερα, «ο χρήστης ναρκωτικών ουσιών που έχει την ιδιότητα του τοξικομανούς δεν τιμωρείται για τη χρήση, κατοχή και προμήθεια, όταν πρόκειται για δική του αποκλειστική χρήση. Προβλέπεται, όμως, η αναγκαστική θεραπεία του».¹¹⁴⁰ Αντιθέτως, «ο χρήστης ναρκωτικών που δεν έχει την ιδιότητα του τοξικομανούς τιμωρείται με φυλάκιση. Μπορεί, όμως, το δικαστήριο, αντί της ποινής αυτής, να του επιβάλλει το ασφαλιστικό μέτρο της παρακολούθησης υποστηρικτικού προγράμματος».¹¹⁴¹ Για τις εγκληματικές πράξεις του τοξικομανούς, που δεν αναφέρονται στο νομοθέτημα, «για να κριθεί αν θα τιμωρηθεί ή όχι ο τοξικομανής ακολουθούνται οι γενικές διατάξεις του ΠΚ».¹¹⁴² Υποστηρίζεται, δε, ότι στο σημείο αυτό παρατηρείται μια ανακολουθία, διότι, ανάλογα με το είδος της πράξης που διαπράττεται, ο δράστης άλλοτε είναι «ολοκληρωτικά άρρωστος» και μένει γι' αυτό ατιμώρητος και άλλοτε «λιγότερο άρρωστος», οπότε απλώς τιμωρείται ηπιότερα σε σχέση με τον μη τοξικομανή δράστη της ίδιας πράξης.¹¹⁴³

Επίσης, έχει σχολιαστεί το άρθρο 14, που προβλέπει την υποχρεωτική εισαγωγή του εξαρτημένου ατόμου σε κατάλληλο ίδρυμα μέχρι να αποθεραπευθεί.¹¹⁴⁴ Το προβλεπόμενο «μοντέλο αναγκαστικής θεραπείας»¹¹⁴⁵ είχε προκαλέσει τη διατύπωση ποικίλων αντιρρήσεων, που εδράζονται στο ότι η «πρόταξη της θεραπείας έναντι της ποινής, δεν επηρεάζει στο ελάχιστο την ηθική αξιολόγηση της συμπεριφοράς του

¹¹³⁵ «Ο καταναλωτής ναρκωτικών, από κάποια στιγμή, θα αποκτήσει την ιδιότητα του τοξικομανούς. Ο χρόνος απόκτησης της ιδιότητας αυτής εξαρτάται: από το είδος της ναρκωτικής ουσίας, τη συχνότητα της λήψης, την ποσότητα της δόσης και την προσωπικότητα του καταναλωτή», στο Λ.Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 93.

¹¹³⁶ Ρ. Conrad (2007), ό.π, σ. 4.

¹¹³⁷ Σ. Τσίλη (1995), ό.π, σ. 283.

¹¹³⁸ Λ. Καράμπελας (1988), ό.π, σ. 91.

¹¹³⁹ Στο ίδιο, σ. 77. Σχετική κριτική και στο ίδιο, σ. 82-84.

¹¹⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 77.

¹¹⁴¹ Στο ίδιο, σ. 77.

¹¹⁴² Στο ίδιο, σ. 82.

¹¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 84.

¹¹⁴⁴ Ν.1729/1987, άρθρο 14.

¹¹⁴⁵ Άρθρο 14, Ν.1729/1987.,

τοξικομανούς»¹¹⁴⁶ δηλαδή την ηθική απαξίωση της συμπεριφοράς και τη διάθεση τιμώρησης του δράστη. Ενδεικτική του πνεύματος αυτού είναι η διατύπωση των συντακτών της εισηγητικής έκθεσης του νόμου: «Το άρθρο 14 δίνει την ανθρωπιστική διάσταση του νόμου, κάνοντας υποχρεωτική την κράτηση του καταδικαζόμενου εθισμένου χρήστη σε ειδικό σωφρονιστικό κατάστημα θεραπευτικού χαρακτήρα για να υποβληθεί σε θεραπεία αποτοξίνωσης».¹¹⁴⁷ Ως εκ τούτου, η εικόνα που κυριαρχεί είναι εκείνη του τοξικομανούς ο οποίος όντας «έρμαιο του πάθους του ή της αρρώστιας του (που καταλήγουν να ταυτίζονται, γιατί η νόσος τοξικομανία πέρα από βιολογική είναι και ηθική), είναι ανίκανος να αποφασίσει για την τύχη του»¹¹⁴⁸ και η πολιτεία θα πρέπει να τον προστατεύσει από τον ίδιο του τον εαυτό».¹¹⁴⁹ Αναφορικά με την εξωποινική μεταχείριση των χρηστών ή τοξικομανών, σημειώνονται εξάλλου οι πρακτικές δυσχέρειες υλοποίησής τους.¹¹⁵⁰ Όπως σημειώνει ο Κουράκης, «στην πράξη η κατάσταση είναι μέχρι στιγμής απογοητευτική, αφού ειδικό θεραπευτήριο για την ψυχική και σωματική απεξάρτηση των τοξικομανών υπάρχει ένα και μοναδικό στη χώρα μας,...με περιορισμένη δύναμη κλινών και με εκούσια μόνο διαδικασία εισαγωγής».¹¹⁵¹ Για την κοινωνική επανένταξη, δε, των απεξαρτηθέντων και την επαγγελματική του αποκατάσταση ο ίδιος συγγραφέας εκτιμά ότι οι σχετικές υπηρεσίες ήταν τότε σχεδόν ανύπαρκτες.¹¹⁵² Τέλος, σχετικά με το ΚΕΘΕΑ ως τη μοναδική διαθέσιμη θεραπευτική επιλογή, επισημαίνεται ότι «με αξιωματικό τρόπο» υποτίθεται ότι υπάρχει μία και μόνη θεραπευτική μέθοδος, αυτή της θεραπευτικής Κοινότητας και ότι κάθε άτομο που υποβάλλεται σ' αυτή θεραπεύεται.¹¹⁵³

Κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες λαμβάνει χώρα μια έντονη νομοπαραγωγική δραστηριότητα με στόχο τη ρύθμιση του ζητήματος των ναρκωτικών. Εξάλλου, ο Ν.1729/1987, έχοντας αποτελέσει επί σειρά ετών το βασικό νομοθετικό πλαίσιο για τα ναρκωτικά δέχθηκε αρκετές τροποποιήσεις,¹¹⁵⁴ κυρίως με τους νόμους 2161/1993, 2721/1999 και 3189/2003. Σημαντικό γεγονός αποτέλεσε επίσης η κωδικοποίηση της

¹¹⁴⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 289.

¹¹⁴⁷ Εισηγητική έκθεση Ν.1729/1987, σ.22.

¹¹⁴⁸ Χαρακτηριστικά υποστηρίζεται ότι «η κυρίαρχη ηθική θέλει τον τοξικομανή, ένα άτομο ανώριμο, άβουλο, παθητικό, ανίκανο να αναπτύξει ένα κίνητρο για την απεξάρτησή του από το ναρκωτικό, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 289.

¹¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 289.

¹¹⁵⁰ Ν.Κουράκης (1988), ό.π, σ. 46.

¹¹⁵¹ Στο ίδιο.

¹¹⁵² Στο ίδιο, σ. 49.

¹¹⁵³ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 291-292.

¹¹⁵⁴ Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 50.

σχετικής νομοθεσίας, με τον Ν.3459/2006. Ακολούθησαν οι νόμοι 3727/2008, 3772/2009 και 3811/2009, ενώ το 2013 ψηφίστηκε ο νόμος 4139/2013, ο οποίος αποτελεί έκτοτε τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά και τροποποιήθηκε με τον νόμο 4322/2015. Οι ρυθμίσεις που εισήχθησαν με τα προαναφερθέντα νομοθετήματα σκοπίμως δεν περιλαμβάνονται στην παρούσα ενότητα, διότι θα παρατεθούν λεπτομερώς σε επόμενες ενότητες, στο πλαίσιο της ποιοτικής ανάλυσης των αντίστοιχων πρακτικών της Ολομέλειας της Βουλής.

4.2 Μοντέλα απεξάρτησης

ι) Η θεραπεία υποκατάστασης

Το ένα εκ των διαδεδομένων μοντέλων θεραπευτικής αντιμετώπισης της εξάρτησης αποτελεί η «θεραπεία με χρήση υποκαταστάτων».¹¹⁵⁵ Αναφορικά με το ιστορικό υπόβαθρο των προγραμμάτων υποκατάστασης, σημειώνεται ότι εν έτει 1963 οι Dole, Nyswander και Kreek¹¹⁵⁶ ξεκίνησαν σε πειραματικό επίπεδο την υλοποίηση του πρώτου προγράμματος υποκατάστασης, στην πόλη της Νέας Υόρκης.¹¹⁵⁷ Το πρόγραμμα απευθυνόταν σε χρόνιους χρήστες οπιοειδών, η δε ουσία υποκατάστασης ήταν η, διαδεδομένη έως σήμερα, μεθαδόνη.¹¹⁵⁸ Λίγο αργότερα, το 1965, δημοσιεύθηκε από την προαναφερθείσα επιστημονική ομάδα η μελέτη «Μια Ιατρική θεραπεία για την εξάρτηση από την ηρωίνη», η οποία θεωρείται σταθμός στην ιστορική πορεία των θεραπειών υποκατάστασης. Για πρώτη φορά υποστηρίχθηκε ότι η εξάρτηση από τα οπιοειδή συνιστά μια μεταβολική νόσο, υπόθεση που προκάλεσε μια «επανάσταση» στη μέχρι τότε θεώρηση της εξάρτησης, θέτοντας τις βάσεις για περαιτέρω διερεύνηση του ζητήματος¹¹⁵⁹ και καθιστώντας τη χορήγηση μεθαδόνης δόκιμη μέθοδο αντιμετώπισης της οπιοεξάρτησης.¹¹⁶⁰ Το όφελος της μεθόδου φαίνεται

¹¹⁵⁵ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 168, Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 124.

¹¹⁵⁶ The Rockefeller University, "The first pharmacological treatment for narcotic addiction: methadone maintenance", στο www.centennial.rucare.org/index.php?page=Methadone_Maintenance.

¹¹⁵⁷ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 168.

¹¹⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 168.

¹¹⁵⁹ H. Joseph & J.S. Woods, "Changing the Treatment Direction for Opiate Addiction: Dr. Dole's Research", *Substance Use & Misuse*, 53:2, 2018, σ. 181, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10826084.2017.1400069.

¹¹⁶⁰ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 168.

πως είναι διττό, καθώς, πρώτον, εξαλείφεται η έντονη «λαχτάρα»¹¹⁶¹ για την ηρωίνη και, δεύτερον, σε βάθος χρόνου, είναι εφικτή η μακροχρόνια αποχή από τη χρήση της ουσίας.¹¹⁶² Ένα επιπλέον όφελος συνίσταται στην απεμπλοκή του ατόμου από τα παράνομα κυκλώματα διακίνησης ουσιών και, πιθανώς, στην απομάκρυνσή του από τον αντίστοιχο τρόπο ζωής.¹¹⁶³

Εντός λίγων ετών, τα προγράμματα υποκατάστασης έφθασαν να αριθμούν χιλιάδες συμμετέχοντες¹¹⁶⁴ και σταδιακά εξαπλώθηκαν και στις υπόλοιπες αμερικανικές πολιτείες. Στην Ευρώπη, τα πρώτα προγράμματα υποκατάστασης με μεθαδόνη λειτούργησαν το 1969 στην Ολλανδία και τη Μεγάλη Βρετανία, παρουσιάζοντας ορισμένες διαφοροποιήσεις συγκριτικά με το μοντέλο του Dole.¹¹⁶⁵ Κατά τη δεκαετία του 1980, μια σειρά γεγονότων, μεταξύ των οποίων η αύξηση των κρουσμάτων μόλυνσης από HIV και η αύξηση του πληθυσμού των εξαρτημένων στα οπιοειδή, οδήγησαν στην ταχύτατη εξάπλωση του δικτύου των προγραμμάτων μεθαδόνης σε Ευρώπη, Βόρεια Αμερική και Αυστραλία.¹¹⁶⁶ Παράλληλα, ο στόχος που είχε αρχικώς τεθεί, δηλαδή η πλήρης αποχή από τα οπιοειδή, αντικαταστάθηκε βαθμιδών από την επιδίωξη της «μείωσης της βλάβης»¹¹⁶⁷, η οποία συνίσταται αφενός μεν στη συγκράτηση του πληθυσμού των εξαρτημένων στο θεραπευτικό πρόγραμμα, αφετέρου δε στην άμβλυνση των πολλαπλών επιπτώσεων της χρήσης. Κατά τη δεκαετία του 1990, διαφάνηκε η αναγκαιότητα ενσωμάτωσης των προγραμμάτων υποκατάστασης στα ευρωπαϊκά εθνικά συστήματα υγείας, καθώς οι ήδη υπάρχουσες δομές δεν επαρκούσαν για να καλύψουν τη μεγάλη ζήτηση. Τότε ξεκίνησε, επίσης, η εφαρμογή της υπό προϋποθέσεις συνταγογράφησης υποκαταστάτων στα εξαρτημένα άτομα.¹¹⁶⁸

¹¹⁶¹Πρόκειται για το λεγόμενο «craving», το οποίο θεωρείται ως ένα μάλλον επώδυνο σύμπτωμα που βιώνεται συχνά από τα άτομα που είναι εξαρτημένα. Έχει επίσης συνδεθεί με την υποτροπή, στο S.T.Tiffany - J.M.Wray, The clinical significance of drug craving, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2012, 1248, σ.1, στο www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4041083/

¹¹⁶²The Rockefeller University,ό.π.

¹¹⁶³Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 168.

¹¹⁶⁴35.000 άτομα για το 1973, όπως αναφέρεται στο ίδιο, σ. 168.

¹¹⁶⁵Στο ίδιο, σ. 168.

¹¹⁶⁶Στο ίδιο, σ. 1689.

¹¹⁶⁷Ο όρος είναι γνωστός ως «harm reduction». Πρόκειται για ένα συγκεκριμένο παρεμβάσεων, προγραμμάτων και πολιτικών, με στόχο τον περιορισμό των επιβλαβών συνεπειών της εξάρτησης στα άτομα και την κοινότητα. Θεωρείται μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση για την αντιμετώπιση της εξάρτησης, στο EMCDDA, «Harm reduction topics page-Overview», στο www.emcdda.europa.eu/topics/harm-reduction.

¹¹⁶⁸Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 168.

Στη σύγχρονη εποχή, η θεραπεία υποκατάστασης, διεθνώς γνωστή και ως OST¹¹⁶⁹ αποτελεί μια από τις πλέον διαδεδομένες θεραπευτικές προσεγγίσεις της εξάρτησης σε οπιοειδή.¹¹⁷⁰ Στην Ευρώπη, συγκεκριμένα, η μέθοδος αυτή καλύπτει περίπου τα δύο τρίτα των συνολικών θέσεων θεραπείας.¹¹⁷¹ Αναφορικά με τον προϋπολογισμό που διατίθεται για το σκοπό αυτό, σημειώνεται ότι το μεγαλύτερο μέρος των σχετικών δαπανών εξακολουθεί να διατίθεται για την αντιμετώπιση ζητημάτων που συνδέονται με την «επιδημική» έξαρση της χρήσης ηρωίνης κατά τις δεκαετίες 1980 και 1990.¹¹⁷² Η θεραπεία υποκατάστασης υπάγεται στην κατηγορία των φαρμακολογικών παρεμβάσεων, με κύριες ουσίες υποκατάστασης τη μεθαδόνη και τη βουπρενορφίνη. Λεπτομερέστερα, η αντιμετώπιση της στέρησης οπιοειδών συνήθως βασίζεται στην υποστήριξη του ατόμου, την αποτοξίνωση και τη μετάβαση σε συντηρητική χορήγηση μεθαδόνης, εφόσον η πλήρης αποχή δεν μπορεί εξ αρχής να θεωρηθεί εφικτός στόχος.¹¹⁷³ Ως εκ τούτου, μία από τις πλέον διαδεδομένες χορηγούμενες ουσίες για την επίτευξη της αποτοξίνωσης είναι η ναλτρεξόνη¹¹⁷⁴, ενίοτε συγχρηγούμενη με την ουσία κλονιδίνη. Η χορήγηση του εν λόγω συνδυασμού ουσιών τρεις φορές εβδομαδιαίως αποκλείει τη δράση της ηρωίνης.¹¹⁷⁵ Το επόμενο στάδιο της θεραπείας έγκειται στη χορήγηση υποκαταστάτων, κυρίως μεθαδόνης και βουπρενορφίνης, όπως προαναφέρθηκε, ενώ συνήθως παρέχεται και παράλληλη ψυχολογική υποστήριξη.¹¹⁷⁶ Στόχος είναι η σταδιακή απεξάρτηση του ατόμου, μέσω της διαρκούς μείωσης της χορηγούμενης δοσολογίας του υποκατάστατου.¹¹⁷⁷

Η συχνότερα χορηγούμενη ουσία, η μεθαδόνη, είναι συνθετικό οπιοειδές, με ιδιότητες παρόμοιες με αυτές της μορφίνης.¹¹⁷⁸ Συγκεκριμένα, προκαλεί ευφορία, καταστολή και αναλγησία, ενώ όταν ατυχώς συνδυαστεί με αλκοόλ, ηρεμιστικά, υπνωτικά ή άλλα οπιούχα μπορεί να προκαλέσει σοβαρότατη καταστολή του

¹¹⁶⁹Opioid Substitution Treatment.

¹¹⁷⁰EMCDDA, "Policy and practice briefings. Tackling opioid dependence", στο <http://www.emcdda.europa.eu/best-practice/briefings/tackling-opioid-dependence>.

¹¹⁷¹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 125.

¹¹⁷²Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας, «Ευρωπαϊκή έκθεση για τα ναρκωτικά. Τάσεις και εξελίξεις. 2014», Λουξεμβούργο, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2014, σ. 15.

¹¹⁷³B.J.Sadock-V.A.Sadock (2004) ό.π., σ. 111.

¹¹⁷⁴Πρόκειται για ουσία-ανταγωνιστή των οπιοειδών, μακράς διάρκειας δράσης, που χορηγείται από το στόμα, στο ίδιο, σ. 111.

¹¹⁷⁵B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 132.

¹¹⁷⁶Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 124.

¹¹⁷⁷Στο ίδιο, σ. 124.

¹¹⁷⁸Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 171.

αναπνευστικού κέντρου.¹¹⁷⁹ Η καταλληλότητα της μεθαδόνης σε συνάρτηση με τη χορήγησή της στο πλαίσιο της θεραπείας υποκατάστασης έγκειται στο ότι έχει μεγάλο χρόνο ημιζωής, ιδιότητα που συνεπάγεται την ικανότητα της ουσίας να «καλύπτει» τόσο την εκδήλωση στερητικού συνδρόμου όσο και τη «λαχτάρα» (craving) για την ηρωίνη για 24 έως 36 ώρες.¹¹⁸⁰ Η συντηρητική αγωγή με μεθαδόνη συνιστά τη βασική μέθοδο μακροπρόθεσμης αντιμετώπισης της εξάρτησης από οπιοειδή, συνεπώς δεν πρόκειται για ταχεία διαδικασία, αλλά για μια «βραδεία και παρατεταμένη» θεραπευτική προσπάθεια.¹¹⁸¹ Ερευνητικά δεδομένα¹¹⁸² για την αποτελεσματικότητα της μεθαδόνης ως προς τους επιδιωκόμενους στόχους της παραμονής του ατόμου στη θεραπεία και της μείωσης της χρήσης παράνομων ουσιών, καταδεικνύουν ότι, σε συνδυασμό με ψυχοκοινωνική υποστήριξη, είναι πιο αποτελεσματική αφενός μεν από τη χορήγηση placebo ουσιών, αφετέρου δε από την προσέγγιση της ριζικής απεξάρτησης.¹¹⁸³

Η βουπρενορφίνη, επίσης συχνά χορηγούμενο υποκατάστατο της ηρωίνης, χρησιμοποιείται τόσο για την αποτοξίνωση όσο και για τη θεραπεία συντήρησης.¹¹⁸⁴ Η αξιοποίηση της ουσίας στο πλαίσιο της θεραπείας υποκατάστασης ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και έκτοτε έχει διαδοθεί σε όλη την Ευρώπη.¹¹⁸⁵ Η βουπρενορφίνη χορηγείται συνήθως σε μορφή υπογλώσσιας ταμπλέτας¹¹⁸⁶ και έχει δύο βασικά πλεονεκτήματα. Κατ' αρχάς, πρόκειται για ουσία μακράς δράσης, συνεπώς είναι αποτελεσματική ακόμα κι όταν χορηγείται τρεις φορές την εβδομάδα. Επιπλέον, δεν μπορεί να καταστείλει την αναπνοή, γεγονός που την καθιστά ασφαλέστερη θεραπευτική επιλογή συγκριτικά με τη μεθαδόνη, συνεπώς συχνά επιλέγεται σε περιπτώσεις «take home» χορήγησης.¹¹⁸⁷ Ως μειονεκτήματα της βουπρενορφίνης αναφέρονται οι σοβαρές παρενέργειες που προκύπτουν σε περίπτωση συνδυασμού της ουσίας με άλλα κατασταλτικά, όπως αλκοόλ και βαρβιτουρικά¹¹⁸⁸ και το ότι η

¹¹⁷⁹Στο ίδιο, σ. 171.

¹¹⁸⁰Στο ίδιο, σ. 171.

¹¹⁸¹B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 132.

¹¹⁸²Who (World Health Organization), "Guidelines for the psychosocially assisted pharmacological treatment of opioid dependence", Geneva, WHO Press, 2009, σελ. Xi.

¹¹⁸³EMCDDA, "The evidence for opioid substitution treatment in Europe", στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/pods/preventing-diversion-of-opioid-substitution-treatment.

¹¹⁸⁴B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 133.

¹¹⁸⁵Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 172.

¹¹⁸⁶Στο ίδιο, σ. 172.

¹¹⁸⁷Στο ίδιο, σ. 172-173.

¹¹⁸⁸Στο ίδιο, σ. 173.

επαναλαμβανόμενη χρήση της μπορεί να προκαλέσει σωματική εξάρτηση, ενώ η αιφνίδια διακοπή της μπορεί να προκαλέσει σύνδρομο στέρησης.¹¹⁸⁹ Η δε συγκριτική εξέταση της μεθαδόνης και της βουπρενορφίνης οδηγεί στη διαπίστωση της αποτελεσματικότητας αμφοτέρων των ουσιών, ωστόσο η μεθαδόνη είναι πιο διαδεδομένη κυρίως λόγω του χαμηλότερου κόστους της.¹¹⁹⁰

Η θεραπεία υποκατάστασης έχει υποστηρικτές, αλλά και σφοδρούς πολέμιους. Ειδικότερα, οι υποστηρικτές της επισημαίνουν τη διαπίστωση ότι τα προγράμματα συντήρησης με μεθαδόνη μειώνουν τα ποσοστά χρήσης ηρωίνης¹¹⁹¹ και, σε συνδυασμό με παροχή ψυχοκοινωνικής¹¹⁹² υποστήριξης, έχουν θετική επίδραση στην ψυχική υγεία των συμμετεχόντων.¹¹⁹³ Μάλιστα, φαίνεται πως τα θετικά αποτελέσματα της υποκατάστασης, σε διεθνές επίπεδο, είναι συνήθως ευθέως ανάλογα του χρόνου παραμονής του ατόμου στο θεραπευτικό πρόγραμμα.¹¹⁹⁴ Έχει, επίσης, υποστηριχθεί ότι ένα από τα κομβικά πλεονέκτηματά της εν λόγω προσέγγισης της αντιμετώπισης της ουσιοεξάρτησης έγκειται στο ότι αυτή χαρακτηρίζεται από πραγματισμό, εφόσον η ιδέα μιας κοινωνίας απαλλαγμένης από ναρκωτικά κινείται στη σφαίρα της ουτοπίας. Ως εκ τούτου, βάσει της θεώρησης ότι η χρήση ουσιών δεν είναι εφικτό να εκλείψει, η έμφαση δίνεται σε μια κατά το δυνατόν «ρεαλιστική πολιτική», η οποία περιλαμβάνει την άμβλυνση των επιπτώσεων της εξάρτησης.¹¹⁹⁵

Το μεγαλύτερο όφελος της θεραπείας υποκατάστασης εκτιμάται πως συνίσταται στη μείωση των θανάτων¹¹⁹⁶ από υπερβολική δόση ηρωίνης,¹¹⁹⁷ φαινόμενο που είναι

¹¹⁸⁹Στο ίδιο, σ. 174.

¹¹⁹⁰World Health Organization(2009), ό.π., σ. Xi.

¹¹⁹¹B.J.Sadock-V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 132.

¹¹⁹²Οι ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις (psychosocial interventions) αποτελούν «δομημένες ψυχολογικές ή κοινωνικές παρεμβάσεις προσανατολισμένες στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που σχετίζονται με χρήση ουσιών. Μπορεί να αξιοποιηθούν σε οποιοδήποτε στάδιο της θεραπείας απεξάρτησης, με στόχο τον προσδιορισμό του προβλήματος, την αντιμετώπισή του και τη συνδρομή στην επαν-ενσωμάτωση του ατόμου, όπως αναφέρεται στο EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) «The role of psychosocial interventions in drug treatment. Introduction», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/pods/psychosocial-interventions.

¹¹⁹³EMCDDA, “The evidence for opioid substitution treatment in Europe”, ό.π.

¹¹⁹⁴Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 180.

¹¹⁹⁵S.Bersee, «Κύρια στοιχεία της ολλανδικής πολιτικής για τα ναρκωτικά προς μια ισορροπημένη προσέγγιση», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), ό.π., σ. 16.

¹¹⁹⁶Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 125, Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 180.

¹¹⁹⁷Η υπέρβαση της δόσης είναι συνήθως ακούσια και μπορεί να οφείλεται στο ότι ο χρήστης δεν μπορεί να γνωρίζει τη συγκέντρωση της ηρωίνης στο σκεύασμα που αγοράζει, γεγονός που μπορεί να τον οδηγήσει στην υποεκτίμηση της ποσότητας που καταναλώνει. Ένας επιπλέον λόγος που συνδέεται με περιπτώσεις overdose είναι η ασταθής χρήση ηρωίνης, όταν δηλαδή μεσολαβούν σημαντικά διαστήματα αποχής από τη λήψη της ουσίας κι ως εκ τούτου ο οργανισμός χάνει την προηγούμενη ανοχή στην ουσία. Η υπέρβαση της δόσης μπορεί να είναι επείγον ιατρικό συμβάν, απειλητικό για τη

γνωστό ως overdose και δεν συνιστά σπάνιο συμβάν στη ζωή των ατόμων που κάνουν χρήση οπιοειδών.¹¹⁹⁸ Η υπέρβαση της συνήθους δόσης μπορεί, τις περισσότερες φορές, να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά με την κατάλληλη ιατρική παρέμβαση. Εύλογα, όταν το άτομο είναι ενταγμένο σε ένα πρόγραμμα και γνωρίζει ότι μπορεί να λάβει βοήθεια, η αλόγιστη, άνευ ιατρικής παρακολούθησης, χρήση ουσιών περιορίζεται.¹¹⁹⁹

Γενικότερα, δε, η συμμετοχή των εξαρτημένων ατόμων σε ένα θεραπευτικό πλαίσιο «χαμηλών απαιτήσεων», θεωρείται πως δύναται να προσελκύσει τον πιο βεβαρημένο πληθυσμό μεταξύ των εξαρτημένων ατόμων.¹²⁰⁰ Μπορεί, επομένως, να επιφέρει βελτίωση της υγείας και της ευημερίας τους, ενώ, αντιθέτως, η παραμονή τους στο πεδίο της χρήσης είναι απίθανο να οδηγήσει σε παρόμοια οφέλη.¹²⁰¹ Ως εκ τούτου, υπάρχουν ενδείξεις ότι στα θετικά αποτελέσματα της θεραπείας υποκατάστασης συγκαταλέγονται, πλην των προαναφερθέντων, η μείωση της διασποράς των λοιμωδών νοσημάτων και η μείωση του βαθμού εμπλοκής των εξαρτημένων ατόμων στην εγκληματικότητα.¹²⁰² Συνολικά, φαίνεται πως η συμμετοχή σε σχετικό πρόγραμμα μπορεί να αμβλύνει τον κοινωνικό αποκλεισμό του ατόμου και να συμβάλει στην κοινωνική του επανένταξη.¹²⁰³ Υποστηρίζεται, τέλος, ότι εάν η φιλοσοφία της «μείωσης της βλάβης» διαχυθεί στο κοινωνικό σώμα, ενδέχεται να συμβάλει στη βελτίωση της «εικόνας» των εξαρτημένων ατόμων και, συνακόλουθα, στον περιορισμό του στιγματισμού και της περιθωριοποίησής τους.¹²⁰⁴

Μολαταύτα, παρά τη διεθνή διάδοσή τους, τα προγράμματα υποκατάστασης και η θεώρηση στην οποία στηρίζονται δέχονται κριτική, κυρίως βάσει του επιχειρήματος ότι η υποκατάσταση της ουσίας και η μείωση της χρήσης δεν συνιστά απεξάρτηση.¹²⁰⁵ Κομβικό σημείο της κριτικής αποτελεί η θέση ότι «δεν αποτελεί θεραπεία η υποκατάσταση μιας παράνομης ουσίας με μία νόμιμη».¹²⁰⁶ Οι επικριτές της θεραπείας

ζωή του ατόμου. Συχνά δε τα συνοδά συμπτώματα είναι αποτέλεσμα συνδυασμένης χρήσης οπιοειδών και άλλων κατασταλτικών όπως αλκοόλ ή υπνωτικά, στο B.J.Sadock-V.A.Sadock (2004), ό.π., σ. 109.

¹¹⁹⁸ EMCDDA (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction), “Take-home naloxone”, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/publications/topic-overviews/take-home-naloxone-en.

¹¹⁹⁹ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 180.

¹²⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 180.

¹²⁰¹ Στο ίδιο, σ. 180.

¹²⁰² Α.Χάιδου (2004), ό.π., σ. 125.

¹²⁰³ Στο ίδιο, σ. 125.

¹²⁰⁴ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 181.

¹²⁰⁵ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 124 και σ. 128.

¹²⁰⁶ Κ.Μάτσα (2012). ό.π., σ. 148.

υποκατάστασης υποστηρίζουν ότι η τελευταία αμβλύνει το κίνητρο των ωφελομένων για αποχή από τις ουσίες και συνδέεται με αυξημένα ποσοστά υποτροπής.¹²⁰⁷ Ως εκ τούτου, εξαρτημένα άτομα που διαθέτουν τη δυναμική που θα τα οδηγούσε στην επίτευξη της πλήρους αποχής από τις ουσίες, είναι πιθανό να «επαναπαύονται» και να αρκούνται στη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα υποκατάστασης.¹²⁰⁸ Η δε δυνατότητα μακρόχρονης παραμονής στο πρόγραμμα υποκατάστασης πιθανώς οδηγεί σε περαιτέρω εφησυχασμό των ατόμων, σε όξυνση της παθητικότητάς τους και, τελικώς, σε εντονότερη περιθωριοποίησή τους.¹²⁰⁹ Εκτός αυτού, είναι υπαρκτό το φαινόμενο της εμπλοκής, εν τέλει, των συμμετεχόντων στην παραβατικότητα, μέσω της παράνομης πώλησης της χορηγούμενης σε αυτούς ουσίας.¹²¹⁰ Πέραν της προαναφερθείσας αμφισβήτησης της ποιότητας και χρησιμότητας της θεραπείας υποκατάστασης, επισημαίνεται ότι, δεδομένης της συνθετότητας¹²¹¹ που χαρακτηρίζει το πεδίο των εξαρτήσεων, κάθε κατηγορία εξαρτημένων ατόμων, αλλά και κάθε μεμονωμένο άτομο, διατηρώντας τη μοναδικότητά του, ανταποκρίνεται διαφορετικά στην εκάστοτε θεραπευτική προσέγγιση. Ως εκ τούτου, η διαπίστωση της μη-ύπαρξης μιας θεραπείας-πανάκειας για την ουσιοεξάρτηση συνιστά μια επιστημονικά έγκυρη και νηφάλια τοποθέτηση.¹²¹²

Στην Ελλάδα, η θεραπεία υποκατάστασης παρέχεται στο πλαίσιο του Οργανισμού Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ), που αποτελεί επίσημα αναγνωρισμένο φορέα,¹²¹³ του οποίου οι υπηρεσίες παρέχονται δωρεάν στα άτομα που απευθύνονται σε αυτόν. Ιδρυθείς το 1993¹²¹⁴, ο ΟΚΑΝΑ ξεκίνησε τη λειτουργία του το έτος 1995, οπότε και λειτούργησαν δύο μονάδες υποκατάστασης, στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Έκτοτε, είναι γνωστός κυρίως για τα προγράμματα υποκατάστασης, τα οποία είναι άλλωστε αποκλειστική ευθύνη του¹²¹⁵ και λειτουργούν πλέον στο πλαίσιο αντίστοιχων μονάδων σε πολλές περιοχές της χώρας.¹²¹⁶ Στο συγκεκριμένο θεραπευτικό πλαίσιο, οι ουσίες

¹²⁰⁷ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 181.

¹²⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 181.

¹²⁰⁹ Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 181.

¹²¹⁰ Στο ίδιο, σ. 181.

¹²¹¹ Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 25.

¹²¹² Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 181.

¹²¹³ Άρθρα 52-55, Ν.4139/2013.

¹²¹⁴ Ν.2161/1993.

¹²¹⁵ Α.Κοκκέβη, «Η αξιολόγηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης: Περιορισμοί και προοπτικές», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), ό.π., σ. 31.

¹²¹⁶ ΟΚΑΝΑ, «Τι είναι ο ΟΚΑΝΑ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-11-25/ti-einai-o-okana.

που χορηγούνται σε εξαρτημένους χρήστες οπιοειδών είναι η μεθαδόνη και η βουπρενορφίνη, ενώ παράλληλα παρέχεται ψυχολογική υποστήριξη και ιατρική φροντίδα.¹²¹⁷

Οι στόχοι και η φιλοσοφία των προγραμμάτων υποκατάστασης συνίστανται κατά βάση σε τρεις αρχές.¹²¹⁸ Σύμφωνα με την πρώτη εξ αυτών, τελικός στόχος είναι η απεξάρτηση των ατόμων που είναι εξαρτημένα στην ηρωίνη από όλες τις εθιστικές ουσίες, συμπεριλαμβανομένων των υποκαταστάτων. Σύμφωνα με τη δεύτερη αρχή, επιδιώκεται η ελαχιστοποίηση των κινδύνων που απορρέουν από τη χρήση, αφενός μεν για το χρήστη, αφετέρου δε για το κοινωνικό σύνολο. Τέλος, η τρίτη αρχή υποδεικνύει ότι οι προσφερόμενες από τον OKANA υπηρεσίες δεν εξαντλούνται στη χορήγηση υποκαταστάτων, αλλά περιλαμβάνουν την παροχή υψηλής ποιότητας ψυχοκοινωνικών και ιατρικών υπηρεσιών σε όλους τους χρήστες.¹²¹⁹ Οι προαναφερθείσες αρχές αντικατοπτρίζουν την επιδίωξη μιας «ολιστικής» παρέμβασης με στόχο την αντιμετώπιση των πολυεπίπεδων δυσκολιών που συχνά αντιμετωπίζουν οι χρήστες ηρωίνης.¹²²⁰ Κύρια επιδίωξη των προγραμμάτων αυτών είναι η μείωση της χρήσης ουσιών και των συναφών προβλημάτων υγείας, όπως και των ψυχοκοινωνικών προβλημάτων που συνδέονται με τη χρήση.¹²²¹ Ένα ακόμα ζητούμενο είναι η σταθεροποίηση σε έναν πιο ομαλό τρόπο ζωής, μέσω και της βελτίωσης των πάσης φύσεως σχέσεων του ατόμου και των καθημερινών δραστηριοτήτων του.¹²²² Προς επίτευξη των στόχων αυτών, επισημάνθηκε η σπουδαιότητα της συγκράτησης του εξαρτημένου ατόμου στο θεραπευτικό πλαίσιο, δηλαδή της μη διακοπής της θεραπείας. Ως εκ τούτου, στις αρχές της δεκαετίας του 2000 επήλθε μια αλλαγή στην πολιτική του Οργανισμού, η οποία συνδέθηκε με τη θεώρηση της υποτροπής ως μιας φυσιολογικής πτυχής στην πορεία του ατόμου προς την απεξάρτηση, και όχι ως λόγου αποβολής από το πρόγραμμα.¹²²³

Ο χρήστης οπιοειδών που επιθυμεί να ενταχθεί σε Πρόγραμμα Υποκατάστασης του OKANA πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, όπως το να έχει ηλικία μεγαλύτερη των είκοσι ετών, να κάνει μακροχρόνια και ενδοφλέβια χρήση ηρωίνης ή

¹²¹⁷Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 126. Σχετικές πληροφορίες παρατίθενται στο ανωτέρω άρθρο «Τι είναι ο OKANA» και, εν γένει, στην ιστοσελίδα του OKANA, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr.

¹²¹⁸Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 175.

¹²¹⁹Στο ίδιο, σ. 175.

¹²²⁰Στο ίδιο, σ 175-176.

¹²²¹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 126.

¹²²²Στο ίδιο, σ. 126.

¹²²³Α.Κοκκέβη (2004), ό.π., σ. 33.

άλλης ουσίας της κατηγορίας των οπιοειδών και η συμπεριφορά του αυτή να πληροί τα διαγνωστικά κριτήρια¹²²⁴ της εξάρτησης.¹²²⁵ Μία ακόμα προϋπόθεση έγκειται στο να έχει ο ενδιαφερόμενος στο ιστορικό του προηγούμενη και ανεπιτυχή προσπάθεια απεξάρτησης σε άλλο θεραπευτικό πρόγραμμα, εκτός αν έχει ηλικία άνω των 35 ετών.¹²²⁶ Τέλος, ο συμμετέχων οφείλει να αποδεχθεί εγγράφως τους όρους του θεραπευτικού συμβολαίου, η παραβίαση των οποίων ενδέχεται να οδηγήσει στη διακοπή της συμμετοχής στο πρόγραμμα. Μεταξύ των όρων αυτών είναι και η αποχή από την κύρια ουσία κατάχρησης, αλλά και από όλες τις παράνομες ουσίες.¹²²⁷

ii) Τα προγράμματα ριζικής απεξάρτησης

Στον αντίποδα της φιλοσοφίας στην οποία βασίζεται η θεραπεία υποκατάστασης, βρίσκεται η φιλοσοφία της ριζικής απεξάρτησης¹²²⁸, που επιδιώκεται μέσω των λεγόμενων «στεγνών» προγραμμάτων, στο πλαίσιο των οποίων δεν επιτρέπεται η χορήγηση οποιασδήποτε ουσίας υποκατάστασης.¹²²⁹ Τα «στεγνά» προγράμματα μπορεί να είναι είτε «ανοιχτά» είτε «κλειστά». Στην πρώτη περίπτωση, ο συμμετέχων διαμένει στο σπίτι του και μπορεί να εργάζεται ή να συνεχίζει το σχολείο ή τις σπουδές του, παρακολουθώντας το πρόγραμμα στον ελεύθερο χρόνο του.¹²³⁰ Σημειώνεται, δε, ότι τα δεύτερα, τα «κλειστά» προγράμματα, ήδη από την εμφάνισή τους στο πεδίο της απεξάρτησης και μέχρι σήμερα, έχουν συνδεθεί κυρίως με τις λεγόμενες «θεραπευτικές κοινότητες»¹²³¹ οι οποίες αποτελούν και τον τόπο εθελούσιας διαμονής του ατόμου, που έχει τη δυνατότητα να αποχωρήσει όποτε επιθυμεί.¹²³² Αναφορικά με την ιστορική διαδρομή των θεραπευτικών κοινοτήτων, σημειώνεται ότι έχουν τις ρίζες τους σε δομές που αναπτύχθηκαν στην Αγγλία και στις ΗΠΑ.¹²³³ Ειδικότερα, στην Αγγλία μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, επαγγελματίες υγείας ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης ανέπτυξαν τις λεγόμενες «δημοκρατικές κοινότητες» για άτομα με προβλήματα

¹²²⁴Παρατέθηκαν σε προηγούμενα ενότητα, όπως αναφέρονται στα διαγνωστικά εγχειρίδια DSM-V και ICD-10.

¹²²⁵Δ.Τσακλακίδου (2004), ό.π., σ. 176.

¹²²⁶Στο ίδιο, σ. 177.

¹²²⁷Στο ίδιο, σ. 177.

¹²²⁸Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 122.

¹²²⁹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 123.

¹²³⁰Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 78.

¹²³¹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 122-123.

¹²³²Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 78.

¹²³³Χ.Πουλόπουλος, «Η Θεραπευτική κοινότητα», στο Ι.Α.Λιάππας-Β.Πομίνι (επιμ) (2004), ό.π., σ. 184.

ψυχικής υγείας.¹²³⁴ Στις Ηνωμένες Πολιτείες αναπτύχθηκαν κατά τη δεκαετία του 1960 οι πρώτες ιεραρχημένες κοινότητες, που στελεχώνονταν από πρώην εξαρτημένα άτομα και απευθύνονταν στους χρήστες αλκοόλ και ψυχοτρόπων ουσιών.¹²³⁵ Χαρακτηριστική ήταν η απουσία εξειδικευμένου προσωπικού και η έμφαση στην αυτοβοήθεια.¹²³⁶ Όπως, δε, σημειώνει ο DeLeon, οι πρώτες θεραπευτικές κοινότητες ανέκυψαν σαν μια εναλλακτική, σε σχέση με τις συμβατικές και κυρίαρχες ιατρικές θεραπείες, επιλογή αντιμετώπισης της εξάρτησης, βασισμένη στην «αμοιβαία αυτοβοήθεια».¹²³⁷

Κατ' αντιστοιχία με τους δύο πρωταρχικούς τύπους κοινοτήτων, στη συνέχεια προέκυψαν δύο μοντέλα θεραπευτικών κοινοτήτων, αφενός μεν το «δημοκρατικό», αφετέρου δε το «ιεραρχημένο».¹²³⁸ Αμφότερα τα μοντέλα απεδείχθησαν ιδιαιτέρως επιδραστικά, καθώς οι θεραπευτικές κοινότητες που ξεκίνησαν να λειτουργούν στην Ευρώπη μετά τη δεκαετία του 1970 φέρουν τις επιρροές και των δύο.¹²³⁹ Οι επιρροές αυτές αντικατοπτρίζονται στην εκπαίδευση του προσωπικού, στις ανάγκες και τα χαρακτηριστικά των αποδεκτών των υπηρεσιών, καθώς και στην αναζήτηση ενός αποτελεσματικού τρόπου λειτουργίας, προσαρμοσμένου επίσης στις ιδιαιτερότητες του εκάστοτε κράτους.¹²⁴⁰

Στη σύγχρονη εποχή, φαίνεται πως οι έντονες διαφορές μεταξύ των δύο μοντέλων έχουν λειανθεί, εκτιμάται, ωστόσο, ότι η διαμάχη μεταξύ των θεραπόντων για το ποιος εφαρμόζει τη «σωστή» θεραπεία ουδέποτε εξέλιπε. Κύριο σημείο διαφοροποίησης των δύο σχημάτων συνιστά, άλλωστε, η ύπαρξη και η απουσία επιστημονικού προσωπικού, όπως απαντάται στο δημοκρατικό και το ιεραρχικό μοντέλο, αντιστοίχως.¹²⁴¹ Μολαταύτα, σημειώνεται ότι, παρά τις διαφοροποιήσεις, υφίσταται ένα κοινός ορισμός για την περιγραφή της «θεραπευτικής κοινότητας». Πρόκειται για «κοινόβιο ατόμων που τους συνδέει ένα κοινό πρόβλημα και μέσα από τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση στο πλαίσιο της κοινότητας προσπαθούν να επιτύχουν την προσωπική

¹²³⁴Στο ίδιο, σ. 184.

¹²³⁵Στο ίδιο, σ. 184 και στο Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 122.

¹²³⁶Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 122-123.

¹²³⁷G.De Leon, "Is the Therapeutic Community an Evidence-based Treatment? What the Evidence Says", στο *Therapeutic Communities: the international Journal for Therapeutic and Supportive Organisations*, 31, 2, 2010, σ. 104.

¹²³⁸Χ.Πουλόπουλος (2004), ό.π., σ. 184.

¹²³⁹Στο ίδιο, σ. 184.

¹²⁴⁰Στο ίδιο, σ. 184.

¹²⁴¹Στο ίδιο, σ. 147.

αλλαγή, την αντιμετώπιση δηλαδή του προβλήματός τους».¹²⁴² Κομβικό σημείο της προσπάθειας των συμμετεχόντων είναι η αποχή από οποιαδήποτε ψυχοτρόπο ουσία, συμπεριλαμβανομένης της παράνομης χρήσης συνταγογραφούμενων ουσιών, με στόχο την απαλλαγή από την εξάρτηση μέσω της προσωπικής ανάπτυξης.¹²⁴³

Όπως προαναφέρθηκε, οι κοινότητες που βασίστηκαν στο ιεραρχικό μοντέλο άνησαν αρχικώς στις ΗΠΑ. Εκεί, τα πιο γνωστά κέντρα ήταν το Synanon και το Daytop.¹²⁴⁴ Το Synanon, το οποίο πήρε το όνομά του από τη σύντμηση των λέξεων «seminar» και «discussion», ιδρύθηκε στην Καλιφόρνια το 1958 από τον Dederich, μέλος έως τότε των Ανώνυμων Αλκοολικών.¹²⁴⁵ Είχε το χαρακτήρα της οργάνωσης αυτοβοήθειας, με στόχο την απόκτηση ενός νέου τρόπου ζωής απαλλαγμένου από τα ναρκωτικά.¹²⁴⁶ Η ιεραρχική δομή, η υιοθέτηση ολοκληρωτικών πρακτικών και η γενικότερη αυστηρότητα του τρόπου διοίκησης, αποτελούσαν κομβικά χαρακτηριστικά αυτής της μορφής κοινωνικής οργάνωσης. Επίσης, στη λειτουργία της δομής ήταν ενταγμένες σκληρές πρακτικές όπως οι «ομάδες αντιπαράθεσης»¹²⁴⁷, που συνιστούν πεδίο έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ της ομάδας των συμμετεχόντων.¹²⁴⁸ Εν τέλει, οι δραστηριότητες του Synanon τερματίστηκαν το 1991, συνεπεία μιας σειράς αυθαιρεσιών και εγκληματικών ενεργειών που του καταλογίστηκαν.¹²⁴⁹

Το Daytop ιδρύθηκε το 1963 στη Νέα Υόρκη και η λειτουργία του ήταν βασισμένη στο μοντέλο του Synanon.¹²⁵⁰ Το σημείο διαφοροποίησης μεταξύ των δύο οργανώσεων συνίστατο στο ότι το Daytop «είχε από την αρχή της γέννησής του την αποδοχή...και την οικονομική υποστήριξη του δημοσίου».¹²⁵¹ Μολαταύτα, το «χωριό» Daytop αποτελούσε έναν ιδιότυπο συγκερασμό αφενός μεν της ιδέας μιας «καινούργιας μορφής κοινωνικής οργάνωσης, χωρίς βοήθεια από επαγγελματίες» και αφετέρου της ιδέας «της χρησιμοποίησης πρώην τοξικομανών για τη θεραπεία και την επανένταξη

¹²⁴²Χ.Πουλόπουλος (2004), ό.π., σ. 184.

¹²⁴³WFTC (World Federation of Therapeutic Communities), Standards and Goals for Therapeutic Communities, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.wftc.org/wps/78-2/.

¹²⁴⁴Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 122-123.

¹²⁴⁵Κ.Γρίβας, «Ψευδοθεραπευτικές κοινότητες», στο *Ναρκωτικά και Εξουσία*, Αθήνα, Εκδοτική, 1990, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.grivas.info/books/249-1990-5?fbclid=IwAR2upNgd44qa1HL1X8y3m7Leo6ey1zBkdk7gmfwO77FNN95VFH52LNsky-4>.

¹²⁴⁶Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 122-123.

¹²⁴⁷Χ.Πουλόπουλος (2004), ό.π., σ.191-193.

¹²⁴⁸Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., 2.79.

¹²⁴⁹Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 123.

¹²⁵⁰Κ.Γρίβας, (1990), ό.π., στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.grivas.info/books/249-1990-5?fbclid=IwAR2upNgd44qa1HL1X8y3m7Leo6ey1zBkdk7gmfwO77FNN95VFH52LNsky-4>.

¹²⁵¹Β.Sugarman, "Daytop Village: A therapeutic Community", New York, Holt, Rinehart and Winston 1974, σ. 1.

άλλων τοξικομανών». ¹²⁵² Διαφωτιστική περί του χαρακτήρα του προγράμματος είναι η διατύπωση του Sugarman, πρώην εργαζομένου του προγράμματος. ¹²⁵³ Κατ' αυτόν, «Το Daytop είναι ένα πρόγραμμα αναμόρφωσης της προσωπικότητας που λειτουργικά βασίζεται σε μια ολοκληρωτική ιεραρχική δομή, μέσω της οποίας θεσμοποιείται «η απόλυτη εξουσία των αρχηγών του Daytop», ¹²⁵⁴ ενώ ιδεολογικά θεμελιώνεται «στις αρχές της Ιουδαϊκής και Χριστιανικής κληρονομιάς και της Πουριτανικής Ηθικής». ¹²⁵⁵

Το μοντέλο «πειθαρχικής διαβίωσης» που προέκυψε απετέλεσε το πρότυπο στο οποίο στηρίχθηκε αργότερα στην Ελλάδα η λειτουργία του ΚΕΘΕΑ. ¹²⁵⁶ Η πρώτη κοινότητα λειτούργησε με το όνομα «Ιθάκη» στη Θεσσαλονίκη το έτος 1983, ενώ σήμερα έχει αναπτυχθεί ένα δίκτυο δομών σε όλη την Ελλάδα. ¹²⁵⁷ Στόχος των στεγνών προγραμμάτων είναι η πλήρης αποχή του ατόμου από ουσίες και η αναμόρφωση του εξαρτημένου ατόμου και του οικογενειακού του περιβάλλοντος. ¹²⁵⁸ Ομοίως, στόχος του ΚΕΘΕΑ είναι η πλήρης και σταθερή αποχή του ατόμου από ουσίες και η ισότιμη επανένταξή του στην κοινωνία. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του φορέα, «τα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ αντιμετωπίζουν ολοκληρωμένα την εξάρτηση και τα προβλήματα που τη συνοδεύουν, παρέχοντας συμβουλευτική και θεραπεία απεξάρτησης, υποστήριξη της οικογένειας ¹²⁵⁹, φροντίδα για θέματα υγείας και νομικές εκκρεμότητες, εκπαίδευση και κατάρτιση, επανένταξη στην κοινωνία και την εργασία. Κατά τη διάρκεια της θεραπείας δεν χορηγούνται υποκατάστατα ή φάρμακα». ¹²⁶⁰ Σημειώνεται, επίσης, ότι «η επίτευξη των προαναφερθέντων στόχων

¹²⁵² Στο ίδιο, σ. 1-15.

¹²⁵³ Κ.Γρίβας (1990), ό.π.

¹²⁵⁴ Β. Sugarman (1974), ό.π., σ. 23.

¹²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 2.

¹²⁵⁶ Κ.Γρίβας (1990), ό.π.

¹²⁵⁷ Αναλυτικά στην ιστοσελίδα του ΚΕΘΕΑ, www.kethea.gr.

¹²⁵⁸ Α.Χαΐδου. (2016) ό.π., σ. 123. Επίσης, άρθρο 56, Ν.4139/2013.

¹²⁵⁹ Παρουσιάζει ενδιαφέρον το ότι, ιδίως στις χώρες της Νότιας Ευρώπης, διαπιστώνεται η σπουδαιότητα της συμβολής της συνεργασίας της οικογένειας με το εξαρτημένο άτομο στη θεραπευτική διαδικασία. Ιδίως η θεραπεία οικογένειας αποσκοπεί στη μετατροπή της οικογένειας «από πηγή προβλήματος» σε «πηγή βοήθειας», στο Β.Πομίνι, Οικογένεια και χρήση ουσιών: Μοντέλα αλληλοεπίδρασης και θεραπευτικές προσεγγίσεις», στο Ι.Α.Λιάππας-Β.Πομίνι (επιμ) (2004), ό.π., σ. 127. Έχει εξάλλου επισημανθεί, στο πλαίσιο της θετικιστικής θεώρησης της εξάρτησης ως προβληματικής κατάστασης συνδεδεμένης με ποικιλία γενεσιουργών παραγόντων, ο ρόλος της οικογένειας αφενός μεν στην εμπλοκή του ατόμου με τη χρήση, αφετέρου δε στην επιτυχία της απεξάρτησης και της κοινωνικής επανένταξης, στο Μ.Φωστήρη, «Η συνεργασία με την οικογένεια του εξαρτημένου ατόμου στα πλαίσια της θεραπευτικής κοινότητας», στο Ι.Α.Λιάππας-Β.Πομίνι (επιμ) (2004), ό.π., σ.200.

¹²⁶⁰ ΚΕΘΕΑ, «Τι είναι το ΚΕΘΕΑ» στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/einai-kethea/.

προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή των εξαρτημένων στη διαδικασία της απεξάρτησης».¹²⁶¹

Ως εκ τούτου, δύο βασικά «κριτήρια εισαγωγής των εξαρτημένων σε μια θεραπευτική κοινότητα» συνίστανται στην εθελοντική προσέλευση¹²⁶² και στην απουσία ψυχιατρικών προβλημάτων».¹²⁶³ Το μοντέλο στο οποίο βασίστηκε η λειτουργία του ΚΕΘΕΑ είχε στο παρελθόν δεχθεί επικρίσεις για τις παράνομες και εγκληματικές πράξεις που ελάμβαναν χώρα σε αυτό το πλαίσιο.¹²⁶⁴ Η «θεραπευτική κοινότητα», άλλωστε, συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά των, κατά Goffman, «ολοπαγών ιδρυμάτων», συνιστώντας τόπους «διαμονής και εργασίας όπου ένας μεγάλος αριθμός ατόμων που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, αποκομμένα από την ευρύτερη κοινωνία για ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, διάγουν μαζί μια έγκλειστη, τυπικά διευθυνόμενη καθημερινότητα».¹²⁶⁵ Επιπλέον, ως ολοπαγές ίδρυμα, η κοινότητα λειτουργεί ως «φραγμός που αποκλείει τις κοινωνικές επαφές με τον έξω κόσμο».¹²⁶⁶ Σύμφωνα, μάλιστα, με τους επικριτές της, οι εφαρμοζόμενες μέθοδοι και οι διάφορες θεραπευτικές τεχνικές κινούνται εκτός δεοντολογίας¹²⁶⁷ και πως στερούνται επιστημονικού ερείσματος.¹²⁶⁸

Βασισμένη στην απουσία υποκαταστάτων είναι επίσης η προσέγγιση του 18 ΑΝΩ, που υπάγεται διοικητικά στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής και το οποίο, από της ίδρυσής του και για πολλά χρόνια, νοσήλευε άτομα εξαρτημένα τόσο στο αλκοόλ όσο και σε άλλες ουσίες.¹²⁶⁹ Στην ιστοσελίδα του φορέα αναφέρεται ότι «η πρώτη εισαγωγή

¹²⁶¹Χ.Πουλόπουλος (2004), ό.π., σ. 186.

¹²⁶²Έχει πολλάκις σχολιαστεί το ζήτημα της «εθελούσιας προσέλευσης» στα θεραπευτικά προγράμματα, καθώς, σύμφωνα με το Ν.4139/2013 (λόγου χάριν άρθρο 31 και 32) η ένταξη του εξαρτημένου ατόμου σε αναγνωρισμένο από το κράτος θεραπευτικό πρόγραμμα μπορεί να αντικαταστήσει την προσωρινή κράτηση και να αποτελέσει λόγο αναβολής της άσκησης ποινικής δίωξης. Συνακόλουθα, εύλογα υποθέτει κανείς ότι όταν η προσέλευση στο κέντρο απεξάρτησης αποφασίζεται υπό το φόβο της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα, μπορεί να αμφισβητηθεί το πόσο «ελεύθερα» προσεγγίζει το θεραπευτικό πρόγραμμα ο ενδιαφερόμενος, αλλά και το πόσα είναι διατεθειμένος να ανεχτεί προκειμένου να αποφύγει τη δίωξη, αναλυτικά στο Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 70-80 και Α.Χάιδου (2003), ό.π., σ. 81.

¹²⁶³Χ.Πουλόπουλος (2004), ό.π., σ. 188.

¹²⁶⁴Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 123.

¹²⁶⁵Ε.Goffman (1994), ό.π., σ.19.

¹²⁶⁶Στο ίδιο, σ. 24.

¹²⁶⁷Κ.Γρίβας (1990) «Ψευδοθεραπευτικές κοινότητες», ό.π.

¹²⁶⁸Ι.Σωτήρχου, (5/3/2018), «Το ΚΕΘΕΑ έχει κρίση ταυτότητας μεταξύ επιστήμης και κινήματος» (συνέντευξη της Κ.Κονιδάρη) Εφημερίδα των Συντακτών, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.efsyn.gr/ellada/koinonia/142449_kethea-ehei-krisi-taytotitas-metaxy-epistimis-kai-kinimatos

¹²⁶⁹18ΑΝΩ, «Ποιοι είμαστε-Ιστορική εξέλιξη», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/profil-18ano/.

εξαρτημένου ατόμου καταγράφεται το 1926, ενώ στα χρόνια που ακολούθησαν παρατηρήθηκε μεγάλη αύξηση εισαγωγών εξαρτημένων ιδιαίτερα στις περιόδους 1928-1933 και 1942-1945». ¹²⁷⁰ Πολύ αργότερα, το έτος 1961, δημιουργείται κλινική «τοξικομανών – αλκοολικών», η οποία το 1972 εγκαθίσταται στο περίπτερο 18 Άνω. Το 1987 με πρωτοβουλία της τότε ομάδας θεραπειών, η μονάδα έπαψε να δέχεται περιστατικά κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας και ταυτοχρόνως υιοθέτησε ως μέθοδο θεραπευτικής αντιμετώπισης της εξάρτησης, την ψυχοθεραπεία και την «τέχνη-θεραπεία». ¹²⁷¹

Αναλυτικότερα, σχετικά με την φιλοσοφία της παρεχόμενης θεραπευτικής προσέγγισης, επισημαίνεται ότι, στο πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό πεδίο της εξάρτησης, το οποίο είναι αδύνατο να αναλυθεί εξαντλητικά από επιμέρους προσεγγίσεις, δεν υπάρχει θεραπεία-πανάκεια. ¹²⁷² Ως εκ τούτου, στον εν λόγω φορέα «δεν υιοθετούνται θεραπευτικά μοντέλα, αλλά ακολουθείται η αρχή της «θεραπευτικής πολυφωνίας». ¹²⁷³ Ειδικότερα, η θεραπευτική προσέγγιση είναι ψυχοκοινωνική και διαλεκτική, ¹²⁷⁴ καθώς στο 18ΑΝΩ, που φιλοδοξεί να αποτελεί πλαίσιο όχι μόνο θεραπείας αλλά και «κοινωνικής και πολιτιστικής χειραφέτησης» ¹²⁷⁵, η ψυχοθεραπεία και η τέχνη έχουν διαλεκτική σχέση. Σημαντικά εργαλεία της θεραπείας είναι η κλασική ψυχοθεραπεία, ατομική και ομαδική, που χρησιμοποιεί ως βασικό εργαλείο της το λόγο, συνδυαζόμενη με άλλες διαμεσολαβημένες μορφές της, όπως η δραματοθεραπεία, η μουσικοθεραπεία και η χοροθεραπεία. Η τέχνη και η συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι. ¹²⁷⁶ Υπάρχει, λόγου χάριν, θεατρική ομάδα η οποία δραστηριοποιείται από το 1989 και απαρτίζεται από άτομα στη φάση της κοινωνικής επανένταξης. ¹²⁷⁷ Σύμφωνα με την Κ.Μάτσα, η προσπάθεια που γίνεται στοχεύει στο να «τροποποιήσει ο εξαρτημένος τη στρατηγική της ψυχικής του επιβίωσης», δηλαδή να γίνει ικανός «να λειτουργεί χωρίς της διαμεσολάβηση των ουσιών», «να αναδομήσει

¹²⁷⁰ Στο ίδιο.

¹²⁷¹ Στο ίδιο.

¹²⁷² Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 150.

¹²⁷³ Αναλυτικά στο «Αρχές λειτουργίας του 18ΑΝΩ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/profil-18ano/.

¹²⁷⁴ Στο ίδιο.

¹²⁷⁵ Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 149.

¹²⁷⁶ 18ΑΝΩ, ό.π.

¹²⁷⁷ Φ.Μηλιώνη, «Η συμβολή της τέχνης στην κοινωνική επανένταξη», στο Ε.Λαμπροπούλου-Σ.Παπαμιχαήλ-Π. Σχίζας, (επιμ), *Σύγχρονες Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής. Προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κ. Αντώνη Δ. Μαγγανά*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2018 σ. 838.

την προσωπικότητά του» και «να αγαπήσει τον εαυτό του και τη ζωή».¹²⁷⁸ Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, σε αντιδιαστολή με το προαναφερθέν ιεραρχικό μοντέλο των θεραπευτικών κοινοτήτων,¹²⁷⁹ στο ΙΔΑΝΩ οι θεραπευτές αποτελούν «ισότιμα μέλη της θεραπευτικής ομάδας, με διαφορετικούς αλλά αλληλοσυμπληρούμενους ρόλους».¹²⁸⁰

Επίσης, μολονότι ο ΟΚΑΝΑ είναι γνωστός κυρίως για τα προγράμματα υποκατάστασης, διαθέτει και «στεγνά» προγράμματα, τα οποία, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του οργανισμού, «στηρίζονται στην εντατική ψυχοκοινωνική θεραπεία, χωρίς τη χρήση υποκαταστάτων και έχουν στόχο την απεξάρτηση των χρηστών από όλες τις ουσίες και την πλήρη κοινωνική επανένταξή τους».¹²⁸¹ Αναφορικά, δε, με τις προϋποθέσεις εισαγωγής, σημειώνεται ότι «η ένταξη και η θεραπεία στα «στεγνά» προγράμματα ενδείκνυται για όλα τα εξαρτημένα άτομα, ακόμα και για αυτά που τελικά θα αποφασίσουν να ζητήσουν βοήθεια στο πρόγραμμα υποκατάστασης».¹²⁸² Τέλος, εκτός της Αθήνας, όπου λειτουργεί η «Ατραπός», μονάδα εφήβων και νέων, καθώς και το πρόγραμμα «Αθηνά», σε συνεργασία με την Ψυχιατρική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών, προγράμματα της συγκεκριμένης προσέγγισης λειτουργούν στη Θεσσαλονίκη, την Πάτρα και την Κρήτη.¹²⁸³

Πλην των προαναφερθέντων, εγκεκριμένοι οργανισμοί θεραπείας στην Ελλάδα¹²⁸⁴ είναι το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο του οποίου λειτουργείτο «Τμήμα Αποκατάστασης Εξαρτημένων ΙΑΝΟΣ»¹²⁸⁵, που λειτουργεί από το 1992, ασχολούμενο αποκλειστικά με εξαρτήσεις από ψυχοδραστικές ουσίες. Το 1993 λειτούργησε για πρώτη φορά στην Ελλάδα η Μονάδα Σωματικής Αποτοξίνωσης «Χρήστος Ρογκότης», ενώ παράλληλα οργανώθηκαν η μονάδα Κοινωνικής Επανένταξης, η μονάδα Εξωτερικής Θεραπείας και το Πρόγραμμα Στήριξης Οικογένειας, τα οποία λειτουργούν έως σήμερα. Αναφορικά δε με την ακολουθούμενη

¹²⁷⁸Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 148.

¹²⁷⁹Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 122-123.

¹²⁸⁰Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 149.

¹²⁸¹ΟΚΑΝΑ, «Στεγνά θεραπευτικά προγράμματα», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-02-03-13-07-06/stegnatherapeutikaprogrammata.

¹²⁸²Στο ίδιο.

¹²⁸³Στο ίδιο.

¹²⁸⁴Άρθρο 51, Ν.4139/2013.

¹²⁸⁵Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Προφίλ-Ιστορική Διαδρομή», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ianos.psychotes.gr.

προσέγγιση, σημειώνεται ότι στόχος του φορέα είναι η παρέμβαση σε επίπεδο πρόληψης.¹²⁸⁶ Ως εκ τούτου, «το Τμήμα προσεγγίζει, κατευθύνει και παρακολουθεί το εξαρτημένο άτομο σε όλες τις φάσεις τόσο της εξάρτησης όσο και της απεξάρτησης του μέχρι την ολοκληρωμένη επανένταξη του στον κοινωνικό ιστό».

Το θεραπευτικό πρόγραμμα του «Ιανός» είναι, όπως αναφέρεται στη σχετική ιστοσελίδα, «φιλελεύθερο-δημοκρατικό» και κατά συνέπεια εύκαμπτο. Σκοπός είναι «η υπεύθυνη συμμετοχή του ατόμου και όχι η ανεύθυνη υπακοή». Τέλος, επισημαίνεται ότι η λειτουργία της θεραπευτικής ομάδας είναι οριζόντια και αντι-ιεραρχική, με σεβασμό και αποδοχή των ειδικών ρόλων του κάθε μέλους.¹²⁸⁷ Τέλος, ένας ακόμα επίσημα εγκεκριμένος¹²⁸⁸ φορέας απεξάρτησης είναι το Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα¹²⁸⁹ Θηβών, το οποίο υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας.¹²⁹⁰ Λόγω της ιδιαιτερότητας της λειτουργίας του στο πλαίσιο του σωφρονιστικού συστήματος, εκτενέστερη αναφορά σε αυτό θα γίνει στην επόμενη ενότητα.

4.3 Προγράμματα απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές

Αρμόδιος φορέας για την παροχή υπηρεσιών υγείας μέσα στις ελληνικές φυλακές είναι το Υπουργείο Δικαιοσύνης¹²⁹¹, μολαταύτα τα περισσότερα προγράμματα απεξάρτησης λειτουργούν μέσω των εγκεκριμένων, δημόσιων φορέων¹²⁹², στους οποίους έγινε αναφορά στην προηγούμενη ενότητα και οι οποίοι, εποπτευόμενοι από το Υπουργείο Υγείας, διαθέτουν μονάδες απεξάρτησης ενταγμένες στο σωφρονιστικό πλαίσιο. Επίσης, ένας ακόμα εγκεκριμένος¹²⁹³ φορέας είναι το Κέντρο Απεξάρτησης

¹²⁸⁶Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Ιδεολογία του Τμήματος», στο ίδιο.

¹²⁸⁷Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Η θεραπευτική ομάδα», στο ίδιο.

¹²⁸⁸Άρθρο 51, Ν.4139/2013.

¹²⁸⁹Προς αποφυγή πιθανής σύγχυσης του αναγνώστη, διευκρινίζεται ότι, ενώ η περιοχή στην οποία λειτουργεί το κέντρο ονομάζεται Ελεώνας Θηβών, ενίοτε, λόγου χάριν στα πρακτικά της Βουλής, αναφέρεται με τη γραφή «Ελαιώνας». Πρόκειται, συνεπώς, για τον ίδιο φορέα.

¹²⁹⁰Σχετικές πληροφορίες στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.katk.gr/ti-einai-to-katk.

¹²⁹¹EMCDDA, «Greece. Country Drug Report 2019. Drug Use and Responses in Prison», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/greece/drug-use-and-responses-prison_en.

¹²⁹²Οι κύριοι φορείς είναι ο ΟΚΑΝΑ, το ΚΕΘΕΑ και το 18ΑΝΩ, τα προγράμματα των οποίων θα αναφερθούν στη συνέχεια.

¹²⁹³Άρθρο 51, Ν.4139/2013.

Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα Θηβών (ΚΑΤΚΕΘ), που υπάγεται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης και εποπτεύεται από το Υπουργείο Υγείας.

Το ΚΑΤΚΕΘ ξεκίνησε τη λειτουργία του το 2002¹²⁹⁴ και, σύμφωνα με την ιστοσελίδα του κέντρου, αποτελεί το πρώτο¹²⁹⁵ στον κόσμο κατάστημα κράτησης που λειτουργεί ως θεραπευτικό πρόγραμμα.¹²⁹⁶ Ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνεται είναι «χρήστες ψυχοτρόπων ουσιών, άντρες και γυναίκες, που βρίσκονται σε καθεστώς κράτησης για διάφορα αδικήματα, και επιθυμούν παράλληλα να παρακολουθήσουν ένα πρόγραμμα απεξάρτησης». Παρότι, μάλιστα, «η αντιμετώπιση της εξάρτησης απετέλεσε τον πρωταρχικό στόχο της λειτουργίας του, σταδιακά η παραβατικότητα των θεραπευομένων προέκυψε ως μία δεύτερη εξίσου σημαντική «συμπεριφορά», η οποία θεωρήθηκε ότι χρήζει αναγνώρισης και παράλληλης αντιμετώπισης».¹²⁹⁷

Για την εισαγωγή στο πρόγραμμα είναι απαραίτητο να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις.¹²⁹⁸ Ειδικότερα, οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να έχουν συμπληρώσει τα 17 έτη, να κατανοούν την ελληνική γλώσσα και να μην πάσχουν από ψυχική νόσο η οποία καθιστά αδύνατη τη συμμετοχή τους στο θεραπευτικό πρόγραμμα. Επίσης, πρέπει να είναι αποδεδειγμένα, βάσει δικαστικής απόφασης ή πραγματογνωμοσύνης, εξαρτημένοι από ψυχοτρόπες ουσίες. Αναφορικά με την επιβληθείσα σε αυτούς ποινή, «πρέπει να μην έχουν καταδικαστεί με ποινή στερητική της ελευθερίας που υπερβαίνει τα 12 έτη, σε περίπτωση δε ποινών που έχουν συγχωνευθεί, μετά την είσοδο στο ΚΑΤΚΕΘ, να μην υπερβαίνει η συνολική ποινή τα 15 έτη». Μια ακόμα προϋπόθεση έγκειται στο ότι, πρέπει να έχουν εκτίσει το ένα δέκατο της ποινής τους σε περίπτωση ποινών κάθειρξης και σε περίπτωση ποινών φυλάκισης να έχουν εκτίσει τουλάχιστον ένα μήνα. Οι υποψήφιοι προς ένταξη στο θεραπευτικό πρόγραμμα πρέπει «να έχουν διαγωγή στη φυλακή η οποία να παρέχει βάσιμη προσδοκία για καλή συμπεριφορά και

¹²⁹⁴ΦΕΚ 1154/4-9-2002.

¹²⁹⁵Επισημαίνεται, μολαταύτα, ότι το ΚΑΤΚ Ελεώνα δεν είναι το πρώτο κατάστημα κράτησης με «θεσμική αποστολή» τη θεραπεία των εξαρτημένων δραστών, καθώς είχε προηγηθεί το Ψυχιατρείο Κρατουμένων, το οποίο λειτουργούσε παλαιότερα στα Βούρλα του Πειραιά και αργότερα στο συγκρότημα των καταστημάτων κράτησης Κορυδαλλού, βλ. Ν.Κουλούρης, λήμμα «Ψυχιατρείο Κρατουμένων Κορυδαλλού», στο Κ.Σπινέλλη-Ν.Κουράκης-Μ.Κρανιδιώτη (επιμ), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Αθήνα, Τόπος (Μοτίβο εκδοτική), 2018, σ. 1134.

¹²⁹⁶Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Τι είναι το ΚΑΤΚ, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.katk.gr.

¹²⁹⁷Σ. Σπύρου –Ν. Πλυτάς, «Θεραπεία χρηστών και παραβατικότητα: Κρίση εν μέσω κρίσης», στο Μ. Γασπαρινάτου (επιμ), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Α Τόμος*, Αθήνα, Εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, 2016 σ. 2228.

¹²⁹⁸Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Προϋποθέσεις, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.katk.gr/se-poiious-apeuthinetai/proipotheseis/>

συνεργασία κατά τη συμμετοχή τους στο πολυφασικό θεραπευτικό πρόγραμμα». Σημειώνεται, πάντως, ότι η τυχόν ύπαρξη πειθαρχικών ποινών για πειθαρχικά παραπτώματα που σχετίζονται με τη χρήση δεν λαμβάνεται υπόψη για την αξιολόγηση της διαγωγής τους.

Ως προς την εφαρμοζόμενη θεραπευτική προσέγγιση¹²⁹⁹, σημειώνεται ότι το πρόγραμμα είναι εθελοντικό,¹³⁰⁰ πολυφασικό, χωρίς υποκατάστατα, και συνδυάζει ατομική και ομαδική θεραπεία, ενώ στην προτελευταία φάση του λειτουργεί ως θεραπευτική κοινότητα.¹³⁰¹ Αναλυτικότερα, το θεραπευτικό πρόγραμμα αναπτύσσεται στις εξής φάσεις: Η πρώτη φάση, διάρκειας τεσσάρων μηνών το μέγιστο, ονομάζεται «φάση προετοιμασίας-κινητοποίησης» και «πραγματοποιείται σε ειδικά διαμορφωμένο, φυλασσόμενο χώρο του ΚΑΤΚΕΘ. Συνίσταται δε στην προετοιμασία για την ένταξη στις αρχές και τα όρια του προγράμματος, στην κινητοποίηση-ευαισθητοποίηση των εγκλείστων χρηστών και στην δυνατότητα σωματικής απεξάρτησης χωρίς φαρμακευτική υποστήριξη.¹³⁰² Η δεύτερη, «μεταβατική» φάση είναι διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων μηνών και αποτελεί «φάση σωφρονισμού και θεραπείας μαζί. Έχει ως στόχο τη συνέχιση της κινητοποίησης για θεραπεία και τη σταδιακή αλλαγή ψυχολογικής στάσης και συμπεριφοράς του κρατουμένου από «φυλακισμένο» σε «θεραπευόμενο». Πραγματοποιείται σε ειδικά φυλασσόμενο χώρο, του ΚΑΤΚΕΘ και είναι διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων μηνών. Η συμμετοχή των θεραπευομένων στο ημερήσιο πρόγραμμα και στις θεραπευτικές ομάδες είναι υποχρεωτική».¹³⁰³

Η τρίτη φάση χαρακτηρίζεται ως φάση «Ψυχικής Απεξάρτησης» και σκοπός της είναι «η ψυχική απεξάρτηση και προετοιμασία του θεραπευομένου για την κοινωνικοποίησή του. Πραγματοποιείται σε ειδικούς χώρους του ΚΑΤΚΕΘ, όπου εφαρμόζονται οι αρχές των θεραπευτικών κοινοτήτων. Στην τρίτη φάση συμμετέχουν θεραπευόμενοι που καθ' οιονδήποτε τρόπο εξέτισαν την ποινή τους και επιθυμούν τη συνέχιση της παρακολούθησης του προγράμματος ή που έτυχαν του ευεργετήματος της απόλυσης με τον όρο της ανελλιπούς παρακολούθησης προγράμματος ψυχικής απεξάρτησης

¹²⁹⁹ Αναλυτικά στο ΦΕΚ 553/8-3-2013.

¹³⁰⁰ Σ. Σπύρου –Ν. Πλυτάς, «Θεραπεία χρηστών και παραβατικότητα: Κρίση εν μέσω κρίσης», στο Μ. Γασπαρινάτου (επιμ) (2016), ό.π., σ. 2230.

¹³⁰¹ Τα ανωτέρω στοιχεία παρατίθενται στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Θεραπευτικό Πρόγραμμα, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.katk.gr.

¹³⁰² ΦΕΚ 553/8-3-2013.

¹³⁰³ Στο ίδιο.

μέχρι πλήρους κοινωνικοποίησης ή που η εκτέλεση της ποινής των έχει ανασταλεί με δικαστική απόφαση ή με διάταξη του αρμόδιου Εισαγγελέα, καθώς και όσοι κρατούμενοι έτυχαν σχετικής αδειάς από τα αρμόδια όργανα του Κέντρου Απεξάρτησης. Όσοι εκ των θεραπευομένων – κρατουμένων δεν έτυχαν των ως άνω ευεργετημάτων και δεν είναι δυνατό να εξέλθουν του φυλασσομένου χώρου του Κέντρου, μπορούν να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα της τρίτης φάσης σε φυλασσόμενο χώρο του Κέντρου. Η χρονική διάρκεια αυτής της φάσης είναι τουλάχιστον οκτώ μήνες».¹³⁰⁴

Τέλος, η τέταρτη φάση, η λεγόμενη «φάση κοινωνικοποίησης», αποσκοπεί στην «κοινωνικοποίηση των θεραπευομένων, δηλαδή στην προώθησή τους στην κοινωνία, η οποία τους καθιστά ικανούς να οργανώσουν τη ζωή τους σε νέες βάσεις με νέο ουσιαστικό περιεχόμενο, στόχους και αξίες. Πραγματοποιείται, δε, σε χώρους του ΚΑΤΚΕΘ ή σε προστατευόμενα διαμερίσματα του Δημοσίου ή σε αγροτικές φυλακές. Η διάρκεια αυτής της φάσης είναι τουλάχιστον δώδεκα μήνες. Ο θεραπευόμενος υποχρεούται να συμμετέχει τουλάχιστον δύο φορές την εβδομάδα σε ομαδική θεραπευτική διαδικασία και σε ατομικές συναντήσεις».¹³⁰⁵ Τέλος, από το 2012 λειτουργεί στο ΚΑΤΚΕΘ «ομάδα παραβατικότητας», στην οποία η συμμετοχή είναι υποχρεωτική για τους κρατούμενους.¹³⁰⁶ Παράλληλα πραγματοποιούνται ομάδες θεραπείας μέσω τέχνης, εργασίας, εκπαίδευσης και ομάδες για τις οικογένειες των μελών του προγράμματος. Η τελευταία φάση του προγράμματος, η φάση της κοινωνικής επανένταξης, πραγματοποιείται σε ενοικιαζόμενο διαμέρισμα του Υπουργείου Δικαιοσύνης στην Αθήνα και σε αυτή συμμετέχουν οι θεραπευμένοι που αποφυλακίζονται, εφόσον προηγουμένως έχουν ενταχθεί στην κοινοτική φάση του προγράμματος.

Για το ΚΕΘΕΑ, που λειτουργεί από το 1983 και διαθέτει ένα δίκτυο προγραμμάτων απεξάρτησης σε πανελλαδικό επίπεδο,¹³⁰⁷ σημειώνεται ότι, με στόχο την παροχή υπηρεσιών απεξάρτησης σε κρατούμενους, λειτουργεί στην Αθήνα το πρόγραμμα «Εν Δράσει». Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται στην ιστοσελίδα του Κέντρου, πρόκειται για «ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα συμβουλευτικής, θεραπείας και

¹³⁰⁴ Στο ίδιο.

¹³⁰⁵ Στο ίδιο.

¹³⁰⁶ Σ. Σπύρου – Ν. Πλυτάς, «Θεραπεία χρηστών και παραβατικότητα: Κρίση εν μέσω κρίσης», στο Μ. Γασπαρινάτου (επιμ) (2016), ό.π., σ. 2229. Όπως αναφέρουν οι συγγραφείς του άρθρου, κατά τον χρόνο δημοσίευσής του διατελούσαν υπεύθυνοι της εν λόγω ομάδας.

¹³⁰⁷ ΚΕΘΕΑ, Το ΚΕΘΕΑ, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/.

κοινωνικής επανένταξης για κρατούμενους και αποφυλακισμένους χρήστες ναρκωτικών».¹³⁰⁸ Η θεραπευτική προσέγγιση διαρθρώνεται σε τρία στάδια, της συμβουλευτικής, της κύριας φάσης και της επανένταξης. Τα Προγράμματα Συμβουλευτικής λειτουργούν στις, αντρικές, Δικαστικές Φυλακές Κορυδαλλού, στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού II, όπου κρατούνται γυναίκες, στο Νοσοκομείο Κρατουμένων Κορυδαλλού «Άγιος Παύλος» και στις Γυναικείες Φυλακές Ελεώνα Θηβών. Αποτελώντας το πρώτο στάδιο επαφής των κρατουμένων με το πρόγραμμα απεξάρτησης, τα Προγράμματα Συμβουλευτικής στοχεύουν στην ενημέρωση γύρω από την εξάρτηση και τη θεραπευτική της αντιμετώπιση, στη μείωση της συνδεόμενης με τη χρήση ουσιών βλάβης και στην προετοιμασία για ένταξη σε Θεραπευτική Κοινότητα εντός ή και εκτός φυλακής, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις που θέτει ο νόμος.

Στη συνέχεια, η κύρια φάση της απεξάρτησης λαμβάνει χώρα στις «θεραπευτικές κοινότητες», που λειτουργούν στις Δικαστικές Φυλακές Κορυδαλλού, στο Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού II, καθώς και στις Γυναικείες Φυλακές Ελεώνα Θηβών.¹³⁰⁹ Οι θεραπευτικές κοινότητες στεγάζονται σε ειδικά παραχωρημένους χώρους και υποδέχονται κρατούμενους που έχουν ολοκληρώσει το προαναφερθέν πρόγραμμα συμβουλευτικής. Στοχεύουν στην ψυχική απεξάρτηση και στην προετοιμασία της κοινωνικής επανένταξης, ενώ το καθημερινό τους πρόγραμμα περιλαμβάνει υπηρεσίες θεραπείας, εκπαίδευσης και κατάρτισης. Τέλος, στο πλαίσιο του «Εν Δράσει» λειτουργεί στην πόλη της Αθήνας το «Κέντρο Κοινωνικής Επανένταξης» και το «Κέντρο Υποδοχής Αποφυλακισμένων». Στο δεύτερο παραπέμπονται «αποφυλακιζόμενοι χρήστες που έχουν συμμετάσχει σε θεραπευτικό πρόγραμμα εντός φυλακής και, ανάλογα με τις ατομικές τους ανάγκες, εντάσσονται στην καταλληλότερη για αυτούς φάση θεραπείας». Επίσης, «στο Κέντρο Υποδοχής μπορεί να αποταθεί κάθε αποφυλακισμένος χρήστης, ανεξάρτητα από το αν έχει συμμετάσχει σε θεραπευτικό πρόγραμμα στη διάρκεια έκτισης της ποινής του».¹³¹⁰

Αντίστοιχο πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ, απευθυνόμενο σε φυλακισμένους και αποφυλακισμένους χρήστες ουσιών στη Βόρειο Ελλάδα, είναι το

¹³⁰⁸ Τα στοιχεία που παρατίθενται αναφέρονται στο ΚΕΘΕΑ, «ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-drasei/

¹³⁰⁹ Στο ίδιο.

¹³¹⁰ Στο ίδιο.

«Προμηθέας».¹³¹¹ Προγράμματα συμβουλευτικής λειτουργούν στα καταστήματα κράτησης Θεσσαλονίκης, Γρεβενών, Κασσάνδρας, Νιγρίτας Σερρών, καθώς και στη Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης, με στόχο την ενημέρωση και την κινητοποίηση των έγκλειστων εξαρτημένων για ένταξη σε θεραπεία απεξάρτησης. Μετά την ολοκλήρωση της φάσης της συμβουλευτικής, οι συμμετέχοντες παραπέμπονται στη θεραπευτική κοινότητα στις φυλακές Διαβατών, ή, εφόσον συγκεντρώνουν τις προϋποθέσεις που ορίζει ο νόμος¹³¹², αποφυλακίζονται με τον όρο παρακολούθησης του προγράμματος απεξάρτησης του «Προμηθέας» στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Σχετικά δε με τη θεραπευτική κοινότητα του «ΚΕΘΕΑ Προμηθέας» στις φυλακές Διαβατών, σημειώνεται ότι είναι η πρώτη στην Ελλάδα μονάδα απεξάρτησης εντός σωφρονιστικού καταστήματος που στεγάζεται σε αυτόνομη πτέρυγα και λειτουργεί σε εικοσιτετράωρη βάση. Στην ιστοσελίδα του φορέα σημειώνεται ότι η κοινότητα «προσφέρει ένα εντατικό πρόγραμμα απεξάρτησης με στόχο την αντιμετώπιση των βαθύτερων αιτιών που οδηγούν στη χρήση, την εγκατάλειψη αρνητικών μορφών συμπεριφοράς και την απόκτηση νέων δεξιοτήτων και στρατηγικών διαχείρισης των προσωπικών δυσκολιών και προβλημάτων, την εκπαίδευση και κατάρτιση και την παραπομπή σε πρόγραμμα επανένταξης».¹³¹³ Τέλος, λειτουργεί το Κέντρο Υποδοχής και Επανένταξης του προγράμματος, απευθυνόμενο σε αποφυλακισμένους από όλα τα σωφρονιστικά ιδρύματα της χώρας. Πρόκειται για θεραπευτικό πρόγραμμα ημερήσιας φροντίδας με στόχο την απεξάρτηση και την ομαλή κοινωνική επανένταξη. Στο πλαίσιο του λειτουργούν ομάδες κινητοποίησης για θεραπεία, ομάδες θεραπείας και ομάδες επανένταξης, καθώς και νομική υποστήριξη.

Ειδικά για τους ανήλικους και νεαρούς ενηλίκους¹³¹⁴ που κρατούνται στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), υλοποιείται από το 2004 πρόγραμμα του ΚΕΘΕΑ Στροφή.¹³¹⁵ Η παρέμβαση διαρθρώνεται σε δύο διακριτές φάσεις, που αντιστοιχούν σε δύο ομάδες στις οποίες εντάσσονται τα άτομα. Ειδικότερα, η ομάδα

¹³¹¹ΚΕΘΕΑ, «ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-promitheas/

¹³¹²Ν.4139/2013, άρθρο 35.

¹³¹³ΚΕΘΕΑ, «ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ», ό.π.

¹³¹⁴Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του ΕΚΚΝΑ, οι κρατούμενοι είναι άνδρες έως 21 ετών, ωστόσο κατ' εξαίρεση για λόγους εκπαίδευσης ή εργασίας μπορεί να παραμείνουν και άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, όπως αναφέρεται στο Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), «Ιστορικό», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ekkna.net/index.php/istorika-stoixeia-skopos.

¹³¹⁵Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), «Κ.Ε.Θ.Ε.Α», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ekkna.net/index.php/k-e-th-a.

της Α φάσης αφορά κυρίως θεματικά σεμινάρια και πραγματοποιείται μία φορά την εβδομάδα. Στη Β φάση η συχνότητα αυξάνεται στις τρεις φορές εβδομαδιαίως και υπάρχει μεγαλύτερη αλληλεπίδραση και συζήτηση για τα θέματα των μελών της ομάδας. Γενικώς, επισημαίνεται ότι τα κύρια προαπαιτούμενα της συμμετοχής στο πρόγραμμα είναι η αποχή από τη χρήση, η συνέπεια στην παρακολούθηση και η τήρηση των ορίων για τα οποία έχουν ενημερωθεί οι συμμετέχοντες.¹³¹⁶ Τέλος, το εν λόγω πρόγραμμα δίνει τη δυνατότητα αποφυλάκισης για ένταξη στη Θεραπευτική Κοινότητα του «ΚΕΘΕΑ Στροφή», εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις¹³¹⁷ που ορίζει ο νόμος.¹³¹⁸

Ο Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) επίσης λειτουργεί μονάδες απεξάρτησης εντός των φυλακών Κορυδαλλού, στην Αττική, και Αγίου Στεφάνου, στην Αχαΐα. Ειδικότερα, το Σεπτέμβριο του 2014 ξεκίνησε η λειτουργία του θεραπευτικού προγράμματος του ΟΚΑΝΑ στις φυλακές Αγίου Στεφάνου στην Πάτρα, όπου το 85% των κρατούμενων κατά το συγκεκριμένο έτος ήταν παραβάτες του νόμου περί ναρκωτικών.¹³¹⁹ Το πρόγραμμα προβλέπει τη χορήγηση μεθαδόνης σε κρατούμενους αποδεδειγμένα εξαρτημένους από οπιοειδή και, στην πλήρη ανάπτυξη του, μπορεί να παρέχει υπηρεσίες θεραπείας σε εκατόν πενήντα κρατούμενους. Πέραν της παροχής ουσιών υποκατάστασης, η θεραπευτική προσέγγιση περιλαμβάνει ψυχοκοινωνικές παρεμβάσεις από ψυχολόγο και κοινωνικό λειτουργό.¹³²⁰

Στην ιστοσελίδα του ΟΚΑΝΑ¹³²¹ σημειώνεται ότι η «μονάδα ολοκληρωμένης θεραπείας» στο κατάστημα κράτησης του Αγίου Στεφάνου είναι η πρώτη που δημιουργείται στα σωφρονιστικά καταστήματα της χώρας. Μάλιστα, η Ελλάδα αποτελούσε μία από τις τελευταίες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν διέθεταν προγράμματα υποκατάστασης στις φυλακές και, ως εκ τούτου, έπρεπε να εναρμονιστεί με τις σύγχρονες κατευθυντήριες γραμμές των διεθνών επιστημονικών φορέων και οργανισμών, που ακολουθούνται από το σύνολο σχεδόν των ευρωπαϊκών χωρών. Το κενό αυτό ήρθε να καλύψει η προαναφερθείσα μονάδα, την ίδρυση της οποίας

¹³¹⁶ Στο ίδιο.

¹³¹⁷ Άρθρο 35, Ν.4139/2013.

¹³¹⁸ ΚΕΘΕΑ, «ΚΕΘΕΑ ΣΤΡΟΦΗ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-strofi/.

¹³¹⁹ Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ), «Δελτίο Τύπου: Έναρξη λειτουργίας Θεραπευτικής Μονάδας ΟΚΑΝΑ στο κατάστημα κράτησης Αγ. Στεφάνου, στο Ν. Αχαΐας», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-29-02/deltia-typou/item/567-monada-agios-stefanos.

¹³²⁰ Στο ίδιο.

¹³²¹ Στο ίδιο.

ακολούθησε η έναρξη της λειτουργίας της «Μονάδας φαρμακευτικά υποβοηθούμενης θεραπείας της εξάρτησης» του OKANA στις δικαστικές φυλακές Κορυδαλλού, τον Δεκέμβριο του 2014.¹³²² Το χορηγούμενο φαρμακευτικό υποκατάστατο είναι, ομοίως, η μεθαδόνη, ενώ στο πρόγραμμα περιλαμβάνεται ψυχοκοινωνική υποστήριξη. Τέλος, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του OKANA, η δυναμικότητα της μονάδας είναι περίπου διακόσιοι θεραπευόμενοι.¹³²³

Βασισμένη στην απουσία ουσιών υποκατάστασης είναι η θεραπευτική προσέγγιση του 18 ΑΝΩ, στο πλαίσιο του οποίου λειτουργεί το λεγόμενο «Πρόγραμμα Φυλακών» στις φυλακές Κορυδαλλού και συγκεκριμένα, στις Δικαστικές φυλακές, τις Γυναικείες φυλακές και στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Κρατουμένων.¹³²⁴ Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται στην ιστοσελίδα του φορέα, το πρόγραμμα απευθύνεται σε φυλακισμένους με προβλήματα ουσιοεξάρτησης και περιλαμβάνει ομάδες στήριξης και ευαισθητοποίησης. Ειδικά για κρατούμενους που δεν μιλούν ελληνικά, λειτουργεί αγγλόφωνη ομάδα. Στόχος των ομάδων είναι «να κατανοήσουν οι κρατούμενοι τους λόγους για τους οποίους οδηγήθηκαν στη φυλακή, να επανεξετάσουν τα δεδομένα της ζωής τους και να ενισχύσουν το αίτημα της απεξάρτησής τους»¹³²⁵. Επίσης, οι ομάδες είναι ανοιχτές καθώς δεν υπάρχει συγκεκριμένη χρονική στιγμή έναρξης και λήξης του προγράμματος ούτε και καθορισμένη διάρκεια αυτού.

Η συμμετοχή στο πρόγραμμα του 18 ΑΝΩ είναι εκούσια και προϋποθέτει το άτομο να είναι, κατά δήλωσή του, χρήστης ψυχοτρόπων ουσιών¹³²⁶ και να δηλώσει εγγράφως στην Κοινωνική Υπηρεσία του Σωφρονιστικού Καταστήματος, στο οποίο κρατείται, ότι επιθυμεί να ενταχθεί στις ομάδες στήριξης και ευαισθητοποίησης. Τέλος, η συμμετοχή στις προαναφερθείσες ομάδες διασφαλίζει την ένταξη των κρατουμένων στο πρόγραμμα αποφυλακισμένων της Μονάδας Απεξάρτησης 18 ΑΝΩ αμέσως μετά την αποφυλάκισή τους, εφόσον οι ίδιοι το επιθυμούν, πρόγραμμα το οποίο αποτελεί «το συνδετικό κρίκο μετάβασης από τη ζωή της φυλακής στη θεραπεία».¹³²⁷

¹³²² Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών (OKANA), «Δελτίο τύπου: Λειτουργία θεραπευτικής Μονάδας OKANA στις φυλακές Κορυδαλλού», όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-29-02/deltia-typou/item/601-koridallos.

¹³²³ Στο ίδιο.

¹³²⁴ 18 ΑΝΩ, «Πρόγραμμα Φυλακών», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/programma-fylakwn/.

¹³²⁵ Στο ίδιο.

¹³²⁶ Όπως αναφέρεται, αρκεί η προφορική δήλωση του κρατούμενου.

¹³²⁷ Στο ίδιο.

Κατόπιν των προαναφερθέντων, αξιολογείται ως θετικό στοιχείο η λειτουργία προγραμμάτων υποκατάστασης, που λειτουργούν ως εναλλακτική επιλογή έναντι των στεγνών προγραμμάτων, τα οποία επί μακρόν θεωρούνταν πανάκεια. Τα ζητήματα της εξάρτησης και της απεξάρτησης, που άλλωστε χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη πολυπλοκότητα¹³²⁸ και, ενίοτε, διέπονται από αντιφάσεις, φαίνεται πως διαθέτουν, επίσης, την ικανότητα να δημιουργούν πολώσεις με ιδεολογικοπολιτικές προεκτάσεις.¹³²⁹Επισημαίνεται, δε, ότι αυτό που εθεωρείτο, επί σειρά ετών, σαν αποδεκτή και αποτελεσματική μέθοδος απεξάρτησης ήταν το στεγνό πρόγραμμα, πιθανώς διότι κατά το παρελθόν τα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ συνιστούσαν τη μοναδική εγκεκριμένη από τον νόμο¹³³⁰θεραπευτική επιλογή που παρεχόταν στον εξαρτημένο δράστη.¹³³¹ Είχε προωθηθεί, επομένως, «η αυθαίρετη αποδοχή της θέσης ότι η θεραπευτική απάντηση στο θέμα της εξάρτησης ήταν μία και μοναδική. Όλες οι υπόλοιπες δεν υφίσταντο και δεν αναγνωρίζονταν».¹³³²Η Μάτσα παρατηρεί σχετικά ότι προβαλλόταν σαν αξίωμα, στερούμενο επιστημονικής τεκμηρίωσης, το ότι «υπάρχει μία και μόνη θεραπευτική μέθοδος, αυτή της θεραπευτικής Κοινότητας και ότι κάθε άτομο που υποβάλλεται σ' αυτή θεραπεύεται»¹³³³. Σύμφωνα με την ίδια, η ιεραρχημένη θεραπευτική κοινότητα δεν παύει να αποτελεί μια αμφιλεγόμενη μέθοδο, τόσο ως προς τα πρακτικά της αποτελέσματα, όσο και ως προς τις θεωρητικές της αρχές, ως εκ τούτου μπορεί να εφαρμοσθεί σε πολύ λίγους ανθρώπους.¹³³⁴

Όταν μάλιστα η θεραπευτική διαδικασία εκτυλίσσεται σε συνάρτηση με τη λειτουργία του σωφρονιστικού πλαισίου, δυσχεραίνεται ή και καθίσταται ανέφικτη η εκπλήρωση του σκοπού της θεραπείας. Τη δομική αντίφαση μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας επισημαίνει η Τσαλίκोगλου, παρατηρώντας ότι δεν σπανίζει η διαπίστωση του ότι «η μεταχείριση του εγκληματία είναι δυνατόν να ισοδυναμεί με μια προσωπική τυραννία και προσβολή βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων», παρότι συχνά επιτελείται

¹³²⁸Κ.Μάτσα (2012), ο.π., σ. 127-139.

¹³²⁹Όπως θα σημειωθεί στο πλαίσιο της ανάλυσης των Πρακτικών της Βουλής, δεν απουσιάζει και το φαινόμενο της εργαλειοποίησης των ζητημάτων αυτών, με στόχο την τροφοδότηση αντιπαραθέσεων κομματικής φύσεως.

¹³³⁰Άρθρο 26, Ν.1729/1987.

¹³³¹Α.Κουκουτσάκη (2002), ο.π., σ. 137.

¹³³²Στο ίδιο, σ. 126.

¹³³³Επισημαίνεται ότι τα τρία τέταρτα του αριθμού των εισαχθέντων εγκαταλείπουν τη θεραπευτική κοινότητα κατά τον πρώτο μήνα, στο Κ.Μάτσα, Ιατρικοποίηση και Καταστολή, *Περιοδικό Σχολιαστής*, τεύχος 46, Ιανουάριος 1987, σ. 41.

¹³³⁴Επισημαίνεται ότι τα τρία τέταρτα του αριθμού των εισαχθέντων εγκαταλείπουν τη θεραπευτική κοινότητα κατά τον πρώτο μήνα, στο ίδιο, σ. 41.

στο όνομα του ανθρωπισμού.¹³³⁵ Τα προγράμματα απεξάρτησης, ακόμα και όταν δεν είναι «στεγνά» αλλά η φιλοσοφία τους στηρίζεται στη χορήγηση υποκαταστάτων, πάντοτε συμπεριλαμβάνουν κάποιου είδους «συμβουλευτική», «ψυχοθεραπεία» ή άλλη επαγγελματική υποστηρικτική παρέμβαση.¹³³⁶ Είναι, συνεπώς, σημαντικό να μην παραβλέπεται το ότι «η ψυχοθεραπεία σε κλειστό ίδρυμα προσκρούει αναπόφευκτα σε ορισμένα θεμελιώδη αντι-ψυχοθεραπευτικά όρια», τα οποία εκτιμάται ότι καθιστούν «δυσχερή, αν όχι αδύνατη», την εφαρμογή της.¹³³⁷

Στο πλαίσιο της διερεύνησης της πορείας της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας, γίνονται αντικείμενο μελέτης «οι πράξεις, οι σκέψεις, τα συναισθήματα και η αλληλεπίδραση θεραπευτή και θεραπευόμενου»,¹³³⁸ με στόχο τον εντοπισμό «πιθανών μηχανισμών και προτύπων συμπεριφοράς που οδηγούν στην εμφάνιση της θεραπευτικής αλλαγής και επηρεάζουν βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα το αποτέλεσμα της θεραπείας».¹³³⁹ Μία εκ των σημαντικότερων μεταβλητών που αναδεικνύεται στο πλαίσιο της ανωτέρω διερεύνησης, είναι η «θεραπευτική συμμαχία»,¹³⁴⁰ η οποία κατά κοινή παραδοχή «συνιστά αναπόσπαστο στοιχείο της θεραπευτικής σχέσης, δηλαδή της σχέσης εκείνης που αναπτύσσεται ανάμεσα σε θεραπευτή και θεραπευόμενο από την πρώτη στιγμή της συνεργασίας τους».¹³⁴¹ Κατά τον Bordin, η θεραπευτική συμμαχία αντιπροσωπεύει την αρμονική συνεργασία θεραπευτή και θεραπευόμενου, με στόχο την ανακούφιση του τελευταίου.¹³⁴²

Η λειτουργική χρησιμότητα της θεραπευτικής συμμαχίας είναι διττή, γιατί κατά πρώτον παρέχει στον πελάτη/θεραπευόμενο ένα ασφαλές περιβάλλον για να εξερευνήσει τον εαυτό του και κατά δεύτερον λειτουργεί σαν «καθρέφτης» των κυριότερων προβλημάτων σχέσεων τα οποία αντιμετωπίζει το άτομο.¹³⁴³ Σημειωτέον, μάλιστα, ότι, παρά την αδιαμφισβήτητη ποικιλομορφία στο πεδίο των

¹³³⁵ Φ.Τσαλίκου (1996), ό.π., σ. 175-177.

¹³³⁶ Βλ. Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελαιώνα Θηβών, Θεραπευτικό Πρόγραμμα, ό.π.

¹³³⁷ Φ.Τσαλίκου (1996), ό.π., σ. 177.

¹³³⁸ Α.Σταλίκας- Α.Μερτίκα, *Η θεραπευτική συμμαχία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2004, σ. 15.

¹³³⁹ Στο ίδιο, σ. 15.

¹³⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 15. Διευκρινίζεται, δε, ότι ο όρος «θεραπευτική συμμαχία» συνιστά απόδοση των όρων *therapeutic/working/helping alliance*, οι οποίοι χρησιμοποιούνται εναλλακτικά στην αγγλική γλώσσα, όπως αναφέρεται στο ίδιο, σ. 17.

¹³⁴¹ Στο ίδιο, σ. 17.

¹³⁴² E.S.Bordin, *The generalizability of the psychoanalytic concept on the working alliance*, *Psychotherapy: Theory, Research, and Practice*, 16, 1976, 252-260, όπως παρατίθεται στο ίδιο, σ. 20.

¹³⁴³ A.O.Horvath-L.S.Greenberg(eds) *The working alliance: Theory, Research, and practice*, Oxford, John Wiley and Sons, 1994, σ. 1.

ψυχοθεραπευτικών προσεγγίσεων¹³⁴⁴ στη σύγχρονη εποχή, η «θεραπευτική συμμαχία» συνιστά μία από τις λίγες μεταβλητές που είναι κοινώς αποδεκτές από όλες τις θεωρητικές σχολές αναφορικά με τη θεραπευτική της αξία και την αναγκαιότητα της εκδήλωσής της στο θεραπευτικό πλαίσιο.¹³⁴⁵ Συνεπώς, αναπόφευκτα ανακύπτει το ερώτημα του εάν και πώς είναι εφικτή η διαμόρφωση μιας τέτοιας θεραπευτικής σχέσης, εφόσον ο θεραπευόμενος είναι έγκλειστος, με ελάχιστα περιθώρια επιλογής. Κάθε «θεραπευτικό συμβόλαιο» συνεπάγεται εξάλλου την κινητοποίηση της επιθυμίας του ίδιου του θεραπευόμενου προς την κατεύθυνση μιας «αλλαγής».¹³⁴⁶ Η ύπαρξη του στοιχείου της επιθυμίας του ατόμου τίθεται εν αμφιβόλω στην περίπτωση της υπαγωγής του σε μια διαδικασία ποινικού σωφρονισμού, η οποία, όπως σημειώθηκε σε προηγούμενη ενότητα, συνδέεται μάλλον με μια σειρά «δεινών». Έχει μάλιστα σχολιαστεί ότι ο εγκλεισμός είναι εκ των πραγμάτων αντι-θεραπευτικός, ως εκ τούτου αυτό του το χαρακτηριστικό προσδιορίζει μοιραία και την ποιότητα της ψυχοθεραπευτικής έκβασης.¹³⁴⁷

Η εκτίμηση αυτή συνάδει με την έμφαση η οποία δίδεται, διαχρονικά, στην ποιότητα της θεραπευτικής σχέσης από τους θεωρητικούς της ανθρωπιστικής ή πελατοκεντρικής ψυχοθεραπευτικής προσέγγισης. Πρόκειται για τη θεώρηση¹³⁴⁸ που διαμορφώθηκε στη δεκαετία του 1940 από τον ψυχολόγο Carl Rogers, ο οποίος πρώτος επεσήμανε τη σπουδαιότητα της θεραπευτικής σχέσης στο ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο.¹³⁴⁹ Ο Rogers υποστήριξε ότι μία από τις υποχρεώσεις του θεραπευτή στο πλαίσιο της άσκησης του επαγγελματικού του ρόλου έγκειται στη δημιουργία μιας συνθήκης εντός της οποίας διασφαλίζεται η ελευθερία και η προσωπική επιλογή του θεραπευόμενου, ο οποίος μάλιστα δεν πρέπει να κατευθύνεται ή και να χειραγωγείται.¹³⁵⁰ Αντιθέτως, ο θεραπευτής πρέπει απλώς να συνδράμει τον θεραπευόμενο ώστε να βρει ο ίδιος τι είναι χρήσιμο και ωφέλιμο για την προσωπική του ανάπτυξη, όπως ο καθένας την

¹³⁴⁴Επισημαίνεται ότι οι τεχνικές που εφαρμόζονται είναι ετερόκλητες, τα αξιώματα που υιοθετούνται περί της ανθρωπίνης φύσης επίσης διαφοροποιούνται και οι ορισμοί που χρησιμοποιούνται για να προσδιοριστεί η θεραπευτική αλλαγή είναι ενίοτε αντικρουόμενοι, στο Α.Σταλίκας- Α.Μερτίκας (2004), ό.π., σ. 18.

¹³⁴⁵Στο ίδιο, σ. 18.

¹³⁴⁶Φ.Τσαλίκoglou (1996), οπ, σ. 178.

¹³⁴⁷Στο ίδιο, σ. 177.

¹³⁴⁸E.Gillon, An introduction to Person Centred Counselling Psychology, σ. 2, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.firstpsychology.co.uk/files/person_centred_theory.pdf.

¹³⁴⁹Αντιθέτως, η κραταιά έως τότε ψυχοδυναμική/ψυχαναλυτική θεώρηση, δομείται πάνω στο αξίωμα της αυθεντίας του ψυχοθεραπευτή.

¹³⁵⁰Κ.Ι. Schneider-L.M. Leitner, Humanistic Psychotherapy, στο M.Hersen-W.Sledge (eds), *Encyclopedia of Psychotherapy*, Volume 1, Amsterdam-Boston, Academic Press, 2002, σ. 951.

αντιλαμβάνεται για τον εαυτό του.¹³⁵¹ Στοχεύοντας στον «ειλικρινή εσωτερικό διάλογο»¹³⁵² ο θεραπευτής οφείλει να εξασφαλίσει στον πελάτη συνθήκες που θα τον κάνουν να νιώσει ασφαλής, προστατευμένος και αποδεκτός, απουσία οποιασδήποτε διάθεσης κριτικής ή αξιολόγησης.¹³⁵³ Τέλος, τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας συμπυκνώνονται στη διατύπωση του Rogers αναφορικά με τις τρεις «ικανές και αναγκαίες συνθήκες για τη θεραπευτική αλλαγή».¹³⁵⁴ Αυτές συνίστανται στην άνευ όρων αποδοχή του πελάτη εκ μέρους του θεραπευτή, στην ενσυναίσθηση και στην αυθεντικότητα του θεραπευτή¹³⁵⁵ και είναι απαραίτητες για τη δημιουργία μιας αυθεντικής, ειλικρινούς και μη καταπιεστικής θεραπευτικής σχέσης.¹³⁵⁶

Στο σωφρονιστικό πλαίσιο, όμως, απαντώνται κρατούμενοι οι οποίοι αδυνατούν να ενστερνιστούν την ταυτότητα του ψυχικά ασθενούς, προκρίνοντας καθώς εκείνη του καταδίκου,¹³⁵⁷ ο οποίος γνωρίζει εκ των προτέρων ότι η μόνη του υποχρέωση έγκειται στην έκτιση της ποινής που του έχει επιβληθεί. Η επιθυμία του έγκλειστου ατόμου να κινητοποιηθεί προς την κατεύθυνση της όποιας θεραπευτικής αλλαγής κάθε άλλο παρά αυτονόητη φαίνεται να είναι,¹³⁵⁸ παρότι συνήθως προβάλλεται σαν δεδομένη η επιθυμία των εγκλείστων να υποβληθούν σε θεραπευτικά προγράμματα.¹³⁵⁹

¹³⁵¹ Στο ίδιο, σ. 951.

¹³⁵² Α.Σταλίκας-Α.Μερτίκα (2004), οπ, σ. 33.

¹³⁵³ Στο ίδιο, σ. 33.

¹³⁵⁴ C.Rogers, The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 22, 1957, σ. 95-103.

¹³⁵⁵ K.J. Schneider- L.M. Leitner (2002), ό.π., σ. 951.

¹³⁵⁶ Α.Σταλίκας-Α.Μερτίκα (2004), ό.π., σ. 34.

¹³⁵⁷ Φ.Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 180.

¹³⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 178.

¹³⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 178-179.

ΜΕΡΟΣ Β

Η διερεύνηση της σχέσης του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου στη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, μέσω της ποιοτικής ανάλυσης πρακτικών της Βουλής.

1.Μεθοδολογία της έρευνας

α) Η επιλογή του θέματος

Η εκπόνηση ενός ερευνητικού σχεδίου διαρθρώνεται σε συνήθως σαφώς προσδιορισμένα στάδια, τα οποία πρέπει να διέπονται από συγκεκριμένους κανόνες, ούτως ώστε να διασφαλίζεται η επιστημονική βασιμότητα και αξιοπιστία του όλου εγχειρήματος.¹³⁶⁰ Σε ένα πρώτο στάδιο σχεδιασμού της έρευνας, ο ερευνητής επιδίδεται στη χάραξη της ερευνητικής στρατηγικής, με πρώτο βήμα την επιλογή του θέματος και, ακολούθως, τον προσδιορισμό του προς διερεύνηση αντικειμένου.¹³⁶¹ Αναφορικά με το ζήτημα της οδού που ακολουθεί ο εκάστοτε ερευνητής, ώστε να προβεί στην επιλογή του ερευνητικού θέματος, υποστηρίζεται ότι η βέλτιστη λύση είναι η εν λόγω επιλογή να βασίζεται στο «προσωπικό ερευνητικό ενδιαφέρον του ερευνητή», διότι ο παράγοντας αυτός κρίνεται ως απαραίτητος για τη διατήρηση αμείωτου του ερευνητικού ενδιαφέροντος καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας.¹³⁶²

Ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει ως προς την επιλογή του θέματος μιας διδακτορικής διατριβής, έγκειται στην πρωτοτυπία του εγχειρήματος. Στη σύγχρονη εποχή, τη χαρακτηρίζουμε από πληθώρα ερευνών και δημοσιεύσεων, ενδέχεται κάθε κοινωνικός επιστήμονας να σκεφτεί ότι τα πάντα έχουν μελετηθεί και γραφεί. Ως προς αυτό, οι Blaxter και Hughes διαπιστώνουν ότι της σκέψης αυτής συνήθως έπεται το ερώτημα του κατά πόσον υπάρχει κάτι νέο να ειπωθεί.¹³⁶³ Μολαταύτα, η «πρωτοτυπία» δεν συνιστά μια μονολιθικά οριζόμενη έννοια, καθώς μπορεί να σημαίνει, λόγου χάριν,

¹³⁶⁰Ι.Τσίγκανου, «Μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας-Η εκπόνηση του ερευνητικού σχεδίου», Ακαδημαϊκό έτος 2015-2016, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, σημειώσεις μαθήματος στο ΠΜΣ Εγκληματολογίας, σ. 1.

¹³⁶¹Στο ίδιο, σ. 1.

¹³⁶²Ι.Τσίγκανου, «Μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας-Η επιλογή του θέματος», Ακαδημαϊκό έτος 2015-2016, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, σημειώσεις μαθήματος στο ΠΜΣ Εγκληματολογίας, σ. 1.

¹³⁶³Λ.Blaxter-C.Hughes-M.Tight (2006), ό.π.,σ. 12.

την αξιοποίηση νέων στοιχείων για τη μελέτη ενός ήδη μελετηθέντος θέματος, ή τη χρήση ήδη γνωστού υλικού υπό την οπτική μιας νέας ερμηνευτικής απόπειρας.¹³⁶⁴

Αναφορικά, συγκεκριμένα, με το παρόν ερευνητικό εγχείρημα, ο γενικός στόχος είναι η μελέτη της θεσμικής διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών και ιδίως του δράστη ο οποίος αντιμετωπίζει προβλήματα εξάρτησης. Ο τελευταίος συνιστά ένα πρόσωπο στο οποίο έχουν αποδοθεί δύο «ταυτότητες», αυτή του εγκληματία αφενός και εκείνη του ασθενούς, αφετέρου. Οι δύο αυτοί χαρακτηρισμοί αντανakλούν δύο διακριτά μοντέλα διαχείρισης του ζητήματος των ναρκωτικών, το οποίο κατά τις τελευταίες δεκαετίες θεωρείται, «μείζον κοινωνικό πρόβλημα» για τη διευθέτηση του οποίου αναζητούνται διακαώς λύσεις.¹³⁶⁵ Η διεθνής τακτική εμφορείται από τη λογική του «πολέμου κατά των ναρκωτικών».¹³⁶⁶ Ο όρος αυτός, που χρησιμοποιήθηκε αρχικά για να εκφράσει την επίσημη στάση των ΗΠΑ απέναντι στο ζήτημα, συνοψίζει τις κατασταλτικές πολιτικές που ακολουθούνται από την πλειονότητα των κρατών ανά τον κόσμο.¹³⁶⁷ Στην Ελλάδα, ομοίως, κατά τον τελευταίο αιώνα, οι σχετικές με τα ναρκωτικά συμπεριφορές σταδιακά εγκληματοποιήθηκαν και, εσχάτως, ιατροκοποιήθηκαν. Κάτι τέτοιο απολήγει στον προαναφερθέντα διττό χαρακτηρισμό του ατόμου που αντιμετωπίζει προβλήματα ουσιοεξάρτησης, ως «εγκληματία» και ως «ασθενούς» παράλληλα.

Στο πλαίσιο της μελέτης της βιβλιογραφίας με σκοπό την κατανόηση του θέματος της παρούσας διατριβής, ένας από τους πρωταρχικούς στόχους ήταν η μελέτη και η κατανόηση των διαδικασιών που οδήγησαν στη διαμόρφωση αυτής της συνύπαρξης του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου στη μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών εγκληματικών πράξεων. Ως προς αυτό, εντοπίστηκε βιβλιογραφικό υλικό στο οποίο εξετάζονται πτυχές του εν λόγω ζητήματος. Ενδεικτικά, αναφέρεται το σύγγραμμα της Α.Κουκουτσάκη με τίτλο «Χρήση ναρκωτικών, Ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού και ιατρικού ελέγχου»,¹³⁶⁸ καθώς και το σύγγραμμα «Law-making on drugs and politics in Greece»,¹³⁶⁹ το οποίο είναι βασισμένο στη διδακτορική διατριβή της Ι. Τσίγκανου. Παράλληλα, η σχετική με το ζήτημα νομοθετική δραστηριότητα είναι αρκετά έντονη στην Ελλάδα, ιδίως κατά τις τρεις

¹³⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 12-13.

¹³⁶⁵ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 55.

¹³⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 175.

¹³⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 175.

¹³⁶⁸ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π.

¹³⁶⁹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π.

τελευταίες δεκαετίες. Το 2013, μάλιστα, ψηφίστηκε ο Ν.4139/2013, που έκτοτε αποτελεί τη βασική ελληνική νομοθεσία για τα ναρκωτικά.

Η επισκόπηση της ελληνικής βιβλιογραφίας ανέδειξε ένα κενό, αναφορικά με τη διερεύνηση της αποτύπωσης της προαναφερθείσας συνύπαρξης των δύο μοντέλων διαχείρισης του ζητήματος, στον δημόσιο λόγο. Ως εκ τούτου, κρίθηκε δόκιμος ο προσανατολισμός της ερευνητικής προσπάθειας στη συγκεκριμένη όψη του θέματος. Ο δημόσιος λόγος αρθρώνεται υπό διάφορες μορφές, μία εκ των οποίων συνίσταται στα όσα λέγονται στο πλαίσιο των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής. Λαμβάνοντας, μάλιστα, υπόψη ότι μέσω της Βουλής ασκείται η νομοθετική εξουσία, δηλαδή η αρμοδιότητα ψήφισης των νόμων του ελληνικού κράτους,¹³⁷⁰ η ερευνητική στροφή προς τη μελέτη των σχετικών πρακτικών κρίνεται δόκιμη και χρήσιμη με στόχο το να φωτιστούν συγκεκριμένες όψεις του θέματος. Πρόκειται, εν ολίγοις, για την επιλογή μιας ποιοτικής μεθόδου έρευνας, γνωστής ως «έρευνας τεκμηρίων»¹³⁷¹. Στην ενότητα που ακολουθεί, θα παρατεθεί αναλυτικά το σκεπτικό επιλογής της συγκεκριμένης ερευνητικής οδού.

β) Ο σχεδιασμός της έρευνας και η επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της κατάστρωσης του ερευνητικού σχεδίου, τίθεται εξ αρχής το ζήτημα του τι αναζητά ο ερευνητής και του τι προσπαθεί να πει. Ο κοινωνικός επιστήμονας «αναλαμβάνει να διερευνήσει εμπειρικά¹³⁷² την κοινωνική πραγματικότητα», «εφοδιασμένος με γνώση των κοινωνικών θεωριών και εμφορούμενος από τη δική του κοσμοθεωρία».¹³⁷³ Συνακόλουθα, ανακύπτουν ερωτήματα σχετικά με το «τι είδους πληροφορία είναι η πλέον πρόσφορη για το αντικείμενο του έργου και ποιες είναι οι κατάλληλες ερευνητικές στρατηγικές για την

¹³⁷⁰ Α.Κ.Αιμιλιανίδης, «Αρχή διάκρισης των εξουσιών: Τι είναι και τι διασφαλίζει;», 10/4/2019, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-einai-kai-ti-diasfalizi-i-archi-tis-diakrisis-ton-eksousion/>, τελευταία προσπέλαση στις 11/10/2021.

¹³⁷¹ Ι.Τσίγκανου, «Η Έρευνα Τεκμηρίων», στο Κ.Φελλάς- Δ.Μπαλούρδος (επιμ) (2015), ό.π., σ. 211 κε.

¹³⁷² Η εμπειρική έρευνα συνίσταται στη «επιβεβαίωση ή στη διάψευση μιας ή περισσότερων υποθέσεων μέσα από τη συστηματική εξέταση ενός συνόλου δεδομένων και στη βάση μιας διαδικασίας μεθοδολογικά έγκυρης», J.P.Brodeur, «Police et recherche empirique», στο D.Szabo-M.Lebblanc (eds) *Traite de criminologie empirique*, Les presses universitaires de Montréal, 1994, σ. 221-261, όπως παρατίθεται στο Χ.Ζαραφονίτου, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004, σ. 12.

¹³⁷³ Α.Λυδάκη, *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας. Νέα έκδοση συμπληρωμένη*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη, 2012, σ.23.

απόκτησή της».¹³⁷⁴ Οι τελευταίες συνιστούν δύο διακριτές ερευνητικές διαδικασίες, γνωστές ως ποσοτική και ποιοτική μεθοδολογία.¹³⁷⁵

Αναφορικά με τον σχεδιασμό της έρευνας, έχει ιδιαίτερος τονιστεί η σπουδαιότητα και αναγκαιότητα της διευκρίνισης της θεωρητικής αφετηρίας¹³⁷⁶ του ερευνητή. Επισημαίνεται, δηλαδή, το ότι η «η επιστημονική παρατήρηση και αποτύπωση του πραγματικού συγκροτείται μέσω της θεωρίας και επηρεάζεται από αυτήν».¹³⁷⁷ Όπως επισημαίνει ο Γ.Λάζος, ο ερευνητής δεν δρα εντός ενός vacuum, αλλά είναι αναπόδραστα ενταγμένος σε μια κοινωνική και ιστορική συγκυρία, προϊόντα της οποίας συνιστούν ιδιαιτέρως πολύπλοκες διαμεσολαβήσεις, που παρεμβάλλονται μεταξύ του ερευνητή και της πραγματικότητας, προκειμένου η τελευταία να μετατραπεί από «φυσική κατάσταση» σε «ερευνητικό αντικείμενο».¹³⁷⁸ Εφόσον, δε, είναι διαμέσου της θεωρίας που ο ερευνητής «αντιλαμβάνεται, σημαίνει, δομεί και ιεραρχεί την πραγματικότητα»,¹³⁷⁹ καθίσταται αναγκαίος ο προσδιορισμός της θεωρητικής του έδρας.

Η διευκρίνιση της θεωρητικής αφετηρίας της έρευνας και, συνακόλουθα, των μεθοδολογικών επιλογών που απορρέουν από τη θεωρία, ενίοτε παρουσιάζει δυσκολίες. Στη διαπίστωση αυτή προβαίνουν πολλοί συγγραφείς, προτείνοντας παράλληλα ορισμένα «ερωτήματα προς απάντηση»¹³⁸⁰ ή στάδια σκέψης, που συμβάλλουν στην άρτια κατάρτιση του ερευνητικού σχεδιασμού. Ενδεικτικά, ο Crotty επισημαίνει τέσσερα βασικά στάδια σκέψης ή ερωτήματα, η απάντηση των οποίων είναι σημαντικό να προηγείται κάθε ερευνητικού σχεδιασμού.¹³⁸¹ Συγκεκριμένα, κάθε ερευνητής, στη φάση του σχεδιασμού της έρευνάς του, είναι σημαντικό να απαντήσει σε τέσσερα θεμελιώδη ερωτήματα: Πρώτον, «ποιες μεθόδους σκοπεύει να ακολουθήσει». Δεύτερον, «ποια μεθοδολογία διέπει την ερευνητική επιλογή για τη χρήση των εν λόγω μεθόδων». Τρίτον, «ποιες θεωρητικές παραδοχές κείνται πίσω από

¹³⁷⁴ Γ.Τσίγκανου (2015-2016) Η εκπόνηση του ερευνητικού σχεδίου, ό.π., σ.1.

¹³⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 1.

¹³⁷⁶ Γ.Λάζος (1998), ό.π.,σ. 45-53, Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 19-21, Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός, *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, Αθήνα, ΣΕΑΒ, 2015, σ.23, Μ.Crotty, *The Foundations of Social Research. Meaning and Perspective in the research process*, London –Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 1998, σ. 2-17, J.Mason, "Qualitative Researching. Second Edition", London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2002, σ. 14-22.

¹³⁷⁷ Κ.Ψυχοπαίδης, Επίμετρο: Προβλήματα θεμελίωσης των κοινωνικών επιστημών, στο Γ.Κουζέλης-Κ.Ψυχοπαίδης (επιμ) *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, Αθήνα, νήσος, 1996, σ. 545.

¹³⁷⁸ Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 45.

¹³⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 49-50.

¹³⁸⁰ J.Mason (2002), ό.π., σ. 14-22, C.Willig (2013), ό.π., σ. 65-79.

¹³⁸¹ Μ.Crotty (1998), ό.π., σ. 2-17.

την υπό συζήτηση μεθοδολογία» και, τέταρτον, «ποια επιστημολογία προσδιορίζει αυτές τις θεωρητικές παραδοχές».¹³⁸²

Προς διευκρίνιση των προαναφερθέντων, ο Crotty αναφέρεται, κατ' αρχάς, στις μεθόδους¹³⁸³ «ως τεχνικές ή διαδικασίες οι οποίες χρησιμοποιούνται για τη συλλογή και την ανάλυση των δεδομένων που συνδέονται με τα ερευνητικά ερωτήματα ή τις υποθέσεις».¹³⁸⁴ Κατά δεύτερον, επισημαίνει ότι η μεθοδολογία¹³⁸⁵ συνιστά «τη στρατηγική, το σχέδιο δράσης, τη διαδικασία που κείται πίσω από την επιλογή και τη χρήση των ιδιαίτερων μεθόδων, συνδέοντας την επιλογή και χρήση των μεθόδων αυτών με την εξαγωγή των επιθυμητών αποτελεσμάτων». Τρίτον, με τον όρο «θεωρητική προοπτική», ο Crotty αναφέρεται στη φιλοσοφική θέση που δικαιολογεί την επιλεγθείσα μεθοδολογία, παρέχοντας ένα πλαίσιο για τη διαδικασία και θεμελιώνοντας τη λογική και τα κριτήριά της»¹³⁸⁶. Τέλος, αναφέρεται στην επιστημολογία¹³⁸⁷ ως «θεωρία της γνώσης», η οποία προσδιορίζει και συγκροτεί τις θεωρητικές παραδοχές του ερευνητή και, συνακόλουθα, τη μεθοδολογία που θα επιλεγεί.¹³⁸⁸ Σημειωτέον ότι συχνά παρατηρείται ότι υπάρχει «συμμετρία και αναλογία μεταξύ της επιστημολογίας και μεθοδολογίας αφενός και των επιμέρους ερευνητικών τεχνικών που υιοθετούνται στην ερευνητική διαδικασία αφετέρου».¹³⁸⁹ Υπό άλλη διατύπωση, η επιλογή μιας μεθόδου δεν είναι ουδέτερη ή τυχαία, αλλά εμφορείται, σε κάποιο έστω βαθμό, από ευρύτερες επιστημολογικές παραδοχές.¹³⁹⁰ Συνακόλουθα,

¹³⁸²Στο ίδιο, σ. 3.

¹³⁸³Επίσης, η λέξη «μέθοδος» συνίσταται από τα συνθετικά μετά και οδός και αρχικώς σήμαινε το «οδεύειν (υπάγειν) οπίσω από τι, καταδίωξη δηλαδή, ή αναζήτηση». Αργότερα, έλαβε τη σημασία «της έρευνας για την αναζήτηση της γνώσης, καθώς και του συστήματος βάσει του οποίου αυτή επιτυγχάνεται», όπως αναφέρεται στο Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ.18.

¹³⁸⁴Μ. Crotty (1998), ό.π., σ. 3.

¹³⁸⁵Διευκρινίζεται, επίσης, ότι η μεθοδολογία συνίσταται «στον κλάδο εκείνο της λογικής που μελετά επιστημονικά και αναλύει τις μεθόδους των επί μέρους επιστημών, όπως αναφέρεται στο Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 18. Επίσης, ο όρος αναφέρεται στη φιλοσοφική «στάση» ή την κοσμοθεωρία που υποβόσκει και προσδιορίζει το ύφος της έρευνας, όπως αναφέρεται στο R.Sapsford, λήμμα *Methodology*, στο V.Jupp (ed) *The Sage Dictionary of Social Research Methods*, London –Thousand Oaks-NewDelhi, SagePublications, 2006, σ. 175. Συνακόλουθα, η μεθοδολογία συνδέεται με την προσέγγιση ή το «παράδειγμα» επί του οποίου εδράζεται η εκάστοτε έρευνα, όπως αναφέρεται στο L.Blaxter-C.Hughes-M.Tight (2006), ό.π., σ. 58.

¹³⁸⁶Μ. Crotty (1998), ό.π., σ. 3.

¹³⁸⁷Κατά τη Grawitz, η επιστημολογία «αποτελεί κριτική μελέτη των αρχών, των υποθέσεων και των αποτελεσμάτων μιας επιστήμης, που στοχεύει στο να καθορίσει τη λογική προέλευσή τους, την αξία τους και την αντικειμενική εμβέλειά τους», στο M.Grawitz, *Μέθοδοι των κοινωνικών επιστημών*, μτφρ. Ε.Αστερίου, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 2006, σ. 624.

¹³⁸⁸Μ. Crotty (1998), ό.π., σ. 3.

¹³⁸⁹Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π, σ.14.

¹³⁹⁰Στο ίδιο, σ. 14.

όπως παρατηρεί η C.Willig, δεν είναι όλες οι μέθοδοι έρευνας εξίσου συμβατές με όλες τις μεθοδολογίες.¹³⁹¹

Βάσει της πρότασης του Crotty, εξετάστηκαν τα προαναφερθέντα ερωτήματα σε συνάρτηση με το θέμα που επιλέχθηκε στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού πονήματος. Σύμφωνα με τον ίδιο, η επιστημολογία λειτουργεί σαν «ομπρέλα» σε κάθε έρευνα και αυτή πρέπει να καθοδηγεί τον ερευνητή στο πώς θα διενεργήσει τη μελέτη του.¹³⁹² Είναι, λοιπόν, σημαντικό, ως πρώτο βήμα, να προσδιοριστεί η επιστημολογία που ενδείκνυται να επιλεγεί για τον σχεδιασμό της παρούσας έρευνας, στο πλαίσιο της οποίας, όπως προαναφέρθηκε, εξετάζεται το ζήτημα των ναρκωτικών υπό την οπτική του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου διαχείρισής του και, συνακόλουθα, η διττή μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη. Αναλυτικότερα, η πράξη της χρήσης παράνομων ψυχοτρόπων ουσιών αντιμετωπίζεται θεσμικά αφενός μεν ως έγκλημα και αφετέρου ως ασθένεια/διαταραχή¹³⁹³, στην περίπτωση που μπορεί να διαγνωστεί ουσιοεξάρτηση. Πρόκειται, επομένως για την εγκληματοποίηση¹³⁹⁴ της συμπεριφοράς, εφόσον έχει υπαχθεί στη δικαιοδοσία του Συστήματος Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης¹³⁹⁵ και της έχει αποδοθεί επισήμως ο χαρακτηρισμός του εγκλήματος, και, συγχρόνως την ιατρικοποίησή¹³⁹⁶ της, μέσω της υπαγωγής της στο πεδίο παρέμβασης της ιατρικής και του χαρακτηρισμού της ως ψυχικής διαταραχής.

Στο πλαίσιο του παρόντος εγχειρήματος, μία βασική επιστημολογική θέση συνίσταται στη μη υιοθέτηση της θεώρησης βάσει της οποίας το έγκλημα συνιστά «μια κοινωνική πραγματικότητα που προϋπάρχει του νόμου και αποτελεί τον λόγο της αρνητικής αξιολόγησης που εκφράζει ο νόμος».¹³⁹⁷ Υιοθετείται, επομένως, η αμφισβήτηση της θεώρησης του εγκλήματος σαν συμπεριφοράς της οποίας ορισμένες εσωτερικές ιδιότητες τη διαφοροποιούν από τη μη εγκληματική συμπεριφορά.¹³⁹⁸ Συνακόλουθα, η τιμώρηση της συμπεριφοράς από τον ποινικό νόμο θεωρείται πως αποτελεί ένα εξωτερικό χαρακτηριστικό και αυτό ακριβώς είναι που τη διακρίνει από

¹³⁹¹C.Willig (2013), ό.π., σ. 85.

¹³⁹²M.Crotty (1998), ό.π., σ. 4-5.

¹³⁹³B.J.Sadock-V.ASadock (2015), ό.π., σ. 105.

¹³⁹⁴K.Chadwick-P.Scraton, λήμμα criminalization, στο E. McLaughlin and J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 68.

¹³⁹⁵Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 9.

¹³⁹⁶P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

¹³⁹⁷Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 10-11.

¹³⁹⁸Στο ίδιο, σ. 15.

τη μη εγκληματική συμπεριφορά.¹³⁹⁹ Η οπτική, συνεπώς, η οποία προκρίνεται βασίζεται στη θεώρηση του εγκλήματος ως κοινωνικής κατασκευής,¹⁴⁰⁰ η οποία προκύπτει μέσω της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης στο πλαίσιο μιας δεδομένης κοινωνικο-ιστορικής συγκυρίας.¹⁴⁰¹ Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι η υιοθέτηση, λόγου χάριν, της γνωσιολογικής άποψης περί της ύπαρξης μίας αντικειμενικής πραγματικότητας και περί της δυνατότητας που παρέχεται στον ερευνητή να συλλάβει την αλήθεια και το νόημα των πραγμάτων μέσω της έρευνας, είναι μάλλον αδόκιμη στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας. Συνεπώς, η απόρριψη αυτής της άποψης για την ανθρώπινη γνώση οδηγεί στη σύμπλευση με την επιστημολογία που, ομοίως, δεν υιοθετεί την εν λόγω άποψη.

Μια τέτοια επιστημολογία είναι ο κονστρουκτιονισμός, ένα σημαντικό θεωρητικό ρεύμα του εικοστού αιώνα, που εμπεριέχει τον κονστρουκτιβισμό, τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό και τον κοινωνικό κονστρουκτιονισμό.¹⁴⁰² Πρόκειται για ένα ιδιαιτέρως ευρύ πεδίο, εντός του οποίου έχει αναπτυχθεί μια πληθώρα εννοιών και θεωρήσεων. Όπως επισημαίνουν οι Berger και Luckmann, η κονστρουκτιονιστική σκέψη κυριαρχείται από δύο κομβικές έννοιες: την πραγματικότητα και τη γνώση. Τα αντίστοιχα ερωτήματα, εξάλλου, δηλαδή το «τι είναι πραγματικό» και «πώς μαθαίνει κανείς»¹⁴⁰³ έχουν μια μακρά παρουσία στη φιλοσοφική γραμματεία.¹⁴⁰⁴ Αδρομερώς, βάσει της κονστρουκτιονιστικής οπτικής, αμφισβητείται η ύπαρξη «αντικειμενικοτήτων» και υποστηρίζεται ότι η πραγματικότητα είναι κοινωνικά κατασκευασμένη, διότι τόσο τα φαινόμενα του κοινωνικού και του πολιτισμικού κόσμου όσο και τα νοήματά τους δημιουργούνται κατά την ανθρώπινη αλληλεπίδραση.¹⁴⁰⁵

Συνοψίζοντας τις βασικές «αρχές» που διαχωρίζουν την κονστρουκτιονιστική σκέψη από την ουσιοκρατία, λόγου χάριν, η Burr¹⁴⁰⁶ αναφέρεται, κατ' αρχάς, στην κριτική στάση απέναντι στην αντίληψη ότι η γνώση και οι τρόποι με την οποία την αποκτά

¹³⁹⁹Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁴⁰⁰Στο ίδιο, σ. 16.

¹⁴⁰¹Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 25.

¹⁴⁰²Α. Hepburn, λήμμα *constructionism*, στο V. Jupp (ed) (2006), ό.π., σ. 38.

¹⁴⁰³Κ. J. Gergen, *An invitation to social construction*, London, Sage Publications, 1999, σ. 9.

¹⁴⁰⁴P. L. Berger-T. Luckmann, *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, London-New York, Penguin Books, 1966, σ. 13.

¹⁴⁰⁵M. Crotty (1998), ό.π., σ. 8-9.

¹⁴⁰⁶V. Burr (2006), ό.π., σ. 2-3.

κανείς είναι δεδομένοι. Οι κονστρουκτιονιστές αμφισβητούν την αντίληψη βάσει της οποίας η γνώση κατακτάται κατόπιν αντικειμενικής και απροκατάληπτης παρατήρησης. Τουναντίον, ισχυρίζονται ότι αυτό που υπάρχει είναι αυτό που εκλαμβάνει κανείς ως υπάρχον.¹⁴⁰⁷ Δεύτερη θεμελιώδης παραδοχή συνιστά η αναγνώριση της ιστορικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας που λειτουργεί σαν πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνει χώρα το κάθε συμβάν. Η ανθρώπινη εμπειρία στο σύνολό της θεωρείται ιστορικά, γλωσσολογικά και πολιτισμικά διαμεσολαβημένη.¹⁴⁰⁸ Υπό άλλη διατύπωση, «ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο, οι κατηγορίες και οι έννοιες που χρησιμοποιούμε είναι ιστορικά και πολιτισμικά προσδιορισμένα».¹⁴⁰⁹ Ως εκ τούτου, ο τρόπος κατανόησης του κόσμου χαρακτηρίζεται από σχετικότητα, αποτελώντας παράλληλα το προϊόν μιας συγκεκριμένης κοινωνικής και ιστορικής συγκυρίας.¹⁴¹⁰ Μια τρίτη βασική κονστρουκτιονιστική παραδοχή συνίσταται στο ότι η γνώση δεν είναι κάτι που αντλείται από τον φυσικό κόσμο, αλλά κάτι που κατασκευάζεται εν μέσω καθημερινών ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων.¹⁴¹¹ Τέλος, οι κονστρουκτιβιστές υποστηρίζουν ότι η γνώση διαπλέκεται με την κοινωνική δραστηριότητα, καθώς οι περιγραφές ή οι κατασκευές του κόσμου συνεπάγονται την επικράτηση ορισμένων μορφών δράσης και τον αποκλεισμό άλλων.¹⁴¹² Κατόπιν των προαναφερθέντων, στο πλαίσιο μιας κονστρουκτιονιστικής οπτικής, μοιάζει πιο δόκιμο να γίνεται αναφορά σε «γνώσεις» και όχι στη «γνώση».¹⁴¹³

Η αξιοποίηση του κονστρουκτιονισμού από τις κοινωνικές επιστήμες τον έχει υπαγάγει στο λεγόμενο «ανθρωπιστικό παράδειγμα», που αντιπαρατίθεται στο φυσιοκρατικό ή θετικιστικό παράδειγμα.¹⁴¹⁴ Η λογική του ανθρωπιστικού παραδείγματος διαρθρώνεται στη βάση ορισμένων βασικών παραδοχών, οι οποίες γίνονται αποδεκτές στο πλαίσιο του παρόντος εγχειρήματος και οδήγησαν στην πρόκριση του κονστρουκτιονισμού ως επιστημολογικής «ομπρέλας» της έρευνας. Συνοπτικά, πρόκειται για την αμφισβήτηση της αντίληψης περί του «αντικειμενικού

¹⁴⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 2.

¹⁴⁰⁸ C. Willig (2013), ό.π., σ. 48.

¹⁴⁰⁹ V. Burr (2006), ό.π., σ. 3.

¹⁴¹⁰ Στο ίδιο, σ. 3, P.L. Berger-T. Luckmann (1966), ό.π., σ. 15.

¹⁴¹¹ V. Burr (2006), ό.π., σ. 3.

¹⁴¹² Στο ίδιο, σ. 3-4.

¹⁴¹³ C. Willig (2013), ό.π., σ. 48.

¹⁴¹⁴ Φ. Ίσαρη-Μ. Πουρκός (2015), ό.π., σ. 24.

παρατηρητή»¹⁴¹⁵ επιστήμονα, τη μη υιοθέτηση της αντίληψης περί της αξιολογικά ουδέτερης και ανιδιοτελούς γνώσης¹⁴¹⁶ και την απόρριψη της αντίληψης περί απλαισίων¹⁴¹⁷, άχρονων και στατικών φαινομένων¹⁴¹⁸. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, η επιλεγθείσα επιστημολογία προσδιορίζει και σχηματοποιεί τις θεωρητικές παραδοχές, δηλαδή τις φιλοσοφικές θέσεις που προσφέρουν ένα πλαίσιο για την όλη ερευνητική διαδικασία, οδηγώντας στη συνέχεια τον ερευνητή στην επιλογή της μεθοδολογίας.¹⁴¹⁹

Αναφορικά με το παρόν ερευνητικό εγχείρημα, κατόπιν της επιλογής του κονστρουκτιονισμού ως επιστημολογίας, το επόμενο βήμα έγκειται στον προσδιορισμό των θεωρητικών ιδεών και παραδοχών που θα λειτουργήσουν ως έρεισμα της ερευνητικής διαδικασίας. Βάσει των ανωτέρω διευκρινίσεων αναφορικά με το επιλεγθέν θέμα προς διερεύνηση, διαπιστώνεται ότι μια ταιριαστή θεωρητική παραδοχή συνίσταται στη θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Κομβική στη θεωρία αυτή είναι η έννοια του κοινωνικά δοσμένου νοήματος ή της σημασίας που οι άνθρωποι αποδίδουν στον κόσμο που τους περιβάλλει.¹⁴²⁰ Βάσει της θεωρίας αυτής, κάθε κοινωνική ομάδα διαθέτει ένα σύνολο συμβόλων¹⁴²¹ και συμβολικών αξιολογήσεων, που παρέχουν στα μέλη της ομάδας το πλαίσιο εντός του οποίου τα άτομα «ερμηνεύουν πράξεις και κατασκευάζουν νοήματα».¹⁴²² Ως εκ τούτου, η θεωρία ανάγει το «νόημα» ή τη «σημασία» σε καθοριστικό στοιχείο της ανθρώπινης συμπεριφοράς,¹⁴²³ υποστηρίζοντας ότι ο άνθρωπος ενεργεί έναντι μιας κατάστασης ανάλογα με τη «σημασία» την οποία έχει για τον ίδιο η κατάσταση αυτή. Η δε σημασία απορρέει από την αλληλεπίδραση του εκάστοτε ατόμου με τον περίγυρό του,¹⁴²⁴

¹⁴¹⁵Στοιδίο, σ. 24, Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 41, C.Willig (2013), ό.π., σ. 62, T.May, *Social Research. Issues, Methods and Process. Fourth Edition*, Mc-Graw Hill-New York, Open University Press, 2010, σ. 10, H.Becker, Whose side are we on?, *Social Problems*, VOL.14, No.3. (Winter, 1967), σ. 245.

¹⁴¹⁶V.Burr (2006), ό.π., σ. 110-111. Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π, σ.25.

¹⁴¹⁷Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 26.

¹⁴¹⁸Στο ίδιο, σ. 27.

¹⁴¹⁹M.Crotty (1998), ό.π., σ. 3-9.

¹⁴²⁰S.Taylor et al, (2016), *Introduction to Qualitative Research Methods. A Guidebook and Resource. Fourth edition*, New Jersey, Wiley and Sons, 2016, σ. 12.

¹⁴²¹Τα σύμβολα είναι δημιουργημένες λέξεις, πράξεις και αντικείμενα και συνιστούν βασική προϋπόθεση επικοινωνίας τόσο μεταξύ ατόμων όσο και μεταξύ ομάδων. Ως εκ τούτου, είναι πολύ σημαντικά τόσο για το άτομο όσο και για την κοινωνική οργάνωση. Σημειώνεται, δε, ότι οι αξίες, οι κανόνες και οι στόχοι είναι σύνολο συμβόλων, βάσει των οποίων εξελίσσεται η κοινωνικοποίηση, στο Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 111-112.

¹⁴²²Στο ίδιο, σ. 111.

¹⁴²³Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π, σ. 18.

¹⁴²⁴Στο ίδιο, σ. 18-19.

συνεπώς δεν συνιστά εγγενές χαρακτηριστικό κάποιου πράγματος ή πράξης, αλλά κοινωνικό προϊόν.¹⁴²⁵ Σημειωτέον ότι η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης εστιάζει στη μελέτη της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, θεωρώντας την πρωταρχική αιτία της ανθρώπινης πράξης. Απορρίπτει, δε, τόσο την αρχή της ελευθερίας της βούλησης, όσο και την ετεραρχία, θεωρώντας το άτομο συγχρόνως ετεροκαθοριζόμενο και ελεύθερο.¹⁴²⁶ Παράλληλα, υπό την οπτική της συμβολικής αλληλεπίδρασης, ο «κόσμος» συνιστά προϊόν της προαναφερθείσας ανθρώπινης συμμετοχής και «διαπραγμάτευσης» και συνακόλουθα, δεν παραμένει αμετάβλητος αλλά αλλάζει εν μέσω της διαρκούς ανθρώπινης αλληλεπίδρασης¹⁴²⁷, που εκλαμβάνεται σαν μια «δυναμική διαδικασία ερμηνείας»¹⁴²⁸ του κόσμου.

Τέλος, η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης αξιοποιήθηκε στο πεδίο της εγκληματολογίας και της μελέτης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, με «προϊόν» τη θεωρία της ετικέτας ή labeling approach¹⁴²⁹, η οποία συνέβαλε στην προώθηση της εγκληματολογικής σκέψης εκτός των ορίων που έθετε το παράδειγμα του περάσματος στην πράξη.¹⁴³⁰ Η σημαντική συμβολή της έγκειται στην αποκάλυψη του δημιουργικού ρόλου της κοινωνικής αντίδρασης στην παραγωγή του εγκλήματος και του εγκληματία, η οποία επιτυγχάνεται με τον ορισμό συμπεριφορών ως εγκληματικών και, συνακόλουθα, την «απονομή της ιδιότητας του εγκληματία» στα άτομα.¹⁴³¹ Υπό άλλη διατύπωση, το έγκλημα δεν καθορίζεται με βάση μια «εσωτερική ιδιότητα» της συμπεριφοράς αλλά ανάλογα με τη σημασία η οποία αποδίδεται στην εν λόγω συμπεριφορά εντός ενός δεδομένου κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.¹⁴³²

Βάσει αυτής της θεώρησης, το έγκλημα αποσυνδέεται από ηθικές και νομικές σταθερές, καθώς αυτό που αντανακλάται στην έννοια του εγκλήματος δεν είναι παρά οι αξίες και οι επιλογές συγκεκριμένων ομάδων οι οποίες διαθέτουν την απαιτούμενη ισχύ ώστε να επιβάλλουν τις απόψεις τους για τις «σωστές» και «λανθασμένες» συμπεριφορές, εγκληματοποιώντας κάποιες από αυτές.¹⁴³³ Επομένως, το έγκλημα δεν

¹⁴²⁵ S. Taylor et al, (2016), ό.π., σ. 12.

¹⁴²⁶ Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 113-114.

¹⁴²⁷ C. Willig (2013), ό.π., σ. 241.

¹⁴²⁸ S. Taylor et al, (2016), ό.π., σ. 13.

¹⁴²⁹ Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 111, S. Taylor et al, (2016), ό.π., σ. 13.

¹⁴³⁰ Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 21.

¹⁴³¹ Στο ίδιο, σ. 21.

¹⁴³² Στο ίδιο, σ. 19

¹⁴³³ Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 115.

θεωρείται σαν εγγενώς «κακή» πράξη, εφόσον οι χαρακτηρισμοί «έγκλημα» και «εγκληματίας» είναι εξωτερικοί της πράξης και του πράττοντος.¹⁴³⁴ Η πράξη δεν εμπεριέχει το νόημά της, άρα το νόημα της πράξης κατασκευάζεται από την αντίδραση του κοινωνικού ακροατηρίου. Συνακόλουθα, η εγκληματική πράξη είναι αυτή που χαρακτηρίζεται ως τέτοια από τους ανθρώπους.¹⁴³⁵ Όπως επισημαίνει ο Becker, «η παρέκκλιση συνιστά μάλλον το επακόλουθο της εφαρμογής των κανόνων και κυρώσεων από τρίτους σε έναν παραβάτη. Ο παρεκκλίνων είναι κάποιος στον οποίο εφαρμόστηκε επιτυχώς αυτή η ετικέτα. Παρεκκλίνουσα είναι η συμπεριφορά την οποία έτσι ετικετάρουν οι άνθρωποι».¹⁴³⁶

Σε αντιστοιχία με τα ανωτέρω, το περιεχόμενο των εννοιών «έγκλημα» και «παρέκκλιση» δεν χαρακτηρίζεται από «οικουμενικότητα», αλλά από σχετικότητα, συναρτώμενο άλλωστε με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές δομές και τις δυναμικές αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτό το πλαίσιο.¹⁴³⁷ Συνακόλουθα, οι νόμοι και οι κοινωνικοί κανόνες δεν θεωρούνται δεδομένοι, αλλά εκλαμβάνονται ως προϊόντα του πλαισίου εντός του οποίου παρήχθησαν, εν μέσω μάλιστα διαπραγματεύσεων και συγκρούσεων.¹⁴³⁸ Εν ολίγοις, καθίσταται σαφές ότι η «εγκληματική πράξη» δεν διαθέτει μια εσωτερική ιδιότητα¹⁴³⁹ ικανή να τη διαχωρίσει από τη «μη εγκληματική πράξη».¹⁴⁴⁰ Τουναντίον, η εγκληματική πράξη ενδέχεται να είναι μια οποιαδήποτε πράξη, στην οποία, μέσω της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης σε ένα δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο, αποδίδεται ο χαρακτηρισμός του εγκλήματος. Για παράδειγμα, η αφαίρεσης της ανθρώπινης ζωής μπορεί να επενδυθεί με διάφορες σημασίες, αναλόγως του πλαισίου και της ερμηνείας που αποδίδεται στην εν λόγω πράξη: λόγου χάριν, η θανάτωση ενός ανθρώπου μπορεί να λάβει τη σημασία της ηρωικής πράξης, της αυτοάμυνας ή της προσχεδιασμένης εγκληματικής ενέργειας.

¹⁴³⁴ Στο ίδιο, σ. 115.

¹⁴³⁵ Στο ίδιο, σ. 115.

¹⁴³⁶ H.Becker (1997), ό.π.,σ. 9.

¹⁴³⁷ J.Muncie, λήμμα «Labelling» στο E.McLaughlin and J.Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 160.

¹⁴³⁸ J. Muncie, 'Labelling, Social Reaction and Social Constructionism', στο E.McLaughlin –T.Newburn, *The Sage Handbook of criminological theory*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2013, σ. 141.

¹⁴³⁹ K.T.Erikson, Notes on the Sociology of deviance, *Social Problems*, 9, 1962, σ. 308, Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ.15, N.Christie, 'Between Civility and State', στο V.Ruggiero-N.South-I.Taylor (eds), *The new European Criminology: Crime and social order in Europe*, London-New York, Routledge, 1998, σ. 121.

Ομοίως, αναφορικά με το ζήτημα των ναρκωτικών, καθίσταται σαφές ότι η σημασία που αποδίδεται σε σχετικές πράξεις όπως η κατανάλωση ή η πώληση ουσιών δεν είναι μία και δεδομένη, αλλά ποικίλει σημαντικά ανάλογα με τον τόπο, τον χρόνο και το κοινωνικό πλαίσιο. Ακόμα και σε μία δεδομένη γεωγραφική περιοχή, μπορεί κανείς να παρατηρήσει τις κινήσεις της εγκληματοποίησης και, συν τω χρόνω, της απεγκληματοποίησης μιας δεδομένης συμπεριφοράς. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Καναδά, ενός κράτους στο οποίο η χρήση κάνναβης ήταν κατά το απώτερο παρελθόν νόμιμη και κατέστη παράνομη το 1923, για να καταστεί ξανά νόμιμη περίπου εκατό χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 2018, με το Cannabis Act (Bill C 45).

Βάσει του σχήματος που προτείνει ο Crotty, με τον προσδιορισμό των θεωρητικών ιδεών/παραδοχών που διαπνέουν την έρευνα, συναρτάται ο προσδιορισμός της μεθοδολογίας¹⁴⁴¹ με την έννοια «της θεωρητικής θεμελίωσης της χρήσης των μεθόδων και των ειδών της γνώσης που αυτές μπορούν να παράγουν»¹⁴⁴² ή του «εργαλείου σκέψης που καθοδηγεί το πώς ένας ερευνητής θα μπορούσε να πλαισιώσει τα ερευνητικά του ερωτήματα και το τι επιλογές θα κάνει σχετικά με τις τεχνικές ή μεθόδους έρευνας συλλογής δεδομένων και αργότερα ανάλυσης και ερμηνείας τους».¹⁴⁴³ Συνεπώς, καθίσταται σαφές το ότι οι μεθοδολογικές επιλογές δεν είναι ανεξάρτητες από τις επιλογές που συνδέονται με τις θεωρητικές προοπτικές και την επιστημολογία που υιοθετείται.¹⁴⁴⁴ Όπως παρατηρούν οι Ίσαρη και Πουρκός, η μεθοδολογία «συνδέει τα ζητήματα του θεωρητικού και αφαιρετικού επιπέδου της επιστημολογίας με το μηχανικό επίπεδο των τεχνικών ή μεθόδων έρευνας»¹⁴⁴⁵. Αναφορικά, λοιπόν, με τη μεθοδολογία που κρίνεται καταλληλότερη για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας σημειώνεται ότι προκρίνεται η φαινομενολογική¹⁴⁴⁶

¹⁴⁴¹Για τη «μεθοδολογία» έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί, ως εκ τούτου οι δύο που παρατίθενται στο κείμενο είναι απλώς ενδεικτικοί. Λεπτομερέστερα περί μεθοδολογίας στο τύχει διαφόρων ορισμών έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί της «μεθοδολογίας», καθώς και ότι συχνά ο όρος χρησιμοποιείται σαν να ήταν ταυτόσημος με τον όρο «μέθοδος». Μολαταύτα, ο όρος «μεθοδολογία» λειτουργεί σε ένα πιο αφαιρετικό επίπεδο από τον όρο «μέθοδος», σημαίνοντας «τις θεωρητικές παραδοχές και αξίες που υποφώσκουν σε μια συγκεκριμένη ερευνητική προσέγγιση». Είναι επίσης «η θεωρητική θεμελίωση της χρήσης των μεθόδων και των ειδών της γνώσης που μπορούν αυτές να παράγουν», όπως παρατίθεται στο Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 17. Παράλληλα, η μέθοδος αναφέρεται κυρίως σε μια συγκεκριμένη ερευνητική τεχνική, στο C.Willig (2013), ό.π., σ. 49.

¹⁴⁴²Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 17-18.

¹⁴⁴³Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁴⁴⁴Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁴⁴⁵Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁴⁴⁶Μ.Crotty (1998), ό.π., σ. 5, C.Willig (2013), ό.π., σ. 250 κε.

μεθοδολογία, η οποία θεωρείται ενδεδειγμένη για τη διερεύνηση των νοημάτων που συνδέονται με το φαινόμενο που ενδιαφέρει τον ερευνητή, είτε πρόκειται για νοήματα που απορρέουν από κείμενα είτε από δράσεις.¹⁴⁴⁷

Η εις βάθος αναφορά στη φαινομενολογία είναι ανέφικτη στο πλαίσιο της παρούσας ενότητας, καθώς πρόκειται για ένα ιδιαίτερος επιδραστικό φιλοσοφικό ρεύμα, που έχει σημειώσει μια μακρόχρονη πορεία και έχει να επιδείξει το έργο σημαντικών διανοητών, όπως ο Husserl, ο Schutz, και ο Merleau-Ponty.¹⁴⁴⁸ Κυριολεκτικά, η φαινομενολογία συνίσταται στη μελέτη του «φαινομένου», δηλαδή του τι φαίνεται στη συνείδηση του υποκειμένου και ποια είναι η εμφάνισή του.¹⁴⁴⁹ Ειδικότερα, εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο εμφανίζονται τα πράγματα στην εμπειρία των ανθρώπων, ή στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι βιώνουν τα πράγματα. Όπως χαρακτηριστικά παρατηρούν οι Berger και Luckmann, μια φαινομενολογική προσέγγιση της καθημερινής ζωής, ή μάλλον «της υποκειμενικής εμπειρίας της καθημερινής ζωής», κρατά αποστάσεις από την αναζήτηση αιτιωδών σχέσεων ή τη διατύπωση υποθέσεων προς διάψευση ή επιβεβαίωση. Απέχει επίσης από τη διατύπωση ισχυρισμών σχετικά με το οντολογικό status των αναλυόμενων φαινομένων.¹⁴⁵⁰

Η φαινομενολογία μελετά την εμπειρία της συνείδησης όπως αυτή βιώνεται υποκειμενικά. Κομβικό χαρακτηριστικό της εμπειρίας της συνείδησης είναι η σκοπιμότητά της, το ότι κατευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο¹⁴⁵¹ και του δίνει νόημα και περιεχόμενο. Συνεπώς, η συνείδηση είναι πάντοτε συνείδηση κάποιου πράγματος. Ο Husserl αξιοποίησε ιδιαίτερα την έννοια του νοήματος και εστίασε στα νοήματα που αποκτούν τα πράγματα στο πλαίσιο της υποκειμενικής εμπειρίας.¹⁴⁵² Η φαινομενολογική σκέψη, σε αντιδιαστολή με την ουσιοκρατία, εισήγαγε την ιδέα του ότι κάθε υποκείμενο νοηματοδοτεί μέσω της εμπειρίας του τα πράγματα, υπαρκτά ή ιδεατά, εξ ου και η επίδραση της φαινομενολογίας στην ανάπτυξη της «σχολής» που ασχολήθηκε με την κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας.¹⁴⁵³

¹⁴⁴⁷ Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 19, S.Taylor et al (2016), σ. 12.

¹⁴⁴⁸ R.Harre, λήμμα «phenomenology» στο V.Jupp (ed) (2006), ό.π, σ. 220-222.

¹⁴⁴⁹ Phenomenology, Stanford Encyclopedia of Philosophy, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/#WhatPhen>., τελευταία προσπέλαση 1/3/2022.

¹⁴⁵⁰ P.L. Berger-T.Luckmann (1966), ό.π., σ.34.

¹⁴⁵¹ Στο ίδιο, σ. 34.

¹⁴⁵² Phenomenology, Stanford Encyclopedia of Philosophy, ό.π.

¹⁴⁵³ R.Harre (2006), ό.π., σ. 221.

Με αφετηρία την επιλογή της φαινομενολογίας ως μεθοδολογικής κατεύθυνσης, τελικώς επιλέγονται οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας, ως «οι πλέον κατάλληλες για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων στην ολότητά τους»,¹⁴⁵⁴ εφόσον άλλωστε η ποιοτική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες ασχολείται με «κοινωνικές ποιότητες»¹⁴⁵⁵, είτε αυτές είναι ήδη γνωστές είτε μόλις ανακαλύπτονται. Σημειωτέον ότι, εξαιτίας της δυσκολίας σαφούς προσδιορισμού του περιεχομένου της έννοιας, έχουν διατυπωθεί διάφοροι ορισμοί της ποιοτικής έρευνας,¹⁴⁵⁶ η οποία μάλιστα παλαιότερα εθεωρείτο απλώς σαν συμπλήρωμα της ποσοτικής έρευνας και οριζόταν σε αντιδιαστολή με αυτήν, ως «μη ποσοτική».¹⁴⁵⁷ Πλέον, όμως, υποστηρίζεται ότι οι ποιοτικές προσεγγίσεις διαφοροποιούνται από τις ποιοτικές κυρίως λόγω του ιδιαίτερου επιστημολογικού τους υποβάθρου.¹⁴⁵⁸

Οι αρετές των ποιοτικών μεθόδου έρευνας έχουν επισημανθεί από πολλούς συγγραφείς. Κατ' αρχάς, θεωρούνται ενδεδειγμένες για να μελετηθούν τα κοινωνικά φαινόμενα «ολιστικά» και όχι κατακερματισμένα σε μεταβλητές¹⁴⁵⁹ και, συνακόλουθα, για να αναδειχθούν οι ποικίλες σημασίες με τις οποίες επενδύεται η κοινωνική εμπειρία.¹⁴⁶⁰ Επίσης, η ποιοτική έρευνα προσφέρεται για τη μελέτη «μικρών και χωροχρονικά περιορισμένων ομάδων», έχοντας τη δυνατότητα άντλησης σημαντικού πλούτου πληροφοριών σε ένα ορισμένο πλαίσιο και, επιτρέποντας, έτσι, την ανάλυση των φαινομένων και όχι την απλή φωτογράφησή τους.¹⁴⁶¹ Ορισμένα ακόμα πλεονέκτημα της ποιοτικής μεθόδου, ειδικά για το πεδίο της εγκληματολογίας, συνίστανται στο ότι μπορεί να συμβάλει στην αποτίμηση του κοινωνικού γίνεσθαι υπό πολλαπλές οπτικές, όπως του θύματος, του επαγγελματία, ή του δράστη, να λειτουργήσει συμπληρωματικά ως προς ποσοτικές μεθόδους, αλλά και να συντελέσει στον σχεδιασμό της αντεγκληματικής πολιτικής.¹⁴⁶² Η ποιοτική προσέγγιση μπορεί να εφαρμοστεί για την επεξεργασία υλικού, το οποίο έχει συγκεντρωθεί με διάφορους τρόπους,¹⁴⁶³ μεταξύ των οποίων συχνότερα αναφέρονται η προσωπική συνέντευξη, η

¹⁴⁵⁴Α.Λυδάκη (2012), ό.π, σ. 63.

¹⁴⁵⁵Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 29.

¹⁴⁵⁶Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 12.

¹⁴⁵⁷U.Flick, *Designing qualitative research*, London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore, Sage Publications, 2007, σ. ix.

¹⁴⁵⁸Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 40.

¹⁴⁵⁹S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 9.

¹⁴⁶⁰C.Willig (2013), ό.π.,σ.51.

¹⁴⁶¹Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 96-97.

¹⁴⁶²L.Noaks-E.Wincup (2004), ό.π., σ.13-16.

¹⁴⁶³Ι.Τσίγκανου (2015-2016), ό.π., σ. 10.

αφήγηση ζωής, η συμμετοχική παρατήρηση, η μελέτη περίπτωσης και η έρευνα τεκμηρίων.¹⁴⁶⁴ Τέλος, η γενικότερη στόχευσή των αποτελεσμάτων της έγκειται, όχι στη γενίκευση, αλλά στην εμβάθυνση σε μικρό αριθμό περιπτώσεων, την αποκάλυψη της ιδιαιτερότητας, και, συνακόλουθα, στην «εστίαση στο ιδιαίτερο και ανεπανάληπτο».¹⁴⁶⁵

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, η εξέταση των πιθανών ερευνητικών επιλογών οδήγησε στο να προκριθεί η έρευνα τεκμηρίων ως η πλέον κατάλληλη μέθοδος. Κατ' αρχάς, συνιστώντας ποιοτική μέθοδο, «η έρευνα τεκμηρίων είναι μια κλασική ερευνητική διαδικασία», βασιζόμενη σε δευτερογενείς πηγές υλικού.¹⁴⁶⁶ Συγκαταλέγεται, επίσης, στις «μη παρεμβατικές» μεθόδους (unobtrusive methods). Στόχος της μεθόδου αυτής είναι «η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα από τα ίχνη της, τα προϊόντα του πολιτισμού»¹⁴⁶⁷, όπως αρχειακό υλικό, υπηρεσιακές εκθέσεις και λοιπά δημόσια έγγραφα, αλλά και ιδιωτικά έγγραφα όπως ημερολόγια και επιστολές.¹⁴⁶⁸ Εξάλλου, οποιοδήποτε υλικό αρχειακού τύπου αποτελεί «τεκμήριο μιας συγκεκριμένης κοινωνικο-ιστορικής και πολιτισμικής συγκυρίας»¹⁴⁶⁹ ή, υπό άλλη διατύπωση, «προϊόν της ανθρώπινης δραστηριότητας εντός μιας κοινωνικά οργανωμένης περίπτωσης».¹⁴⁷⁰

Όπως επισημαίνει ο T.May, τα τεκμήρια αφενός μεν είναι σημαντικά ως προς την επίτευξη ερευνητικών στόχων, αφετέρου δε καθιστούν εφικτή την υλοποίηση μιας ευρείας γκάμας ερευνητικών σχεδίων.¹⁴⁷¹ Η έρευνα τεκμηρίων μπορεί να αποκαλύψει τους τρόπους με τους οποίους τα γεγονότα δομούνται, να καταστήσει ορατά φαινόμενα που διαφορετικά θα περνούσαν απαρατήρητα, να επιτρέψει την ολική μελέτη του συμβάντος σε συνάρτηση με το πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα¹⁴⁷² και να φωτίσει πτυχές του ζητήματος που συνδέονται με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.¹⁴⁷³ Ένα επιπλέον πλεονέκτημα έγκειται στο ότι καθιστά εφικτή τη σύγκριση μεταξύ, αφενός

¹⁴⁶⁴Ι.Τσίγκανου, «Η Έρευνα Τεκμηρίων», στο Κ.Φελλάς- Δ.Μπαλούρδος (επιμ) (2015), ό.π., σ. 211 κε.

¹⁴⁶⁵Φ.Ισαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 35.

¹⁴⁶⁶Ι.Τσίγκανου (2015), ό.π., σ. 212.

¹⁴⁶⁷Στο ίδιο, σ. 212. Αναλυτικότερα στο T.May (2010), ό.π., σ. 194-195.

¹⁴⁶⁸L.Noaks-E.Wincup (2004), ό.π., σ.106-107.

¹⁴⁶⁹Ι.Τσίγκανου (2015), ό.π., σ. 212.

¹⁴⁷⁰L.Prior, *Using Documents in Social Research*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage Publications, 2003, σ. 4.

¹⁴⁷¹T.May (2010), ό.π., σ. 191 κε.

¹⁴⁷²L.Prior (2003), ό.π., σ. 87.

¹⁴⁷³P.Davies-P.Francis, *Doing criminological research. Third edition*, London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore, Sage Publications, 2018, σ. 51.

μεν, της ερμηνείας του παρατηρητή/ερευνητή σχετικά με συγκεκριμένα γεγονότα, αφετέρου δε, της ερμηνείας που έχει καταγραφεί στα τεκμήρια τα οποία αναφέρονται στα εν λόγω γεγονότα.¹⁴⁷⁴ Στο πλαίσιο της έρευνας τεκμηρίων, η μελέτη των κοινωνικών φαινομένων πραγματοποιείται «μέσα από τη μελέτη του ίχνους, των αποτυπωμάτων και των ενθυμημάτων τους», χωρίς δηλαδή τη διεξαγωγή πρωτογενών διερευνήσεων.¹⁴⁷⁵ Η προαναφερθείσα «μελέτη του ίχνους» της ανθρώπινης δραστηριότητας είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μέσω «φυσικής ιχνηλασίας»¹⁴⁷⁶, μέσω της μελέτης υλικών προϊόντων ή κατασκευών¹⁴⁷⁷ και, τέλος μέσω της μελέτης ιδιωτικών ή δημόσιων εγγράφων¹⁴⁷⁸ και αρχείων.

Στην περίπτωση του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος, κρίνεται καταλληλότερη η επιλογή της τελευταίας περίπτωσης, δηλαδή της μελέτης εγγράφων και αρχείων. Αναλυτικότερα, προκρίνεται η μελέτη δημοσίων εγγράφων και, συγκεκριμένα, όπως προαναφέρθηκε, πρακτικών των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής, με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου διαχείρισης του εξαρτημένου δράστη μέσα από τον δημόσιο πολιτικό λόγο, ο οποίος μάλιστα εκφέρεται στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας. Με τον τρόπο αυτό, μελετώνται, μέσω του επιλεγμένου υλικού, το οποίο είναι μάλιστα ελεύθερα προσβάσιμο στο ευρύ κοινό, οι αντανakλάσεις του διττού χαρακτήρα της θεσμικής διαχείρισης των ναρκωτικών ως κοινωνικού προβλήματος, όπως αυτές εντοπίζονται στον λόγο των ομιλητών. Είναι, επίσης, σημαντικό να αναφερθεί ότι η επιλογή της συγκεκριμένης μεθόδου έρευνας αποσοβεί σημαντικούς δεοντολογικούς και πρακτικούς κινδύνους,¹⁴⁷⁹ που συνήθως ελλοχεύουν κατά τον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή κοινωνικής έρευνας.

¹⁴⁷⁴Τ. May (2010), ό.π., σ. 191 κε.

¹⁴⁷⁵Ι. Τσίγκανου (2015), ό.π., σ. 212.

¹⁴⁷⁶Στο ίδιο, σ. 212.

¹⁴⁷⁷Στο ίδιο, σ. 214.

¹⁴⁷⁸Στο ίδιο, σ. 215-220.

¹⁴⁷⁹Λόγου χάριν, ζητήματα σχετικά με την προσέγγιση ευάλωτων ατόμων όπως οι κρατούμενοι με προβλήματα ουσιοεξάρτησης.

γ) Το υλικό προς μελέτη

Κατόπιν των προαναφερθέντων, αναζητήθηκε εν πρώτοις και εντοπίστηκε το σύνολο των νόμων που σχετίζονται με το ζήτημα των ναρκωτικών, από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως το έτος 2020. Η σχετική νομοπαραγωγική δραστηριότητα είναι αισθητά πιο πυκνή από το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα και έπειτα, ιδίως δε κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Ιδιαίτερα σημαντικός θεωρείται ο νόμος 1729/1987, ο οποίος είχε υπάρξει αφορμή συζητήσεων¹⁴⁸⁰ και έχει σχολιαστεί εκτενώς στο πλαίσιο επιστημονικής συγγραφικής δραστηριότητας. Στα χρόνια που ακολούθησαν, ψηφίστηκαν σημαντικά νομοθετήματα σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα. Ενδεικτικά, αναφέρονται ο ν.2161/1993, ο ν.2721/1999, ο ν.3189/2003, ο ν.3727/2008, ο ν.3772/2009 και ο ν.3811/2009¹⁴⁸¹. Κατά τη δεκαετία 2010-2020, σημαντικό γεγονός συνιστά η νομοθέτηση του ν.4139/2013, ο οποίος αποτελεί έκτοτε τη βασική νομοθεσία για το ζήτημα των ναρκωτικών. Ακολούθησε ο ν.4322/2015, ο οποίος περιλαμβάνει σημαντικές σχετικές τροποποιήσεις.¹⁴⁸² Κατόπιν της ψήφισης του νόμου αυτού, δεν υπήρξε κάποια σημαντική νομοθετική εξέλιξη σχετικά με το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, ως εκ τούτου, η ανάλυση στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής σταματά στο σημείο αυτό.

Συνεπώς, αφενός μεν λόγω της παραγωγής σημαντικών νομοθετημάτων κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, αφετέρου δε λόγω της μη επισήμανσης της ύπαρξης παρόμοιου ερευνητικού εγχειρήματος, θεωρήθηκε σκόπιμη η επικέντρωση της μελέτης στο υλικό που αντιστοιχεί στο ανωτέρω χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, συγκεντρώθηκαν οι αντίστοιχες αιτιολογικές εκθέσεις, καθώς και τα πρακτικά των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής, στα οποία αποτυπώνεται η σχετική νομοθετική διαδικασία.¹⁴⁸³ Όπως επισημαίνουν οι Θανοπούλου και Τσίγκανου, ο δημόσιος λόγος καθρεφτίζει την ίδια την κοινωνία, καθώς απευθύνεται στο ευρύ κοινό και εκφέρεται από διάφορους δρώντες οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ένα ευρύ πολιτικό

¹⁴⁸⁰Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

¹⁴⁸¹Το 2006 ψηφίστηκε ο ν.3459/2006, καθώς ωστόσο πρόκειται για κωδικοποίηση ήδη υπάρχουσας νομοθεσίας, το υλικό των σχετικών συνεδριάσεων της ολομέλειας της Βουλής δεν συμπεριλήφθησαν στην παρούσα μελέτη, διότι κρίθηκε ότι δεν εισφέρει ιδιαίτερα στη διερεύνηση του θέματος.

¹⁴⁸²Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 85.

¹⁴⁸³Βουλή των Ελλήνων, «Νομοθετικό έργο. Νομοθετική Διαδικασία», όπως παρατίθεται στην ιστοσελίδα της Βουλής, ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Nomothetiki-Diadikasia>, τελευταία προσπέλαση 1/10/2021.

φάσμα.¹⁴⁸⁴ Η μελέτη, επομένως, της δημόσιας ρητορικής, μπορεί να αποτελέσει ένα προνομιακό εργαλείο με κατεύθυνση τη διερεύνηση κοινωνικών διαδικασιών, πρακτικών και στάσεων, καθώς και του τρόπου με τον οποίο οι νόμοι και οι πολιτικές κατασκευάζονται εντός του αντίστοιχου κοινωνικού πλαισίου.¹⁴⁸⁵ Δεδομένης, δε, της ιδιαιτερότητας του ελληνικού κοινοβουλίου ως πεδίου εκφοράς του δημόσιου λόγου και, κυρίως, ως χώρου όπου λαμβάνει χώρα η νομοθετική δραστηριότητα, το κοινοβούλιο επιλέγεται ως ένας προνομιακό κοινωνικό πεδίο¹⁴⁸⁶, του οποίου η μελέτη μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του μελετώμενου φαινομένου. Τα γραπτά κείμενα, εξάλλου, όταν μελετώνται σε συνάρτηση με το περιβάλλον εντός του οποίου παρήχθησαν, «έχουν πολλά να πουν για την κοινωνία στην οποία οι συγγραφείς γράφουν και οι αναγνώστες διαβάζουν».¹⁴⁸⁷

δ) Η ανάλυση του υλικού

Η ανάλυση αρχειακού υλικού συνιστά μια από τις πιο γνωστές μεθόδους κοινωνικής έρευνας, είτε πρόκειται για υλικό το οποίο προϋπάρχει της απόφασης του ερευνητή να το μελετήσει, είτε συλλέγεται ή κατασκευάζεται από τον ίδιο χάριν της έρευνας.¹⁴⁸⁸ Εύλογα, η μελέτη πρακτικών της ολομέλειας της βουλής υπάγεται στην πρώτη περίπτωση. Πρόκειται, μάλιστα, για γραπτά κείμενα, που αποτελούν το συνηθέστερα αξιοποιήσιμο υλικό στο πλαίσιο της έρευνας τεκμηρίων.¹⁴⁸⁹ Η προσέγγιση του υλικού θα γίνει, κατ' αρχάς, μέσω της θεματικής ανάλυσης, η οποία αποτελεί τη βάση για την πλειονότητα των λοιπών μεθόδων ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων.¹⁴⁹⁰ Στόχος της θεματικής ανάλυσης είναι «η αναγνώριση και η οργάνωση μοτίβων στο περιεχόμενο και το νόημα των ποιοτικών δεδομένων».¹⁴⁹¹ Υπό άλλη διατύπωση, συνίσταται στην αναζήτηση θεμάτων, ιδεών ή εννοιών¹⁴⁹² που ανακύπτουν και αξιολογούνται ως σημαντικά για τη μελέτη του ερευνώμενου

¹⁴⁸⁴M.Thanopoulou-J.Tsiganou, Representations of gender in public rhetoric. The case of law-making on immigration in the greek parliament, στοM.Verloo-M.Pantelidou Maloutas (eds), *Differences in the framing of gender inequality as a policy problem across Europe, The greek review of social research*, Athens, National Centre for Social Research (EKKE), 117 B', 2005, σ. 170.

¹⁴⁸⁵Στο ίδιο, σ. 171.

¹⁴⁸⁶Στο ίδιο, σ. 171.

¹⁴⁸⁷T.May (2010), ό.π., σ. 200. Σημειώνεται ότι όπου παρατίθενται αποσπάσματα που έχουν αντληθεί αυτούσια από τα Πρακτικά της Βουλής, διατηρείται η ορθογραφία και η σύνταξη, ακόμα και αν παρατηρούνται ορθογραφικά ή άλλα λάθη.

¹⁴⁸⁸J.Mason (2002), ό.π., σ. 103.

¹⁴⁸⁹Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 116.

¹⁴⁹⁰Στο ίδιο, σ. 116.

¹⁴⁹¹C.Willig (2013), ό.π., σ. 178.

¹⁴⁹²S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 181-182.

φαινομένου.¹⁴⁹³Επισημαίνεται, μάλιστα, η πολυγωνμία αναφορικά με τον ορισμό του τι συνιστά ένα «θέμα».¹⁴⁹⁴ Σημειωτέον, δε, ότι υφίσταται διάσταση απόψεων σχετικά και με το αν η θεματική ανάλυση αποτελεί μια αυτοτελή μέθοδο έρευνας ή απλώς ένα εργαλείο ή μια δεξιότητα σχετιζόμενη με την ποιοτική μέθοδο ανάλυσης δεδομένων.¹⁴⁹⁵

Μια επιπλέον ιδιαιτερότητα έγκειται στο ότι η θεματική ανάλυση είναι συμβατή με ένα μεγάλο εύρος επιστημολογικών θέσεων.¹⁴⁹⁶ Ως εκ τούτου, ανακύπτει ξανά το ζήτημα της σπουδαιότητας και αναγκαιότητας του προσδιορισμού της επιστημολογικής και θεωρητικής αφετηρίας του ερευνητή.¹⁴⁹⁷ Αναφορικά με τη θεματική ανάλυση, συγκεκριμένα, είναι σημαντικό το να υπάρχει σαφήνεια «σχετικά με το τι επιδιώκει να μάθει και τι αντιπροσωπεύουν τα θέματα ή τα μοτίβα που έχει εντοπίσει κατά τη διαδικασία της ανάλυσης»¹⁴⁹⁸, λόγου χάριν υποκειμενικές αντιλήψεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις, ή κατασκευές.¹⁴⁹⁹ Εν ολίγοις, το πώς προσδιορίζεται το «θέμα» εξαρτάται κυρίως από τη θεωρητική αφετηρία του εγχειρήματος και από τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων.¹⁵⁰⁰ Στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος, η επιλεγείσα επιστημολογία είναι ο κονστρουκτιονισμός και η θεωρητική προσέγγιση που διαπνέει το σχεδιασμό της έρευνας είναι η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, έκφραση της οποίας στο πεδίο της εγκληματολογίας αποτελεί η θεωρία της ετικέτας. Συνακόλουθα, τα μοτίβα ή θέματα που θα προκύψουν από την εξέταση του υλικού, θα μελετηθούν με την έννοια των κοινωνικών κατασκευών¹⁵⁰¹ και των «ετικετών» που αποδίδονται στο άτομο που έχει υπαχθεί σε μια διαδικασία σωφρονισμού και είναι εξαρτημένο από παράνομες ψυχοτρόπες ουσίες. Αναφορικά με τη διαδικασία μέσω της οποίας πραγματοποιείται η θεματική ανάλυση, προτείνεται μια αλληλουχία «βημάτων».¹⁵⁰²Εν πρώτοις, είναι απαραίτητη η εξοικείωση του ερευνητή με τα δεδομένα μέσω επαναλαμβανόμενης

¹⁴⁹³J.Fereday-E.Muir-Cochrane, «Demonstrating rigor using thematic analysis: a hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development», *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 2006, σ. 82.

¹⁴⁹⁴C.Willig (2013), ό.π., σ. 180.

¹⁴⁹⁵Στο ίδιο, σ. 179.

¹⁴⁹⁶Στο ίδιο, σ. 179-180, Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 117.

¹⁴⁹⁷Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 45, 48.

¹⁴⁹⁸Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 117.

¹⁴⁹⁹C.Willig (2013), ό.π., σ. 179-180.

¹⁵⁰⁰Στο ίδιο, σ. 182.

¹⁵⁰¹Στο ίδιο, σ. 179.

¹⁵⁰²Στο ίδιο, σ. 185-195, Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 117-120, S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 168-194, U.Flick (2007), ό.π., σ. 100-108.

προσεκτικής ανάγνωσης. Ακολουθούν η κωδικοποίηση, η αναζήτηση των θεμάτων, η επανεξέταση των θεμάτων, ο ορισμός και η ονομασία θεμάτων και, εν τέλει, η έκθεση των δεδομένων και η συγγραφή των ευρημάτων.¹⁵⁰³

ε)Τα ερευνητικά ερωτήματα

Όπως προαναφέρθηκε, οι ποιοτικές μέθοδοι αξιολογούνται ως «οι πλέον κατάλληλες για τη μελέτη των κοινωνικών φαινομένων στην ολότητά τους».¹⁵⁰⁴ Ο ερευνητής δίνει έμφαση στην πολυπλοκότητα των εξεταζόμενων περιπτώσεων, τις οποίες προσπαθεί να προσεγγίσει ολιστικά, ενώ παράλληλα αντιμετωπίζει κάθε οπτική γωνία ως άξια μελέτης.¹⁵⁰⁵ Είναι, συνεπώς, δόκιμο να αποφεύγεται ο κατακερματισμός των περιπτώσεων σε επιλεγμένες παραμέτρους (μεταβλητές).¹⁵⁰⁶ Σκοπός της έρευνας βάσει της ποιοτικής προσέγγισης, δεν είναι, άλλωστε, «ο έλεγχος προδιατυπωμένων υποθέσεων, αλλά η ανακάλυψη νέων πτυχών και διαστάσεων του εξεταζόμενου αντικειμένου και η σε βάθος κατανόησή του».¹⁵⁰⁷ Αναφορικά, ειδικώς, με την έρευνα τεκμηρίων, επισημαίνεται ότι τα τεκμήρια μπορούν να λειτουργήσουν τόσο ως πηγή πληροφοριών για το υπό εξέταση ζήτημα, όσο και ως μέσον διερεύνησης του ποιοι και γιατί τα παρήγαγαν.¹⁵⁰⁸ Παράλληλα, η μελέτη του υλικού μπορεί να οδηγήσει τόσο στην αποκάλυψη καταστάσεων¹⁵⁰⁹ όσο και στην ανακάλυψη διαδικασιών.¹⁵¹⁰ Τέλος, είναι σημαντικό να μην παραβλέπεται το ότι η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιεί λεκτικά¹⁵¹¹ και παραστατικά δεδομένα, αποσκοπώντας όχι στην εξήγηση του εκάστοτε φαινομένου, αλλά στην κατανόησή του.¹⁵¹²

Γενικώς, τα ερευνητικά ερωτήματα εξειδικεύουν τη γενική «θεματική περιοχή» της ποιοτικής έρευνας, συνεπώς η διατύπωσή τους οδηγεί στον περιορισμό του ευρύτερου

¹⁵⁰³ Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 117-120.

¹⁵⁰⁴ Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 63.

¹⁵⁰⁵ S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 9.

¹⁵⁰⁶ Γ.Τσιώλης, «Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης στην κοινωνική έρευνα: από τη θέση περί 'ρίζικής ασυμβατότητας' στο συνδυασμό ή τη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων», 2013, σ. 3, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.researchgate.net/publication/283497432, τελευταία προσπέλαση 2/10/2021.

¹⁵⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 3.

¹⁵⁰⁸ L.Noaks-E.Wincup (2004), ό.π.,σ.107.

¹⁵⁰⁹ Παραδείγματος χάριν, του τρόπου με τον οποίο μια συγκεκριμένη κατάσταση εμφανίζεται και συντηρείται, στο Ι.Τσίγκανου (2015),Η εκπόνηση του ερευνητικού σχεδίου, ό.π., σ. 6-7.

¹⁵¹⁰ Με ποιον τρόπο τα πράγματα εμφανίζονται, εξελίσσονται και αλλάζουν, στο ίδιο.

¹⁵¹¹ Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 3.

¹⁵¹² Στο ίδιο, σ. 28.

ερευνητικού πεδίου σε ένα συγκεκριμένο ερευνητικό πρόβλημα.¹⁵¹³ Όπως προαναφέρθηκε, τα ερευνητικά ερωτήματα στην ποιοτική έρευνα δεν ταυτίζονται με τις σαφώς διατυπωμένες ερευνητικές υποθέσεις που απαντώνται στην ποσοτική έρευνα, αλλά είναι ευρύτερα από τις τελευταίες.¹⁵¹⁴ Ως εκ τούτου, τα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται στο πλαίσιο μιας ποιοτικής έρευνας δεν είναι ερωτήματα τα οποία μπορεί να απαντηθούν με ένα «να» ή «όχι»,¹⁵¹⁵ αλλά είναι πιο «ανοιχτά» και προσανατολίζονται σε μια γενική κατεύθυνση και όχι σε συγκεκριμένες απαντήσεις.¹⁵¹⁶ Επομένως, αφού ο ερευνητής προσδιορίσει μια πτυχή του φαινομένου που θέλει να διερευνήσει,¹⁵¹⁷ θέτει ερωτήματα περί του «πώς»¹⁵¹⁸ αυτό συμβαίνει. Σημειώνεται, δε, ότι είναι σημαντικό για τον ερευνητή να είναι ευέλικτος και ανοιχτός στον πλούτο των θεμάτων¹⁵¹⁹ που αναδύονται, ώστε να τροποποιεί ή να επαναδιατυπώνει τα ερευνητικά ερωτήματα στη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας, όταν αυτό είναι δόκιμο.¹⁵²⁰ Η ευελιξία αυτή, εξάλλου, επιτρέπει τη «σύλληψη απρόσμενων πτυχών του υπο διερεύνηση φαινομένου».¹⁵²¹

Κατόπιν των προαναφερθέντων, στο πλαίσιο του παρόντος ερευνητικού εγχειρήματος τίθενται τρία ερευνητικά ερωτήματα, προς απάντηση των οποίων θα αξιοποιηθεί το σύνολο του υλικού που έχει αναλυθεί με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης. Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα έγκειται στο πώς διαμορφώνεται η σχέση μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, κατά το χρονικό διάστημα 1990-2020, βάσει της ανάλυσης του δημόσιου λόγου. Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα συνίσταται στο ποιες ιδιαιτερότητες, αντιφάσεις και δυσχέρειες συνεπάγεται η μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, βάσει της ανάλυσης του δημόσιου λόγου. Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα έγκειται στο ποιες σημασίες λαμβάνει, στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου, η λειτουργία των προγραμμάτων απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές.

¹⁵¹³ Στο ίδιο, σ. 78.

¹⁵¹⁴ Στο ίδιο, σ. 78.

¹⁵¹⁵ C. Willig (2013), ό.π., σ. 99.

¹⁵¹⁶ Φ. Ίσαρη-Μ. Πουρκός (2015), ό.π., σ. 78.

¹⁵¹⁷ C. Willig (2013) ό.π., σ. 159.

¹⁵¹⁸ Στο ίδιο, σ. 100, S. Tayloreταλ (2016), ό.π., σ. 43.

¹⁵¹⁹ L. Noaks-E. Wincup (2004), ό.π., σ. 122.

¹⁵²⁰ C. Willig (2013), ό.π., σ. 100, Φ. Ίσαρη-Μ. Πουρκός (2015), ό.π., σ. 78.

¹⁵²¹ Φ. Ίσαρη-Μ. Πουρκός (2015), ό.π., σ. 78.

στ) Περιορισμοί της παρούσας έρευνας

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η παρούσα διατριβή μελετά, μέσω της θεματικής ανάλυσης, την ιδιαίτερη σχέση μεταξύ του ιατρικού και του ποινικού μοντέλου, όπως αυτή αναπτύσσεται στο πλαίσιο της μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου σε σωφρονιστικό περιβάλλον. Το υλικό που αναλύθηκε συνίσταται σε πρακτικά της ολομέλειας της Βουλής, στα οποία αποτυπώνονται οι νομοθετικές εργασίες που προηγήθηκαν της ψήφισης νόμων σχετικών με το μελετώμενο ζήτημα, κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, δηλαδή κατά το χρονικό διάστημα 1990-2020. Επίσης, ως «εξαρτημένος εγκληματίας» θεωρήθηκε ο ενήλικος άνδρας, θεωρούμενος πως αντιπροσωπεύει τον «μέσο» εξαρτημένο δράστη εγκλήματος. Ως εκ τούτου, η παρούσα διατριβή δεν εστιάζει στις ιδιαιτερότητες τις οποίες ενδεχομένως συνεπάγεται η μεταχείριση ανήλικων εξαρτημένων παραβατών ή εξαρτημένων γυναικών που έχουν τεθεί σε διαδικασία σωφρονισμού. Εκτός αυτού, η διατριβή επικεντρώνεται στην ποιοτική ανάλυση του λόγου που εκφέρεται εντός του ελληνικού Κοινοβουλίου κατά το προαναφερθέν χρονικό διάστημα. Συνεπώς, δεν εξετάζονται άλλες μορφές λόγου, όπως ο επιστημονικός ή ο δημοσιογραφικός λόγος.

2. Η πρώτη τροποποίηση του ν.1729/1987, με κύριο στόχο τη σαφέστερη διάκριση του χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών

Η εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις»¹⁵²², συντάχθηκε τον Νοέμβριο του 1992, επί κυβερνήσεως της Νέας Δημοκρατίας. Κατ' αρχάς, οι συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης σημειώνουν, θεωρώντας το αναμφισβήτητο γεγονός, ότι «τα ναρκωτικά αποτελούν πλέον ένα από τα σημαντικότερα ιατροκοινωνικά προβλήματα- αν όχι το σημαντικότερο - στο διεθνή χώρο, γεγονός το οποίο απαιτεί συνεχή επαγρύπνηση και συμμετοχή όλων των φορέων για την αντιμετώπισή του». Συνεπώς, επισημαίνεται, πρώτον, η συνθετότητα του φαινομένου, καθώς αυτό χαρακτηρίζεται ως ιατρικό, κοινωνικό και διεθνές και, δεύτερον, ο χαρακτηρισμός του ως ιδιαίτερος σημαντικού

¹⁵²²Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε στις 15/7/1993 και απέτελεσε τον νόμο 2161/1993 «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 119/26-7-1993.

προβλήματος. Ο επιλεγθείς χαρακτηρισμός «αναμφισβήτητο γεγονός» παραπέμπει σε μια πρόσληψη του κόσμου μέσω μιας ρεαλιστικής οπτικής, βάσει της οποίας υφίσταται μια σχετικά σαφής και ευθεία σχέση ανάμεσα σε αυτό που μπορεί κανείς να δει και αυτό που συμβαίνει.¹⁵²³ Παράλληλα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η «τοξικομανία» είχε ήδη πάψει να θεωρείται απλώς ως ένα σύνθετο κοινωνικό πρόβλημα και είχε αναχθεί σε «ιδεολογικό διακύβευμα».¹⁵²⁴ Ως εκ τούτου, θεωρείται πως το πρόβλημα δεν αφορά μια μειονότητα ή μια περιορισμένη ομάδα ατόμων, αλλά πλήττει το σύνολο του πληθυσμού και την κοινωνία γενικότερα.¹⁵²⁵

Κάτι τέτοιο αντανακλάται στη διατύπωση της εισηγητικής έκθεσης, στην οποία η «τοξικομανία» χαρακτηρίζεται σαν «το μεγαλύτερο μαζήμερα κοινωνικό πρόβλημα»¹⁵²⁶. Θεωρείται, επίσης, «θέμα εθνικό», αφού «υπονομεύει τη βιολογική υπόσταση και υποβαθμίζει την ψυχική και διανοητική κατάσταση των νέων μας, που μαζί με την υπογεννητικότητα και το AIDS, αποτελούν τους μεγαλύτερους κινδύνους της φυλής μας».¹⁵²⁷ Η εξάρτηση, καλούμενη «τοξικομανία» τοποθετείται από τους συντάκτες στην ίδια κατηγορία με την υπογεννητικότητα και το AIDS, μια διατύπωση που αφενός μεν παραπέμπει στη μη-ζωή ή στη μακροπρόθεσμη μείωση του πληθυσμού, αφετέρου δε στην τοποθέτηση των τριών καταστάσεων σε μια κοινή βάση, που είναι η κατάρρευση των παραδοσιακών αξιών και η έκλυση των ηθών. Η χρήση ψυχοτρόπων ουσιών είχε εξάλλου προ πολλού συνδεθεί με τρόπους ζωής που τυγχάνουν της αποδοκιμασίας της πολιτείας και οι ουσίες οι ίδιες είχαν εκληφθεί σαν απειλή προς τη θεμελιώδη αξία της ελληνικής κοινωνίας, την οικογένεια.¹⁵²⁸ Το πρόβλημα, μάλιστα, χαρακτηρίζεται όχι μόνο κοινωνικό και εθνικό, αλλά και «απειλή για τη φυλή». Ο χαρακτηρισμός της χρήσης ουσιών σαν «εθνική απειλή» δεν ήταν κάτι πρωτόγνωρο, αντιθέτως υπήρξε κυρίαρχο μοτίβο στη ρητορική των αρχών του εικοστού αιώνα. Ιδίως κατά τη δεκαετία του 1930 είχε ιδιαίτερη απήχηση η άποψη περί του αντίκτυπου της «τοξικομανίας» στη διαίωνιση του ελληνικού έθνους, κυρίως διότι «ο τοξικομανής μπορεί να φέρει στον κόσμο παιδιά ασθενικά και άρρωστα».¹⁵²⁹

¹⁵²³C.Willig (2013), ό.π., σ. 69.

¹⁵²⁴Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

¹⁵²⁵Στο ίδιο, σ. 39-40.

¹⁵²⁶Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», σ. 1.

¹⁵²⁷Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁵²⁸Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 389.

¹⁵²⁹Στο ίδιο, σ. 302-305.

Παράλληλα, η εισηγητική έκθεση αντανakλά τη θετικιστική θεώρηση του φαινομένου, που συνίσταται στην αναζήτηση γενεσιουργών παραγόντων και τη συνακόλουθη αναζήτηση λύσεων: «Οι παράγοντες που προσδιορίζουν την επιρρέπεια στη χρήση των ναρκωτικών είναι πολυάριθμοι, ατομικοί και περιβαλλοντικοί, ακριβώς δε για το λόγο αυτόν και η αντιμετώπιση του φαινομένου της αυξημένης διάδοσης αυτών είναι αρκετά δύσκολη»¹⁵³⁰. Κατ' αυτόν τον τρόπο, παραβλέπεται ή αποσιωπάται η σημασία άλλων, κοινωνικών κυρίως παραμέτρων, καθώς και πολιτικών επιλογών που συνεπάγονται την κατασκευή του εγκλήματος.¹⁵³¹ Κατ' αντιστοιχία με τη συνθετότητα του προβλήματος, τονίζεται ότι «η πολιτεία οφείλει να παίζει πολλαπλό ρόλο και να λάβει μέριμνα...για τη θεραπευτική αντιμετώπιση και την κοινωνική επανένταξη του τοξικομανούς-αρρώστου. Τέλος, ιδιαίτερη προσπάθεια πρέπει να καταβληθεί στο χώρο της καταστολής, προκειμένου να παταχθεί ο λαθρέμπορος, που κερδοσκοπεί σε βάρος της υγείας του λαού και ειδικότερα της νεολαίας, που αποτελεί το μέλλον κάθε Έθνους»¹⁵³². Συνακόλουθα, στο πλαίσιο της «μεθοδολογίας αντιμετώπισης του σύγχρονου αυτού ιατροκοινωνικού προβλήματος», επιχειρείται, συν τοις άλλοις, «η θεραπευτική προσέγγιση των αρρώστων, εξαρτημένων ατόμων, που αποβλέπει στην εφαρμογή διαφόρων θεραπευτικών μοντέλων για τη σωματική και ψυχολογική απεξάρτηση» και η «κατασταλτική παρέμβαση του νόμου, στα πλαίσια της διώξεως των λαθρεμπόρων και της προστασίας των εξαρτημένων».¹⁵³³

Οι προαναφερθείσες διατυπώσεις αντανakλούν, εν πρώτοις, την ιατρικοποίηση¹⁵³⁴ της εξάρτησης, αφού ο «τοξικομανής» θεωρείται «άρρωστος», που πρέπει να λάβει θεραπεία. Δεύτερον, τον χαρακτηρισμό του «λαθρέμπορου» σαν κερδοσκόπου που εγκληματεί εις βάρος της υγείας του λαού και της νεολαίας. Τρίτον, τη διαμόρφωση ενός διπολικού σχήματος, στο ένα άκρο του οποίου τοποθετείται ο «τοξικομανής-άρρωστος» που πρέπει να τύχει προστασίας και στο άλλο άκρο ο «λαθρέμπορος-κερδοσκόπος», που πρέπει να διωχθεί.¹⁵³⁵ Η αντιδιαστολή του εξαρτημένου και του

¹⁵³⁰Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις»ό.π., σ. 1.

¹⁵³¹Α.Χαίδου (2020), ό.π., σ. 187.

¹⁵³²Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 1.

¹⁵³³Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁵³⁴P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4-5.

¹⁵³⁵Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 1.

εμπόρου γίνεται έτι σαφέστερη όταν οι συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης επισημαίνουν ότι «απαιτείται μια σωστή, σύγχρονη και προπαντός απλή νομοθετική ρύθμιση που να διακρίνει, κατά τρόπο αδιάβλητο, τον τοξικομανή από το λαθρέμπορο, να βοηθήσει τον πρώτο και να διώξει το δεύτερο».¹⁵³⁶ Μολαταύτα, δεν παραλείπεται η επισήμανση της «κοινωνικής επικινδυνότητας» του χρήστη, διότι, «υπό την επήρεια ενός ναρκωτικού» το άτομο δεν βλάπτει μόνο τον εαυτό του αλλά «είναι επικίνδυνο και για το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, αφού...μπορεί να προβεί σε πράξεις σε βάρος της κοινωνίας με σαφή αδικοπρακτικό χαρακτήρα».¹⁵³⁷ Πρόκειται, συνεπώς, για μια ιδιαίζουσα περίπτωση ασθενούς, ο οποίος, όντας και παραβάτης του νόμου, χαρακτηρίζεται ως φορέας μιας ιδιότητας, της επικινδυνότητας, που θεωρείται κομβικής σημασίας σημείο τομής του ποινικού και του ιατρικού ελέγχου.¹⁵³⁸ Η επικινδυνότητα έχει γενικότερα αξιοποιηθεί για να τονιστεί η αναγκαιότητα της θεραπείας, αλλά και ως κριτήριο για τον εγκλεισμό¹⁵³⁹ των πασχόντων σε ψυχιατρικά καταστήματα. Συνιστά, εξάλλου, μια ιδιότητα η οποία αποδίδεται στους ψυχικά ασθενείς, οι οποίοι θεωρούνται αναντίρρητα «ασθενείς» αλλά και πιθανώς «επικίνδυνοι».¹⁵⁴⁰ Η εξάρτηση, άλλωστε, υπαγόμενη στο πεδίο αρμοδιότητας της ψυχιατρικής, εκλαμβάνεται ως μια εκ των πολλών ψυχικών διαταραχών¹⁵⁴¹.

¹⁵³⁶Στο ίδιο, σ. 2.

¹⁵³⁸Α.Κουκουτσάκη (2002),ό.π., σ. 82.

¹⁵⁴⁰ Φ.Τσαλίκονγλου (1987), ό.π., σ. 13-16.

¹⁵⁴²Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 3.

σχήμα, αυτό του «απλού χρήστη» σε αντιδιαστολή με τον διακινητή.¹⁵⁴³ Η μεταχείριση που επιφυλάσσεται στον καθένα είναι διαφορετική. Ειδικότερα, ο χρήστης θεωρείται και αυτός άρρωστος, όπως ο «τοξικομανής»: «Η αναγνώριση του γεγονότος ότι ο χρήστης είναι άρρωστος, ο οποίος χρειάζεται ειδική μεταχείριση, αποτυπώνεται στις δυνατότητες που του παρέχονται να παρακολουθήσει ειδικό υποστηρικτικό πρόγραμμα, παράλληλα με τη δυνατότητα του δικαστηρίου να αναστέλλει την πρόοδο της δίκης»¹⁵⁴⁴. Επομένως, ο χρήστης που δεν είναι υπότροπος ούτε εξαρτημένος, μπορεί να πετύχει αναβολή της δίκης του ή να παραμείνει ατιμώρητος, εάν δηλώσει ότι επιθυμεί να παρακολουθήσει συμβουλευτικό πρόγραμμα. Όταν, δε, πρόκειται για «περιστασιακό θύμα των ναρκωτικών», η μεταχείριση μπορεί να είναι επιεικέστερη,¹⁵⁴⁵ εφόσον προβλέπεται «η έκδοση βουλεύματος ή απόφασης ότι ο υπαίτιος δεν πρέπει να τιμωρηθεί και χωρίς να διαταχθεί προηγουμένως η από μέρους του παρακολούθηση υποστηρικτικού προγράμματος, όταν το δικαστικό συμβούλιο ή το δικαστήριο, εκτιμώντας τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες έγινε η πράξη και την προσωπικότητα του δράστη, κρίνει ότι η πράξη αυτή ήταν τελείως συμπτωματική και δεν είναι πιθανό να επαναληφθεί».¹⁵⁴⁶

Παράλληλα, προτείνονται τροποποιήσεις ώστε να επιτευχθεί το αδιάβλητο της πραγματογνωμοσύνης, με σκοπό την ασφαλέστερη διάγνωση και τον εγκυρότερο διαχωρισμό των «τοξικομανών» ασθενών από τους μη «τοξικομανείς», εφόσον, όπως αναφέρεται ρητά στην εισηγητική έκθεση, η αποδοχή του ισχυρισμού «περί εξαρτήσεως» έχει «τεράστια επίπτωση στην εν γένει ποινική μεταχείριση του υπαιτίου».¹⁵⁴⁷ Στο σημείο αυτό αναδύεται μια αντίφαση, που έγκειται στο ότι στη σελίδα 4 της εισηγητικής έκθεσης ακόμα και ο απλός, μη εξαρτημένος, χρήστης χαρακτηρίζεται «άρρωστος». Υπονοείται, λοιπόν, μια κλιμάκωση του βαθμού στον οποίο είναι κανείς άρρωστος, καθώς υπονοείται ότι ο μη εξαρτημένος χρήστης είναι «λίγο» άρρωστος ή έστω μη υγιής, ενώ ο τοξικομανής «πολύ» άρρωστος. Η σύγχυση επιτείνεται από τη διατύπωση που ακολουθεί: «Οι περισσότεροι, αν όχι όλοι οι τοξικομανείς, προκειμένου να εξασφαλίσουν χρήματα για την αγορά ναρκωτικών, αναγκαστικά γίνονται διακινητές τέτοιων ουσιών».¹⁵⁴⁸ Βάσει αυτού, προτείνεται η

¹⁵⁴³ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁵⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁵⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁵⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 4.

¹⁵⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 5.

¹⁵⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 5.

«επιβολή αυστηρότερων ποινών σε τοξικομανείς χρήστες, που αποδεδειγμένα κατηγορούνται για αδικήματα των άρθρων 10, 11, 12 και 13 του παρόντος νόμου, δηλαδή βασικά εγκλήματα, διακεκριμένες και επιβαρυντικές περιπτώσεις».¹⁵⁴⁹

Παρατηρείται, συνεπώς, μια σύγχυση αναφορικά με το περιεχόμενο των όρων «τοξικομανής», «χρήστης» και «τοξικομανής χρήστης». Η σύγχυση αυτή φαίνεται να συνδέεται με την αντιφατική μεταχείριση που προβλέπεται για τον εξαρτημένο, ο οποίος άλλοτε θεωρείται «ασθενής», κυρίως όταν περιορίζεται σε απλή χρήση, και άλλοτε «λιγότερο ασθενής», όταν προβαίνει σε πράξεις όπως η διακίνηση, παρότι θεωρείται πως αναγκάζεται να ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο. Σημειωτέον ότι το συγκεκριμένο απόσπασμα της εισηγητική έκθεσης αντανakλά μια αντίληψη του «τοξικομανούς» που μοιάζει να είναι περιορισμένη στο στερεότυπο του κοινωνικά μειονεκτούντος, οικονομικά αδύναμου εξαρτημένου ατόμου, που αδυνατεί να προμηθευτεί την ουσία από την οποία είναι εξαρτημένο, ως εκ τούτου «αναγκαστικά»¹⁵⁵⁰ γίνεται διακινητής.

Στη συνέχεια, προτείνεται η ειδική μεταχείριση των εξαρτημένων ατόμων, που έχουν καταδικαστεί για οποιαδήποτε πράξη ή κηρύσσονται ανίκανοι για καταλογισμό. Είτε ως περιοριστικός όρος είτε μετά την καταδίκη, ο εξαρτημένος εισάγεται «σε ειδικό θεραπευτικό κατάστημα» για σωματική απεξάρτηση και παραμένει σε αυτό, «εάν το επιθυμεί» για «ψυχική απεξάρτηση». Ο εξαρτημένος που έχει ποινή μικρότερη των τριών ετών φυλάκισης, μπορεί να απολυθεί υπό όρο, σε περίπτωση που «παρακολουθήσει με επιτυχία» το σχετικό πρόγραμμα «ψυχικής απεξάρτησης».¹⁵⁵¹ Παράλληλα, και ο μη τιμωρητέος, δηλαδή αυτός που έχει αθωωθεί, εισάγεται για σωματική απεξάρτηση και, εάν το επιθυμεί, παραμένει για «ψυχική απεξάρτηση».¹⁵⁵² Τέλος, για το άτομο που έχει κατηγορηθεί για «αποκλειστικά δική του χρήση ναρκωτικών» και έχει εισαχθεί για θεραπεία σε θεραπευτικό κατάστημα, μπορεί να αποφασιστεί αναβολή της άσκησης ποινικής δίωξης και, αν παρακολουθήσει με επιτυχία το σχετικό πρόγραμμα, είναι δυνατόν να αποφασιστεί η οριστική αποχή από την ποινική δίωξη.

Στις προαναφερθείσες προτεινόμενες ρυθμίσεις αντανakλάται κατ' αρχάς η ιατρικοποίηση τόσο της εξάρτησης όσο και της χρήσης. Οι δύο καταστάσεις υπάγονται

¹⁵⁴⁹Στο ίδιο, σ. 5.

¹⁵⁵⁰Στο ίδιο, σ. 5.

¹⁵⁵¹Στο ίδιο, σ. 5.

¹⁵⁵²Στο ίδιο, σ. 5.

στο πεδίο παρέμβασης της ιατρικής και θεωρούνται ιάσιμες εφόσον υπάρξει «θεραπεία σε θεραπευτικό κατάστημα». Ουσιαστικά, το άτομο που είναι εξαρτημένο και που έχει ήδη καταδικαστεί για οποιαδήποτε πράξη, υποχρεωτικά εισάγεται για σωματική απεξάρτηση και προαιρετικά για «ψυχική απεξάρτηση». Εάν η ποινή είναι φυλάκιση έως τρία έτη, η επιτυχής παρακολούθηση του προγράμματος «ψυχικής απεξάρτησης» μπορεί να οδηγήσει στην υπό όρο απόλυση. Προτείνονται, λοιπόν, ορισμένα κίνητρα για να στραφεί το άτομο στη θεραπεία, ώστε να αμβλυνθεί η εμπλοκή του στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ή και να αποφευχθεί. Ανακύπτει, εύλογα, το ζήτημα της υποχρεωτικής υποβολής σε «σωματική απεξάρτηση» και εν γένει το ζήτημα του κατά πόσον αποφασίζει κανείς ελεύθερα τη συμμετοχή του σε πρόγραμμα απεξάρτησης¹⁵⁵³ όταν η άλλη οδός είναι εκείνη της εμπλοκής στο ποινικό σύστημα ή της παραμονής στη φυλακή.

α) Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης

Τα προαναφερθέντα θέματα, πέραν της εισηγητικής έκθεσης, κυριαρχούν και στον δημόσιο λόγο, παρουσιάζοντας ορισμένες αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις. Κατ' αρχάς, ένα θέμα που κυριαρχεί στον λόγο των ομιλητών είναι το δίπολο «τοξικομανής/λαθρέμπορος»¹⁵⁵⁴. Ο πρώτος θεωρείται «άρρωστος» που πρέπει να υποβληθεί σε θεραπεία, ακόμα και υποχρεωτική. Η ποινική του μεταχείριση θεωρείται πως πρέπει να είναι επιεικής, καθώς η σχετική εμπειρία δείχνει ότι η ποινική καταστολή δεν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα σε επίπεδο ειδικής πρόληψης. Αντιθέτως, ο έμπορος ναρκωτικών, συχνά καλούμενος «λαθρέμπορος», χαρακτηρίζεται σαν «επικίνδυνος εγκληματίας», που πρέπει να διωχθεί και να τύχει αυστηρότατης τιμωρίας.¹⁵⁵⁵ Παραβλέπεται, δε, το ότι η ταυτότητα του εξαρτημένου δεν αποκλείεται να συνυπάρχει με εκείνη του ατόμου που διακινεί ναρκωτικά¹⁵⁵⁶. Για να επιτευχθεί, ωστόσο, η διάκριση του «ασθενούς/εξαρτημένου» από τον «εγκληματία/διακινητή»,

¹⁵⁵³ Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 84 και Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 291-292.

¹⁵⁵⁴ Η διάκριση του «τοξικομανούς» από τον «λαθρέμπορο» συνιστά έναν από τους κύριους στόχους του νόμου, όπως αναφέρεται ρητά στην εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου, σ. 2. Η χρήση των συγκεκριμένων όρων κυριαρχεί και στον δημόσιο λόγο, όπως θα αναφερθεί στη συνέχεια.

¹⁵⁵⁵ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 2.

¹⁵⁵⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

απαιτείται η προσφυγή στην ιατρική γνώση με στόχο τη διάγνωση της «ασθένειας» της εξάρτησης.

Εξάλλου, η διάγνωση της ύπαρξης ή μη εξάρτησης, μέσω πραγματογνωμοσύνης, αποκτά θεμελιώδη σημασία, επιφέροντας σημαντικές διαφοροποιήσεις στη μεταχείριση του εγκληματία. Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι δεν είναι πάντοτε εφικτό να υπάρξει ασφαλής και αδιαμφισβήτητη διάγνωση, τόσο λόγω της φύσης της «ασθένειας» της εξάρτησης, όσο και λόγω πρακτικών δυσχερειών, όπως το ότι πολλές ουσίες δεν ανιχνεύονται λίγες μέρες μετά τη χρήση τους και το ότι οι αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες δεν επαρκούν για τη διευθέτηση όλων των αναφερόμενων περιστατικών. Ως εκ τούτου, μια από τις προτεραιότητες που προβάλλονται στον δημόσιο λόγο συνίσταται στο να καταστεί η διαδικασία της πραγματογνωμοσύνης πιο αδιάβλητη ώστε να είναι ασφαλέστερη η διάγνωση της εξάρτησης και, συνακόλουθα, η διάκριση του εξαρτημένου από τον μη εξαρτημένο. Κατόπιν των προαναφερθέντων, αναδεικνύεται η θεώρηση της εξάρτησης σαν «ιδιομορφής» ασθένειας, καθώς το εξαρτημένο άτομο χαρακτηρίζεται «άρρωστο», υπό την προϋπόθεση ότι η δραστηριότητά του περιορίζεται στη χρήση και δεν επεκτείνεται στη διακίνηση ουσιών. Παράλληλα, η απόδοση μιας αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας¹⁵⁵⁷ στο άτομο, δεν αφορά μόνο τον «επικίνδυνο εγκληματία» έμπορο, ο οποίος δεν αξίζει επιείκειας, αλλά πλήττει και τον «ασθενή» εξαρτημένο. Ευρύτατη είναι η χρήση του όρου «τοξικομανής», που απηχεί τον στιγματισμό του ατόμου, καθώς αυτό φέρεται να διακατέχεται από κάποια «μανία» κατανάλωσης τοξικών ουσιών¹⁵⁵⁸, ακόμα και όταν κάνει χρήση μη τοξικών ουσιών. Μια επιπλέον ιδιομορφία της κατασκευής της εξάρτησης στον δημόσιο λόγο έγκειται στη θεώρηση ότι ο «άρρωστος» δεν παύει να είναι και εγκληματίας, παρότι είναι «πρωτίστως» ασθενής και «δευτερευόντως» εγκληματίας, άρα και επικίνδυνος. Η επικινδυνότητά του απορρέει, εξάλλου, και από τη θεώρησή του σαν ψυχικά ασθενούς, που διακατέχεται από την προαναφερθείσα «μανία» κατανάλωσης τοξικών ουσιών.

Εν μέσω των προαναφερθεισών αντιφάσεων, διαφαίνεται η ιατρικοποίηση και μάλιστα ψυχιατρικοποίηση τόσο της χρήσης όσο και της εξάρτησης, με τη ρητή

¹⁵⁵⁷ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 19.

¹⁵⁵⁸ T.Szasz (1974), ό.π., σ. 129, P.Conrad-W.Schneider (1992), ό.π., σ. 142.

επανάληψη του ότι ο χρήστης είναι άρρωστος¹⁵⁵⁹ και το «εξαρτημένο άτομο»¹⁵⁶⁰ είναι άρρωστο. Το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία φαινομενικά υποχωρεί, ο στιγματισμός¹⁵⁶¹ όμως εξακολουθεί να υφίσταται, όπως άλλωστε και η αρνητική ηθική αξιολόγηση του ατόμου. Το εξαρτημένο άτομο, θεωρούμενο δυνάμει επικίνδυνο και ταυτόχρονα «άρρωστο», θεωρείται ανίκανο να αποφασίσει για τον εαυτό του, ως εκ τούτου δεν λείπουν οι φωνές που επικροτούν την υποχρεωτική θεραπεία. Το φαινόμενο των ναρκωτικών αντιμετωπίζεται υπό ένα θετικιστικό πρίσμα αναζήτησης αιτιών ή παραγόντων, η πολλαπλότητα των οποίων συντελεί στη δυσκολία αντιμετώπισης του προβλήματος: «Οι παράγοντες που προσδιορίζουν την επιρρέπεια στη χρήση των ναρκωτικών είναι πολυάριθμοι, ατομικοί και περιβαλλοντικοί, ακριβώς δε για το λόγο αυτόν και η αντιμετώπιση του φαινομένου της αυξημένης διάδοσης αυτών είναι αρκετά δύσκολη».¹⁵⁶² Παράλληλα, το φαινόμενο της ουσιοεξάρτησης ανάγεται σε «νούμερο ένα» κοινωνικό πρόβλημα, σε εθνικό θέμα, σε απειλή για τη νεολαία και για το μέλλον της φυλής. Παρατηρείται εδώ η αναγωγή του ζητήματος σε ιδεολογικό διακύβευμα, μια εξέλιξη που είχε λάβει χώρα κατά τη δεκαετία του 1980 και διαπιστώνεται πως επικρατεί και στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Τα θέματα που επισημάνθηκαν ανωτέρω θα παρουσιαστούν εκτενέστερα στη συνέχεια, όπως εντοπίζονται στον λόγο των πολιτικών που έλαβαν μέρος στις συνεδριάσεις της Ολομέλειας της Βουλής στις 6/7/1993, 7/7/1993, 8/7/1993, 9/7/1993 και 15/7/1993, οπότε και τελικώς ψηφίστηκε το νομοσχέδιο. Κατ' αρχάς, ένα κομβικής σημασίας μοτίβο, που κυριαρχεί, αν και με διαφοροποιήσεις, στον δημόσιο λόγο έγκειται στην ιατροκοιμημένη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου. Ως εκ τούτου, το εξαρτημένο άτομο συχνότατα χαρακτηρίζεται σαν «ασθενής» ή «άρρωστος που χρήζει θεραπείας». Η επικράτηση του χαρακτηρισμού «ασθενής» συνεπάγεται την υποχώρηση, σε κάποιο έστω βαθμό, του χαρακτηρισμού «εγκληματίας», κάτι που οδηγεί στην απόρριψη της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης, διότι δεν αρμόζει στον ασθενή, και την πρόκριση της θεραπείας ως καταλληλότερης επιλογής. Η υποχώρηση του ποινικού προτύπου μεταχείρισης αντικατοπτρίζεται στην ακόλουθη επισήμανση

¹⁵⁵⁹Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 4.

¹⁵⁶⁰Στο ίδιο, σ. 1.

¹⁵⁶¹Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 38.

¹⁵⁶²Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 1.

της Υπουργού Δικαιοσύνης: «προβλέπεται στο άρθρο 23. Ο εισαγγελέυς απέχει από την ποινική δίωξη οριστικά, εάν ο χρήστης υποβληθεί επιτυχώς σε πρόγραμμα και αποθεραπευτεί».¹⁵⁶³ Ωστόσο, λόγω ορισμένων αντιφάσεων που αναδύονται και που θα αναλυθούν στη συνέχεια, φαίνεται πως η εξάρτηση γίνεται αντιληπτή σαν μια ασθένεια «υπό προϋποθέσεις», σαν μια ιδιάζουσα περίπτωση ασθένειας. Ενδεικτική αυτής της ιδιομορφίας είναι η διατύπωση του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, που κάνει λόγο για «κατ' οικονομία» ασθένεια: «ο χρήστης ναρκωτικών είναι ένας άνθρωπος ο οποίος θέλει και πρέπει να τον βοηθήσουμε...ένας ασθενής...δε χρησιμοποιώ αυτό το χαρακτηρισμό...διότι είναι αδόκιμος ο όρος. Κατ' οικονομία μόνο το χρησιμοποιούμε για να μπορούμε να τους χαρακτηρίσουμε».¹⁵⁶⁴

Ο Υφυπουργός Υγείας συνδέει την ιατροκοποιημένη θεώρηση του χρήστη και τη συνακόλουθη επιεικέστερη ποινική μεταχείριση με την καινοτομία: «Η μία τομή είναι ότι βλέπουμε το χρήστη σαν άρρωστο. Είναι μεγάλη τομή... Και σ' αυτό τον άρρωστο δίνουμε το δικαίωμα να ενταχθεί σε θεραπευτικό πρόγραμμα, να ανασταλεί η διαδικασία της δίκης».¹⁵⁶⁵ Στον λόγο του ομιλητή αναδεικνύεται η πιθανή σύγχυση των όρων «χρήστης/εξαρτημένος» καθώς και η κατίσχυση της ιατροκοποίησης. Εφόσον όμως ο χρήστης δεν είναι και εξαρτημένος, ώστε η κατάστασή του να υπάγεται στις ασθένειες, η πρακτική στην οποία επιδίδεται γίνεται πιθανώς αντιληπτή σαν ασθένεια «ηθικής φύσεως»¹⁵⁶⁶. Σύμφωνα με τον Υφυπουργό, «Το νομοσχέδιο αυτό...αγκαλιάζει το χρήστη...Για πρώτη φορά αυτοί που έχουν ποινή μέχρι τρία χρόνια...εάν δεχθούν να ενταχθούν σε ένα υποστηρικτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, αποφυλακίζονται. Υπάρχει πιο προοδευτική διάταξη από αυτή;... Νομίζω ότι η διάταξη για το χρήστη εγγίζει την ανθρώπινη διάσταση και τελειότητα».¹⁵⁶⁷ Ο λόγος του ομιλητή συμβάλλει στην καλλιέργεια της εικόνας του κράτους πρόνοιας και της κυβέρνησης που έχει υπερβεί αγκυλώσεις του παρελθόντος και μεταχειρίζεται με ηπιότητα και ανθρωπιστική διάθεση τον παραβάτη. Η θεώρηση της θεραπευτικής μεταχείρισης σαν απόδειξη προόδου, σε αντιδιαστολή με την ποινική μεταχείριση που συνδέεται με τον

¹⁵⁶³ Πρακτικά Βουλής, Ζ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΖ', 8/7/1993, σ. 634.

¹⁵⁶⁴ Πρακτικά Βουλής, Ζ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΣΤ', 7/7/1993, σ. 512.

¹⁵⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 498.

¹⁵⁶⁶ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 17.

¹⁵⁶⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 516.

συντηρητισμό και την οπισθοδρόμηση συνιστά ένα μοτίβο που απαντάται συχνά στον δημόσιο λόγο.¹⁵⁶⁸

Στο πλαίσιο της κατίσχυσης της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου σαν ασθενούς, δεν απουσιάζει, δε, ο χαρακτηρισμός της φυλακής σαν ένα κακοποιητικό πλαίσιο και σχολείο εγκληματικότητας, που επομένως περισσότερο βλάπτει παρά ωφελεί τον εξαρτημένο-ασθενή. Η ποινική μεταχείριση χαρακτηρίζεται ακατάλληλη, ενώ αντιθέτως η πρόκριση της θεραπευτικής μεταχείρισης αναδεικνύεται σαν απόδειξη υπευθυνότητας εκ μέρους της πολιτείας. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση ομιλητή του κυβερνώντος κόμματος, της Νέας Δημοκρατίας, στην οποία απηχείται η αντίληψη περί της αποτυχίας της φυλακής σε επίπεδο ειδικής πρόληψης: «η πίστη μου υπήρξε πάντοτε ότι η θέση του χρήστη ως ασθενούς δεν είναι στη φυλακή...ο χρήστης καταλήγει σε μια φυλακή, όπου πολλαπλώς και ιδιαίτερα σεξουαλικά βιάζεται, όπου μεταβάλλεται από απλό ερασιτέχνη αντικοινωνικής συμπεριφοράς σε επαγγελματία εγκληματία, όπου μαθαίνει την τέχνη της περισσότερης κατάχρησης, αλλά και διοχέτευσης ναρκωτικών...εάν η κοινωνία...συναισθάνεται τις ...ευθύνες της σε ό,τι αφορά αυτά τα νέα παιδιά, τότε η θέση τους δεν είναι στις φυλακές. Αντίθετα, η θέση τους είναι και πρέπει να είναι, μέσα σε ειδικά θεραπευτήρια».¹⁵⁶⁹

Ο χαρακτηρισμός του εξαρτημένου ατόμου πρωτίστως σαν ασθενούς τυγχάνει ευρείας αποδοχής και τονίζεται επίσης από ομιλητές της αντιπολίτευσης. Λόγου χάριν, ομιλητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος φέρει και την ιδιότητα του γιατρού, υποστηρίζει ότι: «Όσον αφορά τη θεραπεία, ως γιατρός έχω να πω ότι ο ναρκομανής είναι ασθενής, χωρίς κανένα επιθετικό προσδιορισμό. Είναι ασθενής και σαν ασθενής πρέπει να αντιμετωπίζεται από την κοινωνία και την Πολιτεία».¹⁵⁷⁰ Ομοίως, άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αναφέρει κατηγορηματικά ότι: «Εμείς όλοι εδώ συμφωνούμε ότι πρέπει να τον αντιμετωπίζουμε σαν άρρωστο και όχι σαν εγκληματία».¹⁵⁷¹ Ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Συνασπισμού, ομοίως, με τον υφυπουργό Υγείας,¹⁵⁷² χαρακτηρίζει την ιατρικοποίηση του ζητήματος σαν προοδευτική αντίληψη, σημειώνοντας παράλληλα την αναγκαιότητα δημιουργίας της απαραίτητης υποδομής: «Είναι πρόοδος το γεγονός ότι θεωρείται πλέον ασθενής ο

¹⁵⁶⁸ Σ. Τσίλη (1995), ό.π., σ. 242.

¹⁵⁶⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 488.

¹⁵⁷⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 492.

¹⁵⁷¹ Πρακτικά Βουλής, Ζ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΕ', 6/7/1993, σ. 478.

¹⁵⁷² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 498.

χρήστης και αυτό είναι η σύγχρονη κοινωνική αντίληψη, αλλά η θεραπεία από τη στιγμή που θεωρούμε το χρήστη ασθενή προϋποθέτει μερικά τινά: Την αντίστοιχη υποδομή για να θεραπευθεί ένας ειδικός ασθενής που στην Ελλάδα δεν την έχουμε». ¹⁵⁷³

Σημειωτέον ότι ο ίδιος ομιλητής χαρακτηρίζει το άτομο «ειδικό ασθενή», μια διατύπωση που αντανακλά τις ιδιαιτερότητες τις οποίες συνεπάγεται η θεώρηση της χρήσης σαν ασθένειας. Παρατηρείται, για μια ακόμα φορά, ότι και ο απλός χρήστης δεν αποφεύγει την υπαγωγή του στην κατηγορία του ασθενούς. Συνακόλουθα με την αποδοχή της ιατρικοποίησης, ο ομιλητής αναδεικνύει τον σημαίνοντα ρόλο των ειδικών, των επαγγελματιών του κλάδου της ιατρικής, τον οποίο συνδέει με την αντίστοιχη υποχώρηση του ρόλου των επαγγελματιών του ποινικού συστήματος: «Νομίζουμε ότι η απεξάρτηση και η θεραπεία πρέπει να είναι έργο των ειδικών. Και γι' αυτό οι νομοθετικές ρυθμίσεις πρέπει να έχουν μεγαλύτερη ελαστικότητα». ¹⁵⁷⁴

Αναφερόμενος στον «χαρακτηρισμό του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς», ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού σημειώνει ότι «Η αξία αυτού του χαρακτηρισμού είναι προφανής και συνίσταται στο ότι νομιμοποιεί την απόσπαση του χρήστη από το άχαρο, το άσκοπο, απρόσφορο και απάνθρωπο πεδίο της καταστολής και ανοίγει το δρόμο για τη μεταφορά του στο ιατροκοινωνικό πεδίο» ¹⁵⁷⁵. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται το δίπολο «σωφρονιστικό πεδίο» σε αντίθεση με το «ιατροκοινωνικό πεδίο», με το πρώτο να χαρακτηρίζεται «απάνθρωπο και άσκοπο», ενώ το δεύτερο «ανθρώπινο και χρήσιμο». Το διπολικό αυτό σχήμα απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο, όπως θα δειχθεί και σε επόμενες ενότητες. Η μη αποδοχή της ιατρικοποίησης της εξάρτησης και η πρόκριση της ποινικής μεταχείρισης του εξαρτημένου προβάλλεται επίσης σαν παράλογη και μη ρεαλιστική θέση: «Θεωρούμε ότι είναι παράλογο ο εξαρτημένος να μη θεωρείται άρρωστος και θα είναι διπλά παράλογο ενώ θεωρείται άρρωστος...(ότι) θα συλλαμβάνεται». ¹⁵⁷⁶ Οι «ιατροκοινωνικές φροντίδες», στις οποίες πρέπει να στρέφονται τα εξαρτημένα άτομα αντιδιαστέλλονται με «τις αστυνομικές, δικαστικές και σωφρονιστικές υπηρεσίες που αναπαράγουν και διογκώνουν το πρόβλημα». Ο λόγος του ειδικού αγορητή του Συνασπισμού αντανακλά τη λογική της «λιγότερης ποινικής παρέμβασης», συνεπεία της άποψης ότι τα όποια οφέλη της ποινικής καταστολής εκμηδενίζονται από τον

¹⁵⁷³ Στο ίδιο, σ. 502.

¹⁵⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 502.

¹⁵⁷⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π, 6/7/1993, σ. 466.

¹⁵⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 468.

στιγματισμό και τις λοιπές δυσμενείς συνέπειες της τελευταίας.¹⁵⁷⁷ Έναντι των απρόσφορων και απάνθρωπων κατασταλτικών μηχανισμών που αναπτύσσονται ανάλογα με την εξάπλωση του φαινομένου της εξάρτησης και εν τέλει συντελούν στην ενίσχυσή του, ο ομιλητής τονίζει ότι «ενθαρρύνουμε και υποστηρίζουμε την οποιαδήποτε μέθοδο...η οποία θα προσφέρει ελπίδα αποκλιμάκωσης του φαινομένου και αποδυνάμωσης των προαναφερθέντων κατασταλτικών μηχανισμών».¹⁵⁷⁸

Η προαναφερθείσα διαπίστωση της σύγχυσης αναφορικά με το περιεχόμενο και τη χρήση των όρων «χρήστης», «τοξικομανής» και «έμπορος» αποτυπώνεται στα ερωτήματα που θέτει ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος: «Ποια είναι τα κρίσιμα σημεία, που διερωτώνται οι πάντες;...Μπορεί να γίνει ο διαχωρισμός χρήστου και εμπόρου;...Η διάκριση τοξικομανούς και ασθενούς;...Η διάκριση ενός τοξικομανούς και ενός παραβάτη του ποινικού δικαίου;».¹⁵⁷⁹ Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι θεμέλιο του σχεδίου νόμου συνιστά η διάκριση του «ασθενούς» από τον «μη ασθενή», δηλαδή του «εξαρτημένου» από τον «μη εξαρτημένο». Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι η διάκριση αυτή δεν είναι πάντα ευχερής, καθώς δεν απουσιάζουν οι αντιφάσεις: «Έγινε διάκριση του χρήστη από τον έμπορο, καθορίστηκε ότι είναι ο εξαρτημένος άρρωστος που χρειάζεται μια ειδική αντιμετώπιση από την κοινωνία. Αλλά όταν αυτός ο εξαρτημένος άρρωστος προβαίνει σε πράξεις που παραβαίνουν το Ποινικό Δίκαιο, τι θα γίνει».¹⁵⁸⁰ Στον λόγο του ομιλητή αποτυπώνεται η εύλογη αντίφαση που συνίσταται στο ότι τείνει να επικρατεί η θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς, μολαταύτα, εξακολουθεί να υφίσταται ο χαρακτηρισμός του ως εγκληματία, κάτι που είναι εύλογο, εφόσον και η απλή χρήση ουσιών συνιστά παράβαση του ποινικού νόμου.

Η συνύπαρξη του χαρακτηρισμού του ασθενούς και του εγκληματία στο ίδιο πρόσωπο αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στον λόγο του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου της Νέας Δημοκρατίας: «συνήθως δεν υπάρχει χρήστης ναρκωτικού που να μην είναι και διακινητής και να μην είναι παραβάτης του κοινού ποινικού νόμου. Γι' αυτό λέμε ότι δεν είναι μόνο άρρωστος, αλλά η αρρώστια του έχει μία κοινωνική και νομική διάσταση»¹⁵⁸¹. Το ζήτημα της κοινωνικής επικινδυνότητας του χρήστη θίγεται εξάλλου ρητά στην εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου: «υπό την επήρεια

¹⁵⁷⁷ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

¹⁵⁷⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π, 6/7/1993, σ. 468.

¹⁵⁷⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 503.

¹⁵⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 503.

¹⁵⁸¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π, 8/7/1993, σ. 639.

ενός ναρκωτικού» το άτομο δεν βλάπτει μόνο τον εαυτό του αλλά «είναι επικίνδυνο και για το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, αφού...μπορεί να προβεί σε πράξεις σε βάρος της κοινωνίας με σαφή αδικοπρακτικό χαρακτήρα».¹⁵⁸² Ο ίδιος ομιλητής αναπτύσσει περαιτέρω τη θεώρησή του, βάσει της οποίας η εξάρτηση είναι «μια αρρώστια ιδιόμορφη»: «Κατ' αρχήν ποιος είναι τοξικομανής; Λέμε ότι είναι άρρωστος. Όμως, είναι αρρώστια ιδιόμορφη για πολλούς λόγους. Κατ' αρχήν είναι εθελοντική, γιατί συμμετέχει η βούλησή του, όταν κάποιος κάνει την πρώτη ένεση ηρωίνης. Δεύτερον, δεν είναι μόνο δικό του πρόβλημα, αλλά είναι και κοινωνικό πρόβλημα, αφού κύριος φορέας διαδόσεως της τοξικομανίας είναι αυτή η στρατιά των νέων που είναι υποχρεωμένη να εξαπλώσει το ναρκωτικό, να το διαδώσει και σε άλλους».¹⁵⁸³ Αναδεικνύει, λοιπόν, το στοιχείο της ατομικής ευθύνης του ατόμου, αλλά και της επικινδυνότητάς του, εφόσον «υποχρεούται» να διαδώσει την ουσία σε άλλους. Τα στοιχεία αυτά συνδέονται με το ότι δεν παραβλέπεται ότι ο εξαρτημένος δεν παύει να είναι και εγκληματίας, άρα επικίνδυνος και υπεύθυνος για την πράξη του. Πρόκειται, συνεπώς, για ένα άτομο στο οποίο αποδίδονται ταυτόχρονα δύο αρνητικοί χαρακτηρισμοί, αυτός του «εγκληματία» και εκείνος του «αρρώστου». Ο λόγος του ομιλητή αναδεικνύει την επικινδυνότητα ως σημείο τομής του ποινικού και του ιατρικού προτύπου ελέγχου της εξάρτησης.¹⁵⁸⁴

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της εξάρτησης καθιστά έτι δυσχερέστερη την επιτυχή αντιμετώπισή της, καθώς, σύμφωνα με τον Κοινοβουλευτικό Εκπρόσωπο της Νέας Δημοκρατίας, τόσο η φυλακή όσο και το νοσοκομείο απορρίπτονται, θεωρούμενα σαν αναποτελεσματικές λύσεις: «Οπωσδήποτε δεν πρέπει να μπαίνουν στη φυλακή ούτε στο νοσοκομείο, διότι ούτε με τη φυλάκιση αντιμετωπίζεται το πρόβλημα, αλλά ούτε και κανείς θεραπεύτηκε στα νοσοκομεία». Η ιδιομορφία της εξάρτησης συνεπάγεται την αναγκαιότητα εξεύρεσης λύσεων προσαρμοσμένων στην ιδιαιτερότητα της κατάστασης: «Θα πρέπει να δίνεται το δικαίωμα...να κάνει επιλογή ο τοξικομανής. Εδώ συνίσταται η επιείκεια της Πολιτείας. Κάνει αδίκημα, δεν τον βάζει στη φυλακή και του δίνει το δικαίωμα να επιλέξει το θεραπευτήριο ή το σωφρονιστικό κατάστημα αν υπάρχει ή αν θα υπάρξει. Εδώ θα πρέπει να εξαντληθεί η επιείκεια της

¹⁵⁸²Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 2.

¹⁵⁸³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 473.

¹⁵⁸⁴Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ.82.

Πολιτείας».¹⁵⁸⁵ Ωστόσο, η σύγχυση εξακολουθεί να υφίσταται, καθώς, ενώ η φυλακή κρίνεται αναποτελεσματική, η πολιτεία θεωρείται επιεικής όταν δεν επιβάλλει τη φυλάκιση. Παράλληλα, ο «τοξικομανής» αναμφισβήτητα «κάνει αδίκημα», αλλά αν το επιλέξει μπορεί να ενταχθεί σε «θεραπευτήριο», κάτι που παρουσιάζεται σαν σημείο επιείκειας της πολιτείας, ενώ η πρόσβαση του κρατούμενου που ασθενεί σε υπηρεσίες υγείας αντίστοιχης ποιότητας με εκείνη του γενικού πληθυσμού συνιστά υποχρέωση της πολιτείας.¹⁵⁸⁶

Τη διευθέτηση της προαναφερθείσας σύγχυσης μεταξύ «χρήστη» και «εξαρτημένου» επιχειρεί ομιλητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, σημειώνοντας επίσης ότι, παρά την κρατούσα άποψη, δεν προκαλούν όλες οι παράνομες ουσίες εξάρτηση: «το θέμα των χρηστών είναι θέμα αντιμετώπισης ενός ασθενούς. Αλλά ιδιαίτερα για το χρήστη κάνναβης το να τον φυλακίσουμε ή ακόμα να τον πάμε σε θεραπευτικό πρόγραμμα όταν δεν υπάρχει θέμα έξης, ουσιαστικά τον ωθούμε προς την παρανομία ή τον ωθούμε σε μια διαδικασία που κάθε άλλο παρά τον βοηθά στο να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα».¹⁵⁸⁷ Ο ομιλητής σχολιάζει ένα από τα παράδοξα σημεία του σχεδίου νόμου, την πρόβλεψη περί υποβολής σε θεραπεία ενός μη εξαρτημένου χρήστη. Το παράδοξο έγκειται στο ότι στο πεδίο των ψυχικών διαταραχών υπάγεται μόνο η ουσιοεξάρτηση και όχι η χρήση ουσιών, επομένως ανακύπτει το ερώτημα του πώς μπορεί να υποβληθεί σε θεραπεία κάποιος που δεν ασθενεί. Το ότι κάθε χρήση οδηγεί σε εξάρτηση, άρα η ταύτιση της χρήσης με την εξάρτηση, μολονότι μη τεκμηριωμένη άποψη¹⁵⁸⁸ απαντάται αρκετά συχνά στον λόγο των ομιλητών.

Παρά τις προαναφερθείσες διαφοροποιήσεις και αντιφάσεις που εντοπίζονται στον λόγο των ομιλητών, η κατίσχυση της ιατρικοποίησης, με την έννοια της υπαγωγής της εξάρτησης στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής φαίνεται πως είχε ήδη συντελεστεί. Ειδικότερα, ορισμένοι ομιλητές αναφέρονται στην εξάρτηση ως «ψυχική ασθένεια»¹⁵⁸⁹, υπάγοντάς την στο πεδίο αρμοδιότητας της ψυχιατρικής. Το εξαρτημένο άτομο δεν θεωρείται απλώς ασθενές ή πάσχον, αλλά ψυχικά ασθενές, κάτι που συνεπάγεται τον επιπρόσθετο αρνητικό χαρακτηρισμό του, καθώς διαχρονικά η ψυχική ασθένεια ταυτίζεται με την απειλή, τη βία και την «ανεξέλεγκτη μυστηριακή

¹⁵⁸⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 474.

¹⁵⁸⁶ Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρο 27.

¹⁵⁸⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 635.

¹⁵⁸⁸ Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 53.

¹⁵⁸⁹ B.J.Sadock–V.A.Sadock (2015), ό.π., σ. 105 κ.ε και Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

δύναμη»¹⁵⁹⁰. Ορισμένοι ομιλητές αναφέρονται στην ψυχιατρικοποίηση της εξάρτησης, αποδίδοντας στο εξαρτημένο άτομο χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τα οποία το διαφοροποιούν, βάσει μιας θετικιστικής οπτικής¹⁵⁹¹, από το μη εξαρτημένο άτομο και φέρονται να λειτουργούν σαν γενεσιουργοί παράγοντες της εξάρτησης. Ούτως η άλλως το ζήτημα προσεγγίζεται υπό ένα θετικιστικό πρίσμα αναζήτησης αιτίων ή γενεσιουργών παραγόντων. Μεταξύ άλλων, ενοχοποιείται η γεωγραφική θέση της χώρας, ο σύγχρονος τρόπος ζωής, αλλά κυρίως τα «ψυχολογικά χαρακτηριστικά» των ατόμων που ξεκινούν τη χρήση και καταλήγουν στην «τοξικομανία».

Ακόμα και ο απλός χρήστης, άρα και εγκληματίας, θεωρείται πως διαθέτει ορισμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, ως «εσωτερικές ιδιότητες»¹⁵⁹², που τον διαφοροποιούν από τον μη χρήστη, άρα και μη εγκληματία: Όπως επισημαίνει ο εισηγητής της πλειοψηφίας, «παλαιότερα ενοχοποιούσαμε το φύλο, τη φυλή, το επάγγελμα, την ηλικία, το ιστορικό του ατόμου», «σήμερα εκείνο το οποίο διερευνούμε, κυρίως, είναι η προσωπικότητα του ατόμου».¹⁵⁹³ Ο λόγος του ομιλητή αντανakλά την αποδοχή της ψυχιατρικοποίησης της εξάρτησης, δηλαδή την υπαγωγή του φαινομένου στο πεδίο αρμοδιότητας της ψυχιατρικής, κάτι που άλλωστε συνιστά την κρατούσα άποψη: «Εδώ καταφεύγουμε πλέον στους ψυχιάτρους, οι οποίοι πραγματικά σ' αυτό το σημείο έχουν κάνει πολύ καλή δουλειά»¹⁵⁹⁴. Παρατίθενται, στη συνέχεια, διάφορα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των «ατόμων που χρησιμοποιούν ναρκωτικές ουσίες»¹⁵⁹⁵, όπως το ότι «είναι ευαίσθητες και ευάλωτες προσωπικότητες με ανεκπλήρωτες συναισθηματικές ανάγκες και με αξεπέραστα προβλήματα στην επικοινωνία τους και στις σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους», είναι «μοναχικά άτομα και προσπαθούν να υποκαταστήσουν τις σχέσεις τους με τους άλλους ανθρώπους, με τις ναρκωτικές ουσίες», «παρουσιάζουν έλλειψη αυτοσεβασμού», «έχουν έντονο το συναίσθημα του άγχους και της ανασφάλειας» και «αισθάνονται μειονεκτικά απέναντι στους συνανθρώπους τους».¹⁵⁹⁶ Ένα άλλο χαρακτηριστικό που αποδίδεται στους χρήστες είναι ότι «δεν μπορούν να προγραμματίσουν, δηλαδή δεν μπορούν να κάνουν μία λειτουργία εγκεφαλική, η οποία

¹⁵⁹⁰Φ.Τσαλίκoglου (1987), ό.π., σ. 13.

¹⁵⁹¹Α.Χάιδου (1996), ό.π., σ. 17.

¹⁵⁹²Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 15.

¹⁵⁹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 458.

¹⁵⁹⁴Στο ίδιο, σ. 458.

¹⁵⁹⁵Στο ίδιο, σ. 458.

¹⁵⁹⁶Στο ίδιο, σ. 458.

θα στοχεύει σε ένα μακροπρόθεσμο προγραμματισμό και υποκαθιστούν το μακροπρόθεσμο προγραμματισμό με τις ναρκωτικές ουσίες». Σημειώνεται, δε, ότι «αυτά τα άτομα ποτέ δεν φτάνουν σε ωρίμανση της προσωπικότητάς τους». Πρόκειται, παράλληλα, για άτομα που «αρνούνται το εγώ τους και κατά κάποιο τρόπο διαλέγουν τα ναρκωτικά για ένα γλυκό, εύκολο, θάνατο».¹⁵⁹⁷ Εν ολίγοις, τα άτομα που κάνουν χρήση ουσιών λαμβάνουν κατεξοχήν αρνητικούς χαρακτηρισμούς και εκλαμβάνονται μεταξύ άλλων, σαν ανώριμα, αυτοκαταστροφικά, αντικοινωνικά, με ελλείμματα στην εγκεφαλική λειτουργία τους και ανασφαλή. Διαμορφώνεται, συνεπώς, το προφίλ ενός ατόμου που σε επίπεδο προσωπικότητας υπολείπεται έναντι εκείνων που δεν κάνουν χρήση ναρκωτικών, κάτι που συνεπάγεται ότι, εφόσον «αρνούνται το εγώ τους», χρήζουν προστασίας και καθοδήγησης.

Την εν λόγω θεώρηση αποδέχονται και ομιλητές της αντιπολίτευσης, ανεξαρτήτως της πολιτικής τους τοποθέτησης. Ομιλητής του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, αναφέρεται στο φαινόμενο της συννοσηρότητας της εξάρτησης με άλλες ψυχικές διαταραχές, επισημαίνοντας την ευπάθεια και την ευαλωτότητα των χρηστών. Είναι, δε, χαρακτηριστική η επιλογή του όρου «ειδικές ανάγκες», που χρησιμοποιείται συχνά για να δηλώσει άτομα με αναπηρία: «ο χρήστης δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν κοινός εγκληματίας του κοινού ποινικού δικαίου, αλλά σαν άτομο με κάποιες ειδικές ανάγκες...τα άτομα αυτά ανήκουν στο πιο ευαίσθητο κομμάτι του λαού μας και μάλιστα στην συντριπτική τους πλειοψηφία έχουν και άλλες μορφές ψυχολογικών διαταραχών».¹⁵⁹⁸ Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ κάνει επίσης λόγο για κάποια «ιδιομορφία» του ατόμου: «Στα σκληρά ναρκωτικά καταφεύγουν εντέλει άτομα ιδιόμορφου ψυχισμού, ιδίως στη νεαρή ηλικία, που το αίσθημα της αυτοκαταστροφής είναι εντονότερο»¹⁵⁹⁹. Συνολικά, ο λόγος των ομιλητών αντανακλά τη θετικιστική θεώρηση της ύπαρξης εσωτερικών ιδιοτήτων¹⁶⁰⁰ που διαφοροποιούν το εξαρτημένο άτομο από το μη εξαρτημένο.

Απορρίπτοντας, πάντως, την άποψη περί ατομικής ευθύνης του εξαρτημένου ατόμου στην ανάπτυξη της εξάρτησής του, που είχε υποστηριχθεί από άλλο ομιλητή της Νέας Δημοκρατίας, βουλευτής του ιδίου κόμματος χαρακτηρίζει την εξάρτηση «ιδιόρρυθμη ασθένεια», αλλά όχι «εθελοντική»: «Εθελοντική δεν είναι ποτέ η ψυχασθένεια... Και

¹⁵⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 458.

¹⁵⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 476.

¹⁵⁹⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 633.

¹⁶⁰⁰ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 12-15.

πάντως αυτού του είδους η ψυχοπαθολογία μόνο σε εθελοντικές αποφάσεις ή και επιλογές δεν μπορεί να οδηγήσει».¹⁶⁰¹ Υπονοείται παράλληλα ότι η εξάρτηση μπορεί ορθώς να θεωρηθεί λόγος άρσης ή μείωσης του καταλογισμού, εφόσον δεν μπορεί να οδηγήσει σε «εθελοντικές αποφάσεις ή και επιλογές». Ο ομιλητής, αντιθέτως, επιρρίπτει ευθύνες στους εμπόρους ναρκωτικών, που κάνουν πλύση εγκεφάλου στον ασθενή, ωθώντας τον στην αυτοκαταστροφή: «Υπάρχει ένας ψυχοπαθογενής καταναγκασμός, που στην ουσία ελεγχόμενος...θα μου επιτρέψετε το νεολογισμό- "εγκεφαλοπλυνόμενος" από τους κατάλληλους εμπόρους και μέσα σε κατάλληλο κοινωνικό κλίμα, οδηγεί τον ασθενή στην αυτοκαταστροφή του»¹⁶⁰². Αναδύεται εδώ ένα ακόμα διπολικό σχήμα, αυτό του αθώου και άμοιρου ευθυνών χρήστη, άρα και ασθενούς, σε αντιδιαστολή με τον δόλιο και ύπουλο έμπορο, άρα και επικίνδυνο εγκληματία.

Εξαίρεση στη γενική τάση αποδοχής της εξάρτησης ως ασθένειας συνιστά ο λόγος του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΚΚΕ, ο οποίος επικρίνει την ιατρικοποίηση του φαινομένου και τον παραγκωνισμό της κοινωνικής του διάστασης: «Αυτό που λένε μερικές φορές ιατροκοινωνικό, πάμε να το κάνουμε ιατρικό»¹⁶⁰³. Κινούμενος βάσει μιας επίσης θετικιστικής λογικής, ο ομιλητής τονίζει την κοινωνική διάσταση των παραγόντων που ενοχοποιούνται για την εξάπλωση του φαινομένου: «τα αίτια τα οποία οδηγούν τη νεολαία στα ναρκωτικά. Είναι η ανεργία... η κοινωνική διάβρωση, η αλλαγή της οικογενειακής σύνθεσης, η υπονόμηση της οικογένειας, η οικονομική ανέχεια...η έλλειψη συστήματος παιδείας που να δημιουργεί ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Δεν μπορούμε να λέμε ότι αυτά υπάρχουν -και δω είναι η διαφωνία μου με την Επιτροπή- αλλά δεν μπορούμε να τα αλλάξουμε! Αλίμονο στη Βουλή εκείνη η οποία...λέγει ότι αυτά δεν μπορούμε να τα αλλάξουμε».¹⁶⁰⁴ Σε αντιδιαστολή με την άποψη που ενστερνίζεται η πλειονότητα των ομιλητών, βάσει της οποίας η προσπάθεια αντιμετώπισης του φαινομένου της εξάρτησης στρέφεται κυρίως στην ενθάρρυνση της θεραπείας του κάθε εξαρτημένου ατόμου, ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η μέριμνα της πολιτείας πρέπει να στραφεί στον περιορισμό των παραμέτρων της κοινωνικής ζωής που ενοχοποιούνται για την πρόκληση του προβλήματος.

¹⁶⁰¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 488.

¹⁶⁰² Στο ίδιο, σ. 488.

¹⁶⁰³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 471.

¹⁶⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 469.

Λόγω του χαρακτηρισμού του σαν «ασθενούς», είτε με όρους παθολογίας είτε με όρους ψυχοπαθολογίας, οι περισσότεροι ομιλητές συμφωνούν στο ότι το εξαρτημένο άτομο χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του φαινομένου της ιατρικοποίησης συνίσταται στο ότι η συμπεριφορά που υπάγεται στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής χαρακτηρίζεται σαν ασθένεια ή παθολογική κατάσταση, που μπορεί να ιαθεί χάρη στη συμβολή των ειδικών του αντίστοιχου κλάδου, ως φορέων της ιατρικής γνώσης.¹⁶⁰⁵ Εύλογα, λοιπόν, η αποδοχή της θεώρησης της εξάρτησης ως ασθένειας συνεπάγεται την πρόκριση της θεραπείας ως της πλέον ενδεδειγμένης οδού μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου. Κάτι τέτοιο προτείνεται, επίσης, διότι ο εξαρτημένος ως ασθενής δεν ευθύνεται για την ασθένειά του, ώστε να τιμωρηθεί στη συνέχεια για αυτή, παρότι ως προς αυτό διατυπώνεται, όπως προαναφέρθηκε, αντίλογος εκ μέρους ορισμένων ομιλητών, που εκφράζουν τις σχετικές αντιρρήσεις τους.

Μολονότι, όμως, ο δημόσιος λόγος αντανακλά τη σε σημαντικό βαθμό εδραίωση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης ως κυρίαρχης άποψης, ορισμένες αντιφάσεις είναι ενδεικτικές του ότι η θεώρηση του εξαρτημένου σαν εγκληματία κάθε άλλο παρά εξέλιπε. Το εξαρτημένο άτομο φαίνεται πως συνιστά τον αποδέκτη δύο ταυτοτήτων, του εγκληματία και του ασθενούς, που συνυπάρχουν και των οποίων η ένταση ποικίλλει αναλόγως της αντίληψης περί ποινής του ομιλητή. Η απόρριψη της ποινικής μεταχείρισης εδράζεται κυρίως σε πραγματιστικά κριτήρια και κυρίως στη διαπίστωση της αποτυχίας της φυλακής να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε ειδικοπροληπτικό επίπεδο. Οι συνθήκες που κατά τους ομιλητές επικρατούν στις ελληνικές φυλακές χαρακτηρίζονται ακατάλληλες για το εξαρτημένο άτομο και συνολικά το πεδίο της ποινικής καταστολής κρίνεται ακατάλληλο για τη μεταχείριση του, διότι θεωρείται αναποτελεσματικό σε επίπεδο ειδικής πρόληψης, αδύναμο δηλαδή να αποτρέψει το άτομο από το να εγκληματήσει ξανά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, αναδύεται στον δημόσιο λόγο ένα ακόμα δίπολο, η φυλακή σε αντιδιαστολή με το δημόσιο πρόγραμμα απεξάρτησης, η πρώτη χαρακτηριζόμενη ως ακατάλληλη για τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, ενώ το δεύτερο, χαρακτηριζόμενο ως η πλέον κατάλληλη και ανθρωπιστική επιλογή. Για μια ακόμα φορά, η φυλακή συνδέεται επίσης με τη συντήρηση και την οπισθοδρόμηση, ενώ η απεξάρτηση με μια «σύγχρονη αντίληψη». Σημειωτέον ότι το συγκεκριμένο αφήγημα

¹⁶⁰⁵P.Conrad (2007), ό.π., σ. 5.

είχε επισημανθεί στο πλαίσιο έρευνας που διεξήχθη στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η έρευνα ανέδειξε το ότι «ο κυρίαρχος λόγος που έχει διαμορφωθεί...και που ορίζεται ως προοδευτικός, αναφέρεται στη μη τιμωρία του τοξικομανή-θύματος και στην αντικατάσταση του σωφρονιστικού προτύπου από ένα πρότυπο ιατρικό-σωφρονιστικό. Ο προοδευτικός λόγος συνίσταται σε μεγάλο βαθμό στην αντικατάσταση της έννοιας της τιμωρίας, μέσω της φυλάκισης του τοξικομανή, από την έννοια της θεραπείας, μέσω της ψυχιατροποίησης της υπόστασής του».¹⁶⁰⁶ Ενώ μάλιστα η φυλακή «παρουσιάζεται ως αναχρονιστική και απάνθρωπη, το θεραπευτικό κατάστημα παρουσιάζεται σαν προοδευτικός θεσμός, δηλαδή σαν θετικό πρότυπο σε σύγκριση με το αντίθετό του, τη φυλακή».¹⁶⁰⁷

Ενδεικτικά, ο Υφυπουργός Υγείας προβάλλει σαν καινοτομία την ιατροκοιτημένη θεώρηση της εξάρτησης και την υποχώρηση του ποινικού προτύπου μεταχείρισης που προάγεται στο σχέδιο νόμου: «Η μία τομή είναι ότι βλέπουμε το χρήστη σαν άρρωστο...Και σ' αυτό τον άρρωστο δίνουμε το δικαίωμα να ενταχθεί σε θεραπευτικό πρόγραμμα, να ανασταλεί η διαδικασία της δίικης»¹⁶⁰⁸. Παρομοίως, ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού αναφέρεται στην επιλογή της κατάλληλης μεταχείρισης, όπως αυτή απορρέει από τον «χαρακτηρισμό του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς», σημειώνοντας ότι «Η αξία αυτού του χαρακτηρισμού είναι προφανής και συνίσταται στο ότι νομιμοποιεί την απόσπαση του χρήστη από το άχαρο, το άσκοπο, απρόσφορο και απάνθρωπο πεδίο της καταστολής και ανοίγει το δρόμο για τη μεταφορά του στο ιατροκοινωνικό πεδίο».¹⁶⁰⁹ Ο ειδικός κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος υποστηρίζει επίσης ένθερμα τη θεραπευτική μεταχείριση, την οποία εκλαμβάνει σαν οδό επίλυσης του προβλήματος: «το κύριο θέμα...είναι πώς θα πείσεις το χρήστη...να πάει στην κατεύθυνση της αποτοξίνωσης».¹⁶¹⁰

Σε αντιδιαστολή με την αποδοχή της θεραπείας ως ενδεδειγμένης λύσης, για έναν ομιλητή του κυβερνώντος κόμματος η θεραπεία είναι αμφίβολη, κάτι που συνδέεται με την αμφισβήτηση της θεώρησης της εξάρτησης σαν ιάσιμης ασθένειας. Ο ομιλητής εκφράζει δε, την ανησυχία του για το ενδεχόμενο η πίστη στη θεραπεία να καταλήξει στην υποτίμηση της σοβαρότητας της εξάρτησης και στην εμπλοκή περισσότερων

¹⁶⁰⁶Σ.Τσίλη (1995),ό.π, σ. 242.

¹⁶⁰⁷Στο ίδιο, σ. 241.

¹⁶⁰⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 498.

¹⁶⁰⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 466.

¹⁶¹⁰Στο ίδιο, σ. 471.

ατόμων στη χρήση ναρκωτικών: «Υπάρχει θεραπεία; Γιατί όταν μιλούμε ότι θα κάνουμε θεραπευτικές κοινότητες και περνάμε έξω κάποιο μήνυμα ότι υπάρχει θεραπεία στα ναρκωτικά, γινόμαστε και εμείς συνένοχοι στην εξάπλωσή τους και στη δυστυχία αυτών των ανθρώπων».¹⁶¹¹ Πέραν, πάντως, της διατύπωσης μεμονωμένων αντιρρήσεων και επιφυλάξεων, όπως οι προαναφερθείσες, ο δημόσιος λόγος κυριαρχείται από την άποψη ότι μπορεί να καταστεί ιάσιμη η εξάρτηση, αποκλειστικά όμως μέσω της υπαγωγής του ατόμου σε δημόσιο φορέα απεξάρτησης.

Κατ' αναλογία με την αποδοχή της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, η πλειονότητα των ομιλητών τάσσεται κατά της ποινικής μεταχείρισης, κυρίως λόγω της αναποτελεσματικότητας της τελευταίας. Γενικώς, ο δημόσιος λόγος εμφορείται από την αποδοχή κυρίως μιας ωφελιμιστικής και όχι ιδεαλιστικής θεώρησης περί της λειτουργίας της ποινής. Η ποινή της φυλάκισης δεν θεωρείται αυτοσκοπός, αλλά μέσο για την επίτευξη σωφρονιστικών στόχων.¹⁶¹² Το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης φαίνεται να υποχωρεί έναντι του ιατρικού, καθώς υποστηρίζεται ότι η έως τότε νομοθεσία οδήγησε στην υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα, κάτι που συνιστά μια διαχρονική διαπίστωση, όπως θα δειχθεί και σε επόμενες ενότητες. Σύμφωνα με ομιλητή του ΠΑΣΟΚ, «πάνω από το 40% των φυλακισμένων σήμερα είναι χρήστες ναρκωτικών»¹⁶¹³, ενώ άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ υποστηρίζει ότι «είναι πάρα πολλοί, οι οποίοι κλείνονται στις φυλακές, ενώ πράγματι είναι χρήστες και δεν είναι διακινητές. Και ξέρετε τι συνέπειες έχει ο εγκλεισμός μέσα στις φυλακές»¹⁶¹⁴. Ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού συμφωνεί ότι η νομοθεσία συνιστά λόγο υπερφόρτωσης των φυλακών, διότι «το 1/3 ή το 40% περίπου των φυλακισμένων της χώρας...είναι φυλακισμένοι από ναρκωτικά».¹⁶¹⁵ Πέραν της αντιπολίτευσης, και ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος επισημαίνει το ότι η έως τότε έμφαση στην ποινική μεταχείριση συντελεί στον υπερπληθυσμό των φυλακών: «στις ελληνικές φυλακές το 51%...των κρατουμένων...είναι κρατούμενοι είτε υπόδικοι είτε κατάδικοι από πράξεις, οι οποίες έχουν ως κύριο αδίκημα τα ναρκωτικά»¹⁶¹⁶.

¹⁶¹¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 503.

¹⁶¹²Κ.Δ.Σπινέλλη, *‘Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων’*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Α.Σάκκουλα, 1982, σ. 139.

¹⁶¹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 478.

¹⁶¹⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 636.

¹⁶¹⁵Στο ίδιο, σ. 540.

¹⁶¹⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 489.

Παράλληλα, οι φυλακές ενίοτε χαρακτηρίζονται σαν «σχολεία εγκληματικότητας», και διατυπώνεται από αρκετούς ομιλητές η άποψη ότι το εξαρτημένο άτομο αφενός δεν μπορεί να λάβει την περίθαλψη που έχει ανάγκη, αφετέρου δε έχει εύκολη πρόσβαση σε ψυχοτρόπες ουσίες εντός της φυλακής, ως εκ τούτου δεν είναι εύκολο, ακόμα και για τον μη εξαρτημένο κρατούμενο, να αποφύγει τη χρήση. Χαρακτηριστικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας παραδέχεται ότι «εάν ένας νέος συλληφθεί να κάνει χρήση χασίς περιστασιακά και οδηγηθεί στις φυλακές, τότε μαθηματικά δεν υπάρχει καμία περίπτωση...να μην βγει τοξικομανής...οι συνθήκες στις δικές μας φυλακές δεν είναι αυτές που μπορούν να βοηθήσουν ένα νέο που έκανε περιστασιακή χρήση μαριχουάνας ή χασίς».¹⁶¹⁷

Ένα ακόμα επιχείρημα που διατυπώνεται συνίσταται στη διαπίστωση ότι η μέχρι τότε προβλεπόμενη ποινική μεταχείριση του χρήστη μάλλον δημιούργησε προβλήματα¹⁶¹⁸, παρά σωφρόνισε τους κρατούμενους. Ο λόγος των ομιλητών αναδεικνύει, επομένως, την αποτυχία της φυλακής να εκπληρώσει τον σκοπό της ειδικής πρόληψης. Αντιθέτως, οι κρατούμενοι εισάγονται σε ένα φαύλο κύκλο παραβατικότητας και υποτροπής. Σύμφωνα με τον ειδικό αγορητή του Συνασπισμού, οι εξαρτημένοι «οδηγούνται στα κρατητήρια, από εκεί στα εδώλια των δικαστηρίων και ύστερα στα κελιά των φυλακών, χωρίς το παραμικρό αποτέλεσμα, ή με χειρότερα αποτελέσματα».¹⁶¹⁹ Υπέρ της άποψης ότι η γενικότερη απαγορευτική πολιτική όχι μόνο δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, αλλά οδήγησε στην όξυνση του προβλήματος, τάσσεται ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης: «Οι απαγορεύσεις, η έμφαση στην αστυνόμευση, η ισοπέδωση των «μαλακών» με τα «σκληρά», των χρηστών με τους εμπόρους, ο εγκλεισμός των χρηστών στις φυλακές, στα σύγχρονα πανεπιστήμια του εγκλήματος, οδήγησαν παντού, σε όλον τον κόσμο, την υπόθεση πολύ προς τα πίσω».¹⁶²⁰ Ομοίως, άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ υποστηρίζει ότι «χιλιάδες άνθρωποι...έχουν εξοντωθεί, αφού...οι φυλακές μας δεν προσφέρονται για κανενός είδους σωφρονισμό αλλά αντιθέτως διαπαιδαγωγούν περισσότερο προς το έγκλημα».¹⁶²¹ Η άποψη αυτή διατυπώνεται και από ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος: «η πίστη μου υπήρξε πάντοτε ότι η θέση του χρήστη ως ασθενούς δεν είναι στη φυλακή. Και μάλιστα σε μία ελληνική φυλακή η οποία διοικείται αλλά και

¹⁶¹⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 473.

¹⁶¹⁸ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

¹⁶¹⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 466.

¹⁶²⁰ Στο ίδιο, σ. 478.

¹⁶²¹ Στο ίδιο, σ. 481.

χαρακτηρίζεται από ένα αναχρονιστικό όσο και γνήσια επικίνδυνο σωφρονιστικό σύστημα»¹⁶²².

Εν ολίγοις, Κυβέρνηση και αντιπολίτευση συμπλέουν ως προς τη θεώρηση περί της ακαταλληλότητας της φυλακής να σωφρονίσει τον εξαρτημένο εγκληματία: Ο εισηγητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης δηλώνει με έμφαση ότι «οι φυλακές ούτε χωράνε άλλους, ούτε ασφαλώς θεραπεύουν»,¹⁶²³ ενώ ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας απορρίπτει, πέραν της φυλακής και το νοσοκομείο, υπονοώντας την ιδιαιτερότητα της εξάρτησης, που καθιστά αναποτελεσματικά και ακατάλληλα αμφότερα τα προαναφερθέντα πλαίσια: «Οπωσδήποτε δεν πρέπει να μπαίνουν στη φυλακή ούτε στο νοσοκομείο, διότι ούτε με τη φυλάκιση αντιμετωπίζεται το πρόβλημα, αλλά ούτε και κανείς θεραπεύτηκε στα νοσοκομεία».¹⁶²⁴

β) Ο έμπορος ναρκωτικών, ένας ιδιαιτέρως επικίνδυνος εγκληματίας

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, το δυαδικό σχήμα «τοξικομανής» και «λαθρέμπορος», ήδη εμφανές στον ν.1729/1987, εξακολουθεί να κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο. Κατ' αρχάς, είναι αξιοσημείωτη η συχνή χρήση του όρου «τοξικομανής», που υποδηλώνει τη «μανία» κατανάλωσης «τοξικών» και είναι ενδεικτική του αρνητικού χαρακτηρισμού του εξαρτημένου ατόμου, καθώς ο όρος τοξικομανία «υποδηλώνει μια κατάσταση που βρίσκεται μεταξύ νόσου και παραπτώματος».¹⁶²⁵ Ο «τοξικομανής» χαρακτηρίζεται σαν «άρρωστος», στον οποίο αρμόζει επεικής ποινική μεταχείριση και θεραπεία, ενώ ο «λαθρέμπορος» χαρακτηρίζεται σαν επικίνδυνος εγκληματίας, στον οποίο αρμόζει αυστηρότατη ποινική μεταχείριση. Όχι σπάνια, ο «τοξικομανής» χαρακτηρίζεται σαν, κυρίως νεαρής ηλικίας, θύμα της πονηρίας του λαθρεμπορίου, ενώ ο λαθρέμπορος χαρακτηρίζεται σαν άτομο που εγκληματεί κατά της ελληνικής φυλής¹⁶²⁶ και κατά της ανθρωπότητας. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση του Εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος επιπλέον σημασιοδοτεί τη χρήση ναρκωτικών σαν αντίδραση του νέου προς τις κοινωνικές συμβάσεις, αλλά και σαν

¹⁶²²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 488.

¹⁶²³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 465.

¹⁶²⁴Στο ίδιο, σ. 474

¹⁶²⁵Κ.Μάτσα (2013), ό.π., σ. 20.

¹⁶²⁶Η θεώρηση αυτή επικράτησε κατά τη δεκαετία του 1930 και εξακολούθησε για πολλές δεκαετίες, στο Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302-305.

προσπάθεια αναζήτησης μιας νέας πηγής ικανοποίησης: «Τα άτομα σ' αυτή την ηλικία πέφτουν εύκολα στα χέρια των λαθρεμπόρων, διότι ο νέος από τη φύση του είναι ανικανοποίητος, είναι αντικοινωνικός και ασυμβίβαστος και επομένως, πολύ εύκολα μπορεί να περάσει στην αντίπερα όχθη από το νόμο».¹⁶²⁷

Συχνά, οι χαρακτηρισμοί που αποδίδονται στον έμπορο ναρκωτικών παραπέμπουν στην έννοια του «αποδιοπομπαίου τράγου»¹⁶²⁸, στην οποία αντιπαραβάλλονται η «ελληνική φυλή» και η «ελληνική κοινωνία», σαν συνεκτικά σύνολα, των οποίων ο έμπορος απειλεί να σπάσει τη συνοχή. Η κοινωνία εκλαμβάνεται βάσει ενός συναινετικού προτύπου¹⁶²⁹ κοινότητας αξιών και συμφερόντων των κοινωνιών, την οποία παραβιάζει ο έμπορος. Επίσης, λόγω της αναγωγής του φαινομένου των ναρκωτικών σε ιδεολογικό διακύβευμα, δηλαδή στη θεώρησή του ως σοβαρότατου κοινωνικού προβλήματος που είναι δυνάμει απειλητικό για τον κάθε άνθρωπο¹⁶³⁰, δεν απουσιάζουν στοιχεία «ηθικού πανικού»¹⁶³¹ στον δημόσιο λόγο. Ο ηθικός πανικός εμπεριέχει εξάλλου το στοιχείο της υπερβολής, η οποία χαρακτηρίζει και την, κυρίως τιμωρητική, αντίληψη των ομιλητών περί της μεταχείρισης των «λαθρεμπόρων», οι οποίοι φαίνεται πως «επωμίζονται δυσανάλογα τη βία της κοινωνίας».¹⁶³²

Εν ολίγοις, ο μεν εξαρτημένος, χαρακτηριζόμενος σαν άρρωστος, αξίζει επιεικούς μεταχείρισης και χρήζει «θεραπευτικής» αντιμετώπισης, ο δε «λαθρέμπορος», χαρακτηριζόμενος σαν επικίνδυνος εγκληματίας, αξίζει αυστηρής τιμωρίας. Η τελευταία ταυτίζεται, σύμφωνα με ορισμένους ομιλητές με την ισόβια κάθειρξη και σύμφωνα με άλλους, με τη θανατική ποινή, παρότι η τελευταία ήταν επί σειρά ετών ανεφάρμοστη ποινή. Αξιοσημείωτη είναι, επίσης, η ταύτιση του εμπόρου με τον θάνατο και το «κακό», όπως αποτυπώνεται στον χαρακτηρισμό «λαθρέμπορος του θανάτου». Το σημείο αυτό εμπεριέχει μια ακόμα υπερβολή, διότι παραβλέπεται το ότι στην πλειονότητα των περιπτώσεων η χρήση δεν οδηγεί σε εξάρτηση ή θάνατο. Τα προαναφερθέντα στοιχεία αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στον λόγο του Εισηγητή της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, ο οποίος χαρακτηρίζει ως διαχρονικές και «πρωτοποριακές» τις βασικές αρχές του νομοσχεδίου, οι οποίες άλλωστε τέθηκαν με

¹⁶²⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 458.

¹⁶²⁸ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 210-211.

¹⁶²⁹ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 47-54.

¹⁶³⁰ Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

¹⁶³¹ E.Goode- N.Ben-Yehuda (2009), ό.π., σ. 198.

¹⁶³² R.Girard, *Το εξιλαστήριο θύμα. Η βία και το ιερό*, μτφρ. Κ.Παπαγιώργης, Αθήνα, Εξάντας, 1991.

τον ν.1729/1987¹⁶³³: «η βασική.. φιλοσοφία του νόμου αυτού (του 1729/1987) και οι βασικές του αρχές είναι και σήμερα επίκαιρες. Ποιες είναι αυτές; Πρώτον, διαχωρισμός του χρήστη από το λαθρέμπορο. Δεύτερον, βαριές ποινές στον έμπορο. Τρίτον, αποποινικοποίηση του χρήστη και αντιμετώπισή του ως ατόμου χρήζοντος ειδικής θεραπευτικής προσέγγισης».¹⁶³⁴

Η τιμωρητικότητα¹⁶³⁵ απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών είναι διάχυτη στον λόγο των ομιλητών, ανεξαρτήτως της κομματικής τους ταυτότητας. Ενδεικτικά, σύμφωνα με τον εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, η επιείκεια πρέπει να περιορίζεται στον εξαρτημένο ή στον κατά σύμπτωση χρήστη. Αντιθέτως, η «καταστολή...γενικώς θα πρέπει να είναι πολύ αυστηρή για τους εμπόρους ναρκωτικών -έχω ξεκαθαρίσει εγώ ότι για λόγους ιδεολογικούς, είμαι αντίθετος στην επιβολή της θανατικής ποινής, όχι μόνο στους εμπόρους, αλλά και για οποιοδήποτε άλλο έγκλημα».¹⁶³⁶ Παρομοίως, η υπουργός Δικαιοσύνης αναφέρεται στην αυστηρή ποινική μεταχείριση του εμπόρου ναρκωτικών, ακόμα και αν είναι εξαρτημένος. Ενώ γενικώς στην περίπτωση του εξαρτημένου χρήστη ο ποινικός χαρακτηρισμός υποχωρεί έναντι του χαρακτηρισμού του ως ασθενούς, στην περίπτωση του εξαρτημένου εμπόρου η ιδιότητα του ασθενούς δεν λαμβάνεται υπόψη.¹⁶³⁷ Εν ολίγοις, ο εξαρτημένος έμπορος δεν θεωρείται ασθενής που χρήζει θεραπείας, επομένως προέχει σαφώς η τιμώρησή του: «με το νόμο του 1987 ο τοξικομανής έμπορος ετιμωρείτο με μία μικρή ποινή φυλακίσεως, ενώ τώρα με τη δική μας τροποποίηση και ο έμπορος ναρκωτικών, ακόμα και αν είναι τοξικομανής, υφίσταται ποινή καθείρξεως».¹⁶³⁸ Ο Υφυπουργός Υγείας χαρακτηρίζει την ποινική μεταχείριση που προβλέπει το νομοσχέδιο «αυστηρότατη για τους εμπόρους»: «Ο νόμος αυτός όμως κάνει τομές και στους εμπόρους ναρκωτικών. Είναι αυστηρότατος προς αυτήν την κατεύθυνση»¹⁶³⁹

Το στοιχείο της τιμωρητικότητας είναι παρόν και στον λόγο των ομιλητών του Συνασπισμού. Ενδεικτικά, ομιλητής του κόμματος τάσσεται υπέρ της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης και θεωρεί την άποψη αυτή σαν αδιαμφισβήτητο γεγονός, απορρίπτοντας πάντως την ιδέα της θανατικής ποινής, ως απάνθρωπη,

¹⁶³³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 461.

¹⁶³⁴ Στο ίδιο, σ. 461.

¹⁶³⁵ Χ.Ζαραφωνίτου, *Τιμωρητικότητα. Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σ.23.

¹⁶³⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 460.

¹⁶³⁷ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

¹⁶³⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 549.

¹⁶³⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 498.

αναποτελεσματικής και ασυμβίβαστης με τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της χώρας: «Ουδεμία αντίρρηση και ουδεμία αμφιβολία ότι ο έμπορος πρέπει να τιμωρείται κατά τον αυστηρότερο τρόπο είτε πρόκειται περί σκληρών είτε πρόκειται περί μαλακών ναρκωτικών...δεν συζητώ τη θανατική ποινή γιατί αυτή έχει...αποδειχθεί ότι δεν είναι μόνο απάνθρωπη αλλά και αναποτελεσματική...¹⁶⁴⁰η Χώρα μας έχει δεσμευθεί από την Κοινοτική νομοθεσία να την καταργήσει». ¹⁶⁴¹ Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του Συνασπισμού, απορρίπτοντας, παρομοίως, τη θανατική ποινή, χαρακτηρίζει τις προβλεπόμενες ποινές τόσο επεικείς που, κατά τη γνώμη του, δεν μπορούν να δράσουν αποτρεπτικά: «Μιλάτε για εμπόρους που έχουν κατ' επανάληψη απασχολήσει τη δικαιοσύνη...και μιλάτε για ποσά της τάξεως των 100.000 δραχμών...Αντί εδώ να καταστήσουμε πιο αποτελεσματική την αποτροπή και να δούμε τις αυστηρότερες δυνατές κυρώσεις -...δεν μιλώ για θανατικές καταδίκες, αυτό είναι αποτρόπαιο και βαρβαρότητα-...καθιερώνονται ποινές, οι οποίες είναι γελοίες». ¹⁶⁴² Υποστηρίζει δε ότι η ενδεδειγμένη ποινική μεταχείριση είναι η κατά κυριολεξία ισόβια κάθειρξη: «Δε θα βγει ποτέ και αυτό θα πρέπει να το γνωρίζει...να είναι διατυπωμένο μέσα στο νόμο ότι ..."όταν λέμε ισόβια εννοούμε ισόβια". Αυτό θα πρέπει να είναι σαφές μέσα στο νόμο». ¹⁶⁴³

Αντιθέτως, ομιλητής της Πολιτικής Άνοιξης τάσσεται «υπέρ της θανατικής ποινής των μεγαλεμπόρων του θανάτου» ¹⁶⁴⁴, κατηγορώντας για υποκριτική στάση όσους τάσσονται κατά αυτής, όπως λόγου χάριν οι διεθνείς οργανισμοί: «Οι οργανισμοί αυτοί είναι υποκριτικοί, όταν λένε ότι είναι για λόγους αρχής κατά του θανάτου γιατί αυτοί...θα έπρεπε εξίσου να ευαισθητοποιηθούν και να πάρουν όλα τα μέτρα, ώστε να καταργηθεί ο πόλεμος. Διότι, όταν έχουμε μαζικές εξοντώσεις πληθυσμών και αθώων, δεν μπορούν να σιωπούν και να λένε ότι υψώνουν φωνές διαμαρτυρίας για το ύψιστο ανθρώπινο δικαίωμα, που είναι η ζωή». ¹⁶⁴⁵ Ομιλητής του ΠΑΣΟΚ, του οποίου ο λόγος φέρει το στοιχείο της υπερβολής που χαρακτηρίζει τον ηθικό πανικό, τάσσεται επίσης υπέρ της θανατικής ποινής, υποστηρίζοντας ότι δεν αρμόζει ανθρωπιστική μεταχείριση στον απάνθρωπο έμπορο, του οποίου η δραστηριότητα ταυτίζεται από τον ομιλητή με τη γενοκτονία, αλλά και με την υπονόμευση του δημοκρατικού καθεστώτος και την

¹⁶⁴⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 480.

¹⁶⁴¹ Στο ίδιο, σ. 480-481.

¹⁶⁴² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 502.

¹⁶⁴³ Στο ίδιο, σ. 541.

¹⁶⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 541.

¹⁶⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 542.

ανατροπή της ηθικής τάξης. Ο έμπορος ναρκωτικών εκλαμβάνεται σαν ο χείριστος των εγκληματιών, τον οποίο η πολιτεία οφείλει να αχρηστεύσει, για την προστασία του κοινωνικού συνόλου.

Μάλιστα, το ζήτημα της μεταχείρισης του εμπόρου αξιολογείται σαν τόσο σοβαρό ώστε δικαιολογεί τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για να αποφασίσει σχετικά ο λαός: «ο έμπορος ναρκωτικών επιδίδεται σε συστηματική γενοκτονία και επίσης σε συστηματική υπονόμευση δημοκρατικών θεσμών, κοινοβουλευτικών καθεστώτων αλλά και συνταγματικής και ηθικής ευταξίας. Συνεπώς, η επιβολή της θανατικής ποινής στον έμπορο των ναρκωτικών δεν συνιστά ούτε εκδίκηση της κοινωνίας...αλλά ούτε και απανθρωπιά του νομοθέτη...Στον απάνθρωπο ανθρωπιά; Στον ανελέητο, έλεος; Στο γενοκτόνο, δικαίωμα ζωής;»¹⁶⁴⁶ Σύμφωνα με τον ομιλητή, η πολιτεία πρέπει να δλώσει την ευκαιρία στον λαό «να αποφασίσει με δημοψήφισμα, αν επιθυμεί την υιοθέτηση και επιβολή εκτελεστής θανατικής ποινής στους εμπόρους ναρκωτικών ηρωίνης, κοκαΐνης και κρακ ή όχι. Άλλως, θα είμαστε και υπεύθυνοι και υπόδικοι απέναντι...στον αφανισμό της Νέας Γενιάς, δηλαδή, στην καταστροφή του γόνου της φυλής μας, αλλά και του μέλλοντός της».¹⁶⁴⁷ Ο αφανισμός των εμπόρων, μέσω της θανατικής ποινής, παρουσιάζεται σαν μοναδικό αποτελεσματικό μέσο ανάσχεσης του «αφανισμού» της ελληνικής φυλής από τον έμπορο, που κατηγορείται για διάπραξη βαρύτατων εγκλημάτων, καθώς χαρακτηρίζεται σαν δημόσιος και εθνικός κίνδυνος, γενοκτόνος και ανατροπέας του δημοκρατικού καθεστώτος, αλλά και σαν ον που έχει απωλέσει θεμελιώδεις ανθρώπινες ιδιότητες.

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ υποστηρίζει την επιβολή της θανατικής ποινής στους εμπόρους, κατηγορώντας σαν υποκριτικά «ευαίσθητους μικροαστούς» όσους τάσσονται κατά αυτής. Χαρακτηρίζει τα ναρκωτικά σαν το μεγαλύτερο άγχος των περισσότερων γονέων, και αναφέρεται στο θέμα με υπερβολή και μελοδραματισμό, κατά τρόπο που αναδεικνύει τη διάσταση του ιδεολογικού διακυβεύματος¹⁶⁴⁸, επενδυμένου με στοιχεία ηθικού πανικού. Ο ομιλητής χρησιμοποιεί το σχήμα «θάνατος των εμπόρων» σε αντιδιαστολή με τη «σωτηρία των παιδιών», επικαλούμενος επίσης την αποτελεσματική, για την πάταξη του εγκλήματος, επιβολή της θανατικής ποινής σε άλλες χώρες: «χωρίς δισταγμό κάνω θετική προσέγγιση στην επιβολή της ανωτέρας των ποινών για τους εμπόρους των ναρκωτικών...μπορώ να απαντήσω σ' όλους αυτούς

¹⁶⁴⁶Στο ίδιο, 7/7/1993, σ. 488-489.

¹⁶⁴⁷Στο ίδιο, σ.489.

¹⁶⁴⁸Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

τους ευαίσθητους μικροαστούς, οι οποίοι κήδονται της ζωής του εμπόρου των ναρκωτικών, αδιαφορώντας για τις χιλιάδες τα θύματα...οι περισσότεροι μεγαλώνουμε παιδιά...και το μεγαλύτερο άγχος μας είναι μήπως τυχόν αυτά τα παιδιά πέσουν θύματα αυτής της ιστορίας...έχει αποδειχθεί ότι εκεί όπου υπήρξε πραγματική τελικά καταστολή της χρήσεως των ναρκωτικών ήταν σε χώρες όπου...υπήρχε και η επιβολή της ανωτάτης των ποινών, γι' αυτό...λέω "ναι" στην αυστηρότητα των ποινών, αν θέλουμε να σώσουμε αυτήν την κοινωνία, αν θέλουμε να σώσουμε τα παιδιά μας!»¹⁶⁴⁹

Εν ολίγοις, η αυστηρή ποινική μεταχείριση του εμπόρου ναρκωτικών, είτε με την επιβολή θανατικής ποινής, δηλαδή τη φυσική εξόντωση, είτε με τον ισόβιο εγκλεισμό, δηλαδή την αχρήστευση του δράστη, προβάλλεται σαν μια αναγκαιότητα πέραν κάθε αμφισβήτησης. Παρουσιάζεται σαν το μόνο ανάχωμα εναντίον της εξάπλωσης των ναρκωτικών και, συνακόλουθα, του αφανισμού της ελληνικής νεολαίας. Ως εκ τούτου, η αυστηρότητα προς τον έμπορο φέρεται να είναι επιθυμία της κοινής γνώμης¹⁶⁵⁰ συνολικά, κάτι που αντανακλά το στοιχείο του ηθικού πανικού με το οποίο είχε επενδυθεί το φαινόμενο της εξάρτησης. Εξάλλου, ήδη κατά τη δεκαετία του 1980 είχε συντελεστεί στην Ελλάδα η αναγωγή του φαινομένου σε «ιδεολογικό διακύβευμα», σαν σοβαρότατο πρόβλημα δύναμει απειλητικό για τον κάθε άνθρωπο. Ως εκ τούτου, η τιμωρητικότητα που αναδύεται από τον δημόσιο λόγο απορρέει και από τη θεώρηση της ενίσχυσης της γενικοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής μέσω της αυστηροποίησης της νομοθεσίας. Προβάλλεται η άποψη ότι η αυστηρή νομοθεσία θα δράσει αποτρεπτικά, ώστε όσοι δεν έχουν ήδη εγκληματήσει δεν θα το πράξουν, κάτι που θα ενισχύσει την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Η τελευταία, εξάλλου, επιδιώκεται και μέσω της αχρήστευσης του εμπόρου, στον οποίο αποδίδονται χαρακτηριστικά που τον καθιστούν δημόσιο κίνδυνο.

Συνάγεται εκ των προαναφερθέντων ότι, όπως άλλωστε προβλέπει και η αιτιολογική έκθεση, ο υπό ψήφιση νόμος πρέπει να επιφυλάσσει διαφορετική μεταχείριση στις δύο κατηγορίες προσώπων, δηλαδή στους χαρακτηρισμένους ως «ασθενείς» και στους χαρακτηρισμένους ως «λαθρεμπόρους»: θεραπεία στους μεν, αυστηρή τιμωρία στους δε. Για να συμβεί κάτι τέτοιο, όμως, απαιτείται η κατά το δυνατόν ασφαλέστερη διάγνωση της εξάρτησης, ώστε να έχει ο καθένας τη μεταχείριση που του αρμόζει. Αν αυτό δεν συμβεί, αναμένονται τα εξής: ο μεν

¹⁶⁴⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π, 7/7/1993, σ. 492.

¹⁶⁵⁰Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 283.

εξαρτημένος, αν δεν διαγνωστεί η εξάρτηση, φυλακίζεται και εισέρχεται σε έναν φαύλο κύκλο επιδείνωσης της κατάστασής του, ο δε «λαθρέμπορος», αν θεωρηθεί εξαρτημένος άρα και ασθενής, απολαμβάνει λάθρα την ευνοϊκή μεταχείριση που αρμόζει στους ασθενείς, ενώ θα έπρεπε να τυγχάνει αυστηρότατης ποινικής μεταχείρισης. Η διάγνωση, όμως, της εξάρτησης και ως εκ τούτου η διάκριση του εξαρτημένου χρήστη από τον μη εξαρτημένο έμπορο χαρακτηρίζεται ως ιδιαιτέρως δυσχερής, ιδίως λόγω της απουσίας της απαραίτητης υποδομής, αλλά και λόγω της ακαταλληλότητας της έννοιας της «μικροποσότητας», που θεωρείται από το νομοθέτη ως κριτήριο διάκρισης. Σημειωτέον ότι η «μικροποσότητα» καθορίζεται βάσει υπουργικής απόφασης, ώστε να διευκολύνει τον δικαστή στην άσκηση των καθηκόντων του. Στο σημείο αυτό αναδύεται μια αντίφαση, η οποία συνίσταται στο ότι είναι ευρέως αποδεκτή η θεώρηση της εξάρτησης σαν ασθένειας, της οποίας όμως η διάγνωση είναι δυσχερής ή και ανέφικτη. Μολαταύτα, από αυτή τη διάγνωση εξαρτάται η ευνοϊκή ή μη μεταχείριση του εγκληματία. Αναπόφευκτα, το ζήτημα αυτό, με τις αντιφάσεις που περικλείει, ανακύπτει στον δημόσιο λόγο και χαρακτηρίζεται σαν λόγος αποτυχίας του νομοσχεδίου, ακόμα και από ομιλητές της πλειοψηφίας.

Ενδεικτικά, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας αναφέρει πως η εν λόγω δυσχέρεια πιθανώς συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, και άδικες δικαστικές αποφάσεις, επομένως έχει αντίκτυπο στη ζωή των εμπλεκόμενων ατόμων: «ας βρεθεί ένας να μας πει, με οποιαδήποτε ιατροδικαστική εξέταση ή με οποιαδήποτε εργαστηριακή εξέταση, ή με αντικειμενική κρίση, ότι μπορεί να διακρίνει τον απλό χρήστη- που για μένα δεν υπάρχει- από τον οποιονδήποτε χρήστη διακινητή... Αυτός ο διαχωρισμός είναι πάρα πολύ δύσκολος και οποιοδήποτε νομοσχέδιο στηριχθεί επάνω σ' αυτό το διαχωρισμό, θα είναι αποτυχημένο, γιατί δεν θα μπορεί να εφαρμόσει κανένα δικαστήριο, καμία δίκαιη ποινή και δεν θα μπορεί να υπάρχει δίκαιη αξιολόγηση των δικαζομένων».¹⁶⁵¹ Βουλευτής του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, αναφέρεται επίσης στον κίνδυνο να αδικούνται και να τιμωρούνται με δυσανάλογη αυστηρότητα εξαρτημένα άτομα, ή αντιθέτως να αποφεύγουν την τιμωρία μη εξαρτημένοι δράστες, εξαιτίας της δυσκολίας διάγνωσης της εξάρτησης: «όταν άκουσα καθηγητή γιατρό να λέει ότι μετά από 24 ώρες δεν είναι

¹⁶⁵¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 473.

δυνατή η ανίχνευση της χρήσης ναρκωτικού, σκέφθηκα πόσος κόσμος πήγε φυλακή άδικα ή πόσος κόσμος δεν πήγε φυλακή, εξ αιτίας αυτού του γεγονότος». ¹⁶⁵²

Θεμελιώδη μεν, ανέφικτη δε, θεωρεί τη διάκριση εμπόρου και χρήστη άλλος Βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, αναφερόμενος κυρίως στο ζήτημα της «μικροποσότητας»: «Πρώτον, η μικροποσότητα που έλεγε ο ν. 1729. Εδώ ουσιαστικά ξανά υπάρχει μικροποσότητα. Εκεί κριτής ήταν το δικαστήριο, τώρα αποφασίζει ο Υπουργός μετά από εισηγήσεις...Κι εδώ δεν πρόκειται να λύσουμε το πρόβλημα μέσα από την μικροποσότητα...Μικρέμποροι είναι συνήθως οι διακινητές. Δεν παίρνει κανείς ένα τόνο στην τσέπη του. Παίρνει λίγα γραμμάρια και τα δίνει στο κύκλωμα και τα κατανέμουν σε 5, 6, 7 οι μεγαλύτεροι έμποροι. Δεν λύνεται το πρόβλημα εδώ. Βέβαια, είναι θεμελιακό και θα μας έλυνε πάρα πολλά προβλήματα... Δεν γίνεται όμως αυτό». ¹⁶⁵³

Η δυσκολία διάγνωσης της εξάρτησης, που μοιάζει ανυπέρβλητη, προβληματίζει γενικώς τους ομιλητές, εύλογα μάλιστα διότι, όπως προαναφέρθηκε, η διάγνωση επιφέρει τη διάκριση του εξαρτημένου παραβάτη από τον μη εξαρτημένο, η οποία διάκριση συνιστά το θεμέλιο του νομοσχεδίου. Ένας ακόμα βουλευτής του ΠΑΣΟΚ εκφράζει τον προβληματισμό του, εστιάζοντας στις ιδιαιτερότητες της διαδικασίας διάγνωσης: «είπε (ο καθηγητής Ψυχιατρικής) ότι κανένας εργαστηριακός έλεγχος δεν υπάρχει που να μπορεί να ανιχνεύσει τα ναρκωτικά, πλην του χασίς, μετά από 48 ώρες...πώς θα γίνει η πραγματογνωμοσύνη του ψυχιάτρου ή του ειδικού, που με βάση αυτήν την πραγματογνωμοσύνη το δικαστήριο θα πάρει τις αποφάσεις του;...Θα στηριχθεί στο τι θα πει ο κάθε εγκληματίας; Γιατί ο μεν χρήστης θα πει, ότι είναι ναρκομανής και δεν έχει την εμπειρία να πάρει το ναρκωτικό εκείνη την ώρα ούτως ώστε να του κάνουν εξέταση και να του το βρουν... ο έμπορος, όμως, που ξέρει, θα παίρνει συνέχεια χάπια ή σκόνη ναρκωτικού και μέσα στη φυλακή, έως ότου γίνει η εργαστηριακή εξέταση, ούτως ώστε να φανεί, ότι είναι χρήστης και ότι δεν είναι έμπορος». ¹⁶⁵⁴Επισημαίνεται, ξανά, ο κίνδυνος αδικώς αυστηρής ποινικής μεταχείρισης σε άτομο που είναι εξαρτημένο αλλά, σαν αθώο και πρωτόπειρο, δεν μπορεί να αποδείξει την εξάρτησή του, και αντιθέτως, αποφυγής της ποινής από έμπορο που, ως πεπειραμένος, πονηρός και γνώστης του ζητήματος, εκμεταλλεύεται τη νομοθετική ρύθμιση και παρουσιάζεται σαν εξαρτημένος.

¹⁶⁵²Στο ίδιο, σ. 485.

¹⁶⁵³Στο ίδιο, σ. 483.

¹⁶⁵⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 506.

Ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας αναφέρεται επίσης στο ζήτημα, επισημαίνοντας ότι, σε αντιδιαστολή με την κρατούσα άποψη που εκλαμβάνει τον εξαρτημένο σαν σαφώς διακριτό πρόσωπο από τον έμπορο, συχνά οι δύο ιδιότητες συνυπάρχουν στο ίδιο πρόσωπο. Ο ομιλητής θίγει επίσης το ζήτημα της ευαλωτότητας ορισμένων κοινωνικών ομάδων, που τοποθετούνται στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας, αναφορικά με το ζήτημα της ποινικής καταδίκης.¹⁶⁵⁵ Θεωρεί πως, όταν πρόκειται για συνήθεις δράστες, οι αρμόδιοι λειτουργοί εξαντλούν την αυστηρότητά τους, γι' αυτό και η κατηγορία της εμπορίας εύκολα απαγγέλλεται σε μη εμπόρους ή μικροδιακινητές, ενώ αντιθέτως οι μεγαλέμποροι κυκλοφορούν ελεύθεροι: «πολλές φορές ένας ο οποίος είναι χρήστης ναρκωτικών και έχει την ιατροδικαστική έκθεση, ότι είναι χρήστης, είναι τοξικομανής, μπορεί να έχει κατηγορηθεί και ως έμπορος...Σχεδόν οι περισσότεροι έχουν και κατηγορία εμπορίας, διότι, μία ή δύο πωλήσεις να έχουν κάνει, τους απαγγέλλεται η κατηγορία εμπορίας...οι μεγαλέμποροι, δεν είναι μέσα στον Κορυσδαλλό...Πράγματι οι μεγαλέμποροι είναι έξω».¹⁶⁵⁶

Κατόπιν των προαναφερθέντων, ο λόγος των ομιλητών αναδεικνύει δύο βασικούς παράγοντες, που δυσχεραίνουν τη διάγνωση της εξάρτησης. Πρώτον, οι εργαστηριακές εξετάσεις πρέπει να πραγματοποιηθούν εντός 24 ωρών από τη σύλληψη, ώστε να εντοπιστούν τυχόν ουσίες. Κάτι τέτοιο δεν είναι πάντοτε εφικτό, καθώς τα σχετικά εργαστήρια δεν λειτουργούν το σαββατοκύριακο και, σε ορισμένες περιοχές της ελληνικής επαρχίας, δεν υπάρχουν καν. Όπως αναφέρει ο εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος: «Τελικώς ορίσαμε τις 24 ώρες, αλλά...αν ο συλληφθείς βρίσκεται στην Αλεξανδρούπολη, που έχουμε μία φορά την ημέρα αεροπλάνο και πέσουμε και σε Σαββατοκύριακο, τότε σίγουρα θα έχουμε αυτό το τριήμερο, το τετραήμερο και αντιλαμβάνεσθε ότι είναι αδύνατο να μπορέσουμε να έχουμε κάποια αποτελέσματα μ' αυτές τις πραγματογνωμοσύνες. Επομένως, θα πρέπει να υπάρχουν κέντρα στις πρωτεύουσες κάθε νομού».¹⁶⁵⁷ Όπως επισημαίνει άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, «εκείνη τη στιγμή πρέπει να διαπιστώσουμε εάν είναι ή δεν είναι τοξικομανής υπό την έννοια του νόμου, ώστε...να τύχει των ευεργετημάτων ή όχι που λέει ο νόμος...το πρώτο 24ωρο όλα τα φαινόμενα μπορούν να ανακαλυφθούν».¹⁶⁵⁸

¹⁶⁵⁵ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 143-144.

¹⁶⁵⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 545.

¹⁶⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 632.

¹⁶⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 642.

Δεύτερον, η διάγνωση της εξάρτησης δυσχεραίνεται έτι περαιτέρω από τον τρόπο με τον οποίο αξιοποιείται από το σχέδιο νόμου η έννοια της «μικροποσότητας», η οποία ενέχει σχετικότητα και ασάφεια, οδηγώντας σε σαφώς διαφοροποιημένες και ενίοτε άδικες δικαστικές αποφάσεις. Όπως παρατηρεί σχετικά βουλευτής του ΠΑΣΟΚ: «Αυτός που αγοράζει και αυτός που αποθηκεύει μπορεί να είναι και ένας χρήστης. Μπορεί και ένας χρήστης να αποθηκεύσει ένα τσιγάρο μαριχουάνας. Θα τιμωρήσουμε ένα χρήστη μαριχουάνας που έχει στην κατοχή του ένα τσιγάρο με 10 χρόνια; Μπορεί με μία κακή ερμηνεία του νόμου να έχουμε αυτό το πρόβλημα».¹⁶⁵⁹

Αναφορικά με το πρόβλημα της διάκρισης «τοξικομανούς» και «λαθρεμπόρου» , επισημαίνεται ότι «οι μεγάλοι έμποροι» μένουν εκτός φυλακής και κυκλοφορούν ελεύθεροι, ενώ οι «μικροί έμποροι» είναι πιο πιθανό να τιμωρηθούν. Παράλληλα, ο χαρακτηρισμός κάποιου ως «εξαρτημένου» παρουσιάζεται σαν να αποκλείει το ενδεχόμενο το ίδιο πρόσωπο να είναι και «έμπορος». Οι δύο ιδιότητες παρουσιάζονται σαν να αποτελούν τα δύο άκρα ενός συνεχούς, ενώ πρακτικά δεν είναι σπάνιο το να συγκεντρώνει το ίδιο πρόσωπο και τις δύο ιδιότητες.¹⁶⁶⁰ Στην περίπτωση αυτή, όμως, η ιατροκοιτημένη θεώρηση υποχωρεί και επικρατεί η ποινική: στον έμπορο υπερέχει η εγκληματική ταυτότητα και έπεται, αγνοημένη και σχεδόν ανύπαρκτη, η ταυτότητα του ασθενούς. Υπονοείται, τινί τρόπω, η εξής διαβάθμιση: «πολύ» άρρωστος θεωρείται ο «τοξικομανής» του οποίου οι παράνομες πράξεις περιορίζονται στην αγορά και κατανάλωση ουσιών, «λίγο» άρρωστος θεωρείται ο «τοξικομανής» που για να εξασφαλίζει τις δόσεις του προβαίνει σε μικροδιακίνηση ή άλλα πλημμελήματα, και «καθόλου άρρωστος», αλλά επικίνδυνος εγκληματίας, θεωρείται ο έμπορος, είτε είναι εξαρτημένος είτε όχι. Το σημείο, όμως, που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι όλοι οι προαναφερθέντες αξιολογούνται σαν «κοινωνικά επικίνδυνοι»¹⁶⁶¹, πιο απροκάλυπτα ο έμπορος και πιο έμμεσα οι ασθενείς «τοξικομανείς», εξαιτίας της ασθένειάς τους.

¹⁶⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 635

¹⁶⁶⁰ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286, Σ.Παύλου, «Το κυρωτικό πεδίο των άρθρων 5 και 12 του Ν.1729/1987 και η ακριβέστερη διάκριση και οριοθέτησή του (ή η κυρωτική διαφοροποίηση στη μεταχείριση του διακινητή, του χρήστη και του χρήστη-μικροδιακινητή)», *Ποινικά Χρονικά*, Αθήνα, Π.Ν.Σάκκουλας, Μάιος 2001, σ. 385.

¹⁶⁶¹ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 2.

γ) Η έλλειψη υποδομής

Ένα ακόμα στοιχείο αντίφασης που αναδεικνύεται στον δημόσιο λόγο συνίσταται στο χάσμα μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων περί θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία και της δυνατότητας εφαρμογής τους. Η ανυπαρξία της απαραίτητης υποδομής τονίζεται από ορισμένους ομιλητές, οι οποίοι επισημαίνουν ότι τα ειδικά θεραπευτικά καταστήματα, που προβλέπονταν ήδη από τον ν. 1729/1987, σε πολλές περιοχές δεν υπάρχουν. Ακόμα και αν υπάρχουν, οι διαθέσιμες θέσεις είναι περιορισμένες, άρα μεγάλο πλήθος εξαρτημένων ατόμων δεν μπορεί να γίνει δεκτό και να επωφεληθεί των ευνοϊκών διατάξεων του νόμου ή να λάβει τη θεραπεία που έχει ανάγκη. Ενδεικτικά, ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης θέτει το ζήτημα υπό μορφή ρητορικού ερωτήματος: «Ξέρετε πόσοι θεραπεύονται στις θεραπευτικές κοινότητες; Πεντακόσιοι όλοι κι όλοι. Είναι περίπου 60.000 οι ναρκομανείς. Οι άλλοι 59.500 τι γίνονται;»¹⁶⁶² Ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος, της Νέας Δημοκρατίας παρατηρεί την αναντιστοιχία μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων και της δυνατότητας εφαρμογής του νόμου στην πράξη: «Δεν έγιναν οι προβλεπόμενες θεραπευτικές κοινότητες από το νόμο του 1987 και έτσι δεν μπορούσε κάποιος που έκανε μια παράβαση του κοινού ποινικού δικαίου να ακολουθήσει ένα πρόγραμμα θεραπευτικό».¹⁶⁶³

Όπως παραδέχεται η Υπουργός Δικαιοσύνης, η υποδομή είναι ελλιπής και η θεραπευτική μεταχείριση ανεφάρμοστη, χωρίς ωστόσο να φαίνεται πως συνιστά προτεραιότητα της πολιτείας η διάθεση πόρων για τη δημιουργία δομών απεξάρτησης. Η Υπουργός εκφράζει την ικανοποίησή της για τη θέσπιση του νέου νόμου, τον οποίο χαρακτηρίζει άριστο, αν και τον θεωρεί μάλλον ανεφάρμοστο: «είχαμε φτάσει σε αδιέξοδο εξαιτίας της ανυπαρξίας θεραπευτικών καταστημάτων και προγραμμάτων. Άλλα δικαστήρια έβαζαν τους κρατούμενους στις φυλακές και άλλα τους άφηναν ελεύθερους... Τώρα τι κάνουμε; Θεσμοθετούμε το ειδικό θεραπευτικό κατάστημα και αυτός είναι ο στόχος... να δημιουργηθούν ειδικά καταστήματα φύλαξης, που θα είναι για τοξικομανείς, Εφόσον και όσο χρόνο δεν υπάρχουν, μοιραία η αποτοξίνωση, θα γίνεται στο ψυχιατρείο των φυλακών. Και αν και αυτό δεν χωράει, μοιραία... θα πάνε στη φυλακή και θα περιμένουν πότε θα εκκενωθεί μία θέση για να εισαχθούν για την

¹⁶⁶² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 506.

¹⁶⁶³ Στο ίδιο, σ. 504.

εφαρμογή του προγράμματος. Πρέπει να λέμε τα σύκα, σύκα και τη σκάφη, σκάφη. Αυτά διαθέτουμε, αυτά είναι τα άριστα που νομοθετούμε και θέλουμε να πραγματοποιήσουμε...αλλά αφού δεν μπορούμε να τα πραγματοποιήσουμε, θα προχωρήσουμε με τις συνθήκες με τις οποίες διαθέτουμε».¹⁶⁶⁴

δ) Η εξάρτηση: ένα σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η «τοξικομανία» είχε ήδη πάψει να θεωρείται απλώς ένα σύνηθες κοινωνικό πρόβλημα και είχε αναχθεί σε «ιδεολογικό διακύβευμα».¹⁶⁶⁵ Αυτό σημαίνει ότι το κοινωνικό πρόβλημα δεν θεωρείται πλέον πως αφορά μια μειονότητα ή μια περιορισμένη ομάδα ατόμων, αλλά εκλαμβάνεται σαν ζήτημα μεγάλης σοβαρότητας σημασίας, που αγγίζει το σύνολο του πληθυσμού και την κοινωνία γενικότερα.¹⁶⁶⁶ Κάτι τέτοιο αντανakλάται στη διατύπωση της εισηγητικής έκθεσης του σχεδίου νόμου: «Στη χώρα μας η τοξικομανία... είναι το μεγαλύτερο μαςσήμερα κοινωνικό πρόβλημα. Είναι ακόμη θέμα εθνικό».¹⁶⁶⁷ Το μοτίβο αυτό κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο και δομείται γύρω από τον χαρακτηρισμό του ζητήματος των ναρκωτικών σαν ένα από τα πιο φλέγοντα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας, ένα σύνθετο και σοβαρό πρόβλημα, μια μάστιγα για την πάταξη της οποίας πρέπει να συστρατευθούν πολιτεία, κοινωνία και φορείς. Από τη θεώρηση αυτή προκύπτει η αναγκαιότητα προσαρμογής της σχετικής νομοθεσίας στις απαιτήσεις της κατάστασης και, γενικότερα, η επίδειξη «σοβαρότητας» και υπευθυνότητας εκ μέρους των αρμοδίων.

Ενδεικτικά, ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του κυβερνώντος κόμματος χαρακτηρίζει το φαινόμενο σαν εθνικό ζήτημα, που υπερβαίνει τις πολιτικές σκοπιμότητες και τις ιδεολογικές διαφορές, καθώς «το πρόβλημα ναρκωτικά δεν είναι της Κυβέρνησης μόνον ή της Αντιπολίτευσης. Είναι της κοινωνίας ολόκληρης, είναι όλων των κομμάτων πρόβλημα, είναι όλων των Παρατάξεων, είναι όλης της Ελλάδας».¹⁶⁶⁸ Επίσης, ο ομιλητής αναφέρεται στο ζήτημα με όρους πολέμου, και

¹⁶⁶⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π, 8/7/1993, σ. 648.

¹⁶⁶⁵Σ.Τσίλη (1995), οπ, σ. 39-40.

¹⁶⁶⁶Στο ίδιο, σ. 39-40.

¹⁶⁶⁷Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 “Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις”», ό.π, σ. 1.

¹⁶⁶⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 472.

«εθνικής απειλής», κάτι που συνεπάγεται την αναγκαιότητα επίδειξης υπεύθυνης και συνεπούς στάσης εκ μέρους της πολιτείας, αλλά και την αναγκαιότητα συστράτευσης όλων για την αντιμετώπισή του: «Είναι το μεγαλύτερό μας κοινωνικό πρόβλημα και θα πρέπει η Πολιτεία να το αντιμετωπίσει, όπως αντιμετωπίζει τους εξωτερικούς εχθρούς! Το πρόβλημα, πρέπει να το αντιμετωπίσει με σοβαρότητα η Πολιτεία... Δεν επιτρέπεται πλέον ερασιτεχνισμός πάνω στα ναρκωτικά»¹⁶⁶⁹. Υπέρ της υπέρβασης των κομματικών διαχωριστικών γραμμών για χάρη της κοινής προσπάθειας αντιμετώπισης του προβλήματος τάσσεται και ομιλητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης: «το παρόν νομοσχέδιο από τη φύση του δεν επιτρέπει καμιά κομματική εκμετάλλευση, δεν επιτρέπουν αντιδικίες γιατί είναι ένα πρόβλημα που αφορά τον Ελληνικό Λαό, αφορά κυρίως την ελληνική νεολαία, το μέλλον αυτού του τόπου».¹⁶⁷⁰

Μολαταύτα, δεν απουσιάζει η προσπάθεια αξιοποίησης του νομοσχεδίου με στόχο την αποκόμιση κομματικού οφέλους. Η εισαγωγή του νέου νόμου αναδεικνύεται από τους ομιλητές της πλειοψηφίας ως επιτυχία της κυβέρνησης και απόδειξη της κρατικής μέριμνας για τη διευθέτηση του προβλήματος. Δεν λείπει, μάλιστα, η εκ μέρους τους διατύπωση εγκωμιαστικών σχολίων αναφορικά με την αρτιότητα του σχεδίου νόμου, ενώ αντιθέτως οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επισημαίνουν τις αντιφάσεις και τις αδυναμίες του νομοσχεδίου. Από την πλειοψηφία προβάλλεται η θεώρηση του νέου νόμου σαν σημαντικού βήματος στην αντιμετώπιση του προβλήματος, ενώ η αντιπολίτευση εκφράζει αμφιβολίες, επισημαίνοντας τη σημασία της εφαρμογής, εν τέλει, του εκάστοτε νόμου.

Ενδεικτικά, ο Υφυπουργός Υγείας, απευθυνόμενος σε ομιλητές της αντιπολίτευσης, υποστηρίζει ότι «ο Υπουργός Υγείας σήμερα έχει φέρει ένα νομοσχέδιο... το οποίο εγγίζει την τελειότητα. Εάν εσείς έχετε προτάσεις, να τις κάνετε και θα τις δεχθώ αμέσως -να κάνετε προτάσεις, όχι στείρα αντιπολίτευση».¹⁶⁷¹ Πιο μετριοπαθής είναι, αντιθέτως, η τοποθέτηση του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος τονίζει τη σπουδαιότητα της εφαρμογής της νομοθεσίας και όχι απλώς της ψήφισης νέου νόμου: «Κύριε Υπουργέ, το μόνο που θέλω να επαναλάβω είναι ότι ένα τέτοιο νομοσχέδιο εάν εγγίζει ή όχι την τελειότητα θα το δούμε όταν θα εφαρμοσθεί στην πράξη και όταν θα δούμε τι αποτελέσματα θα έχει».¹⁶⁷² Ο ίδιος ομιλητής διαφοροποιείται επίσης από τη

¹⁶⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 475.

¹⁶⁷⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 509.

¹⁶⁷¹ Στο ίδιο, σ. 498

¹⁶⁷² Στο ίδιο, σ. 511.

γενική άποψη των ομιλητών της πλειοψηφίας, που χαρακτηρίζουν το νομοσχέδιο καινοτόμο: «Βεβαίως, το νομοσχέδιο αυτό προσπαθεί να κάνει κάποιες ρυθμίσεις. Σε καμία περίπτωση δεν είναι ένα νομοσχέδιο-τομή, αλλά τέλος πάντων, με αυτήν τη νομοθετική ανυπαρξία την οποία είχαμε ως τώρα, νομίζω ότι είναι καλό σαν αρχή αυτό το νομοσχέδιο»¹⁶⁷³. Κατόπιν των προαναφερθέντων, ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού επικρίνει την τοποθέτηση του Υπουργού, τον οποίο εγκαλεί για επίδειξη ναρκισσισμού: «Κύριε Υπουργέ, ο νόμος έχει κάποια θετικά στοιχεία...Όχι όμως ότι ο νόμος εγγίζει την τελειότητα. Τέτοια αυταρέσκεια ούτε Ρωμαίος αυτοκράτορας!»¹⁶⁷⁴

Αναφορικά με την ανάδειξη του ζητήματος των ναρκωτικών σαν ιδιαιτέρως σοβαρού προβλήματος που αφορά όλους, ενδεικτικά, ο Υπουργός και ο Υφυπουργός Υγείας, τονίζουν, αντίστοιχα, ότι «πρόκειται περί ενός θέματος που αφορά ολόκληρη την ελληνική κοινωνία»¹⁶⁷⁵ και, ως εκ τούτου, το υπό συζήτηση νομοσχέδιο θεωρείται «ιδιαιτέρας σημασίας».¹⁶⁷⁶ Ομοίως, ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας, επισημαίνει τη σοβαρότητα της κατάστασης, σημειώνοντας ότι «τα ναρκωτικά αποτελούν κίνδυνο για όλους».¹⁶⁷⁷ Στη συνέχεια της αγόρευσής του επαναλαμβάνει ότι «εκείνο τελικά στο οποίο συμφωνούμε όλοι μας είναι ότι τα ναρκωτικά πλέον αποτελούν το σημαντικότερο ιατροκοινωνικό πρόβλημα σε διεθνές και σε εθνικό επίπεδο»¹⁶⁷⁸. Αυτή είναι η κυρίαρχη άποψη, η οποία προβάλλεται σαν γεγονός πέραν αμφισβήτησης και την οποία ενστερνίζονται, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, ομιλητές όλων των κομμάτων, κάτι που είναι ενδεικτικό της κατίσχυσης της θέωρησης αυτής στην κοινωνία.

Χαρακτηριστικά, ο εισηγητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης χαρακτηρίζει το ζήτημα σαν «ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της διεθνούς κοινότητας και της Χώρας μας»,¹⁶⁷⁹ τονίζοντας παράλληλα τη συνθετότητά του και, συνακόλουθα, τη δυσκολία διευθέτησής του: «Δεν είναι τεχνοκρατικό το πρόβλημα για να λυθεί με σωστές διαλέξεις και ομιλίες. Είναι κυρίως κοινωνικό, είναι οικονομικό, είναι έντονα πολιτικό και ασφαλώς ιατρικό».¹⁶⁸⁰ Ο λόγος άλλου ομιλητή του ΠΑΣΟΚ παραπέμπει στη διάσταση του ηθικού πανικού που περιβάλλει κατά τη δεκαετία του 1990 το ζήτημα της εξάρτησης, αλλά και του aids, καταστάσεις που συνδέονται με τον θάνατο,

¹⁶⁷³ Στο ίδιο, σ. 511.

¹⁶⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 515.

¹⁶⁷⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 456.

¹⁶⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 455.

¹⁶⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 457.

¹⁶⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 459.

¹⁶⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 461.

¹⁶⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 463.

προκαλώντας φόβο και αγωνία: «Βεβαίως, το θέμα των ναρκωτικών είναι το πρόβλημα των προβλημάτων...Επίσης, το πρόβλημα των προβλημάτων είναι και το aids, αυτή η πληγή που εισέβαλε στη χώρα μας και από την μια μέρα στην άλλη, μπαίνανε και περισσότερα θύματα μέσα σ' αυτήν την αγωνία του λαού. Κατέχεται ο λαός από μια αγωνία όταν ακούει aids, όταν ακούει ναρκωτικά».¹⁶⁸¹ Παρομοίως, άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ χαρακτηρίζει την εξάρτηση «κατάρρα του λευκού θανάτου, που είναι πολύ βαριά για όλους μας».¹⁶⁸²

Ο Ειδικός Αγορητής του Συνασπισμού, ομοίως με τους ομιλητές της κυβέρνησης και της αξιωματικής αντιπολίτευσης, επισημαίνει την κρισιμότητα του ζητήματος, το οποίο κατ' αυτόν ομοιάζει με το δημογραφικό πρόβλημα, διότι αμφότερα συντελούν στην ποσοτική μείωση και την ποιοτική αλλοίωση¹⁶⁸³ του πληθυσμού: «Τα ναρκωτικά...μαζί με το δημογραφικό, οφείλουν να αντιμετωπισθούν από τη Βουλή ως τα βασικότερα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας στο τέλος του αιώνα μας»¹⁶⁸⁴, διότι «έχουν γίνει κίνδυνος αφανισμού και για την ελληνική κοινωνία».¹⁶⁸⁵ Κατά τον ίδιο ομιλητή, η αντιμετώπιση του προβλήματος απαιτεί μια ρεαλιστική αντιμετώπιση και την υπέρβαση, τόσο της καθήλωσης σε επιλογές του παρελθόντος, όσο και των κομματικών συμφερόντων: «Το πρόβλημα είναι τόσο μεγάλο και η απειλή από τη συνεχή ανάπτυξή του τόσο επικίνδυνη, ώστε κάθε προκατάληψη, κάθε καθήλωση στα υφιστάμενα δεν αντιπροσωπεύει, κατά την άποψή μας, παρά μόνο στρουθοκαμηλισμό και πολιτικαντισμό.»¹⁶⁸⁶

Ως αποτέλεσμα του χαρακτηρισμού του ζητήματος σαν ικανού να σπάσει τα όρια που τίθενται από την πολιτική αντιπαράθεση, επιχειρείται και η προβολή της επιλεχθείσας στρατηγικής σαν ιδεολογικά ουδέτερης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στο σχέδιο νόμου δεν εκλαμβάνονται σαν προϊόν πολιτικών επιλογών, αλλά σαν αποτέλεσμα «αντικειμενικής παρατήρησης», με σκοπό το κοινό καλό. Ενδεικτική είναι η διατύπωση του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου της Νέας Δημοκρατίας: «το πόρισμά μας εμείς δεν το χαρακτηρίσαμε ούτε συντηρητικό ούτε και προοδευτικό με τις ετικέτες που βάζουνε σε αυτούς τους όρους. Είπαμε ότι είναι πρακτικό, ότι πηγάζει από αντικειμενική κρίση και παρατήρηση...το πρόβλημα

¹⁶⁸¹Στο ίδιο, σ. 484.

¹⁶⁸²Στο ίδιο, σ. 478.

¹⁶⁸³Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302-304.

¹⁶⁸⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 466.

¹⁶⁸⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 514.

¹⁶⁸⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 467.

ναρκωτικά δεν είναι της Κυβέρνησης μόνον ή της Αντιπολίτευσης. Είναι της κοινωνίας ολόκληρης, είναι όλων των κομμάτων πρόβλημα...είναι όλης της Ελλάδας». ¹⁶⁸⁷

Οι ανωτέρω διατυπώσεις αντανakλούν την αναγωγή του ζητήματος των ναρκωτικών σε «ιδεολογικό διακύβευμα», δηλαδή σε πρόβλημα όχι μιας μειονότητας, αλλά του συνόλου του πληθυσμού. Ως εκ τούτου, ο κίνδυνος τον οποίο συνεπάγεται το φαινόμενο πρέπει να οδηγήσει στην υπέρβαση των πολιτικών αντιπαραθέσεων και στην παύση κάθε αντιδικίας, ώστε οι πολιτικοί να συστρατευθούν στην αναζήτηση λύσεων. Το ζήτημα δηλαδή προβάλλεται σαν ιδεολογικά ουδέτερο και αποσιωπάται το ότι οι προτεινόμενες λύσεις συνιστούν έκφραση πολιτικών επιλογών. Εξαίρεση συνιστά η άποψη ομιλήτριας του κόμματος «Οικολόγοι-Εναλλακτικοί», η οποία δεν παραβλέπει την ιδεολογική φόρτιση του ζητήματος, που αποτρέπει την επιτυχή διευθέτηση του προβλήματος: «συζητάμε σήμερα ένα εξαιρετικά κρίσιμο...πρόβλημα που, κατά τη γνώμη μου, έχει επενδυθεί με ποικίλες ιδεολογικές φορτίσεις, που ναι μεν βοηθούν στο να διεξάγεται ένας πλατύς διάλογος...οι πολώσεις όμως οι οποίες προκαλεί κινδυνεύουν να επιφέρουν σύγχυση...και...υπονόμηση εκ των ένδον των προσπαθειών που καταβάλλει η κοινωνία και η πολιτεία». ¹⁶⁸⁸

Η θεώρηση των ναρκωτικών σαν δύναμει απειλής για τον κάθε άνθρωπο συνεπάγεται διατυπώσεις που χαρακτηρίζονται από υπερβολή και ενίοτε μελοδραματισμό ¹⁶⁸⁹, με τρόπο που παραπέμπει σε μια συνθήκη ηθικού πανικού, ιδίως λόγω του ότι τα ναρκωτικά χαρακτηρίζονται σαν σοβαρός κίνδυνος διάλυσης σε πολλαπλά επίπεδα, από το ατομικό έως το εθνικό. Ενδεικτικός είναι ο λόγος του Υφυπουργός Υγείας, που επικαλείται δημοσίευμα γνωστής εφημερίδας: «Στο σημερινό δημοσίευμα των ΝΕΩΝ βλέπει κανείς...ότι πιο εύκολα μπορεί να βρει κανείς ναρκωτικά στο κέντρο της Αθήνας, παρά να αγοράσει ένα πακέτο τσιγάρα». ¹⁶⁹⁰ Ομιλητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης ταυτίζει με μια δόση υπερβολής τη χρήση ναρκωτικών με το θάνατο, και αναφέρεται με μελοδραματικό ύφος στους νέους που αυτοκαταστροφικά βλέπουν το τέλος να έρχεται, καλούν όμως αγωνιωδώς σε βοήθεια: «η φωνή της νεολαίας μας είναι κραυγαλέα φωνή αγωνίας για βοήθεια. Αυτοκτονεί με μια σύριγγα στο χέρι. Και το γνωρίζει ο ναρκομανής ότι το τέλος του βίου του είναι κοντά. Άλλωστε, όλοι οι φίλοι του, ένας-ένας, έχουν πεθάνει ή πεθαίνουν και αυτοί. Και σπάνια, ο σύντομος

¹⁶⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 472.

¹⁶⁸⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 492.

¹⁶⁸⁹ Ο ηθικοπλαστικός λόγος συνιστά στοιχείο που απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί των ναρκωτικών στην Ελλάδα, στο Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 452-453.

¹⁶⁹⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 496.

και¹⁶⁹¹ δυστυχής βίος του ξεπερνά τα 30 χρόνια». ¹⁶⁹²Αν και σε μικρότερη κλίμακα, δεν λείπουν οι ομιλητές που επισημαίνουν τα στοιχεία της υπερβολής και της ηθικολογίας στον δημόσιο λόγο και δεν τα ενστερνίζονται, χαρακτηρίζοντάς τα επιβλαβή ως προς τις συνέπειές τους. Ενδεικτικά, ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού υποστηρίζει ότι «χρειάζεται να μελετηθούν...οι βλαβερές συνέπειες της ανεύθυνης και εκφοβιστικής ενημέρωσης δια των ηθικοπλαστικών από άμβωνος κηρυγμάτων»¹⁶⁹³

Η κρατούσα άποψη, ωστόσο, έγκειται στην θεώρηση των ναρκωτικών σαν μάστιγας και «νούμερο ένα» κοινωνικού και εθνικού προβλήματος. Η άποψη βάσει της οποίας θεωρούνται σαν δυνάμει απειλή για κάθε άνθρωπο, συνεπάγεται την τιμωρητική διάθεση απέναντι στους εμπόρους ναρκωτικών, καθώς και τη θεώρηση περί αναγκαιότητας διατήρησης της απαγορευτικής πολιτικής, η οποία παρουσιάζεται σαν μονόδρομος για την αποτροπή των νέων από τη χρήση ναρκωτικών. Επίσης, η θεώρηση των ναρκωτικών σαν μέγιστη απειλή συνδέεται με τη διατύπωση απόψεων που χαρακτηρίζονται από υπερβολή, ιδίως ως προς τις βλαβερές συνέπειες όλων ανεξαιρέτως των παράνομων ουσιών, αλλά και από την εμμονή στη μη τεκμηριωμένη άποψη ότι η παραμικρή χρήση παράνομης ουσίας οδηγεί σε εξάρτηση. Αντιθέτως, ο λόγος περί της χρήσης νόμιμων εξαρτησιογόνων ουσιών χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη νηφαλιότητα. Όπως σημειώνει ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, «Γνωρίζουμε ότι εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες πίνουν ποτό, κρασί, ούζο, αλλά ελάχιστοι απ' αυτούς είναι αλκοολικοί και πολύ λίγοι κάθε μέρα μεταπίπτουν σε μέθη. Δε γνωρίζουμε όμως κανένα που να πήρε μία έως δύο δόσεις σκληρού ναρκωτικού και να μην έγινε τοξικομανής».¹⁶⁹⁴

Παρομοίως, σύμφωνα με τον Ειδικό Κοινοβουλευτικό Εκπρόσωπο του ΚΚΕ, πρέπει να συνεχιστεί με κάθε τρόπο η ενοχοποίηση των παράνομων ουσιών και της χρήσης τους. Ο χρήστης, δε, κατά τον ομιλητή, δεν μπορεί να απεκδυθεί της ευθύνης που συνεπάγεται η πράξη της χρήσης χασίς. Ως εκ τούτου, υπονοείται ότι ο χρήστης χασίς δεν πρέπει να παραμείνει «ατιμώρητος», αλλά πρέπει να έχει κάποιου είδους επίπτωση: «τόσο αθώο, όσο θέλουν να το παρουσιάσουν μερικοί, δεν είναι (το χασίς). Έχουν γίνει μελέτες...που έχουν αποδείξει ότι δεν είναι καθόλου αθώο και αφήνει και παθολογοανατομικά ευρήματα πέρα από την κοινωνική παρέκκλιση...Εδώ υπάρχει

¹⁶⁹¹Στο ίδιο, σ. 510

¹⁶⁹²Στο ίδιο, σ. 511

¹⁶⁹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 466.

¹⁶⁹⁴Στο ίδιο, σ. 472-473.

ένα ερώτημα...Εγώ λέω υποθετικά αυτόν που κάνει χρήση χασίς να μην το βάλουμε στη φυλακή. Δεν μου λέει κανένας τι να τον κάνουμε. Είναι ανεύθυνος της πράξεως του αυτός; Τι να τον κάνουμε;»¹⁶⁹⁵ Αντιθέτως, ομιλητής του ΠΑΣΟΚ κάνει λόγο για υποκριτική στάση όσων, κατά τη γνώμη του, κινδυνολογούν, παραβλέποντας την ευθύνη που φέρουν, λόγω της θέσης τους, απέναντι στο κοινωνικό σύνολο: «πρέπει να ξεφύγουμε από την υποκρισία μιας κοινής γνώμης που εμείς διαμορφώνουμε τελικά, ότι δηλαδή η ινδική κάνναβη είναι τόσο επικίνδυνη για την κοινωνία μας και να την ταυτίζουμε με πραγματικές ουσίες που πραγματικά φέρνουν το θάνατο. Η ταύτιση αυτή είναι εγκληματική».¹⁶⁹⁶

ε) Η αντίφαση μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας

Αναφορικά με το πλαίσιο λειτουργίας των προγραμμάτων απεξάρτησης που προορίζονται να θεραπεύσουν εξαρτημένους εγκληματίες, ένα σημαντικό σημείο συνίσταται στην αμφιλεγόμενη σχέση σωφρονισμού και θεραπείας ή απεξάρτησης μέσα στη φυλακή. Ορισμένοι ομιλητές τονίζουν ότι η λογική της απεξάρτησης δεν συνάδει με τη λογική της φυλάκισης, επομένως υποστηρίζουν ότι τα σχετικά κέντρα απεξάρτησης πρέπει να βρίσκονται και να λειτουργούν εκτός των σωφρονιστικών καταστημάτων. Το ασυμβίβαστο θεραπείας και φυλάκισης επισημαίνουν ομιλητές τόσο της κυβέρνησης όσο και της αντιπολίτευσης. Ειδικότερα, για την Υπουργό Δικαιοσύνης, η λογική της θεραπείας δεν συνάδει με το σωφρονιστικό πλαίσιο, η απεξάρτηση πρέπει ωστόσο να συνεπάγεται κάποιου είδους φύλαξη των θεραπευόμενων, που δεν παύουν να εκλαμβάνονται σαν επικίνδυνοι: «Και αν έχουμε ένα βαρύ εγκληματία, ο οποίος έχει κάνει ένα βαρύ έγκλημα...και είναι τοξικομανής, πώς θα τον στείλουμε ελεύθερο έξω να κάνει την αποθεραπεία; Πρέπει να είναι σε ένα κατάστημα που θα είναι υπό στοιχειώδη επίβλεψη. Πώς θα τον στείλουμε εκεί που πηγαίνουν κάθε χρόνο τα παιδιά για να κάνουν απεξάρτηση;...Συμφωνώ ότι πρέπει να έχουμε ειδικά καταστήματα. Συμφωνώ απόλυτα μαζί σας. Αλλά πρέπει να έχουν στοιχειώδεις κανόνες φύλαξης».¹⁶⁹⁷ Ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει, παρομοίως, ότι «χρειάζεται η δημιουργία συγχρόνων θεραπευτικών κοινοτήτων που

¹⁶⁹⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 639.

¹⁶⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 635.

¹⁶⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 643.

θα είναι απομακρυσμένες από τα σωφρονιστικά ιδρύματα». ¹⁶⁹⁸ Σε επόμενη ομιλία του αναφέρεται ξανά στο ζήτημα αυτό: «Πιστεύω ειλικρινά ότι δεν μπορεί να υπάρχει θεραπευτικό κατάστημα μέσα στα κρατητήρια, μέσα στα σωφρονιστικά ιδρύματα». ¹⁶⁹⁹

Ο εισηγητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, τονίζει επίσης ότι «όλα τα θεραπευτικά προγράμματα είναι εθελοντικού χαρακτήρα και δεν εφαρμόζονται ποτέ στις φυλακές». ¹⁷⁰⁰ Εκτός του σωφρονιστικού συστήματος, αλλά και εκτός του συστήματος υγείας πρέπει να συντελείται η θεραπεία απεξάρτησης κατά τον Υφυπουργό Υγείας: «Πρέπει η θεραπεία των ατόμων αυτών να γίνεται μέσα σε ειδικά κέντρα με ειδικές προδιαγραφές από ειδικούς επιστήμονες, από κέντρα τα οποία είναι έξω από οποιοδήποτε σύστημα υγείας». ¹⁷⁰¹ Το ασυμβίβαστο θεραπείας και καταστολής επισημαίνει και ο ειδικός αγορητής του Συνασπισμού: «Δεν μπορούμε ναβάλουμε μαζί την πρόληψη και τη θεραπεία με την καταστολή» ¹⁷⁰².

Ένα επίσης σημαντικό ζήτημα έγκειται στο κατά πόσον το άτομο που έρχεται αντιμέτωπο με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης αποφασίζει ελεύθερα την υποβολή του σε θεραπεία, ή αν πρόκειται περισσότερο για μια «αναγκαστική» επιλογή. Για το ζήτημα της υποχρεωτικής υποβολής του εγκληματία σε θεραπεία απεξάρτησης, οι περισσότεροι ομιλητές τάσσονται κατά της υποχρεωτικής θεραπείας, χωρίς να λείπει και η έκφραση της αντίθετης άποψης. Οι πολέμιοι της υποχρεωτικής θεραπείας υποστηρίζουν ότι η τελευταία δεν συνάδει με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και επίσης, δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική. Αντιθέτως, οι υποστηρικτές της υποχρεωτικής θεραπείας του εξαρτημένου εγκληματία επικαλούνται κυρίως την κοινωνική επικινδυνότητα του χρήστη ουσιών, ¹⁷⁰³ που νομιμοποιεί την υποχρεωτικότητα. Βάσει άλλωστε της εισηγητικής έκθεσης του νομοσχεδίου, η επικινδυνότητα του χρήστη ουσιών στρέφεται κατά του εαυτού του αλλά και κατά του κοινωνικού συνόλου, εφόσον υπό την επήρεια της ουσίας «μπορεί να προβεί σε πράξεις σε βάρος της κοινωνίας με σαφή αδικοπρακτικό χαρακτήρα». ¹⁷⁰⁴ Αναδύεται, συνεπώς,

¹⁶⁹⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 460.

¹⁶⁹⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 643.

¹⁷⁰⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 462.

¹⁷⁰¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 497.

¹⁷⁰² Στο ίδιο, σ. 515.

¹⁷⁰³ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 “Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις”», ό.π., σ. 2.

¹⁷⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 2.

η θεώρηση του χρήστη ουσιών σαν ενός ατόμου που πρέπει να προστατευτεί από τον ίδιο του τον εαυτό, ώστε να προστατευτεί παράλληλα και το κοινωνικό σύνολο.

Ενδεικτικά, ο εισηγητής της αξιωματικής αντιπολίτευσης τάσσεται υπέρ της ελεύθερης επιλογής της απεξάρτησης, τονίζοντας ότι «όλα τα θεραπευτικά προγράμματα είναι εθελοντικού χαρακτήρα».¹⁷⁰⁵ Παρομοίως, σύμφωνα με τον Ειδικό Αγορητή του Συνασπισμού, ο οποίος μάλιστα υιοθετεί την άποψη υπέρ του πλουραλισμού των θεραπευτικών μεθόδων, «χρειάζεται να μελετηθούν εναλλακτικές μορφές περιορισμού της ελευθερίας πέρα από τη φυλάκιση και πέρα από τον εγκλεισμό σε ψυχιατρείο που προβλέπει το σημερινό σωφρονιστικό σύστημα... Και ένα τελευταίο σημείο συμφωνίας αποτελεί αναγνώριση της ανάγκης δημιουργίας πλουραλιστικών προγραμμάτων θεραπείας εθελοντικού χαρακτήρα με την εξασφάλιση φυσικά της απαραίτητης και κατάλληλης υποδομής»¹⁷⁰⁶.

Σύμφωνα με ομιλητή του ΠΑΣΟΚ, η άκριτη πρόκριση της απεξάρτησης και η θεώρησή της σαν πανάκειας για τη μεταχείριση των παραβατών υποκρύπτει περαιτέρω κινδύνους για την υγεία και την εν γένει ύπαρξη των ατόμων: «το θέμα των χρηστών είναι θέμα αντιμετώπισης ενός ασθενούς. Αλλά ιδιαίτερα για το χρήστη κάνναβης το να τον φυλακίσουμε ή ακόμα να τον πάμε σε θεραπευτικό πρόγραμμα όταν δεν υπάρχει θέμα έξης, ουσιαστικά τον ωθούμε προς την παρανομία ή τον ωθούμε σε μια διαδικασία που κάθε άλλο παρά τον βοηθά στο να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα... Το ίδιο βεβαίως υπάρχει και σε σχέση με την υποχρεωτική θεραπεία... Οι ειδικοί λέμε ότι δεν μπορείς να αποθεραπεύσεις αλκοολικό, εάν ο ίδιος δεν πεισθεί πρώτα απ' όλα ότι έχει πρόβλημα και δεύτερον, ότι θέλει την αποθεραπεία... δεν έχει αποδειχθεί ιατρικώς ότι η υποχρεωτική αποθεραπεία λειτουργεί. Δεύτερον... εάν ο χρήστης δεν είναι πεπεισμένος ότι θέλει την αποθεραπεία, θα διαλέξει την φυλακή. Γιατί; Γιατί στο μεν πρόγραμμα αποθεραπείας δεν θα βρει τις ουσίες που θέλει -δεν έχει αποφασίσει να κόψει αυτήν τη συνήθεια- ενώ στη φυλακή θα τις βρει».¹⁷⁰⁷ Στο σημείο αυτό σημειώνεται ότι το άτομο που συμμετέχει στο πρόγραμμα απεξάρτησης εκλαμβάνεται ως ενεργητικό υποκείμενο, που ελεύθερα συμμετέχει στο θεραπευτικό πρόγραμμα και όχι σαν παθητικός δέκτης της θεραπείας. Παράλληλα, σε αντίθεση με ομιλητές που επιλεκτικά κινδυνολογούν αναφορικά με την εξάρτηση σε παράνομες

¹⁷⁰⁵ Πρακτικά Βουλής, Ζ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΕ', 6/7/1993, σ. 462.

¹⁷⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 466.

¹⁷⁰⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 635.

ουσίες, ο εν λόγω ομιλητής εκλαμβάνει την εξάρτηση σε μια νόμιμη ουσία ως μια κατάσταση που ομοιάζει με την εξάρτηση σε μια παράνομη ουσία.

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού των μεθόδων και αναφέρεται στην ελεύθερη επιλογή του εξαρτημένου σαν απαραίτητη προϋπόθεση της υποβολής του σε θεραπεία. Προτείνει την ελεγχόμενη χορήγηση ουσιών για όσους δεν επιθυμούν ή δεν κατορθώνουν να ενταχθούν σε θεραπευτικό πρόγραμμα: «Είναι περίπου 60.000 οι ναρκομανείς. Οι άλλοι 59.500 τι γίνονται, όταν δεν θέλουν -με το ζόρι δεν γίνεται- να πάνε να κάνουν τη στεγνή θεραπεία στις διάφορες κοινότητες; Γιατί λοιπόν αποκλείετε το πείραμα αυτό της ελεγχόμενης χορήγησης ναρκωτικών;». ¹⁷⁰⁸Ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ διερωτάται μήπως ο ιατροκοινοποιημένος κοινωνικός έλεγχος απολήγει σε καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο λόγος του αναδεικνύει το ότι ο ιατρικός έλεγχος δεν παύει να συνιστά έκφραση του κοινωνικού ελέγχου, κάτι που γενικώς αποσιωπάται ή αγνοείται από την πλειονότητα των ομιλητών: «στο άρθρο 16, που λέει ότι το συμβούλιο στην απόφασή του μπορεί να επιβάλλει στον απολυόμενο την υποχρέωση να εμφανίζεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε ειδικό θεραπευτικό κατάστημα απεξάρτησης και να υποβάλλεται σε βιοχημικές τοξικολογικές και άλλες εξετάσεις. Κατ' αρχήν έχω μίαν αντίρρηση αν αυτό συμβαδίζει με τα ανθρώπινα δικαιώματα». ¹⁷⁰⁹ Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ τάσσεται ωστόσο υπέρ της αναγκαστικής θεραπείας, εξαρτημένων και μη χρηστών, αλλά κατά της ποινικής τους μεταχείρισης: «να μην μπαίνουν οι περιστασιακοί χρήστες, τουλάχιστον κάνναβης, στη φυλακή σε καμία περίπτωση. Επίσης και οι χρήστες των άλλων ουσιών, δεν θα έπρεπε να μπαίνουν σε φυλακές. Έπρεπε είτε πειθαναγκαστικά είτε οικεία βούληση ή δεν ξέρω πώς να παρακολουθούν προγράμματα υποστηρικτικά ή αν θέλετε και να εγκλείονται μέσα σε ειδικά ιδρύματα απεξάρτησης, ανάλογα με τη μεθοδολογία, όχι στις φυλακές» ¹⁷¹⁰.

Ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, αντιθέτως, επικρίνει την πρόταση του ΠΑΣΟΚ περί χορήγησης ουσιών υποκατάστασης, και ταυτίζει τη θεραπεία υποκατάστασης με την αρρύθμιστη χρήση ναρκωτικών, παρατηρώντας ότι και οι δύο συνθήκες οδηγούν στον θάνατο. Υπονοεί, δε, ότι ως μόνη δόκιμη οδό απεξάρτησης θεωρεί το «στεγνό» πρόγραμμα: «η πρότασή σας...λέει...ότι όταν ο εξαρτημένος δεν θέλει να ακολουθήσει το πρόγραμμα θεραπείας μπορεί να παίρνει και ελεύθερα τη δόση του από το κράτος.

¹⁷⁰⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 506.

¹⁷⁰⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 634.

¹⁷¹⁰ Στο ίδιο, σ. 636.

Δηλαδή, η Πολιτεία να χορηγεί το υποκατάστατο και σ' αυτόν που δεν επιθυμεί να ακολουθήσει ένα θεραπευτικό πρόγραμμα. Εδώ είναι τραγικό λάθος. Έρχεται δηλαδή η Πολιτεία να γίνει διακινητής ναρκωτικών...και να οδηγήσει αυτόν τον άνθρωπο σε θάνατο μετά μαθηματικής ακριβείας».¹⁷¹¹

Ο ειδικός κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΚΚΕ τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού στην απεξάρτηση, χαρακτηρίζοντας όμως την υποκατάσταση «εύκολο δρόμο», σε αντιδιαστολή με τον «δύσκολο δρόμο» του «στεγνού προγράμματος» : «μπορείτε να αναλογισθείτε τι θα γίνει μερικούς μήνες μετά αν εφαρμοστεί η ελεγχόμενη χορήγηση υποκατάστατου και ναρκωτικών σε σχέση με το ΚΕΘΕΑ; Τελείωσε, πέθανε. Είναι γνωστό, ότι ο χρήστης ακολουθεί τον εύκολο δρόμο και όχι τον δύσκολο του στεγνού προγράμματος. Στην Ιταλία ξέρετε, ότι λειτουργούν 75 διαφορετικά μοντέλα; Γιατί καλά και σώνει μόνο το στεγνό και μόνο το υγρό;»¹⁷¹² Παρομοίως, ο λόγος του ειδικού αγορητή του Συνασπισμού αναδεικνύει το ότι η απεξάρτηση χωρίς υποκατάστατα αντλεί την αξία της από τη δυσκολία της, και τη συνακόλουθη ταύτισή της με την «παλικάριά» και τη «γενναιότητα», παρά από κάποια άλλη ιδιότητά της. Εξάλλου, παραδέχεται ότι η αποτελεσματικότητα των κέντρων απεξάρτησης χωρίς υποκατάστατα είναι πολύ χαμηλή: «Σήμερα στα κέντρα στεγνής απεξάρτησης, απεξαρτάται, λύνει το πρόβλημά του ένα 5% - 8%...Σωστό, σωστότατο αυτό. Να κάνουμε πολλά τέτοια κέντρα...να στηρίξουμε αυτόν τον τρόπο. Είναι ο τρόπος που είπα χθες, ότι θέλει πολλή καρδιά, περίσσειμα καρδιάς και παλικάριά. Και είναι, αν θέλετε, ο πιο σωστός τρόπος, κατά την άποψή μου. Ωστόσο η ίδια η ζωή μας δείχνει ότι οι 99 στους 100 δεν το αντέχουν αυτό»¹⁷¹³.

Τέλος, επισημαίνεται ότι η αποδοχή της επιεικούς μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, συνδεδεμένη με την κατίσχυση της θεραπευτικής και την υποχώρηση της ποινικής μεταχείρισης, περιορίζεται στους δράστες εγκλημάτων μικρής βαρύτητας και απαξίας. Όπως σημειώνει σχετικά η Υπουργός Δικαιοσύνης: «έχουμε ...καταδικασμένους με βαρύτατες ποινές καθείρξεως, στους οποίους δεν είναι δυνατόν να τους δώσουμε την ευχέρεια της άμεσης αποφυλάκισης ευθύς ως περαιώσουν το θεραπευτικό πρόγραμμα...Είναι δυνατόν να τους απελευθερώσουμε, επειδή υπεβλήθησαν στο θεραπευτικό πρόγραμμα επιτυχώς;...Εμείς λέμε ότι μόνο ο καταδικασθείς με ποινή φυλακίσεως μέχρι τριών ετών μπορεί να έχει το προνόμιο της

¹⁷¹¹Στο ίδιο, σ. 504.

¹⁷¹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 7/7/1993, σ. 507.

¹⁷¹³Στο ίδιο, σ. 514.

αποφυλακίσεως ανεξαρτήτως των περιορισμών του Ποινικού Κώδικα εφόσον υποβληθεί στο θεραπευτικό πρόγραμμα και βεβαιωθεί ότι αποθεραπεύθηκε....Τώρα αν η ποινή είναι βαρύτερη, άνω των τριών ετών φυλάκιση ή είναι κάθειρξη, ερωτάται τί θα γίνει; Αν αποθεραπεύτηκε θα γυρίσει να εκτίσει την ποινή του και θα αποφυλακισθεί υφ' όρους, υπό τις προϋποθέσεις του Ποινικού Κώδικα....Πρόκειται λοιπόν περί μιας πρωτοποριακής ρύθμισης η οποία βοηθά τον τοξικομανή ακόμα και αν έχει καταδικασθεί για βαριές ποινές άλλων εγκλημάτων, να υποβληθεί σε θεραπευτικό πρόγραμμα και αν μεν η ποινή του είναι μέχρι 3 χρόνια να βγει υφ' όρους, αν είναι παραπάνω να ξαναγυρίσει στη φυλακή την κανονική και να βγει ενδεχομένως με τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα»¹⁷¹⁴.

Αναφορικά με τη θεραπευτική μεταχείριση, παρατηρείται ότι πέραν του εξαρτημένου εγκληματία, που θεωρείται «ασθενής» και στον οποίο αρμόζει επιείκεια και ειδική μεταχείριση, επιείκεια επιφυλάσσεται και στον απλό χρήστη, ιδίως όταν αυτός χαρακτηρίζεται «συμπτωματικός», περιστασιακός χρήστης, οπότε μπορεί ακόμα και να κριθεί ατιμώρητος. Παρότι, λοιπόν, η χρήση διατηρεί τον χαρακτηρισμό της ως εγκληματικής πράξης, παρατηρείται μια τάση αποποινικοποίησης της χρήσης και αποφυγής της ποινικής μεταχείρισης. Η αποφυγή της ποινικής τιμώρησης ενίοτε επιτυγχάνεται με την προϋπόθεση της παρακολούθησης προγράμματος, άρα ξανά τίθεται το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής του υποκειμένου για να υποβληθεί σε θεραπεία. Παρατηρείται μια ακόμα ιδιαιτερότητα, καθώς ο χρήστης προορίζεται μεν για το συμβουλευτικό πρόγραμμα, αν όμως δεν συμμετέχει σε αυτό, τότε εγκλείεται στο σωφρονιστικό κατάστημα. Άρα κατά κάποιον τρόπο παραμένει «ανενεργός» ο χαρακτηρισμός του ως εγκληματία, για να ενεργοποιηθεί ξανά από τη στιγμή που απορρίψει ή δεν δεχτεί την υποβολή του στο θεραπευτικό πρόγραμμα, που προϋποθέτει την αποδοχή του εαυτού του ως ατόμου που χρήζει θεραπείας. Αναδεικνύεται, επίσης, το ότι το ποινικό σύστημα «τροφοδοτεί» το νεόκοπο σύστημα απεξάρτησης, που υπάγεται στον παραποινικό¹⁷¹⁵ τομέα.

Συνολικά, αναδεικνύεται ο τρόπος με τον οποίο η εξάρτηση εκλαμβάνεται με όρους παθολογίας και ενίοτε ψυχοπαθολογίας, κάτι που συνεπάγεται την επικράτηση του χαρακτηρισμού του εξαρτημένου σαν «ασθενούς». Πρόκειται, ωστόσο, για μια «ιδιόρρυθμη» ασθένεια, καθώς ο εξαρτημένος θεωρείται ασθενής υπό την προϋπόθεση

¹⁷¹⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/7/1993, σ. 641.

¹⁷¹⁵Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

ότι έχει περιορίσει την παραβατική του δραστηριότητα κυρίως στην απλή χρήση. Αντιθέτως, στην περίπτωση του εμπόρου ναρκωτικών, δεν λαμβάνεται υπόψη η πιθανότητα ύπαρξης εξάρτησης. Ο έμπορος, σαν αποδιοπομπαίος τράγος, χαρακτηρίζεται σαν ένοχος βαρύτατων εγκλημάτων, με όρους που παραπέμπουν σε εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (γενοκτονία). Σε αυτόν δεν επιφυλάσσεται ευνοϊκή μεταχείριση, αντιθέτως σχεδόν χωρίς αντίλογο προτείνεται η αυστηρότατη τιμωρία του, που ενίοτε φτάνει τη θανατική ποινή. Τέλος, είναι αξιοσημείωτο το ότι εισάγεται ένα νομοθέτημα που χαρακτηρίζεται, από ομιλητές της κυβέρνησης, «άριστο», παρότι κατά κοινή παραδοχή προορίζεται να παραμείνει ανεφάρμοστο, κυρίως λόγω της απουσίας των ειδικών θεραπευτικών κέντρων, στα οποία προβλέπεται να απεξαρτηθούν οι εξαρτημένοι εγκληματίες. Μια επιπλέον δυσκολία συνίσταται στη δυσκολία διάγνωσης της εξάρτησης: πρόκειται για μια ακόμα ένδειξη της «ιδιομορφίας» της ασθένειας αυτής, γιατί εκλαμβάνεται σαν ασθένεια, που κατά κοινή παραδοχή είναι δύσκολο ή σχεδόν αδύνατον να διαγνωσθεί.

στ) Σύνοψη των ευρημάτων

Συμπερασματικά, ο δημόσιος λόγος αναδεικνύει μεν την κατίσχυση της ιατροκοιμημένης θεώρησης του εξαρτημένου εγκληματία, ωστόσο η θεώρησή του σαν εγκληματία συνυπάρχει και συλλειτουργεί με εκείνη του ασθενούς. Στον δημόσιο λόγο αναδεικνύονται με χαρακτηριστικό τρόπο δυο στοιχεία που διαχρονικά έχουν αξιολογηθεί σαν σημεία τομής¹⁷¹⁶ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης. Το πρώτο στοιχείο συνίσταται στον στιγματισμό του εξαρτημένου, ο οποίος, είτε θεωρείται ασθενής είτε εγκληματίας, δεν παύει να λαμβάνει αρνητικές αξιολογήσεις αναφορικά με την προσωπικότητα, το ήθος και τον τρόπο ζωής του. Η ευρύτατη χρήση του στιγματιστικού όρου «τοξικομανής» και «τοξικομανία» είναι ενδεικτική της κοινωνικής απόρριψης που κατευθύνεται προς το εξαρτημένο άτομο, που θεωρείται φορέας της «μανίας», σε αντιδιαστολή με τα υγιή μέλη του κοινωνικού συνόλου. Το δεύτερο στοιχείο συνίσταται στην επικινδυνότητα του ατόμου, είτε είναι χρήστης, είτε εξαρτημένος, είτε έμπορος. Η επικινδυνότητα χαρακτηρίζει όλους τους προαναφερθέντες, διαβαθμίζεται απλώς ανάλογα με την επικρατέστερη ιδιότητα που αποδίδεται σε κάθε πρόσωπο. Ως εκ τούτου, παρότι η ιατρική μεταχείριση προβάλλεται

¹⁷¹⁶ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 82 κ.ε.

σαν βήμα εκσυγχρονισμού και προόδου, ενώ η ποινική μεταχείριση συνδέεται με την οπισθοδρόμηση, φαίνεται πως όλες οι σχετικές με τα ναρκωτικά πράξεις παραμένουν απορριπτέες και κοινωνικά ανεπιθύμητες. Η μελέτη, άλλωστε, της ιατρικοποίησης της παρέκκλισης έχει αναδείξει το ότι πρόκειται κυρίως για τη μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου.¹⁷¹⁷ Μολονότι, επομένως, φαινομενικά το ποινικό πρότυπο «υποχωρεί» εμπρός της επικράτησης του ιατρικού, η προσεκτική εξέταση του δημόσιου λόγου αναδεικνύει το πώς τα δύο μοντέλα γίνονται αντιληπτά σαν να συνυπάρχουν και να συλλειτουργούν.¹⁷¹⁸

3. Η επιεικέστερη μεταχείριση του μικροδιακινητή και η ίδρυση του πρώτου κέντρου απεξάρτησης εξαρτημένων κρατουμένων

Η εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις»¹⁷¹⁹ κατατέθηκε στη Βουλή τον Φεβρουάριο του 1999. Όπως μαρτυρά ο τίτλος του, το νομοσχέδιο εισάγει, μεταξύ άλλων, ορισμένες τροποποιήσεις του ν.1729/1987, δηλαδή της τότε βασικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά. Με τις τροποποιήσεις αυτές, που εμπεριέχονται στο Κεφάλαιο Β' του σχεδίου νόμου, «λαμβάνεται πρόνοια για την ειδική αντιμετώπιση της διακίνησης μικροποσοτήτων ναρκωτικών ουσιών προς αποκλειστική χρήση μεταξύ χρηστών καθώς και τη διάκριση αυτών από τους εμπόρους ναρκωτικών, με στόχο την καθιέρωση κινήτρων για την απεξάρτηση των χρηστών από τα ναρκωτικά, ως και τη δημιουργία προτύπου ειδικού θεραπευτικού καταστήματος που θα λειτουργήσει ως μονάδα απεξάρτησης τοξικομανών κρατουμένων»¹⁷²⁰. Ως εκ τούτου, τίθεται στο

¹⁷¹⁷Ε.Ανδριάκαϊνα (2005), ό.π., σ. 71.

¹⁷¹⁸Στο ίδιο, σ. 71.

¹⁷¹⁹Το σχέδιο νόμου ψηφίστηκε στις 13/5/1999 και δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 112/3-6-1999 ως ν.2721/1999 «Τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις».

¹⁷²⁰Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου "Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35

επίκεντρο η διάκριση χρήστη και εμπόρου¹⁷²¹, καθώς και η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία.

Ειδικότερα, η πρώτη παράγραφος του άρθρου 10 ρυθμίζει τις περιπτώσεις διακίνησης μικροποσοτήτων ουσιών μεταξύ χρηστών, προς εξυπηρέτηση αποκλειστικά δικών τους αναγκών. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι οι περιπτώσεις αυτές καλύπτουν το μεγαλύτερο ποσοστό της σχετικής με τα ναρκωτικά εγκληματικής δραστηριότητας.¹⁷²² Η τροποποίηση που εισάγεται έγκειται στη μετατροπή των εγκλημάτων αυτών από κακουργήματα σε πλημμελήματα.¹⁷²³ Με το τότε ισχύον νομοθετικό πλαίσιο, ήτοι το άρθρο 5 του ν. 1729/1987, όπως αντικαταστάθηκε από το άρθρο 10 του ν. 2161/1993, όλες οι προαναφερθείσες περιπτώσεις θεωρούνται κακουργήματα, με προβλεπόμενη ποινή κάθειρξης δέκα έως είκοσι ετών. Σύμφωνα με τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, αποτέλεσμα αυτού είναι η συμφόρηση του Συστήματος Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης¹⁷²⁴, εξαιτίας, λόγου χάριν, της πρόσθετης απασχόλησης των ανακριτών, της ευρείας επιβολής της προσωρινής κράτησης και του μεγάλου χρόνου υποδικίας του μικροπωλητή μέχρι την εκδίκαση.¹⁷²⁵ Εκτιμάται, αντιθέτως, ότι η προτεινόμενη πλημμεληματική αντιμετώπιση της πράξης μπορεί να συμβάλει, πρώτον, στο να αποφευχθούν οι προαναφερθείσες αρνητικές συνέπειες και, δεύτερον, στο να επιταχυνθεί η διευθέτηση των υποθέσεων, για παράδειγμα με την ταχύτερη εκδίκαση της σχετικής παράβασης με τη διαδικασία του αυτοφώρου και σε ρητή δικάσιμο.¹⁷²⁶ Είναι επίσης δυνατή η εισαγωγή του δράστη σε θεραπευτική κοινότητα για απεξάρτηση, με παράλληλη αναστολή προόδου της δίκης. Τέλος, το έγκλημα αυτό αποκτά αυτοτέλεια σε σχέση με την πώληση, προσφορά και διάθεση, που έχουν κακουργηματικό χαρακτήρα βάσει του άρθρου 5 του ν. 1729/1987.

Η μετατροπή των πράξεων μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών σε πλημμελήματα θεωρείται πως συμβάλλει στην ενίσχυση της αναλογικότητας ως αρχής της ποινικής μεταχείρισης.¹⁷²⁷ Σημειωτέον ότι η αρχή της αναλογικότητας έγκειται στο ότι μια εγκληματοποιημένη πράξη πρέπει να συνεπάγεται ποινή της οποίας το είδος και το ύψος, τόσο σε νομοθετικό όσο και σε δικαστικό επίπεδο, είναι ανάλογα με το είδος και

Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις", σ. 5.

¹⁷²¹Ο στόχος αυτός είχε τεθεί ήδη με τον ν.1729/1987.

¹⁷²²Εισηγητική έκθεση, ό.π, σ. 14.

¹⁷²³Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁷²⁴Στο εξής αναφέρεται ως ΣΑΠΔ.

¹⁷²⁵Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁷²⁶Στο ίδιο, σ. 15.

¹⁷²⁷Στο ίδιο, σ. 14-15.

την ένταση της εγκληματικής προσβολής.¹⁷²⁸ Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, η ανωτέρω διάταξη αποσκοπεί σε δύο βασικούς στόχους, ήτοι πρώτον, στην ανάλογη με την πράξη τους αντιμετώπιση των χρηστών, οι οποίοι συχνά είναι μικροδιακινητές, προκειμένου η επιβαλλόμενη ποινή να μην είναι εξοντωτική, αλλ' αντιθέτως να υποβοηθήσει «τον κυρίως επιδιωκόμενο στόχο της ανάνηψης και απεξάρτησης αυτών από τα ναρκωτικά» και, δεύτερον, την αποσυμφόρηση των ανακριτικών αρχών από την κατηγορία αυτών των εγκλημάτων, με αποτέλεσμα την ταχύτερη και αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των σοβαρότερων εγκλημάτων.¹⁷²⁹

Ο στόχος της ενθάρρυνσης της απεξάρτησης του εξαρτημένου δράστη αποτυπώνεται στις ρυθμίσεις του άρθρου 10. Κατ' αρχάς, προβλέπεται ότι ο δράστης μπορεί να επιλέξει μεταξύ της εισαγωγής του σε Θεραπευτικό Πρόγραμμα Απεξάρτησης και μιας ενδεχόμενης ποινής φυλάκισης, στο διάστημα που μεσολαβεί εάν αναβληθεί η εκδίκαση της υπόθεσής του, ή ασκηθεί έφεση κατά της πρωτόδικης καταδίκης, ή οριστεί ρητή δικάσιμος. Ο νόμος παρέχει στον εξαρτημένο δράστη ορισμένα κίνητρα, ώστε αυτός να στραφεί στην επιλογή της απεξάρτησης. Όσο το άτομο είναι ενταγμένο στο πρόγραμμα απεξάρτησης, δικαιούται αναβολή της δίκης και αναβολή στράτευσης, ενώ ο χρόνος θεραπείας και κοινωνικής επανένταξης, που διαρκούν ούτως ή άλλως δύο περίπου έτη, λογίζεται ως χρόνος έκτισης ποινής. Ένα ακόμα ευεργέτημα συνίσταται στο ότι το πιστοποιητικό επιτυχούς αποφοίτησης από το Θεραπευτικό Πρόγραμμα Απεξάρτησης, καθώς και η έκθεση των πραγματογνωμόνων γιατρών αποτελεί τεκμήριο ουσιοεξάρτησης για τον προηγούμενο χρόνο και δίνει δικαίωμα για αναγνώριση ελαφρυντικού και για αναστολή της ποινής.

Τα ανωτέρω κίνητρα χαρακτηρίζονται από τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης ως «αρκούντως ικανά για να προωθήσουν το χρήστη στη σωτηρία της απεξάρτησης»¹⁷³⁰, αλλά και στην ομαλότερη απεμπλοκή του από τον ποινικό μηχανισμό, συνεπώς η απεξάρτηση συνεπάγεται, γι' αυτόν, ένα διττό όφελος. Παράλληλα, εντοπίζεται και ένα κοινωνικό όφελος, που έγκειται στο ότι με την εφαρμογή αυτών των εναλλακτικών της φυλάκισης μέτρων επιτυγχάνεται ο ορθός σωφρονισμός δια της θεραπείας. Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται η λειτουργία των

¹⁷²⁸Ν.Κουράκης, *Θεωρία της ποινής*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2008, σ.38. Επισημαίνεται ότι αυστηρότερη ποινή ενδέχεται να προκαλέσει την αντίδραση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου, ενώ ηπιότερη ποινή ενδέχεται να προκαλέσει αντεκδικήσεις από την πλευρά των θυμάτων ή άλλων ατόμων άμεσα ενδιαφερομένων, στο ίδιο, σ. 39.

¹⁷²⁹Εισηγητική έκθεση, ό.π, σ. 14-15.

¹⁷³⁰Στο ίδιο, σ. 16.

φορέων που υπάγονται στον λεγόμενο «παραποινικό τομέα» και συμμετέχουν στην άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής.¹⁷³¹ Μολονότι οι φορείς αυτοί δεν εξυπηρετούν πρωτίστως τους σκοπούς του ΣΑΠΔ, συλλειτουργούν με αυτό κατά την άσκηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.¹⁷³²

Σε αντιδιαστολή με την προαναφερθείσα άμβλυνση της ποινικοποίησης για τη μικροδιακίνηση μεταξύ χρηστών, σε περιπτώσεις κατά τις οποίες συντρέχουν οι διακεκριμένες περιπτώσεις και οι επιβαρυντικές περιστάσεις, η πράξη αντιμετωπίζεται με την κακουργηματική ποινή της πρόσκαιρης κάθειρξης και της μεγάλης χρηματικής ποινής, ακόμα και αν πρόκειται για μικροποσότητα ουσίας.¹⁷³³ Τέλος, αναφορικά με το ζήτημα «της πλήρους εξειδίκευσης του μεγέθους της μικρής ποσότητας», που διαχρονικά ανακύπτει και προκαλεί αντιρρήσεις, προβλέπεται η έκδοση σχετικής υπουργικής απόφασης. Στην εισηγητική έκθεση γίνεται επίσης αναφορά στα πορίσματα της συνδιάσκεψης για την πολιτική κατά των Ναρκωτικών στην Ευρώπη, που έλαβε χώρα τον Μάρτιο του 1996. Ειδικότερα, σημειώνεται ότι τα Κράτη-Μέλη κατέληξαν στο «η φυλακή εξακολουθεί να παίζει κατασταλτικό ρόλο μόνο για σημαντικές ποσότητες ναρκωτικών ή επιβαρυντικές περιστάσεις», άρα διαπίστωσαν την αναποτελεσματικότητα της φυλακής ως προς την αντιμετώπιση της σχετικής μικροεγκληματικότητας.¹⁷³⁴ Συμφωνήθηκε, επίσης, η διάκριση μεταξύ αξιόποινων πράξεων που συνδέονται με την παραγωγή, διακίνηση και εμπορία και είναι άρα κερδοσκοπικού χαρακτήρα, και εκείνων που γίνονται για προσωπική ή περιστασιακή χρήση, χωρίς να συνεπάγονται τον σκοπό του κέρδους¹⁷³⁵.

Ένα στοιχείο που διαπνέει το σκεπτικό του άρθρου 10 συνίσταται στο δίπολο «αυστηρότητα για τους εμπόρους» και «επιείκεια για τους χρήστες». Σύμφωνα με τη διατύπωση της εισηγητικής έκθεσης, οι διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 διαπνέονται «από τη γενική αρχή περί αυστηρότητας μεν για τους "θύτες", τους "εμπόρους του λευκού θανάτου" και εκμεταλλευτές του πάθους των άλλων, επιεικούς όμως μεταχείρισης των θυμάτων αυτών, δηλαδή των χρηστών ναρκωτικών ουσιών, που καθιέρωσε ο βασικός για την καταπολέμηση των ναρκωτικών και προστασία των νέων ν. 1729/1987». Στο πλαίσιο της προαναφερθείσας επιείκειας προς τα εξαρτημένα άτομα, που στο κείμενο ονομάζονται χρήστες, επιχειρείται η άρση της ανισότητας που

¹⁷³¹ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

¹⁷³² Στο ίδιο, σ. 13.

¹⁷³³ Εισηγητική έκθεση, ό.π., σ. 16.

¹⁷³⁴ Στο ίδιο, σ. 16.

¹⁷³⁵ Στο ίδιο, σ. 16.

υπήρχε μεταξύ των εξαρτημένων ατόμων που υποβάλλονταν «σε εγκεκριμένη κατά νόμο θεραπευτική αγωγή» και συνεπώς «απολάμβαναν ειδικής προνομιακής από το νόμο μεταχείρισης», και των εξαρτημένων ατόμων, «τα οποία ενδεχομένως μπόρεσαν με οποιονδήποτε άλλο τρόπο να απεξαρτηθούν από τα ναρκωτικά, δεν τύχαιναν της ίδιας από το νόμο μεταχείρισης». Ως εκ τούτου, επεκτείνεται υπό προϋποθέσεις η δυνατότητα ειδικής μεταχείρισης κατά την επιβολή ποινής και σε όσους απέκτησαν την έξη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, αλλά αποδεδειγμένα την απέβαλαν με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, πλην της συστηματικής παρακολούθησης εγκεκριμένου θεραπευτικού προγράμματος της ημεδαπής. Συνεπώς, προβλέπεται ότι τα εξαρτημένα άτομα που «αποδεδειγμένα πέτυχαν να απεξαρτηθούν με οποιονδήποτε άλλο τρόπο» δικαιούνται επίσης ειδικής μεταχείρισης, εφόσον η εξάρτηση και η απεξάρτησή τους προκύπτουν «από αδιάσειστα στοιχεία».¹⁷³⁶

Για την αποφυγή της καταστρατήγησης της διάταξης ο νομοθέτης θέτει δύο προϋποθέσεις. Πρώτον, πρέπει να αποδεικνύεται από εργαστηριακές εξετάσεις και βεβαιώσεις δημόσιων νοσοκομείων ότι ο επικαλούμενος την απεξάρτηση ήταν πράγματι εξαρτημένος κατά το χρόνο τέλεσης της εγκληματικής πράξης. Δεύτερον, πρέπει η ψυχική και σωματική του απεξάρτηση να προκύπτει από «βεβαίωση που θα χορηγείται αποκλειστικά μετά από παρακολούθηση εγκεκριμένου θεραπευτικού προγράμματος της ημεδαπής για διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών, διάστημα που κρίνεται αναγκαίο, με βάση τα υπάρχοντα προγράμματα για να υπάρξουν ασφαλή συμπεράσματα της θεραπείας. Για την αποδοχή παρακολούθησης του προγράμματος σε εθελοντική βάση που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνουν δεκτοί οι ενδιαφερόμενοι από τις θεραπευτικές κοινότητες, θα γίνεται μνεία στα πρακτικά στις περιπτώσεις που ορίζεται από το δικαστήριο να προσκομίζεται βεβαίωση για την απόδειξη της αποθεραπείας». Τέλος, ο κατηγορούμενος οφείλει να προσκομίζει πιστοποιητικό ότι δεν διώκεται για αξιόποινες πράξεις που έχουν σχέση με τα ναρκωτικά και την εξασφάλιση μέσων για την προμήθειά τους κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα. Εφόσον πληρούνται όλες οι ανωτέρω προϋποθέσεις, ο απεξαρτηθείς δικαιούται να τύχει των ευεργετικών διατάξεων του νόμου. Ένα επιπλέον ευεργέτημα έγκειται στη μη αναγραφή σε απόσπασμα ή αντίγραφο φύλλου Ποινικού Μητρώου των σχετικών με τα ναρκωτικά ή κατά της περιουσίας και ιδιοκτησίας εγκλημάτων, εφόσον

¹⁷³⁶Εισηγητική έκθεση, ό.π, σ. 17.

πρόκειται για άτομα που ολοκλήρωσαν επιτυχώς Πρόγραμμα Υποκατάστασης.¹⁷³⁷ Τέλος, για το άτομο που είναι ενταγμένο σε εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα ψυχικής απεξάρτησης, προβλέπεται η δυνατότητα αναστολής εκτέλεσης της ποινής με διάταξη του αρμόδιου Εισαγγελέα, όταν πρόκειται για ποινή που επιβλήθηκε για πράξεις που τελέστηκαν πριν από την εισαγωγή του διωκομένου στο προαναφερθέν θεραπευτικό πρόγραμμα.

Η έμφαση του νομοθέτη στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία αποτυπώνεται και στο άρθρο 11, βάσει του οποίου ιδρύεται Ειδικό Θεραπευτικό Κατάστημα στον Ελεώνα του Δήμου Θηβαίων, για να λειτουργήσει ως η πρώτη μονάδα απεξάρτησης τοξικομανών κρατουμένων στην Ελλάδα.¹⁷³⁸ Στην εισηγητική έκθεση τονίζεται η αναγκαιότητα άμεσης αντιμετώπισης του «οξέος προβλήματος των εξαρτημένων από τοξικές ουσίες παραβατών», με τον διαχωρισμό των εξαρτημένων κρατουμένων από τους υπόλοιπους, και την εφαρμογή των εγκεκριμένων θεραπευτικών προγραμμάτων, δεδομένου ότι η υφιστάμενη υποδομή των καταστημάτων κράτησης δεν παρέχει την ευχέρεια πραγματοποίησης τέτοιων προγραμμάτων.¹⁷³⁹ Αναφέρεται, μάλιστα, ότι «από τη συνολική δύναμη των κρατουμένων στις φυλακές, που ανέρχεται στα 6.600 άτομα, οι 2.500 περίπου είναι παραβάτες του νόμου περί ναρκωτικών, εκ των οποίων οι περισσότεροι είναι τοξικομανείς».

Το μεγάλο ποσοστό των εξαρτημένων ατόμων εντός του γενικού πληθυσμού των κρατουμένων είναι ενδεικτικό της κρισιμότητας της κατάστασης. Οι συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης κάνουν λόγο για «το αδιαχώρητο που επικρατεί στις φυλακές», τις «καταστροφικές επιπτώσεις» που επιφέρει στα υγιή άτομα ο συγχρωτισμός τους με «κρατούμενους τοξικομανείς», αλλά και την ανάγκη να δοθεί η δυνατότητα παρακολούθησης οργανωμένου προγράμματος απεξάρτησης, σε όσους από τους εξαρτημένους κρατούμενους το επιθυμούν.¹⁷⁴⁰ Αναφέρεται, επίσης, ότι σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης «δαπανώνται τεράστια ποσά και γίνονται συντονισμένες προσπάθειες για τη θεραπεία των τοξικομανών και την ανακούφιση των οικογενειών τους», μια κατεύθυνση προς την οποία κινείται η παρούσα ρύθμιση. Τέλος, η λειτουργία του Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων

¹⁷³⁷ Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁷³⁸ Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁷³⁹ Στο ίδιο, σ. 18.

¹⁷⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 19.

χαρακτηρίζεται σαν φιλόδοξο και ελπιδοφόρο πρόγραμμα, το οποίο τυγχάνει της στήριξης της πολιτείας. Τέλος, στο άρθρο 12 γίνεται αναφορά στη στελέχωση του ανωτέρω Καταστήματος με προσωπικό διαφόρων κλάδων και προβλέπεται ότι «με την κοινή απόφαση των Υπουργών Δικαιοσύνης και Υγείας και Πρόνοιας...ορίζονται και οι προϋποθέσεις καθώς και ο τρόπος επιλογής των εισαγομένων στα Ειδικά αυτά Κέντρα»¹⁷⁴¹.

Εν ολίγοις, οι προαναφερθείσες ρυθμίσεις, που αφορούν το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, κινούνται προς δύο κατευθύνσεις. Πρώτον, στην άμβλυνση της ποινικοποίησης για εγκληματικές πράξεις που θεωρούνται μικρής βαρύτητας και απαξίας, όπως η διακίνηση μικροποσότητας ουσιών μεταξύ χρηστών, αποκλειστικά για προσωπική τους χρήση και χωρίς τον σκοπό του κέρδους. Οι εν λόγω πράξεις μετατρέπονται από κακουργήματα σε πλημμελήματα, κάτι που προσδοκάται να αποφέρει ένα διττό όφελος. Όφελος για τον δράστη, που αποφεύγει μια δυσανάλογα εξοντωτική ποινή και ωθείται προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης και επανένταξης, όφελος και για την πολιτεία, λόγω της αποσυμφόρησης του ΣΑΠΔ από παρόμοιες περιπτώσεις μικρής απαξίας.

Η δεύτερη στόχευση του νομοθέτη συνίσταται στην ενίσχυση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, μέσω της παροχής σημαντικών κινήτρων ώστε ο τελευταίος να στραφεί στην επιλογή της απεξάρτησης. Άλλωστε, η επίδειξη επιείκειας προς το εξαρτημένο άτομο, που χαρακτηρίζεται και «θύμα» του εμπορίου, εκφράζεται ρητά ως πρόθεση του νομοθέτη. Η πρόκριση μιας εναλλακτικής της φυλάκισης οδού μεταχείρισης, φαίνεται πως απορρέει και από τη διαπίστωση της υπερφόρτωσης του σωφρονιστικού συστήματος με παραβάτες της σχετικής με τα ναρκωτικά νομοθεσίας, καθώς και από την παραδοχή του ότι η φυλακή δεν φαίνεται να είναι ιδιαιτέρως αποτελεσματική σε περιπτώσεις μικροεγκληματικότητας. Επίσης, προβλέπεται η ίδρυση και στελέχωση του πρώτου στην Ελλάδα Ειδικού Θεραπευτικού Καταστήματος, του Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων στον Ελεώνα Θηβών, σε συνέχεια της διαπίστωσης της αναγκαιότητας ειδικής μεταχείρισης των εξαρτημένων ατόμων και της αναγκαιότητας διευθέτησης του χρόνιου ζητήματος της ελλιπούς υποδομής. Συνολικά, λοιπόν, στις προαναφερθείσες ρυθμίσεις αποτυπώνεται η υπό προϋποθέσεις υποχώρηση του ποινικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου

¹⁷⁴¹Στο ίδιο, σ. 19.

εγκληματία και η συνακόλουθη ενίσχυση της ιατρικοποιημένης θεώρησης του τελευταίου.

α) Η έμφαση στην απεξάρτηση

Η μελέτη του δημόσιου λόγου, όπως αυτός εκφέρεται με αφορμή τη συζήτηση του προαναφερθέντος σχεδίου νόμου, αναδεικνύει σημαντικές ιδιαιτερότητες, αλλά και αντιφάσεις. Κατ' αρχάς, οι σχετικές με το ζήτημα των ναρκωτικών ρυθμίσεις, τα άρθρα 10 έως 12, καλύπτουν ένα μικρό μόνο μέρος του νομοσχεδίου, συνεπώς ο λόγος των ομιλητών δεν περιστρέφεται αποκλειστικώς γύρω από το περιεχόμενο των εν λόγω άρθρων. Εντοπίζονται, ωστόσο, ορισμένα σημεία που σχολιάζονται εκτενώς από τους ομιλητές, κατά τρόπο που αναδεικνύει ενδιαφέρουσες όψεις της πολιτικής για τα ναρκωτικά, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνονται και σημασιοδοτούνται οι προτεινόμενες ρυθμίσεις, σε συνάρτηση, μεταξύ άλλων, με την κομματική ταυτότητα του εκάστοτε ομιλητή. Τα δύο κομβικής σημασίας θέματα, που εντοπίζονται στον δημόσιο λόγο, τελούν κατ' αντιστοιχία με το περιεχόμενο της εισηγητικής έκθεσης του σχεδίου νόμου. Το πρώτο θέμα έγκειται στην ενίσχυση της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης και του εξαρτημένου ατόμου, που αποτυπώνεται στην τάση ενθάρρυνσης της απεξάρτησης, μέσω της παροχής σημαντικών κινήτρων στους εξαρτημένους δράστες, και ενίσχυσης των σχετικών υποδομών, οι οποίες, διαχρονικά άλλωστε, χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς. Το δεύτερο θέμα συνίσταται στην άμβλυνση της ποινικοποίησης ενός εγκλήματος μικρής βαρύτητας και απαξίας, της μικροδιακίνησης ουσιών μεταξύ χρηστών για προσωπική χρήση, και το πώς αυτή σημασιοδοτείται από τους ομιλητές.

Κατ' αρχάς, η ενίσχυση του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία απορρέει, στο συγκεκριμένο σχέδιο νόμου, από τρεις νομοθετικές προβλέψεις. Η πρώτη εξ αυτών συνίσταται στην παροχή δελεαστικών κινήτρων ώστε ο εξαρτημένος εγκληματίας να στραφεί στην επιλογή της απεξάρτησης, η ολοκλήρωση της οποίας θα συμβάλει, ακολούθως, στη διευκόλυνση της απεμπλοκής του από το ΣΑΠΔ. Η δεύτερη νομοθετική πρόβλεψη συνίσταται στη δυνατότητα ατόμων που υπήρξαν αποδεδειγμένα εξαρτημένοι και, ακολούθως, απεξαρτήθηκαν με δικά τους μέσα, να επωφεληθούν από τη σχετική με την ειδική μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών νομοθεσία. Η τρίτη πρόβλεψη συνίσταται στην ίδρυση και στελέχωση του πρώτου στην Ελλάδα ειδικού θεραπευτικού καταστήματος, το οποίο καλείται «Κέντρο

Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων». Είναι, δε, χαρακτηριστικό, ότι το ζήτημα της παροχής κινήτρων προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης δεν τυγχάνει ιδιαίτερου σχολιασμού από τους ομιλητές, κάτι που ενδεχομένως υποδηλώνει ότι το συγκεκριμένο θέμα δεν εγείρει διαφωνίες, καθώς έχει καταστεί ευρέως αποδεκτό ότι τα οφέλη της απεξάρτησης είναι περισσότερα από εκείνα της φυλάκισης του εξαρτημένου εγκληματία. Το κατά πόσον η συναίνεση του ατόμου, που τίθεται ενώπιον του διλήμματος «θεραπεία ή ποινή», για την ένταξή του σε πρόγραμμα απεξάρτησης μπορεί να είναι προϊόν ελεύθερης βούλησης ή, αντιθέτως «αναγκαστική» επιλογή της οδού της απεξάρτησης,¹⁷⁴² δεν σχολιάζεται από τους ομιλητές, κάτι που συνιστά επίσης μια διαχρονική διαπίστωση που απορρέει από τη μελέτη του δημόσιου λόγου για τα ναρκωτικά.

Αναφορικά με τη στροφή προς τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, ο εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, αναφέρει ότι στην περίπτωση του εξαρτημένου εγκληματία προκρίνεται η θεραπευτική και όχι η ποινική μεταχείριση, καθώς η πρώτη θεωρείται πιο αποτελεσματική προς την κατεύθυνση της απεμπλοκής του από τα ναρκωτικά: «η επιβαλλόμενη ποινή να μην είναι εξοντωτική, αλλά αντιθέτως, να υποβοηθήσει -όπως διαλαμβάνεται στην εισηγητική έκθεση- τον κυρίως επιδιωκόμενο στόχο της ανάνηψης και της απεμπλοκής, της απεξάρτησης από τα ναρκωτικά».¹⁷⁴³ Ως εκ τούτου, ο ομιλητής δεν εκλαμβάνει την ποινή σαν αυτοσκοπό, αλλά σαν μέσο για την επίτευξη σωφρονιστικών στόχων, με κυριότερο την απεξάρτηση. Βάσει της ευρύτατα διαδεδομένης θεώρησης ότι η εξάρτηση συνιστά αιτία διάπραξης εγκληματικών πράξεων¹⁷⁴⁴, συνάγεται ότι η απεξάρτηση συνιστά μέσο ειδικής πρόληψης, δηλαδή αποτροπής του συγκεκριμένου ατόμου από το να εγκληματήσει ξανά. Προς την κατεύθυνση αυτή, παρέχονται στον εξαρτημένο δράστη σημαντικά κίνητρα, ώστε να στραφεί προς την επιλογή της απεξάρτησης: «ο χρήστης έχει την ευχέρεια να επιλέξει ή την αποδοχή μιας ενδεχόμενης φυλάκισης ή την εισαγωγή του σε θεραπευτικό κατάστημα απεξάρτησης. Επιλογή, την οποία δύσκολα θα αποποιηθεί, θα απεμπολήσει...δεδομένου ότι τα κίνητρα είναι και πολλά και ιδιαίτερος δελεαστικά...είναι αρκούτως ελκυστικά για να ωθήσουν το χρήστη στην προτίμηση της απεξάρτησης και στην απεμπλοκή του από τον ποινικό

¹⁷⁴²Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 84.

¹⁷⁴³Πρακτικά Βουλής. Θ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΡΚΓ', 11/5/1999, σ. 6879.

¹⁷⁴⁴Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 69-70.

μηχανισμό». ¹⁷⁴⁵Ομοίως με την ωφελιμιστική λογική του νομοθέτη, ο εξαρτημένος δράστης, σκεπτόμενος ορθολογικά, αναμένεται να στραφεί προς την επιλογή της απεξάρτησης.

β) Η ίδρυση του ειδικού θεραπευτικού καταστήματος

Η ίδρυση και στελέχωση του ειδικού θεραπευτικού καταστήματος χαιρετίζεται από τους ομιλητές, ανεξαρτήτως της κομματικής τους προέλευσης, κάτι που είναι εύλογο, ιδίως επειδή η ίδρυση των καταστημάτων αυτών εκκρεμούσε επί μακρόν. Το θέμα που, αντιθέτως, εγείρει αντιρρήσεις και τίθεται ως αντικείμενο συζήτησης συνίσταται στην παροχή των ευεργετημάτων του νόμου στα εξαρτημένα άτομα, τα οποία επιθυμούν να αποδείξουν ότι υπήρξαν εξαρτημένα και στη συνέχεια απεξαρτήθηκαν, χωρίς να παρακολουθήσουν εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστεί ο τρόπος με τον οποίο τα δύο προαναφερθέντα ζητήματα σημασιοδοτούνται στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου.

Οι πρώτες σαφείς ενδείξεις της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς στην ελληνική νομοθεσία εντοπίζονται στο Ν.Δ.3084/1954 «Περί τιμωρίας των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών και μεταχείρισεως των τοξικομανών», το οποίο παρέμεινε σε ισχύ έως το 1967, σε μια περίοδο, δηλαδή κατά την οποία δεν υφίστατο στη χώρα εκτεταμένο πρόβλημα ουσιοεξάρτησης. ¹⁷⁴⁶ Ήδη στον τίτλο του νομοθετήματος τίθενται δύο διακριτά ζητήματα, το πρώτο εκ των οποίων είναι η «τιμωρία των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών» και το δεύτερο «η μεταχείριση των τοξικομανών». Συνεπώς, ο νομοθέτης διαχωρίζει την τιμωρία από τη μεταχείριση, τονίζοντας το ότι ο «τοξικομανής» δεν μπορεί να τύχει της ίδιας αντιμετώπισης με τους λοιπούς παραβάτες. Το εν λόγω Νομοθετικό Διάταγμα εισήγαγε την εναλλακτική επιλογή της θεραπείας αντί της φυλάκισης. Ειδικότερα, το άρθρο 12 αναφέρεται στη μεταχείριση του ατόμου που κάνει «καθ' εξιν χρήσιν ναρκωτικών ουσιών». Στην παράγραφο 1, όπου αποτυπώνεται ευκρινώς η ιατροκοποίηση ¹⁷⁴⁷ του ζητήματος και, αντιστοίχως, η υποχώρηση του ποινικού δικαίου ως αρμόδιου για την επίλυσή του,

¹⁷⁴⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π, 11/5/1999, σ. 6879.

¹⁷⁴⁶ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 326.

¹⁷⁴⁷ Όπως έχει προαναφερθεί, ο όρος ιατροκοποίηση «περιγράφει μια διαδικασία μέσω της οποίας μη ιατρικά ζητήματα εξελίσσονται σε ζητήματα τα οποία προσδιορίζονται και αντιμετωπίζονται σαν ιατρικά ζητήματα, συνήθως σαν ασθένειες ή διαταραχές», στο P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

προβλέπεται ότι το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα, αντί της απειλούμενης ποινής, να διατάξει την εισαγωγή του δράστη, αν αυτός προβαίνει σε καθ' ἑξιν χρήση ναρκωτικών ουσιών, σε ειδικό Κρατικό κατάστημα προς θεραπεία.¹⁷⁴⁸ Μολαταύτα, επισημαίνεται ότι αμέσως μετά την ψήφιση του Νομοθετικού Διατάγματος διαπιστώθηκε πως η ίδρυση των προβλεπόμενων «θεραπευτικών καταστημάτων» συνεπαγόταν σημαντική επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού, ούσα ιδιαιτέρως δαπανηρή.¹⁷⁴⁹ Ως εκ τούτου, το άρθρο 12 που προέβλεπε την υποχρεωτική θεραπεία παρέμεινε ανεφάρμοστο και οι συλληφθέντες χρήστες ναρκωτικών είτε φυλακίζονταν είτε κρατούνταν προς θεραπεία στα ήδη υπάρχοντα δημόσια ψυχιατρεία ή και σανατόρια.¹⁷⁵⁰ Σε σύγγραμμα του 1966 ο Γαρδίκας αναφέρει ότι «εν Ελλάδι δεν υπάρχουν ειδικά θεραπευτήρια των τοξικομανών. Η εισαγωγή αυτών γίνεται εις τα συνήθη ψυχιατρεία».¹⁷⁵¹

Λίγες δεκαετίες αργότερα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η μελέτη του δημόσιου λόγου οδηγεί στη διαπίστωση του ότι η απουσία σχετικών θεραπευτικών καταστημάτων εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο σχολιασμού και αφορμή πολιτικής αντιπαράθεσης. Εν έτει 1993, στο πλαίσιο της ψήφισης του σχεδίου νόμου που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.2161/1993, η τότε Υπουργός Δικαιοσύνης σημειώνει χαρακτηριστικά: «Θεσμοθετούμε το ειδικό θεραπευτικό κατάστημα και αυτός είναι ο στόχος...να δημιουργηθούν ειδικά καταστήματα φύλαξης, που θα είναι για τοξικομανείς, Εφόσον και όσο χρόνο δεν υπάρχουν, μοιραία η αποτοξίνωση, θα γίνεται στο ψυχιατρείο των φυλακών. Και αν και αυτό δεν χωράει, μοιραία...θα πάνε στη φυλακή και θα περιμένουν πότε θα εκκενωθεί μία θέση για να εισαχθούν για την εφαρμογή του προγράμματος».¹⁷⁵² Το 1999, με το σχέδιο νόμου "Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις" εκφράζεται η πρόθεση του νομοθέτη να προβεί στην ίδρυση των δομών που θα επιτρέψουν, εν τέλει, την εφαρμογή του νόμου

¹⁷⁴⁸ΝΔ 3084/1954, άρθρο 12 παρ 1.

¹⁷⁴⁹J.G.Tsiganou (2003), ό.π, σ. 325.

¹⁷⁵⁰CND: Summary of the annual reports series, Greece, 1958, on Drug Addiction, όπως παρατίθεται στο ίδιο, σ. 326.

¹⁷⁵¹Κ.Γαρδίκας (1966), ό.π., σ. 291.

¹⁷⁵²Πρακτικά Βουλής, Ζ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΖ' , 8/7/1993, σ. 648.

και, συνακόλουθα, την έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία. Βάσει του άρθρου 11 ιδρύεται Ειδικό Θεραπευτικό Κατάστημα στον Ελεώνα του Δήμου Θηβαίων, το οποίο είναι η πρώτη μονάδα απεξάρτησης τοξικομανών κρατουμένων στην Ελλάδα.¹⁷⁵³

Στο ζήτημα της ίδρυσης του Ειδικού Θεραπευτικού Καταστήματος αναφέρεται ο Υπουργός Δικαιοσύνης, δίνοντας έμφαση στις προσπάθειες που κατεβλήθησαν από την πλευρά της κυβέρνησης ώστε να καταστεί εφικτή, παρότι πολυδάπανη, η ίδρυση της δομής. Η τελευταία αξιοποιείται προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του κυβερνητικού έργου και της μέριμνας για τους εξαρτημένους κρατούμενους, οι οποίοι, βάσει νόμου δικαιούνται ειδικής μεταχείρισης. Η αναφορά στο θεραπευτικό σύστημα που η κυβέρνηση κατόρθωσε να θέσει σε ενέργεια καλλιεργεί την εικόνα του κράτους πρόνοιας¹⁷⁵⁴, η προβολή της οποίας εύλογα ωφελεί την κυβέρνηση: «δεν μπορέσαμε να ενεργοποιήσουμε διατάξεις να λειτουργήσει το Κέντρο Απεξάρτησης της Θήβας, θεραπείας τοξικομανών, που το πληρώσαμε 6,5 δισεκατομμύρια, λεφτά της Κοινότητας, τα οποία ήταν και χαμένα...Τα βρήκαμε, παρακαλέσαμε, τα πήραμε. Και πήραμε και άλλα λεφτά επίσης από την Κοινότητα για να κάνουμε και το Κέντρο Απεξάρτησης της Κασσάνδρας το οποίο, ευθύς ως καταστεί νόμος του κράτους το παρόν νομοσχέδιο, θα το εγκαινιάσουμε κιόλας. Τέσσερα εγκαίνια θα κάνω».¹⁷⁵⁵ Ο Υπουργός Δικαιοσύνης υιοθετεί την ιατρικοποιημένη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου. Αναφέρεται, δε, στην αναγκαιότητα ίδρυσης των σχετικών δομών, σχολιάζοντας ότι η σχετική με τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία νομοθεσία παραμένει επί σειρά ετών ανεφάρμοστη και αναφερόμενος στον Ποινικό Κώδικα του 1950, που προέβλεπε ότι «ναρκομανής...καταδικαζόμενος, εισάγεται υποχρεωτικώς εις θεραπευτικό κατάστημα». Τονίζει, επίσης, τη βραδύτητα της πολιτείας στο ζήτημα της δημιουργίας της απαραίτητης υποδομής, προσθέτοντας ότι «Πέρασαν τόσα χρόνια για να γίνουν αυτά τα δύο θεραπευτικά καταστήματα»¹⁷⁵⁶.

Στον λόγο του Υπουργού Δικαιοσύνης υπονοείται ότι μολονότι η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου συνιστά επί σειρά ετών προτεραιότητα του νομοθέτη, στο επίπεδο της εφαρμογής του νόμου δεν φαίνεται να συνιστά προτεραιότητα της

¹⁷⁵³Εισηγητική έκθεση, ό.π, σ. 18.

¹⁷⁵⁴Σ.Τσίλη, Τοξικομανία: μια άλλη προσέγγιση, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 66, 1987, σ. 238, στο ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/7253, τελευταία προσπέλαση 7/1/2022.

¹⁷⁵⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6888.

¹⁷⁵⁶Στο ίδιο, σ. 6890.

πολιτείας. Η παρούσα κυβέρνηση, ωστόσο, κινητοποιείται προς τον περιορισμό του χάσματος μεταξύ του νόμου και της εφαρμογής του. Άλλος ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος χαιρετίζει την ίδρυση των κέντρων, την οποία χαρακτηρίζει σαν «δρόμο θεραπείας του κακού», σαν λύση στο ζήτημα των ναρκωτικών, τα οποία ταυτίζει με το «κακό», τη συμφορά, το δεινό ή κάτι αντίθετο προς το «καλό», τους ηθικούς κανόνες.¹⁷⁵⁷ «η ίδρυση και στελέχωση των κέντρων απεξάρτησης τοξικομανών κρατουμένων, που είναι μια εξέλιξη ιδιαίτερα θετική, όπως τονίζεται και από το νομοσχέδιο, θα πρέπει από όλους να επικροτηθεί... αυτός είναι ο δρόμος της θεραπείας του κακού».¹⁷⁵⁸ Κατά τον ομιλητή, πρόκειται για μια εξέλιξη που είναι τόσο σημαντική και ωφέλιμη για το κοινωνικό σύνολο, ώστε υπερβαίνει τα όρια που τίθενται από τις κομματικές σκοπιμότητες, επομένως πρέπει να αναγνωριστεί ως θετική από όλα τα κόμματα.

Σε παρόμοιο τόνο, υπονοώντας ότι η σπουδαιότητα του ζητήματος υπερβαίνει τις κομματικές σκοπιμότητες και τις αντίστοιχες διενέξεις, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, επαινεί τον Υπουργό Δικαιοσύνης, που μερίμνησε για την περάτωση των δομών, χωρίς να αποκρύψει ότι η κατασκευή τους είχε ξεκινήσει επί ημερών Νέας Δημοκρατίας: «θέλω να σας επαινέσω, διότι πράγματι φροντίσατε να αποπερατωθούν αυτά τα δύο ιδρύματα αποκατάστασης, που είχατε τη γενναιότητα να ομολογήσετε... ότι επί ημερών Νέας Δημοκρατίας ξεκίνησαν να κατασκευάζονται και εσείς τα τελειώσατε επιταχύνοντας την αποπεράτωσή τους».¹⁷⁵⁹ Η ίδρυση των δομών απεξάρτησης αξιοποιείται, συνεπώς, από τους ομιλητές τόσο της κυβέρνησης, όσο και της αξιωματικής αντιπολίτευσης-και πρώην κυβερνώντος κόμματος- ως απόδειξη του έργου τους, με στόχο τη δημιουργία θετικών εντυπώσεων και την αποκόμιση πολιτικού οφέλους.

Από τους ομιλητές της ελάσσονος αντιπολίτευσης, ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Συνασπισμού λακωνικά αναφέρεται στην εν λόγω διάταξη, κάτι που εμμέσως αναδεικνύει το ότι είναι δεδομένη, άρα μη χρήζουσα περαιτέρω ανάλυσης, η στήριξη της παράταξής του σε κάθε κίνηση ενίσχυσης της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη: «Θεωρώ θετική τη διάταξη... του άρθρου 11 για την ίδρυση και

¹⁷⁵⁷ Λήμμα «κακό», Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BA%CE%B1%CE%BA%CF%8C&dq=, τελευταία προσπέλαση 13/2/2022.

¹⁷⁵⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6902.

¹⁷⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 6906.

στελέχωση κέντρων απεξάρτησης τοξικομανών κρατουμένων»¹⁷⁶⁰. Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ σχολιάζει θετικά το περιεχόμενο του άρθρου 11, τονίζοντας ομοίως ότι η διάταξη έρχεται να διευθετήσει μια εκκρεμότητα δεκαετιών: «Το άρθρο 11...είναι πραγματικά μία θετική διάταξη και ήδη έχει καθυστερήσει η υλοποίησή της. Από εκεί και πέρα βέβαια είναι ζήτημα όχι απλά ψήφισης ενός άρθρου, αλλά και διάθεσης των απαραίτητων κονδυλίων, για να μπορέσουν να στελεχωθούν και να λειτουργήσουν αυτά τα δύο κέντρα...».¹⁷⁶¹ Ο ομιλητής, θίγει, συνεπώς, το ζήτημα της διάθεσης πόρων που απαιτούνται για την εύρυθμη λειτουργία των κέντρων και επισημαίνει τη διάσταση μεταξύ της νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής του νόμου. Η ελλιπής χρηματοδότηση των δομών απεξάρτησης, καθώς και το ανεφάρμοστο της νομοθεσίας, αποτελούν άλλωστε διαχρονικές επισημάνσεις ομιλητών της αντιπολίτευσης.

Στη συνέχεια ο ομιλητής του ΚΚΕ θίγει το ζήτημα της ανεπάρκειας των νεοϊδρυθέντων κέντρων για την κάλυψη των αναγκών χιλιάδων εξαρτημένων κρατούμενων και επισημαίνει τον κίνδυνο να αδικηθούν πολλοί εξ αυτών εξαιτίας των κριτηρίων που έχουν τεθεί αναφορικά με την εισαγωγή στο ειδικό θεραπευτικό κατάστημα. Ως εκ τούτου, η ίδρυση του κέντρου συνιστά για τον ομιλητή ένα θετικό πρώτο βήμα, δεν επαρκεί ωστόσο για την απορρόφηση των χιλιάδων κρατουμένων που ενδεχομένως χρήζουν ειδικής μεταχείρισης: «είναι χιλιάδες οι τοξικομανείς κρατούμενοι...Είναι φανερό ότι τα δύο αυτά κέντρα δεν επαρκούν για να θεραπεύσουν -ας το πω έτσι- όλους αυτούς τους τοξικομανείς κρατουμένους. Επομένως κάποιος αριθμός θα μείνει απέξω».¹⁷⁶² Προτείνει, δε, να προκρίνονται οι δράστες εγκλημάτων μικρής βαρύτητας, τους οποίους θεωρεί ικανότερους για απεξάρτηση και επανένταξη, ενώ αποκλείει κατηγορηματικά τους ισοβίτες, τους δράστες εγκλημάτων μεγάλης απαξίας, τους οποίους αντιδιαστέλλει με τους μικροεγκληματίες. Στο σημείο αυτό, ο ομιλητής εμφορείται από τιμωρητική¹⁷⁶³ διάθεση απέναντι στους «ισοβίτες», καθώς υποστηρίζει ότι ακόμα και αν είναι εξαρτημένοι, δεν πρέπει να έχουν προτεραιότητα

¹⁷⁶⁰Πρακτικά Βουλής, Θ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΡΚΔ', 12/5/1999, σ. 6951.

¹⁷⁶¹Στο ίδιο, σ. 6948.

¹⁷⁶²Στο ίδιο, σ. 6948.

¹⁷⁶³Σημειώθεται ότι η τιμωρητικότητα διακρίνεται ποσοτικά και ποιοτικά από την τιμωρία, διότι προϋποθέτει ένα στοιχείο υπερβολής, πέραν του «αναγκαίου και απαραίτητου». Ως εκ τούτου, συνδέεται ιδίως με «ανταποδοτικές και εκδικητικές τάσεις», αποτελώντας περισσότερο μια απάντηση σε εγκλήματα τα οποία τελέστηκαν κατά το παρελθόν και λιγότερο μια επιθυμία πρόληψης μελλοντικών εγκλημάτων, στο Χ.Ζαραφονίτου (2008), ό.π., σ. 23.

για ένταξη σε ειδικό θεραπευτικό κατάστημα. Το στοιχείο της υπερβολής, που ενυπάρχει στην τιμωρητικότητα, έγκειται εν προκειμένω στην παράβλεψη του ότι η στερητική της ελευθερίας ποινή πρέπει να προσβάλλει μόνο το θεμελιώδες δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και κανένα άλλο ανθρώπινο δικαίωμα.¹⁷⁶⁴

Συνακόλουθα, ο ομιλητής παραβλέπει, ή ίσως δεν ενστερνίζεται, το ότι σύμφωνα με τον νόμο, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη των κρατουμένων, ανεξαρτήτως της βαρύτητας του εγκλήματος που διέπραξαν, πρέπει να είναι ανάλογη με εκείνη του γενικού πληθυσμού¹⁷⁶⁵: «Κατά τη γνώμη μας θα πρέπει να υπάρχει ιεράρχηση και προτίμηση, πριν απ' όλα σε εκείνα τα παιδιά, σε εκείνους τους κρατούμενους που είναι πιο κοντά στην κοινωνία...οι οποίοι έχουν περισσότερες προϋποθέσεις, που είναι πιο εύκολο να απεξαρτηθούν και να μπορέσουν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο. Εννοώ δηλαδή αυτούς που έχουν ελαφρύτερες ποινές και όχι βέβαια για τους ισοβίτες».¹⁷⁶⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι η πρόσβαση στη θεραπεία γίνεται αντιληπτή σαν προνόμιο ή επιβράβευση των κρατουμένων που υπάγονται στις ηπιότερες περιπτώσεις, ενώ αξιοσημείωτος είναι ο χαρακτηρισμός «παιδιά» που ο ομιλητής αποδίδει στους εξαρτημένους κρατούμενους. Ο όρος αυτός¹⁷⁶⁷ ενδέχεται να συνιστά έκφραση συμπάθειας και εγγύτητας, ίσως όμως συνδέεται με την άποψη περί ανωριμότητας του εξαρτημένου ατόμου σε επίπεδο προσωπικότητας.

γ) Ειδική μεταχείριση όσων απεξαρτήθηκαν με δικά τους μέσα

Όπως προαναφέρθηκε, ένα θέμα που απετέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης και αφορμή για τη διατύπωση ποικίλων αντιρρήσεων συνίσταται στην παροχή των ευεργετημάτων του νόμου στα εξαρτημένα άτομα, τα οποία απεξαρτήθηκαν χωρίς να παρακολουθήσουν εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα. Συνολικά, οι ομιλητές που διάκινται θετικά προς την εν λόγω διάταξη αξιοποιούν ως βασικό επιχείρημα την αναγκαιότητα αποκατάστασης της αδικίας εις βάρος ατόμων που πράγματι υπήρξαν εξαρτημένα, επομένως ασθενή, και κατόρθωσαν να απεξαρτηθούν με δικά τους μέσα. Ενδεικτικά, ο εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος αναφέρεται με θετικό τρόπο στην προσπάθεια του νομοθέτη να άρει τη διάκριση όσον αφορά τη μεταχείριση των

¹⁷⁶⁴ Σ.Αλεξιάδης (1997), ό.π., σ. 280.

¹⁷⁶⁵ Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 95.

¹⁷⁶⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6949.

¹⁷⁶⁷ Με τον όρο «παιδιά» χαρακτηρίζονται αρκετά συχνά τα εξαρτημένα άτομα, όπως θα αναφερθεί και σε επόμενες ενότητες.

εξαρτημένων ατόμων που έχουν απεξαρτηθεί είτε με δική τους προσπάθεια, είτε πάντως χωρίς να ενταχθούν σε εγκεκριμένο από το νόμο δημόσιο πρόγραμμα απεξάρτησης. Η διάταξη αυτή προωθεί την αποδοχή του πλουραλισμού σχετικά με τις επιλογές απεξάρτησης, που συνδέεται και με την αναγνώριση του ότι ήταν πολύ περιορισμένες οι επιλογές των εξαρτημένων ατόμων¹⁷⁶⁸, ενώ και λόγω της έλλειψης υποδομής και των περιορισμένων θέσεων ήταν πρακτικά δύσκολο να γίνουν δεκτοί σε εγκεκριμένο πρόγραμμα, ώστε να λάβουν τα ευεργετήματα του νόμου.

Με τη νέα ρύθμιση, που αντανakλά την επιείκεια του νομοθέτη, καθώς και την αποδοχή της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς, επιχειρείται να τύχουν οι ανωτέρω των ευεργετημάτων του νόμου, εάν είναι σε θέση να αποδείξουν ότι κατά το παρελθόν απέκτησαν εξάρτηση, την οποία στη συνέχεια απέβαλαν. Παράλληλα, ο λόγος του ομιλητή αποτυπώνει τον διαχρονικό προβληματισμό σχετικά με την τάση μη εξαρτημένων, κυρίως εμπόρων ναρκωτικών, να εξασφαλίζουν ψευδείς γνωματεύσεις εξάρτησης και απεξάρτησης: «οι ευεργετικές διατάξεις του νόμου θα εφαρμόζονται και για όσους έχουν αποτοξινωθεί με δικά τους μέσα. Προκειμένου να αποκλειστεί η δυνατότητα καταστρατήγησης στην εφαρμογή των ευεργετικών διατάξεων, υπάρχουν οι ασφαλιστικές δικλείδες των εργαστηριακών εξετάσεων και βεβαιώσεων δημόσιων νοσοκομείων...αποτρέπονται και διασκεδάζονται οι φόβοι που εκφράστηκαν για τη δυνατότητα δημιουργίας κυκλωμάτων εμπορίας τέτοιων πιστοποιητικών».¹⁷⁶⁹

Αντιθέτως, οι ομιλητές, προερχόμενοι και από το κυβερνών κόμμα, που επικρίνουν τη συγκεκριμένη διάταξη, ή έστω εκφράζουν ορισμένες αντιρρήσεις επ' αυτής, επικαλούνται τις επιφυλάξεις που δημιουργεί το ενδεχόμενο εκμετάλλευσης της ρύθμισης από εγκληματίες που εξασφαλίζουν βεβαιώσεις από κέντρα του εξωτερικού, ώστε να τύχουν επιεικούς μεταχείρισης προσποιούμενοι τους απεξαρτηθέντες εξαρτημένους. Τα εγκεκριμένα προγράμματα απεξάρτησης σημασιοδοτούνται σαν αξιόπιστα και η λειτουργία τους αδιάβλητη, ενώ τα κέντρα του εξωτερικού ύποπτα ως προς τη λειτουργία τους, ενώ γίνεται λόγος για φαινόμενα διαφθοράς. Η νομοθετική ρύθμιση, βασισμένη στο σκεπτικό ότι ο εξαρτημένος λογίζεται πρωτίστως ως ασθενής, αναγνωρίζει το ότι τα εγκεκριμένα προγράμματα απεξάρτησης δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού των εξαρτημένων παραβατών ανά την επικράτεια, συνεπώς επιχειρεί να άρει την ανισότητα αυτή, δίνοντας τη δυνατότητα

¹⁷⁶⁸ Α. Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 291-292.

¹⁷⁶⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6879.

ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης στα άτομα που απεξαρτήθηκαν εκτός των εγκεκριμένων προγραμμάτων. Αντιθέτως, οι ομιλητές που τάσσονται κατά της ρύθμισης αυτής, η οποία ενδεχομένως απολήγει σε ηπιότερη, άρα προνομιακή μεταχείριση των ατόμων που αποδεικνύουν την εξάρτηση και απεξάρτησή τους, προτάσσουν το ενδεχόμενο να επωφεληθούν άτομα που δεν είναι εξαρτημένα, άρα οι «αποκλειστικώς» εγκληματίες. Ορισμένοι ομιλητές αποδέχονται, θεωρώντας τους αξιόπιστους, τους φορείς κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ άλλοι προτείνουν τη σύσταση επιτροπής αξιολόγησης κάθε εγγράφου που προέρχεται από ελληνικό ή αλλοδαπό φορέα, πλην των εγκεκριμένων.

Γενικώς, τα εγκεκριμένα προγράμματα της ημεδαπής θεωρούνται αξιόπιστα και αδιάβλητα, ενώ εκείνα του εξωτερικού, ακόμα και προηγμένων κρατών, θεωρούνται αναξιόπιστα και ευεπίφορα σε φαινόμενα διαφθοράς, άρα εξαγοράς των σχετικών γνωματεύσεων. Παράλληλα, ο μη εξαρτημένος δράστης εκλαμβάνεται σαν πονηρός και δόλιος, ενώ η προσπάθεια αποφυγής της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης παρουσιάζεται σαν ίδιον της συγκεκριμένης κατηγορίας κατηγορουμένων και όχι σαν αναμενόμενη συμπεριφορά της πλειονότητας των εμπλεκόμενων στο ποινικό σύστημα. Το να προτάσσεται, στον δημόσιο λόγο, ως αντίδραση η αυστηρότητα και η ακαμψία δεν συνιστά πρωτοφανή διαπίστωση, αλλά παρατηρείται συχνά, όπως θα δειχθεί και σε επόμενες ενότητες, όταν τίθεται το ζήτημα της επίδειξης επεικέστερης μεταχείρισης παραβατών της νομοθεσίας περί ναρκωτικών. Μάλιστα, μεταξύ του ενδεχομένου να αδικούνται και να τιμωρούνται αυστηρά άτομα τα οποία πράγματι είχαν εξαρτηθεί και απεξαρτηθεί, και του ενδεχομένου να λάβουν επεικέστερη μεταχείριση άτομα που κατορθώνουν να παρουσιαστούν σαν απεξαρτημένα, οι πολέμιοι της διάταξης προτιμούν το πρώτο. Υπονοείται, ενίοτε, το ότι η αυστηρότητα είναι προτιμότερη και ασφαλέστερη επιλογή, συνδεδεμένη με την πάταξη της εγκληματικότητας, έναντι της επιείκειας, που σημασιοδοτείται σαν παράγοντας ανομίας και αύξησης της σχετικής εγκληματικότητας.

Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας, εκφράζει τις επιφυλάξεις του σχετικά με το ζήτημα της απόδειξης της απεξάρτησης εκτός των εγκεκριμένων προγραμμάτων: «θα δεχόμουν την ιδιαίτερη ποινική μεταχείριση των προσώπων τα οποία βρίσκονται στο στάδιο της απεξάρτησης. Αλλά μόνον αν πραγματικά το νομοσχέδιο περιοριζόταν σε πιστοποιήσεις απεξάρτησης που προέρχονται από κέντρα τα οποία μπορεί η ελληνική πολιτεία να ελέγξει...θεωρώ ότι

υπάρχουν κράτη μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στα οποία λειτουργούν κοινότητες, των οποίων η γνησιότητα, για μένα, είναι πάρα πολύ ύποπτη και δεν μπορώ να τη δεχθώ. Για ένα τόσο σοβαρό θέμα μόνο τα πιστοποιητικά ή τις πιστοποιήσεις που προέρχονται από ελληνικά κέντρα απεξάρτησης, τα οποία γνωρίζουμε...μπορώ να δεχθώ».¹⁷⁷⁰ Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται μια αντίφαση, που έγκειται στο ότι τα εγκεκριμένα εγχώρια κέντρα απεξάρτησης θεωρούνται από τον ομιλητή αξιόπιστα, ενώ, συχνά εμφανίζεται σαν μοτίβο και κοινή παραδοχή στον δημόσιο λόγο το ότι υπολειτουργούν και αδυνατούν να καλύψουν τις ανάγκες των εξαρτημένων, εξαιτίας, συν τοις άλλοις, της ελλειπούς χρηματοδότησης και στελέχωσης. Ο ομιλητής αναφέρεται επίσης στα ναρκωτικά σαν «μάστιγα» και ιδιαιτέρως σοβαρό θέμα, του οποίου η αντιμετώπιση απαιτεί εγρήγορση, κατά τρόπο που παραπέμπει στη διάσταση της αναγωγής του ζητήματος της εξάρτησης σε ιδεολογικό διακύβευμα.¹⁷⁷¹ Αναδύεται επίσης η διάσταση του χρέους της πολιτείας να προστατέψει το κοινωνικό σύνολο και να φανεί αντάξια του ρόλου της, καθώς η επίδειξη ελαστικότητας απέναντι στον μη εξαρτημένο δράστη χαρακτηρίζεται σαν «έγκλημα», πράξη ηθικά ανεπίτρεπτη και επιζήμια προς τους νέους και την κοινωνία: «Είναι τόσο σοβαρό το θέμα της απεξάρτησης, τόσο σοβαρό το θέμα της αντιμετώπισης της μάστιγας των ναρκωτικών, ώστε μόνο εμείς οι ίδιοι, ως χώρα, μπορούμε να δεχθούμε ότι πιστοποιητικά τέτοια είναι δυνατόν να αναγνωρισθούν. Αποκλείεται να δεχθούμε άλλες χώρες. Θα είναι έγκλημά και για τη νεολαία μας ιδίως, και για την κοινωνία γενικότερα».¹⁷⁷²

Παρομοίως επιφυλακτικός, ο Εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας σημειώνει ότι : «πολλά συμβαίνουν και έχουν συμβεί κατ' επανάληψη και το Υπουργείο Δικαιοσύνης στο παρελθόν έχει ασχοληθεί με διάφορες καταγγελίες που γίνονται, σχετικά με την έκδοση τέτοιων πιστοποιητικών»¹⁷⁷³. Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, υποστηρίζει ότι υπάρχει «ο κίνδυνος να είναι πολλά από αυτά διαβλητά και θα είναι διαβλητά. Ή θα αποσπώνται κατά τρόπον περίεργο». Αναφέρεται επίσης στην έλλειψη υποδομής, την οποία θεωρεί ικανή να καταστήσει τη διάταξη ανεφάρμοστη και να προκαλέσει αποδιοργάνωση, καθώς τα προγράμματα απεξάρτησης δεν θα μπορούν να απορροφήσουν τον όγκο των ενδιαφερόμενων ατόμων: «Θα μπορέσουν, αύριο, που θα έχουμε πολύ μεγάλο αριθμό ανθρώπων που θα είναι υποχρεωμένα τα δικαστήρια ή

¹⁷⁷⁰Στο ίδιο, 11/5/1999, σ. 6899.

¹⁷⁷¹Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

¹⁷⁷²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6984.

¹⁷⁷³Στο ίδιο, σ. 6969.

οι ίδιοι να το ζητήσουν, για να μην τύχουν των ποινών του νόμου, να μουν σε μια θεραπευτική κοινότητα; Όλο το πρόγραμμα των θεραπευτικών κοινοτήτων θα αποδιοργανωθεί. Και θα έχουμε άλλο μεγαλύτερο πρόβλημα».¹⁷⁷⁴

Ομοίως, στον λόγο του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΚΚΕ αντανάκλαται η ανησυχία για φαινόμενα που θα επιτρέψουν στους εγκληματίες μη εξαρτημένους να επωφεληθούν των ευεργετημάτων του νόμου και να τύχουν επιεικέστερης μεταχείρισης. Είναι, επίσης, έκδηλη η ιατροκοποίηση της εξάρτησης, η θεώρηση δηλαδή βάσει της οποίας η εξάρτηση συνιστά ζήτημα υπαγόμενο στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής¹⁷⁷⁵ και επομένως μπορεί να αντιμετωπιστεί μόνο με παρέμβαση ειδικών¹⁷⁷⁶ που υπάγονται στον ευρύτερο χώρο της ιατρικής και της υγείας. Μολαταύτα, δεν γίνεται αποδεκτή κάθε επιστημονική μέθοδος, καθώς ο ομιλητής θεωρεί τη θεραπευτική κοινότητα πανάκεια και απορρίπτει κάθε άλλη οδό απεξάρτησης, την οποία θεωρεί σαν αδύνατον να υπάρξει. Η απολυτότητα που διακρίνει τη διατύπωση αυτή δεν ξενίζει, αν ληφθεί υπόψη το ότι, τουλάχιστον στην Ελλάδα, οι αντιλήψεις για την απεξάρτηση διαχρονικά διαμορφώθηκαν από την προβολή θέσεων, οι οποίες δεν συνάντησαν αντίλογο, ιδίως εκπροσώπων της ιατρικής.¹⁷⁷⁷ Ο προβαλλόμενος λόγος, αντιθέτως, συντίθεται από την επανάληψη πανομοιότυπων απόψεων, οι οποίες, λόγω του κύρους που αποδίδεται στους ειδικούς, δεν αντικρούονται, ακόμα κι αν είναι αμφισβητήσιμης αξιοπιστίας.¹⁷⁷⁸ Ως εκ τούτου αξιωματικά υποστηρίζεται ότι η απεξάρτηση μπορεί να επιτευχθεί αποκλειστικά στο πλαίσιο της θεραπευτικής κοινότητας. Ο ομιλητής επικαλείται επίσης τη σχετική τοποθέτηση των φορέων, παραβλέποντας ότι η στήριξη των εκπροσώπων των φορέων προς το πρόγραμμα όπου εργάζονται δεν αποκλείεται να απορρέει από προσωπικά συμφέροντα και λόγους παντελώς άσχετους με την αποτελεσματικότητα και την αρτιότητα του προγράμματος: «Ανοίγουν πόρτες και παράθυρα, θα λέγαμε, για τη χορήγηση βεβαιώσεων μαϊμού, προκειμένου κάποιος να χαρακτηριστεί εξαρτημένος και απεξαρτημένος από τα ναρκωτικά. Πέρα από όλα τα άλλα καλλιεργεί την αυταπάτη στους εξαρτημένους χρήστες ότι μπορεί να υπάρχει απεξάρτηση, χωρίς κάποιος να

¹⁷⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 6971.

¹⁷⁷⁵ P.Conrad (2007), ό. π., σ. 4.

¹⁷⁷⁶ Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Foucault, δεν είναι μόνον ο δικαστής που δικάζει αλλά και οι «ψυχίατροι ή ψυχολόγοι πραγματογνώμονες» και άλλοι «ειδικοί», οι οποίοι «κατακερματίζουν τη νόμιμη εξουσία του τιμωρείν», στο M.Foucault (2011), ό.π., σ. 30.

¹⁷⁷⁷ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 295.

¹⁷⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 287.

παρακολουθήσει ένα από τα προγράμματα των θεραπευτικών κοινοτήτων. Γι' αυτό φώναζαν όλοι οι αρμόδιοι φορείς. Αυτό σας έλεγαν και σας επεσήμαναν ότι δεν μπορεί να υπάρξει απεξάρτηση έξω από τα συγκεκριμένα προγράμματα των θεραπευτικών κοινοτήτων».¹⁷⁷⁹

Ομιλητής του ΠΑΣΟΚ εκφράζει επίσης τις επιφυλάξεις του για τη διαπίστωση της εξάρτησης και απεξάρτησης και προτείνει τη σύσταση επιτροπής ψυχιάτρων για την αξιολόγηση των γνωματεύσεων που προέρχονται από φορείς του εξωτερικού: «Η διάταξη ως έχει να περιοριστεί σε ό,τι αφορά την ημεδαπή. Και σε ό,τι αφορά χώρες της αλλοδαπής, να προσθέσετε μία διάταξη η οποία να ορίζει ότι αυτά τα πιστοποιητικά –τα προερχόμενα από χώρα της αλλοδαπής υποβάλλονται σε μία τριμελή επιτροπή ψυχιάτρων, την οποία συνιστά ο Υπουργός Υγείας και αυτή η επιτροπή να έχει την ευθύνη να κρίνει την αξιοπιστία των προσκομιζομένων από οιαδήποτε χώρα της αλλοδαπής πιστοποιητικών»¹⁷⁸⁰. Κατ' αυτόν τον τρόπο, αναδεικνύεται η εικόνα της Ελλάδας ως οργανωμένου και ευνομούμενου κράτος, σε αντιδιαστολή με κράτη ευεπίφορα σε διαφθορά και αδιαφάνεια.

Την άποψη αυτή ενστερνίζεται και έτερος ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος, με τη διαφοροποίηση ότι θεωρεί πως πρέπει να αξιολογούνται από ειδική επιτροπή όλα ανεξαιρέτως τα έγγραφα, δηλαδή και αυτά που προέρχονται από δημόσιους φορείς της ημεδαπής. Δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον ρόλο των ειδικών, χαρακτηρίζει απαραίτητη τη σύσταση ενός ειδικού οργάνου εμπειρογνομόνων, ειδικών για το ζήτημα των ναρκωτικών, διότι υποστηρίζει ότι οι υπηρεσίες στις οποίες έχει ανατεθεί η αξιολόγηση των περιστατικών και η έκδοση βεβαιώσεων δεν είναι αρμόδιες να το πράξουν: «θα προτιμούσα όλες αυτές οι βεβαιώσεις να είχαν και μία δευτεροβάθμια αξιολόγηση, να υπήρχε δηλαδή...μια εθνική επιτροπή που θα αξιολογούσε όλα αυτά τα στοιχεία, ακόμα και τα ελληνικά, όπως π.χ. μια βεβαίωση από μία θεραπευτική κοινότητα. Η θεραπευτική κοινότητα δεν είναι όργανο το οποίο είναι σε θέση να αξιολογεί...λέγεται εδώ πως θα μπορεί ένας διευθυντής νοσοκομείου να εκδώσει μία τέτοια βεβαίωση. Ένας διευθυντής νοσοκομείου δεν έχει ούτε εμπειρογνωμοσύνη ούτε αρμοδιότητα έκδοσης παρόμοιων βεβαιώσεων. Πρέπει να υπάρχει ένα ειδικό όργανο εμπειρογνομόνων».¹⁷⁸¹ Εν τέλει, συμφωνήθηκε ότι οι βεβαιώσεις θα γίνονται

¹⁷⁷⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6884.

¹⁷⁸⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6970.

¹⁷⁸¹ Στο ίδιο, σ. 6985.

δεκτές μόνο όταν προέρχονται από κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχουν εκδοθεί από τις αρμόδιες αρχές, όπως σημειώνει και ο Εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος. Η συμβιβαστική αυτή λύση θεωρήθηκε ότι θα αποτρέψει τη δημιουργία κυκλωμάτων «που θα εξέδιδαν και θα παρήγαγαν ένα εμπόριο εκδόσεως τέτοιων πιστοποιητικών»¹⁷⁸² και συνακόλουθα θα αποτρέψει τη δυνατότητα μη εξαρτημένων εγκληματιών να εξασφαλίσουν ηπιότερη μεταχείριση. Όπως προαναφέρθηκε, η άποψη υπέρ της αυστηρής τιμώρησης των μη εξαρτημένων δραστών εγκλημάτων περί τα ναρκωτικά συνιστά μοτίβο που απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο.

Συνολικά, ο δημόσιος λόγος αντανακλά την τάση ενίσχυσης της ιατρικοποίησης της εξάρτησης, η οποία αποτυπώνεται τόσο στην ενθάρρυνση της απεξάρτησης, μέσω της παροχής σημαντικών κινήτρων στους εξαρτημένους δράστες, όσο και στην ενίσχυση των σχετικών υποδομών, οι οποίες διαχρονικά χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς. Είναι χαρακτηριστικό της ευρύτητας της αποδοχής της ιατρικοποιημένης θεώρησης το ότι οι σχετικές διατάξεις χαιρετίζονται από ομιλητές όλων των παρατάξεων. Το ζήτημα, ωστόσο, που εγείρει αντιρρήσεις και αναδεικνύει την αυστηρότητα σαν προτιμητέα στάση απέναντι στο ζήτημα της μεταχείρισης των εξαρτημένων δραστών, συνίσταται στην εξίσωση της μεταχείρισης όσων έχουν απεξαρτηθεί σε εγκεκριμένο πρόγραμμα σε σχέση με εκείνους που απεξαρτήθηκαν με όποιον άλλο τρόπο. Πίσω από τη στάση αυτή κρύβεται η θεώρηση περί του «κινδύνου» να εκφύγουν την τιμωρία δράστες που παρουσιάζονται σαν εξαρτημένοι. Η αυστηρότητα σημασιοδοτείται σαν «δικλείδα ασφαλείας» για την προστασία του κοινωνικού συνόλου. Παράλληλα, η έλλειψη πλουραλισμού και πολυφωνίας αναφορικά με την απεξάρτηση, που χαρακτηρίζει διαχρονικά τη σχετική με τα ναρκωτικά ελληνική εμπειρία, ενδεχομένως να συντελεί στην επιφύλαξη προς κάθε άλλη μέθοδο πλην της θεραπευτικής κοινότητας.¹⁷⁸³

δ) Η άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών

Το κεφάλαιο Β της εισηγητικής έκθεσης του σχεδίου νόμου «Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής

¹⁷⁸²Στο ίδιο, σ. 6968.

¹⁷⁸³J.G.Tsiganou (2003), ό. π., σ. 287.

Δικονομίας και άλλες διατάξεις», περιλαμβάνει τροποποιήσεις της βασικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, με τις οποίες «λαμβάνεται πρόνοια για την ειδική αντιμετώπιση της διακίνησης μικροποσοτήτων ναρκωτικών ουσιών προς αποκλειστική χρήση μεταξύ χρηστών καθώς και τη διάκριση αυτών από τους εμπόρους ναρκωτικών». ¹⁷⁸⁴ Υπό άλλη διατύπωση, με το άρθρο 10 προβλέπεται επεικέστερη μεταχείριση χρηστών που διακινούν ναρκωτικά σε άλλους χρήστες σε μικρή ποσότητα, που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί αποκλειστικά τις ανάγκες τους. Ειδικότερα, προβλέπεται η μετατροπή της ανωτέρω πράξης από κακούργημα σε πλημμέλημα, ενώ σημειώνεται ότι με τη διάταξη αυτήν επιδιώκεται ο «διαχωρισμός των χρηστών από τους εμπόρους ναρκωτικών που τους εκμεταλλεύονται». Το διπολικό σχήμα «επιείκεια στον χρήστη» και «αυστηρότητα προς τον έμπορο» είναι άλλωστε παρόν ήδη από τον ν. 1729/1987. ¹⁷⁸⁵

Από την πλευρά των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος, κυρίως, η διάταξη αυτή σημασιοδοτείται στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου ως μια απόπειρα άμβλυνσης της δυσανάλογα αυστηρής αντιμετώπισης που προβλεπόταν έως τότε για τους χρήστες που προβαίνουν στην πράξη αυτή. Εξάλλου, κατά την περίοδο που λαμβάνει χώρα η ψήφιση του νομοσχεδίου, είχε ήδη αρχίσει να ενισχύεται η ιατρικοποίηση της χρήσης ουσιών και της εξάρτησης, εκ της οποίας απορρέει ο χαρακτηρισμός του χρήστη και του εξαρτημένου ατόμου ως κατά βάση ασθενών ή έστω ατόμων που χρήζουν ειδικής μεταχείρισης. Η αυστηρή ποινική μεταχείριση και η φυλάκιση των ατόμων αυτών είχε αξιολογηθεί, μεταξύ άλλων και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ως αναποτελεσματική ως προς την ειδικοπροληπτική λειτουργία της ποινής και πάντως ακατάλληλη για τη μεταχείριση του εν λόγω πληθυσμού. Ως εκ τούτου, προκρίνεται ως πλέον ενδεδειγμένη η θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών και προτείνεται η άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής μέσω της απεξάρτησης, μέσω δηλαδή της αξιοποίησης φορέων υπαγόμενων στον παραποινικό ¹⁷⁸⁶ τομέα. Η πολιτεία παρέχει μάλιστα δελεαστικά κίνητρα ώστε να παρακινηθεί ο εξαρτημένος δράστης να επιδιώξει την ένταξή του σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης.

¹⁷⁸⁴Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου "Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις", ό.π, σ. 5.

¹⁷⁸⁵Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

¹⁷⁸⁶Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου, η αποφυγή των εξοντωτικών ποινών, πέραν της αποκατάστασης της αναλογικότητας, κρίνεται πως μπορεί να συμβάλει στη διευκόλυνση της θεραπείας και απεξάρτησης των δραστών.¹⁷⁸⁷ Ένα δεύτερο, επίσης σημαντικό, όφελος συνίσταται στην αποσυμφόρηση του ΣΑΠΔ από τον όγκο των σχετικών περιστατικών, ώστε να μπορεί να δίδεται βαρύτητα στην ταχύτερη αντιμετώπιση σοβαρότερων εγκλημάτων.¹⁷⁸⁸ Συνολικά, η διάταξη αυτή αντανακλά μια ωφελμιστική αντίληψη για την ποινή, καθώς η τελευταία δεν θεωρείται αυτοσκοπός αλλά μέσο για την επίτευξη του στόχου της ειδικής πρόληψης, άρα και του περιορισμού της υποτροπής. Ο νομοθέτης προβάλλει, μάλιστα, ως προτεραιότητα τη διασφάλιση της αναλογικότητας, τη μετριοπάθεια και την επιείκεια¹⁷⁸⁹. Μολαταύτα, στον λόγο των ομιλητών αποτυπώνεται η επιθυμία διατήρησης της απαγορευτικής πολιτικής στο ζήτημα των ναρκωτικών, ενώ η ιδέα της απεγκληματοποίησης της χρήσης προβάλλεται σαν απευκαίο δεινό. Υπονοείται πως η απαγόρευση δρα αποτρεπτικά, ενώ ενδεχόμενη άρση της έχει ως αποτέλεσμα την επιδείνωση του προβλήματος και την καταστροφή της κοινωνίας.

Ενδεικτικός είναι ο λόγος του Υπουργού Δικαιοσύνης, ο οποίος τάσσεται υπέρ της απαγορευτικής πολιτικής, αποδέχεται ωστόσο το ότι η άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών απορρέει από την αποδοχή της θεώρησης των εξαρτημένων ατόμων ως ασθενών. Ειδικότερα, χαρακτηρίζει το εξαρτημένο άτομο ασθενή, ο οποίος όμως πρέπει να τιμωρηθεί, αν και πιο ήπια σε σχέση με τον μη ασθενή, μη εξαρτημένο δράστη: «Οι τοξικομανείς, ηρωινομανείς νέοι, είναι άρρωστοι. Και ως αρρώστους θα τους αντιμετωπίσουμε...Και έφθασα μέχρι του σημείου χαριτολογώντας να πω "είναι προτιμότερη αυτή η λύση" μέχρι που να λύσουμε τα θέματα αυτά, αλλά να μη βάζουμε στα μπαλκόνια και στις γλάστρες χασίς...Διατηρείται η μη αποποινικοποίηση των ναρκωτικών. Είναι ποινικό αδίκημα. Άλλο αν ο άρρωστος τιμωρείται ελαφρότερα».¹⁷⁹⁰

Η αποδοχή του χαρακτηρισμού του εξαρτημένου ως ασθενούς συνεπάγεται την αποδοχή της άποψης ότι προτεραιότητα στη μεταχείρισή του έχει η θεραπεία, μέσω της οποίας θα επιτευχθεί και ο σωφρονισμός του. Εξάλλου, η άποψη βάσει της οποίας η

¹⁷⁸⁷Εισηγητική έκθεση, ό.π., σ. 14-15.

¹⁷⁸⁸Στο ίδιο, σ. 14-15.

¹⁷⁸⁹Τα στοιχεία αυτά θεωρούνται κομβικής σημασίας στο πλαίσιο της λειτουργίας του σύγχρονου δημοκρατικού κράτους, στο Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ.66-67.

¹⁷⁹⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6974.

εξάρτηση θεωρείται σαν γενεσιουργό αίτιο εγκληματικής συμπεριφοράς¹⁷⁹¹, τυγχάνει ευρείας αποδοχής στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου. Συνεπώς, η θεραπεία της εξάρτησης λειτουργεί σε επίπεδο ειδικής πρόληψης, καθώς συνεπάγεται την αποτροπή της διάπραξης νέου εγκλήματος. Η σκοπιμότητα της ποινικής μεταχείρισης έγκειται στο ότι εντάσσει τον δράστη στο δίλημμα «απεξάρτηση ή ποινή», παρέχοντας κίνητρα με την προσδοκία να στραφεί ο τελευταίος στην απεξάρτηση, ώστε στη συνέχεια να απεμπλακεί πιο εύκολα από το ποινικό σύστημα.

Στην προσδοκώμενη λειτουργία της ποινής και τα προσδοκώμενα οφέλη από τη μετατροπή του κακουργήματος σε πλημμέλημα αναφέρεται ο εισηγητής της πλειοψηφίας, του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος δεν θεωρεί την ποινή αυτοσκοπό, αλλά μέσο για την επίτευξη σωφρονιστικών στόχων, αλλά και για την αποσυμφόρηση του ποινικού μηχανισμού: «η επιβαλλόμενη ποινή να μην είναι εξοντωτική, αλλά αντιθέτως, να υποβοηθήσει...τον κυρίως επιδιωκόμενο στόχο...της απεξάρτησης από τα ναρκωτικά και αφ' ετέρου, την αποσυμφόρηση των ανακριτικών αρχών από την κατηγορία αυτών των εγκλημάτων». ¹⁷⁹²Ο ίδιος ομιλητής αναπτύσσει περαιτέρω, το σκεπτικό βάσει του οποίου προτείνεται η μετατροπή του κακουργήματος σε πλημμέλημα: «όλες οι παραπάνω περιπτώσεις θεωρούνται κακουργήματα, με προβλεπόμενη ποινή κάθειρξης δέκα έως δώδεκα έτη, με αποτέλεσμα την πρόσθετη απασχόληση των ανακριτών, την επαπειλούμενη προσωρινή κράτηση και το μεγάλο χρόνο υποδικίας...Ενώ με την...πλημμεληματική αντιμετώπιση...αποφεύγονται όλες οι προαναφερθείσες αρνητικές συνέπειες και επιτυγχάνεται η ταχύτερη εκδίκηση της σχετικής παράβασης και με τη διαδικασία του αυτόφωρου και σε ρητή δικάσιμο...ο χρήστης έχει την ευχέρεια να επιλέξει ή την αποδοχή μιας ενδεχόμενης φυλάκισης ή την εισαγωγή του σε θεραπευτικό κατάστημα απεξάρτησης. Επιλογή, την οποία δύσκολα...θα απεμπολήσει...δεδομένου ότι τα κίνητρα είναι και πολλά και...αρκούντως ελκυστικά». ¹⁷⁹³

Η άσκηση της αντεγκληματικής πολιτικής μέσω των φορέων του παραποινικού συστήματος και η ανάδειξη του ρόλου της ιατρικής στην άσκηση κοινωνικού ελέγχου αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στον λόγο του εισηγητή της πλειοψηφίας: «η πολιτεία επιτυγχάνει έτσι τον ορθό σωφρονισμό διά της θεραπείας, με την εφαρμογή

¹⁷⁹¹ Ph.Bean, *Drugs and Crime. Third edition*, Devon-Portland, Willan Publishing, 2008, σ. 24-38.

¹⁷⁹² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6879.

¹⁷⁹³ Στο ίδιο, σ. 6879.

ουσιαστικά εναλλακτικών μέτρων, αντί της φυλάκισης στις ελαφρότερες παραβάσεις». ¹⁷⁹⁴Ο εισηγητής της πλειοψηφίας αναφέρεται στην πρόταση που διατυπώθηκε στο πλαίσιο ευρωπαϊκής συνδιάσκεψης, κατά την οποία η απουσία του σκοπού του κέρδους συνιστά κριτήριο βάσει του οποίου προτείνεται η επεικέστερη μεταχείριση των πράξεων μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών. ¹⁷⁹⁵Αντιθέτως, εξακολουθεί να υπάρχει τιμωρητική διάθεση απέναντι στους δράστες πράξεων που υπάγονται «στις διακεκριμένες περιπτώσεις και τις επιβαρυντικές περιστάσεις»: «Τότε καίτοι η διακίνηση ανάγεται σε μικροποσότητα, με την προτεινόμενη διάταξη, η πράξη αντιμετωπίζεται με την κακουργηματική ποινή της πρόσκαιρης κάθειρξης και της μεγάλης χρηματικής ποινής». ¹⁷⁹⁶

Με επίκεντρο την αρχή της αναλογικότητας ¹⁷⁹⁷ και επικαλούμενος την κοινή λογική, ο Εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος υποστηρίζει ότι «η κοινή λογική επιτάσσει...ότι δεν πρέπει να έχουν την ίδια ποινική μεταχείριση αυτοί οι χρήστες που συλλαμβάνονται με μικροποσότητες και χρησιμοποιούν για τον εαυτό τους ή διαθέτουν μικροποσότητα σε άλλο χρήστη, προκειμένου να ικανοποιήσουν το πάθος τους. Δεν πρέπει...να καταταχθούν στην ίδια κατηγορία με τους μεγαλεμπόρους ναρκωτικών...δεν πρέπει να είναι αυτή η πρόθεση του νομοθέτη να επιβάλει ποινή εξοντωτική σε αυτόν το μικροχρήστη, αλλά να τον υποβοηθήσει να απεμπλακεί, να απεξαρτηθεί...από τον ποινικό μηχανισμό». ¹⁷⁹⁸Ο ομιλητής αναφέρεται επίσης στις δυσμενείς συνέπειες ¹⁷⁹⁹ της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής κύρωσης, που εξαλείφει την όποια δυνατότητα σωφρονισμού ¹⁸⁰⁰ και, αντιθέτως, συντελεί στη μετεξέλιξη του μικροπαραβάτη σε εγκληματία: «Ο σκοπός του νομοθέτη πρέπει να είναι να τιμωρείται ο δράστης ανάλογα με τη βαρύτητα της πράξης, γιατί διαφορετικά η ποινή θα είναι εξοντωτική και αντί να υποβοηθήσει αυτόν, ο οποίος έχει ανάγκη βοήθειας από την πολιτεία, θα συντελέσει στο να...βρίσκεται στην ίδια κατάσταση και να εξομοιώνεται με αυτόν που κάνει παράβαση κακουργηματικής μορφής.» ¹⁸⁰¹Υπέρ της

¹⁷⁹⁴Στο ίδιο, σ. 6879.

¹⁷⁹⁵Στο ίδιο, σ.6879.

¹⁷⁹⁶Στο ίδιο, σ. 6879.

¹⁷⁹⁷Ν.Κουράκης (2008), ό.π., σ.38. Η αρχή της αναλογικότητας συνδέεται με την ιδέα του «μέτρου», της απαγόρευσης των υπερβολών κατά την άσκηση μιας εξουσίας, B.Bowling, λήμμα 'disproportionality', στο E.McLaughlin and J. Muncie (eds)(2001), ό.π., σ. 100-102.

¹⁷⁹⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6986.

¹⁷⁹⁹Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ.75.

¹⁸⁰⁰Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

¹⁸⁰¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6969.

διάταξης αυτής τάσσεται και άλλος ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος, σχολιάζοντας τη δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση που επιφυλάσσεται στους εξαρτημένους μικροδιακινητές: «Είναι βέβαιο ότι το άρθρο 10 αποσκοπεί στην ελάφρυνση των ποινών εκείνων των ατόμων που τα ίδια κάνουν χρήση και. προκειμένου να κάνουν χρήση, έχουν την ανάγκη να διαθέτουν και μια κάποια ποσότητα. Είναι βέβαιο ότι όλοι οι χρήστες το κάνουν. Και θα ήταν περίεργο αν όλοι αυτοί ετιμωρούντο με ποινές κακουργηματικές».¹⁸⁰²

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ σχολιάζει το κλίμα ηθικού πανικού¹⁸⁰³ που περιβάλλει το ζήτημα των ναρκωτικών, το οποίο συνεπάγεται την εκδήλωση δυσανάλογα τιμωρητικών αντιδράσεων: «επί τω ακούσματι και μόνο της λέξης "ναρκωτικά", ούτε λίγο ούτε πολύ πρέπει να φτάσουμε και στη νομοθέτηση, στη θεσμοθέτηση της θανατικής ποινής...βεβαίως τα ναρκωτικά είναι μάστιγα για τη σημερινή κοινωνία και για το έθνος. Όμως οφείλουμε να προσεγγίζουμε στη σωστή διάσταση τα επιμέρους ζητήματα, που περιλαμβάνει και να μην υπεραπλουστεύουμε».¹⁸⁰⁴ Αντικρούοντας τις τιμωρητικές απόψεις, ο ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος αναφέρεται στην ωφελιμιστική θεώρηση της ποινής, χαρακτηρίζοντας την ποινή ως μέσο προς επίτευξη στόχων¹⁸⁰⁵ και όχι σαν αυτοσκοπό: «Πρώτα-πρώτα, το θέμα της οποιασδήποτε ποινής δεν είναι μόνο η επιβολή της ποινής. Η ποινή στοχεύει στην ειδική και στη γενική πρόληψη».

Ο ομιλητής απαντά επίσης σε όσους ταυτίζουν την άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών με τη «νομιμοποίηση» της εμπορίας, αναφερόμενος στο κριτήριο της επιδίωξης ή μη του κέρδους ως βάση της διάκρισης του εξαρτημένου μικροδιακινητή από τον έμπορο: «Τονίσθηκε η άποψη...ότι στην προκειμένη περίπτωση ούτε λίγο ούτε πολύ χαλαρώνεται η νομοθεσία και βεβαίως εξυπηρετούνται οι έμποροι ναρκωτικών...Το συγκεκριμένο περιεχόμενο της

¹⁸⁰²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6985.

¹⁸⁰³Το φαινόμενο του «ηθικού πανικού» εκδηλώνεται όταν πρόσωπα ή ομάδες ατόμων επιδεικνύουν μια ανεπιτρεπτή, ανήθικη συμπεριφορά, η οποία υποτίθεται πως προκαλεί σοβαρές συνέπειες, ή ευθύνεται για την πρόκλησή τους. Η εν λόγω συμπεριφορά, καθώς και οι δρώντες, θεωρούνται σαν απειλή για την ευημερία, τις θεμελιώδεις αξίες και τα συμφέροντα της κοινωνίας, ή συγκεκριμένων τμημάτων αυτής. Συνακόλουθα, τα υποκείμενα της εν λόγω συμπεριφοράς θεωρούνται σαν ο εχθρός –ή ένας από τους εχθρούς- της κοινωνίας, υποκείμενα δηλαδή στα οποία αρμόζει ο θυμός, η τιμωρία και η εχθρότητα, στο E.Goode-N.Ben-Yehuda (2009), ό.π., σ. 35.

¹⁸⁰⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6907.

¹⁸⁰⁵N.Κουράκης, *Ποινική Καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2009, σ. 10-11 και Κ.Δ.Σπινέλλη (1982), ό.π., σ.139.

παραγράφου 4...κάνει ρητή και σαφή αναφορά για διακίνηση ναρκωτικών μεταξύ χρηστών μικρής ποσότητας, πρώτον και δεύτερον που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί αποκλειστικά τις ανάγκες τους...Όλοι μας... που έχουμε ασκήσει...ποινική δικηγορία γνωρίζουμε ότι πώληση σημαίνει εμπορία...σε διάταξη του Αστικού μας Κώδικα, στο άρθρο 513...γίνεται αναφορά ότι πώληση υπάρχει όταν υπάρχει πωλητής-αγοραστής...και συμπεφωνημένο τίμημα. Ερώτηση που ανακύπτει σ' αυτό το σημείο: Η διακίνηση σημαίνει πώληση;...διακίνηση σημαίνει μεταφορά...Άλλο πώληση, εμπορία, άλλο μεταφορά. Μην ισοπεδώνουμε τις έννοιες...Κατά συνέπεια όταν γίνεται αναφορά στον όρο διακίνηση δεν γίνεται αναφορά σε καμία απολύτως περίπτωση ούτε άμεσα ούτε έμμεσα, στον όρο εμπορία»¹⁸⁰⁶. Ο ομιλητής υπαινίσσεται ότι οι επικριτές της διάταξης διαστρεβλώνουν το νόημά της, με στόχο τόσο την άσκηση αντιπολίτευσης όσο και τη διατήρηση της αυστηρότητας απέναντι στον εξαρτημένο μικροδιακινητή.

Υπέρ της άμβλυνσης της ποινικοποίησης των πράξεων μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών τάσσεται ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του Συνασπισμού, που εδράζει το επιχείρημά του υπέρ της σχετικής διάταξης στη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς, που χρήζει επιεικέστερης μεταχείρισης, τον οποίο αντιδιαστέλλει με τον έμπορο. Η διάκριση «ασθενούς» και «εμπόρου» συνιστά, εξάλλου, ένα από τα κομβικά σημεία της βασικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, δηλαδή του ν.1729/1987. Το στοιχείο που έκτοτε συνοδεύει το δίπολο αυτό έγκειται στην ενδεδειγμένη μεταχείριση, που είναι η επιείκεια προς τον ασθενή χρήστη και η αυστηρότητα για τον έμπορο: «η συγκεκριμένη ρύθμιση...δηλαδή αυτοί που διαθέτουν μικροποσότητες, τα λεγόμενα βαποράκια, να εξασφαλίζουν ένα διαφορετικό τρόπο σε ό,τι αφορά την ποινική μεταχείρισή τους από τους εμπόρους ναρκωτικών ουσιών....είναι ορθή και εγώ εκθύμως την υποστηρίζω...διότι είναι μία διάταξη που θέλει να αντιμετωπίσει όλους αυτούς τους ασθενείς, ιδιαίτερα νέους ανθρώπους, γιατί για ασθενείς πρέπει να μιλάμε και να τους διακρίνει από τους εμπόρους ναρκωτικών ουσιών»¹⁸⁰⁷. Πέραν του διπολικού σχήματος «έμπορος-ασθενής», ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του συνασπισμού αναφέρεται σε ένα ακόμα δίπολο, αυτό του «θύτη-εμπόρου», που ορθώς αντιμετωπίζεται με αυστηρότητα, σε αντιδιαστολή με το «θύμα-χρήστη-ασθενή», που εκλαμβάνεται σαν ευάλωτο και αυτοκαταστροφικό άτομο. Το στοιχείο, δε, που

¹⁸⁰⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6908.

¹⁸⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 6882.

διακρίνει τον μεν από το δε συνίσταται στην επιδίωξη ή μη του κέρδους: «Η συγκεκριμένη διάταξη επιχειρεί να διακρίνει αυτούς τους άμοιρους ανθρώπους οι οποίοι διαθέτουν -όχι διακινούν- μικρές ποσότητες για να κορέσουν το πάθος τους και να ικανοποιήσουν αυτό το οποίο συνιστά ασθένεια και όχι επιλογή λογικού ανθρώπου για τη ζωή... Δεν πρόκειται περί μικροεμπόρων. Πρόκειται για πρόσωπα που διαθέτουν μικροποσότητες, στην προσπάθειά τους να εξασφαλίσουν τη δική τους ποσότητα για να κορέσουν το δικό τους πάθος, που είναι πάθος ασθενούς... Το ποινικό μας σύστημα έχει δρακόντειες ποινές για εκείνους που επιλέγουν την εμπορία ναρκωτικών ουσιών... Κύριε Υπουργέ, να την υπερασπιστείτε τη διάταξη, είναι ορθή. Και είναι ορθή γιατί διακρίνει τα θύματα από τους θύτες»¹⁸⁰⁸.

Τη συγκεκριμένη διάταξη χαιρετίζει και ο ειδικός αγορητής του ΔΗΚΚΙ, την οποία θεωρεί προσπάθεια αποκατάστασης έως τότε αδικιών εις βάρος των εξαρτημένων μικροδιακινητών. Ο ομιλητής επικαλείται την προσωπική του εμπειρία από την άσκηση δικηγορίας και τονίζει την ακαταλληλότητα της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης για τις περιπτώσεις μικροδιακίνησης μεταξύ χρηστών, τους οποίους θεωρεί ψυχικά ασθενείς. Αναφέρεται, δε, στις δυσμενείς συνέπειες της εμπλοκής των εν λόγω δραστών με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, που επιτείνουν τα προβλήματα υγείας τους: «Εγώ σαν δικηγόρος γνώριζα ότι δικαστές και ανακριτές σε περίπτωση κατοχής ενός γραμμαρίου, τον πήγαιναν για εμπορία ναρκωτικών... ανθρώπους που χρησιμοποίησαν ποσότητες ναρκωτικών για εξυπηρέτηση ατομικών αναγκών, να τους πηγαίνουν στον ανακριτή, όλοι για κακούργημα, να προφυλακίζονται... Έμπλεκαν τον περισσότερο κόσμο. Τον κόσμο ο οποίος έχει ψυχικά προβλήματα, έχει προβλήματα στη ζωή, ο οποίος κάνει χρήση ναρκωτικών, τον έμπλεκαν με τις περιπτώσεις της εμπορίας ναρκωτικών, της κατοχής ναρκωτικών. Δεν πρέπει να συμβαίνει αυτό».¹⁸⁰⁹ Ο ομιλητής ενστερνίζεται μια ψυχιατροποιημένη θεώρηση της εξάρτησης, η οποία συνδέεται με τον, έστω ακούσιο, στιγματισμό του ατόμου. Ο ομιλητής χαρακτηρίζει το εξαρτημένο άτομο με τους φορτισμένους όρους «ψυχοπαθής» και «πνευματικά ανάπηρος». Συνδέει επίσης την εξάρτηση με τη «μη-ζωή» χαρακτηρίζοντας τον εξαρτημένο «πεθαμένο» και «ρετάλι», λέξη που μεταφορικά σημαίνει το «απομεινάρι», το «κατακάθι»: «Έχουν γίνει, λοιπόν, αδικήματα και αδικίες... δεν μπορεί να παίρνει ένα ρετάλι της κοινωνίας πεθαμένο

¹⁸⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 6915.

¹⁸⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 6886.

άνθρωπο, έναν άνθρωπο ψυχοπαθή...και να τον βάλει στην τάξη των εμπορών. Μέχρι τώρα η απονομή της δικαιοσύνης το έκανε και μάλιστα σε βαθμό μεγάλο».

Ένα ακόμα στοιχείο που αναδύεται στον λόγο του ομιλητή συνίσταται στον υπερβάλλοντα ζήλο των αρμοδίων λειτουργών, ο οποίος απορρέει από τη λογική του «πολέμου κατά των ναρκωτικών»¹⁸¹⁰ και την αναγωγή του φαινομένου της εξάρτησης σε ιδεολογικό¹⁸¹¹ διακύβευμα, με έκδηλα τα χαρακτηριστικά του ηθικού πανικού. Ο ομιλητής, διαφωνεί με την αναγωγή των ναρκωτικών στο σοβαρότερο κοινωνικό πρόβλημα και παράλληλα υπονοεί ότι η υπερβολή και η μη νηφάλια αποτίμηση της κατάστασης οδηγεί στην επιβολή ποινών τόσο αυστηρών που αξιολογούνται σαν «βασανισμός». Κατά τον ομιλητή, η αυστηρή τιμώρηση ατόμων που δεν χρήζουν τιμωρίας αλλά θεραπείας, έχει επιφέρει αποτελέσματα αντίθετα των επιθυμητών και αναμενόμενων: «Ίσως από υπερβάλλοντα ζήλο και λόγω της διατυπώσεως των φημών ότι πρέπει να καταπολεμηθούν όλα τα ναρκωτικά. Στη ζωή δεν είναι μόνο τα ναρκωτικά. Να καταπολεμηθούν τα ναρκωτικά εκατό φορές. Ποιος είπε να μην καταπολεμηθούν; Όμως, οι πνευματικά ανάπηροι, οι ψυχοπαθείς, οι άνθρωποι που είναι καθ' ἑξίν τοξικομανείς...πώς θα τους βάλουμε σε ίση μοίρα με τους εμπορους; Οι δικαστές όμως δεν το έβλεπαν και βασάνιζαν τον κόσμο»¹⁸¹².

ε) Η αυστηρότητα προς τον έμπορο ναρκωτικών

Στον αντίποδα της προαναφερθείσας θεώρησης, που συνδέει την άμβλυνση της ποινικοποίησης με την επιδίωξη της αναλογικότητας και την αποφυγή της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης δραστών που χαρακτηρίζονται ασθενείς, οι πολέμιοι της επίμαχης διάταξης προτάσσουν το επιχείρημα υπέρ της διατήρησης της αυστηρότητας του νόμου, πιστεύοντας στην αποτελεσματικότητα της ποινής στο επίπεδο των λειτουργιών της γενικής πρόληψης, θεωρώντας δηλαδή ότι η αυστηρή ποινή δρα αποτρεπτικά. Η αυστηρότητα εκλαμβάνεται σαν απαραίτητη για τη διασφάλιση της νομιμότητας, ενώ η επιείκεια συνδέεται με την ανομία και την υπέρμετρη, ανεπίτρεπτη, χαλάρωση της απαγορευτικής πολιτικής. Οι απόψεις αυτές παραπέμπουν στη θεώρηση της αυστηρής ποινής σαν αποτελεσματικού μέσου γενικής

¹⁸¹⁰Ο Nixon, πρόεδρος των ΗΠΑ κήρυξε τον «πόλεμο κατά των ναρκωτικών» τον Ιούνιο του 1971, βλ. Κ.Γρίβας (1997), ό.π., σ. 171-172.

¹⁸¹¹Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

¹⁸¹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6915.

πρόληψης μέσω του εκφοβισμού των πολλών που δεν έχουν εγκληματήσει¹⁸¹³, αλλά και στη λογική της κοινωνικής άμυνας μέσω της απομάκρυνσης του δράστη, που θεωρείται πηγή κινδύνου¹⁸¹⁴, από το κοινωνικό σύνολο.

Ο δράστης μικροδιακίνησης θεωρείται επικίνδυνος, ενώ ο χαρακτηρισμός του ως ασθενούς δεν επαρκεί για να τύχει ειδικής, επεικέστερης μεταχείρισης. Η τιμωρητικότητα δεν περιορίζεται στους εμπόρους, αλλά αγγίζει και τους μικροδιακινητές. Οι τελευταίοι χαρακτηρίζονται, μεν, «θύματα» ή «άρρωστος», δεν παύουν όμως να θεωρούνται ένοχοι διάπραξης εγκληματικών πράξεων. Πρόκειται, συνεπώς, για «ένοχα θύματα» και ασθενείς που ευθύνονται για την ασθένειά τους, μια θεώρηση που αντανακλά τις ιδιομορφίες που διέπουν τις σημασίες που λαμβάνει η εξάρτηση στον δημόσιο λόγο. Η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν μια «περίπου ασθένεια», ή σαν μια ιδιάζουσα κατάσταση μεταξύ ψυχικής ασθένειας και ηθικής έκπτωσης. Συνακόλουθα, αυτοί που «αξίζουν» την επεικλή μεταχείριση είναι κυρίως τα εξαρτημένα άτομα που περιορίζονται στην πράξη της χρήσης. Οι μικροδιακινητές και ιδίως οι έμποροι, ακόμα κι αν είναι εξαρτημένοι, άρα ασθενείς, χρήζουν αυστηρής αντιμετώπισης. Όπως άλλωστε στον νόμο 1729/1987, που συνιστά τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, κομβικό σημείο του παρόντος νομοσχεδίου συνιστά η διάκριση «χρηστών» και «εμπόρων», άρα η διάκριση «ασθενών» και «εγκληματιών», αντιστοίχως. Η ηπιότερη ποινική μεταχείριση ταυτίζεται με την αποποινικοποίηση, η οποία γενικώς σημασιοδοτείται από την πλειονότητα των ομιλητών, ανεξαρτήτως κομματικής προέλευσης, σαν καταστροφική επιλογή και απευκταίο δεινό. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο επικρίνονται οι επικριτές της απαγορευτικής πολιτικής. Οι υποστηρικτές της απεγκληματοποίησης της χρήσης χαρακτηρίζονται, εν ολίγοις, επικίνδυνοι για το κοινωνικό σύνολο, ενώ η εμμονή στην απαγόρευση σημασιοδοτείται σαν «χρέος» του πολιτικού απέναντι στο κοινωνικό σύνολο. Το επιχείρημα, άλλωστε, της «ηθικής υποχρέωσης» της πολιτείας να πολεμήσει τα ναρκωτικά είναι διαχρονικά παρόν στην ιστορία της ελληνικής πολιτικής.¹⁸¹⁵

Ενδεικτική των προαναφερθέντων είναι η τοποθέτηση του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος σημειώνει τα εξής: «Στο θέμα των ναρκωτικών... ήμουν από εκείνους που είχα απαντήσει με τα πιο σκληρά λόγια, δηλαδή τις πιο

¹⁸¹³Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ.62.

¹⁸¹⁴Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 46.

¹⁸¹⁵Ι.Τσιγανού (2003), ό.π, σ. 119 και σ. 145.

αυστηρές ποινές σε όλες τις κατηγορίες του θέματος των ναρκωτικών...Ίσως η επιείκεια να χρειάζεται λίγο σε αυτούς τους χρήστες, οι οποίοι είναι πλέον ασθενείς...Και επειδή είναι πράγματι πάρα πολύ ευαίσθητη η κοινωνία μας και οι γονείς που έχουν νέα παιδιά, θα πρέπει να είμαστε και εμείς πάρα πολύ ευαίσθητοι...αν θα έπρεπε να διατηρηθεί η θανατική ποινή στον Ποινικό μας Κώδικα, πιστεύω ότι θα έπρεπε να είναι μόνον για τους εμπόρους ναρκωτικών. Εκεί δεν έπρεπε να υπάρχει καμία εύνοια και καμία ελαστικότητα»¹⁸¹⁶. Στον λόγο του αναδεικνύονται τα στοιχεία του ποινικού λαϊκισμού και του ηθικού πανικού, ιδίως απέναντι στους εμπόρους, οι οποίοι θεωρούνται η μόνη κατηγορία εγκληματιών στους οποίους αρμόζει η θανατική ποινή.

Σημειωτέον ότι, σε ένα πλαίσιο ποινικού λαϊκισμού¹⁸¹⁷, στο οποίο παραγκωνίζεται ο επιστημονικός λόγος υπέρ της ικανοποίησης του λαϊκού αιτήματος για ασφάλεια και παραδειγματική τιμώρηση των εγκληματιών¹⁸¹⁸, η ποινή κατεξοχήν καθίσταται αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης. Εν ολίγοις, ο ποινικός λαϊκισμός συνίσταται στην επιδίωξη ενός συνόλου ποινικών πολιτικών με στόχο «μάλλον τη συγκέντρωση ψήφων παρά τη μείωση της εγκληματικότητας ή την προαγωγή της δικαιοσύνης»¹⁸¹⁹. Σύμφωνα με τον Garland, η αναβίωση των σκληρών ποινών και της ρητορικής περί «νόμου και τάξης» αφενός μεν αποτελούν μια επίδειξη κρατικής ισχύος, αφετέρου δε έναν τρόπο να καθησυχαστεί το κοινό, γι' αυτό και απολαμβάνουν της στήριξης ενός ακροατηρίου για το οποίο αυτή η διαδικασία καταδίκης και τιμωρίας βοηθά στην εκτόνωση της έντασης και στην αίσθηση της ενότητας απέναντι στο έγκλημα και την ανασφάλεια.¹⁸²⁰ Στον αντίποδα της αίσθησης της ενότητας των κοινωνιών τίθεται σε ρόλο αποδιοπομπαίου τράγου ο έμπορος ναρκωτικών, θεωρούμενος σαν ο επικινδυνότερος και επαχθέστερος των εγκληματιών. Μια τέτοια θεώρηση του εμπόρου είναι ωφέλιμη για να πιστοποιεί την ευρυθμία και ομαλότητα¹⁸²¹ της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας και συνακόλουθα να επιβεβαιώνει τη χρηστότητα και τη

¹⁸¹⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6900.

¹⁸¹⁷Ο όρος «Penal populism» αποδίδει την τάση των πολιτικών να χρησιμοποιούν για την ικανοποίηση των επιδιώξεών τους την τιμωρητική στάση του κοινού όπως αναφέρεται στο J.Pratt, *Penal Populism*, London-NewYork, Routledge, 2007, σ.2.

¹⁸¹⁸Στο ίδιο, σ.4.

¹⁸¹⁹Στο ίδιο, σ.3.

¹⁸²⁰D.Garland, *The culture of control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, Chicago, The University of Chicago Press, 2001, σ.14.

¹⁸²¹Κ.Murji, λήμμα scapegoating, στο E. McLaughlin-J.Muncie (eds) (2001), ό.π, σ. 255-256.

φυσιολογικότητα των νομιμοφρόνων.¹⁸²² Βάσει της θεώρησης αυτής, η φυλακή φαίνεται πως λειτουργεί ως πλαίσιο ικανό να κατηγοριοποιεί και να διακρίνει ευκρινώς τους «καλούς» από τους «κακούς», καθισχύζοντας τους πρώτους¹⁸²³ και τιμωρώντας την «ιδιότυπη φύση», την «εγκληματική προσωπικότητα» των δεύτερων, απόρροια της οποίας θεωρείται εξάλλου η εγκληματική πράξη.¹⁸²⁴

Σαφώς υπέρ της απαγορευτικής πολιτικής, αλλά και υπέρ της αναλογικότητας, τάσσεται άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ: «είναι εντελώς άδικο οι απλοί χρήστες που είναι θύματα, που είναι εξαρτημένοι...να τιμωρούνται το ίδιο με τους εμπόρους, οι οποίοι λανθάνουν πολλές φορές της ποινής...Πρέπει, όμως, να ξεκαθαρίσουμε ένα πράγμα σε αυτήν την Αίθουσα: Ότι οφείλουμε να είμαστε ενάντια στην αποποινικοποίηση της χρήσης. Διότι όσοι μιλούν για αποποινικοποίηση της χρήσης ευνοούν τη διάδοση και ευνοούν ταυτόχρονα την ενίσχυση της εμπορίας».¹⁸²⁵ Στη συνέχεια, ο ομιλητής μιλάει εξ ονόματος των πολιτών¹⁸²⁶ και εκφράζει την τιμωρητική διάθεση του κοινού απέναντι στους εμπόρους: «ειδικά για τους εμπόρους...καμία διευκόλυνση, ούτε άδειες εξόδου ούτε αγροτικές φυλακές ούτε μείωση ποινής, αλλά η μεγίστη των ποινών. Αυτή είναι η αξίωση των πολιτών».¹⁸²⁷ Στη συνέχεια συνδέει την αυστηρότητα προς τους εμπόρους και την εμμονή στην απαγόρευση με μια ζωή με αξίες, σε αντιδιαστολή με την επιείκεια και την αποποινικοποίηση, τις οποίες συνδέει με μια κοινωνία χωρίς αξίες, την οποία επικροτούν όσοι επιβουλεύονται τη νεολαία και τον λαό, τους οποίους χαρακτηρίζει «παράφρονες». Ο ομιλητής επικρίνει όσους φέρονται να απαρνιούνται τις παραδοσιακές αξίες και επιχειρούν να είναι ή να φαίνονται «μοντέρνοι» και συνδέουν τον εκσυγχρονισμό με την επιείκεια. Η επιείκεια είναι μια τακτική που θα έχει καταστροφικά αποτελέσματα, κατά τον ομιλητή, του οποίου ο λόγος θυμίζει τον λόγο σταυροφόρων¹⁸²⁸ της ηθικής: «Ας είμαστε λοιπόν αυστηροί απέναντι στους εμπόρους. Ας αποτρέψουμε οποιαδήποτε λογική νομιμοποίησης και αποποινικοποίησης της χρήσης των ναρκωτικών»¹⁸²⁹....Γιατί αυτός

¹⁸²² Φ.Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 210.

¹⁸²³ Στο ίδιο, σ. 211.

¹⁸²⁴ Στο ίδιο, σ. 208, Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 12-13.

¹⁸²⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6902.

¹⁸²⁶ Η επίκληση της «επιθυμίας της κοινής γνώμης» για αυστηρή τιμώρηση των εμπόρων, με την οποία δεν μπορεί να έρθει σε σύγκρουση η εξουσία, συνιστά πάγια τακτική στο πλαίσιο της πολιτικής για τα ναρκωτικά, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

¹⁸²⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6902.

¹⁸²⁸ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 73-74.

¹⁸²⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6902.

ο μοντερνισμός λανθάνει στα σπλάχνα του μια χαλαρή κοινωνία, χαμένη από αξίες ζωής...για την οποία μπορεί να επιχαίρουν μόνον αυτοί που θέλουν να δολοφονήσουν τη νεολαία, να αποπροσανατολίσουν τους λαούς και να καταδυναστεύσουν τον πολιτισμό μας, ωθώντας τον σε μια καταναλωτική αποχαύνωση. Και ας μην είμαστε επιεικείς σε αυτές τις λογικές, που και μέσα στο Κοινοβούλιο έχουν ακουστεί. Γιατί είναι παράφρονες. Γιατί...όπου έχουν γίνει αυτά τα πειράματα, μόνο δεινά έχουν συνεπιφέρει»¹⁸³⁰.

Άλλος ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, τάσσεται υπέρ της επιείκειας αποκλειστικά για τον χρήστη, αποκλείοντας από αυτή τον μικροδιακινητή, παρότι δέχεται ότι δεν είναι εύκολη η διάκριση του μεν από τον δε: «σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επιτρέψουμε να υπάρξουν ευεργετικές διατάξεις, όσον αφορά τους διακινητές ναρκωτικών, είτε είναι μικρές ποσότητες είτε μεγάλες ποσότητες. Αν πρέπει να υπάρξουν ευεργετικές διατάξεις, αυτές πρέπει να είναι μόνο για τους χρήστες. Αλλά και εκεί υπάρχει πολύ μεγάλη δυσκολία στον προσδιορισμό ποιοι είναι χρήστες».¹⁸³¹ Αναδύεται στο σημείο αυτό ένα ακόμα μοτίβο, που συχνά απαντάται στον δημόσιο λόγο. Αν πρέπει κανείς να επιλέξει μεταξύ του ενδεχομένου να επιβαρυνθεί με δυσανάλογα μεγάλη ποινή ένα εξαρτημένο άτομο και του ενδεχομένου να τύχει ηπιότερης αντιμετώπισης ένας διακινητής, οι ομιλητές επιλέγουν την οδό της αυστηρότητας. Η τάση αυτή αντανακλά πιθανώς την πεποίθηση περί αυξημένης αποτελεσματικότητας των αυστηρών ποινικών κυρώσεων, ενώ η επιείκεια συνδέεται με την ανομία και την αύξηση της εγκληματικότητας. Χαρακτηριστικά, σύμφωνα με ομιλητή του ΠΑΣΟΚ «προσφέρεται στους εμπόρους ναρκωτικών μία νομιμοποίηση των προσπαθειών τους για να δικτυωθούν σε ό,τι αφορά και τη διανομή και τη διάδοση των ναρκωτικών. Αναρωτιέμαι, ποιος...δεν θα ισχυρισθεί ότι, "εγώ το έδωσα στο φίλο μου μόνο και μόνο για δική του προσωπική χρήση, αλλά όταν το πήρα, το πήρα μόνο για δική μου χρήση"...θα είναι το επιχείρημα με το οποίο θα εξοπλίζει ο έμπορος ναρκωτικών εκείνον τον οποίο θέλει να χρησιμοποιήσει, χρήστη βεβαίως, για να πουλήσει ναρκωτικό».¹⁸³²

Η δριμύτερη κριτική, αναμενόμενα, ασκείται από ομιλητές της αξιωματικής αντιπολίτευσης, οι οποίοι συνδέουν την επιεικέστερη ποινική μεταχείριση του

¹⁸³⁰Στο ίδιο, σ. 6902.

¹⁸³¹Στο ίδιο, σ. 6914.

¹⁸³²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6970.

εξαρτημένου-μικροδιακινητή με τη νομιμοποίηση του εμπορίου ναρκωτικών, επικαλούμενοι ιδίως τη δυσκολία προσδιορισμού της «μικρής ποσότητας», από την οποία απορρέει η κρίση περί του αν πρόκειται για «προσωπική χρήση» ή εμπορία. Ένα ακόμα συχνό επιχείρημα έγκειται στην επίκληση της κοινωνικής επικινδυνότητας¹⁸³³ του εξαρτημένου, η ροπή του οποίου προς την εγκληματικότητα δεν αφήνει περιθώρια ελαστικότητας ως προς την ποινική του μεταχείριση, για λόγους προστασίας της κοινωνίας. Βάσει του προαναφερθέντος σκεπτικού, ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας χαρακτηρίζει μεν τους μικροδιακινητές «θύματα», σημειώνει δε πως η κοινωνία πρέπει να προστατευτεί από αυτούς και να αποτρέψει την υποτροπή τους μέσω της επιβολής ποινής: «δεν μπορεί να εφαρμοστεί η διάταξη του άρθρου 10 του νομοσχεδίου αυτού. Δεν είναι μόνο ποιος χαρακτηρίζεται ως έμπορος, αλλά και το θέμα της ποσότητας. Ποια είναι η μικροποσότητα; Ποιος θα την καθορίσει;...Δεύτερον ένας, που είναι εξαρτημένος από τα ναρκωτικά, ακόμη και αν συλληφθεί και εισαχθεί να δικαστεί σε πλημμεληματικό βαθμό σε ένα χρόνο με αναστολή ή σε μετατροπή της ποινής κλπ., την επομένη θα κάνει το ίδιο».¹⁸³⁴ Η ηπιότερη ποινική μεταχείριση του μικροδιακινητή εκλαμβάνεται σαν ατιμωρησία, ενώ η αυστηρή ποινή συνδέεται με τη θωράκιση του κοινωνικού συνόλου απέναντι στο έγκλημα. Παρότι ο μικροδιακινητής χαρακτηρίζεται ως «θύμα» που πρέπει να διευκολυνθεί και να επανενταχθεί, πρέπει επίσης να τιμωρηθεί. Πρόκειται για ένα «ένοχο θύμα», το οποίο επίσης διακρίνεται από τον έμπορο, που αναμφισβήτητα πρέπει να τιμωρηθεί αυστηρά: «Και αυτά τα θύματα κάπου πρέπει να τα διευκολύνουμε, ώστε να επανενταχθούν στην κοινωνία. Όμως το κράτος πρέπει να θωρακισθεί, ώστε αυτά τα θύματα να μην υποτροπιάσουν, να μην υποπέσουν στο ίδιο σφάλμα...αρνούμαστε κάθε περίπτωση που μπορούσε να μμείνει ατιμώρητος ο διακινητής ναρκωτικών ή το βαποράκι όπως το λέτε».¹⁸³⁵

Την άμβλυνση της ποινικοποίησης συνδέει με τη νομιμοποίηση του εμπορίου ναρκωτικών και ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας, τονίζοντας ότι η προτεινόμενη ρύθμιση θα προκαλέσει την επιδείνωση του προβλήματος: «όπως έχουν οι ρυθμίσεις αυτήν τη στιγμή...στην ουσία τα βαποράκια αφήνονται ελεύθερα να δρουν προς μεγάλη χαρά των μεγαλεμπόρων ναρκωτικών».¹⁸³⁶ Ο ομιλητής

¹⁸³³ Αναφέρεται ρητά στην εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις», σ. 2.

¹⁸³⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6881.

¹⁸³⁵ Στο ίδιο, 11/5/1999, σ. 6882.

¹⁸³⁶ Στο ίδιο, σ. 6898.

προκρίνει την αυστηρότητα στην αντιμετώπιση των χρηστών και των μικροδιακινητών, ακόμα κι αν αυτό συνεπάγεται το ενδεχόμενο να τιμωρηθούν ορισμένα εξαρτημένα άτομα κατά τρόπο δυσανάλογα αυστηρό: «Προτιμώ να μείνουν οι ρυθμίσεις αυστηρές όπως είναι και για τα βαποράκια και για τους χρήστες και να κρίνει με άλλες διατάξεις και δι' άλλων νομικών διόδων το δικαστήριο πότε πρέπει να τύχει της επιείκειας εκείνης που οι συγκεκριμένες περιστάσεις αναδεικνύουν κάθε φορά»¹⁸³⁷. Τα πρόσωπα προς τα οποία εκφράζεται η πλέον τιμωρητική διάθεση είναι, ξανά, οι έμποροι ναρκωτικών, στους οποίους κατά τον ομιλητή αρμόζει ιδιαίτερα αυστηρή αντιμετώπιση. Η τήρησησκληρής στάσης απέναντι στο έγκλημα αναδεικνύεται σαν απόδειξη υπεύθυνης στάσης της παράταξης απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, και παράλληλα αξιοποιείται σε πολιτικό επίπεδο, καθώς δημιουργεί μια θετική εικόνα των πολιτικών που μετέχουν στον «πόλεμο κατά των ναρκωτικών», με ένα λόγο που φέρει στοιχεία της ρητορικής περί «νόμου και τάξης»¹⁸³⁸. Τα ναρκωτικά χαρακτηρίζονται κοινωνική μάστιγα και εθνική απειλή, ένα μοτίβο κυρίαρχο¹⁸³⁹ στον δημόσιο λόγο ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα: «με αίσθημα ευθύνης εμείς καταθέτουμε τροπολογία με την οποία θα απαγορεύεται η χορήγηση αδειών εξόδου σε όσους κρατούνται στις φυλακές, επειδή είναι έμποροι ναρκωτικών...να μπορέσουμε να δώσουμε προς τα έξω την αίσθηση και την άποψη ότι εμείς αγωνιζόμαστε ακριβώς απέναντι αυτής της μάστιγας που πλήττει την κοινωνία και το έθνος».¹⁸⁴⁰

Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας τάσσεται επίσης κατά της άμβλυνσης της ποινικοποίησης, υποστηρίζοντας ότι θεμιτή λύση θα αποτελούσε η περαιτέρω αυστηροποίηση της νομοθεσίας: «Όσον αφορά το θέμα της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, βλέπουμε ότι τα μέτρα γίνονται χαλαρότερα, ενώ η νομοθεσία στο θέμα αυτό θα πρέπει να γίνει σαφώς αυστηρότερη».¹⁸⁴¹ Την άποψη αυτή ενστερνίζονται αρκετοί βουλευτές της αξιωματικής αντιπολίτευσης, όπως ένας ακόμα ομιλητής που υπαινίσσεται ότι η έως τότε νομοθεσία δεν ήταν αρκούντως αυστηρή, αντιθέτως η πολιτεία έδειχνε ανοχή απέναντι στα ναρκωτικά. Η διασφάλιση της αυστηρότητας προβάλλεται σαν χρέος των πολιτικών, για την προστασία της νεολαίας, και κατ' επέκταση της κοινωνίας, που κινδυνεύει. Ο ομιλητής κάνει λόγο για «πόλεμο» μεταξύ

¹⁸³⁷ Στο ίδιο, σ. 6898.

¹⁸³⁸ D.Garland (2001), ό.π., σ.142.

¹⁸³⁹ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 291-314.

¹⁸⁴⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6898.

¹⁸⁴¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6911.

των εμπορών και της κοινωνίας και ο λόγος του παραπέμπει στη διάσταση του ηθικού πανικού: «Με το νομοσχέδιο γίνεται μια χαλάρωση της νομοθεσίας, που αθέλητα βοηθούμε τους εμπόρους των ναρκωτικών. Η νομοθεσία στο θέμα αυτό πρέπει να γίνει αυστηρότερη...Φθάνει πια η ανοχή. Η νεολαία μας κινδυνεύει, η νεολαία μας υφίσταται την επίθεση των εμπορών ναρκωτικών και εμείς σαν Εθνικό Κοινοβούλιο έχουμε υποχρέωση να την προστατεύσουμε»¹⁸⁴².

Ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας επαινεί το κυβερνών κόμμα για την εμμονή του στην απαγορευτική πολιτική, το επικρίνει όμως ταυτίζοντας την άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης με την «απελευθέρωση» και την ενίσχυση του εμπορίου ναρκωτικών: «θέλω να επαινέσω τον Υπουργό Δικαιοσύνης...για την αντίστασή του στη μη αποποινικοποίηση των ναρκωτικών...Αλλά η υπόθεση των ναρκωτικών έτσι όπως γίνεται εδώ...δημιουργεί προβλήματα. Διότι απελευθερώνεται,θα το πω βάρβαρα, το "λιανεμπόριο των ναρκωτικών". Και το λιανεμπόριο των ναρκωτικών είναι το πολύτιμο εργαλείο για τον χονδρέμπορο»¹⁸⁴³. Ο ομιλητής υιοθετεί το διπολικό σχήμα «επιείκεια στον χρήστη» και «αυστηρότητα στον εγκληματία», επισημαίνοντας, πάντως, την αντίφαση που αναδύεται λόγω του ότι η ιδιότητα του χρήστη, που χαρακτηρίζεται θύμα, συνυπάρχει ενίοτε με την ιδιότητα του εμπόρου, που χαρακτηρίζεται εγκληματίας: «είμαστε σύμφωνοι στον εγκληματικό χαρακτήρα του εμπόρου των ναρκωτικών και θέλουμε το μέγιστο των ποινών και της αυστηρότητας του νόμου. Είμαστε σύμφωνοι, επίσης, ότι ο χρήστης είναι θύμα και πρέπει να τον μεταχειριστούμε ως θύμα. Αλλά σημειώνουμε ότι ο σταυρός των ναρκωτικών είναι το πρόσωπο στο οποίο συμπίπτουν και οι δύο ιδιότητες».¹⁸⁴⁴

Το δίπολο «χρήστης/θύμα» και «έμπορος/εγκληματίας» και η ταύτιση του πλημμεληματικού χαρακτήρα της μικροδιακίνησης με την αποποινικοποίηση θίγεται στον λόγο ενός ακόμα ομιλητή της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ο οποίος σημειώνει ότι στον πρώτο αρμόζει η μέριμνα της πολιτείας, με παράλληλη διατήρηση της απαγορευτικής πολιτικής, ενώ στον δεύτερο η θανατική ποινή. Παρούσα στον λόγο του ομιλητή είναι η ανάδειξη του ζητήματος των ναρκωτικών σε σοβαρότατο κοινωνικό πρόβλημα, καθώς και η θεώρηση του εμπόρου ναρκωτικών σαν του χειρίστου και επικινδυνότερου των εγκληματιών. Η ανάδειξη του εμπόρου σε

¹⁸⁴²Στο ίδιο, σ. 6901.

¹⁸⁴³Στο ίδιο, σ. 6904.

¹⁸⁴⁴Στο ίδιο, σ. 6904.

αποδιοπομπαίο τράγο συνιστά, όπως προαναφέρθηκε, ένα ακόμα διαχρονικό μοτίβο του δημόσιου λόγου: «η εξάπλωση των ναρκωτικών είναι ένα τεράστιο πρόβλημα, που πλήττει κατά κύριο λόγο τους νέους μας και οι νέοι αυτοί είναι τα θύματα. Επομένως, πρέπει να τύχουν κάθε δυνατής συμπάθειας, μέριμνας, φροντίδας και τους ενδιαφέροντός μας...θα πρέπει να ληφθεί μέριμνα, ώστε να μη δοθεί η εντύπωση ότι είναι δυνατόν ελεύθερα ή περίπου ελεύθερα...να διακινούνται οι λεγόμενες μικροποσότητες, που...είναι και απροσδιόριστες. Από την άλλη πλευρά θα σας παρακαλούσα να εξαντληθεί η αυστηρότητα του κράτους...για τους αποδεδειγμένα μεγαλεμπόρους ναρκωτικών. Νομίζω, ότι επιβάλλεται να εφαρμοσθεί η ποινή του θανάτου σ' αυτήν την κατηγορία των εγκληματιών, οι οποίοι δολοφονούν την ελληνική νεολαία»¹⁸⁴⁵.

Την αυστηρότητα προκρίνει και άλλη ομιλήτρια της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ακόμα και έναντι του ενδεχομένου δυσανάλογα αυστηρής τιμώρησης του εξαρτημένου ατόμου. Για την ομιλήτρια, η ενδεχόμενη επιείκεια, που αντιδιαστέλλεται με την προτιμητέα και θεωρούμενη σαν αποτελεσματική «σκληρότητα», μπορεί να οδηγήσει στον θάνατο πολλών νέων: «Θα μου πείτε θα τιμωρήσουμε αυτήν τη δυστυχή ύπαρξη που μεταφέρει, διότι θέλει να εξασφαλίσει χρήματα για να πάρει με κάποια άλλη ευκαιρία τη δική του ποσότητα, για να τιμωρήσουμε τον έμπορο; Κύριοι συνάδελφοι, πρέπει να κάνουμε τις επιλογές μας και να τις κάνουμε ακόμα και αν είναι σκληρές αυτές οι επιλογές...Αλλά κάπου πρέπει να είμαστε σκληροί με τα ναρκωτικά, κύριοι συνάδελφοι, διότι εάν δεν κτυπήσουμε σε όλες του τις εκφάνσεις με αυστηρότητα αυτό το φαινόμενο, θα έχουμε να κλάψουμε πολλούς νέους ανθρώπους».¹⁸⁴⁶

Ο χαρακτηρισμός του χρήστη σαν «κοινωνικά επικίνδυνου», αλλά και «ένοχου θύματος» αναδεικνύεται στον λόγο άλλου ομιλητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος ταυτίζει επίσης τον πλημμεληματικό χαρακτήρα της μικροδιακίνησης με την ατιμωρησία: «το βαποράκι λέμε ότι είναι θύμα αλλά δεν παύει να είναι και θύτης. Εμάς μας ενδιαφέρει η προστασία του κοινωνικού συνόλου. Να λεχθεί ότι πρόκειται για βαποράκι, που είναι απλός χρήστης και δεν είναι τοξικομανής, διότι για τον τοξικομανή φθάνουμε ως γνωστόν στο ατιμώρητο με την κρατούσα νομοθεσία. Εδώ έρχεστε και δίνετε πλεονεκτήματα και ευεργετήματα, ουσιαστικά ατιμωρήτου».¹⁸⁴⁷ Ο

¹⁸⁴⁵Στο ίδιο, σ. 6906.

¹⁸⁴⁶Στο ίδιο, σ. 6909.

¹⁸⁴⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6972.

ομιλητής καυτηριάζει συνολικά τη λογική της ηπιότερης ποινικής καταστολής, συνδέοντάς την με την καταστροφή και αλλοίωση των θεμελίων του ποινικού συστήματος, με ευθύνη του κυβερνώντος κόμματος: «Ερχόμεθα τώρα στην πρώτη περίπτωση, που προβλέπεται σήμερα ποινή καθειρξέως τουλάχιστον δέκα ετών και την πλήττουμε απλώς με μια πλημμεληματική ποινή φυλάκισης τουλάχιστον έξι μηνών. Στις επιβαρυντικές τώρα περιπτώσεις και στις διακεκριμένες περιπτώσεις έχουμε απλώς πρόσκαιρη κάθειρξη, δηλαδή πέντε με είκοσι έτη κάθειρξη. Αυτό είναι όλο! Εάν ...αυτές οι προτεινόμενες...ρυθμίσεις δεν λέγονται αποσάθρωση του συστήματος καταστολών, τότε τι είναι;».¹⁸⁴⁸

Η διάταξη που προβλέπει τη μετατροπή του κακουργηματικού χαρακτήρα της μικροδιακίνησης σε πλημμέλημα τυγχάνει της δριμείας κριτικής και του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΚΚΕ, ο οποίος, ομοίως με άλλους ομιλητές της αντιπολίτευσης, ερμηνεύει την άμβλυνση της ποινικοποίησης σαν απόδειξη της ανευθυνότητας της κυβέρνησης. Ο δε μικροδιακινητής χαρακτηρίζεται «θύμα», που ωστόσο κινείται στην παρανομία και φέρει μερίδιο ευθύνης για τη διάδοση των ναρκωτικών, που χαρακτηρίζονται σαν «αργός θάνατος». Το μοτίβο του «χρήστη-ένοχου θύματος» απαντάται συχνά στον δημόσιο λόγο, υπενθυμίζοντας την κατασκευή της εξάρτησης σαν μιας «υπό όρους» ασθένειας: «τόσο η Κυβέρνηση, όσο και εκείνοι οι οποίοι...στηρίζουν αυτές τις διατάξεις, πρέπει να αναλάβουν τις ευθύνες τους και να αποσύρουν το άρθρο 10...Μέσα από τη διάταξη αυτή για την διακίνηση μεταξύ χρηστών, ουσιαστικά γίνεται ένα μεγάλο βήμα να νομιμοποιηθούν τα "βαποράκια"...Θα νομιμοποιήσουμε αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι είναι θύματα; Βεβαίως είναι θύματα και αυτοί και είναι γνωστό ότι οι περισσότεροι από αυτούς είναι χρήστες. Αλλά θα τους απαλλάξουμε από τις ευθύνες τους για να παίξουν το ρόλο που παίζουν στη διάδοση του αργού θανάτου;».¹⁸⁴⁹

Πέραν της ανεύθυνης στάσης με την οποία συνδέεται η πρόταση για ηπιότερη ποινική μεταχείριση, η τελευταία υπονοείται πως συνιστά το πρελούδιο της πλήρους νομιμοποίησης των ναρκωτικών. Η ιδέα της αποποινικοποίησης ή μάλλον απεγκληματοποίησης της χρήσης σημασιοδοτείται σαν κάτι μεμπτό, από το οποίο πρέπει οπωσδήποτε κάθε πολιτικός να αποστασιοποιηθεί: «Ερχεσθε και μειώνετε τις

¹⁸⁴⁸Στο ίδιο, σ. 6972.

¹⁸⁴⁹Πρακτικά Βουλής, Θ' Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΡΚΔ', 12/5/1999, σ. 6969.

ποινές και για τις διακεκριμένες περιπτώσεις, όταν διακινούνται ναρκωτικά έξω από τα σχολεία, τους στρατώνες, τα γυμνάσια...έρχεσθε και μειώνετε τις ποινές και για τις επιβαρυντικές περιπτώσεις, γι' αυτούς που διακινούν κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια, αλλά και γι' αυτούς οι οποίοι είναι υπότροποι. Τι σημαίνουν αυτές οι διατάξεις;...θα εναρμονισθούμε μ' αυτούς που καλούν στο να αποποινικοποιηθεί η χρήση των ναρκωτικών; Θα εναρμονισθούμε με αυτούς που μας λένε να καλλιεργήσουμε στις γλάστρες χασίσι; Ας αναλάβει ο καθένας τις ευθύνες του»¹⁸⁵⁰. Η άρση της απαγορευτικής πολιτικής χαρακτηρίζεται, επίσης, σαν μεθόδευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σαν τακτική εναντίον της οποίας ο λαός πρέπει να συσπειρωθεί σε κίνημα¹⁸⁵¹ και να αγωνιστεί: «Στην ΕΕ δυναμώνουν οι προσπάθειες εκείνων που θέλουν τη νομιμοποίηση των ναρκωτικών και του αργού θανάτου». Ο ομιλητής επικρίνει τους επικριτές της απαγορευτικής πολιτικής και αναφέρεται στο ζήτημα των ναρκωτικών με όρους ιδεολογικού διακυβεύματος και ηθικού πανικού. Πρόκειται, κατ' αυτόν, για ένα ζήτημα τόσο σοβαρό, που επιβάλλει την ευρεία λαϊκή κινητοποίηση: «Εμείς...δεν πρόκειται να συμβιβαστούμε με αυτήν την πολιτική που οδηγεί στη σταδιακή νομιμοποίηση των ναρκωτικών. Θα αγωνιστούμε μεόλες μας τις δυνάμεις για να αναπτυχθεί ένα πλατύ λαϊκό κίνημα κατά των ναρκωτικών»¹⁸⁵².

στ) Σύνοψη ευρημάτων

Τα δύο κομβικής σημασίας μοτίβα, τα οποία κυριαρχούν στον δημόσιο λόγο, τελούν κατ' αντιστοιχία με το περιεχόμενο της εισηγητικής έκθεσης του σχεδίου νόμου. Το πρώτο θέμα έγκειται στην κατίσχυση της ιατροκοποίησης της εξάρτησης, που αποτυπώνεται στην τάση ενθάρρυνσης της απεξάρτησης, μέσω της παροχής σημαντικών κινήτρων στους εξαρτημένους δράστες, και ενίσχυσης των σχετικών υποδομών, οι οποίες διαχρονικά χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς. Το δεύτερο θέμα συνίσταται στην άμβλυνση της ποινικοποίησης της μικροδιακίνησης ουσιών μεταξύ χρηστών για προσωπική χρήση, και το πώς αυτή σημασιοδοτείται από τους ομιλητές. Μάλιστα, η άμβλυνση της ποινικοποίησης είναι αλληλένδετη με την ενίσχυση της

¹⁸⁵⁰Στο ίδιο, σ. 6969.

¹⁸⁵¹Με την έννοια της ενεργοποίησης μιας ομάδας ανθρώπων επάνω στην κοινή βάση ενός συνόλου ιδεών με στόχο τη διάδοση ή την πραγμάτωσή τους, βλ. λήμμα κίνημα, Πύλη για την ελληνική γλώσσα, Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B1&dq=.

¹⁸⁵²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 11/5/1999, σ. 6885.

ιατρικοποίησης, βάσει του σκεπτικού ότι η ενδεδειγμένη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη συνίσταται στο σχήμα «θεραπεία αντί ποινής».

Η μελέτη, όμως, του δημόσιου λόγου αναδεικνύει το ότι παρά τη φαινομενική επικράτησή του, τελικά, το ιατρικό πρότυπο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία τυγχάνει της αποδοχής των πολιτικών κυρίως επιφανειακά και «υπό όρους». Ως προς αυτό, βασική προϋπόθεση της αποδοχής της ιατρικοποιημένης θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου, συνιστά ο περιορισμός της εγκληματικής δραστηριότητας του τελευταίου στο έγκλημα της χρήσης. Η απλή χρήση είναι η μοναδική εγκληματική πράξη που δικαιώνει τον χαρακτηρισμό του δράστη σαν ασθενούς, που χρήζει ειδικής, επιεικούς μεταχείρισης. Κάθε άλλη παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών, ακόμα κι αν πρόκειται για μικροδιακίνηση μεταξύ εξαρτημένων χρηστών χωρίς τον σκοπό του κέρδους, σημασιοδοτείται μάλλον σαν έγκλημα παρά σαν εκδήλωση της ασθένειας της εξάρτησης. Συνεπώς, η απόκριση που προτείνεται στην τελευταία περίπτωση είναι κυρίως η αυστηρή ποινική μεταχείριση. Η επίκληση της αναγκαιότητας προστασίας της κοινωνίας από τον κοινωνικά επικίνδυνο χρήστη συνιστά ένα μοτίβο συχνά αξιοποιούμενο στον λόγο των ομιλητών. Μάλιστα, η εν λόγω θεώρηση δεν περιορίζεται στους ομιλητές της αντιπολίτευσης, αλλά εκφράζεται και από ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος.

Αναλυτικότερα, αναφορικά με το πρώτο θέμα που έγκειται στην ενίσχυση της ιατρικοποίησης και την ενδυνάμωση του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, παρατηρείται ότι η ίδρυση και στελέχωση του ειδικού θεραπευτικού καταστήματος χαιρετίζεται από τους ομιλητές, ανεξαρτήτως της κομματικής τους προέλευσης, κάτι που είναι εύλογο, ιδίως επειδή η ίδρυση των καταστημάτων αυτών εκκρεμούσε επί μακρόν. Οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος αξιοποιούν την ίδρυση του κέντρου απεξάρτησης προς την κατεύθυνση της ανάδειξης του κυβερνητικού έργου και της μέριμνας για τους εξαρτημένους κρατούμενους, οι οποίοι, βάσει και της νομοθεσίας, δικαιούνται ειδικής μεταχείρισης. Η αναφορά στο θεραπευτικό σύστημα που η κυβέρνηση κατόρθωσε να θέσει σε ενέργεια καλλιεργεί την εικόνα του κράτους πρόνοιας¹⁸⁵³, η προβολή της οποίας εύλογα ωφελεί την εικόνα της κυβέρνησης. Οι ομιλητές της αντιπολίτευσης, αντιθέτως, αν και εκφράζουν την ικανοποίησή τους για την εξέλιξη αυτή, δεν παραλείπουν να

¹⁸⁵³Σ.Τσίλη (1987), ό.π., σ. 238.

θίζουν το ζήτημα της ανεπάρκειας των δομών για την κάλυψη των αναγκών χιλιάδων εξαρτημένων κρατούμενων, με κίνδυνο να αδικηθούν πολλοί εκ των τελευταίων.

Το ζήτημα που ιδίως εγείρει αντιρρήσεις και προκαλεί πολιτική αντιπαράθεση συνίσταται στην πρόταση για παροχή των ευεργετημάτων του νόμου σε εξαρτημένα άτομα, τα οποία απεξαρτήθηκαν χωρίς να παρακολουθήσουν εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα. Συνολικά, οι ομιλητές, κυρίως της πλειοψηφίας, που διάκινται θετικά προς την εν λόγω διάταξη αξιοποιούν ως βασικό επιχείρημα την αναγκαιότητα άρσης της αδικίας, την οποία υφίστανται άτομα που πράγματι υπήρξαν εξαρτημένα, επομένως ασθενή, και κατόρθωσαν να απεξαρτηθούν με δικά τους μέσα. Αξιολογείται, δε, θετικά η αποδοχή του πλουραλισμού σχετικά με τις επιλογές απεξάρτησης, που συνδέεται και με την αναγνώριση του ότι ήταν πολύ περιορισμένες οι επιλογές των εξαρτημένων ατόμων¹⁸⁵⁴, ενώ και λόγω της έλλειψης υποδομής και των περιορισμένων θέσεων ήταν πρακτικά δύσκολο να γίνουν δεκτοί σε εγκεκριμένο πρόγραμμα, ώστε να λάβουν τα ευεργετήματα του νόμου. Αντιθέτως, ομιλητές, προερχόμενοι και από το κυβερνών κόμμα, που επικρίνουν τη συγκεκριμένη διάταξη, ή έστω εκφράζουν ορισμένες αντιρρήσεις επ' αυτής, επικαλούνται τις επιφυλάξεις που δημιουργεί το ενδεχόμενο εκμετάλλευσης της ρύθμισης από εγκληματίες, οι οποίοι εξασφαλίζουν βεβαιώσεις αμφίβολης αξιοπιστίας από κέντρα του εξωτερικού, ώστε να τύχουν επιεικούς μεταχείρισης προσποιούμενοι τους απεξαρτηθέντες. Τα εγκεκριμένα προγράμματα απεξάρτησης σημασιοδοτούνται σαν αξιόπιστα και η λειτουργία τους αδιάβλητη, ενώ τα κέντρα του εξωτερικού ύποπτα ως προς τη λειτουργία τους.

Η νομοθετική ρύθμιση, βασιζόμενη στο σκεπτικό ότι ο εξαρτημένος λογίζεται πρωτίστως ως ασθενής, αναγνωρίζει το ότι τα εγκεκριμένα προγράμματα απεξάρτησης δεν επαρκούν για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού των εξαρτημένων παραβατών ανά την επικράτεια, συνεπώς επιχειρεί να άρει την ανισότητα αυτή, δίνοντας τη δυνατότητα ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης στα άτομα που απεξαρτήθηκαν εκτός των εγκεκριμένων προγραμμάτων. Ωστόσο, οι ομιλητές που τάσσονται κατά της ρύθμισης αυτής, η οποία ενδεχομένως απολήγει σε ηπιότερη, άρα προνομιακή μεταχείριση των ατόμων που αποδεικνύουν την εξάρτηση και απεξάρτησή τους, προτάσσουν το ενδεχόμενο να επωφεληθούν άτομα που δεν είναι εξαρτημένα, άρα οι «αποκλειστικώς» εγκληματίες. Υφέρει, μάλιστα, η θεώρηση των παραβατών

¹⁸⁵⁴ Α. Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 291-292.

σαν πονηρών, δόλιων και ανάξιων εμπιστοσύνης, καθώς κατά κοινή παραδοχή θα εκμεταλλευτούν κάθε επιείκεια του νόμου για να αποκομίσουν οφέλη που δεν αξίζουν, προσποιούμενοι τους απεξαρτηθέντες και καταφεύγοντας ακόμα και σε φορείς της αλλοδαπής για να εξασφαλίσουν βεβαιώσεις απεξάρτησης. Μάλιστα, μεταξύ του ενδεχόμενου να αδικούνται και να τιμωρούνται αυστηρά άτομα τα οποία πράγματι είχαν εξαρτηθεί και απεξαρτηθεί, και του ενδεχόμενου να λάβουν επιεικέστερη μεταχείριση άτομα που κατορθώνουν να παρουσιαστούν σαν απεξαρτημένα, οι πολέμιοι της διάταξης προτιμούν το πρώτο. Υπονοείται, συχνά, το ότι η αυστηρότητα είναι προτιμότερη και ασφαλέστερη επιλογή, συνδεδεμένη με την πάταξη της εγκληματικότητας, έναντι της επιείκειας, που σημασιοδοτείται σαν παράγοντας ανομίας και αύξησης της σχετικής εγκληματικότητας.¹⁸⁵⁵

Σχετικό με την επιεικέστερη μεταχείριση χρηστών που διακινούν ναρκωτικά σε άλλους χρήστες σε μικρή ποσότητα, που αποδεδειγμένα εξυπηρετεί αποκλειστικά τις ανάγκες τους, είναι το άρθρο 10 του σχεδίου νόμου. Συγκεκριμένα, προβλέπει τη μετατροπή της ανωτέρω πράξης από κακούργημα σε πλημμέλημα, ενώ σημειώνεται ότι με τη διάταξη αυτήν επιδιώκεται ο «διαχωρισμός των χρηστών από τους εμπόρους ναρκωτικών που τους εκμεταλλεύονται». Το διπολικό σχήμα «επιείκεια στον χρήστη» και «αυστηρότητα προς τον έμπορο» είναι άλλωστε παρόν ήδη στον ν. 1729/1987. Από την πλευρά ορισμένων ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος, κυρίως, η διάταξη αυτή σημασιοδοτείται στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου ως μια απόπειρα άμβλυνσης της δυσανάλογα αυστηρής αντιμετώπισης που προβλεπόταν έως τότε για τους χρήστες που προβαίνουν στην πράξη αυτή. Εξάλλου, κατά την περίοδο που λαμβάνει χώρα η ψήφιση του νομοσχεδίου, είχε ήδη αρχίσει να ενισχύεται η ιατρικοποιημένη θεώρηση της χρήσης ουσιών και της εξάρτησης, εκ της οποίας απορρέει ο χαρακτηρισμός του χρήστη και του εξαρτημένου ατόμου ως κατά βάση «ασθενών» ή έστω ατόμων που χρήζουν ειδικής μεταχείρισης. Η αυστηρή ποινική μεταχείριση και η φυλάκιση των ατόμων αυτών είχε αξιολογηθεί, μεταξύ άλλων και από την ευρωπαϊκή κοινότητα, ως αναποτελεσματική σε επίπεδο ειδικοπροληπτικής λειτουργίας και πάντως ακατάλληλη για τη μεταχείριση του εν λόγω πληθυσμού. Ως εκ τούτου, προκρίνεται ως πλέον ενδεδειγμένη η θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών και προτείνεται η

¹⁸⁵⁵ Όπως έχει προαναφερθεί, το να προτάσσεται ως αντίδραση η αυστηρότητα και η ακαμψία παρατηρείται συχνά όταν προτείνεται η επίδειξη επιεικέστερης μεταχείρισης παραβατών της νομοθεσίας περί ναρκωτικών.

άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής μέσω της θεραπείας, μέσω δηλαδή της αξιοποίησης φορέων υπαγόμενων στον παραποινικό¹⁸⁵⁶ τομέα. Ένα ακόμα σημαντικό όφελος συνίσταται στην αποσυμφόρηση του ΣΑΠΔ από τον όγκο των σχετικών περιστατικών, ώστε να μπορεί να δίδεται βαρύτητα στην ταχύτερη αντιμετώπιση σοβαρότερων εγκλημάτων.¹⁸⁵⁷ Συνολικά, η διάταξη αυτή αντανάκλα μια ωφελιμιστική αντίληψη για την ποινή, καθώς η τελευταία δεν θεωρείται αυτοσκοπός αλλά μέσο για την επίτευξη του στόχου της ειδικής πρόληψης, άρα και του περιορισμού της υποτροπής.

Στον αντίποδα της προαναφερθείσας θεώρησης, που εστιάζει στην αποφυγή της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης δραστών που χαρακτηρίζονται ασθενείς, οι πολέμιοι της επίμαχης διάταξης προτάσσουν το επιχείρημα υπέρ της διατήρησης της αυστηρότητας του νόμου, πιστεύοντας στην αποτελεσματικότητα της ποινής στο επίπεδο των λειτουργιών της πρόληψης, θεωρώντας δηλαδή ότι η αυστηρή ποινή δρα αποτρεπτικά. Η αυστηρότητα σημασιοδοτείται σαν απαραίτητη για τη διασφάλιση της νομιμότητας, ενώ η επιείκεια συνδέεται με την ανομία. Οι απόψεις αυτές παραπέμπουν στη θεώρηση της αυστηρής ποινής σαν αποτελεσματικού μέσου γενικής πρόληψης μέσω του εκφοβισμού των πολλών που δεν έχουν εγκληματήσει¹⁸⁵⁸, αλλά και στην κοινωνική άμυνα μέσω της απομάκρυνσης του δράστη, που θεωρείται πηγή κινδύνου¹⁸⁵⁹, από το κοινωνικό σύνολο. Ο δράστης μικροδιακίνησης θεωρείται επικίνδυνος, ενώ ο χαρακτηρισμός του ως ασθενούς δεν επαρκεί για να τύχει ειδικής, επιεικέστερης μεταχείρισης. Οι μικροδιακίνητες χαρακτηρίζονται, μεν, «θύματα» ή «άρρωστοι», δεν παύουν όμως να θεωρούνται ένοχοι διάπραξης εγκληματικών πράξεων. Πρόκειται, συνεπώς, για «ένοχα θύματα» και ασθενείς που ευθύνονται για την ασθένειά τους, μια θεώρηση που αντανάκλα τις ιδιομορφίες που διέπουν τις σημασίες που λαμβάνει η εξάρτηση στον δημόσιο λόγο. Η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν μια «περίπου ασθένεια», ή σαν μια ιδιάζουσα κατάσταση μεταξύ ψυχικής ασθένειας και ηθικής έκπτωσης. Συνακόλουθα, αυτοί που «αξίζουν» την επιεική μεταχείριση είναι τα εξαρτημένα άτομα που περιορίζονται στην πράξη της χρήσης, αντιθέτως οι

¹⁸⁵⁶ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

¹⁸⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 14-15.

¹⁸⁵⁸ Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ.62.

¹⁸⁵⁹ Α.Χαίδου (2018), ό.π., σ. 46.

μικροδιακινητές και ιδίως οι έμποροι, ακόμα κι αν είναι εξαρτημένοι άρα ασθενείς, χρήζουν αυστηρής αντιμετώπισης.

Τέλος, η ηπιότερη ποινική μεταχείριση ταυτίζεται με την αποποινικοποίηση, η οποία γενικώς σημασιοδοτείται από την πλειονότητα των ομιλητών, ανεξαρτήτως κομματικής προέλευσης, σαν καταστροφική επιλογή και σαν απευκαίο δεινό. Οι υποστηρικτές της απεγκληματοποίησης της χρήσης επικρίνονται και χαρακτηρίζονται, εν ολίγοις, επικίνδυνοι για το κοινωνικό σύνολο, ενώ η εμμονή στην απαγόρευση σημασιοδοτείται σαν «χρέος» του πολιτικού απέναντι στην κοινωνία. Το επιχείρημα, άλλωστε, της «ηθικής υποχρέωσης» της πολιτείας να πολεμήσει τα ναρκωτικά είναι διαχρονικά παρόν στην ιστορία της ελληνικής πολιτικής.¹⁸⁶⁰ Στον λόγο των ομιλητών αποτυπώνεται η επιθυμία διατήρησης της απαγορευτικής πολιτικής στο ζήτημα των ναρκωτικών, ένα στοιχείο που υποδεικνύει ότι, παρά τη διείσδυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης στον δημόσιο λόγο, δεν εξέλιπε η σημασιοδότηση του παραβάτη της σχετικής νομοθεσίας σαν «κοινωνικά επικίνδυνου» εγκληματία. Υπονοείται, δε, μια κλιμάκωση του «βαθμού» στον οποίο είναι κανείς «εγκληματίας», σε ένα νοητό συνεχές που ξεκινά από τον χρήστη, με επόμενο τον μικροδιακινητή και, τέλος, τον έμπορο ναρκωτικών. Σημειωτέον ότι «κυρίως» ασθενής θεωρείται μόνο ο χρήστης, ενώ, στον αντίποδα αυτού, ο έμπορος, εν είδει αποδιοπομπαίου τράγου, θεωρείται ο χείριστος των εγκληματιών και συγκεντρώνει τις πλέον τιμωρητικές αντιδράσεις.

4. Η άμβλυνση του στιγματισμού του χρήστη και η διατήρηση της αυστηρότητας προς τον έμπορο ναρκωτικών

Η εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις»¹⁸⁶¹ κατατέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων τον Σεπτέμβριο του 2003. Κατά το διάστημα αυτό το ΠΑΣΟΚ ήταν το κυβερνών κόμμα και η Νέα Δημοκρατία το κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης. Οι ρυθμίσεις που αναφέρονται στο ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη περιλαμβάνονται στα άρθρα 5 και 6, που υπάγονται στο Κεφάλαιο Β του σχεδίου νόμου.¹⁸⁶² Σύμφωνα με

¹⁸⁶⁰J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 119 και σ. 145.

¹⁸⁶¹Το σχέδιο νόμου ψηφίστηκε στις 2/10/2003 και απετέλεσε τον ν. 3189/2003 «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 243/21-10-2003.

¹⁸⁶²Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», σ. 9-10.

τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, με τις διατάξεις αυτές τροποποιείται το σχετικό με τα ναρκωτικά νομοθετικό πλαίσιο, με στόχο την ευνοϊκότερη μεταχείριση όσων κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών και την αποτροπή του στιγματισμού και του κοινωνικού τους αποκλεισμού.¹⁸⁶³ Ο όρος κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε μια δυναμική και πολυδιάστατη διαδικασία μερικού ή ολικού αποκλεισμού του ατόμου από διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής, κατά τέτοιο τρόπο ώστε δυσχεραίνεται η ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία.¹⁸⁶⁴ Ο όρος στιγματισμός¹⁸⁶⁵ αναφέρεται στη διαδικασία εγκαθίδρυσης αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας, με την επιβολή του στίγματος σε ένα άτομο.

Σε σχέση, ειδικά, με τον ποινικό στιγματισμό, δηλαδή την εγκαθίδρυση αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας κατόπιν της ποινικής καταδίκης του ατόμου, σημειώνεται ότι αυτός συνεπάγεται την έκπτωση του ατόμου από όλους τους κοινωνικούς ρόλους που του αναγνωρίζονταν έως τότε και την επικράτηση ενός και μοναδικού ρόλου, αυτού του εγκληματία.¹⁸⁶⁶ Το δε στίγμα ορίζεται σαν ένα σημάδι ατίμωσης που επιβάλλεται σε συγκεκριμένους ανθρώπους, με στόχο αυτοί να επισημανθούν σαν διαφορετικοί, αποκλίνοντες ή εγκληματίες.¹⁸⁶⁷ Σημειώνεται, δε, ότι ήδη με τη σύλληψή του ατόμου και την είσοδό του στο Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης¹⁸⁶⁸ ενεργοποιούνται οι σοβαρές επιπτώσεις του στιγματισμού, οι οποίες, πέραν της προαναφερθείσας έκπτωσης της κοινωνικής θέσης του ατόμου και της επιδείνωσης των ενδοοικογενειακών και κοινωνικών του σχέσεων, περιλαμβάνουν και την ψυχική επιβάρυνση του ατόμου,¹⁸⁶⁹ αλλά και ενίοτε την εσωτερίκευση του στίγματος, ώστε τελικά το άτομο γίνεται αυτό που περιγράφεται πως είναι¹⁸⁷⁰. Επιπλέον, η έννοια της παρέκκλισης, ευρύτερη του εγκλήματος, περιλαμβάνει και συμπεριφορές μη ποινικά κολάσιμες¹⁸⁷¹, οι οποίες πάντως θεωρούνται σαν παραβίαση κοινωνικών κανόνων¹⁸⁷² και ενδέχεται να οδηγήσουν στον χαρακτηρισμό ενός προσώπου ως παρεκκλίνοντος και στη συνακόλουθη περιθωριοποίησή του. Η χρήση ναρκωτικών συνιστά μια από τις

¹⁸⁶³ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸⁶⁴ T. Bradley, λήμμα «Social Exclusion», στο E. McLaughlin- J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 275.

¹⁸⁶⁵ Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 146.

¹⁸⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 146.

¹⁸⁶⁷ J. Muncie, λήμμα «Stigma», στο E. McLaughlin- J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 292.

¹⁸⁶⁸ Κ. Σπινέλλη, *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Αθήνα, Α.Ν.Σάκκουλας, 2005, σ. 277.

¹⁸⁶⁹ Χ. Ζαραφονίτου, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2004, σ. 259.

¹⁸⁷⁰ Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 118.

¹⁸⁷¹ H. S. Becker (1997), ό.π., σ. 79.

¹⁸⁷² Στο ίδιο, σ. 3-4.

πλέον χαρακτηριστικές περιπτώσεις παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς, της οποίας ο κοινωνικός έλεγχος δεν εξαντλείται στον ποινικό έλεγχο, αλλά ενίοτε ασκείται ανεξαρτήτως του τελευταίου. Ο στιγματισμός, μάλιστα, του χρήστη μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση της συνήθειας της χρήσης και την ανάπτυξη εξάρτησης.¹⁸⁷³

Αναφορικά με το σχετικό με το ζήτημα των ναρκωτικών περιεχόμενο της εισηγητικής έκθεσης, με το άρθρο 5 παράγραφος 1 αντικαθίσταται το πρώτο εδάφιο του άρθρου 8 του ν.1729/1987, περί επιβαρυντικών περιστάσεων. Με τη νέα διάταξη διατηρείται η αυστηρότητα της ποινικής μεταχείρισης, προβλέπεται δηλαδή ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή, με τη διαφοροποίηση ότι η χρηματική ποινή υπολογίζεται πλέον σε ευρώ.¹⁸⁷⁴ Με το άρθρο 5 παράγραφος 2 του σχεδίου νόμου απαλείφεται από τον τίτλο του άρθρου 12 του ν.1729/1987, ο όρος «χρήστες» ναρκωτικών ουσιών, καθώς θεωρείται πως στιγματίζει απαξιωτικά το πρόσωπο του υπαιτίου. Αντικαθίσταται από τον θεωρούμενο ως πλέον δόκιμο όρο «χρήση» ναρκωτικών ουσιών, ο οποίος αναφέρεται στη συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη και όχι στις ιδιότητες του προσώπου που διέπραξε την αξιόποινη πράξη.¹⁸⁷⁵

Στη συνέχεια, με το άρθρο 5 παράγραφος 3, που αντικαθιστά το πρώτο εδάφιο της παραγράφου 1 του άρθρου 12 του ν.1729/1987¹⁸⁷⁶, τίθεται το χρονικό όριο του ενός έτους στη διάρκεια της στερητικής της ελευθερίας ποινής για την πράξη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών από άτομο που δεν είναι εξαρτημένο, καθώς το εξαρτημένο άτομο παραμένει ατιμώρητο και υπάγεται στις σχετικές με τα θεραπευτικά προγράμματα διατάξεις. Συνεπώς, η ανώτατη προβλεπόμενη ποινή για το εν λόγω αδίκημα μειώνεται από τα πέντε έτη στο ένα έτος.¹⁸⁷⁷ Επίσης, με το άρθρο 5 παράγραφος 4 αντικαθίσταται το άρθρο 14 του ν.2161/1993, που αναφέρεται στο ζήτημα του προσδιορισμού της «μικροποσότητας». Βάσει της προτεινόμενης ρύθμισης, «με αποφάσεις του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας μπορεί να προσδιορίζονται τα όρια ποσότητας της κάθε επι μέρους ναρκωτικής ουσίας, που θεωρείται ότι καλύπτει τις ανάγκες ενός χρήστη, έστω και εξαρτημένου, για ορισμένο χρόνο».¹⁸⁷⁸ Όπως

¹⁸⁷³ Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 57-59.

¹⁸⁷⁴ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», σ. 25.

¹⁸⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸⁷⁶ Είχε ήδη αντικατασταθεί από το άρθρο 14 του Ν.2161/1993.

¹⁸⁷⁷ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 9.

¹⁸⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 26.

αναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες, το ζήτημα του προσδιορισμού της μικρής ποσότητας που δικαιολογεί την «προσωπική χρήση» είχε σχολιαστεί πολλάκις και είχε επισημανθεί η αναγκαιότητα τερματισμού της ασάφειας και της αοριστίας.

Συνολικά, οι σχετικές με το ζήτημα των ναρκωτικών προτεινόμενες ρυθμίσεις διέπονται από τη διάθεση άμβλυνσης του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού του χρήστη. Προς την κατεύθυνση αυτή, προτείνεται η αντικατάσταση του όρου τοξικομανής¹⁸⁷⁹ από τον λιγότερο φορτισμένο όρο εξαρτημένος. Με το ίδιο σκεπτικό, προτείνεται η μη εγγραφή στο δελτίο ποινικού μητρώου της καταδικαστικής απόφασης για χρήση ναρκωτικών, εφόσον ο υπαίτιος δεν υποτροπιάσει και δεν καταδικαστεί αμετάκλητα για την ίδια πράξη εντός πέντε ετών.¹⁸⁸⁰ Κατά το άρθρο 5 παράγραφος 6, που αντικαθιστά την παράγραφο 1 του άρθρου 9 του ν.2721/1999, η δυνατότητα μετατροπής της ποινής φυλάκισης σε χρηματική ποινή, ή αναστολής σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα, δεν υφίσταται εάν στην περίπτωση μικροδιακίνησης ουσιών μεταξύ χρηστών συντρέχει διακεκριμένη περίπτωση ή επιβαρυντική περίπτωση,¹⁸⁸¹ κάτι που απηχεί τη, διαχρονική άλλωστε, αυστηρότητα του νομοθέτη απέναντι σε πράξεις που θεωρούνται μεγάλης απαξίας και σοβαρότητας.

Σχετικό με την ειδική μεταχείριση εξαρτημένων ατόμων είναι το άρθρο 5 παράγραφος 8, με το οποίο αντικαθίσταται το άρθρο 16 του ν.2161/1993. Βάσει της νέας διατύπωσης, όποιος καταδικάστηκε σε ποινής φυλακίσεως και υποβάλλεται σε θεραπευτικό πρόγραμμα, μπορεί με βούλευμα του συμβουλίου πλημμελειοδικών και με σύμφωνη γνώμη του επιστημονικού συμβουλίου του Ειδικού Θεραπευτικού Καταστήματος ή του υπευθύνου του Ειδικού Τμήματος του Καταστήματος Κράτησης να απολυθεί υπό όρο, ακόμα και πριν από τη συμπλήρωση του απαιτούμενου χρόνου, εφόσον έχει παρακολουθήσει επιτυχώς το πρόγραμμα απεξάρτησης.¹⁸⁸² Το άρθρο 6 παράγραφος 1 αναφέρεται στη δυνατότητα του εισαγγελέα να αναβάλει την άσκηση ποινικής δίωξης ή και να απόσχει οριστικά από αυτή, σε περίπτωση εγκλήματος που τελέστηκε για να διευκολυνθεί η χρήση ναρκωτικών ουσιών. Ορίζεται, δε, ότι «τα παραπάνω δεν εφαρμόζονται για τα εγκλήματα που προβλέπονται στα άρθρα 299, 306, 309, 310, 311, 312, 322, 323, 324, 336, 374 εδάφιο α και β και 380 ΠΚ και του άρθρου

¹⁸⁷⁹Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸⁸⁰Στο ίδιο, σ. 9 και σ. 26.

¹⁸⁸¹Άρθρο 5 παρ.6, στο ίδιο, σ. 26.

¹⁸⁸²Άρθρο 5 παρ. 8, στο ίδιο, σ. 26.

2 του νόμου αυτού.¹⁸⁸³ Σύμφωνα με τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, προτείνεται «ο ακριβής προσδιορισμός των εγκλημάτων για τα οποία δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις περί αναβολής της ποινικής δίωξης ή αποχής από την ποινική δίωξη ή αναστολής εκτέλεσης ποινής», διότι η πρότερη διατύπωση, με αναφορά σε προσβαλλόμενα έννομα αγαθά, ενέχει αοριστία και δημιουργεί αμφιβολίες και διχογνωμίες για την έκταση εφαρμογής της.¹⁸⁸⁴

Ένα ακόμα κίνητρο προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης παρέχεται με το άρθρο 6 παράγραφος 2, που ορίζει ότι «η υποβολή σε θεραπευτική αγωγή εγκεκριμένου κατά νόμο θεραπευτικού προγράμματος συντήρησης και απεξάρτησης αποτελεί σημαντικό αίτιο αναβολής της δίκης». Εκτός αυτού, με το άρθρο 6 παράγραφος 3 παρέχεται το ευεργέτημα της αναστολής της εκτέλεσης ποινής σε πρόσωπο που παρακολουθεί εγκεκριμένο κατά νόμο θεραπευτικό πρόγραμμα συντήρησης και απεξάρτησης, εφόσον οι πράξεις φαίνεται ότι τελέστηκαν πριν την εισαγωγή του διωκόμενου στο παραπάνω πρόγραμμα και εφόσον βεβαιώνεται από τον υπεύθυνο του θεραπευτικού αυτού προγράμματος η συνεπής παρακολούθησή του εκ μέρους του διωκόμενου». ¹⁸⁸⁵ Επίσης, προστίθεται η φράση «εφόσον έχει εκτίσει τουλάχιστον το 1/5 της ποινής» στο τέλος του πρώτου εδαφίου της περίπτωσης θ της παραγράφου 1 του άρθρου 21 του ν.2331/1995, που αναφέρεται στην υπό όρο απόλυση με στόχο την παρακολούθηση προγράμματος απεξάρτησης εκτός του σωφρονιστικού καταστήματος. ¹⁸⁸⁶

Βάσει του άρθρου 6 παράγραφος 5, οι υπεύθυνοι των εγκεκριμένων συμβουλευτικών προγραμμάτων, τα οποία παρακολουθούν κατάδικοι που έχουν απολυθεί υπό τον όρο της παρακολούθησης αυτών, «έχουν την υποχρέωση να ενημερώνουν την πρώτη μέρα κάθε δευτέρου μήνα τη δικαστική αρχή και να συμπληρώνουν ειδικό δελτίο, στο οποίο αναφέρεται ρητά η συνεχής παρακολούθηση, η συναφής πρόοδος, η σταθεροποίηση και η επιτυχής ολοκλήρωσή του, καθώς και η αδικαιολόγητη διακοπή του» ¹⁸⁸⁷, με στόχο την αποτελεσματικότερη εποπτεία της θεραπευτικής πορείας του ατόμου. Σύμφωνα, δε, με τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, όλοι οι εξαρτημένοι δράστες που παρακολουθούν πρόγραμμα υποκατάστασης υπό την αιγίδα του OKANA

¹⁸⁸³ Ανθρωποκτονία με πρόθεση, έκθεση, επικίνδυνη σωματική βλάβη, βαριά σωματική βλάβη, θανατηφόρα βλάβη, πρόκληση βλάβης με συνεχή σκληρή συμπεριφορά, εμπόριο δούλων, αρπαγή ανηλίκων, βιασμός, διακεκριμένες περιπτώσεις κλοπής, ληστεία.

¹⁸⁸⁴ Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 10.

¹⁸⁸⁵ Άρθρο 6 παρ.3, στο ίδιο, σ. 27.

¹⁸⁸⁶ Άρθρο 6 παρ.4, στο ίδιο, σ. 27.

¹⁸⁸⁷ Άρθρο 6 παρ.5, στο ίδιο, σ. 27.

δικαιούνται απαρέγκλιτα όλα τα ευεργετήματα που παρέχονται στα άτομα που είναι ενταγμένα σε προγράμματα χωρίς υποκατάστατα.¹⁸⁸⁸

Τέλος, με το άρθρο 5 παράγραφος 9 αντικαθίσταται το άρθρο 17 «Περιορισμοί Διαμονής» του ν.1729/1987. Σύμφωνα με τη νέα διατύπωση, «σε κάθε περίπτωση καταδίκης σε ποινή κάθειρξης για παράβαση του νόμου αυτού, το δικαστήριο, αν κρίνει ότι η διαμονή του καταδικασμένου σε ορισμένους τόπους δημιουργεί κινδύνους για τον ίδιο ή για τρίτους, μπορεί να διατάξει την απαγόρευση της διαμονής του στους τόπους αυτούς για χρονικό διάστημα από ένα έως πέντε έτη». Η ρύθμιση αυτή περιορίζει, κατά τους συντάκτες της εισηγητικής έκθεσης, την πρότερη ασάφεια του νόμου, που οδηγούσε ενίοτε σε υπερβολές.¹⁸⁸⁹ Για την περίπτωση αλλοδαπών «που καταδικάζονται για παράβαση του νόμου αυτού σε ποινή κάθειρξης, το δικαστήριο διατάσσει την ισόβια απέλασή τους από τη χώρα, εκτός αν συντρέχουν σπουδαίοι λόγοι, ιδίως οικογενειακοί, που δικαιολογούν την παραμονή τους.¹⁸⁹⁰ Επομένως η απέλαση των αλλοδαπών προβλέπεται πλέον μόνο για εγκλήματα που τιμωρούνται με ποινή κάθειρξης και όχι για οποιαδήποτε παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών. Η διάταξη αυτή επίσης αμβλύνει την αυστηρότητα που χαρακτήριζε την έως τότε σχετική ρύθμιση. Τέλος, με την παράγραφο 10, προστίθεται στην παράγραφο 2 του άρθρου 21 «προδικασία-αρμοδιότητες» του ν.1729/1987 η εξής περίπτωση: «Σε περίπτωση αντικατάστασης της προσωρινής κράτησης με περιοριστικούς όρους, το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο μπορεί, μεταξύ των όρων, να συμπεριλάβει και την παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος συντήρησης και απεξάρτησης του αιτούντος, εφόσον έχει γίνει δεκτός από εγκεκριμένο προς τούτο φορέα».¹⁸⁹¹ Η εν λόγω ρύθμιση αναφέρεται σε πρόσωπα των οποίων διατάσσεται η προσωρινή κράτηση για παραβάσεις του ν.1729/1987.

Συνολικά, η εισηγητική έκθεση αντανakλά την πρόθεση άμβλυνσης της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών από μη εξαρτημένους χρήστες και, συνακόλουθα, τον περιορισμό του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού των χρηστών. Ο περιορισμός του στιγματισμού αφορά και τους εξαρτημένους χρήστες, κάτι που αποτυπώνεται στην απόρριψη του όρου «τοξικομανής». Παράλληλα, επιχειρείται η διάκριση της χρήσης από την εξάρτηση και του χρήστη από τον

¹⁸⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 9.

¹⁸⁹⁰ Άρθρο 5 παρ.9, στο ίδιο, σ. 26.

¹⁸⁹¹ Άρθρο 5 παρ.10, στο ίδιο, σ. 26.

εξαρτημένο, διότι συχνά οι όροι αυτοί συγχέονται. Διευκρινίζεται, επομένως, ότι ο χρήστης δεν θεωρείται ασθενής και δεν χρήζει θεραπευτικής μεταχείρισης. Τέλος, προωθείται περαιτέρω η απεξάρτηση και η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, στοιχείο ενδεικτικό της κατάρτισης της ιατροκοποίησης της εξάρτησης.

α) Η στιγματιστική λειτουργία της ποινής

Το σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις», περιέχει, όπως απορρέει και από τον τίτλο του, κυρίως ρυθμίσεις σχετικά με την ποινική μεταχείριση ανηλίκων δραστών. Ως εκ τούτου, το ενδιαφέρον και ο λόγος των ομιλητών περιστρέφεται κυρίως γύρω από το συγκεκριμένο ζήτημα. Δεν απουσιάζουν, ωστόσο, οι αναφορές στο ζήτημα της μεταχείρισης των παραβατών, εξαρτημένων και μη, της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά. Οι αναφορές αυτές παρουσιάζουν ενδιαφέρον, καθώς αναδεικνύουν το πώς σημασιοδοτούνται με διαφορετικό τρόπο διατάξεις αναφορικά, ιδίως, με την άμβλυνση της ποινικοποίησης της χρήσης ναρκωτικών. Όπως αναφέρεται και στην αντίστοιχη εισηγητική έκθεση, οι διατάξεις με τις οποίες τροποποιείται το σχετικό με τα ναρκωτικά νομοθετικό πλαίσιο, έχουν στόχο την ευνοϊκότερη μεταχείριση όσων κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών και την αποτροπή του στιγματισμού και του κοινωνικού τους αποκλεισμού.¹⁸⁹² Αναφορικά, δε, με τους εξαρτημένους εγκληματίες, το νομοσχέδιο περιλαμβάνει ορισμένες ρυθμίσεις που διευκολύνουν περαιτέρω την επιλογή της απεξάρτησης, κατά τρόπο ενδεικτικό της υπερίσχυσης της ιατροκοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης. Οι προαναφερθείσες διατάξεις σημασιοδοτούνται, ωστόσο με διαφορετικό τρόπο από τους ομιλητές, σε συνάρτηση με την κομματική τους ταυτότητα.

Για τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, ηθεωρούμενη ως καταλληλότερη για τον συγκεκριμένο πληθυσμό, μεταχείριση των χρηστών ναρκωτικών ουσιών, ταυτίζεται με την επεικέστερη ποινική μεταχείριση, η οποία απορρέει από τη μείωση του ανώτατου ορίου ποινής φυλάκισης από τα πέντε χρόνια στο ένα έτος. Η μείωση αυτή της προβλεπόμενης ποινής θεωρείται μια ρεαλιστική επιλογή, εφόσον η δικαστηριακή πρακτική καταδεικνύει ότι στην πράξη οι δικαστές δεν εξαντλούν την αυστηρότητα του νόμου, αλλά επιβάλλουν ποινές έως ενός έτους. Όπως σημειώνει σχετικά ο Υπουργός Δικαιοσύνης, «προτείνουμε τη μείωση του

¹⁸⁹²Στο ίδιο, σ. 9.

ανωτάτου ορίου της απειλούμενης ποινής φυλάκισης για απλή χρήση ναρκωτικών...από τα πέντε έτη...στο ένα έτος...Γιατί προτείνουμε τη μείωση της ανώτατης ποινής;...γιατί τα δικαστήρια στην πράξη δεν επιβάλλουν ποινές πέραν μερικών μηνών για απλή χρήση».¹⁸⁹³ Ως εκ τούτου, η μείωση του ανωτάτου ορίου της ποινής θεωρείται μια ορθολογική επιλογή, σε αντιδιαστολή με την έως τότε νομοθετική πρόβλεψη, που αξιολογείται ως δυσανάλογα αυστηρή και πρακτικά ανεφάρμοστη. Η μείωση του ορίου της ποινής θεωρείται, δε, επιβεβλημένη, για λόγους προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στα αντίστοιχα ευρωπαϊκά δεδομένα, δηλαδή σε λιγότερο αυστηρές ποινές για την απλή χρήση ναρκωτικών. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης παρατηρεί ότι «σε καμία άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν υπάρχει αυτή η υπερβολική ποινή φυλάκισης για απλή χρήση ναρκωτικών μέχρι πέντε έτη. Υπάρχει λοιπόν η ανάγκη ενός εξορθολογισμού».¹⁸⁹⁴

Αναφορικά με τη χρήση ναρκωτικών, ο επίσημος κοινωνικός έλεγχος εκλαμβάνεται από τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος λιγότερο σαν απόκριση της πολιτείας σε μια κατάσταση που ορίζεται ως προβληματική και περισσότερο σαν αναπόσπαστο κομμάτι της εν λόγω κατάστασης.¹⁸⁹⁵ Αναδύεται, επομένως, η αποδοχή της θεώρησης περί του δημιουργικού, προς την κατεύθυνση της κατασκευής της ταυτότητας του εγκληματία, και όχι απλώς αναγνωριστικού ρόλου της λειτουργίας του ποινικού συστήματος,¹⁸⁹⁶ πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για μια πράξη που θεωρείται ότι δεν ενέχει ιδιαίτερη απαξία. Ενδεικτικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης σημειώνει ότι κρίνεται σκόπιμη η κατάργηση της καταδικαστικής απόφασης για χρήση ναρκωτικών στο Ποινικό Μητρώο, εφόσον ο δράστης δεν υποτροπιάσει κατά τα επόμενα χρόνια. Ο ομιλητής επισημαίνει τις σοβαρές επιπτώσεις του ποινικού στιγματισμού, τις οποίες θεωρεί δυσανάλογες σε σχέση με τη μικρή απαξία της περιστασιακής ή και συμπτωματικής χρήσης μιας παράνομης ουσίας. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης συνδέει, δε, τη χρήση ουσιών με τη νεότητα,¹⁸⁹⁷ συνεπώς και με την έλλειψη των στοιχείων της ωριμότητας και περίσκεψης, τα οποία αποδίδει στους ενήλικες. : «δεν είναι λίγες οι

¹⁸⁹³ Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2003, Συνεδρίαση Μ΄, 1/10/2003, σ. 1355.

¹⁸⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 1356.

¹⁸⁹⁵ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 19.

¹⁸⁹⁶ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 158.

¹⁸⁹⁷ Το μοτίβο της σύνδεσης της χρήσης ναρκωτικών με τον νέο απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί ναρκωτικών και, ειδικά στην Ελλάδα, έχει συνδεθεί με φόβους για το μέλλον της κοινωνίας αλλά και του ελληνικού έθνους, στο Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 438-441.

περιπτώσεις και νέων ανθρώπων που έκαναν μια απερισκεψία...κάπνισαν για παράδειγμα χασίς με τους φίλους τους...η εγγραφή όμως στο δελτίο Ποινικού Μητρώου τους ακολουθούσε σε όλη τους τη ζωή, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να βρουν δουλειά».¹⁸⁹⁸ Παρομοίως, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του κυβερνώντος κόμματος σχολιάζει την αναγκαιότητα άμβλυνσης του στιγματισμού του απλού χρήστη, καλλιεργώντας παράλληλα μια εικόνα της κυβέρνησης που χαρακτηρίζεται από ευαισθησία, επιείκεια και διάθεση υπέρβασης των τιμωρητικών αγκυλώσεων του παρελθόντος: «είναι πράγματι ένα μέτρο κοινωνικής αλληλεγγύης...και προστασίας εκείνου ο οποίος περιστασιακά έκανε χρήση, συνελήφθη και καταδικάστηκε, ώστε το στίγμα να μην τον ακολουθεί σε όλη του τη ζωή και να μπορεί να επανενταχθεί στην κοινωνία και να βρει δουλειά...η ρύθμιση...επιλύει πράγματι ένα μεγάλο και υπαρκτό κοινωνικό πρόβλημα».¹⁸⁹⁹

Ως εκ τούτου, διαμορφώνεται η εικόνα μιας κυβέρνησης που δείχνει επιείκεια απέναντι σε μια επιπόλαια και συμπτωματική πράξη του πολίτη, την οποία όμως εξακολουθεί να θεωρεί αποδοκιμαστέα, ως ποινικά κολάσιμη πράξη. Σε αντιδιαστολή με την εξάντληση της αυστηρότητας και την περιθωριοποίηση του χρήστη, η κυβέρνηση επικαλείται την ανάγκη επίδειξης κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁹⁰⁰, της υποχρέωσης των μελών μιας κοινωνικής ομάδας να ενισχύονται αμοιβαία. Παράλληλα, επιχειρείται ο περιορισμός των δυσμενών κοινωνικών συνεπειών τις οποίες επιφέρει η ίδια η εμπλοκή του ατόμου με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, κατά τρόπο δυσανάλογο της μικρής βαρύτητας και απαξίας της πράξης της περιστασιακής ιδίως χρήσης.

Η αποτροπή του στιγματισμού και του κοινωνικού αποκλεισμού επιχειρείται, όπως προαναφέρθηκε, με την ίδια την άμβλυνση της ποινικής τιμώρησης, που ενοχοποιείται ως γενεσιουργός παράγοντας στιγματισμού¹⁹⁰¹ καθώς και με την αντικατάσταση, σε

¹⁸⁹⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1356.

¹⁸⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 1359.

¹⁹⁰⁰ Λήμμα «αλληλεγγύη», Πύλη για την ελληνική γλώσσα, Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, στο www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%B3%CE%B3%CF%8D%CE%B7&dq=, τελευταία προσπέλαση 22/2/2022.

¹⁹⁰¹ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 158.

επίπεδο ορολογίας, φορτισμένων όρων¹⁹⁰² με όρους που θεωρούνται περισσότερο ουδέτεροι. Αναφορικά με τις σημασίες που αποδίδονται στην ποινική καταστολή, ο λόγος των ομιλητών της πλειοψηφίας αντανάκλα μια έμφαση στη στιγματιστική λειτουργία της ποινής, η οποία φαίνεται πως στην περίπτωση του εγκλήματος της χρήσης ναρκωτικών υπερκαλύπτει τα προσδοκώμενα οφέλη της ποινικής τιμώρησης. Η συγκεκριμένη θεώρηση της ποινής παραπέμπει στη διατύπωση του Montesquieu, σύμφωνα με τον οποίο το σημαντικότερο επακόλουθο της ποινής είναι η ατιμωτική προσβολή του ατόμου που την υφίσταται.¹⁹⁰³ Οι ομιλητές του ΠΑΣΟΚ αναδεικνύουν τη στιγματιστική λειτουργία της εν γένει εμπλοκής του ατόμου στο Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης, με κορωνίδα την ποινική καταδίκη. Η συγκεκριμένη, στιγματιστική, λειτουργία της ποινής σημασιοδοτείται σαν κάτι αρνητικό, κυρίως γιατί υπερκαλύπτει τα προσδοκώμενα οφέλη¹⁹⁰⁴ που συνδέονται με την επιβολή ποινής, όπως την επίτευξη της γενικής και της ειδικής πρόληψης.

Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ αναφέρει ότι «με όλα αυτά στοχεύουμε να αποτρέψουμε¹⁹⁰⁵... την περιθωριοποίηση αλλά και την ανεργία για κάποιους νέους που κάποτε παραστράτησαν κάνοντας περιστασιακά χρήση τέτοιων ουσιών... η κοινωνία μας πρέπει να αναδεικνύεται σε κοινωνία αλληλεγγύης και πρόληψης και όχι αποκλειστικά σε κοινωνία καταστολής και ανταπόδοσης, δηλαδή να δίνει ευκαιρίες». ¹⁹⁰⁶ Παρομοίως, ένας ακόμα ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος, ο οποίος μάλιστα θεωρεί την εξάρτηση μη αντιμετωπίσιμη, αναδεικνύει τον ρόλο του στιγματισμού στη δευτερογενή παρέκκλιση και την κατασκευή της ταυτότητας του εγκληματία,¹⁹⁰⁷ ενώ παράλληλα υπαινίσσεται ότι η αυστηρή ποινική μεταχείριση συντελεί στην περαιτέρω εξάπλωση του φαινομένου: «το δεύτερο κεφάλαιο... κατευθύνεται κυρίως από την επιδίωξη μείωσης των ποινών για τους χρήστες και την αποφυγή του στιγματισμού που αντί να θεραπεύει επιτείνει και

¹⁹⁰² Αναγνωρίζεται το ότι η γλώσσα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παραγωγή, διατήρηση και ανατροπή των κοινωνικών συσχετισμών ισχύος, στο N. Fairclough, *Language and Power*, New York, Longman Inc, 1989, σ. 22.

¹⁹⁰³ C.de Montesquieu, *The spirit of the laws*, A.M.Cohler- B.C.Miller-H.S.Stone (eds), Cambridge, Cambridge University Press, 1989, σ. 85 και Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ. 64.

¹⁹⁰⁴ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

¹⁹⁰⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1359.

¹⁹⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 1360.

¹⁹⁰⁷ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 146 και σ. 154.

πολλαπλασιάζει τις ροπές και τις τάσεις ή για συνέχιση ή για νέους οπαδούς του δρόμου που δεν έχει επιστροφή».¹⁹⁰⁸

Στον λόγο των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος υπονοείται, μάλιστα, ότι ο μηχανισμός του κοινωνικού ελέγχου εν προκειμένω αποδεικνύεται όχι μόνο αναποτελεσματικός, αλλά και επιβλαβής, εφόσον τα όποια οφέλη αποφέρει εξουδετερώνονται από τον στιγματισμό και τα παρεπόμενα του τελευταίου.¹⁹⁰⁹ Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ομιλητής του ΠΑΣΟΚ, «ο χρήστης ναρκωτικών καθίστατο σε αρκετές περιπτώσεις εκ νέου θύμα της μεταχείρισης που του επιφυλάσσουν σε ορισμένα θέματα οι ισχύουσες διατάξεις. Αυτές οι παρενέργειες γίνεται προσπάθεια να εξαιρεθούν με τις διατάξεις του νομοσχεδίου».¹⁹¹⁰ Παράλληλα, η επιεικής ποινική μεταχείριση της χρήσης ναρκωτικών και η λογική της ενσωμάτωσης του χρήστη στο κοινωνικό σύνολο σημασιοδοτείται σαν κίνηση εκσυγχρονισμού,¹⁹¹¹ προσαρμογής σε νέες και σύγχρονες συνθήκες, σε συμφωνία μάλιστα με την ευρωπαϊκή πρακτική. Αντιθέτως, ο στιγματισμός του χρήστη θεωρείται πρακτική του παρελθόντος, που πρέπει να εγκαταλειφθεί, εξαιτίας, συν τοις άλλοις, των δυσμενών συνεπειών που συνεπάγεται. Στο σημείο αυτό, αναδύεται και η θεώρηση των ναρκωτικών, όχι ως προβλήματος μιας μειονότητας, αλλά σαν σοβαρότατου κοινωνικού προβλήματος¹⁹¹², που αφορά όλους τους πολίτες, άρα και κάθε οικογένεια: «το συζητούμενο νομοσχέδιο είναι από τα πλέον σημαντικά για την ελληνική οικογένεια... οι διατάξεις που τροποποιούν το νομοθετικό πλαίσιο που αφορά σε όσους κάνουν χρήση ναρκωτικών ουσιών εκσυγχρονίζει την αντιμετώπιση του χρήστη ναρκωτικών ουσιών και στοχεύουν στην αποτροπή του στιγματισμού του και του κοινωνικού του αποκλεισμού».¹⁹¹³

Οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος τονίζουν τον στιγματισμό ως παράγοντα περιθωριοποίησης, κοινωνικού αποκλεισμού και συχνά εγκληματικής υποτροπής του ατόμου. Ο στιγματισμός του χρήστη ναρκωτικών, ιδίως του περιστασιακού χρήστη, συνεπάγεται επιπτώσεις για το άτομο και την κοινωνία, που είναι δυσανάλογα δυσμενείς, συγκριτικά με τη μικρή βαρύτητα και απαξία της εγκληματικής πράξης.

¹⁹⁰⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1350.

¹⁹⁰⁹ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

¹⁹¹⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1351.

¹⁹¹¹ Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 242.

¹⁹¹² Στο ίδιο, σ. 39-40.

¹⁹¹³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1351.

Θεωρείται, λοιπόν, πως η πολιτεία πρέπει να στραφεί σε μια λογική «λιγότερης παρέμβασης»¹⁹¹⁴ και πάντως να αποφύγει την εξάντληση της αυστηρότητας ως προς την ποινική μεταχείριση του απλού χρήστη, ώστε να μην προκαλέσει, αντί του σωφρονισμού ή της απομάκρυνσης από τη χρήση, την περαιτέρω απομάκρυνση του ατόμου από τη σύννομη συμπεριφορά και την περαιτέρω εμπλοκή του στην εγκληματική δραστηριότητα, μέσω και της εσωτερίκευσης της ταυτότητας του εγκληματία.¹⁹¹⁵ Συνεπώς, αντί της αυστηρής τιμωρίας, το να δοθεί κίνητρο για μη επανάληψη της παράνομης πράξης και γενικώς μια «δεύτερη ευκαιρία» στον περιστασιακό χρήστη θεωρείται ορθολογικό, απαραίτητο και ωφέλιμο. Σύμφωνα με τον εισηγητή του κυβερνώντος κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, «Μειώνεται η ποινή για τους χρήστες...γιατί η ίδια η ζωή, η ίδια η πρακτική απέδειξε ότι οι ποινές αυτές είναι υπερβολικές και δεν χρησιμοποιούνται. Επίσης έχουμε τη θέσπιση ενός σοβαρότατου κινήτρου...Δίδεται η ευκαιρία σε ένα νεαρό που έχει παραβεί το νόμο για πρώτη φορά, εφόσον δεν υποτροπιάσει για πέντε χρόνια, να μην εγγραφεί αυτή η πράξη στο Ποινικό Μητρώο. Είναι θα έλεγα ένα αναχαιτιστικό μέτρο στην τάση ενδεχομένως που μπορεί να υπάρξει σε τέτοιου είδους φαινόμενα».¹⁹¹⁶

Τέλος, η άμβλυνση της ποινικοποίησης της χρήσης καλλιεργεί την εντύπωση μιας κυβέρνησης που θέτει τον άνθρωπο και όχι τη λογική της ανταπόδοσης στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της. Επίσης, η κυβέρνηση καλλιεργεί την εικόνα της επιείκειας, καθώς δίνει μια δεύτερη ευκαιρία στον χρήστη, ιδίως τον περιστασιακό. Σύμφωνα με τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, η κυβέρνηση επιδεικνύει φιλολαϊκό πρόσωπο, εκφράζει τον λαό και απευθύνεται σε αυτόν, επιχειρώντας να διορθώσει τα δυσμενή επακόλουθα της καταστολής, τα οποία εξάλλου φαίνεται πως πλήττουν κυρίως τις πιο ευάλωτες¹⁹¹⁷ κοινωνικές ομάδες. Παράλληλα, επιδιώκει τη σύμπλευση με τα επιστημονικά δεδομένα και την πρόοδο, σε αντιδιαστολή με τη συντήρηση, που συνδέεται με την αυστηρή τιμώρηση της χρήσης κατά το παρελθόν.

Όπως υποστηρίζει ομιλητής του ΠΑΣΟΚ: «αυτές οι παρενέργειες γίνεται προσπάθεια να εξαλειφθούν με τις διατάξεις του νομοσχεδίου που συνιστούν μια ουμανιστική και προοδευτική δράση, η οποία αντανακλά τις αρχές.. πάνω στις οποίες κινείται ..το

¹⁹¹⁴Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 155.

¹⁹¹⁵Στο ίδιο, σ. 118.

¹⁹¹⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1346.

¹⁹¹⁷Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 144.

ΠΑΣΟΚ ως γνήσια λαϊκό και προοδευτικό κίνημα που πρωτοστατεί στις κοινωνικές διεργασίες και επιτυγχάνει λύσεις στα σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα».¹⁹¹⁸ Συγχρόνως, με την επιεικέστερη ποινική μεταχείριση της χρήσης, η Ελλάδα τοποθετείται μεταξύ των προηγμένων και εξελιγμένων σε, επίπεδο δικαίου, κρατών. Σύμφωνα με τον ίδιο ομιλητή, «αυτές οι αξίες του κινήματός μας συνάδουν προς τις διεθνείς επιστημονικές εξελίξεις και απόψεις αλλά και προς τις νομοθετικές παρεμβάσεις πάνω στην αντιμετώπιση των χρηστών ναρκωτικών ουσιών...για όλες τις προηγμένες κοινωνίες και όλα τα αναπτυγμένα από δικαιοπολιτική άποψη κράτη».¹⁹¹⁹ Ομοίως, ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ συνδέει με τον εκσυγχρονισμό¹⁹²⁰ και χαιρετίζει την επιεική μεταχείριση των χρηστών, τους οποίους χαρακτηρίζει σαν θύματα, στα οποία δεν αρμόζει αυστηρότητα, αλλά μια δεύτερη ευκαιρία, συν τοις άλλης εφόσον η αυστηρότητα του παρελθόντος απεδείχθη αναποτελεσματική: «εισάγονται σημαντικές διατάξεις που είναι απόσταγμα εμπειρίας ετών από τη δικαστηριακή πρακτική...ώστε με σύγχρονες μεθόδους και μέτρα να επιτύχουμε την αντιμετώπιση αυτής της μάστιγας δίνοντας ευκαιρίες απεξάρτησης και επανένταξης στα θύματά της».¹⁹²¹

Μολαταύτα, απορρίπτεται πρόταση για πταισματοποίηση της απλής χρήσης και προκρίνεται η διατήρηση του πλημμεληματικού χαρακτήρα της πράξης. Απορρίπτεται, εξάλλου, συνολικά η επιλογή της αποποινικοποίησης της χρήσης, παρότι η τελευταία εκλαμβάνεται σαν μικρής απαξίας πράξη, κατά τρόπο που υποδεικνύει ότι ο ποινικός νόμος ενίοτε «κυρώνει ποινικά ορισμένους κανόνες συμβατικής ηθικής»¹⁹²². Η χρήση ναρκωτικών, αν και «έγκλημα χωρίς θύμα»¹⁹²³, θεωρείται ποινικά κολάσιμη πράξη και εν γένει απορριπτέα συμπεριφορά, ιδίως επειδή σημασιοδοτείται, όχι μόνο σαν προπομπός διάπραξης άλλων αξιόποινων πράξεων, αλλά και σαν απόσυρση από την κοινωνία και σαν «ιδεολογική παρέκκλιση», συνδεδεμένη με την αμφισβήτηση συμβατικών αξιών.¹⁹²⁴ Ενδέχεται, μάλιστα, η μέση οδός της ήπιας ποινικής μεταχείρισης να θεωρείται η βέλτιστη λύση για την επιδίωξη δύο στόχων συγχρόνως,

¹⁹¹⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1352.

¹⁹¹⁹Στο ίδιο, σ. 1352.

¹⁹²⁰Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 242.

¹⁹²¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1359.

¹⁹²²Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 73.

¹⁹²³Στο ίδιο, σ. 73.

¹⁹²⁴Σημειώνεται, επίσης, ότι λόγω του στερεοτύπου περί της απόρριψης συμβατικών αξιών, η χρήση ναρκωτικών έχει ταυτιστεί με τη νεανική ηλικία, στο Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 57.

πρώτον της αποφυγής των δυσμενών αντιδράσεων της κοινής γνώμης¹⁹²⁵, αλλά και της αντιπολίτευσης, τις οποίες συνεπάγεται η αποποινικοποίηση και, δεύτερον, της αποφυγής των δυσμενών συνεπειών της αυστηρής ποινικής καταστολής.

Όπως τονίζει σχετικά ο Υπουργός Δικαιοσύνης, «δεν αποδεχθήκαμε... τις απόψεις που είχαν διατυπωθεί για πταισματοποίηση της χρήσης των ναρκωτικών, γιατί τότε... οι διωκτικές αρχές δεν θα ασχολούνταν... με τις περιπτώσεις αυτές».¹⁹²⁶ Σύμφωνα με τον ίδιο ομιλητή, «η πλήρης αποποινικοποίηση της χρήσης ναρκωτικών δεν αποτελεί πανάκεια... Η ήπια, όμως, αντιμετώπιση των χρηστών και η λήψη μέτρων για την αποτροπή της περιθωριοποίησης και του ιδιότυπου κοινωνικού αποκλεισμού... είναι επιβεβλημένη».¹⁹²⁷ Παρομοίως, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ προκρίνει την εξεύρεση της χρυσής τομής μεταξύ ανοχής και αυστηρότητας, η οποία εκλαμβάνεται σαν ρεαλιστική και προοδευτική επιλογή: «Είναι μια διάταξη που... ακολουθεί τη μέση οδό, δηλαδή αποφεύγει να αποποινικοποιήσει αλλά και να «πταισματοποιήσει» την παράβαση... η μείωση στον ένα χρόνο είναι ρεαλιστική και εντός της σύγχρονης νομικής και δικαστηριακής πραγματικότητας».¹⁹²⁸ Ως εκ τούτου, η χρήση εξακολουθεί να θεωρείται τιμωρητέα πράξη, άρα και αποδοκιμαστέα, επιλέγεται ωστόσο η επιεικέστερη ποινική μεταχείριση του δράστη τόσο για λόγους προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας στα ευρωπαϊκά δεδομένα, όσο και λόγω της διαπίστωσης του δημιουργικού ρόλου της ποινής στην κατασκευή της εγκληματικότητας και της ταυτότητας του εγκληματία, από την οποία απορρέει η αναγκαιότητα άμβλυνσης των δυσμενών συνεπειών της ποινικής καταστολής.

β) Η γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής

Όπως προαναφέρθηκε, οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος τονίζουν ιδιαιτέρως τη στιγματιστική λειτουργία της ποινής, την οποία και σημασιοδοτούν σαν ανεπιθύμητη, εφόσον εξουδετερώνει τα όποια προσδοκώμενα από την επιβολή της ποινής οφέλη. Αντιθέτως, οι ομιλητές της αξιωματικής αντιπολίτευσης, δηλαδή του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, αλλά και του ΚΚΕ, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη γενική πρόληψη ως σκοπό της ποινής. Σημειωτέον ότι η συγκράτηση των πολλών που

¹⁹²⁵ Η επίκληση της αντίδρασης της κοινής γνώμης απέναντι σε κάθε απόπειρα περιορισμού της αυστηρότητας απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί ναρκωτικών στην Ελλάδα, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

¹⁹²⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1356.

¹⁹²⁷ Στο ίδιο, σ. 1356.

¹⁹²⁸ Στο ίδιο, σ. 1359.

δεν έχουν εγκληματήσει από την τέλεση εγκλημάτων αποτελεί το σκοπό της ποινής κατά την ιδέα της γενικής πρόληψης.¹⁹²⁹ Ειδικότερα, τα άτομα αποτρέπονται από την τέλεση παράνομων πράξεων κατ' αρχάς μέσω του εκφοβισμού, ο οποίος συνιστά τη λεγόμενη αρνητική γενική πρόληψη και βασίζεται στις επαπειλούμενες αρνητικές συνέπειες της ποινής και το φόβο της τιμωρίας.¹⁹³⁰ Παράλληλα, η θετική γενική πρόληψη, που συνδέεται με την απόρριψη του εγκλήματος στη συνείδηση των κοινωνιών¹⁹³¹, επιτυγχάνεται κυρίως μέσω της συμβολικής και της κοινωνικής λειτουργίας των νόμων, εξασφαλίζοντας τη σταθεροποίηση της σύννομης συμπεριφοράς.¹⁹³²

Οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικεντρώνονται στην αρνητική γενική πρόληψη, που επιτυγχάνεται μέσω του εκφοβισμού. Επικρίνουν την ελάττωση του ανώτατου ορίου της ποινής φυλάκισης για την απλή χρήση, θεωρώντας ότι η μεταβολή αυτή καθιστά ανενεργή τη γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής, δηλαδή την εκφοβιστική και αποτρεπτική της δράση. Η μείωση του ανώτατου ορίου της ποινής χαρακτηρίζεται σαν ένα βήμα προς την αποποινικοποίηση της χρήσης, η οποία θεωρείται απευκταία, κάτι που συνιστά μια διαχρονική διαπίστωση, όπως σημειώνεται και σε άλλες ενότητες. Συνεπώς, η χρήση ναρκωτικών εξακολουθεί να θεωρείται μια πράξη που πρέπει και μπορεί να αποτραπεί από τον φόβο της ποινής, ακόμα και όταν η ίδια η έκτιση της ποινής θεωρείται πως δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα επιλύει.

Χαρακτηριστικός των προαναφερθέντων είναι ο λόγος του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η εντύπωση την οποία δημιουργεί η άμβλυνση της ποινικοποίησης της χρήσης είναι ότι ο πραγματικός λόγος της ποινικής μεταχείρισης του χρήστη ναρκωτικών είναι η εκμετάλλευση της εμπλοκής του στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης προς άντληση πληροφοριών από τις αρχές, σχετικά με εμπόρους ναρκωτικών: «θα δώσουμε την αίσθηση ότι στην πραγματικότητα καθιερώνουμε την αποποινικοποίηση της χρήσεως και διατηρούμε αυτό το ελάχιστο όριο για να μπορέσουμε στο πλαίσιο του πλημμελήματος να εξασφαλίσουμε τη σχέση του κατηγορουμένου με τις διωκτικές αρχές, εις την προσπάθεια των τελευταίων να

¹⁹²⁹Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ. 62.

¹⁹³⁰Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 125.

¹⁹³¹Στο ίδιο, σ. 125.

¹⁹³²Στο ίδιο, σ. 145-146.

τον αξιοποιήσουν για την περαιτέρω διερεύνηση ...εκείνων οι οποίοι του προμηθεύουν αυτές τις ουσίες...αποτρέπουμε κάθε έννοια γενικής προλήψεως της ποινής, κατεβάζοντάς την από τα πέντε χρόνια στον ένα χρόνο...Σκέφτηκα μάλιστα προς στιγμήν ότι ακόμα και αν υποθεθεί ότι παραμένει μια αυστηρή ποινή, στην πραγματικότητα, εάν εκτελεστεί θα είναι χειρότερο από το να τον αφήσουμε ελεύθερο, δεδομένης της καταστάσεως των φυλακών της Ελλάδος».¹⁹³³

Οι ομιλητές αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στην «εντύπωση» που προκαλεί η επαπειλή της ποινής, παραπέμποντας στην ωφελμιστική θεώρηση, βάσει της οποίας ο φόβος της τιμωρίας θα αποτρέψει τους δυνητικούς εγκληματίες από παράνομες πράξεις, εάν οι αρνητικές συνέπειες της ποινής υπερτερούν σε σχέση με τα οφέλη του εγκλήματος.¹⁹³⁴ Η θέση αυτή παραπέμπει στη διατύπωση του Beccaria, κατά τον οποίο οι ποινές που ασκούν μεγάλη εντύπωση στους ανθρώπους και ταυτόχρονα προκαλούν τη μικρότερη δυνατή οδύνη στον δράστη συμβάλλουν στην πρόληψη του εγκλήματος.¹⁹³⁵ Παράλληλα, η ενδεχόμενη αποποινικοποίηση εκλαμβάνεται σαν δεινό που πρέπει οπωσδήποτε να αποτραπεί, καθώς, αντιθέτως, είναι σημαντικό να δίδεται στους πολίτες η εντύπωση της αυστηρότητας. Έτι περαιτέρω, θεωρείται ότι η αυστηρότητα εκπέμπει το μήνυμα της δραστηριοποίησης της πολιτείας στο ζήτημα των ναρκωτικών, ώστε οι πολίτες να εκλαμβάνουν την αυστηρότητα σαν μέριμνα της πολιτείας για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει σχετικά ότι «θα ήταν πιο εύλογο... να κρατήσουμε το όριο...στα δύο χρόνια, ώστε και η ηπιότητα, και η επιείκεια να θεσμοθετηθεί, αλλά και να διατηρήσει η ποινή το χαρακτήρα της βαριάς εντυπώσεως, που μπορεί να αποτρέψει κάποιους ακόμα και από τη χρήση».¹⁹³⁶ Ενστερνιζόμενη το ίδιο σκεπτικό, ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι «αυτή η υπέρμετρη μείωση του ανωτάτου ορίου της ποινής για τον χρήστη ναρκωτικών...θα γίνει αντιληπτή προς τα έξω ως μία ελαστικοποίηση της αυστηρότητας της πολιτείας απέναντι στην καταπολέμηση των ναρκωτικών...Γιατί μειώνουμε τις ποινές τόσο δραστικά; Για να δείξουμε ότι οδεύουμε προς την αποποινικοποίηση της χρήσης;

¹⁹³³ Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2003, Συνεδρίαση ΜΑ΄, 2/10/2003, σ. 1399.

¹⁹³⁴ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π, σ.125.

¹⁹³⁵ C.Beccaria, *On crimes and punishments*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, σ. 63.

¹⁹³⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/10/2003, σ. 1400.

Νομίζω ότι δεν πρέπει να δώσουμε αυτό το μήνυμα προς καμία κατεύθυνση».¹⁹³⁷ Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, που αξιολογεί το ζήτημα των ναρκωτικών σαν μείζον κοινωνικό πρόβλημα, τάσσεται γενικώς υπέρ της επιείκειας στο ποινικό σύστημα, απορρίπτει όμως τη διάταξη, διότι θεωρεί ότι η μείωση της ποινής δεν συνάδει με το χρέος της πολιτείας για την πάταξη των ναρκωτικών. Ο ομιλητής συνδέει μάλιστα τη μείωση της ποινής με την κατάρρευση των αξιών, την οποία ενοχοποιεί για τη στροφή του ατόμου στα ναρκωτικά: «Έχουμε ευρύτερα ως κοινωνία καθήκον να φθάσουμε σε περιορισμό αυτού του μείζονος κοινωνικού προβλήματος –μάστιγας των ναρκωτικών».¹⁹³⁸ Και έρχεται αυτή η συγκεκριμένη διάταξη...να εκπέμψει και συγκεκριμένα μηνύματα...σχετικά με τον αξιακό κώδικα της κοινωνίας μας...εγώ δεν βλέπω τον λόγο να εκπέμψουμε αυτό το μήνυμα προς τα έξω ότι εμείς φθάνουμε σε αυτή την ηπιότερη μεταχείριση...εμείς θα ήμασταν στα πλαίσια της επιείκειας...συντασσόμενοι ενδεχόμενα σε μια συντηρητικότερη μείωση της ποινής».¹⁹³⁹

Τέλος, η ηπιότερη ποινική μεταχείριση σημασιοδοτείται σαν απευκταία αποποινικοποίηση και από τον ειδικό αγορητή του ΚΚΕ. Ο ομιλητής δίνει έμφαση στη γενικοπροληπτική λειτουργία της ποινής, υποστηρίζοντας ότι η αυστηρή ποινή δρα αποτρεπτικά: «πρέπει να μην αποποινικοποιηθούν τα μαλακά ναρκωτικά...Όχι γιατί θέλουμε να τιμωρούνται...αλλά για να λειτουργεί αποτρεπτικά στο να κάνει χρήση, να δεθεί με τα ναρκωτικά. Η απειλή της ποινής δρα αποτρεπτικά». Πέραν όμως του περάσματος στη χρήση ναρκωτικών, αυτό που κυρίως απασχολεί τον ομιλητή είναι ότι χωρίς τον φόβο της ποινής ο χρήστης δεν θα δεχθεί να εισαχθεί στη θεραπευτική κοινότητα. Αναδεικνύεται, στο σημείο αυτό, το πώς το ποινικό σύστημα τροφοδοτεί τους φορείς του παραποινικού συστήματος, και επομένως το πώς τα δύο αυτά συστήματα συλλειτουργούν στο πλαίσιο της άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής.¹⁹⁴⁰ Κατά τον ομιλητή, η επιθυμία αποφυγής της φυλάκισης συνιστά θεμιτό κίνητρο για την ένταξη του διωκόμενου σε θεραπευτική κοινότητα. Πρόκειται για μια ιδιάζουσα όψη της θεώρησης της εξάρτησης σαν ασθένειας, διότι σε αντίθεση με τον μέσο ασθενή που έχει το δικαίωμα να επιλέξει ελεύθερα ή να αρνηθεί τη θεραπεία του, το

¹⁹³⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1353.

¹⁹³⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/10/2003, σ. 1401.

¹⁹³⁹ Στο ίδιο, σ. 1402.

¹⁹⁴⁰ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

εξαρτημένο άτομο πρέπει απλώς να «πιεστεί» ώστε να «συμμορφωθεί»¹⁹⁴¹: «Να δείτε όμως πώς είναι συνδεδεμένα με τα προγράμματα αποκατάστασης και τι επιπτώσεις θα έχει στο να μην πηγαίνουν στα προγράμματα αποκατάστασης.¹⁹⁴²...Μέχρι τώρα...υπήρχε ο φόβος ότι...μπορεί να τιμωρηθεί μέχρι και πέντε χρόνια...Και έμπαινε το ζήτημα αν θα δεχθεί να δηλώσει ότι θα πάει σε στεγνό πρόγραμμα αποκατάστασης σε μια θεραπευτική κοινότητα. Αν το δήλωνε αυτό σταματούσε η διαδικασία της δίκης. Είχαμε την αποτροπή από τη μια συν το να τον σπρώχνουμε να μπει σε πρόγραμμα αποκατάστασης».¹⁹⁴³

γ) Η χρήση της γλώσσας

Οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος αναφέρονται ιδιαίτερος στη διάταξη που προβλέπει την αντικατάσταση του όρου «τοξικομανής» από τον όρο «εξαρτημένος» και του όρου «χρήστης ναρκωτικών» από τον όρο «χρήση ναρκωτικών». Με επιχειρήματα που παραπέμπουν στην κονστρουκτιονιστική σκέψη, οι ομιλητές φαίνεται πως αποδέχονται το ότι το άτομο κατασκευάζεται κοινωνικά και ότι αυτή η διαδικασία κατασκευής εδράζεται στη γλώσσα, η οποία δομεί και σημασιοδοτεί τον κόσμο.¹⁹⁴⁴ Συνεπώς, φαίνεται πως ενστερνίζονται την άποψη περί του δημιουργικού και όχι απλώς «αναγνωριστικού» ρόλου της γλώσσας. Επίσης, ο λόγος τους αντανakλά την αποδοχή της άποψης περί της στενής σύνδεσης της γλώσσας με την ιδεολογία και περί του ότι η άσκηση εξουσίας επιτυγχάνεται και μέσω της ιδεολογικής¹⁹⁴⁵ λειτουργίας της γλώσσας.¹⁹⁴⁶ Αποδέχονται επίσης τη λειτουργία της γλώσσας ως μιας μορφής κοινωνικής πρακτικής, ως αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνίας και όχι σαν εξωκοινωνικό παράγοντα.¹⁹⁴⁷

Συνεπώς, ο λόγος των ομιλητών του ΠΑΣΟΚ αντανakλά την άποψη βάσει της οποίας η σχέση μεταξύ της γλώσσας και της κοινωνίας είναι εσωτερικευμένη και διαλεκτική, καθώς τα γλωσσικά φαινόμενα συνιστούν κοινωνικά φαινόμενα και τα

¹⁹⁴¹Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 292.

¹⁹⁴²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1349.

¹⁹⁴³Στο ίδιο, σ. 1349.

¹⁹⁴⁴V.Burr (2006), ό.π., σ. 33-34.

¹⁹⁴⁵Η ιδεολογία εκλαμβάνεται και ως γνώση στην υπηρεσία της ισχύος, καθώς αξιοποιείται από σχετικά ισχυρές ομάδες για τη διατήρηση της θέσης του εντός του κοινωνικού πλαισίου, στο ίδιο, σ. 65.

¹⁹⁴⁶N. Fairclough (1989), ό.π., σ. 2.

¹⁹⁴⁷Στο ίδιο, σ. 22.

κοινωνικά φαινόμενα συνιστούν, ως ένα βαθμό, γλωσσικά φαινόμενα.¹⁹⁴⁸ Παράλληλα, υπονοείται το ότι η γλώσσα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην παραγωγή, διατήρηση και ανατροπή των κοινωνικών συσχετισμών ισχύος.¹⁹⁴⁹ Η θεώρηση της γλώσσας ως πεδίου στο οποίο οι διάφορες «ταυτότητες» χτίζονται, διατηρούνται αλλά και αμφισβητούνται, οδηγούν στην αποδοχή της άποψης ότι η γλώσσα μπορεί να αποτελέσει πεδίο αλλαγής, όχι μόνο σε προσωπικό αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο.¹⁹⁵⁰ Ως εκ τούτου, οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος αποδίδουν μεγάλη σημασία στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αναπαριστούν τα πράγματα μέσω της γλώσσας,¹⁹⁵¹ καθώς αναγνωρίζουν ότι οι άνθρωποι όχι μόνο χειρίζονται τη γλώσσα, αλλά και κατασκευάζονται¹⁹⁵² από αυτή. Εν ολίγοις, τονίζεται η λειτουργία της γλώσσας στην κατασκευή της πραγματικότητας, και ως εκ τούτου, επισημαίνεται η σημασία της προσεκτικής επιλογής των όρων που αντιστοιχούν σε πράξεις και καταστάσεις και, συνακόλουθα, της αποφυγής φορτισμένων όρων που προάγουν τον στιγματισμό.

Ενδεικτικά, ο εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος, επικαλούμενος την κοινωνιολογική γνώση, εστιάζει στη σημασία της αλλαγής της ορολογίας και επισημαίνει τον ρόλο που αναμένεται να διαδραματίσει η απάλειψη των αρνητικά φορτισμένων όρων στην άμβλυνση του στιγματισμού. Σημειώνει, δε, ότι ο περιορισμός του στιγματισμού συνιστά ευθύνη της πολιτείας, η οποία έχει χρέος, μέσω και της αλλαγής της ορολογίας, να δραστηριοποιηθεί προς αυτή την κατεύθυνση: «Μια άλλη σημαντική παρέμβαση που υπάρχει στο σχέδιο νόμου είναι η κατάργηση φορτισμένων αρνητικά και αδόκιμων επιστημονικά όρων. Όσοι ασχολούνται με τα ζητήματα της κοινωνιολογίας μπορούν να καταλάβουν περισσότερο πόσο σημαντική είναι αυτή η παρέμβαση. Πόσο δηλαδή αρνητικά λειτουργεί στο να συντηρούνται και να τροφοδοτούνται φαινόμενα ρατσισμού, των στερεοτύπων, των στιγμάτων, από την κακή χρήση ορολογιών που πραγματικά δεν κουβαλούν την καλύτερη κοινωνική έκταση».¹⁹⁵³ Ο ομιλητής καλλιεργεί την εντύπωση της κοινωνικά ευαίσθητης και υπεύθυνης κυβέρνησης που επίσης επιθυμεί την άρση αδιέξοδων στερεοτυπικών αντιλήψεων του παρελθόντος: «οι διατάξεις...καθιστούν αυτό το σχέδιο νόμου, ένα σχέδιο νόμου που πραγματικά συμβάλλει στην προώθηση αυτού του μεγάλου

¹⁹⁴⁸Στο ίδιο, σ. 23.

¹⁹⁴⁹Στο ίδιο, σ. 22.

¹⁹⁵⁰V.Burr (2006), ό.π., σ. 40.

¹⁹⁵¹Στο ίδιο, σ. 40.

¹⁹⁵²Στο ίδιο, σ. 41.

¹⁹⁵³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1346.

ζητήματος απέναντι στο οποίο έχουμε ευθύνη και συνευθύνη-και πολιτική ευθύνη και κοινωνική ευθύνη». ¹⁹⁵⁴

Ομοίως, ο Υπουργός Δικαιοσύνης αποδέχεται το ότι ο ρόλος των λέξεων μπορεί να είναι δημιουργικός του στιγματισμού και της απαξίωσης του ατόμου, και όχι απλώς «αναγνωριστικός». Επίσης, υπενθυμίζει ότι το Ποινικό Δίκαιο προβλέπει την τιμώρηση αξιόποινων πράξεων, όχι όμως προσώπων για τον τρόπο ζωής τους. Παράλληλα, οι αλλαγές στο επίπεδο της ορολογίας δημιουργούν την εντύπωση μιας κυβέρνησης που ακολουθεί τα επιστημονικά δεδομένα και έχει αποτινάξει προκαταλήψεις του παρελθόντος και απηρχαιωμένες αντιλήψεις: «απαλείφουμε τον όρο «χρήστες» ναρκωτικών ουσιών και αντ' αυτού χρησιμοποιούμε πλέον τη λέξη «χρήση» που δεν στιγματίζει απαξιωτικά το πρόσωπο του υπαιτίου, ενώ ως όρος είναι και δογματικά, θα έλεγα, πλέον ορθός και νομοτεχνικά ακριβής, αφού συνδέεται και προσδιορίζει τη συγκεκριμένη αξιόποινη πράξη και δεν χαρακτηρίζει το πρόσωπο που υποπίπτει σε αυτήν. Υιοθετούμε επίσης τον όρο «εξαρτημένος»...διότι είναι ακριβέστερος...και είναι και αποφορτισμένος από εμμονές, ίσως και προκαταλήψεις που συνδέονται με τον όρο «τοξικομανής». ¹⁹⁵⁵

Αντιθέτως, οι ομιλητές της αντιπολίτευσης δεν αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη διάταξη περί μεταβολής των όρων στα νομοθετικά κείμενα. Ενδεικτικά, ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ εκφράζεται, μεν, θετικά απέναντι στην αλλαγή της ορολογίας, θεωρώντας τη θέμα «ψυχολογίας», ωστόσο φαίνεται πως θεωρεί πως η γλώσσα διαδραματίζει περισσότερο «αναγνωριστικό» παρά «δημιουργικό» ρόλο αναφορικά με τον κοινωνικό συσχετισμό ισχύος. Απορρίπτει, δε, το κυβερνητικό επιχείρημα, βάσει του οποίου η μεταβολή σε επίπεδο ορολογίας μπορεί να επιφέρει βελτίωση της κατάστασης: «Καλώς κάνουμε και την αλλάζουμε την ορολογία...Εκεί που λέμε τοξικομανείς τους λέμε εξαρτημένους. Καλό είναι αυτό γιατί παίζει ρόλο και η ψυχολογία. Αλλά όχι να το μεγαλοποιούμε σαν τομή για το νομοσχέδιο και ότι θα μας λύσει ουσιαστικά προβλήματα» ¹⁹⁵⁶.

¹⁹⁵⁴Στο ίδιο, σ. 1346.

¹⁹⁵⁵Στο ίδιο, σ. 1356.

¹⁹⁵⁶Στο ίδιο, 1/10/2003, σ. 1348.

δ) Η διάκριση χρήσης-εξάρτησης

Η συζήτηση του σχεδίου νόμου αναδεικνύει το ότι για πρώτη φορά επιδιώκεται η σαφέστερη διάκριση της χρήσης από την εξάρτηση, καθώς έως τότε υπήρχε μια σχετική σύγχυση αναφορικά με το περιεχόμενο των όρων, η οποία σύγχυση αποτυπώνεται και στον δημόσιο λόγο, ιδίως μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1990. Η χρήση αποσυνδέεται, επομένως, από τον ιατροκοιμημένο χαρακτήρα που συνοδεύει την εξάρτηση και γίνεται σαφές ότι ο απλός χρήστης δεν υπάγεται στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής. Η ιατροκοιμημένη θεώρηση του χρήστη υποχωρεί, σε συμφωνία με τον επιστημονικό λόγο, βάσει του οποίου η χρήση δεν είναι ταυτόσημη της εξάρτησης.¹⁹⁵⁷ Η αποσύνδεση της χρήσης από το πεδίο της ψυχικής ασθένειας εκδηλώνεται παράλληλα με την άμβλυνση της ποινικής μεταχείρισης της χρήσης. Μολαταύτα, η χρήση ναρκωτικών παραμένει εγκληματοποιημένη συμπεριφορά, μικρής ωστόσο απαξίας, καθώς θεωρείται ότι ο χρήστης δεν «αξίζει» να στιγματιστεί και να περιθωριοποιηθεί. Διακρίνοντας τον χρήστη από τον εξαρτημένο, ο Υπουργός δικαιοσύνης σημειώνει ότι: «προτείνουμε τη μείωση του ανωτάτου ορίου της απειλούμενης ποινής φυλάκισης για απλή χρήση ναρκωτικών...Υπενθυμίζω ότι η ρύθμιση δεν αφορά τους αποδεδειγμένα εξαρτημένους από τα ναρκωτικά, γιατί οι τελευταίοι.. παραμένουν ατιμώρητοι και εφαρμόζονται σε αυτούς οι σχετικές με τα θεραπευτικά προγράμματα διατάξεις»¹⁹⁵⁸.

Με την απεμπλοκή του απλού χρήστη από το πεδίο παρέμβασης της ιατρικής, διαφωνεί, αντιθέτως, ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ, ο οποίος υποστηρίζει ότι ο απλός χρήστης πρέπει, έστω και υπό την πίεση της ποινικής δίωξης, να υπάγεται σε θεραπευτικό πρόγραμμα και συγκεκριμένα να εντάσσεται σε θεραπευτική κοινότητα. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται μια αντίφαση, που απορρέει από την πρόταση υποβολής σε θεραπεία ενός ατόμου που, βάσει της ιατρικής γνώσης, δεν θεωρείται «ασθενής». Πρόκειται ίσως για τη θεώρηση της χρήσης ναρκωτικών σαν συμπτώματος μιας «ηθικής» νόσου, γι' αυτό και προτείνεται η «θεραπεία» με το μοντέλο της θεραπευτικής κοινότητας, το οποίο ξεκίνησε σαν πρόγραμμα αναμόρφωσης της προσωπικότητας, που ιδεολογικά θεμελιώνεται «στις αρχές της ιουδαϊκής και

¹⁹⁵⁷ Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 53, Χ.Ζερβής (2003), ό.π., σ. 246.

¹⁹⁵⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1355.

χριστιανικής κληρονομιάς και της πουριτανικής ηθικής»¹⁹⁵⁹ και του οποίου η λειτουργία βασίζεται σε μια ολοκληρωτική ιεραρχική δομή.¹⁹⁶⁰

Πέραν τούτου, στον λόγο του ομιλητή αντανakλάται η χαρακτηριστική σύνδεση των φορέων του παραποινικού τομέα με την άσκηση της αντεγκληματικής πολιτικής,¹⁹⁶¹ καθώς και ο τρόπος με τον οποίο το ΣΑΠΔ παραπέμπει κατηγορούμενους στα θεραπευτικά προγράμματα. Το στοιχείο που φαίνεται να ενδιαφέρει τον ομιλητή έγκειται στο να τροφοδοτούνται οι θεραπευτικές κοινότητες, τις οποίες θεωρεί πανάκεια στο επίπεδο της διευθέτησης του ζητήματος των ναρκωτικών, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες και η βούληση του χρήστη, αλλά κυρίως το ότι ο χρήστης δεν θεωρείται πλέον «ασθενής». Όλοι οι χρήστες, εξαρτημένοι και μη, πρέπει, κατά τον ομιλητή, να ενταχθούν σε θεραπευτική κοινότητα, ακόμα και «αναγκαστικά»¹⁹⁶². Ο λόγος του αντανakλά τη θεώρηση περί του ρόλου της ιατρικής μεταχείρισης ως συγκεκριμένης τιμωρίας¹⁹⁶³ και το πώς «η ψυχιατρική πρακτική ταλαντεύεται ανάμεσα στη θεραπευτική της λειτουργία και την άσκηση κοινωνικού ελέγχου, διά μέσου ενός πολιτικού και διοικητικού θεσμικού πλαισίου».¹⁹⁶⁴ Οι ανωτέρω διαπιστώσεις αποτυπώνονται στον λόγο του ειδικού αγορητή του ΚΚΕ, ο οποίος σημειώνει: «Να δείτε όμως πώς είναι συνδεδεμένα με τα προγράμματα αποκατάστασης και τι επιπτώσεις θα έχει στο να μην πηγαίνουν στα προγράμματα αποκατάστασης».¹⁹⁶⁵ ...Τώρα τι γίνεται στην πράξη;...Δεν υπάρχει καμία περίπτωση να μπουν φυλακή...Θα λέει: Γιατί να μπω σε θεραπευτική κοινότητα; Θα πληρώσω τους μήνες ή τον ένα χρόνο φυλακή, δεν θα μπω σε πρόγραμμα και θα συνεχίσω».¹⁹⁶⁶

Παρατηρείται, επομένως, ότι, σε αντιδιαστολή με τη διαπίστωση του στιγματισμού που συνοδεύει την εμπλοκή με το ποινικό σύστημα, η θεραπευτική μεταχείριση και ο χαρακτηρισμός «ασθενής» θεωρείται πως δεν επιφέρουν τον στιγματισμό. Ο ιατρικός έλεγχος, ως έκφανση του κοινωνικού ελέγχου προβάλλεται σαν ανθρωπιστική μεταχείριση, σε σύγκριση με τον πάλαι ποτέ επικρατέστερο ποινικό έλεγχο.¹⁹⁶⁷ Ως εκ τούτου, επικρατεί, χωρίς μάλιστα αντίλογο, η θεώρηση περί του επιθυμητού της

¹⁹⁵⁹Κ.Γρίβας (1990), ό.π.

¹⁹⁶⁰Στο ίδιο.

¹⁹⁶¹Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

¹⁹⁶²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1349.

¹⁹⁶³Μ. Foucault (2011), ό.π., σ. 30-31.

¹⁹⁶⁴Σ.Στυλιανίδης, «Άτομο επικίνδυνο ή επικίνδυνο περιβάλλον; Ερωτήματα με αφορμή την κρίση», στο Π.Σακελλαρόπουλος, (επιμ) (1990), ό.π., σ. 75.

¹⁹⁶⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1349.

¹⁹⁶⁶Στο ίδιο, σ. 1349.

¹⁹⁶⁷Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 45.

ιατρικής παρέμβασης, η οποία παρουσιάζεται σαν ένδειξη προοδευτισμού, σε αντιδιαστολή με την ποινική μεταχείριση, που συνδέεται με τη συντήρηση.¹⁹⁶⁸ Παρακάμπτεται, δε, ή αποσιωπάται, το ότι ο χαρακτηρισμός των ατόμων ως εξαρτημένων, δηλαδή «ψυχικά ασθενών», δεν παύει διαχρονικά¹⁹⁶⁹ να φέρει αρνητικό φορτίο.

Για τη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, αντιθέτως, υπάγονται στο σχέδιο νόμου ορισμένες διατάξεις που διευκολύνουν περαιτέρω την απεξάρτηση, στο πλαίσιο της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης. Ορισμένα από τα ευεργετήματα αυτά συνίστανται στην αναβολή άσκησης ποινικής δίωξης, στην οριστική αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης, στην αναβολή της δίκης εξαρτημένων ατόμων που εντάσσονται σε πρόγραμμα απεξάρτησης, καθώς και στην απόλυση υπό όρον εξαρτημένων ατόμων που ολοκληρώνουν πρόγραμμα απεξάρτησης. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού στο πεδίο των μεθόδων απεξάρτησης και τονίζει σχετικά ότι: «Τροποποιούμε...τις διατάξεις που αφορούν στην ειδική μεταχείριση χρηστών εξαρτημένων από τα ναρκωτικά, ώστε χωρίς αμφιβολία να υπάγονται στις ευνοϊκές ρυθμίσεις και αυτοί που παρακολουθούν προγράμματα συντήρησης και απεξάρτησης με τη χορήγηση υποκατάστατων ουσιών από τον ΟΚΑΝΑ»¹⁹⁷⁰. Ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ αποδίδει, επίσης, μεγάλη βαρύτητα στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, με τη διαφοροποίηση ότι, βάσει της πάγιας άποψης της παράταξής του, σαν θεραπεία σημασιοδοτείται μόνο η «στεγνή» απεξάρτηση, ακόμα και όταν γίνεται «αναγκαστικά». Αντιθέτως, τα προγράμματα υποκατάστασης εκλαμβάνονται σαν «διαχειριστική» επιλογή και σαν συντήρηση: «παράλληλα με τις θεραπευτικές κοινότητες...χρησιμοποιούνται υποκατάστατα σαν ξεχωριστά προγράμματα...Δεν οδηγούνται όμως σε καμία θεραπεία...διατηρούνται στην ίδια κατάσταση, χωρίς να πηγαίνουν αναγκαστικά στα στεγνά προγράμματα αυτοί οι άνθρωποι...Αυτό πρόκειται περί διαχείρισης...Εμείς είμαστε υπέρ των στεγνών προγραμμάτων».¹⁹⁷¹

¹⁹⁶⁸Σ.Τσίλη (1995),ό.π, σ. 241-242.

¹⁹⁶⁹Φ.Τσαλίκoglou (1987), ό.π., σ. 13-15.

¹⁹⁷⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 1/10/2003, σ. 1356.

¹⁹⁷¹Στο ίδιο, σ. 1349.

ε) Σύνοψη ευρημάτων

Συνολικά, ο λόγος των ομιλητών της κυβέρνησης αναδεικνύει την ήπια ποινική μεταχείριση του χρήστη ναρκωτικών σαν επιθυμητή επιλογή, σε αντιδιαστολή όμως με την απορριπτέα αποποινικοποίηση της χρήσης. Η χρήση ναρκωτικών θεωρείται, μεν, αποδοκιμαστέα πράξη, αλλά όχι έγκλημα μεγάλης απαξίας. Ως εκ τούτου, θεωρείται αναγκαίος ο περιορισμός του δυσανάλογα έντονου στιγματισμού και κοινωνικού αποκλεισμού των χρηστών, στόχος ο οποίος θα επιδιωχθεί αφενός μεν μέσω της άμβλυνσης της ποινικοποίησης της χρήσης και αφετέρου μέσω της αντικατάστασης φορτισμένων όρων από όρους που θεωρούνται δόκιμοι επιστημονικά. Παράλληλα, ο επιδιωκόμενος περιορισμός του στιγματισμού αφορά και τα εξαρτημένα άτομα, με την απόρριψη του όρου «τοξικομανής». Εκτός αυτού, επιχειρείται η διάκριση της χρήσης από την εξάρτηση, και, συνακόλουθα, του χρήστη από τον εξαρτημένο, διότι δεν ήταν σπάνια η σύγχυση των όρων αυτών. Διευκρινίζεται, επομένως, ότι ο χρήστης δεν θεωρείται ασθενής και δεν χρήζει θεραπευτικής μεταχείρισης. Τέλος, προωθείται περαιτέρω η απεξάρτηση και η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, στοιχείο ενδεικτικό της επικράτησης της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης.

Για τους ομιλητές της αξιωματικής αντιπολίτευσης και του ΚΚΕ, η αποποινικοποίηση της χρήσης θεωρείται επίσης σαν απευκταίο δεινό. Διαφοροποιούνται, ωστόσο, από τους ομιλητές της κυβέρνησης, στο σημείο της άμβλυνσης της ποινικής μεταχείρισης της χρήσης, εστιάζοντας στη διαφύλαξη της γενικοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής, η οποία κατά τη γνώμη τους εξασφαλίζεται με τη διατήρηση της αυστηρότητας της ποινής. Ο δημιουργικός ρόλος της γλώσσας ως κοινωνικής δραστηριότητας δεν τυγχάνει σχολιασμού. Αναφορικά με τον εξαρτημένο χρήστη, είναι αποδεκτή η έμφαση στη θεραπεία του, κάτι που είναι ενδεικτικό της ευρείας επικράτησης της ιατρικοποίησης της εξάρτησης. Κατ' εξαίρεση, ωστόσο, για το ΚΚΕ, η μόνη αποδεκτή οδός απεξάρτησης είναι η θεραπευτική κοινότητα, στην οποία πρέπει να εισάγεται, ακόμα και υπό τον φόβο της ποινής, τόσο ο εξαρτημένος όσο και ο μη εξαρτημένος χρήστης ναρκωτικών.

5. Η έμφαση στη διάκριση του εξαρτημένου χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών

Η αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις»¹⁹⁷² συντάχθηκε τον Νοέμβριο του 2008. Κατά την περίοδο εκείνη, η Νέα Δημοκρατία ήταν το κυβερνών κόμμα και το ΠΑΣΟΚ το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Μεταξύ των διατάξεων του σχεδίου νόμου, άμεσα σχετιζόμενο με το ζήτημα των ναρκωτικών είναι το Κεφάλαιο Β «Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την απόφαση-πλαίσιο 2004/757/ΔΕΥ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά (ν.3459/2006)»¹⁹⁷³. Όπως αναφέρεται στην αιτιολογική έκθεση, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έθεσε, με την ανωτέρω απόφαση, τις γενικές αρχές και κατευθυντήριες γραμμές «για τη θέσπιση ελάχιστων διατάξεων σχετικά με τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης των εγκλημάτων και τις ποινές»¹⁹⁷⁴, σχετικά με την παράνομη διακίνηση ναρκωτικών. Με την απόφαση αυτή αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην επιδίωξη της αποτελεσματικότερης καταπολέμησης της παράνομης εμπορίας και διακίνησης των ναρκωτικών ουσιών.¹⁹⁷⁵ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, οι εισαγόμενες διατάξεις συνιστούν απόρροια της αναγκαιότητας εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με την απόφαση-πλαίσιο, με γνώμονα την επίτευξη μιας κοινής προσέγγισης εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ιδίως αναφορικά με τα πιο σοβαρά αδικήματα της νομοθεσίας περί ναρκωτικών,¹⁹⁷⁶ καθώς η σοβαρότητα των τελευταίων επιβάλλει την καθιέρωση ποινικών κυρώσεων «αποτελεσματικών, ανάλογων και αποτρεπτικών».¹⁹⁷⁷

¹⁹⁷²Το σχέδιο νόμου ψηφίστηκε στις 5/12/2008 και απετέλεσε τον ν. 3727/2008 «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 257/18-12-2008.

¹⁹⁷³Αιτιολογική έκθεση, στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις», σ. 1δ.

¹⁹⁷⁴Στο ίδιο, σ. 1δ.

¹⁹⁷⁵Στο ίδιο, σ. 1δ.

¹⁹⁷⁶Στο ίδιο, σ. 1ε.

¹⁹⁷⁷Στο ίδιο, σ. 1ε.

Ειδικότερα, με το άρθρο 9 παράγραφος 1 προτείνεται η αντικατάσταση της περίπτωσης β' της παραγράφου 1 του άρθρου 20 του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά, που αναφέρεται στην τιμώρηση των βασικών εγκλημάτων με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και με χρηματική ποινή. Με τη νέα διατύπωση, προστίθενται ως αξιόποινες πράξεις η «αποστολή ή παράδοση ναρκωτικών ουσιών υπό οποιεσδήποτε συνθήκες», ενώ κατά το άρθρο 9 παράγραφος 2 του σχεδίου νόμου, στην παράγραφο 1 ίδιου άρθρου 20 του ν.3459/2006 προστίθεται ως αξιόποινη συμπεριφορά η «εκχύλιση ναρκωτικών ουσιών».¹⁹⁷⁸ Κατά τα λοιπά, στις περιπτώσεις που κρίθηκε επαρκής η υφιστάμενη νομοθεσία δεν έγινε νέα νομοθετική πρόβλεψη για τα βασικά εγκλήματα.¹⁹⁷⁹

Με το άρθρο 10, στο άρθρο 23 «Επιβαρυντικές περιστάσεις» του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά προστίθεται νέο άρθρο, το 23^A, για την αποτελεσματική τιμώρηση συμπεριφορών, που υπάγονται μεν στα βασικά εγκλήματα ή τις διακεκριμένες περιπτώσεις ή την κατάχρηση ιδιότητας γιατρών και φαρμακοποιών, συνιστούν όμως ιδιαίζουσα μορφή, σύμφωνα με το άρθρο 4 παράγραφος 2 της Απόφασης-Πλαίσιο.¹⁹⁸⁰ Ειδικότερα, προβλέπεται αυστηρότερη ποινική μεταχείριση, όταν η πράξη αφορά μεγάλη ποσότητα ναρκωτικών, ή ναρκωτικά τα οποία βλάπτουν τα μέγιστα την υγεία, με συντρέχουσα πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης, κατά το άρθρο 310 Π.Κ, ή πρόκληση βαριάς σωματικής βλάβης στην υγεία περισσότερων προσώπων. Ως προς το πλαίσιο ποινών που προβλέπεται από τον ν.3459/2006, αυτό κρίνεται διατηρητέο, θεωρούμενο ως αποτρεπτικό, ανάλογο και αποτελεσματικό για την αντιμετώπιση της συναφούς εγκληματικής δραστηριότητας.¹⁹⁸¹ Διατηρείται, επομένως, η ισόβια κάθειρξη και η επιβολή χρηματικής ποινής έως 588.000 ευρώ.¹⁹⁸²

Επίσης, αυστηροποιείται η ποινική μεταχείριση πράξης υπαγόμενης στα βασικά εγκλήματα του άρθρου 20 του ν.3459/2006, που τελέστηκε στο πλαίσιο δραστηριότητας εγκληματικής οργάνωσης, όπως αυτή ορίζεται στα άρθρα 187 και 187^A Ποινικού Κώδικα¹⁹⁸³. Η προτεινόμενη ποινή είναι κάθειρξη τουλάχιστον δέκα

¹⁹⁷⁸Στο ίδιο, σ. 1ε.

¹⁹⁷⁹Στο ίδιο, σ. 1ε.

¹⁹⁸⁰Στο ίδιο, σ. 1ε.

¹⁹⁸¹Στο ίδιο, σ. 1ε.

¹⁹⁸²Ν.3459/2006, άρθρο 23.

¹⁹⁸³Σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα που ψηφίστηκε το 2019, χαρακτηριστικά της εγκληματικής οργάνωσης είναι το ότι είναι «επιχειρησιακά δομημένη» και αποτελείται από τρία ή περισσότερα πρόσωπα με διαρκή εγκληματική δράση. Κατά τη δεκαετία του 2000, ωστόσο, ίσχυε ο ν. 2928/2001, στον οποίον το άρθρο 1 ορίζεται η εγκληματική οργάνωση ως «δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα και επιδιώκει τη διάπραξη κακουργημάτων. Σχετικά με την

ετών. Προβλέπεται επίσης η αυστηρή τιμώρηση του δράστη πράξης υπαγόμενης στα βασικά εγκλήματα του άρθρου 20, όταν αφορά πρόδρομες ουσίες με πρόθεση να χρησιμοποιηθούν κατά ή για την παραγωγή ναρκωτικών ουσιών με περιστάσεις πρόκλησης βαριάς σωματικής βλάβης.¹⁹⁸⁴

Όπως παρατηρείται και σε προγενέστερα νομοθετήματα, σημείο αναφοράς του σχεδίου νόμου συνιστά η διάκριση του «χρήστη» από τον «έμπορο». Ως εκ τούτου, η διάγνωση της εξάρτησης αποκτά κομβικό ρόλο, επηρεάζοντας τον χαρακτήρα της μετέπειτα μεταχείρισης του ατόμου. Η δυσκολία, ωστόσο, έγκυρης διάγνωσης αποτελεί μια διαχρονική διαπίστωση¹⁹⁸⁵, εξαιτίας της φύσης της εξάρτησης αλλά και της έλλειψης της απαραίτητης υποδομής και σαφών διαδικαστικών κανόνων. Το ζήτημα αυτό επιχειρείται να διευθετηθεί με το άρθρο 14, που αναφέρεται στη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης με σκοπό τη διάγνωση τυχόν εξάρτησης. Ο νομοθέτης επιδιώκει την εξάλειψη της δυνατότητας μεθόδευσης από κατηγορούμενους για εμπορία ναρκωτικών της εξέτασής τους και του χαρακτηρισμού τους σαν «τοξικομανείς», που θα τους επιτρέψει να τύχουν ευνοϊκότερης μεταχείρισης.¹⁹⁸⁶

Με την προτεινόμενη ρύθμιση, κατά την αυτόφωρη σύλληψη κατηγορουμένων για ναρκωτικά που επικαλούνται ότι είναι «τοξικομανείς», γίνεται άμεση λήψη βιολογικού υλικού. Το βιολογικό υλικό υποβάλλεται σε εξέταση, προκειμένου τα αποτελέσματά της να εκτιμηθούν από τον πραγματογνώμονα που ορίζεται για τη διενέργεια της σχετικής ψυχιατροδικαστικής πραγματογνωμοσύνης. Σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, «οι πραγματογνώμονες εξετάζουν τον κατηγορούμενο αμέσως μόλις τους γνωστοποιηθεί η σχετική παραγγελία και σε κάθε περίπτωση το αργότερο εντός σαράντα οκτώ ωρών, συντάσσουν δε και υποβάλλουν την έκθεση τους όσο το δυνατόν ταχύτερα, λαμβάνοντας υπόψη και τα αποτελέσματα της κατά τα άνω τοξικολογικής

οριοθέτηση της έννοιας στην ελληνική νομοθεσία, βλ Γ.Χλούπης, «Το άρθρο 187 ΠΚ. ‘Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης’», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 6/2020, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, Ιούνιος 2020, σ. 536 κε. Νέα τροποποίηση επήλθε με το άρθρο 72 παρ 1 του ν. 4908/2022, που ορίζει ότι «Όποιος, εκτός από την περίπτωση της πρώτης παραγράφου, οργανώνεται με άλλον ή άλλους για να διαπράξουν κακούργημα τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών. Με φυλάκιση έως τρία έτη τιμωρείται ο υπαίτιος αν η κατά το προηγούμενο εδάφιο ένωση έγινε για τη διάπραξη πλημμελήματος με το οποίο επιδιώκεται οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος ή η προσβολή της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας, της ανηλικότητας, της προσωπικής ελευθερίας, της ιδιοκτησίας ή της περιουσίας.»

¹⁹⁸⁴ Αιτιολογική έκθεση, στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις», σ. 1ε.

¹⁹⁸⁵ Α.Δουζένης, «Χρήση ναρκωτικών και νομοθεσία», στο Ι.Α.Λιάππας- Β.Πομίνι (επιμ) (2004), ό.π., σ.242.

¹⁹⁸⁶ Αιτιολογική έκθεση, ό.π., σ. 1στ.

ανάλυσης των σωματικών υγρών και τυχόν άλλου βιολογικού υλικού. Αν οι πραγματογνώμονες αποφανθούν ότι υπάρχει εξάρτηση, πρέπει να καθορίσουν και το είδος της και αν είναι δυνατόν το βαθμό της, το συνήθως χρησιμοποιούμενο ναρκωτικό, την ημερήσια δόση, την κατάλληλη θεραπευτική αγωγή και, αν τους ζητείται ειδικώς με την παραγγελία, την επίδραση της εξάρτησης στον καταλογισμό». ¹⁹⁸⁷ Η ρύθμιση αυτή αποσκοπεί στη μεγιστοποίηση της αξιοπιστίας της διαδικασίας διάγνωσης τυχόν εξάρτησης.

Σχετικό με την ποινική μεταχείριση και συγκεκριμένα την έκτιση ποινής των εμπόρων ναρκωτικών, είναι το άρθρο 17 του σχεδίου νόμου, προς αντικατάσταση του αντίστοιχου άρθρου 40 του ν.3459/2006. Βάσει της προτεινόμενης διάταξης, όσοι καταδικάζονται σε ποινή κάθειρξης για εμπορία ναρκωτικών υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23^A μπορούν να απολυθούν υπό τον όρο της ανάκλησης εφόσον έχουν εκτίσει, αν πρόκειται για πρόσκαιρη κάθειρξη, τα τέσσερα πέμπτα της ποινής τους και, αν πρόκειται για ισόβια κάθειρξη, τουλάχιστον εικοσιπέντε έτη. ¹⁹⁸⁸ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, αυστηρότερη μεταχείριση από τους κοινούς κρατούμενους, ως προς την υφ' όρον απόλυση έχουν μόνο οι καταδικασθέντες για πράξεις που υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις που αναφέρονται στα άρθρα 23 και 23A του ν.3459/2006. Ως εκ τούτου, οι καταδικασθέντες για εγκλήματα του νόμου περί ναρκωτικών χωρίς τις ανωτέρω επιβαρυντικές περιστάσεις, έχουν την ίδια μεταχείριση με τους καταδικασθέντες για οποιοδήποτε άλλο έγκλημα. ¹⁹⁸⁹ Αναφορικά, δε, με τις τακτικές άδειες των καταδίκων για εγκλήματα του νόμου περί ναρκωτικών, στην αιτιολογική έκθεση αναφέρεται η εξομοίωση της μεταχειρίσής τους με τους καταδικασθέντες για οποιοδήποτε άλλο έγκλημα, εκτός αν οι πράξεις τους υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις. ¹⁹⁹⁰ Απαιτείται, επομένως, έκτιση ενός πέμπτου της ποινής και διάρκεια κράτησης τουλάχιστον τρεις μήνες. Αντιθέτως, για τους καταδικασθέντες που τέλεσαν τις πράξεις τους υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23^A του ν.3459/2006, διατηρούνται οι αυστηρότερες προϋποθέσεις για τη χορήγηση τακτικών αδειών, δηλαδή η έκτιση τουλάχιστον των δύο πέμπτων της ποινής και κράτηση τουλάχιστον ενός έτους. ¹⁹⁹¹

¹⁹⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 95.

¹⁹⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 96.

¹⁹⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁹⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 17.

¹⁹⁹¹ Στο ίδιο, σ. 17.

Στην αιτιολογική έκθεση δεσπόζει το δίπολο «εξαρτημένος-έμπορος» και η άποψη ότι στον πρώτο αρμόζει επιείκεια και θεραπεία, ενώ στον δεύτερο περισσότερη αυστηρότητα. Δίδεται έμφαση στην καταπολέμηση της εμπορίας ναρκωτικών, με ποινές που θεωρούνται αποτρεπτικές, ανάλογες και αποτελεσματικές. Συνεπεία αυτού του διπολικού σχήματος, στο επίκεντρο τίθεται για μια ακόμα η διάκριση του εξαρτημένου χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών, με στόχο τη θεραπευτική μεταχείριση του πρώτου και την αυστηρή και αποτελεσματική τιμώρηση του δεύτερου. Η διάκριση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ενίσχυσης της εγκυρότητας της διάγνωσης, η οποία επιδιώκεται με τη νέα διάταξη. Η αιτιολογική έκθεση αντανάκλα την αυστηρότητα απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών, που θεωρείται επικίνδυνος εγκληματίας, και την κοινωνική ευαισθησία και επιείκεια προς τον εξαρτημένο, που θεωρείται ευάλωτος και ασθενής.

α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής

Ήδη από το 1987, οπότε και ψηφίστηκε ο ν.1729/1987, η νομοθεσία για τα ναρκωτικά διαρθρώνεται γύρω από ένα βασικό διπολικό σχήμα, το σχήμα «έμπορος-εγκληματίας» σε αντιδιαστολή με τον «χρήστη-ασθενή».¹⁹⁹² Παρομοίως, το μοτίβο αυτό δεσπόζει στον δημόσιο λόγο που διατυπώνεται με αφορμή τη συζήτηση του σχεδίου νόμου, που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.3727/2008. Η ιατρικοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης, που γίνεται αποδεκτή από ομιλητές όλου του κοινοβουλευτικού τόξου, συνεπάγεται την αποδοχή ορισμένων θέσεων.¹⁹⁹³ Πρώτον, του ότι η εξάρτηση συνιστά ασθένεια και ιδίως ψυχική ασθένεια, δεύτερον του ότι ως ασθένεια συνιστά μια ιάσιμη κατάσταση, χρήζει επομένως θεραπείας και τρίτον, ότι οι πλέον αρμόδιοι για τη θεραπεία αυτή είναι οι ειδικοί του χώρου της υγείας. Συνακόλουθα, οι ανωτέρω παραδοχές συνεπάγονται την αποδοχή της ακαταλληλότητας του ποινικού συστήματος, τουλάχιστον κατ' αποκλειστικότητα, για τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία. Όπως επισημάνθηκε και σε προηγούμενες ενότητες, ο εξαρτημένος εγκληματίας θεωρείται πρωτίστως ασθενής, ιδίως όταν η εγκληματική δράση του περιορίζεται σε εγκλήματα μικρής απαξίας, κυρίως σε χρήση ναρκωτικών. Ως ασθενής, θεωρείται ευάλωτος και χρήζων της

¹⁹⁹² Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

¹⁹⁹³ Γ.Αλεξιάς (2006), ό.π., σ. 144, Ρ.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

επιεικούς μεταχείρισης και της μέριμνας της πολιτείας, ώστε να λάβει τη θεραπεία που έχει ανάγκη. Παράλληλα, ως παρεκκλίνων, θεωρείται ευάλωτος στην περιθωριοποίηση και στον στιγματισμό, που έχει διαπιστωθεί πως απορρέει από την ποινική μεταχείριση. Στο πρόσωπο του εξαρτημένου συνυπάρχουν άλλωστε δύο αρνητικές ταυτότητες, του ψυχικά ασθενούς και του εγκληματία. Σημειωτέον, δε, ότι η χρήση ναρκωτικών αποτελεί προνομιακό πεδίο ανάδυσης του φαινομένου της «ιατρικοποίησης της παρέκκλισης»¹⁹⁹⁴, που συνίσταται στο ότι η ερμηνεία και αντιμετώπιση διαφόρων μορφών παρεκκλίνουσας και εγκληματικής συμπεριφοράς γίνονται υπό το πρίσμα της υιοθέτησης της οπτικής της επαγγελματικής ιατρικής.

Η έμφαση αυτή στη θεραπευτική μεταχείριση ενίοτε λειτουργεί και σαν αφορμή ώστε η εκάστοτε κυβέρνηση να διαμορφώσει την εικόνα του κράτους πρόνοιας, του κράτους που θέτει στο επίκεντρο τον άνθρωπο, και του κράτους δικαίου που διέπεται από την αρχή της επιείκειας. Την εικόνα, εν ολίγοις, του κράτους που ανταποκρίνεται με ευαισθησία στις ιδιαίτερες ανάγκες των ιδιότυπων αυτών ασθενών. Τέλος, ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τον δημόσιο λόγο για τα ναρκωτικά συνίσταται στο ότι η θεραπευτική μεταχείριση σημασιοδοτείται σαν ένδειξη εκσυγχρονισμού, σε αντιδιαστολή με την ποινική μεταχείριση που συνδέεται με την οπισθοδρόμηση. Το αντιθετικό αυτό σχήμα αντανακλά με χαρακτηριστικό τρόπο την κρατούσα άποψη περί της ιδεολογικά ουδέτερης λειτουργίας της ιατρικής ως επιστήμης, διότι η ιατρική εκλαμβάνεται σαν να είναι αποδεσμευμένη από την κρατούσα ηθική.¹⁹⁹⁵ Υπ' αυτή την έννοια, η κινητήριος δύναμη που κατέστησε εφικτή τη διείσδυση της ιατρικής σε όλο το φάσμα των κοινωνικών σχέσεων φαίνεται να είναι «η μάχη κατά της ασθένειας».¹⁹⁹⁶ Ενδεικτικά είναι ευρήματα έρευνας των αρχών της δεκαετίας του 1990, βάσει των οποίων η φυλακή «παρουσιάζεται ως αναχρονιστική και απάνθρωπη», ενώ «το θεραπευτικό κατάστημα παρουσιάζεται σαν προοδευτικός θεσμός, δηλαδή σαν θετικό πρότυπο σε σύγκριση με το αντίθετό του, τη φυλακή».¹⁹⁹⁷

Ενδεικτικό των προαναφερθέντων είναι το απόσπασμα της ομιλίας της εισηγήτριας του κυβερνώντος κόμματος, της Νέας Δημοκρατίας: «Συζητάμε ένα σχέδιο νόμου μεγάλης κοινωνικής σημασίας...αποτελεί μια τολμηρή, ριζοσπαστική νομοθετική πρόταση, που αφενός επιδιώκει να εξελίξει το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο

¹⁹⁹⁴P.Conrad-J.W.Schneider (1992), ό.π., σ. 28 κε.

¹⁹⁹⁵Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 23.

¹⁹⁹⁶Γ.Αλεξιάς (2000), ό.π., σ. 17.

¹⁹⁹⁷Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 241.

αφετέρου προσβλέπει στην κάλυψη των αναγκών ευάλωτων συμπολιτών μας, συμπολιτών μας που η ίδια η κοινωνία έχει την τάση να απομονώνει και να περιθωριοποιεί». ¹⁹⁹⁸ Αναδεικνύεται, συνεπώς, η εικόνα του κράτους πρόνοιας και της κυβέρνησης που διέπεται από ευαισθησία και αίσθηση καθήκοντος, η οποία παράλληλα δεν διστάζει να προβεί σε θαρραλέες κινήσεις για να υπερνικήσει τις δυσκολίες και να επιδιώξει τη μεταβολή των παγιωμένων κοινωνικών θεσμών, με επίκεντρο το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων: «η μέριμνα για τους ευάλωτους συνανθρώπους μας, για την προστασία και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κάτι περισσότερο από πολιτική επιλογή. Είναι το μέγιστο δείγμα πολιτισμού, μέγιστο δείγμα πολιτικής και κοινωνικής προόδου...οφείλει να είναι ισχυρό καθήκον και έργο όλων μας» ¹⁹⁹⁹.

Μια ακόμα ομιλήτρια του κυβερνώντος κόμματος σημασιοδοτεί το σχέδιο νόμου σαν απόδειξη της κοινωνικής ευαισθησίας της κυβέρνησης. Σε συνέπεια με το σκεπτικό της αιτιολογικής έκθεσης αλλά και, διαχρονικά, της σχετικής νομοθεσίας, τονίζει τη σημασία της διάκρισης του εξαρτημένου από τον έμπορο, υποστηρίζοντας ότι ο πρώτος, υπαγόμενος στις λιγότερο ισχυρές κοινωνικές ομάδες χρήζει προστασίας και επανένταξης, ενώ ο δεύτερος αυστηρότερης ποινικής μεταχείρισης. Σημειώνει ότι «το νομοσχέδιο...θίγει και ένα πολύ ευαίσθητο θέμα, το θέμα της εμπορίας και της διακίνησης των ναρκωτικών, διαχωρίζοντας αυτή τη φορά τους τοξικομανείς από τους εμπόρους και τιμωρώντας μάλιστα πολύ αυστηρότερα τους μεγαλοεμπόρους...Η μέριμνα και η θεσμική προστασία είναι δείγμα για άλλη μια φορά θεώρω της κοινωνικής ευαισθησίας που επιδεικνύει το Υπουργείο Δικαιοσύνης στην προκειμένη περίπτωση...Θεωρώ ότι καθήκον της πολιτείας είναι η ανεύρεση μιας χρυσής τομής...ανάμεσα στην καθησυχαστική και αποτρεπτική λειτουργία της ποινής και στην πιθανή αναμορφωτική λειτουργία της ποινικής μεταχείρισης». ²⁰⁰⁰ Η ομιλήτρια αναφέρεται στη γενικοπροληπτική και την ειδικοπροληπτική λειτουργία της ποινής, εξετάζοντας την ποινή μέσα από ένα ωφελμιστικό πρίσμα, δηλαδή ως μέσο για την επίτευξη των στόχων της γενικής και ειδικής πρόληψης, και όχι σαν αυτοσκοπό.

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης αποδέχεται την ιατροκοποιημένη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου και τονίζει την αποτυχία της ποινικής καταστολής αναφορικά με

¹⁹⁹⁸ Πρακτικά Βουλής, ΙΒ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση ΜΓ΄, 2/12/2008, σ. 2644.

¹⁹⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 2645.

²⁰⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 2686.

τη μεταχείριση του τελευταίου, προκρίνοντας εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης του ζητήματος. Ενδεικτικά, υποστηρίζει ότι: «άνθρωποι με μικρή ποσότητα κατοχής μιας ναρκωτικής ουσίας δεν πρέπει να μπαίνουν στις φυλακές και να ταλαιπωρούνται, θεωρούμενοι ως άρρωστοι άνθρωποι».²⁰⁰¹ Συνδέει την ιδιότητα της εξάρτησης με τη διάπραξη εγκληματικών πράξεων μικρής απαξίας, τονίζει ωστόσο την αναποτελεσματικότητα της φυλάκισης προς την κατεύθυνση της επίτευξης των σκοπών της ποινής. Απορρίπτοντας, επομένως, την ανταποδοτική λογική και τη θεώρηση της ποινής σαν αυτοσκοπού, υιοθετεί μια ωφελμιστική αντίληψη αξιοποίησης της ποινής ως μέσου για την επίτευξη στόχων: «το να πάρεις και να βάλεις στη φυλακή τον άρρωστο για να πεις ότι αυξάνει η εγκληματικότητα διότι ο άρρωστος προκειμένου να πάρει τη δόση του και πήγε και έκλεψε ένα πορτοφόλι, αυτό δεν είναι σωφρονισμός, ούτε άμυνα της κοινωνίας ούτε γενική πρόληψη είναι».²⁰⁰² Απαντώντας, δε, σε ομιλητή της αντιπολίτευσης που τάχθηκε κατά της χαλάρωσης της αυστηρότητας της νομοθεσίας, ο Υπουργός Δικαιοσύνης υπεραμύνθηκε της επεικούς ποινικής μεταχείρισης της χρήσης ναρκωτικών, υποστηρίζοντας ότι οι αυστηρές ποινές δεν δρουν αποτρεπτικά. Εκλαμβάνει τη χρήση ναρκωτικών κυρίως σαν ασθένεια, ως εκ τούτου, θεωρεί την αυστηρή ποινική μεταχείριση ακατάλληλη για την αντιμετώπιση των εν λόγω παραβατών: «μιλήσατε με έναν φανατισμό κατά της χαλάρωσης των ποινών και είπατε ότι η χαλάρωση των ποινών, έφερε κανένα αποτέλεσμα; Εγώ θα σας αντιστρέψω το επιχείρημα και θα σας πω ότι σ' όλον τον κόσμο οι νομοθεσίες για τα ναρκωτικά είναι αυστηρότατες και σας ερωτώ: Έφεραν κανένα αποτέλεσμα; Επομένως...μήπως πρέπει να δούμε ότι αν αυτή η παραβατική συμπεριφορά είναι αρρώστια; Και...θα πρέπει με άλλα μέτρα και με άλλους τρόπους να το αντιμετωπίσουμε;».²⁰⁰³

Ομιλητής του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, αποδέχεται την ιατροκοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης και σημειώνει ότι ο εξαρτημένος πρέπει να έχει, ως ασθενής, δικαίωμα πρόσβασης σε θεραπεία και ιατρική περίθαλψη. Υιοθετώντας τη λογική της «μείωσης της βλάβης»²⁰⁰⁴ και τονίζοντας την ανεπάρκεια

²⁰⁰¹ Πρακτικά Βουλής, ΙΒ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΜΔ', 3/12/2008, σ. 2709.

²⁰⁰² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2698.

²⁰⁰³ Στο ίδιο, σ. 2653.

²⁰⁰⁴ Πρόκειται για την πλέον ρεαλιστική προσέγγιση για την αντιμετώπιση τα εξάρτησης, που συνίσταται σε ένα συγκερασμό παρεμβάσεων, προγραμμάτων και πολιτικών, με στόχο τον περιορισμό των επιβλαβών συνεπειών της εξάρτησης στα άτομα και την κοινότητα, στο EMCDDA, «Harm reduction topics page-Overview», ό.π., και Harm Reduction International (2012) «The Global State of Harm

των προγραμμάτων απεξάρτησης ως προς την απορρόφηση του πληθυσμού των εξαρτημένων ατόμων, προτείνει ότι η πολιτεία πρέπει να εξασφαλίζει τις απαιτούμενες δόσεις στα εξαρτημένα άτομα που δεν μπορούν να ενταχθούν σε πρόγραμμα. Υποστηρίζει σχετικά: «αυτόν που είναι αποδεδειγμένα χρήστης...θα πρέπει να τον διευκολύνουμε εφόσον δεν μπορούμε να τον βάλουμε σε ίδρυμα απεξάρτησης...δεν υπάρχουν θέσεις εύκολες για να μπορέσουμε να τους εισάγουμε...σε αυτούς τουλάχιστον, μέχρι να βρεθεί θέση, να μπορούμε να τους χορηγούμε αδαπάνως και με ιατρική φροντίδα την ικανοποίηση της δόσης τους».²⁰⁰⁵

Άλλος ομιλητής του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης αναφέρεται αφενός μεν στην απεξάρτηση ως μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής, τονίζοντας την ειδικοπροληπτική λειτουργία της, αφετέρου δε αναφέρεται στην έλλειψη επαρκούς αριθμού προγραμμάτων για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού των εξαρτημένων: «είναι πολύ σημαντικό να μην αποδεχόμαστε μόνο την ένταξη σε προγράμματα ως ελαφρυντικό αλλά και να ενθαρρύνουμε τη διοργάνωση τέτοιων προγραμμάτων...σχετικά με τα στεγνά προγράμματα στον χώρο των φυλακών...πληροφορηθήκατε ότι λειτουργεί μόνο ένα, στις φυλακές Κορυδαλλού».²⁰⁰⁶ Ο ομιλητής εκλαμβάνει τη στερητική της ελευθερίας ποινή σαν ακατάλληλη για τη μεταχείριση των εξαρτημένων ατόμων, προκρίνοντας ως πλέον κατάλληλη και αποτελεσματική τη θεραπευτική μεταχείριση. Ο λόγος του αποκαλύπτει επίσης το πώς τα δημόσια προγράμματα απεξάρτησης, υπαγόμενα στον παραποινικό τομέα,²⁰⁰⁷ τροφοδοτούνται από το ποινικό σύστημα: «να μη βάζουμε αυτά τα άτομα στη φυλακή, αλλά να τα εντάσσουμε σε προγράμματα απεξάρτησης...λέει το ΚΕΘΕΑ ότι το 75 % των εξαρτημένων που προσέρχονται στο ΚΕΘΕΑ έχουν μια ποινική και μια σωφρονιστική εμπειρία. Όμως, ελάχιστο ποσοστό από αυτούς που ολοκληρώνουν το πρόγραμμα, μετακυλίζει σε μια ποινική συμπεριφορά και ζει μια δεύτερη σωφρονιστική εμπειρία».²⁰⁰⁸ Τέλος, χαρακτηρίζει την πρόκριση και ενθάρρυνση της απεξάρτησης σαν ένδειξη πίστης στον ορθό λόγο, καθώς και

Reduction. Towards an integrated response», Harm Reduction International, London, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hri.global/files/2012/07/24/GlobalState2012_Web.pdf, τελευταία προσπέλαση 11/12/2021.

²⁰⁰⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2712.

²⁰⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 2714.

²⁰⁰⁷ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁰⁰⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2715.

απομάκρυνσης από τις αγκυλώσεις και την τιμωρητική λογική του παρελθόντος: «εδώ πρέπει να επιδεικνύουμε την ευαισθησία μας αλλά και τον ορθολογισμό μας».²⁰⁰⁹

Ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ αναφέρεται, ομοίως, στην ακαταλληλότητα της ποινικής μεταχείρισης για τους εξαρτημένους εγκληματίες, προκρίνοντας τη θεραπευτική μεταχείριση, υπό τη μορφή της απεξάρτησης χωρίς υποκατάσταση. Παρατηρεί, ωστόσο, ότι η θεραπευτική μεταχείριση προσκρούει αφενός μεν στην ανεπάρκεια της δυναμικότητας των προγραμμάτων και στην ελλιπή στελέχωσή τους, αφετέρου δε στη δικαστηριακή πρακτική. Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι δικαστές τείνουν να χαρακτηρίζουν καταχρηστικά τους εξαρτημένους σαν εμπόρους και είναι διστακτικοί απέναντι στα εναλλακτικά της ποινής μέτρα: «Υπάρχει πρόβλημα με τη δικαστηριακή πρακτική που έχει να κάνει και με το χαρακτηρισμό των πράξεων και δεν διασφαλίζει την ένταξη αυτών των ανθρώπων σε θεραπευτικά προγράμματα ή δεν την αναγνωρίζει ως ελαφρυντική περίπτωση κατά την επιμέτρηση της ποινής. Αλλά ακόμα και αν το έκανε, θεωρούμε και μπαίνει ένα ερώτημα εάν υπάρχουν εκείνες οι υποδομές να απορροφήσουν αυτούς τους ανθρώπους. Εμείς υποστηρίζουμε την ειδική αντιμετώπιση των χρηστών φυλακισμένων που θα στοχεύει στην πλήρη απεξάρτηση... τη στελέχωση του εγκαταλελειμμένου κέντρου αποτοξίνωσης κρατουμένων».²⁰¹⁰ Ο ομιλητής ενστερνίζεται τη θεώρηση της εξάρτησης σαν ασθένειας που χρήζει θεραπείας, υποστηρίζοντας ότι η τελευταία καθίσταται ανέφικτη τόσο εξαιτίας της ελλιπούς υποδομής όσο και εξαιτίας της επιφυλακτικότητας των δικαστών. Ο λόγος του αναδεικνύει τη διάσταση μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων και της εφαρμογής του νόμου: «ιδιαίτερα οι χρήστες θα πρέπει να έχουν ειδική αντιμετώπιση. Δεν πρέπει να έχουν προφανώς τη μεταχείριση που έχουν οι άλλοι ποινικοί κρατούμενοι. Θα πρέπει να οδηγούνται και να εντάσσονται σε θεραπευτικά προγράμματα, σε θεραπευτικά καταστήματα, τα οποία σήμερα κατά γενική ομολογία είναι παντελώς ανεπαρκή συν το γεγονός ότι η δικαστηριακή πρακτική με το σταγονόμετρο κάνει χρήση των δυνατοτήτων που προσφέρει ο νόμος».²⁰¹¹

Ο Πρόεδρος του ΛΑΟΣ, σε συμφωνία με τη λογική της αιτιολογικής έκθεσης, τάσσεται υπέρ της σαφούς διάκρισης του εμπόρου ναρκωτικών από τον εξαρτημένο, τον οποίο χαρακτηρίζει ασθενή και μάλιστα «τραυματία». Με τη σημασιοδότηση του εξαρτημένου ατόμου ως φέροντος τραύματα, υπονοείται ίσως η «μάχη» με τα

²⁰⁰⁹Στο ίδιο, σ. 2715.

²⁰¹⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2648.

²⁰¹¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2704.

ναρκωτικά, ή ο «τραυματισμός» του ατόμου από την αντίδραση του κοινωνικού περίγυρου και την εμπλοκή με το ποινικό σύστημα. Ο ομιλητής προτείνει τη χορήγηση της απαιτούμενης δόσης από δημόσιο νοσοκομείο, ώστε να υπάρξει διττό όφελος, το οποίο συνίσταται στο να παταχθεί, κατ' αυτόν τον τρόπο, το εμπόριο ναρκωτικών και η συναφής με τα ναρκωτικά εγκληματικότητα και, επιπλέον, ο εξαρτημένος να λαμβάνει με ασφάλεια τη δόση που έχει ανάγκη. Σε αντιδιαστολή με την επιείκεια προς τον ασθενή, ο ομιλητής εκφράζει τιμωρητική διάθεση απέναντι στον έμπορο, που πρέπει να «εξοντώνεται» και όχι να αποφεύγει την τιμωρία, όπως συνήθως συμβαίνει, κατά τον ίδιο: «Επιτέλους πρέπει να ξεκαθαρίσουμε το θέμα των εμπορών ναρκωτικών από τον ασθενή, από τον τραυματία, όπως λέω εγώ... Όποιος είναι ασθενής...όποιος έχει εθιστεί, παίρνει τη δόση που επιτρέπεται από το γιατρό από το νοσοκομείο. Έτσι, λοιπόν, ο έμπορος ναρκωτικών πάει σπίτι του. Και αυτόν που πρέπει να εξοντώσουμε εμείς ως κοινωνία είναι τον έμπορο ναρκωτικών, που τον περιποιούμεθα ενίοτε στα δικαστήρια κάτω από κάποιες συνθήκες...Έτσι, λοιπόν, (ο εξαρτημένος) δεν έχει ανάγκη να πάει στον έμπορο ναρκωτικών, δεν έχει ανάγκη να κλέψει, να ληστέψει για να μπορέσει να βρει τη δόση του».²⁰¹²

Οι ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ υιοθετούν την ιατρικοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης, που θεωρείται ασθένεια ή λόγος μείωσης του καταλογισμού και χαιρετίζουν την ενθάρρυνση της θεραπευτικής μεταχείρισης των εξαρτημένων. Ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ τονίζει την αναγκαιότητα παροχής ευεργετημάτων και επιεικούς μεταχείρισης στους εξαρτημένους εγκληματίες, ιδίως όταν ολοκληρώνουν εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης. Υιοθετεί, δε, την κρατούσα άποψη βάσει της οποίας η εξάρτηση είναι γενεσιουργός εγκληματικότητας²⁰¹³: «εκείνοι οι κρατούμενοι, οι οποίοι βρίσκονται στις φυλακές όχι για εγκλήματα του νόμου περί ναρκωτικών, αλλά εξαιτίας της εξάρτησής τους διαπράττοντας άλλα αδικήματα...θα μπορούσαν να τύχουν του ευεργετικού μέτρου της αναγνώρισης ότι είναι χρήστες...βεβαίως να αναγνωρίζεται ως ελαφρυντική περίπτωση κατά την επιμέτρηση της ποινής κάποιος, ο οποίος συμμετέχει και ολοκληρώνει ένα εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης».²⁰¹⁴

Άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ θεωρεί τη φυλακή ακατάλληλο πλαίσιο για τη μεταχείριση των εξαρτημένων, τους οποίους θεωρεί «άρρωστους» και πάντως όχι

²⁰¹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2656.

²⁰¹³P.Bean (2008), ό.π.,σ.24.

²⁰¹⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2706.

εγκληματίες, αφού «κάνουν κακό μόνο στον εαυτό τους», συνεπώς αναδεικνύεται η θεώρηση της χρήσης ναρκωτικών σαν «έγκλημα χωρίς θύμα».²⁰¹⁵ Η φυλακή εκλαμβάνεται σαν «σχολείο εγκληματικότητας», ενώ θα έπρεπε να είναι τόπος σωφρονισμού, ενώ παράλληλα η φυλάκιση δυσχεραίνει την πρόσβαση των κρατουμένων σε υπηρεσίες υγείας. Ως εκ τούτου, δεν ενδείκνυται για τη μεταχείριση του άρρωστου-εξαρτημένου, ο οποίος χρήζει θεραπείας και απεξάρτησης: «Οι εξαρτημένοι άνθρωποι, οι άρρωστοι για την κοινωνία, που δεν κάνουν κακό παρά μόνο στον εαυτό τους, δεν είναι για φυλακή, είναι για νοσοκομείο ή για προγράμματα απεξάρτησης ή για θεραπευτικά κέντρα. Στις φυλακές δεν υπάρχει ούτε γιατρός ούτε θεραπευτικά κέντρα. Μπαίνεις για μικροαδικήματα και γίνεσαι μεγαλοεγκληματίας...όμως η φυλακή είναι ίδρυμα σωφρονισμού, δεν είναι τιμωρίας και εκδίκησης».²⁰¹⁶

β) Η αυστηρότητα απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών

Σε αντιδιαστολή με τον εξαρτημένο, άρα και ασθενή, δράστη, ο έμπορος θεωρείται επικίνδυνος εγκληματίας, που πρέπει να τιμωρηθεί αυστηρά και από τον οποίο η κοινωνία πρέπει να προστατευτεί. Η αυστηρή ποινή θεωρείται, ιδίως από τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, αποτελεσματική και αποτρεπτική. Η έγκυρη διάγνωση της εξάρτησης πρέπει να επιδιωχθεί ώστε, συν τοις άλλοις, να μην εκφεύγει την τιμωρία ο έμπορος που δόλια προσποιείται τον εξαρτημένο. Στο πρόσωπο του εμπόρου ναρκωτικών, που επενδύεται με χαρακτηριστικά «αποδιοπομπαίου τράγου» εκφράζεται με ιδιαίτερο τρόπο η τιμωρητικότητα εκ μέρους ομιλητών όλων των παρατάξεων, πλην του ΣΥΡΙΖΑ.

Η εισηγήτρια της Νέας Δημοκρατίας επισημαίνει την αναγκαιότητα διάκρισης του εξαρτημένου από τον διακινητή, ο οποίος κατά την ίδια χρήζει ακόμα πιο αυστηρής ποινικής μεταχείρισης. Το ζήτημα της διάκρισης αυτής χαρακτηρίζεται καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω μεταχείριση του δράστη και πρέπει να αντιμετωπιστεί με σοβαρότητα. Η αυστηροποίηση των ποινικών κυρώσεων θεωρείται πως θα είναι πιο αποτελεσματική ως προς την αποτροπή της παράνομης διακίνησης, αλλά και εναρμονισμένη με την απόφαση πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης: «Το σχέδιο

²⁰¹⁵ Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 73.

²⁰¹⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2695.

νόμου...προσεγγίζει με ευαισθησία και συνέπεια άλλο ένα κρίσιμο ζήτημα. Εκείνο του διαχωρισμού των εμπορών από τους χρήστες ναρκωτικών ουσιών...περιλαμβάνει ρυθμίσεις για την εναρμόνιση της νομοθεσίας με την απόφαση πλαίσιο 2004/757 του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης...Στόχος του εθνικού νομοθέτη είναι...νέες πραγματικά αποτελεσματικές και αποτρεπτικές κυρώσεις για όσους εμπορεύονται και διακινούν ναρκωτικές ουσίες. ...Περιλαμβάνει...τη στήριξη αυστηρότερης ποινικής μεταχείρισης όταν η διακίνηση αφορά μεγάλη ποσότητα ναρκωτικών ή ουσίες που...προκαλούν σωματικές βλάβες ή σωματικές βλάβες σε ευρύ αριθμό προσώπων».²⁰¹⁷

Σύμφωνα με την εισηγήτρια του κυβερνώντος κόμματος, προς την κατεύθυνση της επιτυχούς διάκρισης εξαρτημένου και εμπόρου λειτουργεί και η διασφάλιση της έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης, μέσω της διασφάλισης των κατάλληλων συνθηκών για τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης. Στόχος είναι, όχι μόνο να μην τιμωρηθούν δυσανάλογα αυστηρά άτομα που είναι εξαρτημένα, αλλά κυρίως να μην ευνοηθούν άτομα που είναι έμποροι ή διακινητές και προσποιούνται ότι είναι εξαρτημένοι: «στο άρθρο 14 του σχεδίου νόμου περιλαμβάνεται μια σημαντική καινοτομία που έχει στόχο να τερματίσει τη συνηθισμένη, δυστυχώς, σήμερα μεθόδευση ελαστικότερης ποινικής μεταχείρισης μέσα από τον αυτοχαρακτηρισμό των εμπορών ως τοξικομανών. Ο νομοθέτης προβλέπει την άμεση λήψη βιολογικού υλικού κατά την αυτόφωρη σύλληψη, ούτως ώστε να επαληθεύεται άμεσα ο ισχυρισμός και έτσι να διαχωρίζονται δίκαια οι έμποροι από τους χρήστες».²⁰¹⁸ Η διάκριση των χρηστών από τους εμπόρους θεωρείται απαραίτητη για την προστασία, πρωτίστως, των χρηστών: «Η κυβέρνηση και ο αρμόδιος Υπουργός...μεριμνούν σταθερά για την προστασία των χρηστών και για τον διαχωρισμό τους από τους εμπόρους ναρκωτικών»²⁰¹⁹.

Αντιθέτως, στοιχεία ενδεικτικά της αυστηρότητας και της τιμωρητικής διάθεσης απέναντι στους διακινητές και εμπόρους είναι ότι εξαιρούνται από το πρόγραμμα αποσυμφόρησης των φυλακών, μέσω της αποφυλάκισης κρατουμένων, και υπάγονται σε αυστηρότερες διατάξεις αναφορικά με την χορήγηση τακτικών αδειών και την υπό όρο απόλυση, συγκριτικά με άλλους κρατούμενους. Σύμφωνα με την ίδια ομιλήτρια, «το Υπουργείο Δικαιοσύνης παρουσιάζει ένα πλήρες πρόγραμμα αποσυμφόρησης που υπόσχεται την άμεση αποφυλάκιση πεντέμισι χιλιάδων κρατουμένων, εξαιρουμένων

²⁰¹⁷Στο ίδιο, σ. 2644.

²⁰¹⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2702.

²⁰¹⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2645.

των εμπορών μεγάλων ποσοτήτων ναρκωτικών και όλων των δραστών ειδικών εγκλημάτων»²⁰²⁰. Επίσης, το σχέδιο νόμου «προτείνει αυστηρότερες διατάξεις για την υπό όρο απόλυση στην περίπτωση των καταδικασθέντων για εγκλήματα του νόμου περί ναρκωτικών...επαναπροσδιορίζονται οι προϋποθέσεις για χορήγηση τακτικών αδειών στους καταδίκους για εγκλήματα του νόμου περί ναρκωτικών».²⁰²¹

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης εκλαμβάνει τον έμπορο ναρκωτικών σαν ισχυρό μεν πρόσωπο, από το οποίο πρέπει όμως να προστατευθεί και να «αμυνθεί» η κοινωνία, σε αντιδιαστολή με τον ανίσχυρο και ευάλωτο εξαρτημένο. Παράλληλα, αναδεικνύει την εικόνα της κυβέρνησης, που χαρακτηρίζεται από υπευθυνότητα και κοινωνική ευαισθησία: «Είναι ένα νομοσχέδιο που αφορά ορισμένες αδύνατες, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες...όπως είναι ο εξαρτημένος από ναρκωτικές ουσίες...Αντίστροφα για τον έμπορο ναρκωτικών ως μη αδύναμη κοινωνική ομάδα, η προστασία η οποία προβλέπεται από το νομοσχέδιο...αποσκοπεί στην στήριξη και στην άμυνα της κοινωνίας. Επομένως, όλο το νομοσχέδιο έχει ένα έντονο κοινωνικό χαρακτήρα».²⁰²² Ο ομιλητής αποδέχεται τόσο τη δυσχέρεια την οποία συνεπάγεται η προσπάθεια διάκρισης του εξαρτημένου χρήστη από τον έμπορο ναρκωτικών, όσο και τη σοβαρότητα του φαινομένου της υπερφόρτωσης των φυλακών από εξαρτημένους κατάδικους. Προκρίνει, σαν λύση, την οριοθέτηση του ύψους της «μικρής ποσότητας» για ατομική χρήση²⁰²³, ώστε τα άτομα που συλλαμβάνονται με τις μικρές αυτές ποσότητες να μη χαρακτηρίζονται έμποροι και, δεύτερον, την εξασφάλιση των κατάλληλων προϋποθέσεων για τη διενέργεια πραγματογνωμοσύνης, και άρα την πιο αξιόπιστη διάγνωση της εξάρτησης.

Ο Υπουργός τονίζει ότι δεν υπάρχουν «μαγικές λύσεις» για τη διάκριση του χρήστη από τον έμπορο, υπονοώντας ότι στο ζήτημα αυτό χωρούν και εσφαλμένες εκτιμήσεις, λόγω των ιδιομορφιών που συνεπάγεται: «ξέρουμε όλοι, ότι δεν υπάρχει...κανένα μαγικό ραβδάκι, το οποίο να χωρίζει τους χρήστες από τους εμπόρους, πουθενά στον κόσμο...Κανένα σύστημα δεν έλυσε το πρόβλημα...Και πράγματι, είναι αληθές ότι περίπου το 50% των φυλακισμένων είναι από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Τι κάνουμε; Ερχόμαστε και βάζουμε ένα –δυο κριτήρια...Και λέμε, θεωρείται χρήστης

²⁰²⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2702.

²⁰²¹Στο ίδιο, σ. 2703.

²⁰²²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2695.

²⁰²³Αναφορικά με τη θέσπιση ορίου «μικροποσότητας» για προσωπική χρήση, για τη διάκριση του χρήστη από τον έμπορο, σημειώνεται ότι δεν περιλαμβάνεται στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου, αλλά εισήχθη ως τροπολογία του Υπουργού Δικαιοσύνης και τελικά συμπεριλήφθηκε στο νόμο.

εκείνος που έχει στην τσέπη του ενάμισι γραμμάρια ηρωΐνης και κοκαΐνης και δύομισι γραμμάρια κατεργασμένης κάνναβης. Με αυτόν τον τρόπο δίνουμε μια δυνατότητα σε εκείνον που είναι χρήστης να βγει από τον λογαριασμό. Δεύτερον, δίνουμε την ευκαιρία μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες να γίνεται εξέταση των υγρών του σώματος του συλλαμβανομένου. Και αυτός είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης...από κει και πέρα μαγικές λύσεις δεν υπάρχουν».²⁰²⁴ Ο προσδιορισμός της «μικροποσότητας» είχε αποτελέσει διαχρονικά αιτία αντιπαράθεσης, συνεπώς η ρύθμιση αυτή ήρθε να καλύψει ένα πεδίο ασάφειας, το οποίο, όπως προαναφέρθηκε, είχε σχολιαστεί ως αρκετά προβληματικό, λόγω της αοριστίας του.²⁰²⁵

Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, του οποίου ο λόγος φέρει χαρακτηριστικά ποινικού λαϊκισμού, επισημαίνει την ανάγκη να καθισχυραστεί η κοινή γνώμη, που επιθυμεί την αυστηρή τιμωρία των εμπορών ναρκωτικών,²⁰²⁶ διευκρινίζοντας ότι η επιείκεια του νομοθέτη περιορίζεται στους εξαρτημένους χρήστες και επ' ουδενί επεκτείνεται στους εμπόρους. Οι έμποροι θεωρούνται σαν ομάδα της οποίας την αυστηρή ποινική αντιμετώπιση επιθυμούν όλοι οι πολίτες, διότι έχουν διαπράξει ιδιαίτερος ειδεχθή εγκλήματα. Στον αντίποδα της αίσθησης της ενότητας των κοινωνιών τίθεται σε ρόλο αποδιοπομπαίου τράγου ο έμπορος ναρκωτικών, θεωρούμενος σαν ο επικινδυνότερος και επαχθέστερος των εγκληματιών. Μια τέτοια θεώρηση του εμπόρου μπορεί να είναι ωφέλιμη γιατί πιστοποιεί την ευρυθμία και ομαλότητα²⁰²⁷ της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας και συνακόλουθα επιβεβαιώνει τη χρηστότητα και φυσιολογικότητα των νομιμοφρόνων πολιτών²⁰²⁸. Ως εκ τούτου, παρουσιάζεται σαν αδιαμφισβήτητη παραδοχή το ότι ο έμπορος δεν πρέπει να τύχει επιεικέστερης μεταχείρισης: «Το νομοσχέδιο...διαχωρίζει τους χρήστες από τους εμπόρους ουσιαστικά και σε καμία περίπτωση οι προτάσεις και τα μέτρα που περιλαμβάνει δεν αποτελούν ευεργετικές διατάξεις για τους εμπόρους. Οφείλουμε, λοιπόν, να υπερτονίσουμε, να ενημερώσουμε τους πολίτες, πως αυτή η δέσμη μέτρων δεν έχει στόχο να ευνοήσει ούτε στο ελάχιστο ανθρώπους που έχουν καταδικαστεί σε ειδεχθή εγκλήματα κατά της κοινωνίας».²⁰²⁹

²⁰²⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2696.

²⁰²⁵ Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 124-125.

²⁰²⁶ Το επιχείρημα της επιθυμίας της κοινής γνώμης για αυστηρή τιμώρηση των εμπορών ναρκωτικών, με την οποία δεν μπορεί να έρθει σε αντιπαράθεση η πολιτική ηγεσία απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

²⁰²⁷ Κ.Μurji, λήμμα scapegoating, στο Ε. McLaughlin-J.Muncie (ed) (2001), ό.π., σ. 255-256.

²⁰²⁸ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 210.

²⁰²⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2689.

Παρομοίως, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ επισημαίνει την ανάγκη της σαφούς διάκρισης των εμπορών, και της αυστηρής ποινικής τους μεταχείρισης, αξιολογώντας την ισόβια κάθειρξη σαν κατάλληλη ποινή και αποτελεσματική για το συγκεκριμένο έγκλημα: «Υπάρχουν διατάξεις οι οποίες προσπαθούν να καταστήσουν αποτελεσματικότερη τη νομοθεσία περί ναρκωτικών».²⁰³⁰ Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι «είναι στη σωστή κατεύθυνση οι τροποποιήσεις του κώδικα ναρκωτικών και νομίζω ότι γίνεται μια σημαντική τομή η οποία θα διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τα δικαστήρια...Μεγάλη ποσότητα σημαίνει επιβαρυντική περίσταση, σημαίνει ποινή ισοβίων. Αυτό είναι στη θετική κατεύθυνση και μ' αυτήν την έννοια το θεωρούμε σημαντικό».²⁰³¹ Ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ αναλύει στη συνέχεια τη θέση της παράταξής του απέναντι στο ζήτημα, η οποία συνοψίζεται στη λογική του «πολέμου κατά των ναρκωτικών»: «Εμείς απέναντι στα ναρκωτικά έχουμε κηρύξει πόλεμο...Βρίσκουμε στο ζήτημα της διάδοσης των ναρκωτικών ένα τεράστιο κοινωνικό πρόβλημα και δεν θέλουμε να το αντιμετωπίσουμε με ανοχή. Ακούω συναδέλφους οι οποίοι μπαίνουν σε μία άλλου τύπου διαχειριστική λογική...Η θέση ορισμένων πτερύγων της Βουλής ποια είναι; Ότι θα πρέπει να μειώσουμε την ποινική απαξία του εγκλήματος της εμπορίας των ναρκωτικών; Αυτό είναι η θέση σας; Αν είναι αυτό, πρέπει να το πείτε ξεκάθαρα...Βεβαίως να κάνουμε ό,τι πρέπει να κάνουμε για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τους εξαρτημένους, να τους θεραπεύσουμε, να τους επανεντάξουμε...Αλλά...η απηνής δίωξη της εμπορίας των ναρκωτικών πρέπει να συνεχίσει...Μπορούμε κάλλιστα να διεκδικούμε...και να φωνάξουμε όλοι ότι πρέπει να γίνουν περισσότερα κέντρα απεξάρτησης...αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα μας οδηγεί στο να μειώσουμε τις ποινές για τους εμπόρους ναρκωτικών».²⁰³²

Ο ομιλητής ταυτίζει τη θέση του κόμματός του με τη λογική του «πολέμου κατά των ναρκωτικών»²⁰³³ και τη μηδενική ανοχή²⁰³⁴ απέναντι στους εμπόρους, συνεπώς τάσσεται υπέρ της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των τελευταίων. Ο λόγος του είναι συνεπής με τη ρητορική του «πολέμου κατά των ναρκωτικών», που συνίσταται στη θεώρηση της μείωσης της προσφοράς ουσιών περισσότερο σαν αποστολή και όχι ως μία προσπάθεια να ελεγχθεί το σκέλος της προσφοράς στην αγορά των ναρκωτικών.

²⁰³⁰Στο ίδιο, σ. 2650.

²⁰³¹Στο ίδιο, σ. 2651.

²⁰³²Στο ίδιο, σ. 2651.

²⁰³³Μολαταύτα, εν έτει 2008 υπήρχαν ήδη σαφείς ενδείξεις της αναποτελεσματικότητας της λογικής αυτής, βλ S.Akins and C.J.Mosher, 'Drug use as deviance', στο E.Goode (ed) (2015), ό.π., σ. 349.

²⁰³⁴Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

Ως εκ τούτου, η καταπολέμηση των ναρκωτικών παρουσιάζεται σαν «ηθικό καθήκον» ενάντια στο Κακό. Συνακόλουθα, κάθε άποψη που δεν συνάδει με τη λογική της μηδενικής ανοχής²⁰³⁵, εκλαμβάνεται σαν υπεράσπιση του Κακού. Εξάλλου, μολονότι η αποτελεσματικότητα των σκληρών ποινών αμφισβητείται, η αναβίωση τους, καθώς και της ρητορικής περί «νόμου και τάξης» αφενός μεν αποτελούν μια επίδειξη κρατικής ισχύος, αφετέρου δε έναν τρόπο να καθησυχαστεί το κοινό, να εκτονωθεί η ένταση και να ενισχυθεί η αίσθηση της ενότητας απέναντι στο έγκλημα και την ανασφάλεια.²⁰³⁶

Εκτός αυτού, για τον ειδικό αγορητή του ΛΑΟΣ, η απαξία της εμπορίας ναρκωτικών είναι τέτοια που δεν πρέπει επ' ουδενί λόγω να μειωθεί η αντίστοιχη ποινή. Τα ναρκωτικά αξιολογούνται σαν μείζον κοινωνικό πρόβλημα, για τη διευθέτηση του οποίου πρέπει «όλοι» να κινητοποιηθούν, ενώ ο λόγος του εν γένει παραπέμπει στην αναγωγή του ζητήματος σε «ιδεολογικό διακύβευμα».²⁰³⁷ Αποδέχεται, δε, το σχήμα «θεραπεία για τον εξαρτημένο» και «αυστηρή τιμωρία για τον έμπορο», το οποίο διέπει τόσο τη συγκεκριμένη αιτιολογική έκθεση, όσο και την ελληνική νομοθεσία γενικώς, ιδίως από τον ν.1729/1987 και έπειτα. Ο ομιλητής προκρίνει την αυστηρότητα προς τον έμπορο ναρκωτικών, ακόμα και όταν είναι εξαρτημένος, θεωρεί δε ήδη επεικική την μεταχείριση που ο νόμος επιφυλάσσει στον εξαρτημένο έμπορο, έναντι του μη εξαρτημένου. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «πρέπει λέει να γίνει μία διάκριση ανάμεσα στον εξαρτημένο έμπορο και σε αυτόν που δεν είναι εξαρτημένος...δεν γίνεται σήμερα στην έννομή μας τάξη αυτή η διάκριση; Γιατί το φέρνετε ως αίτημα;...Πουλάει ο ένας που δεν είναι εξαρτημένος, δέκα με είκοσι χρόνια φυλακή. Πουλάει ο άλλος που είναι εξαρτημένος, δύο με πέντε. Πόσο θέλετε να το κάνουμε; Παράσημο να του δίνουμε; Συγχαρητήρια να του δίνουμε που εμπορεύεται;»²⁰³⁸ Η τιμωρητική διάθεση δεν εξαντλείται στην επιβολή της ποινής, αλλά και στην έκτισή της, καθώς σύμφωνα με τον ομιλητή, οι κατάδικοι για υποθέσεις ναρκωτικών δεν εξομοιώνονται με άλλους κρατούμενους, λόγου χάριν λαμβάνοντας τακτικές άδειες: «Το άρθρο 20 θα το καταψηφίσουμε... Δεν είναι δυνατόν να έχουμε επιεικείς ρυθμίσεις για τα ναρκωτικά, ακόμα και σε επίπεδο της έκτισης ποινής».²⁰³⁹

²⁰³⁵F.Trautmann, «Συνδυάζοντας τη μείωση της βλάβης και της προσφοράς: Αντίθεση ή δυο στοιχεία μιας ενιαίας πολιτικής», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), σ.68.

²⁰³⁶D.Garland (2001), ό.π., σ. 14.

²⁰³⁷Σ.Τσίλη (1995), ό.π, σ. 39-40.

²⁰³⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2651.

²⁰³⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2708.

Αναφορικά με τον χαρακτήρα και τη λειτουργία της ποινής, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ αποδέχεται τη θεώρηση της ποινής σαν «malum», παραπέμποντας στις απόλυτες θεωρίες, βάσει των οποίων η ποινή θεωρείται σαν συστατικό της ουσίας του εγκλήματος και αναγκαία συνέπειά του.²⁰⁴⁰ Σύμφωνα με την ιδέα της ανταπόδοσης, σκοπός της ποινής είναι η επανόρθωση των επιβλαβών για την κοινωνία συνεπειών του εγκλήματος που τελέστηκε, «με την πληρωμή του κακού που έγινε με άλλο ισάξιο».²⁰⁴¹ Βάσει, δε και της ωφελιμιστικής του θεώρησης του Bentham για την ποινή, η τελευταία συνιστά ένα αναγκαίο κακό, το οποίο όμως δεν προβλέπεται ανταποδοτικά ως εκδίκηση, αλλά για να προληφθεί η τέλεση εγκλήματος.²⁰⁴² Παρομοίως, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ υιοθετεί την έννοια της ποινής ως επακόλουθου της διάπραξης εγκλήματος, που εμπεριέχει το στοιχείο του κολασμού, αποτελώντας ένα κακό²⁰⁴³, σύμφωνα με τα κριτήρια της πολιτείας²⁰⁴⁴, το οποίο επιβάλλεται από την έννομη τάξη στο δράστη ορισμένου εγκλήματος με στόχο να καταδειχθεί η ιδιαίτερη αποδοκιμασία εναντίον του.²⁰⁴⁵ Χαρακτηριστικό της ποινής, άλλωστε, είναι «η βία με μια ευρεία έννοια, ως εξαναγκασμός του τιμωρούμενου να υποστεί προσβολή των αγαθών του».²⁰⁴⁶

Συνεπώς, η ποινή δεν μπορεί «να ωραιοποιηθεί και να μεταμφιεστεί ο επώδυνος χαρακτήρας της με την παρεμβολή και υπογράμμιση ορισμένων-υποθετικών ή πραγματικών- αγαθοποιών της πλευρών, όπως η κοινωνική επανένταξη».²⁰⁴⁷ Παρατηρείται επομένως ότι στον πυρήνα της ποινής ενυπάρχει το στοιχείο της τιμωρίας, του κολασμού, διαπίστωση την οποία εκφράζει ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ, ο οποίος μάλιστα αποδέχεται την αποτρεπτική λειτουργία της αυστηρής ποινής και υποστηρίζει ότι οι προβλεπόμενη ποινική μεταχείριση δεν είναι αρκετά αυστηρή και δεν εκπέμπει το κατάλληλο, αποτρεπτικό μήνυμα: «η φυλάκιση είναι ποινή. Προφανώς πρέπει να είναι κάτι κακό και προφανώς πρέπει να γίνεται αντιληπτό ως

²⁰⁴⁰Ν.Κουράκης (2009), ό.π., σ.9.

²⁰⁴¹Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ.61.

²⁰⁴²Ι.Φαρσεδάκης, *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Τεύχος Α*, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990, σ.101.

²⁰⁴³Κατά τον Καρανίκα, λόγου χάριν, η ποινή εμπεριέχει τα στοιχεία της «υλικής δεινοπάθειας και της ηθικής μείωσης», όπως αναφέρεται στο Ν.Κουράκης (2008), ό.π., σ.32.

²⁰⁴⁴Λ.Μαργαρίτης-Ν.Παρασκευόπουλος, *‘Θεωρία της ποινής’*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 1984, σ. 16.

²⁰⁴⁵Ν.Κουράκης (2008), ό.π., σ.33. Ειδικότερα, η ποινή συνεπάγεται την προσβολή βασικών αγαθών του προσώπου που καταδικάζεται, κατά κύριο λόγο της ζωής, της προσωπικής ελευθερίας, της περιουσίας και της τιμής του, στο Λ.Μαργαρίτης-Ν.Παρασκευόπουλος (1984), ό.π., σ.53.

²⁰⁴⁶Ι.Μανωλεδάκης - Ν.Παρασκευόπουλος, *Εγχειρίδιο Ποινικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 1999, σ. 174.

²⁰⁴⁷Ν.Κουράκης (2008), ό.π., σ.33.

κάτι κακό. Δεν μπορεί την ποινή να τη μετατρέψουμε σε κάτι καλό, διότι τότε δεν υπάρχει πια ποινικό σύστημα...ποιο είναι το γενικό προληπτικό μήνυμα που στέλνουμε σήμερα; Ποιο είναι το μήνυμα που στέλνουμε σήμερα σε όσους... σκέφτονται να παραβούν το νόμο;...Μπορούν να εγκληματούν. Σε τελευταία ανάλυση, δεν θα κακοπεράσουν κιόλας...καλά κάνει η κυβέρνηση και θέτει το ζήτημα των ισοβίων γι' αυτούς που κατέχουν ή εμπορεύονται μεγάλες ποσότητες ναρκωτικών».²⁰⁴⁸

Ομοίως με τον ειδικό αγορητή του ΛΑΟΣ, ομιλητής του ίδιου κόμματος επικρίνει ορισμένους πολιτικούς, αφενός μεν επειδή, κατά τη γνώμη του, επιθυμούν την ατιμωρησία των εξαρτημένων εμπόρων, αφετέρου δε επειδή δεν τολμούν να εκφράσουν την κατακριτέα αυτή άποψη, αλλά τη μεταμφιέζουν ζητώντας «ελαφρότερες ποινές». Η άποψη υπέρ της άμβλυνσης της αυστηρότητας προς τον έμπορο ναρκωτικών προβάλλεται σαν εξωφρενική και καταδικαστέα: «Μιλάνε κάποιοι για απελευθέρωση και ελαστικότερες ποινές...Η επιείκεια ήδη υπάρχει για τους χρήστες που είναι έμποροι...Και όταν κάποιοι μιλούν για ελαφρότερες ποινές για τους εμπόρους χρήστες, αφενός κάνουν ότι αγνοούν ότι υπάρχει αυτή η επιείκεια που είπαμε πριν και αφετέρου προσπαθούν να φτιασιδώσουν έτσι την επιθυμία τους για πλήρη ατιμωρησία».²⁰⁴⁹

Επίσης, ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ τάσσεται υπέρ της αυστηρής τιμώρησης εγκλημάτων εμπορίας, στα οποία αποδίδει «έντονη ηθικοκοινωνική απαξία», ταυτόχρονα όμως χαρακτηρίζει τόσο την όλη πολιτική όσο και την αυστηροποίηση των ποινών αναποτελεσματική: «εκείνο που χαρακτηρίζει το συγκεκριμένο νομοσχέδιο είναι η αδυναμία της πολιτικής που έχει ακολουθηθεί όλα αυτά τα χρόνια να δώσει ουσιαστική λύση σε πολύ σοβαρά κοινωνικά προβλήματα. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο επιχειρεί σε γενικές γραμμές με μέτρα εκτόνωσης, όπως είναι τα μέτρα για την αποσυμφόρηση των φυλακών, ή με μέτρα εξαιρετικά αμφίβολης αποτελεσματικότητας, όπως είναι η αυστηροποίηση κάποιων ποινών, να διαχειριστεί αυτά τα προβλήματα, αλλά όχι να τα λύσει».²⁰⁵⁰ Απορρίπτει, παράλληλα, τη λογική της αποσυμφόρησης των φυλακών, θεωρώντας τη μέτρο διαχείρισης και όχι διευθέτησης των κοινωνικών προβλημάτων, δεδομένου ιδίως του υψηλού ποσοστού υποτροπής: «Το νομοσχέδιο διακρίνεται και από μια μεγάλη αντίφαση...Από τη μια μεριά αυστηροποιούνται οι ποινικές κυρώσεις σε εγκλήματα που ασφαλώς και έχουν μία

²⁰⁴⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2707.

²⁰⁴⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2685.

²⁰⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 2647.

έντονη ηθικοκοινωνική απαξία και πρέπει να τιμωρούνται αυστηρά, από την άλλη μεριά παίρνονται μέτρα τεχνικής αποσυμφόρησης...τη στιγμή που σύμφωνα με τα στοιχεία τα 4/5 των αποφυλακισμένων ξανακαταλήγουν στις φυλακές».²⁰⁵¹

Ο εισηγητής του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, του ΠΑΣΟΚ, διάκειται θετικά απέναντι στην αυστηρή ποινική μεταχείριση των πράξεων που υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις, ωστόσο αναφέρει ότι η αντεγκληματική πολιτική δεν πρέπει να εξαντλείται στην ποινική καταστολή. Κατά τον ομιλητή, η ποινική καταστολή είναι μια μόνο όψη της αντεγκληματικής πολιτικής, που πρέπει να λειτουργεί παράλληλα με την πρόληψη.²⁰⁵² Η αυστηροποίηση της μεταχείρισης των εμπορών προβάλλεται σαν αναγκαιότητα προς την κατεύθυνση της εναρμόνισης της ελληνικής νομοθεσίας με την απόφαση-πλαίσιο, ωστόσο αποτυγχάνει να εκφράσει το πνεύμα της απόφασης, που δίνει έμφαση στην πρόληψη και στη μείωση της προσφοράς, και όχι μόνο στην αυστηρή καταστολή: «στο κεφάλαιο β έχουμε μια αυστηροποίηση των ποινών και μια προσθήκη περιπτώσεων στις επιβαρυντικές περιστάσεις, που δεν μας βρίσκει αντίθετους...Όμως ..η νομοθεσία μας...η αντεγκληματική μας πολιτική...πρέπει να υιοθετήσουν την αρχή της πρόληψης, της ενημέρωσης, της μείωσης της διακίνησης των ναρκωτικών περισσότερο, παρά της ποινικής, αυστηρής τιμωρίας. Δηλαδή στην Ευρώπη σήμερα το πνεύμα είναι σαφές. Δεν είναι υπέρ της αυστηροποίησης απλά των ποινών, αλλά είναι υπέρ της ενημέρωσης, της πρόληψης...αυτό δεν φαίνεται να περνάει μέσα από το κεφάλαιο 2 του νομοσχεδίου».²⁰⁵³

Σύμφωνα με άλλο ομιλητή του ΠΑΣΟΚ, που χαρακτηρίζει, βάσει της κρατούσας άποψης, μάλιστα το φαινόμενο των ναρκωτικών, οι αυστηρές ποινές δεν είναι αποτελεσματικές για την αντιμετώπιση του εμπορίου, το οποίο, σύμφωνα με τον ομιλητή, θα παταχθεί αν οι εξαρτημένοι λαμβάνουν τη δόση που χρειάζονται μέσω δημόσιων φορέων ή νοσοκομείων. Ο ομιλητής ενστερνίζεται την ιατροκοιτημένη θεώρηση της εξάρτησης και υποστηρίζει ότι ο χρήστης χρήζει, πρωτίστως, ιατρικής περίθαλψης. Θεωρεί, δε, ότι οι έμποροι ναρκωτικών έχουν σαν κίνητρο το κέρδος, οπότε αρκεί η απόσυρση αυτού του παράγοντα ώστε να διευθετηθεί το ζήτημα, χωρίς

²⁰⁵¹ Στο ίδιο, σ. 2647.

²⁰⁵² Χ.Ζαραφωνίτου, Λήμμα «Αντεγκληματική πολιτική», στο Ν.Ανδρουλάκης-Λ.Μαργαρίτης-Ι.Φαρσεδάκης (επιμ)(2018), ό.π., σ. 42. Κατά τη Delmas-Marty, η αντεγκληματική πολιτική ορίζεται ως «το σύνολο των διαδικασιών μέσω των οποίων το κοινωνικό σώμα οργανώνει τις απαντήσεις του στο εγκληματικό φαινόμενο», στο Μ. Delmas-Marty (2005), ό.π., σ. 27.

²⁰⁵³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2703.

να χρειάζεται η πολιτεία να καταφεύγει σε αυστηρές ποινές: «όσο και να επιβάλλουμε πρόσθετες ποινές...δεν πρόκειται να επιτύχουμε νίκη στη μάστιγα κατά των ναρκωτικών...γιατί πρώτα πρέπει να προσέξουμε την πρόληψη...Θα έπρεπε όσοι είναι χρήστες ναρκωτικών και δηλωμένοι να βρίσκουν τη δόση τους και την περίθαλψή τους σε ιδρύματα ή αν θέλετε σε νοσοκομεία. Έτσι θα λείψει το κίνητρο του κέρδους και το θέμα της διακίνησης».²⁰⁵⁴

Τέλος, σε αντιδιαστολή με το κυρίαρχο πνεύμα της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των εμπορών ναρκωτικών, ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ κάνει λόγο για υπέρμετρη αυστηρότητα απέναντι στους παραβάτες της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, αλλά και συγκεκριμένα στους δράστες πράξεων που υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις: «τα άρθρα 23 και 23 Α είναι έξω από τα πλαίσια αυτής της απόφασης (εννοεί την απόφαση-πλαίσιο). Μιλάμε για μια πολύ μεγάλη αυστηροποίηση ποινών η οποία είναι έξω από αυτό το πνεύμα».²⁰⁵⁵ Υποστηρίζει, δε, ότι και στο επίπεδο της έκτισης της ποινής, συγκεκριμένα στο ζήτημα της χορήγησης των τακτικών αδειών, οι κατάδικοι για υποθέσεις ναρκωτικών πρέπει να έχουν ίση μεταχείριση με τους υπόλοιπους κρατούμενους: «στο άρθρο 20 καταθέσαμε τροπολογία και νομίζουμε ότι θα έπρεπε να δίδεται με ίσους όρους η άδεια και για τους καταδικασμένους για υποθέσεις ναρκωτικών»²⁰⁵⁶.

γ) Δυσχέρειες στην εφαρμογή της νομοθεσίας

Ένα ακόμα σημαντικό θέμα που ανακύπτει στον δημόσιο λόγο έγκειται σε δύο αξιοσημείωτες ιδιαιτερότητες της σχετικής με τα ναρκωτικά ελληνικής εμπειρίας, οι οποίες δεν επιτρέπουν την εφαρμογή του νόμου και που, σε πρακτικό επίπεδο, συνεπάγονται την ποινική, άρα ακατάλληλη, μεταχείριση των εξαρτημένων ατόμων. Το ζήτημα αυτό έχει δύο όψεις, η πρώτη εκ των οποίων συνίσταται στη δυσκολία διάγνωσης της εξάρτησης και η δεύτερη στη δικαστηριακή πρακτική. Ειδικότερα, επακόλουθο της κυρίαρχης δικαστηριακής πρακτικής είναι η δυσανάλογα αυστηρή τιμώρηση υπότροπων εξαρτημένων μικροδιακινητών, η οποία με τη σειρά της επιβαρύνει το πρόβλημα της συμφόρησης των φυλακών. Απέναντι στο ζήτημα αυτό, οι ομιλητές της κυβέρνησης προκρίνουν τη λήψη μέτρων αποσυμφόρησης των

²⁰⁵⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2687.

²⁰⁵⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2705.

²⁰⁵⁶Στο ίδιο, σ. 2718.

φυλακών, λόγου χάριν την υπό όρο απόλυση μετά την έκτιση μέρους της ποινής, από τα οποία εξαιρούνται πάντως οι κρατούμενοι για εμπορία ναρκωτικών. Οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος προβαίνουν στην παραδοχή των κακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές, χαρακτηρίζοντας σαν απόδειξη ανθρωπισμού και νομικού πολιτισμού τη λήψη μέτρων για τη βελτίωση των συνθηκών, μέσω της αποσυμφόρησης. Καλλιεργείται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η εικόνα της κυβέρνησης που εμφορείται από επιείκεια και κατανόηση απέναντι στα προβλήματα των πιο ευάλωτων και ευπαθών τμημάτων του κοινωνικού συνόλου, ενώ παράλληλα επιδιώκει την τήρηση ενός *minimum* των κανόνων διαβίωσης, που απορρέει από τις προσταγές περί του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης, η ποινή της φυλάκισης δεν εκλαμβάνεται σαν αυτοσκοπός, αλλά σαν μέσο σωφρονισμού. Ως εκ τούτου, όταν οι συνθήκες είναι τόσο κακές που συνιστούν παραβίαση δικαιωμάτων και, συνακόλουθα, δεν επιτρέπουν τον σωφρονισμό, η κυβέρνηση επιτρέπει την υπό όρους αποφυλάκιση.

Ενδεικτικά, σύμφωνα με την Εισηγήτρια της Νέας Δημοκρατίας, η αποσυμφόρηση των φυλακών είναι μια αναγκαιότητα που απορρέει από τις απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης. Παράλληλα, η λήψη μέτρων αποσυμφόρησης συμβάλλει στην καλλιέργεια μιας κυβερνητικής εικόνας που χαρακτηρίζεται από κοινωνική ευαισθησία και μέριμνα για τους πιο ευάλωτους πολίτες. Αποσυνδέεται, δε, από πολιτικές σκοπιμότητες, καθώς χαρακτηρίζεται από την ομιλήτρια σαν αυτονόητη ένδειξη πολιτισμού, με την έννοια της συμπεριφοράς που απορρέει από την παιδεία και την εκπαίδευση, καθώς και προόδου, με την έννοια της θετικής πορείας και της υπέρβασης των αγκυλώσεων του παρελθόντος: «Με αιχμή του δόρατος την ανεπάρκεια υποδομών οι φυλακές όπου στοιβάζονται υπεράριθμοι κρατούμενοι δεν μπορούν να αποτελέσουν ανθρώπινα περιβάλλοντα διαβίωσης...για τους κατάδικους²⁰⁵⁷...Μέχρι τον Απρίλιο...αναμένεται να αποφυλακιστούν πέντε χιλιάδες πεντακόσιοι κρατούμενοι, εξαιρουμένων των εμπορών και των διακινητών μεγάλων ποσοτήτων ναρκωτικών και όλων των δραστών ειδεχθών εγκλημάτων²⁰⁵⁸... για πρώτη φορά...μπορούμε να μιλάμε για συνθήκες κράτησης που σέβονται το δικαίωμα κάθε κρατούμενου στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια.²⁰⁵⁹...η μέριμνα για τους ευάλωτους συνανθρώπους μας, για την προστασία και τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κάτι περισσότερο από

²⁰⁵⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2645.

²⁰⁵⁸Στο ίδιο, σ. 2645.

²⁰⁵⁹Στο ίδιο, σ. 2645.

πολιτική επιλογή. Είναι το μέγιστο δείγμα πολιτισμού μέγιστο δείγμα πολιτικής και κοινωνικής προόδου».²⁰⁶⁰

Η ομιλήτρια καλλιεργεί επίσης την εικόνα μιας κυβέρνησης που εμφορείται από το όραμα του κράτους πρόνοιας²⁰⁶¹, με άξονα το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ιδίως, όσων χρήζουν ειδικής μεταχείρισης λόγω της κατάστασης εξάρτησης: «Το...σχέδιο νόμου προσφέρει αυτή τη φροντίδα και αποτελεί ένα βήμα παράλληλης πολιτικής και κοινωνικής προόδου που παρεμβαίνει θεσμικά για να προστατέψει²⁰⁶²...τον τοξικομανή που χρήζει διαφορετικής μεταχείρισης από τον έμπορο ναρκωτικών, τον κρατούμενο που δικαιούται ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης...οφείλουμε άμεση δράση και θεσμικές παρεμβάσεις που να εγγυώνται σε πρώτο χρόνο την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης».²⁰⁶³

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης εκθειάζει, ομοίως, τον κοινωνικό χαρακτήρα του νομοσχεδίου, που εκφράζει τη μέριμνα της πολιτείας για ευάλωτες κοινωνικές ομάδες: «Είναι ένα νομοσχέδιο που αφορά ορισμένες αδύνατες, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες...όπως είναι ο εξαρτημένος από ναρκωτικές ουσίες, όπως είναι ο φυλακισμένος...Επομένως, όλο το νομοσχέδιο έχει ένα έντονο κοινωνικό χαρακτήρα».²⁰⁶⁴ Ο Υπουργός προβαίνει στην παραδοχή αφενός μεν της ύπαρξης φαινομένων επιβολής δυσανάλογα αυστηρής ποινής φυλάκισης σε εξαρτημένα άτομα, αφετέρου δε των δυσχερειών που συνεπάγεται η διάγνωση της εξάρτησης. Προς την κατεύθυνση αυτή, επιστρατεύει τον προσδιορισμό του ορίου της μικροποσότητας, εισάγοντας σχετική τροπολογία, και την ενίσχυση της αξιοπιστίας της διαδικασίας πραγματογνωμοσύνης. Αποδεχόμενος τη συνθετότητα του ζητήματος, εκφράζεται με μετριοπάθεια, χωρίς να εκφράζει υπέρμετρες, μη ρεαλιστικές, προσδοκίες για τη διευθέτηση του ζητήματος: «ξέρουμε όλοι, ότι δεν υπάρχει...κανένα μαγικό ραβδάκι, το οποίο να χωρίζει τους χρήστες από τους εμπόρους, πουθενά στον κόσμο...Και πράγματι, είναι αληθές ότι περίπου το 50% των φυλακισμένων είναι από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών. Τι κάνουμε;...βάζουμε ένα –δυο κριτήρια...Και λέμε, θεωρείται

²⁰⁶⁰Στο ίδιο, σ. 2645.

²⁰⁶¹Το κράτος πρόνοιας ορίζεται ως «σύνολο θεσμών και ρυθμίσεων μέσω των οποίων παρέχεται υποστήριξη στους πολίτες και ειδικότερα στους οικονομικά ασθενέστερους και σε όσους έχουν ανάγκη κοινωνικής μέριμνας και προστασίας», στο Πύλη για την ελληνική γλώσσα. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1&dq=.

²⁰⁶²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2701.

²⁰⁶³Στο ίδιο, σ. 2702.

²⁰⁶⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2695.

χρήστης εκείνος που έχει στην τσέπη του ενάμισι γραμμάρια ηρωΐνης και κοκαΐνης και δύομισι γραμμάρια κατεργασμένης κάνναβης...Δεύτερον, δίνουμε την ευκαιρία μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες να γίνεται εξέταση των υγρών του σώματος του συλλαμβανομένου...από κει και πέρα μαγικές λύσεις δεν υπάρχουν»²⁰⁶⁵.

Οι ομιλητές της Αντιπολίτευσης, ιδίως της αξιωματικής αντιπολίτευσης και του ΣΥΡΙΖΑ επικεντρώνονται ιδιαιτέρως στο στοιχείο που θεωρούν σαν ρίζα του προβλήματος και το οποίο συνίσταται στη δικαστηριακή πρακτική χαρακτηρισμού υπότροπων εξαρτημένων μικροδιακινητών σαν εμπόρων και επιβολής ποινών που αντιστοιχούν σε κακουργήματα στην πράξη διακίνησης ουσιών από εξαρτημένα άτομα. Ως εκ τούτου, απαντάται ένας μεγάλος αριθμός κρατουμένων, οι οποίοι έχουν μεν καταδικαστεί για εμπορία, ωστόσο είναι εξαρτημένοι μικροδιακινητές. Συνεπώς, δεν τυγχάνουν της θεραπευτικής μεταχείρισης την οποία έχουν ανάγκη, αλλά υφίστανται δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση, που επιβαρύνει περαιτέρω την κατάστασή τους. Ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης παρατηρεί ότι «Οι μισοί κρατούμενοι είναι μέσα για ναρκωτικά, άρα εντοπίζουμε ένα αίτιο που έχει οδηγήσει σε αυτή την υπερπληθώρα των κρατουμένων».²⁰⁶⁶ Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται στην ακατάλληλη μεταχείριση που επιφυλάσσεται στους χρήστες και μη εμπόρους καταδίκους «Μέσα από το ίδιο το νομικό πλαίσιο προκύπτουν αντινομίες και αντιφάσεις που καλό θα ήταν να διορθωθούν...για να μην παρουσιάζονται αυτής της μορφής τα φαινόμενα και κάποιοι οι οποίοι δεν είναι έμποροι να τιμωρούνται περισσότερο ενδεχομένως από όσο πρέπει και κάποιοι που είναι απλά χρήστες να τιμωρούνται ως έμποροι».²⁰⁶⁷

Στο ζήτημα αυτό αναφέρεται εκτενέστερα ο εισηγητής του ΠΑΣΟΚ, εγκαλώντας την κυβέρνηση για λήψη αποσπασματικών μέτρων αντί για δραστική επίλυση του προβλήματος, του οποίου η αιτία συνίσταται, κατά την άποψή του, στην προαναφερθείσα δικαστηριακή πρακτική: «δεν αντιμετωπίζονται οι αιτίες που προκάλεσαν, προκαλούν και θα συνεχίσουν να προκαλούν αυτό το φαινόμενο του υπερπληθυσμού στις ελληνικές φυλακές...αποδεικνύεται ότι δεν υπάρχει πολιτική στο συγκεκριμένο θέμα. Ο υπερπληθυσμός στις φυλακές δημιουργήθηκε από συγκεκριμένες αιτίες...Οι μισοί από τους κρατουμένους είναι μέσα για ναρκωτικά...Τι πρέπει να υποθέσουμε; Ότι πέντε χιλιάδες πεντακόσιους εμπόρους ναρκωτικών έχουμε

²⁰⁶⁵Στο ίδιο, σ. 2696.

²⁰⁶⁶Στο ίδιο, σ. 2690.

²⁰⁶⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2712.

στην Ελλάδα;...Μήπως υπάρχει λοιπόν σοβαρό πρόβλημα που πρέπει να επανεξεταστεί, όσον αφορά την επιμέτρηση των ποινών και... είναι η καταδίκη σε βαθμό κακουργήματος όσων καταδικάζονται για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών και είναι εξαρτημένοι, υπότροποι και καταδικάζονται για διακίνηση...εξαιτίας αυτής της νομολογιακής συμπεριφοράς...έχουν φθάσει οι πλημμεληματικές παραβάσεις αυτού του τύπου, να είναι πλέον κακουργήματα, με αποτέλεσμα να επιβάλλονται εξοντωτικές ποινές και κυρίως οι καταδικασθέντες γι' αυτούς τους λόγους να μην μπορούν να τύχουν των ευεργετημάτων του συγκεκριμένου νόμου». ²⁰⁶⁸Ο εισηγητής του ΠΑΣΟΚ προτείνει ως λύση στο συγκεκριμένο πρόβλημα το να «προβλεφθεί ρητά από το νόμο και να μην παραβλέπεται από τη νομολογία μας ο πλημμεληματικός χαρακτήρας της διακίνησης από εξαρτημένο...ώστε να μην έχουμε πλέον αυτό το φαινόμενο που...και νέοι άνθρωποι σαφέστατα και αποδεδειγμένα εξαρτημένοι οι οποίοι κατηγορούνται για διακίνηση και οι οποίοι πιθανόν να είναι υπότροποι, όπως είναι τις περισσότερες φορές, καταδικάζονται με ποινές για κακουργήματα». ²⁰⁶⁹

Στις επιπτώσεις της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης εξαρτημένων ατόμων, που στη συνέχεια δεν μπορούν να τύχουν της κατάλληλης μεταχείρισης αναφέρεται ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ. Υποστηρίζει ότι η προβλεπόμενη από τον νόμο επιεικέστερη μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών προσκρούει στη δικαστηριακή πρακτική και τις ιδιαιτερότητες ²⁰⁷⁰ που αυτή συνεπάγεται: «Το πρωτογενές πρόβλημα είναι το πρόβλημα των ναρκωτικών και η ποινική μεταχείριση των εξαρτημένων, η υπερποινικοποίηση των συμπεριφορών που υπερβαίνει την αρχή της αναλογικότητας και η έλλειψη εσωτερικής ανεξαρτησίας στον χώρο της δικαιοσύνης, γιατί ο δικαστής αναγκάζεται για λόγους σταδιοδρομίας να γίνεται αυστηρός και αδέκαστος, απάνθρωπος, δυσανάλογος». ²⁰⁷¹ Σε επόμενη ομιλία του επαναλαμβάνει ότι «η νομολογία του Αρείου Πάγου...δεν επιτρέπει να χαρακτηριστούν οι πράξεις (εννοεί της διακίνησης ναρκωτικών από εξαρτημένο

²⁰⁶⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2646.

²⁰⁶⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2704.

²⁰⁷⁰Ενδεικτικό είναι το πόρισμα ελληνικής έρευνας του 1983, βάσει του οποίου οι δικαστικοί λειτουργοί υιοθετούν στερεοτυπικές απόψεις περί του εγκλήματος, και σε αυτό το θέμα δεν διαφοροποιούνται από τον μέσο πολίτη, στο Η.Δασκαλάκης κα, *Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1983, όπως παρατίθεται στο Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 184. Άλλες έρευνες στην Ευρώπη ανέδειξαν την «ιδεολογική και κοινωνική οπισθοδρόμηση» καθώς και την επιθυμία για ασφάλεια σαν χαρακτηριστικά της τυπικής προσωπικότητας του νομικού, στο Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 177-179.

²⁰⁷¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2653.

δράστη) πλημμελήματα. Διατηρεί τον κακουργηματικό χαρακτήρα και η εξάρτηση λειτουργεί ως ελαφρυντικό...αυτό διαστρέφει το όλο σύστημα, γιατί όταν η πράξη δεν χαρακτηρίζεται πλημμεληματική, δεν μπορούν να επιβληθούν εναλλακτικά μέτρα, δεν αποφεύγει ο δράστης την προσωρινή κράτηση, η οποία λειτουργεί εις βάρος του και ουσιαστικά τροφοδοτεί τον φαύλο κύκλο και επίσης δεν υπάγεται στην ευεργετική ρύθμιση της υπό όρους απόλυσης με τα 2/5 της ποινής».²⁰⁷²

Ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ απορρίπτει τη λογική της αποσυμφόρησης, υποστηρίζοντας εμμέσως ότι οι επιβληθείσες ποινές πρέπει να εκτίονται στις φυλακές, αλλά υπό αξιοπρεπείς συνθήκες. Υπαινίσσεται, παράλληλα, ότι οι εισαγόμενες διατάξεις δεν απορρέουν από μακρόπνοο σχεδιασμό, αλλά συνιστούν υποχώρηση της κυβέρνησης έναντι άσκησης πιέσεων εκ μέρους των κρατουμένων: «το τρίτο κεφάλαιο...ρυθμίζει πολύ απλά το ζήτημα της αποσυμφόρησης των φυλακών και όχι το μείζον ζήτημα των συνθηκών διαβίωσης σε αυτές, που για εμάς είναι το κυρίαρχο...το υπό συζήτηση νομοσχέδιο κινείται στην πεπατημένη...και έχει σαν στόχο την εκτόνωση μιας κατάστασης που έχει διαμορφωθεί με τις κινητοποιήσεις των κρατουμένων κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ημερών».²⁰⁷³

Τέλος, οι ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ, συμπλέοντας με την αξιωματική αντιπολίτευση στο ζήτημα της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των εξαρτημένων μικροδιακινητών διατυπώνουν, άμεσα ή έμμεσα, ένα αίτημα για «λιγότερη φυλακή», που αντανακλά την αρχή «less is better»²⁰⁷⁴, όπως απορρέει από την επιρροή που άσκησε η θεωρία της ετικέτας στον σχεδιασμό της αντεγκληματικής πολιτικής. Σημαντικό ρόλο, πάντως, στο αίτημα για περιορισμό της ποινικής καταστολής διαδραματίζει η αποδοχή της ιατροκοινοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης, βάσει της οποίας ο εξαρτημένος εγκληματίας εκλαμβάνεται πρωτίστως ως ασθενής. Ενδεικτικά, ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος παράλληλα εκλαμβάνει τη χρήση ναρκωτικών σαν πράξη αυτοπροσβολής, υποστηρίζει ότι «πρέπει να προχωρήσουμε σε γενναία μέτρα, να αδειάσουμε τις φυλακές, όχι να φτιάξουμε καινούργιες. Οι εξαρτημένοι άνθρωποι, οι άρρωστοι για την κοινωνία, που δεν κάνουν κακό παρά μόνο στον εαυτό τους, δεν είναι για φυλακή».²⁰⁷⁵

²⁰⁷²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2715.

²⁰⁷³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2648.

²⁰⁷⁴Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²⁰⁷⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2695.

Παρομοίως, όπως επισημαίνει ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ, οι εξαρτημένοι κρατούμενοι υφίστανται δυσανάλογα αυστηρή μεταχείριση εξαιτίας, συν τοις άλλοις, των κοινωνικών χαρακτηριστικών τους, που τους καθιστούν πιο ορατούς²⁰⁷⁶ απέναντι στους μηχανισμούς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, άρα πιο ευάλωτους στο να καταδικαστούν²⁰⁷⁷ και να υποστούν τον ποινικό στιγματισμό: «Γνωρίζουμε ότι γύρω στο 45% οι κρατούμενοι είναι για παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών. Αυτοί... σε αντίθεση με άλλους παραβάτες μπορούν να υποβάλλουν αίτηση για υφ' όρον απόλυση όταν έχουν εκτίσει τα 4/5, ενώ όλοι οι άλλοι όταν έχουν εκτίσει τα 3/5... Δεν νομίζουμε ότι όλοι αυτοί... που βρίσκονται για αδικήματα περί τα ναρκωτικά, είναι όλοι μεγαλέμποροι. Είναι φτωχοδιάβολοι, βαποράκια που διακινούν μικρές ποσότητες, επομένως, όταν τους χαρακτηρίζουμε συλλήβδην όλους αυτούς εμπόρους, δεν κάνουμε τίποτα άλλο παρά να γεμίζουμε τις φυλακές με εκείνους που κάνουν διακίνηση και είναι μέσα, γιατί υπάρχουν πάρα πάρα πολλοί έμποροι που είναι απέξω».²⁰⁷⁸

Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ αξιολογεί τη δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση σαν πλήγμα στην απονομή της δικαιοσύνης και την ισότητα των πολιτών απέναντι στο νόμο, ενοχοποιώντας τις προκαταλήψεις και τις «κοινωνικές φοβίες»²⁰⁷⁹ των δικαστών. Αποτέλεσμα αυτού είναι το οξύμωρο του ότι ο νόμος δεν εφαρμόζεται συνεπεία της ίδιας της διαδικασίας απονομής δικαιοσύνης: «είναι η απονομή της δικαιοσύνης το πληττόμενο στοιχείο στη διαδικασία απονομής της δικαιοσύνης, διότι ακριβώς οι δικαστές μέσα από μια γενικότερη προκατάληψη όσο και κοινωνική φοβία, δεν έχουν τη δυνατότητα να εφαρμόσουν τον νόμο».²⁰⁸⁰ Ο ομιλητής επισημαίνει τη διάσταση μεταξύ της νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής του νόμου στην πράξη, σημειώνοντας ότι δεν σπανίζουν οι περιπτώσεις εξάντλησης της αυστηρότητας εκ μέρους των δικαστών, αλλά και ύποπτης επιείκειας απέναντι σε προφανείς περιπτώσεις εμπορίας: «Πράγματι ο χρήστης έμπορος... αντιμετωπίζεται διαφορετικά από τον έμπορο ναρκωτικών και βεβαίως διακρίνει ο νόμος τις δυνατότητες επιβολής διαφορετικών ποινών. Όμως... δεν έχει πέσει στην αντίληψή σας να υπάρχουν κατηγορούμενοι για εμπορία μικροποσοτήτων ναρκωτικών ουσιών και να δέχονται ποινή είκοσι ετών και να υπάρχουν έμποροι οι οποίοι να δέχονται ποινή πέντε και έξι ετών για πολύ μεγαλύτερες ποσότητες;

²⁰⁷⁶ Η. Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 81 κ σ. 91.

²⁰⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 128-132.

²⁰⁷⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2650.

²⁰⁷⁹ Βλ. Υποσημείωση 2071, Ε. Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 177-179.

²⁰⁸⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2654.

...εκκρεμεί ένα ζήτημα το πώς θα οριοθετηθεί το κάθε αδίκημα έτσι ώστε να καθοδηγείται και ο δικαστής στην ορθή απονομή της δικαιοσύνης, για να μην έχουμε αυτά τα φαινόμενα τα οποία προσβάλλουν, αναφορικά με την επιμέτρηση των ποινών, την ισοπολιτεία».²⁰⁸¹

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, το σχέδιο νόμου, καθώς άλλωστε και η βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, προβλέπει τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία. Αυτό συνεπάγεται, πρώτον, την έμφαση στη σωστή και αξιόπιστη διάγνωση της εξάρτησης και, δεύτερον, στην κατάλληλη θεραπεία και απεξάρτηση. Η υλοποίηση της κατάλληλης μεταχείρισης προσκρούει, ωστόσο, στην αδυναμία εφαρμογής του νόμου, που απορρέει, συν τοις άλλοις, από την έλλειψη υποδομής, εξαιτίας της ανεπάρκειας της οποίας δεν είναι εφικτή η κάλυψη των αναγκών του εξαρτημένου πληθυσμού. Σημειώνεται, επίσης, η ύπαρξη εξαρτημένων κρατούμενων που δεν επιθυμούν ή δεν επιδιώκουν την υποβολή τους σε θεραπευτική μεταχείριση. Λόγου χάριν, αναφέρεται ότι υπάρχουν διαθέσιμες θέσεις στο ΚΑΤΚ, αλλά παραμένουν κενές διότι οι κρατούμενοι δεν ενδιαφέρονται να ενταχθούν στο πρόγραμμα. Κάτι τέτοιο πιθανώς σημαίνει ότι το πρόγραμμα δεν είναι αρκετά ελκυστικό²⁰⁸², ότι οι κρατούμενοι δεν ενημερώνονται επαρκώς για τα δικαιώματά τους, ή ότι η υλοποίησή του προσκρούει στη δομική αντίφαση²⁰⁸³ μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας.

Στην παραδοχή του προβλήματος προβαίνει ο Υπουργός Δικαιοσύνης, ο οποίος διαπιστώνει ότι «δυστυχώς δεν υπάρχει προσέλευση κρατουμένων οι οποίοι να θέλουν να μπουν σε τέτοια προγράμματα. Στον Ελαιώνα υπάρχουν θέσεις και δεν υπάρχουν κρατούμενοι που να θέλουν να μπουν στο πρόγραμμα».²⁰⁸⁴ Ο Υπουργός αναφέρεται επίσης στο Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής, του οποίου οι εγκαταστάσεις είχαν ξεκινήσει να κατασκευάζονται, καθώς κάτι τέτοιο προβλεπόταν από προγενέστερο νομοθέτημα²⁰⁸⁵, αλλά στη συνέχεια εγκαταλείφθηκαν. Κάτι τέτοιο υποδεικνύει και την έλλειψη οργάνωσης και έγκαιρης λήψης των σχετικών πολιτικών αποφάσεων, ενώ φαίνεται πως δεν συνιστούσε προτεραιότητα το να τεθεί το κέντρο σε λειτουργία: «πράγματι στη Χαλκιδική

²⁰⁸¹Στο ίδιο, σ. 2654.

²⁰⁸²Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 126.

²⁰⁸³Φ.Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 175-176.

²⁰⁸⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2715.

²⁰⁸⁵Ν.2721/1999, άρθρο 10.

υπάρχουν ορισμένες εγκαταστάσεις, οι οποίες είχαν κατά κάποιον τρόπο εγκαταλειφθεί μέσα στο χρόνο»²⁰⁸⁶.

Στην απουσία υποδομής αναφέρεται και ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, προκρίνοντας τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη μέσα στη φυλακή, θεωρώντας ωστόσο σαν «πραγματική» απεξάρτηση μόνο τα λεγόμενα «στεγνά» προγράμματα. Κάτι τέτοιο προβλεπόταν ήδη από τη νομοθεσία, ωστόσο φαίνεται πως δεν είχε υλοποιηθεί ή δεν είχε γίνει ευρύτερα γνωστό, γι' αυτό και χαρακτηρίζεται από τον ομιλητή του ΠΑΣΟΚ σαν «τολμηρή» επιλογή: «Θα έπρεπε να είστε ακόμα πιο τολμηροί...εάν προβλέπατε...να υπάρχουν μέσα στις ελληνικές φυλακές μονάδες που θα διαχειριστούν το πρόβλημα των χρηστών ναρκωτικών. Εννοώ μονάδες απεξάρτησης και όχι υποκατάστασης των ναρκωτικών, που κατά την προσωπική μου άποψη δεν λύνει κανένα πρόβλημα».²⁰⁸⁷ Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ, θεωρώντας αναγκαία την πρόσβαση των εξαρτημένων ατόμων σε κάποιου είδους ιατρική φροντίδα και αναγνωρίζοντας, παράλληλα, την ανεπάρκεια των δομών απεξάρτησης να καλύψουν τις ανάγκες του πληθυσμού, υιοθετεί τη λογική της «μείωσης της βλάβης» και προτείνει την ελεγχόμενη χορήγηση της απαιτούμενης δόσης στους εξαρτημένους: «αυτόν που είναι αποδεδειγμένα χρήστης...θα πρέπει να τον διευκολύνουμε εφόσον δεν μπορούμε να τον βάλουμε σε ίδρυμα απεξάρτησης...μέχρι να βρεθεί θέση, να μπορούμε να τους χορηγούμε αδαπάνως και με ιατρική φροντίδα την ικανοποίηση της δόσης τους».²⁰⁸⁸

Από ομιλητή, επίσης, του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης επισημαίνεται η ανεπάρκεια των υπηρεσιών επανένταξης και το φαινόμενο του στιγματισμού σαν επακόλουθο της φυλάκισης για ζητήματα ναρκωτικών, που έχει σαν αποτέλεσμα τον κοινωνικό αποκλεισμό του ατόμου, κυρίως, δε, τον αποκλεισμό από την αγορά εργασίας. Κατά τον ομιλητή, ο αποκλεισμός από την αγορά εργασίας έχει ως αποτέλεσμα την υποτροπή και τον εκ νέου εγκλεισμό στη φυλακή. Συνεπώς, έμφαση πρέπει να δοθεί στην ειδική πρόληψη και την επανένταξη, η οποία θα επιτευχθεί μέσω της απεξάρτησης με υποκατάσταση: «για μένα σημασία δεν έχει πόσοι θα βγουν από τις φυλακές. Σημασία έχει πόσοι δεν θα μουν ξανά. Και για να μην μουν ξανά αυτοί που βγαίνουν θα πρέπει να έχουν μία πρόσβαση στο κοινωνικό γίγνεσθαι. ..οι

²⁰⁸⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2715.

²⁰⁸⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2691.

²⁰⁸⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2712.

αποφυλακισμένοι για ναρκωτικά δεν γίνονται πουθενά δεκτοί για εργασία²⁰⁸⁹...Εκτιμώ ότι θα πρέπει να προχωρήσετε τα προγράμματα για τους αποφυλακισμένους από ναρκωτικά με μεθαδόνη και κυρίως αυτοί που είναι παντρεμένοι με παιδιά, οι οποίοι περιμένουν και αυτοί...να ενταχθούν σε ένα πρόγραμμα να βοηθηθούν, για να μπορέσουν παράλληλα να βοηθήσουν και την οικογένειά τους».²⁰⁹⁰

Ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ προκρίνει τη θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων εγκληματιών, την αποδοχή της απεξάρτησης ως ελαφρυντικού και επισημαίνει τη σημασία της πολιτικής βούλησης για την ενεργοποίηση της λειτουργίας επαρκούς αριθμού προγραμμάτων εντός των φυλακών: «είναι πολύ σημαντικό να μην αποδεχόμαστε μόνο την ένταξη σε προγράμματα ως ελαφρυντικό αλλά και να ενθαρρύνουμε τη διοργάνωση τέτοιων προγραμμάτων...σχετικά με τα στεγνά προγράμματα στον χώρο των φυλακών.. πληροφορηθήκαμε ότι λειτουργεί μόνο ένα, στις φυλακές Κορυδαλλού».²⁰⁹¹ Αναφέρεται, δε, στο Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων του Ελεώνα, που είχε αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης στη Βουλή ήδη από τη δεκαετία του 1990, σχολιάζοντας την εγκατάλειψη του πάλαι ποτέ φιλόδοξου σχεδίου: «Ο Ελαιώνας θα ήταν ολόκληρος ένας χώρος απεξάρτησης ουσιαστικά. Αυτός ήταν ο αρχικός σχεδιασμός, ο οποίος στη συνέχεια υπετάχθη στις ανάγκες των κτηριακών ελλείψεων του σωφρονιστικού μας συστήματος».²⁰⁹²

Το ζήτημα των κέντρων απεξάρτησης εξαρτημένων κρατουμένων σχολιάζει με παρέμβασή του και ο πρόεδρος της Βουλής. Το σχόλιο είναι ενδεικτικό του ότι η λειτουργία τους σηματοδοτείται σαν «μια κάποια λύση» στο πρόβλημα της μεταχείρισης των εξαρτημένων κρατούμενων. Εξαιτίας, συν τοις άλλοις, της βραδύτητας στο πεδίο της υλοποίησης των αποφάσεων, το ζήτημα χωλαίνει στην αξιοποίηση της υπάρχουσας, κατά τα λοιπά, κτιριακής υποδομής: «Ο Ελαιώνας... είχε σχεδιαστεί με συνολική δυναμικότητα τριακοσίων κρατουμένων και εύχομαι...να αυξάνεται ο αριθμός των κρατουμένων που παρακολουθούν προγράμματα εκεί για να αξιοποιηθεί πλήρως η υποδομή αυτή. Επίσης, θα ήθελα να θυμίσω ότι και ένα δεύτερο κέντρο ...αντίστοιχης δυναμικότητας... είχε ανεγερθεί στη Χαλκιδική... έχουν περάσει πέντε χρόνια. Εύχομαι να αρχίσει να λειτουργεί και αυτό το κέντρο, γιατί τριακόσιοι

²⁰⁸⁹Στο ίδιο, σ. 2710.

²⁰⁹⁰Στο ίδιο, σ. 2711.

²⁰⁹¹Στο ίδιο, σ. 2714.

²⁰⁹²Στο ίδιο, σ. 2715.

συν τριακόσιοι είναι ένας πολύ σημαντικός αριθμός για τη λειτουργία αυτών των κέντρων για την απεξάρτηση των κρατουμένων»²⁰⁹³.

Σε αντιδιαστολή με τον Υπουργό Δικαιοσύνης, που κάνει λόγο για πληθώρα θέσεων θεραπείας που παραμένουν κενές λόγω έλλειψης ζήτησης, ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ χαρακτηρίζει «εγκαταλελειμμένο» το ΚΑΤΚ και εκφράζει την αμφιβολία του για την επάρκεια των δομών απεξάρτησης. Θεωρεί ότι η θεραπευτική μεταχείριση, συγκεκριμένα η «πλήρης απεξάρτηση», χωρίς υποκατάστατα, του εξαρτημένου εγκληματία συνιστά τη δέουσα επιλογή, έναντι της ποινικής μεταχείρισης που κρίνεται αδόκιμη. Η θεραπευτική μεταχείριση ούτως ή άλλως δυσχεραίνεται από τη δικαστηριακή πρακτική, ακόμα όμως κι όταν ενθαρρύνεται η ένταξη σε προγράμματα απεξάρτησης, είναι αμφίβολο ότι το άτομο θα μπορέσει να γίνει δεκτό, λόγω της έλλειψης θέσεων: «Υπάρχει πρόβλημα με τη δικαστηριακή πρακτική που έχει να κάνει και με το χαρακτηρισμό των πράξεων και δεν διασφαλίζει την ένταξη αυτών των ανθρώπων σε θεραπευτικά προγράμματα... Αλλά ακόμα και αν το έκανε, θεωρούμε και μπαίνει ένα ερώτημα εάν υπάρχουν εκείνες οι υποδομές να απορροφήσουν αυτούς τους ανθρώπους. Εμείς υποστηρίζουμε την ειδική αντιμετώπιση των χρηστών φυλακισμένων που θα στοχεύει στην πλήρη απεξάρτηση, στην ψυχοκοινωνική τους στήριξη και την κοινωνική επανένταξη, τη στελέχωση του εγκαταλελειμμένου κέντρου αποτοξίνωσης κρατουμένων, την αύξηση και μονιμοποίηση των προγραμμάτων του ΚΕΘΕΑ και του 18 ΑΝΩ».²⁰⁹⁴ Μάλιστα, ο ομιλητής απορρίπτει τη λογική της αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών καταστημάτων, την οποία εκλαμβάνει σαν σπασμωδική κίνηση της κυβέρνησης απέναντι στις πιέσεις που ασκούνται από τους κρατούμενους. Υπάγει, δε, την απεξάρτηση στο γενικότερο πεδίο²⁰⁹⁵ της αντεγκληματικής πολιτικής, ομοίως με τα μέτρα στήριξης των αποφυλακισμένων, με στόχο τη μείωση της υποτροπής: «τα μέτρα μείωσης του χρόνου παραμονής στις φυλακές... δεν θα έχουν καμιά αξία αν δεν συνδυαστούν με μέτρα γενναίας ενίσχυσης των αποφυλακισμένων και απεξάρτησης των χρηστών... συνεπώς τα μέτρα είναι ανεπαρκή όχι μόνο εξαιτίας του *ad hoc* χαρακτήρα τους, αλλά και γιατί δεν συνοδεύονται από τέτοια μέτρα στήριξης των κρατουμένων, των αποφυλακισμένων».²⁰⁹⁶

²⁰⁹³Στο ίδιο, σ. 2715.

²⁰⁹⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2648.

²⁰⁹⁵Οι δημόσιες δομές απεξάρτησης υπάγονται εξάλλου στον παραποινικό τομέα, στο Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁰⁹⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 3/12/2008, σ. 2705.

Παρομοίως, άλλη ομιλήτρια του ΚΚΕ προκρίνει τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, επισημαίνοντας ότι αυτή προαπαιτεί δύο στοιχεία. Πρώτον, την έγκυρη και ορθή διάγνωση της εξάρτησης και, δεύτερον, τη θεραπεία, την οποία η ομιλήτρια ταυτίζει με τα λεγόμενα «στεγνά» προγράμματα. Τα δύο αυτά προαπαιτούμενα της κατάλληλης και αποτελεσματικής θεραπευτικής μεταχείρισης τίθενται εν αμφιβόλω, εξαιτίας της απουσίας στήριξης των στεγνών προγραμμάτων, της έμφασης στην υποκατάσταση και τη μη διασφάλιση των συνθηκών για την ορθή διάγνωση της εξάρτησης. Η διάγνωση της εξάρτησης είναι κομβικής σημασίας για την περαιτέρω μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, και μπορεί να καθορίσει την πορεία του. Η ομιλήτρια εγκαλεί, ωστόσο, την πολιτεία ότι δεν αντιμετωπίζει με τη δέουσα προσοχή και υπευθυνότητα το ζήτημα αυτό: «Πώς είναι δυνατόν να μιλάτε σοβαρά για μέτρα αντιμετώπισης όταν έχετε αφήσει τα κέντρα απεξάρτησης να μαραζώνουν; ...Δεύτερον, ενώ το ΚΕΘΕΑ και με τεράστια επιτυχία ακολουθεί θεραπευτικά τα στεγνά προγράμματα, ο Υπουργός στηρίζει τα υποκατάστατα...πώς θα αποφαινόνται οι πραγματογνώμονες μέσα σε είκοσι τέσσερις ώρες από τη σύλληψη, για το αν υπάρχει εξάρτηση, όταν οι ειδικοί λένε ότι είναι πολλοί παράγοντες που αποδεικνύουν την εξάρτηση...και χρειάζονται τουλάχιστον δέκα ημέρες παρακολούθησης για να διαπιστωθούν και μάλιστα όταν από αυτή τη διαπίστωση θα βγει συμπέρασμα από τους δικαστές, ως προς τον καταλογισμό ευθύνης, λόγω βαθμού εξάρτησης, στην πράξη για την οποία δικάζουν; Αυτά είναι απαράδεκτες προχειρότητες που καθορίζουν ζωές».²⁰⁹⁷ Τονίζει, δε, την ακαταλληλότητα των συνθηκών που επικρατούν στις φυλακές, πολλώ δε μάλλον όταν πρόκειται για κρατούμενους οι οποίοι χρήζουν ειδικής μεταχείρισης, όπως οι εξαρτημένοι. Οι εισαγόμενες διατάξεις εκλαμβάνονται σαν σπασμωδική κίνηση της κυβέρνησης έναντι της πίεσης που δημιουργείται από την απεργία πείνας κρατουμένων: «Οι συνθήκες που επικρατούν στις φυλακές είναι απάνθρωπες και ταπεινωτικές για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Αυτές οδήγησαν τους κρατουμένους σε απεργία πείνας. Ο Υπουργός εκτονώνει με εφάπαξ μέτρα...την αγανάκτηση των κρατουμένων ανοίγοντας προσωρινά τις πόρτες των φυλακών».²⁰⁹⁸

Ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ σημειώνει ότι όχι μόνο δεν υπάρχει επαρκής πρόσβαση των εξαρτημένων εγκληματιών στην κατάλληλη, θεραπευτική μεταχείριση, αλλά υπάρχει επιδείνωση της εξάρτησης στη φυλακή. Αναφέρεται στη διάδοση των

²⁰⁹⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2683.

²⁰⁹⁸Στο ίδιο, σ. 2684.

ναρκωτικών μέσα στις φυλακές και στους θανάτους κρατουμένων εξαιτίας λήψης υπερβολικής δόσης: «από τους τετρακόσιους θανάτους που έχουν συμβεί τα τελευταία δέκα χρόνια στις φυλακές η συντριπτική πλειονότητα έχει συμβεί εξαιτίας των ναρκωτικών, δηλαδή λόγω λήψης υπερβολικής ποσότητας ναρκωτικών ουσιών».²⁰⁹⁹ Σχολιάζει, δε, ως άδικο το να μην έχουν οι κρατούμενοι πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, όπως εν προκειμένω η απεξάρτηση, κατ' αντιστοιχία με τον γενικό πληθυσμό²¹⁰⁰: «προγράμματα απεξάρτησης...αυτήν τη στιγμή εκτός από τις φυλακές Κορυδαλλού δεν λειτουργούν πουθενά αλλού. Δεν είναι εξαιρετικά άδικο ένας χρήστης σήμερα έξω από τις φυλακές να έχει τη δυνατότητα είτε να παραμείνει χρήστης είτε αν θέλει να χρησιμοποιήσει ένα από τα άλλα εναλλακτικά προγράμματα απεξάρτησης και στη φυλακή να μην έχει αυτό το δικαίωμα;».²¹⁰¹ Ο ομιλητής τονίζει, επίσης, την αδυναμία αντιμετώπισης των κοινωνικών αιτίων, στα οποία αποδίδει τη γένεση της εγκληματικότητας, αλλά και την έλλειψη δομών απεξάρτησης και κοινωνικής ένταξης: «Αν είχαμε προγράμματα απεξάρτησης, εφόσον ήταν εξαρτημένος, αν είχαμε προγράμματα κοινωνικής ένταξης, αν είχαμε ως πολιτεία αντιμετωπίσει τα κοινωνικά αίτια της παραβατικότητας, δηλαδή τη φτώχεια, την ανέχεια, την ανεργία, την έλλειψη προοπτικής για τους νέους, τα πράγματα θα ήταν διαφορετικά».²¹⁰²

Στην υποβάθμιση των κέντρων απεξάρτησης και την ακαταλληλότητα της φυλακής ως πλαισίου μεταχείρισης των εξαρτημένων δραστήων αναφέρεται και ομιλήτρια του ΣΥΡΙΖΑ, σχολιάζοντας επίσης τη δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση εξαρτημένων ατόμων, που χρήζουν θεραπευτικής μεταχείρισης: «Υποβάθμιση ή και εγκατάλειψη των κέντρων απεξάρτησης...τεράστιο πρόβλημα...Πώς είναι δυνατόν το 45% των κρατουμένων που βρίσκονται να βρίσκεται στην φυλακή για αδικήματα που σχετίζονται με ναρκωτικά και ακόμα μεγαλύτερο ποσοστό να είναι εξαρτημένοι;...στις φυλακές της Χίου τις τελευταίες δύο εβδομάδες πέθαναν δύο κρατούμενοι εξαρτημένοι από παραισθησιογόνες ουσίες...και σε αυτές τις φυλακές απουσιάζει εντελώς επιστημονικό προσωπικό απαραίτητο για μια φυλακή: ψυχολόγος, νοσοκόμος, εκπαιδευτής».²¹⁰³ Ένας ακόμα ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ σημασιοδοτεί τη φυλακή σαν «σχολείο εγκληματικότητας», συνεπώς σαν πλαίσιο ακατάλληλο για τη μεταχείριση

²⁰⁹⁹Στο ίδιο, σ. 2650.

²¹⁰⁰Σύμφωνα με το άρθρο 27 του Σωφρονιστικού Κώδικα, οι κρατούμενοι δικαιούνται ιατροφαρμακευτική περίθαλψη επιπέδου ανάλογου με εκείνο του γενικού πληθυσμού.

²¹⁰¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2649.

²¹⁰²Στο ίδιο, σ. 2649.

²¹⁰³Στο ίδιο, σ. 2693.

των εξαρτημένων. Οι τελευταίοι χρήζουν θεραπείας, και όχι ποινής, καθώς «κάνουν κακό μόνο στον εαυτό τους». Ο ομιλητής υπαινίσσεται την αμφισβήτηση του χαρακτηρισμού της χρήσης σαν εγκληματικής πράξης, καθώς τη θεωρεί πρ'ςξη αυτοπροσβολής: «Πρέπει...να αδειάσουμε τις φυλακές, όχι να φτιάξουμε καινούργιες. Οι εξαρτημένοι άνθρωποι, οι άρρωστοι για την κοινωνία, που δεν κάνουν κακό παρά μόνο στον εαυτό τους, δεν είναι για φυλακή, είναι για νοσοκομείο ή για προγράμματα απεξάρτησης ή για θεραπευτικά κέντρα. Στις φυλακές δεν υπάρχει ούτε γιατρός ούτε θεραπευτικά κέντρα. Μπαίνεις για μικροαδικήματα και γίνεσαι μεγαλοεγκληματίας».²¹⁰⁴

Τέλος, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ εδράζει τον λόγο του στο, διαχρονικά παρόν στη νομοθεσία, διπολικό σχήμα «θεραπεία για τον εξαρτημένο» και «αυστηρή τιμωρία για τον έμπορο». Διαχωρίζει σαφώς τον εξαρτημένο από τον έμπορο, θεωρώντας ότι οι ιδιότητες αυτές δεν μπορεί να συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο. Ο ομιλητής αναγνωρίζει τις ελλείψεις στο ζήτημα της, κατάλληλης για τους εξαρτημένους, θεραπευτικής μεταχείρισης, από την οποία αποκλείει τους εμπόρους, στους οποίους αρμόζει η αυστηρή ποινική μεταχείριση. Η δε εξασφάλιση θέσεων απεξάρτησης πρέπει να έχει το χαρακτήρα λαϊκού αιτήματος, διότι τα ναρκωτικά προβάλλονται σαν σοβαρότατο κοινωνικό πρόβλημα που αφορά όλους²¹⁰⁵. Ωστόσο, κατά τον ομιλητή, το αίτημα για θεραπεία δεν πρέπει να συγχέεται με τη μεταχείριση των εμπόρων, και να χρησιμοποιείται σαν άλλοθι για λιγότερη φυλακή: «Δεν είπαμε ότι το ζήτημα της αντιμετώπισης των εξαρτημένων χρηστών είναι αυτό που πρέπει να είναι...υπάρχουν τεράστιες ελλείψεις... Βεβαίως να κάνουμε ό,τι πρέπει να κάνουμε για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τους εξαρτημένους, να τους θεραπεύσουμε, να τους επανεντάξουμε... Αλλά, εν τω μεταξύ, η απηνής δίωξη της εμπορίας των ναρκωτικών πρέπει να συνεχίσει... Μπορούμε κάλλιστα να διεκδικούμε και να διεκδικήσουμε όλοι και να φωνάξουμε όλοι ότι πρέπει να γίνουν περισσότερα κέντρα απεξάρτησης... αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα μας οδηγεί στο να μειώσουμε τις ποινές για τους εμπόρους ναρκωτικών»²¹⁰⁶. Άλλος ομιλητής του ΛΑΟΣ υιοθετεί μια παρόμοια συλλογιστική και αναφέρει ότι η ακαταλληλότητα των δομών απεξάρτησης και των συνθηκών κράτησης δεν πρέπει να λειτουργεί σαν άλλοθι για την αποφυλάκιση κρατουμένων: «Ο ΟΚΑΝΑ της Ρόδου στεγάζεται σε ένα ερειπωμένο κτήριο...με σπασμένα τζάμια, μια εφιαλτική

²¹⁰⁴Στο ίδιο, σ. 2695.

²¹⁰⁵Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40.

²¹⁰⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 2/12/2008, σ. 2651.

κατάσταση, ένα κτήριο πραγματικά ερείπιο...εκεί λοιπόν δεν ζυγώνει περιπολικό, δεν ζυγώνει αστυνομικός...Υπάρχει κάποιος που να αμφιβάλλει ότι είναι άθλιες οι συνθήκες κράτησης; Κανείς. Εδώ λοιπόν κύριε Υπουργέ μας λέτε ουσιαστικά ότι έχουμε άθλιες συνθήκες κράτησης, άρα ας τους βγάλουμε έξω»²¹⁰⁷.

δ) Σύνοψη ευρημάτων

Εν ολίγοις, ο δημόσιος λόγος που εκφέρεται στο πλαίσιο της συζήτησης του σχεδίου νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις», αντανakλά τη σχεδόν αδιαμφισβήτητη αποδοχή της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης, επομένως και της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς. Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από ομιλητές όλων των παρατάξεων, ανεξαρτήτως της κομματικής τους προέλευσης. Συνακόλουθα, είναι ευρέως αποδεκτή η άποψη ότι ο εξαρτημένος εγκληματίας, ως ασθενής, χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης και γενικότερα επιεικέστερης ποινικής μεταχείρισης σε σχέση με τον μη εξαρτημένο εγκληματία, όπως άλλωστε προβλέπεται και από τη σχετική νομοθεσία. Η εφαρμογή όμως του νόμου, προσκρούσει σε δυσχέρειες που σχετίζονται αφενός μεν με τη δυσκολία έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης, αφετέρου δε με τη δικαστηριακή πρακτική που οδηγεί στο να χαρακτηρίζονται έμποροι, υπότροποι εξαρτημένοι μικροδιακινητές, με αποτέλεσμα να υφίσταται αυστηρές ποινικές κυρώσεις.

Η πρώτη αντίφαση, επομένως, έγκειται στο ότι η ευρέως αποδεκτή ιατρικοποιημένη θεώρηση του εξαρτημένου εγκληματία σαν πρωτίστως ασθενούς δεν συνδέεται απαραίτητως, σε πρακτικό επίπεδο, με μια εξίσου ιατρικοποιημένη μεταχείρισή του. Η δεύτερη αντίφαση συνίσταται στην τιμωρητική διάθεση που εκφράζεται από την πλειονότητα των ομιλητών, με εξαίρεση αυτούς του ΣΥΡΙΖΑ, απέναντι στους εμπόρους ναρκωτικών, ακόμα και αν αυτοί είναι εξαρτημένοι, άρα ασθενείς, βάσει της προαναφερθείσας ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης. Η άποψη που υποστηρίζει την αναγκαιότητα αυστηρής τιμωρίας των εμπόρων δεν είναι καινούργια, τουναντίον κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο και αντικατοπτρίζεται με σαφήνεια στη

²¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 2685.

νομοθεσία. Εξάλλου, ήδη από τον ν.1729/1987, συνιστά κυρίαρχο μοτίβο το διπολικό σχήμα «επιείκεια στον χρήστη» έναντι της «αυστηρότητας προς τον έμπορο».

6. Η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου

Η αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις» συντάχθηκε τον Απρίλιο του 2009. Το εν λόγω νομοσχέδιο ψηφίστηκε τον Ιούνιο του ίδιου έτους και απετέλεσε τον νόμο 3772/2009.²¹⁰⁸ Κατά το χρονικό εκείνο διάστημα κυβερνών κόμμα ήταν η Νέα Δημοκρατία και κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης το ΠΑΣΟΚ. Ήδη ο τίτλος του σχεδίου νόμου αναδεικνύει τον ένα εκ των στόχων του νομοθετήματος, που συνίσταται στην εισαγωγή μεταρρυθμίσεων στο πεδίο της θεραπευτικής μεταχείρισης χρηστών ναρκωτικών ουσιών. Η εν λόγω διατύπωση είναι ενδεικτική της κατίσχυσης της ιατρικοποίησης²¹⁰⁹ της χρήσης ναρκωτικών και της εξάρτησης.

Σχετικές με το ζήτημα των ναρκωτικών είναι διατάξεις που περιλαμβάνονται στο «Κεφάλαιο Β΄. Μέτρα για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος». Κατ' αρχάς, το άρθρο 11 προβλέπει τη σύσταση των απαιτούμενων θέσεων επιστημονικού και φυλακτικού προσωπικού για τη στελέχωση Ειδικού Θεραπευτικού Καταστήματος, που ονομάζεται «Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων» με έδρα την Κασσάνδρα Χαλκιδικής. Όπως διευκρινίζουν οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης, με τον ν.2721/1999²¹¹⁰ είχε ιδρυθεί το συγκεκριμένο Κέντρο Απεξάρτησης, για το οποίο όμως δεν είχαν έως και το 2009 συσταθεί οι απαιτούμενες για τη λειτουργία του θέσεις προσωπικού.²¹¹¹ Ως εκ τούτου, η εισαγόμενη διάταξη προβλέπει τη σύσταση των απαιτούμενων θέσεων προσωπικού για τη στελέχωση του ανωτέρω Ειδικού Θεραπευτικού Καταστήματος, προκειμένου να καταστεί δυνατή η λειτουργία του.²¹¹² Προβλέπεται, επίσης η στελέχωση ενός ακόμα «Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών

²¹⁰⁸Ν.3772/2009 «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 112/10-7-2009.

²¹⁰⁹P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4-8.

²¹¹⁰Ν.2721/1999, άρθρο 10, παράγραφος 1.

²¹¹¹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», σ. 2.

²¹¹²Στο ίδιο, σ. 2.

Κρατουμένων», του οποίου η έδρα θα καθορισθεί στο μέλλον με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης.

Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, στα ανωτέρω Κέντρα προβλέπεται η δυνατότητα εφαρμογής προγραμμάτων υποκατάστασης, αντίστοιχων με εκείνα που εφαρμόζει ο ΟΚΑΝΑ για μη κρατούμενα εξαρτημένα άτομα.²¹¹³ Κατ' αυτόν τον τρόπο, εισάγεται και στο σωφρονιστικό περιβάλλον η προσέγγιση της απεξάρτησης που βασίζεται στη λογική της «μείωσης της βλάβης»²¹¹⁴. Αναλυτικότερα, «τα προγράμματα υποκατάστασης αποσκοπούν, αφ' ενός μεν στην ελαχιστοποίηση των κινδύνων που ο χρήστης και το κοινωνικό σύνολο διατρέχουν από τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, αφ' ετέρου δε στην απεξάρτηση των χρηστών από όλες τις ναρκωτικές ουσίες συμπεριλαμβανομένων και των υποκατάστατων».²¹¹⁵ Βάσει της αιτιολογικής έκθεσης, οι στόχοι των προγραμμάτων υποκατάστασης σε σχέση με την ελαχιστοποίηση των κινδύνων από τη χρήση είναι, πρώτον, η θέσπιση κινήτρων για τη συγκράτηση του ασθενούς στο πρόγραμμα, δεύτερον, η μείωση της παράλληλης χρήσης, τρίτον, η μείωση της παραβατικότητας, τέταρτον, ο περιορισμός του ενδεχόμενου προσβολής από μολυσματικές ασθένειες και η μετάδοσή τους σε τρίτους και, τέλος, η σταθεροποίηση σε έναν κανονικό τρόπο ζωής που θα συνοδεύεται από βελτίωση των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων, καθώς και από ενδιαφέρον για εκπαίδευση ή κατάρτιση, με σκοπό την επαγγελματική αποκατάσταση. Παράλληλα, οι στόχοι των προγραμμάτων υποκατάστασης σε σχέση με την απεξάρτηση είναι, πρώτον, η αποχή από τη χρήση οπιοειδών, δεύτερον, η αποχή από τη χρήση άλλων ναρκωτικών, τρίτον, η αποχή από την κατάχρηση αλκοόλ και, τέλος, η μείωση της παραβατικότητας και η διασφάλιση της υγείας. Ως εκ τούτου, η απεξάρτηση με τη μέθοδο της υποκατάστασης εκλαμβάνεται και σαν επιλογή άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής²¹¹⁶, λόγω της ειδικοπροληπτικής λειτουργίας που της αποδίδεται, η οποία συνίσταται στην αποχή του εξαρτημένου ατόμου από την παραβατικότητα και την επάνοδό του σε ένα σύννομο και κοινωνικά αποδεκτό τρόπο ζωής.

²¹¹³Στο ίδιο, σ. 2.

²¹¹⁴Πρόκειται για ένα συγκερασμό παρεμβάσεων, προγραμμάτων και πολιτικών, με στόχο τον περιορισμό των επιβλαβών συνεπειών της εξάρτησης στα άτομα και την κοινότητα. Θεωρείται μια πιο ρεαλιστική προσέγγιση για την αντιμετώπιση της εξάρτησης, στο EMCDDA, «Harm reduction topics page-Overview»,ό.π.

²¹¹⁵Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 2.

²¹¹⁶Για τη λειτουργία των φορέων του παραποινικού τομέα, στο Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

Στη συνέχεια, το άρθρο 12 του σχεδίου νόμου προβλέπει την αύξηση των υφιστάμενων θέσεων προσωπικού, προκειμένου να καταστεί δυνατή η λειτουργία των προαναφερθέντων «Κέντρων Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατούμενων», συνολικής δυναμικότητας πεντακοσίων ατόμων.²¹¹⁷ Με το άρθρο 13 εντάσσεται στο Εθνικό Σύστημα Υγείας η παροχή των ιατρικών υπηρεσιών, η οποία πραγματοποιείται στα Ειδικά Θεραπευτικά Καταστήματα του Υπουργείου Δικαιοσύνης.²¹¹⁸ Η ρύθμιση αυτή επίσης αντανakλά την ενίσχυση του ιατρικού προτύπου σε σχέση με τη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου.

Ιδιαίτερως σημαντική προς την κατεύθυνση της διάκρισης²¹¹⁹ του χρήστη, εξαρτημένου ή μη, από τον έμπορο, είναι η πρώτη παράγραφος του άρθρου 15, με την οποία «επανακαθορίζεται σε περισσότερο εύλογα όρια η ελάχιστη ποσότητα κάνναβης, που τεκμαίρεται, μαχητώς, ότι ο κατέχων αυτή την προορίζει για προσωπική χρήση»²¹²⁰. Αναπροσαρμόζεται, επομένως, το όριο της ποσότητας ναρκωτικής ουσίας που μπορεί να δικαιολογήσει αποκλειστικά ατομική ανάγκη του χρήστη, ως εξής: «Ειδικά για τις ναρκωτικές ουσίες της ηρωίνης, κοκαΐνης και κατεργασμένης και ακατέργαστης κάνναβης, θεωρείται, εκτός αν το δικαστήριο κρίνει άλλως, ότι καλύπτει τις ανάγκες ενός χρήστη, έστω και εξαρτημένου, όταν το όριο της κατασχεθείσας ποσότητας κάθε επιμέρους ναρκωτικής ουσίας, ανεξαρτήτως καθαρότητας, δεν υπερβαίνει το μικτό με την άμεση συσκευασία βάρος του ενός και ημίσεος γραμμαρίου ηρωίνης ή κοκαΐνης, των πενήντα γραμμαρίων ακατέργαστης κάνναβης και των πέντε γραμμαρίων κατεργασμένης κάνναβης».²¹²¹ Η μεταβολή, επομένως, που προτείνεται σε σχέση με την προγενέστερη ρύθμιση του Ν.3727/2008, έγκειται στο ότι αυξάνεται η ποσότητα που δικαιολογεί την ατομική χρήση, για την ακατέργαστη κάνναβη σε πενήντα γραμμάρια, αντί είκοσι, και για την κατεργασμένη κάνναβη σε πέντε γραμμάρια, αντί δύομισι.²¹²² Για άλλες ναρκωτικές ουσίες, το σχέδιο νόμου προβλέπει ότι το όριο της ελάχιστης ποσότητας που καλύπτει τις ανάγκες ενός χρήστη, έστω και εξαρτημένου, για ορισμένο χρόνο, μπορεί να καθορίζεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Υγείας και Δικαιοσύνης.

²¹¹⁷Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 2.

²¹¹⁸Στο ίδιο, σ. 2.

²¹¹⁹Η διάκριση του χρήστη από τον έμπορο συνιστά διαχρονική επιδίωξη του νομοθέτη, ήδη από την ψήφιση του ν.1729/1987, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

²¹²⁰Αιτιολογική έκθεση, ό.π., σ. 2.

²¹²¹Ν.3772/2009, άρθρο 15.

²¹²²Ν.3727/2008, άρθρο 15.

Τέλος, με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου 15 του σχεδίου νόμου, προτείνεται μια λιγότερο αυστηρή μεταχείριση σε επίπεδο έκτισης ποινής για τους καταδικασμένους υπό επιβαρυντικές περιστάσεις, καθώς αναπροσαρμόζονται τα χρονικά όρια της υφ' όρο απόλυσης για τη συγκεκριμένη κατηγορία κρατουμένων, χωρίς πάντως να εξομοιώνονται, λόγω της βαρύτητας του εγκλήματος για το οποίο έχουν καταδικαστεί, με αυτά των λοιπών κρατουμένων. Συγκεκριμένα, το άρθρο 40 του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά, αντικαθίσταται ως εξής: «Όσοι καταδικάζονται σε ποινή κάθειρξης για παράβαση του παρόντος Κεφαλαίου, υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23Α του παρόντος, μπορούν να απολυθούν, υπό τον όρο της ανάκλησης, εφόσον έχουν εκτίσει προκειμένου για πρόσκαιρη κάθειρξη τα τρία πέμπτα της ποινής τους και προκειμένου για ισόβια κάθειρξη τουλάχιστον είκοσι δύο έτη».²¹²³ Σύμφωνα με τους συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης, η ρύθμιση αυτή προτείνεται «στο πλαίσιο της πλέον ανθρώπινης προσέγγισης του σωφρονιστικού συστήματος και του διαρκούς στόχου αυτού για επανένταξη στην κοινωνία όλων των κατηγοριών των κρατουμένων»²¹²⁴. Σημειώνεται, δε, ότι με το άρθρο 18 του ν. 3727/2008 οι κρατούμενοι για παράβαση του νόμου 3459/2006 χωρίς επιβαρυντικές περιστάσεις εξομοιώθηκαν με τους λοιπούς κρατούμενους ως προς τις προϋποθέσεις της υφ' όρο απόλυσης και της λήψης τακτικών αδειών, επομένως κρίθηκε σωστό να εισαχθεί μια αντίστοιχη ρύθμιση και για τους καταδικασμένους υπό επιβαρυντικές περιστάσεις.²¹²⁵ Εν τέλει, η εν λόγω παράγραφος αποσύρθηκε, κατόπιν αντιδράσεων, κάτι που αναδεικνύει την αυστηρότητα²¹²⁶ και την τιμωρητικότητα που διαχρονικά συνδέεται με τη μεταχείριση των εμπόρων ναρκωτικών.

α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής

Το σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις» συζητήθηκε επί της αρχής στις 23 Ιουνίου 2009, ενώ την επόμενη ημέρα, 24 Ιουνίου 2009 έλαβε χώρα η συζήτηση επί των άρθρων του σχεδίου νόμου. Γενικώς,

²¹²³ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», ό.π., σ. 20.

²¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 2-3.

²¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 2.

²¹²⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

το σχέδιο νόμου αντανακλά την κατίσχυση της ιατρικοποιημένης²¹²⁷ θεώρησης της χρήσης ναρκωτικών και της εξάρτησης. Ως εκ τούτου, ο εξαρτημένος εγκληματίας σημασιοδοτείται ως, πρωτίστως, ασθενής, που ως εκ τούτου χρήζει μάλλον θεραπευτικής, παρά ποινικής μεταχείρισης. Προς την κατεύθυνση αυτή, προτείνονται διατάξεις περί της υπαγωγής των ειδικών θεραπευτικών καταστημάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης στο Εθνικό Σύστημα Υγείας και περί της προώθησης της ενεργοποίησης της λειτουργίας των Κέντρων Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων. Η θεώρηση αυτή κυριαρχεί, αντιστοίχως, και στον δημόσιο λόγο, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι τη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς φαίνεται πως ενστερνίζονται πολιτικοί ανεξαρτήτως της κομματικής τους ταυτότητας.

Ενδεικτικά, ο Εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας επισημαίνει ότι «το κεφάλαιο 2...είναι ένα κεφάλαιο πολύ σημαντικό. Αναφέρεται στα μέτρα για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος. Μιλούμε για την ίδρυση κέντρων απεξάρτησης. Είναι πάρα πολύ σωστό...το άρθρο 13 μιλάει για την ένταξη των Ειδικών Θεραπευτικών Καταστημάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης στο ΕΣΥ, κάτι το οποίο οφείλαμε να το έχουμε κάνει πιο νωρίς...καθώς επίσης και τη δυνατότητα μεταφοράς κάποιων κρατουμένων που δεν μπορούν να καλυφθούν από τα Ειδικά Θεραπευτικά Καταστήματα του Υπουργείου Δικαιοσύνης στα υπόλοιπα νοσοκομεία του ΕΣΥ».²¹²⁸ Γενικώς, οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, αξιοποιούν τον σχολιασμό των σχετικών διατάξεων προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας μιας εικόνας της κυβέρνησης που χαρακτηρίζεται από προοδευτισμό και ανθρωπιστική διάθεση, η οποία αποδεικνύεται από τη μέριμνα για την απεξάρτηση του εξαρτημένου εγκληματία.

Ήδη, εξάλλου, από τη δεκαετία του 1980 και την ψήφιση του ν.1729/1987, ένα χαρακτηριστικό του δημόσιου λόγου για τα ναρκωτικά συνίσταται στο ότι η θεραπευτική μεταχείριση σημασιοδοτείται σαν ένδειξη εκσυγχρονισμού, σε αντιδιαστολή με την ποινική μεταχείριση, που συνδέεται με την οπισθοδρόμηση. Όπως επισημαίνει η Τσίλη, «ο κυρίαρχος λόγος...που ορίζεται ως προοδευτικός, αναφέρεται στη μη τιμωρία του τοξικομανή-θύματος και στην αντικατάσταση του σωφρονιστικού προτύπου από ένα πρότυπο ιατρικό-σωφρονιστικό».²¹²⁹ Ενώ μάλιστα η φυλακή

²¹²⁷P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4-8.

²¹²⁸Πρακτικά Βουλής. IB' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2009, Συνεδρίαση Ζ', 24/6/2009 (πρώι), σ. 550.

²¹²⁹Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 242.

«παρουσιάζεται ως αναχρονιστική και απάνθρωπη, το θεραπευτικό κατάστημα παρουσιάζεται σαν προοδευτικός θεσμός, δηλαδή σαν θετικό πρότυπο σε σύγκριση με το αντίθετό του, τη φυλακή».²¹³⁰ Χαρακτηριστική είναι η σχετική τοποθέτηση ομιλήτριας της Νέας Δημοκρατίας, που σημειώνει ότι «το νομοσχέδιο που συζητάμε σήμερα αποδεικνύει έμπρακτα τη μέριμνα της Κυβέρνησης σε ό,τι αφορά...το μέλλον...των τοξικομανών κρατουμένων».²¹³¹ Η ομιλήτρια τονίζει επίσης ότι «το νομοσχέδιο...έχει ξεκάθαρες, μεγάλες κοινωνικές προεκτάσεις...η λειτουργία των κέντρων απεξάρτησης στις φυλακές...είναι αναγκαία για ένα κράτος που θέλει να λογίζεται πως είναι σύγχρονο και προοδευτικό».²¹³²

Μολαταύτα, ο δημόσιος λόγος αναδεικνύει το ότι η φαινομενικά απλούστατη διαπίστωση της αναγκαιότητας θεραπευτικής, πρωτίστως, μεταχείρισης του εξαρτημένου, άρα χαρακτηριζόμενου ως ασθενούς, εγκληματία δεν αντιστοιχεί σε μια εξίσου δεδομένη και ανεμπόδιστη εφαρμογή των νομοθετικών προβλέψεων. Επισημαίνονται, αντιθέτως, σημαντικές δυσχέρειες, οι οποίες συνίσταται κυρίως στις ελλείψεις σε επίπεδο χρηματοδότησης και στη βραδύτητα υλοποίησης της απαραίτητης υποδομής, που θα επιτρέψει εν τέλει τη θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων κρατουμένων. Η αντίφαση που αναδύεται ως προς το ζήτημα της ιατροκοιτημένης θεώρησης της εξάρτησης έγκειται στο ότι η, προβλεπόμενη από τον νόμο, θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου φαίνεται πως είναι αποδεκτή και αξιολογείται ως αναγκαία από το σύνολο των ομιλητών, οι διαπιστώσεις όμως περί της εφαρμογής της στην πράξη καταδεικνύουν ότι, παρά τη διακηρυσσόμενη έμφαση του νομοθέτη στη θεραπεία, αυτή εν τέλει δεν αποτελεί προτεραιότητα της πολιτείας.

Είναι, δε, χαρακτηριστικό ότι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος παραδέχονται ότι ο νόμος χωλαίνει στο επίπεδο της εφαρμογής του, επιρρίπτοντας πάντως την ευθύνη στην προηγούμενη κυβέρνηση για τη μη υλοποίηση των αναγκαίων έργων. Αναδεικνύεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η εικόνα ενός κυβερνώντος κόμματος του οποίου τα μέλη κινητοποιούνται και δρουν υπεύθυνα με στόχο την εφαρμογή της νομοθεσίας, σε αντιδιαστολή με το πρώην κυβερνών κόμμα και νυν κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, τα μέλη του οποίου παρουσιάζονται σαν αναβλητικά, ανεύθυνα και αδρανή. Ενδεικτικά, ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι

²¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 241.

²¹³¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 565.

²¹³² Πρακτικά Βουλής. ΙΒ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2009, Συνεδρίαση ΣΤ', 23/6/2009, σ. 458.

«παρ' όλο που στην Ελλάδα δεν πάσχουμε από έλλειψη νόμων -με την εφαρμογή κυρίως έχουμε πρόβλημα- το παρόν νομοσχέδιο αποδεικνύει την πρόθεση της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης να προωθήσει λύσεις σε θέματα που χρονίζουν, αναλαμβάνοντας και την πολιτική ευθύνη».²¹³³ Ο ίδιος ομιλητής επικροτεί την ένταξη των ειδικών θεραπευτικών καταστημάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης στο Εθνικό Σύστημα Υγείας, παρατηρώντας ότι έπρεπε να είχε γίνει προ πολλού, και αναγνωρίζει την αναγκαιότητα στελέχωσης των καταστημάτων με προσωπικό του ΕΣΥ, με στόχο την εύρυθμη λειτουργία τους: «να μπορέσουν αυτά τα Ειδικά Θεραπευτικά Καταστήματα που ήταν του Υπουργείου Δικαιοσύνης και τώρα μεταφέρονται στο ΕΣΥ να καλυφθούν τόσο από γιατρούς όσο και από το υπόλοιπο προσωπικό και να μην έχουμε τα ίδια προβλήματα που είχαμε ως τώρα»²¹³⁴.

Παρομοίως, ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας εγκωμιάζει τη δραστηριοποίηση της κυβέρνησης προς την κατεύθυνση της άμεσης εφαρμογής της νομοθεσίας, την οποία αντιπαραβάλλει στην κωλυσιεργία προηγούμενων κυβερνήσεων και την αξιοποιεί σαν απόδειξη της συναίσθησης της ευθύνης που έχει η κυβέρνηση απέναντι στους πολίτες: «το Κέντρο της Κασσάνδρας έχει ιδρυθεί με νόμο του 1999, χωρίς, όμως αυτός να έχει λειτουργήσει, καθώς δεν είχαν συσταθεί οι αναγκαίες θέσεις του προσωπικού. Με το παρόν σχέδιο νόμου αυτό αλλάζει».²¹³⁵ Η ομιλήτρια λοιδορεί, αντιθέτως, την αντιπολίτευση για δημαγωγία, έλλειψη αισθήματος ευθύνης και απλή επιθυμία συγκυριακής πολιτικής εκμετάλλευσης του ζητήματος: «Παρά την ανευθυνότητα, τον καιροσκοπισμό και το λαϊκισμό με τον οποίο αντιμετωπίζει τα θέματα η Αντιπολίτευση, η Κυβέρνηση δεν προτίθεται να αφήνει προβλήματα να διαιωνίζονται».²¹³⁶

Αντιστοίχως, κριτική στην κυβέρνηση ασκούν οι ομιλητές της αντιπολίτευσης. Τα αρνητικά σχόλια των ομιλητών επικεντρώνονται ιδίως στη βραδύτητα και την αμέλεια αναφορικά με την περάτωση έργων που επιτρέπουν την υλοποίηση της θεραπευτικής μεταχείρισης, που εκλαμβάνεται, έτσι, σαν προτεραιότητα μόνο σε επίπεδο νομοθετικής πρόβλεψης, αλλά όχι στην πράξη. Η κυβέρνηση εγκαλείται εμμέσως πως επικεντρώνεται στην καλλιέργεια εντυπώσεων και όχι στην παραγωγή έργου. Ενδεικτικά, η εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ ασκεί κριτική στην κυβέρνηση, κατηγορώντας

²¹³³ Στο ίδιο, σ. 448.

²¹³⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 550.

²¹³⁵ Στο ίδιο, σ. 565.

²¹³⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 458.

τη για βραδύτητα στο πεδίο της υλοποίησης των έργων που απαιτούνται ώστε να καταστεί εφικτή η, προβλεπόμενη από τον νόμο, θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων κρατουμένων. Ο λόγος της ομιλήτριας αναδεικνύει το στοιχείο της αντίφασης, που συνίσταται στο ότι, σε αντιδιαστολή με την έμφαση που αποδίδει ο νομοθέτης στην απεξάρτηση, η τελευταία δεν εκλαμβάνεται σαν προτεραιότητα σε επίπεδο πρακτικής: «Έπρεπε να περάσουν πέντε ολόκληρα χρόνια για να θυμηθείτε το Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών στη Χαλκιδική. Ένα έργο το οποίο εμείς το 2004 σας το παραδώσαμε...καταφέρατε να περάσουν πέντε ολόκληρα χρόνια και να μην έχει μπει ακόμα σε λειτουργία».²¹³⁷ Παράλληλα, η εισηγήτρια της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης υποστηρίζει ότι η θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων εγκληματιών έχει χαρακτήρα ευχολογίου, καθώς αυτό που επιφυλάσσεται στους εξαρτημένους δράστες είναι εν τέλει ποινική μεταχείριση.

Η ομιλήτρια, ενστερνιζόμενη το πνεύμα της νομοθεσίας, ενστερνίζεται το δίπολο «επιείκεια για τον χρήστη», τον οποίο χαρακτηρίζει θύμα, και «αυστηρότητα για τον έμπορο», τον οποίο θεωρεί άκρως επικίνδυνο και ειδική εγκληματία.²¹³⁸ Κατά την εισηγήτρια, σε αντιδιαστολή με τις διακηρύξεις της κυβέρνησης, η μέριμνα της πολιτείας δεν στρέφεται στους πιο ευάλωτους, διότι η πραγματικότητα αναδεικνύει το παράδοξο του να αντιμετωπίζονται πιο ήπια οι έμποροι, ενώ τα θύματά τους, πιο αυστηρά: «Τόσοι και τόσοι κρατούνται σήμερα στις φυλακές -γιατί ως εξαρτημένοι χρήστες ναρκωτικών συνελήφθησαν να πωλούν ναρκωτικά σε άλλους χρήστες, ενεργώντας δηλαδή σαν βαποράκια των μεγαλεμπόρων. Μία ρύθμιση γι' αυτούς τους κρατούμενους δεν μπορέσατε να σκεφθείτε μέχρι τώρα; Δίνετε στον κάθε μεγαλοκακοποιό...την ευκαιρία να αποφυλακιστεί με σκανδαλώδεις ευνοϊκούς όρους, για να συνεχίσει τη δράση του, αλλά δεν έχετε καμία σκέψη και καμία πρόβλεψη για τα θύματα του καθενός από αυτούς. Καμία δυνατότητα οι χρήστες ναρκωτικών να αποφυλακιστούν με τον όρο παρακολούθησης εγκεκριμένων προγραμμάτων απεξάρτησης».²¹³⁹

Άλλος ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης κατηγορεί την κυβέρνηση για έλλειψη σαφήνειας και διαφάνειας αναφορικά με το ζήτημα της ίδρυσης νέου κέντρου απεξάρτησης. Κάτι τέτοιο φέρεται να δημιουργεί δυσπιστία έναντι των κυβερνητικών

²¹³⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρώι), σ. 551.

²¹³⁸ Συνιστά διαχρονικό μοτίβο η θεώρηση του εμπόρου ναρκωτικών σαν αποδιοπομπαίου τράγου, υπεύθυνου για τα ειδικότερα εγκλήματα, βλ. Φ.Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 210.

²¹³⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 449.

προθέσεων και υπόνοιες για την ενδεχόμενη επιδίωξη πολιτικού οφέλους από την ίδρυση του νέου κέντρου σαν «εξυπηρέτηση» προς τους εκλογείς μιας συγκεκριμένης περιοχής, τη στιγμή που οι σχετικές ανάγκες είναι γενικευμένες: «ιδρύετε ένα κέντρο απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, χωρίς να λέτε το πού, το πότε, με ποιες διαδικασίες, θα το ιδρύσετε...από τη στιγμή που οι έγκλειστοι των φυλακών εξαιτίας των ναρκωτικών είναι, δυστυχώς, ένας πολύ μεγάλος αριθμός, θα έπρεπε ενδεχομένως το νομικό πλαίσιο που δημιουργείτε εδώ να προβλέπει την ίδρυση σε όσα μέρη χρειάζεται κέντρων απεξάρτησης. Αυτό είναι το ζητούμενο και όχι να δημιουργήσουμε ένα, για να κάνουμε ένα ρουσφέτι ενδεχομένως σε μία περιοχή ή περιφέρεια που υπάρχει έντονο πρόβλημα».²¹⁴⁰

Εν αντιθέσει με τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, που προβάλλουν την ενεργοποίηση της λειτουργίας του ΚΑΤΚ σαν κυβερνητικό επίτευγμα και σαν ενδεδειγμένη λύση στο πρόβλημα της ανεπαρκούς εφαρμογής της προβλεπόμενης θεραπευτικής μεταχείρισης των εξαρτημένων κρατουμένων, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ αμφισβητεί το ότι η έναρξη της λειτουργίας του κέντρου θα δώσει λύση στο σχετικό πρόβλημα. Παρόλο που επικροτεί τη θεραπευτική μεταχείριση, ο ομιλητής υποστηρίζει πως σημασία δεν έχουν οι διακηρύξεις ή η πρόσληψη προσωπικού, αλλά το πώς θα αξιοποιηθεί το προσωπικό αυτό και πώς θα εφαρμοστεί ο νόμος. Υπονοεί, δε, ότι το ζήτημα δεν έχει αντιμετωπιστεί με τη δέουσα προσοχή, καθώς οι πόροι δεν αξιοποιούνται οργανωμένα και ορθολογικά, κάτι που αναδεικνύει το ότι η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου δεν συνιστά πραγματική προτεραιότητα της κυβέρνησης: «Εμείς να ψηφίσουμε την ίδρυση του κέντρου απεξάρτησης. Έχει καμία σημασία; Φτιάξαμε τώρα τίποτα επειδή βάλαμε ένα άρθρο που λέμε ότι ιδρύουμε ένα κέντρο απεξάρτησης;...Το βασικό ζήτημα με το θέμα του προσωπικού είναι κυρίως πώς γίνεται η διαχείριση αυτού του προσωπικού... Δεν είναι ότι λείπει το προσωπικό, λείπει η ορθή του διαχείριση».²¹⁴¹

Ένα ακόμα μοτίβο που αναδύεται μέσα από τον δημόσιο λόγο έγκειται στη διάσταση μεταξύ του διακηρυγμένου στόχου της λειτουργίας της φυλακής και της πραγματικής λειτουργίας της. Γενικώς οι ομιλητές της αντιπολίτευσης αναδεικνύουν την αποτυχία της φυλακής να αναμορφώσει τους εγκλείστους και να τους επαναφέρει, σωφρονισμένους, στην κοινωνία.²¹⁴² Η φυλακή εκλαμβάνεται σαν τόπος περιορισμού

²¹⁴⁰Στο ίδιο, σ. 463.

²¹⁴¹Στο ίδιο, σ. 455.

²¹⁴²Α.Χαίδου (2018), ό.π., σ. 73.

των εγκληματιών ώστε να κρατηθούν σε απόσταση από το κοινωνικό σύνολο,²¹⁴³ αλλά και σαν τόπος παραβίασης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και, εν τέλει, «σχολείο εγκληματικότητας». Ο λόγος των ομιλητών της αντιπολίτευσης αναδεικνύει το χάσμα μεταξύ των ιδιαίτερων αναγκών των εξαρτημένων κρατουμένων και της μεταχείρισης που υφίστανται στην πράξη.

Οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικρίνουν, επίσης, την κυβέρνηση για έλλειψη μακρόπνοου σχεδιασμού σε επίπεδο σωφρονιστικής πολιτικής και για τη λήψη αποσπασματικών, *ad hoc*, μέτρων που δεν συμβάλλουν εν τέλει στη διευθέτηση του προβλήματος. Ομοίως με τη θεραπευτική μεταχείριση, η σωφρονιστική μέριμνα εκλαμβάνεται σαν κυβερνητική προτεραιότητα μόνο σε επίπεδο διακηρύξεων, ενώ σε επίπεδο πρακτικής οι εξαρτημένοι κρατούμενοι έχουν εγκαταλειφθεί, ενταγμένοι σε έναν φαύλο κύκλο εξάρτησης και εγκληματικότητας. Οι ομιλητές της αντιπολίτευσης καυτηριάζουν την ανεπάρκεια σε επίπεδο χρηματοδότησης και υποδομής, που δεν επιτρέπει στους εξαρτημένους, χαρακτηριζόμενους ως ασθενείς, να λάβουν την περίθαλψη που έχουν ανάγκη. Η σχετική χρηματοδότηση, ιδίως, είτε απουσιάζει είτε οι πόροι δεν αξιοποιούνται οργανωμένα και ορθολογικά. Οι εξαρτημένοι κρατούμενοι παρουσιάζονται εγκλωβισμένοι σε ένα σωφρονιστικό περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από συνθήκες τόσο κακές, που χαρακτηρίζονται «τριτοκοσμικές» και «μεσαιωνικές», και που κάθε άλλο παρά καθιστούν εφικτό τον σωφρονισμό. Η ακαταλληλότητα των συνθηκών επιτείνεται ιδίως δεδομένης της ιδιαίτερης κατάστασης, της εξάρτησης, στην οποία έχουν περιέλθει οι κρατούμενοι.

Ενδεικτικά, στην ανεπάρκεια ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των κρατουμένων, η οποία επιτείνεται εξαιτίας της έλλειψης προσωπικού, αναφέρεται η εισηγήτρια της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, η οποία παράλληλα κατηγορεί την κυβέρνηση για αποκόμιση πολιτικού οφέλους από την υλοποίηση μιας πρότασης του ΠΑΣΟΚ: «Στο άρθρο 13 θέλω να τονίσω ότι η ένταξη των Ειδικών Θεραπευτικών Καταστημάτων του Υπουργείου Δικαιοσύνης στο ΕΣΥ αποτελούσε πάγιο αίτημα του ΠΑΣΟΚ. Θα πρέπει όμως παράλληλα με τη μετακύλιση των ευθυνών από Υπουργείο σε Υπουργείο να προβείτε σε μια ριζική αναβάθμιση των υπηρεσιών, στην ουσιαστική διεύρυνση και συμπλήρωση των υποδομών τους που βρίσκονται σε άθλια, σε τριτοκοσμική κατάσταση θα έλεγα, και βεβαίως στην αναγκαιότητα να προσλάβετε επιστημονικό

²¹⁴³Πρόκειται για τη λεγόμενη αποστράγγιση ισχύος, που συνίσταται στην αποδυνάμωση των εγκλείστων με τη μη παραγωγική συμμετοχή τους στο κοινωνικό σύνολο, στο ίδιο, σ. 73.

προσωπικό, κυρίως γιατρούς και νοσηλευτικό προσωπικό, που θα επανδρώσει τα κέντρα αυτά».²¹⁴⁴

Παρομοίως, ομιλητής του ΠΑΣΟΚ, υποστηρίζει ότι οι διακηρύξεις και η νομοθέτηση δεν επαρκούν για τη βελτίωση της κατάστασης, αλλά απαιτούνται έργα υποδομής και πρόσληψη ειδικευμένου προσωπικού, ώστε να μπορέσει να αποτελέσει η φυλακή τόπο σωφρονισμού: «όσες ιδρύσεις κέντρων απεξάρτησης κρατουμένων τοξικομανών μέσα στις φυλακές και όσες εντάξεις θεραπευτηρίων των φυλακών στο ΕΣΥ και να προχωρούμε...όταν δεν υπάρχουν οι σωστές και σύγχρονες υποδομές στέγασης τα νομοθετικά αυτά πλαίσια θα υπολειμθούν. Πιστεύω ότι όλοι μας έχουμε επισκεφθεί φυλακές...Οι τριτοκοσμικές φυλακές με ανεκπαίδευτο προσωπικό δεν είναι τόπος σωφρονισμού».²¹⁴⁵ Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται, παρομοίως, στη διάσταση μεταξύ των προβλέψεων του Σωφρονιστικού Κώδικα και της εφαρμογής τους στην πράξη: «δεν θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι σε κάποια καταστήματα οι συνθήκες είναι σχεδόν μεσαιωνικές. Αυτό είναι διπλά τραγικό, αν σκεφθεί κανείς ότι το 1999 ψηφίστηκε στη χώρα μας κατά γενική ομολογία μία από τις πλέον σύγχρονες σωφρονιστικές νομοθεσίες που υπάρχουν σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτό σημαίνει ότι σημαντικοί για τη βελτίωση του σωφρονιστικού μας συστήματος νόμοι παραμένουν ανενεργοί».²¹⁴⁶

Ομιλητής της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης επίσης αναφέρεται στην ανεπάρκεια της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και των συνθηκών υγιεινής που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές. Η κατάσταση αυτή όχι μόνο δεν προάγει τον σωφρονισμό, αλλά εκθέτει διεθνώς τη χώρα. Η επιθυμία αποφυγής της δυσφήμισης της χώρας συνιστά άλλωστε ένα διαχρονικό χαρακτηριστικό²¹⁴⁷ του δημόσιου λόγου στην Ελλάδα: «Οι θάλαμοι των κρατουμένων, όπως και οι τουαλέτες από πλευράς υγιεινής κρίνονται επιεικώς απαράδεκτες...ο υπερπληθυσμός κάνει την κατάσταση ανυπόφορη...Η έκθεση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του 2007...όσον αφορά την πρόσβαση των κρατουμένων σε υπηρεσίες υγείας και την ποιότητα της παρεχόμενης υγειονομικής περίθαλψης, ήταν κόλαφος για τη χώρα μας. Φοβάμαι ότι η κατάσταση από τότε μέχρι σήμερα, δεν έχει σε τίποτα διορθωθεί».²¹⁴⁸

²¹⁴⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 552.

²¹⁴⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 461.

²¹⁴⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 559.

²¹⁴⁷J.G.Tsiganou (2003), ό.π.,σ. 150.

²¹⁴⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 560.

Ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ θεωρεί τη φυλακή χώρο απάνθρωπης μεταχείρισης και αχρήστευσης των κρατουμένων, αναφέρεται δε στην αδυναμία της να επιτελέσει τον διακηρυγμένο στόχο της λειτουργίας της, καθώς και στον διεθνή διασυρμό της χώρας, εξαιτίας των κακών συνθηκών κράτησης: «η Κομισιόν, θα διενεργήσει σύντομα έρευνα στη χώρα μας, σχετικά με την κατάσταση των φυλακών...και η κίνηση πολιτών καταγγέλλει συχνά την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Γενικά στόχος μιας ευνομούμενης πολιτείας δεν μπορεί να είναι η ηθική και η σωματική εξόντωση των ανθρώπων, που σε κάποια στιγμή της ζωής τους παραβίασαν τους νόμους. Για να είναι εφικτή η μεταμέλεια και ο σωφρονισμός των έγκλειστων πρέπει οι συνθήκες κράτησής τους να είναι αξιοπρεπείς και η διαβίωση και η αντιμετώπισή τους μέσα στις φυλακές, ανθρώπινη».²¹⁴⁹

Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ αναδεικνύει μια εικόνα της φυλακής που, ελλείπει υποδομής και γενικότερης σωφρονιστικής μέριμνας, λειτουργεί σαν σχολείο εγκληματικότητας, δημιουργώντας, αναπόδραστα, ένα φαύλο κύκλο υποτροπής: «έχουμε ένα σωφρονιστικό σύστημα που δεν βγάζει από τη φυλακή ανθρώπους αναμορφωμένους, γιατί αυτοί χρειάζονται μόρφωση, χρειάζονται ψυχαγωγία, χρειάζονται εργασία μέσα στη φυλακή, χρειάζονται στήριξη ψυχολογική. Είναι πράγματα, τα οποία δεν υπάρχουν και βγαίνουν χειρότεροι απ' ό,τι μπήκαν».²¹⁵⁰ Παρομοίως, η Ειδική Αγορήτρια του ΣΥΡΙΖΑ εγκαλεί την κυβέρνηση για έλλειψη μακρόπνοου σχεδιασμού και ουσιαστικής μέριμνας για το μέλλον των κρατουμένων. Υποστηρίζει ότι η φυλακή λειτουργεί σαν χώρος αχρήστευσης, αδυνατώντας να επιτύχει κάτι πέραν της απομάκρυνσης των καταδίκων²¹⁵¹ από το κοινωνικό σύνολο: «όταν οι φυλακές αποτελούν για την ελληνική Κυβέρνηση απλά αποθήκες ψυχών, για την απομόνωση των κρατουμένων από την κοινωνία χωρίς καμία δομή και καμία βούληση για επανένταξη αυτών των ανθρώπων, αποσπασματικές ρυθμίσεις δεν μπορούν να φέρουν ούτε καν ανακούφιση».²¹⁵²

Ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ αναφέρεται επίσης στην αδυναμία της φυλακής να σωφρονίσει και να συμβάλει στην επίτευξη του στόχου της ειδικής πρόληψης. Ο ομιλητής αποδίδει την αποτυχία αυτή της φυλακής στην απουσία σαφούς

²¹⁴⁹Στο ίδιο, σ. 560.

²¹⁵⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 471.

²¹⁵¹Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 73.

²¹⁵²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 453.

κυβερνητικής φιλοσοφίας αναφορικά με τη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος: «βρίσκεστε σε πολύ μεγάλη σύγχυση ως προς τη φιλοσοφία σας για το σωφρονιστικό σύστημα. Τι είναι εκείνο το οποίο πρέπει να κάνει το σωφρονιστικό σύστημα; Πρέπει να κάνει απλά πράγματα. Πρέπει να κοιτάζει, ανθρώπους που είναι παραβατικοί, να τους εντάξει σε μία διαδικασία μη παραβατικότητας...Καθίστε, λοιπόν, να σκεφθείτε προς αυτήν την κατεύθυνση τι είναι αυτό που πρέπει να γίνει...πώς μέσα στις φυλακές θα υπάρξει σωφρονισμός αντί να υπάρχει περαιτέρω εγκληματικότητα».²¹⁵³

Πέραν, όμως, των γενικών κακών συνθηκών διαβίωσης, που αξιολογούνται ως ακατάλληλες για τη μεταχείριση των εξαρτημένων, επομένως ασθενών, κρατουμένων, επισημαίνεται ότι υφίσταται ένα ακόμα πιο σοβαρό πρόβλημα, που επιτείνεται από την αδυναμία της πολιτείας να εφαρμόσει τη σχετική νομοθεσία και να τους εξασφαλίσει τη θεραπευτική μεταχείριση που έχουν ανάγκη. Το πρόβλημα αυτό συνίσταται στη διάδοση της χρήσης ναρκωτικών ουσιών μέσα στις φυλακές, κάτι που γίνεται παραδεκτό από ομιλητές όλων των κομμάτων. Ως εκ τούτου, οι εξαρτημένοι κρατούμενοι «εγκλωβίζονται» σε ένα περιβάλλον στο οποίο έχουν πρόσβαση στις ουσίες από τις οποίες, υποτιθέμενα, πρέπει να απεξαρτηθούν και με τις οποίες η εμπλοκή τους οδήγησε, εν πολλοίς, στη φυλακή. Την κατάσταση δυσχεραίνει έτι περαιτέρω η δικαστηριακή πρακτική, που συντελεί στην υπερφόρτωση των φυλακών με άτομα που είναι εξαρτημένα, δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο υποτροπής, τόσο στο επίπεδο της εξάρτησης ως ασθένειας, όσο και στο επίπεδο της εγκληματικής δραστηριότητας.

Ενδεικτικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης προβαίνει στην παραδοχή της διάδοσης των ναρκωτικών στον χώρο των φυλακών και υπαινίσσεται την ύπαρξη κρουσμάτων διαφθοράς στους υπαλλήλους των σωφρονιστικών καταστημάτων, οι οποίοι επιτρέπουν την είσοδο των ναρκωτικών στη φυλακή. Ο Υπουργός προβάλλει την ανάληψη δράσης εκ μέρους της πολιτείας για την αντιμετώπιση του προβλήματος και σημειώνει, ως ενδεδειγμένη λύση, την αναχαίτιση της εισόδου ναρκωτικών στους χώρους των σωφρονιστικών καταστημάτων, μέσω της αγοράς ειδικού, δαπανηρού μάλιστα, εξοπλισμού για την ανίχνευση των ουσιών: «Υπάρχει πρόβλημα και μέσα στις φυλακές και δεν έχουμε κανένα λόγο να το κρύψουμε. Ξεκινάμε μία διαδικασία να προμηθευτούμε μηχανήματα τα οποία είναι εξαιρετικά ακριβά...και για περίεργους

²¹⁵³ Στο ίδιο, σ. 455.

λόγους χαλάνε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα και συντηρούνται σε απίθανα σύντομο χρονικό διάστημα, αλλά δεν επαναλειτουργούν τόσο σύντομα όσο επαναλειτουργούν σε όλη την άλλη Ευρώπη. Όλα τα περίεργα εδώ συμβαίνουν. Προχωράμε, λοιπόν, σε μία πολιτική προμήθειας μηχανημάτων και σε μία πολιτική εκπαίδευσης ειδικών σκύλων, ώστε να αντιμετωπίσουμε τα ναρκωτικά μέσα στις φυλακές».²¹⁵⁴

Σύμφωνα με ομιλητή του ΠΑΣΟΚ, τόσο η μη παραδοχή του προβλήματος όσο και η έλλειψη ελέγχου συντελούν στη διάδοση των ναρκωτικών στη φυλακή, ενώ, ελλείψει προσωπικού, οι διατάξεις περί της θεραπευτικής μεταχείρισης των εξαρτημένων κρατουμένων έχουν χαρακτήρα ευχολογίου: «Σε ένα από τα σωφρονιστικά ιδρύματα που επισκεφτήκαμε...ρωτήσαμε το διευθυντή των φυλακών εάν γίνεται χρήση ναρκωτικών ουσιών μέσα στο σωφρονιστικό ίδρυμα και ξέρετε τι μας απάντησε; Ότι αυτό είναι αδιανόητο, ότι δηλαδή δεν υπάρχει κάτι τέτοιο, ενώ γνωρίζουμε ότι ένα μεγάλο ποσοστό των κρατουμένων κάνει χρήση ναρκωτικών ουσιών. Ο έλεγχος είναι ανεπαρκέστατος και γι' αυτό παρατηρείται αυτό το φαινόμενο. Εκπαιδευτικό, ιατρικό και σωφρονιστικό προσωπικό για θεραπεία, ψυχολογική βοήθεια των τοξικομανών και λήψη προληπτικών μέτρων, δεν υφίσταται στις ελληνικές φυλακές».²¹⁵⁵

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται στη μη εφαρμογή της νομοθεσίας περί θεραπευτικής μεταχείρισης των εξαρτημένων εγκληματιών, εξαιτίας της έλλειψης συντονισμού των απαιτούμενων ενεργειών, καθώς και της έλλειψης χρηματοδότησης. Συνεπεία αυτού, παρατηρείται η υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα. Ως εκ τούτου, η θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων, αν και αποτελεί μια από τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της χώρας και προβάλλεται σαν αναγκαιότητα, στην πράξη δεν συνιστά προτεραιότητα της πολιτείας: «Το εθνικό σχέδιο δράσης βρίσκεται ακόμα σε διαβούλευση, ατέρμονη η διαβούλευση, παρ' όλο που είναι και υποχρέωσή μας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Κυβέρνηση κινείται χωρίς πλάνο δράσεων και δε διαθέτει τους απαραίτητους πόρους...η κατάσταση με τους φυλακισμένους τοξικομανείς είναι πραγματικά τραγική...έρχεστε τώρα να βάλετε όρους λειτουργίας σε μια μονάδα που ήταν έτοιμη από το 2004 και δεν λειτουργεί...Η Μονάδα Απεξάρτησης στον Ελαιώνα Θηβών...έχει τη δυνατότητα να έχει τριακόσιες θέσεις, γιατί λειτουργεί με ογδόντα;...Ενώ, λοιπόν, ουσιαστικά απαξιώνετε και δεν λειτουργείτε έτοιμες και δεν

²¹⁵⁴ Στο ίδιο, 23/6/2009, σ. 467.

²¹⁵⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 560.

αναπτύσσετε σε πλήρη δυναμικότητα υπάρχουσες δομές, τώρα εξαγγέλλετε νέες δομές στον αέρα».²¹⁵⁶

Άλλος ομιλητής του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης αναφέρεται στη διάδοση των ναρκωτικών στις φυλακές, επισημαίνοντας την αδυναμία της πολιτείας να προστατεύσει τους κρατούμενους, οι οποίοι λόγω της εξάρτησης γίνονται βορά των σχετικών σπειρών διακίνησης. Προβάλλει, επίσης τη διάσταση μεταξύ της διακηρυσσόμενης λειτουργίας της φυλακής, ως τόπου σωφρονισμού, και του «πραγματικού» χαρακτήρα της, ως τόπου άνθησης του εμπορίου ναρκωτικών: «Τα ναρκωτικά στις φυλακές δίνουν και παίρνουν...Ουσιαστικά το εμπόριο γίνεται μέσα στις φυλακές...αν δεν πατάξετε το εμπόριο των ναρκωτικών μέσα στις φυλακές, δεν πρόκειται να βρεθεί λύση. Υπάρχουν ολόκληρα κυκλώματα, ολόκληρες σπείρες, οι οποίες διακινούν τα ναρκωτικά, εξωθούν φυλακισμένους να προσκυνήσουν. Και πού υπάρχει το κράτος να τους προστατεύσει;»²¹⁵⁷ Ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αναφέρει ότι η έκταση του προβλήματος είναι τόσο μεγάλη, ώστε απαιτεί την ενίσχυση των προβλεπόμενων δομών ανά την επικράτεια και όχι σε συγκεκριμένους μόνο δήμους: «Πρόβλημα υπάρχει σε όλες τις ελληνικές περιφέρειες, σε όλα τα σωφρονιστικά καταστήματα. Εάν πάτε να δείτε ποια είναι η σύνθεση των κρατουμένων, θα διαπιστώσετε...ότι ένα πολύ μεγάλο ποσοστό»²¹⁵⁸...«ίσως και το 40%, είναι έγκλειστοι αυτής της κατηγορίας. Άρα λοιπόν θα έπρεπε... να ιδρύονται με υπουργική απόφαση...τέτοια κέντρα, όπου υπάρχει ανάγκη και όλα να εντάσσονται στις ίδιες διαδικασίες και όχι έτσι όπως προσπαθείτε να το κάνετε τώρα».²¹⁵⁹

Στο πρόβλημα της διάδοσης των ναρκωτικών στις φυλακές, στην υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα, και στους κινδύνους που απορρέουν από αυτήν αναφέρεται ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ, προκρίνοντας ως αναγκαιότητα την αποσυμφόρηση των δομών, μέσω της αποφυλάκισης εξαρτημένων κρατουμένων: «Είναι εξαιρετικά λυπηρό ότι πριν από μια, δυο εβδομάδες πέθανε κρατούμενος στις φυλακές του Βόλου εξαιτίας χρήσης ναρκωτικών...να μιλήσουμε με συγκεκριμένα νούμερα και χρονοδιαγράμματα για το τι αριθμός υπολογίζεται με βάση τις στατιστικές υπηρεσίες του Υπουργείου, που ξέρω ότι μειονεκτούν στο ζήτημα αυτό, να αποφυλακιστεί το προσεχές διάστημα...Θα ήθελα να πάμε πολύ συντεταγμένα σ’

²¹⁵⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 458.

²¹⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 462.

²¹⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 463.

²¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 464.

ένα χρονοδιάγραμμα με συγκεκριμένα μέτρα, ώστε να δούμε πώς αντιμετωπίζεται αυτό το ζήτημα του υπερπληθυσμού».²¹⁶⁰

Γενικώς, οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικρίνουν την κυβέρνηση για έλλειψη μακρόπνοου σχεδιασμού σε επίπεδο σωφρονιστική πολιτικής και για τη λήψη αποσπασματικών, *ad hoc*, μέτρων που δεν συμβάλλουν εν τέλει στη διευθέτηση του προβλήματος. Η σωφρονιστική μέριμνα αναδεικνύεται σαν κυβερνητική προτεραιότητα μόνο σε επίπεδο διακηρύξεων, ενώ σε επίπεδο πρακτικής οι εξαρτημένοι κρατούμενοι έχουν εγκαταλειφθεί, ενταγμένοι σε έναν φαύλο κύκλο εξάρτησης και εγκληματικότητας. Ενδεικτικά, ομιλήτρια του ΠΑΣΟΚ επισημαίνει μια διάσταση ανάμεσα στο επίπεδο των διακηρύξεων και στο επίπεδο της εφαρμογής της νομοθεσίας, στο πεδίο της θεραπευτικής μεταχείρισης των, χαρακτηριζόμενων σαν θυμάτων, εξαρτημένων κρατουμένων, που συνωστίζονται στις ελληνικές φυλακές. Η ομιλήτρια εγκαλεί την κυβέρνηση για έλλειψη μακρόπνοης πολιτικής και για τη λήψη αποσπασματικών μέτρων από τον εκάστοτε υπουργό, με στόχο τη δημιουργία εντυπώσεων. Αποτέλεσμα αυτής της τακτικής είναι η πολυνομία, που δεν οδηγεί στη διευθέτηση του προβλήματος: «οι νόμοι γίνονται για ένα βάθος χρόνου, με μία προοπτική... Εσείς νομοθετείτε κάθε πέντε μήνες. Αναρωτιέμαι: τόσο δεν μπορείτε να προβλέπετε τα μελλούμενα ή ο κάθε Υπουργός όταν έρχεται θέλει διά των νομοθετημάτων του να αποδείξει ότι ο προκάτοχός του δεν ήταν ικανός, όσο τουλάχιστον ο ίδιος; Το μισό του πληθυσμού περίπου των ελληνικών φυλακών είναι για ναρκωτικά... Δεν έχω δει να κάνετε τίποτα, πέρα από μεγάλα λόγια... αφήνουμε τα θύματα των εμπορών ναρκωτικών μέσα στις φυλακές για να γίνονται χειρότερα εξαρτώμενα άτομα από αυτούς που τους εκμεταλλεύονται μέσα και έξω από τη φυλακή.»²¹⁶¹

Παρομοίως, άλλος ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης εγκαλεί την κυβέρνηση για απροθυμία κατάρτισης ενός μακρόπνοου σχεδίου, με αποτέλεσμα τη συμφόρηση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα, που κατά τον νόμο χρήζουν πρωτίστως θεραπευτικής και όχι ποινικής μεταχείρισης: «οι υπόδικοι ή οι κατάδικοι που σχετίζονται με τη νομοθεσία περί ναρκωτικών πλειοψηφούν. Άρα, έχει πάρα πολύ μεγάλη σημασία να είμαστε σοβαροί, να είμαστε λυσιτελείς, να είμαστε πρακτικοί στη λήψη παρόμοιων μέτρων. Και δεν είναι μελετημένο και πλήρες μέτρο αυτό που

²¹⁶⁰Στο ίδιο, σ. 474.

²¹⁶¹Στο ίδιο, σ. 476.

προβλέπεται στο νομοσχέδιο, γιατί όλα γίνονται με προχειρότητα, όλα γίνονται τυχαία, όλα γίνονται αποσπασματικά και σπασμωδικά»²¹⁶². Ομοίως, η ειδική αγορήτρια του ΣΥΡΙΖΑ κάνει λόγο για δομές απεξάρτησης, οι οποίες δεν λαμβάνουν την απαιτούμενη χρηματοδότηση, ώστε να καταστεί εφικτή η εύρυθμη λειτουργία τους. Κατηγορεί την κυβέρνηση για λήψη αποσπασματικών μέτρων προς δημιουργία εντυπώσεων και αναφέρεται στην αδυναμία της τελευταίας να αντιμετωπίσει τις αιτίες που προκαλούν τα προβλήματα: «Αντιμετωπίζει καταγεγραμμένες παθογένειες το νομοσχέδιο αυτό;... Η δική μας άποψη είναι πως όχι. Στο κεφάλαιο για το σωφρονιστικό σύστημα συνεχίζουμε για μια ακόμη φορά να το αντιμετωπίζουμε αποσπασματικά χωρίς πολιτική βούληση για καίριες τομές. Νέα κέντρα απεξάρτησης χρηστών κρατουμένων χωρίς να έχουν υποστηριχθεί οι ήδη υπάρχουσες δομές και χωρίς να διαφαίνεται ότι θα υπάρχει κάτι το διαφορετικό στο μέλλον»²¹⁶³.

β) Στεγνά προγράμματα και προγράμματα με υποκατάστατα

Όπως προαναφέρθηκε, ο δημόσιος λόγος αναδεικνύει την κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης, καθώς οι ομιλητές συνολικά θεωρούν το εξαρτημένο άτομο ασθενή, πρωτίστως, και δευτερευόντως εγκληματία. Ως εκ τούτου, αποτελεί κοινό τόπο το ότι ο εξαρτημένος-ασθενής χρήζει πρωτίστως θεραπείας, δηλαδή απεξάρτησης. Αναδύεται, ωστόσο, μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση ως προς το πώς σημασιοδοτείται η θεραπεία από τους ομιλητές. Συγκεκριμένα, παρατηρείται διάσταση απόψεων αναφορικά με το ποια μέθοδος συνιστά «πραγματική» απεξάρτηση, κάτι που δεν συνιστά, πάντως, μια πρωτοφανή διαπίστωση. Η διαμάχη που καλλιεργήθηκε μεταξύ των «στεγνών» προγραμμάτων και της μεθόδου υποκατάστασης εδράζεται ήδη στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οπότε και ιδρύθηκε ο OKANA, ο πρώτος φορέας που εξουσιοδοτείται να χορηγεί ουσίες υποκατάστασης. Κομβικό σημείο της κριτικής κατά της υποκατάστασης συνιστά η θέση ότι «δεν αποτελεί θεραπεία η υποκατάσταση μιας παράνομης ουσίας με μία νόμιμη».²¹⁶⁴ Η απόρριψη της υποκατάστασης, η οποία επομένως σημασιοδοτείται σαν μέθοδος «διαχείρισης» και συντήρησης της εξάρτησης και όχι σαν μέθοδος θεραπείας, εκφράζεται διαχρονικά και σταθερά από τους ομιλητές του ΚΚΕ, χωρίς να περιορίζεται σε αυτούς, καθώς πρόκειται για άποψη που

²¹⁶²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.570.

²¹⁶³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 453.

²¹⁶⁴Κ.Μάτσα (2012), ό.π., σ. 148.

διατυπώνεται και από ομιλητές διαφόρων κομμάτων, κάτι που πιθανώς αναδεικνύει τη διάχυση της πόλωσης αυτής στο κοινωνικό σώμα.

Εν προκειμένω, ο λόγος των ομιλητών, κυρίως, του κυβερνώντος κόμματος και του ΣΥΡΙΖΑ αναδεικνύει ότι αποδέχονται τη λογική της υποκατάστασης και της «μείωσης της βλάβης», την οποία άλλωστε προωθεί το νομοσχέδιο. Ενδεικτικά, ο εισηγητής του κυβερνώντος κόμματος διάκειται θετικά απέναντι στην ένταξη προγραμμάτων υποκατάστασης στο σωφρονιστικό περιβάλλον, κάτι που συνιστά ένδειξη της εκ μέρους του υιοθέτησης μιας πλουραλιστικής θεώρησης της απεξάρτησης: «Δίνεται η δυνατότητα απεξάρτησης των φυλακισμένων σε ειδικά κέντρα και σε συνεργασία πάντα με τον ΟΚΑΝΑ. Και αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι ως τώρα αυτό δεν επιτρεπόταν».²¹⁶⁵ Υπέρ της λογικής της μείωσης της βλάβης τάσσεται και ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας: «προβλέπεται να εφαρμοστούν στα κέντρα αυτά ειδικά προγράμματα υποκατάστασης, όμοια με αυτά που εφαρμόζει ο ΟΚΑΝΑ για τους μη κρατούμενους τοξικομανείς, με στόχο να ελαχιστοποιηθούν οι κίνδυνοι της χρήσης και να απεξαρτητοποιηθούν πλήρως οι χρήστες».²¹⁶⁶

Υπέρ του πλουραλισμού και της νηφαλιότητας στο πεδίο των μεθόδων απεξάρτησης τάσσεται και ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ, που τονίζει το δικαίωμα του εξαρτημένου ατόμου να μπορεί να επιλέξει τη μέθοδο θεραπείας του, μια άποψη που σπάνια διατυπώνεται στον δημόσιο λόγο, καθώς συνήθως λέγεται ή υπονοείται ότι, σε αντιδιαστολή με τον κάθε ασθενή που έχει λόγο αναφορικά με τη θεραπεία του, ο εξαρτημένος πρέπει απλώς να συμμορφώνεται.²¹⁶⁷ Ο ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ θεωρεί και τις δύο μεθόδους απεξάρτησης χρήσιμες, αναλόγως των ιδιαιτεροτήτων του χρήστη, και υποστηρίζει ότι: «πρέπει να προωθηθεί η πολιτική πρωτίστως της πρόληψης και της απεξάρτησης, με κάθε πρόγραμμα που μπορεί να επιλέξει ο εξαρτημένος κρατούμενος...και που μπορεί να τον βοηθήσει να απεξαρτηθεί – οποιοδήποτε είναι αυτό, δεν θα επιλέξουμε εμείς τον τρόπο, ό,τι επιλέξει αυτός θα το ενισχύσουμε- και να ενισχύσουμε τα προγράμματα του ΚΕΘΕΑ...Βεβαίως, είμαστε και υπέρ της πολιτικής της μείωσης της βλάβης, δηλαδή των προγραμμάτων του ΟΚΑΝΑ. Είναι εξαιρετικά λυπηρό ότι πριν από μια, δυο εβδομάδες πέθανε

²¹⁶⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 447.

²¹⁶⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 565.

²¹⁶⁷ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 292.

κρατούμενος στις φυλακές του Βόλου εξαιτίας χρήσης ναρκωτικών. Νομίζω ότι εκεί θα είχαν να προσφέρουν τα πρόγραμμα μείωσης της βλάβης».²¹⁶⁸

Οι πολέμιοι της υποκατάστασης, αντιθέτως, εκφράζονται με αρκετή οξύτητα απέναντι στην εν λόγω μέθοδο. Ακολουθώντας το σύνθημα των επικριτών της υποκατάστασης, η ειδική αγορήτρια του ΚΚΕ, παρότι αποδέχεται την ιατροκοιμημένη θεώρηση της εξάρτησης ως ασθένειας που χρήζει θεραπείας, αξιολογεί σαν μόνη αποδεκτή θεραπεία τη θεραπευτική κοινότητα, ενώ αντιθέτως εκλαμβάνει την υποκατάσταση όχι σαν μέθοδο απεξάρτησης, αλλά σαν «διατήρηση της εξάρτησης». Η ομιλήτρια αποδίδει ιδεολογικές προεκτάσεις στην τελευταία μέθοδο, απορρίπτοντας την κρατούσα θεώρηση περί της ιδεολογικής ουδετερότητας²¹⁶⁹ της ιατρικής: «Θα πούμε όχι στην ίδρυση Κέντρων Απεξάρτησης Κρατουμένων και θα το πούμε για λόγους ιδεολογικούς, για λόγους συνέπειας...δεν θέλουμε τέτοια κέντρα. Διαφωνούμε με το περιεχόμενο του είδους της απεξάρτησης. Βεβαίως και το έχουμε πει ρητώς και κατηγορηματικώς: Όσα λεφτά χρειαστούν να φτιαχτούν τα κέντρα. Με ποια θεραπεία και με ποιο τρόπο; Με όλο τον κίνδυνο να δημιουργηθούν Καταστήματα Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων, τα οποία θα διατηρήσουν την εξάρτηση και μετά τη λήψη της ποινής θα είναι κέντρα επανεισδοχής των ίδιων που θα έχουν φύγει από εκεί».²¹⁷⁰

Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ εδράζει τις αντιρρήσεις του κυρίως στο επίπεδο της έλλειψης αποτελεσματικότητας της απεξάρτησης με υποκατάστατα: «είμαστε εντελώς αντίθετοι, κάθετα αντίθετοι με τη λογική της υποκατάστασης...και εκτός φυλακών και εντός φυλακών. Δεν υπήρξε αποτέλεσμα με την υποκατάσταση. Παίρνουν τα υποκατάστατα και είτε τα καταναλώνουν είτε τα πουλάνε ή παραλλήλως κάνουν και χρήση ναρκωτικών. Κι αυτό θα γίνει στις φυλακές». Ο ομιλητής του ΚΚΕ συνοψίζει τις θέσεις της παράταξής του, που συνίστανται στην απόρριψη της υποκατάστασης, στην απόρριψη της αποποινικοποίησης της χρήσης, αλλά και στην απόρριψη του διαχωρισμού των ουσιών ανάλογα με την τοξικότητά τους. Σύμφωνα με τον ομιλητή, το κόμμα του δεν επιθυμεί καθυστερή την επιβολή ποινών στο εξαρτημένο άτομο, τη θεωρεί όμως απαραίτητη σαν βήμα προς την κατεύθυνση της

²¹⁶⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ. 474.

²¹⁶⁹Α.Μάτσα, «Η ελληνική πραγματικότητα στον τομέα της μείωσης της ζήτησης ψυχοδραστικών ουσιών: περιορισμοί και δυνατότητες», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα (2004), ό.π., σ. 40.

²¹⁷⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ. 554.

ένταξης του παραβάτη σε στεγνό πρόγραμμα απεξάρτησης, με την επίκληση της μέριμνα για την υγεία του. Η μόνη πρακτική που γίνεται αποδεκτή από το ΚΚΕ είναι η προώθηση των εξαρτημένων ατόμων στη θεραπευτική κοινότητα, εντός και εκτός φυλακής, καθώς η θεραπευτική κοινότητα είναι η μόνη μέθοδος η οποία εκλαμβάνεται σαν απεξάρτηση. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η εκδίκηση σχετικών υποθέσεων πρέπει να γίνεται από εξειδικευμένους δικαστές, οι οποίοι, κατά τον ίδιο, θα ενστερνίζονται την αξιωματική ταύτιση της απεξάρτησης²¹⁷¹ με τη θεραπευτική κοινότητα: «Υπάρχει μια στάση στην Ευρωπαϊκή Ένωση που λέει όσο το δυνατόν να περιορίζουμε τους νόμους που θεωρούν αδίκημα τα ναρκωτικά. Κάνουν διαχωρισμό σε σκληρά σε μαλακά. Εμείς δεν είμαστε υπέρ της άποψης της ποινικοποίησης της χρήσης των ναρκωτικών. Αλλά από το σημείο ότι θέλουμε αυτοί που είναι χρήστες και όχι έμποροι ναρκωτικών, να βρεθούν υγιείς αύριο μεθαύριο...μέχρι να πούμε ότι θα καταργήσουμε τη νομοθεσία, είμαστε αντίθετοι...Μπορεί να υπάρξουν δικαστές εξειδικευμένοι και να κρίνουν και να πάνε στα στεγνά προγράμματα που σημαίνει κοινότητες...και στο σωφρονιστικό σύστημα».²¹⁷²

Παράλληλα, ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, υποστηρίζει την αναγκαιότητα ένταξης του εξαρτημένου ατόμου σε «στεγνό» πρόγραμμα, αξιολογώντας το τελευταίο σαν μονόδρομο για την απεξάρτηση. Αντιθέτως, θεωρεί ότι η χορήγηση υποκαταστάτου, μπορεί να προκαλέσει την όξυνση, αντί τη διευθέτηση, του προβλήματος, λειτουργώντας σαν «παγίδα» για τον εξαρτημένο, ο οποίος συνηθίζει τη λήψη του υποκατάστατου και δεν κινητοποιείται προς την κατεύθυνση της «πραγματικής» απεξάρτησης εκτός της φυλακής. Ο ομιλητής εκλαμβάνει το άτομο που λαμβάνει θεραπεία υποκατάστασης σαν νεκρό, ονομάζοντάς το «ζόμπι», δηλαδή φάντασμα ή βρικόλακα: «πρέπει να δούμε αν αυτή η χορήγηση υποκαταστάτων θα είναι διαρκής ή αν θα σταματά όταν ολοκληρώνεται η σωματική αποτοξίνωση και μετά θα προβλέπεται η ένταξη σε στεγνά προγράμματα για να μη μετατρέπουμε εκατοντάδες κρατούμενους σε ζόμπι μέσα στη φυλακή, οι οποίοι βρίσκονται μέσα στη φυλακή και επιδιώκουν να παραμείνουν για να έχουν εύκολη πρόσβαση στη χορήγηση του υποκατάστατου. Τεράστιο πρόβλημα».²¹⁷³ Ο ίδιος ομιλητής, σε επόμενη ομιλία του σηματοδοτεί σαν «έλλειψη σεβασμού» απέναντι στην προσωπικότητα του εξαρτημένου κρατούμενου. Φορτίζει, επομένως, ιδεολογικά τη συγκεκριμένη μέθοδο,

²¹⁷¹ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 291-292.

²¹⁷² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.471.

²¹⁷³ Στο ίδιο, σ.469.

κάτι που έρχεται σε αντίφαση με την αποδοχή, εκ μέρους του, της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης: «Αλίμονο εάν δημιουργήσουμε μία φάμπρικα χορήγησης υποκαταστάτων χωρίς να σεβόμαστε την προσωπικότητα και την προοπτική επανένταξης αυτών των ανθρώπων».²¹⁷⁴

γ) Η διάκριση χρήστη-εμπόρου

Ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει την ελληνική νομοθεσία, ιδίως από την ψήφιση του ν.1729/1987 και έπειτα, έγκειται στη διάκριση του χρήστη ναρκωτικών από τον έμπορο. Συνεπεία αυτής της διάκρισης, κατασκευάζεται το διπολικό σχήμα «επιείκεια στον χρήστη» έναντι της «αυστηρότητας προς τον έμπορο», το οποίο ενίοτε συνεπάγεται αναπόφευκτες αντιφάσεις, λόγω της συνύπαρξης των ανωτέρω ιδιοτήτων στο ίδιο πρόσωπο. Συνεπάγεται, εξάλλου, και δυσχέρειες, εξαιτίας κυρίως της όχι πάντοτε έγκυρης διαπίστωσης της ίδιας χρήσης ουσιών ή της διάγνωσης της εξάρτησης. Σημειωτέον ότι η κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης συνεπάγεται ότι η εξάρτηση θεωρείται πρωτίστως ασθένεια χρήζουσα θεραπείας.²¹⁷⁵ Εν αντιθέσει, όμως με άλλες ασθένειες, εντοπίζεται μια ιδιαιτερότητα, που συνίσταται στο ότι η έγκυρη διάγνωση της εξάρτησης, ως ασθένειας, δεν είναι πάντοτε δεδομένη ή και εφικτή. Ως εκ τούτου, η νομοθεσία για τα ναρκωτικά βασίζεται εν πολλοίς σε μια διάκριση που είναι συχνά ψευδής ή επίπλαστη.

Συνακόλουθα, παρατηρείται το φαινόμενο της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης χρηστών ναρκωτικών, εξαρτημένων ή μη, που χαρακτηρίζονται σαν έμποροι, με επακόλουθο την υπερφόρτωση των σωφρονιστικών καταστημάτων με τον πληθυσμό αυτό. Ήδη με τον ν.3727/2008 ο νομοθέτης είχε προβεί στον προσδιορισμό ενός ορίου ποσότητας που τεκμαίρεται πως δικαιολογεί την προσωπική χρήση, για τρεις συχνά χρησιμοποιούμενες παράνομες ουσίες, την κάνναβη, την ηρωίνη και την κοκαΐνη. Με το άρθρο 15 του σχεδίου νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», αυξάνεται μάλιστα η ποσότητα που δικαιολογεί την ατομική χρήση, για την ακατέργαστη κάνναβη σε πενήντα γραμμάρια, αντί είκοσι, και για την κατεργασμένη κάνναβη σε πέντε γραμμάρια, αντί δύομισι.²¹⁷⁶ Η προτεινόμενη

²¹⁷⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.570.

²¹⁷⁵P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

²¹⁷⁶Ν.3727/2008, άρθρο 15.

διάταξη υποστηρίζεται από ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος και αξιολογείται ως μια προσπάθεια του νομοθέτη να εξασφαλίσει την επιεικέστερη μεταχείριση των μη εμπόρων-χρηστών, αλλά και να διευκολύνει τους δικαστικούς λειτουργούς στην εκδίκαση σχετικών υποθέσεων. Οι δικαστικοί λειτουργοί θεωρείται πως δεν έχουν τις ειδικές γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για να επιτύχουν την ορθή διάκριση χρηστών και εμπόρων, ως εκ τούτου, οι ομιλητές της πλειοψηφίας παρουσιάζουν τη σχετική διάταξη σαν λύση στο εν λόγω πρόβλημα. Επίσης, ο ορισμός της «μικροποσότητας» αξιολογείται σαν μέτρο που θα αποτελέσει ανάχωμα στη δυσανάλογα αυστηρή τιμώρηση χρηστών ή εξαρτημένων ατόμων, που οδηγεί στον υπερπληθυσμό των φυλακών. Η άποψη αυτή συνδέεται με την αποδοχή της ιατροκοποίησης της εξάρτησης, επομένως και της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς, που χρήζει, ως επί το πλείστον, θεραπευτικής μεταχείρισης.²¹⁷⁷

Ενδεικτικά, υπέρ της θέσπισης συγκεκριμένου ορίου ποσότητας τάσσεται ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, προβάλλοντας ως επιχείρημα το ότι κατ' αυτόν τον τρόπο επιδιώκεται η ομοιομορφία και περιορίζονται οι κραυγαλέες αποκλίσεις στο πεδίο του χαρακτηρισμού των κατηγορουμένων από τους δικαστές. Οι αποκλίσεις αυτές ενίοτε δημιουργούν, κατά τον ομιλητή, δυσπιστία απέναντι στην ακεραιότητα των δικαστικών λειτουργών, βλάπτοντας, εν τέλει, την εικόνα και την αξιοπιστία της δικαιοσύνης: «όταν αυτή τη στιγμή...άλλα δικαστήρια που αποφαινόμενοι για πέντε γραμμάρια λένε «όχι» και άλλα για τα σαράντα λένε «ναι», ποιον βλάπτει αυτή τη στιγμή -σε τι βλάπτει τη δικαιοσύνη;- το να έχει ο δικαστής μπροστά του ένα θεσμικό πλαίσιο, το οποίο να του καθορίζει ότι αυτές οι δόσεις χαρακτηρίζονται έτσι; Σε τι βλάπτει; Για να αφήνουμε υπονοούμενα ότι κάποια δικαστήρια δεν κάνουν καλά τη δουλειά τους και να κυνηγάμε τη δικαιοσύνη;».²¹⁷⁸

Ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας διάκειται θετικά απέναντι στον επανακαθορισμό της ελάχιστης ποσότητας την οποία ο κατέχων προορίζει για ιδία χρήση, θεωρώντας ότι το μέτρο οδηγεί «στον πιο ορθολογικό διαχωρισμό χρηστών από εμπόρους ναρκωτικών ουσιών».²¹⁷⁹ Ως εκ τούτου, αναγνωρίζει ότι ο μη προσδιορισμός της ποσότητας οδηγεί σε ανορθολογικές κρίσεις και εμμέσως τάσσεται υπέρ της επιεικέστερης μεταχείρισης των χρηστών, που άλλωστε αποτελεί κομβικό σημείο της νομοθεσίας. Η ομιλήτρια του κυβερνώντος κόμματος αξιοποιεί, επίσης, τις σχετικές

²¹⁷⁷ P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

²¹⁷⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.462.

²¹⁷⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.565.

διατάξεις προς την κατεύθυνση της καλλιέργειας της εικόνας του κράτους πρόνοιας, που μεριμνά για τις πλέον ευάλωτες κοινωνικές ομάδες: «το νομοσχέδιο που συζητάμε σήμερα αποδεικνύει έμπρακτα τη μέριμνα της Κυβέρνησης σε ό,τι αφορά την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων, το μέλλον...των τοξικομανών κρατουμένων».²¹⁸⁰

Παράλληλα, η ίδια ομιλήτρια τάσσεται υπέρ της παραγράφου 2 του άρθρου 15, με την οποία επιχειρείται η άμβλυνση της αυστηρότητας της μεταχείρισης των καταδικασμένων υπό επιβαρυντικές περιστάσεις, στο πεδίο έκτισης της ποινής και συγκεκριμένα στο ζήτημα της υπό όρον απόλυσης. Η θεώρηση αυτή, με την οποία συμπλέει και ο ΣΥΡΙΖΑ, αποτελεί εξαίρεση στην έντονα τιμωρητική διάθεση απέναντι στους εν λόγω κατάδικους: «αποβλέποντας στην ομαλή επανένταξη στην κοινωνία όλων των κατηγοριών κρατουμένων, αναπροσαρμόζονται για τους καταδικασμένους υπό επιβαρυντικές περιστάσεις, τα χρονικά όρια της υφ' όρου απόλυσης, χωρίς ωστόσο να εξομοιώνονται με αυτά των λοιπών κρατουμένων».²¹⁸¹ Εν τέλει, έχοντας προκαλέσει έντονες αντιδράσεις, η εν λόγω διάταξη αποσύρθηκε από τον Υπουργό Δικαιοσύνης. Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό της διαχρονικώς διαπιστούμενης τιμωρητικότητας προς τους εμπόρους ναρκωτικών, που θεωρούνται άκρως επικίνδυνοι εγκληματίες, ως μοτίβου του δημόσιου λόγου. Πλην της ομιλήτριας της Νέας Δημοκρατίας, εξαίρεση απέναντι στη γενικευμένη υπέρμετρη αυστηρότητα απέναντι στους καταδικασμένους για επιβαρυντικές περιστάσεις συνιστά η τοποθέτηση της ειδικής αγοράτριας του ΣΥΡΙΖΑ, που εκφράζει τη δυσαρέσκειά της για την απόσυρση της διάταξης, τασσόμενη υπέρ της επιεικέστερης μεταχείρισης των υπαγόμενων στα άρθρα 23 και 23^α καταδίκων στο επίπεδο έκτισης της ποινής: «θεωρούμε αρνητικό ότι η Κυβέρνηση υπό την πίεση των υπολοίπων κομμάτων απέσυρε την παράγραφο 2 του ως άνω άρθρου».²¹⁸²

Εν αντιθέσει με τους ομιλητές της πλειοψηφίας, οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικρίνουν τον επαναπροσδιορισμό του ορίου της «μικροποσότητας», θεωρώντας πως παρέχει κατευθυντήριες γραμμές στους εμπόρους, διευκολύνοντας ουσιαστικά τη δράση των τελευταίων και βοηθώντας τους να εκφεύγουν την τιμωρία, μεταμφιεζόμενοι σε χρήστες. Η διάταξη που αξιολογείται από την κυβέρνηση σαν βοηθητική για τους χρήστες, επικρίνεται από την αντιπολίτευση σαν ενισχυτική της

²¹⁸⁰Στο ίδιο, σ. 565.

²¹⁸¹Στο ίδιο, σ.565.

²¹⁸²Στο ίδιο, σ.556.

δράσης των εμπορών. Για την πλειονότητα των ομιλητών που τάσσονται κατά της θέσπισης ορίου ποσότητας, αυτό που αξιολογείται ως πιο σημαντικό δεν είναι η δυσανάλογα αυστηρή τιμώρηση των εξαρτημένων ή μη χρηστών, που λανθασμένα χαρακτηρίζονται σαν έμποροι, αλλά το ενδεχόμενο να αποφύγει την αυστηρή τιμωρία ο έμπορος. Η τοποθέτησή τους υποκρύπτει, συνεπώς, την τιμωρητική διάθεση απέναντι στον έμπορο. Σε αντιδιαστολή, δε, με το επιχείρημα περί αδυναμίας των δικαστών να διακρίνουν τον έμπορο από τον χρήστη, οι υποστηρικτές του ανωτέρω επιχειρήματος εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους στην κρίση των δικαστικών λειτουργών.

Ενδεικτικά, η εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ, κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, υποστηρίζει ότι «η συγκεκριμένη διάταξη δεν προσφέρει τίποτα στην αντιμετώπιση των χρηστών και αυτό διότι η δικαιοσύνη έχει ασφαλέστερα κριτήρια από το ποσοτικά για να κρίνει πότε η κατοχή μιας συγκεκριμένης ποσότητας είναι για ίδια χρήση και πότε για εμπορία».²¹⁸³ Κατά την ομιλήτρια, η εν λόγω διάταξη σημασιοδοτείται σαν ένδειξη αφενός μεν προχειρότητας και άγνοιας της πραγματικότητας των ναρκωτικών, αφετέρου δε ανοχής προς τη δράση των εμπορών εκ μέρους της κυβέρνησης. Αυτό διότι η διάταξη ενδέχεται να δρα κυρίως αποπροσανατολιστικά και να λειτουργεί υπέρ των εμπορών, οι οποίοι, σύμφωνα με την εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ χρήζουν αυστηρότατης ποινικής μεταχείρισης και καμίας επιείκειας: «Το σημαντικότερο πρόβλημα...είναι ότι και πάλι αντιμετωπίζετε το ζήτημα με ένα μπακαλίστικο...τρόπο που δείχνει ότι είστε πράγματι πολύ μακριά από την πραγματικότητα των ναρκωτικών στη χώρα μας. Αν δηλαδή κάποιος συλληφθεί να φέρει πάνω του 4,5 γραμμάρια ηρωίνης σε μικρά «φιξάκια» του 1,5 γραμμαρίου και μια ζυγαριά ακριβείας και ένα σοβαρό χρηματικό ποσό, είναι δεδομένο ότι τα κατέχει για ίδια χρήση και δεν τελεί κακούργημα κατοχής με σκοπό την εμπορία;».²¹⁸⁴

Σύμφωνα με την εισηγήτρια της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, το ζήτημα του χαρακτηρισμού των εμπορών ναρκωτικών χαρακτηρίζεται από συνθετότητα κι ως εκ τούτου απαιτεί προσεκτική αξιολόγηση πολλών άλλων παραμέτρων, πλην της ποσότητας. Η ομιλήτρια εγκαλεί την κυβέρνηση για επίδειξη ανεπίτρεπτα επιεικούς διάθεσης απέναντι στους εμπορείς ναρκωτικών, σε αντιδιαστολή με τους χρήστες, τους οποίους χαρακτηρίζει θύματα, και οι οποίοι υφίστανται μια δυσανάλογα σκληρή μεταχείριση. Κατά την ομιλήτρια, το ποινικό σύστημα εξαντλεί την αυστηρότητά του

²¹⁸³ Στο ίδιο, σ.552.

²¹⁸⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.449.

επιλεκτικά, πλήττοντας τους πιο ευάλωτους, ενώ οι έμποροι παραμένουν στο απυρόβλητο: «η δικαιοσύνη...δεν μπορεί να είναι σκληρή με τους μεγαλοεγκληματίες, καθώς η σκληρότητα και η πυγμή της αναλώνεται...στους κάθε λογής αδύναμους αυτής της κοινωνίας. Επισπεύσατε αρχικά με τον παρόντα νόμο να μειώσετε ακόμη περισσότερο το χρόνο που θα πρέπει να παραμένουν στη φυλακή οι υπότροποι και κατ' επάγγελμα έμποροι ναρκωτικών και αυτοί που διαθέτουν ναρκωτικά σε σχολεία και γυμναστήρια, ώστε να αποφυλακίζονται με όρο. Εν' όψει όμως της συνολικής κατακραυγής όλων μας αναγκαστήκατε και επισύρατε την επίμαχη κατάπτυστη ρύθμιση».²¹⁸⁵ Κατά την ομιλήτρια, το πνεύμα του νομοθέτη που εντοπίζεται στο δίπολο «επιείκεια στον χρήστη» και «αυστηρότητα στον έμπορο», αντιστρέφεται στο επίπεδο εφαρμογής του νόμου, οπότε και ο χρήστης αντιμετωπίζει δυσανάλογα αυστηρή μεταχείριση, ενώ ο έμπορος επιεική. Για μια ακόμα φορά αναδύεται ως σχήμα η απόσταση μεταξύ της νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής της νομοθεσίας.

Άλλος ομιλητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης επισημαίνει τις δυσχέρειες τις οποίες συνεπάγεται η προσπάθεια έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης και αναγνωρίζει ως προτεραιότητα τη διάγνωση της ασθένειας της εξάρτησης, ώστε ο εξαρτημένος-ασθενής, να τύχει της θεραπευτικής μεταχείρισης που του αρμόζει. Ο ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αποδέχεται την ιατρικοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης και την αναγκαιότητα αξιοποίησης της επιστημονικής γνώσης με στόχο την ορθή διάγνωση της εν λόγω ασθένειας. Η πραγματογνωμοσύνη, όμως, εκτός του κόστους που συνεπάγεται, πρέπει να γίνει εντός πολύ περιορισμένου χρονικού πλαισίου, ώστε να οδηγήσει σε έγκυρα πορίσματα. Το ποινικό σύστημα, χαρακτηριζόμενο από βραδύτητα και έλλειψη οργάνωσης, δεν ανταποκρίνεται, κατά τον ομιλητή, στα δεδομένα αυτά. Σε αυτό το σημείο αναδεικνύεται μια ακόμα ιδιαιτερότητα της ιατρικοποίησης της εξάρτησης, λόγω του ότι, θεωρητικά, η διάγνωση της τελευταίας είναι κομβικής σημασίας, επηρεάζοντας εξάλλου την όλη μετέπειτα μεταχείριση του εγκληματία, πρακτικά όμως επιχειρείται πλημμελώς, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για το εξαρτημένο άτομο.

Ως εκ τούτου, ο ομιλητής δεν αξιολογεί ως ιδιαίτερος σημαντική την αναπροσαρμογή του ορίου της «μικροποσότητας», καθώς θεωρεί ότι η διάταξη αυτή, την οποία κατά τ' άλλα υποστηρίζει, δεν επιφέρει ουσιαστική λύση στο πρόβλημα της διάκρισης του χρήστη από τον έμπορο: «αυξάνονται οι μικροποσότητες που συνιστούν

²¹⁸⁵ Στο ίδιο, σ.449.

προσωπική χρήση...Εντάξει, κανένας δεν θα μπορούσε να έχει αντίρρηση σ' αυτό. Οδηγεί όμως σε λύση; Όχι. Δεν λύνεται το πρόβλημα με τις ποσότητες...Η ουσία του προβλήματος σε σχέση με το χρήστη είναι στη συνολική επιστημονική αξιολόγηση και σχετική εκτίμηση του χρήστη, προκειμένου να θεωρηθεί ως χρήστης και να παραπεμφθεί σε θεραπευτικό πρόγραμμα, αντί για τη φυλακή. Όμως...η εκτίμηση του χρήστη...προϋποθέτει πραγματογνωμοσύνη των ειδικών...Εφόσον παρακάμπτεται αυτό το οποίο είναι ουσιαστικό, δηλαδή η πραγματογνωμοσύνη για να προσδιοριστεί επιστημονικά αν είναι ο χρήστης ή όχι, επιχειρούμε λανθασμένα με τις ποσότητες να λύσουμε το θέμα. Δεν λύνεται και μπορούμε να οδηγηθούμε σ' έναν φαύλο κύκλο».²¹⁸⁶ Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται μια ακόμα αντίφαση, που συνίσταται στο ότι μολονότι η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου προβάλλεται σαν προτεραιότητα της πολιτείας, εν τέλει δεν αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα της ορθής διάγνωσης του ασθενούς, που αποτελεί το απαραίτητο βήμα για την κατάλληλη μεταχείρισή του. Η ειδική αγοράτρια του ΣΥΡΙΖΑ εκφράζει επίσης επιφυλάξεις απέναντι στον προσδιορισμό συγκεκριμένων ορίων ποσότητας ναρκωτικών ουσιών, θεωρώντας ότι ενδέχεται να προκαλέσει μάλλον παρά να επιλύσει προβλήματα: «Στο άρθρο 15, αν και η οριοθέτηση συγκεκριμένων ορίων ναρκωτικών ουσιών για να θεωρηθεί κάποιος χρήστης μπορεί και να δημιουργήσει προβλήματα περισσότερα απ' ό,τι μπορεί να επιλύσει».²¹⁸⁷

Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ θεωρεί άστοχη επιλογή τη θέσπιση του ορίου μικροποσότητας, την οποία μάλιστα αξιολογεί σαν σπασμωδική κίνηση της κυβέρνησης και όχι σαν αποτέλεσμα προσεκτικού και μακρόπνοου σχεδιασμού. Υποστηρίζει, δε, σε συμφωνία με την εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ, ότι η διάταξη αυτή θα λειτουργήσει προς διευκόλυνση της ανεμπόδιστης δράσης των εμπορών: «Σας τα είχαμε πει και την προηγούμενη φορά...ότι ο επιμερισμός σε ποσότητες θα σας οδηγήσει σε αδιέξοδο. Πότε το ψηφίσατε αυτό; Τη συγκεκριμένη τροποποίηση την ψηφίσατε το 2008...Πριν αλέκτορα φωνήσαι τρις...έρχεστε και αυξάνετε την ποσότητα. Έχετε σοβαρή πολιτική για τα ναρκωτικά;...η συγκεκριμένη διάταξη στην πραγματικότητα έχει οδηγήσει ήδη μέσα στις πιάτσες των εμπορών σε πολιτικές καταταμίσεως των ποσοτήτων τέτοιες, ώστε όταν συλλαμβάνονται να επικαλούνται ότι είναι διά ιδίαν χρήση...Αυτό είναι το τεράστιο σφάλμα».²¹⁸⁸ Παρομοίως, ο ειδικός

²¹⁸⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.458.

²¹⁸⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.556.

²¹⁸⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.456.

αγορητής του ΛΑΟΣ εκφράζει τη διαφωνία του ως προς τη θέσπιση ορίου μικροποσότητας, θεωρώντας ότι ευνοεί τον έμπορο: «εμείς διαφωνούμε πλήρως με την ύπαρξη μέσα στο νόμο συγκεκριμένης ποσότητας, που θα διαχωρίζει το χρήστη από τον έμπορο...Τους λέμε σπάστε τα γραμμάρια κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ξέρετε ότι με το ενάμισι γραμμάριο θα πάτε για χρήστη....Εδώ, τα πράγματα πρέπει να κρίνονται περιπτωσιολογικά. Μπορεί κάποιος να έχει μεγαλύτερη ποσότητα και να είναι χρήστης –γιατί αυτό αποδεικνύεται από μια σειρά άλλων δεδομένων- και μπορεί να έχει μικρή ποσότητα και να είναι έμπορος. Δεν πρέπει να τους δίνουμε αυτές τις κατευθύνσεις».²¹⁸⁹

Για τους εν λόγω ομιλητές, αυτό που αξιολογείται ως πιο σημαντικό δεν είναι η δυσανάλογα αυστηρή τιμώρηση των εξαρτημένων ή μη χρηστών, που λανθασμένα χαρακτηρίζονται σαν έμποροι, αλλά το ενδεχόμενο να αποφύγει την αυστηρή τιμωρία ο έμπορος. Η τιμωρητική αυτή διάθεση αποτυπώνεται και στην άποψη του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΛΑΟΣ περί της μη επιεικούς μεταχείρισης στις μητέρες μικρών παιδιών που καταδικάζονται για εμπορία. Ο ομιλητής παραβλέπει παράγοντες που καθιστούν ορισμένα άτομα πιο ευάλωτα στην ποινική καταδίκη²¹⁹⁰ και εκλαμβάνει τη φυλακή σαν τον τόπο εγκλεισμού δραστών σοβαρών εγκλημάτων: «ομολογώ ότι είναι πράγματι μια πολύ σκληρή εικόνα ένα παιδί μέσα στη φυλακή μαζί με τη μητέρα του. Διερωτώμαι τώρα: Το έγκλημα το εξετάσαμε; Διότι αυτές για να είναι μέσα στη φυλακή σημαίνει ότι έχουν διαπράξει κακουργηματικές πράξεις σοβαρές. Στη φυλακή δεν μπαίνει ο κόσμος έτσι, δεν μπαίνει εύκολα. Εάν, λοιπόν, κάποια πωλεί και εμπορεύεται ναρκωτικά και έχει ένα παιδάκι τριών ετών, αυτό είναι λόγος για επιεική αντιμετώπιση;».²¹⁹¹ Την ίδια τιμωρητική διάθεση απέναντι στους εμπόρους ναρκωτικών εκφράζει και ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ: «διαφωνούσαμε και με την παράγραφο 2, με την οποία δίνετε τη δυνατότητα –ευτυχώς το απέσυρε ο κύριος Υπουργός, αλλά έχει πει ότι θα το επαναφέρει- στους χειρότερους εμπόρους ναρκωτικών που υπάρχουν. Ήταν με τις επιβαρυντικές περιστάσεις».²¹⁹²

Η ειδική αγοράτρια του ΚΚΕ επίσης εμφορείται από τιμωρητική διάθεση απέναντι στους εμπόρους ναρκωτικών, επικροτώντας την απόσυρση της πολυσυζητημένης δεύτερης παραγράφου του άρθρου 15: «Στο κεφάλαιο Β' αφαιρέσατε τη δεύτερη

²¹⁸⁹Στο ίδιο, σ.456.

²¹⁹⁰Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 144.

²¹⁹¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.456.

²¹⁹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.557.

παράγραφο στο άρθρο 15 που εξομοιώνε τις προϋποθέσεις υφ' όρων απόλυσης των εμπορών ναρκωτικών, παραμένουν όμως οι αιτιάσεις της παραγράφου 1. Έχετε, λοιπόν, ένα ψήγμα βελτίωσης μετά από κοπιαστική δουλειά, αλλά μένει η κεντρική φιλοσοφία. Και η κεντρική φιλοσοφία είναι τιμολόγηση των αδικημάτων». ²¹⁹³Ως εκ τούτου, η ομιλήτρια απορρίπτει και τη διάταξη περί του προσδιορισμού της ποσότητας για προσωπική χρήση, θεωρώντας ότι έχει διεκπεραιωτική, «τιμολογιακή» λογική και ότι σαφώς θα διευκολύνει τη δραστηριότητα των εμπορών και θα πλήξει τους μικροδιακινητές. Ομοίως με άλλους επικριτές της διάταξης, χαρακτηρίζει το ζήτημα της διάκρισης του εμπορεύματος από τον χρήστη περισσότερο σύνθετο, και όχι απλώς εξαντλούμενο στο μέγεθος της ποσότητας: «Όχι κατηγορηματικά στο άρθρο 15...το δικαστήριο είναι σε θέση να κρίνει κατά περίπτωση τη διαφορά μεταξύ χρήστη, εμπορεύματος. Τίποτε δεν εμποδίζει κάποιον με 15, με 5, με 7, με 27 να είναι έμπορος ναρκωτικών και ταυτόχρονα να είναι χρήστης με άλλες ποσότητες από αυτές που προβλέπετε. Δεν μπορεί, λοιπόν, να μειωθούν τα δικαιώματα οποιουδήποτε ταλαιπώρου, προφανώς, ανθρώπου εξαρτημένου από τα ναρκωτικά να μπαίνει σε διαδικασίες τιμολογιακές, σα να βγαίνει ένα τιμολόγιο από την πολιτεία». ²¹⁹⁴

Τέλος, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ εστιάζει στη φιλοσοφία του κόμματός του απέναντι στο ζήτημα των ναρκωτικών, η οποία έγκειται στην επιδίωξη της πλήρους αποχής από κάθε παράνομη ουσία. Προς την κατεύθυνση αυτή, αποδέχεται αποκλειστικά τη μέθοδο της θεραπευτικής κοινότητας, την οποία εκλαμβάνει σαν πανάκεια, εντός ή εκτός φυλακής. Συνακόλουθα, απορρίπτει την αύξηση του ορίου της ποσότητας για προσωπική χρήση, όχι μόνο γιατί θεωρεί ανεπαρκές το ποσοτικό κριτήριο για τη διάκριση του χρήστη, αλλά και γιατί θεωρεί ότι η ελαστικοποίηση του ορίου ποσότητας θα απομακρύνει τους δράστες από την υπαγωγή τους σε πρόγραμμα θεραπευτικής κοινότητας: «Τώρα ξέρουμε πολύ καλά ότι από ναρκομανή σε ναρκομανή οι ποσότητες διαφέρουν. Όμως, με βάσει τη στάση αρχών και τη διαφορετική φιλοσοφία στο ζήτημα, είμαστε αντίθετοι με...τον υπερδιπλασιασμό της ποσότητας που μπαίνει για προσωπική χρήση. Μπορεί να υπάρξουν δικαστές εξειδικευμένοι και να κρίνουν και να πάνε στα «στεγνά» προγράμματα που σημαίνει κοινότητες και κοινότητες και στο σωφρονιστικό σύστημα. Κι αν είναι απλώς χρήστες και δεν ήταν έμποροι ταυτόχρονα, να βγαίνουν από τη

²¹⁹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.452.

²¹⁹⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 24/6/2009 (πρωί), σ.554.

φυλακή και να πηγαίνουν στα «στεγνά» προγράμματα...Αυτή είναι η δική μας φιλοσοφία και γι' αυτό διαφωνούμε με τις ρυθμίσεις αυτές».²¹⁹⁵

δ) Σύνοψη ευρημάτων

Συμπερασματικά, η ιατρικοποίηση της εξάρτησης κυριαρχεί, τόσο στο επίπεδο της νομοθεσίας όσο, αντιστοίχως, και στον δημόσιο λόγο, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι την ιατρικοποιημένη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου φαίνεται πως ενστερνίζονται πολιτικοί ανεξαρτήτως της κομματικής τους ταυτότητας. Ο δημόσιος λόγος, όμως, αναδεικνύει μια απόσταση ανάμεσα στη νομοθετική πρόβλεψη και στην εφαρμογή της νομοθεσίας. Αναφορικά με την τελευταία, αναδεικνύεται μια δυσαναλογία στη μεταχείριση, καθώς εξαρτημένοι μικροεγκληματίες εγκλείονται στη φυλακή, που ως χώρος είναι ακατάλληλος για τη μεταχείρισή τους, ενώ οι έμποροι, που αξιολογούνται σαν οι πλέον επικίνδυνοι των εγκληματιών, τυγχάνουν ελαστικής μεταχείρισης. Η αυστηρότητα προς τον έμπορο, που επισημάνθηκε στην παρούσα ενότητα, συνιστά εξάλλου ένα διαχρονικό μοτίβο του δημόσιου λόγου για τα ναρκωτικά. Αντιθέτως, η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου, ενώ φαινομενικά αποτελεί επιθυμία όλων, προσκρούει σε επίπεδο εφαρμογής και, εν τέλει, γίνεται αποδεκτή «υπό προϋποθέσεις», συγκεκριμένα εφόσον ο εξαρτημένος είναι «μόνο χρήστης». Η διάκριση, άλλωστε του εμπόρου από τον μη έμπορο προσκρούει σε δυσχέρειες που θεωρούνται ανυπέρβλητες, καθώς ο νομοθέτης δίνει μεν έμφαση στην έγκυρη διάγνωση της εξάρτησης, η οποία όμως είναι ενίοτε ανέφικτη, με αποτέλεσμα την προαναφερθείσα δυσανάλογα αυστηρή μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου.

²¹⁹⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 23/6/2009, σ.471.

7. Το ζήτημα της υπό όρον απόλυσης καταδίκων για πράξεις διακίνησης

Η αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις»²¹⁹⁶ συντάχθηκε τον Νοέμβριο του 2009. Κυβερνών κόμμα ήταν το ΠΑΣΟΚ και κόμμα της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης η Νέα Δημοκρατία. Το κείμενο αυτό δεν περιλαμβάνει τροποποιήσεις του Κώδικα Νόμου για τα Ναρκωτικά. Οι τελευταίες προτάθηκαν από τον Υπουργό Δικαιοσύνης ως τροπολογίες και κατατέθηκαν στη Συνεδρίαση ΚΣΤ της ολομέλειας της Βουλής στις 8 Δεκεμβρίου 2009, οπότε και τέθηκε προς συζήτηση ενώπιον της Ολομέλειας κατ' αρχήν, κατ' άρθρον και στο σύνολο το ανωτέρω σχέδιο νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.²¹⁹⁷ Το νομοσχέδιο εν τέλει ψηφίστηκε στις 15 Δεκεμβρίου 2009 και απετέλεσε τον ν.3811/2009²¹⁹⁸, ενώ οι σχετικές με τα ναρκωτικά τροποποιήσεις συμπεριλαμβάνονται στο άρθρο 25 «Τροποποίηση του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά».

Ειδικότερα, η πρώτη τροποποίηση έγκειται στο ότι η ύπαρξη τυχόν εξάρτησης στο πρόσωπο του κατηγορουμένου δεν διαπιστώνεται πλέον μόνο από το δικαστήριο, όπως προβλέπεται από το άρθρο 30 παράγραφος 2 του ν.3459/2006, αλλά διαπιστώνεται «κατά την άσκηση της ποινικής δίωξης και σε κάθε φάση της ποινικής διαδικασίας». Η δεύτερη τροποποίηση έγκειται στο ότι στο άρθρο 30 του ν. 3459/2006 προστίθεται η παράγραφος 6, βάσει της οποίας ο κατά νόμο ποινικός χαρακτήρας των πράξεων που τελέστηκαν από δράστη, ο οποίος είναι εξαρτημένος, κρίνεται με βάση την απειλούμενη στην παράγραφο 4 στοιχεία β' και γ' ποινή, δηλαδή την ποινή που επιφυλάσσεται στους εξαρτημένους δράστες εγκλημάτων διακίνησης. Η τρίτη τροποποίηση αφορά την απόλυση υπό όρο. Βάσει αυτής, «όσοι καταδικάστηκαν, υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23 Α του παρόντος, σε ποινή ισόβιας κάθειρξης, μπορούν να απολυθούν υπό τον όρο της ανάκλησης εφόσον έχουν εκτίσει

²¹⁹⁶ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²¹⁹⁷ Πρακτικά Βουλής, ΙΓ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΣΤ', 8/12/2009, σ. 1010-1011.

²¹⁹⁸ Ν.3811/2009 «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 231/18-12-2009.

τουλάχιστον είκοσι πέντε έτη. Στον κατά το προηγούμενο εδάφιο κατάδικο δεν μπορεί να χορηγηθεί η υπό όρο απόλυση, αν δεν έχει παραμείνει στο σωφρονιστικό κατάστημα για χρονικό διάστημα είκοσι ετών». Προβλέπεται, δε, ότι η υπό όρο απόλυση λαμβάνει χώρα βάσει των σχετικών άρθρων του Ποινικού Κώδικα, ενώ είναι υποχρεωτική «η κατά το άρθρο 106 παρ.2 Π.Κ. επιβολή ορισμένων υποχρεώσεων στον απολυόμενο, όπως η παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος μετά από αίτησή του, η εμφάνισή του κατά διαστήματα σε αστυνομικό τμήμα ή σε άλλη δημόσια αρχή, η τήρηση της απαγόρευσης να μεταβαίνει ή διαμένει σε ορισμένο τόπο, η τήρηση της απαγόρευσης να συναναστρέφεται ή να συναντάται με ορισμένα πρόσωπα». Τέλος, η κρίση για την επιβολή ή συνέχιση προσωρινής κράτησης πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνει υπόψη τα στοιχεία από τα οποία προκύπτει αν ο κατηγορούμενος είναι εξαρτημένος.

Οι τροποποιήσεις αυτές αντανakλούν το διαχρονικά παρόν στην ελληνική νομοθεσία διπολικό σχήμα του εξαρτημένου σε αντιδιαστολή με τον έμπορο και, επίσης, την άποψη ότι στον πρώτο αρμόζει επιείκεια και θεραπευτική μεταχείριση, ενώ στον δεύτερο αυστηρή ποινική αντιμετώπιση.²¹⁹⁹ Ως εκ τούτου, προτείνεται το να λαμβάνεται υπόψη η διαγνωσμένη εξάρτηση σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, καθώς και σε σχέση με την επιβολή ή συνέχιση προσωρινής κράτησης. Επίσης, οι πράξεις του εξαρτημένου δράστη προτείνεται να κρίνονται με βάση την απειλούμενη ποινή, σε αντίθεση με τη δικαστηριακή πρακτική που αξιολογούσε τη διακίνηση μεταξύ εξαρτημένων σαν κακούργημα, βάσει σχετικών αποφάσεων του Αρείου Πάγου, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα την αυστηρότερη μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών.

Αναφορικά με τις προϋποθέσεις της υπό όρον απόλυσης, σε αντίθεση με τα εξαρτημένα άτομα που καταδικάζονται σε ισόβια κάθειρξη υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις, ο νομοθέτης επιφυλάσσει αυστηρότερη μεταχείριση σε όσους εμπίπτουν στις περιπτώσεις αυτές χωρίς να διαγνωστούν ως εξαρτημένοι, καθώς για να απολυθούν υπό όρο πρέπει να εκτίσουν εικοσιπέντε έτη ποινής. Παράλληλα, σε κάθε περίπτωση επιβάλλονται υποχρεωτικά ορισμένες υποχρεώσεις στον απολυόμενο, όπως η παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος μετά από αίτησή του, η εμφάνισή του κατά διαστήματα σε αστυνομικό τμήμα ή σε άλλη δημόσια αρχή, και η τήρηση της

²¹⁹⁹Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 11-13, Α.Δουζένης, «Χρήση ναρκωτικών και νομοθεσία», στο Ι.Α.Λιάππας- Β.Πομίνι(επιμ) (2004), ό.π., σ.241.

απαγόρευσης να μεταβαίνει ή διαμένει σε ορισμένο τόπο. Στην περίπτωση, λοιπόν, του εξαρτημένου κρατούμενου, η λογική της υπό όρον απόλυσης συνίσταται κυρίως στο να υπαχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης εκτός φυλακής, ώστε να τύχει της θεραπευτικής μεταχείρισης που σύμφωνα με τον νόμο έχει ανάγκη.

Συνολικά, οι προαναφερθείσες ρυθμίσεις στοχεύουν κατ' αρχάς στην άμβλυνση της ποινικής χροιάς της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία και την ενίσχυση, αντιστρόφως, της θεραπευτικής του μεταχείρισης. Ως εκ τούτου, το εξαρτημένο άτομο θεωρείται πρωτίστως ασθενής, που πρέπει να τύχει ειδικής μεταχείρισης. Αντιθέτως, ο μη εξαρτημένος έμπορος θεωρείται ιδιαιτέρως επικίνδυνος εγκληματίας, που πρέπει να τύχει αυστηρής ποινικής μεταχείρισης, στοιχείο που χαρακτηρίζει εξάλλου διαχρονικά τη νομοθεσία.

α) Το εξαρτημένο άτομο ως ασθενής

Ήδη από την ψήφιση του ν.1729/1987, η νομοθεσία για τα ναρκωτικά διαρθρώνεται γύρω από ένα κομβικής σημασίας δίπολο, το σχήμα «έμπορος-εγκληματίας» σε αντιδιαστολή με τον «χρήστη-ασθενή».²²⁰⁰ Αντιστοίχως, το μοτίβο αυτό απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο, και ειδικώς στον λόγο που διατυπώνεται με αφορμή τη συζήτηση του σχεδίου νόμου, που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.3811/2009. Γενικώς, η κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης αποτυπώνεται στο ότι η θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως, πρωτίστως, ασθενούς γίνεται αποδεκτή από ομιλητές όλου του κοινοβουλευτικού τόξου και συνεπάγεται την αποδοχή ορισμένων θέσεων.²²⁰¹ Πρώτον, του ότι η εξάρτηση συνιστά ασθένεια και κατά βάση ψυχική ασθένεια, δεύτερον του ότι ως ασθένεια συνιστά μια ιάσιμη κατάσταση, χρήζει επομένως θεραπείας, και τρίτον, ότι οι πλέον αρμόδιοι για τη μεταχείριση του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, ατόμου είναι οι ειδικοί του πεδίου της υγείας. Συνακόλουθα, οι ανωτέρω παραδοχές συνεπάγονται την παραδοχή της ακαταλληλότητας του σωφρονιστικού πλαισίου, τουλάχιστον κατ' αποκλειστικότητα, για τη μεταχείριση του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, εγκληματία. Η ακαταλληλότητα αυτή επιτείνεται λόγω της κακής ποιότητας των συνθηκών διαβίωσης στα σωφρονιστικά καταστήματα, οι οποίες επιδεινώνονται έτι περαιτέρω από την υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα

²²⁰⁰ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

²²⁰¹ Γ.Αλεξιάς (2006), ό.π., σ. 144 και P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

άτομα, εξαιτίας της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης που εν γένει επιφυλάσσεται σε εξαρτημένους διακινητές.

Σημειωτέον ότι ο εξαρτημένος δράστης εκλαμβάνεται πρωτίστως ως ασθενής κυρίως όταν η εγκληματική δράση του περιορίζεται σε εγκλήματα μικρής απαξίας, ιδίως σε χρήση ναρκωτικών ή μικροδιακίνηση. Ως ασθενής, θεωρείται ευάλωτος και χρήζων της επιεικούς μεταχείρισης και της μέριμνας της πολιτείας, ώστε να λάβει τη θεραπεία που έχει ανάγκη. Στον δημόσιο λόγο που εκφέρεται στο πλαίσιο της συζήτησης του σχεδίου νόμου «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/EK του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις», η θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς υιοθετείται κυρίως από ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, καθώς και από ομιλητές κομμάτων της ελάσσονος αντιπολίτευσης. Οι ομιλητές αυτοί γενικώς προβαίνουν στην παραδοχή της ακαταλληλότητας της ποινικής μεταχείρισης, υποστηρίζοντας ότι η τελευταία εντάσσει τα άτομα σε ένα φαύλο κύκλο υποτροπής. Ως εκ τούτου, προκρίνουν την υποχώρηση του ποινικού μοντέλου, παράλληλα με την κατάρτιση του ιατρικού μοντέλου μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Πέραν του οφέλους που συνεπάγεται η αποφυγή της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης για τον ίδιο τον εξαρτημένο δράστη, η υποχώρηση του ποινικού μοντέλου συνεπάγεται, κατά τους ομιλητές, την αποσυμφόρηση των φυλακών και την άμβλυνση των προβλημάτων τα οποία αυτή συνεπάγεται. Μολαταύτα, η διάκριση του εξαρτημένου από τον μη εξαρτημένο εγκληματία, καθώς και του χρήστη από τον έμπορο, συνεπάγεται, σε πρακτικό επίπεδο, ορισμένες ιδιαιτερότητες και δυσχέρειες, που εντείνουν την πολυπλοκότητα του ζητήματος.

Ενδεικτικά, η εισηγήτρια του κυβερνώντος κόμματος, του ΠΑΣΟΚ, αναφέρεται στη συχνή δυσκολία διάκρισης του εμπόρου από τον, εξαρτημένο ή μη, χρήστη, που οδηγεί στη δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση των μη εμπόρων, η ακαταλληλότητα της οποίας επιτείνεται από τις κακές συνθήκες των φυλακών. Παράλληλα, ένας επιπλέον παράγοντας που δυσχεραίνει την εφαρμογή της θεραπευτικής μεταχείρισης των εξαρτημένων, είναι η έλλειψη προγραμμάτων επαρκών για την κάλυψη των αναγκών του σχετικού πληθυσμού: «για δεκαπέντε γραμμάρια ηρωίνης ένας ο οποίος είναι χρήστης ναρκωτικών, αλλά μπορεί να δίνει και στο φίλο του τρώει δέκα χρόνια στο Εφετείο Κακουρηγημάτων για κατοχή και προμήθεια ναρκωτικών...βεβαίως γνωρίζουμε ότι οι περισσότεροι χρήστες ναρκωτικών έπρεπε να οδηγηθούν σε

θεραπευτικά καταστήματα, αλλά δυστυχώς στη χώρα μας υπάρχουν μόνο δύο κέντρα απεξάρτησης ατόμων από παραισθησιογόνες ουσίες».²²⁰² Η εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται στις ακατάλληλες συνθήκες διαβίωσης εντός των φυλακών, χαρακτηρίζοντας τις τελευταίες «αποθήκες». Υπονοεί, συνεπώς, ότι λειτουργούν μάλλον ως χώροι φύλαξης και απομάκρυνσης²²⁰³ των κρατουμένων από το κοινωνικό σύνολο, παρά ως τόποι σωφρονισμού που πληρούν τις προϋποθέσεις που τίθενται από την αναγκαιότητα ανθρωπιστικής μεταχείρισης²²⁰⁴ των κρατουμένων. Συνακόλουθα, η ομιλήτρια προκρίνει τη λογική της «λιγότερης ποινικής παρέμβασης»²²⁰⁵ για τους εξαρτημένους δράστες των λιγότερο σοβαρών εγκλημάτων, ιδίως δεδομένης της δυσχέρειας στη διάκριση του μικροδιακινητή από τον έμπορο: «Πράγματι τα σωφρονιστικά καταστήματα είναι σε τραγική κατάσταση. Ε, γι' αυτήν την κατάσταση δεν πρέπει να κάνουμε ένα βήμα εξανθρωπισμού της;... Πού ξέρετε εσείς αν αυτός που καταδικάστηκε είναι έμπορος ναρκωτικών;... Πρέπει να βρεθεί ένα μέτρο με κριτήρια αντικειμενικά, τα οποία θα δίνουν τη δυνατότητα αυτός ο όγκος των ανθρώπων που πολλές φορές αποθηκεύονται –γιατί πραγματικά οι φυλακές μας ορισμένες φορές γίνονται «αποθήκες ανθρώπων»– να βγει έξω».²²⁰⁶

Η εισηγήτρια του κυβερνώντος κόμματος τάσσεται υπέρ της άμβλυνσης της τιμωρητικότητας, που εν προκειμένω αποτυπώνεται στην επιμήκυνση του χρόνου εγκλεισμού των καταδικών²²⁰⁷ για ναρκωτικά, θεωρώντας ότι η υπέρμετρη αυστηρότητα συντελεί στη διαμόρφωση της προαναφερθείσας κατάστασης των φυλακών, που κατ' αυτήν δεν συνάδει με τον ανθρωπισμό. Ο λόγος της ομιλήτριας παραπέμπει στη διαπίστωση της ύπαρξης συνθηκών ανθρωπιστικής κρίσης,²²⁰⁸ ως κατάστασης ανάγκης η οποία «αναστέλλει τη νομική κανονικότητα».²²⁰⁹ Η διαπίστωση

²²⁰² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1031.

²²⁰³ Α.Χαΐδου(2018), ό.π., σ.73.

²²⁰⁴ Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρα 2 και 4.

²²⁰⁵ Βάσει της λογικής «less is better», στο Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²²⁰⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1032.

²²⁰⁷ Χ.Ζαραφωνίτου, 'Κοινωνικές αντιλήψεις για την Ποινική Δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα', στο *Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, Προσφορά Τιμής στην Αννα Ψαρούδα-Μπενάκη*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ.Α.Σάκκουλας, 2008, σ. 1215.

²²⁰⁸ Σημειώνεται ότι ο όρος υποδηλώνει «μια σοβαρή απόκλιση από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά κατοχυρώνονται σε διεθνείς και εθνικούς κανόνες, με συνέπεια να προκαλούνται σοβαρές απειλές ή/και πραγματικές προσβολές σε επιμέρους αγαθά ή ακόμη και στη συνολική βιοτική κατάσταση των ανθρώπων», στο Γ.Νικολόπουλος, «Χώροι κράτησης και ανθρωπιστική κρίση: Εισαγωγικές παρατηρήσεις», στο Μ.Γασπαρινάτου (επιμ), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Α Τόμος*, Αθήνα, Εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, 2016, σ.2373.

²²⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 2373.

της απόκλισης από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όχι μόνο δικαιολογεί, αλλά και απαιτεί, κατά την ομιλήτρια, την επείγουσα λήψη μέτρων για τη διευθέτηση του ζητήματος. Στην κατεύθυνση αυτή θεωρεί, μεταξύ άλλων, αναγκαία και επείγουσα την εξομοίωση της μεταχείρισης των καταδίκων για εμπορία με τη μεταχείριση που επιφυλάσσεται στους λοιπούς κρατούμενους: «Εκφράστηκε μια απορία γιατί είναι τόσο επείγον αυτό το νομοσχέδιο. Το νομοσχέδιο είναι πραγματικά επείγον και έχει καθυστερήσει. Έχει καθυστερήσει... και ο εξορθολογισμός της απόλυσης υπό όρον και της ένταξης ακόμα και αυτών που έχουν καταδικαστεί για ναρκωτικά... στο ενιαίο κανονιστικό σύστημα που διέπει όλους τους καταδικασθέντες».²²¹⁰

Παρομοίως, ο Υπουργός Δικαιοσύνης τάσσεται υπέρ της «λιγότερης φυλακής»²²¹¹ για τα εξαρτημένα άτομα, υποστηρίζοντας ότι η έως τότε αυστηρότητα της νομοθεσίας δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, αντιθέτως οδήγησε στη συμφόρηση των φυλακών. Ο Υπουργός δεν ενστερνίζεται την υπέρμετρη αυστηρότητα απέναντι στους εξαρτημένους διακινητές, όπως αυτή απορρέει από τη δικαστηριακή πρακτική, υποστηρίζοντας ότι δεν δικαιολογείται από την απαξία των εγκλημάτων αυτών: «Παρ' ότι ο βασικός κανόνας του Ποινικού μας Κώδικα, ορίζει ότι ο χαρακτήρας του εγκλήματος εξαρτάται από την ποινή που επιβάλλει ο νόμος... νομολογήθηκε από τον Άρειο Πάγο ότι αυτό δεν ισχύει στα εγκλήματα περί τα ναρκωτικά. Κρίθηκε δηλαδή... ότι και αν ακόμη επιβάλλεται ποινή φυλακίσεως σε τοξικοεξαρτημένο διακινητή ναρκωτικών, το έγκλημά του δεν είναι πλημμέλημα, αλλά οπωσδήποτε κακούργημα!»²²¹² Ο ομιλητής ενστερνίζεται τη θεώρηση περί ιατρικοποίησης της εξάρτησης, υποστηρίζοντας ότι το εξαρτημένο άτομο, ως ασθενής, χρήζει θεραπευτικής μεταχείρισης πρωτίστως και, πάντως, ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης. Αμφισβητεί, δε, το λογικό έρεισμα της λογικής της αποδιοπομής²²¹³ των εν λόγω δραστών και εκφράζει την απορία του διαπιστώνοντας ότι άλλα, ιδιαιτέρως ειδεχθή, εγκλήματα δεν προκαλούν την ίδια αντίδραση εκ μέρους του κοινού. Στον λόγο του Υπουργού Δικαιοσύνης υφέρπει, επίσης, η διαπίστωση της διάστασης του ηθικού πανικού, με την έννοια της δυσανάλογα εχθρικής κοινωνικής αντίδρασης που

²²¹⁰Πρακτικά Βουλής, ΙΓ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΖ', 9/12/2009, σ. 1064.

²²¹¹Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²²¹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1062.

²²¹³Κ. Murji, λήμμα 'scapegoating', στο E. McLaughlin and J. Muncie (ed) (2001), ό.π., σ. 255-256.

εκδηλώνεται απέναντι στον διακινητή ναρκωτικών²²¹⁴: «Όταν πρόκειται για τοξικοεξαρτημένους, που έχουν ανάγκη της δικής μας θεραπευτικής πολιτικής, μπορούμε να είμαστε συνεπείς με το γενικό δογματικό κανόνα του Ποινικού μας Κώδικα: 3/5 στην υφ' όρον απόλυση. Θέτω το ερώτημα: Γιατί δημιουργούμε τόσο θέμα γι' αυτούς; Ο βιαστής ανηλίκου με τον ισχύοντα ποινικό μας νόμο -ο βιαστής ανηλίκου!- μπορεί υφ' όρον να απολυθεί με τα 3/5, αλλά ο τοξικοεξαρτημένος με τα 4/5...βάσει ποίας αξιολόγησης της απαξίας τελεσθέντος εγκλήματος, το μεν οδηγεί στα 4/5 και το άλλο στα 3/5;».²²¹⁵

Ο Υπουργός, τέλος, εκλαμβάνει την υπό όρο απόλυση ως σωφρονιστικό μέτρο²²¹⁶ παρά σαν απονομή χάριτος και επισημαίνει ότι ο νόμος προβλέπει ρητά δικλίδες ασφαλείας για την ασφαλή εφαρμογή της σχετικής διάταξης: «όταν θα έρθει η ώρα...ο φυλακισμένος θα υποβάλει αίτημα στο Δικαστικό Συμβούλιο. Προηγουμένως θα γνωμοδοτήσει το Συμβούλιο των Φυλακών. Το Δικαστικό Συμβούλιο, λοιπόν, μπορεί να κρίνει από τις συνθήκες και τη διαγωγή, αν υπάρχει πιθανότητα να τελέσει νέο αδίκημα ο φυλακισμένος, οπότε ενδέχεται να μην εφαρμόσει, να μην εγκρίνει την υφ' όρον απόλυση...Άρα, λοιπόν, ποιος ο κίνδυνος;».²²¹⁷ Ο Υπουργός θεωρεί δυσανάλογα αυστηρή και μη ορθολογική τη μεταχείριση που επιφυλάσσεται επί μακρόν σε άτομα εξαρτημένα και υποστηρίζει ότι η μεταχείριση αυτή οδηγεί στην υπερφόρτωση των φυλακών και στη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου εγκλεισμού σε απάνθρωπες συνθήκες. Εξαιτίας των τελευταίων, η Ελλάδα έχει καταδικαστεί από το ΕΔΔΑ, κάτι που αποτελεί πλήγμα στη διεθνή εικόνα της. Η επίκληση της αναγκαιότητας διαφύλαξης της καλής φήμης της χώρας απαντάται άλλωστε διαχρονικά στον δημόσιο λόγο.²²¹⁸ «το σύνολο των κρατούμενων αυτή την ώρα στα σωφρονιστικά μας καταστήματα είναι λίγο πάνω από εντεκάμισι χιλιάδες άνθρωποι. Η δυνατότητα, η χωρητικότητα των φυλακών, είναι περίπου στις οκτώμισι χιλιάδες...Δεν θέλω να περιγράψω τις συνθήκες για τις οποίες μας έχει καταδικάσει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων...Πόσοι είναι αυτοί που έχουν ποινές κάτω από τα δέκα χρόνια κάθειρξης, είναι δηλαδή τα λεγόμενα «βαποράκια»; Είναι τρεις χιλιάδες πεντακόσιοι άνθρωποι...Γι' αυτούς, λοιπόν, τους τρεις χιλιάδες πεντακόσιους

²²¹⁴S.Cohen, *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*, third edition, London-New York, Routledge, 2002, σ. xiii.

²²¹⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1019.

²²¹⁶Πρόκειται, άλλωστε, για μια εκ των μορφών σωφρονιστικής μεταχείρισης σε ελεύθερο περιβάλλον, Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 117 κε.

²²¹⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1035.

²²¹⁸J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 149.

ανθρώπους κυρίως προβλέπουμε με το άρθρο 106 του Π.Κ. την υποχρέωση παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος». ²²¹⁹

Ως εκ τούτου, ο Υπουργός Δικαιοσύνης τάσσεται υπέρ της αποκατάστασης της έως τότε δυσανάλογης μεταχείρισης, ώστε να αντιμετωπίζονται επεικέστερα, όπως προβλέπει ο νόμος, οι εξαρτημένοι, άρα, ασθενείς και να ενθαρρύνονται προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης: «Υπάρχει περίπτωση να διευκολύνουμε ανθρώπους που το ποινικό μας σύστημα θα όφειλε να τους αντιμετωπίσει αλλιώς, δηλαδή επεικέστερα, γιατί ενδεχομένως έχουν ανάγκη μεγαλύτερης επιείκειας; Απάντηση: γι' αυτούς που πράγματι, κυρίως τους ασθενείς, έχουν ανάγκη επιείκειας, ναι απαντούμε θετικά». ²²²⁰ Ο ομιλητής τονίζει ότι η υπό όρον απόλυση δεν συνιστά απονομή χάριτος, αλλά σωφρονιστικό μέτρο, που εν προκειμένω αξιοποιεί την απεξάρτηση ως μέτρο ειδικής πρόληψης, και εν γένει υπόκειται σε συγκεκριμένες διαδικασίες ελέγχου. Ως εκ τούτου, από την υπό όρο απόλυση ωφελείται κυρίως ο εξαρτημένος κρατούμενος που έχει αποφασίσει να παρακολουθήσει πρόγραμμα απεξάρτησης εκτός φυλακής, να συμμορφωθεί με τους όρους, και να μην υποτροπιάσει ως προς τη διάπραξη εγκλημάτων: «Εάν το δικαστικό συμβούλιο αποφασίσει ότι μπορεί να τον απολύσει, υποχρεωτικώς σε ό,τι αφορά τα ναρκωτικά, του επιβάλλει μια σειρά από ιδιαίτερες υποχρεώσεις, όπως να παρακολουθήσει μετά από αίτησή του, θεραπευτικό πρόγραμμα. Άλλος όρος μπορεί να είναι το να μην εμφανίζεται σε συγκεκριμένους τόπους ή να μη συναντά επικίνδυνα πρόσωπα. Εξασφαλίζουμε, δηλαδή, ειδικό μηχανισμό ελέγχου. Κι αν συμβεί κάποιος να ξεφύγει και τελέσει νέο αδίκημα, έρχεται... η ισχύουσα διάταξη του άρθρου 108 του Ποινικού Κώδικα και επιβάλλει να εκτελέσει και την προηγούμενη ποινή του κατά το υπόλοιπο και τη νέα ποινή». ²²²¹

Η έμφαση που αποδίδει ο Υπουργός Δικαιοσύνης στην ενθάρρυνση της απεξάρτησης απορρέει και από το ότι αναγνωρίζει τις δυσχέρειες στο ζήτημα της κατάλληλης μεταχείρισης των εξαρτημένων, οι οποίες επιτείνονται από την ανεπάρκεια στο πεδίο των θεραπευτικών προγραμμάτων. Επισημαίνει, δε, τη διάσταση μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων και της εφαρμογής της νομοθεσίας: «Θα ήθελα σήμερα να συζητάμε την υποχρέωση της Κυβέρνησης να έχει διαμορφώσει ένα δίκτυο θεραπευτηρίων, ώστε οι άρρωστοι -γιατί ασθενείς είναι οι χρήστες- εκεί να πηγαίνουν και όχι να προφυλακίζονται, ή καταδικαζόμενοι να σέρνονται από το ένα

²²¹⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1071.

²²²⁰ Στο ίδιο, σ. 1046.

²²²¹ Στο ίδιο, σ. 1071.

σωφρονιστικό κατάστημα στο άλλο».²²²² Ο ομιλητής τονίζει επίσης τη σημασία της έγκαιρης αναγνώρισης της κατάστασης εξάρτησης, ώστε να αποφευχθεί η δυσανάλογα αυστηρή μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου. Κατ' αυτόν, όταν η εξάρτηση δεν διαπιστώνεται παρά μόνο στο στάδιο της δίκης, ο εξαρτημένος ήδη έχει επιβαρυνθεί με ακατάλληλη για την κατάστασή του μεταχείριση. Αντιθέτως, όταν η τυχόν ύπαρξη εξάρτησης διαπιστώνεται σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, η μεταχείριση του εξαρτημένου κατηγορούμενου μπορεί να προσαρμοστεί εγκαίρως στην ιδιαιτερότητά του: «Εάν συλληφθεί ένας τοξικοεξαρτημένος και το δηλώσει, σε είκοσι τέσσερις ώρες πρέπει να του ζητηθεί, σύμφωνα με τον Κώδικα περί Ναρκωτικών,βιολογικό υλικό...Η εξέταση θα γίνει στα εργαστήρια της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης, στις ιατροδικαστικές υπηρεσίες, στα δημόσια νοσοκομεία...Κατά παράξενο τρόπο, ενώ κατά το στάδιο της ανάκρισης μπορεί το πανεπιστήμιο της χώρας ή ένας ιατροδικαστής να αποφανθούν ότι πρόκειται για τοξικοεξαρτημένο, αυτό δεν λαμβάνεται υπ' όψιν κατά τη στιγμή εκείνη. Μπορεί να προφυλακισθεί, αλλά η εξάρτηση θα κριθεί όταν έρθει η ώρα να δικαστεί. Γιατί;...Γιατί δεν μπορεί να κριθεί όταν ο ανακριτής έχει τη βεβαίωση, με όλες τις εγγυήσεις που δίδει ο Κώδικας περί Ναρκωτικών;».²²²³

Την ιατροκοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης ενστερνίζεται και άλλη ομιλήτρια του κυβερνώντος κόμματος, η οποία εκλαμβάνει την απαγορευτική πολιτική σαν αιτία άνηθης του παράνομου εμπορίου και υποστηρίζει ότι η κυβέρνηση πρέπει να προωθήσει μέτρα που κινούνται στη λογική της μείωσης της βλάβης²²²⁴, μέσω της χορήγησης υποκαταστάτων: «οι χρήστες ναρκωτικών είναι άνθρωποι εξαρτημένοι και άρρωστοι και ως ασθενείς θα έπρεπε να τους αντιμετωπίζουμε. Κατά τη γνώμη μου, θα έπρεπε να υπάρχουν μονάδες απεξάρτησης μέσα στις φυλακές, αλλά και στα νοσοκομεία, όπου θα έπρεπε να οδηγούνται οι χρήστες ελεύθερα, για να τους χορηγούνται φάρμακα υποκατάστατα. Με αυτόν τον τρόπο, θα προφυλάσσαμε την υγεία του χρήστη και την οικογένειά του από την οικονομική εξαθλίωση και θα αποφεύγαμε τη διακίνηση και την εμπορία των ναρκωτικών».²²²⁵ Η ομιλήτρια υποστηρίζει την άμβλυνση της δυσανάλογα αυστηρής, έως τότε, ποινικής μεταχείρισης των εξαρτημένων και την εξομοίωση των προϋποθέσεων της υπό όρον απόλυσης των υπαγόμενων στα άρθρα 23 και 23^A με τους λοιπούς κρατούμενους. Τάσσεται εν γένει

²²²²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1027.

²²²³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1047.

²²²⁴EMCDDA, «Harm reduction topics page-Overview», ό.π.

²²²⁵Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1020.

υπέρ της ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης των εξαρτημένων, αφενός μεν επειδή την αξιολογεί ως καταλληλότερη για ασθενείς, αφετέρου δε επειδή τη συνδέει με το έμμεσο όφελος της αποσυμφόρησης και, συνακόλουθα, της βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης: «Οι ρυθμίσεις...είναι στη σωστή κατεύθυνση, αφού οι εξαρτημένοι χρήστες από τα ναρκωτικά αντιμετωπίζονται ως άρρωστοι και η πράξη τους θεωρείται πλημμέλημα και όχι κακούργημα. Επίσης, με τις προτεινόμενες ρυθμίσεις, η υφ' όρον απόλυση για τα ναρκωτικά γίνεται επιεικέστερη, αφού στην περίπτωση πρόσκαιρης κάθειρξης πέντε έως είκοσι ετών μπορεί να ζητηθεί η υφ' όρον απόλυση με τη συμπλήρωση των 3/5 της ποινής, όπως ισχύει για όλους τους κρατούμενους...με τα μέτρα που λαμβάνουμε θα συμβάλουμε ουσιαστικά στην αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης, στα οποία οι συνθήκες διαβίωσης είναι τραγικές».²²²⁶

Ένας ακόμα ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος αναφέρεται στη διάσταση μεταξύ της νομοθετικής πρόβλεψης περί της ειδικής μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου και του τρόπου με τον οποίο εφαρμόζεται η νομοθεσία. Στηλιτεύει, δε, τη δικαστηριακή πρακτική που, λόγω της εξάντλησης της αυστηρότητας των δικαστών, οδηγεί στον χαρακτηρισμό εξαρτημένων ατόμων σαν εμπόρων και, ακολούθως, στον υπερπληθυσμό των φυλακών. Ο ομιλητής κάνει λόγο για στρουθοκαμηλισμό, που δεν επιτρέπει τη συνειδητοποίηση της ακατάλληλης και δυσανάλογα αυστηρής μεταχείρισης που επιφυλάσσεται σε εξαρτημένα άτομα, τα οποία αναπόφευκτα υποτροπιάζουν, μη μπορώντας να αποβάλουν την εξάρτηση: «Κλείνουμε...τα μάτια μπροστά σε ένα φαινόμενο, το οποίο όλοι έχουμε επισημάνει, ότι αυτήν τη στιγμή στις ελληνικές φυλακές οι μισοί και παραπάνω –για να μην πω τα 4/5 των κρατουμένων– είναι μέσα για εμπορία ναρκωτικών. Αν υπάρξει ανάλυση αυτού του φαινομένου, θα δούμε ότι πουθενά στον κόσμο, πουθενά στην Ευρώπη δεν υπάρχει τέτοια αναλογία. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να φανταστούμε ότι...οι οκτώ-εννέα χιλιάδες που βρίσκονται μέσα, είναι όλοι έμποροι ναρκωτικών...Πρέπει να κλείνουμε τα μάτια, για να μη δούμε...Δεν μπορούμε, όμως, να μην αντιμετωπίσουμε με επιείκεια τα φαινόμενα εκείνα των νέων κυρίως ανθρώπων που όντας εξαρτημένοι, χρήστες, είναι υπότροποι σε αυτό το αδίκημα, δεν μπορούμε να τους ταυτίσουμε ούτε να τους εξομοιώσουμε με τους μεγαλεμπόρους των ναρκωτικών».²²²⁷

²²²⁶Στο ίδιο, σ. 1020.

²²²⁷Στο ίδιο, σ. 1023.

Περαιτέρω, στον λόγο του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ αποτυπώνεται με ενάργεια το, διαχρονικά παρόν στην ελληνική νομοθεσία, διπολικό σχήμα «χρήστης-έμπορος».²²²⁸ Ο χρήστης εκλαμβάνεται σαν άκακο και ευάλωτο θύμα, ενώ ο έμπορος σαν ψυχρός υπολογιστής και αδίστακτος εγκληματίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο έμπορος χαρακτηρίζεται σαν «κτηνώδες υποκείμενο», δηλαδή φέρεται να έχει απωλέσει την ανθρώπινη ιδιότητά του. Αντιθέτως, οι χρήστες αποκαλούνται «παιδιά», κάτι που υποδηλώνει πιθανώς τη συμπάθεια και εγγύτητα του ομιλητή, αλλά και τη μειωμένη ευθύνη των ατόμων, καθώς τα παιδιά δεν διαθέτουν την ωριμότητα των ενηλίκων: «έχει τύχει να δουλέψω με τα παιδιά με τα ναρκωτικά... Έχω δουλέψει μαζί τους και ξέρω...ότι είναι τρομερά διαφορετικό πράγμα ο έμπορος, το κτηνώδες αυτό υποκείμενο που ψυχρά μεταχειρίζεται την οικονομική ισχύ και τα μέσα για να διανείμει τον θάνατο και είναι τρομερά διαφορετικό πράγμα το δέσμιο παιδί της εξάρτησης που για να ικανοποιήσει το πάθος του αναγκάζεται να μεταβληθεί από τον έμπορο σε έμπορο με την σειρά του».²²²⁹

²²²⁸ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284, Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 11-13, Α.Δουζένης (2004), ό.π., σ. 241.

²²³⁰ Πύλη για την ελληνική γλώσσα, Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «σωτηρία», στο [www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq=.](http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq=.%C2%A1%CF%83%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1), τελευταία προσπέλαση 12/3/2022.

όλο το βάρος στην πρόληψη, στη θεραπεία...στην ένταξη, στη σωτηρία αυτών των παιδιών».²²³¹

Τέλος, ο ομιλητής αναφέρεται στην απόλυση υπό όρον, την οποία εκλαμβάνει ως σωφρονιστικό μέτρο, ως μια οδό ενθάρρυνσης του εξαρτημένου, τον οποίο η ασθένειά του ώθησε στο έγκλημα, να στραφεί στη μοναδική κατά τον ομιλητή λύση, στην επιλογή της απεξάρτησης σε θεραπευτικό πρόγραμμα εκτός φυλακής: «σε αυτούς που συνδέονται με την απίστευτα ταλαίπωρη περιοχή που είναι ο χρήστης που εξαναγκάζεται να γίνει έμπορος, υπάρχει πλέον η δυνατότητα και της απόλυσης υπό όρους αλλά πώς;...επειδή ακριβώς η απόλυση υπό όρους είναι συνέχιση της έκτισης της ποινής και όχι χάρη, αυτός παρωθείται πριν απ' όλα στο να θεραπευθεί. Πρέπει οπωσδήποτε να κάνει αίτηση ένταξης στα θεραπευτικά προγράμματα και πρέπει να πιστέψουμε ότι μπορούμε να κερδίσουμε αυτές τις ζωές».²²³² Ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει την αναφορά του ομιλητή στη θεραπευτική μεταχείριση συνίσταται στο ότι αφενός μεν το πρόγραμμα απεξάρτησης παρουσιάζεται σαν πανάκεια²²³³ και ταυτίζεται με τη «ζωή», αφετέρου δε παραβλέπεται και αποσιωπάται το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής ή άρνησης της θεραπείας εκ μέρους του εξαρτημένου ατόμου. Θεωρείται, συνεπώς, δεδομένο ότι το άτομο διακατέχεται από την επιθυμία για «αλλαγή» και το ότι προτιμά να εκτίσει την ποινή του εκτός της κλασικής φυλακής.²²³⁴ Μάλιστα, τα προαναφερθέντα στοιχεία είναι διαχρονικώς παρόντα στον δημόσιο λόγο και χαρακτηριστικά της κρατούσας άποψης για τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία.

Ένας ακόμα ομιλητής του ΠΑΣΟΚ χαρακτηρίζει το εξαρτημένο άτομο ως ασθενή που χρήζει θεραπείας και αντιθέτως, αξιολογεί τη φυλακή σαν πλαίσιο ακατάλληλο για τη μεταχείρισή του. Η διαφοροποίηση της μεταχείρισης ανάλογα με την ύπαρξη διαγνωσμένης εξάρτησης εκλαμβάνεται σαν κομβικό σημείο των ρυθμίσεων, στο οποίο ο νομοθέτης αποδίδει τη δέουσα προσοχή. Σύμφωνα με τον ομιλητή, οι φυλακές συνιστούν κατ' επίφαση μόνο τόπο σωφρονισμού, ενώ στην πραγματικότητα συνιστούν πεδίο παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η διευθέτηση της συγκεκριμένης κατάστασης συνιστά επείγουσα ανάγκη²²³⁵, ώστε, συν τοις άλλοις, να μπορεί το κράτος να ανταποκριθεί στον χαρακτηρισμό του ως σύγχρονου κράτους

²²³¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1029.

²²³² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1066.

²²³³ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 290-292.

²²³⁴ Φ.Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 178.

²²³⁵ Γ.Νικολόπουλος (2016), ό.π., σ. 2373.

δικαίου. Τέλος, ο ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος τονίζει ότι η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων κατάδικων δεν ισοδυναμεί με ατιμωρησία ή με παράβλεψη του εγκληματικού χαρακτήρα των πράξεών τους, αλλά συνιστά απλώς μια προσαρμογή της μεταχείρισης στην ιδιαίτερη κατάσταση της υγείας τους: «Η ανάγκη αποσυμφόρησης των φυλακών είναι πλέον επιτακτική αν θέλουμε να λέμε ότι η χώρα μας είναι ένα σύγχρονο κράτος δικαίου που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα... Νομίζω ότι ήταν καιρός να λάβουμε υπ' όψιν μας την κατάσταση υγείας των κατηγορουμένων όταν πρόκειται για εξαρτημένα άτομα... Δεν είπα κανείς ότι ένας εξαρτημένος παύει να είναι έμπορος ναρκωτικών.... Φυσικά και θα πρέπει να τιμωρούνται όσοι διαπράττουν ποινικά αδικήματα. Ωστόσο, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας ότι οι εξαρτημένοι είναι ασθενείς και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται αναλόγως... Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις ελληνικές φυλακές, δεν τιμά κανέναν μας. Από τη στιγμή που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν αξιοπρεπή στέγη στους κρατούμενους θα ήταν αστείο, εάν δεν ήταν τραγικό, να πιστεύουμε ότι μπορούν να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους, δηλαδή να τους σωφρονίσουν».²²³⁶

Εκτός από τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, ιδιαίτερη έμφαση στην αναγκαιότητα θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου αποδίδει ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ: «Οι μισοί περίπου κρατούμενοι που εκτίουν ποινές σχετικές με τα ναρκωτικά είναι οι ίδιοι τοξικοεξαρτημένοι. Γι' αυτόν το λόγο και υποστηρίζουμε την ειδική αντιμετώπιση αυτών των ανθρώπων που θα στοχεύει στην πλήρη απεξάρτησή τους, στην ψυχοκοινωνική τους στήριξη και την κοινωνική τους επανένταξη».²²³⁷ Ο ομιλητής αμφισβητεί, ωστόσο, το ότι οι προτεινόμενες ρυθμίσεις είναι σε θέση να διασφαλίσουν την εφαρμογή της κατάλληλης αυτής μεταχείρισης: «από τη συγκεκριμένη τροπολογία ... δεν δίνεται απάντηση όσον αφορά την ειδική αντιμετώπιση ειδικών κατηγοριών κρατουμένων».²²³⁸ Ο ίδιος ομιλητής τονίζει την αναγκαιότητα λήψης ουσιαστικών μέτρων μέριμνας για τον εν λόγω πληθυσμό, ώστε να αποτραπεί η υποτροπή τους και να διασφαλιστεί ο σεβασμός των δικαιωμάτων τους. Κατ' αυτόν, η αποσυμφόρηση των φυλακών δεν πρέπει να λογίζεται σαν αυτοσκοπός, διότι χωρίς την πρέπουσα έμφαση στην αποκατάσταση, την απεξάρτηση, και την επανένταξη, η υπό όρον απόλυση ισοδυναμεί με βραχεία απελευθέρωση κρατουμένων, η οποία σύντομα θα λήξει, καθώς το εξαρτημένο άτομο

²²³⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1056.

²²³⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1016.

²²³⁸ Στο ίδιο, σ. 1015.

θα εγκληματήσει ξανά και θα επιστρέψει στη φυλακή: «από την κατάσταση που επικρατεί στο σωφρονιστικό σύστημα της χώρας μας, εξαρτάται σ' ένα βαθμό...η καταπολέμηση της εγκληματικότητας, η αποφυγή φαινομένων υποτροπής και η αντιμετώπιση του υπαρκτού σήμερα φαινομένου τα 4/5 των αποφυλακισμένων να επανέρχονται στις φυλακές...Μιλάμε για την ανάγκη αποσυμφόρησης. Και εμείς ρωτάμε το απλό: Τι θα γίνει με συγκεκριμένες κατηγορίες κρατουμένων που είτε θα έπρεπε να έχουν ειδική μεταχείριση ή πολλοί από αυτούς...δεν θα έπρεπε να βρίσκονται καν στις φυλακές;».²²³⁹

Για τον ομιλητή του ΚΚΕ η άμβλυνση της αυστηρότητας στην ποινική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου είναι θεμιτή, δεν εξαρκεί ωστόσο για να διασφαλιστεί η θεραπεία και η αποκατάσταση όσων χρήζουν απεξάρτησης. Ο ομιλητής τάσσεται μάλλον υπέρ της θεραπείας σε στεγνά προγράμματα μέσα στη φυλακή, παρά υπέρ της λογικής της «λιγότερης φυλακής», χωρίς την εξασφάλιση μέτρων θεραπείας. Ασκεί, δε, κριτική στην κυβέρνηση, υποστηρίζοντας ότι η μέριμνα που η τελευταία επιθυμεί να επιδείξει εξαντλείται στην απομάκρυνση του εξαρτημένου ατόμου από τον χώρο της φυλακής, χωρίς περαιτέρω εξασφάλιση της πρόσβασής του σε θεραπευτική μεταχείριση. Ως εκ τούτου, η πολιτική αυτή είναι, κατά τον ομιλητή του ΚΚΕ καταδικασμένη σε αποτυχία, διότι δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο υποτροπής. Σημειωτέον ότι, σε συνέπεια με τη διαχρονική στάση του κόμματός του στο ζήτημα της απεξάρτησης, ο ομιλητής αποδέχεται ως θεραπεία μόνο τη μέθοδο της θεραπευτικής κοινότητας και απορρίπτει τη λογική της υποκατάστασης και της μείωσης της βλάβης: «αναρωτιόμαστε αν σήμερα υπάρχουν όλες εκείνες οι αναγκαίες υποδομές, προκειμένου να απορροφήσουν και να στηρίξουν αυτούς τους ανθρώπους...άλλο είναι ο τοξικοεξαρτημένος και άλλο είναι ο έμπορος ναρκωτικών και...στη βάση αυτής της διαφορετικότητας δικαιολογείται και η διαφορετική μεταχείριση. Σωστά. Είναι ακριβώς έτσι. Το μεγάλο, όμως, ερώτημα είναι το εξής: Αυτή η διαφορετική μεταχείριση εξαντλείται στην υφ' όρον απόλυση, δηλαδή στο αν ο τοξικοεξαρτημένος θα μείνιλιγότερο στις φυλακές ή στο αν θα παρθούν όλα εκείνα τα αναγκαία μέτρα, έτσι ώστε η φυλακή γι' αυτόν τον άνθρωπο να μην είναι εγκλεισμός, αλλά να είναι θεραπεία. Και η Κυβέρνηση με τον τρόπο που απαντά στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο εξαντλεί την ευαισθησία της στην απόλυση...Εμείς επιμένουμε...στην ανάγκη ολόπλευρης στήριξης αυτών των ανθρώπων, στήριξης των

²²³⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1040.

προγραμμάτων του ΚΕΘΕΑ, του «18 ΑΝΩ» στις φυλακές, που σήμερα μαραζώνουν, υποβαθμίζονται και υπολειτουργούν και...αντικαθιστώνται από την απαράδεκτη εκείνη ρύθμιση...για την υποκατάσταση με τη μεθαδόνη».²²⁴⁰

Άλλος ομιλητής της ελάσσοнос αντιπολίτευσης, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ, στηρίζει τις προτεινόμενες ρυθμίσεις, καθώς αποδέχεται τόσο τη θεώρηση της εξάρτησης ως ασθένειας, όσο και τη λογική της μείωσης της βλάβης μέσω της θεραπείας υποκατάστασης. Σημειώνει, δε, ότι διακατέχεται από ένα αίσθημα δικαίωσης, διότι είχε κατά το παρελθόν λοιδωρηθεί για την άποψή του, η οποία είχε θεωρηθεί μη αποδεκτή, μάλλον περιθωριακή θέση²²⁴¹: «Όταν υποστήριζα την άποψη... για την κρατικοϋγειονομική αντιμετώπιση των ναρκωτικών, ολίγον απείχαμε από το να ονομαστούμε dealers των ναρκωτικών ουσιών. Όταν σε αυτό το Κοινοβούλιο είχα τη δυνατότητα...να υποστηρίξω τη διαδικασία της υποκατάστασης, ξέρετε τι άκουσα και μάλιστα από το σημερινό –και τότε-κυβερνητικό κόμμα; Χαίρομαι που η ίδια η πραγματικότητα εκείνου που εθεωρήθη –ας επιλέξω επιεική έκφραση- ουτοπία, έγινε δεκτή μετά».²²⁴² Σύμφωνα με τον ομιλητή, η απαγορευτική πολιτική συντελεί στην άνθηση του εμπορίου ναρκωτικών, ενώ η χορήγηση υποκατάστατου στους εξαρτημένους συνιστά μια ρεαλιστική επιλογή μείωσης της βλάβης, που οδηγεί στην πάταξη του εμπορίου και στον περιορισμό των κινδύνων για την υγεία των ατόμων, λόγω της εγγυημένης ποιότητας των χορηγούμενων ουσιών.

Είναι, δε, χαρακτηριστικό ότι ο ομιλητής συνδέει το παράνομο εμπόριο με τον θάνατο, και τη μείωση της βλάβης με την ελπίδα της απεξάρτησης και εκλαμβάνει την «κρατικοϋγειονομική παρέμβαση στο χώρο των ναρκωτικών» ως μια πλήρως ιατροκοποιημένη διαδικασία, διαχωρισμένη από το πεδίο αρμοδιότητας του ποινικού συστήματος: «να μπορεί να προσέρχεται ο τοξικοεξαρτημένος σε ένα ειδικό νοσηλευτικό κατάστημα να λαμβάνει την ελεγχόμενη δόση, γνησία δόση της ναρκωτικής ουσίας ή και αργότερα την υποκατάστατη αυτής της ουσίας, έτσι με την ελπίδα ότι θα μπορέσουμε να αποσπάσουμε τον τοξικοεξαρτημένο από τη θανατηφόρο αγκαλιά του εμπόρου ναρκωτικών και να τον εντάξουμε σε μία κρατικοϋγειονομική φροντίδα και αντίληψη με την ελπίδα και τη διεκδίκηση να απεξαρτηθεί. Και βεβαίως,

²²⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 1041.

²²⁴¹ Επισημαίνεται ότι οι λόγοι περί ναρκωτικών στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται διαχρονικά από το ότι περιστρέφονται γύρω από απόψεις ειδικών οι οποίες δεν τυγχάνουν κριτικής, αλλά διαρκώς αναπαράγονται, χωρίς να συναντούν αντιρρήσεις ή αντίλογο, στο J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 294-295.

²²⁴² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1070.

μία τέτοια επιλογή σημαίνει σε σημαντικό βαθμό πόλεμο εναντίον του κινήτρου των εμπορών ναρκωτικών ουσιών».²²⁴³

Υπέρ των πολιτικών μείωσης της βλάβης τάσσεται και ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ, εκφράζοντας την ικανοποίησή του για το ότι η θέση αυτή υιοθετείται και από τον πρόεδρο του ΛΑΟΣ. Η διατύπωσή του είναι ενδεικτική του ότι μια τέτοια θεώρηση εθεωρείτο επί μακρόν σαν μια μάλλον περιθωριακή, αξιοκατάκριτη θέση: «είμαστε ιδιαίτερα ευτυχείς που στις θέσεις τις οποίες έχω εκφράσει κατά καιρούς και οι οποίες έχουν συναντήσει μία πολύ μεγάλη αντίδραση προσχωρούν διάφοροι πολιτικοί χώροι. Ακούσαμε πραγματικά με μεγάλη προσοχή την πρόταση...για τη νομιμοποίηση, κατά κάποιο τρόπο, χορήγησης από νοσοκομεία της ίδιας της ουσίας την οποία έχουν ανάγκη οι εξαρτημένοι.... θεωρώ ότι είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα πρόταση. Την έχουμε κάνει προ πολλού και εμείς».²²⁴⁴ Ο ομιλητής δεν υιοθετεί τη διχοτομική διάκριση μεταξύ στεγνών προγραμμάτων και υποκατάστασης, αλλά θεωρεί την τελευταία σαν ένα πρώτο βήμα προσέγγισης και προστασίας του εξαρτημένου ατόμου, ώστε αργότερα να επιλέξει ελεύθερα τη μέθοδο απεξάρτησης που του ταιριάζει: «τους εξαρτημένους ανθρώπους τους κρατάς έξω από το κύκλωμα. Μπορείς να προχωρήσεις εύκολα...στη χορήγηση υποκατάστατων και...επειδή είσαι κοντά του και τον στηρίζεις ψυχοϊατρικά, μπορείς να προχωρήσεις σε αυτό που τον θεραπεύει και είναι η απεξάρτηση, με όποιον τρόπο αυτός επιλέξει».²²⁴⁵

Ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού στο πεδίο των μεθόδων απεξάρτησης και αναφέρεται στην προσωπική επιλογή του εξαρτημένου, ώστε να επιλέξει τη μέθοδο που του ταιριάζει, θίγει επομένως ένα ζήτημα το οποίο, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, διαχρονικά αποσιωπάται στον δημόσιο λόγο. Παράλληλα, ο ομιλητής αναφέρεται στην αναγκαιότητα ενίσχυσης των δομών απεξάρτησης, και εν γένει σημασιοδοτεί τη φυλακή σαν το *ultimum refugium* του ποινικού συστήματος, καθώς ενστερνίζεται συνολικά την προσέγγιση που έγκειται στο δίπολο «λιγότερη φυλακή» και «περισσότερη θεραπεία»: «να δούμε και την επέκταση των μονάδων απεξάρτησης, έτσι ώστε να καλυφθεί όλος ο πληθυσμός ο οποίος είναι και πάρα πολύ μεγάλος...τα 3/5 που εισάγετε, είναι ένα μέτρο το οποίο έχει καθυστερήσει πάρα πολύ...η αντίληψη και η θέση μας για λιγότερη φυλακή εξακολουθεί να παραμένει επίκαιρη. Νομίζουμε ότι υπάρχουν άλλοι τρόποι αντιμετώπισης της παραβατικότητας

²²⁴³Στο ίδιο, σ. 1050.

²²⁴⁴Στο ίδιο, σ. 1051.

²²⁴⁵Στο ίδιο, σ. 1051.

και η φυλακή σε κάθε περίπτωση πρέπει να κρατείται για όλες τις εξαιρετικές περιπτώσεις». ²²⁴⁶

Ο έτερος ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται επίσης υπέρ της ειδικής μεταχείρισης των εξαρτημένων δραστών. Επικρίνει μάλιστα τους ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας που εμμένουν στην αυστηρή ποινική μεταχείριση επικαλούμενοι το επιχείρημα της ενδεχόμενης πλαστότητας των σχετικών εγγράφων. Αντιθέτως, τάσσεται υπέρ του να λαμβάνεται εγκαίρως υπόψη η τυχόν διαγνωσμένη εξάρτηση, ώστε ο εξαρτημένος κατηγορούμενος να τυγχάνει εξαρχής της επιεικέστερης μεταχείρισης που έχει ανάγκη: «Με την τροποποίηση αυτή...ευτυχώς για μας-ανατέθηκαν στον εισαγγελέα ουσιαστικές αρμοδιότητες....Γιατί...παραπλανούμε και λέμε ότι ο εισαγγελέας δεν μπορεί να αξιολογήσει μέσα στα πλαίσια των προανακριτικών πράξεων; Έγγραφα τοξικομανίας πιθανόν να έρθουν από θεραπευτικές κοινότητες, από γιατρούς, από νοσοκομεία, να αξιολογήσει εκείνη τη στιγμή και να κρίνει ότι, πράγματι, πιθανολογεί πως είναι τοξικομανής και να σταθούμε μόνο στη μία περίπτωση της πιθανής πλαστότητας αυτού του εγγράφου. Ποιο δικαιοπολιτικό σύστημα το επιβάλλει αυτό, για μία εξαίρεση να κρατούνται άδικα δεκαοκτώ μήνες τοξικοεξαρτημένοι;». ²²⁴⁷

Αποκαλυπτικές των ιδιοτήτων που συνεπάγεται ο χαρακτηρισμός του εξαρτημένου εγκληματία είναι οι τοποθετήσεις των ομιλητών της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και του ΛΑΟΣ. Κατ' αρχάς, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ, εξαιρεί από την κατηγορία των ασθενών τους εμπόρους ναρκωτικών, υποστηρίζοντας με αξιωματικό τρόπο ότι ο έμπορος ναρκωτικών δεν μπορεί να είναι εξαρτημένος, ²²⁴⁸ μια άποψη που διαχρονικά διατυπώνεται από τους υποστηρικτές της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης: «Λέει έως σήμερα ο νομοθέτης: Όταν κάποιος είναι τοξικοεξαρτημένος, αυτός έχει ειδική ποινική μεταχείριση, επιεικέστερες ποινές. Έμπορος ναρκωτικών – το τονίζω-ο τοξικοεξαρτημένος!...Έμπορος ναρκωτικών, ο οποίος όμως είναι και ο ίδιος εξαρτημένος χρήστης και πουλάει». ²²⁴⁹ Ο ομιλητής επικρίνει την κυβέρνηση για επίδειξη ανοχής και υπερβολικής επιείκειας απέναντι σε δράστες εγκλημάτων μεγάλης απαξίας, οι οποίοι ήδη κατά τον ομιλητή τυγχάνουν επιεικούς μεταχείρισης, ενώ θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται με αυστηρότητα. Σύμφωνα με τον ομιλητή του ΛΑΟΣ, η

²²⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 1052.

²²⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 1044.

²²⁴⁸ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

²²⁴⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1017.

εξάρτηση στην περίπτωση του εμπόρου δεν συνιστά «ασθένεια», αλλά πρόσχημα για την επίδειξη επιείκειας δυσανάλογης με την απαξία και τη σοβαρότητα των εγκληματικών πράξεων: «Τώρα δεν του φτάνει αυτό του κυρίου Υπουργού, θέλει και άλλη επιεικέστερη μεταχείριση γι' αυτούς, στα 3/5! Μα οι καημένοι είναι εξαρτημένοι. Ποιοι καημένοι; Οι καημένοι με τον ένα τόνο; Οι καημένοι με τα εκατό κιλά; Οι καημένοι που βάζανε τα παιδιά και πουλάγανε; Αυτοί οι καημένοι;».²²⁵⁰

Σύμφωνα με τον ίδιο ομιλητή, η διάγνωση της εξάρτησης συνιστά το κομβικό σημείο του ζητήματος της μεταχείρισης του κατηγορούμενου για υπόθεση ναρκωτικών, επειδή η τυχόν διάγνωση εξάρτησης συνεπάγεται επιεικέστερη ποινική μεταχείριση, που κλίνει προς μια θεραπευτικού τύπου μεταχείριση: «Να το πω λαϊκά, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι; Στα ναρκωτικά η διακρίβωση της τοξικομανίας είναι όλα τα λεφτά. Ό,τι είναι, είναι η διακρίβωση της τοξικομανίας. Όποιος βγει τοξικομανής, πέφτει στα μαλακά».²²⁵¹ Ο ομιλητής επικρίνει τη ρύθμιση που επιτρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ύπαρξη εξάρτησης σε κάθε στάδιο της προδικασίας, θεωρώντας ότι έτσι θα εξαχθούν λανθασμένα συμπεράσματα, προς όφελος εμπόρων οι οποίοι κατορθώνουν να παρουσιαστούν σαν εξαρτημένα άτομα και να λάβουν επιεικέστερη μεταχείριση. Το ενδιαφέρον του ομιλητή δεν επικεντρώνεται στο να απαλλαγούν τα πράγματι εξαρτημένα άτομα από τη δυσανάλογα αυστηρή μεταχείριση, αλλά στο να μην ευνοηθούν οι μη εξαρτημένοι έμποροι: «ο ανακριτής θα διέταζε πραγματογνωμοσύνη, θα πήγαινε ο άνθρωπος στον πραγματογνώμονα, θα μας έλεγε τι πρέπει να γίνει και θα πήγαιναν όλα αυτά τα χαρτιά και τη δικογραφία στο δικαστήριο για να αποφασίσει εάν θα πρέπει να τον δεχθούμε ως τοξικομανή ή όχι. Ο κύριος Υπουργός τώρα λέει «όχι, ο εισαγγελέας θα το πει». Πώς θα το πει ο εισαγγελέας την ώρα που δεν έχει τίποτα μπροστά του;...Όσον αφορά το νομικό χαρακτηρισμό, ας δούμε τι λέει ο κύριος Υπουργός εδώ...Αφού τον είδαμε αυτόν ότι είναι τοξικομανής, άρα τιμωρείται με πλαίσιο ποινής πλημμελήματος. Όντως έτσι είναι, όπως το λέει. Θα τιμωρηθεί από δύο έως πέντε χρόνια, γιατί η πράξη είναι πλημμέλημα».²²⁵²

Ομοίως με τον ειδικό αγορητή του ΛΑΟΣ, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του κόμματος αντιλαμβάνεται την εξάρτηση όχι σαν ασθένεια αλλά σαν δικαιολογία για επιεική μεταχείριση του εγκληματία. Παράλληλα, στον λόγο του υπερσχέι η ηθική καταδίκη της διακίνησης ναρκωτικών, με έμφαση στις κοινωνικές συνέπειες της

²²⁵⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1042.

²²⁵¹ Στο ίδιο, σ. 1043.

²²⁵² Στο ίδιο, σ. 1043.

πράξης, ως εκ τούτου εύλογα προκρίνεται η άσκηση κοινωνικού ελέγχου μέσω της ποινικής καταστολής.²²⁵³ Ο ομιλητής σχεδόν απορρίπτει το ενδεχόμενο να υπάρχουν έμποροι που είναι εξαρτημένοι, ή αλλιώς υποστηρίζει ότι η ύπαρξη εξάρτησης δεν συνιστά επαρκή λόγο για επιεικέστερη μεταχείριση όσων κάνουν διακίνηση, όχι πάντως μόνο των μεγαλεμπόρων, αλλά όσων εμπλέκονται σε συναφείς πράξεις: «το «βαποράκι», δεν είναι ο τοξικομανής, που με μια δόση κινήθηκε έτσι για να βγάλει τα δικά του. Είναι ο τοξικομανής που είχε στην κατοχή του εκατό κιλά, που έδινε σε ανηλίκους, που έδωσε ναρκωτικά και προκάλεσε βαριά σωματική βλάβη, που το κάνει κατ' επάγγελμα και κατά συνήθεια. Και αυτόν ακόμα τον λέμε τοξικομανή... Είναι κάτι το οποίο έχει έντονη κοινωνικοθητική απαξία. Είναι κάτι που δεν το δέχεται ούτε η κοινή γνώμη ούτε ο νομικός σας πολιτισμός».²²⁵⁴

Άλλος ομιλητής του ΛΑΟΣ συμπλέει με την άποψη ότι οι έμποροι ναρκωτικών δεν μπορεί να είναι «πραγματικά» εξαρτημένοι και αναφέρεται στην κυκλοφορία πλαστών πιστοποιητικών, που κατ' αυτόν αποτελεί το τρωτό σημείο της, θεμιτής κατά τα λοιπά, διάκρισης του εμπόρου από τον χρήστη: «πράγματι, οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ με νομοθετήματα από το 1974 και μετά σε τρεις νομοθετικές πράξεις, έκαναν επιτέλους το διαχωρισμό μεταξύ χρήστη και εμπόρου. Ποιο ήταν, όμως, το κόλπο και το ξέρουμε; Τα πλαστά χαρτιά που αγόραζαν από γιατρούς για να πιστοποιήσουν ότι είναι χρήστες, να πετύχουν την ειδική μεταχείριση, τη μείωση της ποινής και στη συνέχεια, να φθάσουν κάποια στιγμή να πετύχουν και την αποφυλάκισή τους».²²⁵⁵ Σύμφωνα με τον ομιλητή, εξαιτίας της εν λόγω κατάστασης, κατ' επίφασιν έμποροι εξασφαλίζουν την επιεική μεταχείριση η οποία προορίζεται για τους εξαρτημένους.

Ο Πρόεδρος του ΛΑΟΣ αναφέρεται στο ζήτημα των ναρκωτικών με όρους πολέμου οικονομικών συμφερόντων, με θύματα τα εξαρτημένα άτομα. Θεωρεί το εξαρτημένο άτομο μάλλον «τραυματία», παρά ασθενή, και υποστηρίζει ότι το μέγεθος των απωλειών επιτάσσει την επίδειξη ευαισθησίας και μέριμνας από την πλευρά της πολιτείας. Ο ομιλητής προκρίνει τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου, βάσει της λογικής της μείωσης της βλάβης: «Αυτή τη θέση για την αντιμετώπιση των τοξικομανών από τα νοσοκομεία περιέλαβα στο πρόγραμμά μας από το 2003... Το θέμα είναι να αντιμετωπίσουμε τους ναρκομανείς όχι ως ασθενείς αλλά ως τραυματίες ενός πολέμου. Γίνεται ένας πόλεμος. Αυτά τα οποία παράγονται στο

²²⁵³ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 285.

²²⁵⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1049.

²²⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 1057.

Αφγανιστάν πρέπει να καταναλωθούν και καταναλώνονται από τα παιδιά μας. Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι κάθε χρόνο χάνεται...μία κωμόπολη, μια μεραρχία, από παιδιά. Εκεί, λοιπόν, χρειάζεται η ευαισθησία όλων μας».²²⁵⁶

Ο Πρόεδρος του ΛΑΟΣ, σε αντίθεση με άλλους ομιλητές του κόμματος, αποδέχεται την άποψη ότι και ο έμπορος ναρκωτικών μπορεί να είναι εξαρτημένος και τον υπάγει στο πλαίσιο των αποδεκτών της θεραπευτικής μεταχείρισης. Σε αντίθεση με τον λόγο των λοιπών ομιλητών του κόμματος, δεν τάσσεται υπέρ της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εμπόρου, αλλά αναδεικνύει τη διάσταση της απεξάρτησης ως μέσου άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής,²²⁵⁷ υποστηρίζοντας ότι γενεσιουργός παράγοντας της σχετικής εγκληματικότητας είναι η απαγόρευση. Αναφέρεται, τέλος, στο ζήτημα της κυκλοφορίας ψευδών βεβαιώσεων για την απόδειξη της εξάρτησης, το οποίο θεωρεί κοινό μυστικό: «Ακούω ότι ο έμπορος ναρκωτικών είναι και εξαρτώμενος. Πολύ ωραία. Ακολουθήστε την πρόταση μας...ο οποιοσδήποτε εξαρτώμενος να μπορεί από τα νοσοκομεία της χώρας να παίρνει τη δόση του ώσπου να μπορέσει η πολιτεία να τον κάνει καλά, οπότε λοιπόν, δεν μπορεί να είναι έμπορος ναρκωτικών. Δεν μπορεί να είναι έμπορος ναρκωτικών εφόσον τον εξασφαλίζει η Πολιτεία. Γιατί τώρα, ποια είναι η ουσία της διατάξεως; Ότι προκειμένου να εξασφαλίσει τη δόση του, πουλάει ναρκωτικά...Λες και δεν ξέρουμε τι γίνεται. Λες και δεν έχουμε παρακολουθήσει πόσοι ψυχίατροι έχουν πιαστεί να δίνουν τέτοια χαρτιά κούφια. Τα ξέρετε αυτά».²²⁵⁸

Τέλος, ένας ακόμα ομιλητής του ΛΑΟΣ αναφέρεται στο ανέφικτο της έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης, λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης και της απαραίτητης υποδομής. Ο ομιλητής αναδεικνύει τη διάσταση μεταξύ της σχετικής με τη διάγνωση της εξάρτησης νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής του νόμου στην πράξη. Από την κατάσταση αυτή ωφελούνται, κατά τον ομιλητή, έμποροι που κατορθώνουν να χαρακτηριστούν σαν εξαρτημένοι: «ενώ το άρθρο 3 του ν. 3459/2006 προβλέπει την επί πενθήμερο κλινική παρακολούθηση ενός κατηγορουμένου για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών και στη συνέχεια τοξικολογική εξέταση...αυτά έχουν καταργηθεί σιωπηρά από τη νομοθεσία, διότι δεν διατίθενται κονδύλια. Φαντάζομαι ότι γίνατε...δέκτης παραπόνων από τους ιατροδικαστές της Ιατροδικαστικής

²²⁵⁶Στο ίδιο, σ. 1070.

²²⁵⁷Τα εγκεκριμένα κέντρα απεξάρτησης εντάσσονται στον λεγόμενο παραποινικό τομέα, στο Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²²⁵⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1046.

Υπηρεσίας Θεσσαλονίκης ότι ουσιαστικά δεν μπορούν να κάνουν τη δουλειά τους, ακριβώς γιατί το Υπουργείο Δικαιοσύνης... δεν τους διέθετε κονδύλια για όλα εκείνα τα υλικά που θα έπρεπε να έχουν ώστε να κάνουν τις εξετάσεις...η ιατροδικαστική εξέταση περιορίζεται σε ένα απλοϊκό τεστ -τις εννέα γνωστές ερωτήσεις- με το οποίο παίρνουν βεβαίωση τοξικομανίας και εξομοιώνεται έτσι ο απλός χρήστης με τον έμπορο και έχουμε ευνοϊκότερη μεταχείριση στα δικαστήρια».²²⁵⁹

Συμπερασματικά, οι ομιλητές του ΛΑΟΣ αναγνωρίζουν τη διάκριση του χρήστη από τον έμπορο ως κομβικό σημείο της νομοθεσίας, αμφισβητούν ωστόσο την εγκυρότητα της διάκρισης αυτής στην πράξη, είτε εξαιτίας της έλλειψης υποδομής, είτε εξαιτίας φαινομένων διαφθοράς, που συντελούν στην κυκλοφορία ψευδών βεβαιώσεων εξάρτησης. Γενικώς, ως ωφελούμενοι από την κατάσταση αυτή θεωρούνται οι έμποροι που κατορθώνουν να τύχουν επιεικούς μεταχείρισης, φερόμενοι σαν εξαρτημένοι. Σε αντιδιαστολή, επομένως, με το βασικό επιχείρημα του κυβερνώντος κόμματος, βάσει του οποίου πρέπει να διευθετηθεί το πρόβλημα της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης εξαρτημένων ατόμων, οι ομιλητές του ΛΑΟΣ υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα έγκειται στη δυσανάλογα επιεική μεταχείριση που κατορθώνουν να εξασφαλίσουν οι έμποροι ναρκωτικών.

Παρομοίως το θέμα της μη έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης, λόγω των ψευδών βεβαιώσεων, κυριαρχεί στον λόγο των ομιλητών του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης. Ομοίως με τους ομιλητές του ΛΑΟΣ, οι ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας δίνουν έμφαση στο ενδεχόμενο να ωφελούνται από την κατάσταση έμποροι παρουσιαζόμενοι σαν χρήστες, ένα ενδεχόμενο το οποίο στον λόγο τους λαμβάνει διαστάσεις βεβαιότητας. Για μια ακόμα φορά, δεν εξετάζεται το αν θα τύχουν δυσανάλογα αυστηρής μεταχείρισης εξαρτημένα άτομα, αλλά το αν θα εκφύγουν την αυστηρότητα μη εξαρτημένοι εγκληματίες. Χαρακτηριστικά, ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας αφενός μεν θεωρεί την εξάρτηση ασθένεια, αφετέρου δε επικρίνει την ειδική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου ήδη από την προδικασία. Υπονοείται, δε, ότι στο «φλέγον» ζήτημα των ναρκωτικών, η προτεινόμενη από την κυβέρνηση ρύθμιση δεν συνιστά ένδειξη της υπεύθυνης στάσης που αρμόζει στο θέμα: «στα αδικήματα των ναρκωτικών, εκεί δηλαδή που η κοινωνία έχει πολύ ζεστό και έντονο ενδιαφέρον, αναθέτετε σ' ένα εισαγγελικό λειτουργό... να διαπιστώσει ένα κορυφαίο ζήτημα, εάν θα πρέπει ένας κατηγορούμενος-παραβάτης του νόμου περί ναρκωτικών

²²⁵⁹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1025.

να θεωρηθεί άξιος, για να υποστεί μια ειδική μεταχείριση ως ασθενής τοξικομανής...Να έχει τη δυνατότητα, στην ουσία, ο οποιοσδήποτε έμπορος ναρκωτικών...με ένα απλό χαρτί πληρωμένο ή μη, το οποίο προμηθεύεται από διαθέσιμους στην αγορά και πρόθυμους πραγματογνώμονες...να πετυχαίνει το στόχο του. Δηλαδή, να μπαίνει στην ποινική διαδικασία...ως εκ των προτέρων περιορισμένης ποινικής ευθύνης, γιατί...οι τοξικομανείς...αυτοί οι ασθενείς άνθρωποι υπόκεινται σε ειδική μεταχείριση».²²⁶⁰

Ομοίως με άλλους ομιλητές της αντιπολίτευσης, κατηγορεί το κυβερνών κόμμα για ανευθυνότητα και αδιαφορία για τον ενδεχόμενο κίνδυνο να ευνοηθούν έμποροι, ενώ παράλληλα θεωρεί ότι οι εισαγγελείς, ως αναρμόδιοι να αποφανθούν για την εξάρτηση, θα τηρήσουν μια επίσης ανεύθυνη στάση στο ζήτημα: «μεταθέτετε αρμοδιότητες προς την πλευρά εκείνη των εισαγγελικών λειτουργιών, οι οποίοι εντελώς αναρμόδια και εντελώς ανεύθυνα με βάση τον Κώδικα της Ποινικής Δικονομίας, θα προδιαγράψουν μία πορεία ευεργετική για τους εμπόρους εις βάρος της κοινωνίας».²²⁶¹ Παρομοίως, ο εισηγητής της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης επικρίνει την εισαγόμενη διάταξη βάσει της οποίας ο ποινικός χαρακτηρισμός της πράξης της διακίνησης από εξαρτημένο δράστη απορρέει από την προβλεπόμενη ποινή. Σε αντιδιαστολή με τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο χαρακτηρισμός της πράξης ως κακούργημα επιβαρύνει δυσανάλογα τον εξαρτημένο δράστη και δυσχεραίνει την υποβολή του σε θεραπεία, ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι, αντιθέτως, ο χαρακτηρισμός της ανωτέρω πράξης ως κακούργημα δίνει τη δυνατότητα στον κατάδικο να τύχει της ειδικής μεταχείρισης που, βάσει του νόμου, δικαιούται: «παρά τη νομολογία των ποινικών δικαστηρίων ότι τα κακούργηματα, τα οποία διαπράττονται από τοξικομανείς και τα οποία με βάση την παράγραφο 1 του άρθρου 30 θα πρέπει αντί για ποινική μεταχείριση ολοκληρωμένη να έχουν ειδική μεταχείριση –γιατί απευθύνονται σε ειδικά άτομα, ασθενικά που αναγνωρίζει η κοινωνία ότι έχουν περισσότερο ανάγκη μιας ειδικής συνδρομής και όχι ενός κολασμού ποινικού– εσείς νομοθετείτε ότι αυτά είναι πλημμελήματα. Μέσα απ’ αυτήν τη μεταρρύθμιση ανοίγετε μία ορθάνοιχτη πύλη για να εισέλθουν και εκεί πολλές περιπτώσεις παραβατών που δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να διακινούν ναρκωτικές ουσίες στην κοινωνία».²²⁶² Ο εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας εκλαμβάνει τις δύο ανωτέρω ρυθμίσεις σαν οδό

²²⁶⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1039.

²²⁶¹ Στο ίδιο, σ. 1039.

²²⁶² Στο ίδιο, σ. 1039-1040.

διευκόλυνσης της εγκληματικής δράσης των εμπόρων ναρκωτικών και εξασφάλισης της επιεικούς τους μεταχείρισης, παρά σαν προσπάθεια διασφάλισης της πρόσβασης των εξαρτημένων ατόμων στην επιεικέστερη, πρωτίστως θεραπευτική μεταχείριση που, βάσει νόμου, δικαιούνται.

Παρομοίως, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας αποδίδει ιδιαίτερη έμφαση όχι μόνο στην κυκλοφορία ψευδών βεβαιώσεων διάγνωσης της εξάρτησης, αλλά και στη γενικότερη δυσλειτουργία του ποινικού συστήματος, υπονοώντας φαινόμενα γενικευμένης διαφθοράς: «η Κυβέρνηση προτείνει και κάνει ορισμένες αλλαγές, πράγματι, επί τα βελτίω, χωρίς, όμως, να αλλάξει τη φυσιογνωμία της τροπολογίας, ωσάν στο σωφρονιστικό σύστημα της χώρας και στην ελληνική κοινωνία... να είναι όλα καλά. Δηλαδή, ωσάν όλα τα πιστοποιητικά περί τοξικομανών, τα οποία δίδονται, να είναι καλά, να είναι ειλικρινή, ωσάν τα Δικαστικά Συμβούλια και η εκτίμηση της συμπεριφοράς των φυλακισθέντων στα σωφρονιστικά καταστήματα να είναι νορμάλ, ωσάν, δηλαδή, να βρισκόμαστε σε μία ‘κοινωνία αγγέλων’ κι ερχόμαστε απλώς να διορθώσουμε δύο, τρία κακώς κείμενα».²²⁶³

Όπως ο εισηγητής της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης, έτσι και ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του κόμματος εκλαμβάνει τις προτεινόμενες ρυθμίσεις σαν διευκόλυνση, εκ μέρους της κυβέρνησης, της εγκληματικής δράσης των εμπόρων ναρκωτικών και εξασφάλισης της επιεικούς τους μεταχείρισης, παρά σαν προσπάθεια διασφάλισης της πρόσβασης των εξαρτημένων ατόμων στην προβλεπόμενη από τον νόμο θεραπευτική μεταχείριση: «αδυνατώ να αντιληφθώ πλήρως όμως, τι τελικά ικανοποιεί όλη αυτή η τροπολογία η οποία αφορά ουσιαστικά... τη μετατροπή κακουργηματικών πράξεων του νόμου περί ναρκωτικών σε πλημμελήματα με τη διαδικασία μιας απλής διαπίστωσης της εξάρτησης ενός εμπόρου ναρκωτικών από ένα απλό χαρτί το οποίο θα πάρει... Αυτό το μήνυμα θέλουμε να βγάλουμε προς τα έξω; Γιατί περί αυτού πρόκειται. Γνωρίζουμε όλοι σε αυτήν την Αίθουσα πόσα πλαστά χαρτιά κυκλοφορούν και πόσοι είναι πρόθυμοι να τα δώσουν. Τους επικροτούμε;».²²⁶⁴

Αναφορικά με το ζήτημα της έγκυρης διάγνωσης της εξάρτησης, ο ίδιος ομιλητής προκρίνει τις ρυθμίσεις που είχαν εισαχθεί επί κυβερνήσεως του κόμματός του, κατηγορώντας την κυβέρνηση ότι τις καταργεί, διευκολύνοντας έτσι την ατιμωρησία δραστών σοβαρών εγκλημάτων και την απελευθέρωση επικίνδυνων εγκληματιών:

²²⁶³Στο ίδιο, σ. 1063.

²²⁶⁴Στο ίδιο, σ. 1048.

«προσπαθήσαμε με κάθε τρόπο να τραβήξουμε μια διαχωριστική γραμμή και να πούμε ποιοι είναι οι χρήστες και ποιοι είναι εκείνοι οι οποίοι κατ' επάγγελμα ασκούν την εμπορία...με νόμο είχαμε προσδιορίσει δύο κριτήρια. Πρώτον, την τοξικολογική εξέταση...και δεύτερον την ποσότητα του ναρκωτικού που θα φέρει εκείνος που θα συλληφθεί...Έρχεται τώρα ο νομοθέτης...και προσπαθεί να νομοθετήσει μία διάταξη η οποία σχεδόν όλες αυτές τις ρυθμίσεις τις αγνοεί και κυρίως ανοίγει την πόρτα για να εισέλθουν στην κοινωνία άνθρωποι οι οποίοι είναι ιδιαίτερα βεβαρημένοι».²²⁶⁵

Τέλος, ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι η τυχόν ύπαρξη εξάρτησης δεν εξαρχεί για να δικαιολογήσει την επιεικέστερη μεταχείριση εξαρτημένων οι οποίοι κατηγορούνται για διακίνηση ή εμπορία. Υπονοείται, επομένως, ότι ο εξαρτημένος που δικαιούται επιεική μεταχείριση ως προς την έκτιση της ποινής είναι μόνο ο απλός χρήστης: «τα 4/5 της υφ' όρον απόλυσης σε ό,τι αφορά στους εμπόρους ναρκωτικών είναι αδιαπραγμάτευτο...συμπεριλαμβάνω...και τους ναρκωεξαρτώμενους...διότι οι ναρκωεξαρτώμενοι οι οποίοι παράλληλα ενσυνείδητα μάλλον, ασκούν και εμπορία και έχουν καταδικαστεί γι' αυτό, δεν μπορεί να τυγχάνουν του ευεργετικού μέτρου των 3/5».²²⁶⁶ Η ομιλήτρια απορρίπτει επίσης τη διάταξη που προβλέπει την εκτίμηση της εξάρτησης σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας, υποστηρίζοντας την ακαταλληλότητα του εισαγγελέα να αξιολογήσει τα σχετικά έγγραφα, λόγω της ιδιαιτερότητας της εξάρτησης ως ασθένειας: «φαντασθείτε να εναπόκειται στην κρίση του εισαγγελέα που ασκεί την ποινική δίωξη να κρίνει κάποιον ότι είναι εξαρτημένος, όταν αυτό το φαινόμενο δεν είναι εμφανές. Υπάρχουν οι εξαρτημένοι, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί από τον κοινό πολίτη, υπάρχουν εκείνοι οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ύστερα από την εξέταση ενός πραγματογνώμονα, υπάρχουν και εκείνοι οι οποίοι δεν γίνονται αντιληπτοί, παρά μόνο με δημόσια έγγραφα που...βεβαιώνουν την ασθένεια».²²⁶⁷ Συνεπώς, η ομιλήτρια εκλαμβάνει μεν την εξάρτηση σαν ασθένεια, θεωρώντας όμως ότι η τελευταία μπορεί να λειτουργήσει σαν παράγων θεραπευτικής μεταχείρισης μόνο για τους απλούς χρήστες.

Συμπερασματικά, η ιατροκοποιημένη θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου υιοθετείται κυρίως από ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, καθώς και από ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ. Οι ομιλητές αυτοί γενικώς προβαίνουν στην παραδοχή της ακαταλληλότητας της ποινικής μεταχείρισης, αναφέροντας ότι μάλιστα εντάσσει τα άτομα σε ένα φαύλο

²²⁶⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1021.

²²⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 1024.

²²⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 1024.

κύκλο υποτροπής, και προκρίνουν την υποχώρηση του ποινικού μοντέλου, παράλληλα με την επικράτηση του ιατρικού μοντέλου μεταχείρισης του εγκληματία. Πέραν του οφέλους που συνεπάγεται η αποφυγή της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης για τον ίδιο τον εξαρτημένο δράστη, η υποχώρηση του ποινικού μοντέλου συνεπάγεται, κατά τους ομιλητές, την αποσυμφόρηση των φυλακών και την άμβλυνση των προβλημάτων τα οποία αυτή συνεπάγεται. Αντιθέτως, ο ομιλητής του ΚΚΕ, παρότι θεωρεί τον εξαρτημένο ασθενή, προκρίνει τη θεραπευτική του μεταχείριση μέσα στη φυλακή, αποδεχόμενος ως μέθοδο απεξάρτησης αποκλειστικά τη θεραπευτική κοινότητα. Τέλος, ο λόγος των ομιλητών της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και του ΛΑΟΣ κυριαρχείται κατά βάση από την άποψη ότι ο έμπορος ναρκωτικών δεν μπορεί να είναι εξαρτημένος, παρά μόνο να φέρεται σαν εξαρτημένος έχοντας εξασφαλίσει μια ψευδή βεβαίωση για την εξάρτησή του. Ως εκ τούτου, οι ομιλητές προκρίνουν την αυστηρή ποινική μεταχείριση όλων των εμπόρων, εξαρτημένων και μη, αποδεχόμενοι τη θεραπευτική μεταχείριση μόνο των απλών χρηστών.

β) Υπό όρον απόλυση: δύο εκ διαμέτρου αντίθετες ερμηνείες της εισαγόμενης διάταξης

Ένα αξιοσημείωτο στοιχείο αναφορικά με τη συζήτηση για το σχέδιο νόμου που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.3811/2009, συνίσταται στο ότι τη συζήτηση μονοπώλησε, σχεδόν, η ρύθμιση με την οποία προτείνεται η υπό όρον απόλυση των καταδικασμένων για υποθέσεις ναρκωτικών. Με την προτεινόμενη ρύθμιση, όσοι έχουν καταδικαστεί σε πρόσκαιρη κάθειρξη εξομοιώνονται με τους λοιπούς κρατούμενους και μπορούν να αιτηθούν υπό όρον απόλυση αφού εκτίσουν τα τρία πέμπτα της ποινής τους. Οι καταδικασμένοι, δε, σε ισόβια κάθειρξη, μπορούν να απολυθούν υπό όρο, αφού εκτίσουν 25 χρόνια. Κατά τις συνεδριάσεις της Ολομέλειας της Βουλής, η αντιπαράθεση επί του ζητήματος υπήρξε αρκετά έντονη. Υπέρ της νέας διάταξης τάχθηκαν, πλην των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος, οι ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ. Ο δε ομιλητής του ΚΚΕ, απέρριψε εμμέσως τη ρύθμιση, εκφράζοντας επιφυλάξεις αναφορικά με τον χαρακτήρα της. Οι ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας και του ΛΑΟΣ τοποθετήθηκαν με σφοδρότητα ενάντια στη ρύθμιση. Όπως θα αναδειχθεί στη συνέχεια, η προτεινόμενη ρύθμιση σηματοδοτείται με εκ διαμέτρου αντίθετο τρόπο από τους υποστηρικτές και τους πολέμιούς της.

Κατ' αρχάς, για τους υποστηρικτές της προτεινόμενης διάταξης, αυτή εισάγεται πρώτον, ως μέτρο εξορθολογισμού της ποινικής μεταχείρισης των καταδικασθέντων υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23^A του ν.3459/2006. Έως τότε, εν αντιθέσει με το σύνολο των κρατουμένων, που μπορούσαν να απολυθούν υπό όρο μετά την έκτιση των τριών πέμπτων της ποινής, οι καταδικασθέντες υπό τις επιβαρυντικές περιστάσεις μπορούσαν να απολυθούν υπό όρο μετά την έκτιση των τεσσάρων πέμπτων της ποινής. Ωστόσο, επειδή υποστηρίζεται ότι στην πλειονότητά τους οι κατάδικοι αυτοί είναι εξαρτημένα άτομα, το μέτρο αυτό αξιολογείται σαν δυσανάλογα αυστηρό, συντελεί δε στην υπερφόρτωση των φυλακών με άτομα επιβαρυνμένης υγείας. Αναλυτικότερα, οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος προβαίνουν στην παραδοχή του ότι οι καταδικασθέντες για εγκλήματα διακίνησης και εμπορίας ναρκωτικών τυγχάνουν ιδιαιτέρως αυστηρής ποινικής μεταχείρισης, τόσο σε επίπεδο επιβολής ποινών, καθώς η σχετική ελληνική νομοθεσία είναι από τις αυστηρότερες στην Ευρώπη, καθώς και σε επίπεδο έκτισης ποινής, καθώς, συν τοις άλλοις, μπορούν να αιτηθούν την υπό όρον απόλυση αφού έχουν εκτίσει τα τέσσερα πέμπτα της ποινής και όχι τα τρία πέμπτα, όπως η πλειονότητα των κρατουμένων.²²⁶⁸ Οι ομιλητές της πλειοψηφίας εκλαμβάνουν την ανωτέρω μεταχείριση ως δυσανάλογα αυστηρή και επιθυμούν την εξομοίωση της μεταχείρισης όσων έχουν καταδικαστεί σε πρόσκαιρη κάθειρξη, με εκείνη των λοιπών κρατουμένων. Δέχονται, δηλαδή την υπαγωγή των ανωτέρω στον γενικό κανόνα των τριών πέμπτων. Απέναντι στην τιμωρητική διάθεση που αποτυπώνεται στην έως τότε νομοθετική ρύθμιση, αντιτάσσουν τον εξορθολογισμό της μεταχείρισης των εν λόγω κρατουμένων, που, κατ' αυτούς, θα συμβάλλει επιπλέον και στην αναγκαία αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Ενδεικτικά, η εισηγήτρια του ΠΑΣΟΚ υποστηρίζει ότι η καταδίκη σταματά στην αίθουσα του δικαστηρίου και δεν πρέπει να συνεχίζεται στη φυλακή, καθώς η τελευταία συνιστά χώρο σωφρονισμού και όχι χώρο καλλιέργειας ανισοτήτων. Η ομιλήτρια υπονοεί, δε, ότι πιο ευάλωτα στην καταδίκη²²⁶⁹ είναι άτομα προερχόμενα από λιγότερο ισχυρές κοινωνικοοικονομικές τάξεις: «Είναι γνωστό ότι η καταδίκη του ενόχου, η βαρύτητα του αδικήματός του...κρίνονται στην αίθουσα του δικαστηρίου... Μετά την αίθουσα του δικαστηρίου δεν υπάρχει κατηγορούμενος. Υπάρχει

²²⁶⁸Στον κανόνα των τεσσάρων πέμπτων της ποινής υπάγονται οι καταδικασθέντες για εσχάτη προδοσία και τρομοκρατικές ενέργειες.

²²⁶⁹Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 143-145.

καταδικασθείς και κατόπιν εισάγεται στο σωφρονιστικό κατάστημα. Το σωφρονιστικό κατάστημα, λοιπόν, είναι κατάστημα σωφρονισμού και όχι συνέχιση της καταδίκης... το σωφρονιστικό σύστημα...δεν μπορεί να δημιουργεί, να καλλιεργεί, να συντηρεί κοινωνικές ανισότητες». ²²⁷⁰ Κατά την εισηγήτρια του κυβερνώντος κόμματος, δεν υπάρχει επιχείρημα με λογικό έρεισμα που να μην επιτρέπει την εξομοίωση των προϋποθέσεων της υπό όρον απόλυσης εξαρτημένων διακινητών με εκείνες των υπόλοιπων κρατουμένων: «δεν συντρέχει κανένας λόγος εξαίρεσης...από το δίκαιο που ισχύει και το πλαίσιο για όλους τους λοιπούς καταδικασθέντες...ουδεμία αμφιβολία υπάρχει ότι το μέτρο αυτό εφαρμοζόμενο αφορά εκείνους τους κρατούμενους που, πράγματι, πρέπει να ενταχθούν στην κοινωνία με την ισάξια εφαρμογή και γι' αυτούς του ενιαίου κανονιστικού πλαισίου που ισχύει και για τους λοιπούς καταδικασθέντες». ²²⁷¹

Ομοίως, ο Υπουργός Δικαιοσύνης εκλαμβάνει σαν δυσανάλογη την αυστηρότητα που ο νόμος επιφυλάσσει στους εξαρτημένους διακινητές. Υποστηρίζει ότι η εξάντληση της αυστηρότητας στο πρόσωπο εξαρτημένων διακινητών δεν μπορεί να στηριχθεί με λογικά επιχειρήματα, αλλά μάλλον απορρέει από τον ηθικό πανικό ²²⁷² που περιβάλλει το ζήτημα. Επομένως, η αυστηρότητα πρέπει να αμβλυνθεί, για να ενισχυθεί παράλληλα η θεραπευτική μεταχείριση που αρμόζει στον εξαρτημένο κρατούμενο: «Όταν πρόκειται για τοξικοεξαρτημένους, που έχουν ανάγκη της δικής μας θεραπευτικής πολιτικής, μπορούμε να είμαστε συνεπείς με το γενικό δογματικό κανόνα του Ποινικού μας Κώδικα: 3/5 στην υφ' όρον απόλυση. Θέτω το ερώτημα: Γιατί δημιουργούμε τόσο θέμα γι' αυτούς; Ο βιαστής ανηλίκου με τον ισχύοντα ποινικό μας νόμο -ο βιαστής ανηλίκου!- μπορεί υφ' όρον να απολυθεί με τα 3/5, αλλά ο τοξικοεξαρτημένος με τα 4/5. Πείτε μου, βάσει ποίου δογματικού κανόνα, βάσει ποίας αξιολόγησης της απαξίας τελεσθέντος εγκλήματος, το μεν οδηγεί στα 4/5 και το άλλο στα 3/5;». ²²⁷³

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης επισημαίνει την υποχρέωση της πολιτείας να εξασφαλίζει ένα στοιχειωδώς αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης σε όλους ανεξαιρέτως τους κρατούμενους. Εφόσον, δε, ο υπερπληθυσμός δεν επιτρέπει τη διασφάλιση αυτού του επιπέδου, η πολιτεία πρέπει να λάβει έκτακτα μέτρα αποσυμφόρησης των φυλακών,

²²⁷⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1031.

²²⁷¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1038.

²²⁷²S.Cohen (2002), ό.π., σ. xiii.

²²⁷³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1019.

βάσει της λογικής αντιμετώπισης της ανθρωπιστικής κρίσης, που αναφέρθηκε ανωτέρω στην παρούσα ενότητα: «και γι' αυτούς που έχουν καταδικαστεί και συνοδεύονται από την απαξία του εγκλήματός τους, θα πρέπει και γι' αυτούς να ισχύουν μέτρα τα οποία σέβονται την αξιοπρέπεια τους. Δεν μπορεί σ' ένα κελί τρία επί τρία να βρίσκονται δώδεκα κρατούμενοι».²²⁷⁴ Επίσης, ο ομιλητής υποστηρίζει ότι ο πληθυσμός των κρατουμένων στις φυλακές δεν ταυτίζεται με τον πληθυσμό των εγκληματιών, διότι άτομα προερχόμενα από κατώτερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις είναι πιο πιθανό να καταδικαστούν σε σχέση με άτομα που προέρχονται από τις ανώτερες τάξεις²²⁷⁵: «Δεν θεωρώ ότι οι μεγάλοι εγκληματίες βρίσκονται στις φυλακές αυτού του κόσμου. Συνήθως οι ισχυροί του χρήματος, αυτοί που είναι πραγματικά μεγάλοι ποινικοί παραβάτες, επειδή ακριβώς είναι οι ισχυροί του χρήματος, είναι έξω από το σωφρονιστικό σύστημα... Είναι μάλλον αυτοί που έχουν τη μεγαλύτερη ένδεια και είναι οι πιο εκτεθειμένοι στους κοινούς πιθανούς κινδύνους που βρίσκονται μέσα στις φυλακές».²²⁷⁶

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ επισημαίνει την ύπαρξη φαινομένων στρουθοκαμηλισμού και άρνησης της πραγματικότητας, που συνεπάγονται τη δυσανάλογα αυστηρή ποινική μεταχείριση ατόμων εξαρτημένων, τα οποία, ως ασθενείς, θα έπρεπε να τυγχάνουν επιεικέστερης μεταχείρισης. Ο ομιλητής αναφέρεται στο φαινόμενο της υπερφόρτωσης των ελληνικών φυλακών με εξαρτημένα άτομα που έχουν χαρακτηριστεί σαν έμποροι, παρατηρώντας ότι το ποινικό σύστημα εξαντλεί την αυστηρότητά του στη μεταχείριση των σχετικών περιπτώσεων. Αναφέρεται, δε, στην υποτροπή, όχι σαν στοιχείο επικινδυνότητας του εγκληματία, αλλά σαν αναπόφευκτη συνέπεια της μη θεραπευθείσας εξάρτησης: «Κλείνουμε... τα μάτια μπροστά σε ένα φαινόμενο...ότι αυτήν τη στιγμή στις ελληνικές φυλακές οι μισοί και παραπάνω –για να μην πω τα 4/5 των κρατουμένων- είναι μέσα για εμπορία ναρκωτικών...θα δούμε ότι πουθενά στον κόσμο, πουθενά στην Ευρώπη δεν υπάρχει τέτοια αναλογία. Δεν μπορούμε, λοιπόν, να φανταστούμε ότι...οι οκτώ-εννέα χιλιάδες που βρίσκονται μέσα, είναι όλοι έμποροι ναρκωτικών...Δεν μπορούμε, όμως, να μην αντιμετωπίσουμε με επιείκεια τα φαινόμενα εκείνα των νέων κυρίως ανθρώπων που όντας εξαρτημένοι, χρήστες, είναι υπότροποι σε αυτό το αδίκημα, δεν μπορούμε να τους ταυτίσουμε ούτε να τους εξομοιώσουμε με τους μεγαλεμπόρους των ναρκωτικών... Θα έλεγα, λοιπόν,

²²⁷⁴Στο ίδιο, σ. 1027.

²²⁷⁵Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 144.

²²⁷⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1027.

ότι τα μέτρα που παίρνονται με τις τροπολογίες πάνε προς την κατεύθυνση της εξυπηρέτησης του στόχου της αποσυμφόρησης των φυλακών».²²⁷⁷

Παρομοίως, άλλος ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος περιγράφει την κατάσταση που επικρατεί στις ελληνικές φυλακές με τρόπο που επίσης παραπέμπει στη διαπίστωση συνθηκών ανθρωπιστικής κρίσης. Ο ομιλητής σημασιοδοτεί την εξομοίωση των εξαρτημένων διακινητών με τους λοιπούς κρατούμενους, στο θέμα της υπό όρον απόλυσης, ως ρύθμιση που συμβάλλει στην εξασφάλιση της ειδικής μεταχείρισης στα άτομα που την έχουν ανάγκη και, επίσης, στην αναγκαία βελτίωση των συνθηκών των φυλακών, οι οποίες λόγω και της υπερφόρτωσής τους, δεν μπορούν να λειτουργήσουν σαν τόπος σωφρονισμού. Κατά τον ομιλητή, η υπό όρον απόλυση δεν ισοδυναμεί με απελευθέρωση ή ατιμωρησία, αλλά συνιστά μέτρο σωφρονισμού, καθώς κομβικής σημασίας στοιχείο συνιστά η διασφάλιση της κατάλληλης μεταχείρισης στους εξαρτημένους, συνεπώς ασθενείς, κρατούμενους. Χωρίς αυτή να είναι εξασφαλισμένη, η φυλακή δεν μπορεί να ανταποκριθεί στον στόχο του σωφρονισμού, αλλά λειτουργεί απλώς σαν τόπος φύλαξης των κρατούμενων: «Ο υπερπληθυσμός που παρατηρείται στα σωφρονιστικά μας ιδρύματα τα καθιστά ανέκτα να εξασφαλίσουν ανθρώπινες συνθήκες διαβίωσης στους κρατούμενους...ο Υπουργός δεν μένει απλά στην εικόνα, αλλά μπαίνει στην ουσία του προβλήματος...ήταν καιρός να λάβουμε υπ' όψιν μας την κατάσταση υγείας των κατηγορουμένων όταν πρόκειται για εξαρτημένα άτομα...Φυσικά και θα πρέπει να τιμωρούνται όσοι διαπράττουν ποινικά αδικήματα. Ωστόσο, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψιν μας ότι οι εξαρτημένοι είναι ασθενείς και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται αναλόγως. Έτσι βάσει των προτεινομένων ρυθμίσεων...η υπό όρους απόλυση για τα ναρκωτικά γίνεται επιεικέστερη για τους χρήστες...Η κατάσταση που επικρατεί σήμερα στις ελληνικές φυλακές, δεν τιμά κανέναν μας. Από τη στιγμή που δεν μπορούν να εξασφαλίσουν αξιοπρεπή στέγη στους κρατούμενους θα ήταν αστείο, εάν δεν ήταν τραγικό, να πιστεύουμε ότι μπορούν να φέρουν σε πέρας την αποστολή τους, δηλαδή να τους σωφρονίσουν».²²⁷⁸

Ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται επίσης υπέρ της εισαγόμενης διάταξης, συνδέοντάς τη με τον επείγοντα χαρακτήρα της αναγκαιότητας αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών καταστημάτων. Προτάσσει, δε, τη λογική της «λιγότερης

²²⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 1023.

²²⁷⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1056.

φυλακής»²²⁷⁹, σημασιοδοτώντας τη στερητική της ελευθερίας ποινή σαν το *ultimum refugium* του ποινικού συστήματος: «τα 3/5 που εισάγετε, είναι ένα μέτρο το οποίο έχει καθυστερήσει πάρα πολύ...η αντίληψη και η θέση μας για λιγότερη φυλακή εξακολουθεί να παραμένει επίκαιρη. Νομίζουμε ότι υπάρχουν άλλοι τρόποι αντιμετώπισης της παραβατικότητας και η φυλακή σε κάθε περίπτωση πρέπει να κρατείται για όλες τις εξαιρετικές περιπτώσεις».²²⁸⁰ Άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται επίσης υπέρ των προτεινόμενων ρυθμίσεων, θεωρώντας ότι μπορούν να συμβάλουν στην αποσυμφόρηση των φυλακών και, συνακόλουθα, στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, επομένως και στην επίτευξη, εν τέλει, του σωφρονισμού: «η Κυβέρνηση φιλοδοξεί...να υλοποιήσει...την αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών ιδρυμάτων...από τον υπερκορεσμό, με την ταυτόχρονη διαμόρφωση ανθρωπίνων συνθηκών κράτησης, που συνάδουν με τον υποτιθέμενο σήμερα σωφρονισμό».²²⁸¹

Αναφορικά με την εξομοίωση των προϋποθέσεων της υπό όρον απόλυσης των εξαρτημένων διακινητών με τους υπόλοιπους κατάδικους, ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ λαμβάνει μια ενδιάμεση θέση. Χωρίς να τάσσεται ρητά κατά της υιοθέτησης του κανόνα των «τριών πέμπτων», επισημαίνει την αναγκαιότητα θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, που κατ' αυτόν δεν ενθαρρύνεται με την προτεινόμενη ρύθμιση, διότι εκλαμβάνει την υπό όρο απόλυση απλώς σαν διευκόλυνση της εξόδου του ατόμου από τη φυλακή. Ο ομιλητής υποστηρίζει ότι η μεταχείριση του εξαρτημένου διακινητή σαν δράστη κακουργήματος δυσχεραίνει την πρόσβασή του στην απεξάρτηση. Για τον ομιλητή, το στοιχείο που δημιουργεί την προβληματική κατάσταση δεν είναι ο εγκλεισμός αυτός καθαυτός, του εξαρτημένου στη φυλακή, αλλά η έλλειψη προγραμμάτων απεξάρτησης εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων.

Ο ομιλητής ταυτίζει τη θεραπευτική μεταχείριση με την υπαγωγή του εξαρτημένου ατόμου σε «στεγνό πρόγραμμα», δηλαδή σε θεραπευτική κοινότητα, εντός της φυλακής. Τάσσεται, εν τέλει, υπέρ της έκτισης της ποινής, με παράλληλη παρακολούθηση προγράμματος απεξάρτησης: «...άλλο είναι ο τοξικοεξαρτημένος και άλλο είναι ο έμπορος ναρκωτικών και...στη βάση αυτής της διαφορετικότητας δικαιολογείται και η διαφορετική μεταχείριση. Σωστά...Το μεγάλο, όμως, ερώτημα είναι το εξής: Αυτή η διαφορετική μεταχείριση εξαντλείται στην υφ' όρον απόλυση,

²²⁷⁹Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²²⁸⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1052.

²²⁸¹Στο ίδιο, σ. 1044.

δηλαδή στο αν ο τοξικοεξαρτημένος θα μείνει λιγότερο στις φυλακές ή στο αν θα παρθούν όλα εκείνα τα αναγκαία μέτρα, έτσι ώστε η φυλακή γι' αυτόν τον άνθρωπο να μην είναι εγκλεισμός, αλλά να είναι θεραπεία. Και η Κυβέρνηση με τον τρόπο που απαντά στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο εξαντλεί την ευαισθησία της στην απόλυση...Εμείς επιμένουμε...στην ανάγκη ολόπλευρης στήριξης αυτών των ανθρώπων, στήριξης των προγραμμάτων του ΚΕΘΕΑ, του «18 ΑΝΩ» στις φυλακές, που σήμερα μαραζώνουν, υποβαθμίζονται και υπολειτουργούν».²²⁸²Στον λόγο του ομιλητή, ο οποίος εκφράζει εν πολλοίς την κρατούσα άποψη περί μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου, αφενός μεν παρουσιάζεται σαν πανάκεια η μέθοδος της «στεγνής» απεξάρτησης,²²⁸³ αφετέρου δε αποσιωπάται εντελώς η δομική αντίφαση την οποία συνεπάγεται η θεραπεία σε πλαίσιο εγκλεισμού.²²⁸⁴ Η αντίφαση αυτή, που έγκειται στο ότι ο εγκλεισμός είναι εκ των πραγμάτων «αντι-θεραπευτικός», ενδεχομένως προσδιορίζει και την ποιότητα της θεραπευτικής έκβασης.²²⁸⁵

Σε αντιδιαστολή με τις προαναφερθείσες τοποθετήσεις, που σχετίζονται με τη μεταχείριση εξαρτημένων καταδικασμένων σε πρόσκαιρη κάθειρξη, στην περίπτωση των καταδικασθέντων σε ισόβια κάθειρξη, δηλαδή κυρίως μη εξαρτημένων εμπόρων, οι ομιλητές επιθυμούν τη διατήρηση αυστηρής ποινικής μεταχείρισης, η οποία άλλωστε συνιστά διαχρονικό στόχο της νομοθεσίας, αλλά και μοτίβο που συχνότατα απαντάται στον δημόσιο λόγο. Για τους καταδικασμένους σε ισόβια κάθειρξη, προκρίνεται η διατήρηση της αυστηρής αντιμετώπισης, δηλαδή το να μπορούν να αιτηθούν υπό όρο απόλυση αφού εκτίσουν εικοσιπέντε έτη ποινής. Συνακόλουθα, οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος υποστηρίζουν ότι η προτεινόμενη ρύθμιση διαχωρίζει με σαφήνεια τον έμπορο από τον εξαρτημένο διακινητή, σε συμφωνία με τη σαφήνεια της διάκρισης αυτής στα νομοθετικά κείμενα. Οι ομιλητές της πλειοψηφίας, σημασιοδοτούν την εν λόγω ρύθμιση σαν διασφάλιση του ότι οι έμποροι θα τύχουν αυστηρότατης ποινικής μεταχείρισης. Παράλληλα, κατηγορούν για διαστρέβλωση της πραγματικότητας και τρομοκράτηση της κοινής γνώμης τους ομιλητές της αντιπολίτευσης που, με στόχο την υποστήριξη της αντιπολιτευτικής τους γραμμής, υπονοούν ή και υποστηρίζουν ότι η διάταξη λειτουργεί προς όφελος των εμπόρων και λειτουργεί σαν «απελευθέρωση» εμπόρων ναρκωτικών. Οι ομιλητές διαβεβαιώνουν

²²⁸²Στο ίδιο, σ. 1041.

²²⁸³Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 290-292.

²²⁸⁴Φ.Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 177.

²²⁸⁵Στο ίδιο, σ. 177.

την κοινή γνώμη ότι καμία επιείκεια δεν επιφυλάσσεται απέναντι στους «πραγματικούς» εμπόρους. Το επιχείρημα, άλλωστε, περί της υποχρέωσης της πολιτείας να ανταποκρίνεται στο αίτημα της κοινής γνώμης για αυστηρή τιμωρία των εμπόρων απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί ναρκωτικών και η επίκλησή του συντελεί στην αποτροπή της ελάφρυνσης των ποινών.²²⁸⁶

Ενδεικτικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης αναλύει τον τρόπο με τον οποίο διαφοροποιείται η μεταχείριση, αναφορικά με την υπό όρο απόλυση, των εμπόρων, από τους εξαρτημένους διακινητές: «Τα 3/5, λοιπόν, εφαρμόζονται και στα λεγόμενα «βαποράκια», δηλαδή στους εξαρτημένους από ναρκωτικές ουσίες διακινητές...σε ό,τι αφορά τους πραγματικούς εμπόρους ναρκωτικών, που τιμωρούνται με ισόβια, σε αυτούς αυξάνουμε τη δυσκολία της υφ' όρον απόλυσης και δεν τους επιτρέπουμε να απολυθούν στα είκοσι χρόνια, αλλά στα είκοσι πέντε, όπως συμβαίνει με τις βαριές τρομοκρατικές πράξεις».²²⁸⁷ Ο λόγος του ομιλητή χαρακτηρίζεται από την επαναλαμβανόμενη διευκρίνιση του ότι, σύμφωνα με το πνεύμα του νομοθέτη, ο μη εξαρτημένος έμπορος ναρκωτικών δεν διευκολύνεται από τη νέα ρύθμιση, προς απάντηση των επιχειρημάτων της αντιπολίτευσης: «Το μήνυμα, λοιπόν, που στέλνουμε στην κοινωνία είναι πολύ απλό: Οι πραγματικοί έμποροι ναρκωτικών, που είναι αυτοί οι οποίοι έχουν καταδικαστεί σε ισόβια, όχι μόνο δεν απολύονται, όπως όλοι οι υπόλοιποι, στα είκοσι χρόνια, αλλά απολύονται στα είκοσι πέντε χρόνια».²²⁸⁸ Σε άλλο σημείο της ομιλίας του επαναλαμβάνει ότι «το μήνυμα που πρέπει να στείλει η Βουλή των Ελλήνων είναι ένα: Όταν πρόκειται για πραγματικούς εμπόρους ναρκωτικών, που καταδικάζονται με ισόβια, ναι, να αυξηθεί η επιβάρυνση στην υφ' όρον απόλυσή τους».²²⁸⁹ «Στέλνουμε ένα σαφές μήνυμα στην ελληνική κοινωνία²²⁹⁰...ότι εκεί είμαστε άτεγκτοι».²²⁹¹ Η διατύπωση του Υπουργού αναδεικνύει την προαναφερθείσα θεώρηση περί ικανοποίησης του αιτήματος της κοινής γνώμης για αυστηρότητα, καθώς η αυστηρότητα συνδέεται με την πάταξη του εγκλήματος και τη δημόσια ασφάλεια. Σε αντιδιαστολή με τη θεώρηση περί της ηπιότερης μεταχείρισης των εξαρτημένων διακινητών, ο λόγος περί της μεταχείρισης των εμπόρων παρουσιάζει στοιχεία ποινικού λαϊκισμού, ο οποίος συνίσταται στην επιδίωξη ενός συνόλου ποινικών

²²⁸⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

²²⁸⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1041.

²²⁸⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1019.

²²⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 1019.

²²⁹⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1034.

²²⁹¹ Στο ίδιο, σ. 1035.

πολιτικών με στόχο «μάλλον τη συγκέντρωση ψήφων παρά τη μείωση της εγκληματικότητας ή την προαγωγή της δικαιοσύνης».²²⁹²

Ο Υπουργός Δικαιοσύνης επιχειρεί να διασκεδάσει τις εντυπώσεις που δημιουργούν οι ομιλητές της Αντιπολίτευσης, οι οποίοι εκλαμβάνουν την προτεινόμενη ρύθμιση σαν ενθάρρυνση της απελευθέρωσης εμπορών ναρκωτικών. Ο ομιλητής προτάσσει την αναγκαιότητα εξεύρεσης μιας ισορροπίας μεταξύ της προστασίας της κοινωνίας από επικίνδυνους εγκληματίες και του εξορθολογισμού του συστήματος, ώστε να απολύονται υπό όρους αποκλειστικά αυτοί που δεν κρίνονται επικίνδυνοι για την τέλεση νέων εγκλημάτων. Κατ' αυτόν, οι αυστηρές ποινές δεν είναι πανάκεια, αν δεν εντάσσονται σε ένα πλαίσιο προσεκτικά σχεδιασμένης αντεγκληματικής πολιτικής, μολαταύτα όταν πρόκειται για εμπορείς ναρκωτικών πρέπει να διατηρηθούν: «Είναι εξοντωτικές οι σημερινές ποινές. Δεν τις αλλάζουμε. Έλυσαν το πρόβλημα των ναρκωτικών; Όχι, γιατί δεν υπάρχει σοβαρή αντεγκληματική πολιτική. Αυτό χρειαζόμαστε, ώστε να μην κυκλοφορεί ελεύθερος ο μεγάλεμπορος ναρκωτικών. Θέλουμε το ίδιο με οποιονδήποτε πολίτη, να μην κυκλοφορεί ελεύθερος... Δεν μπορεί να αποφυλακιστεί ένας μεγάλεμπορος ναρκωτικών, διότι πέραν του ότι καταδικάστηκε σε ποινή ισόβιας κάθειρξης, πρέπει να περάσει από την κρίση δικαστικού συμβουλίου. Το δικαστικό συμβούλιο εκτιμά αν υπάρχει κίνδυνος να τελέσει νέα εγκλήματα, οπότε δεν του δίνει την υφ' όρον απόλυση. Προσθέτουμε, επιπλέον, ισχυρότατες εγγυήσεις, ένα μηχανισμό προστασίας του συστήματος, της κοινωνίας».²²⁹³ Η τιμωρητικότητα ενίοτε συνεπάγεται την εκδικητική διάθεση απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών, κάτι που αποτυπώνεται στον λόγο του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος χαρακτηρίζει την εμπορία ναρκωτικών «άθλια επιλογή ζωής», την απορρίπτει δηλαδή σε ηθικό επίπεδο και αναφέρεται όχι στον σωφρονισμό του εμπορεύου αλλά στην αχρήστευσή του: «Το συμπέρασμα από αυτό το νόμο είναι ότι ο έμπορος ναρκωτικών είναι διπλά τελειωμένος οριστικά και πρέπει να το ξέρει. Θα πληρώσει το αντίτιμο αυτής της άθλιας επιλογής ζωής που έκανε».²²⁹⁴

Άλλος ομιλητής του ΠΑΣΟΚ αντικρούει τις αιτιάσεις των ομιλητών της αντιπολίτευσης, οι οποίοι καλλιεργούν, κατ' αυτόν, υπερβολικό φόβο στο κοινό²²⁹⁵, με

²²⁹²J.Pratt (2007), ό.π., σ. 3.

²²⁹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1070.

²²⁹⁴Στο ίδιο, σ. 1066.

²²⁹⁵Το στοιχείο της υπερβολής εμπεριέχεται τόσο στο φαινόμενο της αναγωγής του ζητήματος των ναρκωτικών σε ιδεολογικό διακύβευμα, όσο και στο στοιχείο του ηθικού πανικού που συνοδεύει το τελευταίο, βλ. Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 39-40 και S.Cohen (2002), ό.π., σ. xiii, αντίστοιχα.

το να συνδέουν την επιθυμία αποσυμφόρησης των φυλακών με την αποφυλάκιση των εμπορών ναρκωτικών, δηλαδή των θεωρούμενων ως άκρως επικίνδυνων εγκληματιών. Ο ομιλητής του κυβερνώντος κόμματος αξιολογεί τα επιχειρήματα υπέρ της ελάφρυνσης της μεταχείρισης των εμπορών σαν επιλήψιμη θέση, από την οποία πρέπει οπωσδήποτε να αποστασιοποιηθεί η παράταξή του. Συνεπώς, τονίζει ότι η κυβέρνηση επιθυμεί τη διατήρηση της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των εμπορών, σημειώνει ωστόσο ότι η επιθυμία αυτή δεν πρέπει να συνιστά άλλοθι για συνέχιση της δυσανάλογα αυστηρής μεταχείρισης εξαρτημένων διακινητών, τους οποίους διαφοροποιεί από τους μη εξαρτημένους εμπόρους: «αυτή η νομοθετική πρωτοβουλία...γίνεται...για να μπορέσουμε να υπηρετήσουμε...την αποσυμφόρηση των φυλακών. Θα μου πείτε είναι αυτός ο στόχος ικανός να δημιουργήσει τέτοιου είδους αναστάτωση ή να δημιουργήσει πιθανόν στο μέλλον κάποια από τα απαράδεκτα...αποτελέσματα τα οποία επεσήμαναν οι συνάδελφοι του ΛΑΟΣ και της Νέας Δημοκρατίας; Θα έλεγα ότι οι φόβοι είναι υπερβολικοί... Είναι προφανές ότι ούτε στη φιλοσοφία μας ούτε στην πολιτική μας υπήρξε μέχρι τώρα πρόθεση να φανούμε επιεικείς απέναντι στο έγκλημα της διακίνησης και εμπορίας ναρκωτικών. Μακριά από εμάς και αυτή η σκέψη και αυτή η πρόθεση...Δεν μπορούμε, όμως, να μην αντιμετωπίσουμε με επιείκεια τα φαινόμενα εκείνα των νέων κυρίως ανθρώπων που όντας εξαρτημένοι, χρήστες, είναι υπότροποι σε αυτό το αδίκημα, δεν μπορούμε να ...τους εξομοιώσουμε με τους μεγαλεμπόρους των ναρκωτικών».²²⁹⁶

Ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται υπέρ της επίμαχης διάταξης, υποστηρίζοντας ότι διασφαλίζεται η, επιθυμητή κατ' αυτόν, διατήρηση της αυστηρότητας απέναντι στον έμπορο ναρκωτικών: «Κανένας πραγματικός έμπορος ναρκωτικών δεν θα βγει έξω...όσοι τύχουν της μεταχείρισης αυτής που προβλέπει το νομοσχέδιο...έχουν τύχει τη βάσανο της δικαστικής διαδικασίας, έχει αξιολογηθεί η συμπεριφορά τους και τα χαρακτηριστικά τους στοιχεία από την ίδια τη δικαιοσύνη και βεβαίως, θα τύχουν του ευνοϊκού μέτρου που προβλέπει το νομοσχέδιο».²²⁹⁷ Ομοίως με τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, ο ειδικός αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ επιθυμεί να απομακρύνει κάθε υπόνοια ότι η παράταξή του μπορεί να τηρεί στάση ανοχής απέναντι στον έμπορο: «ψηφίζουμε τις συγκεκριμένες τροπολογίες, όντας βέβαιοι ότι...οι πραγματικοί έμποροι των ναρκωτικών, οι

²²⁹⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1023.

²²⁹⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1068.

μεγαλέμποροι, παραμένουν στη φυλακή τουλάχιστον για είκοσι πέντε χρόνια, ούτε για μια μέρα ωριότερα».²²⁹⁸ Εκφράζοντας τη στήριξή του προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για τη στάση των κομμάτων που εκμεταλλεύονται προς όφελός τους την προτεινόμενη διάταξη, διαστρεβλώνοντας το περιεχόμενό της και καλλιεργώντας τον φόβο: «διαπιστώνω για άλλη μία φορά πως ψευδεπίγραφα εγείρεται μία προσπάθεια κατατρομοκράτησης της κοινωνίας σε σχέση με αυτό το νομοσχέδιο. Και πρέπει να επιμείνετε στη ρύθμιση την οποία έχετε εισηγηθεί».²²⁹⁹

Γενικότερα, σύμφωνα με τους ομιλητές που τάσσονται υπέρ της νέας ρύθμισης, διατηρείται και μάλιστα τονίζεται η διάκριση του εμπόρου από το εξαρτημένο άτομο, η οποία διαχρονικά συνιστά κομβικής σημασίας στοιχείο της όλης νομοθεσίας για τα ναρκωτικά. Διασφαλίζεται, κατά τους ομιλητές, ότι ο έμπορος εξακολουθεί να τυγχάνει αυστηρής ποινικής μεταχείρισης, την οποία επιβάλλει η μεγάλη απαξία της πράξης του αλλά και η ανάγκη προστασίας του κοινωνικού συνόλου. Αντιθέτως, για τον καταδικασθέντα σε πρόσκαιρη κάθειρξη, συνήθως εξαρτημένο διακινητή, προτάσσεται η αναγκαιότητα επίδειξης επιείκειας εκ μέρους της πολιτείας, με στόχο αφενός μεν την αναλογικότερη, επομένως καταλληλότερη για τον εξαρτημένο-ασθενή, μεταχείριση, αφετέρου δε την προώθηση της αποσυμφόρησης των φυλακών, που λόγω των κακών συνθηκών δεν μπορούν να λειτουργήσουν σαν τόπος σωφρονισμού. Ενδεικτικά, ομιλήτρια του ΠΑΣΟΚ ενστερνίζεται το, κυρίαρχο στη νομοθεσία, σχήμα «επιείκεια για τον εξαρτημένο» και «αυστηρότητα για τον έμπορο» και υποστηρίζει ότι «η υφ' όρον απόλυση για τα ναρκωτικά γίνεται επιεικέστερη, αφού στην περίπτωση πρόσκαιρης κάθειρξης πέντε έως είκοσι ετών μπορεί να ζητηθεί η υφ' όρον απόλυση με τη συμπλήρωση των 3/5 της ποινής, όπως ισχύει για όλους τους κρατούμενους, ενώ γίνεται δυσκολότερη η υφ' όρον απόλυση εμπόρων ναρκωτικών, αφού οι ισοβίτες θα μπορούν να βγουν όταν συμπληρώσουν είκοσι πέντε χρόνια ποινής, αντί των είκοσι που ισχύει σήμερα».²³⁰⁰

Παρομοίως, ο Υπουργός Δικαιοσύνης τονίζει τη διάκριση μεταξύ των μη εξαρτημένων εμπόρων και των εξαρτημένων, άρα ασθενών, κατάδικων, η οποία συνεπάγεται και διαφοροποιημένη μεταχείριση: «Με τις ρυθμίσεις που εισηγούμαστε, υπάρχει περίπτωση να διευκολύνεται η απόλυση εμπόρου ναρκωτικών; Η απάντηση:

²²⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 1045.

²²⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 1063.

²³⁰⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1020.

κατηγορηματικά όχι. Υπάρχει περίπτωση να διευκολύνουμε ανθρώπους που το ποινικό μας σύστημα θα όφειλε να τους αντιμετωπίσει αλλιώς, δηλαδή επιεικέστερα, γιατί ενδεχομένως έχουν ανάγκη μεγαλύτερης επιείκειας; Απάντηση: γι' αυτούς που πράγματι, κυρίως τους ασθενείς, έχουν ανάγκη επιείκειας, ναι απαντούμε θετικά. Ποτέ στον έμπορο ναρκωτικών ο οποίος αποτελεί επιβαρυντική περίπτωση των άρθρων 23 και 23Α». ²³⁰¹ Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ αναφέρεται επίσης στη σαφή διάκριση χρήστη και εμπόρου, σημειώνοντας ότι οι προτεινόμενες ρυθμίσεις συμβάλλουν στην εμπέδωση του σχήματος «επιείκεια στον χρήστη» και «αυστηρότητα στον έμπορο». Σύμφωνα με τον ομιλητή, οι επικριτές των διατάξεων ασκούν αντιπολίτευση προβαίνοντας σε διατυπώσεις που διαστρεβλώνουν το πνεύμα των ρυθμίσεων, καλλιεργούν ένα κλίμα ηθικού πανικού ²³⁰² και παραπλανούν ως λαοπλάνοι την κοινή γνώμη: «υπάρχει μία θεμελιώδης διάκριση στον έμπορο και στο χρήστη που κάνει εμπορία... νομίζω ότι πρέπει όλοι... να διαφυλάξουμε την κοινωνία από ένα πρόσθετο» ²³⁰³ «κύμα τρομολαγνείας το οποίο θα δημιουργήσει ενδεχομένως ένα νέο άλλοθι που δεν πρέπει κανείς να το έχει στην ελληνική πολιτεία ... να γίνουμε εδώ δαίμονες της διαβουκόλησης μιας νομοθετικής πρόθεσης που αποσκοπεί στο ακριβώς αντίθετο από αυτό που επιχειρείται να της καταμαρτυρηθεί». ²³⁰⁴

Περαιτέρω, οι υποστηρικτές της διάταξης τονίζουν ότι η υπό όρο απόλυση δεν αποτελεί «χάρη» προς τους καταδικασθέντες, αλλά συνιστά μέτρο σωφρονισμού, που έχει ως στόχο την ομαλότερη επάνοδό τους στην ελεύθερη κοινωνία. Προβλέπονται, μάλιστα, ορισμένα εχέγγυα, όπως η ένταξη του υπό όρον απολυθέντα σε θεραπευτικό πρόγραμμα, καθώς και ορισμένοι περιορισμοί αναφορικά με τον τρόπο ζωής του. Σε περίπτωση, δε, παραβίασης των όρων, ο κατάδικος επανεισάγεται στο σωφρονιστικό κατάστημα. Ως εκ τούτου, σε συμφωνία με την κατάρτιση της ιατροκοποίησης της εξάρτησης και της θεώρησής της ως ασθένειας που χρήζει θεραπείας, η εισαγόμενη διάταξη σημασιοδοτείται σαν μέτρο προώθησης της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου. Η αποτελεσματικότητα της απεξάρτησης ως μέτρου ειδικής πρόληψης έχει εξάλλου επί μακρόν επισημανθεί στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου.

Ενδεικτικά, η εισηγήτρια του κυβερνώντος κόμματος σημειώνει τον σωφρονιστικό χαρακτήρα του μέτρου της υπό όρον απόλυσης, ιδίως εφόσον διατηρούνται οι

²³⁰¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1046.

²³⁰² S.Cohen (2002), ό.π., σ. xiii.

²³⁰³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1029.

²³⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 1030.

προβλεπόμενες από τον νόμο ασφαλιστικές δικλίδες: «δεν συντρέχει κανένας λόγος εξαίρεσης από το γενικό κανονιστικό δίκαιο των καταδικασθέντων αυτών, από το δίκαιο που ισχύει και το πλαίσιο για όλους τους λοιπούς καταδικασθέντες...επειδή, ακριβώς, υπάρχουν αυτές οι ασφαλιστικές δικλίδες και επειδή η πράξη αυτή κρίνεται και πάλι, όπως και η διαγωγή του κατηγορούμενου, κατά το χρόνο συζητήσεως στο δικαστικό συμβούλιο, ουδεμία αμφιβολία υπάρχει ότι το μέτρο αυτό εφαρμοζόμενο αφορά εκείνους τους κρατούμενους που, πράγματι, πρέπει να ενταχθούν στην κοινωνία».²³⁰⁵ Τονίζει, συνεπώς, ότι η υπό όρον απόλυση δεν ισοδυναμεί με αρρύθμιστη ή χαριστική, απελευθέρωση: «Πρέπει να δούμε το θεσμό ως μέτρο σωφρονιστικό και όχι σαν δικαίωμα του καταδίκου. Και αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε».²³⁰⁶

Παρομοίως, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ υποστηρίζει ότι οι ομιλητές που σημασιοδοτούν την υπό όρο απόλυση σαν ανεξέλεγκτη αποφυλάκιση επιδίδονται σε καλλιέργεια φόβου και λαϊκισμό, με στόχο την αποκόμιση πολιτικού οφέλους. Σύμφωνα με τον ομιλητή, το φαινόμενο των ναρκωτικών ούτως ή άλλως ενσπείρει τον φόβο στο κοινό, ο οποίος φόβος όμως δεν προσφέρει κάτι στην κατεύθυνση της διευθέτησης του φαινομένου. Ο ομιλητής υιοθετεί μεν την άποψη περί της ιδιαίτερης βαρύτητας του ζητήματος, επισημαίνει δε το στοιχείο της υπερβολής που συνοδεύει τον δημόσιο λόγο: «δεν μεταβάλλονται οι ασφαλιστικές δικλίδες της υφ' όρον απόλυσης... Όλα τα άλλα, φοβάμαι, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι...ότι αποτελούν λαϊκισμό και αποτελούν και επένδυση πολιτικού χαρακτήρα σε μια φοβισμένη κοινωνία. Και ορθά φοβάται τη μάστιγα των ναρκωτικών ουσιών. Δεν αντιμετωπίζονται, όμως, έτσι τα προβλήματα».²³⁰⁷

Όπως προαναφέρθηκε, οι υπέρμαχοι της ρύθμισης για την υπό όρον απόλυση τη σημασιοδοτούν, μεταξύ άλλων, σαν μέτρο για την ενθάρρυνση της υποβολής του εξαρτημένου ατόμου σε θεραπεία απεξάρτησης. Δεδομένης της παραδεδεγμένης ανεπάρκειας των προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού συστήματος και της συνακόλουθης παραδοχής του ότι η φυλακή συνιστά ακατάλληλο πλαίσιο για τη μεταχείριση του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, ατόμου, η απόλυση υπό τον όρο της παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος εκτός φυλακής θεωρείται σαν ένα σημαντικό βήμα προς τη διασφάλιση του ότι το εξαρτημένο άτομο τυγχάνει της

²³⁰⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1038.

²³⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 1065.

²³⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 1050.

θεραπευτικής μεταχείρισης που έχει ανάγκη. Ενδεικτικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης υποστηρίζει ότι ο μεγάλος όγκος των καταδικασθέντων για υποθέσεις ναρκωτικών είναι εξαρτημένα άτομα, τα οποία, με την υπό όρο απόλυση, μπορούν να ενταχθούν σε πρόγραμμα απεξάρτησης εκτός φυλακής. Αναφορικά με τη μεταχείριση του εν λόγω πληθυσμού, ο ομιλητής υποστηρίζει ότι προτάσσει την ελπίδα και τη λογική, στοιχεία τα οποία συνδέει με τη θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων, έναντι του φόβου, που καλλιεργείται από την αξιωματική αντιπολίτευση, τον οποίο ο ομιλητής συνδέει με την εμμονή στην ποινική μεταχείριση.

Μολαταύτα, ο ομιλητής επαναλαμβάνει τη δέσμευση της κυβέρνησης στον στόχο της πάταξης του εγκλήματος και της προστασίας της κοινωνίας, καλλιεργώντας την εικόνα της υπευθυνότητας και επιχειρώντας να διασκεδάσει τις εντυπώσεις όσων ταυτίζουν την επιείκεια προς τους εξαρτημένους με την ατιμωρησία των μη εξαρτημένων εμπόρων, που εκλαμβάνονται σαν λίαν επικίνδυνοι εγκληματίες: «Εάν το δικαστικό συμβούλιο αποφασίσει ότι μπορεί να τον απολύσει, υποχρεωτικώς σε ό,τι αφορά τα ναρκωτικά, του επιβάλλει...να παρακολουθήσει μετά από αίτησή του, θεραπευτικό πρόγραμμα...Πόσοι είναι αυτοί που έχουν ποινές κάτω από τα δέκα χρόνια κάθειρξης...δηλαδήτα λεγόμενα «βαποράκια»; Είναι τρεις χιλιάδες πεντακόσιοι άνθρωποι...Γι'αυτούς...προβλέπουμε...υποχρέωση παρακολούθησης θεραπευτικού προγράμματος...είμαστε προσηλωμένοι στην υποχρέωσή μας να προστατεύσουμε την κοινωνία...Είμαστε αυστηροί...απέναντι στον πραγματικό έμπορο ναρκωτικών. Θέλουμε, όμως, ταυτόχρονα να υπερασπιστούμε θεμελιώδεις αρχές του νομικού μας πολιτισμού και του ποινικού μας συστήματος. Αυτό σήμερα επιτελούμε με όλες τις προτάσεις μας...με αίσθημα υψηλής ευθύνης. Το πράττουμε με τρόπο που να διαχειριζόμαστε τη λογική και την ελπίδα και όχι το φόβο».²³⁰⁸

Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ εκλαμβάνει επίσης τη ρύθμιση ως μέτρο ουσιαστικής σωφρονιστικής πολιτικής, ιδίως λόγω της ενθάρρυνσης της στροφής του εξαρτημένου ατόμου, το οποίο ο ίδιος εκλαμβάνει και σαν εξαντλημένο από την κακουχία της εξάρτησης, και που εξαιτίας της τελευταίας στρέφεται στη διακίνηση, προς την οδό της απεξάρτησης: «σε αυτούς που συνδέονται με την απίστευτα ταλαίπωρη περιοχή που είναι ο χρήστης που εξαναγκάζεται να γίνει έμπορος...η απόλυση υπό όρους...αποκτά...μια πρόσθετη διάσταση, ότι δηλαδή, επειδή ακριβώς η απόλυση υπό όρους είναι συνέχιση της έκτισης της ποινής και όχι

²³⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 1071.

χάρη, αυτός παρωθείται πριν απ' όλα στο να θεραπευθεί. Πρέπει οπωσδήποτε να κάνει αίτηση ένταξης στα θεραπευτικά προγράμματα και πρέπει να πιστέψουμε ότι μπορούμε να κερδίσουμε αυτές τις ζωές...Δεύτερον, τελεί υπό διαρκή έλεγχο συγκεκριμένων και αναγκαστικών περιοριστικών όρων και όχι δυνητικών».²³⁰⁹

Την ανάδειξη της υπό όρον απόλυσης ως σωφρονιστικού μέτρου, που επιχειρούν οι ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος, αμφισβητεί ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ, υποστηρίζοντας ότι η υπό όρο απόλυση θα οδηγήσει απλώς στην αποφυλάκιση του εξαρτημένου ατόμου και όχι στην υπαγωγή του σε θεραπευτικό πρόγραμμα. Σύμφωνα με τον ομιλητή, η εν λόγω ρύθμιση δεν οδηγεί, εν τέλει, παρά στην υποτροπή του εξαρτημένου εγκληματία, ως εκ τούτου εμμέσως τάσσεται υπέρ της έκτισης της ποινής εντός της φυλακής, με την προϋπόθεση της πρόσβασης του εξαρτημένου κατάδικου σε θεραπεία εντός του σωφρονιστικού καταστήματος. Παράλληλα, ο λόγος του αντανakλά μια εικόνα της κυβέρνησης που δεν χαρακτηρίζεται από τη δέουσα υπευθυνότητα απέναντι στο ζήτημα, αλλά περιορίζεται στη λήψη ad hoc μέτρων, τα οποία λειτουργούν σαν απόδειξη επιφανειακής ευαισθησίας. Ο ομιλητής επισημαίνει, μολαταύτα, την ανεπάρκεια των υφιστάμενων υποδομών να καλύψουν τις ανάγκες του σχετικού πληθυσμού: «αναρωτιόμαστε αν σήμερα υπάρχουν όλες εκείνες οι αναγκαίες υποδομές, προκειμένου να απορροφήσουν και να στηρίζουν αυτούς τους ανθρώπους...Αυτή η ...μεταχείριση εξαντλείται στην υφ' όρον απόλυση, δηλαδή στο αν ο τοξικοεξαρτημένος θα μείνει λιγότερο στις φυλακές ή στο αν θα παρθούν όλα εκείνα τα αναγκαία μέτρα, έτσι ώστε η φυλακή γι' αυτόν τον άνθρωπο να μην είναι εγκλεισμός, αλλά να είναι θεραπεία. Και η Κυβέρνηση με τον τρόπο που απαντά στο συγκεκριμένο νομοσχέδιο εξαντλεί την ευαισθησία της στην απόλυση και από εκεί και πέρα μεταθέτει το πρόβλημα στην κοινωνία, στην οικογένεια, σε αυτόν τον ίδιο τον τοξικοεξαρτημένο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τις πιθανότητες υποτροπής του».²³¹⁰

Σε αντιδιαστολή με τους ομιλητές του κυβερνώντος κόμματος και του ΣΥΡΙΖΑ, οι ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας, καθώς και του ΛΑΟΣ, τοποθετούνται με οξύτητα απέναντι στην εισαγόμενη διάταξη, με την οποία εξομοιώνονται ως προς την υπό όρον απόλυση οι κατάδικοι για εγκλήματα που εμπίπτουν στις επιβαρυντικές περιστάσεις των άρθρων 23 και 23^Α, χωρίς όμως να έχουν καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη, κάτι

²³⁰⁹Στο ίδιο, σ. 1066.

²³¹⁰Στο ίδιο, σ. 1041.

που συνεπάγεται συνήθως το ότι έχουν χαρακτηριστεί ως εξαρτημένοι. Σε αντίθεση με τους υποστηρικτές της ρύθμισης, που σηματοδοτούν την υπό όρο απόλυση σαν σωφρονιστικό μέτρο, οι επικριτές της εκλαμβάνουν την υπό όρον απόλυση σαν αρρύθμιστη απελευθέρωση των κρατουμένων, σαν απονομή χάριτος. Κάτι τέτοιο είναι ενδεικτικό, για τους συγκεκριμένους ομιλητές, της επίδειξης ανευθυνότητας εκ μέρους της κυβέρνησης. Η ανευθυνότητα αυτή συνίσταται στο ότι πρώτον, δίδεται στην κοινωνία το μήνυμα της ατιμωρησίας και, δεύτερον, το κοινωνικό σύνολο μένει απροστάτευτο έναντι της δράσης των επικίνδυνων αποφυλακισθέντων εμπορών.

Ορισμένοι ομιλητές, που εκλαμβάνουν την διάταξη σαν επιείκεια προς τους εμπορους ναρκωτικών, υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα της εγκληματικότητας είναι εν γένει οξύμενο, υπονοώντας ότι η δέουσα αντίδραση εκ μέρους της πολιτείας έπρεπε να είναι η αυστηροποίηση της ποινικής μεταχείρισης και όχι η άμβλυνση της αυστηρότητας. Πρόκειται για τη θεώρηση που συνδέει την αυστηρότητα με την πάταξη του εγκλήματος, λόγω της εκφοβιστικής λειτουργίας της αυστηρής ποινής.²³¹¹ Ενδεικτικά, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι: «είμαστε τελείως μα τελείως αντίθετοι στην τροπολογία όπως έρχεται, διότι...θεωρούμε ότι ένας μεγάλος αριθμός καταδίκων για βαριά εγκληματικά αδικήματα θα εξέλθουν των φυλακών...δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε το μεγάλο μέτρο της γενικής πρόληψης την οποία έχει απαίτηση η κοινωνία, έχει αξίωση η κοινωνία να προστατευτεί από οποιονδήποτε εγκληματία και μάλιστα οικονομικώς ισχυρό, ο οποίος θα δημιουργήσει μύρια όσα προβλήματα, τον οποίο εσείς τώρα, με την τροπολογία την οποία καταθέτετε, τον απαλλάσσετε».²³¹²

Σε παρόμοιο πνεύμα κινείται η τοποθέτηση του προέδρου του ΛΑΟΣ, ο οποίος θεωρεί ότι η ρύθμιση θα επιβαρύνει έτι περαιτέρω το ήδη οξύ πρόβλημα της εγκληματικότητας: «Αυτό το οποίο βγαίνει είναι ότι το ΠΑΣΟΚ βγάζει έξω τους έμπορους ναρκωτικών...Συζητάμε απλά εάν σε αυτήν την περίοδο της ηυξημένης εγκληματικότητας από κάθε άλλη περίοδο της χώρας, θα προσθέσουμε και άλλους εγκληματίες τους οποίους έχει κατορθώσει η πολιτεία και τους έχει συλλάβει...Θα αφήσουμε και άλλους εμπορους ναρκωτικών έξω».²³¹³ Ομοίως, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ τονίζει ότι «οφείλουμε να καταλάβουμε εδώ ότι δεν είναι δυνατόν στις

²³¹¹Ο εκφοβισμός των κοινωνιών από την απειλή ή την εκτέλεση της ποινής συνιστά την αρνητική όψη της γενικής πρόληψης ως επιδιωκόμενου σκοπού της ποινής, δηλαδή της συγκράτησης των πολλών που δεν έχουν εγκληματήσει από την τέλεση εγκλημάτων, στο Ι.Φαρσεδάκης (2005), ό.π., σ. 62.

²³¹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1021.

²³¹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1045.

παρούσες συνθήκες το μήνυμα που στέλνει το ελληνικό Κοινοβούλιο να είναι η χάρη στους εμπόρους ναρκωτικών».²³¹⁴

Οι επικριτές της ρύθμισης υποστηρίζουν, δε, ότι οι εν λόγω κρατούμενοι, οι οποίοι έχουν καταδικαστεί για εγκλήματα μεγάλης ηθικοκοινωνικής απαξίας, χαρακτηρίζονται από υψηλή επικινδυνότητα²³¹⁵ και αποτελούν απειλή για το κοινωνικό σύνολο. Συνακόλουθα, οι ομιλητές που τάσσονται κατά της ρύθμισης ασκούν αντιπολίτευση και ψέγουν την κυβέρνηση, βάσει του επιχειρήματος ότι η απόλυση των κρατουμένων αυτών συνιστά απαράδεκτη και ανεύθυνη συμπεριφορά εκ μέρους του κυβερνώντος κόμματος, η οποία αφενός μεν θέτει σε κίνδυνο τη δημόσια ασφάλεια, αφετέρου δε δεν σέβεται το κοινό αίσθημα και τους φόβους των πολιτών, αλλά εκπέμπει προς την κοινωνία το μήνυμα ότι οι έμποροι ναρκωτικών εξασφαλίζουν την ατιμωρησία. Αντιθέτως, η κυβέρνηση πρέπει να τηρεί μια άτεγκτη στάση απέναντι στη μεταχείριση των εμπόρων ναρκωτικών, υπενθυμίζοντας ανά πάσα στιγμή στο κοινωνικό σύνολο ότι η πολιτεία μεριμνά για την ευταξία και αποκρίνεται με αυστηρότητα στα εγκλήματα εμπορίας, τα οποία χαρακτηρίζονται μεγίστης απαξίας. Οι επικριτές της διάταξης υποστηρίζουν ότι το κυβερνών κόμμα, θέλοντας να καλλιεργήσει, μέσω της επιείκειας, μια εικόνα προοδευτισμού, μεροληπτεί αδικαιολόγητα υπέρ των εμπόρων ναρκωτικών και παράλληλα αδιαφορεί για το κοινό αίσθημα, που επιτάσσει την αυστηρή τιμώρηση των εμπόρων. Το επιχείρημα επίκλησης της κοινής γνώμης με στόχο τη διατήρηση της αυστηρότητας της νομοθεσίας απαντάται άλλωστε διαχρονικά στον δημόσιο λόγο περί ναρκωτικών.²³¹⁶ Βάσει των προαναφερθέντων επιχειρημάτων, η αξιωματική αντιπολίτευση και το ΛΑΟΣ, σε αντιδιαστολή με την κυβέρνηση, παρουσιάζονται σαν υπερασπιστές του κοινού αισθήματος και της προστασίας της κοινωνίας.

Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας εγκαλεί την κυβέρνηση για περιφρόνηση των φόβων των πολιτών, τους οποίους εκλαμβάνει σαν ένα συνεκτικό σύνολο ατόμων, που συνολικά επιθυμούν την αυστηρή τιμωρία των

²³¹⁴ Στο ίδιο, σ. 1043.

²³¹⁵ Επισημαίνεται ότι η έννοια της επικινδυνότητας έχει, ιδίως μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μετατραπεί σε σταθερή παράμετρο της αντεγκληματικής πολιτικής πολλών κρατών, γνωρίζοντας πρωτοφανή αναβίωση ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες ως (εμφανής ή υπονοούμενη) δικαιολογητική βάση για τη λήψη μέτρων προστασίας του κοινού, της άμυνας της κοινωνίας και της εδραίωσης της δημόσιας ασφάλειας απέναντι σε ο,τιδήποτε ορίζεται ως απειλή», στο Α.Χουλιάρας, «Η διαχρονική λειτουργία της έννοιας της επικινδυνότητας στις ποινικές επιστήμες», στο Β.Αρτινοπούλου κ.α (επιμ) (2018), ό.π., σ. 153.

²³¹⁶ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

εμπόρων ναρκωτικών. Όπως συχνά απαντάται στον δημόσιο λόγο, παρουσιάζεται σαν αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η επίδειξη αυστηρότητας απέναντι στους συγκεκριμένους κατάδικους αποτελεί αξιωματικά τη μοναδική δυνατή απόκριση της πολιτείας. Σύμφωνα με τον ίδιο ομιλητή, η διάταξη είναι ενδεικτική της έλλειψης σεβασμού, εκ μέρους της κυβέρνησης, προς τους πολίτες, τις ανησυχίες τους, και τους κινδύνους που διατρέχουν. Ο ομιλητής έχει επίγνωση του φόβου που συνοδεύει το ζήτημα των ναρκωτικών και υποστηρίζει ότι η κυβέρνηση δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας κατάστασης στην οποία τίθεται εν κινδύνω το κοινωνικό σύνολο και ιδίως τα παιδιά, άρα επιδεινώνεται η αγωνία των πολιτών. Η ρύθμιση για την υπό όρον απόλυση παρουσιάζεται σαν κάτι το αδιανόητο και ανείπωτο: «εκτιμώ ότι κάνατε ένα άλλο λάθος το οποίο δεν σέβεται αυτήν την ώρα ούτε το λαϊκό αίσθημα, ούτε την ανησυχία των οικογενειών, ούτε αυτό που συμβαίνει στην ελληνική κοινωνία... Με την υφ' όρους απόλυση αντί να διευκολύνουμε την σωφρονιστική διαδικασία, καταδικάζουμε την κοινωνία. Και αυτό πώς θα το πούμε τώρα έξω στους πολίτες; Δηλαδή εσείς πώς θα το πείτε στους πολίτες... θα τους πούμε λοιπόν, ότι επειδή εμείς έτσι είδαμε τον ποινικό κώδικα και τις συνθήκες, που δεν μπορούμε να φτιάξουμε τώρα άλλες φυλακές ή δεν μπορούμε να απεξαρτήσουμε ή δεν μπορούμε να εκλογικεύσουμε, τα παιδιά σας αύριο θα απειλούνται, από δεν ξέρω πόσους;».²³¹⁷

Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας σηματοδοτεί τη ρύθμιση σαν πλήγμα στη δικαιοσύνη και την ασφάλεια, αλλά και σαν εξυπηρέτηση προς τους εμπόρους, οι οποίοι παρομοιάζονται με μολυσματικό ιό: «Το ερώτημα είναι προστατεύουμε την κοινωνία, προστατεύουμε το δίκαιο, προστατεύουμε τη δικαιοσύνη ή αφήνουμε τα πράγματα όπως έχουν και μόνο και μόνο για να εξυπηρετηθούν ορισμένοι στυγεροί εγκληματίες, όπως είναι οι έμποροι ναρκωτικών, ανοίγουμε τις πόρτες και περνούν από εκεί οι εγκληματίες που θα μολύνουν το κοινωνικό σώμα;».²³¹⁸ Σημειωτέον ότι οι λόγοι περί ναρκωτικών διαχρονικά βρίθουν μεταφορών που παραπέμπουν στην ιατρική ή τη βιολογία.²³¹⁹ Ιδιαιτέρως συχνός είναι ο παραλληλισμός της χρήσης ναρκωτικών με μολυσματική ασθένεια και δη η θεώρηση της χρήσης σαν «κοινωνικής νόσου», συνδεόμενης είτε με την ανέχεια είτε με την αμφίβολη ηθική.²³²⁰ Συνακόλουθα, οι επικριτές της διάταξης υποστηρίζουν ότι το κίνητρο της σφοδρής κριτικής που ασκούν

²³¹⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1028.

²³¹⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1058.

²³¹⁹ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302.

²³²⁰ Στο ίδιο, σ. 302-303.

στην κυβέρνηση δεν είναι η άσκηση αντιπολίτευσης και η προώθηση κομματικών συμφερόντων, αλλά η κοινή λογική, η στοιχειώδης ηθική και η μέριμνα για το κοινωνικό σύνολο. Επιχειρούν, συνεπώς, να συσκοτίσουν την ιδεολογική διάσταση του ζητήματος και να καλλιεργήσουν την εντύπωση της ιδεολογικής ουδετερότητας των τοποθετήσεών τους.

Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας ταυτίζει τη θέση της παράταξής του με την «κοινή λογική», σημειώνοντας, ότι η αντιπαράθεση δεν έχει νόημα, εφόσον πρόκειται απλώς για ένα ζήτημα κοινής λογικής: «Είναι λάθος τα κόμματα και οι παρατάξεις να ξιφουλκούν η μία εναντίον της άλλης, γιατί εδώ υπάρχει η κοινή λογική την οποία πάντως ασπάζεται η συντριπτική πλειοψηφία της κοινωνίας».²³²¹ Ομοίως, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας προβάλλει το επίμαχο ζήτημα σαν ιδεολογικά ουδέτερο, χαρακτηρίζοντας την ιδεολογική του φόρτιση σαν καλλιέργεια ενός ψευδοδιλήμματος: «εδώ δεν υπάρχει θέμα αυτού του ψεύτικου διλήμματος: προοδευτικού και συντηρητικού. Το ερώτημα που υπάρχει είναι απλό και ξεκάθαρο. Ποια είναι η στάση απέναντι στο κοινωνικό σύνολο...απέναντι στους πολίτες και ποιες ευαισθησίες έχουμε απέναντι σ' εκείνους οι οποίοι σκοτώνουν, δηλητηριάζουν παιδιά, νέους, αλλά και μεγαλύτερης ηλικίας ανθρώπους;».²³²² Ο ομιλητής αναδεικνύει δύο διαστάσεις, αυτή της κοινωνίας που πρέπει να προστατευτεί και εκείνη των εμπόρων που σκοτώνουν και «δηλητηριάζουν», επομένως δεν αξίζουν καμία επιείκεια. Η διατύπωσή του παραπέμπει, μάλιστα, στην έκφραση «έμπορος του θανάτου», που από τη δεκαετία του 1930 και έπειτα εντοπίζεται συχνά στον λόγο περί ναρκωτικών.²³²³ Σημειώνεται, δε, ότι ήδη από τη δεκαετία του 1920 το εμπόριο ναρκωτικών είχε ταυτιστεί με την πώληση του θανάτου σε μορφή δηλητηρίου.²³²⁴ Στο ίδιο πνεύμα, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ επιχειρεί να αποκρύψει την ιδεολογική διάσταση του ζητήματος, επικαλούμενος την ηθική του διάσταση, που υπερκαλύπτει τα όποια κομματικά συμφέροντα: «Τα ναρκωτικά δεν είναι ένα θέμα που πρέπει να αποτελούν πεδίο αντιδικίας στο Κοινοβούλιο. Όμως, δεν είναι δυνατόν μεθαύριο, μετά την ψήφιση του νομοσχεδίου, να επιτρέψετε σε εμπόρους ναρκωτικών

²³²¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1028.

²³²² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1069.

²³²³ Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 379.

²³²⁴ Στο ίδιο, σ. 380.

με τις επιβαρυντικές περιστάσεις να βγουν έξω²³²⁵...Δεν είναι μόνο πολιτικό το ζήτημα. Είναι και αμιγώς ηθικό». ²³²⁶

Εν μέσω του προαναφερθέντος κλίματος τιμωρητικότητας απέναντι στους εμπόρους ναρκωτικών, δεν απουσιάζουν οι φωνές που ζητούν δημοψήφισμα σχετικά με το ζήτημα της ποινικής μεταχείρισης των εμπορών, ή και επαναφορά της θανατικής ποινής για τους εν λόγω κατάδικους. Ομιλητής του ΛΑΟΣ αναφέρει ως ενδεδειγμένη ποινική μεταχείριση τη θανατική ποινή είτε την ισόβια κάθειρξη, ταυτίζοντας τη δραστηριότητα του εμπορεύτη με μαζική δολοφονία: «Αυτοί οι άνθρωποι πολλές φορές είναι επιχειρηματίες, είναι υπεράνω υποψίας...είναι ειδική κατηγορία και θα επέμενα στην εμμονή που πρέπει να έχει μία ευνομούμενη πολιτεία περί θανατικής ποινής, περί ισοβίων και ποτέ περί μείωσης της ποινής αυτών που με τις ενέργειές τους θανατώνουν χιλιάδες νέους». ²³²⁷ Παρομοίως, ο πρόεδρος του ΛΑΟΣ παρουσιάζει το ζήτημα της ποινικής μεταχείρισης του εμπορεύτη ναρκωτικών, καθώς και του βιαστή, σαν τόσο σοβαρό που απαιτεί δημοψήφισμα, ώστε να μπορέσει να εκφραστεί η λαϊκή βούληση. Παράλληλα, ταυτίζει την άποψη της παράταξής του με το θέλημα του λαού, ενώ υπονοεί ότι επιθυμία της κυβέρνησης είναι το να κυκλοφορούν και να δρουν ανεμπόδιστα οι έμποροι ναρκωτικών: «Εάν πιστεύουμε ότι έχουμε δυσαρμονία, πάμε σε δημοψήφισμα να δούμε τι ποινή θέλει ο πολίτης για τον έμπορο ναρκωτικών που του σκοτώνει το παιδί ή για εκείνον που του βιάζει το αγόρι ή το κορίτσι. Πάμε, λοιπόν, σε δημοψήφισμα να δούμε τι λέει ο λαός...Θέλουμε περισσότερους εμπόρους ναρκωτικών έξω από το σπίτι μας...ή θέλουμε λιγότερους; Εμείς θέλουμε λιγότερους. Κάποιοι άλλοι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο θα επιτρέψουν να γίνουν περισσότεροι». ²³²⁸

Παράλληλα, σύμφωνα με τους επικριτές της ρύθμισης, το επιχείρημα περί της αναγκαιότητας της αποσυμφόρησης των φυλακών δεν επαρκεί για την εξομοίωση των συγκεκριμένων καταδίκων με την πλειονότητα των κρατουμένων ως προς τις προϋποθέσεις της υπό όρον απόλυσης. Η τοποθέτηση αυτή είναι ενδεικτική της τιμωρητικότητας προς τον έμπορο ναρκωτικών, η οποία εξάλλου αποτελεί διαχρονικό χαρακτηριστικό του δημόσιου λόγου. Εν προκειμένω, η τιμωρητικότητα των ομιλητών εκδηλώνεται ως επιθυμία επιμήκυνσης του χρόνου εγκλεισμού, ο οποίος μάλιστα

²³²⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1031.

²³²⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1063.

²³²⁷ Στο ίδιο, σ. 1057.

²³²⁸ Στο ίδιο, σ. 1070.

λαμβάνει χώρα υπό δυσμενείς συνθήκες. Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι η επικινδυνότητα των συγκεκριμένων κρατούμενων είναι τέτοια που επιβάλλει μια άτεγκτη στάση εκ μέρους της πολιτείας. Ο ομιλητής εμμέσως παρακάμπτει το ότι η εξασφάλιση επαρκών συνθηκών διαβίωσης σε όλους ανεξαιρέτως τους κρατούμενους συνιστά υποχρέωση της πολιτείας: «ασφαλώς δεν αποτελεί επιχείρημα το γεγονός ότι για να αποσυμφορήσουμε τις φυλακές και να διευκολύνουμε την ποιότητα ζωής, που έχουμε κάθε λόγο να το κάνουμε στα σωφρονιστικά ιδρύματα, να τους βγάλουμε έξω και να τους ρίξουμε στην κοινωνία για να κάνουμε βορά την ελληνική νεολαία, αυτών των ανθρώπων που μπήκαν μέσα γι' αυτό το ειδικό έγκλημα».²³²⁹

Παρομοίως, άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας αναγνωρίζει μεν τη διαχρονικότητα του προβλήματος του υπερπληθυσμού των φυλακών, θεωρεί δε ότι η απαξία των εν λόγω εγκλημάτων είναι τόσο μεγάλη που δεν δικαιολογεί την πρόταξη του επιχειρήματος της αποσυμφόρησης. Ταυτίζοντας την υπό όρο απόλυση με την αρρύθμιστη αποφυλάκιση, ισχυρίζεται ότι η εισαγωγή της διάταξης θα αποδειχθεί επιβλαβής, δεδομένης της επικινδυνότητας των συγκεκριμένων κρατούμενων. Το ενδεχόμενο επίδειξης εγκληματικά ανεύθυνης στάσης εκ μέρους του υπουργού πιθανολογεί πως δεν συνάδει με το ήθος του τελευταίου: «Ψάχνοντας σήμερα στα αρχεία μου βρήκα ένα παλιό δημοσίευμα του 1928, Κυβέρνηση Ελευθερίου Βενιζέλου, όπου δείχνει ότι και τότε αντιμετώπιζαν το πρόβλημα της συμφόρησης των φυλακών...το πρόβλημα της αποσυμφορήσεως είναι ένα πρόβλημα διαχρονικό...Όμως, με το να προχωρήσουμε με κριτήριο την αποσυμφόρηση των φυλακών²³³⁰ και να αφήσουμε στυνγούς εγκληματίες έξω, οι οποίοι έχουν διαπράξει μεγάλα αδικήματα, όπως είναι εκείνο της εμπορίας ναρκωτικών, νομίζω ότι διαπράττουμε ένα έγκλημα και, επειδή σας γνωρίζω, εσείς δεν πρέπει να αφήσετε να γίνει αυτό το έγκλημα».²³³¹

Επίσης, ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ υποστηρίζει ότι αναγνωρίζει, μεν, το πρόβλημα του υπερπληθυσμού των ελληνικών φυλακών, απορρίπτει όμως την αποφυλάκιση καταδίκων για εμπορία σαν μέτρο αποσυμφόρησης. Θεωρεί, δε, ότι το κάθε άτομο που έχει καταδικαστεί για εμπορία ναρκωτικών είναι επικίνδυνος έμπορος, απορρίπτοντας έτσι το επιχείρημα της κυβέρνησης περί της δυσανάλογα αυστηρής

²³²⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1028.

²³³⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1058.

²³³¹ Στο ίδιο, σ. 1059.

ποινικής μεταχείρισης που επιφυλάσσεται σε εξαρτημένους διακινητές. Ο ομιλητής του ΛΑΟΣ υποστηρίζει ότι η πολιτεία πρέπει να εκπέμπει με σαφήνεια το μήνυμα της αυστηρής μεταχείρισης των εν λόγω εγκληματιών, που, εκλαμβανόμενοι σαν αποδιοπομπαίοι τράγοι,²³³² διαφοροποιούνται από τον μέσο εγκληματία: «Γνωρίζω πολύ καλά ότι ο πληθυσμός των φυλακών περίπου κατά το ήμισυ είναι κρατούμενοι για αδικήματα εμπορίας ναρκωτικών... Δίκιο έχουν οι κρατούμενοι να παραπονιούνται για τις συνθήκες κρατήσεως, για το υπεράριθμο των κρατουμένων... Όλα αυτά είναι σωστά. Τι σημαίνει αυτό ακριβώς; Σημαίνει ότι θα καταστήσουμε ευκολότερη την αποφυλάκιση των εμπόρων ναρκωτικών, επειδή δεν μπορούμε να έχουμε επαρκή σωφρονισμό και λειτουργούσες φυλακές; Αυτό σημαίνει ότι θα πούμε στην κοινωνία ότι τελικώς η ποινική τους μεταχείριση εξομοιώνεται με την ποινική μεταχείριση οποιουδήποτε άλλου αδικήματος; Μα γι' αυτό υπάρχουν τα 4/5 της υφ' όρον απόλυσης. Διότι ακριβώς διαφοροποιούνται από τις γενικές διατάξεις. Διαφοροποιούνται για να στείλουν ένα μήνυμα προς πάσα κατεύθυνση για το ότι η εμπορία ναρκωτικών είναι μια πράξη τεραστίας ηθικοκοινωνικής απαξίας και ότι τιμωρείται αυστηρά και ως προς την ποινική μεταχείριση μετά την καταδίκη».²³³³

Ομοίως, ο πρόεδρος του ΛΑΟΣ υποστηρίζει ότι η κυβέρνηση θα βρεθεί υπόλογη απέναντι στους πολίτες, διότι αντί να σκληρύνει τη στάση της, εν μέσω υψηλής εγκληματικότητας, προβαίνει ανεύθυνα στην αποφυλάκιση εμπόρων: «Είναι αδιανόητο το επιχείρημα ότι δεν έχουμε κελιά να τους αφήσουμε όλους έξω... Πιστεύω, λοιπόν, ότι η κοινωνία το αντιλαμβάνεται και ότι το ΠΑΣΟΚ θα κουραστεί να απολογηθεί στον ελληνικό λαό, γιατί σε αυτήν την περίοδο της έξαρσης της εγκληματικότητας αφήνουμε τους ήδη φυλακισμένους εγκληματίες έξω».²³³⁴ Ο Κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ υιοθετεί το συχνά χρησιμοποιούμενο επιχείρημα βάσει του οποίου η ισόβια κάθειρξη πρέπει να είναι κυριολεκτικά ισόβια για τους εμπόρους: «Να μην αποφυλακιστούν. Να μην βγουν έξω να ξαναπουλήσουν ναρκωτικά».²³³⁵

Αναφορικά με το επιχείρημα της κυβέρνησης περί της επιεικέστερης μεταχείρισης που πρέπει να επιφυλάσσει η πολιτεία απέναντι σε εξαρτημένα άτομα, ο λόγος των ομιλητών της Νέας Δημοκρατίας και του ΛΑΟΣ κυριαρχείται από την αντίληψη ότι

²³³² K. Murji, λήμμα scapegoating, στο E. McLaughlin and J. Muncie (eds) (2001), ό.π., σ. 255-256.

²³³³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1017.

²³³⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1046.

²³³⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1030.

στην περίπτωση των εξαρτημένων εμπόρων δεν προέχει η θεραπευτική μεταχείριση, αλλά η έκτιση της ποινής μέσα στη φυλακή, σε αντίθεση με τους εξαρτημένους χρήστες. Ως εκ τούτου, υπονοείται ή και εκφράζεται ρητά είτε ότι οι εξαρτημένοι έμποροι δεν αξίζουν ειδικής μεταχείρισης, είτε ότι οι έμποροι δεν μπορεί να είναι εξαρτημένοι, αλλά κατορθώνουν με δολιότητα να χαρακτηρίζονται σαν τέτοιοι. Ενδεικτική των προαναφερθέντων είναι η τοποθέτηση του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος εκλαμβάνει την ελληνική νομοθεσία σαν προσανατολισμένη στην ποινική μεταχείριση. Απουσία επαρκούς υποδομής, ο ομιλητής σημασιοδοτεί τη στροφή στη θεραπευτική μεταχείριση, την οποία κατά τα λοιπά αποδέχεται, σαν ατιμωρησία και ανεμπόδιστη εγκληματική δράση: «Αν η Κυβέρνηση αισθάνεται –είναι σωστή η θέση– ότι πρέπει να φτιαχτεί ένα ολόκληρο σύστημα προστασίας και απεξάρτησης των τοξικομανών, να το στηρίξουμε και εμείς στη Βουλή να γίνει, για να πάμε σε μία άλλη κατεύθυνση που έχουν άλλα κράτη. Αλλά μέχρι να το κάνουμε αυτό, δεν θα γεμίσουμε τα προαύλια των σχολείων με εμπόρους ναρκωτικών και με βαποράκια και με ανήλικους τοξικομανείς, οι οποίοι εκτοξεύονται ακριβώς γιατί είναι ανήλικοι για να κάνουν τη δουλειά».²³³⁶ Επίσης, ο ίδιος ομιλητής υποστηρίζει ότι η διάγνωση της εξάρτησης δεν μπορεί να αποτελεί κριτήριο ελάφρυνσης της ποινικής μεταχείρισης, λόγω της ευρείας κυκλοφορίας ψευδών βεβαιώσεων, σε συνάρτηση με την υψηλή επικινδυνότητα των εν λόγω εγκληματιών, που επιχειρούν να παρουσιαστούν σαν εξαρτημένοι: «Γνωρίζουμε όλοι σε αυτήν την Αίθουσα πόσα πλαστά χαρτιά κυκλοφορούν και πόσοι είναι πρόθυμοι να τα δώσουν... Τους επιβραβεύουμε και αυτούς που τα δίνουν και αυτούς που τα παίρνουν; Και όλα αυτά τα πλαστά χαρτιά τα οποία θα προκύψουν –γιατί έχουν προκύψει πολλαπλώς μέχρι τώρα– τα χρησιμοποιούμε ως τεκμήρια σχετικής αθωότητας ενός εγκλήματος που τυραννάει μια ολόκληρη κοινωνία και βάζει σε κίνδυνο τα παιδιά μας;».²³³⁷

Παρομοίως, ομιλήτρια της Νέας Δημοκρατίας αντιλαμβάνεται την εξάρτηση σαν ασθένεια «υπό προϋποθέσεις», καθώς υποστηρίζει πως είτε δεν υπάρχουν εξαρτημένοι έμποροι²³³⁸, είτε ότι η τυχόν ύπαρξη εξάρτησης δεν πρέπει να επηρεάζει τον χαρακτήρα της μεταχείρισής τους: «Για εμάς αναμφισβήτητα τα 4/5 της υφ' όρον απόλυσης σε ό,τι

²³³⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1048.

²³³⁷ Στο ίδιο, σ. 1048.

²³³⁸ Η άποψη αυτή διαχρονικά διατυπώνεται από τους υποστηρικτές της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των εμπόρων, βλ. Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

αφορά στους εμπόρους ναρκωτικών είναι αδιαπραγμάτευτο... και συμπεριλαμβάνω σε αυτό και τους ναρκοεξαρτώμενους, για τους οποίους πριν διαμαρτυρηθήκατε. Αν μου επιτρέπετε, κακώς διαμαρτυρηθήκατε, διότι οι ναρκοεξαρτώμενοι οι οποίοι παράλληλα ενσυνείδητα μάλλον, ασκούν και εμπορία και έχουν καταδικαστεί γι' αυτό, δεν μπορεί να τυγχάνουν του ευεργετικού μέτρου των 3/5». ²³³⁹ Το επιχείρημα περί μη συνύπαρξης εξάρτησης και εμπορίας ναρκωτικών στο ίδιο πρόσωπο υιοθετεί και ο ειδικός αγορητής του ΛΑΟΣ, που υπαινίσσεται ότι η κυβέρνηση επικαλείται τον οίκτο που προκαλεί η εξάρτηση ώστε να εξασφαλίσει ευνοϊκή μεταχείριση στους εμπόρους: «Τώρα δεν του φτάνει αυτό του κυρίου Υπουργού, θέλει και άλλη επιεικέστερη μεταχείριση γι' αυτούς, στα 3/5! Μα οι καημένοι είναι εξαρτημένοι. Ποιοι καημένοι; Οι καημένοι με τον ένα τόνο; Οι καημένοι με τα εκατό κιλά; Οι καημένοι που βάζανε τα παιδιά και πουλάγανε;». ²³⁴⁰

Ένα ακόμα επιχείρημα που χρησιμοποιείται συχνά από τους επικριτές της ρύθμισης συνίσταται στο ότι η προηγούμενη κυβέρνηση και νυν Αξιωματική Αντιπολίτευση, είχε, λανθασμένα κατά τους ομιλητές αυτούς, προτείνει μια παρόμοια διάταξη για την πιο ελαστική υπό όρον απόλυση των καταδικασμένων για εμπορία, ωστόσο κατόπιν σφοδρών αντιδράσεων, ο τότε Υπουργός Δικαιοσύνης είχε αποσύρει τη διάταξη. Η απόσυρση της διάταξης χαρακτηρίζεται από τους ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας σαν κίνηση σωφροσύνης εκ μέρους των πολιτικών τους κόμματός τους και σαν απόδειξη της άρνησης της τότε κυβέρνησης να υποκύψει στις πιέσεις ισχυρών ομάδων, επομένως σαν απόδειξη ακεραιότητας. Οι ομιλητές της Νέας Δημοκρατίας και του ΛΑΟΣ κατηγορούν το κυβερνών κόμμα για αστάθεια, η οποία μάλιστα κινεί υποψίες για την ακεραιότητα των μελών της κυβέρνησης και την ύπαρξη παρασκηνιακών πιέσεων από ισχυρούς εμπόρους. Ενδεικτική των προαναφερθέντων είναι η τοποθέτηση του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος κατηγορεί την κυβέρνηση για στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών, για μια μεταστροφή που δεν έχει λογικό έρεισμα και δημιουργεί υποψίες: «ο κύριος Υπουργός αυτή την ίδια διάταξη την είχε φέρει προς ψήφιση ενώπιον της Βουλής. Και εκεί λοιπόν...αντιμετωπίζοντας την οργίλη αντιμετώπιση από την πλευρά των Βουλευτών του ΠΑΣΟΚ...απέσυρε τη συγκεκριμένη διάταξη. Και ερωτώ, ποιος είναι ο συγκεκριμένος λόγος για τον οποίο σήμερα εμείς με δική σας πρωτοβουλία θα πρέπει να δεχθούμε μια τέτοια ρύθμιση, την

²³³⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1024.

²³⁴⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1042.

οποία το κόμμα σας πριν από δύο μήνες όχι απλώς εξοστράκισε, αλλά δαιμονοποίησε και τα αίτια και την πρόθεση του κυρίου (Υπουργού);».²³⁴¹

Άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος είχε στο παρελθόν διατελέσει Υπουργός Δικαιοσύνης, χαρακτηρίζει εγκληματική την ψήφιση της συγκεκριμένης διάταξης, της οποίας οι επιπτώσεις θα πλήξουν το κοινωνικό σύνολο και ιδίως τους νέους, που θα την εκλάβουν σαν μήνυμα υπέρ των ναρκωτικών. Καλλιιεργεί, επίσης, μια εικόνα της παράταξής του που χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, ακεραιότητα και γνήσιο ενδιαφέρον για το κοινωνικό συμφέρον: «Σας το λέω, λοιπόν, γιατί πρώτον και εγώ αντιμετώπισα αυτό το πρόβλημα. Και η Κυβέρνηση μας, η Κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας, το αντιμετώπισε και πραγματικά προβληματιστήκαμε, διότι υπήρχαν διάφορες πιέσεις, διάφοροι εκβιασμοί, διάφορες απειλές –και απειλές ακόμη!- αλλά δεν υποκύψαμε...Επομένως, πιστεύω ότι δεν θα στέρξετε μέχρι τέλους σε αυτό το έγκλημα, το οποίο αυτή η διάταξη δημιουργεί στην κοινωνία, με αυτό το μήνυμα που στέλνει στους νέους».²³⁴²

Στο ζήτημα της μεταστροφής των στελεχών της νυν κυβέρνησης και πρώην αξιωματικής αντιπολίτευσης αναφέρεται ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΛΑΟΣ, ο οποίος, αφενός μεν υπονοεί ότι η εξέλιξη αυτή υποκρύπτει ύποπτα κίνητρα, αφετέρου δε αξιοποιεί τα γεγονότα για να αναδείξει τη σταθερότητα και τη συνέπεια που διέπουν τις θέσεις της δικής του παράταξης, σε αντιδιαστολή με την αστάθεια των θέσεων του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας: «πραγματικά αυτό που παρακολουθούμε σήμερα είναι απορίας άξιο. Στις 5 Μαΐου του 2009...ο Υπουργός της Νέας Δημοκρατίας...φέρνει ακριβώς αυτή την τροπολογία...τα 4/5 να γίνουν 3/5. Αντιδρά ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, αντιδρά το ΠΑΣΟΚ...Αντιδρά το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος. Μόνο η Νέα Δημοκρατία και ο ΣΥΡΙΖΑ στηρίζουν αυτήν την τροπολογία. Και τελικά (ο Υπουργός) την αποσύρει στην λογική ότι θέλω μια ευρεία συναίνεση και θα την επαναφέρω όταν θα σας φέρω στατιστικά στοιχεία. Ερχόμαστε, λοιπόν, τώρα με Κυβέρνηση ΠΑΣΟΚ. Έρχεται το ΠΑΣΟΚ και φέρνει αυτήν την τροπολογία...Κάνει τα 4/5, 3/5. Ακούω τους συναδέλφους του ΠΑΣΟΚ που ήταν οι ίδιοι συνάδελφοι που κατέκριναν...στις 5 Μαΐου να λένε εδώ πέρα, τι σωστή τροπολογία είναι. Και ακούω τους συναδέλφους της Νέας Δημοκρατίας οι οποίοι στήριζαν την τροπολογία...να μας λένε εδώ πέρα ότι κακώς το κάνετε αυτό και βγάζετε

²³⁴¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1033.

²³⁴²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1059.

τους εμπόρους ναρκωτικών έξω...Μέσα σε τρεις μήνες τα δυο μεγάλα κόμματα έχετε αλλάξει στάση επειδή αλλάξατε στρατόπεδο....Εμείς μένουμε σταθεροί στις αντιλήψεις μας, κύριε Υπουργέ».²³⁴³

Τέλος, οι επικριτές της ρύθμισης για την υπό όρο απόλυση υπονοούν ή και διατυπώνουν σαφώς την άποψη ότι η εισαγωγή της επίμαχης διάταξης δεν απορρέει από την αναγκαιότητα αποσυμφόρησης των φυλακών αλλά από την παρασκηνιακή άσκηση πιέσεων σε κυβερνητικά στελέχη από ισχυρούς εμπόρους ναρκωτικών, οι οποίοι επιδιώκουν να δρουν ανενόχλητοι και να αυξάνουν τα κέρδη τους. Προβάλλεται, επίσης, το επιχείρημα του ότι οι ισχυροί αυτοί έμποροι οργανώνουν τις εξεγέρσεις των κρατουμένων στις φυλακές, έχοντας έτσι ένα ισχυρό διαπραγματευτικό ατού, ώστε να πιέζουν τον εκάστοτε Υπουργό Δικαιοσύνης, αποσκοπώντας στην εισαγωγή ρυθμίσεων που ωφελούν τους εμπόρους. Ενδεικτικά, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος είχε κατά το παρελθόν διατελέσει Υπουργός Δικαιοσύνης, υποστηρίζει τα ανωτέρω, καλλιεργώντας παράλληλα την εικόνα της ακεραιότητας και του θάρρους των πολιτικών του κόμματός του, σε αντιδιαστολή με την ατολμία και τον καιροσκοπισμό των στελεχών του κυβερνώντος κόμματος: «κύριε Υπουργέ, επειδή πέρασα από αυτό το έδρανο και ξέρω ακριβώς τι συμβαίνει, αυτό που συμβαίνει είναι απλό. Αυτοί οι κύριοι είναι εκείνοι που διοργανώνουν όλες τις εξεγέρσεις στις φυλακές, είναι εκείνοι που βάζουν μπροστά όλους τους αδύναμους και για πιο ασήμαντες αιτίες φυλακισμένους και δημιουργούν όλες αυτές τις εκρήξεις. Νομίζω ότι φοβηθήκατε επειδή πάντοτε διοργανώνονται τέτοιες εξεγέρσεις από καιρού εις καιρόν. Φοβηθήκατε μήπως έχετε ένα τέτοιο επεισόδιο, που πράγματι όλοι οι Υπουργοί Δικαιοσύνης φοβούνται, όλοι οι Υπουργοί Δικαιοσύνης θέλουν να αποτρέψουν. Ο φόβος σας αυτός όμως, πιστεύω ότι σας έφερε στη θέση να εισάγετε μια διάταξη η οποία –επιτρέψτε μου να πω– είναι εγκληματική, διότι δημιουργεί όλα αυτά τα πάρεργα τα οποία και οι συνάδελφοι ανέπτυξαν».²³⁴⁴

Παρόμοια είναι η τοποθέτηση του ειδικού αγορητή του ΛΑΟΣ, ο οποίος υποστηρίζει ότι η εισαγωγή της διάταξης δεν εξυπηρετεί παρά μόνο την αποφυγή των εξεγέρσεων στις φυλακές, που εύλογα συνιστούν δοκιμασία και πρόκληση για κάθε Υπουργό Δικαιοσύνης. Παράλληλα, ο ομιλητής δεν αποδέχεται το επιχείρημα περί ύπαρξης συνθηκών ανθρωπιστικής κρίσης²³⁴⁵ στις φυλακές, υποβαθμίζει, δε, τις επικρατούσες

²³⁴³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1030.

²³⁴⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 9/12/2009, σ. 1058.

²³⁴⁵ Γ.Νικολόπουλος (2016), ό.π., σ. 2373.

συνθήκες απλώς σαν αιτία αντιδράσεων εκ μέρους των κρατουμένων: «Δυστυχώς δεν μπορούμε να παράσχουμε αυτά που πρέπει να παράσχουμε ως πολιτεία για το σωφρονισμό τους. Ε, ωραία δεν πειράζει. Τι να κάνουμε; Αφού δεν μπορούμε να τα κάνουμε όλα αυτά, ας τους βγάλουμε έξω. Και έχουμε και μια κρυφή ανησυχία, μήπως, άραγε, αυτή η κατάσταση οδηγεί σε μια εξέγερση; Αυτή είναι η αγωνία κάθε Υπουργού Δικαιοσύνης. Μήπως αυτή η κατάσταση οδηγήσει σε μια έκρηξη μέσα στις φυλακές. Και για να αποφύγουμε την έκρηξη, ας προχωρήσουμε, ας τους αποφυλακίσουμε».²³⁴⁶

Οι ανωτέρω τοποθετήσεις αποτυπώνουν επίσης την τιμωρητικότητα των ομιλητών, οι οποίοι υπονοούν ότι δεν είναι απαραίτητο οι εν λόγω κατάδικοι να εκτίουν την ποινή τους σε συνθήκες που ανταποκρίνονται στο όριο που τίθεται από το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παρότι συνιστά υποχρέωση της πολιτείας η εξασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων, οι ομιλητές υπονοούν ότι οι έμποροι ναρκωτικών δεν αξίζουν αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης. Επομένως, προβάλλεται ως επιχείρημα το ότι οι έμποροι πρέπει να εκτίσουν την ποινή, ανεξαρτήτως της ποιότητας των συνθηκών διαβίωσης. Ως εκ τούτου, οι ομιλητές της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης κατηγορούν την κυβέρνηση για ανευθυνότητα απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, η ασφάλεια του οποίου τίθεται σε κίνδυνο από τη δράση των εμπόρων. Η κυβέρνηση κατηγορείται για ανεκτικότητα απέναντι στην εμπορία ναρκωτικών, η οποία αξιολογείται σαν ιδιαίτερος ύποπτη, καθώς το εν λόγω έγκλημα χαρακτηρίζεται σαν έγκλημα μεγίστης απαξίας. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τους επικριτές της, η εισαγόμενη διάταξη δεν έχει λογικό έρεισμα, συνεπώς η εξήγηση που απομένει έγκειται στην ανεπίτρεπτη υποχώρηση κυβερνητικών στελεχών στις πιέσεις ισχυρών μεγαλεμπόρων. Κατασκευάζεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η εικόνα μιας κυβέρνησης ανεύθυνης και εν τέλει επικίνδυνης για τους πολίτες, που απομένουν απροστάτευτοι έναντι της δράσης των επικίνδυνων εμπόρων ναρκωτικών.

²³⁴⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1017.

γ) Σύνοψη ευρημάτων

Η ανωτέρω ανάλυση του δημόσιου λόγου αποκαλύπτει το ότι είναι διαχρονικά παρόν το διπολικό σχήμα του εξαρτημένου σε αντιδιαστολή με τον έμπορο και, επίσης, η άποψη ότι στον πρώτο αρμόζει επιείκεια και θεραπευτική μεταχείριση, ενώ στον δεύτερο αυστηρή ποινική αντιμετώπιση.²³⁴⁷ Υπό άλλη διατύπωση, πρόκειται για το σχήμα «έμπορος-εγκληματίας», σε αντιδιαστολή με τον «χρήστη-ασθενή».²³⁴⁸ Ως εκ τούτου, εύλογα είναι κομβικής σημασίας η έγκυρη διάγνωση της εξάρτησης, που επιτρέπει εν συνεχεία τη διάκριση του εξαρτημένου από τον μη εξαρτημένο εγκληματία, καθώς και του χρήστη από τον έμπορο. Η τελευταία συνεπάγεται, ωστόσο, σε πρακτικό επίπεδο, ορισμένες ιδιαιτερότητες και δυσχέρειες, που εντείνουν την πολυπλοκότητα του ζητήματος.

Κατ' αρχάς, διαπιστώνεται η κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης, που αποτυπώνεται στο ότι η θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως, πρωτίστως, ασθενούς γίνεται αποδεκτή από ομιλητές όλου του κοινοβουλευτικού τόξου και συνεπάγεται την αποδοχή²³⁴⁹ του ότι η εξάρτηση συνιστά ασθένεια, δηλαδή μια ιάσιμη κατάσταση, η οποία χρήζει επομένως θεραπείας. Συνακόλουθα, οι ανωτέρω παραδοχές συνεπάγονται την παραδοχή της ακαταλληλότητας του σωφρονιστικού πλαισίου, τουλάχιστον κατ' αποκλειστικότητα, για τη μεταχείριση του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, εγκληματία. Η ακαταλληλότητα αυτή επιτείνεται λόγω της κακής ποιότητας των συνθηκών διαβίωσης στα σωφρονιστικά καταστήματα, οι οποίες επιδεινώνονται έτι περαιτέρω από την υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα, εξαιτίας της δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης που εν γένει επιφυλάσσεται σε εξαρτημένους διακινητές.

Μολαταύτα, η μελέτη του δημόσιου λόγου αναδεικνύει το ότι η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν ασθένεια «υπό προϋποθέσεις». Συγκεκριμένα, ο εξαρτημένος εγκληματίας εκλαμβάνεται πρωτίστως ως ασθενής κυρίως όταν η εγκληματική δράση του περιορίζεται σε εγκλήματα μικρής απαξίας, ιδίως σε χρήση ναρκωτικών ή μικροδιακίνηση. Ως ασθενής, θεωρείται ευάλωτος και χρήζων της επιεικούς μεταχείρισης και της μέριμνας της πολιτείας, ώστε να λάβει τη θεραπεία που έχει ανάγκη. Αντιθέτως, ο εξαρτημένος που έχει καταδικαστεί για πράξεις εμπορίας, ιδίως όταν αυτές υπάγονται στις επιβαρυντικές περιστάσεις θεωρείται πως δεν είναι

²³⁴⁷ Α.Κονταξής (1998), ό.π., σ. 11-13, Α.Δουζένης (2004), ό.π., σ.241.

²³⁴⁸ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

²³⁴⁹ Γ.Αλεξιάς (2006), ό.π., σ. 144 και P.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

«πράγματι» εξαρτημένος. Υποστηρίζεται, ιδίως από την αντιπολίτευση, ότι ο εν λόγω κατάδικος, που μάλιστα θεωρείται άκρως επικίνδυνος εγκληματίας, είτε έχει κατορθώσει να διαγνωστεί σαν εξαρτημένος, χωρίς να είναι, είτε πως η εγκληματική του ταυτότητα υπερισχύει εκείνης του ασθενούς, ως εκ τούτου η εξάρτηση δεν συνιστά επαρκή λόγο άμβλυνσης της ποινικής του μεταχείρισης.

Ως εκ τούτου, παρά την επιδιωκόμενη σε νομοθετικό επίπεδο προώθηση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, η αυστηρότητα προς το πρόσωπο του εμπόρου ναρκωτικών, αλλά και του εξαρτημένου μικροδιακινητή δεν εξέλιπε, αλλά εξακολουθεί να εκφράζεται, κυρίως συνοδευόμενη από την επίκληση της αναγκαιότητας προστασίας του κοινωνικού συνόλου από τη δράση των ανωτέρω, αλλά και από την επίκληση της επιθυμίας της κοινής γνώμης για αυστηρή τιμωρία τους.

8. Ο ισχύων Νόμος για τα Ναρκωτικά και η περαιτέρω προώθηση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη

Στο Προοίμιο της «Αιτιολογικής έκθεσης στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις»²³⁵⁰ επισημαίνεται ότι ένα μεγάλο ποσοστό, που υπολογίζεται στο 40%, των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές βαρύνονται με καταδίκες που άμεσα αφορούν τα ναρκωτικά.²³⁵¹ Σημειώνεται, επίσης, ότι πολλοί επιπλέον κρατούνται για εγκλήματα συνδεδεμένα με τη διάδοση των ναρκωτικών, όπως κλοπές, ληστείες και σωματεμπορία. Εν ολίγοις, εκτιμάται ότι ο μεγάλος αριθμός των κρατουμένων για πράξεις σχετικές με τα ναρκωτικά συνιστά κύριο αίτιο της υπερφόρτωσης των ελληνικών φυλακών.²³⁵² Το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί, πάντως, ελληνική ιδιαιτερότητα, καθώς στοιχεία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας για το έτος 2003 είχαν καταδείξει ότι το ήμισυ του πληθυσμού των ευρωπαϊκών φυλακών ήταν εξαρτημένοι κρατούμενοι, εκ των οποίων ένα σημαντικό ποσοστό συνεχίζουν τη χρήση μέσα στη φυλακή.²³⁵³ Στη συνέχεια της αιτιολογικής έκθεσης αναφέρεται ότι η υπερφόρτωση των φυλακών συνεπάγεται

²³⁵⁰Το σχέδιο νόμου ψηφίστηκε στις 12 Μαρτίου 2013 και απετέλεσε τον Ν.4139/2013 «Νόμος περί Εξαρτησιογόνων Ουσιών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 74/20-3-2013. Έκτοτε αποτελεί τη βασική νομοθεσία για το ζήτημα των ναρκωτικών.

²³⁵¹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²³⁵²Στο ίδιο, σ. 1.

²³⁵³Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας (2003), Θεραπεία χρηστών ναρκωτικών στις φυλακές-ένας κρίσιμος τομέας για την πολιτική προώθησης της υγείας και μείωσης της εγκληματικότητας, ό.π., σ. 1.

δυσμενείς συνέπειες, οι οποίες αφενός μεν πλήττουν την υγεία ή και τη ζωή του κρατούμενου, αφετέρου δε εκδηλώνονται σε κοινωνικοψυχολογικό επίπεδο, οδηγώντας στον κοινωνικό αποκλεισμό, την επιβάρυνση των οικογενειών και την περαιτέρω εμπλοκή των καταδίκων στην εγκληματικότητα.²³⁵⁴ Οι πολυεπίπεδες επιπτώσεις του εγκλεισμού είναι ένα ζήτημα που έχει τύχει εμβριθούς ανάλυσης,²³⁵⁵ όπως άλλωστε και το ζήτημα της αποτυχίας της φυλακής να εκπληρώσει τον εκπεφρασμένο στόχο του σωφρονισμού του εγκληματία.²³⁵⁶

Στο Προοίμιο, επίσης, γίνεται αναφορά στον ν. 1729/1987, ο οποίος επί σειρά ετών απετέλεσε τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά. Σύμφωνα με τους συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης, ο νόμος αυτός «εισήγαγε χρήσιμες διακρίσεις στην ποινική μεταχείριση» και κατέδειξε τη συμβολική προτεραιότητα της θεραπευτικής προσέγγισης στη συνείδηση του τότε νομοθέτη, μέσω της ίδρυσης του ΚΕΘΕΑ.²³⁵⁷ Υποστηρίζεται, επίσης, ότι οι συχνές νομοθετικές επεμβάσεις που ακολούθησαν, συνέβαλαν στη διόρθωση αρκετών ακαμψιών, ενώ η κωδικοποίηση των ρυθμίσεων (ν.3459/2006) εκτιμάται ότι διευκόλυνε σημαντικά την εφαρμογή τους.²³⁵⁸ Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης αναφέρονται στη συνέχεια στην Απόφαση-πλαίσιο του Συμβουλίου της 25ης Οκτωβρίου 2004 (2004/757/ΔΕΥ), από την οποία απορρέει η διαπίστωση της αυστηρότητας της ελληνικής νομοθεσίας, διότι «τα θεσπιζόμενα από την απόφαση-πλαίσιο όρια ποινής, τόσο για τα βασικά εγκλήματα διακίνησης ναρκωτικών όσο και για τις βαρύτερες μορφές, είναι αισθητά χαμηλότερα από τα αντίστοιχα της ελληνικής νομοθεσίας».²³⁵⁹

Παράλληλα, αναφέρεται ότι η διαχρονική εξέταση των διεθνών εξελίξεων καταδεικνύει ότι «μόνο ο συνδυασμός πολιτικών κατά της προσφοράς και κατά της ζήτησης ναρκωτικών, κι όχι μονομερώς η επιβάρυνση των ποινών, εμφανίζει αποτελεσματικότητα».²³⁶⁰ Σημειώνεται, δε, ότι, σε αντίθεση με την αυξημένη τάση, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, επιβολής εναλλακτικών, ανοικτών, μέτρων θεραπείας αντί φυλάκισης, κάτι τέτοιο δεν χαρακτηρίζει την ελληνική δικαστική πρακτική, τόσο εξαιτίας αδυναμιών της εφαρμογής του νόμου όσο και εξαιτίας των ατελειών και της

²³⁵⁴ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις» σ. 1.

²³⁵⁵ Ενδεικτικά, G.Sykes (1974), ό.π., σ. 63-83, N. Christie (1981), ό.π., σ. 5, M.Foucault (2011), ό.π., σ. 303-307.

²³⁵⁶ M.Foucault (2011), ό.π., σ. 306.

²³⁵⁷ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²³⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 1.

²³⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 1.

²³⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 1-2.

πολυπλοκότητας της κείμενης νομοθεσίας.²³⁶¹ Εκτός αυτού, ενώ οι βαρύτερες προβλεπόμενες ποινές για διακίνηση ναρκωτικών γενικώς επιβάλλονται σπάνια, στην Ελλάδα η ανώτατη ποινή της ισόβιας κάθειρξης επιβάλλεται σε αρκετές περιπτώσεις ετησίως.²³⁶² Αρνητική συνέπεια των ανωτέρω συνιστά η προαναφερθείσα υπερφόρτωση των φυλακών και η «αδυναμία κοινωνικής επανένταξης και άσκησης δευτερογενώς προληπτικής πολιτικής».²³⁶³ Σύμφωνα με τους συντάκτες της έκθεσης, δεδομένου του ευρήματος ελληνικής έρευνας, εκ της οποίας προκύπτει ότι η προληπτική δυναμική της απεξάρτησης είναι πολύ ισχυρότερη από την αντίστοιχη της φυλακής, εκτιμάται ότι η μεταρρύθμιση, προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις, του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά καθίσταται αναγκαία.²³⁶⁴

Κατ' αρχάς, τονίζεται η αναγκαιότητα της «αυστηρής καταστολής των βαρύτερων και οργανωμένων μορφών διακίνησης, αλλά με προσεκτικό διαχωρισμό τους από τις ελαφρύτερες περιπτώσεις», της γενικής «προσπάθειας διάκρισης και διαβάθμισης των σχετικών εγκλημάτων, ώστε να αποφεύγονται οι δυσανάλογα βαριές ή ευνοϊκές μεταχειρίσεις», της «διευκόλυνσης της ουσιαστικής εφαρμογής μέτρων απεξάρτησης αντί του εγκλεισμού στις κοινές συνθήκες της φυλακής» και της «διατήρησης της ποινικοποίησης τόσο της χρήσης ναρκωτικών ουσιών όσο και των υποστηρικτικών αυτής πράξεων, δηλαδή της κατοχής και με οποιονδήποτε τρόπο προμήθειας προς ιδία χρήση».²³⁶⁵ Εν συνεχεία, για τις πράξεις παράνομης διακίνησης ναρκωτικών ουσιών προτείνεται η ρύθμισή τους με τέσσερα διαφορετικά άρθρα, ενώ παράλληλα επιφυλάσσεται επιεικέστερη ποινική μεταχείριση όταν ο δράστης είναι αποδεδειγμένα εξαρτημένος. Το στοιχείο της εξάρτησης του κατηγορουμένου αποτελεί, λοιπόν, λόγο άρσης ή μείωσης του καταλογισμού του δράστη²³⁶⁶, που πρέπει να οδηγεί είτε σε απαλλαγή είτε σε μείωση ποινής.²³⁶⁷

Με το άρθρο 20 τυποποιείται ως βασικό έγκλημα η παράνομη διακίνηση ναρκωτικών ουσιών, που χαρακτηρίζεται ως κακούργημα και τιμωρείται με κάθειρξη και, σωρευτικά, με χρηματική ποινή, ενώ διατηρούνται με βελτιώσεις οι προβλεπόμενες παρεπόμενες ποινές και μέτρα ασφαλείας, όπως η απαγόρευση

²³⁶¹ Στο ίδιο, σ. 2.

²³⁶² Στο ίδιο, σ. 2.

²³⁶³ Στο ίδιο, σ. 2.

²³⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 2.

²³⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 2.

²³⁶⁶ Δ.Κιούπης (2016), ό.π., σ. 29-30.

²³⁶⁷ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 7.

άσκησης επαγγέλματος, η δήμευση, και η απαγόρευση διαμονής.²³⁶⁸ Στην περίπτωση, όμως, εξαρτημένου δράστη, προβλέπεται φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους.²³⁶⁹ Ως ιδιαίτερες παραλλαγές (άρθρο 21) υπαγόμενες στα πλημμελήματα τυποποιούνται οι πράξεις διακίνησης μικροποσότητας ναρκωτικών, η προμήθηση οικείου και το «κέρασμα», που τιμωρούνται με φυλάκιση.²³⁷⁰ Η ηπιότερη αυτή μεταχείριση απορρέει, κατά τους συντάκτες της έκθεσης, από τη μικρή απαξία και επικινδυνότητα των πράξεων, σε συνδυασμό με την πιεστική ανάγκη εξασφάλισης της καθημερινής δόσης του δράστη, την έλλειψη σκοπού κέρδους και την ψυχολογική πίεση που ασκείται στο δράστη από τον οικείο ή τον άλλο χρήστη.²³⁷¹ Στην περίπτωση, δε, που ο δράστης είναι εξαρτημένος, η προβλεπόμενη ποινή είναι φυλάκιση μέχρι ένα έτος.²³⁷²

Περαιτέρω, «τυποποιούνται πέριξ του βασικού εγκλήματος διακίνησης διακεκριμένες (άρθρο 22) και ιδιαίτερα διακεκριμένες (άρθρο 23) περιπτώσεις».²³⁷³ Με το άρθρο 22 ορίζεται ότι στις διακεκριμένες περιπτώσεις απειλείται κάθειρξη τουλάχιστον 10 ετών (10 – 20 έτη) και σωρευτικά χρηματική ποινή από 50.000 μέχρι 500.000 ευρώ. Εντάσσονται εδώ περιπτώσεις όπως η τέλεση διακίνησης από υπάλληλο που νόμιμα ασχολείται με τα ναρκωτικά, η διακίνηση για διευκόλυνση ή απόκρυψη άλλων κακουργημάτων και η διακίνηση σε ευαίσθητους χώρους, όπως σχολεία, στρατόπεδα και καταστήματα κράτησης. Υπάγονται, επίσης, και οι περιπτώσεις στις οποίες ο δράστης ενεργεί στα πλαίσια εγκληματικής οργάνωσης, ή είναι υπότροπος.²³⁷⁴ Επιπλέον, περιπτώσεις στις οποίες «ο δράστης αναμιγνύει ναρκωτικά με τρόφιμα... ή είναι φαρμακοποιός και χορηγεί εν γνώσει του ναρκωτικά παράνομα ή γιατρός που εκδίδει, χωρίς ιατρική ένδειξη, συνταγή για ναρκωτικά ή ουσίες για να παρασκευαστούν ναρκωτικά».²³⁷⁵

Οι λόγοι της αυξημένης απαξίας των εν λόγω πράξεων εντοπίζονται, κατά τους συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης, είτε στην ιδιαίτερη ευθύνη του δράστη, λόγω της ιδιότητάς του, είτε στην αυξημένη επικινδυνότητα της πράξης του εξαιτίας του τύπου διακίνησης, του πλαισίου τέλεσής της, του σκοπού της ή του επικίνδυνα συγκαλυμμένου τρόπου τέλεσής της. Σημειωτέον, δε, ότι τα διακεκριμένα αυτά

²³⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁷¹ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁷² Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁷³ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 3.

κακουργήματα δεν απαιτούν κάποια κρίση σχετικά με την ποσότητα, ως εκ τούτου υπάγονται ρητά στο παρόν άρθρο και περιπτώσεις μικροποσότητας, που θα μπορούσαν να υπαχθούν στις «προνομιούχες παραλλαγές», αλλά εφόσον συντρέχουν οι προαναφερθείσες προϋποθέσεις, τιμωρούνται ως διακεκριμένα κακουργήματα.²³⁷⁶ Για τις διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης προβλέπεται ηπιότερη ποινική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, ο οποίος τιμωρείται με πρόσκαιρη κάθειρξη μέχρι δέκα έτη.²³⁷⁷

Με το άρθρο 23 τυποποιούνται ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης, που τιμωρούνται με δύο τρόπους: Πρώτον, με ισόβια κάθειρξη ή με πρόσκαιρη κάθειρξη 10-20 ετών και χρηματική ποινή που μπορεί να φτάσει τα 600.000 ευρώ.²³⁷⁸ Δίδεται στον δικαστή η ευχέρεια να αποφύγει, κατά την επιμέτρηση, την ισόβια κάθειρξη και σε περιπτώσεις ελάσσονος απαξίας ή σε δράστες όχι ιδιαίτερα επικίνδυνους να επιβάλλει κάθειρξη από 10 μέχρι 20 έτη. Σημειωτέον ότι προβλέπεται η απαγόρευση ηπιότερης αντιμετώπισης του εξαρτημένου δράστη αυτών των ιδιαίτερα διακεκριμένων εγκλημάτων, ο οποίος πλέον δεν έχει μειωμένο πλαίσιο ποινής, αλλά πλήρη ποινή.²³⁷⁹ Οι περιπτώσεις που υπάγονται στο άρθρο 23 είναι, πρώτον, όταν η πράξη του δράστη αφορά ναρκωτικά, τα οποία μπορούν να προκαλέσουν βαριά σωματική βλάβη (άρθρο 310 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα) και είτε προκάλεσαν βαριά σωματική βλάβη ή θάνατο σε τρίτον είτε προκάλεσαν επικίνδυνη σωματική βλάβη στην υγεία πολλών ατόμων και, δεύτερον, όταν ο δράστης είναι ενήλικος και τελεί τις ανωτέρω πράξεις κατ' επάγγελμα με σκοπό να προκαλέσει τη χρήση ναρκωτικών από ανήλικο ή μεταχειρίζεται με οποιονδήποτε τρόπο ανήλικο πρόσωπο κατά την τέλεση των πράξεων αυτών.²³⁸⁰ Στη δεύτερη κατηγορία, προβλέπεται ότι αποκλειστικά με ισόβια κάθειρξη και με χρηματική ποινή από πενήντα χιλιάδες ευρώ μέχρι ένα εκατομμύριο ευρώ τιμωρείται ο δράστης των πράξεων διακίνησης των άρθρων 20 και 22 όταν κατ' επάγγελμα χρηματοδοτεί την τέλεση κάποιας πράξης διακίνησης ή κατ' επάγγελμα διακινεί ναρκωτικές ουσίες και το προσδοκώμενο όφελος του δράστη στις ανωτέρω περιπτώσεις υπερβαίνει το ποσό των 75.000 ευρώ, είτε όταν μετέρχεται κατά την τέλεση των πράξεων αυτών ή προς το σκοπό διαφυγής του τη χρήση όπλων. Εκτιμάται ότι πρόκειται, συνεπώς, για πράξεις ιδιαίτερης επικινδυνότητας, οι οποίες

²³⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 3.

²³⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 3-4.

²³⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 4.

²³⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 4.

«έχουν την μέγιστη κοινωνική απαξία και γι' αυτό απαιτούν τη συγκεκριμένη ποινική κύρωση».²³⁸¹

Αναφορικά με τη διατήρηση της υπαγωγής της χρήσης ναρκωτικών στις ποινικά κολάσιμες πράξεις, οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης σημειώνουν ότι «τόσο η χρήση ναρκωτικών ουσιών όσο και οι αναγκαία συνεχόμενες με αυτήν πράξεις της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών προς ιδίαν αποκλειστική χρήση του προσώπου συνεχίζουν να αποτελούν αξιόποινη πράξη, καθότι τούτο εμπεδώνει την αντίληψη ότι αποτελούν πράξεις που η πολιτεία δεν επιδοκιμάζει».²³⁸² Προβλέπεται ότι «όποιος για δική του αποκλειστικά χρήση, με οποιονδήποτε τρόπο προμηθεύεται ή κατέχει ναρκωτικά, σε ποσότητες που δικαιολογούνται μόνο για την ατομική του χρήση ή κάνει χρήση αυτών ή καλλιεργεί φυτά κάνναβης σε αριθμό ή έκταση που δικαιολογούνται μόνο για την ατομική του χρήση, τιμωρείται με κράτηση μέχρι πέντε μηνών ή με πρόστιμο μέχρι 1.000 ευρώ».²³⁸³ Επίσης, διατηρείται η πρόβλεψη του άρθρου 29 του ν. 3459/2006 περί του ότι ο δράστης μπορεί να κριθεί ατιμώρητος, εάν το δικαστήριο, εκτιμώντας τις περιστάσεις τέλεσης της πράξης και την προσωπικότητα του δράστη, κρίνει ότι η αξιόποινη πράξη είναι εντελώς συμπτωματική και δεν είναι πιθανόν να επαναληφθεί.²³⁸⁴ Ο εξαρτημένος δράστης των ανωτέρω πράξεων παραμένει, επίσης, ατιμώρητος.²³⁸⁵

Οι διατάξεις των άρθρων 30 έως και 35 του Σχεδίου Νόμου αναφέρονται διεξοδικά στη μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών,²³⁸⁶ δηλαδή εκείνων που εμφανίζουν εξάρτηση, η οποία αφορά σε οποιαδήποτε από τις ουσίες που περιγράφονται στο άρθρο 1 του σχεδίου νόμου. Επισημαίνεται, δε, ότι «βασικό αποδεικτικό στοιχείο για την κατάφαση ή μη της εξάρτησης του κατηγορουμένου» κατά την έως τότε ισχύουσα νομοθεσία (άρθρο 30 ν. 3459/2006) αποτελεί η έκθεση πραγματογνωμοσύνης. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι εξαιτίας ποικίλων ελλείψεων και δυσχερειών, η ιατροδικαστική πραγματογνωμοσύνη ενδεχομένως συνιστά ατελές και ενίοτε άκυρο αποδεικτικό μέσο.²³⁸⁷ Τονίζεται, πάντως, ότι η διάγνωση της εξάρτησης του κατηγορουμένου, ως στοιχείο που οδηγεί σε μείωση της ευθύνης του, αποτελεί

²³⁸¹ Στο ίδιο, σ. 4.

²³⁸² Στο ίδιο, σ. 6.

²³⁸³ Στο ίδιο, σ. 6.

²³⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 6.

²³⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 6.

²³⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 6.

καθοριστικό στοιχείο για την ποινική μεταχείρισή του και ως εκ τούτου συστατικό στοιχείο της «δίκαιης δίκης», βάσει του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ως εκ τούτου, οι συντάκτες της έκθεσης αποδέχονται τη χρήση κάθε αποδεικτικού μέσου που συνηγορεί για την εξάρτηση του ατόμου, και χαρακτηρίζουν επιβεβλημένη την ισότιμη, μαζί με την έκθεση πραγματογνωμοσύνης, ύπαρξη και άλλων αποδεικτικών μέσων για τη διάγνωση της εξάρτησης του κατηγορουμένου.²³⁸⁸

Ως προς τη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατουμένου, καθιερώνεται το δικαίωμά του στη θεραπεία, δηλαδή στην απεξάρτηση, και προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής εναλλακτικών μέτρων απεξάρτησης από το δικαστήριο.²³⁸⁹ Επικρατεί, εν ολίγοις η θεώρηση βάσει της οποίας «η ουσιαστική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη πρέπει να έχει ως βασική αφετηρία τη θεραπευτική του προσέγγιση, με την αυτονόητη συναίνεσή του, ενώ η συνεπής παρακολούθηση και ολοκλήρωση θεραπευτικών προγραμμάτων απεξάρτησης, ως ουσιαστικό στοιχείο αντεγκληματικής πολιτικής για τα ναρκωτικά,²³⁹⁰ θα πρέπει να μειώνει τις δυσμενείς συνέπειες μιας ποινικής καταδίκης». ²³⁹¹Για την αποφυγή της πολυπλοκότητας προγενέστερων ρυθμίσεων, η οποία εκτιμάται ότι καθιστούσε τις σχετικές διατάξεις συχνά ανεφάρμοστες, το παρόν νομοσχέδιο εντάσσει τις ρυθμίσεις αυτές σε όλο το φάσμα της ποινικής διαδικασίας, καθώς και κατά την έκτιση της ποινής.²³⁹² Σημειώνεται, δε, ότι στα προβλεπόμενα ευεργετικά μέτρα υπάγονται όχι μόνο «οι εξαρτημένοι δράστες πράξεων του νόμου περί ναρκωτικών, αλλά και οι εξαρτημένοι δράστες εγκλήματος που φέρεται ότι τελέσθηκε για να διευκολυνθεί η χρήση ναρκωτικών ουσιών».²³⁹³ Αντιθέτως, εξαιρούνται από τα ευεργετικά μέτρα τα εγκλήματα μεγάλης απαξίας, όπως οι διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης ναρκωτικών του άρθρου 23 του νομοσχεδίου καθώς και συγκεκριμένα εγκλήματα, λόγου χάριν η ανθρωποκτονία από πρόθεση, η αρπαγή ανηλίκων και οι τρομοκρατικές πράξεις.²³⁹⁴

²³⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 6.

²³⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹⁰ Αναδεικνύεται στο σημείο αυτό ο τρόπος με τον οποίο εξωποινικοί φορείς μεταχείρισης παραβατών, όπως αυτοί που εντάσσονται στον λεγόμενο «παραποινικό τομέα», συμμετέχουν στην άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής, ιδίως όταν η τελευταία είναι «συμμετοχική», δηλαδή εμπλέκει περισσότερα κοινωνικά υποκείμενα και φορείς από εκείνα τα οποία εντάσσονται στον σκληρό πυρήνα της, στο Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²³⁹¹ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 7.

²³⁹² Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹³ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹⁴ Βλ. άρθρα 187 Α, 299, 310 παρ. 3, 311, 322, 323, 324, 336 και 380 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα, στο ίδιο, σ. 7.

Στα άρθρα 31-35 του σχεδίου νόμου έχουν ενσωματωθεί οι προβλέψεις κατά το στάδιο της προδικασίας, οι συνέπειες της συμμετοχής σε θεραπευτικά προγράμματα εκτός καταστημάτων κράτησης, οι συνέπειες της ολοκλήρωσης θεραπευτικού προγράμματος εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων. Επίσης, ρυθμίζεται η εισαγωγή σε θεραπευτικό ή ειδικό κατάστημά κράτησης ή σε κατάσταση κράτησης όπου λειτουργεί πρόγραμμα απεξάρτησης και η υφ'όρον απόλυση.²³⁹⁵ Συνοπτικά, αναφέρονται τα ευεργετήματα ως εξής: Για το στάδιο της προδικασίας προβλέπεται ως περιοριστικός όρος η εισαγωγή του κατηγορουμένου σε εγκεκριμένο θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, εφόσον ο δράστης το επιθυμεί.²³⁹⁶ Εκτιμάται ότι, κατ' αυτόν τον τρόπο, αφενός μεν ενθαρρύνεται η ορθολογική επιβολή της προσωρινής κράτησης στις περιπτώσεις των εξαρτημένων ατόμων, αφετέρου δε ο εξαρτημένος δράστης κινητοποιείται προς την απεξάρτησή του, ενώπιον του κινδύνου στέρησης της ελευθερίας του.²³⁹⁷ Ειδικότερα, στην περίπτωση επιβολής προσωρινής κράτησης, εάν ο κατηγορούμενος δηλώσει ότι επιθυμεί να παρακολουθήσει ειδικό συμβουλευτικό πρόγραμμα για απεξάρτηση εντός των καταστημάτων κράτησης, υποβάλλεται σε πρόγραμμα σωματικής αποτοξίνωσης διάρκειας τριών εβδομάδων. Μετά, δε, την ολοκλήρωση της φάσης αυτής, ειδική επιτροπή μπορεί να διατάξει την παρακολούθηση ειδικού συμβουλευτικού προγράμματος ψυχολογικής απεξάρτησης.²³⁹⁸ Επισημαίνεται, μάλιστα, ότι «τόσο η επιβολή του προβλεπόμενου περιοριστικού όρου, όσο και η παρακολούθηση ειδικού συμβουλευτικού προγράμματος του προσωρινά κρατουμένου, μπορούν να τύχουν εφαρμογής για κάθε έγκλημα, καθώς αποσκοπούν στη θεραπευτική προσέγγιση κάθε εξαρτημένου κατηγορουμένου από τις ναρκωτικές ουσίες με γνώμονα το δικαίωμά του στην υγεία και στην περίθαλψη».²³⁹⁹

Ένα ακόμα προβλεπόμενο ευεργέτημα είναι η αναβολή της άσκησης ποινικής δίωξης με την προϋπόθεση της οικειοθελούς υποβολής σε θεραπεία σε εγκεκριμένο κατά νόμο θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, η οποία διαπιστώνεται από συνεχείς εκθέσεις του διευθυντή του προγράμματος. Περαιτέρω, προβλέπεται και η αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης εφόσον ο δράστης ολοκληρώσει με επιτυχία το

²³⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 7.

²³⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 8.

²³⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 8.

θεραπευτικό πρόγραμμα, βάσει του σκεπτικού ότι η συνέχιση της ποινικής δίωξης θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την επανένταξή του στην κοινωνική ζωή.²⁴⁰⁰ Επίσης, ένα σημαντικό ευεργέτημα έγκειται στην υποχρεωτική, πλέον, και όχι δυνητική αναστολή εντάλματος σύλληψης προσώπου, που παρακολουθεί εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης, εφόσον το ένταλμα αυτό αφορά πράξη που φέρεται ότι τελέστηκε πριν από την εισαγωγή του διωκομένου στο παραπάνω πρόγραμμα. Συνακόλουθα, προβλέπεται η αναστολή εκτέλεσης ποινής προσώπου που παρακολουθεί με συνέπεια εγκεκριμένο κατά νόμο θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, εφόσον οι ποινές αυτές αφορούν πράξεις που φέρεται ότι τελέστηκαν πριν από την εισαγωγή του διωκομένου στο παραπάνω πρόγραμμα.²⁴⁰¹ Κατ' αντιστοιχία, προβλέπεται για πρώτη φορά η δυνατότητα αναστολής της εκτέλεσης της επιβληθείσας χρηματικής ποινής ή της αναστολής των μέτρων αναγκαστικής είσπραξης του σχετικού ποσού ή της επιβάρυνσής του με τόκους ή με προσαυξήσεις. Διευκρινίζεται σχετικά πως η επιβάρυνση του εξαρτημένου ατόμου που παρακολουθεί πρόγραμμα απεξάρτησης, με ενίοτε δυσβάστακτα χρέη προς το Δημόσιο, αποτελεί τροχοπέδη στην ομαλή εξέλιξη της θεραπευτικής διαδικασίας, καθώς δυσχεραίνει την κοινωνική επανένταξη του αποθεραπευόμενου.²⁴⁰² Προβλέπεται, επίσης, η αναβολή στράτευσης για τους εξαρτημένους δράστες που έχουν ενταχθεί σε εγκεκριμένο από το νόμο θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης και, τέλος, η αναβολή της δίκης κατηγορούμενου που συμμετέχει σε θεραπευτικό πρόγραμμα εκτός καταστημάτων κράτησης.²⁴⁰³ Τα ανωτέρω μέτρα προβλέπεται να διευκολύνουν την «απρόσκοπτη συνέχιση της θεραπείας».²⁴⁰⁴

Εκτός αυτού, προβλέπεται η υποχρεωτική αναστολή εκτέλεσης ποινής αν κάποιος ολοκλήρωσε με επιτυχία το εγκεκριμένο κατά νόμο θεραπευτικό πρόγραμμα ψυχικής απεξάρτησης και καταδικαστεί για εγκλήματα τα οποία σχετίζονται με την εξάρτησή του και που τελέστηκαν πριν την εισαγωγή του στο θεραπευτικό πρόγραμμα.²⁴⁰⁵ Η ρύθμιση αυτή αποτελεί αναγνώριση αφενός μεν της προσπάθειας για απεξάρτηση, αφετέρου δε της εκτίμησης του ότι δεν συνάδει με την τελευταία ο εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα. Προβλέπεται, μάλιστα, ότι αναστέλλεται και η εκτέλεση

²⁴⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 8.

²⁴⁰¹ Στο ίδιο, σ. 8.

²⁴⁰² Στο ίδιο, σ. 8.

²⁴⁰³ Στο ίδιο, σ. 8.

²⁴⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 9.

²⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 9.

χρηματικών ποινών για όσους ολοκληρώνουν επιτυχώς πρόγραμμα απεξάρτησης.²⁴⁰⁶ Εκτός αυτού, προς την ενίσχυση της ειδικής πρόληψης και την αποφυγή του στιγματισμού του απεξαρτηθέντος, προβλέπεται ότι μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος δεν εγγράφονται στο Ποινικό Μητρώο αποφάσεις ή βουλεύματα για εγκλήματα σχετικά με τα ναρκωτικά ή κατά της ιδιοκτησίας και περιουσίας. Τέλος, η επιτυχής ολοκλήρωση εγκεκριμένου προγράμματος απεξάρτησης αναγνωρίζεται υποχρεωτικά ως ελαφρυντική περίπτωση κατά την επιμέτρηση της ποινής, ως αντιστάθμισμα της προσπάθειας που οδήγησε στην απεξάρτηση. Κάτι τέτοιο, προβλέπεται μάλιστα δυνητικά για κάθε έγκλημα, δηλαδή για όσα εξαιρούνται από τα ευεργετικά μέτρα.²⁴⁰⁷

Ειδικά για κρατούμενους που επιθυμούν να συμμετάσχουν σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης, η θεραπευτική προσέγγιση ενθαρρύνεται ιδιαιτέρως. Εάν ο κρατούμενος δηλώσει ότι επιθυμεί να συμμετάσχει σε πρόγραμμα απεξάρτησης, διατάσσεται η εισαγωγή του σε ειδικό θεραπευτικό κατάστημα ή σε ειδικό κατάστημα κράτησης ή σε κατάστημα κράτησης στο οποίο λειτουργεί τέτοιο πρόγραμμα. Εκεί υποβάλλεται σε πρόγραμμα παρακολούθησης και σωματικής αποτοξίνωσης διάρκειας τριών εβδομάδων. Στη συνέχεια μπορεί να διαταχθεί η παρακολούθηση ειδικού συμβουλευτικού προγράμματος ψυχολογικής απεξάρτησης.²⁴⁰⁸ Τα παραπάνω έχουν εφαρμογή σε καταδικασθέντες για πράξεις του νόμου περί ναρκωτικών, αλλά και σε εξαρτημένους δράστες εγκλήματος που φέρεται ότι τελέσθηκε για να διευκολυνθεί η χρήση ναρκωτικών ουσιών. Εξαιρούνται τα εγκλήματα που υπάγονται στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης, καθώς και εκείνα που προβλέπονται στα άρθρα 187 Α, 299, 310 παρ. 3, 311, 322, 323, 324, 336 και 380 παρ. 2 του Ποινικού Κώδικα. Η προαναφερθείσα διαδικασία προβλέπεται και για πρόσωπο που κρατείται για οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη, εφόσον δηλώσει ότι είναι εξαρτημένος από ναρκωτικά και επιθυμεί να συμμετάσχει σε πρόγραμμα απεξάρτησης.²⁴⁰⁹ Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση, αναγνωρίζεται έτσι το δικαίωμα του εξαρτημένου στην απεξάρτηση, ιδίως εφόσον η ίδια η φύση της κράτησης εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων ενισχύει τους ψυχολογικούς όρους της έξης της χρήσης ναρκωτικών ουσιών.²⁴¹⁰ Προς διευκόλυνση της προσπάθειας για απεξάρτηση, προβλέπεται η μη

²⁴⁰⁶Στο ίδιο, σ. 9.

²⁴⁰⁷Στο ίδιο, σ. 9.

²⁴⁰⁸Στο ίδιο, σ. 10.

²⁴⁰⁹Στο ίδιο, σ. 10.

²⁴¹⁰Στο ίδιο, σ. 10.

μεταγωγή κρατουμένου που παρακολουθεί εντός του σωφρονιστικού καταστήματος εγκεκριμένο συμβουλευτικό πρόγραμμα, εκτός αν παραγγελθεί η μεταγωγή για λόγους σχετικούς με την ομαλή λειτουργία του καταστήματος κράτησης. Ξανά, ωστόσο προτιμάται κατάστημα στο οποίο λειτουργεί εγκεκριμένο συμβουλευτικό πρόγραμμα, εκτός αν επιβάλλεται η μεταγωγή για σοβαρούς λόγους σε άλλο.²⁴¹¹

Προβλέπεται, επίσης, η υπό όρον απόλυση των κρατουμένων για συναφή εγκλήματα. Ειδικότερα, για όσους έχουν παρακολουθήσει επιτυχώς συμβουλευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης εντός φυλακής και βεβαιωμένα γίνονται δεκτοί σε πρόγραμμα απεξάρτησης εκτός φυλακής, δικαιούνται να απολυθούν υπό όρον εφόσον έχει εκτιθεί το ένα πέμπτο της ποινής, χωρίς να απαιτείται η συμπλήρωση των γενικών χρονικών ορίων που προβλέπονται στο άρθρο 105 του Ποινικού Κώδικα.²⁴¹² Περαιτέρω, για όσους έχουν καταδικαστεί σε ποινή φυλάκισης για οποιοδήποτε έγκλημα και έχουν παρακολουθήσει επιτυχώς θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, προβλέπεται η υφ' όρον απόλυση και πριν από τη συμπλήρωση του απαιτούμενου, βάσει του Ποινικού Κώδικα, χρόνου. Όποιος καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη για έγκλημα που υπάγεται στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης, μπορεί να απολυθεί υφ' όρον εφόσον έχει εκτίσει είκοσι πέντε έτη. Στον εν λόγω κατάδικο δεν μπορεί να χορηγηθεί υφ' όρον απόλυση αν δεν έχει παραμείνει στο κατάστημα κράτησης για χρονικό διάστημα είκοσι ετών. Κατά τα λοιπά εφαρμόζονται οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα.²⁴¹³

Τέλος, προβλέπεται μια σειρά από μέτρα απεξάρτησης των εξαρτημένων κρατουμένων. Διευκρινίζεται, δε, ότι η εφαρμογή αυτών των μέτρων προϋποθέτει την ανάπτυξη αντίστοιχων δομών και προγραμμάτων στα σωφρονιστικά καταστήματα.²⁴¹⁴ Γίνεται αναφορά σε διεθνώς γνωστές μεθόδους και θεραπευτικά μοντέλα, όπως συμβουλευτικά προγράμματα, «στεγνά» προγράμματα ψυχολογικής απεξάρτησης, προγράμματα μείωσης της βλάβης και προγράμματα υποκατάστασης. Ωστόσο, σημειώνεται ότι «ο νομοθέτης απέχει από επιλογές και τομές σε ανοικτά επιστημονικά ζητήματα», ως εκ τούτου το άρθρο 59 προβλέπει ότι τα αντίστοιχα ειδικά θεραπευτικά καταστήματα ή τμήματα καταστημάτων κράτησης ιδρύονται με προεδρικό διάταγμα, με το οποίο θα συνιστώνται θέσεις προσωπικού για τη στελέχωσή τους.²⁴¹⁵

²⁴¹¹Στο ίδιο, σ. 10.

²⁴¹²Στο ίδιο, σ. 10.

²⁴¹³Στο ίδιο, σ. 10, άρθρα 105 επ ΠΚ.

²⁴¹⁴Στο ίδιο, σ. 14.

²⁴¹⁵Στο ίδιο, σ. 14.

Συνολικά, στο σχέδιο νόμου αποτυπώνεται μια ιατρικοποιημένη προσέγγιση της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, καθώς η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν μια κατάσταση της οποίας η περιγραφή, η ερμηνεία και ο τρόπος αντιμετώπισης προσδιορίζεται κατεξοχήν με ιατρικούς όρους.²⁴¹⁶ Εν προκειμένω, πρόκειται για μια χαρακτηριστική περίπτωση ιατρικοποίησης της παρέκκλισης, η οποία συνίσταται επί της ουσίας στην, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς, από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου.²⁴¹⁷ Η θεώρηση αυτή διαπνέει τις νομοθετικές προβλέψεις περί της παροχής κινήτρων στον εξαρτημένο εγκληματία ώστε να υπαχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης, στη διευκόλυνση της απεξάρτησης μέσω της μη μεταγωγής του θεραπευόμενου και, τέλος, στην υφ'όρον απόλυση, ώστε ο κρατούμενος που έχει ολοκληρώσει ένα πρώτο στάδιο της απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού καταστήματος απολύεται με τον όρο της συνέχισης και ολοκλήρωσης της διαδικασίας εκτός της φυλακής. Ο διαγνωσθείς ως εξαρτημένος εγκληματίας υφίσταται, άλλωστε, ηπιότερη ποινική μεταχείριση, καθώς έρχεται αντιμέτωπος με ένα πλαίσιο μειωμένων ποινών, εκτός αν οι πράξεις του υπάγονται στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης ή στα σοβαρά εγκλήματα που επίσης εξαιρούνται. Παρότι, όμως, το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης φαίνεται να υποχωρεί έναντι του ιατρικού, συνεχίζει να είναι ενεργό. Το στοιχείο αυτό αποτυπώνεται στη διατήρηση της εγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών. Υπονοώντας, δε, ότι πρόκειται για πράξη αυτοπροσβολής,²⁴¹⁸ οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης επικαλούνται την αποδοκιμασία εκ μέρους της πολιτείας,²⁴¹⁹ ως λόγο διατήρησης της εγκληματοποίησης της χρήσης. Παράλληλα, ο εξαρτημένος δράστης θεωρείται πρωτίστως ασθενής ή έστω άτομο που χρήζει επιεικέστερης ποινικής μεταχείρισης, με την προϋπόθεση ότι δεν έχει καταδικαστεί για πράξεις που υπάγονται στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης, οπότε και του επιφυλάσσεται αυστηρή ποινική μεταχείριση.²⁴²⁰

Εκτός αυτού, πέραν της ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης, που επιφυλάσσεται στους εξαρτημένους εγκληματίες με την εξαίρεση εκείνων που διέπραξαν πράξεις που υπάγονται στο άρθρο 23, οι λοιπές ευεργετικές διατάξεις προβλέπονται για τους

²⁴¹⁶P.Conrad (2007), ό.π., σ. 5.

²⁴¹⁷Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 71.

²⁴¹⁸Ε.Φυτράκης, «Για το καλό σου»: Η ποινική καταστολή των αυτοπροσβολών, 2012, σ. 5-6, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.eap.gr/images/stories/pdf/2012_deo10_dp_series_6.pdf

²⁴¹⁹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 6.

²⁴²⁰Στο ίδιο, σ. 4.

εξαρτημένους κρατούμενους που, με την «αυτονόητη συναίνεσή τους» υπάγονται σε κάποιο από τα εγκεκριμένα θεραπευτικά προγράμματα.²⁴²¹ Αποκλείεται, επομένως, αυτών ο εξαρτημένος κρατούμενος που για οποιονδήποτε λόγο δεν επιθυμεί ή δεν κατορθώνει να ενταχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Αναφέρεται εξάλλου, ότι «ο κίνδυνος της στέρησης της ελευθερίας του εξαρτημένου δράστη λειτουργεί πολλές φορές ως μοχλός κινητοποίησης προς την απεξάρτησή του».²⁴²² Το ζήτημα της επιλογής της θεραπείας εκ μέρους του εξαρτημένου δράστη έχει πολλάκις σχολιαστεί,²⁴²³ καθώς τελεί υπό αμφισβήτηση το κατά πόσον, υπό την πίεση της τιμώρησης, η επιλογή της οδού της απεξάρτησης είναι «ελεύθερη», ή αν διαχρονικά ο εξαρτημένος φέρεται να είναι υποχρεωμένος «απλώς να συμμορφώνεται».²⁴²⁴ Δεδομένου, δε, ότι η εξάρτηση υπάγεται στις ψυχικές διαταραχές, σημειώνεται ότι ιδίως οι ψυχικά ασθενείς γίνονται όχι σπάνια αποδέκτες υποχρεωτικής θεραπείας, κατά τρόπο που χαρακτηρίζεται από αυταρχισμό, σε αντιδιαστολή με το δικαίωμα των λοιπών ασθενών να αναζητήσουν, να επιλέξουν, αλλά και να αρνηθούν τη θεραπεία.²⁴²⁵ Όπως σημειώνει ο Porter, παρότι μη κυρίαρχη, η θέση βάσει της οποίας η ψυχιατρική συνιστά έναν μεταμφιεσμένο και ιατροκοιμημένο μηχανισμό τιμώρησης ανεπιθύμητων ή κοινωνικά «ασύμφορων» συμπεριφορών, εμπεριέχει μια δύσκολα αμφισβητήσιμη διαπίστωση.²⁴²⁶

Συνοπτικά, στην αιτιολογική έκθεση αναδεικνύεται μάλλον η συνύπαρξη και συλλειτουργία του ποινικού και του ιατρικού προτύπου στο ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, παρότι γενικώς η ποινική μεταχείριση καθίσταται ηπιότερη. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό του φαινομένου της ιατροκοποίησης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ότι η ποινική χροιά της πράξης δεν εξαλείφεται. Αυτό που συμβαίνει είναι ότι στην υπαγωγή ορισμένων εξ αυτών των συμπεριφορών στο πεδίο αρμοδιοτήτων της ποινικής δικαιοσύνης, προστίθεται η όλο και εντεινόμενη ιατρική παρέμβαση στο ζήτημα του χαρακτηρισμού και της θεραπείας τους.²⁴²⁷ Πέραν τούτου, φαίνεται πως η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου δεν απορρέει αποκλειστικώς από την αποδοχή της υπαγωγής της

²⁴²¹Στο ίδιο, σ. 7.

²⁴²²Στο ίδιο, σ. 7-8.

²⁴²³Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

²⁴²⁴Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 292.

²⁴²⁵R.Porter, «Madness and its institutions», στοA.Wear (ed) (1992), ό.π., σ. 277.

²⁴²⁶Στοίδια, σ. 277.

²⁴²⁷P.Conrad-J.W.Schneider (1992), ό.π., σ. 23.

εξάρτησης στο πεδίο των ασθενειών, αλλά συνιστά μια νομοθετική επιλογή που είναι προϊόν αναγκαιότητας, εξαιτίας συγκεκριμένων πρακτικών δυσχερειών. Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης επισημαίνουν την αυστηρότητα της ελληνικής νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, και τη συνακόλουθη υπερφόρτωση των φυλακών με εξαρτημένα άτομα.²⁴²⁸ Επιπρόσθετα, αναφέρονται στην αποτυχία της φυλακής να σωφρονίσει τον εν λόγω πληθυσμό, ενώ, αντιθέτως, η απεξάρτηση προκρίνεται σαν ενδεδειγμένη επιλογή, λόγω της ειδικοπροληπτικής δυναμικής που της αποδίδεται.²⁴²⁹ Μολαταύτα, παραμένει έκδηλη η ποινική απαξία που συνοδεύει τις σχετικές με τα ναρκωτικά πράξεις, κάτι που είναι ιδιαίτερος εμφανές στη διατήρηση της εγκληματοποίησης της απλής χρήσης ναρκωτικών. Συμπερασματικά, η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση φαίνεται πως απορρέει μάλλον από μια ανάγκη διαχείρισης της υπερφόρτωσης των ελληνικών φυλακών και ενίσχυσης της ειδικοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής, παρά από την απόλυτη υιοθέτηση της ιατρικοποιημένης θεώρησης του εξαρτημένου εγκληματία, δηλαδή του χαρακτηρισμού του ως, πρωτίστως, ασθενούς που χρήζει θεραπείας.

α) Η φυλακή ως ακατάλληλο πλαίσιο για τη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου

Στις 5 Μαρτίου 2013 έλαβε χώρα η συζήτηση επί της αρχής, των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου νόμου «Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις».²⁴³⁰ Ακολούθησε η συζήτηση επί των άρθρων και των τροπολογιών του σχεδίου νόμου στις 6 Μαρτίου 2013 και, τέλος, στις 12 Μαρτίου 2013 έλαβε χώρα η συζήτηση και ψήφιση επί του συνόλου του σχεδίου νόμου. Προϊόν της ανωτέρω διαδικασίας απετέλεσε ο ν.4139/2013, ο οποίος έκτοτε συνιστά τη βασική νομοθεσία για τα ναρκωτικά. Σημειώνεται ότι κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, συγκυβερνούσαν τρία κόμματα, η Νέα Δημοκρατία, το ΠΑΣΟΚ και η ΔΗΜΑΡ, ενώ το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ.

Η μελέτη των λόγων που διατυπώθηκαν στο πλαίσιο των προαναφερθεισών συζητήσεων, επιτρέπει την ανάδυση συγκεκριμένων μοτίβων, ή «θεμάτων», τα οποία αντανakλούν τον τρόπο με τον οποίο «κατασκευάζεται» το σύνθετο ζήτημα της

²⁴²⁸ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²⁴²⁹ Στο ίδιο, σ. 2.

²⁴³⁰ Πρακτικά Βουλής. ΙΕ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση ΡΛΗ΄, 5/3/2013, σ. 8501.

μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου. Ένα θέμα το οποίο αρχικώς φαίνεται να είναι ήσσονος σημασίας, αλλά στη συνέχεια αποκτά κομβικό ρόλο στην προσέγγιση του όλου ζητήματος, έγκειται στην παραδοχή των κακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές. Η φυλακή, ενώ θεσμικά αναγνωρίζεται ως τρόπος έκτισης της στερητικής της ελευθερίας ποινής, άρα τρόπος σωφρονισμού και αναμόρφωσης²⁴³¹, χαρακτηρίζεται συχνά, κυρίως από τους ομιλητές της αντιπολίτευσης, ως ένα πλαίσιο ακατάλληλο για τη διαβίωση του κρατούμενου, ο οποίος, όταν είναι εξαρτημένος, επομένως ασθενής, θεωρείται πως χρήζει ειδικής μεταχείρισης και θεραπείας. Οι εν γένει δυσμενείς συνθήκες και οι ανεπαρκείς παροχές σε επίπεδο ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αναδεικνύονται σε στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις ελληνικές φυλακές και είναι ικανά να επιδεινώσουν την ήδη επιβαρυνόμενη υγεία του εξαρτημένου κρατούμενου.

Από αυτή την άποψη, η φυλακή εκλαμβάνεται ως ένα πλαίσιο επί της ουσίας επικίνδυνο για την υγεία και, ενίοτε, τη ζωή του εξαρτημένου κρατούμενου. Χαρακτηριστική είναι η διατύπωση της ειδικής εισηγήτριας του ΣΥΡΙΖΑ: «ψηφίζουμε ναί επί της αρχής στο παρόν νομοσχέδιο...επειδή αφορά άμεσα τη ζωή επτά χιλιάδων και πλέον συνανθρώπων μας και τις οικογένειές τους...Το υποστηρίζουμε στη μνήμη όλων εκείνων που θα ήταν τώρα ζωντανοί, εάν ίσχυε, ένα παρόμοιο νομοσχέδιο όπως καταθέτουν οι επιστήμονες, οι φίλοι και οι οικογένειές τους».²⁴³² Την έλλειψη υγειονομικού προσωπικού, που μπορεί να αποβεί επικίνδυνη ακόμα και για τη ζωή των κρατουμένων τονίζει άλλος βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ: «Σ' αυτήν τη φυλακή των αρρώστων, λοιπόν, δεν υπάρχει μόνιμος γιατρός παρά μόνο επισκέπτης...ο οποίος, ...έρχεται όποτε μπορεί. Την προηγούμενη εβδομάδα, καθώς πληροφορούμαι, μπόρεσε και ήρθε μόνο μία φορά. Και εχθές, βεβαίως και δικαίως, οι κρατούμενοι στην Πάτρα διαμαρτυρήθηκαν έντονα, ειδικά μετά το τραγικό περιστατικό του κρατούμενου, ο οποίος έχασε τη ζωή του στο Ναύπλιο, γιατί κάποιοι αποφάσισαν να μην τον δει γιατρός».²⁴³³ Μολονότι, σύμφωνα με τον Σωφρονιστικό Κώδικα, ο κρατούμενος στερείται μόνο το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και κανένα άλλο ατομικό δικαίωμα,²⁴³⁴ ως εκ τούτου η πρόσβασή του σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη πρέπει να είναι αντίστοιχη εκείνης του γενικού πληθυσμού,²⁴³⁵ ο λόγος των ομιλητών

²⁴³¹Α.Χαίδου (2018), ό.π., σ. 57 κ σ. 72.

²⁴³²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8513.

²⁴³³Στο ίδιο, σ. 8552.

²⁴³⁴Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρο 4 παρ. 1.

²⁴³⁵Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρο 27 παρ. 1.

της αξιωματικής αντιπολίτευσης αναδεικνύουν την απόσταση μεταξύ του νόμου και της εφαρμογής του στην πράξη.

Η κατάσταση αυτή, που παραπέμπει σε συνθήκες ανθρωπιστικής κρίσης,²⁴³⁶ θέτει εν αμφιβόλω, σύμφωνα με ορισμένους ομιλητές, τη δυνατότητα της φυλακής να σωφρονίζει τους κρατούμενους. Ενδεικτικά, βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ που εκλαμβάνει τη φυλακή μάλλον σαν τόπο «αποστράγγισης ισχύος»²⁴³⁷ των εγκλείστων, χαρακτηρίζει υποκριτική τη στάση εκείνων που παραβλέπουν την αποτυχία της φυλακής να εκπληρώσει τον θεσμικό της ρόλο, καταλήγοντας: «Ας μην είμαστε υποκριτές. Μιλάμε για φυλακές ψυχών, για φυλακές ανθρώπων».²⁴³⁸ Η παραδοχή της δυσχερούς κατάστασης δεν περιορίζεται, πάντως, στον λόγο των ομιλητών της αντιπολίτευσης. Χαρακτηριστικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης σημειώνει ότι η παροχή ενός επαρκούς επιπέδου διαβίωσης συνιστά θεμελιώδη υποχρέωση της πολιτείας και όχι «χάρη» προς τους κρατούμενους. Ο ομιλητής θεωρεί, δε, τις κακές συνθήκες αίτιο πρόκλησης ταραχών από κρατούμενους που διεκδικούν το δικαίωμά τους στην αξιοπρεπή διαβίωση. Υποστηρίζει, δε, ότι συνιστά εφικτό στόχο η διασφάλιση αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης, προς την οποία πρέπει να κινητοποιηθεί η κυβέρνηση, ενισχύοντας παράλληλα την εικόνα της αξιοπιστίας της, αλλά και αποτρέποντας περαιτέρω επεισόδια εντός των φυλακών: «Οι φυλακές «βράζουν»...Τα επεισόδια δημιουργούνται το ένα μετά το άλλο, τα πληροφορείστε...Αυτοί οι κρατούμενοι εκεί μέσα κάτι περιμένουν από μας και εμείς δεν έχουμε υποσχεθεί πράγματα που δεν μπορούμε να κάνουμε, αλλά έχουμε δεσμευθεί για πράγματα που είναι εδώ ενσωματωμένα. Εάν δεν τους τα δώσουμε, όχι κατά παραχώρηση, αλλά σε εφαρμογή μιας πάγιας αρχής που διαπνέει τη συμπεριφορά του Υπουργείου Δικαιοσύνης, να υπάρχουν ανθρώπινες συνθήκες στις φυλακές, τότε θα κληθείτε εσείς να χειριστείτε τις κρίσεις στις φυλακές».²⁴³⁹

Ένα ακόμα θέμα που εντοπίζεται στον δημόσιο λόγο συνίσταται στην ανάδειξη της φυλακής ως κατεξοχήν τόπου διακίνησης ναρκωτικών, αλλά και ως περιβάλλοντος που λόγω των χαρακτηριστικών του ευνοεί την ανάπτυξη εξάρτησης. Αντί να γίνεται

²⁴³⁶ Ο όρος υποδηλώνει «μια σοβαρή απόκλιση από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά κατοχυρώνονται σε διεθνείς και εθνικούς κανόνες, με συνέπεια να προκαλούνται σοβαρές απειλές ή/και πραγματικές προσβολές σε επιμέρους αγαθά ή ακόμη και στη συνολική βιοτική κατάσταση των ανθρώπων», Γ.Νικολόπουλος, «Χώροι κράτησης και ανθρωπιστική κρίση: Εισαγωγικές παρατηρήσεις», στο Μ.Γασπαρινάτου (επιμ) (2016), ό.π., σ.2373.

²⁴³⁷ Α.Χάιδου (2018), ό.π., σ. 73.

²⁴³⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8560.

²⁴³⁹ Στο ίδιο, σ. 8556.

αντιληπτή ως τόπος σωφρονισμού και αναμόρφωσης, η φυλακή συχνά χαρακτηρίζεται ως τόπος υπερπροσφοράς παράνομων ουσιών, κάτι που επίσης θέτει σε κίνδυνο τον κρατούμενο που είναι εξαρτημένος, άρα ήδη επιβαρυνμένος και αναπόφευκτα επιρρεπής. Όπως παρατηρεί η ειδική εισηγήτρια του ΣΥΡΙΖΑ, «τα μέτρα καταστολής δεν βοηθούν τους χρήστες ούτε να αλλάξουν την παραβατική τους συμπεριφορά –γιατί η φυλακή είναι η καλύτερη πιάτσα- αλλά ούτε και για να αντιμετωπίσουν ζητήματα απεξάρτησης».²⁴⁴⁰ Σύμφωνα με άλλη βουλευτή του ΣΥΡΙΖΑ, οι φυλακές συνιστούν πεδίο εύκολης πρόσβασης στα ναρκωτικά και λειτουργεί εν γένει σαν σχολείο εγκληματικότητας. Κάτι τέτοιο είναι ενδεικτικό της αποτυχίας της κατασταλτικής πολιτικής να δράσει σε ειδικοπροληπτικό επίπεδο. Αντιθέτως, κατά την ομιλήτρια, η απεξάρτηση αποτελεί μια περισσότερο αποτελεσματική επιλογή αντεγκληματικής πολιτικής²⁴⁴¹: «Δυστυχώς ξέρουμε όλοι πόσο εύκολη είναι σήμερα η εισαγωγή και η διακίνηση μέσα στις φυλακές. Ο χρήστης μέσα στη φυλακή ενδέχεται να αποδιοργανωθεί ηθικά και να οργανωθεί στο έγκλημα, άρα όταν αυτός τελικά αποφυλακιστεί, θα συνεχίσει και τη χρήση και την παραβατικότητα. Η άκριτη καταστολή οδηγεί στην αναπαραγωγή της εγκληματικότητας και όχι στην αντιμετώπισή της. Αντίθετα η απεξάρτηση έχει δώσει ευρήματα που δείχνουν επιτυχή απεμπλοκή από την εγκληματικότητα».²⁴⁴² Ο ειδικός αγορητής των ΑΝΕΛ υποστηρίζει, ομοίως, ότι «τα ναρκωτικά κυκλοφορούν μέσα στις φυλακές», υπαινίσσεται, δε, την έλλειψη ελέγχου, αλλά και τη διαφθορά των αρμόδιων υπαλλήλων, που έχει ως αποτέλεσμα την εξάπλωση των ουσιών στα σωφρονιστικά καταστήματα: «Να μας πουν οι άνθρωποι πώς, που, τι, από ποιόν, πώς φτάνουν εκεί τα πακέτα με τα ναρκωτικά».²⁴⁴³

Ένα τρίτο στοιχείο το οποίο φέρεται να δρα καταλυτικά στη διαμόρφωση ενός εκρηκτικού μείγματος χαρακτηριστικών που καθιστούν τη φυλακή ακατάλληλη για τη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου έγκειται στο ίδιο το νομοθετικό πλαίσιο, που συντελεί στην υπερφόρτωση των ελληνικών φυλακών με άτομα που εμπλέκονται σε αδικήματα σχετιζόμενα με τα ναρκωτικά, εκ των οποίων μεγάλο ποσοστό εκτιμάται πως είναι εξαρτημένο. Δεν είναι λίγοι οι ομιλητές που δίνουν έμφαση στο στοιχείο αυτό, αναφέροντας ότι μεγάλα ποσοστά των κρατουμένων των ελληνικών φυλακών

²⁴⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 8514.

²⁴⁴¹ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁴⁴² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8560-8561.

²⁴⁴³ Στο ίδιο, σ. 8551.

εμπλέκονται σε υποθέσεις ναρκωτικών ή παρουσιάζουν ουσιοεξάρτηση. Συνεπώς, οι εξαρτημένοι, άρα χαρακτηριζόμενοι ως ασθενείς, κρατούμενοι, θεωρείται πως χρήζουν πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης, στην οποία όμως δύσκολα έχουν πρόσβαση. Η ασφυκτική συνύπαρξη εξαρτημένων ατόμων αποτρέπει έτι περαιτέρω την όποια δυνατότητα σωφρονισμού τους. Σύμφωνα με ομιλητές, η διαπίστωση αυτή δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητη, αλλά καθιστά αναγκαία την παρέμβαση της πολιτείας για την εξομάλυνση της δυσχερούς κατάστασης.

Ενδεικτικά, ο ειδικός αγορητής του ΠΑΣΟΚ κάνει λόγο για ποσοστό της τάξης του 40% των κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές, που παρουσιάζει ουσιοεξάρτηση, ποσοστό «που δημιουργεί μία ασφυκτική πίεση για να λυθεί το ζήτημα».²⁴⁴⁴ Παρομοίως, βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ παρατηρεί ότι «εξαρτημένοι είναι πάνω από το 50% όσων εγκλειστών στις φυλακές κατηγορούνται για εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου».²⁴⁴⁵ Στο ζήτημα αναφέρεται και άλλη Βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία εκλαμβάνει την αυστηρότητα της νομοθεσίας αναφορικά με περιπτώσεις διακίνησης, από εξαρτημένα μάλιστα άτομα, σαν παράγοντα που συντελεί στην υπερφόρτωση των φυλακών. Οι, αρκετά φορτισμένοι, όροι με τους οποίους η ομιλήτρια αναφέρεται στο σωφρονιστικό κατάστημα, παραπέμπουν σε έναν τόπο αχρήστευσης των εγκλείστων και παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων: «στη φυλακή της εκλογικής μου περιφέρειας...οκτακόσια άτομα στοιβάζονται σε μια φυλακή τριακοσίων εβδομήντα θέσεων, 80% και πάνω κρατούνται λόγω ναρκωτικών, άλλοι για εμπορία, άλλοι για υψηλή διακίνηση...μόνο στην «πτέρυγα των Ελλήνων» όπως τη λένε, σαπίζουν τριακόσιοι εβδομήντα χρήστες, τριακόσια εβδομήντα ελληνόπουλα που για να εξασφαλίσουν άλλο λίγο θάνατο έγιναν «βαποράκια», διακίνησαν ουσίες».²⁴⁴⁶

Μια ακόμα Βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ δεν αποδίδει ιδιαίτερος καινοτόμο χαρακτήρα στο νομοσχέδιο, ενώ παράλληλα αναφέρεται στην απόκλιση μεταξύ νομοθετικών διακηρύξεων και πραγματικότητας, υποστηρίζοντας ότι, δεδομένης της δικαστηριακής πρακτικής αλλά και των δυσχερών συνθηκών, η ψήφιση ενός ακόμα νόμου δεν ισοδυναμεί απαραίτητως με βελτίωση της κατάστασης: «έχουμε μπροστά μας ένα άτολμο νομοσχέδιο, το οποίο έρχεται να υλοποιηθεί μέσα σε ποιο περιβάλλον;...Μέσα σε ένα περιβάλλον όπου οι φυλακές μετατρέπονται σε αποθήκες ζώων και οι

²⁴⁴⁴Στο ίδιο, σ. 8518.

²⁴⁴⁵Στο ίδιο, σ. 8560.

²⁴⁴⁶Στο ίδιο, σ. 8552.

κρατούμενοι με καταδίκες για ναρκωτικά μετρούν σχεδόν το μισό των κρατουμένων». ²⁴⁴⁷ Στην παραδοχή της δυσχερούς αυτής κατάστασης, που άλλωστε είχε τονιστεί στην αιτιολογική έκθεση του Σχεδίου Νόμου, προβαίνει, μεταξύ άλλων ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, εντοπίζοντας στις παραβάσεις του νόμου περί ναρκωτικών έναν κύριο λόγο του υπερπληθυσμού των φυλακών: «από τους συνολικά δώδεκα χιλιάδες... κρατουμένους στις ελληνικές φυλακές... ποσοστό 35%, σχετίζονται άμεσα με τα ναρκωτικά.. Εάν... συνυπολογίσουμε τον αριθμό των κρατουμένων που έχουν καταδικαστεί για αδικήματα τα οποία σχετίζονται εμμέσως με υποθέσεις ναρκωτικών... το ποσοστό των κρατουμένων που συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με ναρκωτικά, μπορεί να ξεπερνά το 50%». ²⁴⁴⁸

Σημειωτέον ότι εν έτει 2013, οπότε και έλαβε χώρα η ψήφιση του νομοσχεδίου, η Ελλάδα βρισκόταν εν μέσω οικονομικής αστάθειας και κρίσης. Η ανεπάρκεια των προσφερόμενων υπηρεσιών, εξαιτίας της έλλειψης πόρων, της υποχρηματοδότησης και της απουσίας της κατάλληλης υποδομής είναι θέματα που κυριαρχούν στον λόγο των ομιλητών. Η ανεπάρκεια αυτή δεν αφορά αποκλειστικά τις συνθήκες διαβίωσης στις φυλακές γενικώς, αλλά και την κατάσταση των προγραμμάτων απεξάρτησης, εφόσον αυτά υφίστανται και λειτουργούν. Συνακόλουθα, αναδεικνύεται μια αντίφαση μεταξύ της προβλεπόμενης από τον νόμο έμφασης στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη και της μεταχείρισης που του επιφυλάσσεται στην πράξη. Το ζήτημα αυτό θίγεται ιδίως από ομιλητές της αντιπολίτευσης. Ειδικότερα, όπως παρατηρεί βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ: «Δεν μπορεί η Κυβέρνηση να ισχυρίζεται ότι δίνει μεγαλύτερο βάρος στην απεξάρτηση και να μην τη θωρακίζει θεσμικά, αλλά κυρίως οικονομικά... έχει περικοπεί η χρηματοδότηση... των σχετικών φορέων... Αντίστοιχες μειώσεις υπάρχουν και για τον ΟΚΑΝΑ και για το ΚΕΘΕΑ, αλλά και τις δομές ψυχικής υγείας». ²⁴⁴⁹ Παρομοίως, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ τονίζει ότι «Καταρρέουν όλες αυτές οι δομές. Έχουν καταρρεύσει τα προγράμματα. Οι εργαζόμενοι... είναι στο δρόμο... και σε ορισμένες περιπτώσεις είναι και απλήρωτοι. Δεν υπάρχει κανένας σχεδιασμός χρηματοδοτικής ενίσχυσης όλων αυτών των δημόσιων δομών... Αντίθετα, τα κονδύλια συνεχώς συρρικνώνονται». ²⁴⁵⁰ Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ ομοίως παρατηρεί τη διάσταση μεταξύ της

²⁴⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 8557.

²⁴⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 8550.

²⁴⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 8562.

²⁴⁵⁰ Πρακτικά Βουλής. ΙΕ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΛΘ', 6/3/2013, σ. 8586.

νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής της: «Η κατάσταση στις δημόσιες δομές - και είναι γνωστό- είναι τραγική πλέον λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Αντί να αναβαθμιστούν τα θεραπευτικά προγράμματα, μειώνεται η χρηματοδότηση».²⁴⁵¹

Ο συνδυασμός των προαναφερθέντων στοιχείων, που κατά τους ομιλητές χαρακτηρίζουν τις φυλακές, καθιστούν τις τελευταίες επικίνδυνες για την ψυχοσωματική υγεία όλων των κρατουμένων, πολλώ δε μάλλον εκείνων που εξαιτίας της εξάρτησης είναι ήδη περισσότερο επιβαρυνμένοι και χρήζουν ειδικής μεταχείρισης. Πέραν τούτου, η φυλακή χαρακτηρίζεται περίπου σαν «σχολείο εγκληματικότητας», ως εκ τούτου ως πλαίσιο στο οποίο δεν μπορεί να επιτευχθεί ο στόχος της ειδικής πρόληψης. Εν ολίγοις, μολονότι θεσμικά η φυλακή συνιστά το πλέον κατάλληλο πλαίσιο για τη μεταχείριση του εγκληματία, στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου σηματοδοτείται ως ακατάλληλο και επιβλαβές περιβάλλον για τη διαβίωση εξαρτημένων ατόμων, δηλαδή ατόμων που ασθενούν ή έστω τελούν υπό μια ιδιαίτερη συνθήκη που συνεπάγεται την αναγκαιότητα ειδικής μεταχείρισης. Τόσο σε επίπεδο υγείας όσο και σε επίπεδο σωφρονισμού η ποινική μεταχείριση εντός της φυλακής φέρεται να βλάπτει μάλλον τον εξαρτημένο κρατούμενο, παρά να τον ωφελεί.²⁴⁵²

Ως εκ τούτου, προτείνεται μια λογική «λιγότερης» ποινικής παρέμβασης,²⁴⁵³ υπό την έννοια της άμβλυνσης των δυσμενών συνεπειών του εγκλεισμού του εξαρτημένου ατόμου, που έχει λάβει χώρα σε ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζεται ως ακατάλληλο, αναποτελεσματικό από πλευράς σωφρονισμού και τελικώς επικίνδυνο. Οι ρυθμίσεις που εισάγονται κινούνται στην κατεύθυνση της απομάκρυνσης του εξαρτημένου ατόμου από τη φυλακή, καθώς η επιλογή αυτή φαίνεται να είναι μονόδρομος, δεδομένης της κατάστασης που επικρατεί στο περιβάλλον αυτό, σε συνδυασμό με την έλλειψη χρηματοδότησης, υλικοτεχνικής υποδομής και προσωπικού, που απαιτούνται για την πρόσβαση του εξαρτημένου ατόμου στη θεραπευτική μεταχείριση που δικαιούται και που θεωρείται πως έχει ανάγκη. Ενδεικτικά, ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ επικροτεί τις σχετικές ρυθμίσεις, θεωρώντας ότι θα επιφέρουν ορισμένες, περιορισμένες πάντως, βελτιώσεις: «Οπωσδήποτε θα υπάρξουν συμπολίτες μας που θα ανακουφιστούν. Και κυρίως αναφέρομαι στους υποδίκους και τους κρατουμένους,

²⁴⁵¹Στο ίδιο, σ. 8589.

²⁴⁵²Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²⁴⁵³Στο ίδιο, σ. 122.

διότι ελλείπει κονδυλίων δεν ξέρω αν οι υπόλοιπες θετικές διατάξεις θα μπορέσουν να υλοποιηθούν».²⁴⁵⁴

Παράλληλα, επισημαίνεται η δυσφήμιση της χώρας σε ευρωπαϊκό επίπεδο, εξαιτίας της πληθώρας των καταγγελιών και των καταδικών από το ΕΔΔΑ,²⁴⁵⁵ ως απόρροια των κακών συνθηκών διαβίωσης στις ελληνικές φυλακές. Συνακόλουθα, η βελτίωση των συνθηκών θεωρείται πως θα μπορούσε να συμβάλει στην αποκατάσταση της καλής φήμης της χώρας. Σημειωτέον ότι η επιθυμία προστασίας του καλού «ονόματος» της Ελλάδας έχει επισημανθεί ως ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει διαχρονικά τις πολιτικές επιλογές των κυβερνήσεων.²⁴⁵⁶ Ενδεικτικά, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας υποστηρίζει ότι «Η αποσυμφόρηση των φυλακών αποτελεί πάρα πολύ σημαντικό όφελος του νομοσχεδίου, καθώς είναι ανεπίτρεπτο σε μία σύγχρονη δημοκρατία να κρατά περίπου δωδεκάμισι χιλιάδες ανθρώπους για θέσεις οκτώ χιλιάδων. Η κατάσταση αυτή οδηγεί τη χώρα σε συνεχείς καταγγελίες από διεθνείς οργανισμούς και καταδίκες από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για παραβιάσεις των δικαιωμάτων των κρατουμένων».²⁴⁵⁷ Πέραν της δυσφήμισης της χώρας, ομιλητές επισημαίνουν ότι οι καταδίκες από το ΕΔΔΑ συνεπάγονται και οικονομικό κόστος, το οποίο, ιδίως λόγω της οικονομικής κρίσης, συνιστά σημαντική επιβάρυνση για τη χώρα.

β) Ο εξαρτημένος δράστης ως ασθενής

Ομοίως με το σκεπτικό που αναπτύσσεται στην αιτιολογική έκθεση του νόμου, ο δημόσιος λόγος εμφορείται από την παραδοχή του ότι ο εξαρτημένος κρατούμενος χρήζει ειδικής μεταχείρισης, αφενός μεν λόγω της κατάστασης εξάρτησης στην οποία έχει περιέλθει, αφετέρου δε εξαιτίας των συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές, οι οποίες κρίνονται ακατάλληλες για τη μεταχείρισή του. Εφόσον οι τελευταίες χαρακτηρίζονται ως μη ενδεδειγμένες για τη διαβίωση του εξαρτημένου ατόμου, η ενθάρρυνση και διευκόλυνση της απομάκρυνσης του τελευταίου από το

²⁴⁵⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8562.

²⁴⁵⁵Σημειώνεται ότι αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ, που έχει έδρα το Στρασβούργο, είναι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο ευρωπαίων πολιτών όσο και υπηκόων τρίτων χωρών έναντι κρατικών προσβολών, αναλυτικά στο European Court of Human Rights, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home., τελευταία προσπέλαση 1/3/2022.

²⁴⁵⁶J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ.150.

²⁴⁵⁷Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8596.

δυσχερές περιβάλλον του σωφρονιστικού καταστήματος φαίνεται πως συνιστά μια εύλογη επιλογή για τη διαχείριση του ζητήματος. Επίσης, η φυλακή χαρακτηρίζεται είτε σαν «σχολείο εγκληματικότητας» είτε εν γένει ως ένα πλαίσιο στο οποίο η χρήση ουσιών κάθε άλλο παρά σπανίζει. Ως εκ τούτου, το πλαίσιο αυτό αποτυγχάνει να σωφρονίσει και να αναμορφώσει τον εξαρτημένο κρατούμενο. Συνακόλουθα, η θεραπεία χαρακτηρίζεται «διά της άτοπον απαγωγής» ως η ενδεδειγμένη οδός μεταχείρισης του εξαρτημένου, χωρίς όμως να προϋποθέτει ανεπιφύλακτα τον ρητό χαρακτηρισμό του ατόμου ως «ασθενούς». Οι πιθανές οδοί μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου φαίνεται πως είναι δυο: πρώτον η τιμωρία και δεύτερον η θεραπεία σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης. Ως εκ τούτου, η αποτυχία της φυλακής να σωφρονίσει και να αναμορφώσει συνεπάγεται την επικράτηση του χαρακτηρισμού της «θεραπευτικής μεταχείρισης», ιδίως εκτός φυλακής, ως της μόνης διαθέσιμης επιλογής.

Στη βάση αυτής της διαπίστωσης βρίσκεται η κατίσχυση της θεώρησης περί ιατρικοποίησης της εξάρτησης, από την οποία απορρέει και η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου, η οποία και παρουσιάζεται σαν πανάκεια. Ομοίως με το πνεύμα που απηχείται στην αιτιολογική έκθεση, οι περισσότεροι ομιλητές αποδέχονται και μάλιστα αξιολογούν θετικά τη μετατόπιση της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία από το ποινικό πεδίο στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής και των συναφών επιστημών.²⁴⁵⁸ Παρότι, λοιπόν, ο εξαρτημένος κρατούμενος αποτελεί ένα πρόσωπο στο οποίο έχει ήδη αποδοθεί ο χαρακτηρισμός του εγκληματία, φαίνεται ότι ο χαρακτηρισμός του ως ασθενούς επικρατεί και, ως εκ τούτου, βάσει του νόμου επηρεάζει τον χαρακτήρα της αρμόζουσας μεταχείρισης. Ο δημόσιος λόγος εμφορείται, συνεπώς, από την υιοθέτηση της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης, εφόσον το θεμέλιο του φαινομένου της ιατρικοποίησης είναι ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ή μιας κατάστασης ως ασθένειας και η χρησιμοποίηση ιατρικών μεθόδων για τη διάγνωση και αντιμετώπισή της.²⁴⁵⁹ Δεν είναι λίγοι οι ομιλητές, ανεξαρτήτως της πολιτικής τους τοποθέτησης, που σαφώς αποδίδουν στον εξαρτημένο τον χαρακτηρισμό του «πάσχοντος», του «ασθενούς». Παράλληλα, η ιατρικοποίηση της εξάρτησης εκλαμβάνεται σαν ένδειξη εκσυγχρονισμού, σε αντιδιαστολή με την ποινική καταστολή που συνδέεται με τη συντήρηση, μια θεώρηση

²⁴⁵⁸Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 71.

²⁴⁵⁹Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ.42.

που συνιστά ένα δίπολο που ήδη από τη δεκαετία του 1990 απαντάται συχνά στον δημόσιο λόγο περί ναρκωτικών.²⁴⁶⁰

Ενδεικτικά, ο Υπουργός Δικαιοσύνης θεωρεί την υιοθέτηση της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης, που διαπνέει το νομοσχέδιο, σαν στοιχείο που καθιστά το τελευταίο ιδιαίτερο και εύστοχο: «Στα άρθρα 31 και 35...εκεί, θα λέγαμε, είναι και η γοητεία του νομοσχεδίου. Διότι, βλέπουμε τον ασθενή, το χρήστη, τον όποιον, ακόμα και τον διακινητή, σαν τον άνθρωπο που πάσχει και θέλουμε να τον θεραπεύσουμε. Γι' αυτό επιμένουμε. Διασφαλίζουμε, λοιπόν, το δικαίωμα στη θεραπεία».²⁴⁶¹ Στη διαπίστωση της συντελεσθείσας κατίσχυσης της ιατρικοποίησης της εξάρτησης προβαίνει ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος παρατηρεί ότι «είναι κοινός τόπος πλέον ότι όταν συζητούνται νομοσχέδια περί των ναρκωτικών, οι χρήστες και δη οι εθισμένοι πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ασθενείς».²⁴⁶² Βουλευτής της ΔΗΜΑΡ αναφέρεται στην ένταξη της απεξάρτησης στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής²⁴⁶³ και παρατηρεί ότι «όλες αυτές οι αλλαγές είναι πολύ θετικές—απαραίτητες θα λέγαμε— αφού μεταξύ άλλων ενσωματώνουν τη σύγχρονη αντίληψη για την καταπολέμηση της χρήσης των εξαρτησιογόνων ουσιών, σύμφωνα με την οποία αφ' ενός οι χρήστες πρέπει να αντιμετωπίζονται σαν ασθενείς που χρειάζονται θεραπεία και όχι σαν εγκληματίες και αφ' ετέρου η απεξάρτηση θεωρείται ως εργαλείο για την απεμπλοκή του χρήστη από την παραβατικότητα. Αυτή πιστεύουμε ότι θα είναι και η μεγαλύτερη κατάκτηση».²⁴⁶⁴

Βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρεται στην καινοτομία που χαρακτηρίζει τις θέσεις της παράταξής του, οι οποίες στο παρελθόν είχαν αγνοηθεί, κατ'αυτόν, αλλά στο παρόν γίνονται ευρέως αποδεκτές: «Ήμασταν οι πρώτοι ή από τους πρώτους στην Ελλάδα που μοναχικά αλλά με πείσμα λέγαμε ότι 'ο ναρκομανής δεν μπορεί να πετιέται σ' ένα μουντρούμι, ο ναρκομανής είναι άρρωστος'».²⁴⁶⁵ Υπέρ της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία τάσσεται και ο ειδικός αγορητής του ΚΚΕ, ο οποίος υποστηρίζει ότι «αυτός ο κόσμος πρέπει να στηριχθεί για να επιλέξει τη θεραπεία, να επιλέξει την απεξάρτηση και την επανένταξη!».²⁴⁶⁶ Τέλος, ο ειδικός

²⁴⁶⁰Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 241-242.

²⁴⁶¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8556.

²⁴⁶²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8578.

²⁴⁶³Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁴⁶⁴Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8577.

²⁴⁶⁵Στο ίδιο, σ. 8581-8582.

²⁴⁶⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8548.

αγορητής της Χρυσής Αυγής υποστηρίζει ότι «όσοι εξαρτημένοι χρήστες θεωρούνται ασθενείς να αντιμετωπίζονται, πράγματι, ως ασθενείς και να δέχονται φαρμακευτική αγωγή διά της νομίμου οδού».²⁴⁶⁷

Αναφορικά με την πρόκριση της θεραπείας έναντι της ποινικής μεταχείρισης, αναδεικνύεται ένα αξιοσημείωτο στοιχείο. Αυτό έγκειται στη σύνδεση της ποινικής οδού διαχείρισης του ζητήματος με την οπισθοδρόμηση, ενώ αντιθέτως η ιατροκοιτημένη θεώρηση της χρήσης και εξάρτησης, όπως αυτή αποτυπώνεται στο σχέδιο νόμου, παρουσιάζεται σαν προοδευτική.²⁴⁶⁸ Ενδεικτική είναι η διατύπωση της εισηγήτριας του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία χαρακτηρίζει τις έως τότε εφαρμοζόμενες πολιτικές συντηρητικές και οπισθοδρομικές: «το νομοσχέδιο αποτελεί ένα θετικό βήμα που μας βγάζει από το μεσαίωνα...για πρώτη φορά, κύριοι συνάδελφοι, έχουμε ένα νομοσχέδιο που δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα των ναρκωτικών μόνο με την καταστολή, αλλά εισάγει κι έναν εναλλακτικό δρόμο, τη θεραπεία και την απεξάρτηση».²⁴⁶⁹ Επίσης, βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρει emphatically ότι: «Βέβαια, η λογική της θεραπευτικής προσέγγισης και όχι της τιμωρητικής φιλοσοφίας στην αντιμετώπιση του χρήστη, η μη εξίσωση του χρήστη με τον έμπορα κινείται σε προοδευτική κατεύθυνση».²⁴⁷⁰ Παρομοίως, ο ειδικός αγορητής του ΠΑΣΟΚ σημειώνει ότι «πρόκειται για μία σαφή εκσυγχρονιστική, μεταρρυθμιστική στροφή του Έλληνα νομοθέτη αντιλαμβανόμενος το πραγματικό πρόβλημα».²⁴⁷¹

Στον λόγο των ομιλητών παρατηρείται η σύνδεση της ποινικής καταστολής με την οπισθοδρόμηση, τον «μεσαίωνα», ενώ αντιθέτως η θεραπευτική μεταχείριση συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό. Οι ανωτέρω διατυπώσεις αντανakλούν με χαρακτηριστικό τρόπο την κρατούσα άποψη περί της ιδεολογικά ουδέτερης λειτουργίας της ιατρικής ως επιστήμης, καθώς η ιατρική εκλαμβάνεται σαν να είναι αποδεσμευμένη από την κρατούσα ηθική. Η άποψη αυτή συνιστά την κομβική θέση του ρεύματος της ιατρικής φυσιοκρατίας, ή ιατρικού νατουραλισμού, ενός ρεύματος που πρεσβεύει ότι οι έννοιες της υγείας και της νόσου, τουλάχιστον ως θεμελιώδεις έννοιες της δυτικής ιατρικής, συνιστούν έννοιες ελεύθερες αξιολογικού φορτίου.²⁴⁷² Υπ' αυτή την έννοια, η κινητήριος δύναμη που κατέστησε δυνατή την ανάπτυξη της ιατρικής και τη διείσδυσή

²⁴⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 8545.

²⁴⁶⁸ Σ. Τσίλη (1995), ό.π., σ. 241-242.

²⁴⁶⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8513.

²⁴⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 8561-8652.

²⁴⁷¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8518.

²⁴⁷² Π. Ουλής (2003), ό.π., σ. 23.

της σε όλο το φάσμα των κοινωνικών σχέσεων φαίνεται να είναι «η μάχη κατά της ασθένειας».²⁴⁷³

Αντιθέτως, η ποινική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου συνδέεται με τη συντήρηση, πιθανώς ως απόρροια της θεώρησης του ποινικού δικαίου υπό το πρίσμα μιας συγκρουσιακής οπτικής, η οποία αναδεικνύει το έγκλημα ως «δημιούργημα της κρατικής βούλησης που εκφράζεται με τον ποινικό νόμο».²⁴⁷⁴ Σημειωτέον ότι το συγκεκριμένο αφήγημα είχε επισημανθεί ήδη από τη δεκαετία του 1990, ως εύρημα έρευνας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Σύμφωνα με την ερευνήτρια Σ.Τσίλη, «ο κυρίαρχος λόγος που έχει διαμορφωθεί...και που ορίζεται ως προοδευτικός, αναφέρεται στη μη τιμωρία του τοξικομανή-θύματος και στην αντικατάσταση του σωφρονιστικού προτύπου από ένα πρότυπο ιατρικό-σωφρονιστικό. Ο προοδευτικός λόγος συνίσταται σε μεγάλο βαθμό στην αντικατάσταση της έννοιας της ‘τιμωρίας’, μέσω της φυλάκισης του τοξικομανή, από την έννοια της ‘θεραπείας’, μέσω της ψυχιατροποίησης της υπόστασής του».²⁴⁷⁵ Ενώ μάλιστα η φυλακή «παρουσιάζεται ως αναχρονιστική και απάνθρωπη, το θεραπευτικό κατάστημα παρουσιάζεται σαν προοδευτικός θεσμός, δηλαδή σαν θετικό πρότυπο σε σύγκριση με το αντίθετό του, τη φυλακή».²⁴⁷⁶

Πέραν του ότι ο εξαρτημένος εγκληματίας χαρακτηρίζεται πρωτίστως ως ασθενής, φαίνεται η πρόκριση του εν λόγω χαρακτηρισμού δεν απορρέει αποκλειστικά από την αποδοχή της ιατροποιημένης θεώρησης της εξάρτησης. Αντιθέτως, όπως προαναφέρθηκε, φαίνεται πως συνιστά το αποτέλεσμα της διαπίστωσης της ακαταλληλότητας της φυλακής ως χώρου διαβίωσης του εξαρτημένου ατόμου, καθώς όχι μόνο δεν μπορεί να σωφρονίσει αλλά ενδέχεται να επιφέρει δυσμενείς συνέπειες ως προς την υγεία και τη ζωή του κρατούμενου, οδηγώντας παράλληλα στον διασυρμό της χώρας εξαιτίας των καταγγελιών εις βάρος της, καθώς και στην οικονομική της επιβάρυνση, λόγω των αποζημιώσεων που καλείται το κράτος να καταβάλλει.

Ούτως ή άλλως, ο λόγος των ομιλητών προσφέρεται για την ανάδειξη ορισμένων αντιφάσεων που είναι ενδεικτικές του ότι η εξάρτηση γίνεται αντιληπτή σαν μια «ιδιόρρυθμη» ασθένεια ή σαν μια «υπό προϋποθέσεις» ασθένεια. Κατ’ αρχάς, ο εξαρτημένος κρατούμενος χαρακτηρίζεται μαζικά «ασθενής» και συμφωνείται πως

²⁴⁷³Γ.Αλεξιάς (2000), ό.π., σ. 17.

²⁴⁷⁴Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 31.

²⁴⁷⁵Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 242.

²⁴⁷⁶Στο ίδιο, σ. 241.

δικαιούται ηπιότερη ποινική μεταχείριση, εκτός αν έχει καταδικαστεί για πράξεις που υπάγονται στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις του άρθρου 23. Σύμφωνα, άλλωστε και με την αιτιολογική έκθεση, ο εν λόγω δράστης δεν δικαιούται μειωμένο πλαίσιο ποινής, ακόμα κι αν είναι εξαρτημένος.²⁴⁷⁷ Στην περίπτωση αυτή, ο χαρακτηρισμός που επικρατεί είναι εκείνος του εγκληματία, ενώ αποσιωπάται το ότι δεν είναι λογικά αδύνατον ούτε και απίθανο το να είναι ο εν λόγω κρατούμενος εξαρτημένος.²⁴⁷⁸

Κατασκευάζεται λοιπόν ένα δίπολο, αυτό του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, σε αντιδιαστολή με τον έμπορο, άρα επικίνδυνο εγκληματία. Ενώ για τον πρώτο η ενδεχόμενη εξάρτησή του, συνιστά μια συνθήκη ικανή να αμβλύνει την ένταση του χαρακτηρισμού του ως εγκληματία και του ποινικού στιγματισμού του, για τον δεύτερο η ενδεχόμενη εξάρτηση παρουσιάζεται σαν να μη μπορεί να υπάρξει. Ως εκ τούτου, η τιμωρητικότητα²⁴⁷⁹ και η πρόκριση της αυστηρής ποινικής καταστολής σαν ενδεδειγμένης απάντησης στον έμπορο ναρκωτικών κυριαρχεί στον λόγο του συνόλου σχεδόν των ομιλητών, ο οποίος, με την επίκληση ιδίως της γενικής πρόληψης και της προστασίας του κοινωνικού συνόλου, φέρει ενίοτε στοιχεία ποινικού λαϊκισμού.²⁴⁸⁰ Ο τρόπος με τον οποίο ο εξαρτημένος εγκληματίας παρουσιάζεται στον δημόσιο λόγο συνεπάγεται τη θεώρηση της εξάρτησης σαν μιας «ιδιόρρυθμης ασθένειας», που μπορεί να διαγνωστεί στον κάθε εγκληματία, επιφέροντας την αμβλυνση της ποινικής του μεταχείρισης. Από την τελευταία εξαιρούνται, ωστόσο, όσοι έχουν καταδικαστεί για πράξεις που εμπίπτουν στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης ή για άλλα σοβαρά εγκλήματα.

Η αυστηρότατη, παραδειγματική τιμωρία του εμπόρου ναρκωτικών χαρακτηρίζεται σαν αναγκαιότητα από ομιλητές που καλύπτουν σχεδόν όλο το πολιτικό φάσμα, με εξαίρεση τους ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ. Ενδεικτικά, η ειδική εισηγήτρια του κόμματος επικρίνει τόσο την κυβέρνηση και τα κόμματα της αντιπολίτευσης που προτάσσουν τη διατήρηση των, ήδη αυστηρών για τα ευρωπαϊκά δεδομένα, ποινών, όσο κυρίως τη διατύπωση κρίσεων υπέρ της επιβολής θανατικής ποινής στους εμπόρους. Η ομιλήτρια

²⁴⁷⁷ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 4.

²⁴⁷⁸ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π, σ. 286.

²⁴⁷⁹ Σημειώνεται ότι η τιμωρητικότητα διακρίνεται ποσοτικά και ποιοτικά από την τιμωρία, διότι προϋποθέτει ένα στοιχείο υπερβολής, πέραν του «αναγκαίου και απαραίτητου», στο Χ.Ζαραφωνίτου (2008), ό.π., σ.23.

²⁴⁸⁰ Ο όρος «Penal populism» αναφέρεται, συν τοις άλλοις, στην τάση των πολιτικών να αξιοποιούν αυτό που εκλαμβάνουν σαν τιμωρητική στάση του κοινού, για την ικανοποίηση των επιδιώξεών τους, στο J.Pratt (2007), ό.π., σ.2.

υπονοεί, δε, ότι η πίεση για υπέρμετρη αυστηρότητα συνδέεται με την καλλιέργεια εντυπώσεων στο κοινό και την επιδίωξη πολιτικού οφέλους: «Παρ' όλο που στο αρχικό κείμενο του νομοσχεδίου οι ποινές ήταν πολύ αυστηρότερες σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, παρακολουθήσαμε ένα «νταραβέρι» για την αύξηση των ποινών στην επιτροπή, λες και ήταν οκάδες οι ποινές! Πιέζουν η Νέα Δημοκρατία και οι Ανεξάρτητοι Έλληνες για άκριτη αυστηροποίηση, ενώ η Χρυσή Αυγή μιλά για θανατική ποινή!». ²⁴⁸¹ Η τοποθέτηση του Ειδικού Αγορητή του ΚΚΕ χαρακτηρίζεται από σχετική ηπιότητα, καθώς ο ομιλητής επιθυμεί μεν την αυστηρή τιμώρηση του εμπόρου, ωστόσο αποδέχεται το ενδεχόμενο συνύπαρξης της ιδιότητας του εξαρτημένου και της ιδιότητας του εμπόρου στο ίδιο πρόσωπο: «Εμείς, λοιπόν, λέμε ότι θα πρέπει να υπάρχουν μεγάλες ποινές για τους εμπόρους, ενώ όσον αφορά τους εξαρτημένους δράστες αδικημάτων που σχετίζονται με την εμπορία και διακίνηση ναρκωτικών ή άλλων αδικημάτων, αυτοί θα πρέπει να στηρίζονται, προκειμένου να οδηγούνται στη θεραπεία και στην απεξάρτηση». ²⁴⁸²

Κατά τα λοιπά, η πλειονότητα των ομιλητών τάσσεται υπέρ της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης των εμπόρων ναρκωτικών, για τους οποίους η επιείκεια θεωρείται μη αρμόζουσα. Χαρακτηριστική είναι η τοποθέτηση του Υπουργού Δικαιοσύνης, ο οποίος επισημαίνει, επιχειρώντας να καθησυχάσει, συν τοις άλλοις τους πολίτες, ότι ο έμπορος, που επικαλείται πως είναι εξαρτημένος, δεν μπορεί να αποφύγει την ισόβια κάθειρξη. Εξάλλου, η επίκληση της επιθυμίας της «κοινής γνώμης» για αυστηρή τιμώρηση των εμπόρων συνιστά ένα επιχείρημα που συχνά διατυπώνεται με στόχο την υποστήριξη της αυστηρής ποινικής μεταχείρισης ²⁴⁸³ των ανωτέρω εγκληματιών: «να μη λησμονούμε ότι αυξήσαμε την ποινή για εκείνον το μεγαλοδιακινητή, τον έμπορο εξαρτησιογόνων ναρκωτικών ουσιών, ο οποίος στη συνέχεια επικαλείται ότι είναι εξαρτημένος, για να αποφύγει τα ισόβια. Ας το γνωρίζουν αυτό οι πολίτες. Αυτό το ευεργέτημα ο μεγαλοδιακινητής, ο μεγαλέμπορος να σκορπίζει το θάνατο και από την άλλη πλευρά, να επικαλείται ότι είναι κι αυτός εξαρτημένος, για να αποφύγει τα ισόβια εξέλιπε πλέον. Αυστηροποιήσαμε εκεί τις ρυθμίσεις». ²⁴⁸⁴ Παρομοίως, όπως επισημαίνει ο Υφυπουργός Δικαιοσύνης, «με το άρθρο 23 επιβάλλεται η αυστηρότερη ποινική μεταχείριση του μεγαλεμπόρου ναρκωτικών, διότι δεν του αναγνωρίζεται η

²⁴⁸¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8514.

²⁴⁸² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8572.

²⁴⁸³ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

²⁴⁸⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8639.

εξάρτηση, όπως ίσχυε μέχρι σήμερα. Κλείνουμε δηλαδή κάθε παράθυρο επιείκειας».²⁴⁸⁵ Συνολικά, ομιλητές από όλο το φάσμα του κοινοβουλευτικού τόξου, με εξαίρεση εκείνους του ΣΥΡΙΖΑ, τάσσονται υπέρ της αυστηρής τιμωρίας των εμπόρων, τους οποίους εξετάζουν σε αντιδιαστολή με τους εξαρτημένους, στο πλαίσιο του διπολικού σχήματος «έμπορος, άρα επικίνδυνος εγκληματίας» και «εξαρτημένος, άρα θύμα και ασθενής».

Χαρακτηριστικά, βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας διαχωρίζει τον έμπορο, τον οποίο εκλαμβάνει σαν άπληστο κερδοσκόπο, από τον εξαρτημένο χρήστη, τον οποίο θεωρεί ετεροκαθοριζόμενο, λόγω της ασθένειάς του: «Πάγια θέση μου, αποτελεί η αυστηρότατη τιμωρία των οργανωμένων ομάδων διακίνησης ναρκωτικών και η ανάγκη ουσιαστικής διάκρισης του εμπορού από τον άρρωστο, του διακινητή ναρκωτικών που ενεργεί με σκοπό το κέρδος από τον εξαρτημένο χρήστη που ενεργεί σαν άρρωστος, για να εξασφαλίσει τη δόση του».²⁴⁸⁶ Ο ειδικός αγορητής του ΠΑΣΟΚ υποστηρίζει, παρομοίως, ότι στους συγκεκριμένους εγκληματίες, που πλήττουν εξάλλου την ελληνική νεολαία, δεν αρμόζει επιείκεια, ανεξαρτήτως της ενδεχόμενης ύπαρξης εξάρτησης: «Τι έρχεται ο Έλληνας νομοθέτης να νομοθετήσει με αυτό εδώ το υπό συζήτηση νομοσχέδιο;... αυστηρή τιμωρία όποιου μεγαλέμπορου ναρκωτικών, όποιας μορφής ναρκωτικών, κινείται στο πλαίσιο της νέας γενιάς, στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας. Και σε αυτές τις συγκεκριμένες κατηγορίες συμπολιτών δεν πρέπει να υπάρχει κανένα ευνοϊκό μέτρο...Επομένως, καμία ευνοϊκή ρύθμιση, αυστηρή τιμωρία των μεγαλεμπόρων ναρκωτικών».²⁴⁸⁷ Ο ίδιος ομιλητής θεωρεί τους εμπόρους άκρως επικίνδυνους εγκληματίες, καθώς λειτουργούν ως «έμποροι ελληνικών ψυχών»²⁴⁸⁸ και είναι υπεύθυνοι για πολυάριθμους θανάτους ετησίως, ως εκ τούτου στην περίπτωση τους η αυστηρότητα του νομοθέτη πρέπει να εξαντλείται: «να περάσουμε...όσο το δυνατόν αυστηρότερες ρυθμίσεις για αυτούς οι οποίοι ευθύνονται, τους μεγάλους εμπόρους των ελληνικών ψυχών, τους εμπόρους ναρκωτικών, αυτούς που είναι υπαίτιοι για τους θανάτους των τριακοσίων ανθρώπων το χρόνο στη χώρα μας».²⁴⁸⁹

²⁴⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 8638.

²⁴⁸⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8550.

²⁴⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 8518.

²⁴⁸⁸ Η διατύπωση αυτή θυμίζει τη διαδεδομένη, παλαιότερα, θεώρηση βάσει της οποίας τα ναρκωτικά συνιστούν απειλή για το ελληνικό έθνος, ενώ ο έμπορος ναρκωτικών χαρακτηριζόταν «έμπορος του θανάτου», στο Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302-305 και 379-380.

²⁴⁸⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8519.

Ακόμα πιο αυστηρή στάση τηρεί Βουλευτής των ΑΝΕΛ, κατά τον οποίο οι προβλεπόμενες ποινές δεν είναι αρκετά αυστηρές για να δράσουν αποτρεπτικά για τους εμπόρους: «Αυτό το νομοσχέδιο, έτσι όπως έρχεται, απλώς αυξάνει τα πρόστιμα, αυξάνει τις ποινές, αυστηροποιεί στο 1 εκατομμύριο ευρώ τώρα τη χρηματική ποινή. Μας ακούνε...οι έμποροι ναρκωτικών και νομίζω ότι γελάνε...γιατί γι' αυτούς 1,2,3 εκατομμύρια ευρώ δεν είναι χρήματα. Μην νομίζετε ότι θα φοβηθούν από αυτά τα νούμερα».²⁴⁹⁰ Από έντονη τιμωρητικότητα εμφορείται, επίσης, ο λόγος του Ειδικού Αγορητή της Χρυσής Αυγής, ο οποίος προτείνει την επαναφορά της θανατικής ποινής, παρότι η τελευταία είχε προ πολλού καταργηθεί: «εμείς μετά λόγου γνώσεως κάνουμε μια πρόταση. Να επανεξεταστεί το νομικό πλαίσιο, ούτως ώστε να επανέλθει η θανατική ποινή για τους μεγαλέμπορους ναρκωτικών. Διότι μόνο με τέτοια μέτρα μπορεί να παταχθεί αυτό το φαινόμενο, το οποίο συνιστά γάγγραινα, καρκίνωμα, κυριολεκτικά, για την ελληνική κοινωνία».²⁴⁹¹ Ο ομιλητής χρησιμοποιεί όρους που παραπέμπουν στην ιατρική και τη βιολογία, κάτι που συνιστά διαχρονικό χαρακτηριστικό του λόγου περί ναρκωτικών στην Ελλάδα.²⁴⁹² Σύμφωνα, δε, με άλλο βουλευτή της Χρυσής Αυγής, η αυστηρή ποινική αντιμετώπιση δεν πρέπει να περιορίζεται στον έμπορο αλλά πρέπει να προβλέπεται και για τον μικροδιακινητή, ο οποίος έως τότε τύγγανε, κατά τον ομιλητή, επιεικούς μεταχείρισης: «να πάψουμε να 'χαϊδεύουμε' τους μικροδιακινητές. Αυτοί αποτελούν καρκίνωμα στην κυριολεξία και είναι οι φορείς του προβλήματος». Παράλληλα, η όποια επιείκεια απευθύνεται αποκλειστικά στον εξαρτημένο χρήστη, εφόσον περιορίζει την εγκληματική του δραστηριότητα στην απλή χρήση: «διαχωρίζουμε τους χρήστες σε αυτούς που είναι ασθενείς –και επιμένουμε ότι οι άνθρωποι αυτοί πρέπει να λαμβάνουν φαρμακευτική αγωγή διά της νομίμου οδού- ενώ οι χρήστες που πλέον εμπλέκονται σε εμπόριο θα πρέπει να παταχθούν αμείλικτα».²⁴⁹³

²⁴⁹⁰Στο ίδιο, σ. 8551.

²⁴⁹¹Στο ίδιο, σ. 8544.

²⁴⁹²Κ.Γκοτσίνας (2021), ό.π., σ. 302.

²⁴⁹³Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8571.

γ) Η διατήρηση της εγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών

Μια ακόμα ιδιαιτερότητα του τρόπου με τον οποίο παρουσιάζεται ο εξαρτημένος εγκληματίας ως «υπό προϋποθέσεις» ασθενής, έγκειται στην υποστήριξη της διατήρησης της εγκληματοποίησης της χρήσης. Συνολικά, αναφορικά με τον εξαρτημένο εγκληματία, το σχέδιο νόμου απηχεί μια ιατροκοποιημένη προσέγγιση της μεταχείρισής του, θεωρώντας την εξάρτηση σαν μια κατάσταση της οποίας η περιγραφή, η ερμηνεία και ο τρόπος αντιμετώπισης προσδιορίζεται με όρους ιατρικούς.²⁴⁹⁴ Εν προκειμένω, πρόκειται για μια χαρακτηριστική περίπτωση ιατροκοποίησης της παρέκκλισης, η οποία συνίσταται επί της ουσίας στη μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου.²⁴⁹⁵ Το στοιχείο αυτό αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στις νομοθετικές προβλέψεις περί της ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης της πλειονότητας των εξαρτημένων εγκληματιών, της παροχής κινήτρων στον εξαρτημένο εγκληματία ώστε να υπαχθεί σε θεραπεία απεξάρτησης, στη διευκόλυνση της απεξάρτησης μέσω της μη μεταγωγής του θεραπευόμενου και, τέλος, στην υφ'όρον απόλυση, ώστε ο κρατούμενος που έχει ολοκληρώσει ένα πρώτο στάδιο της θεραπείας του εντός του σωφρονιστικού καταστήματος απολύεται, με τον όρο να συνεχίσει και να ολοκληρώσει τη θεραπεία του εκτός της φυλακής.

Παρότι, όμως, το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης φαίνεται να υποχωρεί έναντι του ιατρικού, τελικά εξακολουθεί να είναι ενεργό. Το στοιχείο αυτό αποτυπώνεται στη διατήρηση της εγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών, μιας πράξης που είναι λογικό προαπαιτούμενο της ανάπτυξης εξάρτησης. Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης επικαλούνται την αποδοκιμασία της πράξης εκ μέρους της πολιτείας,²⁴⁹⁶ για να δικαιολογήσουν τη διατήρηση της υπαγωγής της πράξης στο πεδίο των ποινικά κολάσιμων πράξεων, με την οποία συμπλέουν ομιλητές όλων των κομμάτων, πλην του ΣΥΡΙΖΑ. Ειδικότερα, η ειδική εισηγήτρια του κόμματος εκλαμβάνει τη χρήση ναρκωτικών σαν πράξη αυτοπροσβολής και χαρακτηρίζει την εμμονή στην εγκληματοποίηση της χρήσης σαν «μείζονα αγκύλωση», που δεν συνάδει με το όλο πνεύμα της αιτιολογικής έκθεσης: «υπάρχει μία μείζον αγκύλωση –κατά την άποψή μας- σε αντίθεση, μάλιστα, με τη συλλογιστική της αιτιολογικής έκθεσης και αυτή είναι

²⁴⁹⁴ P. Conrad (2007), ό.π., σ. 5.

²⁴⁹⁵ Ε. Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 71.

²⁴⁹⁶ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 6.

η διατήρηση της ποινικοποίησης της χρήσης...η χρήση προξενεί βλάβη πρωτίστως στον ίδιο το χρήστη και γι' αυτόν τον λόγο χρειάζεται βοήθεια από την πολιτεία και όχι τιμωρία».²⁴⁹⁷

Κατά της αυστηρότητας γενικώς, η οποία συνδέεται με την οπισθοδρόμηση, διότι δεν συνάδει με την ιατρικοποίηση της εξάρτησης, που συνδέεται με τον εκσυγχρονισμό, τάσσεται ο ειδικός αγορητής του ΠΑΣΟΚ, ο οποίος επισημαίνει ότι το σχέδιο νόμου φαινομενικά διαπνέεται από ηπιότητα προς τους εξαρτημένους δράστες, τελικά όμως υποκρύπτει μια δυσανάλογα μεγάλη αυστηρότητα του νομοθέτη, ιδίως προς τους εξαρτημένους μικροδιακινητές. Σύμφωνα με τον ομιλητή, η αποδοχή της ιατρικοποίησης της εξάρτησης συντελείται «υπό όρους», ως εκ τούτου τίθεται εν αμφιβόλω ο καινοτόμος χαρακτήρας του νομοσχεδίου: «βλέπουμε ότι σε αρκετά σημεία...υπάρχουν διορθώσεις προς το αυστηρότερο, όχι για εκεί που θα έπρεπε να είμαστε κάθετοι...αλλά για εξαρτημένους χρήστες που ουσιαστικά κάνουν μικροδιακίνηση για να εξασφαλίσουν τη δόση τους. Και αυτό φυσικά είναι οπισθοδρόμηση σε μια μεταρρυθμιστική τομή, διότι...ένας εξαρτημένος χρήστης ο οποίος κάνει μικροδιακίνηση μικροποσοτήτων ναρκωτικών, μπορεί να τιμωρηθεί μέχρι και με πέντε χρόνια φυλάκιση. Είναι προφανές ότι αυτό δεν συνάδει με το πνεύμα του νόμου, με το πνεύμα της μεταρρύθμισης, που λέει: «αντιμετωπίζουμε το χρήστη ναρκωτικών, τον εξαρτημένο άνθρωπο, ως έναν ασθενή, ως έναν άνθρωπο ο οποίος χρήζει βοήθειας».²⁴⁹⁸

Αντιθέτως, ο πρόεδρος των ΑΝΕΛ επικρίνει την άμβλυνση της ποινικοποίησης της απλής χρήσης, έστω κι αν ο ποινικός χαρακτηρισμός της πράξης παραμένει αλώβητος: «Εδώ, λοιπόν...ουσιαστικά νομιμοποιείται η κατ' οίκον καλλιέργεια χασίς...Από εδώ και πέρα, όποιος καλλιεργεί χασίς στο σπίτι του θα τιμωρείται με πέντε μήνες φυλάκισης...και μάλιστα, σε περίπτωση που καταδικαστεί, δεν θα αναγράφεται στο ποινικό του μητρώο».²⁴⁹⁹ Παρομοίως, συγκρουσιακό στοιχείο συνιστούσαν, σύμφωνα με ομιλητή της Νέας Δημοκρατίας, οι φωνές που είχαν εισηγηθεί στο παρελθόν τη νομιμοποίηση της χρήσης ναρκωτικών: «Να θυμίσω ότι αυτό το νομοσχέδιο έχει απορριφθεί, γιατί είχε αποπειραθεί στην πρώτη του εκδοχή...—και αυτό ήταν μια

²⁴⁹⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8514.

²⁴⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 8518.

²⁴⁹⁹ Στο ίδιο, σ. 8531.

μεγάλη σύγκρουση- να εισάγει την αποποινικοποίηση της χρήσης των ναρκωτικών».²⁵⁰⁰

Αναφανδόν υπέρ της απαγόρευσης της χρήσης τάσσεται ο ομιλητής του ΚΚΕ, χαρακτηρίζοντας σκοταδιστική και αντιεπιστημονική την επίκληση του χαρακτήρα της χρήσης ως πράξης αυτοπροσβολής: «Βεβαίως, κάνετε ένα λίφτινγκ στο νομοσχέδιο. Απαλείφετε, δηλαδή, μια σειρά από ρυθμίσεις και διατυπώσεις που ήταν από ακραία αντιδραστικές και αντιεπιστημονικές μέχρι σκοταδιστικές και επικίνδυνες, όπως παραδείγματος χάριν η νομιμοποίηση της χρήσης και της κατοχής ή όπως το περίφημο δικαίωμα στην αυτοπροσβολή και στην αυτοβλάβη, που παρουσίαζε τα ναρκωτικά, ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες, περίπου ως δικαίωμα της νεολαίας».²⁵⁰¹ Υπέρ της αυστηρής ποινικής καταστολής της χρήσης τάσσεται και ο ειδικός αγορητής της Χρυσής Αυγής, ο οποίος εκλαμβάνει τη χρήση ναρκωτικών σαν βάσει σχεδίου μεθόδευση για την «αποβλάκωση» του ελληνικού λαού και την κάμψη της ενεργητικότητας απέναντι στα κακώς κείμενα. Ο ομιλητής επιπλέον ζητά την αυστηροποίηση του όλου νομικού πλαισίου για τα ναρκωτικά, θεωρώντας ότι το παρόν πλαίσιο ισοδυναμεί με ατιμωρησία, τόσο της χρήσης όσο και της εμπορίας: «μέσω αυτού του νομοσχεδίου που στην ουσία αποποινικοποιεί τη χρήση και την εμπορία ναρκωτικών και έχει στόχο...να κάνει τους Έλληνες «φυτά» με καμένα εγκεφαλικά κύτταρα, ούτως ώστε να μην αντιδράει πλέον αυτός ο λαός...Εμείς επιμένουμε στην αυστηροποίηση του νομικού πλαισίου και όχι στην αποποινικοποίηση που επί της ουσίας προωθεί αυτό το νομοσχέδιο».²⁵⁰²

Ο λόγος των ομιλητών αναδεικνύει ένα ακόμα στοιχείο που συντείνει σε μια θεώρηση της εξάρτησης σαν μιας «ιδιόρρυθμης» ασθένειας, καθώς ο εξαρτημένος ναι μεν θεωρείται ασθενής που χρήζει θεραπείας, εκτός αν έχει καταδικαστεί για διακίνηση που εμπίπτει στις ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις του άρθρου 23, οπότε και θεωρείται επικίνδυνος εγκληματίας. Ακόμα και ο χρήζων θεραπείας, όμως, εκλαμβάνεται ως υπεύθυνος για την ασθένειά του, αν ληφθεί υπόψη ότι η εξάρτηση προϋποθέτει τη χρήση, που υπαγόμενη στην κατηγορία των αξιόποινων πράξεων χαρακτηρίζεται ως πράξη «άδικη και καταλογιστή στον δράστη της».²⁵⁰³ Συνακόλουθα, το άτομο φέρεται να οδηγήθηκε στην ασθένεια παραβαίνοντας τον νόμο

²⁵⁰⁰Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8584.

²⁵⁰¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8548.

²⁵⁰²Στο ίδιο, σ. 8544.

²⁵⁰³Ποινικός Κώδικας, άρθρο 14.

κι ως εκ τούτου δεν πρέπει να διαφεύγει την ποινική δίωξη. Εν προκειμένω, πρόκειται για μια χαρακτηριστική περίπτωση ιατροκοποίησης της παρέκκλισης, η οποία συνίσταται επί της ουσίας στη μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου,²⁵⁰⁴ παρότι ο ποινικός χαρακτήρας της πράξης συχνά παραμένει αλώβητος.

Εφόσον η εξάρτηση γίνεται αντιληπτή, έστω και υπό προϋποθέσεις, σαν ασθένεια, η θεραπεία θεωρείται η εύλογη λύση. Αναφορικά με τα προγράμματα απεξάρτησης εντός των σωφρονιστικών καταστημάτων, ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται στον δημόσιο λόγο αναδεικνύει μια σημαντική πτυχή του ζητήματος της θεραπείας του εξαρτημένου κρατούμενου, η οποία συνίσταται στη σχεδόν καθολική αποσιώπηση της ακαταλληλότητας της φυλακής ως τόπου θεραπείας, καθώς συνιστά ένα πλαίσιο εκ των πραγμάτων «αντιθεραπευτικό», κάτι που αναπόδραστα επηρεάζει την έκβαση της όποιας θεραπευτικής προσπάθειας.²⁵⁰⁵ Από την πληθώρα των ομιλητών που έλαβαν τον λόγο, μόνο ένας βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ έθιξε το ζήτημα αυτό, εν είδει ρητορικού ερωτήματος: «με αυτό το νομοσχέδιο εγείρεται ένα σοβαρό ερώτημα ηθικού, επιστημονικού και θεσμικού περιεχομένου: Είναι δυνατόν να χωρέσει θεραπευτικό πρόγραμμα στα πλαίσια αιχμαλωσίας και ανελευθερίας, δηλαδή μέσα στη φυλακή;».²⁵⁰⁶ Το ότι παρακάμπτεται το σημαντικό αυτό ζήτημα δεν είναι ωστόσο κάτι πρωτόγνωρο στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου, αντιθέτως είναι ένα μοτίβο που έχει εντοπιστεί στο σύνολο των ομιλιών, ήδη από τη δεκαετία του 1990, όπως αναφέρεται και σε προηγούμενες ενότητες.

Η «δομική αντίφαση»²⁵⁰⁷ μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας εύλογα αναδύεται, στο πλαίσιο της εξέτασης του ζητήματος της απεξάρτησης υπό το πρίσμα των επιστημών που άπτονται της ψυχικής υγείας. Υποστηρίζεται, λοιπόν, ότι όταν η θεραπευτική διαδικασία εκτυλίσσεται σε μια σχέση παραλληλίας με τη λειτουργία οποιουδήποτε σωφρονιστικού πλαισίου, δυσχεραίνεται ή και καθίσταται ανέφικτη η εκπλήρωση του σκοπού της θεραπείας. Δεν σπανίζει, μάλιστα, η διαπίστωση του ότι «η μεταχείριση του εγκληματία είναι δυνατόν να ισοδυναμεί με μια προσωπική τυραννία και προσβολή βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων» μολονότι συνήθως επιτελείται στο όνομα του ανθρωπισμού.²⁵⁰⁸ Τα προγράμματα απεξάρτησης, ακόμα και όταν βασίζονται στη

²⁵⁰⁴ Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 71.

²⁵⁰⁵ Φ.Τσαλίκोगλου (1996), ό.π., σ. 175-176.

²⁵⁰⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8582.

²⁵⁰⁷ Φ.Τσαλίκोगλου (1996), ό.π., σ.175-176.

²⁵⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 176.

χορήγηση υποκατάστατων, συμπεριλαμβάνουν κάποιου είδους «συμβουλευτική», «ψυχοθεραπεία» ή άλλη επαγγελματική υποστηρικτική παρέμβαση. Είναι, συνεπώς, σημαντικό να μην παραβλέπεται το ότι «η ψυχοθεραπεία σε κλειστό ίδρυμα προσκρούει αναπόφευκτα σε ορισμένα θεμελιώδη αντι-ψυχοθεραπευτικά όρια», τα οποία, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ενδέχεται να καταστήσουν «δυσχερή, αν όχι αδύνατα», την εφαρμογή της.²⁵⁰⁹

Η εισαγωγή κάποιου προσώπου στο πρόγραμμα απεξάρτησης δεν εγγυάται την απεξάρτηση, παρότι το πρόγραμμα συνήθως παρουσιάζεται, στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου, σαν πανάκεια²⁵¹⁰ ή σαν «σωτήρια» λύση. Σε αντιδιαστολή με τη θεώρηση των ομιλητών, που εκλαμβάνουν το εξαρτημένο άτομο σαν παθητικό δέκτη της θεραπευτικής διαδικασίας, η δεοντολογία των επιστημών ψυχικής υγείας αναδεικνύει το άτομο σε δυναμικό δρων υποκείμενο, σε ισότιμο μέτοχο της «θεραπευτικής συμμαχίας».²⁵¹¹ Εξάλλου, μία από τις υποχρεώσεις του θεραπευτή στο πλαίσιο της άσκησης του επαγγελματικού του ρόλου έγκειται στη δημιουργία μιας συνθήκης εντός της οποίας διασφαλίζεται η ελευθερία και η προσωπική επιλογή του θεραπευόμενου, ο οποίος μάλιστα δεν πρέπει να κατευθύνεται ή και να χειραγωγείται.²⁵¹² Ένα ακόμα στοιχείο που παραβλέπεται διαρκώς στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου έγκειται στο ότι ορισμένοι κρατούμενοι ενδέχεται να αδυνατούν ή απλώς να μην επιθυμούν να ενστερνιστούν την ταυτότητα του ψυχικά ασθενούς που χρήζει θεραπείας, ιδίως όταν η ταυτότητα αυτή συνυπάρχει με εκείνη του καταδίκου,²⁵¹³ ο οποίος γνωρίζει εκ των προτέρων ότι το μόνο του καθήκον έγκειται στην έκτιση της ποινής που του έχει επιβληθεί. Εκτός αυτού, η παραμονή του εξαρτημένου ατόμου σε κάποιο πρόγραμμα δεν σημαίνει απαραίτητως τη μετάβασή του σε ένα στάδιο ουσιαστικής απεξάρτησης και ανασυγκρότησης της προσωπικότητάς του. Μπορεί να σημαίνει ότι απλώς το άτομο προσποιείται ότι ενδιαφέρεται για τις «θεραπευτικές διαδικασίες» ή και ανέχεται την αυθαιρεσία που όχι σπανίως χαρακτηρίζει ιδίως τις κλειστές ιεραρχικές δομές,²⁵¹⁴ τα «ολοπαγή ιδρύματα», κατά τη διατύπωση του Goffman.²⁵¹⁵

²⁵⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 177.

²⁵¹⁰ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ.

²⁵¹¹ Α.Σταλίκας- Α.Μερτίκα (2004), ό.π., σ. 15. Η θεραπευτική συμμαχία συνιστά αναπόσπαστο στοιχείο της θεραπευτικής σχέσης, δηλαδή της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα σε θεραπευτή και πελάτη από την πρώτη στιγμή της συνεργασίας τους, στο ίδιο, σ. 17.

²⁵¹² K.J.Schneider-L.M.Leitner, Humanistic Psychotherapy, στο M.Hersen-W.Sledge (eds) (2002), ό.π., σ. 951.

²⁵¹³ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 180.

²⁵¹⁴ Κ.Γρίβας (1990), ό.π.

²⁵¹⁵ E.Goffman (1994), ό.π., σ. 23-30.

Η επιθυμία του έγκλειστου ατόμου να κινητοποιηθεί προς την κατεύθυνση της όποιας θεραπευτικής αλλαγής κάθε άλλο παρά αυτονόητη φαίνεται να είναι,²⁵¹⁶ παρότι κατεξοχήν θεωρείται δεδομένη και προεξοφλείται η επιθυμία των εγκλειστών για την υποβολή τους σε θεραπευτικά προγράμματα.²⁵¹⁷ Η αντίληψη αυτή αντανακλάται και στον δημόσιο λόγο, καθώς δεν θίγεται από κανέναν ομιλητή, άρα μάλλον θεωρείται δεδομένη η «αυτονόητη συναίνεση» του εξαρτημένου κρατούμενου ως προϋπόθεση υποβολής του σε θεραπεία, μολονότι η προσεκτικότερη εξέταση του θέματος εγείρει αντιρρήσεις για το αυτονόητο της συναίνεσης, καθώς ο κρατούμενος πιέζεται από το νομοθετικό πλαίσιο να ενταχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης προκειμένου να τύχει επιεικέστερης ποινικής μεταχείρισης. Η πίεση αυτή δεν είναι απίθανο να θέσει εν αμφιβόλω την επιτυχία της προσπάθειας απεξάρτησης. Όπως σημειώνει η Μάτσα, «αποτελεσματική μπορεί να είναι μια θεραπεία απεξάρτησης μόνο αν αντιμετωπίζεται σαν μια λύση ζωής, που επιλέγεται ελεύθερα από τον ίδιο»,²⁵¹⁸ συνεπώς όχι σαν μια παρέμβαση που «αποβλέπει απλώς και μόνο στην ομαλοποίηση της συμπεριφοράς του».²⁵¹⁹

Βάσει των προαναφερθέντων, η «αποτυχία» του ατόμου να απεξηρτηθεί δεν συνιστά προσωπική του αποτυχία ή ένδειξη κάποιου χαρακτηριστικού ελλείμματος, όπως υπαινίσσονται²⁵²⁰ ενίοτε οι ομιλητές, αλλά πιθανώς εδράζεται στην ίδια τη δομική αντίφαση του εγκλεισμού και της θεραπείας, καθώς και στον χαρακτήρα των θεραπευτικών παρεμβάσεων, οι οποίες, για να πραγματοποιούνται με σεβασμό στη σχετική δεοντολογία και στην προσωπικότητα του ατόμου, πρέπει να συνιστούν αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογής του ατόμου. Ο μη σχολιασμός των προβληματικών αυτών πτυχών του ζητήματος, η ολική τους απουσία από τον δημόσιο λόγο, μπορεί να είναι ενδεικτική της έλλειψης σχετικών γνώσεων από την πλευρά των ομιλητών, της συνειδητής αποσιώπησης του προβλήματος για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, ή και της θεώρησης του εξαρτημένου κρατούμενου σαν ατόμου που πρέπει απλώς να «συμμορφώνεται», ως εκ τούτου δεν δικαιούται ή δεν είναι σε θέση να απορρίπτει τα

²⁵¹⁶ Φ. Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 178.

²⁵¹⁷ Στο ίδιο, σ. 178-179.

²⁵¹⁸ Κ. Μάτσα (2013), ό.π., σ. 125.

²⁵¹⁹ Στο ίδιο, σ. 124-125.

²⁵²⁰ Είναι χαρακτηριστικό ότι συχνά οι ομιλητές αναφέρονται στα εξαρτημένα άτομα με τον όρο «τα παιδιά», κάτι που μπορεί να υποδηλώνει συμπάθεια και εγγύτητα, ίσως όμως υποδεικνύει ότι το άτομο θεωρείται πως βρίσκεται σε μια συνθήκη ανηλικότητας, ως εκ τούτου εκλαμβάνεται σαν ανώριμο και σαν πρόσωπο που δεν είναι σε θέση να αποφασίζει για τον εαυτό του. Εκτός αυτού, ο εξαρτημένος συχνά χαρακτηρίζεται σαν άτομο που χρήζει της κρατικής προστασίας, συχνά δε υπονοείται ότι πρέπει να προστατευτεί από τον εαυτό του.

διαθέσιμα προγράμματα απεξάρτησης. Το κράτος, άλλωστε, ενίοτε παρουσιάζεται σαν να νομιμοποιείται να επιβάλλει τη θεραπεία ως μέσο για την προστασία του κοινωνικού συνόλου.²⁵²¹ Συμπερασματικά, ο δημόσιος λόγος που εκφέρεται αναφορικά με τη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο η ιατρική αντιμετώπιση της συμπεριφοράς, καλούμενη ως θεραπεία, ενίοτε ανάγεται σε μια νέα μορφή τιμώρησης²⁵²² και επιβολής του κοινωνικού ελέγχου, μολονότι συσκοτίζεται ο ρόλος της ιατρικής ως φορέα άσκησης κοινωνικού ελέγχου και η εκάστοτε παρέμβαση γίνεται συνήθως αποδεκτή χωρίς αμφισβήτηση.

δ) Η αντιπαράθεση για τα προγράμματα απεξάρτησης

Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, η άποψη βάσει της οποίας ο εξαρτημένος κρατούμενος χρήζει πρωτίστως θεραπείας και όχι ποινικής μεταχείρισης, εκτός αν είναι έμπορος ναρκωτικών, τείνει να επικρατεί στον δημόσιο λόγο. Κατά κοινή παραδοχή, επομένως, η μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία υπάγεται κυρίως στην αρμοδιότητα της ιατρικής και των επαγγελματιών υγείας ευρύτερα. Μολαταύτα, η μελέτη του δημόσιου λόγου αποκαλύπτει διαχρονικά ένα εύρημα το οποίο συνίσταται στην, όχι σπάνια, απόρριψη της υποκατάστασης ως μεθόδου απεξάρτησης και τη συνακόλουθη αξιωματική ανάδειξη της θεραπευτικής κοινότητας ως της μόνης αποδεκτής μεθόδου απεξάρτησης. Μολονότι αμφότερες οι προσεγγίσεις είναι αποδεκτές, τόσο βάσει της ελληνικής νομοθεσίας, όσο και από την επιστημονική κοινότητα, ο λόγος των ομιλητών κυρίως του ΚΚΕ χαρακτηρίζει τη θεραπευτική κοινότητα σαν τη μόνη μέθοδο «πραγματικής» απεξάρτησης. Οι μέθοδοι υποκατάστασης και οι πολιτικές μείωσης της βλάβης εν γένει, απορρίπτονται διότι χαρακτηρίζονται ως συνέχιση της χρήσης ναρκωτικών, που περιβάλλεται απλώς με τον μανδύα της νομιμότητας. Τα μόνα προγράμματα που θεωρούνται αποδεκτά και πρέπει να συνεχίσουν να λειτουργούν και να ενισχυθούν είναι, κατά τους ομιλητές, τα λεγόμενα «στεγνά» προγράμματα. Η λειτουργία των προγραμμάτων υποκατάστασης επικρίνεται και λειτουργεί ως αφορμή για άσκηση κριτικής στα κόμματα που αποδέχονται τα υποκατάστατα, τα οποία συνδέονται, στον λόγο των ομιλητών, με μια ζωή χωρίς ελπίδα για «απελευθέρωση» από τα ναρκωτικά. Οι ομιλητές κατασκευάζουν

²⁵²¹ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π.,σ.43.

²⁵²² P.Conrad -J.W.Schneider (1992), ό.π.,σ. 1.

το δίπολο «ελευθερία/ανελευθερία» κατ' αντιστοιχία με το δίπολο «στεγνό πρόγραμμα/υποκατάστατο». Επίσης, στα άτομα που συμμετέχουν στα στενά προγράμματα αποδίδονται ιδιαιτέρως θετικές ιδιότητες, όπως θάρρος και μαχητικότητα, σε αντιδιαστολή με όσους λαμβάνουν υποκατάστατα, που χαρακτηρίζονται ως, σχεδόν, φυγόπονοι και όχι αρκετά δυνατοί.

Ενδεικτική είναι η διατύπωση του ειδικού αγορητή του ΚΚΕ: «Αν μιλήσετε με τα παιδιά που σήμερα είναι στις θεραπευτικές κοινότητες και δίνουν αυτήν τη μάχη, αυτά ζητούν. Και λένε ότι η υποκατάσταση, η συντήρηση δεν αποτελεί λύση».²⁵²³ Ο ομιλητής επίσης εκλαμβάνει την απεξάρτηση μέσω υποκαταστάτων σαν αρρύθμιστη κατανάλωση ναρκωτικών, με τις ευλογίες του κράτους: «Η χορήγηση υποκαταστάτων και η δημιουργία ενός πληθυσμού ανθρώπων που ουσιαστικά παίρνουν ναρκωτικά επίσημα από το κράτος, χωρίς καμία ελπίδα ποτέ να φτιάξουν ξανά τη ζωή τους».²⁵²⁴ Η υποκατάσταση, ενώ προηγουμένως εκλαμβάνεται σαν «ασύδοτη» χρήση ναρκωτικών, εξομοιώνεται επίσης με την καταστολή της φυλακής, ενώ υπονοείται ότι η «στεγνή» απεξάρτηση ομοιάζει με την κατάσταση ελευθερίας: «Να φύγουν, βεβαίως, από την καταστολή της φυλακής και να πάνε στην καταστολή των υποκαταστάτων, γιατί η συντήρηση διά βίου εξαρτημένων και χειραγωγημένων ανθρώπων είναι καταστολή άλλου τύπου. Αυτό είναι».²⁵²⁵ Άλλος βουλευτής του ΚΚΕ απορρίπτει την υποκατάσταση, διότι τη θεωρεί πολιτική επιλογή και επακόλουθο της ιατροποίησης της εξάρτησης, την οποία επίσης απορρίπτει, χαρακτηρίζοντάς την αντιδραστική, ενάντια στην πρόοδο, άποψη: «Στα πλαίσια της πολιτικής διαχείρισης της τοξικοεξάρτησης priμοδοτούνται τα προγράμματα υποκατάστασης και μέσα στα σωφρονιστικά ιδρύματα, στη φιλοσοφία των οποίων εδράζεται η αντιδραστική άποψη, πως η εξάρτηση είναι βιολογικό, ιατρικό και φαρμακευτικό πρόβλημα, αποσιωπώντας τα κοινωνικά αίτια που το γεννούν».²⁵²⁶ Πιο ήπια, διατυπώνει τις επιφυλάξεις του σε σχέση με την υποκατάσταση ο ειδικός αγορητής της ΔΗΜΑΡ : «Όσον αφορά τη μεθαδόνη, πάλι επιμένω ότι πρέπει να ξεκινήσει από ένα ειδικό τμήμα του Κέντρου Αυλώνας, με προϋποθέσεις και όχι ξαφνικά να γενικευθεί, διότι έχουμε που έχουμε τις θεωρητικές μας επιφυλάξεις, μη βρεθούν οι φυλακές γεμάτες και με μεθαδόνη».²⁵²⁷ Την υποκατάσταση απορρίπτει κατηγορηματικά η ειδική αγορήτρια των ΑΝΕΛ, η

²⁵²³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8548.

²⁵²⁴ Στο ίδιο, σ. 8549.

²⁵²⁵ Στο ίδιο, σ. 8549.

²⁵²⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8597.

²⁵²⁷ Στο ίδιο, σ. 8659.

οποία εκλαμβάνει την εν λόγω μέθοδο σαν αρρύθμιστη χρήση ναρκωτικών: «Κακά τα ψέματα, η μεθαδόνη είναι ναρκωτικό, δεν είναι θεραπεία».²⁵²⁸

Εν ολίγοις, ένα ζήτημα μάλλον επιστημονικού ενδιαφέροντος, όπως αυτό των χαρακτηριστικών της μεθόδου υποκατάστασης, αξιοποιείται σαν όπλο πολιτικής αντιπαράθεσης και ως μέσο επίθεσης στο ήθος του αντιπάλου. Η υποκατάσταση ταυτίζεται με την εξάρτηση, συνεπώς τα κόμματα που αποδέχονται τη μέθοδο αυτή κατηγορούνται πως δεν στηρίζουν ουσιαστικά την απεξάρτηση του πληθυσμού των εξαρτημένων ατόμων. Στον αντίποδα της κριτικής εις βάρος των μεθόδων υποκατάστασης βρίσκεται η επίκληση του ρεαλισμού και της μείωσης της βλάβης ως βασικού οφέλους. Όπως σημειώνει σχετικά ομιλητής του ΠΑΣΟΚ: «Αντιπαρέρχομαι την κριτική από την πλευρά του ΚΚΕ ότι αυτή είναι μία μέθοδος για να υπεκφεύγουμε του προβλήματος, διότι στην ουσία ναρκωτικά χορηγούμε. Λέμε στο συνάδελφο, για μία ακόμη φορά. Μια φορά να μπει στη θέση ενός εξευτελιζόμενου ανθρώπου που περιμένει χρόνια να μπει σε ένα πρόγραμμα, για να μας πει τι θα προτιμούσε».²⁵²⁹ Ο ίδιος ομιλητής επισημαίνει την αναγκαιότητα εξασφάλισης του πλουραλισμού στο πεδίο των μεθόδων απεξάρτησης, ώστε να μπορεί το εξαρτημένο άτομο να βρει τη θεραπεία που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του. Ο ομιλητής υπονοεί ότι η προσκόλληση σε ένα και μόνο είδος απεξάρτησης συνεπάγεται τον κίνδυνο αποκλεισμού των ατόμων από την περίθαλψη που δικαιούνται: «ποικίλλει από χώρα σε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο τρόπος αντιμετώπισης του ασθενή-τοξικομανή, που δεν έχει την αντοχή να μπει σε ένα πρόγραμμα άμεσης απεξάρτησης – στα «στεγνά» λεγόμενα προγράμματα- αλλά προσπαθεί να κερδίσει τη θέση του στην οικονομική και κοινωνική ζωή μέσα από την παροχή αυτών των ουσιών...στα προγράμματα απεξάρτησης υπάρχουν κενές θέσεις, διότι δεν περισσεύουν οι άνθρωποι που λένε «εγώ μπορώ να δω το πρόβλημά μου κατά μέτωπο», ενώ υπάρχουν ουρές της ντροπής στα άλλα προγράμματα που είναι ευκολότερα και αν είμαστε άνθρωποι θα καταλάβουμε τους λόγους».²⁵³⁰

Ομιλητής των ΑΝΕΛ τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού στην απεξάρτηση, ως εκ τούτου υπέρ της λογικής της μείωσης της βλάβης. Ο ομιλητής υπεραμύνεται της εφαρμογής των ευργετημάτων του νόμου και στους εξαρτημένους που υπάγονται σε πρόγραμμα υποκατάστασης και τονίζει την αναγκαιότητα της ρητής αναφοράς του

²⁵²⁸ Στο ίδιο, σ. 8670.

²⁵²⁹ Στο ίδιο, σ. 8593.

²⁵³⁰ Στο ίδιο, σ. 8593.

νομοθέτη στα άτομα αυτά: «Πηγαίνω στο άρθρο 31...Εδώ μπαίνει το ερωτηματικό: τι γίνεται με τη συντήρηση; Τι γίνεται με τα παιδιά που παίρνουν μεθαδόνη;...Όπου υπάρχει η έννοια «θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης», νομίζω ότι θα πρέπει με ρηματική διατύπωση να το εξηγήσετε τώρα και να περάσετε και τη φράση «συντήρηση» ή οποιαδήποτε άλλη ερμηνευτική δήλωση στην οποία να περιγράφετε ότι και αυτοί οι ασθενείς, οι χρήστες, οι εξαρτημένοι θα μπορούν, είτε κατά την αποφυλάκισή τους είτε κατά την παρακολούθηση προγραμμάτων, να έχουν την αρμόζουσα θεραπεία».²⁵³¹

Παρομοίως, ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ τάσσεται υπέρ του πλουραλισμού και του συνδυασμού των μεθόδων, θεωρώντας την προσέγγιση αυτή σαν την πλέον αποτελεσματική. Παράλληλα, ενστερνίζεται τη ρεαλιστική επιλογή της υποκατάστασης, ως επιλογής μείωσης της βλάβης, διότι τη θεωρεί ιδιαίτερος ωφέλιμη ιδίως για τον εξαρτημένο κρατούμενο: «Ως γιατρός θα ήθελα να επισημάνω τα εξής:...Οι έρευνες έδειξαν ότι η θεραπευτική αγωγή που συνδυάζει φαρμακευτική και συμπεριφορική θεραπεία πετυχαίνει ουσιαστικά την απεξάρτηση από τα ναρκωτικά. Μόνο ο συνδυασμός των δύο μπορεί να οδηγήσει το χρήστη στην έξοδο από το τούνελ στο οποίο βρίσκεται. Δεύτερον, είναι σημαντική η πρόβλεψη για λειτουργία προγραμμάτων χορήγησης υποκατάστατων μέσα στις φυλακές. Αν μη τι άλλο, αυτό συντελεί στη μείωση των βλαβών στην υγεία των τοξικοεξαρτημένων και διασφαλίζει κατά κάποιο τρόπο την αξιοπρέπειά τους».²⁵³² Ωστόσο, άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ, επικαλούμενος και την επίσημη θέση της παράταξής του, χαρακτηρίζει ως «πραγματική» απεξάρτηση την «ψυχική απεξάρτηση», που στην Ελλάδα έχει ταυτιστεί με τη θεραπευτική κοινότητα: «Όσον αφορά το άρθρο 35, θα ήθελα να επαναλάβω - για να διευκρινιστεί και να ξεκαθαριστεί η θέση και του ΣΥΡΙΖΑ...Προτείνουμε μία σωστότερη διατύπωση, ότι, δηλαδή, αν παρακολουθεί ο εξαρτημένος εγκεκριμένο συμβουλευτικό ή θεραπευτικό πρόγραμμα σωματικής αποτοξίνωσης με ή χωρίς υποκατάστατα και ψυχικής απεξάρτησης, τότε να έχει την υπό όρους απόλυση. Νομίζω ότι είναι σημαντικό να τονιστεί ότι χωρίς την ψυχική απεξάρτηση δεν μπορεί να υπάρξει θεραπευτικό πρόγραμμα».²⁵³³

²⁵³¹ Στο ίδιο, σ. 8599.

²⁵³² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8561.

²⁵³³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8583.

ε) Η έλλειψη χρηματοδότησης

Ένα τελευταίο μοτίβο, που εντοπίζεται στον δημόσιο λόγο σχετικά με τα προγράμματα απεξάρτησης στις φυλακές, έγκειται στην ελλιπή χρηματοδότηση και την απουσία της απαραίτητης υποδομής. Τα στοιχεία αυτά θέτουν σε κίνδυνο όχι μόνο την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων, αλλά και την ίδια τη λειτουργία τους. Ως εκ τούτου, ελλοχεύει ο κίνδυνος να μείνουν ουσιαστικά ανεφάρμοστες οι εισαγόμενες διατάξεις, των οποίων η θέσπιση θεωρείται από πολλούς ως το «δυνατό σημείο» του σχεδίου νόμου. Εντοπίζεται εν ολίγοις μια αντίφαση, η οποία συνίσταται στο ότι παρότι προβλέπεται, σε επίπεδο νομοθετικής πρόβλεψης, η ενίσχυση της θεραπευτικής μεταχείρισης, υποστηρίζεται ότι δεν διατίθενται οι πόροι που απαιτούνται, ώστε να καταστεί εφικτή η εφαρμογή του νόμου. Η ανωτέρω κριτική αναμενόμενα ασκείται από πολιτικούς της αντιπολίτευσης, που ενίοτε επικρίνουν την κυβέρνηση για το ότι εισηγείται ένα σχέδιο νόμου χωρίς να επιδεικνύει πολιτική βούληση στην κατεύθυνση της διασφάλισης των αντίστοιχων συνθηκών για την προώθηση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη, αλλά και των εξαρτημένων ατόμων εν γένει.

Ενδεικτικά, ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΣΥΡΙΖΑ υποστηρίζει ότι η εφαρμογή του νόμου είναι ανέφικτη, δεδομένης της έλλειψης της απαραίτητης χρηματοδότησης. Ο ομιλητής παράλληλα υπαινίσσεται ότι η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία αποτελεί προτεραιότητα της κυβέρνησης μόνο σε επίπεδο διακηρύξεων, εφόσον στην πράξη δεν επιδιώκεται η χρηματοδότηση των απαραίτητων έργων: «Για να μπορέσουν τα θετικά μέτρα αυτό του νομοσχεδίου, όσον αφορά τους χρήστες που είναι στη φυλακή, να αξιοποιηθούν, χρειάζονται οι αντίστοιχες χρηματοδοτήσεις. Διαβάζω την έκθεση του Γενικού Λογιστηρίου και διαπιστώνω ότι ούτε 1 ευρώ δεν διατίθεται... Πώς, λοιπόν, θα αναπτυχθούν στα καταστήματα –αν θέλετε βέβαια να τα αναπτύξετε!- αυτές οι δομές;... Εδώ οι ίδιες οι φυλακές θέλουν στήριξη ή αναβάθμιση και προγράμματα τέτοια δεν υπάρχουν... Επομένως, θέλουμε μία απάντηση στο ερώτημα. Πώς θα γίνουν όλα αυτά τα πράγματα; Με ποια χρηματοδότηση; Με ποιον προσανατολισμό;».²⁵³⁴

Παρομοίως, η εισηγήτρια του ΣΥΡΙΖΑ θίγει το ότι η ψήφιση ενός νέου νόμου δεν επαρκεί για να επιφέρει βελτιωτικές τομές, αντιθέτως το κρίσιμο σημείο έγκειται στην εφαρμογή του νόμου. Στο σημείο αυτό εκφράζει τη δυσπιστία της αντιπολίτευσης για

²⁵³⁴ Στο ίδιο, σ. 8586.

την επάρκεια των υποδομών και της χρηματοδότησης, που χαρακτηρίζεται ως απαραίτητη συνθήκη στην κατεύθυνση της θεραπευτικής προσέγγισης του εξαρτημένου κρατούμενου: «Πώς θα μπορέσουν αυτές οι δομές να ανταποκριθούν και επιπλέον στις ανάγκες τουλάχιστον τεσσάρων χιλιάδων και περισσότερων συνανθρώπων μας για τους οποίους μιλάμε και τους οποίους αφορά αυτό το νομοσχέδιο;».²⁵³⁵ Συνακόλουθα, η εφαρμογή του νόμου συνδέεται άρρηκτα με τη λειτουργία δομών, η οποία προϋποθέτει την ανάλογη κρατική χρηματοδότηση: «Ρωτάμε και αναρωτιόμαστε για το πιο κρίσιμο ερώτημα αυτού του νομοσχεδίου: Είναι διατεθειμένη η Κυβέρνηση να το στηρίζει, να το στηρίζει οικονομικά; Είναι διατεθειμένη η Κυβέρνηση να στηρίζει πραγματικά αυτές τις δομές που δίνουν μάχη αυτήν την περίοδο της κρίσης -γιατί μιλάμε για πρόληψη θεραπεία και απεξάρτηση σε πλαίσια κρίσης- ή θα μείνει ένα κενό γράμμα;».²⁵³⁶ Ακολουθώντας παρόμοια συλλογιστική, ομιλήτης του ΣΥΡΙΖΑ αντιλαμβάνεται τη διάσταση μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων για τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου και των δυνατοτήτων πρακτικής εφαρμογής της νομοθεσίας, θέτοντας το ερώτημα: «πού ακριβώς θα βρεθούν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι προκειμένου οι πρόνοιες του παρόντος σχεδίου νόμου να μη μείνουν στα χαρτιά;».²⁵³⁷

Την προαναφερθείσα διάσταση μεταξύ της νομοθεσίας και της εφαρμογής της επισημαίνει, επίσης, ομιλήτρια της ΔΗΜΑΡ, η οποία προβλέπει ότι οι όποιες βελτιώσεις εξαντλούνται σε επίπεδο νομοθέτησης: «το βασικό μειονέκτημα του σχεδίου νόμου αυτού, είναι ότι δεν βλέπει πως τα προγράμματα που προσφέρονται, τα προγράμματα της θεραπείας, αντιμετωπίζουν και αυτά σήμερα σημαντικές περικοπές. Άρα, ενδέχεται όλο αυτό το νέο νομικό καθεστώς να μην υποστηρίζεται από τα προγράμματα...Ενώ, λοιπόν, δίνεται προτεραιότητα στην θεραπευτική αντιμετώπιση των χρηστών η ασκούμενη πολιτική πλήττει σοβαρά τους φορείς της θεραπείας με μεγάλες περικοπές στην επιχορήγηση...και άλλα μέτρα που δείχνουν ότι πιθανότατα, παρά την βελτίωση που έχουμε στο νομικό καθεστώς να μη μπορούμε ως κοινωνία να αντιμετωπίσουμε την αυξημένη ζήτηση σε προγράμματα θεραπείας».²⁵³⁸ Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος του ΚΚΕ αναφέρεται, ομοίως, στη διάσταση μεταξύ των διακηρύξεων του νομοσχεδίου και της δυνατότητας εφαρμογής των ρυθμίσεων.

²⁵³⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 5/3/2013, σ. 8514.

²⁵³⁶ Στο ίδιο, σ. 8515.

²⁵³⁷ Στο ίδιο, σ. 8561.

²⁵³⁸ Στο ίδιο, σ. 8553.

Υπαινίσσεται, δε, ότι οι χαρακτηριζόμενες σαν «καινοτόμες» διατάξεις δεν εισάγουν επί της ουσίας την επιθυμητή εδραίωση του δικαιώματος στη θεραπεία: «αυτό το σχέδιο νόμου αλλά και η γενικότερη δική σας πολιτική, δεν κατοχυρώνει το δικαίωμα στη θεραπεία και στην κοινωνική επανένταξη. Το κατοχυρώνει; Υπάρχουν καινούργιες διατάξεις που κατοχυρώνουν το να είναι δημόσια και δωρεάν σε αυτούς που την έχουν ανάγκη; Ναι ή όχι; Όχι! Πείτε μας, λοιπόν, τι καινούργιο φέρνετε;»

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί, ότι, πέραν της αναμενόμενης άσκησης κριτικής στις κυβερνητικές επιλογές από την πλευρά της αντιπολίτευσης, το ότι πολλές νομοθετικές ρυθμίσεις είχαν κατά το παρελθόν αποδειχθεί ανεφάρμοστες συνιστά μια γενικώς παραδεκτή διαπίστωση. Το ζήτημα αυτό θίγεται εξάλλου στην αιτιολογική έκθεση του υπό συζήτηση νομοσχεδίου, όπου εκτιμάται ότι πιθανά αίτια της μη εφαρμογής της νομοθεσίας συνιστούν «οι ατέλειες και η πολυπλοκότητα της κείμενης νομοθεσίας», και η απουσία επιμόρφωσης των δικαστικών λειτουργών.²⁵³⁹ Γενικότερα, λοιπόν, οι ομιλητές αναδεικνύουν μια αξιοσημείωτη αντίφαση, καθώς σε επίπεδο νομοθέτησης δίδεται προτεραιότητα στη θεραπευτική αντιμετώπιση των εξαρτημένων κρατούμενων, αλλά σε πρακτικό επίπεδο εκτιμάται πως δεν δίνεται προτεραιότητα στη χρηματοδότηση των απαραίτητων θεραπευτικών δομών. Ως εκ τούτου, οι διατάξεις του νομοσχεδίου που αναφέρονται στη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου και εισάγονται σαν «καινοτόμες», εκλαμβάνονται σαν καταδικασμένες να παραμείνουν ανεφάρμοστες.

στ) Σύνοψη ευρημάτων

Η μελέτη του δημόσιου λόγου που διατυπώνεται με αφορμή τη συζήτηση του σχεδίου νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις» συμβάλλει στην αποκάλυψη του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η σχέση του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου αναφορικά με τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία. Κατ' αρχάς, τόσο η στόχευση του νομοθέτη όσο και η άποψη που διατυπώνεται από την πλειονότητα των ομιλητών, ανεξαρτήτως μάλιστα της κομματικής τους ταυτότητας, συνίσταται στην αποδοχή της ιατροκοποίησης της εξάρτησης. Η τελευταία συνεπάγεται την αποδοχή του χαρακτηρισμού της εξάρτησης σαν ψυχικής ασθένειας και του

²⁵³⁹ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 1-2 και σ. 7.

εξαρτημένου ατόμου σαν ασθενούς, που χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης. Βάσει του σκεπτικού αυτού, στην περίπτωση του εξαρτημένου εγκληματία, η ταυτότητα του «ασθενούς» φαίνεται πως επικρατεί έναντι της ταυτότητας του «εγκληματία», ως εκ τούτου, γίνεται αποδεκτό ότι η ποινική μεταχείριση πρέπει να υποχωρήσει σε σχέση με τη θεραπευτική μεταχείριση, που πρέπει να έχει προτεραιότητα.

Η εκ πρώτης όψεως σαφής αυτή θεώρηση συνεπάγεται ωστόσο αντιφάσεις, οι οποίες αναδύονται μέσω της ανάλυσης του λόγου των ομιλητών και οδηγούν στη διαπίστωση του ότι, εν τέλει, το ποινικό και το ιατρικό μοντέλο εξακολουθούν να συνυπάρχουν και συλλειτουργούν. Ειδικότερα, ο λόγος των ομιλητών αναδεικνύει το ζήτημα των κακών συνθηκών διαβίωσης στις ελληνικές φυλακές, που κρίνονται έτσι ακατάλληλες για τη διαβίωση των εξαρτημένων κρατουμένων, αλλά και αναποτελεσματικές ως προς την επίτευξη του σωφρονισμού τους. Καθίσταται, επομένως, επιτακτική η αναγκαιότητα προώθησης της θεραπευτικής μεταχείρισης και δη της απεξάρτησης, τόσο επειδή η τελευταία κρίνεται κατάλληλη για τις ιδιαιτερότητες του ατόμου, όσο και επειδή κρίνεται αποτελεσματική στην επίτευξη του σκοπού της ειδικής πρόληψης. Μολαταύτα, επισημαίνεται, ιδίως από ομιλητές της αντιπολίτευσης, η ανεπάρκεια των δομών απεξάρτησης για την κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού, καθώς και η ελλιπής διάθεση κρατικών πόρων για την επαρκή στελέχωση και λειτουργία προγραμμάτων. Επισημαίνεται, εν ολίγοις, ότι η ενθάρρυνση της θεραπευτικής μεταχείρισης συνιστά μεν προτεραιότητα του νομοθέτη, όπως άλλωστε καταδεικνύουν τα προβλεπόμενα από το νόμο ευεργετήματα που δικαιούται το άτομο που εντάσσεται σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης και το ολοκληρώνει, ωστόσο η έλλειψη χρηματοδότησης συντελεί στο ότι πολλές από τις σχετικές διατάξεις εκλαμβάνονται σαν καταδικασμένες να παραμείνουν ανεφάρμοστες. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι ο εξαρτημένος δράστης που δεν μπορεί ή δεν επιθυμεί να ενταχθεί σε πρόγραμμα τυγχάνει απλώς ποινικής μεταχείρισης. Το ζήτημα άλλωστε που κατεξοχήν αποσιωπάται ή δεν λαμβάνεται υπόψη συνίσταται στην εκ μέρους του ατόμου «αυτονόητη συναίνεση» για να υποβληθεί σε θεραπευτική μεταχείριση.

Πέραν τούτου, η ανάλυση του δημόσιου λόγου αποκαλύπτει ότι η επιεικής διάθεση που συνοδεύει τη θεώρηση περί της αποδοχής της ιατροκοποίησης της εξάρτησης εξαντλείται συνήθως στις περιπτώσεις που οι πράξεις του εξαρτημένου εγκληματία περιορίζονται στην απλή χρήση. Οι εξαρτημένοι δράστες πράξεων εμπορίας και διακίνησης, ενίοτε και οι μικροδιακινητές, εκλαμβάνονται συνήθως πρωτίστως σαν

επικίνδυνοι εγκληματίες και δευτερευόντως σαν ασθενείς. Δεν απουσιάζει μάλιστα η θεώρηση βάσει της οποίας υποστηρίζεται αξιωματικά ότι η εξάρτηση και η εμπορία δεν μπορεί να συνυπάρχουν. Εν ολίγοις, ο λόγος των ομιλητών είναι ενδεικτικός της αυστηρότητας που θεωρείται πως αρμόζει στους ανωτέρω εγκληματίες, με την επίκληση μάλιστα της προστασίας της κοινωνίας και του σεβασμού του κοινού αισθήματος. Ως εκ τούτου, η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν μια «υπό προϋποθέσεις» ασθένεια, η οποία ενίοτε δεν εξαρκεί για να αμβλύνει τον ποινικό χαρακτηρισμό του πάσχοντος εγκληματία.

9. Η αναγκαιότητα αποσυμφόρησης των φυλακών και η ακαταλληλότητά τους για τη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου.

Τον Απρίλιο του 2015, συγκυβερνώντα κόμματα ήταν ο ΣΥΡΙΖΑ και οι ΑΝΕΛ, ενώ κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης η Νέα Δημοκρατία. Τότε έλαβαν χώρα οι νομοθετικές εργασίες σχετικά με την ψήφιση του σχεδίου νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις». Προϊόν των διαδικασιών αυτών απετέλεσε η ψήφιση, στις 20 Απριλίου 2015, του ν. 4322/2015²⁵⁴⁰, του οποίου το άρθρο 4 εμπεριέχει τροποποιήσεις του ν.4139/2013, της βασικής νομοθεσίας για το ζήτημα των ναρκωτικών. Στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου, το σωφρονιστικό σύστημα χαρακτηρίζεται σαν «ένα πεδίο όπου τα τελευταία χρόνια ενδημούν προβληματικές καταστάσεις».²⁵⁴¹

Μεταξύ των δυσλειτουργιών και ανεπαρκειών, τονίζεται ιδίως ο υπερπληθυσμός των σωφρονιστικών καταστημάτων, που με τη σειρά του αξιολογείται ως καθοριστικός παράγοντας για την παραγωγή «ενός σημαντικού αριθμού καταδικαστικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», που συνεπάγεται τόσο την οικονομική επιβάρυνση του ελληνικού κράτους εξαιτίας των πληρωτέων αποζημιώσεων, όσο και την ανάδειξη της αδυναμίας της χώρας «να ανταποκριθεί στη διασφάλιση του απαιτούμενου επιπέδου ανθρώπινων και αξιοπρεπών συνθηκών κράτησης στις φυλακές».²⁵⁴² Διαπιστώνεται, επίσης, η ανεπάρκεια του Νοσοκομείου και του Ψυχιατρείου των Φυλακών Κορυδαλλού να περιθάλψουν σοβαρά πάσχοντες

²⁵⁴⁰Ν. 4322/2015 «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 42/27-4-2015.

²⁵⁴¹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²⁵⁴²Στο ίδιο, σ. 1.

κρατούμενους, οι οποίοι πέραν του βάρους της ποινής, «φέρουν και το βάρος της πάθησής τους».²⁵⁴³ Σημειώνεται, δε, ότι η «παρατήρηση αυτή ισχύει και για τους εξαρτημένους από ναρκωτικές ουσίες που συμμετέχουν σε θεραπευτικά προγράμματα απεξάρτησης εντός της φυλακής».²⁵⁴⁴ Συνοπτικά, το εν λόγω σχέδιο νόμου, του οποίου η κύρια στόχευση έγκειται στην «ελάφρυνση των δυσμενών παραγόντων του σωφρονιστικού συστήματος»²⁵⁴⁵, θεωρείται σαν βάση επί της οποίας θα αναπτυχθούν περαιτέρω νομοθετικές παρεμβάσεις στο μέλλον, στην κατεύθυνση της γενικότερης βελτίωσης της κατάστασης του σωφρονιστικού συστήματος.

Αναφορικά, συγκεκριμένα, με τις ρυθμίσεις που αφορούν το ζήτημα της μεταχείρισης των εξαρτημένων κρατουμένων και των εξαρτημένων παραβατών εν γένει, σημειώνεται ότι η διαπίστωση αφενός μεν ορισμένων ασαφειών, αφετέρου δε μιας ευρύτερης διστακτικότητας εφαρμογής του νόμου 4139/2013, συνεπάγεται την αναγκαιότητα αποσαφήνισης και προσαρμογής της σχετικής νομοθεσίας.²⁵⁴⁶ Οι τροποποιήσεις του ν. 4139/2013 περιλαμβάνονται στο άρθρο 4 του σχεδίου νόμου, με γενικό στόχο τη διευκόλυνση της επιλογής της απεξάρτησης αντί της φυλακής.²⁵⁴⁷ Παράλληλα, βάσει του άρθρου 2 του ίδιου νομοσχεδίου, οι κρατούμενοι που συμμετέχουν σε πρόγραμμα ψυχικής απεξάρτησης από ναρκωτικά, εγκεκριμένου φορέα, δικαιούνται ευεργετικό υπολογισμό ημερών ποινής, όπως άλλωστε και άλλες κατηγορίες κρατουμένων με επιβαρυνμένη υγεία.²⁵⁴⁸ Ως εκ τούτου, μία μέρα θεραπείας υπολογίζεται σαν δύο μέρες ποινής, με στόχο να υποστηριχθεί η θεραπευτική τους προσπάθεια, ιδίως επειδή δεν μπορούν να εργαστούν λόγω της συμμετοχής τους στο πρόγραμμα απεξάρτησης. Η ρύθμιση αυτή περιλαμβάνεται, μάλιστα, και στο άρθρο 105B του νέου Ποινικού Κώδικα²⁵⁴⁹, κάτι που είναι ενδεικτικό του ότι κρίθηκε επιτυχημένη σε βάθος χρόνου.

Ως προς το άρθρο 4 του σχεδίου νόμου, κατ' αρχάς αντικαθίστανται οι περιπτώσεις α' και β' του άρθρου 31 του ν. 4139/2013, που αναφέρεται στην ειδική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών στην προδικασία, ώστε να εφαρμόζεται πιο αποτελεσματικά η δυνατότητα των προσωρινά κρατούμενων ατόμων οι οποίοι το επιθυμούν, να παρακολουθήσουν ειδικό πρόγραμμα απεξάρτησης εντός θεραπευτικών

²⁵⁴³Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁴⁴Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁴⁵Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁴⁶Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁴⁷Στο ίδιο, σ. 5.

²⁵⁴⁸Στο ίδιο, σ. 4.

²⁵⁴⁹Ν.4619/2019, άρθρο 105B.

καταστημάτων ή ειδικών καταστημάτων κράτησης ή καταστημάτων κράτησης ή ειδικών τμημάτων αυτών όπου λειτουργεί τέτοιο,²⁵⁵⁰ κατά τρόπο προσαρμοσμένο στις ατομικές ανάγκες τους. Περαιτέρω διευκολύνεται η συμμετοχή, με την επιτυχή ολοκλήρωση της παραπάνω φάσης, σε ειδικό πρόγραμμα ψυχολογικής απεξάρτησης. Αντίστοιχο είναι και το σκεπτικό που διαπνέει τις τροποποιήσεις του άρθρου 34 παρ. 1 και 2, που ρυθμίζει την «εισαγωγή σε θεραπευτικό ή ειδικό κατάστημα κράτησης» και την αποφυγή της μεταγωγής, με στόχο τη διευκόλυνση της απεξάρτησης και την καλύτερη σύνδεση της θεραπείας του κρατούμενου με τον κατάλληλο χώρο όπου αυτή μπορεί να αναπτυχθεί.

Επίσης, αντικαθίσταται το πρώτο εδάφιο και το στοιχείο α' της παρ. 1 του άρθρου 33²⁵⁵¹ του ν. 4139/2013 προκειμένου να τύχουν ευρύτερης εφαρμογής οι διατάξεις περί αναστολής εκτέλεσης της ποινής με την εισαγωγή σε θεραπευτικό πρόγραμμα για πράξεις που πάντως τελέστηκαν πριν την έναρξη της θεραπευτικής προσπάθειας.²⁵⁵² Επιπλέον, αντικαθίσταται η παρ. 2 του άρθρου 33 του ν. 4139/2013 προκειμένου το τεκμήριο, για όσους έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία θεραπευτικό πρόγραμμα απεξάρτησης, ότι κατά την εισαγωγή τους σε αυτό είχαν αποκτήσει την έξη της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, να επεκταθεί στα πέντε έτη προ της εισαγωγής τους, εφόσον η διαδικασία της εξάρτησης λογικά συνεπάγεται «μια μακρόχρονη εξακολούθηση» της εν λόγω συμπεριφοράς.²⁵⁵³ Αντικαθίσταται, επίσης, το άρθρο 34 του ν. 4139/2013 με τίτλο «εισαγωγή σε θεραπευτικό ή ειδικό κατάστημα κράτησης», ώστε να εφαρμόζεται πιο αποτελεσματικά η δυνατότητα των καταδικασθέντων οι οποίοι το επιθυμούν, να παρακολουθήσουν ειδικό πρόγραμμα απεξάρτησης εντός θεραπευτικών καταστημάτων ή ειδικών καταστημάτων κράτησης ή καταστημάτων κράτησης ή ειδικών τμημάτων αυτών όπου λειτουργεί τέτοιο, ενώ διευκολύνεται η συμμετοχή των κρατουμένων, με την επιτυχή ολοκλήρωση της σωματικής απεξάρτησης, σε ειδικό συμβουλευτικό πρόγραμμα ψυχικής απεξάρτησης.²⁵⁵⁴ Επιχειρείται, δε, η σύνδεση της διάρκειας του χρόνου αυτού με τις

²⁵⁵⁰ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 5.

²⁵⁵¹ Άρθρο 33 ν.4139/2013 «Έννομες συνέπειες της ολοκλήρωσης θεραπευτικού προγράμματος απεξάρτησης εκτός σωφρονιστικών καταστημάτων».

²⁵⁵² Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 5.

²⁵⁵³ Στο ίδιο, σ. 5.

²⁵⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 6.

προσωπικές ανάγκες απεξάρτησης, όπως αυτές θα κρίνονται από τον υπεύθυνο του σχετικού προγράμματος.

Μια σημαντική ρύθμιση συνίσταται στην αντικατάσταση του άρθρου 35 του ν. 4139/2013, το οποίο αναφέρεται στην απόλυση υπό όρο, με στόχο την ευθυγράμμιση του περιεχομένου του άρθρου με την επιεικέστερη αναδιατύπωση του άρθρου 105 Π.Κ., αλλά και το πνεύμα του σχεδίου νόμου, που προβλέπει άλλωστε και «έκτακτα μέτρα για την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης». Εκτιμάται ότι με τη νέα ρύθμιση είναι δυνατόν να λειτουργούν πιο αποτελεσματικά τα προβλεπόμενα κίνητρα για την απεξάρτηση. Ειδικότερα, για όσους έχουν καταδικαστεί για εγκλήματα σχετικά με ναρκωτικά, με την εξαίρεση των ιδιαίτερα διακεκριμένων περιπτώσεων διακίνησης, δεν απαιτείται πια η συμπλήρωση ελάχιστου χρόνου παραμονής του ενός πέμπτου της ποινής στο κατάστημα κράτησης, εφόσον έχουν ολοκληρώσει πρόγραμμα απεξάρτησης εντός της φυλακής, ή έχουν γίνει δεκτοί σε πρόγραμμα ολοκλήρωσης της απεξάρτησης εκτός φυλακής.²⁵⁵⁵ Σύμφωνα με τους συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης του σχεδίου νόμου, η εν λόγω διάταξη «διατηρεί και στοιχεία αντεγκληματικά, και μάλιστα ειδικοπροληπτικά, αφού στηρίζεται στη θεώρηση ότι η διαδικασία της απεξάρτησης μπορεί αποτελεσματικότερα να συμβάλλει στην αποτροπή του εγκλήματος, ενώ άλλωστε εκ των πραγμάτων η διαδικασία της θεραπείας καταλαμβάνει σημαντικό -σχεδόν αντίστοιχο των προβλέψεων της προϊσχύουσας ρύθμισης - χρονικό διάστημα».²⁵⁵⁶

Καταργείται, επιπλέον, η παράγραφος 5²⁵⁵⁷ του άρθρου 35, αφού οι περιπτώσεις που αφορούσε υπάγονται στη γενική πρόβλεψη του άρθρου 105 ΠΚ. Με τον τρόπο αυτόν θεωρείται ότι αίρονται διαφοροποιήσεις στην αντιμετώπιση καταδικασθέντων σε ισόβια κάθειρξη για πράξεις του ν. 4139/2013 έναντι άλλων περιπτώσεων κρατουμένων στους οποίους επιβάλλεται η ίδια ποινή. Κάτι τέτοιο κρίνεται αναγκαίο, καθώς με την παράγραφο 5 του άρθρου 35 αφενός «επαναξιολογείται ανεπίτρεπτα το είδος του εγκλήματος που τελέστηκε», αφετέρου «παραβλέπεται η ειδικοπροληπτική δυναμική της σύνδεσης της απεξάρτησης με την υφ' όρον απόλυση».²⁵⁵⁸ Τέλος, με την τροποποίηση του άρθρου 51 του ν. 4139/2013, προστίθεται στους εγκεκριμένους

²⁵⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 15.

²⁵⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 6.

²⁵⁵⁷ Αναφέρεται σε όσους έχουν καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη για παράβαση του άρθρου 23. Για να απολυθούν υπό όρο έπρεπε να εκτίσουν είκοσι χρόνια ποινής.

²⁵⁵⁸ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 6.

οργανισμούς και φορείς το Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων Ελεώνα Θήβας, «ώστε να μη γίνεται δυσμενής διάκριση σε βάρος των κρατουμένων που συμμετέχουν στο πρόγραμμα αυτό και οι οποίοι μέχρι τότε δεν μπορούσαν να απολαύσουν των ευεργετικών διατάξεων του νόμου».²⁵⁵⁹

Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης του σχεδίου νόμου δίνουν έμφαση σε δύο κυρίως ζητήματα,²⁵⁶⁰ το πρώτο εκ των οποίων έγκειται στην εμπέδωση της αναγκαιότητας της διευκόλυνσης της απεξάρτησης αντί της φυλακής, εφόσον είχε προ πολλού διαπιστωθεί²⁵⁶¹ η ακαταλληλότητα της τελευταίας ως τόπου διαβίωσης ατόμων που χρήζουν ειδικής μεταχείρισης. Τουναντίον, η απεξάρτηση προκρίνεται ως η πλέον ενδεδειγμένη επιλογή, καθώς της αποδίδεται αυξημένη αποτελεσματικότητα σε ειδικοπροληπτικό επίπεδο.²⁵⁶² Το δεύτερο σημείο που τονίζεται συνίσταται στην αναγκαιότητα προσωρινής αποσυμφόρησης των φυλακών, ιδίως εφόσον διαχρονικά διαπιστώνεται πως ένα σημαντικό ποσοστό των εγκλείστων εμπλέκεται σε παραβάσεις της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά.²⁵⁶³

Συνολικά, το σχέδιο νόμου απηχεί μια περαιτέρω μετατόπιση του νομοθέτη προς την ιατροκοποίηση της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, θεωρώντας την εξάρτηση σαν μια κατάσταση της οποίας η περιγραφή, η ερμηνεία και ο τρόπος αντιμετώπισης προσδιορίζεται με όρους ιατρικούς μάλλον παρά με όρους ποινικούς.²⁵⁶⁴ Σε συμφωνία με την τάση που είχε διαμορφωθεί ιδίως την τελευταία εικοσαετία, οι προτεινόμενες νομοθετικές ρυθμίσεις απηχούν με χαρακτηριστικό τρόπο το φαινόμενο της «ιατροκοποίησης της παρέκκλισης», που συνίσταται στη μετάθεση του ελέγχου της ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από τις ποινικές επιστήμες στην ιατρική και σε άλλες επιστήμες του ανθρώπου.²⁵⁶⁵ Παρατηρείται, εν ολίγοις, ότι η επιλογή της απεξάρτησης σχεδόν «αποδεσμεύει» το εξαρτημένο άτομο από την εμπλοκή του με το Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης, κάτι που θεωρείται ευεργετικό τόσο για το άτομο όσο και για το σωφρονιστικό σύστημα, του οποίου, έτσι, διευκολύνεται η αποσυμφόρηση.

²⁵⁵⁹Στο ίδιο, σ. 6.

²⁵⁶⁰Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 88-89.

²⁵⁶¹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 1-2.

²⁵⁶²Στο ίδιο, σ. 2.

²⁵⁶³Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁶⁴P.Conrad (2007), ό.π.,σ. 5.

²⁵⁶⁵Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π.,σ. 71.

Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης αποτυπώνεται χαρακτηριστικά, εν πρώτοις, στις νομοθετικές προβλέψεις περί της παροχής κινήτρων στον εξαρτημένο εγκληματία, ώστε να υπαχθεί σε θεραπεία απεξάρτησης, η ολοκλήρωση της οποίας του παρέχει σημαντικά ευεργετήματα. Συνακόλουθα, στην πρόβλεψη για τη διευκόλυνση της απεξάρτησης μέσω της αποθάρρυνσης της μεταγωγής του υπό θεραπεία κρατούμενου και, τέλος, στις προβλέψεις σχετικά με την υφ' όρον απόλυση, ώστε ο κρατούμενος που έχει ολοκληρώσει ένα πρώτο στάδιο της απεξάρτησής του εντός του σωφρονιστικού καταστήματος απολύεται με τον όρο να συνεχίσει και να ολοκληρώσει τη θεραπεία του εκτός της φυλακής, χωρίς μάλιστα να απαιτείται η συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου παραμονής στη φυλακή. Αντιστοίχως, ο κρατούμενος που ολοκληρώνει πρόγραμμα απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού καταστήματος απολύεται υπό τον όρο να συντηρήσει την απεξάρτησή του, ομοίως χωρίς να απαιτείται η συμπλήρωση ενός ελάχιστου χρόνου παραμονής στη φυλακή.

Βάσει του ν.4139/2013, οι κατάδικοι για ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης και για ορισμένα άλλα εγκλήματα μεγάλης απαξίας εξαιρούνται από αυτή την ευνοϊκή πρόβλεψη, αντιθέτως το παρόν σχέδιο νόμου αίρει τις εξαιρέσεις αυτές. Πλέον, σε περίπτωση που οι εν λόγω κατάδικοι είναι εξαρτημένοι και ολοκληρώσουν επιτυχώς πρόγραμμα απεξάρτησης, έχουν τη δυνατότητα να απολυθούν υπό όρους.²⁵⁶⁶ Αμβλύνεται, επομένως, η αυστηρότητα και η τιμωρητική τάση της νομοθεσίας απέναντι στους συγκεκριμένους κρατούμενους. Όπως έχει επισημανθεί σε προηγούμενη ενότητα, η εξαίρεση που προβλέπει ο ν.4139/2013 συντελεί στη διαμόρφωση μιας θεώρησης του εξαρτημένου εγκληματία που εμπεριέχει μια σημαντική αντίφαση, καθώς αυτός θεωρείται κυρίως «ασθενής» παρά «εγκληματίας», εκτός και αν έχει καταδικαστεί για τη διάπραξη συγκεκριμένων εγκλημάτων. Η εξάρτηση, συνεπώς, εκλαμβάνεται σαν μια «ασθένεια υπό προϋποθέσεις», ενώ η συγκεκριμένη ρύθμιση αίρει σημαντικά την προαναφερθείσα αντίφαση.

Μολαταύτα, οι προαναφερθείσες ευεργετικές διατάξεις προβλέπονται για τους εξαρτημένους κρατούμενους που, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Νόμου περί ναρκωτικών, με την «αυτονόητη συναίνεσή τους» υπάγονται σε κάποιο από τα εγκεκριμένα θεραπευτικά προγράμματα.²⁵⁶⁷ Αποκλείεται, λοιπόν, αυτών ο εξαρτημένος κρατούμενος που για οποιονδήποτε λόγο δεν επιθυμεί ή δεν κατορθώνει

²⁵⁶⁶ Α.Χάιδου (2016),ό.π, σ. 90.

²⁵⁶⁷ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 7.

να ενταχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Το κατά πόσον είναι «ελεύθερη» η επιλογή ένταξης σε πρόγραμμα απεξάρτησης αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει²⁵⁶⁸ και μάλιστα έχει σχολιαστεί σχετικά ότι διαχρονικά ο εξαρτημένος φέρεται να είναι υποχρεωμένος «απλώς να συμμορφώνεται»²⁵⁶⁹ προκειμένου να αποφύγει τις δυσμενείς συνέπειες της εμπλοκής με το Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης. Σημειωτέον, δε, ότι η εξάρτηση υπάγεται στις ψυχικές διαταραχές και ότι, σε αντιδιαστολή με το γενικό δικαίωμα των ασθενών να αναζητήσουν, να επιλέξουν, αλλά και να αρνηθούν τη θεραπεία, οι ψυχικά ασθενείς ενίοτε γίνονται αποδέκτες υποχρεωτικής θεραπείας, κατά τρόπο που συνεπάγεται αυταρχισμό.²⁵⁷⁰ Η τιμωρητική λειτουργία της ποινής φαίνεται πως αδρανεί, ώστε να αναδειχθεί, αν και μεταμφιεσμένη σε φροντίδα, η τιμωρητική λειτουργία του ιατρικοποιημένου μηχανισμού αντιμετώπισης παρεκκλινουσών, κοινωνικά «ασύμφορων» και ανεπιθύμητων συμπεριφορών.²⁵⁷¹

Η ίδια η θεραπεία της εξάρτησης παρουσιάζει μάλιστα μια ιδιαιτερότητα που τη διαφοροποιεί από άλλου τύπου θεραπείες, όπως λόγου χάριν τη φαρμακοθεραπεία. Ειδικότερα, εφόσον η «ιδιότυπη» ασθένεια της εξάρτησης έχει άρρηκτα συνδεθεί με μια μορφή κοινωνικής παρέκκλισης, ο θεραπευτικός θεσμός είναι επιφορτισμένος με την επιτήρηση και τον έλεγχο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς που σχετίζεται με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών.²⁵⁷² Ως εκ τούτου, η θεραπεία της εξάρτησης δεν μπορεί παρά να μην είναι αξιολογικά ουδέτερη.²⁵⁷³ Η επαναπροσαρμογή του ατόμου σε κοινωνικά αποδεκτά όρια συμπεριφοράς, τίθεται ως στόχος της θεραπευτικής παρέμβασης. Ο στόχος αυτός, συνεπώς, όχι μόνο δεν απαγκιστρώνεται από τον ηθικό χαρακτηρισμό της «νόσου», αλλά αντιθέτως, τον προϋποθέτει.²⁵⁷⁴ Εν αντιθέσει, όμως, με τον ποινικό έλεγχο, ο ιατρικός έλεγχος που εκδηλώνεται μέσω της θεραπείας δεν εδράζεται, συνήθως, στο ρητό καταναγκασμό και τη βία²⁵⁷⁵ αλλά «κρύβεται» πίσω από «εκλεπτυσμένες» μεθόδους διαχείρισης του όλου φάσματος της διαγωγής του

²⁵⁶⁸ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 84, Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

²⁵⁶⁹ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ.292.

²⁵⁷⁰ R.Porter, «Madness and its institutions», στο A.Wear (ed) (1992), ό.π.,σ. 277.

²⁵⁷¹ Στο ίδιο, σ. 277.

²⁵⁷² Ε.Ανδριάκαινα (2005), ο.π., σ. 61.

²⁵⁷³ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ.45 και Κ.Γρίβας (1990),ό.π.

²⁵⁷⁴ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 44.

²⁵⁷⁵ Για την ελληνική πραγματικότητα της απεξάρτησης υπάρχουν αναφορές σε μεθόδους που δεν χαρακτηρίζονται από την απουσία βίας, ψυχολογικής τουλάχιστον, βλ.Κ.Γρίβας (1990), ό.π και πιο πρόσφατα, Κ. Κονιδάρη, συνέντευξη στην Ι.Σωτήρχου, ό.π.

ατόμου,²⁵⁷⁶ παραπέμποντας στη «μικροφυσική της εξουσίας», εκείνες δηλαδή τις «σχολαστικές τεχνικές, συχνά μηδαμινές, που έχουν όμως τη σημασία τους, διότι ορίζουν έναν καθορισμένο τρόπο πολιτικής»²⁵⁷⁷ και απολήγουν στο να επενδύουν την ανθρώπινη καθημερινότητα σε κάθε της έκφραση.

Ως εκ τούτου, στο κείμενο της αιτιολογικής έκθεσης αναδεικνύεται η συνύπαρξη και συλλειτουργία του ποινικού και του ιατρικού προτύπου στο ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου, παρότι γενικώς η ποινική μεταχείριση καθίσταται ηπιότερη. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό του φαινομένου της ιατρικοποίησης της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ότι η ποινική χροιά της πράξης δεν εξαλείφεται.²⁵⁷⁸ Αυτό που συμβαίνει είναι ότι στην υπαγωγή ορισμένων εξ αυτών των συμπεριφορών στο πεδίο αρμοδιοτήτων της ποινικής δικαιοσύνης, προστίθεται η όλο και εντεινόμενη ιατρική παρέμβαση στο ζήτημα του χαρακτηρισμού και της θεραπείας τους.

Πέραν τούτου, η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου δεν απορρέει αποκλειστικώς από την αποδοχή της υπαγωγής της εξάρτησης στο πεδίο των «ασθενειών», αλλά φαίνεται πως συνιστά μια επιλογή του νομοθέτη η οποία συνιστά προϊόν αναγκαιότητας, εξαιτίας συγκεκριμένων πρακτικών δυσχερειών, που οδηγούν στην πρόκριση της προσωρινής αποσυμφόρησης των φυλακών σαν δέουσας επιλογής. Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης προβαίνουν στην παραδοχή των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης, με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι κρατούμενοι των ελληνικών φυλακών, συνθήκες που δεν ανταποκρίνονται στο απαιτούμενο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης των κρατουμένων.²⁵⁷⁹ Κάτι τέτοιο αφορά ιδίως άτομα ασθενή ή εξαρτημένα, τα οποία «πέραν του βάρους της ποινής φέρουν και το βάρος της πάθησής τους».²⁵⁸⁰ Απόρροια των κακών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων συνιστούν, συν τοις άλλοις, οι πολλαπλές καταδίκες από το ΕΔΔΑ, οι οποίες συνεπάγονται αφενός μεν σημαντική οικονομική επιβάρυνση, αφετέρου δε την επισήμανση της αδυναμίας του κράτους να

²⁵⁷⁶Ε.Ανδριάκαϊνα (2005), ό.π., σ. 61.

²⁵⁷⁷Μ. Foucault (2011), ό.π., σ. 159.

²⁵⁷⁸Ρ. Conrad-J.W. Schneider (1992), ό.π., σ. 23.

²⁵⁷⁹Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²⁵⁸⁰Στο ίδιο, σ. 1.

ανταποκριθεί σε ένα minimum παροχών στους κρατούμενους²⁵⁸¹ και κατ' επέκταση, τη δυσφήμιση της χώρας.

Ένα πρώτο βήμα προς τη διαχείριση της δυσχερούς κατάστασης είναι η προσπάθεια αποσυμφόρησης των φυλακών. Ιδίως για τους εξαρτημένους κρατούμενους, κάτι τέτοιο επιχειρείται μέσω του ευεργετικού υπολογισμού των ημερών για όσους παρακολουθούν πρόγραμμα απεξάρτησης, καθώς και μέσω της διευκόλυνσης της απομάκρυνσης από το περιβάλλον της φυλακής όσων είναι ενταγμένοι σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Βάσει, άλλωστε, της αιτιολογικής έκθεσης, η ανάγκη διαχείρισης της υπερφόρτωσης των ελληνικών φυλακών και αποφυγής περισσότερων καταδικών της χώρας υπαγορεύει την εισαγωγή των ρυθμίσεων που αναφέρονται στο κείμενο, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται οι τροποποιήσεις του ν.4139/2013. Η αναγκαιότητα αυτή συνεπάγεται την υποχώρηση του ποινικού προτύπου και τη συνακόλουθη μετατόπιση προς την ιατροκοιτημένη θεώρηση, βάσει της οποίας ο εξαρτημένος εγκληματίας εκλαμβάνεται πρωτίστως ως ασθενής που χρήζει θεραπείας. Αναδεικνύεται, πάντως, η λειτουργία του ΣΑΠΔ ως σημαντικού μοχλού τροφοδότησης των προγραμμάτων απεξάρτησης, υπενθυμίζοντας ότι στην άσκηση αντεγκληματικής πολιτικής δεν συμμετέχουν μόνο οι φορείς που ανήκουν στα υποσυστήματα του ΣΑΠΔ, αλλά και «μη θεσμοποιημένοι φορείς», ενταγμένοι στον παραποινικό τομέα.²⁵⁸² Οι τελευταίοι, παρότι δεν εξυπηρετούν πρωτίστως τους σκοπούς του ΣΑΠΔ, συνεργάζονται μαζί του κατά την άσκηση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.²⁵⁸³ Παράλληλα, η υποχώρηση της ποινικοποίησης δεν συνεπάγεται και την άρση του εγκληματικού χαρακτήρα πράξεων όπως η χρήση ναρκωτικών και η μικροδιακίνηση, ενώ στην περίπτωση κρατουμένων που δεν επιθυμούν ή δεν έχουν τη δυνατότητα να ενταχθούν σε πρόγραμμα απεξάρτησης, η απομάκρυνση από το πεδίο του ποινικού σωφρονισμού καθίσταται δυσχερέστερη. Οι προαναφερθείσες επισημάνσεις αναδεικνύουν το ότι, παρότι έχει συντελεστεί η επικράτηση της ιατροκοιτητικής της εξάρτησης, το ιατρικό και το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία εξακολουθούν να «συνυπάρχουν και να συλλειτουργούν».²⁵⁸⁴

²⁵⁸¹ Στο ίδιο, σ. 1.

²⁵⁸² Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁵⁸³ Στο ίδιο, σ. 13.

²⁵⁸⁴ Ε.Ανδριάκaina (2005), ό.π., σ. 71.

α) Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης

Η συζήτηση επί της αρχής του σχεδίου νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων "Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις", λαμβάνει χώρα το πρωί της 16^{ης} Απριλίου 2015, ενώ το απόγευμα της ίδιας ημέρα διεξάγεται η συζήτηση και ψήφιση επί της αρχής και συζήτηση επί των άρθρων του σχεδίου νόμου. Ακολουθεί η συζήτηση και ψήφιση επί των άρθρων και των τροπολογιών του σχεδίου νόμου στις 17 Απριλίου 2015 και, τέλος, στις 20 Απριλίου 2015 λαμβάνει χώρα η ψήφιση του νομοσχεδίου. Η μελέτη των αντίστοιχων πρακτικών αποκαλύπτει ότι το ενδιαφέρον των ομιλητών στρέφεται κατά βάση σε ρυθμίσεις που περιλαμβάνονται στο εν λόγω σχέδιο νόμου και οι οποίες δεν σχετίζονται με το ζήτημα των ναρκωτικών. Η κατάργηση των φυλακών τύπου Γ και η λήψη εκτάκτων μέτρων για την αποσυμφόρηση των φυλακών αποτελούν κυρίως τα θέματα που σχεδόν μονοπωλούν τις συζητήσεις, οξύνοντας παράλληλα την πολιτική αντιπαράθεση.

Ως εκ τούτου, οι νομοθετικές τροποποιήσεις του ν.4139/2013, σχετικά με τη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, σχολιάζονται μεν από πολλούς ομιλητές, χωρίς ωστόσο να τίθενται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους. Η διαπίστωση αυτή δεν ξενίζει αν ληφθεί υπόψη ότι οι τροποποιήσεις της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, που περιλαμβάνονται στο σχέδιο νόμου, αποτυπώνουν την περαιτέρω ενίσχυση της ιατρικοποιημένης μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Αυτή είναι προϊόν μιας μακράς διαδρομής, η οποία χαρακτηρίζεται από την άμβλυνση της ποινικοποίησης και, συνακόλουθα, την επικράτηση της θεώρησης του ανωτέρω ως ασθενούς πρωτίστως, ή έστω ως εγκληματία που χρήζει κυρίως θεραπείας και οπωσδήποτε ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης σε σύγκριση με τον μη εξαρτημένο. Πρόκειται, εν ολίγοις, για ρυθμίσεις με τις οποίες εμπεδώνεται μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση. Είναι, δε, χαρακτηριστική η αποδοχή της ιατρικοποίησης της εξάρτησης από το σύνολο των ομιλητών, ανεξαρτήτως της ιδιότητάς τους και της κομματικής τους ταυτότητας. Η άποψη που πρεσβεύεται και φαίνεται πως γίνεται συνολικά αποδεκτή συνίσταται στο ότι η φυλακή, εξαιτίας και των κακών συνθηκών της, κρίνεται ως ακατάλληλο πλαίσιο για τη διαβίωση του εξαρτημένου, διότι μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ήδη επιβαρυνόμενη υγεία του. Ως εκ τούτου, προκρίνεται η ενθάρρυνση της συμμετοχής σε προγράμματα απεξάρτησης, των οποίων η ολοκλήρωση διευκολύνει σημαντικά την

απομάκρυνση του ατόμου από τον χώρο της φυλακής, τη συνέχιση της απεξάρτησής του εκτός φυλακής, αλλά και την εν γένει απεμπλοκή του από το ποινικό σύστημα.

Ενστερνιζόμενος το ανωτέρω σκεπτικό, βάσει του οποίου ο εξαρτημένος θεωρείται ασθενής και ευπαθής, ο Υπουργός Δικαιοσύνης σημειώνει ότι «το νομοσχέδιο αυτό έχει ρυθμίσεις, οι οποίες αποβλέπουν ιδίως...στην ταχύτερη απόλυση κρατουμένων που ανήκουν σε κατηγορίες όπως...οι ασθενείς, οι ανάπηροι, οι εξαρτημένοι από ναρκωτικά».²⁵⁸⁵ Αναλυτικότερα, η εισηγήτρια του κόμματος της πλειοψηφίας, του ΣΥΡΙΖΑ, αναφέρει ότι οι εισαγόμενες διατάξεις στοχεύουν στην απομάκρυνση του εξαρτημένου ατόμου από το σωφρονιστικό κατάστημα, που καθίσταται ένα πλαίσιο επικίνδυνο για την υγεία του τελευταίου και συνδέεται επίσης με τον στιγματισμό του, με στόχο τη διευκόλυνση πρωτίστως της προσπάθειάς του να απεξαρτηθεί. Σύμφωνα με την ομιλήτρια, το νομοσχέδιο «προκρίνει τη θεραπεία και την απεξάρτηση των ανθρώπων που είναι τοξικοεξαρτημένοι αντί για τον στιγματισμό τους...έχουμε ακούσει συγκλονιστικές ιστορίες ανθρώπων που αν έμεναν χωρίς στήριξη μέσα στις φυλακές θα είχαν καταστραφεί, ενώ με τη στήριξη που πήραν από αυτά τα προγράμματα, άλλαξαν, άνθησαν...Το νομοσχέδιο, λοιπόν, δίνει κίνητρα στους κρατούμενους για απεξάρτηση έξω από τη φυλακή. Η αποφυλάκιση γίνεται αφού έχει συμπληρωθεί η πρώτη φάση του προγράμματος μέσα στη φυλακή».²⁵⁸⁶

Δημιουργείται, λοιπόν, ένα δίπολο, η φυλακή που στιγματίζει σε αντιδιαστολή με την απεξάρτηση που σώζει και οδηγεί το εξαρτημένο άτομο στο να «αλλάξει», παραπέμποντας στο αναμορφωτικό ιδεώδες και την ιδέα της βελτίωσης του εγκληματία με την εφαρμογή των κατάλληλων μέτρων.²⁵⁸⁷ Παρακάμπτεται ή αποσιωπάται, όμως, το ότι ο χαρακτηρισμός των ατόμων ως εξαρτημένων δεν παύει να φέρει αρνητικό φορτίο, καθώς οποιαδήποτε κατάσταση χαρακτηριζόμενη σαν ψυχική ασθένεια συνεπάγεται την πρόσδοση ενός αρνητικού χαρακτηρισμού στο πάσχον άτομο. Ο στιγματισμός του ψυχικά ασθενούς συνιστά άλλωστε ένα ιδιαίτερης μακροβιότητας φαινόμενο.²⁵⁸⁸ Εν προκειμένω, το στίγμα που συνοδεύει την καταδίκη και, ιδίως, τη φυλάκιση, διαπλέκεται με το στίγμα που συνοδεύει τη χρήση ουσιών και, ιδίως, την εξάρτηση.²⁵⁸⁹ Ο εξαρτημένος κρατούμενος είναι ένα πρόσωπο στο οποίο έχουν

²⁵⁸⁵Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΒ', 16/4/2015 (πρωί), σ. 1442.

²⁵⁸⁶Στο ίδιο, σ. 1445.

²⁵⁸⁷Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 252.

²⁵⁸⁸Φ.Τσαλίκoglou (1987), ό.π., σ. 13-15.

²⁵⁸⁹Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 38.

αποδοθεί δύο ιδιαιτέρως επιβαρυντικοί χαρακτηρισμοί, του εγκληματία και του «τοξικοεξαρτημένου».

Περαιτέρω, σύμφωνα με την ειδική εισηγήτρια του ΣΥΡΙΖΑ, η απεξάρτηση λειτουργεί σαν μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής, θεωρείται, δε, αποτελεσματική στο επίπεδο της ειδικής πρόληψης. Ο λόγος της συμβάλλει επίσης στην καλλιέργεια μιας εικόνας της κυβέρνησης που δεν εξαντλεί την αυστηρότητά της στους εξαρτημένους κρατούμενους, αλλά προκρίνει την επίδειξη επιείκειας και μέριμνας προς τον ευάλωτο αυτό πληθυσμό: «Το άρθρο 4...Φυσικά, προκρίνει τη θεραπεία αντί της φυλακής. Μεριμνά ώστε να μη σύρονται, να μην επιστρέφουν πάλι στις φυλακές άνθρωποι που έχουν απεξαρτηθεί και να καταστρέφονται».²⁵⁹⁰ Η ίδια ομιλήτρια τονίζει επίσης ότι «είναι σημαντικές οι παρεμβάσεις που γίνονται...για τους τοξικοεξαρτημένους...σε μία λογική που έχουμε εμείς για το σωφρονισμό και την ασφάλεια, που λέει ότι στηρίζει τον άνθρωπο και την επανένταξή του. Αυτό βοηθάει στο να μην υπάρχει υποτροπή και στο να μην υπάρχει ξανά η ανακύκλωση του εγκλήματος».²⁵⁹¹

Παρομοίως, άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ αποδέχεται την κατίσχυση της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου και επικαλείται άρθρο του Υπουργού Δικαιοσύνης, όπου υποστηρίζεται ότι «η αποτοξίνωση και η επανένταξη αποτελούν παράλληλες πορείες προς την κοινωνική ειρήνη».²⁵⁹² Μια ακόμα ομιλήτρια του ΣΥΡΙΖΑ επικροτεί «τον ευεργετικό υπολογισμό ημερών ποινής για κρατούμενους που συμμετέχουν σε προγράμματα ψυχικής απεξάρτησης από τα ναρκωτικά, με στόχο να υποστηριχτεί η θεραπευτική τους προσπάθεια και να τους δώσει κίνητρα για μία ομαλή επανένταξη στην κοινωνία».²⁵⁹³ Οι ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ, του κόμματος της πλειοψηφίας, μαζικά χαιρετίζουν την ενθάρρυνση της απεξάρτησης, ενώ τονίζεται η σπουδαιότητα της ουσιαστικής εφαρμογής της νομοθεσίας και όχι απλώς της θέσπισης νέων νόμων: «είναι πολύ σημαντικό ότι αυτό το νομοσχέδιο δίνει...ευκαιρία εφαρμογής σε προηγούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις που προέκριναν τη θεραπεία και την απεξάρτηση των τοξικομανών».²⁵⁹⁴

²⁵⁹⁰Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΓ', 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1510.

²⁵⁹¹Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΔ', 17/4/2015, σ. 1586.

²⁵⁹²Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1516.

²⁵⁹³Στο ίδιο, σ. 1525.

²⁵⁹⁴Στο ίδιο, σ. 1482.

Κατά τρόπο συνεπή με τη φιλοσοφία του ν.4139/2013, η απεξάρτηση προκρίνεται ως η πλέον δόκιμη επιλογή, λόγω της αποτελεσματικότητας που της αποδίδεται σε επίπεδο ειδικοπροληπτικής λειτουργίας, μια θεώρηση που συνιστά ένα κομβικό επιχείρημα υπέρ της ενθάρρυνσης της θεραπευτικής μεταχείρισης.²⁵⁹⁵ Η λειτουργία της ειδικής πρόληψης²⁵⁹⁶ έγκειται στο ότι το άτομο αποτρέπεται από το να εγκληματήσει ξανά, ώστε να επιτευχθεί στη συνέχεια η κοινωνική του επανένταξη. Η κοινωνική επανένταξη των αποφυλακισμένων θεωρείται εξάλλου αναπόσπαστο τμήμα κάθε ολοκληρωμένου και συνεκτικού συστήματος σωφρονιστικής πολιτικής καλύπτοντας το πεδίο της μετα-σωφρονιστικής μέριμνας.²⁵⁹⁷ Η μέριμνα, άλλωστε, για την ομαλή επάνοδο του κρατούμενου στο κοινωνικό, οικογενειακό και επαγγελματικό του περιβάλλον συνιστά υποχρέωση της Πολιτείας.²⁵⁹⁸ Στον λόγο των ομιλητών του ΣΥΡΙΖΑ απορρίπτεται, εξάλλου, η θεώρηση του ποινικού κολασμού σαν αυτοσκοπού,²⁵⁹⁹ ήτοι η ιδεαλιστική περί των σκοπών της ποινής αντίληψη.²⁶⁰⁰ Ως εκ τούτου, η «πάση θυσία πραγμάτωση της δικαιοσύνης» παύει να αποτελεί το κύριο πρόταγμα²⁶⁰¹ και αντικαθίσταται από την επιδίωξη της εξυπηρέτησης κοινωνικών αναγκών, εφόσον μόνο η επιδίωξη αυτή «δικαιώνει και δικαιολογεί» την ποινή,²⁶⁰² βάσει της ωφελιμιστικής περί ποινής θεώρησης, που αντανακλάται στον λόγο των ομιλητών.

Μεταξύ των λόγων ομιλητών της αντιπολίτευσης, χαρακτηριστικός είναι εκείνος της ειδικής αγοράτριας της Χρυσής Αυγής, η οποία υπογραμμίζει την ακαταλληλότητα της φυλακής για τη διαβίωση εξαρτημένων ατόμων, υποστηρίζοντας ότι «άτομα ουσιοεξαρτημένα, άρρωστα, αποδομημένες προσωπικότητες δεν πρέπει να είναι στη φυλακή, δεν τους πρέπει η φυλακή. Θα πρέπει να έχουν μια αντιμετώπιση όπως έχουν

²⁵⁹⁵ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 2.

²⁵⁹⁶ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ.146.

²⁵⁹⁷ Γ.Νικολόπουλος, «Ποινική μεταχείριση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων: μια προβληματική σχέση», σ. 10 όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.criminology.panteion.gr/attachments/article/313/%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5.pdf, τελευταία προσέλαση 1/3/2022. Η κοινωνική επανένταξη συνίσταται στην απάλειψη των επιπτώσεων του εγκλεισμού και την «επανασύνδεση του κρατούμενου με περιβάλλοντα της ελεύθερης κοινωνικής ζωής, από τα οποία είχε αποκοπεί ή με τα οποία δεν είχε έρθει καθόλου σε επαφή λόγω διακρίσεων, αποκλεισμών ή διαφορετικού κοινωνικού και πολιτισμικού προσανατολισμού», στο ίδιο, σ. 10.

²⁵⁹⁸ Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρο 81 παρ. 1,

²⁵⁹⁹ Κ.Δ.Σπινέλλη (1982), ό.π., σ.139.

²⁶⁰⁰ Γ.Νικολόπουλος, «Ποινική μεταχείριση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων: μια προβληματική σχέση», ό.π., σ. 3.

²⁶⁰¹ Ν. Κουράκης (2009), ό.π., σ.10-11

²⁶⁰² Κ.Δ.Σπινέλλη (1982), ό.π., σ.139.

όντως οι άρρωστοι. Θα πρέπει να έχουν μια αντιμετώπιση όμως σε κέντρο αποτοξίνωσης».²⁶⁰³ Παράλληλα με τη θεώρηση της εξάρτησης μέσω ενός ψυχιατροποιημένου, θετικιστικού πρίσματος «ψυχικού ελλείμματος», επισημαίνεται η δυσκολία υλοποίησης και εφαρμογής των νομοθετικών ρυθμίσεων, εξαιτίας της έλλειψης υποδομής: «Με όλο τον σεβασμό, δυστυχώς δεν υπάρχουν σε όλες τις φυλακές οι υποδομές με τα προγράμματα. Παραδείγματος χάριν, στην Άμφισσα δεν υπάρχουν. Υπάρχουν τοξικομανείς, υπάρχουν άνθρωποι που θέλουν να παρακολουθήσουν προγράμματα και δυστυχώς δεν υπάρχει το ανάλογο πρόγραμμα».²⁶⁰⁴ Περαιτέρω, η ομιλήτρια υποστηρίζει τη συνολικότερη υπαγωγή του ζητήματος στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής, θεωρώντας αυτή την επιλογή αποτελεσματικότερη για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας που απορρέει από την εξάρτηση: «Θέλουμε να πατάξουμε το εμπόριο ναρκωτικών; Τότε όπως έχουμε τα κέντρα με υποκατάστατα, θα μπορούσαμε να χορηγούνται οι ουσίες αυτές οι εξαρτησιογόνες στα νοσοκομεία. Όμως, να είναι υπό ιατρική επιτήρηση...διότι πάρα πολλές άλλες έκνομες πράξεις αυτών των νεαρών ατόμων έχουν να κάνουν με την εξάρτησή τους από τα ναρκωτικά».²⁶⁰⁵

Ο λόγος της ομιλήτριας αναδεικνύει την επικινδυνότητα ως σημείο τομής του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου,²⁶⁰⁶ καθώς η επικινδυνότητα του εξαρτημένου είναι διττή: αφενός μεν του αποδίδεται η επικινδυνότητα που συναρτάται με τη θεώρησή του ως ψυχικά ασθενούς, αφετέρου δε η επικινδυνότητα που απορρέει από τον χαρακτηρισμό του ως εγκληματία. Συνακόλουθα, η εξέταση της μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου, αναδεικνύει το ότι η έννοια της επικινδυνότητας λειτουργεί ως σημείο «τομής» του ποινικού και του ιατρικού ελέγχου. Ειδικότερα, η εστίαση στην επικινδυνότητα των καταναλισκόμενων ουσιών συνεπάγεται την αναγκαιότητα της επαγγελματικής, ιατρικής ή συναφούς, παρέμβασης, με στόχο την προστασία της υγείας του χρήστη. Δεύτερον, η εστίαση στην επικινδυνότητα του ατόμου εξαιτίας της ιδιότητας του ψυχικά ασθενούς συνδέεται με έναν «έντονο φόβο για την ψυχική ασθένεια και τις συνέπειές της», βάσει της θεώρησης των ψυχικά ασθενών σαν ατόμων επικίνδυνων

²⁶⁰³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1448.

²⁶⁰⁴ Στο ίδιο, σ. 1450.

²⁶⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 1450.

²⁶⁰⁶ Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 82.

«για τον εαυτό τους και τους άλλους».²⁶⁰⁷ Τρίτον, η εστίαση στην επικινδυνότητα του ατόμου εξαιτίας της ιδιότητας του εγκληματία συνδέεται με το ότι ο τελευταίος εκλαμβάνεται σαν «επικίνδυνη προσωπικότητα», με αυξημένη πιθανότητα εκ νέου εγκληματικής εκτροπής του.²⁶⁰⁸ Βάσει των προαναφερθέντων, στον λόγο της αγορήτριας της Χρυσής Αυγής αποτυπώνεται, σαν αδιαμφισβήτητο δεδομένο, η άποψη βάσει της οποίας η χρήση ουσιών οδηγεί στη διάπραξη εγκληματικών πράξεων.²⁶⁰⁹ Μολαταύτα, η επιστημονική έρευνα γενικώς καταδεικνύει ότι υφίσταται μια συνάφεια μεταξύ των μεταβλητών «ναρκωτικά» και «έγκλημα», χωρίς ωστόσο να διαπιστώνεται η ύπαρξη μιας αιτιώδους σχέσης, παρότι η τελευταία ενίοτε εκλαμβάνεται σαν προφανής²⁶¹⁰ ή και δεδομένη²⁶¹¹.

Επίσης, στον λόγο της αγορήτριας της Χρυσής Αυγής, η χρήση παράνομων ουσιών ταυτίζεται με τη νεότητα, ένα μοτίβο που απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί ναρκωτικών, ιδίως λόγω του ότι η νέα γενιά σηματοδοτείται ως το μέλλον της χώρας, το οποίο θέτει εν κινδύνω η επικίνδυνη συνήθεια της χρήσης ουσιών.²⁶¹² Επίσης, όπως και στον λόγο της εισηγήτριας του ΣΥΡΙΖΑ, η επιλογή της απεξάρτησης ταυτίζεται με τη σωτηρία ή την απομάκρυνση από τον θάνατο και, ως εκ τούτου, λαμβάνει επείγοντα χαρακτήρα: «πρέπει να κάνουμε κάτι τουλάχιστον για τους ουσιοεξαρτημένους γιατί πραγματικά πρόκειται για νέα άτομα. Δεν έχουμε αυτή την πολυτέλεια, τους νέους μας να τους αφήνουμε να πεθαίνουν...τουλάχιστον ας τους σταθούμε, τουλάχιστον ας φτιάξουμε ειδικά θεραπευτικά καταστήματα. Να προστρέξουμε, γιατί χανόμαστε!».²⁶¹³ Η Πολιτεία θεωρείται αρμόδια να σώσει τους νέους αυτούς, ίσως μάλιστα από τον ίδιο τον εαυτό τους, βάσει της προαναφερθείσας ψυχολογικής ερμηνείας²⁶¹⁴ της συμπεριφοράς του εξαρτημένου, ο οποίος θεωρείται σαν ελλειμματική ή «αποδομημένη προσωπικότητα», συνεπώς θεωρείται πως δεν είναι σε θέση να λάβει αποφάσεις για τον εαυτό του.

²⁶⁰⁷ Φ.Τσαλίκoglου, «Ο φόβος της τρέλας», στο Π.Σακελλαρόπουλος (επιμ) (1990), ό.π., σ. 45 και Φ.Τσαλίκoglου (1987), ό.π., σ. 19-29.

²⁶⁰⁸ Γ.Πανούσης, «Νομική και εγκληματολογική προσέγγιση της έννοιας της επικινδυνότητας», στο Π.Σακελλαρόπουλος (επιμ) (1990), ό.π., σ. 31.

²⁶⁰⁹ Ph.Bean (2008), ό.π., σ. 23-24.

²⁶¹⁰ Στο ίδιο, σ. 19.

²⁶¹¹ Λόγου χάριν, η ίδρυση και λειτουργία των λεγόμενων «Ποινικών Δικαστηρίων Θεραπείας από τα Ναρκωτικά» (Drug Treatment Courts) θεμελιώνεται στην αντίληψη της εγκληματικότητας «που συνδέεται αιτιωδώς με την εξάρτηση», στο Δ.Σορβατζιώτη, «Τα ποινικά Δικαστήρια Θεραπείας από τα Ναρκωτικά. Δικαιοσυγκριτική προσέγγιση και προτάσεις για εφαρμογή τους στο Ελληνικό σύστημα δικαίου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, έτος 21^ο, αρ. τεύχους 223, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2018, σ. 1094.

²⁶¹² Κ.Γκοτσίνης (2021), ό.π., σ. 438-440.

²⁶¹³ Πρακτικά Βουλής, 16/4/2015 (πρωί), ό.π., σ. 1450.

²⁶¹⁴ Α.Χάιδου (2020), ό.π., σ. 74-80.

Συνολικά, η θεώρηση του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς χρήζοντος θεραπείας τυγχάνει της ευρείας αποδοχής των ομιλητών. Ενδεικτικός είναι ο λόγος του κοινοβουλευτικού εκπροσώπου του συγκυβερνώντος κόμματος, ANEL, ο οποίος, αποδεχόμενος την ιατρικοποιημένη θεώρηση της εξάρτησης, υποστηρίζει ότι «σημαντικό στοιχείο...που καθ' ημάς πρέπει να το εξάρουμε, είναι η ειδική μέριμνα απέναντι στους συνανθρώπους μας, οι οποίοι ασθενούν από ουσιοεξάρτηση. Έως τώρα υπήρχε μια τάση του ποινικού και σωφρονιστικού συστήματος να τους εκλαμβάνει περισσότερο ως εγκληματίες και λιγότερο ως ασθενείς. Αυτό έπρεπε οπωσδήποτε, και για λόγους συμβολισμού της κοινωνίας μας προς την αναμόρφωση προς την ανθρωπιστική πλευρά, αλλά και για λόγους ουσίας, να αναμορφωθεί».²⁶¹⁵ Στον λόγο του ανωτέρω ομιλητή αντανakλάται η πρόκριση της υποχώρησης του ποινικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου και η αντίστοιχη κατίσχυση του ιατρικού προτύπου. Η ποινική μεταχείριση κρίνεται από τον ομιλητή αναποτελεσματική και απάνθρωπη, ενώ η ιατρική μεταχείριση ανθρωπιστική²⁶¹⁶ και κατάλληλη για τη μεταχείριση των εν λόγω προσώπων. Παρομοίως, η ειδική αγοράτρία του ΠΑΣΟΚ προκρίνει τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, σημειώνοντας ότι «θα υπερψηφίσουμε τις εισαγόμενες διατάξεις για τα ναρκωτικά. Πρόκειται για αναγκαίες διατάξεις που διευκολύνουν την πρόσβαση σε εναλλακτικά θεραπευτικά προγράμματα και προτάσσουν την απεξάρτηση έναντι της φυλακής».²⁶¹⁷

Ένα μοτίβο που ανακύπτει συχνά και μάλιστα διαχρονικά, έγκειται στη σύνδεση της απεξάρτησης με τον ανθρωπισμό και τον σωφρονισμό, ενώ αντιθέτως η φυλάκιση συνδέεται με την εκδίκηση, την τιμωρητικότητα και την επιθυμία εξόντωσης του καταδίκου. Ενδεικτική είναι η διατύπωση ομιλήτριας του ΣΥΡΙΖΑ, η οποία υποστηρίζει ότι «η αναγνώριση της τοξικοεξάρτησης ως ασθένειας και όχι ως άλλης μιας αξιόποινης πράξης» είναι μεταξύ των ρυθμίσεων που «επιχειρούν να επαναφέρουν τις βασικές αρχές του σωφρονισμού στο προσκήνιο καταργώντας όχι ακριβώς τον τιμωρητικό χαρακτήρα, αλλά την εκδικητική προέκταση αυτού».²⁶¹⁸ Άλλη ομιλήτρια του κυβερνώντος κόμματος εκλαμβάνει τη θεραπευτική μεταχείριση αφενός μεν σαν επιεική μεταχείριση, αφετέρου δε σαν κατάλληλη για τις ανάγκες των εξαρτημένων, σε αντιδιαστολή με τη φυλάκιση που θεωρείται ακατάλληλη και

²⁶¹⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1475.

²⁶¹⁶ Το μοτίβο αυτό απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο, βλ Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ.241-242.

²⁶¹⁷ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1514.

²⁶¹⁸ Στο ίδιο, σ. 1505.

επιβλαβής: «Τα μέτρα επιείκειας για τους βαριά ασθενείς προσφέρουν τη δυνατότητα έκτισης της ποινής σε συνθήκες προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες ανάγκες των ανθρώπων αυτών, έτσι ώστε...οι τοξικοεξαρτημένοι...να μην εξοντώνονται στη φυλακή και να μην οδηγούνται στον θάνατο πολλές φορές».²⁶¹⁹

Τέλος, σε συμφωνία με το προαναφερθέν μοτίβο, μια ακόμα ομιλήτρια του ΣΥΡΙΖΑ συνδέει τη θεραπευτική μεταχείριση με τον ανθρωπισμό, σε αντιδιαστολή με την ποινική μεταχείριση στην οποία αποδίδει μια κατεξοχήν τιμωρητική διάσταση. «Είχαμε χρόνια να δούμε ένα νομοσχέδιο στη Βουλή που να έχει ανθρωπιστικό χαρακτήρα, ένα νομοσχέδιο που δεν είναι μισάνθρωπο, δεν είναι εκδικητικό προς τους αδύναμους, ένα νομοσχέδιο που δεν είναι τιμωρητικό και δολοφονικό σε ανθρώπους που δεν έχουν κανένα δικαίωμα αυτοπροστασίας όπως...οι τοξικοεξαρτημένοι...που είναι έγκλειστοι στις φυλακές».²⁶²⁰ Στον λόγο των ομιλητών αντανakλάται η σύνδεση των νέων ρυθμίσεων με μια ωφελμιστική θεώρηση της ποινής, που παράλληλα χαρακτηρίζεται ανθρωπιστική. Η ποινή δεν εκλαμβάνεται σαν αυτοσκοπός, αλλά ως μέσον για την επίτευξη των στόχων του σωφρονισμού και της επανένταξης του εγκληματία, μέσω της ειδικοπροληπτικής λειτουργίας της. Αντιθέτως, οι τακτικές του παρελθόντος συνδέονται με μια ιδεαλιστική θεώρηση της ποινής ως αυτοσκοπού, που αξιολογείται σαν εκδικητική. Βάσει αυτής, η ποινή εκλαμβάνεται σαν δεινό²⁶²¹ που πρέπει να επιβληθεί στον εγκληματία, τόσο ως εκδήλωση της αποδοκιμασίας της έννομης τάξης προς το πρόσωπο του δράστη, όσο και για την αποκατάσταση του δικαίου.²⁶²²

Παράλληλα, ομιλητές κομμάτων της αντιπολίτευσης διάκινται, στην πλειονότητά τους, θετικά προς την πρόκριση της απεξάρτησης ως επιλογής μεταχείρισης του εγκληματία, με μεγαλύτερη ωστόσο επιφυλακτικότητα, η οποία κυρίως εδράζεται στο ενδεχόμενο να παραμείνουν οι διατάξεις ανεφάρμοστες, εξαιτίας της απουσίας της κατάλληλης υποδομής. Η διαπίστωση της διάστασης μεταξύ της νομοθετικής πρόβλεψης και της εφαρμογής της στην πράξη συνιστά εξάλλου ένα μοτίβο που διαχρονικά απαντάται στον δημόσιο λόγο, όπως σημειώθηκε σε προηγούμενες ενότητες. Ενδεικτικά, ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας, του κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, εκφράζει τη δυσπιστία του σε σχέση με την πραγματική στόχευση του

²⁶¹⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 17/4/2015, σ. 1554.

²⁶²⁰ Στο ίδιο, σ. 1550.

²⁶²¹ Ν.Κουράκης (2008), ό.π., σ. 32-33.

²⁶²² Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 126.

νομοσχεδίου και στηλιτεύει την ανεπάρκεια των υποδομών και του τρόπου εφαρμογής της νομοθεσίας: «Δυστυχώς, το νομοσχέδιο δεν ακολουθεί την οδό αυτή της ενίσχυσης της ανεξάρτησης και της βεβαίωσης ότι υπήρξε ανεξάρτηση...ο Κορυδαλλός που έχει δύομισι χιλιάδες κρατούμενους...θα μπορούσε και θα έπρεπε να έχει τους μισούς, όσους δηλαδή είναι φτιαγμένος για να έχει, εάν είχαν φύγει από εκεί οι ναρκομανείς και είχαν βοηθηθεί να απεξαρτηθούν και να ενταχθούν σε προγράμματα».²⁶²³

Ο ειδικός αγορητής του κόμματος Ποτάμι αναφέρει ότι «εμείς θα υπερψηφίσουμε το άρθρο 4 και τις αλλαγές του νομικού πλαισίου για τα ναρκωτικά, γιατί κινούνται προς την κατεύθυνση της επιλογής της ανεξάρτησης αντί της φυλακής. Ωστόσο, περιμένουμε άμεσα η Κυβέρνηση...να προχωρήσει στην ενίσχυση των κέντρων απεξάρτησης για το βάρος που θα κληθούν να σηκώσουν...Το ζήτημα για το Ποτάμι είναι η ουσιαστική εφαρμογή του ισχύοντος νομικού πλαισίου...και η ενίσχυση των υποδομών των χώρων απεξάρτησης».²⁶²⁴ Τη διαχρονική θέση του ΚΚΕ κατά των προγραμμάτων υποκατάστασης, που εκλαμβάνονται σαν συντήρηση της εξάρτησης, και υπέρ των προγραμμάτων απεξάρτησης χωρίς υποκατάστατα, τα οποία εκλαμβάνονται σαν «πραγματική» απεξάρτηση, εκφράζει ο ειδικός αγορητής του κόμματος, ο οποίος προκρίνει μεν τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου, περιορίζοντάς την όμως στα «στεγνά» προγράμματα: «Ψηφίζουμε το παλιό άρθρο 4 για τα ναρκωτικά, ξεκαθαρίζοντας φυσικά ότι όταν μιλάμε για απεξάρτηση που πρέπει να τύχει ευεργετικής αντιμετώπισης –και σωστά- εννοούμε στεγνά θεραπευτικά προγράμματα. Αυτό αποτελεί σωματική και ψυχική απεξάρτηση που πρέπει να τύχει και ευεργετικής αντιμετώπισης...και όχι λογικές δια βίου εξάρτησης με προγράμματα υποκατάστατων».²⁶²⁵

Συμπερασματικά, η ιατροκοποίηση της εξάρτησης φαίνεται πως εκλαμβάνεται σαν αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου. Είναι χαρακτηριστική η αποδοχή της θεώρησης του εξαρτημένου ως ασθενούς από το σύνολο των ομιλητών, ανεξαρτήτως της ιδιότητάς τους και της κομματικής τους προέλευσης. Ως εκ τούτου, η θεραπευτική μεταχείριση προκρίνεται ως η πλέον ενδεδειγμένη επιλογή, ιδίως εφόσον διευκολύνει την απομάκρυνση του ασθενούς από το σωφρονιστικό πλαίσιο, το οποίο κρίνεται ακατάλληλο για τη διαβίωση του εξαρτημένου-ασθενούς, διότι μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ήδη επιβαρυνμένη υγεία

²⁶²³ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1478.

²⁶²⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 17/4/2015, σ. 1573.

²⁶²⁵ Στο ίδιο, σ. 1533.

του. Δεν απουσιάζουν, ωστόσο, οι επιφυλάξεις αναφορικά με την εφαρμοσιμότητα των σχετικών διατάξεων, εξαιτίας της ανεπάρκειας της σχετικής υποδομής.

β) Ο υπερπληθυσμός των φυλακών

Η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου φαίνεται πως αποτελεί μια νομοθετική επιλογή που συνιστά, συν τοις άλλοις, προϊόν αναγκαιότητας, εξαιτίας συγκεκριμένων πρακτικών δυσχερειών, οι οποίες οδηγούν στην πρόκριση της προσωρινής αποσυμφόρησης των φυλακών ως δέουσας επιλογής. Οι συντάκτες της αιτιολογικής έκθεσης του νομοσχεδίου προβαίνουν στην παραδοχή των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης, με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι κρατούμενοι των ελληνικών φυλακών, συνθήκες που δεν ανταποκρίνονται στο απαιτούμενο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης των κρατουμένων.²⁶²⁶ Η εν λόγω κατάσταση εύλογα πλήττει έτι περαιτέρω τους εξαρτημένους, άρα και ασθενείς κρατούμενους, οι οποίοι πέραν του βάρους της ποινής «φέρουν και το βάρος της πάθησής τους».²⁶²⁷ Επακόλουθο των κακών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων συνιστούν οι πολλαπλές καταδίκες της χώρας από το ΕΔΔΑ, που συνεπάγονται αφενός μεν σημαντική οικονομική επιβάρυνση, αφετέρου δε τη δυσφήμιση της Ελλάδας, εξαιτίας της επισήμανση της αδυναμίας της να ανταποκριθεί σε ένα minimum παροχών στους κρατούμενους.²⁶²⁸

Ένα πρώτο βήμα προς τη διαχείριση της δυσχερούς κατάστασης συνιστά η προσπάθεια αποσυμφόρησης των ελληνικών φυλακών. Σύμφωνα, άλλωστε, με την αιτιολογική έκθεση, η ανάγκη διαχείρισης της υπερφόρτωσης των φυλακών και αποφυγής περισσότερων καταδικών από το ΕΔΔΑ υπαγορεύει την εισαγωγή των τροποποιήσεων του ν.4139/2013. Στο πνεύμα αυτό κινούνται οι αγορεύσεις των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος. Αντιθέτως, οι περισσότεροι από τους ομιλητές των κομμάτων της αντιπολίτευσης παραδέχονται μεν την κακή κατάσταση που επικρατεί στις ελληνικές φυλακές, υποστηρίζουν ωστόσο ότι αυτή δεν μπορεί να λειτουργήσει σαν επαρκής δικαιολογία για τη διευκόλυνση αποφυλακίσεων. Οι τελευταίες, μάλιστα, εκλαμβάνονται σαν κίνδυνος για την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου, εξαιτίας της απελευθέρωσης δυνάμει επικίνδυνων εγκληματιών.

²⁶²⁶ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²⁶²⁷ Στο ίδιο, σ. 1.

²⁶²⁸ Στο ίδιο, σ. 1.

Η φυλακή, συνεπώς, χαρακτηρίζεται, από τους ομιλητές της πλειοψηφίας, ως πλαίσιο που αποκλίνει από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁶²⁹ και εντός του οποίου τίθεται εν κινδύνω η επιβίωση των πλέον ευάλωτων μεταξύ των κρατουμένων, ενώ οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικαλούνται κυρίως ένα βασικό νομιμοποιητικό επιχείρημα²⁶³⁰ της φυλακής, βάσει του οποίου η τελευταία συνιστά απαραίτητο θεσμό προστασίας²⁶³¹ του κοινωνικού συνόλου, μέσω της απομάκρυνσης²⁶³² των καταδίκων από την κοινωνική ζωή. Τέλος, ένα ακόμα επιχείρημα που προβάλλεται από την κυβέρνηση συνίσταται στην ανάγκη περιορισμού τόσο των καταδικών της χώρας από το ΕΔΔΑ όσο και των δυσμενών κρίσεων εκ μέρους της CPT,²⁶³³ με απώτερο στόχο τον περιορισμό της δυσφήμισης της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο. Η επιθυμία διαφύλαξης της καλής φήμης της χώρας αποτελεί εξάλλου διαχρονικά ένα σημαντικό επιχείρημα υπεράσπισης πολιτικών επιλογών.²⁶³⁴

Αναφορικά με τις κακές συνθήκες κράτησης στις φυλακές, είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότεροι ομιλητές, ανεξαρτήτως κομματικής ταυτότητας, παραδέχονται την κρισιμότητα της κατάστασης. Η εισηγήτρια του ΣΥΡΙΖΑ χαρακτηρίζει την κατάσταση τουλάχιστον ντροπιαστική και περιγράφει με μελανά χρώματα ορισμένες πτυχές της λειτουργίας των σωφρονιστικών καταστημάτων, που συνδέονται ιδίως με την ανεπάρκεια της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης των κρατουμένων, η οποία θέτει άμεσα ή έμμεσα σε κίνδυνο τη ζωή τους. Ο λόγος της ομιλήτριας αναδεικνύει τη διάσταση της ανθρωπιστικής κρίσης,²⁶³⁵ που εκτυλίσσεται εντός του πλαισίου της φυλακής. Η κατάσταση, κατά την ομιλήτρια, είναι σοκαριστική και ντροπιαστική

²⁶²⁹Γ.Νικολόπουλος «Χώροι κράτησης και ανθρωπιστική κρίση: Εισαγωγικές παρατηρήσεις», στο Μ.Γασπαρινάτου (2016), ό.π., σ.2369.

²⁶³⁰Νομιμοποιητικό «μύθος», υπό μια κριτική οπτική, στο Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 183-187.

²⁶³¹Στο ίδιο, σ. 183.

²⁶³²Α.Χαΐδου (2018), ό.π., σ. 73.

²⁶³³Η CPT συνιστά ανεξάρτητο ελεγκτικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αναλυτικά στο Council of Europe-European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, "Frequently asked questions. What is the CPT", στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.coe.int/en/web/cpt/faqs#what-is-the-cpt>, τελευταία προσπέλαση 3/3/2022. Το ότι η ελληνική πολιτεία δεν έχει αντιδράσει με την αρμόζουσα συνέπεια απέναντι στις υποδείξεις της επιτροπής φαίνεται πως αποτελεί μια διαχρονική διαπίστωση, στο Ν.Κουλούρης, «'Υποδειγματικοί' κρατούμενοι σε ιδανικές «ανθρωπαποθήκες». Αναζητώντας θέση για τα δικαιώματα του ανθρώπου σε συνθήκες ακραίου συνωστισμού», στο Α. Πιτσελά (επιμ), *Ο δρόμος προς τη δικαιοσύνη. Συνέδριο προς τιμή του Ομότιμου Καθηγητή Στέργιου Αλεξιάδη*, Αθήνα, εκδ. Σάκκουλας, 2012, σ. 299.

²⁶³⁴J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 150.

²⁶³⁵Σημειωτέον ότι «η έννοια της ανθρωπιστικής κρίσης υποδηλώνει, κατ' αρχήν, μια σοβαρή απόκλιση από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως αυτά κατοχυρώνονται σε διεθνείς και εθνικούς κανόνες, με συνέπεια να προκαλούνται σοβαρές απειλές ή/και πραγματικές προσβολές σε επιμέρους αγαθά ή ακόμη και στη συνολική βιοτική κατάσταση των ανθρώπων, στο Γ.Νικολόπουλος (2016), ό.π., σ. 2369.

συγχρόνως: «Όποιος έχει επισκεφθεί το νοσοκομείο φυλακών...που έχει οδηγήσει σε αυτοκτονίες και αυτοτραυματισμούς, που έχει υποδομή για εβδομήντα άτομα και είναι πάνω από διακόσια αυτά που είναι εκεί μέσα, με ελάχιστο προσωπικό, έχει φρίξει με τις συνθήκες, που ζουν οι άνθρωποι εκεί, έχει ντραπεί. Το ίδιο και με το ψυχιατρείο. Εγώ όταν μπήκα στο ψυχιατρείο των φυλακών νομίζω πως μου πήρε πάρα πολύ καιρό να συνέλθω...Η ντροπή είναι το πιο ανώδυνο συναίσθημα που μπορώ να μοιραστώ μαζί σας».²⁶³⁶

Οι συνθήκες αυτές αντιδιαστέλλονται με το πνεύμα του νομοσχεδίου, το οποίο έρχεται σαν μια επείγουσα λύση εξανθρωπισμού των συνθηκών, ιδίως δεδομένης της πίεσης που ασκείται εξαιτίας των καταδικών εναντίον της Ελλάδας. Από τη διαπίστωση της ανθρωπιστικής κρίσης απορρέει εξάλλου, η αναγκαιότητα λήψης μέτρων ενίοτε ανεξαρτήτως του ισχύοντος δικαίου.²⁶³⁷ Παράλληλα, ο λόγος της ομιλήτριας καλλιεργεί την εικόνα της κυβέρνησης που υπερβαίνει τις αγκυλώσεις του παρελθόντος και, θέτοντας στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τον άνθρωπο, αναλαμβάνει δράση για να διορθώσει τα κακώς κείμενα και να σταματήσει την επαίσχυντη κατάσταση, η οποία συνεπάγεται παραβίαση δικαιωμάτων: «το νομοσχέδιο...θέλει να βάλει τέλος στη ντροπή ή μάλλον στις ντροπές, γιατί οι ντροπές είναι πολλές. Μιλάμε για φυλακές...που κάνουν τους αρρώστους πιο άρρωστους, που καθηλώνουν τους τοξικοεξαρτημένους και στιγματίζουν για πάντα τις ζωές των νέων παιδιών...το νομοσχέδιο...αποτελεί ουσιαστικά μια ανάσα ανθρωπιάς, μια ανάσα δικαίου και εξορθολογισμού...Στις φυλακές υπάρχει βασανισμός με κάθε τρόπο...γι' αυτό...έχουμε καταδικαστεί επανειλημμένα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Αυτήν τη στιγμή έχουμε πρόστιμα περίπου 2.000.000, τα οποία βέβαια θα μπορούσαμε να έχουμε αξιοποιήσει για να καλυτερέψουν οι συνθήκες στις ελληνικές φυλακές».²⁶³⁸

Άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ θέτει ένα ρητορικό, κατά τον ίδιο, ερώτημα, για να αναδείξει τη δυσχερή κατάσταση των νοσοκομείων των φυλακών, την οποία θεωρεί εξευτελιστική για τους κρατούμενους και ικανή να καταστήσει επιτακτική την ανάγκη εξανθρωπισμού του σωφρονιστικού συστήματος. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο ομιλητής, η εικόνα που παρουσιάζει το νοσοκομείο της φυλακής, το οποίο χαρακτηρίζει κολαστήριο, δηλαδή τόπο βασανισμού, είναι τόσο αποκρουστική που

²⁶³⁶Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1445.

²⁶³⁷A.Fischer – Lescano, *Ανθρώπινα Δικαιώματα σε καιρούς λιτότητας*, μτφρ Μ. Παπαδάκη, Αθήνα, Ποταμός, 2014, σ. 21 κε.

²⁶³⁸Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1445.

υπερβαίνει τη δυσφορία που προκαλεί η ίδια η εμπειρία: «Αρχίζω, λοιπόν, με ένα κάπως ρητορικό ερώτημα: Υπάρχει στον κόσμο μας άλλοθι ή δικαιολογία, ώστε να αποκαλείται ‘νοσοκομείο’...αυτό όπου οι ασθενείς διαβιούν σε σχεδόν μηδενικές συνθήκες ατομικής υγιεινής...με μηδαμινό αερισμό, με υπερσυνωστισμό, με υγρασία και μούχλα...με αίσθηση της απόλυτης βρωμιάς...όταν, εν τέλει, η εικόνα της πλήρους εξαθλίωσης μπορεί ακόμα και να κρύψει το καθημερινό βίωμα του κολαστηρίου; Δεν υπάρχει δικαιολογία».²⁶³⁹

Οι συνθήκες αυτές αναπόφευκτα θέτουν, κατά τον ομιλητή, σε κίνδυνο την υγεία και τη ζωή των κρατουμένων: «ο Άγιος Παύλος και το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο των φυλακών Κορυδαλλού, κρύβουν πίσω από τους τοίχους που τα περιβάλλουν, την απάνθρωπη κατάσταση...την οποία και βιώνουν πραγματικά οι ασθενείς κρατούμενοι...μερικοί με λοιμώδη μεταδοτικά νοσήματα, στους ίδιους χώρους με οροθετικούς, χωρίς ασθενοφόρο...με ελάχιστους μόνιμους ειδικευμένους γιατρούς και νοσηλευτές».²⁶⁴⁰ Ιδίως το Ψυχιατρείο χαρακτηρίζεται με τον όρο «μεσαιωνικό άσυλο», όπου λαμβάνουν χώρα πρακτικές που παραπέμπουν σε βασανιστήρια: «το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο...δεν έχει μόνιμους γιατρούς, αλλά επισκέπτες ψυχίατρος. Είναι ένα μεσαιωνικό άσυλο, στο οποίο επιβιώνουν πρακτικές πλήρους αισθητηριακής απομόνωσης για ημέρες στα περίφημα ‘μπλε κελιά’ του υπογείου, χώρους...απομόνωσης των αρρυθμιστών και ενδεχομένως απειθάρχητων ασθενών».²⁶⁴¹ Πέραν των νοσοκομείων των φυλακών, οι φυλακές γενικώς αδυνατούν να ανταποκριθούν, κατά τον ομιλητή, στους στοιχειώδεις κανόνες χρηστής μεταχείρισης των κρατουμένων, εξ ου και οι καταδίκες της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ: «Οι περισσότερες διεθνείς καταδίκες...αφορούν την ύπαρξη εξευτελιστικής συμπεριφοράς, λόγω ακραίου συνωστισμού, που αφ’ εαυτού συνιστά βασανισμό. Στις φυλακές της Τρίπολης...υπάρχει στοίβαγμα υπερτριπλάσιου πληθυσμού...σε θαλάμους χωρίς διαδρόμους, χωρίς αερισμό...χωρίς τη δυνατότητα του κρατούμενου απλά να σταθεί όρθιος ή και καθιστός. Άρα, ο εξανθρωπισμός του σφραγιστικού μας συστήματος είναι μια επείγουσα ανάγκη».²⁶⁴²

Έτερος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ καταθέτει την προσωπική του εμπειρία, κάνοντας επίσης λόγο για απάνθρωπη μεταχείριση των ασθενών σε ένα κατ’ ευφημισμό

²⁶³⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1519.

²⁶⁴⁰ Στο ίδιο, σ. 1519.

²⁶⁴¹ Στο ίδιο, σ. 1519.

²⁶⁴² Στο ίδιο, σ. 1519.

νοσοκομείο, οι συνθήκες του οποίου δεν συνάδουν με το δημοκρατικό κεκτημένο της χώρας: «καθ' όλη τη διάρκεια του ιατρικού μου βίου έχω επισκεφθεί πολλάκις τις φυλακές...και έχω εξετάσει ασθενείς...Ήταν ένας απεργός πείνας στο νοσοκομείο του Κορυδαλλού. Τώρα, βέβαια, είναι ανέκδοτο να λέμε «νοσοκομείο Κορυδαλλού». Και ήταν έξι άνθρωποι μέσα σε ένα μεταλλικό κλουβί. Βρήκα έναν που ήταν πεσμένος κάτω. Από την όψη λέω, αυτός είναι απεργός πείνας. Ήταν. Οι υπόλοιποι πέντε ήταν δύο ψυχικά ασθενείς...τελείως σε παραλήρημα, ένας με φυματίωση που είχε υποτροπή και ο άλλος εκεί στο βάθος δεν μπορούσες να καταλάβεις τι έχει. Αυτό ήταν φυλακή πολιτισμένου κράτους που μιλάει στο όνομα της δημοκρατίας!»²⁶⁴³

Ομιλήτρια του κυβερνώντος κόμματος υποστηρίζει ότι οι συνθήκες κράτησης είναι τέτοιες ώστε αδυνατούν να επιφέρουν οποιονδήποτε σωφρονισμό, ως εκ τούτου η φυλακή αδυνατεί να εκπληρώσει τον θεσμικά διακηρυγμένο σκοπό της λειτουργίας της. Η ομιλήτρια επίσης χρησιμοποιεί ένα παράδειγμα αντλημένο από τη δικαστηριακή πρακτική, για να επισημάνει ότι το όριο της ποινικής μεταχείρισης τίθεται από το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου: «Αυτό το διαπιστώνει κανείς ήδη από την είσοδο της φυλακής. Από τους χώρους αναμονής, μέχρι να φτάσεις να επικοινωνήσεις με τον κρατούμενο, συνειδητοποιείς πώς λειτουργεί το σωφρονιστικό σύστημα και αντιλαμβάνεσαι πως κάθε άλλο παρά σωφρονιστικό είναι...Είναι χαρακτηριστική η υπόθεση, στην οποία το Μονομελές Πλημμελειοδικείο Ηγουμενίτσας...αθώωσε τους μετανάστες που δραπέτευσαν από τα κρατητήρια του Αστυνομικού Τμήματος Ηγουμενίτσας λόγω του αίσχους των συνθηκών κράτησής τους. Συγκεκριμένα, ο Πρόεδρος της Έδρας φαίνεται να απεφάνθη: «Δραπετεύσατε από τον εξευτελισμό, γι' αυτό είστε αθώοι».²⁶⁴⁴

Ένας ακόμα ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ αναφέρεται στο φαινόμενο του υπερπληθυσμού των φυλακών, σχολιάζοντας ότι η κατάσταση που διαμορφώνεται εξαιτίας του προκαλεί το όνειδος και δεν πληροί τις προϋποθέσεις που τίθενται από τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις της χώρας: «Η κατάσταση στις ελληνικές φυλακές...δεν ταιριάζει στο ευρωπαϊκό κεκτημένο, που τόσο συχνά επικαλείστε. Γιατί...όταν στο Νοσοκομείο Κορυδαλλού, όπου η δυναμικότητά του είναι εβδομήντα άτομα με πλήρες προσωπικό, έχουμε διακόσιους ανθρώπους σε κράτηση με ελάχιστο προσωπικό, όταν έχουμε ρεκόρ ισοβιτών σε όλη την Ευρώπη, πού είναι το ευρωπαϊκό κεκτημένο; Αλήθεια, πόσο

²⁶⁴³Στο ίδιο, σ. 1520.

²⁶⁴⁴Στο ίδιο, σ. 1525.

περήφανοι Ευρωπαίοι μπορούμε να είμαστε με αυτές τις συνθήκες κράτησης, όταν ήδη έχουμε έντεκα καταδίκες...και εκκρεμούν εκατόν ενενήντα μία;».²⁶⁴⁵

Πέραν των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος, οι ομιλητές της αντιπολίτευσης, στην πλειονότητά τους, δεν αρνούνται τη δυσχερή κατάσταση που επικρατεί στα σωφρονιστικά καταστήματα, την οποία επιτείνει η έλλειψη υλικοτεχνικής υποδομής και προσωπικού. Χαρακτηριστικά, ο Εισηγητής της Νέας Δημοκρατίας προβαίνει λακωνικά στην παραδοχή της κατάστασης: «Σε τραγική κατάσταση είναι οι φυλακές μας...συμφωνώ απολύτως».²⁶⁴⁶ Η ειδική αγορήτρια του ΠΑΣΟΚ θέτει το ζήτημα υπεράνω αμφισβήτησης, αναδεικνύοντας της διάσταση της ανθρωπιστικής κρίσης και σημειώνοντας ότι: «Στις ελληνικές φυλακές υπάρχει ανθρωπιστική κρίση, ανθρωπιστική τραγωδία και δεν νομίζω να υπάρχει κανείς μέσα σε αυτήν την Αίθουσα που να το αμφισβητεί αυτό».²⁶⁴⁷ Η ειδική αγορήτρια της Χρυσής Αυγής εκλαμβάνει την κακή κατάσταση των φυλακών σαν όψη μιας γενικότερης κοινωνικής παρακμής: «Οι φυλακές της Ελλάδος, οι φυλακές της πατρίδος μας, δεν είναι ό,τι καλύτερο έχουμε να προτάξουμε...δείχνουν...την παρακμή στην οποία βρισκόμαστε. Δεν είμαστε περήφανοι για τις φυλακές μας».²⁶⁴⁸ Παρατηρεί, δε, ότι υπό τις εν λόγω συνθήκες ο σωφρονισμός καθίσταται ανέφικτος: «Σωφρονιστικά; Κατ' ευφημισμόν λέγονται έτσι».²⁶⁴⁹ Σύμφωνα με την ίδια ομιλήτρια, την κατάσταση δυσχεραίνει έτι περαιτέρω η έλλειψη υποδομών και επιστημονικού προσωπικού: «υποδομές στις φυλακές δεν έχουμε, ούτε τους κατάλληλους κοινωνιολόγους ούτε τους κατάλληλους ψυχολόγους. Τίποτα δεν υπάρχει».²⁶⁵⁰

Παρομοίως, για τον Κοινοβουλευτικό Εκπρόσωπο του ΚΚΕ, η κατάσταση είναι γνωστή σε όλους και τόσο δυσχερής, ώστε παρέλκει η περιγραφή της. Συνεπεία αυτής, οι εισαγόμενες διατάξεις εστιάζουν στην ad hoc διαχείριση μιας ήδη εδραιωμένης κατάστασης, ως εκ τούτου, κατά τον ομιλητή, δεν μπορούν να χαρακτηριστούν καινοτόμες: «το νομοσχέδιο...κινείται στην ίδια κατεύθυνση παρά τις όποιες θετικές διακηρύξεις...προσπαθεί να εκτονώσει την κατάσταση στις φυλακές που είναι τραγική και δεν χρειάζεται να την περιγράψει κανένας».²⁶⁵¹ Κοινό τόπο συνιστά η κακή

²⁶⁴⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1481.

²⁶⁴⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1446.

²⁶⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 1458.

²⁶⁴⁸ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 17/4/2015, σ. 1586.

²⁶⁴⁹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1448.

²⁶⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 1449.

²⁶⁵¹ Στο ίδιο, σ. 1472.

κατάσταση των φυλακών και για τον πρόεδρο του κόμματος Ποτάμι, ο οποίος θεωρεί πάντως τις συνθήκες βελτιώσιμες, με την προϋπόθεση της ύπαρξης πολιτικής βούλησης και επαρκούς χρηματοδότησης για τον σκοπό αυτό. Ο ομιλητής αναδεικνύει, επίσης, τη διάσταση μεταξύ της νομοθεσίας και της εφαρμογής της, υπονοώντας ότι η θεραπευτική μεταχείριση των εξαρτημένων κρατούμενων αποτελεί προτεραιότητα της πολιτείας μόνο σε επίπεδο διακηρύξεων: «Και ο Δομοκός εάν δεν είναι σωστή φυλακή, να φτιάξετε μία άλλη. Και εάν το νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού είναι μια ντροπή –που είναι- να φτιάξουμε ένα άλλο...Γιατί ο σωφρονισμός θέλει και λεφτά, σύγχρονα κτήρια, υποδομές, υπαλλήλους...Ένα κέντρο απεξάρτησης έχει γίνει στη Χαλκιδική και δεν λειτουργήσε ποτέ, σκουριάζει. Γιατί δεν δίνετε προτεραιότητα σε όλα αυτά;».²⁶⁵²

Κατά το μάλλον ή ήττον, οι συνθήκες των ελληνικών φυλακών χαρακτηρίζονται απάνθρωπες και ασύμβατες με την προστασία θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Χαρακτηρίζονται ντροπιαστικές για τη χώρα και επικίνδυνες για τη ζωή και την αξιοπρέπεια των κρατουμένων, πολλώ δε μάλλον εκείνων των οποίων η υγεία είναι επιβαρυνμένη. Όπως προαναφέρθηκε, η υπερίσχυση της ιατροκοποίησης της εξάρτησης συνεπάγεται ότι ο εξαρτημένος κρατούμενος χαρακτηρίζεται πρωτίστως «ασθενής» και δευτερευόντως «εγκληματίας». Ως εκ τούτου, οι ομιλητές της κυβέρνησης τάσσονται υπέρ της ενθάρρυνσης της απεξάρτησης, με στόχο την κατά το δυνατόν συντομότερη απομάκρυνση του εξαρτημένου ατόμου από τον χώρο της φυλακής, εκκινώντας από την παραδοχή της ακαταλληλότητας του εν λόγω πλαισίου για τα ευπαθή άτομα.

Πέραν της προστασίας της ζωής του κρατουμένου και τη μέριμνα για την πρόσβασή του σε κατάλληλη θεραπευτική μεταχείριση, η ταχύτερη απομάκρυνση των εξαρτημένων κρατουμένων από τον χώρο της φυλακής θεωρείται σαν ενδεδειγμένο μέσο αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών καταστημάτων. Η υπερφόρτωση των φυλακών, όπως αναλύεται ήδη στην αιτιολογική έκθεση του σχεδίου νόμου,²⁶⁵³ συνιστά ένα θέμα που κυριαρχεί στον λόγο των ομιλητών του ΣΥΡΙΖΑ, καθώς αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιδείνωσης της ποιότητας ζωής στη φυλακή. Οι καταδίκες της χώρας από το ΕΔΔΑ συνεπάγονται την επιτακτική ανάγκη λήψη έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση της κατάστασης, που χαρακτηρίζεται με τρόπο

²⁶⁵² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 17/4/2015, σ. 1559.

²⁶⁵³ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 1.

ο οποίος παραπέμπει σε «ανθρωπιστική κρίση». Ο λόγος των ομιλητών του κυβερνώντος κόμματος απηχεί μια «κατάσταση ανάγκης», για τη διαχείριση της οποίας είναι δυνατόν να δικαιολογηθούν αποκλίσεις²⁶⁵⁴ από τη νομική κανονικότητα. Ως εκ τούτου, τα μέτρα που κρίνονται απαραίτητα για τη διαχείριση της ανθρωπιστικής κρίσης ως κατάστασης ανάγκης ενδέχεται να πρέπει να ληφθούν «ανεξάρτητα και πέρα από το ισχύον δίκαιο».²⁶⁵⁵ Πέραν τούτου, ο λόγος των ομιλητών του ΣΥΡΙΖΑ αντικατοπτρίζει μια ωφελμιστική αντίληψη της ποινής, βάσει της οποίας η ποινή λογίζεται σαν μέσο για την επίτευξη των σκοπών της γενικής και ειδικής πρόληψης. Οι ομιλητές αντιδιαστέλλουν την εν λόγω θεώρηση, την οποία συνδέουν με τον ανθρωπισμό, με την ιδεαλιστική θεώρηση της ποινής, η οποία υποστηρίζεται από ομιλητές ιδίως της αξιωματικής αντιπολίτευσης και που συνδέεται, κατά τους ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ, με την τιμωρητικότητα προς τον εξαρτημένο εγκληματία.

Ενδεικτικός των προαναφερθέντων είναι ο λόγος του Υπουργού Δικαιοσύνης, ο οποίος επισημαίνει ότι «η χώρα μας έχει αντιμετωπίσει...για το θέμα αυτό μια διεθνή πίεση...από τον ΟΗΕ, ο οποίος το 2009 στις εργασίες του κάλεσε τουλάχιστον οι κρατούμενοι, οι οποίοι έχουν ειδικά προβλήματα υγείας, να αντιμετωπίζονται νομοθετικά με ταχύτερες απολύσεις...Σημαντικό πρόβλημα για τη χώρα μας συνιστούν οι εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα Βασανιστήρια...η οποία και αυτή τη στιγμή βρίσκεται στη χώρα μας...για να κάνει έλεγχο των συνθηκών στις ελληνικές φυλακές. Έχουμε, λοιπόν, αγωνία για τα πορίσματά της...Επίσης, η χώρα μας έχει να αντιμετωπίσει και οικονομικά καταδίκες του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τις συνθήκες κράτησης και την αδυναμία περίθαλψης των κρατουμένων...Το βαρύτερο είναι ότι η χώρα μας έχει αυτές τις συνθήκες, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό ντροπιάζουν τον πολιτισμό της».²⁶⁵⁶ Πέραν της αποκατάστασης της καλής φήμης της Ελλάδας, η βελτίωση των συνθηκών κράτησης θα λειτουργήσει, κατά τον Υπουργό, αποτελεσματικά σε επίπεδο ειδικής πρόληψης: «εάν οι συνθήκες κράτησης βελτιώνονται, έχουμε μικρότερα ποσοστά υποτροπής, λιγότερη εγκληματικότητα, περισσότερη ασφάλεια. Περισσότερος ανθρωπισμός, λοιπόν, και περισσότερη ασφάλεια, διότι οι άνθρωποι, οι οποίοι βγαίνουν μέσα από ανθρώπινες συνθήκες δεν εγκληματούν με τα ίδια στατιστικά υψηλά ποσοστά».²⁶⁵⁷

²⁶⁵⁴ Γ. Νικολόπουλος (2016), ό.π., σ. 2373.

²⁶⁵⁵ A. Fischer – Lescano (2014), ό.π., σ. 21κε.

²⁶⁵⁶ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1442.

²⁶⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 1443.

Εν ολίγοις, η κατάσταση εκλαμβάνεται σαν επείγουσα και χρήζουσα άμεσης αντιμετώπισης: «να καταλάβει κανείς πόσο επείγον είναι το θέμα...Καθεμία περίπτωση προσβολής της αξιοπρέπειας για τον πολιτισμό μας, για τη χώρα μας είναι κανονιά και δεν πρέπει να ακούσουμε άλλη». ²⁶⁵⁸ Εξάλλου, η ουσιαστική βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος απαιτεί χρόνο και δυσεύρετους υλικούς πόρους, ως εκ τούτου αποτελεί έναν μακροπρόθεσμο στόχο, σε αντιδιαστολή με την αποσυμφόρηση, που συνιστά μέτρο κατεπείγοντος χαρακτήρα: «Αυτό θέλουμε και εμείς και το προσπαθούμε...να αναβαθμίσουμε τις συνθήκες περίθαλψης στις φυλακές...όμως, αυτό το προσπαθεί επί δεκαετίες η ελληνική κοινωνία...Θα ήταν δυνατόν αυτό το οποίο δεν επιτεύχθηκε επί δεκαετίες, να επιτευχθεί μέσα σε λίγους μήνες; Είναι αδύνατον. Και μάλιστα με συνθήκες οικονομικής κρίσης». ²⁶⁵⁹

Σε παρόμοιο πνεύμα, η εισηγήτρια του ΣΥΡΙΖΑ χαρακτηρίζει το νομοσχέδιο σαν «μια ανάσα ανθρωπιάς, μια ανάσα δικαίου και εξορθολογισμού», σε αντιδιαστολή με τις απάνθρωπες και επονείδιστες συνθήκες των φυλακών: «Στις φυλακές υπάρχει βασανισμός με κάθε τρόπο. Αυτή η κατάσταση προσβάλλει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου και γι' αυτό...έχουμε καταδικαστεί επανειλημμένα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο...Θα ήταν ένας γενναίος συγχρονισμός το να ακολουθήσουμε...αυτό που λέει το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, αφού θέλουμε να ακολουθούμε το πλαίσιο που τηρεί η Ευρώπη». ²⁶⁶⁰ Η ομιλήτρια προβάλλει, συνεπώς, την υποχρέωση της Ελλάδας να συμμορφώνεται με το διεθνές πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η αποδοχή του οποίου αποτελεί άλλωστε και συμβολικό θεμέλιο της ιδιότητας της χώρας ως κράτους-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αναφορικά με τον σκοπό της ποινής, ενδεικτική είναι η αγόρευση ομιλητή του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος συνδέει τις πρακτικές του παρελθόντος με την αχρήστευση του κρατούμενου, ενώ εκλαμβάνει τις εισαγόμενες διατάξεις σαν μέτρα που προωθούν επί της ουσίας τον σωφρονισμό. Ο λόγος του ομιλητή καλλιεργεί την εικόνα μιας κυβέρνησης που θέτει στον επίκεντρο της δράσης της τον άνθρωπο και εμφορείται από δημοκρατικές αξίες και πανανθρώπινα ιδανικά. Η αξιοποίηση αυτών των αρχών, μπορεί, κατά τον ομιλητή να συμβάλει στην αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης των φυλακών: «με αυτό το νομοσχέδιο...παίρνουμε ταπρώτα μέτρα για την αντιμετώπιση της εκτός ελέγχου πια κατάστασης στις ελληνικές φυλακές και το

²⁶⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 1443.

²⁶⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 1443.

²⁶⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 1445.

κάνουμε με τις αρχές του ανθρωπισμού, της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και με γνώμονα την ασφάλεια για την κοινωνία. Η λογική ενός δημοκρατικού σωφρονιστικού συστήματος...οφείλει να στοχεύει στη στήριξη, την επανένταξη, τη δικαιοσύνη, το ρεαλισμό, την επανόρθωση και όχι την εξόντωση του κρατούμενου».²⁶⁶¹ Παρομοίως, ομιλήτρια του ΣΥΡΙΖΑ απορρίπτει τη λογική της ανταποδοτικής και τιμωρητικής λειτουργία της ποινής και προκρίνει την προληπτική της λειτουργία: «το πνεύμα που διαπνέει το προς ψήφιση νομοσχέδιο...μας υπενθύμισε ότι η δικαιοσύνη δεν συρρικνώνεται στην ανταποδοτική διάσταση του οφθαλμός εναντίον οφθαλμού. Δεν είναι τιμωρία. Είναι σωφρονισμός. Μας υπενθύμισε...ότι ο ποινικός κολασμός, θωρακισμένος με ηθικές και ανθρωπιστικές αρχές, δεν εκδικείται, αλλά αποτρέπει μελλοντικές εκδηλώσεις εγκληματικής συμπεριφοράς».²⁶⁶²

Στη διάσταση στο επίπεδο των περί σωφρονισμού αντιλήψεων μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης αναφέρεται άλλος ομιλητής του ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος εγκαλεί την αξιωματική αντιπολίτευση για την αποδοχή μιας θεώρησης που οδηγεί στην παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων, ενώ βάσει του νόμου,²⁶⁶³ όλα τα δικαιώματα, πλην της προσωπικής ελευθερίας, πρέπει να παραμένουν αλώβητα: «Σήμερα...συγκρούονται δύο γραμμές εκ των οποίων η μία λέει ότι η ποινή είναι στέρηση της ελευθερίας για μια παράβαση που έχει κάνει κάποιος Έλληνας πολίτης και η άλλη γραμμή λέει ότι η ποινή είναι η εκδίκηση, ο βασανισμός και εν τέλει ο θάνατος. Σε αυτήν έχετε προσχωρήσει ως Νέα Δημοκρατία...Η έννοια της ποινής φυλάκισης αφαιρεί το δικαίωμα του πολίτη προς την ελευθερία. Δεν αφαιρεί κανένα άλλο δικαίωμα».²⁶⁶⁴

Ενστερνιζόμενος το ανωτέρω σκεπτικό, ο εισηγητής του συγκυβερνώντος κόμματος, των ΑΝΕΛ, προκρίνει τις εισαγόμενες διατάξεις, τις οποίες εκλαμβάνει σαν επιστροφή στον σωφρονισμό, σε αντιδιαστολή με την έως τότε τιμωρητική λογική: «είναι γεγονός αναμφίβολα δεκτό πως το σωφρονιστικό μας σύστημα βρίσκεται σε τέλμα και δεν στοχεύει στον σωφρονισμό, αλλά στην τιμωρία...τα τελευταία χρόνια έχουμε αποκλίνει από τις βασικές αρχές του κράτους δικαίου...Με το παρόν νομοσχέδιο επιχειρείται να δοθεί στον σωφρονισμό η πραγματική του όρου έννοια, η οποία δεν είναι άλλη από την επανένταξη».²⁶⁶⁵ Ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος των

²⁶⁶¹ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1481.

²⁶⁶² Στο ίδιο, σ. 1503.

²⁶⁶³ Σωφρονιστικός Κώδικας, άρθρο 4 παρ.1.

²⁶⁶⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1478.

²⁶⁶⁵ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1456.

ΑΝΕΛ θεωρεί επίσης ότι οι προτεινόμενες ρυθμίσεις, σε αντιδιαστολή με τις έως τότε ισχύουσες, θέτουν τον άνθρωπο στο επίκεντρο των πολιτικών επιλογών και επιτρέπουν την προστασία των ασθενών και ευάλωτων κρατουμένων: «ο ανθρωποκεντρισμός έπρεπε οπωσδήποτε να διαπνέει την πολιτική... έπρεπε οπωσδήποτε να διαπεράσει και το πεδίο του Ποινικού Δικαίου και του σωφρονιστικού συστήματος... Ένα ζήτημα που μας απασχολεί...είναι η αποσυμφόρηση...των φυλακών μας από αυτούς που πραγματικά για λόγους ανθρωπισμού θα πρέπει είτε με τη μέθοδο της υφ' όρον απόλυσης είτε με τη μέθοδο της αλλαγής τρόπου έκτισης ποινής να ληφθεί μέριμνα».²⁶⁶⁶

Τη θεώρηση αυτή υιοθετεί και η ειδική αγορήτρια της Χρυσής Αυγής, η οποία αναφέρεται στην εξουδετέρωση της ειδικοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής εξαιτίας των κακών συνθηκών κράτησης: «αυτοί οι άνθρωποι...ενώ αισθάνονται ότι είναι οι θύτες...αρχίζουν σιγά-σιγά και αισθάνονται θύματα. Θυματοποιούνται, με αποτέλεσμα όταν βγαίνουν έξω...έχουν μια απέραντη οργή προς όλη την κοινωνία, προς...αυτό που λέγεται καθεστηκυία τάξη. Και αυτό είναι ένας τρόπος που αναπαράγεται το έγκλημα».²⁶⁶⁷ Σύμφωνα, δε, με την ομιλήτρια, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστά τον παράγοντα που θέτει το όριο της ποινικής καταστολής: «Έπρεπε να γίνει μια αποσυμφόρηση στις φυλακές...Ναι, οι άνθρωποι πρέπει σεβόμενοι εμείς τον εαυτό μας, σεβόμενοι κι εκείνοι τους εαυτούς τους- να εκτίσουν ποινή, όχι όμως να διαλυθούν».²⁶⁶⁸

Αναφορικά με την πλειονότητα των ομιλητών της αντιπολίτευσης, ωστόσο, ο λόγος τους αντανakλά την αντίληψη ότι η ποινή δεν συνιστά μέσο για την επίτευξη στόχων, αλλά αυτοσκοπό, σε συμφωνία με τις απόλυτες θεωρίες, οι οποίες δέχονται τον ανταποδοτικό χαρακτήρα της ποινής.²⁶⁶⁹ Ως εκ τούτου, οι κακές συνθήκες των φυλακών δεν θεωρούνται επαρκής λόγος για την προώθηση της υπό όρον απόλυσης κρατουμένων. Η ποινή, εφόσον επιβλήθηκε πρέπει να εκτιθεί, εν πρώτοις γιατί έτσι πραγματώνεται η ιδέα της δικαιοσύνης, δεύτερον διότι έτσι σωφρονίζονται οι εγκληματίες και τρίτον διότι έτσι προστατεύεται η κοινωνία από δυνάμει επικίνδυνους κατάδικους. Με βάση το επιχείρημα της προστασίας της κοινωνίας, η αντιπολίτευση ασκεί κριτική στην κυβέρνηση, υποστηρίζοντας ότι η τελευταία προωθεί την απόλυση

²⁶⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 1456.

²⁶⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 1449.

²⁶⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 1448.

²⁶⁶⁹ Λ.Μαργαρίτης-Ν.Παρασκευόπουλος, *΄Ποινολογία. Άρθρα 50-133 Π.Κ΄*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδόσεις Σάκκουλα, 2005, σ. 18.

εγκληματιών για προώθηση μικροκομματικών συμφερόντων, αδιαφορώντας για την ασφάλεια των πολιτών. Αναφορικά με τις συνθήκες των φυλακών, που, ως κάκιστες, δεν μπορεί να αγνοηθούν, η αντιπολίτευση τάσσεται υπέρ της διάθεσης πόρων για τη βελτίωση του σωφρονιστικού συστήματος, αντί της απόλυσης κρατουμένων.

Ενδεικτική είναι η διατύπωση του εισηγητή της Νέας Δημοκρατίας, ο οποίος σημειώνει: «Σε τραγική κατάσταση είναι οι φυλακές μας...-συμφωνώ απολύτως- αλλά...ορίζοντα σε όλους αμνήστευση;...Έτσι, ο φρονηματισμός καθίσταται εξοβελιστέος».²⁶⁷⁰ Παρομοίως, ομιλήτρια του ίδιου κόμματος απορρίπτει το επιχείρημα περί ανθρωπιστικής κρίσης, που, κατά τους ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ, οδηγεί στη λήψη έκτακτων μέτρων αποσυμφόρησης: «Πιστεύω στις ανθρώπινες συνθήκες κράτησης, πιστεύω ότι η πολιτεία έχει υποχρέωση να τις παράσχει...το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι το κράτος έχει καθήκον περίθαλψης του ασθενούς κρατουμένου, ώστε αυτός να είναι ικανός να εκτίει την ποινή του. Δεν λέει ότι το κράτος πρέπει να τον απελευθερώνει και να φεύγει, επειδή είναι ανίκανο να του παράσχει τουλάχιστον αυτές τις προϋποθέσεις».²⁶⁷¹ Συνεπώς, οι ομιλητές της αξιωματικής αντιπολίτευσης δεν αποδέχονται το κυβερνητικό επιχείρημα βάσει του οποίου οι κάκιστες συνθήκες κράτησης εξουδετερώνουν την όποια σωφρονιστική διάσταση της φυλάκισης. Θεωρούν, δε, ότι η ποινή που έχει επιβληθεί από το δικαστήριο πρέπει να εκτίεται, με στόχο τον «φρονηματισμό» του εγκληματία.

Παρομοίως, άλλος ομιλητής της Νέας Δημοκρατίας χαρακτηρίζει σαν ανεπαρκή δικαιολογία της κυβέρνησης το επιχείρημα περί της ανάγκης λήψης εκτάκτων μέτρων αποσυμφόρησης: «Η δικαιολογία την οποία επικαλείται το νομοσχέδιο, ότι δηλαδή οι φυλακές μας είναι υπερπλήρεις και ότι η μεταχείριση που επιφυλάσσουμε στους καταδικασμένους μας δεν είναι αντάξια μιας πολιτισμένης κοινωνίας, μπορεί να είναι ακριβής...Όμως, αυτός δεν είναι λόγος για να ανοίξουν οι φυλακές και να βγουν αδιάκριτα από τις φυλακές εκείνοι οι οποίοι δεν έχουμε κάποιο ιδιαίτερο λόγο να κυκλοφορούν ελεύθεροι στην πολιτεία μας ενώ έχουν καταδικαστεί».²⁶⁷² Τέλος, χαρακτηριστικός είναι ο λόγος άλλου ομιλητή του κόμματος, ο οποίος επιτίθεται στο ήθος των μελών του κυβερνώντος κόμματος και εκλαμβάνει την επίκληση της κακής κατάστασης των φυλακών σαν πρόσχημα για την υλοποίηση προεκλογικών δεσμεύσεων της κυβέρνησης προς τους ψηφοφόρους της, οι οποίοι, κατά τον ίδιο, είναι

²⁶⁷⁰ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1446.

²⁶⁷¹ Στο ίδιο, σ. 1460.

²⁶⁷² Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (απόγευμα), σ. 1477-1478.

τρομοκράτες και εγκληματίες: «ακούω διαρκώς συναδέλφους του ΣΥΡΙΖΑ να μιλάνε για το πόσο στενοχωρημένοι είναι για την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και για το πόσο επείγον είναι να γίνει αυτό το νομοσχέδιο... Το νομοσχέδιο αυτό γίνεται για έναν και μόνο λόγο. Ας μην κοροϊδευόμαστε. Είναι προεκλογική σας δέσμευση, πράγματι. Ψηφιστήκατε για να ψηφίζετε τέτοια νομοσχέδια, γιατί εκπροσωπείτε τους κουκουλοφόρους, τους τρομοκράτες και τους εγκληματίες».²⁶⁷³

Την άποψη ότι η ποινή πρέπει να εκτίεται ανεξαρτήτως των συνθηκών των φυλακών εκφράζει και ο ειδικός αγορητής του κόμματος Ποτάμι: «Η Κυβέρνηση, επικαλούμενη λόγους ανθρωπισμού και περιβάλλοντας την αιτιολογική έκθεση με μία ρητορεία περί ισότητας και δικαιοσύνης, προχωρά σε αυθαίρετη νομοθετική μείωση του χρόνου πραγματικής έκτισης της ποινής».²⁶⁷⁴ Ο ομιλητής θεωρεί επίσης το κυβερνητικό επιχείρημα περί της αναγκαιότητας αποσυμφόρησης, σαν ανεπαρκή δικαιολογία για την αρρύθμιστη απελευθέρωση καταδίκων: «Η CPT αναγνωρίζει ότι ο υπερπληθυσμός των καταστημάτων κράτησης δημιουργεί σοβαρές δυσκολίες. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι επειδή δεν μπορούν οι κατά καιρούς αρμόδιοι να ασκήσουν μία αποτελεσματική διοίκηση των φυλακών, πρέπει σε τακτά χρονικά διαστήματα να τις αδειάζουν, αποφυλακίζοντας μαζικά κατάδικους... Μάλιστα, η CPT στην τελευταία της έκθεση το 2014 γράφει χαρακτηριστικά ότι τα μέτρα πρόωρης αποφυλάκισης δεν είχαν τελικά το παραμικρό αποτέλεσμα».²⁶⁷⁵

Η ειδική αγορήτρια του ΠΑΣΟΚ απορρίπτει επίσης το σκεπτικό περί της αναγκαιότητας αποσυμφόρησης των φυλακών, στο οποίο εδράζεται το νομοσχέδιο, κρίνοντας ότι η εφαρμογή του θα αποδειχθεί ανώφελη. Κατά την ομιλήτρια, η οποία παράλληλα σχολιάζει τους υψηλούς δείκτες υποτροπής των αποφυλακισθέντων, το πρόβλημα των φυλακών είναι χρόνιο και εδραιωμένο, συνεπώς η αντιμετώπισή του δεν εξαντλείται στη λήψη ad hoc μέτρων: «Ποια είναι τελικά τα οφέλη αυτής της παρέμβασης; Έστω ότι θα καταφέρετε την απόλυση χιλίων ατόμων. Οι επτακόσιοι θα σας έρθουν άμεσα από τα κρατητήρια. Πώς θα βελτιωθεί λοιπόν η κατάσταση; Πώς θα γλιτώσουμε δήθεν τις καταδίκες από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τις απάνθρωπες συνθήκες κράτησης; Καμία καταδίκη δεν θα γλιτώσουμε, γιατί, πολύ απλά, καμία οριστική, καμία πειστική λύση δεν δίνουμε στο χρόνιο πρόβλημα των ελληνικών

²⁶⁷³ Στο ίδιο, σ. 1489.

²⁶⁷⁴ Πρακτικά Βουλής, ό.π., 16/4/2015 (πρωί), σ. 1450-1451.

²⁶⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 1450.

φυλακών».²⁶⁷⁶ Ωστόσο, δηλώνει ότι το ΠΑΣΟΚ θα υπερψηφίσει «ορισμένες διατάξεις του νομοσχεδίου, ιδιαίτερα αυτές που αφορούν τα ναρκωτικά... Όλα αυτά τα λέμε υπεύθυνα, γιατί γνωρίζουμε πολύ καλά την κατάσταση στις φυλακές».²⁶⁷⁷ Η διαφοροποίηση αυτή πιθανότατα συνδέεται με την επικράτηση της θεώρησης περί της ιατροκοποίησης της εξάρτησης. Ως εκ τούτου ο εξαρτημένος κρατούμενος, ο οποίος, θεωρούμενος σαν ασθενής, χρήζει ειδικής μεταχείρισης, δεν εξισώνεται με τους υπόλοιπους κρατούμενους, αλλά φαίνεται ότι αποκτά το προνόμιο της επιείκειας σε βαθμό μεγαλύτερο από άλλες ευπαθείς ομάδες που αναφέρονται στο σχέδιο νόμου, όπως είναι τα άτομα με χρόνιες παθήσεις ή με αναπηρία.

Τέλος, ο εισηγητής του ΚΚΕ δεν ενστερνίζεται την άποψη περί του καινοτόμου χαρακτήρα του νομοσχεδίου, αλλά υποστηρίζει ότι το τελευταίο απλώς ακολουθεί την πεπατημένη, συνιστώντας μια ακόμα προσπάθεια εκτόνωσης της δυσχερούς κατάστασης, χωρίς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό για τον σωφρονισμό και την επανένταξη των κρατουμένων: «Κάθε φορά που η κατάσταση στις φυλακές έφτανε στο απροχώρητο...ερχόταν ένα τέτοιο νομοσχέδιο που αποσυμφορούσε προσωρινά τις φυλακές, εκτόνωνε προσωρινά μια κατάσταση, μέχρι φυσικά οι φυλακές να ξαναγεμίσουν και να έρθει η επόμενη ρύθμιση και η επόμενη και πάει λέγοντας... χωρίς καμία μέριμνα ούτε για το τι θα κάνουν ούτε για το πού θα πάνε όλοι αυτοί οι άνθρωποι. Επειδή πολύς λόγος έγινε...για το τι είναι ανθρώπινο, ανθρωπιστικό και τι είναι απάνθρωπο, εμείς θεωρούμε ότι όσο απάνθρωπη είναι η λογική που στοιβάζει σαν τα ζώα -και ακόμα χειρότερα- ανθρώπους στις φυλακές, άλλο τόσο απάνθρωπη είναι η λογική που λέει, βγάλε τους στη ζούγκλα και ας κόψουν τον λαιμό τους, ας επιβιώσουν όπως μπορούν και εάν μπορούν».²⁶⁷⁸ Ο ομιλητής απορρίπτει, συνεπώς, το επιχείρημα περί ανθρωπισμού όπως αυτό αποτυπώνεται στον λόγο των ομιλητών της κυβέρνησης, χαρακτηρίζοντας την κυβερνητική πρόταση απάνθρωπη, ομοίως με τις συνθήκες κράτησης, των οποίων η βελτίωση, υποτιθέμενα, κατ' αυτόν, επιχειρείται.

²⁶⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 1458.

²⁶⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 1458.

²⁶⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 1452.

γ) Σύνοψη ευρημάτων

Η μελέτη του δημόσιου λόγου καταδεικνύει ότι ο τελευταίος αντανακλά την κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης, επομένως και την ευρεία αποδοχή του χαρακτηρισμού του εξαρτημένου ατόμου ως ασθενούς. Οι τροποποιήσεις της νομοθεσίας για τα ναρκωτικά, που περιλαμβάνονται στο σχέδιο νόμου, αποτυπώνουν, εξάλλου, την περαιτέρω ενίσχυση της ιατρικοποιημένης μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Αυτή είναι προϊόν μιας μακράς διαδρομής, η οποία χαρακτηρίζεται από την άμβλυνση της ποινικοποίησης και, συνακόλουθα, την επικράτηση της θεώρησης του εξαρτημένου δράστη ως ασθενούς πρωτίστως, ή έστω ως εγκληματία που χρήζει κυρίως θεραπείας και οπωσδήποτε ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης σε σύγκριση με τον μη εξαρτημένο. Πρόκειται, εν ολίγοις, για ρυθμίσεις με τις οποίες εμπεδώνεται μια ήδη διαμορφωμένη κατάσταση. Είναι, δε, χαρακτηριστική η παραδοχή της ιατρικοποίησης της εξάρτησης από το σύνολο των ομιλητών, ανεξαρτήτως της ιδιότητάς τους και της κομματικής τους ταυτότητας.

Μια ακόμα άποψη που προσβέυεται και φαίνεται πως γίνεται συνολικά αποδεκτή, συνίσταται στο ότι η φυλακή, εξαιτίας και των κακών συνθηκών της, κρίνεται ως ακατάλληλο πλαίσιο για τη διαβίωση του εξαρτημένου, διότι μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την ήδη επιβαρυνμένη υγεία του τελευταίου. Ως εκ τούτου, προκρίνεται η ενθάρρυνση της συμμετοχής σε προγράμματα απεξάρτησης, των οποίων η ολοκλήρωση διευκολύνει σημαντικά την απομάκρυνση του ατόμου από τον χώρο της φυλακής, αλλά και την εν γένει απεμπλοκή του από το ποινικό σύστημα. Στον λόγο των ομιλητών της κυβέρνησης, αντανακλάται η σύνδεση των νέων ρυθμίσεων με μια ωφελιμιστική θεώρηση της ποινής, που χαρακτηρίζεται «ανθρωπιστική». Η ποινή δεν εκλαμβάνεται σαν αυτοσκοπός, αλλά ως μέσον για την επίτευξη των στόχων του σωφρονισμού και της επανένταξης του εγκληματία, μέσω της ειδικοπροληπτικής λειτουργίας της. Αντιθέτως, η νομοθεσία του παρελθόντος συνδέεται με μια ιδεαλιστική θεώρηση της ποινής, που χαρακτηρίζεται «εκδικητική». Βάσει αυτής, η ποινή εκλαμβάνεται σαν δεινό που πρέπει να επιβληθεί στον εγκληματία για την πραγμάτωση της δικαιοσύνης.

Ένα στοιχείο που αναδεικνύει την περαιτέρω υποχώρηση του ποινικού προτύπου μεταχείρισης έναντι του ιατρικού συνίσταται στη μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών εγκλημάτων μεγάλης απαξίας. Ειδικότερα, ο ν.4139/2013 εξαιρούσε από τα ευεργετήματα που συνοδεύουν την απεξάρτηση τους καταδικασμένους, λόγου χάριν,

για ιδιαίτερα διακεκριμένες περιπτώσεις διακίνησης, συντηρώντας έτσι μια σημαντική αντίφαση, καθώς ο εξαρτημένος εγκληματίας εθεωρείτο κυρίως «ασθενής» παρά «εγκληματίας», εκτός και αν είχε καταδικαστεί για τη διάπραξη συγκεκριμένων εγκλημάτων. Η εξάρτηση, συνεπώς, εκλαμβάνονταν σαν μια «ασθένεια υπό προϋποθέσεις». Αντιθέτως, η σχετική ρύθμιση του σχεδίου νόμου, που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν. 4322/2015, αίρει σημαντικά την προαναφερθείσα αντίφαση και αμβλύνει την αυστηρότητα και την τιμωρητική διάθεση του νομοθέτη απέναντι στους συγκεκριμένους κρατούμενους.

Παρά ταύτα, οι προαναφερθείσες ευεργετικές διατάξεις προβλέπονται για τους εξαρτημένους κρατούμενους που με την «αυτονόμη συναίνεσή τους» υπάγονται σε κάποιο από τα εγκεκριμένα θεραπευτικά προγράμματα.²⁶⁷⁹ Αποκλείεται, λοιπόν, αυτών ο εξαρτημένος κρατούμενος που για οποιονδήποτε λόγο δεν επιθυμεί ή δεν κατορθώνει να ενταχθεί σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Το κατά πόσον είναι «ελεύθερη» η επιλογή ένταξης σε πρόγραμμα απεξάρτησης αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα που διαχρονικά ανακύπτει²⁶⁸⁰ και το οποίο αποσιωπάται και απουσιάζει από τον δημόσιο λόγο, παραπέμποντας στη διαπίστωση του ότι διαχρονικά ο εξαρτημένος φέρεται να είναι υποχρεωμένος «απλώς να συμμορφώνεται»²⁶⁸¹ προκειμένου να αποφύγει τις δυσμενείς συνέπειες της εμπλοκής του με το ΣΑΠΔ. Η τιμωρητική λειτουργία της ποινής φαινομενικά αδρανεί, ώστε να αναδειχθεί, αν και μεταμφιεσμένη σε φροντίδα, η τιμωρητική λειτουργία του ιατρικοποιημένου μηχανισμού αντιμετώπισης παρεκκλινουσών, «κοινωνικά ασύμφορων» και ανεπιθύμητων συμπεριφορών.²⁶⁸² Εφόσον, μάλιστα, η «ιδιότυπη ασθένεια της εξάρτησης» έχει άρρηκτα συνδεθεί με μια μορφή κοινωνικής παρέκκλισης, ο θεραπευτικός θεσμός είναι επιφορτισμένος με την επιτήρηση και τον έλεγχο της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς που σχετίζεται με τη χρήση ναρκωτικών ουσιών.²⁶⁸³ Συνεπώς, η θεραπεία της εξάρτησης δεν μπορεί παρά να μην είναι αξιολογικά ουδέτερη.²⁶⁸⁴ Η επαναπροσαρμογή του ατόμου σε κοινωνικά αποδεκτά όρια συμπεριφοράς, τίθεται ως στόχος της θεραπείας. Εν αντιθέσει, όμως, με τον ποινικό έλεγχο, ο ιατρικός έλεγχος που εκδηλώνεται μέσω της θεραπείας «κρύβεται» πίσω από «εκλεπτυσμένες» μεθόδους διαχείρισης του όλου φάσματος της

²⁶⁷⁹ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 7.

²⁶⁸⁰ Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 84, Ν.Παρασκευόπουλος (2004), ό.π., σ. 30.

²⁶⁸¹ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 292.

²⁶⁸² Στο ίδιο, σ. 277.

²⁶⁸³ Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 61.

²⁶⁸⁴ Κ.Γρίβας (1990), ό.π. και Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 45.

διαγωγής του ατόμου,²⁶⁸⁵ παραπέμποντας στην κατά Φουκώ «μικροφυσική της εξουσίας».²⁶⁸⁶

Ως εκ τούτου, παρότι γενικώς η ποινική μεταχείριση καθίσταται ηπιότερη και ο χαρακτηρισμός του εξαρτημένου ως εγκληματία υποχωρεί σημαντικά έναντι εκείνου του ασθενούς, η χρήση ναρκωτικών δεν παύει να αξιολογείται ως παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, αν και υπαγόμενη στο πεδίο αρμοδιότητας κυρίως της ιατρικής. Η δε ποινική απαγόρευση δεν παύει να υπάρχει και μάλιστα τροφοδοτεί με «ασθενείς» τις δημόσιες δομές απεξάρτησης. Στην περίπτωση κρατουμένων που δεν επιθυμούν ή δεν έχουν τη δυνατότητα να ενταχθούν σε πρόγραμμα απεξάρτησης, η απομάκρυνση από το πεδίο του ποινικού σωφρονισμού καθίσταται δυσχερέστερη. Οι προαναφερθείσες επισημάνσεις αναδεικνύουν το ότι, παρότι έχει συντελεστεί η επικράτηση της ιατροκοποίησης της εξάρτησης, το ιατρικό και το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία εξακολουθούν να συνυπάρχουν, παρότι παρουσιάζονται σαν αυτόνομα και μη συγκοινωνούντα πεδία.

Πέραν τούτου, η έμφαση στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου δεν απορρέει αποκλειστικώς από την αποδοχή της υπαγωγής της εξάρτησης στο πεδίο των «ασθενειών», αλλά φαίνεται πως θεωρείται προϊόν αναγκαιότητας, εξαιτίας συγκεκριμένων πρακτικών δυσχερειών, που οδηγούν στην πρόκριση της προσωρινής αποσυμφόρησης των φυλακών σαν δέουσας επιλογής. Ομιλητές όλων των κομμάτων προβαίνουν στην παραδοχή των δυσμενών συνθηκών διαβίωσης, με τις οποίες έρχονται αντιμέτωποι οι κρατούμενοι των ελληνικών φυλακών, συνθήκες που δεν ανταποκρίνονται στο απαιτούμενο επίπεδο αξιοπρεπούς διαβίωσης των κρατουμένων.²⁶⁸⁷ Κάτι τέτοιο αφορά ιδίως άτομα ασθενή ή εξαρτημένα, τα οποία «πέραν του βάρους της ποινής φέρουν και το βάρος της πάθησής τους».²⁶⁸⁸ Απόρροια των κακών συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων συνιστούν, συν τοις άλλοις, οι πολλαπλές καταδίκες της χώρας από το ΕΔΔΑ, οι οποίες συνεπάγονται αφενός μεν σημαντική οικονομική επιβάρυνση, αφετέρου δε την επισήμανση της αδυναμίας της Ελλάδας να ανταποκριθεί σε ένα *minimum* παροχών στους κρατούμενους.²⁶⁸⁹

²⁶⁸⁵Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 61.

²⁶⁸⁶Μ. Foucault (2011), ό.π., σ. 159.

²⁶⁸⁷Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ' τύπου και άλλες διατάξεις», σ. 1.

²⁶⁸⁸Στο ίδιο, σ. 1.

²⁶⁸⁹Στο ίδιο, σ. 1.

Ως ένα πρώτο βήμα προς τη διαχείριση της δυσχερούς κατάστασης προβάλλεται από την κυβέρνηση η προσπάθεια αποσυμφόρησης των ελληνικών φυλακών. Σύμφωνα με τους ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ, η ανάγκη διαχείρισης της υπερφόρτωσης των φυλακών και αποφυγής περισσότερων καταδικών από το ΕΔΔΑ υπαγορεύει την εισαγωγή των τροποποιήσεων του ν.4139/2013. Αντιθέτως, η πλειονότητα των ομιλητών κομμάτων της αντιπολίτευσης παραδέχονται μεν την κακή κατάσταση που επικρατεί στις ελληνικές φυλακές, υποστηρίζουν ωστόσο ότι αυτή δεν μπορεί να λειτουργήσει σαν επαρκής δικαιολογία για τη διευκόλυνση των αποφυλακίσεων. Η τελευταία, μάλιστα, παρουσιάζεται σαν κίνδυνος για την ασφάλεια του κοινωνικού συνόλου, εξαιτίας της απελευθέρωσης δυνάμει επικίνδυνων εγκληματιών. Με βάση το επιχείρημα της προστασίας της κοινωνίας, η αντιπολίτευση εγκαλεί την κυβέρνηση, υποστηρίζοντας ότι η τελευταία προωθεί την απόλυση εγκληματιών για προώθηση μικροκομματικών συμφερόντων, αδιαφορώντας για την ασφάλεια των πολιτών.

Η φυλακή, συνεπώς, για τους ομιλητές της πλειοψηφίας χαρακτηρίζεται σαν ένα πλαίσιο που αποκλίνει από τα προτάγματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²⁶⁹⁰ και εντός του οποίου τίθεται εν κινδύνω η επιβίωση των πλέον ευάλωτων μεταξύ των κρατούμενων, ενώ οι ομιλητές της αντιπολίτευσης επικαλούνται κυρίως ένα βασικό νομιμοποιητικό επιχείρημα²⁶⁹¹ της φυλακής, βάσει του οποίου η τελευταία συνιστά απαραίτητο θεσμό προστασίας²⁶⁹² του κοινωνικού συνόλου, μέσω της απομάκρυνσης²⁶⁹³ των καταδίκων από την κοινωνική ζωή. Συνεπώς, οι ομιλητές του ΣΥΡΙΖΑ προβάλλουν το επιχείρημα της προστασίας της ζωής του εξαρτημένου κρατούμενου, μέσω της απομάκρυνσής του από τη φυλακή, ενώ η αντιπολίτευση προβάλλει το επιχείρημα της προστασίας της κοινωνίας από τον επικίνδυνο εγκληματία, μέσω της παραμονής του στη φυλακή.

²⁶⁹⁰ Γ. Νικολόπουλος (2016), ό.π., σ. 2369

²⁶⁹¹ Φ. Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 183-187.

²⁶⁹² Στο ίδιο, σ. 183.

²⁶⁹³ Α. Χάιδου (2018), ό.π., σ. 73.

10. Συμπερασματικές σκέψεις

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής επιχειρήθηκε η μελέτη του τρόπου με τον οποίο διαμορφώνεται η σχέση μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης²⁶⁹⁴ του εξαρτημένου δράστη, όπως αυτή αποτυπώνεται στον δημόσιο λόγο. Μέσω της αξιοποίησης της θεματικής ανάλυσης²⁶⁹⁵, προσεγγίστηκαν αυτούσια τα κείμενα των πρακτικών που προέκυψαν από τις συζητήσεις σχεδίων νόμων σχετικών με το ζήτημα των ναρκωτικών, στην Ολομέλεια της Βουλής. Ειδικότερα, μελετήθηκαν τα κείμενα των οποίων το περιεχόμενο ενδείκνυται, λόγω του πλούτου των πληροφοριών που περιέχει, για τη διερεύνηση του ανωτέρω ερευνητικού ερωτήματος. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τη συζήτηση επί των νομοσχεδίων που στη συνέχεια απετέλεσαν τους ν.2161/1993, ν. 2721/1999, ν. 3189/2003, ν.3727/2008, ν.3772/2009, ν.3811/2009, ν.4139/2013 και ν.4322/2015. Σημειωτέον ότι εν έτει 2006 ψηφίστηκε ο ν.3459/2006, Κώδικας Νόμων για τα Ναρκωτικά, ωστόσο, επειδή πρόκειται για κωδικοποίηση ήδη υπάρχουσας νομοθεσίας, το υλικό που προκύπτει από τη συζήτηση που προηγήθηκε της ψήφισής του δεν συμπεριλήφθηκε στην παρούσα ανάλυση, διότι δεν εμπλουτίζει ιδιαίτερος τη διερεύνηση του θέματος της διατριβής.

Η προσέγγιση του δημόσιου λόγου μέσω της θεματικής ανάλυσης συμβάλλει στην ανάδειξή του ως προνομιακού πεδίου μελέτης, εντός του οποίου αναδεικνύονται, εκλαμβανόμενα ως κοινωνικές κατασκευές²⁶⁹⁶, ορισμένα θέματα, ή αλλιώς «επαναλαμβανόμενα νοηματικά μοτίβα»²⁶⁹⁷, τα οποία είναι κομβικής σημασίας για τη διερεύνηση του ανωτέρω ερευνητικού ερωτήματος. Παράλληλα, η προσέγγιση των τεκμηρίων μέσω του συγκεκριμένου εργαλείου ποιοτικής ανάλυσης συμβάλλει στην ανάδειξη του πλούτου των σημασιών και των νοημάτων²⁶⁹⁸ που αναδύονται μέσα από τον λόγο των ομιλητών, καθώς και στην ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων, των εξαιρέσεων και των αντιφάσεων που συνθέτουν το μελετώμενο φαινόμενο και διευκολύνουν, εν τέλει, την εις βάθος κατανόησή²⁶⁹⁹ του. Αναδεικνύεται, επομένως, η

²⁶⁹⁴Ο όρος μεταχείριση αναφέρεται, σύμφωνα με τον Δασκαλάκη, στους «τρόπους και τα μέσα δράσης πάνω στον εγκληματία με σκοπό την άσκηση επίδρασης στη συμπεριφορά του και γενικότερα στον τρόπο της ζωής του, ώστε να επιτευχθεί η βελτίωσή του και η κοινωνική του αποκατάσταση», στο Η.Δασκαλάκης, *Μεταχείριση εγκληματία*, Αθήνα-Κομοτηνή, εκδ. Α.Ν.Σάκκουλα, 1981, σ. 1.

²⁶⁹⁵Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 116.

²⁶⁹⁶C.Willig (2013), ό.π., σ. 179.

²⁶⁹⁷Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 116.

²⁶⁹⁸C.Willig (2013), ό.π., σ. 182.

²⁶⁹⁹Φ.Ίσαρη-Μ.Πουρκός (2015), ό.π., σ. 40.

δυνατότητα βαθύτερης κατανόησης αφενός μεν του φαινομένου στην ολότητά του²⁷⁰⁰, αφετέρου δε των ιδιαίτερών του όψεων, οι οποίες δεν θα μπορούσαν, αλλιώς, να φωτιστούν. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται, η ποιοτική ανάλυση στοχεύει στην απάντηση του «πώς;»²⁷⁰¹ διαμορφώνεται και λαμβάνει χώρα ένα κοινωνικό φαινόμενο, παρά στην αναζήτηση σχημάτων ερμηνείας του φαινομένου. Ως εκ τούτου, μέσω της ποιοτικής ανάλυσης των κειμένων, μπορεί να απαντηθεί το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, το οποίο έγκειται στο πώς διαμορφώνεται, στο επίπεδο του δημόσιου λόγου, η σχέση μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου, κατά το χρονικό διάστημα 1990-2020²⁷⁰².

Ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τη μελέτη της μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου έγκειται στο ότι πρόκειται για ένα πρόσωπο στο οποίο έχουν αποδοθεί δύο χαρακτηρισμοί, που είναι αμρότεροι αρνητικοί και συνεπάγονται κάποιου βαθμού στιγματισμό του προσώπου.²⁷⁰³ Πρόκειται, κατ' αρχάς, για τον χαρακτηρισμό «εγκληματίας», εφόσον και η απλή χρήση κάποιας παράνομης ουσίας συνιστά εγκληματική πράξη, και, δεύτερον, για τον χαρακτηρισμό «ασθενής», εφόσον η εξάρτηση, καλούμενη ως «διαταραχή που συνδέεται με τη χρήση ουσιών»²⁷⁰⁴ συγκαταλέγεται μεταξύ των ψυχικών διαταραχών. Το εξαρτημένο άτομο εκδηλώνει μια συμπεριφορά η οποία υπάγεται τόσο στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής, όσο και στο πεδίο αρμοδιότητας του Συστήματος Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης. Η χρήση ναρκωτικών συνιστά, δε, μια χαρακτηριστική περίπτωση ιατροποίησης της παρέκκλισης, καθώς ο ιατρικός ορισμός της συμπεριφοράς φαίνεται πως υπερισχύει άλλων ορισμών, λόγου χάριν των ηθικών ή νομικών ορισμών.²⁷⁰⁵

Μολονότι, δε, ο ποινικός χαρακτηρισμός της συμπεριφοράς δεν εξαλείφεται, ο έλεγχός της μετατίθεται κυρίως στην αρμοδιότητα της ιατρικής. Όπως προαναφέρθηκε, στο εξαρτημένο άτομο εναποτίθενται δύο χαρακτηρισμοί, του ασθενούς και του εγκληματία, η συνύπαρξη των οποίων συνεπάγεται την αντίστοιχη συνύπαρξη της θεραπευτικής και της ποινικής μεταχείρισης. Το στοιχείο που φαίνεται να μεταβάλλεται στο πέρασμα του χρόνου συνίσταται στο ποιο από τα δύο πρότυπα

²⁷⁰⁰Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 63.

²⁷⁰¹C.Willig (2013), ό.π., σ. 100, S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 43.

²⁷⁰²Το τελευταίο νομοθέτημα που αναφέρεται στην παρούσα διατριβή είναι το σχέδιο νόμου που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.4322/2015. Έκτοτε, δεν υπήρξε κάποια σημαντική τροποποίηση σε σχέση με το μελετώμενο θέμα.

²⁷⁰³Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 45.

²⁷⁰⁴B.J.Sadock –V.A.Sadock, (2015), ό.π., σ. 105.

²⁷⁰⁵Α.Κουκουτσάκη (2002), ό.π., σ. 41.

κατίσχυει και στο πώς διαμορφώνεται η ιδιαίτερη σχέση τους σε μια δεδομένη χρονική στιγμή.²⁷⁰⁶ Λόγου χάριν, στις αρχές του εικοστού αιώνα, πριν δηλαδή την επικράτηση της απαγορευτικής πολιτικής διεθνώς, κυριαρχεί μάλλον ο ιατρικός χαρακτηρισμός του εξαρτημένου ατόμου, ενώ αργότερα, η διάδοση της κατασταλτικής λογικής συνεπάγεται την κατίσχυση του ποινικού χαρακτηρισμού. Αργότερα, στα τέλη του εικοστού αιώνα και ιδίως στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, παρατηρείται μια εκ νέου ανατροπή, λόγω της ευρείας αποδοχής της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης, που συνυπάρχει, πάντως, με την ποινική απαγόρευση.²⁷⁰⁷

Σε μια απόπειρα λακωνικής απάντησης του προαναφερθέντος ερευνητικού ερωτήματος, θα μπορούσε να λεχθεί ότι εκ πρώτης όψεως, η μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη χαρακτηρίζεται από την κατίσχυση του ιατρικού προτύπου, που απορρέει από την πλήρη εκδήλωση του φαινομένου της ιατρικοποίησης²⁷⁰⁸ της εξάρτησης. Ως εκ τούτου, τείνει να επικρατεί ο χαρακτηρισμός του εξαρτημένου εγκληματία ως ασθενούς, ο οποίος χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης. Η κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης συνεπάγεται, σε κάποιο βαθμό, την υποχώρηση του ποινικού προτύπου, βάσει του σκεπτικού ότι η ποινική μεταχείριση αποκτά δευτερεύουσα σημασία, σε σχέση με τη θεραπεία. Μολαταύτα, η προσέγγιση του δημόσιου λόγου μέσω της ποιοτικής ανάλυσης οδηγεί στη διαπίστωση του ότι η μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη χαρακτηρίζεται, εν τέλει, μάλλον από τη συνύπαρξη και τη συλλειτουργία²⁷⁰⁹ του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου. Συνεπώς, ο χαρακτηρισμός του εξαρτημένου εγκληματία σαν ασθενούς χρήζοντος θεραπείας δεν συνεπάγεται απαραίτητως την άμβλυνση της έντασης του χαρακτηρισμού του ως εγκληματία, που θεωρείται ότι πρέπει να υποστεί ποινικές κυρώσεις σε συνέχεια της διάπραξης εγκληματικής πράξης. Η θέση αυτή θα αναλυθεί περαιτέρω στη συνέχεια της παρούσας ενότητας.

²⁷⁰⁶ Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 55.

²⁷⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 55-56.

²⁷⁰⁸ Ρ.Conrad (2007), ό.π., σ. 4.

²⁷⁰⁹ Ε.Ανδριάκaina (2005), ό.π., σ. 71.

α) Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης

Η προαναφερθείσα κατίσχυση της ιατρικοποίησης της εξάρτησης αποτυπώνεται, κατ' αρχάς, στο ότι ο δημόσιος λόγος εμφορείται από την υιοθέτηση, εκ μέρους των ομιλητών, του χαρακτηρισμού του εξαρτημένου ατόμου σαν «ασθενούς» ή «αρρώστου», ο οποίος, συνακόλουθα, χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης. Κυρίαρχη είναι δε, στον δημόσιο λόγο, η προσέγγιση του ζητήματος της εξάρτησης βάσει μιας θετικιστικής οπτικής, βάσει δηλαδή ενός σκεπτικού αναζήτησης γενεσιουργών της ασθένειας παραγόντων, παραγόντων δηλαδή που διαφοροποιούν το εξαρτημένο από το μη εξαρτημένο άτομο. Λόγω του ότι η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν μια, κυρίως, ψυχική διαταραχή, αναδεικνύεται όχι απλώς η ιατρικοποίηση, αλλά συγκεκριμένα η ψυχιατρικοποίησή της, καθώς οι γενεσιουργοί παράγοντες εντοπίζονται ιδίως στο πεδίο που γίνεται αντιληπτό σαν ψυχική σφαίρα ή ψυχосύνθεση του ατόμου.²⁷¹⁰ Πρόκειται, δηλαδή για κάποια «ψυχολογικά χαρακτηριστικά», τα οποία σύμφωνα με τους ομιλητές συνεπάγονται τη ροπή του ατόμου προς τη χρήση παράνομων ουσιών και την ανάπτυξη εξάρτησης. Όχι σπάνια, το εξαρτημένο άτομο θεωρείται, συν τοις άλλοις, μη λειτουργικό, ευάλωτο, μοναχικό, ανώριμο, αυτοκαταστροφικό, αντικοινωνικό, ανασφαλές, συναισθηματικά ανικανοποίητο και ανίκανο να προστατέψει τον εαυτό του.²⁷¹¹

Ο δημόσιος λόγος, πλην εξαιρέσεων, συμβάλλει στην, βάσει της προαναφερθείσας θετικιστικής λογικής, ενίσχυση της θεώρησης περί της ιδιοτυπίας²⁷¹² του εξαρτημένου ατόμου σε σχέση με το μη εξαρτημένο άτομο. Ο λόγος των ομιλητών σκιαγραφεί το προφίλ του εξαρτημένου ως ενός ανθρώπου με ελλειμματική προσωπικότητα, ενός ατόμου που διαθέτει συγκεκριμένες εσωτερικές ιδιότητες²⁷¹³, οι οποίες το διαφοροποιούν από το μη εξαρτημένο άτομο. Διαμορφώνεται, συνεπώς, το προφίλ ατόμων που σε επίπεδο προσωπικότητας εκλαμβάνονται σαν υπολειπόμενα και πάντως διαφορετικά έναντι εκείνων που δεν κάνουν χρήση ναρκωτικών και δεν είναι εξαρτημένοι. Η θεώρηση αυτή συνεπάγεται ότι, εφόσον τα εξαρτημένα άτομα εκλαμβάνονται σαν αυτοκαταστροφικά και ανήμπορα να μεριμνήσουν για τη ζωή τους, χρήζουν της προστασίας και καθοδήγησης της πολιτείας. Ένα στοιχείο που αναδεικνύει με χαρακτηριστικό τρόπο τη θεώρηση περί της «ιδιάζουσας» προσωπικότητας του

²⁷¹⁰Α.Χάιδου (2020), ό.π., σ. 67.

²⁷¹¹Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/7/1993, σ. 458.

²⁷¹²Η.Δασκαλάκης (1985), ό.π., σ. 12.

²⁷¹³Στο ίδιο, σ. 15.

εξαρτημένου, έγκειται στο ότι οι ομιλητές ενίοτε αναφέρονται στα εξαρτημένα άτομα με τον όρο «παιδιά»²⁷¹⁴. Η λέξη αυτή πιθανώς επιλέγεται από τους ομιλητές σαν κατάλληλη για να εκφράσει τη συμπάθεια και την εγγύτητά τους απέναντι στα άτομα που θεωρούνται πάσχοντα, ενδέχεται όμως, να υποδηλώνει την εκλαμβανόμενη σαν ανώριμη και «ανολοκλήρωτη» προσωπικότητα του εξαρτημένου ατόμου.

Συνακόλουθα, ο δημόσιος λόγος κυριαρχείται από την υιοθέτηση της άποψης περί της αναγκαιότητας της ενθάρρυνσης του εξαρτημένου ατόμου προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης. Ως απεξάρτηση, μάλιστα, νοείται κυρίως η επιτυχής ολοκλήρωση εγκεκριμένου δημόσιου θεραπευτικού προγράμματος, ενώ παράλληλα δεν απουσιάζουν και οι έριδες αναφορικά με το ποια μέθοδος απεξάρτησης συνιστά «πραγματική» απεξάρτηση. Ενίοτε, μάλιστα διατυπώνονται απόψεις υπέρ της υποχρεωτικής θεραπείας, δηλαδή της υποχρεωτικής υποβολής των εξαρτημένων, ιδίως καταδίκων, σε προγράμματα απεξάρτησης. Παρατηρείται, δε, ότι παλαιότερα, ιδίως στη δεκαετία του 1990, διατυπωνόταν, αν και όχι τόσο συχνά, η άποψη υπέρ της υποβολής σε θεραπεία και των μη εξαρτημένων χρηστών. Συνολικά, στο πλαίσιο του περί απεξάρτησης λόγου, συνήθως παρακάμπτεται ή αποσιωπάται, το ότι η ελεύθερη αναζήτηση, επιλογή ή και απόρριψη της θεραπείας συνιστά δικαίωμα του ασθενούς.²⁷¹⁵

Η αποδοχή της ιατροποίησης της εξάρτησης αποτυπώνεται, εύλογα, στο περιεχόμενο των προτεινόμενων ρυθμίσεων, στις οποίες αναδεικνύεται η πρόθεση του νομοθέτη να ενθαρρύνει και να προωθήσει τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, αμβλύνοντας συγχρόνως την ποινική μεταχείριση. Ειδικότερα, χαρακτηριστικές είναι οι εισαγόμενες διατάξεις που προβλέπουν την άμβλυνση της ποινικοποίησης²⁷¹⁶ της απλής χρήσης ναρκωτικών, αλλά και την πρόβλεψη ατιμωρησίας στην περίπτωση του εξαρτημένου χρήστη, ή της συμπτωματικής χρήσης. Επίσης, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις συχνά συνεπάγονται την ειδική μεταχείριση των εξαρτημένων δραστών εγκληματικών πράξεων ήδη από το στάδιο της προδικασίας²⁷¹⁷ και την πρόβλεψη σημαντικών ευεργετημάτων στους εξαρτημένους εγκληματίες που εντάσσονται σε κάποιο από τα εγκεκριμένα δημόσια προγράμματα απεξάρτησης. Πρόκειται ουσιαστικά για την παροχή δελεαστικών κινήτρων, που κυρίως συνδέονται με την ευχερέστερη απεμπλοκή από τους

²⁷¹⁴Ενδεικτικά, στο Πρακτικά Βουλής, ό.π., 12/5/1999, σ. 6949, Πρακτικά Βουλής, ό.π., 6/3/2013, σ. 8599 και στο Πρακτικά Βουλής, ό.π., 8/12/2009, σ. 1029.

²⁷¹⁵R.Porter, «Madness and its institutions», στο A.Wear (ed) (1992), ό.π., σ. 277.

²⁷¹⁶Λόγου χάριν, στα σχέδια νόμου που στη συνέχεια απετέλεσαν τους ν.2721/1999 και ν.3189/2003.

²⁷¹⁷Α.Χαΐδου (2016), ό.π., σ. 109.

μηχανισμούς του ποινικού συστήματος, ώστε να κινητοποιηθεί ο εξαρτημένος δράστης προς την κατεύθυνση της απεξάρτησης.²⁷¹⁸

Τα κυριότερα ευεργετήματα συνίστανται στην αναβολή της άσκησης ποινικής δίωξης εναντίον προσώπου που συμμετέχει σε πρόγραμμα απεξάρτησης, στην πλήρη αποχή από την άσκηση ποινικής δίωξης εναντίον προσώπου που έχει ολοκληρώσει αντίστοιχο εγκεκριμένο πρόγραμμα, την αναβολή της δίκης προσώπου που έχει ενταχθεί σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης, την αναστολή της εκτέλεσης ποινής στερητικής της ελευθερίας ή χρηματικής προσώπου που παρακολουθεί εγκεκριμένο πρόγραμμα και την αναβολή στράτευσης του υπό θεραπεία εξαρτημένου ατόμου. Αναφορικά με την έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, σημαντικά είναι τα ευεργετήματα που σχετίζονται με τον ευεργετικό υπολογισμό ημερών στην περίπτωση συμμετοχής σε πρόγραμμα απεξάρτησης και την υπό όρο απόλυση του εξαρτημένου κρατούμενου, αναλόγως του αν έχει ολοκληρώσει πρόγραμμα απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού καταστήματος ή αν απολύεται υπό τον όρο να ολοκληρώσει αντίστοιχο πρόγραμμα εκτός φυλακής. Σημειωτέον, δε, ότι μεταξύ των προαναφερθέντων ευεργετημάτων, οι σχετικές με την υπό όρο απόλυση διατάξεις διαχρονικά προκαλούν τις εντονότερες συζητήσεις,²⁷¹⁹ καθώς οι ομιλητές της εκάστοτε κυβέρνησης συνήθως χαρακτηρίζουν την υπό όρον απόλυση σωφρονιστικό μέτρο, ενώ η αντιπολίτευση την εκλαμβάνει σαν αρρύθμιστη απελευθέρωση, ενδεχομένως επικίνδυνων, εγκληματιών.

β) Η συνύπαρξη και συλλειτουργία²⁷²⁰ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, όπως αποτυπώνεται στον δημόσιο λόγο

Όπως προαναφέρθηκε, η μελέτη του δημόσιου λόγου που διατυπώνεται στο πλαίσιο των νομοθετικών εργασιών για την ψήφιση νομοσχεδίων σχετικών με τα ναρκωτικά, οδηγεί στη διαπίστωση της φαινομενικής κατίσχυσης της ιατροποίησης της εξάρτησης, που συνεπάγεται τη θεώρηση του εξαρτημένου εγκληματία ως ασθενούς, ο οποίος χρήζει πρωτίστως θεραπευτικής μεταχείρισης. Μολαταύτα, η ενδελεχής

²⁷¹⁸ Στο ίδιο, σ. 109-120.

²⁷¹⁹ Ενδεικτική είναι η ανάλυση που παρατίθεται στην ενότητα περί της συζήτησης του σχεδίου νόμου «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/ΕΚ του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις», που εν τέλει απέτέλεσε τον ν.3811/2009.

²⁷²⁰ Ε.Ανδριάκαινα (2005), ό.π., σ. 71.

μελέτη του δημόσιου λόγου, με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, αποκαλύπτει ότι, τελικά, το ιατρικό πρότυπο συνυπάρχει, διαχρονικά, με το ποινικό πρότυπο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, παρότι κατά την τελευταία ιδίως δεκαετία συχνά διαπιστώνεται μια σαφής υποχώρηση της ποινικοποίησης.²⁷²¹

Κατ' αρχάς, η συνύπαρξη του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου αποτυπώνεται στο ότι, παρότι ο εξαρτημένος εγκληματίας θεωρείται, πρωτίστως, ασθενής, η επιμονή της πολιτείας στη διατήρηση μιας επί της ουσίας απαγορευτικής πολιτικής αξιολογείται σαν θετικό στοιχείο από την πλειονότητα των ομιλητών. Λόγου χάριν, διατηρείται ο ποινικός χαρακτήρας της απλής χρήσης ναρκωτικών, μιας πράξης αυτοπροσβολής²⁷²², παρότι βάσει νόμου προβλέπεται ότι η εν λόγω πράξη ενδέχεται να παραμένει, υπό προϋποθέσεις, ατιμώρητη. Ενδεικτική της απαξίας της χρήσης ναρκωτικών είναι η διατύπωση της αιτιολογικής έκθεσης στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.4139/2013, δηλαδή τη βασική, έως σήμερα, νομοθεσία για τα ναρκωτικά. Συγκεκριμένα, βάσει της διατύπωσης της αιτιολογικής έκθεσης, «τόσο η χρήση ναρκωτικών ουσιών όσο και οι αναγκαία συνεχόμενες με αυτήν πράξεις της προμήθειας και κατοχής ναρκωτικών προς ιδίαν αποκλειστική χρήση του προσώπου συνεχίζουν να αποτελούν αξιόποινη πράξη, καθότι τούτο εμπεδώνει την αντίληψη ότι αποτελούν πράξεις που η πολιτεία δεν επιδοκιμάζει».²⁷²³ Η αντίληψη αυτή αποτυπώνεται, διαχρονικά και με ενάργεια, στον λόγο της πλειονότητας των ομιλητών. Η δε θεώρηση της χρήσης ναρκωτικών σαν αποδοκιμαστέας πράξης εκφράζεται με έτι εντονότερο τρόπο κατά τη δεκαετία του 1990, οπότε ο λόγος της πλειονότητας των ομιλητών συχνά χαρακτηρίζεται από μελοδραματισμό, υπερβολή και ηθικοπλαστική διάθεση. Συνακόλουθα, συχνά γίνεται επίκληση της θεώρησης περί της κοινωνικής επικινδυνότητας²⁷²⁴ του χρήστη ναρκωτικών, ο οποίος εκλαμβάνεται σαν κίνδυνος τόσο για τον εαυτό του όσο και για το κοινωνικό σύνολο, καθότι θεωρείται δυνάμει δράστης εγκληματικών πράξεων.

Ως εκ τούτου, ο χρήστης ναρκωτικών, μολοντί με την πάροδο του χρόνου θεωρείται όλο και περισσότερο «ασθενής που χρήζει θεραπείας», διαχρονικά δεν παύει να θεωρείται κατά το μάλλον ή ήττον και «εγκληματίας», από τη στιγμή που και μόνη

²⁷²¹Α.Χαίδου (2016), ό.π., σ. 55-56.

²⁷²²Ε.Φυτράκης (2012),ό.π, σ. 6.

²⁷²³Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 6.

²⁷²⁴Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ 144Α)» σ. 2.

η χρήση ναρκωτικών συνιστά εγκληματική πράξη, αλλά και σημασιοδοτείται σαν το προοίμιο της διάπραξης άλλων εγκληματικών πράξεων.²⁷²⁵ Στην περίπτωση, δε, που η εγκληματική δραστηριότητα του εξαρτημένου ατόμου δεν περιορίζεται στη χρήση ναρκωτικών, αλλά επεκτείνεται σε μικροδιακίνηση ή εμπορία, φαίνεται πως ο χαρακτηρισμός «ασθενής» υποχωρεί έναντι του χαρακτηρισμού «εγκληματίας». Δεν απουσιάζουν, δε, οι φωνές που υποστηρίζουν ότι η ιδιότητα του εξαρτημένου, άρα και ασθενούς, είναι ασυμβίβαστη με εκείνη του εμπόρου ή και διακινητή.²⁷²⁶ Άλλοι ομιλητές υποστηρίζουν ότι η ύπαρξη διαγνωσμένης εξάρτησης δεν συνιστά επαρκή λόγο υποχώρησης της έντασης της ποινικής μεταχείρισης, εφόσον πρόκειται για διακινητές ή εμπόρους. Αναφορικά, ιδίως, με τη μεταχείριση των εμπόρων ναρκωτικών, είναι αξιοσημείωτο το ότι η τιμωρητικότητα συνιστά ένα στοιχείο το οποίο διαχρονικά απαντάται στον λόγο της πλειονότητας των ομιλητών. Με την πάροδο των ετών, τα προαναφερθέντα στοιχεία της υπερβολής και της ηθικοπλαστικής διάθεσης εκ μέρους των ομιλητών γενικώς αμβλύνονται, ουδέποτε όμως εξέλιπαν ολοκληρωτικά. Διαχρονικά, μάλιστα, οι λιγιστές φωνές υπέρ της απεγκληματοποίησης της χρήσης ναρκωτικών συναντούν οξείες αντιδράσεις, οι οποίες ενίοτε χαρακτηρίζονται από ειρωνική διάθεση αλλά και κινδυνολογία. Το ενδεχόμενο της νομιμοποίησης της χρήσης ναρκωτικών εκλαμβάνεται, γενικώς, σαν απευκταίο δεινό και σαν σοβαρός κίνδυνος για την ελληνική κοινωνία.

Τέλος, ένα επιπλέον στοιχείο που αναδεικνύει τη συλλειτουργία του ποινικού και του ιατρικού προτύπου έγκειται στο ότι τα εγκεκριμένα και δημόσια προγράμματα απεξάρτησης, υπαγόμενα άλλωστε στον λεγόμενο παραποινικό τομέα²⁷²⁷, τροφοδοτούνται κατεξοχήν από το Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης. Εξάλλου, η προβλεπόμενη από τον νόμο ειδική μεταχείριση και τα αντίστοιχα ευεργετήματα δεν επιφυλάσσονται στο σύνολο των εξαρτημένων ατόμων που εμπλέκονται με την ποινική δικαιοσύνη, αλλά στα άτομα που έχουν λάβει τη διάγνωση της εξάρτησης και έχουν ενταχθεί σε εγκεκριμένα προγράμματα, ή τα έχουν ολοκληρώσει.²⁷²⁸ Εκτός αυτού, συχνά η θεραπευτική μεταχείριση προκρίνεται κατόπιν της διαπίστωσης της αποτυχίας της ποινικής μεταχείρισης να σωφρονίσει τον

²⁷²⁵ Ph.Bean (2008), ό.π., σ. 24.

²⁷²⁶ Η διαπίστωση αυτή απαντάται διαχρονικά στους λόγους περί ναρκωτικών, βλ. Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286.

²⁷²⁷ Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

²⁷²⁸ Μ.Αναγνωστάκη, «Εναλλακτικά/ευεργετικά μέτρα στη νομοθεσία περί ναρκωτικών: πορίσματα μελέτης», στο Β.Αρτινοπούλου και συνεργάτες (επιμ) (2018), ό.π., σ. 393.

εξαρτημένο εγκληματία και να τον αποτρέψει από την υποτροπή. Η δε απεξάρτηση αξιολογείται ως μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής, θεωρούμενη σαν ορθολογική και αποτελεσματική επιλογή σε επίπεδο ειδικοπροληπτικής λειτουργίας.²⁷²⁹ Το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία συνιστά μια χαρακτηριστική περίπτωση ιατροκοποίησης της παρέκκλισης²⁷³⁰, που συνεπάγεται την εφαρμογή ιατρικών μεθόδων για την αντιμετώπιση πράξεων, των οποίων ο αποδοκιμαστέος χαρακτήρας παραμένει αλώβητος.

Η προσέγγιση του δημόσιου λόγου με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης οδηγεί στην ανάδυση μιας κομβικής σημασίας διαπίστωσης, η οποία έγκειται στη συνύπαρξη του ιατρικού και του θεραπευτικού προτύπου μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, παρά τη φαινομενική κατίσχυση του ιατρικού μοντέλου. Παράλληλα, μία από τις αρετές της ποιοτικής ανάλυσης συνίσταται στο ότι προσφέρεται για την «ολιστική» προσέγγιση του μελετώμενου φαινομένου και, συνακόλουθα, την ανάδειξη της πολυπλοκότητας και των πολλαπλών όψεών του.²⁷³¹ Η προαναφερθείσα ανάδειξη της πολυπλοκότητας του ζητήματος της μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου συμβάλλει στο να απαντηθεί το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, το οποίο έγκειται στην επισήμανση των ιδιαιτεροτήτων, των αντιφάσεων και των δυσχερειών, τις οποίες συνεπάγεται η μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία. Η ποιοτική ανάλυση του δημόσιου λόγου οδηγεί στην ανάδειξη ορισμένων ιδιαιτεροτήτων των νομοθετικών επιλογών και των πολιτικών για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα. Οι κυριότερες εκ των ιδιαιτεροτήτων αυτών θα αναφερθούν στη συνέχεια.

Κατ' αρχάς, ένα στοιχείο που διαχρονικά χαρακτηρίζει τόσο τη σύγχρονη ελληνική νομοθεσία για τα ναρκωτικά, όσο και, εύλογα, τον δημόσιο λόγο σχετικά με το ίδιο ζήτημα, έγκειται στην ανάδειξη του δυαδικού σχήματος «εξαρτημένος-έμπορος»²⁷³² σε κομβικής σημασίας δίπολο, γύρω από το οποίο διαρθρώνεται το σκεπτικό του νομοθέτη, αλλά και ο λόγος των ομιλητών. Ειδικότερα, ο «εξαρτημένος», που όχι σπάνια συγχέεται με τον «χρήστη», εκλαμβάνεται συνήθως σαν ασθενής που χρήζει επιεικούς μεταχείρισης, αλλά και σαν θύμα του «εμπόρου», ο οποίος σημασιοδοτείται σαν δόλιος, αδίστακτος και επικίνδυνος εγκληματίας, στον οποίο αρμόζει αυστηρή

²⁷²⁹Ενδεικτικά, «Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 2.

²⁷³⁰P.Conrad- J.W. Schneider (1992), ό.π., σ. 28.

²⁷³¹S.Taylor et al (2016), ό.π., σ. 9.

²⁷³²Το σχήμα αυτό διαμορφώθηκε ήδη με την ψήφιση του ν.1729/1987, βλ. Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 284.

τιμωρία. Στη βάση της διάκρισης του «εξαρτημένου» από τον «έμπορο» τίθεται η διάγνωση της εξάρτησης, η οποία είναι αποφασιστικής σημασίας για τη μετέπειτα πορεία του δράστη στο ποινικό σύστημα. Η διαγνωσμένη εξάρτηση συνεπάγεται, βάσει νόμου, ειδική, δηλαδή πρωτίστως θεραπευτική, μεταχείριση για τον εγκληματία που έχει χαρακτηριστεί ως εξαρτημένος. Μολαταύτα, η ανάλυση του δημόσιου λόγου αναδεικνύει τις δυσχέρειες που ανακύπτουν τόσο στο ζήτημα της έγκυρης και επιτυχούς διάγνωσης της εξάρτησης, όσο και στο ζήτημα της περαιτέρω αξιολόγησης των στοιχείων τα οποία θεωρείται πως μπορούν να συμβάλουν στη διάκριση του εμπόρου από τον εξαρτημένο, ή μη, απλό χρήστη.

Λόγου χάριν, ένα τέτοιο στοιχείο, που διαχρονικά έχει καταστεί αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης, είναι η έννοια της «μικροποσότητας» ουσίας που προορίζεται για προσωπική χρήση.²⁷³³ Παράλληλα, η έγκυρη διάγνωση της εξάρτησης συχνά εκλαμβάνεται σαν δυσχερής ή και ανέφικτη, εξαιτίας αφενός μεν της έλλειψης υποδομής και προσωπικού, αφετέρου δε των φαινομένων διαφθοράς, από τα οποία απορρέει η ύπαρξη ψευδών βεβαιώσεων εξάρτησης ή και απεξάρτησης. Η ανάλυση του δημόσιου λόγου αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι προαναφερθείσες δυσχέρειες θεωρείται ότι καθιστούν αμφίβολη την έγκυρη διάκριση του εμπόρου από τον εξαρτημένο χρήστη. Συνεπεία αυτού, η αδυναμία ορθής διάκρισης συνεπάγεται μια αξιοσημείωτη δυσαναλογία στο επίπεδο της μεταχείρισης του εγκληματία, καθώς, σύμφωνα ιδίως με ομιλητές της κεντροαριστεράς, έχει ως αποτέλεσμα να λαμβάνουν δυσανάλογα αυστηρές ποινές άτομα τα οποία είναι εξαρτημένα και εμπλέκονται, λόγου χάριν, σε πράξεις μικροδιακίνησης, ενώ αντιθέτως μη εξαρτημένα άτομα που εμπλέκονται σε εμπορία με σημαντικά κέρδη κατορθώνουν να τυγχάνουν ευμενέστερης μεταχείρισης. Αντιθέτως, σύμφωνα με ομιλητές κυρίως συντηρητικών παρατάξεων, η δυσκολία διάγνωσης της εξάρτησης συνεπάγεται την εκμετάλλευση της κατάστασης από εμπόρους ναρκωτικών, που εκλαμβάνονται σαν δόλιοι και επικίνδυνοι και κατορθώνουν να εξασφαλίζουν ψευδείς βεβαιώσεις, εκφεύγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την αυστηρή ποινική μεταχείριση.

Το προαναφερθέν δυαδικό σχήμα «έμπορος-χρήστης» κυριαρχεί στον δημόσιο λόγο για τα ναρκωτικά. Παρουσιάζει, δε, ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διαπίστωση του ότι συχνά

²⁷³³Ενδεικτική είναι η ανάλυση που παρατίθεται στην ενότητα σχετικά με τη συζήτηση του σχεδίου νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», το οποίο εν τέλει απέτελεσε τον ν.3772/2009.

η ιδιότητα του εμπόρου θεωρείται ασυμβίβαστη με εκείνη του χρήστη ή του εξαρτημένου.²⁷³⁴ Συνακόλουθα, ένα στοιχείο που απαντάται διαχρονικά στον δημόσιο λόγο είναι το μοτίβο «αυστηρότητα προς τον έμπορο», σε αντιδιαστολή με την «επιείκεια προς τον εξαρτημένο». Ο έμπορος ναρκωτικών διαχρονικά εκλαμβάνεται σαν, κατά το μάλλον ή ήττον, αποδιοπομπαίος τράγος²⁷³⁵, και οι απόψεις που διατυπώνονται αναφορικά με τη μεταχείρισή του χαρακτηρίζονται, στην πλειονότητά τους, από τιμωρητικότητα. Παρότι η τάση αυτή προς την υπέρμετρη αυστηρότητα αμβλύνεται σε κάποιο βαθμό τα τελευταία χρόνια, κάτι που αποτυπώνεται στον περιορισμό των εκκλήσεων των ομιλητών για επιβολή της θανατικής ποινής στους εμπόρους ναρκωτικών, εκτιμάται πως η υπέρμετρη αυστηρότητα προς τον έμπορο ουδέποτε εξέλιπε.

Ένα ακόμα στοιχείο που αντανακλάται, επίσης διαχρονικά, στον δημόσιο λόγο και συναρτάται με την προαναφερθείσα τιμωρητικότητα προς τον έμπορο ναρκωτικών έγκειται στονηθικό πανικό²⁷³⁶ που περιβάλλει το φαινόμενο της χρήσης ναρκωτικών. Από την εν λόγω διάσταση του ζητήματος απορρέει, εξάλλου, και η επίκληση, εκ μέρους ορισμένων πολιτικών, της επιθυμίας της κοινής γνώμης²⁷³⁷ για αυστηρή τιμωρία των εμπόρων. Συνακόλουθα, ο λόγος των ομιλητών συχνά εμφορείται από το στοιχείο του ποινικού λαϊκισμού²⁷³⁸, συνεπώς το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία εργαλειοποιείται με στόχο την αποκόμιση πολιτικού οφέλους. Μολαταύτα, αυτό που κυρίως εκλαμβάνεται σαν «επιεικής», ως εκ τούτου θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου, άρα ασθενούς, κρατούμενου, δεν παύει να εμπεριέχει ρητά ή υπόρητα, την επιθυμία υποβολής του ατόμου σε μια, ενίοτε εξαναγκαστική, διαδικασία «βελτίωσης»²⁷³⁹, με στόχο την αναμόρφωσή του. Ως εκ τούτου, ακόμα κι όταν μεταμφιέζεται σε θεραπεία και απεξάρτηση, ο τιμωρητικός χαρακτήρας της προβλεπόμενης μεταχείρισης φαίνεται πως ουδέποτε εξαλείφεται. Εν

²⁷³⁴ Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 286, Μ.Αναγνωστάκη (2018), ό.π., σ. 377.

²⁷³⁵ Η κατασκευή του αποδιοπομπαίου τράγου θεωρείται πως συμβάλλει, μεταξύ άλλων, στην επιβεβαίωση της αθωότητας των φερόμενων σαν νομιμοφρόνων μελών μιας κοινωνίας, στο Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 268. Η φαυλότητα του εγκληματία εκλαμβάνεται σαν στοιχείο που αντιδιαστέλλεται με την ευρυθμία και την ομαλότητα της ευρύτερης κοινωνικής ομάδας, στο Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 210.

²⁷³⁶ S.Cohen (2002), ό.π., σ. xiii.

²⁷³⁷ Διαπιστώνεται ότι η επίκληση της κοινής γνώμης, με τις επιθυμίες της οποίας δεν μπορεί να συγκρουστεί η κεντρική εξουσία, συνιστά ένα διαχρονικώς αξιοποιούμενο επιχείρημα υπέρ της διατήρησης αυστηρών κυρώσεων, στο Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 283.

²⁷³⁸ J.Pratt (2007), ό.π., σ.3.

²⁷³⁹ Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 151.

τέλει, ο τρόπος με τον οποίο σημασιοδοτείται η εξάρτηση στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου αναδεικνύει την εξάρτηση σαν μια ασθένεια «υπό προϋποθέσεις», καθώς συχνότατα υπονοείται ή υποστηρίζεται ρητά ότι σαν εξαρτημένο άτομο που χρήζει ειδικής, θεραπευτικής μεταχείρισης εκλαμβάνεται κυρίως ο απλός χρήστης ναρκωτικών και όχι ο διακινητής ή ο έμπορος.

Η εξάρτηση, συνεπώς, εν πολλοίς σημασιοδοτείται σαν μια ιδιάζουσα περίπτωση ασθένειας, η οποία φέρει ενίοτε και ηθικές προεκτάσεις, εφόσον το εξαρτημένο άτομο θεωρείται πως επιδίδεται σε πράξεις αυτοπροσβολής τις οποίες η πολιτεία²⁷⁴⁰ αποδοκιμάζει. Η ιατρικοποίηση της εξάρτησης, δηλαδή η υπαγωγή της τελευταίας στο πεδίο αρμοδιότητας της ιατρικής, συνεπάγεται ότι η εξάρτηση εκλαμβάνεται σαν ιάσιμη κατάσταση. Ως εκ τούτου, ως κατάλληλη επιλογή μεταχείρισης του εξαρτημένου ατόμου θεωρείται η θεραπεία, που ταυτίζεται με την ολοκλήρωση εγκεκριμένων δημόσιων προγραμμάτων απεξάρτησης. Μολαταύτα, η ποιοτική ανάλυση του δημόσιου λόγου αναδεικνύει το πώς αυτή η φαινομενικά εύλογη διαπίστωση καθίσταται περισσότερο πολυδιάστατη, αν ληφθεί υπόψη η προαναφερθείσα θεώρηση της εξάρτησης ως «υπό προϋποθέσεις» ασθένειας. Ειδικότερα, η θεώρηση της απεξάρτησης ως της πλέον κατάλληλης επιλογής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία, εκτιμάται πως δεν απορρέει αποκλειστικώς από την ανεπιφύλακτη αποδοχή, εκ μέρους των ομιλητών, της ιατρικοποιημένης θεώρησης της εξάρτησης. Αντιθέτως, πολυάριθμοι ομιλητές, ανεξαρτήτως της κομματικής τους ταυτότητας, προκρίνουν τη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου σε συνέχεια της διαπίστωσης της σχετικής αποτυχίας της ποινικής μεταχείρισης.

Ειδικότερα, ομιλητές όλων των παρατάξεων προβαίνουν στην παραδοχή των κακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές. Ιδίως ο υπερπληθυσμός, προκαλούμενος, συν τοις άλλοις, από τις ιδιαιτερότητες της ελληνικής νομοθεσίας, αλλά και της δικαστηριακής πρακτικής, αξιολογείται σαν ιδιαίτερος σημαντική δυσχέρεια, καθώς με τη σειρά του συνεπάγεται την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων. Το σωφρονιστικό κατάστημα χαρακτηρίζεται σαν ένα πλαίσιο εντός του οποίου, εξαιτίας πολυάριθμων προβλημάτων και ελλείψεων σε προσωπικό και υλικοτεχνική υποδομή, τίθεται εν κινδύνω η υγεία και ενίοτε η ζωή του

²⁷⁴⁰ Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί ναρκωτικών και άλλες διατάξεις», σ. 6.

κρατούμενου. Ιδιαίτερα στην περίπτωση του κρατούμενου ο οποίος είναι εξαρτημένος, επομένως περισσότερο επιβαρυνμένος και ευάλωτος από άποψη υγείας, η φυλακή εκλαμβάνεται σαν θεσμός κατ' επίφαση σωφρονιστικός και ουσιαστικά επιβλαβής για τον κρατούμενο. Κυρίως κατά τα τελευταία χρόνια, σημειώνεται ότι οι κακές αυτές συνθήκες, που συνεπάγονται την παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, έχουν οδηγήσει σε πολυάριθμες καταδίκες της Ελλάδας από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Οι εν λόγω καταδίκες, εύλογα συνεπάγονται σημαντική οικονομική επιβάρυνση, εξαιτίας των αποζημιώσεων που υποχρεούται το κράτος να καταβάλει στα πληγέντα πρόσωπα, καθώς και τη δυσφήμιση της χώρας σε διεθνές επίπεδο. Εξάλλου, η αδυναμία της φυλακής να σωφρονίσει τον εξαρτημένο κρατούμενο εγκλωβίζει, σύμφωνα με πολλούς ομιλητές, τον τελευταίο σε ένα φαύλο κύκλο υποτροπής, τόσο στο επίπεδο της χρήσης ναρκωτικών, όσο και στο επίπεδο της διάπραξης άλλων εγκληματικών πράξεων. Κατόπιν των προαναφερθέντων, ο δημόσιος λόγος κυριαρχείται από την παραδοχή της αναγκαιότητας βελτίωσης της δυσχερούς αυτής κατάστασης.

Ο τρόπος, δε, με τον οποίο μπορεί να επιτευχθεί η επιθυμητή και αναγκαία βελτίωση συνιστά αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης. Ομιλητές προερχόμενοι κυρίως από κόμματα της κεντροαριστεράς, επικαλούμενοι τις δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές, υποστηρίζουν την αναγκαιότητα αποσυμφόρησης των σωφρονιστικών καταστημάτων, με αφετηρία τους πλέον ακίνδυνους και ευάλωτους εκ των κρατουμένων. Μεταξύ των τελευταίων συγκαταλέγονται, κατά τους εν λόγω ομιλητές, οι κατάδικοι για πράξεις μικροδιακίνησης, οι οποίοι συχνά είναι εξαρτημένα, άρα θεωρούμενα σαν ασθενή, άτομα τα οποία έτυχαν δυσανάλογα αυστηρής ποινικής μεταχείρισης. Οι εξαρτημένοι κρατούμενοι ενδείκνυται, σύμφωνα με τους ομιλητές που τάσσονται υπέρ της αποσυμφόρησης των καταστημάτων κράτησης, να απολυθούν, ενίοτε υπό τον όρο της ένταξης σε πρόγραμμα απεξάρτησης εκτός φυλακής.

Στον αντίποδα της λογικής αυτής, ομιλητές προερχόμενοι κυρίως από τον χώρο της δεξιάς, εκλαμβάνουν την υπό όρο απόλυση και την εν γένει λογική της αποσυμφόρησης σαν αρρύθμιστη απελευθέρωση κρατουμένων. Οι τελευταίοι, ακόμα και όταν πρόκειται για εξαρτημένους μικροδιακινητές, θεωρούνται δυνάμει επικίνδυνοι, ως εκ τούτου η απομάκρυνσή τους από το σωφρονιστικό κατάστημα εκλαμβάνεται σαν απειλή για το κοινωνικό σύνολο. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης σημειώνουν συνήθως ότι αποδέχονται μεν την αναγκαιότητα θεραπευτικής

μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου, τονίζουν όμως ότι η τελευταία πρέπει να λαμβάνει χώρα εντός της φυλακής. Επίσης, προβαίνουν στην παραδοχή των κακών συνθηκών που επικρατούν στις ελληνικές φυλακές, υποστηρίζουν, ωστόσο, ότι οι τελευταίες δεν αποτελούν επαρκή λόγο για την αποφυλάκιση των κρατουμένων. Υποστηρίζουν, δηλαδή, ότι η εκάστοτε επιβληθείσα ποινή πρέπει να εκτίεται μέσα στη φυλακή, ακόμα και αν αυτό συνεπάγεται τη μη πρόσβαση του ατόμου σε απεξάρτηση, την παραβίαση βασικών δικαιωμάτων του, ή την απουσία οποιουδήποτε οφέλους σε σωφρονιστικό επίπεδο.

Πέραν τούτου, μια σημαντική ιδιαιτερότητα, η οποία ανακύπτει στο πλαίσιο της εφαρμογής της νομοθεσίας και αναδεικνύεται μέσω της ποιοτικής ανάλυσης του δημόσιου λόγου, συνίσταται στο ότι η πλειονότητα των ομιλητών παρακάμπτει ή αποσιωπά το ζήτημα του κατά πόσον είναι «αυτονόητη» η συναίνεση²⁷⁴¹ του εξαρτημένου κρατούμενου, αναφορικά με την ένταξή του σε πρόγραμμα απεξάρτησης. Όπως προαναφέρθηκε, η πρόκριση της θεραπευτικής μεταχείρισης εκ μέρους της πλειονότητας των ομιλητών δεν συνεπάγεται απαραίτητως την υποχώρηση της αντίληψης περί του αποδοκιμαστέου χαρακτήρα της χρήσης ναρκωτικών. Ως εκ τούτου, εν αντιθέσει με τον μέσο ασθενή, ο οποίος δικαιούται να επιλέξει τη θεραπεία που του ταιριάζει, ή και να αρνηθεί την υποβολή του σε θεραπεία, ο εξαρτημένος εγκληματίας διαχρονικά εκλαμβάνεται σαν υποχρεωμένος απλώς να «συμμορφώνεται»²⁷⁴². Είναι, δε, ενδεικτικό της διαπίστωσης αυτής ότι ακόμα και όταν το ζήτημα αυτό θίγεται από μεμονωμένους ομιλητές, δεν φαίνεται να τυγχάνει ιδιαίτερης προσοχής εκ μέρους του συνόλου των πολιτικών. Συνδεδεμένο με την προαναφερθείσα αποσιώπηση του ζητήματος της συναίνεσης του εξαρτημένου ατόμου για την υποβολή του σε πρόγραμμα απεξάρτησης είναι ένα επίσης αξιοσημείωτο γνώρισμα του δημόσιου λόγου, που συνίσταται στο ότι σπανίως θίγεται η ύπαρξη μιας «δομικής αντίφασης» μεταξύ θεραπείας και εγκλεισμού, που επιτείνεται από τον εκ των πραγμάτων «αντιθεραπευτικό» χαρακτήρα της φυλακής²⁷⁴³.

Η αποσιώπηση των δύο προαναφερθέντων στοιχείων συνδέεται με την ευρεία και διαχρονική επικράτηση ενός ακόμα δυαδικού σχήματος, στον δημόσιο λόγο, της

²⁷⁴¹ Έχει υποστηριχθεί ότι είναι μάλλον σαθρό το επιχείρημα περί της συναίνεσης, ως προϊόντος ελεύθερης βούλησης, του εξαρτημένου ατόμου για την ένταξή του σε θεραπευτικό πρόγραμμα, από τη στιγμή που το άτομο τίθεται ενώπιον του ποινικού συστήματος, στο Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 84.

²⁷⁴² Α.Κουκουτσάκη (1991), ό.π., σ. 292.

²⁷⁴³ Φ.Τσαλίκoglou (1996), ό.π., σ. 177.

φυλακής σε αντιδιαστολή με τη θεραπεία.²⁷⁴⁴ Συγκεκριμένα, η φυλακή σημασιοδοτείται σαν ένα πλαίσιο που συνδέεται με την οπισθοδρόμηση, την εκδίκηση και την απάνθρωπη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου, ιδίως όταν πρόκειται για απλό χρήστη και, εν πάση περιπτώσει, μη έμπορο. Αντιθέτως, η απεξάρτηση εκλαμβάνεται σαν ένδειξη εκσυγχρονισμού, εξορθολογισμού και εξανθρωπισμού της ελληνικής νομοθεσίας και, συνακόλουθα, ανέλιξης της Ελλάδας μεταξύ των προηγμένων δικαιοκρατών. Συνολικά, ο λόγος του συνόλου σχεδόν των ομιλητών εμφορείται από την αποδοχή της κυρίαρχης άποψης περί της ιδεολογικής ουδετερότητας της ιατρικής²⁷⁴⁵, η οποία απορρέει από την αποδοχή της θεώρησης ότι η θεραπεία νομιμοποιείται εκ μόνου του λόγου της ύπαρξης ασθένειας. Συγκαλύπτεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, η λειτουργία της ιατρικής ως φορέα άσκησης κοινωνικού ελέγχου²⁷⁴⁶ και η συνακόλουθη αξιοποίηση της απεξάρτησης σαν μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής.²⁷⁴⁷

Τέλος, μια σημαντική ιδιαιτερότητα του δημόσιου λόγου για τη μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη, η οποία κατά μία έννοια απορρέει συνολικά από τον συγκερασμό όλων των προαναφερθέντων στοιχείων, έγκειται στη διαχρονικά διαπιστωμένη διάσταση μεταξύ των νομοθετικών προβλέψεων και του τρόπου εφαρμογής τους στην πράξη. Το χάσμα μεταξύ της νομοθεσίας και της εφαρμογής του νόμου συνήθως επισημαίνεται από ομιλητές της εκάστοτε αντιπολίτευσης, που κατ' αυτόν τον τρόπο ασκούν κριτική στην αντίστοιχη κυβέρνηση. Όχι σπάνια, όμως, και ομιλητές του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος προβαίνουν στην παραδοχή της ιδιάζουσας αυτής κατάστασης. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται μια σημαντική αντίφαση, η οποία έγκειται στο ότι η θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου δράστη φαίνεται πως αποκτά προτεραιότητα της πολιτείας κυρίως στο νομοθετικό επίπεδο, διότι σε πρακτικό επίπεδο η εφαρμογή του νόμου προσκρούει κυρίως στην ανεπάρκεια της υποδομής, καθώς και στην ελλιπή χρηματοδότηση των δομών των οποίων η ομαλή λειτουργία απαιτείται για την κάλυψη των αναγκών του σχετικού πληθυσμού. Ένας επιπλέον παράγοντας που θεωρείται ότι δυσχεραίνει την εφαρμογή του νόμου συνίσταται στη

²⁷⁴⁴Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 241-242.

²⁷⁴⁵Βάσει της οπτικής του ιατρικού νατουραλισμού ή ιατρικής φυσιοκρατίας, που συνιστά τη φιλοσοφική θέση βάσει της οποίας οι έννοιες της υγείας και της νόσου, τουλάχιστον ως θεμελιώδεις έννοιες της δυτικής ιατρικής, συνιστούν έννοιες ελεύθερες αξιολογικού φορτίου, στο Π.Ουλής (2003), ό.π., σ. 23

²⁷⁴⁶Γ.Αλεξιάς,(2000), ό.π., σ. 458.

²⁷⁴⁷Μέσω της λειτουργίας των φορέων που υπάγονται στον λεγόμενο «παραποινικό τομέα», στο Γ.Π.Νικολόπουλος (2008), ό.π., σ. 13.

δικαστηριακή πρακτική, διότι οι δικαστές συχνά φέρονται να εξαντλούν την αυστηρότητά τους και ενίοτε να μην αξιοποιούν τις ρυθμίσεις περί της θεραπευτικής μεταχείρισης²⁷⁴⁸ του εξαρτημένου εγκληματία. Είναι, δε, αξιοσημείωτος ο τρόπος με τον οποίο η δημόσια πολιτική ρητορεία διαχρονικά περιστρέφεται γύρω από δύο ατομοκεντρικές προσεγγίσεις του ζητήματος των ναρκωτικών, την ποινική και την ιατρική, και σχεδόν εξαντλείται σε αυτές, παρόλο που καθίστανται εμφανέστατες οι δυσχέρειες και τα αδιέξοδα που απορρέουν από την εμμονή στις ανωτέρω θεωρήσεις. Ως εκ τούτου, αξιολογούνται ως σχεδόν ανύπαρκτες οι αναφορές των ομιλητών στη δυνατότητα αναζήτησης ενός ενδεχόμενου «τρίτου» δρόμου, πέραν του ποινικού και του ιατρικού μοντέλου, ο οποίος θα μπορούσε να μεταθέσει το πεδίο του ενδιαφέροντος σε διεργασίες άμβλυνσης του διττού στιγματισμού των εμπλεκομένων προσώπων.

γ) Η σημασία που αποδίδεται στα προγράμματα απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές

Η ποιοτική ανάλυση του μελετώμενου υλικού καθιστά εφικτή, τέλος, την απάντηση του τρίτου ερευνητικού ερωτήματος, που έγκειται στην ανάδειξη των σημασιών τις οποίες λαμβάνει, στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου, η λειτουργία των προγραμμάτων απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές. Κατ' αρχάς, η επισκόπηση της πλούσιας νομοπαραγωγικής δραστηριότητας σχετικά με το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία υποδεικνύει ότι οι βάσεις της θεραπευτικής μεταχείρισης τίθενται με το Ν.Δ 3084/1954 «Περί τιμωρίας των παραβατών των νόμων περί ναρκωτικών και μεταχειρίσεως των τοξικομανών», το οποίο παρέμεινε σε ισχύ έως το 1967, σε μια περίοδο, δηλαδή κατά την οποία δεν υφίσταται στην Ελλάδα σοβαρό πρόβλημα ουσιοεξάρτησης.²⁷⁴⁹ Ειδικότερα, το άρθρο 12 του Νομοθετικού Διατάγματος αναφέρεται στη μεταχείριση του ατόμου που κάνει «καθ' εξιν χρήσιν ναρκωτικών ουσιών». Στην παράγραφο 1, όπου αποτυπώνεται ευκρινώς η ιατρικοποίηση του ζητήματος και, αντιστοίχως, η υποχώρηση του ποινικού δικαίου ως αρμόδιου για την επίλυσή του, προβλέπεται ότι το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα, αντί της απειλούμενης ποινής, να διατάξει την εισαγωγή του δράστη, αν αυτός προβαίνει

²⁷⁴⁸ Κάτι τέτοιο υποδεικνύει και σχετικά πρόσφατη έρευνα, στο Μ.Αναγνωστάκη (2018), ό.π., σ. 388.

²⁷⁴⁹ J.G.Tsiganou (2003), ό.π., σ. 326.

σε καθ' ἑξίν χρήση ναρκωτικών ουσιών, σε ειδικό κρατικό κατάστημα προς θεραπεία.²⁷⁵⁰

Ἐκτοτε, το σχῆμα «θεραπεία ἀντί φυλάκισης», που εισηχθῆ με τον εν λόγω νομοθέτημα, κυριαρχεῖ στη σχετικὴ με τὴ μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία νομοθεσία. Αναφορικά, δε, με τις ρυθμίσεις του προαναφερθέντος άρθρου 12, επισημαίνεται ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ψήφιση του Νομοθετικοῦ Διατάγματος διαπιστώνεται πὼς ἡ ἰδρυση των προβλεπόμενων «θεραπευτικῶν καταστημάτων» συνεπάγεται σημαντικὴ επιβάρυνση του κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, οὐσα ἰδιαίτερος δαπανηρή.²⁷⁵¹ Ὡς ἐκ τούτου, τὸ ἀρθρο 12 που προβλέπει τὴν υποχρεωτικὴ θεραπεία του εξαρτημένου ατόμου παραμένει ἀνεφάρμοστο και οἱ συλληφθέντες χρήστες ναρκωτικῶν εἴτε φυλακίζονται εἴτε κρατούνται πρὸς θεραπεία στα ἤδη υπάρχοντα δημόσια ψυχιατρεία ἢ και σανατόρια.²⁷⁵² Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σχετικὴ διατύπωση του Γαρδίκας, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει, σε σύγγραμμα του 1966, ὅτι «εν Ἑλλάδι δεν υπάρχουσιν εἰδικὰ θεραπευτήρια των τοξικομανῶν. Ἡ εἰσαγωγή αὐτῶν γίνεται εἰς τα συνήθη ψυχιατρεία. Πλείστοι των τοξικομανῶν, οὗς συλλαμβάνει ἡ αστυνομία, ἐκλιπαροῦσι τὰς ἐγκληματολογικὰς υπηρεσίας, ἵνα εἰσαγάγῳσιν αὐτοὺς εἰς ἴδρυμα πρὸς ἀποβολὴν τῆς ἐξέως. Δυστυχῶς ἐλλεῖπει ὁ χώρος ἐν τοῖς δημοσίοις ψυχιατρείοις, ὡς και τὰ οικονομικὰ μέσα του κράτους πρὸς εἰσαγωγήν εἰς ἰδιωτικά».²⁷⁵³

Ἡ προαναφερθεῖσα νομοθέτηση τῆς θεραπευτικῆς μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία τὸ 1954 καταδεικνύει τὸ ὅτι ἡ στροφή πρὸς τὴν επικράτηση τῆς ιατροκοποιημένης θεώρησης τῆς εξάρτησης συντελέστηκε βαθμιδόν κατὰ τις ἐπόμενες δεκαετίες. Ὅπως ἀναφέρθηκε ἀνωτέρω, τὸ Ν.Δ. 3084/1954 προβλέπει μὲν τὴν ἰδρυση εἰδικῶν κέντρων θεραπείας τῆς εξάρτησης, ἡ σχετικὴ ρύθμιση ὁμως καταλήγει νὰ παραμείνει ἀνεφάρμοστη, ἐξαιτίας του ἐκτιμώμενου υψηλοῦ κόστους τῆς υλοποίησής τῆς. Ἡ ποιοτικὴ ἀνάλυση του δημόσιου λόγου, που διατυπώνεται στο ἐλληνικὸ κοινοβούλιο κατὰ τις τρεῖς τελευταῖες δεκαετίες ἀναδεικνύει, ὡστόσο, ὅτι ἡ διάσταση μετὰξὺ των νομοθετικῶν προβλέψεων και τῆς ἐφαρμογῆς του νόμου στὴν πράξη ἐξακολουθεῖ, κατὰ τὸ μάλλον ἢ ἥττον, νὰ υφίσταται. Εἰδικότερα, σε σχέση με τὴν ἀπεξάρτηση, ἐντὸς ἢ ἐκτὸς φυλακῶν, ἡ ἀνεπάρκεια σε ἐπίπεδο υποδομῆς και

²⁷⁵⁰ΝΔ 3084/1954, ἀρθρο 12 παρ 1.

²⁷⁵¹J.G.Tsiganou (2003), ὁ.π., σ. 325.

²⁷⁵²Στο ἴδιο, σ. 326.

²⁷⁵³Κ.Γαρδίκας (1966), ὁ.π., σ. 291.

χρηματοδότησης συνιστά ένα μοτίβο που διαχρονικά διατρέχει τον δημόσιο λόγο, ιδίως από την πλευρά των ομιλητών των κομμάτων της εκάστοτε αντιπολίτευσης. Ιδίως, δε, σε σχέση με τη λειτουργία των κέντρων απεξάρτησης που προορίζονται να λειτουργήσουν ενταγμένα στο σωφρονιστικό σύστημα, δεν είναι σπάνιες οι αναφορές όχι απλώς στην ανεπάρκειά τους στο επίπεδο της κάλυψης των αναγκών του πληθυσμού στον οποίο απευθύνονται, αλλά και στην ουσιαστική έλλειψή τους.

Ένα χαρακτηριστικό σχετικό παράδειγμα συνίσταται στο ότι ο νόμος 2721/1999 προβλέπει την ίδρυση δύο Ειδικών Θεραπευτικών Καταστημάτων, του Κέντρου Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων (ΚΑΤΚ) στον Ελεώνα Θηβών και του φερώνυμου κέντρου στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής.²⁷⁵⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 10 παράγραφος 1, σκοπός των καταστημάτων αυτών είναι «η θεραπευτική μεταχείριση τοξικομανών κρατουμένων για τη σωματική και ψυχική τους απεξάρτηση», ενώ παράλληλα η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου²⁷⁵⁵ προβλέπει τη σύσταση θέσεων προσωπικού για τη στελέχωση του ΚΑΤΚ Ελεώνα. Μολαταύτα, δέκα χρόνια αργότερα, εν έτει 2009, σημειώνεται στην εισηγητική έκθεση του σχεδίου νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις»²⁷⁵⁶ ότι «με το άρθρο 10... του ν. 2721/1999... έχει ιδρυθεί το Ειδικό Θεραπευτικό Κατάστημα με τον τίτλο ‘Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων’ με έδρα την Κασσάνδρα Χαλκιδικής, για το οποίο όμως δεν έχουν συσταθεί οι απαιτούμενες για τη λειτουργία του θέσεις προσωπικού».²⁷⁵⁷ Ως εκ τούτου, «προκειμένου να καταστεί δυνατή η λειτουργία του ανωτέρω Θεραπευτικού Καταστήματος, αλλά και του ενός ακόμη όμοιου Καταστήματος με την επωνυμία ‘Κέντρο Απεξάρτησης Τοξικομανών Κρατουμένων’...συνιστώνται οι απαιτούμενες θέσεις επιστημονικού και φυλακτικού προσωπικού»²⁷⁵⁸, μια δεκαετία μετά την ίδρυση των κέντρων.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα αποτυπώνονται με χαρακτηριστικό τρόπο η βραδύτητα και η έλλειψη σχεδιασμού προς την κατεύθυνση της υλοποίησης της νομοθεσίας, στοιχεία τα οποία διαχρονικά αναδεικνύονται στο πλαίσιο του δημόσιου λόγου. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, ένα από τα επικρατέστερα, στον δημόσιο

²⁷⁵⁴Ν.2721/1999, άρθρο 10 παρ.1.

²⁷⁵⁵Ν.2721/1999, άρθρο 10 παρ.2.

²⁷⁵⁶Πρόκειται για το σχέδιο νόμου που στη συνέχεια απετέλεσε τον ν.3772/2009.

²⁷⁵⁷Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις», σ. 2.

²⁷⁵⁸Στο ίδιο, σ. 2.

λόγο, μοτίβα έγκειται στη διαπίστωση του χάσματος μεταξύ της νομοθεσίας και της εφαρμογής της, ιδίως στο ζήτημα της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Εύλογα, δε, η διαπίστωση αυτή αξιοποιείται από τα κόμματα της αντιπολίτευσης προς την κατεύθυνση της άσκησης κριτικής στην εκάστοτε κυβέρνηση. Πέραν, δε, της συγκεκριμένης περίπτωσης, που έγκειται στη νομοθέτηση της στελέχωσης του ήδη ιδρυθέντος κέντρου απεξάρτησης με δεκαετή καθυστέρηση, η δυσλειτουργία των δομών απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού πλαισίου επισημαίνεται συχνά από τους ομιλητές, οι οποίοι επισημαίνουν ως σημαντικότερα προβλήματα την έλλειψη χρηματοδότησης και την έλλειψη προσωπικού. Η θεώρηση που επικρατεί έγκειται στο ότι τα εν λειτουργία κέντρα απεξάρτησης, εξαιτίας της δυναμικότητάς τους, αδυνατούν να ανταποκριθούν στην κάλυψη των αναγκών του πληθυσμού των εξαρτημένων ατόμων. Ως εκ τούτου, ελλείπει πρόσβασης στην προβλεπόμενη από τον νόμο θεραπευτική μεταχείριση, ο εξαρτημένος κρατούμενος υφίσταται μια κατά βάση ποινική μεταχείριση, η οποία ενίοτε εκλαμβάνεται σαν παράγων περαιτέρω επιβάρυνσης της εξάρτησής του.

Παρά, ωστόσο, τις διαπιστούμενες ελλείψεις και δυσλειτουργίες, η λειτουργία των προγραμμάτων απεξάρτησης στις ελληνικές φυλακές εκλαμβάνεται σαν αντίβαρο, κατά μία έννοια, στον στιγματισμό και τη σύνολη επιβάρυνση²⁷⁵⁹ την οποία θεωρείται πως επιφέρει η έκτιση της στερητικής της ελευθερίας ποινής στον εξαρτημένο κρατούμενο. Ειδικότερα, ενώ η φυλακή γενικώς εκλαμβάνεται, από την πλειονότητα των ομιλητών, σαν πλαίσιο ακατάλληλο για τη μεταχείριση του εξαρτημένου ατόμου, το πρόγραμμα απεξάρτησης συχνά θεωρείται σαν πανάκεια και «σωτηρία», ιδίως όταν πρόκειται για πρόγραμμα απεξάρτησης χωρίς υποκατάστατα, καθώς η συγκεκριμένη μέθοδος συγκεντρώνει την ευρεία αποδοχή των ομιλητών. Διαχρονικά, άλλωστε, οι τοποθετήσεις των ομιλητών αναδεικνύουν ένα διπολικό σχήμα, που έγκειται στη θεώρηση της απεξάρτησης σε αντιδιαστολή με τη φυλακή. Συγκεκριμένα, ενώ η φυλακή συνδέεται με την οπισθοδρόμηση, την εκδίκηση και την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η απεξάρτηση εκλαμβάνεται σαν προοδευτική, ορθολογική και ανθρωπιστική μεταχείριση.²⁷⁶⁰ Συνακόλουθα, η οποιαδήποτε αναφορά, εκ μέρους κυβερνητικών στελεχών, στο ζήτημα είτε της ίδρυσης είτε της ενθάρρυνσης της λειτουργίας κέντρων απεξάρτησης αξιοποιείται σε πολιτικό επίπεδο προς την

²⁷⁵⁹Ε.Λαμπροπούλου (1994), ό.π., σ. 122.

²⁷⁶⁰Πρόκειται για σχήμα που απαντάται διαχρονικά στον λόγο περί ναρκωτικών, βλ. Σ.Τσίλη (1995), ό.π., σ. 241-242.

κατεύθυνση της καλλιέργειας της εντύπωσης του κράτους πρόνοιας, αλλά και του προηγμένου σε δικαιικό επίπεδο κράτους. Παράλληλα, η μνεία στην ενθάρρυνση της συμμετοχής των εξαρτημένων κρατούμενων σε αντίστοιχα προγράμματα απεξάρτησης αξιοποιείται προς την ανάδειξη της εικόνας μιας κυβέρνησης η οποία, έχοντας υπερβεί τις τιμωρητικές αγκυλώσεις του παρελθόντος, θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της τον άνθρωπο και μεριμνά για τα πρόσωπα τα οποία θεωρούνται σαν τα πλέον ευάλωτα και κοινωνικώς μειονεκτούντα, εξαιτίας του διττού αρνητικού χαρακτηρισμού τους, ως εγκληματιών και ψυχικά ασθενών.

Όπως προαναφέρθηκε, γενικώς η απεξάρτηση συχνότατα εκλαμβάνεται όχι απλώς σαν θεραπευτική παρέμβαση, αλλά και σαν μέτρο αντεγκληματικής πολιτικής, καθώς μάλιστα θεωρείται αποτελεσματική στο επίπεδο της ειδικής πρόληψης. Μολαταύτα, ένα στοιχείο που σπανίως αναφέρεται, ιδίως κατά τα τελευταία χρόνια, συνίσταται στο ασυμβίβαστο μεταξύ θεραπείας και εγκλεισμού.²⁷⁶¹ Ειδικότερα, παρακάμπτεται ή αποσιωπάται από την πλειονότητα των ομιλητών το ζήτημα του κατά πόσον μπορεί να είναι αποτελεσματική μια θεραπευτικού τύπου μεταχείριση, η οποία λαμβάνει χώρα στο σωφρονιστικό κατάστημα, το οποίο θεωρείται ένα εν πολλοίς «αντιθεραπευτικό» πλαίσιο.²⁷⁶² Ένα επιπλέον ζήτημα το οποίο θίγεται μόνο μία φορά, άρα κατ' εξαίρεση απασχολεί τους ομιλητές, συνίσταται στην επισήμανση της ύπαρξης κενών θέσεων απεξάρτησης στα λεγόμενα ΚΑΤΚ, διότι οι κρατούμενοι δεν επιδιώκουν την ένταξή τους στα τελευταία. Το στοιχείο αυτό ενδέχεται να συνεπάγεται την έλλειψη ενημέρωσης των κρατουμένων αλλά και των συνηγόρων τους για τις δυνατότητες που, ιδίως τα τελευταία χρόνια, παρέχει ο νόμος, πιθανώς όμως να είναι ενδεικτικό του ότι η θεωρούμενη σαν «αυτονόητη» επιθυμία²⁷⁶³ του εξαρτημένου κρατούμενου να υποβληθεί σε θεραπευτικού χαρακτήρα μεταχείριση τελικά δεν είναι δεδομένη. Ως εκ τούτου, ανακύπτουν δύο σημαντικά ζητήματα, τα οποία μάλιστα συνδέονται με την αποτελεσματικότητα της οποιασδήποτε μεθόδου απεξάρτησης. Αυτά συνίστανται, αφενός μεν στην αντίφαση μεταξύ εγκλεισμού και θεραπείας, αφετέρου δε στο ζήτημα της ελεύθερης επιλογής της θεραπείας εκ μέρους του κρατούμενου. Είναι χαρακτηριστικό του δημόσιου λόγου ότι τα ερωτήματα αυτά παραμένουν αναπάντητα και γενικώς δεν φαίνεται να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των ομιλητών.

²⁷⁶¹ Δ. Μάντζαρη, «Επιτελώντας τον ρόλο του ψυχολόγου σε πλαίσια κράτησης: μια κριτική ματιά στις σχέσεις εξουσίας, θεραπείας και στις προοπτικές της επαγγελματικής πρακτικής», στο Β. Αρτινοπούλου και συνεργάτες (2018), ό.π., σ. 533.

²⁷⁶² Φ. Τσαλίκoglου (1996), ό.π., σ. 176-178.

²⁷⁶³ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 84.

Συμπερασματικά, τα προγράμματα απεξάρτησης αναδεικνύονται σε αντίπαλο δέος της, θεωρούμενης σαν ακατάλληλης για τη μεταχείριση του εξαρτημένου εγκληματία, φυλακής. Συγχρόνως, συνιστά διαχρονικό χαρακτηριστικό του δημόσιου λόγου η επισήμανση ελλείψεων σε επίπεδο χρηματοδότησης και υποδομής, οι οποίες δυσχεραίνουν σημαντικά την ομαλή λειτουργία των προγραμμάτων. Η ποιοτική ανάλυση του δημόσιου λόγου συμβάλλει στην ανάδειξη μιας αξιοσημείωτης και διαχρονικής αντίφασης μεταξύ της έμφασης του νομοθέτη στη θεραπευτική μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου και της δυσχερούς εφαρμογής των σχετικών ρυθμίσεων στην πράξη. Φαίνεται, συνεπώς, ότι η ομαλή και αποτελεσματική λειτουργία των προγραμμάτων απεξάρτησης εντός του σωφρονιστικού συστήματος συνιστά προτεραιότητα της πολιτείας σε νομοθετικό κυρίως επίπεδο, κάτι που αξιοποιείται, πάντως, από τους ομιλητές, κυρίως του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος, στο επίπεδο της καλλιέργειας της εικόνας του σύγχρονου κράτους πρόνοιας.

Επίμετρο

Μέσω της διαδικασίας ανάλυσης του υλικού και συγγραφής της παρούσας διατριβής, αναδείχθηκαν η συνθετότητα του ζητήματος των ναρκωτικών, καθώς και οι πολλαπλές διαστάσεις της διαχείρισής του από την πολιτεία. Ως θετικό στοιχείο, σημειώνεται η άμβλυνση της αυστηρότητας του νομοθέτη απέναντι, ιδίως, στον εξαρτημένο, ή μη, χρήστη ναρκωτικών, καθώς και η υποχώρηση του γενικότερου ύφους της δημόσιας ρητορικής, το οποίο, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1990, συχνά χαρακτηρίζεται από τα στοιχεία της υπερβολής και της ηθικολογίας. Παρά ταύτα, αναδεικνύονται συγκεκριμένες όψεις της μεταχείρισης του εξαρτημένου κρατούμενου που προβληματίζουν, θεωρούμενες ως ικανές να προκαλέσουν σημαντικές δυσχέρειες στην επίτευξη του στόχου μιας αντεγκληματικής πολιτικής που κατορθώνει να είναι αποτελεσματική, σεβόμενη πάντως τα ανθρώπινα δικαιώματα.²⁷⁶⁴

Κατ' αρχάς, από την κατίσχυση της ιατροποίησης της εξάρτησης, που συνεπάγεται την επικράτηση της θεώρησης του εξαρτημένου ατόμου ως, πρωτίστως, ασθενούς, απορρέει η πρόταξη της θεραπευτικής μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία. Η ενθάρρυνση της θεραπευτικής μεταχείρισης αποτυπώνεται διαχρονικά

²⁷⁶⁴Χ.Ζαραφωνίτου (2018), ό.π., σ. 42.

στη νομοθεσία και ιδίως στην παροχή δελεαστικών κινήτρων ώστε ο εξαρτημένος κρατούμενος να στραφεί προς την αναζήτηση θεραπείας και να απεμπλακεί πιο ομαλά από το ποινικό σύστημα. Μολαταύτα, η ανάλυση που προηγήθηκε αναδεικνύει, πρώτον, το ότι η ειδική μεταχείριση και τα προβλεπόμενα από τον νόμο ευεργετήματα δεν προορίζονται για το κάθε εξαρτημένο άτομο που εμπλέκεται με την ποινική δικαιοσύνη, αλλά για εκείνους που επιθυμούν ή κατορθώνουν να ενταχθούν σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης και κυρίως να το ολοκληρώσουν.²⁷⁶⁵ Παράλληλα, η αδυναμία των εν λόγω προγραμμάτων να καλύψουν τις ανάγκες του σχετικού πληθυσμού, αποτελεί μια διαπίστωση που διαχρονικά κυριαρχεί στον λόγο των πολιτικών. Ως εκ τούτου, αναδεικνύεται η διάσταση μεταξύ των δυνατοτήτων που παρέχει ο νόμος στον εξαρτημένο κρατούμενο και της εφαρμογής του νόμου στην πράξη. Κρίνεται, συνεπώς, σκόπιμη, η ενεργοποίηση ενός μακρόπνοου σχεδιασμού και η υλοποίηση των απαιτούμενων ενεργειών με στόχο την ευρύτερη πρόσβαση των ενδιαφερομένων σε ποιοτικές υπηρεσίες απεξάρτησης, με ή χωρίς υποκατάστατα. Ωστόσο, ακόμα και αν διευθετηθεί το ζήτημα της ελλιπούς υποδομής στον προαναφερθέντα τομέα, εξακολουθεί να υφίσταται μια ουσιαστική δυσχέρεια, η οποία ανακύπτει από τη δομική αντίφαση μεταξύ θεραπείας και εγκλεισμού.²⁷⁶⁶ Αναφορικά, δε, με την υποβολή του εξαρτημένου εγκληματία σε εγκεκριμένο πρόγραμμα απεξάρτησης, το οποίο έστω λειτουργεί εκτός σωφρονιστικού καταστήματος, παραμένει το πρόβλημα του κατά πόσον ο τελευταίος συναινεί στη θεραπεία υπό την πίεση της αποφυγής της εμπλοκής με το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης.²⁷⁶⁷ Πέραν του δεοντολογικού ζητήματος που ανακύπτει, τίθεται επίσης το ζήτημα του κατά πόσον μπορεί να είναι αποτελεσματική μια θεραπευτική παρέμβαση τέτοιου τύπου, όταν δεν υφίσταται ισχυρό και γνήσιο κίνητρο από την πλευρά του ατόμου.

Πέραν των προαναφερθέντων, αναδεικνύονται τα προβλήματα που προκαλεί η διατήρηση της απαγορευτικής πολιτικής στο ζήτημα των ναρκωτικών, τα οποία εκτιμάται πως υπερκαλύπτουν τα οφέλη της συγκεκριμένης πολιτικής. Ενδεικτικά, αναφέρονται το διαχρονικό ζήτημα του υπερπληθυσμού των φυλακών και η όξυνση του στιγματισμού ατόμων που ήδη, λόγω της εξάρτησης, κινδυνεύουν να τεθούν στο κοινωνικό περιθώριο. Συνεπώς, η προσεκτικά σχεδιασμένη απεγκληματοποίηση της

²⁷⁶⁵ Μ. Αναγνωστάκη, Εναλλακτικά/ευεργετικά μέτρα στη νομοθεσία περί ναρκωτικών: πορίσματα μελέτης, στο Β. Αρτινοπούλου και συνεργάτες (επιμ) (2018), ό.π., σ. 393.

²⁷⁶⁶ Φ. Τσαλικογλου (1996), ό.π., σ. 176-178.

²⁷⁶⁷ Α. Χάιδου (2016), ό.π., σ. 84.

χρήσης²⁷⁶⁸ και των συνδεόμενων με αυτή πράξεων, θεωρείται ως μια ορθολογική λύση, απαραίτητη, συν τοις άλλοις, για την υπέρβαση αγκυλώσεων του παρελθόντος. Τέλος, η μοραλιστική διάσταση των λόγων περί ναρκωτικών, παρότι φαίνεται πως έχει αμβλυνθεί τα τελευταία χρόνια, ουδέποτε εξέλιπε. Η νηφάλια πληροφόρηση του κοινού²⁷⁶⁹, απαλλαγμένη από τα στοιχεία της υπερβολής και της κινδυνολογίας, καθώς και η σχετική επιμόρφωση των εμπλεκόμενων επαγγελματιών, πιθανώς να συμβάλει στην υποχώρηση της δαιμονοποίησης των χρηστών και, συνακόλουθα, να προετοιμάσει το έδαφος για το πέρασμα σε μια πιο ήπια πολιτική.

Επίλογος

Το ζήτημα των ναρκωτικών έχει αναδειχθεί, κατά τις τελευταίες τουλάχιστον δεκαετίες, σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα²⁷⁷⁰, του οποίου η διευθέτηση φαίνεται να απασχολεί επισταμένως την πολιτεία. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, εφαρμόζεται κατά τον τελευταίο περίπου αιώνα μια πρωτίστως απαγορευτική πολιτική και παράλληλα υφίσταται μια έντονη νομοπαραγωγική δραστηριότητα, ιδίως κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Το ζήτημα των ναρκωτικών συνιστά ένα σύνθετο φαινόμενο, που φέρει, συν τοις άλλοις, νομικές, ιατρικές και κοινωνικές προεκτάσεις. Μια εκ των πολυάριθμων όψεων του φαινομένου έγκειται στη μεταχείριση του εξαρτημένου κρατούμενου, ο οποίος αποτελεί ένα πρόσωπο στο οποίο έχουν αποδοθεί δύο αρνητικές ταυτότητες, του εγκληματία αφενός και του εξαρτημένου, αφετέρου. Συνακόλουθα, η μεταχείρισή του συνιστά ένα συγκεκριασμό ποινικής και θεραπευτικής μεταχείρισης.

Στο πλαίσιο της παρούσας διδακτορικής διατριβής, με θέμα «Τα προγράμματα απεξάρτησης σε σωφρονιστικό περιβάλλον: η σχέση ποινικού και ιατρικού μοντέλου στη διαχείριση των ναρκωτικών», επιχειρήθηκε η διερεύνηση της προαναφερθείσας σχέσης μεταξύ του ποινικού και του ιατρικού προτύπου μεταχείρισης, όπως αυτή αποτυπώνεται στον δημόσιο λόγο που εκφέρεται κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Της ανάλυσης του μελετώμενου υλικού προηγήθηκε η συνοπτική παράθεση ορισμένων θεωρητικών επισημάνσεων, που προέκυψαν από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και κρίθηκαν απαραίτητες για την επιστημονική προσέγγιση του μελετώμενου

²⁷⁶⁸Στο ίδιο, σ. 178.

²⁷⁶⁹Στο ίδιο, σ. 178.

²⁷⁷⁰Α.Χάιδου (2016), ό.π., σ. 55.

θέματος. Ενδεικτικά, προσεγγίστηκαν θεωρητικά κομβικής σημασίας, για την παρούσα έρευνα, έννοιες, όπως η εξάρτηση, η ψυχική ασθένεια και η ιατροκοποίηση της παρέκκλισης.

Ακολουθώντας, παρατέθηκε η ανάλυση του επιλεγθέντος υλικού. Κατ' αρχάς, σε μεθοδολογικό επίπεδο επιλέχθηκε η ποιοτική έρευνα ως κατάλληλη για την ανάδειξη αφενός μεν «κοινωνικών ποιότητων»²⁷⁷¹, αφετέρου δε του πλούτου των σημασιών με τις οποίες επενδύεται η κοινωνική εμπειρία.²⁷⁷² Ως πλέον κατάλληλη μέθοδος επιλέχθηκε η έρευνα τεκμηρίων, ως «κλασσική ερευνητική διαδικασία» βασιζόμενη σε δευτερογενείς πηγές υλικού.²⁷⁷³ Συγκεκριμένα, προσεγγίστηκαν, κυρίως με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης, πρακτικά των συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής, κατά τις οποίες, στο πλαίσιο των νομοθετικών εργασιών, συζητήθηκαν σχέδια νόμων, που ρυθμίζουν, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της μεταχείρισης του εξαρτημένου δράστη. Ως στόχος της έρευνας τέθηκε η εις βάθος διερεύνηση της μεταχείρισης αυτής μέσα από τον δημόσιο πολιτικό λόγο, ο οποίος μάλιστα εκφέρεται στο πλαίσιο της νομοθετικής διαδικασίας. Συνοπτικά, η ανάλυση του υλικού κατέδειξε το πώς, παρότι φαινομενικά προκρίνεται η θεραπευτική μεταχείριση, το ποινικό και το ιατρικό μοντέλο μεταχείρισης του εξαρτημένου εγκληματία εξακολουθούν να συνυπάρχουν και να συλλειτουργούν. Συνακόλουθα, η ποιοτική ανάλυση των τεκμηρίων επέτρεψε την ανάδειξη σημαντικών ιδιαιτεροτήτων, αντιφάσεων και δυσχερειών, οι οποίες απορρέουν από τον διττό χαρακτήρα της θεσμικής διαχείρισης των ναρκωτικών ως κοινωνικού προβλήματος. Καθώς, εν τέλει, ο δημόσιος λόγος καθρεφτίζει την ίδια την κοινωνία, απευθυνόμενος στο ευρύ κοινό και εκφερόμενος από διάφορους δρώντες οι οποίοι αντιπροσωπεύουν ένα ευρύ πολιτικό φάσμα,²⁷⁷⁴ η ανάλυση της δημόσιας ρητορικής αναδείχθηκε σε προνομιακό εργαλείο διερεύνησης κοινωνικών διαδικασιών²⁷⁷⁵ και προσέγγισης, κατά το δυνατόν, του μελετώμενου κοινωνικού φαινομένου στην ολότητά του.²⁷⁷⁶

²⁷⁷¹Γ.Λάζος (1998), ό.π., σ. 29.

²⁷⁷²C.Willig (2013), ό.π., σ.51.

²⁷⁷³Ι.Τσίγκανου, «Η Έρευνα Τεκμηρίων», στο Κ.Φελλάς- Δ.Μπαλούρδος (επιμ) (2015), ό.π., σ. 212.

²⁷⁷⁴Μ.Thanopoulou-J.Tsiganou, Representationsofgenderinpublicrhetoric. The case of law-making on immigration in the greek parliament, στοM.Verloo-M.Pantelidou Maloutas (eds)(2005), ό.π., σ. 170.

²⁷⁷⁵Στο ίδιο, σ. 171.

²⁷⁷⁶Α.Λυδάκη (2012), ό.π., σ. 63.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Ελληνική βιβλιογραφία

18ΑΝΩ, *Αρχές λειτουργίας*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/profil-18ano.

18ΑΝΩ, «*Ποιοι είμαστε-Ιστορική εξέλιξη*», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/profil-18ano/.

18ΑΝΩ, «*Πρόγραμμα Φυλακών*», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.18ano.gr/programma-fylakwn/.

Αιμιλιανίδης, Α.Κ. (2019), «*Αρχή διάκρισης των εξουσιών: Τι είναι και τι διασφαλίζει;*», στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/ti-einai-kai-ti-diasfalizi-i-archi-tis-diakrisis-ton-eksousion/>.

Αλεξιάδης, Σ. (1997), *Σωφρονιστική*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.

Αλεξιάς, Γ. (2006), *Κοινωνιολογία του σώματος. Από τον «άνθρωπο του Νεότερνταλ» στον «Εξολοθρευτή»*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Αλεξιάς, Γ. (2000), *Λόγος περί ζωής και θανάτου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Αμπατζόγλου, Γ. (1990), «*Το νομικό πλαίσιο της ψυχιατρικής πράξης στη Γαλλία και την Ελλάδα. Ιστορική αναδρομή, προβλήματα, αντιφάσεις*», στο Σακελλαρόπουλος, Π. (επιμ), *Επικινδυνότητα και Κοινωνική Ψυχιατρική. Κείμενα από δύο συμπόσια για την Ψυχιατρική, την επικινδυνότητα και τη Δικαιοσύνη*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 59-67.

Αναγνωστάκη, Μ. (2018) *Εναλλακτικά/ευεργετικά μέτρα στη νομοθεσία περί ναρκωτικών: πορίσματα μελέτης*, στο Αρτινοπούλου, Β. και συνεργάτες (επιμ), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?”*, Συμβολές στο 1^ο Συνέδριο της ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 24-27 Μαΐου 2016, Ελληνική Εταιρία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα, σ. 376-398.

Ανδριάκαινα, Ε. (2005), *Παίζοντας με τα όρια. Θεραπευτικές κοινότητες και χρήστες ναρκωτικών*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα.

Ανδρουλάκης, Ι. (2017), «Η εκτέλεση της δικαστικής απέλασης και η άρση των συνεπειών της», Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.sakkoulas.com/wp-content/uploads/pdf/9789604206865.pdf>.

Βουλή των Ελλήνων, «Νομοθετικό έργο. Νομοθετική Διαδικασία», στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Nomothetiki-Diadikasia>.

Γαρδίκας, Κ. (1966), *Εγκληματολογία. Τόμος Α Τα γενικά και τα ατομικά αίτια των εγκλημάτων*, εκδ. Τζάκα, Αθήνα.

Γκοτσίνας, Κ. (2021), *Επί της ουσίας. Ιστορία των ναρκωτικών στην Ελλάδα (1875-1950)*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης-Γαλλική Σχολή Αθηνών, Ηράκλειο.

Γούλας, Β. (2021), *Αντιδράσεις στο κέντρο της Αθήνας για τη δημιουργία νέας δομής τοξικομανών*, εφημερίδα Πρώτο Θέμα, 10/3/2021, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.protothema.gr/greece/article/1103018/adidraseis-sto-kedro-tis-athinas-gia-tin-dimiourgia-neas-domis-toxikomanon-deite-fotografies/>.

Γρίβας, Κ. (2006), «Οπιούχα: Δαιμονολογία και επιστήμη», στο Γρίβας, Κ. «Οπιούχα», Αθήνα, Εκδοτική, όπως παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.grivas.info/narkotika/201-1994.

Γρίβας, Κ. (2001), Η Επικινδυνότητα των ναρκωτικών ουσιών, Πρόλογος στο Roque, Β. «Η επικινδυνότητα των «ναρκωτικών» ουσιών», μτφρ. Γρίβας, Κ., εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.grivas.info/narkotika/145-roques>.

Γρίβας, Κ. (1997), *Πλανητική κυριαρχία και «ναρκωτικά». Τα «ναρκωτικά» ως εργαλείο της αμερικανικής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής*, εκδόσεις Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα.

Γρίβας, Κ. (1995), «Οπιούχα. Μορφίνη-Ηρωίνη-Μεθαδόνη», Νέα Σύνορα-Α.Α.Λιβάνη, Αθήνα.

Γρίβας, Κ. (1990), «Ψευδοθεραπευτικές κοινότητες», *Ναρκωτικά και Εξουσία*, Εκδοτική, Αθήνα, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.grivas.info/books/249-1990-5?fbclid=IwAR2upNgd44qa1HL1X8y3m7Leo6ey1zBkdk7gmfwO77FNN95VFH52LNsKy-4.

Γρίβας, Κ. (1982), «33 ερωτήματα για τον ψυχιατρικό ολοκληρωτισμό», περιοδικό Ιανός, τ.1, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.grivas.info/psixiatriki/217-33-1982

Δασκαλάκης, Η. (1985), *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

Δασκαλάκης, Η. (1981), *Μεταχείριση εγκληματία*, εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Δουζένης, Α. (2004), «Χρήση ναρκωτικών και νομοθεσία», στο Λιάππας, Ι.Α- Πομίνι, Β. (επιμ) *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*, ΙΤΑΚΑ-ελληνικό τμήμα, Αθήνα, σ.232-243.

Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), «Ιστορικό», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ekkna.net/index.php/istorika-stoixeia-skopos

Ειδικό Κατάστημα Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), «Κ.Ε.Θ.Ε.Α», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ekkna.net/index.php/k-e-th-a.

Ευρωπαϊκή ένωση ειδικευμένων ιατρών. Τμήμα ψυχιατρικής. «Το προφίλ του ψυχίατρου», *Ψυχιατρικό Βήμα*, Τόμος 1-Τεύχος 1, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018, σ. 6.

Ζαραφονίτου, Χ. (2018), Λήμμα «Αντεγκληματική πολιτική», στο Ανδρουλάκης, Ν.-Μαργαρίτης, Α.-Φαρσεδάκης, Ι. (επιμ) *Λεξικό Νομικής Ορολογίας ΙΙΙ. Ποινικό Δίκαιο-Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 42-43.

Ζαραφονίτου, Χ. (2008), «Κοινωνικές αντιλήψεις για την Ποινική Δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα», στο *Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα-Μπενάκη*, εκδ.Α.Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, σ. 1215-1230.

Ζαραφονίτου, Χ. (2008), *Τιμωρητικότητα. Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ζαραφονίτου, Χ. (2004), *Εμπειρική Εγκληματολογία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ζερβής, Χ. (2003), *Ψυχοπαθολογία του ενήλικα*, Ηλεκτρονικές τέχνες, Αθήνα.

Ίσαρη, Φ.-Πουρκός, Μ. (2015), *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*, ΣΕΑΒ, Αθήνα.

Καραβάτος, Θ. (2003), Πρόλογος στο Ουλής, Π., *Η φύση της ψυχικής νόσου. Μια φιλοσοφική-επιστημονική διερεύνηση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Καράμπελας, Λ. (1988), *Ο τοξικομανής εγκληματίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

ΚΕΘΕΑ (Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων), «Το ΚΕΘΕΑ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/.

ΚΕΘΕΑ (Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων), «ΚΕΘΕΑ ΕΝ ΔΡΑΣΕΙ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-drasei/.

ΚΕΘΕΑ (Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων), «ΚΕΘΕΑ ΠΡΟΜΗΘΕΑΣ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-promitheas/.

ΚΕΘΕΑ(Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων), «ΚΕΘΕΑ ΣΤΡΟΦΗ», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.kethea.gr/kethea/therapeftika-programmata/kethea-strofi/.

Κιούπης, Δ. (2016), *Δικαστική Ψυχολογία και Ψυχιατρική*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Κοκκέβη, Α. (2004), «Η αξιολόγηση του Εθνικού Σχεδίου Δράσης: Περιορισμοί και προοπτικές», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 31-34.

Κοκκώλης, Κ., (χωρίς χρονολογία) «Είναι η εξάρτηση ασθένεια ή επιλογή;», επίσημη ιστοσελίδα του OKANA, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr>doc_download.

Κονταξής, Α. (1998), *Ποινικό Δίκαιο και Ναρκωτικά*, Π.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα.

Κοσκινάς, Κ. (2000), Πρόλογος, στο Αλεξιάς, Γ. (2000), *Λόγος περί ζωής και θανάτου*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Κουκουτσάκη, Α. (2006), «Εισαγωγή», στο Κουκουτσάκη, Α. (επιμ) *Εικόνες φυλακής*, Πατάκης, Αθήνα, σ. 13-36.

Κουκουτσάκη, Α.(2002), *Χρήση ναρκωτικών, Ομοφυλοφιλία. Συμπεριφορές μη συμμόρφωσης μεταξύ ποινικού και ιατρικού ελέγχου*, εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Κουκουτσάκη, Α. (1991), «Ο Νόμος 1729/87: Μια προσπάθεια εκσυγχρονισμού της καταστολής στο χώρο των ναρκωτικών», στο *«Αφιέρωμα στη μνήμη Ηλία Δασκαλάκη»*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Κοινωνιολογίας-Τομέας Εγκληματολογίας, Αθήνα, σ. 283-297.

Κουλούρης, Ν. (2018), λήμμα «Ψυχιατρείο Κρατουμένων Κορυδαλλού», στο Σπινέλλη, Κ.-Κουράκης, Ν.-Κρανιδιώτη, Μ. (επιμ), *Λεξικό Εγκληματολογίας*, Τόπος (Μοτίβο εκδοτική), Αθήνα, σ. 1132-1139.

Κουλούρης, Ν. (2012), «‘Υποδειγματικοί’ κρατούμενοι σε ιδανικές «ανθρωπαποθήκες». Αναζητώντας θέση για τα δικαιώματα του ανθρώπου σε συνθήκες ακραίου συνωστισμού», στο Πιτσελά, Α. (επιμ), *Ο δρόμος προς τη δικαιοσύνη. Συνέδριο προς τιμή του Ομότιμου Καθηγητή Στέργιου Αλεξιάδη*, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα, σ. 281-321.

Κουράκης, Ν. (2009), *Ποινική Καταστολή. Μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Κουράκης, Ν. (2008), *Θεωρία της Ποινής*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Κουράκης, Ν.Ε. (2001), «Αποποινικοποίηση της χρήσης ουσιών: Υπέρ ή κατά; Ένα ψευδοδίλημμα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής», *Ποινικός Λόγος*, σ.1237-1244, στην ηλ. διεύθυνση <http://courakis.gr/images/stories/pdf/apopinikopoiisi-xrissi-ousion.pdf>

Κουράκης, Ν. (1988), Εισαγωγή, στο Καραμπελας, Α. (1988), *Ο τοξικομανής εγκληματίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ.21-61.

Λάζος, Γ. (1998) *Το πρόβλημα της ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες. Θεωρία και πράξη*, Παπαζήσης, Αθήνα.

Λαμπροπούλου, Ε. (1994), *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος*, Παπαζήσης, Αθήνα.

Λυδάκη, Α. (2012), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας. Νέα έκδοση συμπληρωμένη*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα.

Μαλλιώρη, Μ- Δουζένης, Α. (2010), Editorial. Ψυχιατροδικαστική και χρήση ουσιών, *Ψυχιατροδικαστική. Εξαμηνιαία έκδοση του κλάδου ψυχιατροδικαστικής της ΕΨΕ*, τεύχος 3, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2010, σ. 1.

Μάντζαρη, Δ. (2018), «Επιτελώντας τον ρόλο του ψυχολόγου σε πλαίσια κράτησης: μια κριτική ματιά στις σχέσεις εξουσίας, θεραπείας και στις προοπτικές της επαγγελματικής πρακτικής», στο Αρτινοπούλου, Β. και συνεργάτες (επιμ), *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker "Whose side are we on?"*, Συμβολές στο 1^ο Συνέδριο της ΕΕΜΕΚΕ, Αθήνα, 24-27 Μαΐου 2016, Ελληνική Εταιρία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα, σ. 531-544.

Μανωλεδάκης, Ι. (2006), «Πρόλογος», στο Κουκουτσάκη, Α. (επιμ) *Εικόνες φυλακής*, Πατάκης, Αθήνα, σ. 11-12.

Μανωλεδάκης, Ι. (2004), «Πρόλογος», στο Παρασκευόπουλος, Ν., *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα. Β' έκδοση*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σ. xiii-xv.

Μανωλεδάκης, Ι. (1995), «Διάλογος με τον ποινικό νομοθέτη-Σειρά Ποινικά», εκδ. Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα.

Μανωλεδάκης, Ι. (1989), «Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής», *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 3-4/1989, σ. 39-57.

Μανωλεδάκης, Ι. - Παρασκευόπουλος, Ν. (1999), *Εγχειρίδιο Ποινικού Δικαίου*, εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, σ. 174.

Μαργαρίτης, Λ.- Παρασκευόπουλος, Ν. (2005) *Ποινολογία. Άρθρα 50-133 Π.Κ.*, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Μαργαρίτης, Λ.-Παρασκευόπουλος, Ν. (1984), *Θεωρία της ποινής*, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.

Μάτσα, Α. (2004), «Η ελληνική πραγματικότητα στον τομέα της μείωσης της ζήτησης ψυχοδραστικών ουσιών: περιορισμοί και δυνατότητες», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 38-45.

Μάτσα, Κ. (2013), *Ψάξαμε ανθρώπους και βρήκαμε σκιές. Το αίνιγμα της τοξικομανίας*, γ ανατύπωση, άγρα, Αθήνα.

Μάτσα, Κ. (2012), *Το αδύνατο πένθος και η κρύπτη. Ο τοξικομανής και ο θάνατος*, άγρα, Αθήνα.

Μάτσα, Κ. (1987), *Ιατρικοποίηση και Καταστολή, Περιοδικό Σχολιαστής*, τεύχος 46, Ιανουάριος 1987, σ. 41-42.

Μηλιώνη, Φ. (2018), «Η συμβολή της τέχνης στην κοινωνική επανένταξη», στο Λαμπροπούλου, Ε.- Παπαμιχαήλ, Σ.-Σχίζας, Π. (επιμ), *Σύγχρονες Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής. Προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών κ. Αντώνη Δ. Μαγγανά*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 831-841.

Μπεναρδής, Ν. (1988), «Η ιατρική άποψη», στο Καραμπελας, Λ., *Ο τοξικομανής εγκληματίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 63-67.

Νικολόπουλος, Γ. (2016), «Χώροι κράτησης και ανθρωπιστική κρίση: Εισαγωγικές παρατηρήσεις», στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ), *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Α Τόμος*, Εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα, σ.2369-2380.

Νικολόπουλος, Γ.Π.(2008), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το 'πρόγραμμα της Χάγης' και η εφαρμογή του*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νικολόπουλος, Γ. (1997) «Η προοπτική του ποινικού καταργητισμού στο έργο του Louk Hulsman: θεωρητική θεμελίωση και κοινωνική στρατηγική», Εισαγωγή στο Hulsman, L. –Bernat de Celis, J. (1997), *Άστοχες ποινές. Το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, μτφρ. Νικολόπουλος, Γ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 7-24.

Νικολόπουλος, Γ. (χωρίς χρονολογία) «Ποινική μεταχείριση και κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων: μια προβληματική σχέση», στην ηλ. διεύθυνση www.criminology.panteion.gr/attachments/article/313/%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9B%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%A5.pdf.

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), «Δελτίο τύπου: Λειτουργία θεραπευτικής Μονάδας ΟΚΑΝΑ στις φυλακές Κορυδαλλού», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-29-02/deltia-typoy/item/601-koridallos.

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), «Δελτίο Τύπου: Έναρξη λειτουργίας Θεραπευτικής Μονάδας ΟΚΑΝΑ στο κατάστημα κράτησης Αγ. Στεφάνου, στο Ν.

Αχαΐας», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-29-02/deltia-typoy/item/567-monada-agios-stefanos.

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών) «Ιστορία των νόμων για τα ναρκωτικά στην Ελλάδα», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okanampa.gr/component/k2/item/121-istoria-ton-nomon-gia-ta-narkotika-stin-ellada

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), Πολιτική του ΟΚΑΝΑ στη θεραπεία. Θεραπεία με υποκατάσταση, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-02-03-13-07-06/politikiokanatherapeia

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), «Στεγνά θεραπευτικά προγράμματα», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-02-03-13-07-06/stegnatherapeutikaprogrammata

ΟΚΑΝΑ (Οργανισμός Κατά των Ναρκωτικών), Τι είναι ο ΟΚΑΝΑ, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.okana.gr/2012-01-12-13-11-25/ti-einai-o-okana.

Ουλής, Π. (2003), *Η φύση της ψυχικής νόσου. Μια φιλοσοφική-επιστημονική διερεύνηση*, εκδ. Εξάντας, Αθήνα.

Πανούσης, Γ. (2004) «Θεσμικό πλαίσιο για την ευμενέστερη σωφρονιστική μεταχείριση του χρήστη-προτάσεις», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 76-79.

Πανούσης, Γ. (1990), «Νομική και εγκληματολογική προσέγγιση της έννοιας της επικινδυνότητας», στο Σακελλαρόπουλος, Π. (επιμ), *Επικινδυνότητα και Κοινωνική Ψυχιατρική. Κείμενα από δύο συμπόσια για την Ψυχιατρική, την επικινδυνότητα και τη Δικαιοσύνη*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 27-43.

Παρασκευόπουλος, Ν. (2004), *Η καταστολή της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

Παύλου, Σ. (2001), «Το κυρωτικό πεδίο των άρθρων 5 και 12 του Ν.1729/1987 και η ακριβέστερη διάκριση και οριοθέτησή τους (ή η κυρωτική διαφοροποίηση στη μεταχείριση του διακινητή, του χρήστη και του χρήστη-μικροδιακινητή)», *Ποινικά Χρονικά*, Π.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα, Μάιος 2001, σ. 385-395.

Πετρόπουλος, Η. (1991), *Το Άγιο Χασισάκι*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα.

Πομίνι, Β. (2004), «Οικογένεια και χρήση ουσιών: Μοντέλα αλληλοεπίδρασης και θεραπευτικές προσεγγίσεις», στο Λιάππας, Ι.Α. –Πομίνι, Β.(επιμ) *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*, ΙΤΑΚΑ-ελληνικό τμήμα, Αθήνα, σ.120-141.

Πουλόπουλος, Χ. (2004), «Η θεραπευτική κοινότητα», στο Λιάππας, Ι.Α. –Πομίνι, Β.(επιμ) *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*, ΙΤΑΚΑ-ελληνικό τμήμα, Αθήνα, σ.184-197.

Protagon Team, «Κιθ Ρίτσαρντς: Η ζωή στα 74 χωρίς...ναρκωτικά», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.protagon.gr/epikairotita/kith-ritsarnts-ta-narkwtika-einai-toso-malaka-aftes-tis-meres-44341643726.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «αλληλεγγύη», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BB%CE%B5%CE%B3%CE%B3%CF%8D%CE%B7&dq.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «κακό», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BA%CE%B1%CE%BA%CF%8C&dq.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «κίνημα», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B1&dq.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα. Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «κράτος πρόνοιας», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1&dq.

Πύλη για την ελληνική γλώσσα, Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, λήμμα «σωτηρία», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/search.html?lq=%CF%83%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B1&dq.

Σορβατζιώτη, Δ. (2018), «Τα ποινικά Δικαστήρια Θεραπείας από τα Ναρκωτικά. Δικαιοσυγκριτική προσέγγιση και προτάσεις για εφαρμογή τους στο Ελληνικό σύστημα δικαίου», *Ποινική Δικαιοσύνη*, έτος 21^ο, αρ. τεύχους 223, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 1094-1113.

Σπινέλλη, Κ. (2005), *Εγκληματολογία. Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις*, Α.Ν.Σάκκουλας, Αθήνα.

Σπινέλλη, Κ.Δ. (1982), *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων*, εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.

Σπύρου, Σ.-Πλυτάς, Ν. (2016), «Θεραπεία χρηστών και παραβατικότητα: Κρίση εν μέσω κρίσης», στο Γασπαρινάτου, Μ. (επιμ), *Εγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. Α Τόμος*, Εκδόσεις Α.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 2228-2246.

Σταλίκας, Α.- Μερτίκας, Α. (2004), *Η θεραπευτική συμμαχία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Στυλιανίδης, Σ. (1990), «Άτομο επικίνδυνο ή επικίνδυνο περιβάλλον; Ερωτήματα με αφορμή την κρίση», στο Σακελλαρόπουλος, Π. (επιμ), *Επικινδυνότητα και Κοινωνική Ψυχιατρική. Κείμενα από δύο συμπόσια για την Ψυχιατρική, την επικινδυνότητα και τη Δικαιοσύνη*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 75-85.

Στυλιανού, Α. (2009), «Πρόλογος», στο Beccaria, C. (2009), *Περί Εγκλημάτων και Ποινών*, μτφρ Ακριβοπούλου, Χ., Σαββάλας, Αθήνα.

Σωτήρχου, Ι. (5/3/2018), «Το ΚΕΘΕΑ έχει κρίση ταυτότητας μεταξύ επιστήμης και κινήματος» (συνέντευξη της Κ.Κονιδάρη) Εφημερίδα των Συντακτών, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.efsyn.gr/ellada/koinonia/142449_kethea-ehei-krisi-taytotitas-metaxy-epistimis-kai-kinimatos
[Σωφρονιστικός Κώδικας \(Ν.2776/1999\)](http://www.efsyn.gr/ellada/koinonia/142449_kethea-ehei-krisi-taytotitas-metaxy-epistimis-kai-kinimatos)

Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Η θεραπευτική ομάδα», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ianos.psychotes.gr

Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Ιδεολογία του Τμήματος», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ianos.psychotes.gr

Τμήμα Αποκατάστασης Τοξικοεξαρτημένων Ιανός, «Προφίλ-Ιστορική Διαδρομή», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ianos.psychotes.gr

Τσακλακίδου, Δ. (2004), «Θεραπευτική αντιμετώπιση με χρήση υποκαταστάτων», στο Λιάππας, Ι.Α. –Πομίνι, Β.(επιμ) *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*, ΙΤΑΚΑ-ελληνικό τμήμα, Αθήνα, σ.168-182.

Τσαλίκου, Φ. (1996), *Μυθολογίες βίας και καταστολής*, Παπαζήσης, Αθήνα.

Τσαλίκου, Φ. (1990), Ο φόβος της τρέλας, στο Σακελλαρόπουλος, Π. (επιμ), *Επικινδυνότητα και Κοινωνική Ψυχιατρική. Κείμενα από δύο συμπόσια για την Ψυχιατρική, την επικινδυνότητα και τη Δικαιοσύνη*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 44-58.

Τσαλίκου, Φ. (1989), *Σχιζοφρένεια και Φόνος. Μια ψυχολογική-εγκληματολογική έρευνα*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Τσαλίκου, Φ. (1987), *Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχοσθενή*, Παπαζήσης, Αθήνα.

Τσίγκανου, Ι. (2015) «Η Έρευνα Τεκμηρίων», στο Φελλάς, Κ.- Μπαλούρδος, Δ. (επιμ) *Κοινωνία και έρευνα. Σύγχρονες ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι*, Παπαζήσης, Αθήνα, σ. 211-227.

Τσίγκανου, Ι. (2015), «Μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας-Η εκπόνηση του ερευνητικού σχεδίου», Ακαδημαϊκό έτος 2015-2016, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, σημειώσεις μαθήματος στο ΠΜΣ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου.

Τσίγκανου, Ι. (2015), «Μεθοδολογία της εγκληματολογικής έρευνας-Η επιλογή του θέματος», Ακαδημαϊκό έτος 2015-2016, Εθνικό κέντρο κοινωνικών ερευνών, σημειώσεις μαθήματος στο ΠΜΣ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου.

Τσίλη, Σ. (1995), *Η τοξικομανία ως ιδεολογικό διακύβευμα. Η περίπτωση της Ελλάδας*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.

Τσίλη, Σ. (1987), Τοξικομανία: μια άλλη προσέγγιση, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 66(66), 226-239, στην ηλεκτρονική διεύθυνση ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/view/7253.

Τσιώλης, Γ. (2013), «Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης στην κοινωνική έρευνα: από τη θέση περί 'ρίζικης ασυμβατότητας' στο συνδυασμό ή τη συμπληρωματικότητα των προσεγγίσεων», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.researchgate.net/publication/283497432,

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Θεραπευτικό Πρόγραμμα, στην ηλ. διεύθυνση www.katk.gr/therapeutiko-programma/

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Προϋποθέσεις, στην ηλ. διεύθυνση <http://www.katk.gr/se-poiious-apeuthinetai/proipotheseis/>

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ΚΑΤΚ Ελεώνα-Θηβών, Τι είναι το ΚΑΤΚ, στην ηλ. διεύθυνση www.katk.gr/ti-einai-to-katk.

Φαρσεδάκης, Ι. (2005) *Στοιχεία εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Φαρσεδάκης, Ι. (1990), *Η εγκληματολογική σκέψη από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, Τεύχος Α', Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Φυτράκης, Ε. (2012) «Για το καλό σου»: *Η ποινική καταστολή των αυτοπροσβολών*, στην ηλ. διεύθυνση www.eap.gr/images/stories/pdf/2012_deo10_dp_series_6.pdf

Φωστέρη, Μ. (2004), «Η συνεργασία με την οικογένεια του εξαρτημένου ατόμου στα πλαίσια της θεραπευτικής κοινότητας», στο Λιάππας, Ι.Α. –Πομίνι, Β.(επιμ) *Ουσιοεξάρτηση. Σύγχρονα θέματα*, ΙΤΑΚΑ-ελληνικό τμήμα, Αθήνα, σ.200-208.

Χάιδου, Α. (2020), *Θετικιστική εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, 3^η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

- Χάιδου, Α. (2018), *Ποινολογία-Σωφρονιστική*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χάιδου, Α. (2016), *Ναρκωτικά. Χρήση-Εξάρτηση-Επίσημος κοινωνικός έλεγχος*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χάιδου, Α. (2003), *Εγκληματολογικά κείμενα. Ανήλικοι-Ναρκωτικά-Κοινωνικός έλεγχος*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χάιδου, Α. (2002), *Το Σωφρονιστικό Σύστημα. Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χάιδου, Α. (1996), *Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
- Χλούπης, Γ. (2020), «Το άρθρο 187 ΠΚ. ‘Οι περιπέτειες μιας εγκληματικής οργάνωσης’», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχος 6/2020, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ. 536-548.
- Χουλιάρας, Α. (2018), «Εξέλιξη και διαχρονική λειτουργία της έννοιας της επικινδυνότητας του δράστη στις ποινικές επιστήμες», στο Αρτινοπούλου, Β. κ.α (επιμ), *Εξουσίες, Επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker “Whose side are we on?”*, Συμβολές στο 1ο Συνέδριο της ΕΕΜΕΚΕ, Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, Αθήνα, σ. 145-172.
- Ψυχοπαίδης, Κ. (1996), Επίμετρο: Προβλήματα θεμελίωσης των κοινωνικών επιστημών, στο Κουζέλης, Γ.-Ψυχοπαίδης, Κ. (επιμ) *Επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών*, νήσος, Αθήνα, σ. 543-562.

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Albrecht, H-J. (2002), «Εξελίζεις στο σύγχρονο σωφρονισμό», μτφρ. Σεράσης, Τ., επίμετρο στο Χάιδου, Α. (2002), *Το Σωφρονιστικό Σύστημα. Ζητήματα Θεωρίας και Πρακτικής*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σ.191-232.

Baratta, A. (1989), «Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως αντικειμένου και ορίου του ποινικού νόμου», μτφρ Κουκουτσάκη, Α., *Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας*, 3-4/1989, σ. 9-38.

Beccaria, C. (2009), *Περί Εγκλημάτων και Ποινών*, μτφρ Ακριβοπούλου, Χ., Σαββάλας, Αθήνα.

Bersee, S. (2004), «Κύρια στοιχεία της ολλανδικής πολιτικής για τα ναρκωτικά προς μια ισορροπημένη προσέγγιση», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 16-20.

DeKort, M. (2004), «Ολλανδικό παρατηρητήριο για τα ναρκωτικά: Πώς τεκμηριώνεται η πολιτική για τα ναρκωτικά», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής*. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου, Αθήνα, σ. 24-30.

Delmas-Marty, M. (2005), *Πρότυπα και τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής*, μτφρ. Ζαραφωνίτου, Χ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας (2014), *«Ευρωπαϊκή έκθεση για τα ναρκωτικά. Τάσεις και εξελίξεις. 2014»*, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκό Κέντρο Παρακολούθησης Ναρκωτικών και Τοξικομανίας (2003), «Θεραπεία χρηστών ναρκωτικών στις φυλακές-ένας κρίσιμος τομέας για την πολιτική προώθησης της υγείας και μείωσης της εγκληματικότητας», στο Διμηνιαίο Δελτίο από το Ε.Κ.Π.Ν.Τ *«Τα ναρκωτικά στο προσκήνιο»*, Υπηρεσία των Επισήμων εκδόσεων των ευρωπαϊκών κοινοτήτων, Λισσαβόνα, σ. 1-4.

Fischer – Lescano, A. (2014), *Ανθρώπινα Δικαιώματα σε καιρούς λιτότητας*, μτφρ. Παπαδάκη, Μ., εκδ. Ποταμός, Αθήνα.

Foucault, M. (2011), *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Μπέτζελος, Τ., Πλέθρον, Αθήνα.

Gadamer, H.G. (1998), *Το πρόβλημα της ιστορικής συνείδησης*, μτφρ Ζέρβας, Α., Ίνδικτος, Αθήνα.

Girard, R. (1991), *Το εξιλαστήριο θύμα. Η βία και το ιερό*, μτφρ. Παπαγιώργης, Κ., Εξάντας, Αθήνα.

Goffman, E (1994), *Άσυλα. Δοκίμια για την κοινωνική κατάσταση των ασθενών του ψυχιατρείου και άλλων τροφίμων*, μτφρ. Κομνηνός, Ξ, Ευρύαλος, Αθήνα.

Grawitz, M. (2006), *Μέθοδοι των κοινωνικών επιστημών*, μτφρ. Αστερίου, Ε., εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.

Hulsman, L. –Bernat de Celis, J. (1997), *Άστοχες ποινές. Το ποινικό σύστημα υπό αμφισβήτηση*, μτφρ. Νικολόπουλος Γ., Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης, (1987), Αντόρνο, Τ. – Χόρκχάιμ, Μ. (επιμ), *«Κοινωνιολογία. Εισαγωγικά Δοκίμια»*, μτφρ Γράβαρης, Δ., εκδ. Κριτική, Αθήνα.

Kalat, J.W (2001), *Βιολογική Ψυχολογία. Τόμος Α*, μτφρ. Καστελλάκης, Α.Α - Χρηστίδης, Δ.Α, Έλλην, Αθήνα.

Κανγκιλέμ, Ζ. (2007), *«Το κανονικό και το παθολογικό»*, μτφρ. Φουρτούνης, Γ., εκδ. Νήσος, Αθήνα.

Melossi, D. (2000), *«Η κοινωνική θεωρία και οι μεταβαλλόμενες αναπαραστάσεις του εγκληματία»*, μτφρ. Χασάπη, Ι., στο Κουκουτσάκη, Α. (επιμ) *Εικόνες Εγκλήματος*, Πλέθρον, Αθήνα, σ. 21-59.

Pavarini, M. (2000), *«Ο μύθος της σωφρονιστικής λύτρωσης»*, στο Κουκουτσάκη, Α. (επιμ) *Εικόνες Εγκλήματος*, Πλέθρον, Αθήνα, σ. 307-326.

Sadock, B.J. –Sadock, V.A. (2004), Kaplan&Sadock's *Εγχειρίδιο κλινικής ψυχιατρικής. Τρίτη έκδοση*, μτφρ. Σολδάτος, Κ. εκδ. Παρισιάνου, Αθήνα.

Sadock, B.J -Sadock, V.A (2015), *Kaplan and Sadock's Εγχειρίδιο Κλινικής Ψυχιατρικής. Τέταρτη έκδοση*, μτφρ. Παπαδημητρίου, Γ.Ν., Ιατρικές εκδόσεις Λίτσας, Αθήνα.

Trautmann, F. (2004), «Συνδυάζοντας τη μείωση της βλάβης και της προσφοράς: Αντίθεση ή δυο στοιχεία μιας ενιαίας πολιτικής», στο Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής-Βασιλική Ολλανδική Πρεσβεία στην Ελλάδα, *Στρατηγικές για τα ναρκωτικά σε Ελλάδα και Ολλανδία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Προοπτικής. Πρακτικά Ελληνο-Ολλανδικού Σεμιναρίου*, Αθήνα, σ. 68-71.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Akins, S.- Mosher, C.J (2015), ‘Drug use as deviance’, στο Goode, E. (ed) *The hand book of deviance-Wiley handbooks of Criminology and Criminal Justice*, John Wiley and sons Ltd, West Sussex, σ. 349-368.

American Psychiatric Association (2013), *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth edition*, American Psychiatric Publishing, Arlington.

Armstrong, D. (1995), The Rise of Surveillance Medicine. *Sociology of Health and illness*, 17(3), σ.393-404.

Bean, Ph. (2008), *Drugs and Crime. Third edition*, Willan Publishing, Devon-Portland.

Beccaria, C. (1995), *On crimes and punishments*, Cambridge University Press, Cambridge.

Becker, H.S. (1997), *Outsiders. Studies in the sociology of deviance. New edition*, The free press, New York-London

Becker, H. (1967), Whose side are we on?, *Social Problems*, VOL.14, No.3., Winter, 1967, pp: 239-247.

Berger, P.L.-Luckmann, T. (1966), *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Penguin Books, London-New York.

Bewley, T. (1965), “Heroin and cocaine addiction”, *The Lancet*, Elsevier, April 1965, volume 285, issue 7389, April 1965, σ. 808-810.

Blaxter, L., Hughes, C., Tight, M. (2006), *How to research. Third edition*, Open University Press, Berkshire-New York.

Boorse, C. (1976), What a theory of mental health should be, *Journal for the theory of social behavior*, Volume 6, σ. 61-84.

Bowling, B. (2006), λήμμα ‘disproportionality’, στο McLaughlin, E and Muncie, J (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ.100-102.

Bradley, T. (2001), λήμμα «Social Exclusion», στο McLaughlin, E.- Muncie, J. (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ. 275-277.

Brecher, E.M. and the Editors of Consumer Reports Magazine (1972), “The Consumers Union Report on Licit and Illicit Drugs”, Schaffer Library of Drug Policy, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.druglibrary.org/schaffer/Library/studies/cu/cu1.html.

Burr, V. (2006), *An introduction to Social Constructionism*, Routledge-Taylor and Francis e-library, London-New York.

Cabral, T.S. (2017), The 15th anniversary of the Portuguese drug policy: Its history, its success and its future, *Independent Scientific Committee for Drugs, Drug Science, Policy and Law* 3(0), σ 1-5.

Cambridge Dictionary, λήμμα «detoxification», στην ηλ. Διεύθυνση www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english/detoxification.

Chadwick, K. - Scraton, P. (2001), λήμμα criminalization, στο McLaughlin, E. and J. Muncie, J. (eds) *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London, σ. 68-70.

Christie, N. (2004), *A Suitable Amount of Crime*, Routledge, London.

Christie, N. (2000), *Crime control as industry. Towards gulags, Western style*, Routledge, London-New York.

Christie, N. (1998), *Between civility and state*, στο Ruggiero, V., South, N, Taylor, I (eds) *The New European Criminology: Crime and social order in Europe*, Routledge, London-New York, σ. 119-124.

Christie, N. (1981), *Limits to Pain*, Columbia University Press, New York.

Clarke, A.E. et al (2003), “Biomedicalization: Technoscientific Transformations of Health, Illness, and U.S. Biomedicine.” *American Sociological Review* 68, σ. 161-194.

Cohen, S. (2002), *Folk Devils and Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*, third edition, Routledge, London-New York.

Conrad, P. (2007), *The medicalization of society. On the transformation of human conditions into treatable disorders*, The Johns Hopkins University Press, Maryland.

Conrad, P-Schneider, J.W (1992), *Deviance and medicalization: From Badness to sickness*, second edition, Temple University Press, Philadelphia.

Crotty, M. (1998), *The foundations of social research. Meaning and perspective in the research process*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi.

Council of Europe-European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, “Frequently asked questions. What is the CPT”, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.coe.int/en/web/cpt/faqs#what-is-the-cpt>.

Davies, P.-Francis, P. (2018), *Doing criminological research. Third edition*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore.

De Leon, G. (2010), Is the Therapeutic Community an Evidence-based Treatment? What the Evidence Says, στο *Therapeutic Communities: the international Journal for Therapeutic and Supportive Organizations*, 31, 2, σ. 104-128.

Dolan, K. et al (2015), People who inject drugs in prison: HIV prevalence, transmission and prevention, *International Journal of Drug Policy*, 26(2015), σ. 12-15.

Dolphin, W-Newhart, M. (2019), *The medicalization of marijuana. Legitimacy, stigma and the patient experience*, Routledge, New York-Oxon.

Eastman, N. et al. (2012), *Forensic psychiatry*, Oxford University Press, Oxford.

E.M.C.D.D.A.(European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction), ‘Greece. Country drug Report 2019. The drug problem in Greece at a glance’, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/greece_en .

E.M.C.D.D.A.(European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction), «Harm reduction topics page-Overview», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/harm-reduction.

E.M.C.D.D.A.(European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction), ‘Policy and practice briefings. Tackling opioid dependence’, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/best-practice/briefings/tackling-opioid-dependence

E.M.C.D.D.A (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction), ‘Take-home naloxone’, στην ηλ. Διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/publications/topic-overviews/take-home-naloxone_en.

E.M.C.D.D.A (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction), «The evidence for opioid substitution treatment in Europe», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/pods/preventing-diversion-of-opioid-substitution-treatment.

E.M.C.D.D.A (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction) «The role of psychosocial interventions in drug treatment. Introduction», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/pods/psychosocial-interventions.

E.M.C.D.D.A (European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction), *Treatment of drug use problem*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/topics/treatment.

E.M.C.D.D.A, (European Monitoring Centre for Drugs and Drugs Addiction) «United Kingdom. Country Drug Report 2019. Drug law and drug law offences», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.emcdda.europa.eu/countries/drug-reports/2019/united-kingdom/drug-laws-and-drug-law-offences_en.

Erikson, K.T. (1962), Notes on the Sociology of Deviance, *Social Problems*, 9, σ. 307-314.

Erikson, K.T (1960), Notes on the Sociology of Deviance, Paper read at the 55th annual meetings of the American Sociological Association, New York, σ. 307-314, στην ηλεκτρονική διεύθυνση users.soc.umn.edu/~uggen/Erikson_SP_63.pdf.

European Court of Human Rights, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home.

Fairclough, N. (1989), *Language and Power*, Longman Inc, New York.

Feeley, M.-Simon, J. (1992), 'The new penology', *Criminology*, Volume 30, Number 4, σ. 449-474.

Fereday, J. and Muir-Cochrane, E. (2006), Demonstrating rigor using thematic analysis: a hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development, *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1): 80–92.

Flick, U. (2007), *Designing qualitative research*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi-Singapore.

Freidson, E. (1970), *The profession of medicine. A study of the sociology of applied knowledge*, Dodd, Mead and Co, New York.

Garland, D. (2006), Concepts of culture in the sociology of punishment, *Theoretical Criminology*, volume 10, issue 4, σ.419-447.

Garland, D. (2001), *The culture of control. Crime and Social Order in Contemporary Society*, The University of Chicago Press, Chicago.

Gergen, K.J. (1999), *An invitation to social construction*, Sage Publications, London.

Gillon, E., An introduction to Person Centred Counselling Psychology, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.firstpsychology.co.uk/files/person_centred_theory.pdf.

Glatt, M (1965), Reflections on heroin and cocaine addiction, *The Lancet*, volume 286, issue 7404, 24 July 1965, σ. 171-172.

Global Commission on Drug Policy, “War on drugs. Report of the global commission on drug policy”, 2011, σ. 2, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.globalcommissionondrugs.org/wp-content/uploads/2017/10/GCDP_WaronDrugs_EN.pdf

Goode, E. (2015), «The sociology of deviance. An introduction», στο Goode, E. (ed) (2015) *The handbook of deviance-Wiley handbooks of Criminology and Criminal Justice*, John Wiley and sons Ltd, West Sussex.

Goode, E.-Ben-Yehuda, N. (2009), *Moral Panics. The social construction of deviance. Second edition*, Wiley-Blackwell publications, Chichester.

Greenfeld, L. (2013), *Mind, Modernity, Madness. The impact of culture on human experience*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London.

Harm Reduction International (2012), «The Global State of Harm Reduction. Towards an integrated response», Harm Reduction International, London, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hri.global/files/2012/07/24/GlobalState2012_Web.pdf

Harre, R. (2006), λήμμα «phenomenology» στο Jupp, V. (ed), *The Sage Dictionary of social research methods*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, σ. 220-222.

Hepburn, A. (2006), λήμμα constructionism, στο Jupp, V. (ed), *The Sage Dictionary of social research methods*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, σ. 38-40.

Horvath, A.O.-Greenberg, L.S. (eds) (1994), *The working alliance: Theory, Research, and practice*, John Wiley and Sons, Oxford.

Joseph, H. & Woods, J.S. (2018), “Changing the Treatment Direction for Opiate Addiction: Dr. Dole's Research”, *Substance Use & Misuse*, 53:2, 2018, σ. 181-193, στην ηλ .διεύθυνση www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10826084.2017.1400069.

Kass, L. (1975), Regarding the end of medicine and the pursuit of health, σ.11-42, στο www.nationalaffairs.com/storage/app/uploads/public/58e/1a4/bee/58e1a4bee18cf463065065.pdf.

Lemert, E. (1951), *Social Pathology. A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*, McGraw Hill, New York.

Lyman, M.D.- Potter, G. (2011), *Drugs in Society. Causes, concepts, and control. Sixth edition*, Anderson publ.-Elsevier INC, Burlington.

Mason, J. (2002), "*Qualitative Researching. Second Edition*", Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi.

Mathiesen, T. (2006), *Prison on trial*. Third edition, Waterside Press, Winchester.

Mathiesen, T. (1986), ‘The politics of abolition’, *Contemporary Crises*, Vol. 10, 1986, σ. 81-94.

May, T. (2010), *Social Research. Issues, Methods and Process. Fourth Edition*, Open University Press, Mc-Graw Hill-New York.

McAllister, W.B. (2000), *Drug Diplomacy in the Twentieth Century. An International history*, Routledge, London-New York.

McLaughlin, E. (2001), λήμμα victimless crime, στο McLaughlin, E. -Muncie, J. (EDS) (2001) *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, σ. 314.

Mold, A. (2007), «Illicit drugs and the rise of epidemiology during the 1960s», *Journal of epidemiology and community health*, April 2007, 61 (4):278-281, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2652931/

Montesquieu, C. De (1989), *The spirit of the laws*, Cohler, A.M.- Miller, B.C.-Stone, H.S. (eds), Cambridge University Press, Cambridge.

Morris, N.- Rothman, D., (1998), 'Introduction', στο Morris, N.- Rothman, D. (eds), *The Oxford history of the prison. The practice of punishment in Western Society*, Oxford University Press, New York-Oxford, σ. vii-xiv.

Muncie, J. (2013), "Labelling, Social Reaction and Social Constructionism, στο E. McLaughlin –T. Newburn, *The Sage Handbook of criminological theory*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, σ. 139-152.

Muncie, J. (2001), λήμμα 'Labelling', στο McLaughlin, E. - Muncie, J. (eds) *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ. 159- 160.

Muncie, J. (2001), λήμμα 'positivism', στο McLaughlin, E.- Muncie, J. (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ. 212-214.

Muncie, J. (2001), λήμμα 'Stigma', στο McLaughlin, E.- Muncie, J. (eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, 2001, σ. 292-293.

Murji, K. (2001), λήμμα 'moral panic', στο McLaughlin, E and Muncie, J. (ed), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ. 175-177.

Murji, K. (2001), λήμμα 'scapegoating', στο McLaughlin, E and Muncie, J. (ed), *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage Publications, London-California, σ. 255-256.

Noaks, L.- Wincup, E. (2004), *Criminological Research. Understanding Qualitative Methods*, SAGE Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi.

Pfohl, S. (1994), «*Images of Deviance and social control: a sociological history*», McGraw –Hill, New York.

Porter, R. (1992), «Madness and its institutions», στο Wear, A (ED), *Medicine in Society. Historical Essays*, Cambridge University Press, Cambridge, σ. 277-301.

Pratt, J. (2007), *Penal Populism*, Routledge, London-New York.

Pratt, J. (2002), *Punishment and civilization*, Sage Publications, London.

Prior, L. (2003), *Using Documents in Social Research*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi.

Rogers, C. (1957), The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 22, σ. 95-103.

Rokfeller University (The) “The first pharmacological treatment for narcotic addiction: methadone maintainance”, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.centennial.rucare.org/index.php?page=Methadone_Maintenance.

Sapsford, R. (2006), λήμμα Methodology, στο Jupp, V. (ed), *The Sage Dictionary of social research methods*, Sage Publications, London-Thousand Oaks-New Delhi, σ. 175-177.

Schneider, K.J-Leitner, L.M. (2002), Humanistic Psychotherapy, στο Hersen, M.-Sledge, W. (eds), *Encyclopedia of Psychotherapy*, Volume 1, Amsterdam-Boston, Academic Press, σ. 949-957.

Stanford Encyclopedia of Philosophy, ‘Phenomenology’, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/#WhatPhen>.

Sugarman, B. (1974), “*Daytop Village: A therapeutic Community*”, Rinehart and Winston, New York.

Sykes, G. (1974), *The society of captives. A study of a maximum security prison*, Third edition, Princeton University Press, Princeton-New York.

Szasz, T (2007), *The medicalization of everyday life. Selected essays*, Syracuse University Press, Syracuse New York.

Szasz, T. (1974), *Ceremonial chemistry. The ritual persecution of drugs, addicts and pushers*, Anchor Press, New York.

Szasz, T. (1973), *The Second Sin*, Anchor press, New York.

Szasz, T. (χωρίς χρονολογία) *Fifty years after the Myth of Mental Illness*, σ. 1-8, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.szasz.com/Szasz50newpreface.pdf.

Taylor, S.-Bogdan, R.- DeVault, M. (2016), *Introduction to Qualitative Research Methods. A Guidebook and Resource. Fourth edition*, Wiley and Sons, New Jersey.

Thanopoulou, M.-Tsiganou, J. (2005), Representations of gender in public rhetoric. The case of law-making on immigration in the greek parliament, στο Verloo, M.- Pantelidou Maloutas, M. (eds), *Differences in the framing of gender inequality as a policy problem across Europe, The greek review of social research*, Athens, National Centre for Social Research (EKKE), 117 B', Athens, σ. 169-187.

The National alliance of Advocates for Buprenorphine Treatment (NAABT), «Harrison Narcotics Tax Act, 1914. Full text of the act», στην ηλεκτρονική διεύθυνση [www.naabt.org/documents/Harrison Narcotics Tax Act 1914.pdf](http://www.naabt.org/documents/Harrison_Narcotics_Tax_Act_1914.pdf).

Tiffany, S.T- Wray, J.M. (2012), The clinical significance of drug craving, *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1248, σ.1-17, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4041083/

Tsiganou, J.G. (2003), *Law-making on drugs and politics in Greece*, National Centre of Social Research, Athens.

United Nations Office on Drugs and Crime, Chronology: 100 years of drug control, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/documents/timeline_E_09.pdf.

United Nations, History of the United Nations, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.un.org/en/sections/history/history-united-nations/index.html.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) United Nations Opium Conference: Protocol and Final Act of 23 June 1953, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1953-01-01_3_page015.html.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Convention on Psychotropic Substances, 1971, στην ηλ. διεύθυνση www.unodc.org/pdf/convention_1971_en.pdf.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, στην ηλ. διεύθυνση www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf.

United Nations, “Single Convention on Narcotic Drugs, 1961, as amended by the protocol amending the single convention on narcotic drugs, 1961”.

United Nations Office on Drugs and Crime, «The 1912 Hague Opium International Convention», στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.unodc.org/unodc/en/frontpage/the-1912-hague-international-opium-convention.html.

United Nations Office on Drugs and Crime, “The Shanghai Opium Commission”, στην ηλ. Διεύθυνση www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1959-01-01_1_page006.html.

United Nations Treaty Collection, International Opium Convention, The Hague, 23 January 1912, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIV.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-2&chapter=6&Temp=mtdsg4&clang=_en

United Nations Treaty Collection, Convention for the Suppression of the illicit Traffic in Dangerous Drugs, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-11&chapter=6&clang=_en.

United Nations Treaty Collection, Chapter VI, 6a, International Opium Convention, στο www.treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-6-a&chapter=6&clang=_en.

WFTC (World Federation of Therapeutic Communities), Standards and Goals for Therapeutic Communities, στην ηλεκτρονική διεύθυνση wftc.org/wps/78-2.

WHO (World Health Organization) (2009), *Guidelines for the psychosocially assisted pharmacological treatment of opioid dependence*, WHO Press, Geneva.

WHO (World Health Organisation), *Management of Substance abuse- Dependence Syndrome-Definition*, στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.who.int/substance_abuse/terminology/definition1/en/.

WHO (World Health Organisation) (1964), WHO Expert Committee on addiction producing drugs. Thirteenth report, WHO Technical report Series No 273, Geneva

1964,apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40580/WHO_TRS_273.pdf;jsessionid=BBBBB22ECB8FC3AD041E1D6B27570EF0?sequence=1.

Willig, C. (2013), *Introducing Qualitative Research in Psychology. Third edition.*, Open University Press, Berkshire.

Αιτιολογικές εκθέσεις νομοσχεδίων

Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Τροποποίηση και συμπλήρωση των διατάξεων του ν. 1729/1987 Καταπολέμηση της διάδοσης των ναρκωτικών, προστασία των νέων και άλλες διατάξεις»

Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Ενοποίηση του πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας των πολιτικών και ποινικών δικαστηρίων, τροποποίηση και αντικατάσταση διατάξεων των νόμων 1756/1988 (ΦΕΚ 35 Α'), 1729/1987 (ΦΕΚ 144 Α'), του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις»

Εισηγητική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αναμόρφωση της ποινικής νομοθεσίας ανηλίκων και άλλες διατάξεις»

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την προστασία των παιδιών κατά της γενετήσιας εκμετάλλευσης και κακοποίησης, μέτρα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και την αποσυμφόρηση των καταστημάτων κράτησης και άλλες διατάξεις»

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις στην Οργάνωση της Ιατροδικαστικής Υπηρεσίας, στη θεραπευτική μεταχείριση χρηστών ναρκωτικών ουσιών και άλλες διατάξεις»

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Αποζημίωση των θυμάτων εγκλημάτων βίας από πρόθεση (Εναρμόνιση της Ελληνικής νομοθεσίας με την Οδηγία 2004/80/EK του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 29ης Απριλίου 2004) και άλλες διατάξεις»

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Νόμος περί Ναρκωτικών και άλλες διατάξεις»

Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου «Μεταρρυθμίσεις ποινικών διατάξεων, κατάργηση των καταστημάτων κράτησης Γ΄ τύπου και άλλες διατάξεις»

Πρακτικά της Βουλής

Πρακτικά Βουλής, Ζ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΕ΄, 6/7/1993

Πρακτικά Βουλής, Ζ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΣΤ΄, 7/7/1993

Πρακτικά Βουλής, Ζ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών Βουλής Θέρους 1993, Συνεδρίαση ΙΖ΄, 8/7/1993

Πρακτικά Βουλής. Θ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση ΡΚΓ΄, 11/5/1999

Πρακτικά Βουλής, Θ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση ΡΚΔ΄, 12/5/1999

Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2003, Συνεδρίαση Μ΄, 1/10/2003

Πρακτικά Βουλής, Ι΄ Περίοδος Προεδρευομένης Δημοκρατίας, Σύνοδος Γ΄, Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2003, Συνεδρίαση ΜΑ΄, 2/10/2003

Πρακτικά Βουλής, ΙΒ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση ΜΓ΄, 2/12/2008

Πρακτικά Βουλής, ΙΒ΄ Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση ΜΔ΄, 3/12/2008

Πρακτικά Βουλής. ΙΒ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.
Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2009, Συνεδρίαση ΣΤ',
23/6/2009

Πρακτικά Βουλής. ΙΒ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.
Σύνοδος Β', Τμήμα Διακοπής Εργασιών της Βουλής Θέρους 2009, Συνεδρίαση Ζ',
24/6/2009 (πρωί)

Πρακτικά Βουλής, ΙΓ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΣΤ', 8/12/2009

Πρακτικά Βουλής, ΙΓ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΖ', 9/12/2009

Πρακτικά Βουλής. ΙΕ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΛΗ', 5/3/2013

Πρακτικά Βουλής. ΙΕ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΡΛΘ', 6/3/2013

Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΒ', 16/4/2015 (πρωί)

Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΓ', 16/4/2015 (απόγευμα)

Πρακτικά Βουλής. ΙΣΤ' Περίοδος Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας,
Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΔ', 17/4/2015